BÜTÜN YÖNLERİYLE

ÇUBUK ve ÇEVRESİ

II. ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

Editörler

Prof. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU | Araş. Gör. Necmettin AYAN

ÇUBUK BELEDİYESİ

TİKA
TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI

TÜRKSOY
Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Esenboğa Külliyesi - Çubuk/ANKARA

5-7 Ekim 2017

BÜTÜN YÖNLERİYLE

ÇUBUK ve ÇEVRESİ

II. ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

(5-7 EKİM 2017)

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Esenboğa Külliyesi-Çubuk/ANKARA

THE II. INTERNATIONAL SYMPOSIUM
ON ALL ASPECTS OF

ÇUBUK and ITS SURROUNDINGS

(OCTOBER 5-7, 2017)

Ankara Yıldırım Beyazıt University

Esenboga Campus-Çubuk/ANKARA

Editörler

Prof. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU | Arş. Gör. Necmettin AYAN

Ankara, 2019

Çubuk Belediyesi Yayınları

Atatürk Caddesi, Belediye İşhanı
Çubuk/ANKARA

Birinci Baskı
Ocak 2019

ISBN: 978-605-61587-5-9

Yapım
İLTEK
İletişim Teknolojileri
Gıda Tic. ve San. A.Ş.
Ehlibeyt Mh. Ceyhun Atıf Kansu Cd.
1270 Sk. No: 1/8 Tel: 0.312.286 50 50
Çankaya/ANKARA

Basım
Merkez Repro Basım Yayın Ltd. Şti.
Tel: 0.312.384 78 98-99 **İskitler/ANKARA**

Matbaa Sertifika No
18446

ONUR KURULU

Prof. Dr. Metin DOĞAN ..... Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv. Rektörü/Türkiye

İbrahim ÇENET ..... Çubuk Kaymakamı/Türkiye

Dr. Tuncay ACEHAN..... Çubuk Belediye Başkanı/Türkiye

THE HONORARY COMMITTEE

Prof. Dr. Metin DOĞAN..... Rector of Ankara Yıldırım Beyazıt Univ./Turkey

İbrahim ÇENET ..... District Governor of Çubuk/Turkey

Dr. Tuncay ACEHAN..... Mayor of Çubuk Municipality/Turkey

DÜZENLEME KURULU

Başkan:

Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU ..... Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv./Türkiye

Üyeler:

Prof. Dr. Ahmet KANKAL ..... Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv./Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÇALIK ..... Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv./Türkiye

Yrd. Doç. Dr. M. Akif FİDAN ... Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv./Türkiye

Zeki METİN..... Çubuk Belediye Başkan Yardımcısı/Türkiye

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman:

Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU ..... Ankara Yıldırım Beyazıt Univ./Turkey

Members:

Prof. Dr. Ahmet KANKAL ..... Ankara Yıldırım Beyazıt Univ./Turkey

Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÇALIK ..... Ankara Yıldırım Beyazıt Univ./Turkey

Yrd. Doç. Dr. M. Akif FİDAN .... Ankara Yıldırım Beyazıt Univ./Turkey

Zeki METİN..... Deputy Mayor-Municipality of Çubuk/Turkey

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet KANKAL
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ERAVCI
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Almazbek TOKTOMAMETOV
Kırgız Milli Eğitim Akademisi Başkan Yardımcısı
Kırgızistan Millî Eğitim Bakanlığı/Kırgızistan
Prof. Dr. Murat HATİPOĞLU
Dokuz Eylül Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ
Gazi Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU
Atılım Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
Gazi Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Kenan OLGUN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Mete TAŞLIOVA
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Cem Şafak ÇUKUR
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Eyüp BAŞ
Ankara Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL
Ankara Üniversitesi/Türkiye
Prof. Ahmet ATAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Ayla SEVİM
Ankara Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Ender YARSAN
Ankara Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Kayrat JUNİS
El Ferabi Kazak Devlet Üniversitesi/Kazakistan
Prof. Dr. Uğur ÜNAL
T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü/Türkiye
Doç. Dr. Şaripa NURJANOVA
El Ferabi Kazak Devlet Üniversitesi/Kazakistan
Doç. Dr. Cenk GÜRAY
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye
Doç. Dr. Hacer Nurgül BEGİÇ
Çankırı Karatekin Üniversitesi/Türkiye
Doç. Dr. Mehman SÜLEYMANOV
Azerbaycan Silahlı Kuvvetler Harp Akademisi/Azerbaycan
Doç. Dr. Marko ŠUİCA
Belgrad Üniversitesi/Sırbistan
Yrd. Doç. Dr. Işıl KAYMAZ
Ankara Üniversitesi/Türkiye
Tınçtıkbek NURMANBETOV
Kırgızistan Yazarlar Birliği Başkan Yardımcısı, Kırgızistan
Dildora TULYAGANOVA
Gazeteci-Özbekistan

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN
Ankara Yıldırım Beyazıt University/Turkey
Prof. Dr. Ahmet KANKAL
Ankara Yıldırım Beyazıt University/Turkey
Prof. Dr. Mustafa ERAVCI
Ankara Yıldırım Beyazıt University/Turkey
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN
Ankara Yıldırım Beyazıt University/Turkey
Prof. Dr. Almazbek TOKTOMAMETOV
Kyrgyzstan Ministry of National Education
Vice President of Kyrgyz National Education Academy-Kyrgyzstan
Prof. Dr. Murat HATİPOĞLU
Dokuz Eylül University/Turkey
Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ
Gazi University/Turkey
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU/Atılım University/Turkey

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
Gazi University/Turkey
Prof. Dr. Kenan OLGUN
Ankara Yıldırım Beyazıt University/Turkey
Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN
Ankara Yıldırım Beyazıt University/Turkey
Prof. Dr. Mete TAŞLIOVA
Ankara Yıldırım Beyazıt University/Turkey
Prof. Dr. Cem Şafak ÇUKUR
Ankara Yıldırım Beyazıt University/Turkey
Prof. Dr. Eyüp BAŞ
Ankara University/Turkey
Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL
Ankara University/Turkey
Prof. Ahmet ATAN
Ankara Yıldırım Beyazıt University/Turkey
Prof. Dr. Ayla SEVİM
Ankara University/Turkey
Prof. Dr. Ender YARSAN
Ankara University/Turkey
Prof. Dr. Kayrat JUNİS
Al-Farabi Kazakh National University-Kazakhistan
Prof. Dr. Uğur ÜNAL
General Directorate of State Archives of the
Prime Ministry of the Republic of Turkey/Turkey
Doç. Dr. Şaripa NURJANOVA
Al-Farabi Kazakh National University/Kazakhistan
Doç. Dr. Cenk GÜRAY
Ankara Yıldırım Beyazıt University/Turkey
Doç. Dr. Hacer Nurgül BEGİÇ
Çankırı Karatekin University/Turkey
Doç. Dr. Mehman SÜLEYMANOV
Azerbaijan Armed Forces War Academy/Azerbaijan
Doç. Dr. Marko ŠUİCA/University of Belgrade/Serbia
Yrd. Doç. Dr. Işıl KAYMAZ/Ankara University/Turkey
Tınçtıkbek NURMANBETOV
Vice President, Kyrgyzstan Writers' Association/Kyrgyzstan
Dildora TULYAGANOVA/Journalist/Uzbekistan

SEMPOZYUM HAKKINDA

Çubuk, Ankara il merkezine 39 km uzaklıkta bir ilçedir. Coğrafi konumu itibarıyla Anadolu'nun ortasında yer alan Çubuk, Osmanlı Devleti'nde Anadolu Eyaleti'ne bağlı Ankara Sancağı'nın bir kazası, günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'nın hemen yanı başında, her geçen gün gelişen ve büyüyen bir yerleşme birimidir. Çubuk ve çevresinin geçmişten günümüze uzanan tarihi süreçte, Ankara'nın hinterlandında yer alması, onun idari, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda önemli kazanımlar ve avantajlar elde etmesine zemin hazırlamıştır. Coğrafi konumu hiç şüphesiz, bu kazanın tarih boyunca en önemli özellikleri arasında yer almıştır. Bu çerçevede Çubuk'un tarihini, aynı zamanda idari olarak da bağlı olduğu Ankara'nın tarihinden ayrı düşünmek imkânsızdır. Bunu bölgede yaşanan tarihi ve kültürel olaylarda da gözlemlemek mümkündür. Nitekim Ankara Savaşı olarak bilinen Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından kabul edilen savaşın, Ankara'nın Çubuk ovasında yapılmış olması da bunu teyit etmektedir. Çubuk, adeta bu savaşla anılır olmuş ve özdeşleşmiştir.

Çubuk ve çevresi Türklerin Anadolu'ya gelmeleriyle Türk nüfusun yoğun olarak yerleştikleri bölgelerden biri olmuştur. Günümüzde Oğuz ve Türk boylarının adını taşıyan pek çok yerleşme biriminin olması bunun en önemli göstergesidir. Bu yer isimleri Çubuk ve çevresinin Orta Asya Türk coğrafyası ile bağlarını ve ilişkisini de bir bakıma ortaya koymaktadır. Buna ilaveten Moğol

istilası öncesi ve sonrası yaşanan göç dalgalarının, bölge üzerindeki etkisi de hep tartışıla gelmiştir.

Çubuk ve çevresinin tarihi ve coğrafi konumu, idari yapısı, ekonomik, sosyal ve kültürel durumu, geçmişten günümüze uzanan bir süreçte, akademik bir bakış açısıyla ve uluslararası boyutta ilk olarak 9-10 Ekim 2015 tarihleri arasında Çubuk'ta, Çubuk Belediyesi ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ile birlikte düzenledikleri **Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi I. Uluslararası Sempozyumu**'nda ele alınmış ve ayrıntılı olarak incelenmişti. Yurt içinden ve dışında 44 araştırmacının katıldığı sempozyumun bildirileri 2016 yılında Çubuk Belediyesi tarafından bastırılarak Türk okuyucusu ile buluşturulmuştu.

Bu sempozyumun kitabı henüz neşredilmişti ki Çubuk Belediye Başkan Yardımcımız Zeki METİN Bey, Prof. Dr. Ahmet KANKAL hocalarımızla yapılan müzakereler sonrasında yeni bir sempozyum fikri oluştu. Kısa zaman içerisinde de hazırlıklara başlanıldı ve **Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi II. Uluslararası Sempozyumu**'nun 5-7 Ekim 2017 tarihleri arasında düzenlemesine karar verildi.

Hiç şüphesiz birincisinde olduğu gibi bu ikinci sempozyumda da ele alınan konular ile özelde Çubuk'un ve Ankara'nın, genelde bölgenin ve ülkenin tarihine ışık tutulmuş, geçmişten gelen zengin tarihi, kültürel, sosyal ve ekonomik birikimin önemli bir kesiti gözler önüne serilmiştir.

Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi II. Uluslararası Sempozyumu'nda yer alan tebliğlerin kitaplaştırılması ile de bu birikimin muhafazası ve geleceğe taşınması adına önemli bir iş çıkarılarak, Ankara ve çevresinin kültürüne dair yapılan araştırmalara mütevazı bir katkı ve kaynaklık sağlanmış oldu.

ABOUT THE SYMPOSIUM

Çubuk is a district 39 km away from Ankara's city center. Çubuk which lies in the center of Anatolia, was a kaza (district) of sanjak (sub-province) of Ankara under the governance of Anatolian province in Ottoman Empire. Today Çubuk is a growing and developing settlement nearby the capital city of Turkish Republic, Ankara. From past to present, taking place in Ankara's hinterland has provided a basis to get advantages administratively, economically, socially and culturally for Çubuk and its surroundings. Geographical position, no doubt, has been the most important feature of this district throughout history. In this respect, it is impossible to isolate history of Çubuk, which is also connected to Ankara administratively, from history of Ankara. This can be also observed in the historical and cultural incidents in the region. For example, The Battle of Ankara, one of the turning points of Ottoman history, took place at the field of Çubuk between the forces of the Ottoman Sultan Bayezid I and Timur, ruler of Timurid Empire in 1402. The district of Çubuk has been identified with this battle.

As a result of Turkish migration to Anatolia, Çubuk and its surroundings became one of the intensive Turkish settlements. The most significant sign of the Turkish settlement is the existence of the settlements having names of Oghuz and Turkic tribes in Çubuk today. These names prove the connections and relations between Çubuk and Turkish geography of Central Asia. In addition to this, the effects of migration waves, before and after Mongolian invasion in the region, have been debated by scholars.

From past to present, the history, geographical position, administrative structure, economic, social and cultural status of Çubuk and its surroundings have been discussed in detail with the academic perspective and international dimension between the dates of October, 9-10, 2015 in Çubuk at **I. International Symposium on All Aspects of Çubuk and Its Surroundings** co-organized by Ankara Yıldırım Beyazıt University and Municipality of Çubuk. 44 researchers from Turkey and abroad attended to the symposium. The attendees' papers were published as a book by the Çubuk Municipality in 2016 and presented to the Turkish readers.

The book of this symposium has just been published, after the negotiations with Deputy Mayor Zeki METİN and Prof. Dr. Ahmet KANKAL a new symposium idea was developed. Preparations have been started within a short time and **II. International Symposium on All Aspects of Çubuk and Its Surroundings** has been decided to hold between October 5-7, 2017.

With the publication of the papers that were presented in the **II. International Symposium on All Aspects of Çubuk and Its Surroundings,** not only very important work has been done in order to preserve this accumulation and transfer it to the future, but also a modest contribution has been made to the researches on the culture of Ankara and its surroundings.

SEMPOZYUMDA ELE ALINACAK KONULAR

Tarih
- Tarihin en eski devirlerinden Türk fethine kadar olan dönem
- Türk fethinden günümüze kadar olan dönem

Coğrafya
Yerleşme
Nüfus
İdari ve Sosyal Yapı
Ekonomi
- Sanayi, Ticaret, Tarım, Hayvancılık, Turizm, Hizmet Sektörü

Eğitim, Kültür ve Sanat
Musiki, Mutfak, Giyim-Kuşam, Gelenek-Görenek, İnanç, Halk İnanışları, Mimari
Sağlık
Ulaşım

TOPICS OF THE SYMPOSIUM

History
- From ancient times to the Turkish conquest
- From Turkish conquest to today

Geography
Settlement
Demography
Administrative and Social Structure
Economy
- Industry, Trade, Agriculture, Livestock, Tourism, Service Industry

Education, Culture, Art
Music, Cuisine, Clothing, Customs, Popular Beliefs, Architecture
Health
Transportation

İLETİŞİM-SEKRETARYA

Arş. Gör. Necmettin AYAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Tarih Bölümü
0 312 906 14 15
0 532 551 46 45
necmettinayan@hotmail.com, nayan@ybu.edu.tr

CONTACT

Research Assistant Necmettin AYAN, Phd Candidate
Ankara Yıldırım Beyazıt University
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of History
0 312 906 14 15
0532 551 46 45
necmettinayan@hotmail.com, nayan@ybu.edu.tr

BÜTÜN YÖNLERİYLE ÇUBUK ve ÇEVRESİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU (05-07 Ekim 2017)

PROGRAM

05 Ekim 2017 Perşembe-15 Temmuz Salonu (C Blok)
AÇILIŞ PROGRAMI 10.00-12.00

Saygı Duruşu ve İstiklal Marşı
Sempozyum Düzenleme Kurulu Adına
Sayın Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU'nun Konuşmaları
TÜRKSOY Temsilcisi
Sayın Kojageldi KULUYEV'in Konuşmaları
Çubuk Belediye Başkanı
Sayın Dr. Tuncay Acehan'ın Konuşmaları
Çubuk Kaymakamı
Sayın İbrahim Çenet'in Konuşmaları
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü
Sayın Prof. Dr. Metin Doğan'ın Konuşmaları
Tensip Buyurdukları Takdirde Devlet Büyüklerinin Konuşmaları

MANAS DİNLETİSİ
Risbay İsakov, Manas Destanı'ndan Kısa Bir Bölüm

SERGİ AÇILIŞI
"Arşiv Belgeleri ile Çubuk Tarihi" Sergisi
"Çubuk'ta 15 Temmuz" Sergisi

Öğle Arası 12.00-13.30

05 Ekim 2015 Perşembe-Milli İrade A Salonu (A Blok)
1. Oturum 13.30-15:00

Oturum Başkanı **Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan**
Prof. Dr. Ahmet Kankal
Osmanlıdan Günümüze Çubuk'ta Yer Adları Üzerine Düşünceler
Prof. Dr. Hüseyin Çınar
Çubuk-Kızılcahamam'da Çıtak/Yıldırım Köyleri
Yrd. Doç. Dr. Sıddık Çalık
Çubuk ve Çevresinde Alevi-Türkmen Yerleşmeleri
Hayrettin Gültekin
Köyden İlçe Merkezine Bir Orta Anadolu Yerleşkesi "Ravlı (Akyurt)"

05 Ekim 2017 Perşembe Milli İrade B Salonu (A Blok)
1. Oturum 13.30-15.00

Oturum Başkanı **Prof. Dr. Uğur Günal**
Prof. Dr. Salih Yılmaz
Günümüz Özbek Kimliğinin Oluşmuna Timur ve Ankara Savaşı'nın Etkileri
Doç. Dr. Marko Šuica
The Ottoman-Serbian Relations in The Fremawork of The Battle of Ankara 1402
Arş. Gör. Necmettin Ayan
Bizans Kaynaklarında Ankara Savaşı
Tınçtıkbek Nurmanbetov
Çubuk Şehrinin Önemi

Çay-Kahve Arası 15.00-15.20

05 Ekim 2017 Perşembe Milli İrade A Salonu
2. Oturum 15.20-16.50

Oturum Başkanı **Prof. Dr. Eyüp Baş**
Prof. Dr. H. Mustafa Eravcı
Osmanlı Dönemi Çubuk Kazasında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri
Doç. Dr. Ahmet Köç
Çubuk Kazasında Bulunan Zaviyelerde Yaşanan İdari Sorunlar
Yrd. Doç. Dr. Hacı Yılmaz
Çubuk Yöresi Alevi-Bektaşi İcazetnameleri (Şekil ve İçerik Analizi)
Necat Çetin
Çubukabad Kazasına İskan Edilen Bir Mübadilin Tasfiye Talepnamesinin İncelenmesi

05 Ekim 2017 Perşembe Milli İrade B Salonu
2. Oturum 15.20-16.50

Oturum Başkanı **Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal**
Prof. Dr. Efdal Özkul
Osmanlı Devlet İdaresinde Kıbrıs ile Anadolu Arasındaki Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Benzerlikler
Aubakir A.S., Kairat A. Zhunys
Silk Road in The History of Turkic Civilization
Doç. Dr. Ahmet Köç
Ankara Sancağı'nda Haremeyn Evkafı Reayası ve Mülkleri Üzerine Bir Değerlendirme
Zeki Metin
Çubuk'ta Yok Edilen Tarih "Gül Baba Türbesi"

Çay-Kahve Arası 16.50-17.10

05 Ekim 2017 Perşembe Milli İrade A Salonu
3. Oturum 17.10-18.40

Oturum Başkanı **Prof. Dr. Zeki Salih Zengin**
Doç. Dr. Yasin Yılmaz
Ankara Vilayeti Salnamelerinde Çubuk
Prof. Dr. Kenan Olgun
Ankara Vilayet Salnamelerine Göre Çubuk (1900-1907)
Yrd. Doç. Dr. M. Akif Fidan
Modernleşme Döneminde Çubuk'ta Eğitim

Arş. Gör. Betül Tezcan
19. Yüzyıl Sonlarında Çubuk'ta Sosyo-Ekonomik Durum (Tereke Kayıtlarına Göre)
Dr. Tekin Önal
Sonuçları İtibariyle 1950'den Günümüze Çubuk'ta Genel ve Yerel Seçim Tercihlerinin Karşılaştırmalı Analizi

05 Ekim 2017 Perşembe Milli İrade B Salonu
3. Oturum 17.10-19.00
Oturum Başkanı **Prof. Dr. M. Mete Taşlıova**
Cavid Mövsümlü
Azerbaycan Edebiyatında "Emir Timur" ve "Yıldırım Beyazıt" Karakterleri
Victoria Bilge Yılmaz
İngiliz Edebiyatında Emir Timur ve Yıldırım Beyazıt
Sevim Aydos
Yaşayan Çubuk Efsaneleri
Kübra Akman
Menkıbelerin Sosyolojik Etkisi (Ankara-Çubuk Karagöl Menkıbesi Örneğinde)
Doç. Dr. Rejepmuhammet Geldiýew
Barçın Sözcüğünün Etimolojisi Üzerine
Akşam Yemeği 19.30

06 Ekim 2017 Cuma Milli İrade A Salonu
2. Oturum 09.00-10.50
Oturum Başkanı **Prof. Dr. Cem Şafak Çukur**
Öykü Peren Türk, Rahime Evra Karakaya, Yahya Özdoğan, Lale Sariye Akan
Çubuk'un Antioksidan Deposu: Vişne
Özlem Yılmaz, Öykü Peren Türk, Yahya Özdoğan, Lale Sariye Akan
Coğrafi İşaretli Bir Ürün: Çubuk Turşusu
Dr. Tuncay Acehan
Çubuk Turşusu'nun Yapılışı ve Turşunun İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri
Prof. Dr. Murat Hatipoğlu
Çubuk Taşının (Agat (SiO_2) Türü) Süstaşı Özellikleri
Öğr. Gör. Nuri Duru
Çubuk Agat

06 Ekim 2017 Cuma Milli İrade B Salonu
1. Oturum 09.00-10.50
Oturum Başkanı **Prof. Dr. M. Öcal Oğuz**
Doç. Dr. H. Nurgül Begiç
Ankara Çubuk Köylerinde Geleneksel Gelin ve Semah Giysileri
Arş. Gör. Gülsüm Sadıç
İnsanın Doğaya Katkısının Bir Örneği Olarak Kuşbazlık: Ankara ve Çubuk Örneği
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Etem Arıoğlu
Çubuk ve Çevresi Halk Kültürü Çalışmaları
Yrd. Doç. Dr. Ali Osman Abdurrezzak, Dr. Yaşar Kalafat
Karşılaştırmalı Halk İnançları Bağlamında Ankara Kızık Türkmenleri
Beyhan Uyar
Çubuk İlçesi Giyim Kültürünün Dört Köy Özelinde İncelenmesi
Çay-Kahve Arası 10.50-11.10

06 Ekim 2017 Cuma Milli İrade A Salonu
2. Oturum 11.10-12.40
Oturum Başkanı **Prof. Dr. Cevat Özyurt**
Prof. Dr. Emine Baydan
Çubuk (Ankara) ve Çevresindeki İlçelerde Kullanılan Tıbbi Bitkiler ve Yaban Hayatı
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Ayhan, Doç. Dr. Salih Mollahaliloğlu, Prof. Dr. Naim Sağlam, Prof. Dr. Ahmet Çarhan
Çubuk ve Çevresinde Bulunan Göllerin Sülük Faunası
Yrd. Doç. Dr. Murat Sert
Çubuk ve Çevresindeki Mantar Yetiştiricilerinin Kazanımları ve Çubuk Ekonomisine Katkıları
Yrd. Doç. Dr. Namaitijiang Maimaiti, Doç. Dr. Salih Mollahaliloğlu, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Ayhan
Apitherapy and Potential Honeybee Production of Çubuk Districit, Ankara

06 Ekim 2017 Cuma Milli İrade A Salonu
2. Oturum 11.10-12.40
Oturum Başkanı **Prof. Dr. Ahmet Atan**
Dildora Tulyaganova
Özbek Türkleri ile Türkiye Türkleri Arasındaki Sosyal Benzerlikler
Doç. Dr. Mustafa Özkan
Cumhuriyet Döneminde Çubuk'ta Alevîler ve Sünnîlerle İlişkileri
Prof. Dr. Gıyasettin Aytaş
Ankara Türkülerinde Söylem Analizi ile Kültürel Değerler ve Formlar
Doç. Dr. Cenk Güray
Çubuk Bölgesi Alevi Köylerindeki Cem Geleneklerine ve Bu Kapsamdaki Dini Musiki Uygulamalarına Bir Bakış
Öğle Arası 12.40-14.30

06 Ekim 2017 Cuma Milli İrade A Salonu
3. Oturum 14.30-16.20
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Dilaver Tengilimoğlu**
Prof. Dr. Zeynel Özlü
Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çubuk Kazasında Sosyo Ekonomik Durum (1926-1928)

İlhan Zengin
Geçmişten Günümüze Çubuk'ta Esnaf ve Esnaf Teşkilatı
Doç. Dr. Fatih Erkoçoğlu
Ankara Savaşı'nın Çubuk ve Ankara Turizmine Katkısı Mahiyetinde Bazı Mülahazalar
Yrd. Doç. Dr. Bahattin Demirtaş
Başkentin Yoğun Siyasi Trafiğinde Bir Soluklanma Yeri Olarak Çubuk I ve Çubuk II Barajları
Araş. Gör. Meltem Güneş, Araş. Gör. Esra Şenöz Orsan, Araş. Gör. Pelin Şahin Körmeçli, Araş. Gör. Kevser Sena Ceylan
Stratejik Peyzaj Planlama Süreci: Çubuk İlçesi Örneği

06 Ekim 2017 Cuma Milli İrade B Salonu
3. Oturum 14.30-16.20
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Musa Şamil Yüksel**
Doç. Dr. Berdi Sarıyev
Türkmen Aile Yapısının Temel Sembolüyle İlgili Kavramlar
Doç. Dr. Sharipa Nuzhanova
Mass Media of Independent Kazakhstan About Relations with Turkey and Turkish Culture
Rısbay Isakov
Türklerin ve Dünyanın En Büyük Destanı, Manas Destanının Halklar Arasındaki Birlik Anlayış
Toktomametov Almazbek Datkabekovich
Kırgız Cumhuriyeti'nin Eğitim Yapısı ve Değişimler
Mehman Süleymanov
Emir Teymur ve Nadir Şah

Çay-Kahve Arası 16.20-16.40

06 Ekim 2017 Cuma Milli İrade A Salonu

DEĞERLENDİRME OTURUMU 16.40-17.40
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. M. Vedat Gürbüz**
Prof. Dr. Ahmet Kankal
Prof. Dr. M. Kazım Arıcan
Prof. Dr. Murat Hatipoğlu
Prof. Dr. Gıyasettin Aytaş
Zeki Metin

7 Ekim 2017 Cumartesi Çevre Gezisi 10.00

Sunuş

Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu, ilçemizi yarınlara taşıma yolculuğumuzda bilimsel ve tarihi gerçeklerin ışığının yolumuzu aydınlatması için atılmış bir büyük adımdır.

Çubuk Belediyesi ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin işbirliği ile gerçekleştirilen Sempozyum'a yurt içi ve yurt dışından 50'ye yakın bilim insanı bildiri sundu.

Uzun süren hazırlıkların ardından, 9-10 Ekim 2015 tarihlerinde gerçekleştirilen 1. Sempozyum'da olduğu gibi, 5-7 Ekim 2017 tarihleri arasında düzenlenen 2. Sempozyum'da da, 10'dan fazla oturumda Çubuk "Bütün Yönleriyle" ele alındı.

1402 Ankara Savaşı'nın gerçekleştiği Çubuk, kuşkusuz Türk dünyasının haklı ilgisini çekmeye devam ediyor. Yıldırım Beyazıt komutasındaki Osmanlı ordusu ile Timur'un ordusu arasında 28 Temmuz 1402'de cereyan eden Ankara Savaşı, Sempozyum'un önemli konuları arasında yer aldı.

Çubuk'un başta tarih, kültür, coğrafya, tarım, ekonomi, musiki, sağlık, mutfak kültürü gibi konular olmak üzere tamamı Çubuk'la ilgili hazırlanan bildiriler, Osmanlı Dönemi'nden günümüze kalmış Tapu Tahrir Defterleri, Şer'iyye Sicilleri, Nüfus Ceride Defterleri ve Salnameler gibi pek çok değerli kaynaklara dayanılarak hazırlanmıştır. Sempozyum; yarınlarımıza ışık tutacak yeni bilgilerin gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır.

Bu Sempozyumun gerçekleştirilmesini sağlayan başta Çubuk Belediye Başkanı Dr. Tuncay ACEHAN ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Metin DOĞAN'a,

Sempozyum yapılma fikrini ortaya atarak başından sonuna ve bu kitabın hazırlanmasında her aşamada aktif olarak yer alan Çubuk Belediye Başkan Yardımcısı Zeki METİN ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyeleri Prof. Dr. Ahmet KANKAL'a ve Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR'a,

Başta Sempozyum Düzenleme Komitesi Başkanı AYBÜ Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU olmak üzere görev alan tüm Düzenleme Komitesi Üyelerine,

Yurt dışından Çubuk'a gelerek bildiri sunan akademisyenlere,

Türkiye'nin değişik bölgelerinden gelerek bildiri sunan ve sempozyuma katkı sağlayan tüm akademisyenlere,

2 gün boyunca 2 ayrı salonda eş zamanlı olarak gerçekleştirilen Sempozyum'a hem dinleyici olarak hem de sordukları sorularla katkı sağlayan gerek üniversite öğrencilerine gerekse de Çubuk halkına,

Bu kitabın titiz bir şekilde editörlüğünü yapan Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU ve Araştırma Görevlisi Necmettin AYAN'a,

Teşekkür ederiz.

İleriki yıllarda güncel bildirilerle ve yeni konularla yine Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ile işbirliği içinde yeni sempozyumlar düzenlenecektir.

Sempozyumun ve sonucunda hazırlanan bu kitabın hayırlara vesile olması temennisiyle.

Çubuk Belediyesi

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Kurulları III
Sempozyum Hakkında VII
Sempozyumda Ele Alınacak Konular XI
Sempozyum Programı XIII
Sunuş XVII
İçindekiler XIX

Sempozyum Açış Konuşmaları

Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU-Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı XXIII

Kojageldi KULUYEV-Türksoy Temsilcisi XXVII

Dr. Tuncay ACEHAN-Çubuk Belediye Başkanı XXIX

İbrahim ÇENET-Çubuk Kaymakamı XXXV

Prof. Dr. Metin DOĞAN-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü XXXVII

Yaşar BAL XXXIX

BİLDİRİLER

Prof. Dr. Ahmet Kankal
Osmanlıdan Günümüze Çubuk'ta Yer Adları Üzerine Düşünceler 1

Prof. Dr. Hüseyin Çınar
Çubuk ve Kızılcahamam'da Yıldırım/Çıtak Yerleşmeleri 25

Yrd. Doç. Dr. Sıddık Çalık
Çubuk'ta Alevi-Türkmen Yerleşmelerine Bir Bakış 53

Hayrettin Gültekin
Köy'den İlçe Merkezine Bir Orta Anadolu Yerleşkesi "Ravlı"-"Akyurt" 61

Prof. Dr. Salih Yılmaz
Günümüz Özbek Kimliğinin Oluşumuna
Timur ve Ankara Savaşı'nın Etkileri 79

Doç. Dr. Marko Šuica
The Ottoman-Serbian Relations in The Framework of
The Battle of Ankara 1402
(Ankara 1402 Savaşı Çerçevesinde Osmanlı-Sırb İlişkileri) 91

Tınçtıkbek Nurmanbetov
Şanlı Çubuk..... 103

Prof. Dr. H. Mustafa Eravcı
Osmanlı Dönemi Çubuk Kazasında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri..... 107

Doç. Dr. Ahmet Köç
Ankara Şer'iye Sicillerine Göre
Çubuk Kazası'nda Bulunan Zaviyelerde Yaşanan İdari Sorunlar 115

Aubakir A.S.-Kairat A. Zhunys
Türk Soylu Halkların Uygarlık Tarihinde İpek Yolu..... 131

Doç. Dr. Ahmet Köç
Ankara Sancağı'nda Haremeyn Evkafı Reayası ve Mülkleri Üzerine
Bir Değerlendirme 139

Zeki Metin
Çubuk'ta Yok Edilen Tarih Gülbaba Türbesi..... 159

Doç. Dr. Yasin Yılmaz
Ankara Vilayeti Salnâmelerinde Çubuk..... 191

Prof. Dr. Kenan Olgun
Ankara Vilayet Salnamelerine Göre Çubuk ve Çevresi (1900-1907)..... 209

Ar. Gör. Betül Tezcan
19. Yüzyıl Sonlarında Çubuk'ta Sosyo-Ekonomik Durum
(Tereke Kayıtlarına Göre)..... 233

Dr. Tekin Önal
Sonuçları İtibariyle 1950'den Günümüze Çubuk'ta
Genel ve Yerel Seçim Tercihlerinin Karşılaştırmalı Analizi 249

Cavid Mövsümlü
Azerbaycan Edebiyatında "Emir Timur" ve "Yıldırım Beyazıt" Karakterleri..... 277

Dr. Viktorya Bilge Yılmaz
İngiliz Edebiyatında Emir Timur ve Yıldırım Beyazıt 285

Sevim Aydos
Yaşayan Çubuk Efsaneleri..... 293

Kübra Akman
Menkıbelerin Sosyolojik Etkisi
(Ankara-Çubuk Karagöl Menkıbesi Örneğinde) 317

Doç. Dr. Rejepmuhammet Geldiýew
Barçın ve Etek Kelimesinin Etimolojisi Üzerine 337

Arş. Gör. Öykü Peren Türk, Arş. Gör. Rahime Evra Karakaya,
Yrd. Doç. Dr. Yahya Özdoğan, Yrd. Doç. Dr. Lale Sariye Akan
Çubuk'un Antioksidan Deposu: Vişne..... 343

Uzm. Arş. Gör. Özlem Yılmaz, Uzm. Arş. Gör. Öykü Peren Türk,
Yrd. Doç. Dr. Yahya Özdoğan, Yrd. Doç. Dr. Lale Sariye Akan
Coğrafi İşaretli Bir Ürün: Çubuk Turşusu..... 353

Tuncay Acehan
Çubuk Turşusu ve Sağlığımız..... 359

Prof. Dr. Murat Hatipoğlu
Çubuk Agat Taşı'nın [Agat (SiO_2) Türü] Süstaşı Özellikleri ve
Çok Amaçlı Kullanımları..... 365

Nuri Durucu
Çubuk Agat..... 397

Doç. Dr. H. Nurgül Begiç
Ankara Çubuk Köylerinde Geleneksel Gelin ve Semah Giysileri..... 411

Arş. Gör. Gülsüm Sadıç
İnsanın Doğaya Katkısının Bir Örneği Olarak Kuşbazlık:
Ankara-Çubuk Sahası..... 431

Yrd. Doç. Dr. Ali Osman Abdurrezzak-Dr. Yaşar Kalafat
Ankara Kızık Türkmenleri Karşılaştırmalı Halk İnançları..... 449

Beyhan Uyar
Bir Sözlü Tarih Örneği: Çubuk İlçesi Giyim Kültürünün İncelenmesi 465

Emine Baydan, Emre Arslanbaş, Latif Kurt, Beste Gizem Özbey,
Ebru Özdeniz, Ayşenur Bölükbaşı
Çubuk (Ankara) ve Çevresindeki İlçelerde Kullanılan
Tıbbi Bitkiler ve Yaban Hayatı 485

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Ayhan, Doç. Dr. Salih Mollahaliloğlu,
Prof. Dr. Naim Sağlam, Prof. Dr. Ahmet Çarhan
Çubuk ve Çevresinde Bulunan Göllerin Sülük Faunası..... 509

Murat Sert
Çubuk ve Çevresindeki Mantar Yetiştiricilerinin Kazanımları ve Çubuk Ekonomisine Katkıları 519

Yrd. Doç. Dr. Namaitijiang Maimait, Doç. Dr. Salih Mollahaliloğlu, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Ayhan
Ankara İli'nin Çubuk Bölgesi'nde Bal Arısı Üretim Potansiyeli ve Apiterapi 533

Dildora Tulyaganova
Özbek Türkleri ile Türkiye Türkleri Arasındaki Sosyal Benzerlikler..... 541

Doç. Dr. Mustafa Özkan
Cumhuriyet Döneminde Çubuk'ta Alevîler ve Sünnîlerle İlişkileri 549

Gıyasettin Aytaş
Ankara Türkülerinde Söylem Analizi ile Kültürel Değerler ve Formlar 559

Doç. Dr. Cenk Güray
Çubuk Bölgesi Alevi Köylerindeki Cem Geleneklerine ve Bu Kapsamdaki Dini Musiki Uygulamalarına Bir Bakış 573

Prof. Dr. Zeynel Özlü
Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çubuk Kazası'nda Sosyo-Ekonomik Durum (1926-1928) 591

İlhan Zengin
Geçmişten Günümüze Çubuk'ta Esnaf ve Esnaf Teşkilatı (1950-1980) 611

Prof. Dr. Fatih Erkoçoğlu
Ankara Savaşı'nın Çubuk ve Ankara Turizmine Katkısı Mahiyetinde Bazı Mülahazalar 625

Yrd. Doç. Dr. Bahattin Demirtaş
Başkentin Yoğun Siyasi Trafiğinde Bir Soluklanma Yeri Olarak Çubuk I ve II Barajları..... 635

Dr. Meltem Güneş, Arş. Gör. Esra Şenöz Orsan, Arş. Gör. Pelin Şahin Körmeçli, Arş. Gör. Kevser Sena Ceylan
Stratejik Peyzaj Planlama Süreci: Çubuk İlçesi Örneği..... 651

Doç. Dr. Berdi Sarıyev
Türkmen Aile Yapısının Temel Sembolüyle İlgili Kavramlar 673

Sharipa Nurzhanova, Nikolay Zykov, Dauren Dyussebayev
Mass Media of Independent Kazakhstan About Relations with Turkey and Turkish Culture..... 685

Toktomametov Almazbek Datkabakovich
Kırgız Cumhuriyeti'nin Eğitim Sisteminde Okulöncesi ve Ortaöğretimdeki Değişimler 697

Mehman Süleymanov
Emir Timur ve Nadir Şah..... 705

Açış Konuşmaları

Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU*

Sayın Rektörüm,

Sayın Kaymakamım,

Sayın Başsavcım,

Sayın Belediye Başkanım,

Kıymetli misafirlerimiz,

Çubuk Belediyesi ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenledikleri "Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi İkinci Uluslararası Sempozyumu"na teşriflerinizden dolayı teşekkür ediyorum.

Derslerimizde tarih kaynakları içerisinde şehir ve bölge tarihi eserlerinden geniş ölçüde bahsederiz. Müslümanların yaşadıkları coğrafyaya bîhaber kalmadıklarını, hemen her dönemde önemli şehirler ve burada yaşayanlar hakkında geniş kayıtlar tutulduklarını günümüze ulaşan bu kaynaklardan fark edebilmekteyiz. Geçmişte olduğu gibi bugün de insanlar yaşadıkları mekânlara önem vermektedirler. İnsanımızın son günlerde artan refaha paralel olarak yaşadığı coğrafyaya ve bölgeye kayıtsız kalmadıklarını, şehrini, kasabasını ve köyünü tanıyıp incelemeye büyük ilgi ve merak duyduğuna şahit oluyoruz. Bilhassa, son yıllarda yeni açılan üniversitelerle birlikte yerel tarih çalışmalarının nitelik ve nicelik bakımından hızla arttığı görülmektedir. Bu bağlamda evrensel bilginin üretildiği akademik kurumlar ile mahalli idarelerin birbirleri ile koordineli bir şekilde çalışmalarıyla yaşanılan coğrafyanın tarihi, coğrafyası, ekonomisi,

* Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı.

sosyal yaşamı ve kültürünü bütün boyutlarıyla enine boyuna inceleme imkânı bulunmaktadır. Bundan tam iki yıl önce uzun bir hazırlık süreci sonrasında 09.10.2015-10.10.2015 tarihinde Çubuk merkezde "Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu"nun birincisini düzenlemiştik. Bu sempozyuma 42 araştırmacı katılmış güzel bir bilgi şöleni olmuştu ve sempozyum bildirilerini belediyemiz yayınlamıştı. Şimdi ise geçen yıl ekim aylarında taşınmış olduğumuz üniversitemizin Esenboğa külliyesinde böyle bir faaliyetin ikincisini yapacak olmaktan bu vesileyle öğrencilerimize doğrudan ulaşmaktan dolayı büyük mutluluk duyduğumu ifade etmek istedim. Değerli misafirlerimiz sempozyumumuza yurtiçinden ve dışından 55 bilim insanı katılacaktır. Açılış programımızı burada 15 Temmuz Konferans Salonunda gerçekleştiriyoruz. Sempozyum oturumlarımızı ise A blokta bulunan Milli İrade A ve B salonlarımızda gerçekleştireceğiz. Tam iki gün sürecek olan bu sempozyumumuzda değerlendirme oturumu ile birlikte toplamda 13 oturum gerçekleştirilecektir.

Sempozyumumuza yurtdışından Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, Sırbistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden misafirlerimiz iştirak edecekler.

Evet;

"Bir dünya iki sultana darmış
Dokuz derviş bir kilime sığarmış"

ifadesinde olduğu gibi dünya hâkimiyetini temin etmek uğruna iki Türk sultanının savaşmak için karşı karşıya geldiği bu topraklarda, evrensel bilginin öğretilmesi için inşa edilen bu kurumda, Çubuk Belediyemizle birlikte yeniden uluslararası bir sempozyuma ev sahipliği yapmaktan, çok değerli bilim insanları ile bir arada olmaktan kıvanç duymaktayız.

Gelecekte bu sempozyumların geliştirilerek sürdürülmesini, muhtevasının daha da genişleterek Ankara ve çevresini kapsayan daha büyük organizasyonlar halinde yapılmasını temenni ediyorum. Ayrıca bu bağlamda üniversitemiz bünyesinde bir Ankara Araştırma Merkezi'nin de oluşturulmasının faydalı olacağını; bu merkezle birlikte pek çok yeni icraatın ortaya konulmasının imkân dahilinde olacağını düşünüyorum.

Yine daha önce muhtelif mahfillerde dillendirdiğimiz gibi üniversitemizde ya da hemen yanı başında Yıldırım Beyazıt ve Timur'la alakalı bir müzenin açılması, ya da belki de daha müstakil olarak bir Ankara Savaşı Müzesi'nin (Panoramik Müze) oluşturulmasının hem üniversitemiz adına hem de Çubuk ve Ankara adına önemli bir kazanç olabileceğini ifade etmek isterim.

Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi II. Uluslarası Sempzoyumu'nun düşünce planından icra sürecine girmesinde büyük emeği geçen Çubuk Belediye Başkan Yardımcımız Zeki METİN beye, düzenleme kurulunda yer alan üniversitemiz İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet KANKAL'a, değerli meslektaşlarım Yrd. Doç. Dr. M. Akif FİDAN ve Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÇALIK ile araştırma görevlisi Necmettin AYAN'a teşekkür ediyorum.

Bu sempozyumun gerçekleşmesinde büyük katkısı olan Çubuk Belediye Başkanı Dr. Tuncay ACEHAN, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Metin DOĞAN, Rektör yardımcımız Prof. Dr. M. Kazım ARICAN hocalarıma, TİKA, TÜRKSOY, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'mıza ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

Açılış konuşmalarımızın ardından A bloktaki fuaye kısmında T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan *"Arşiv Belgeleriyle Çubuk Tarihi"* sergisi ile Çubuk Belediyesi'nin hazırladığı *"Çubuk'ta 15 Temmuz"* sergilerinin açılışını gerçekleştireceğiz.

Sempozyumumuza iştirak eden tüm saygıdeğer misafirlerimize, öğretim üyesi ve görevlisi arkadaşlarımıza ve çok sevgili öğrencilerimize, bu faaliyetimizin güzel faydalı bir bilgi ve görsel şölene dönmesi dilek ve temennisiyle, düzenleme kurulu adına teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Kojageldi KULUYEV*

Sayın Kaymakamım,

Sayın Belediye Başkanım,

Sayın Rektörüm,

Yurtdışından gelen misafirlerimiz,

Değerli bilim insanları, katılımcılar,

Sizleri Uluslararası TÜRKSOY Teşkilatı Genel Sekreterimiz Sayın Düsen KASEYİNOV ve şahsım adına saygıyla selamlıyorum. Çubuk Belediyesi ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenledikleri "Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi İkinci Uluslararası Sempozyumu"na hoş geldiniz. Gerçekten Çubuk, Türkiye başkenti Ankara şehrinin dayanağıdır. Çubuk ve çevresinin idari, fiziki ve coğrafi özelliklerinden ekonomisine yerleşim ve nüfus dağılımından tarihi kültürel ve sosyal yapısına kadar pek çok açıdan bilimsel çalışmalarla ele alınacağı bir sempozyum için bir araya gelmiş bulunmaktayız. TÜRKSOY Genel Sekreterliği olarak gerek yurtiçinden gerekse yurtdışından 60'a yakın bilim insanının bilimsel çalışmaları ve değerli önerileri ile katıldığı sempozyuma katkı sunmaktan mutluluk duyduğumuzu belirtmek istiyorum. TÜRKSOY Teşkilatı'nın Türk dünyası kültür ve sanatının araştırılması, ortaya

* Kırgızistan Türksoy Temsilcisi.

çıkarılması, tanıtılması ve belgesel dokümanlar aracılığı ile kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılması vizyonuyla örtüşen böyle bir çalışmanın içeriğinde yer almış olmak bizler için de önem arz etmektedir.

Bir ilçenin tarihi, kültürel ve sosyal değerlerine ve iyileşme çabalarına kayıtsız kalmadığımızı göstermektedir. Değerli bilim insanının sempozyumda sunacağı bildirilerin, getirecekleri önerilerin gerçekçi bir şekilde tartışılıp değerlendirilmesi ile gelecekteki çalışmalara ışık tutacağına, yeni bilgi ve belgelerin gün yüzüne çıkmasıyla yapılacak çalışmaların Çubuk ilçesine büyük katkılar sağlayacağına inancımız tamdır. Başta Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere bu sempozyumun gerçekleştirilmesinde katkılar sunan Çubuk Belediye Başkanımız Dr. Tuncay ACEHAN'a, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Metin DOĞAN ve kıymetli akademik personeline, Çubuk Belediye Başkanı Yardımcısı Zeki METİN Bey'e ve kültür dairesi personeline, etkinliğin düzenlenme ve bilim kuruluna, saygı değer katılımcı bilim insanlarına, katkı sağlayan tüm insanlara ve sempozyuma katkı sağlayan tüm kuruluşlara teşkilatımız adına şükran duygularımızı iletiyorum. Sempozyumun başarılı geçmesini ve temennilerimizi bildiriyor, sizleri saygı ile selamlıyorum. Çok sağ olun.

Dr. Tuncay ACEHAN*

Sayın Rektörüm,

Sayın Kaymakamım,

Sayın Başsavcım,

Sayın Yaşar Bal Paşam,

Çok değerli bilim insanları,

Çok değerli öğrenciler,

Basın mensupları ve yurtdışından sempozyumumuz için Çubuk'a, ilçemize gelen değerli bilim adamları,

Hepinizi belediyem adına saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

Değerli misafirler,

Çubuk ilçesi tarih kokan bir ilçedir. Ankara şehrimizin 25 tane ilçesi var. Ama bunların içerisinde tarihi değeri olan tarih ifade eden 7 tane ilçe var. Onlardan bir tanesi Çubuk'tur. Hatta bu sempozyumlardan, sempozyum bildirilerinden birisinde de ifade edildiği gibi Çubuk, eski ismiyle Çubukâbâd Bölgesi olarak Osmanlı'nın özellikle 1500'lü yıllarında ta Solfasol'dan Işıkdağı'na kadar bugün içerisinde Akyurt'un Pursaklar'ın, Kazan'ın Kızılcahamam'ın bulunduğu büyük bir ilçeydi, büyük bir sancaktı.

* Çubuk Belediye Başkanı.

Bu sempozyumu gerçekleştirdiğimiz bu topraklar yine tarih kokan topraklardır. Burası tam da 1402 Ankara Savaşı'nın gerçekleştiği Çubuk İlçe'sinin Melikşah eski ismiyle Milişke Köyü'nün sınırları içerisindedir. Bundan yaklaşık olarak 600 yıl önce Timur'un fillerinin Yıldırım Beyazıt'ın da askerlerinin ve atlarının iz bıraktığı topraklarda bulunuyoruz. Dolayısıyla böyle bir mekânda Özbekistan'dan, Kırgızistan'dan, Kıbrıs'tan Azerbaycan'dan gelen bilim insanları ile beraber uluslararası sempozyum gerçekleştirmiş olmaktan dolayı büyük bir bahtiyarlık duyuyorum. Bundan dolayı da başta Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörümüz ve değerli öğretim kadrosuyla birlikte TİKA'ya Türksoy'a ve Kültür Bakanlığımıza da burada teşekkürlerimi arz etmek istiyorum.

Değerli dostlar,

1071 yılında Sultan Alpaslan'ın Malazgirt'ten Anadolu'ya girmesinden itibaren Çubuk, ilk yerleşim bölgesi olarak İç Anadolu'da, Türklerin yerleşmiş olduğu bölgelerin başında geliyor. Bunu kanıtlayan izler nedir? 24 Oğuz boyundan 8 tanesinin Çubukâbâd bölgesinde yerleşim yeri vardır. Bunlar bizi ikna edebilir kayıtlı kanıtlardır. Hangileri: Yazır, Peçenek, Çavundur, Kızık, Kargın, Eğmür, (yani biz onu şu an emir olarak söylüyoruz ama, Aşağı Emirler, Yukarı Emirler-Eğmür bu asıl ismi), Bauduz (Bizim Eski Köyümüz Bügdüz) ve Yıva (şu anda Yuva köyü şimdi Pursaklar'a dâhil oldu tabi). Bütün bu 8 yerleşim yeri geçmişte Çubuk ilçemizin köyleriydi. Bir kısmı şimdi Akyurt'a Pursaklar'a gitmiş olabilir. Ama bu şunu kanıtlıyor, Çubuk, 1071 yılından itibaren Moğol zulmünden ve baskısından kaçarak Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Türk boylarının ilk yerleştiği bölgelerden birisidir. Bu nedenle burası tarih kokuyor. Hatta bu daireyi biraz daha genişletmiş olduğumuz zaman, özellikle Çankırı ve Çubuk bölgesini içine aldığımız zaman, Bayındır, Salur, Kınık, Dodurga ve Kayı Köyleri de 24 Oğuz Boyunun isimlerini taşımaktadır. Bu şunu gösteriyor, Orta Asya'dan Anadolu'ya 1000 yıl önce göç eden Türklerin öncelikli olarak yerleştikleri ve iz bıraktıkları en önemli bölge, İç Anadolu'nun Çubuk, Kalecik ve Çankırı üçgenidir. Bu anlamda sempozyum sayın yabancı bilim insanlarının katılımıyla daha büyük bir önem kazanmaktadır. Bakın biz dün Hakkâri'deki alçak saldırıda 4 şehit verdik. Bunlardan 2 tanesi bizim ilçemizde yerleşen, mukîm bulunan yavrularımız. Hepsine de Cenabı Allah rahmet etsin. Buradaki programdan sonra biz Çankırı'nın Özlü ve Çankırı'nın Yapraklı İlçelerindeki bu şehitlerimiz için hareket edeceğiz, oraya gideceğiz, onların cenaze törenlerine katılacağız. Her ikisi de Çubuk'ta ikamet eden gençlerimiz bunlar. Çubuk bu şekli ile 66. ve 67. şehidini vermiş oldu. Mekânları cennet olsun, ruhları şad olsun diye ben buradan dualarımı gönderiyorum. Ama aynı zamanda Çubuk bölgesi ve etrafı aynı zamanda Türkiye'ye,

Türk Milleti'ne gelen bütün saldırılara karşı mücadele eden, Çanakkale Şavaşı başta olmak üzere, Kurtuluş Savaşı dahil olmak üzere, Kore, Kıbrıs ve 15 Temmuz'de kanı yere akmış olan insanların yaşadıkları yerler. Dolayısıyla bu yönüyle Çubuk'u, Çubukâbâd'ı tarih kokan kimliği ile bir kere daha anmak istiyorum.

Değerli dostlar,

Bu sempozyum sırasında çok önemli 55 bildiri sunulacak. Bunlardan bir tanesinde de "Çubuk Turşusu" üzerine benim bildirim olacak. Onu da biraz sonra açmak istiyorum. Başkan Yardımcımız Zeki Metin'in de yine tarihi bir yapı olarak "Gül Baba Türbesi" üzerine bir bildirisi olacak. Ama burada Ankara Savaşı, Timur ve Beyazıt'ın kimlikleri, Çubuk 1 ve 2 barajlarımız, Çubuk'ta yaşayan Türkmen, Çıtak ve Alevi aile yapısı ve kültür yapılarının araştırılması, Çubuk kültürü ve halk kültürü, Çubuk'un ürünleri olan agat taşımız, turşumuz, vişnemiz, geleneklerimiz, yemeklerimiz her yönüyle buradaki sempozyumunda ikinci defa masaya yatırılmış olacak. Bu nedenle gerçekten üniversitemizle birlikte gerçekleştirdiğimiz bu ikinci sempozyum dolayısıyla mutluluğumu bir kere daha ifade etmek istiyorum. Esasen 2015 yılı Ekimi'nde gerçekleştirdiğimiz birinci sempozyumda da biliyorsunuz 44 bildiri vardı. Daha sonra bu bildirileri kitaplaştırdık ve bu kitapları başta Çubuk'ta bu işle ilgili çevrelerimiz olmak üzere misafirlerimize de dağıttık Okunduktan sonra gerçekten bize çok olumlu geri dönüşler oldu. İnşallah buradaki 55 bildiri de kitaplaştırıp dağıttıktan sonra yine çok olumlu dönüşler olacak. Bizim de üniversitemizden beklediğimiz Çubuk'un sosyal, kültürel, ekonomik yönden hem kalkındırılmasına hem de tanıtılmasına destek vermesidir. Sağ olsun bu konuda rektörümüz de, üniversite öğretim üyelerimiz de öğrencilerimiz de gerçekten Çubuk'un bir marka değeri olarak kalkınmasına her yönü ile destek veriyorlar. Bu arada burada Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin Çubuk İlçemize kurulmasında kararı ve iradeyi kullanarak bize böyle bir imkânı ve şansı tanıyan Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip ERDOĞAN'a da şükranlarımı arz etmeyi bir borç biliyorum.

Değerli dostlar,

Çubuk ilçemiz Alevi'si, Sünni'si, Çıtak'ı ve Türkmen'i ile barış içerisinde 1000 yıldır yaşadığı mutlu bir ilçedir. Burada özellikle turistik değerleri Karagöl'ü, Çubuk 1, Çubuk 2 Barajı'nı, yaylalarımızı ve Atatürk'ün Ulu Ağaç Yaylası'ndaki mandırasını ifade etmeden geçemeyeceğim. Rahmetli Atatürk burayı bizzat kendisi seçerek Çubuk yaylalarımızın Ankara'da tanınmasını sağlamıştır. Atatürk Orman Çiftliği adına kurmuş olduğu bu mandıradan üretilen ürünleri de bizzat kendisi yiyecek olarak

tüketmiştir. Çubuk'a bırakmış olduğu bir iz dolayısı ile O'nu da burada rahmetle anmak istiyorum Bundan sonraki sempozyumlarda da inşallah Atatürk'ün Ulu Ağaç Yaylası'ndaki mandırasının ifade edilerek kayıt altına alınmasını, bu konuda araştırma yapılamasını ve ileride de inşallah orada bir Atatürk Müzesi'nin, bu bölgede de Yıldırım Beyazıt ve Timurlenk Müzesi'nin kurulmasını arzu ederiz. İnşallah bu konuda da üniversitemizin, TİKA'nın ve TÜRKSOY'un çabalarını ümit ediyoruz.

Değerli dostlar,

Yarın benim bir hekim gözüyle turşu ile alakalı bildirim olacak. Ancak ben bu kadar kalabalığı yarın bulamayacağımı düşünüyorum. Kısaca buradaki notlarımı da ifade etmek istiyorum. Çünkü turşu sadece ismiyle müsemma Çubuk'la beraber anılan bir gıda olmaktan öte tıbbî anlamda gerçekten çok önemli bir gıdadır. Çünkü yarın söyleyeceklerimin birkaç ana başlığını burada ifade ederek söylemem gerekiyor. Turşu probiyotik bir gıda olarak bizim kendi vücudumuzda taşıdığımız 100 trilyon bakteri maya mantarının öncülü olarak çok önemli bir gıdadır. Dünyada birkaç çeşit canlı gıda vardır. Yani tüketirken canlı olarak tükettiğimiz, saprofit bakteriler dediğimiz yararlı bakterileri içerisine taşıyan… Bir tanesi yoğurttur, bir tanesi kefir, bir tanesi turşudur. İnsanoğlu doğduğu andan itibaren kalın ve ince bağırsaklarının bir bölümünde çok önemli mikrobiyolojik bir kütle taşımaya başlıyor ve çocukluk çağının ilk 3 yaşında gelişiyor. Bebek anne sütünden daha sonra gıdalar ve topraktan almış olduğu yararlı mikroplarla vücudunda mikrobiyolojik kütle oluşuyor. Bu bizim kendi ağırlığımızın yaklaşık olarak 1/15'ine tekabül ediyor. Ama sayısal hücre olarak bizim 3 katımıza tekabül ediyor. Dolayısı ile biz, yani bilim adamları şunu tartışıyoruz: "Biz mi bu mikroplara konakçıyız, onlar mı bize konakçı?" Şu an da kesin karar verilmeyen gerçekten ömrümüzün son gününe kadar bizimle beraber vitamin sentezinde, sindirimde, mikroplara karşı mücadelede ve en önemlisi bağışıklığın korunmasında bize destek olan yardımcı olan bir mikrop kütlesi. Bu mikrop kütlesinin bu midedeki asit bariyerini aşarak bağırsaklara inebilmesi için yoğun şekilde alınması gerekiyor. Dolayısı ile bu da ancak yoğurt, kefir, turşu gibi mikrobiyolojik yararlı bakterileri içerisinde yoğun olarak taşıyan gıdaların tüketilmesiyle ortaya çıkacaktır. Onun için ben kısa başlıklarla yarın ifade edeceğim. Diyeceğim ki mikroptan korkma ama deterjandan kork. Diyeceğim ki sera ürünleri değil kışın özellikle turşu tüketelim. Çünkü insanlar, ölmeden son 6 ay önce bağırsak florasında önemli bir çökme olduktan sonra ölüyor. Bu atalarımızın can boğazdan gelir lafına da uyan bir durumdur. Çünkü ölmeden 6 ile 9 ay önce hem terminal ve kanser hastalıklarında hem de yaşlılıktan önce bizi bu yaralı bakteriler terk ediyorlar daha sonra ölüm gerçekleşiyor. Görldüğü gibi turşu hayati bir gıda, o halde

neden Çubuk Turşusu? Şimdi biliyorsunuz Çubuk Belediyesi olarak sanayide daha önce soğuk hava deposu olarak kullandığımız yeri Çubuk turşusu üretim merkezine çevirdik. Bunu yaparken katiyen turşu ticareti yapmayı, tüccarlarımızla, üreticilerimizle bir yarış-rekabet içerisine girmeyi değil, onlara bilimsel anlamda öncülük yapmayı amaçladık. Üretim tesisinde üç tane hanım efendi çalışıyor. Hatta bunlar reklamlara da çıktı ve bayağı da meşhur oldular. Turşu üretim tesisindeki yıkama tezgâhına geldim, baktım ki turşuları pırıl pırıl yıkamışlar. Dedim ki siz bu salatalıkları niye bu kadar yıkadınız, bunların hiç tozu yok mu? Dediler ki yok. Yani hayır dedim, birazcık salatalıkların üzerinde toprak kalıntısı kalacak, biraz bunlarda çamur kalacak. Çünkü turşu kurulduğu anda kapağı kapatıldığı anda orada mikrobiyolojik bir faaliyet başlayacak hatta birkaç gün sonra turşunun üzerine elinizi dokunduğunuzda sıcak gelmeye başlar. Bir fermantasyon ortaya çıkar. Bunu başlatansa o meyvelerin, sebzelerin turşu için kullanılan her neyse lahana, dereotu, salatalığın üzerindeki toprak kalıntısıdır. Çubuk turşusunu ünlü yapan, Çubuk turşusunu değerli yapan da Çubuk'un bizzat toprağıdır. Ama su da var bu işin içinde. Çünkü turşuya katılan su hiçbir zaman çeşme suyu olmamalıdır. Çünkü içerisinde klor var. Klor antibiyotik dezenfektan, yararlı mikropların düşmanıdır. O yüzden yani ben hekimlik hayatımda yazdığım antibiyotikler için gerçekten elime kahrediyorum. Yani hakikaten antibiyotik nasıl ki bağırsaklarımızdaki değerli bu mikrop florasının düşmanıysa; dezenfektan, klor, potasyum, permanganatta içme suyunun içerisinde bulunlar turşunun ve turşudaki mayalanmanın, fermantasyonun düşmanıdır. O yüzden gerçek bir turşu elde etmek için turşu suyunu mutlaka saf kuyu suyu kullanmak gerekiyor. Birde saklama ambalaj konusu var. Onu artık ben yarınki bildiride ayrıca söyleyeyim. Bildirinin yarısını da anlattık. Evet şimdi ambalaj da çok önemli, saklama şartları da çok önemli ama kullanılacak su, kullanılacak sebzelerinde bu şekilde bir özellik taşıması gerekiyor. Kısacası bütün yönleriyle Çubuk, Çubuk ilçemizi tarihi ile vişnesiyle, turşuyla Ankara Savaşı ile, Yıldırım Beyazıt'ımız ve Emir Timur'umuzla, gelen yabancı konuklarımızla, hep birlikte burada yeniden dile getirmek ve bunları da inşallah kitaplaştırıp sizlere yeniden hatırlatmak, bunları tarihi kayıtlara yeniden düşmek konusunda üzerimize düşeni yapacağız. Bununla gurur duyduğumu bir kere daha ifade ediyorum. Sayın rektörümüze başta olmak üzere TİKA'ya TÜRKSOYA'a Kültür Bakanlığımıza ve burada emek sarf eden bütün hocalarımıza bir kere daha teşekkür ediyorum.

Hepinizi bir kere daha saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

İbrahim ÇENET*

Sayın Rektörüm,

Sayın Belediye Başkanım,

Sayın Savcım, Başsavcım,

Çok değerli dost kardeş ülkelerden gelen temsilciler,

Kıymetli akademisyenler ve sevgili öğrenciler,

Sayın Belediye Başkanımız gayet güzel bir şekilde konuyu her yönüyle ele aldı. Ben sadece buna birkaç şey ilave etmek istiyorum. Bizler de kamu görevi yaptığımız için memleketimizin birçok yerine giderek oralarda sorumluluklar alıyoruz. 17 yıllık devlet görevliliğimizin son 10 ayını yaşadığımız Çubuk ilçemiz bizleri şunu gururla söylemeye götürüyor: "Çubuk, Osmanlı döneminde bulunduğu coğrafya itibari ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir yerdir. Tarihte izler bırakmış ve bu izleri kültürel bir imbikten geçirerek günümüze kadar getirmiştir. Çubuk, insanımızın nüvesini oluşturan bu kültür unsurlarıyla da günümüzde yaşayan bir şehirdir. Tabii bazen biz gittiğimiz yerlerde bakıyoruz, birkaç bin nüfuslu bir yerleşim birimi kısa bir zaman içerisinde birkaç yüz bin nüfuslu bir şehir olarak karşımıza çıkıyor. Çok ciddi

* Çubuk Kaymakamı.

bir çarpık kentleşme ve betonlaşma problemiyle karşı karşıya kalıyoruz. Benden önceki konuşmacıların da ifade ettiği gibi Çubuk, gerçekten bu anlamda çok kademeli bir şekilde büyüme göstermektedir. Sakin ritmiyle, geleneksel kasaba yapısını bozmadan, bir Osmanlı kasabası olarak varlığını sürdürmektedir. Bu anlamda da gerçekten, Çubukabadımızı, başkentin o hengâmesinden, betonlaşmasından bir nebze olsun nefes almak isteyen sakinlerinin uğrak verdiği, yeşil doğasında vakit geçirdiği, kültürel ve tarihi öğelerini şehrin sokaklarında gezerken hissedebildiği bir yer olarak topluma sunabilirsek gerek yerel gerekse merkezi idarinin temsilcisi olan biz yöneticiler olarak kendimizi bu konuda başarılı olmuş sayabiliriz. Bunun da en yakın örneğini geçtiğimiz günlerde Çubuk'un ev sahipliğini yaptığı Çubuk Kültür ve Turşu Festivali'nde de biz bir kez daha gördük. Gerçekten insanların bu konuda çok ciddi bir talebi olduğunu ve on binlerce insanın Çubuk'a akın ederek Çubukabad parkında Çubuk'un kültür unsurlarıyla buluştuğunu ve çok güzel vakit geçirdiklerine şahit olduk. Ben bu vesile ile Sayın Belediye Başkanımıza ve Sayın Rektörümüze bir kez daha bu etkinliğe ev sahipliği yaptıkları için teşekkür ediyorum. Dost- kardeş ülkelerden gelerek burada sunum yapacak olan akademisyen arkadaşlarımıza şimdiden başarılı bir sempozyum diliyorum. Sempozyum sonunda basılacak olan kitabın hem akademik çevrenin hem de gündelik yaşam içerisindeki halkımızın istifade edeceği bir eser olmasını temenni ediyorum.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. Metin DOĞAN*

Sayın Başkanım,

Sayın Kaymakamım,

Başsavcım,

Sayın Paşam,

Değerli akademisyen arkadaşlarım,

Değerli öğretim üyelerim,

Yurt dışından, yurtiçinden gelen misafirler, sevgili öğrenciler, ben de hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum. İkincisini düzenlemiş olduğumuz "Bütün Yönleriyle Çubuk Sempozyumu" bizim için önemli. Çünkü üniversitemiz Sayın Cumhurbaşkanımız talimatları doğrultusunda Çubuk'ta kuruldu. Üniversitemiz olarak bir yandan gelişirken, bir yandan da Çubuk'un gelişimine katkı vermek amacıyla elimizden gelen gayreti gösteriyoruz. Üniversitelerin tabi pek çok fonksiyonu var. Birinci fonksiyonu eğitim, belki birinci nesil üniversiteler sadece eğitim veren üniversitelerdir. İkinci nesil üniversitelerde araştırma yapılmaya başlandı. Son yıllarda üçüncü nesil üniversiteler ise topluma karşı görevlerini yerine getirme durumunda olan üniversitelerdir. Artık kendi gelirlerini elde eden girişimci üniversiteler dediğimiz, dördüncü nesil üniversiteler konuşulmaya başlandı. Bizlerde her halde genç bir üniversite olmamızdan dolayı üçüncü ve dördüncü nesil üniversiteler arasında olan bir üniversiteyiz. Aslında bugünkü sempozyumumuz bölgesel çalışmaya katkı veren bir çalışma örneğidir. Tabii burada sadece bu sempozyumdaki konular tartışılırken, konuşulurken, bölgesel konular değil aslında Türkiye'nin küçük bir örneği olan Çubuk özelinde belki tarihimiz, kültürümüz, ekonomimiz, geleceğimiz tartışılacak. Benden önceki konuşmacılar, bölgenin özelliklerinden bahsettiler ama ben bir küçük anekdotla bunun önemini vurgu yapmak istiyorum. Burada aramızda Özbekistan'dan gelen misafirlerimiz de var. Onlara sempozyumdan önce hoş geldiniz demiştim. Tabii benim ilgimi çekiyor üniversitemiz tarihte iki Türk hükümdarının Yıldırım Beyazıt'la Emir Timur'un savaştığı, Ankara Savaşı'nın geçtiği bu bölgede kurulmuş. Ben Özbekistan'ı iki kez ziyaret ettim. Ve o ziyaretlerde Emir Timur'un türbesini ziyaret etmiştim. Daha öncede Bursa'da Yıldırım Beyazıt Han'ın

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü.

Türbesi'ni de ziyaret etmiştim. Dikkatimi çeken şey iki türbenin de çinileri aynıydı arkadaşlar. Turkuaz renkte altıgen, burada anlaşılıyor ki iki kültür aynı. Bu olay bize Yıldırım Beyazıt açısından tarihin hüzünlü bir sayfası gibi görünüyor. Ve aslında işin aslını öğreninceye kadar Emir Timur'la ilgili olumsuz düşüncelere de sahiptim. Ancak Emir Timur'un türbesini ziyaret ettiğimde, Emir Timur'un kendi mezarını hocasının ayaklarının altına alacak kadar ilme saygı gösteren bir hükümdar olduğunu gördüm. İşte zaman zaman dünyaya hâkim olma savaşı kardeşleri de birbirine düşürebilmekte. Belki bu bizim tarihten ders alacağımız şeyler. Bugün de ülkemiz ciddi sıkıntılar içerisinde ve kardeş ülkeler arasında problemler yaşıyoruz. Bunları belki savaş yerine barış içerisinde çözmeye çalışmamız gerekiyor. Ben sözleri çok uzatmak istemiyorum ama bu sempozyumda emeği geçen başta çok değerli Belediye Başkanımız Dr. Tuncay ACEHAN Bey'e yine çok emekleri olan Ahmet KANKAL Hocama, Fatih ERKOÇOĞLU Hocama, Başkan Yardımcımız Zeki METİN Beyefendiye özellikle teşekkür ediyorum. Emeği geçenleri, bugün ve yarın bildirilerini sunacak olan tüm akademisyen arkadaşlarımı tebrik ediyor, başarılar diliyorum. Tabii şunu söylemeden geçemeyeceğim. Sayın başkanım havasına, suyuna, taşına, toprağına dedi turşudan bahsederken. Hemen bir koşup turşu alasımız geldi. Hasretle bekliyorduk yeni sezon turşularına geçen hafta kavuştuk. İnşallah devamını da bekliyoruz Sayın Başkanım. Sadece reklamla olmaz yani. İnşallah sempozyumda turşumuz hediye olur diye düşünüyorum. Biz başkanımla aynı zamanda meslektaşız tabii, buradaki iki hekimiz. Başka hekim olan arkadaşımız var mı bilmiyorum? O yüzden sunumu da gerçekten çok güzeldi. Kendileri çok güzel ifade ettiler. Sizler bilmiyorsunuz belki, bilenleriniz var. Çubuk merkezde bizim meslek yüksek okullarımız var. Bu yıl on programda eğitime başladık. Öğrenci sayımızda 5500-6000'e ulaştı. Bu bölgede toplamda 6000 ve 7000 arası öğrenci sayısına sahibiz. Bu bölgede ayrıca geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulama ve araştırma merkezimiz var. Hedeflerimiz aslında bu organik ürünleri sadece turşu olacakları değil, geleneksel ilaç olacakları da o bölgede yetiştirip, orda bunları ilaç haline getirip değerlendirmek. Üniversitemizin böyle bir fonksiyonu da var. Bu konuda belki Türkiye'de öncü. Geleneksel tıpla ilgili geçtiğimiz iki yıl içerisinde yaklaşık 1.500 hekim ve eczacıya eğitimler verdik. Şimdi bunlar diyorlar ki; eğitimler aldık ama ilaçlar nerede? İşte Çubuk'a meşhur olacak bir alan daha ortaya çıktı. Geleneksel tıp için birlikte hep beraber el ele bitkiler yetiştirmemiz gerekecek. Zaten organik tarımla ilgili büyük bir tecrübe var, buna ilaçları da dahil etmek istiyoruz inşallah. Ben hepinizi tekrar saygı ve sevgi ile selamlıyorum. Sempozyumumuzun hem Çubuk bölgesine hem ülkemize, hem gönül coğrafyamızdan gelen değerli akademisyenlere faydalı ve başarılı olmasını diliyorum. Teşekkür ederim.

Yaşar BAL*

Sayın Rektörüm,

Belediye Başkanım,

Kaymakamım,

Sayın Savcım,

Çok değerli katılımcılar,

Bir Çubuklu olarak, içinizden birisi olarak, hepinizi saygı sevgiyle selamlıyorum. Öncelikle sempozyum hakkında değerlendirme yapmak haddimize düşmez. Sayın Başkanımız Çubuk Belediye Başkanı olarak sundular ama müsaadelerinizle ben de bir Çubuklu olarak birkaç şey söyleyeyim. Öncelikle 12 Ekim 2012 de Gazi Üniversitesi ve Ankara Yıldırım Beyzıt Üniversitesinin iş birliği ile Yıldırım Beyazıt'la Timur arasında 1402 yılında üzerinde bulunduğumuz topraklarda cereyan eden Ankara Savaşı'yla ilgili çok güzel, uluslararası katılımı çok fazla olan bir sempozyum yapıldı. Bu sempozyum sonunda çok güzel dokümanlar ortaya çıktı. İlk temel 2012'de atıldı. Biz o zaman devamı gelir inşallah demiştik. Ama çok sağ olsun Rektörümüz Metin Bey ve Belediye Başkanımızın iki yıl önce, 12 Ekim 2015'de Çubuk yerleşkesinde Çubuk ve çevresiyle ilgili böyle güzel, güzide bir eğitim kurumunun değerli akademisyenlerinin ve uluslararası katılımcıların görüşleri ve araştırmalarıyla çok güzel bir sempozyum yapıldı. O zaman da bir iki kelimeyle düşüncelerimizi söylemiştik. Bir Çubuklu olarak Çubuk'umuzun her şeyi var ama biraz evvel başkanımızın da dediği gibi üniversitesi yok demiştik. Sağ olsun Sayın Cumhurbaşkanımızın tensipleriyle üniversite açıldı. Üniversiteye de kavuştuk ve o zaman çok iyi hatırlıyorum sayın katılımcılarda hatırlayacaklardır. Dedim ki biz Erzurum da ki Atatürk Üniversitesi'nin Erzurum için ne demek olduğunu çok iyi biliyoruz. Erzurum üniversite sayesinde o günlerden bu günlere

* Emekli General.

geldi. Efendim Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nin ilk kurulduğu günlerini biliyoruz. Eskişehir'in nereden nereye geldiğini ve o üniversite ile nasıl bütünleştiğini çok iyi biliyoruz. Niye dedik Çubuk, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ile bütünleşmesin. Ve Çubuğumuzda Eskişehir gibi, Erzurum gibi üniversite şehri olmasın. Her halde bu, temenniden öte bir şey. İşte aynen bizlere hediye verdikleri ok gibi, yaydan çıkmış ok gibi Çubuk, böyle peş peşe devam eden sempozyumlarla çok kısa sürede güzel bir üniversite şehri olacak. O zaman yine demiştik ki biz Çubuklular olarak önce böyle bir nimetin farkında olalım. Yani akademisyenleriyle, öğrencileriyle bize, buraya kadar gelmiş olan üniversite ile tanışalım ve onlarla birikimlerimizi paylaşalım. Bilgi birikimimizi, geleneğimizi, göreneğimizi, yiyeceğimizi, içeceğimizi, toprağımızı, her türlü değerlerimizi bu üniversite ile paylaşırsak paylaştığımız oranda da kaynaşırız ve bu süreci de biraz daha hızlandırmış oluruz. Her halde beklentilerimizden çok daha önde gidiliyor. Emeği geçenler sağ olsun. Bu sempozyumda da ben bir Çubuklu olarak fazla bir şey beklemiyoruz. Beklentilerimiz tanışmak, paylaşmak ve kaynaşmak, çok güzel sonuçlara ulaşmak. Çubuk bölgesi özellikle paylaşarak, kaynaşarak, kısa sürede üniversite şehri olacak ve bu projektör Çubuk'u umduğumuzdan çok daha fazla aydınlatacak. Ben bu aydınlatma sürecinde de bütün katılımcılara, özellikle akademisyen kadroya ve emeği geçenlere canı gönülden teşekkür ediyorum. Hepinize saygı ve sevgiler sunuyorum.

Osmanlıdan Günümüze Çubuk'ta Yer Adları Üzerine Düşünceler

Ahmet Kankal*

Özet

Çubuk ve çevresi Malazgirt Zaferi'ni müteakip süratle yerleşilen ve yerleşilirken de Türkleşen bir coğrafyadır. Bu alanda Osmanlı döneminden günümüze intikal eden yer adları üzerine yapılacak olan çalışma, bir yandan Türklerin coğrafya ile olan münasebetlerine, diğer yandan da isimlendirme yaparken nelere dikkat ettiklerine vurgu yapacaktır. Aslında bu çalışma söylendiği gibi sadece Osmanlıdan günümüze değil Malazgirt Zaferi'nden günümüze ulaşan bir sürece işaret edecektir, ancak coğrafya ve topografya ile ilgili bilgi veren ve sürekliliğini devam ettiren arşiv belgeleri Osmanlı dönemine ait olduğundan böyle bir başlık tercih edilmiştir. Buna karşın çalışma içerisinde çoğu zaman Osmanlı öncesi döneme ait genellemelere ve ileri sürülen fikirlere de rastlanacaktır.

Coğrafya, insan, hayvan, bitki, yapı, eşya, renk, zaman, olay, duygu vb. gibi yaşanılan ortamla, o ortamın içinde yer alanlarla ve karşılaşılan durumlarla ilgili isimlendirmeler hiçbir millette ve hiçbir zaman gelişigüzel bir şekilde yapılmamış ve yapılmamaktadır. Ait olunan millet, boy, inanç ve kültür; yaşanılan coğrafya ve olaylar, icra edilen meslekler, içinde bulunulan halet-i ruhiye ve beslenilen umutlar isimlendirmelerde, düşüncelerin söze, şekle ve yazıya dönüşmesinde önem arz etmektedir. Değerlerimizin geleceğe ve gelecek kuşaklara aktarımında; isimlendirmelerin mekân, zaman, insan, olay ve imkân ölçeğinde ne anlama geldiği hususunda kişisel görüşler hem akademisyenlerin hem de Çubukluların dikkatine sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Anahtar Kelimeler: Çubuk, Çubuk Yer Adları, Ankara.*

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
E-posta: ahmetkankal@gmail.com

Considerations on Place Names in Çubuk from Ottoman Era to Present

Abstract

Çubuk and its surroundings is a geography that is rapidly becoming settled and turkicized following the Manzikert Victory. In this area, the study will emphasize on the place names from the Ottoman period to the present, on the one hand the relations of Turks with geography and when they were naming the geography what did they regard.

In fact, this study will point to a process that has survived from not only from the Ottomans to the present day, but from the Malazikert Victory to the present day. However, the archival documents that belong to the Ottoman period, provide information about geography and topography, and that is why this title was preferred. On the other hand, the generalizations of the pre-Ottoman period and the ideas put forward in the study will be encountered.

Geography, human, animal, plant, structure, goods, color, time, event, emotion etc. such as nomenclature on the environment and situations encountered in this environment has never been named randomly in any nationality. Belongs to society, height, belief and culture; the geography and events that are experienced, the professions that are practiced in the nomenclature, the present state of mind and the nourished hopes are important in transforming ideas into words, forms and writing. The transfer of our values to the future and future generations; personal opinions on the meaning of nomenclature in terms of space, time, people, events and possibilities will be brought to the attention of both academics and people of Çubuk.

Key Words: *Çubuk, the place names of Çubuk, Ankara.*

İster Çubuk'ta isterse başka bir coğrafyada, yer adları üzerine yapılan ya da yapılacak bir çalışmada üç şey diğerlerinden daha fazla önem arz eder: Bunlardan ilki zaman konusu, diğeri ele alınan coğrafya ve onun sınırları, nihayet sonuncusu da coğrafyanın isimlendirilmesi hususudur. Burada zaman ve mekânın dikkate alınmasına karşın sanki insan ve olayların göz ardı edildiği ya da edileceği gibi bir düşünce oluşabilir, ancak insan zaten herşeyin öznesi olduğundan, yaratılan her şey insan için yaratıldığından ve yaratılanlar insanın sorumluluğuna verildiğinden istenilse de insan devre dışı bırakılamaz.

Osmanlı'dan Günümüze denilmesinin sebebi, Türklerin Anadolu coğrafyasındaki tarihi dikkate alındığında Osmanlı öncesi döneme dair Çubuk ile ilgili fazla bir bilgi bulunmayışıdır. Bu ifade bilgi olmadığı anlamına gelmiyor ve gelmez elbette. Zamanla yerin altından veya yer yüzeyinden bizlere bilgi verecek ya da yorum yapılmasına yarayacak materyale mutlaka ulaşılacaktır, fakat bugün için Çubuk'taki yerleşim yerleri ile ilgili elde Osmanlı dönemi öncesi kaynak bulunmamaktadır. Osmanlı dönemi kaynaklarında yer alan bilgilerin sadece Osmanlı dönemi için kullanılmasını düşünmek tarihi açıdan doğru olmaz, zira elde edilen bilgi ya da materyal ele alınan dönemin sonrasına olduğu gibi öncesine dair de bir şeyler anlatır, yorum yapılmasını ve bazı ihtimallerden söz edilmesini sağlayabilir.

Dünyada insan yokken muhakkak ki insan eliyle çizilmiş sınır da yoktu. Sınırlar kabaca; karalarla denizler, dağlarla ovalar, nehirlerle kaya-toprak ve ağaçlar, vadiler ve kanyonlarla düzlükler şeklinde belirlenmiş ve birbirlerinden ayrılmışlardı. Bu sınırlar yaratan tarafından çizilmiş olup, insan henüz bu sınır belirleme veya çizme ameliyesine girişmemişti. Yine muhtemelen hayvanlar ve hayvan toplulukları arasında görünmedik, ancak onları ve yaşam alanlarını birbirlerinden ayıran sınırlar vardı: Etçil olanlarla otçullar, karada bulunanlarla suda yaşayanlar, kanatlı olanlarla sürüngenler arasında olduğu gibi. Bitkiler arasında da görünür şekilde ve özenle korunan sınırlar bulunmalıydı; sazlık alanlarla ağaçlık alanlar, meyve ağaçları ile meyvesiz ağaçlar, bodur olanlarla yüksek olanlar yine narenciye bitkileriyle sedir ağaçları birbirlerinden ayrı duruyor olmalıydı.

Yaşadığımız dünyanın en önemli dört maddesi olan hava, toprak, ateş ve su arasında da sınırlar söz konusudur. Tatlı su ile tuzlu su arasında bulunan sınır gibi, hava dediğimiz ve görmediğimiz alan içinde oksijenle hidrojenin ya da diğer gazların kendi aralarında korudukları sınırları mevcuttur.

Evet, daha önce de ifade edildiği gibi insan olmadığı için insan eliyle çizilmiş sınırlar da yoktu. Ne zaman ki insan geldi, toplayıcı-avcı olarak bir müddet yaşadı, sonrasında durdu ve yerleşti. İşte o zaman sınırlar ortaya çıktı. Eline bir kireç taşı veya ağaç parçası alıp çizgi çizmeye başladı. Zaman içerisinde ve çoğu halde çizgiler silindi, kayboldu, başka çizgilerle kesişti, karıştı ya da diğer insanlar tarafından değiştirildi. İnsanoğlu, sınırları görünür kılmak için çukur kazdı hendek açtı ve içini de suyla doldurdu. Tümsek yaptı. Taştan veya kerpiçten duvar ördü. Kazık çaktı aralarına tahtadan çit çekti; direk dikti, direkler arasına ip ya da tel örgü gerdi. Mayın döşedi. Betondan duvar dikip üzerine tel örgü çekti ve yetmedi, tele elektrik akımı bağladı;

yanına da gözetleme kuleleri inşa etti. Bütün bunları yaparken sınırını belirlediği yere bir şeyi iliştirmeyi hiç ihmal etmedi: kenarına, ortasına ya da üzerine "Benim" levhasını eklemeyi[1]. Bu sahiplenme duygusunun yanında sınırlarını, vasfını, boyut ve hacmini, standardını, ne işe yarayacağını, ismini ve gerektiğinde ortaya çıkan ürünün fiyatını belirleme hakkını kendinde gören insan bu hakkını da kullandı. Tabii ki bu durum her zaman kolay ve maliyetsiz olmadı; çoğu zaman savaşlara, ölümlere, göçlere ve kaçınılmaz olarak acılara sebebiyet verdi.

Maliyeti sadece savaş, ölüm göç ve gözyaşı olarak düşünmek elbette doğru olmaz; zaman ve emek maliyetini, bunun da ötesinde psikoljik maliyeti de hesaba katmak gerekir. İşte insanoğlu, coğrafyada nerelere tepe, dağ, deniz, okyanus, göl, gölcük, gölet, dere, çay, nehir, ova, yayla, plato, vadi, obruk, düden, göze, pınar, sarnıç, kuyu, körfez, koy, burun, boğaz, yarım ada, ada, derbent, geçit, sırt, bel, yokuş, iniş, mağara, çiftlik, bahçe, bağ, tarla, arsa, mera, mezra, çayır, koru, orman, kom, ağıl, ahır, tavla, köy, kasaba, kaza-ilçe, vilayet-il, sancak, eyalet, nahiye, bucak, semt, mahalle, mevki, mevzi, cadde, bulvar, sokak denileceğini, onların vasıflarını, ebat ya da kapladıkları alanları, isimlerini, değerlerini, kimlerin kullanımına devredileceğini tek tek belirledi ve bunları kayıt altına aldı. Onları mağara duvarlarına, kayalara, taşlara, ağaç gövdelerine, kil tabletlere, papirüslere, parşömenlere kazıdı ve çizdi. Modern dönemlerde kağıt üzerinde, fotoğraflarda ve dijital ortamda, harita, plan ya da kroki üzerinde gösterdi, kayıtlara bir değer atfetti, korumaya aldı ve arşivledi.

Bütün bunları yaparken kendisinden önce o coğrafyaya kimlerin gelip konduğunu ve sahip olduğunu da merak etti, Karacaoğlan örneğinde olduğu gibi bunu şiir diliyle sordu ve:

"Karac'oğlan der ki bakın olana
Ömrümün yarısı gitti talana
Sual eylen bizden evvel gelene
Kim var imiş biz burada yoğ iken" dedi[2].

Bazen insanların merakında ya da ilgisinde zayıflamalar meydana geldi. Böyle hallerde yaratıcı, gönderdiği elçileri ve kutsal metinleri aracılığıyla önceki kavimler, peygamberler, coğrafyalar ve olaylar hakkında insanoğluna bilgi verdi.

İnsanın durakladığı ve konakladığı yeri vatan haline getirmesi ve benim diyebilmesi için hem zamana ihtiyaç duyulmuş, hem güç kullanması hem de bedel ödemesi

[1] Bu paragrafta dile getirilen düşüncelerin ve yazılan yazıların ilham kaynağı A. Ali Ural'ın kitabında yer alan ifadelerdir. Bkz. A. Ali Ural, *Posta Kutusundaki Mızıka*, Şûle Yayınları, İstanbul 2012, s. 65.

[2] Karacaoğlan'ın dört kıtalık şiirinin tamamı için bkz. Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, Metis Yay., İstanbul 2012, s. 11.

gerekmiştir. Bu sebeple "İnsanın oturduğu toprakların altında ölüleri yoksa, o adam o toprağın insanı değildir" der Gabriel Garcia Marquez, Yüzyıllık Yalnızlık adlı eserinde[3].

Toprağın vatanlaşması ve vatanlaşırken de bedel ödeme konusunda ecdadımızın diğer milletlerden ne kadar farklı ve cömert davrandığını tarihi olaylar bize göstermektedir. Cumhurbaşkanlığı Forsu'nda yer alan 16 büyük imparatorluk haricinde Türklerin tarih boyunca kurmuş olduğu devlet ve beyliklerin sayısı 100'ü aşmıştır. Dolayısıyla en azından 3000 yıllık bir zaman diliminde, dünyanın bilinen en eski üç kıtasında ve çok geniş bir coğrafyada at koşturan ecdadımız, isimlendirme ve sınır çizme konusunda bir hayli emek sarf etmiştir. Karşılaştığı dağ-tepe, çöl-ova, yayla-plato, vadi-kanyon-geçit, dere-çay-ırmak-göl-deniz, şehir-kaza-köy-mezra-mevki gibi yerlere ya kendi kültürü-yaşayışı ve inanışına göre yeni isimler verdi ya da daha önceden var olan coğrafya ve yerleşim yerlerinin isimlerini kendi dil, söyleyiş ve yazımına uygun hale getirdi. Yabancı kimselere karşı çoğu kere herhangi bir önyargı ile hareket etmeyen ecdadımız, onları yönetirken gösterdiği hoş görü ve karşısındakini hesaba katma anlayışını coğrafya, topoğrafya ve yerleşim yerlerinin isimlerini korurken ya da kendi söyleyişine uygun hale getirirken de tatbik etmiştir.

Biz burada yokken, yani dar çerçevede Çubuk ve Ankara'ya, geniş çerçevede ise Anadolu'ya gelmeden önce kimlerin buralarda yaşadığı tarihen belli olduğu gibi coğrafyayı ve topoğrafyayı kimlerin adlandırdığı ve sahiplendiği de aşikârdır.

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra işler değişti ve Anadolu coğrafyasının yeni sahipleri olan Türkler, çok önemli bir direnişle karşılaşmadan 1075'te İznik'i başkent yapacak duruma geldiler. Başlangıçta cılız olan direnişler daha sonra şiddetlenmiş ve Haçlı Seferleri olarak anılan karşı ataklara dönüşmüşse de, coğrafyanın yeni sakinlerini Diyar-ı Rum, Anadolu, Küçük Asya, Asia Minor, Ön Asya ve Türkiye olarak adlandırılan topraklardan söküp atmak mümkün olmamıştır. Çıkarıp atma yönündeki amansız saldırıların en büyüğü ve korkuncu XX. yüzyılın başlarında olmuşsa da Türk Milleti; "Ya istiklâl ya ölüm" anlayışıyla hareket etmiş ve şehit kanlarıyla suladığı ve sularken vatan hâline getirdiği bu toprakları asla bırakmamıştır. Milletimize ve vatanımıza karşı saldırılar, artıp eksilerek, kulvar ve mahiyet değiştirerek ancak sürekli bir biçimde enerjisini boşa harcatma, güçsüzleştirme, etkisizleştirme, fakirleştirme, diz çöktürüp baş eğdirme, yalnızlaştırma, kendi içinde savaştırma ve coğrafyasını parçalayıp küçültme şeklinde devam edip gitmektedir. Yaklaşık 1000 yıldır bu coğrafyayı vatan yapmış ve elde tutmuş olan milletimiz, gelecek bin yıllar boyunca ve dünya durdukça, kendisine ecdadından miras kalmış olan bu mukaddes toprakları ve cennet vatanı gözü gibi koruyacaktır. Milletimiz bu vatanı, zulme ve gadre uğrayanlar ile daha huzurlu ve

[3] Gabriel Garcia Marquez, *Yüzyıllık Yalnızlık*, çev. Seçkin Selvi, Can Sanat Yay., İstanbul 2011, s. 24.

mutlu yaşamak isteyenlerin sığınağı haline getirmek için, insanlığa ve medeniyetimize katkı yapmak için, insanoğlunun şifrelerinin ve vücuda getirdiği eserlerin kaybolup gitmemesi, bozulmaması için elinde tutmaya devam edecektir.

Bu itibarla hafızanın kaybedilmemesi ve korunması gerekir. Yerleşim yerlerinin isimleri de korunması gerekenler arasındadır, zira o isimlerde geçmişi, aidiyeti, inancı, değerleri, yaşayışı, coğrafyayı ve özelliklerini bulmak mümkündür.

Çubuk'ta bulunan bazı köy isimlerinden hareketle bazı köylerin kimler, hangi cemaat ya da boy tarafından kurulduğu ortaya konulabilir. Sakinlerinin hangi millete, hangi dine ve hangi kültüre ait oldukları, hangi mesleği icra ettikleri de anlaşılabilir. Henüz köyün kendisi görülmeden ismine bakılarak kurulduğu coğrafyanın fiziki yapısı ya da iklim özellikleri; o köyde yığma toprak yani hüyük-öyük bulunup bulunmadığı konusunda da bir şeyler söylenebilir. Tepe ve dağ eteğinde mi, vadi-nehir ve çay kenarında mı ya da yayla-kışla veya ovada mı yer aldığı hususunda fikir de yürütülebilir. Viran ve ören olmuş eski köy kalıntılarının üzerine yeni köyler kurulduğu bilgisi de ortaya çıkabilir. Yine köyün bitki örtüsü, köyde ekimi ve dikimi yapılan tarım ürünleri, ne tür hayvancılık (küçükbaş, büyükbaş, susığırı/manda/kömüş/camız, karasığırı, akkoyun, karakoyun, akkeçi, karakeçi, kızılkeçi, sarıkeçi, deve, at, katır, eşek cinsinden) yapıldığı hususunda bilgilere de ulaşılabilir. Yabani hayvanların hangi türünü bünyesinde barındırdığı, köyde hangi mimari eserin bulunduğu, sakinlerinin değişip değişmediği ve sakinlerinin neleri önemseyip önemsemedikleri, avantajlı ya da dezavantajlı yanları, toprağının rengi, verim kabiliyeti ve bunun gibi daha pek çok şeyi bizlere anlatır köy isimleri[4]. İsimler, bir nevi özelliklerin kelimelere yansıma biçimidir de denilebilir.

Alayundlu, Bayındır, Büğdüz, Çavundur (Aşağı ve Yukarı Çavundur), Dodurga, Eymür (Aşağıemirler ve Yukarıemirler), İğdir, Kızık (Aşağı Kızık, Algır Kızığı, Çaykızık-Ravlı Kızığı), Kargın/Karkın, Kınık, Peçenek, Yazır, Yenice, Yuva/Yıva ve Yüreğir köyleri Oğuz boylarının Çubuk'taki varlığına ve kendi adlarıyla anılan köylere

---

[4] Köylerin bizlere hâl diliyle neleri anlattıkları konusunda ayrıca bkz. Ahmet Kankal, "15.-16. Yüzyıllarda Çubuk ve Çevresinde Yerleşme ve Nüfus", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu (9-10 Ekim 2015 / Çubuk-Ankara) Tebliğleri*, Ankara 2016, s. 24-25; Türk yer adlarıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984 Ankara)*, Ankara 1984; Yılmaz Kurt, "XVI. Yüzyılda Gerede Kazâsında Kişi ve Yer Adları", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılında Geçmişten Günümüze GEREDE*, Gerede 2000, s.31-60, Gerede Belediye Başkanlığı Yay.; Yılmaz Kurt, "16. Yüzyılda Adana Sancağı Yer Adları", *I. Ceyhan Sempozyumu Ceyhun'dan Ceyhan'a Bildiriler*, Ceyhan Belediyesi Kültür Yayınları, Adana 2008, s. 257- 262; Yılmaz Kurt, "Diyarbakır Sancağı Yer Adları", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır, II*, Editörler, Bahaeddin Yediyıldız-Kerstin Tomenendal, Ankara 2008, Diyarbakır Valiliği ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., s. 405- 418; Kızılcahamam'daki yer adlarıyla ilgili olarak bkz. İlhami Durmuş, "Kızılcahamam ve Çevresinin Türk Yurdu Haline Gelişi", *Yabanâbâd'dan Kızılcahamam'a Kızılcahamam 100 Yaşında*, Ankara 2016, s. 125-142.

yerleştiklerine işaret etmektedir[5]. 24 Oğuz boyundan 15 tanesinin adını taşıyan köylerin Çubuk'taki varlığı, bu civardaki Türk yerleşmesinin kesafetini göstermesi bakımından önemlidir. Elbette bu durum diğer Oğuz boylarının Çubuk ve çevresine yerleşmediği şeklinde yorumlanamaz, ayrıca Türk dediğimiz millet sadece Oğuz boylarından müteşekkil de değildir.

Cemaat, boy ve oymak isimlerini taşıyan köyler ilk defa Türkler tarafından kurulmuş olmalıdır. Yine Türklerden öncesine ait izlerin bulunmadığı Sele, Aybek ve Güzelabdal köyleri de ilk defa Türkler tarafından kurulan köylere örnek gösterilebilir.

Türkler tarafından kuruldukları kuvvetle muhtemel olan Akbörklü, Akçakoyunlu, Akkuzulu, Urunkuş (Runkuş), Turasanlı (Durhasan), Karakeçili, Keçili, Hacılar, Hasunlar, Hıdırlar ve Karaveliler köylerinin her biri aynı adla anılan aşiret isimlerine işaret etmektedir[6]. Bu aşiretlerin Anadolu'ya geldikleri ilk anda yerleşik hayata geçip geçmediklerini bilmiyoruz. Çubuk ve çevresinde göçebe halde yaşayan aşiretlerin zamanla yerleşik hayata geçtikleri ve kendi aşiret isimlerini de yerleştikleri yerlere verdikleri kuvvetle muhtemeldir. Bunların bir kısmı sahip oldukları ve besledikleri hayvanlara, bir kısmı da başlarındaki kişilerin adlarına göre anılmaktadır.

Türkler tarihin en eski devirlerinden beri hayvancılıkla geçimlerini temin eden bir kavim olduklarından besledikleri hayvanların cinsi ve rengi onların boy olarak isimlendirilmelerinde sıkça kullanılmış, hatta kurdukları devletlere dahi ad olmuştur. Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri ile Ağcakoyunlu, Akkeçili, Karakeçili, Kızılkeçili, Sarıkeçili oymakları da isimlerini besledikleri hayvanların cinsi ve renginden almışlardır.

Ahikışlası, Akdoğan, Aydoğan, Emir İlyas, Esenboğa, Güven, Güzelabdal, Hacı, İlmümin, Karagöz, Kulsarı, Kürdalpi, Mahmudoğlan, Mekki, Melikşah, Mirfakih, Muradlı, Nebihacı, Nureddin, Ömercik, Saray nâm-ı diğer İskender, Sayluhacı, Sığırlıhacı, Şuayb, Tanrıvermiş ve Yemliha köyleri ismini bir şahıstan alan Çubuk köyleri olarak görünmektedir. Bu şahısların o köyde yaşayanların nezdinde nasıl bir öneme ve mevkie sahip olduklarını belki de hiç öğrenemeyeceğiz. Bütün bunlara rağmen isimler, kurucusu olsun ya da olmasın o kimselere karşı köylülerce verilen değerin büyüklüğünü ortaya koymaktadır[7].

Sayılan isimler içinde zamana bağlı olarak en dikkat çekeni Kürdalpi/Kürdalp olmuştur. Bugün Güldarbı olarak bilinen yerleşim yerinin gül ile ilgisine dair bir bilgi ya da emare bulunmamaktadır. Ahikışlası ismi mühim bir ahi yerleşmesine sahne

5 Ahmet Kankal, "15.-16. Yüzyıllarda Çubuk...", s. 26.

6 Ahmet Kankal, "15.-16. Yüzyıllarda Çubuk...", s. 26.

7 Ahmet Kankal, "15.-16. Yüzyıllarda Çubuk, s. 26.

olan Ankara'nın hemen yakınında bulunan Ahi Mamak, Ahi Mesud, Ahi Çomak, Ahi Tura, Ahi Elvan, Ahi İsmail ve Ahili köy isimleri ile içinde "ahi" lafzı bulunan mahalle, mezra, mevki, çiftlik, mülk, mescit ve cami isimleri birlikte düşünüldüğünde Çubuk-Ankara ilişkisine ve bütünleşmesine dair ipuçları vermektedir[8]. Ahilerin kışladığı yer şeklinde düşünülebilecek Ahi kışlası elbette bütün ahilerin kışlağı olarak değerlendirilemez, ancak Çubuk çevresindeki ahilerin kışlağı ya da ahi olarak anılan bir grubun kışlağı şeklinde farzedilebilir. Mahmudoğlan ve Esenboğa'nın Moğollar ve Timur ile ilişkisi ortaya konulduğundan onlara temas etmiyoruz. Saray nam-ı diğer İskender ismi hayli dikkat çekicidir. Meşhur Makedonyalı Büyük İskender ile ilişkisinin olup olmadığı hem bilgiye hem de yoruma muhtaçtır. Gordion Düğümü'nü çözen birisi olarak Büyük İskender'in Ankara'ya uğradığı bilinmektedir. Mekki bir şahıs ismi midir yoksa Mekke'den gelen bir boyun adı mıdır bilemiyoruz. 1463 yılında mevcut olduğuna bakılırsa Yavuz Sultan Selim döneminde Hicaz bölgesinin zabtı üzerine Anadolu'ya gelenlerce kurulduğu söylenemez. Çankırı Sancağı Kurşunlu kazasında da Mekkiviran adında bir yerleşim yeri bulunmaktadır[9]. Şimdilik diğer şahısların tarihte nasıl bir yer işgal ettikleri, hangi faaliyetlere iştirak ettikleri ve isimlerinin ötesinde nasıl bir önem arzettikleri hususunda herhangi bir şey söyleyecek durumda değiliz.

Akçaviran, Alınviran, Başviran Çukurviran, Deliviran (Deliören/Mutlu), İçviran-İnceviran, Karacaviran (Karacaören), Karaviran-Karacaviran Bağdanı, Kızılcaviran, Kızılviran (Kızılören), Kuruviran (Kutuören), Kuzviran, Kuzviran nâm-ı diğer Okçu, Şahviran ve Ulukaraviran köyleri Anadolu'ya Türk göçlerinden önce kurulmuş, zamanla harap hale gelmiş veya terkedilmiş köylere işaret etmektedir[10]. Harap olmuş ya da terkedilmiş bu yerleşimlerin göçler sonrasında Türkler tarafından yeniden şenlendirilmiş ve iskâna açılmış olduğu anlaşılmaktadır. İsimleri Türkçe olan bu köylerin isimlerinin eskiden ne olduğu hususu kesin bir şekilde belki de ortaya hiç konulamayacak, ancak en azından buralarda önceden yerleşim olduğu bilinecek ve coğrafya ile ilgili daha eski eserlerden bunları ortaya çıkarma imkânı hâsıl olabilecektir. Bu durum köy isimleri ölçeğinde de olsa, ister göçebe isterse yerleşik Türklerin coğrafyanın geçmişiyle ilgili bilgileri sonraki nesillere ulaştırma konusunda hassas davrandıklarını ve bilinçli hareket ettiklerini göstermektedir.

Çat, Dere, Dumlupınar, Dutözü, Gökçedere, Göllü-Göller, Ilısu, İkipınar, İnceöz, Karagöl, Karaköy, Kavaközü, Kızılcaılısu, Kızılöz, Kozludere, Kuruçay, Özlüce,

---

[8] Yakın zamanda yayımlanacak olan "Ankara ve Çevresine Tarihi Coğrafya Penceresinden Bakmak" isimli çalışmamıza bakılabilir.

[9] Ahmet Kankal, *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı 2009, s. 59, 91.

[10] Ahmet Kankal, "15.-16. Yüzyıllarda Çubuk, s. 25.

Sarısu, Söğüdözü, Susuz, Taşpınar, Teberik (Doğanoluk), Ulupınar, Ülünbüş-Ülümbüş (Gümüşoluk), Yağmurlu ve Yalak köy isimleri su kaynaklarının ya da yataklarının varlığına işaret etmektedir. Susuz bir hayat düşünülmeyeceğine ve su kaynağı olmayan bir yere yerleşmek söz konusu olamayacağına göre hemen her yerleşim yerini besleyen bir su kaynağının olduğu açıktır. Ancak su kaynağının yerleşim yerinin ismi olması ise başka bir meseledir ve yoruma açıktır. Bunu şimdilik iki şekilde açıklamak mümkündür: Birincisi, su kaynağı, suyun etrafında bulunan bitkiler ve suyun rengi ile cinsi o kadar belirgindir ki o köye yerleşenlerin boy ve oymak isimlerine dahi baskın çıkmıştır. İkincisi ise, köye gelip yerleşenler tek bir boydan ibaret olmayıp farklı oymak ve boylara mensup bulunduklarından, köye kendi isimlerini vermektense coğrafyanın ismini vermişlerdir şeklinde açıklanabilir. Çat, iki yolun ya da iki suyun birleştiği yer anlamına gelmekte olup gerçekten de iki suyun birleştiği bir noktadadır. Öz ise dere anlamındadır. Kozlu dere cevizli dere manasına gelmektedir. Çevresinde kavak, söğüt ve dut ağaçlarının bulunduğu dereler bitki örtüsüne göre adlandırılmış, ayrıca ince ve kızıl, yani çamurlu akanına da rastlanmıştır.

Ağcaova (Avcıoba), Ovacık, Tahtıyazı (Tahtayazı), Uzunoba ismi taşıyanlar nispeten daha düz arazilere ve yerleşim yerlerine sahip olanlardır. Aşağıobruk, Bayır, Çukurca, Dağkalafat, Derbent, Karacakaya, Karataş, Kösrelik, Küre, Mire (Gümüşyayla), Sivriçukur ve Yukarıobruk köyleri bulunduğu düzleme ve coğrafyanın özelliğine göre adlandırılmıştır. Kösre bileği taşı anlamına gelip Kösrelik de o taşın bulunduğu alana işaret etmektedir. Küre ise maden ocağı anlamına gelmektedir. Güledar (Karşıyaka), Güney, Karacain, Karaöyük, Karapürçek, Kızılca, Kızılöyük, Samut (Bozca) ve Yaka köyleri de coğrafyanın yapısına göre isim alanlara örnek gösterilebilir.

Camili, Hisar, Kervansaray, Kızılhisar (Güzelhisar), Manastır ve Saray köyleri o köyde bulunan mimari yapıya göre adlandırılmıştır. Ağılcık, Ahır (Yeşilkent), Ahikışlası, Karayatak, Kışla ve Kışlacık köyleri hayvancılıkla uğraşıldığına işaret etmektedir. Yine hayvanlara işaret eden köylere Cücük, Karadana, Karacalar, Keçili ve Sülüklü örnek gösterilebilir. Burada diğerlerinden farklı olanı Cücük ile Sülüklü'dür. Cücük kuş yavrusu ya da kümes hayvanlarının yavrusu, civciv anlamına da gelmektedir. Sülüklü ise sülüğün yaşamasına uygun su kaynağına sahip olup muhtemelen çeşitli hastalıkların tedavisi için uğranılan bir yerdir.

Ayvaluca, Binağaç, Çalıseki, Çam, Çınar, Dutözü, Elmaçayırı, Karaağaç, Karaçam, Kavaklı, Kavaközü, Kozludere, Oyumiğde, Pulluağaç, Sarıkoz, Buğdaylı, Çit, Eğriekin, Kelek, Sirkeli, Söbiçemen ve Söğüdözü köyleri isimlerini bitkiler ve ağaçlardan almışlardır. Çubuk, yer yer ormanlık ve ağaçlık alanlara sahip olduğundan bazı

köylerin isimlerini o bölgede yetişen bitki örtüsünden alması normal karşılanmalıdır. Bunların bir kısmı doğal bitki örtüsüne bir kısmı da insan eliyle dikilen ve yetiştirilenlere işaret etmektedir.

Akçakilise, Çanlı, Kafırsarayı, Kızılkilise, Kilise, Kilisecik ve Manastır köylerinin isimleri bizlere Türklerden önce ya da en azından onlarla birlikte hareket eden Hıristiyan topluluklarca iskân olunduğunu anlatmaktadır[11]. Sonuçta bu yerleşimler kilise gibi ibadet yerlerine, dini eğitimin yapıldığı ve içerisinde ibadet mekânı da bulunan manastıra, ibadet vaktini duyuran kilise çanına işaret etmektedir. Hıristiyanlık dinine ve kültürüne ait bu eserler yine o inancın müntesipleri tarafından vücuda getirilmiş ve yerleşim yerlerine isim olmuşlardır. Yukarıda isimleri zikredilen köylerdeki Hıristiyan toplulukların Rum olma ihtimalleri ağır basmaktadır. Yalnız isimlerine bakarak bu köylerin ahalisinin tarihin her döneminde sadece Hıristiyanlardan müteşekkil olduğu iddia edilemez, zira Anadolu'da Hıristiyanlarla Müslümanların birlikte yaşadığı köylere de tesadüf olunmaktadır. Hatta zamanla Hıristiyan ahalisi göçüp de nüfusu tamamen Müslümanlardan oluşan bir köyün isminin hâlâ kilise ve manastır olarak anılmasına ve kayda geçirilmesine de şahit olunabilmektedir[12]. Ayrıca Kese, Ağcakese/Akçakese ya da Kesecik gibi köy isimlerinin aslında Kilise, Akçakilise ve Kilisecik olan isimlerinin halkın dilinde zamanla ve söylene söylene yeni bir forma girdiği veya ister yöneticiler isterse de o köyün sakinlerinin eski isme yeni şekil verme düşüncesiyle hareketlerinin sonucu olduğu iddia edilebilir. Geçmiş yüzyıllarda herhangi bir olumsuzluk teşkil etmeyen yabancı isimler ile farklı din ve kültüre ait adlar politik, stratejik ve dini alandaki hassasiyetler ve değişimler sonucu zamanla farklı algılanabilir.

Sonuç olarak, Çubuk'taki yerleşimin büyük çaplı olarak Türk fethinden sonra gerçekleştiği rahatlıkla söylenebilir. Ankara gibi önemli bir Roma garnizonuna yakınlığı, ayrıca Ankara-Çankırı-Kastamonu-Sinop arasındaki yola olan konumu dikkate alındığında Hıristiyanlık dönemi isimlerini taşıyan az sayıdaki köyler ile isminin sonunda viran ve ören eklerini barındıran köylerin Türklerden önce kuruldukları kesindir.

Köylerin çok büyük bir kısmının Türkçe adlar taşıyor olması sakinlerinin kimliği konusunda işaret verdiği gibi, köylere verilen isimlerin de işaret ettiği noktalar bulunmaktadır. Şahıs, boy ve cemaat adları, coğrafya ve iklim, toprak ve yer şekilleri, bitki örtüsü, mimari ögeler ve uğraş alanları isimlendirmelerde önemli rol oynamıştır.

---

[11] Ahmet Kankal, "15.-16. Yüzyıllarda Çubuk, s. 25.

[12] Bkz. Tablo 1: Çubuk Köyleri. Listeye dikkat edilirse Akçakilise, Çanlı, Kafırsarayı, Kızılkilise, Kilise ve Manastır köylerinin hiçbirinde Gayrimüslim nüfus bulunmamasına ve bu köylerin ahalisi tamamen Müslümanlardan müteşekkil olmasına rağmen köylerin isimlerindeki Hıristiyanlığa ait adlandırmalar hâlen kullanılmaktadır.

Çubuk kazası sınırlarında ve köy sayısında sürekli olarak değişim geçirmiştir. Bu değişimi 1463 yılından başlamak üzere günümüze kadar takip etme imkânına sahibiz. 1463[13], 1523[14], 1571[15], 1792[16], 1842[17], 1844[18], 1927[19] ve nihayet 2017 yıllarına ait köy isimleri konusunda elde bilgiler mevcuttur. Nitekim aşağıda verilen tablodan bu değişimi takip etmek mümkündür. Değişim köy sayısında olduğu kadar köylerin idari statülerinde de kendisini göstermiştir.

[13] Bu tarihte Çubuk'a bağlı köyler için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defterler (MAD) no: 9.

[14] Bu tarihte Çubuk'a bağlı köyler için bkz. BOA Tahrir Defterleri (TD) no: 117.

[15] Bu tarihte Çubuk'a bağlı köyler için bkz. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA), Kuyud-ı Kadime Arşivi TD 74.

[16] Bu tarihte Çubuk'a bağlı köyler için bkz. Çınar, Hüseyin-Kıvrım, İsmail, 1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri, Ankara 2016, s. 24 Tablo 2.

[17] Bu tarihte Çubuk'a bağlı köyler için bkz. Çınar, Hüseyin-Kıvrım, İsmail, 1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri, Ankara 2016, s. 41-44, 45-48, 59-62.

[18] Bu tarihte Çubuk'a bağlı köyler için bkz. Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası, Ankara 2002, s. 102-106 Tablo 4.

[19] Bu tarihte Çubuk'a bağlı köyler için bkz. Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası, Ankara 2002, s. 102-106 Tablo 4.

Tablo. 1463 Tarihinden Günümüze Çubuk Köyleri

KÖYLER	1463	1523	1571	1792	1842	1844	1927	2017[20]
Abadan	-	-	-	-	-	x	x	
Ağılcık	x	x	x	x	x	x	x	
Ahi Kışlası[21]	x	x	x			-	-	
Ahur	x	x	x	x		x	x	
Akbörklü	x	x	x			-	-	
Akçaabad	-	-	-			x	-	
Akçain[22]	x	-	x			-	-	
Akçakilise	x	x	x			-	-	
Akçakoyunlu	x	x	x			-	-	
Akçaviran	-	x	x			-	-	
Akdoğan	-	x	x			-	-	
Akkuzulu	-	-	-	x	x	x	x	
Aksak	x	x	x			-	-	
Alayundlu[23]	x	x	x			-	-	
Algırkızık-Kızık[24]	x	x	x			-	-	
Alınviran[25]	x	x	x			-	-	
Aşağı Çavundur[26]	x	x	x	x	x	x	x	
Aşağıemirler								x
Aşağı Kızık nd Kösre[27]	x	x	x	x	x	x	x	
Aşağı Obruk	x	x	x		x	x	x	x
Aşağı Sarıkoz[28]	x	x	x			-	-	

[20] Büyükşehir Yasasının çıkması üzerine köyler mahalle statüsüne bürünmüştür.

[21] 1463 tahririnde mezraa olarak kayıtlı. *BOA MAD 9*, vr. 17b.

[22] Akçain köyü koyun kışlası olarak kullanılmaktadır *BOA MAD 9*, vr. 29b.

[23] 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesi kısmında yer almıştır, ancak bu köyde 9 çiftlik yerin muattal(terkedilmiş) olduğu ve eşildiği (dışarıdan ekildiği) kayıtlıdır. Herhangi bir nüfus kaydı bulunmamaktadır. Çubuk nahiyesi ve Binari İli kısmında da yer almamıştır. Bkz. *BOA MAD 9*, vr. 70b.

[24] 1463 tahririnde Kızık olarak kayıtlı olan bu köy (*BOA MAD 9*, vr. 16b, 33a-33b) aynı zamanda Aşağıkızık köyünün de bulunmasından ve karıştırılma ihtimalinden olsa gerek 1523 ve 1571 tahrirlerinde Algırkızık olarak geçmektedir.

[25] 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesi kısmında hanesiz olarak yer almış, ancak bu köyün Binari İli'ne tabi olduğuna işaret olunmuştur. Bkz. *BOA MAD 9*, vr. 64b.

[26] 1463 tahririnde sadece Çavundur köyü olarak kayıtlı olup Binari İli'ne bağlı gözükmektedir. *BOA MAD 9*, vr. 103a.

[27] 1571 tahririnde nâm-ı diğer Kösre diye kayıtlıdır.

[28] 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi biri 9, diğeri de 11 olmak üzere toplam 20 haneli iki Sarıkoz köyü kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 113b, 126a. Bunlardan birisi Aşağı diğeri de Yukarı Sarıkoz köyüne mi aittir burası kesin olarak bilinmemektedir. Köy 1463 tahririnde sadece Sarıkoz olarak kayıtlıyken zamanla nüfusunun artması ya da başka tabii bir sebep sonucunda ikiye ayrılmış ve bir tanesi bulunulan yerden daha aşağıda yer alan mekâna yerleşmiş olabilir.

KÖYLER	1463	1523	1571	1792	1842	1844	1927	2017
Aybek[29]	x	x	x		x	x	x	
Aydıncık	-	x	x	x	x	x	x	
Aydoğan	x	x	x			-	-	
Ayvaluca[30]	x	-	-			-	-	
Bademlü	x	-	-			-	-	
Balıkhisar	x	x	x	x	x	x	x	
Baba Samud (Samut)	-	-	-		x	x	x	
Baş nd İnegirli[31]-İneğrili	x	x	x			-	-	
Başsemer-Başkasemer[32]	x	x	x			-	-	
Başviran	-	x	x			-	-	
Bayındır[33]	x	x	x			-	-	
Bayır	x	x	x			-	-	
Beycüğez	x	x	x			-	-	
Binağaç	x	x	x			-	-	
Birlaş-Yerleş-Yiras[34]	x	x	x			-	-	
Buçuk	x	-	-			-	-	
Buğdaylı	x	x	x			-	-	
Busaklar-Pusaklar[35]	x	x	x			-	-	
Buzlu-yı Bâlâ[36] / Yukarı Buzlu	x	x	x			-	-	
Buzlu-yı Zîrîn[37] / Aşağı Buzlu	x	x	x			-	-	
Büğdüz	x	x	x	x	x	x	x	
Camili	-	-	-		x	x	x	
Ciğir[38]	-	x	x			-	-	
Cücük	x	x	x	x	x	x	x	
Çalıseki	-	-	-			-	x	

[29] 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesine bağlı 6 haneli Aybek köyü yanında (Bkz. *BOA MAD 9*, vr. 43b), Binari İli'ne tabi 8 haneli Aybek köyü de bulunmaktadır. *BOA MAD 9*, vr. 120b.

[30] 1463 tahririnde kayıtlı olan bu köydeki 3 çiftlik yerin dışarıdan ekildiği ve köyün bir kısmının Melike Hatun Kervansarayı vakfı olduğu kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 29b.

[31] 1463 tahririnde sadece Baş olarak zikredilirken diğer iki tahrirde de Baş nd. İneğrilü şeklinde kaydedilmiştir. *BOA MAD 9*, vr. 104b.

[32] 1571 tahririnde Başsemer olarak kayıtlı olan bu köy 1530'da Başkasemer olarak geçmektedir. Bkz. *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937 / 1530) I*, Ankara 1993, s. 388.

[33] Bugün Mamak ilçesine bağlı Bayındır mahallesi olabilir.

[34] 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi 2 haneli Yiras köyü olarak kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 129a

[35] Bugünkü Pursaklar ilçesi.

[36] 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Buzlı köyü olarak kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 113b.

[37] 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Buzlı köyü olarak kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 117a.

[38] Bugün Kahramankazan ilçesine bağlıdır.

KÖYLER	1463	1523	1571	1792	1842	1844	1927	2017
Çam				x[39]	x			
Çanlı	x	x	x			-	-	
Çardak	-	x	x			-	-	
Çat (Çatköy)	x	x	x	x	x	x	x	x
Çaykızık	x	x	x			x	x	
Çerikli	x	x	x			-	-	
Çınar	x	x	x	x	x	x	x	
Çit	x	x	x	x		x	x	x
Çorlayık	x	x	x			-	-	
Çubukpazarı-Çubukabad-Çubuk	x	x	x	x	x	x	x	
Çukurca-Çukurcak[40]	x	x	x			-	-	
Çukurviran	x	x	x			-	-	
Dağkalafat								x
Dalyasan								x
Dedeler	-	-	-			-	x	x
Deliviran	x	x	x		x	x	x	
Demirci								x
Derbend	x	-	-			-	-	
Dere	x	x	x			-	-	
Dodurga[41]	x	x	x			-	-	
Dumlupınar	x	x	x	x	x	x	x	
Dutözü	-	x	x			-	-	
Eğdir-İğdir	-	x	x			-	-	
Eğri Ekin	x	x	x	x	x	x	x	x
Elmaçayırı	-	x	x			-	-	
Emir İlyas	x	-	-			-	-	
Emirler				x	x			
Esenboğa	x	x	x	x	x	x	x	
Eskiçöte	-	-	-			-	x	x
Eyerciler	x	x	x	x[42]	x	-	x	

[39] Daha önce bu adla anılan bir köy bulunmamaktadır. Daha önce Karaçam olarak kaydedilen köy olabilir, zira XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Karaçam köyüne tesadüf olunmamakta, ancak XIX. yüzyılda rastlanmaktadır. Yine XVI. yüzyılda bulunan Karaçam-ı Yenice köyü sonradan kaydedilmemiştir.

[40] 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Çukurcak köyü şekliyle de kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 128b.

[41] 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesi kısmında yer almıştır, ancak bu köyde 10 çiftlik yerin muattal (terkedilmiş) olduğu ve dışarıdan ekildiği kayıtlıdır. Herhangi bir nüfus kaydı bulunmamaktadır. Çubuk nahiyesi ve Binari İli kısmında da yer almamıştır. Bkz. *BOA MAD 9*, vr. 70b.

[42] Bu tarihte Eğerci olarak geçmektedir.

KÖYLER	1463	1523	1571	1792	1842	1844	1927	2017
Eymür[43]	x	x	x			x	x	
Geldibuldu	x	x	x		x	x	x	
Gicik[44]	x	x	x	x		x	-	
Göcet-Gücet	-	x	x			-	-	
Gökçedere[45]	x	x	x	x	x	x	x	
Göllü[46]-Göller[47] nd. Şeyhler	x	x	x	x		x	x	
Görbaş-Körbaş-Gözbaş-Gözbeş[48]	x	x	x			-	-	
Görensi[49]	x	-	-			-	-	
Güladar	-	-	-	x	x	x	x	
Günay-Güney	x	x	x			-	-	
Gürcü-Küreci	x	x	x			-	-	
Güveğ	-	x	x			-	-	
Güzelabdal-Güzelceabdal[50]	x	x	x			-	-	
Hacı	x	x	x			-	-	
Hacılar	x	x	x	x	x	x	x	x
Hasunlar-Asunlar[51]	x	x	x			-	x	
Hıdırlar	x	x	x			-	-	
Hırka-Fırka	-	x	x			-	-	
Hisar	x	x	x			-	-	

[43] 1463 tahririnde Mürtedova nahiyesine tabidir. BOA MAD 9, vr. 101b. Muhtemelen Eymür ile Emirler aynı köydür, zira XV. ve XVI. yüzyılda Eymür olarak kaydedilen köy 1792 ve 1842 yıllarında Emirler adıyla kaydedilip daha sonra yine Eymür şekline dönmüştür.

[44] Bugünkü Altındağ ilçesine bağlı Gicik mahallesi.

[45] Gökçedere köyünden başka 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Gökçe adlı bir köy daha bulunmaktadır. Muhtemelen Gökçe ve Gökçedere köyleri aynı köye işaret etmektedir. BOA MAD 9, vr. 113b, 117a. Her iki köyde de 14'er hane bulunmaktadır.

[46] 1463 tahririnde Kâbe-i Muazzama vakfından olan Göllü köyünde yaşayanlar ve buradan toplanan öşür miktarı verildikten sonra Kozludere mezrasından alınan öşür ve resimler yazılmış ve burada bulunan hane miktarı da topluca verilmiştir. Buna göre 23 çift, 11 nim-çift, 62 bennak ve 4 aded de durumu zayıf reaya bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu 100 kişinin isimlerinin verilmemesi vakıf reayası oldukları ve bu sebeple vergiden muaf oldukları şeklinde mi yoksa hariç raiyyet oldukları şeklinde mi değerlendirilmelidir bilemiyoruz. BOA MAD 9, vr. 31b. Bugün Şeyhler ismiyle Akyurt ilçesine bağlı bir mahalle bulunmaktadır.

[47] Göllü şekli 1530 yılında düzenlenmiş olan tahrir defterinde geçmektedir. 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937 / 1530) I, Ankara 1993, s. 388.

[48] 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Gözbeş köyü olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 118a. 1523 tahririnde Gözbaş olarak kayıtlı. BOA TD 117, s. 263.

[49] 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Görensi köyünde 2 hane yanında 1 vakıf çiftlik ile 3 muattal çiftliğin olduğu da kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 128b.

[50] 1463 tahririnde Güzelabdal olarak kayıtlıyken 1523 ve 1571 tahrirlerinde Güzelceabdal olarak yer almıştır.

[51] 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Asunlar köyü olarak kayıtlıdır. BOA MAD 9, vr. 126b. Hüseyin isminin yerelde kullanılışı olan Üssün-Hüssün şekli de olabilir. Buradan hareketle Hüseyinler ismi Üssünler ve Hüssünler şekline dönüşmüş olabilir.

KÖYLER	1463	1523	1571	1792	1842	1844	1927	2017
Ilısu[52]	x	-	-			-	-	
İçviran-İnceviran	-	x	x			-	-	
İkipınar	x	x	x			-	x	
İlmümin	x	x	x			-	-	
İlgazi-Elgazi	x	-	-			-	-	
İnceöz	-	x	x			-	-	
İsa Bey[53]	x	-	-			-	-	
Kafırsarayı	x	-	x			-	-	
Kalaba	x	x	x	x		x	x	
Kapaklı	x	x	x		x	x	x	
Karaağaç	x	x	x	x	x	x	x	
Karaca	x	x	x			-	-	
Karacain	-	x	x			-	-	
Karacakaltak nd Karlıkoca	-	-	x			-	-	
Karacakaya	x	x	x			-	-	
Karacalı-Karacalar	x	x	x	x	x	x	x	
Karacaviran[54]	x	x	x	x	x	x	-	
Karaviran Bağdanı-Karacaviran Bağdanı[55]	x	x	x			-	-	
Karaçam	x	x	x			x	x	x
Karaçam-ı Yenice	-	x	x			-	-	
Karadana	-	-	-	x	x	x	x	x
Karadere	-	x	x			-	-	
Karagöl	-	x	x			-	-	
Karagöz	-	x	x			-	-	

[52] Sıcak su anlamına gelir ve muhtemelen bugün Melikşah köyünden çıkmakta olan termal suyun bulunduğu yer olmalıdır.

[53] 1463 tahririnde dışarıdan ekildiği yazılıdır, muhtemelen reayası(halkı) bilinmeyen bir sebeple köyü terk etmiş ve köyün arazisi de yakınında bulunan Güzelabdal köyü ve daha başka köylerin ahalisi tarafından ziraat olunmuştur. Zira Güzelabdal köyü reayası ile oradan toplanan öşür ve resimler yazıldıktan sonra toplanan vergi gelirleri hemen verilmemiş, Ahi Kışlası, Ağzıkara ve İncesu mezraası ile İsa Bey karyesi ahalisi ve vergi gelirleri zikredildikten sonra Güzelabdal köyünün toplam vergi geliri yazılmıştır. Bu durumda hem boşalmış olan İsa Bey köyünün dışarıdan ekilmesiyle elde edilen öşür gelirleri hem de zikredilen mezralardan elde edilen öşür ve resimler toplu olarak kaydedilmiştir. En sonda 12 çift, 2 nim-çift, 2 muaf ve 10 veya 15 bennak ve 4575 akçe toplam gelir kayıtlıdır, hâlbuki Güzelabdal köyünde 2 çift ve 7 bennak olmak üzere toplam 9 hane kaydı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kadar ekilecek araziyi, yani mezraaları ve İsa Bey köyünün arazisini sadece Güzelabdal köylülerinin ekip biçtiklerini düşünmek doğru olmayacaktır. Yakında bulunan diğer köy ahalisinin de buraları ekip biçtiklerini düşünmek akla uygun gelecektir. Daha sonraki tahrirlerde İsa Bey köyünden söz edilmemektedir. Bkz. *BOA MAD 9*, vr.17a-17b.

[54] Altındağ ilçesine bağlı Karacaören mahallesi.

[55] 1523 tahririnde Karaviran Bağdanı, 1571 tahririnde Karacaviran Bağdanı olarak kayıtlıdır.

KÖYLER	1463	1523	1571	1792	1842	1844	1927	2017
Karakeçilü[56]	x	-	-			-	-	
Karaköy					x			
Karalar	-	x	x			x	-	
Karamancık (Karaman)	x	x	x		x	x	x	
Karaöyük (Karahöyük)[57]	x	x	x	x	x	x	-	
Karataş	-	-	-			-	x	x
Karapürçek[58]	x	x	x					
Karaveliler	-	-	x			-	-	
Karbansaray	x	x	x		x	x	-	
Kargasemer	x	x	x			-	-	
Karı-Kuru	x	x	x			-	-	
Karkın-Kargın	x	x	x	x		x	x	
Karyağdı[59]	x	x	x					
Kavacık[60]	x	x	x			-	-	
Kavaklı[61]	x	x	x	x	x	x	-	x
Kavaközü	x	x	x			-	-	
Kayaş[62]	-	x	x			-	-	
Kayrı[63]	x	x	x			-	-	
Keçili	x	x	x			-	-	
Kelek					x			
Kınık	x	x	x			-	-	
Kışlacık[64]	x	x	x	x	x	x	x	x
Kızıl	x	-	-			-	-	
Kızılca	x	x	x	x	x	x	x	

[56] 1463 tahririnde Melike Hatun Kervansarayı vakfı olduğu ve koyun kışlası olarak kullanıldığı kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 29b.

[57] Kalecik ilçesine bağlı Karahöyük mahallesi olabilir.

[58] 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesine bağlıdır. Bkz. *BOA MAD 9*, vr. 57a. Bugün Altındağ ilçesine bağlı bir mahalledir.

[59] Bugün Pursaklar ilçesine bağlı Karyağdı Mahallesidir.

[60] 1463 tahririnde köyde isimleri bulunan 10 hane yaşamaktadır. Bunlar da 6 çift ve 4 bennaktir. Daha sonra köyün hasılatı verilirken hane miktarı da 48 çift ve 37 bennak olarak toplam 85 haneden söz edilmektedir. Bu rakamlar muhtemelen hariçten gelip köyün topraklarını ziraat edenlerdir. *BOA MAD 9*, vr. 28a. Bugün Keçiören ilçesine bağlı Kavacık Subayevleri Mahallesi olarak anılmaktadır.

[61] Bugün Altındağ ilçesine bağlı mahalledir.

[62] Bugün Mamak ilçesine bağlı olan Kayaş Mahallesi olabilir.

[63] 1463 tahririnde Binari İli'nde Mirye köyüne tabi olarak yer almıştır. *BOA MAD 9*, vr. 110a.

[64] 1463 tahririnde Kışla olarak kayıtlı olan bir köy daha vardır ve burası Mülkiye-Melkiye (Melike) Hatun Kervansarayının vakfı olarak görünmektedir. Koyun kışlası olarak kullanılmaktaymış. *BOA MAD 9*, vr. 29b.

KÖYLER	1463	1523	1571	1792	1842	1844	1927	2017
Kızılca Ilısu[65]	x	x	x			-	-	
Kızılcaviran[66]	x	x	x			-	-	
Kızılhisar	x	x	x	x	x	x	x	
Kızılkilise-Kızılcakilise[67]	-	x	x			-	-	
Kızıl Nusret, (Nusretler)	x	x	x			x	x	
Kızılöyük	x	x	x	x		x	-	
Kızılöz	x	x	x			x	x	
Kızılviran (Kızılören)	x	x	x	x		x	x	x
Kiçisirkeli-Küçüksirkeli	x	x	x			-	-	
Kilise	x	x	x			-	-	
Korkaç	x	x	x			-	-	
Kösrelik	x	x	x	x[68]	x	x	x	x
Kulsarı	x	x	x			-	-	
Kuruçay	x	x	x	x	x	x	x	x
Kuruviran[69]	-	x	x		x	x	x	
Kuyumcu					x			x
Kuzvira[70]	x	x	x	x		-	-	
Kuzviran nd Okçu	x	x	x			-	-	
Küçük İstenoz	x	-	-			-	-	
Kürdi[71]-Kürd Alp (Güldarbı)	x	x	x	x[72]		x	x	
Küre	x	x	x			-	-	
Mahmudoğlanı	x	x	x	x	x	x	x	x
Manastır	x	x	x		x	x	x	

[65] 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Kızılcaulusı şeklinde kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 128a.

[66] 1463 tahririnde dışarıdan ekildiği yazılıdır. *BOA MAD 9*, vr. 36a.

[67] 1523 tahririnde Kızılkilise, 1571 tahririnde Kızılcakilise olarak kayıtlıdır.

[68] Hem Kösrelik hem de Yukarı Kızık (Kösrelik) şeklinde kaydedilmiştir.

[69] Bugünkü Kutuören köyü olabilir.

[70] 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesi kısmında hanesiz olarak yer almış, ancak bu köyün Binari İli'ne tabi olduğuna işaret olunmuştur. Bkz. *BOA MAD 9*, vr. 64b. Binari İli'ne tabi kısımda 11 hane olarak kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 121a.

[71] 1463 tahririnde köyün ismi iki yerde Kürdi ve bir yerde de Kürd Alpî iken, sonraki tahrirlerde Kürd Alp olarak kaydedilmiştir. Bugün ise Güldarbı olarak anılmaktadır. *BOA MAD 9*, vr. 19b, 20b, 102b. Köyde yaşayanların sayısı ile ilgili olarak da kafa karıştırıcı ifadeler yer almaktadır. Köyün isminin hemen altında köyde yaşayan erkek nüfusun ismi baba isimleriyle ve ne iş yaptıklarıyla birlikte verilmekte ve tasarruf ettikleri arazi de çift ve bennak şeklinde zikredilmektedir. Buna göre "Karye-i Kürdi" adıyla anılan ilk kayıtta(*BOA MAD 9*, vr. 19b) köyde imamın da dâhil olduğu 4 kişi çift tasarruf etmekte ve 4 kişi de bennak olarak kayıtlı görünmektedir. Köyün öşür ve resim gelirleri yazıldıktan sonra en altta cem'an(toplam) denildikten sonra 41 hane, 3 nim-çift ve 17 bennak kaydedilmiştir. Bu durumda bu son kaydedilenler köyde yaşayanlar olmayıp muhtemelen köyün arazisini dışarıdan ziraat edenler olmalıdır. Nüfus hesaplamaları yapılırken bu hususun dikkate alınması gerekir.

[72] Bu tarihte ve sonraki yıllarda artık Güldarbı olarak kaydedilecektir.

KÖYLER	1463	1523	1571	1792	1842	1844	1927	2017
Mekki[73]	x	x	x	x	x	x	x	
Melikşah	x	x	x	x	x	x	x	
Menadır-Menatir[74]	x	x	x			-	-	
Meşeli								x
Mirfakih	x	-	-			-	-	
Mirye[75]-Mirirye- Merdiye-Merviye-Mire	x	x	x	x[76]	x	x	x	
Muradlı	x	x	x			-	-	
Mutlu								x
Nebi Hacı	-	x	x			-	-	
Nureddin	-	x	x			-	-	
Nusratlar				x	x			x
Oğlakçı	x	x	x			-	-	
Okçu[77]-Okçular	x	x	x	x	x	x	x	x
Otacı[78]	x	x	x			-	-	
Ovacık	x	x	x	x	x	x	x	x
Oyumiğde	x	x	x			x	x	x
Ömercik-Ömercikoğlu[79]	x	x	x	x	x	x	x	
Özlüce								x
Peçenek[80]	x	x	x	x	x	x	x	
Pulluağaç	-	x	x			-	-	
Ravlı	x	-	x	x	x	x	x	
Ravlı Kızığı				x				
Salın	x	x	x			-	-	
Samut				x				
Saraç	-	x	x			-	-	
Saray	-	x	x	x	x	x	x	

[73] 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı Mekki köyünden başka Mürtedova nahiyesine tabi bir Mekki köyü daha bulunmaktadır. *BOA MAD 9*, vr. 100b-101a.

[74] 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Menatir köyü olarak kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 119a.

[75] 1463 tahririnde Mirye olarak kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 108b. 1523 tahririnde Merirye veya Mirirye şeklinde yazılmıştır. *BOA TD 117*, s. 221.

[76] Mire şeklinde kayıtlıdır.

[77] 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Okçu ve Tilkiçayı köyü 12 haneli olarak verilmiştir. *BOA MAD 9*, vr. 124b-125a. 1463 ve 1523 tahrirlerinde Okçu, 1571 tahririnde Okçular olarak kayıtlı.

[78] 1463 tahririnde Mürtedova nahiyesine tabi görünmektedir. Anadolu Beğlerbeği Karaca Beyin mülklerinden satın alıp merhum Sultan Murad Han'a arz edip mülkiyetini üzerine alıp Ankara'da bina ettiği imaretine vakfettiği kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 95b-96a. Bugün Kızılcahamam ilçesine bağlı mahalledir.

[79] 1463 tahririnde Ömercikoğlu diye geçmektedir. *BOA MAD 9*, vr. 32b.

[80] Altındağ ilçesine bağlı mahalledir.

KÖYLER	1463	1523	1571	1792	1842	1844	1927	2017
Saray nd İskender	-	-	x			-	-	
Saraycık	x	x	x	x	x	x	x	x
Sarıcı	-	x	-			-	-	
Sarıkoz[81]				x	x			x
Sarısu								x
Sarucalar	x	x	x			-	-	
Saylu Hacı-Saplu Hacı	x	x	x			-	-	
Seğ[82]	x	-	-			-	-	
Sele	x	x	x	x	x	-	x	x
Sığırlı Hacı[83]	x	x	x	x	x	x	x	x
Sırımlar	-	x	-			-	-	
Sirkeli[84]				x	x			
Sivriçukur/Sifriçukuru	x	x	x			-	-	
Söbüçimen-Söbeçemen	x	x	x			-	-	
Söğüdözü	x	x	x			-	-	
Susuz								x
Sülük	x	-	-			-	-	
Sülüklü[85]	x	x	x			x	x	
Sünlü	-	-	-	x	x	x	x	
Şahviran-Şahviranı	x	x	x			-	-	
Şeyhler	-	-	-	x	x	x	x	
Şuayb	-	x	x			-	-	
Tabkız	x	-	x		x	x	-	
Taraksız	x	x	x			-	-	
Taşpınar	x	x	x	x	x	x	x	

[81] XV. ve XVI. yüzyılda Aşağı ve Yukarı olmak üzere iki ayrı şekilde kaydedilen Sarıkoz köyü XVIII. yüzyılın sonunda birleştirilerek kaydedilmiş olmalı.

[82] 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi Seğ, Salın, Kilise ve Sivriçukur köyleri birlikte 12 hane olarak verilmiştir. *BOA MAD 9*, vr. 119b-120a.

[83] 1463 ve 1523 tahrirlerinde Sığırlu Hacı veya Sagirlü Hacı şeklinde okunacak biçimde yazılmıştır. *BOA MAD 9*, vr. 108b; *BOA TD 117*, s. 220.

[84] XV. yüzyılda Kiçisirkeli/Küçüksirkeli ve Yukarı Sirkeli olarak kaydedilen köy, XVI. yüzyılda sadece Kiçisirkeli/Küçüksirkeli olarak kaydedilmiş, Yukarı Sirkeli köyü kaydedilmemiştir. XVIII. yüzyılın sonunda ise Küçük ve Yukarı Sirkeli köyleri birleştirilip Sirkeli olarak yazılmıştır.

[85] 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı hem Sülük hem de Sülüklü köyü olarak kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 114b, 118a-b. Sülüklü olarak okuduğumuz bu köy aynı zamanda Sülünlü şeklinde de okunabilir. Dolayısıyla XV ve XVI. Yüzyıllarda olmayıp da XIX. yüzyılda ortaya çıkan Sünlü köyü aslında Sülünlü şeklinde okunabilecek olan bu köyün söylene söylene kısalmış şekli olabilir mi bilemiyoruz. Kanaatimizce bu ihtimal yüksektir.

KÖYLER	1463	1523	1571	1792	1842	1844	1927	2017
Tatıyassı[86] (Tahtayazı)	x	x	x	x[87]	x	x	x	
Tatlar	x	x	x	x	x	x	-	
Teberik				x	x			
Temürlü-Demirli	x	x	x			-	-	
Tengrivirmiş-Tanrıvermiş	-	x	x			-	-	
Tomukışlası-Dumukışlası	x	x	x			-	-	
Tortı-Tozlı	x	-	-			-	-	
Turasanlı (Durhasan)	x	x	x	x	x	x	x	x
Uçarı[88]	-	x	x			-	-	
Uluağaç								x
Ulukaraviran	-	x	x			-	-	
Ulumbiş	x	x	x	x[89]	x	x	x	
Ulupınar	x	x	x	x		-	-	
Ulusirkeli[90]	x	x	x			x	x	
Urunkuş[91]-Runkuş	x	x	x			-	-	
Uzunoba	x	-	-			-	-	
Üçbaşlı (Üçbaş[92])	-	x	x			-	-	
Yağmurlu-Yağmurlar	-	x	x			-	-	
Yağmurşa-Yağmurşah	x	-	-			-	-	
Yaka	x	x	x			x	-	
Yakuphasan								x
Yalak-Yaylak	x	x	x	x[93]	x	x	x	x
Yarcuh-Yavcüce-Yaturcuh	-	x	x			-	-	
Yavsal-Yavsıl[94]	x	-	-			-	-	

[86] Hüseyin Çınar Taht-ı yazı ve Tahtayazı olarak okumuşlardır. *A.g.e.*, s. 105. 1463 tahririnde Tatıyassı, 1523 tahririnde Yanıyassı olarak kayıtlıdır. Sonradan isim Tahtayazı olarak değişmiş olabilir.

[87] Tahtayazısı şeklinde kayıtlıdır.

[88] Bugün Kahramankazan ilçesine bağlı mahalledir.

[89] Ülünbiş şeklinde kaydedilmiştir.

[90] 1463 tahririndeki rakamlar sadece Ulusirkeli köyüne, 1523 ve 1571 tahririndeki rakamlar ise Ulusirkeli (Büyüksirkeli) ve Kiçisirkeli (Küçüksirkeli) köylerine aittir. İlk tahrirde Ulusirkeli ve Yukarısirkeli, son tahrirde de Ulusirkeli ve Kiçisirkeli köy adlarına bakılarak Ulusirkeli'nin Büyüksirkeli, Yukarısirkeli'nin de Küçüksirkeli köyleri olduğuna hükmedilebilir. Zira ulu'nun karşılığı kiçik(küçük), yukarı'nın karşılığı da aşağı olmalıydı, ancak burada Ulusirkeli köyünün haricindeki sirkeli köyünü tanımlamak için Yukarısirkeli ismi tercih olunmuş. *BOA MAD 9*, vr. 20a-20b.

[91] 1463 tahririnde Urunkuş, diğerlerinde Runkuş olarak kayıtlı.

[92] Kızılcahamam ilçesine bağlı mahalledir.

[93] Yalak şeklindedir.

[94] 1463 tahririnde Melike Hatun Kervansarayı vakfı olduğu ve koyun kışlası olarak kullanıldığı kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 29b.

KÖYLER	1463	1523	1571	1792	1842	1844	1927	2017
Yayalar	-	-	-			-	x	
Yazır	x	x	x	x	x	x	x	
Yemliha	x	x	x			-	-	
Yenice	x	x	x	x	x	x	x	
Yerkızdı	x	x	x			-	-	
Yeşilkent								x
Yiğitli								x
Yıldırımaydoğan								x
Yıldırımelören								x
Yıldırımevci								x
Yılmazköy								x
Yıva-Yuva	x	x	x	x	x	x	x	
Yukarı Çavundur[95]	x	x	x	x	x	x	x	
Yukarıemirler								x
Yukarı Obruk[96]	x	x	x		x	x	x	x
Yukarı Sarıkoz[97]	x	x	x			x	x	
Yukarısirkeli[98]	x	-	-			-	-	
Yüreğir[99]	x	x	x			-	-	

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defterler (MAD) no: 9.BOA Tahrir Defterleri (TD) no: 117.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA), Kuyud-ı Kadime Arşivi TD 74.

95 1463 tahririnde sadece Çavundur olarak kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 112b.

96 1463 tahririnde Binari İli'ne tabi 5 haneli Obruk köyü olarak kayıtlıdır. *BOA MAD 9*, vr. 125b.

97 1463 tahririnde Binari İli'ne bağlı iki tane Sarıkoz köyü vardır, bunlardan bir tanesini Aşağı Sarıkoz, diğerini de Yukarı Sarıkoz olarak kabul ettik. *BOA MAD 9*, vr. 113b, 126a.

98 1463 tahririne göre bu köy daha sonra Kiçisirkeli(Küçüksirkeli) olarak zikredilecek olan köy olmalıdır. *BOA MAD 9*, vr. 20a-20b.

99 1463 tahririnde Ankara Sancağı Kasaba Nahiyesine tabi 18 haneli Yüreğir köyü de bulunmaktadır, ancak biz bu sayıyı buraya ilave etmedik. Bkz. *BOA MAD 9*, vr. 43b-44a. Binari İli'ne tabi olanı 21 hanelidir. *BOA MAD 9*, vr. 127a. Bugün Mamak ilçesine bağlı Üreğil mahallesi bulunmaktadır ki muhtemelen burası Çubuk ilçesine bağlı Yüreğir köyü idi.

Kaynak ve Telif Eserler

Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002. Bilge Yayınevi.

Çınar, Hüseyin-Kıvrım, İsmail, *1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri*, Ankara 2016. Çubuk Belediyesi Yayınları.

İlhami Durmuş, "Kızılcahamam ve Çevresinin Türk Yurdu Haline Gelişi", *Yabanâbâd'dan Kızılcahamam'a Kızılcahamam 100 Yaşında*, Ankara 2016, s. 125-142. Kızılcahamam Belediyesi Kültür Yayınları.

Kafadar, Cemal, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, İstanbul 2012 (4. Baskı), s. 11. Metis Yayınları.

Kankal, Ahmet, "15.-16. Yüzyıllarda Çubuk ve Çevresinde Yerleşme ve Nüfus", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu (9-10 Ekim 2015/Çubuk-Ankara) Tebliğleri*, Ankara 2016, s. 24-25. Çubuk Belediyesi Yayınları

Kankal, Ahmet, *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı 2009.

Kurt, Yılmaz, "16. Yüzyılda Adana Sancağı Yer Adları", *I. Ceyhan Sempozyumu Ceyhun'dan Ceyhan'a Bildiriler*, Adana 2008, s. 257- 262. Ceyhan Belediyesi Kültür Yayınları.

Kurt, Yılmaz, "Diyarbakır Sancağı Yer Adları", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır, II*, Editörler, Bahaeddin Yediyıldız-Kerstin Tomenendal, Ankara 2008, , s. 405- 418. Diyarbakır Valiliği ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Kurt, Yılmaz, "XVI. Yüzyılda Gerede Kazâsında Kişi ve Yer Adları", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılında Geçmişten Günümüze Gerede*, Gerede 2000, s. 31-60. Gerede Belediye Başkanlığı Yayınları.

Marquez, Gabriel Garcia, *Yüzyıllık Yalnızlık*, çev. Seçkin Selvi, İstanbul 2011 (44. Baskı), s. 24. Can Sanat Yayınları.

Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984 Ankara), Ankara 1984.

Ural, A. Ali, *Posta Kutusundaki Mızıka*, İstanbul 2012 (29. Baskı), s. 65. Şûle Yayınları.

Çubuk ve Kızılcahamam'da Yıldırım/Çıtak Yerleşmeleri

Hüseyin Çınar*

Özet

Günümüzde Ankara iline bağlı olan Çubuk ve Kızılcahamam ilçeleri, Osmanlı döneminde, Ankara sancağının Çubukâbâd, Yabanâbâd ve Şorba kazalarının sınırları içinde yer almıştır. Günümüzde Çubuk ve Kızılcahamam arasındaki Aydos, Hodulca, Kavak, Şorba ve Mire dağlarından oluşan dağlık bölgede yer alan köylere/mahallelere, genel olarak bölge halkı tarafından "Çıtak Köyleri" ya da "Yıldırım Köyleri" de denilmektedir. Bu çevredeki köylerde yaşayan halk, bir şekilde kendilerini Yıldırım Bayezid ile Timur arasında yapılan 1402 Ankara Savaşı'na kadar götürmekte ve kendilerini bir şekilde Yıldırım Bayezid tarafında yer alan kimseler olarak tanımlamaktadırlar. Bu çerçevede, günümüzde Çubuk ve Kızılcahamam ilçeleri sınırları içinde yer alan yirmi bir köye ve burada yaşayan halka "Yıldırım Ahalisi" de denmektedir. Bu ad altında da dernekleşmişlerdir (Yıldırım Ahalisi Derneği). Yıldırım köyleri olarak bilinen ya da kendilerini o şekilde tanımlayan köylerden Çubuk ilçesinde on dört köy, Kızılcahamam ilçesinde de yedi köy bulunmaktadır. Bu köylerin halkına çevre köyler tarafından "Çıtak" da denilmektedir.

Bu çalışmada, günümüzde Çubuk ve Kızılcahamam sınırları içinde yer alan "Yıldırım Köyleri/Bölgesi" ya da diğer bir tanımlama ile "Çıtak" köylerinin, bölgedeki ilk yerleşme kayıtlarından yola çıkarak günümüze doğru, arşiv kayıtlarından elde edilen bilgiler ve sözlü kültürden uzanan yansımalarıyla ele alınıp incelenecektir. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde kendilerine Çıtak denilen topluluklar bulunmaktadır. Bunlarla, Çubuk ve Kızılcahamam'daki Çıtak köylerinin bir ilişkisi var mı? Bu konuya da eldeki veriler ölçüsünde bu çalışmada değinilecektir. Böylece günümüzde kendilerine Yıldırım ya da Çıtak diyen bu

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
E-posta: hcinar06@gmail.com

köylerin ve bu köylerde yaşayan kimselerin geçmişle olan bağlarına bir nebze de olsa ışık tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Çubuk, Kızılcahamam, Yıldırım Bayezid Han, Yıldırım Köyleri, Çubuk Köyleri, Çıtak.*

Yıldırım/Çıtak Settlements in Çubuk and Kızılcahamam

Abstract

The districts of Çubuk and Kızılcahamam, which are now connected to the province of Ankara at the present time, have been within the boundaries of Sanjak of Ankara's Çubukâbâd, Yabanâbâd ve Şorba townships during the Ottoman Empire time. Today, the villages/neigborhoods that are in the mountainous region between Çubuk and Kizilcahamam, Aydos, Hodulca, Kavak, Şorba and Mire mountains generally are called "Çıtak Villages" or "Yıldırım Villages" by the people of the region. The people living in the villages in this area, somehow, connect themselves to the 1402 Battle of Ankara, which took place between Yıldırım Bayezid and Timur, and define themselves as the ones who were on the Bayezid side. In this context, twenty one villages that are located within the borders of Çubuk and Kızılcahamam districts and the people who live there are also called "Yıldırım Inhabitants". They have established associations under this name. (Yıldırım Inhabitants Association). There are fourteen villages in Çubuk district and seven villages in Kızılcahamam district, known as or define themseves like Yıldırım villages. The people of these villages are called "Çıtak" by the surrounding villages.

In this study, Yıldırım Villages/Region which is located within the boundaries of Çubuk and Kızılcahamam or in other words "Çıtak" villages will be discussed with the information obtained from archival records and their reflections from oral culture. There are some communities that call themselves as Çıtak in the various regions of Turkey. Is there a relationship between these communies and the villages of Çıtak in Çubuk and Kızılcahamam? This issue will be discussed in the context of the available data. Thus, nowadays, some of these villages, which call themselves Yıldırım or Çıtak and the ties of the people living in these villages with the past, will be illuminated.

Key Words: *Çubuk, Kızılcahamam, Yıldırım Bayezid Han, Yıldırım Villages, Çubuk Villages, Çıtak.*

Türkçe sözlüklerde *Çıtak* kelimesi için şu tanımlar yapılmıştır: Rumeli halkından kimse; Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinde yaşayan; Kıpçakçanın değişik bir ağzını konuşan bir Türk topluluğu; dağda yaşayan ve geçimini odun satarak sağlayan, dağlı, köylü; huysuz, kavgacı, inatçı, ağzı bozuk, kaba saba kimse; düzgün konuşmayan, dili çetrefil olan, şivesi bozuk kimse; açıkgöz, kurnaz; yaban, yabancı, göçmen; çalışkan, şık giyinen, iyi giyimli, yakışıklı delikanlı; çobana dışarıdan katılan davar, katıntı gibi isimler ve sıfatlardır.[1] Aşağıda da değinileceği üzere bir boy adı olarak zaman zaman karşımıza çıkan Çıtak kelimesi, Kızılcahamam ve Çubuk çevresinde kadınlarının beyaz başörtüsü giymesi sebebi ile "çiti ak" şeklinde de bir tanıma sahiptir.

Yukarıda zaman içerisinde kazandığı çeşitli anlamları verilen Çıtak ismi/kelimesi ile yazılış itibarıyla, kimi zaman da kendine yüklenen anlam itibarıyla birbirine yakın bir başka isimleşmiş kelime de Çataktır. Bu iki kelime ya da bu iki kelimeden türeyen isimlere yerleşme adı olarak Türkiye sınırları içinde de rastlanmaktadır. Çıtak kelimesinin anlamına yukarıda değinildi. Çatak kelimesinin anlamı ise Türkçe sözlüklerde şu şekilde yer almıştır: İki yol veya derenin birleştiği, birbirine kavuştuğu kavşak; iki dağ yamacının kesişmesi ile meydana gelmiş dere; iki tepe arasındaki geçit, su akıntılı yerler gibi topoğrafyadan kaynaklanan ve fizikî yapıyı tanımlayan tanımlar yapılmıştır.[2] Çatak kelimesinin, aşağıda da değinileceği üzere Rumeli'de Çıtak topluluğu için de kullanılması söz konusudur. Osmanlı döneminde ve sonrasında Rumeli'de ve Anadolu'da, bir topluluk olarak birbirinin yerine kullanılan Çıtak ve Çatak isimlerinin, topoğrafyadan kaynaklanan bir isim mi, yoksa bir insan topluluğunu tanımlamak için kullanılan bir isim mi olduğunu tespit etmek, uzun bir arşiv ve saha çalışması yapmayı gerektir. Genel itibarıyla Türkiye'de Çıtak ismi daha çok bir topluluğu, Çatak ismi ise topoğrafyadan kaynaklanan bir yeri/araziyi tanımlamak için kullanılır. Bu açıklamalardan ve tespitlerden sonra Çıtak topluluğunun yani boyunun kimler olduğu hakkında bilinenleri aktarmamız yerinde olacaktır.

Yusuf Ziya Yörükân, Çıtakların kökeninin Çiğil Türklerine dayandığını ileri sürer ve bu görüşünü; Oğuzların kendilerini Türk kavminin en asil ve şerefli boyu olarak gördükleri için çevrelerinde kendileri gibi muharip (savaşçı) ve kahraman görmedikleri boylara,

---

1 Şemseddin Sâmi, Çıtak kelimesini; "Lisanı çetrefillice olan Rumili Türklerine verilen isim olarak açıklar. Bkz. *Kâmus-ı Türkî*, İkdam Matbaası, Dersaadet 1317, s. 506; *Türkçe Sözlük*, Haz. Şükrü Halûk Akalın, TDK Yay., Ankara 2011, s. 539; Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, *1*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 978; İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lügatı*, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005, s. 578; "Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde Söz Arama", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=çıtak (Erişim Tarihi: 02.08.2018).

2 Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, *1*, s. 897.

önce sevmedikleri Çiğillerin adını takarak Çiğil dedikleri şeklinde açıklar. Yörükân, açıklamasının devamında, sonraki yıllarda bu anlayışın değiştiğini ve aynı bölgede beraber yaşadıkları halde, Oğuzların kendilerinden olmayan boyları, kendilerinden ayırmak için *Çıtak*, *Çatak* ve *Yörük* şeklinde isimlendirdiklerini belirtir.[3] Yine Yörükân, Rumeli'deki kadim yerli Türklere bazı yerlerde *Gacal*, bazı yerlerde *Çıtak*, bazı yerlerde *Aryan* bazı yerlerde de *Pomak* veya *Bulgar* isim ve unvanı verildiğini belirtir. Buna göre Rumeli'de yerli Türk manasına kullanılan *Çıtak* kelimesinin, Orta Asya'da yerli Türk manasına kullanılan *Çatak* ile de aynı olduğu, bu ismin Orta Asya'dan doğrudan, Tuna üzerinden gelen Türk boyları tarafından getirildiği ifade edilir.[4] Dobruca'ya ve Balkanlara İslamiyet'in girmesi ve yayılması da Kıpçak ilinden gelen *Peçenek*, *Aryan*, *Gacal*, *Çırnal*, *Çıtak*, *Yörük*, *Oğuz* ve *Tatar* boylarının buralarda yerleşmelerine, hatta *Avar* Türklerine bağlanır.[5] Bu açıklamalar bize, ister yabancı, isterse yerli anlamında olsun, Rumeli'de *Çıtak* adında bir topluluğun yaşadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Rumeli'deki kadim Türk kavimlerinden olan *Gacallar*, Deliorman Türkleri ve Çıtaklar gibi isimlerle de anılırlar. Bunlar, Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinde yerleşen müslüman Türklerden oluşmakla birlikte, bir kısmı da Bulgaristan'ın Rusçuk, Silistre, Varna ve Şumnu şehirlerine yerleşmişlerdir. Deliorman bölgesindeki Türkler; *Türk*, *Tatar* ve *Gagavuz* olarak bilinirler. Bu bölgenin yerli halkı olarak kabul edilen *Gacallar* üzerine yapılan araştırmalarda, bunların Osmanlılar'dan önce buralara gelip yerleştikleri fikri ağırlık kazanmaktadır. Gacallar'ın dili Gagavuz Türkçesi ile de büyük benzerlikler göstermektedir.[6] Fuat Bozkurt, Gacallar hakkında bilgi verirken; *"(Gacallar) Kuzeydoğu Bulgaristan'da Deliormanlarda yaşarlar. İslam'a inanırlar. Deliorman Türkleri, Çıtaklar gibi adlarla anılırlar. Yürükler, Osmanlı Türkçesine bağlı Balkan Türkçesi konuşurlar. Yıldırım Beyazıt döneminde (14.yüzyıl sonunda) Anadolu'dan bu topraklara göçerler"* ifadelerini kullanır ve Evliya Çelebi'nin bu topluluğu Çıtaklar

---

3 Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, Eklerle Yay. Haz. Turhan Yörükân, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s. 400-401. Yörükân, Orta Asya'dan göç eden Çıtakların Hazar-Tuna yolu ile Balkanlara, küçük bir kolunun da güneye inip Anadolu'ya geldiğini belirtmektedir. Orta Asya'daki Moğol-Kıtay çatışması sonucu yapılan göçlerin ilki; Başkırt, Peçenek, Macar ve Bulgarlar tarafından 932 de Balkanlar'a, ikincisi de 11. asır başlarında Kıpçak, Karluk ve Oğuzlar tarafından yapılmıştır. Bu boylar arasında, Karluklarla beraber yaşadıklarını bilinen Çiğillerin ismine rastlanmadığına göre, Çiğillerin zamanla zayıflayıp dağıldıkları ve Çıtak olarak isimlendirildikten sonra küçük gruplar halinde diğer boylarla beraber hareket ettikleri ihtimalini ileri sürer.

4 Yörükân, *Anadolu'da Alevîler*, s. 412-413.

5 Yörükân, *Anadolu'da Alevîler*, s. 472.

6 Gizem Demiray, *Kırklareli Pınarhisar Merkez İlçesi ve Köyleri Ağız İncelemesi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008, s. 24.

olarak tanımladığını belirtir. Bozkurt, Evliya Çelebi'den atıfla, Çıtaklar hakkında şu bilgiyi aktarır:[7]

"Tatar, Bulgar, Eflak ve Buğdanlılardan doğmuş Dobruca'da yaşayan bir topluluktur. Bunlar ilk olarak Orhan Gâzi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın askerlerinin soyundan gelirler. Daha sonra buralara Yıldırım Beyazıt Tatarları yerleştirmiştir. Bunlarla Bulgar, Eflak, Bağdan kızlarının evlenmesinden Çıtak adı verilen topluluk doğmuştur. Kadınları yassı başlı olup renkli çuha ve kirliva abası ferace giyerler. Gayet dindar, örtülü, terbiyeli kadınlardır. Bütün halkı Hanefi mezhebinden olup namazı sürekli kılarlar. Bolluk memleket olduğundan her yolcuya ilgi gösterir, ikram ederler. Yumuşak huylu, halim selim yaradılışlı insanlardır."

Bozkurt, Paul Wittek'in Gacalların Gagavuzlarla aynı soydan oldukları görüşünü de aktarır ve onun ifadesiyle, Gacallar büyük olasılıkla, Şeyh Bedrettin'in Deliorman ayaklanması sırasında Müslüman olan topluluktur. Kökleri Gagavuz'dur. Bu yüzden dilleri, Osmanlı Türkçesine daha yakındır ifadelerini kullanır.[8]

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Çıtaklar

Evliya Çelebi 1651 yılının Ağustos ayı sonlarında sadaret makamından azledilen, anne tarafından akrabası Melek Ahmed Paşa'nın Özi beylerbeyliğine tayin edilmesi üzerine bu eyalete, Paşa ile birlikte seyahat eder.[9] Seyahatnâme'de Evliya Çelebi yol güzergahında gördüğü yerleri aktarırken Çıtaklar hakkında da bilgi verir. Burada Çıtaklarla ilgili verdiği ilk bilgi, Prevadi'den Şumnu'ya giderken yol güzergâhındaki menzillerden bahsederken, *"Menzil-i Karye-i Alaybeği"* başlığı altında, Çıtak köyünün Silistre Alaybeyi'nin ma'mûr bir köyü olduğu belirtilirken karşımıza çıkar.[10] Evliya Çelebi Niğbolu'dan bahsederken de;*"Zîrâ re'âyâsı ekseriyyâ Çıtak kavmidir ve Eflâk ve Boğdan ve Bulkar'dır. Ve cümle halkı fasîh Eflâk ve Bulkar lisânı tekellüm ederler (konuşurlar)"* ifadesini kullanır.[11]

---

7 Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, Eğitim Yayınevi, 5. Baskı, Konya 2012, s. 279.

8 Bozkurt, *Türklerin Dili*, s. 279.

9 Evliya Çelebi Seyahatnâme'de bu yolculuğu şu başlık altında ele alır: "Sene () târîhinde şehri Ramazân'ın dördüncü günü Sadrıa'zâmlıkdan Melek Ahmed Paşa efendimiz ma'zûl olup sadâret, Siyâvuş Paşa'ya tevcîh olunup efendimiz Melek Ahmed Paşa ile Özi eyâletine bu hakîrin ibtidâ Rûmeli'ne seyâhate çıkup seyr [u] temâşâ etdiğimiz kurâ ve kasabâtları ve kılâ'ları ayân u beyân eder". Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliya Çelebi Seyahatnâme*, III. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY Yay., İstanbul 1999, s. 163.

10 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III. Kitap, s. 174.

11 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III. Kitap, s. 179.

Evliya Çelebi, Silistre (Silisre) şehri hakkında bilgi verirken; "*Ve mahbûb u mahbûbesi meşhûrdur. Çağatayî ve Rûm Nogayî gözlü, çıtak sözlü, beyaz Bulgar yüzlü dilberânları olur*" der ve burada "çıtak sözlü" tanımlamasına yer verir. Yine buradaki halktan bahsederken de; "*… Ammâ bunlar başka Dobruca kavmidirler. Tatar ve Bulgar ve Boğdan ve Eflâk'dan mütevellid olmuş kavmi Çıtak'dır. İbtidâ Âli Osmân'da Orhan Gâzî evlâdı Süleyman Şah askerlerinden tenasül bulup kalmışlardır. Andan Yıldırım Bâyezid Hânî'de Tatar ile şehir müzeyyen olup vâlideleri Tatar ve Bulgar ve Eflâk ve Boğdan olup bir gûne Çıtak kavmi olmuşlardır*" şeklinde bir açıklama yapar.[12]

Evliya Çelebi Seyahatnâme'de; Bulgaristan'ın kuzeydoğusundaki Uz (Oğuz) bölgesindeki Silistre'de orta boylu, şen ve sağlam yapılı insanlardan müteşekkil Çıtak isminde bir topluluk yaşadığını, Dobruca'da da "Dobruca Çıtakları" olarak anılan büyük bir Çıtak kolunun var olduğunu belirtir. Çıtak kavminin yani topluluğunun da, Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında Orhan Gazi evladı Süleyman Şah'ın askerleri ile Tatar, Boğdan, Eflak ve Bulgar kadınlardan doğan ve çoğalan kimseler olduğunu ifade eder. Yıldırım Bayezid döneminde, Dobruca şehrinin bu Çıtaklarla mamur hale geldiğini belirtir.

Evliya Çelebi Seyahatnâme'de ayrıca, Çıtak kavminin lisanındaki Silistre lehçesindeki *(Lehçei mahsûsı lisânı kavmi Çıtak)* bazı kelimelerin Türkçedeki karşılıklarını vermiştir.[13] Evliya Çelebi, Mankaliyye Limanı'ndan bahsettikten sonra da; "*Menzil-i Karyei Güğümlü*" hakkında bilgi verir. Burasının "*Yüz hâneli ve câmi'li müselmân köyüdür ve ze'âmetdir. Ammâ Dobruca içi olmağıla gâyet susuz yerdir. … Bu mahaller Dobruca diyârının tâ ayne'l-fi'li olmağıla kavmi eşirrâ Çıtakları olur...*" der. Bu ifade ile Çıtakların Dobruca çevresinde şerli yani etrafa zararı çok dokunan bir topluluk olduklarına işaret eder.[14]

Evliya Çelebi, Dobruca lisanından yani Çıtak topluğundan bahsederken de *(Lisânı Dobruca, ya'ni tâ'ifei Çıtak)* Yıldırım Bayezid zamanında bölgenin ele geçirilmesi, buraya yerleşen askerlerin o bölgenin halkı ile karışıp kaynaşıp Çıtak isimli taifenin ortaya çıktığını belirtir. Konuşmalarındaki kelimeleri şu şekilde aktarır: [15]

"*Bu tâ'ifei feteyân, şecî' [u] bahâdırân, Yıldırım Bâyezîd Hân bu diyârı Sırp ve Bulgar ve Eflâk ve Boğdan kavmi elinden feth edüp Tatar ile Anadolu kavminden*

---

12 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III. Kitap, s. 188.

13 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III. Kitap, s. 188. Evliya'nın Çıtak lisanı olarak verdiği kelimelerden bazıları şunlardır: Alatla: tiz ol; Kavra: getir; Kalayık: cariye; baytalı akıt: atı sula; ön beni: bekle beni; tahırla: bekle; ocak getir: ateş getir; haşer: kavun; defke: kız; çalma: sarık; alaf: saman; börk: kalpak; selam ayıtdım: selamün aleyküm, çidiver: eyi ver; çoğaç: güneş vs.

14 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III. Kitap, s. 196.

15 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III. Kitap, s. 197.

askerî tâ'ifesi kopup (koyup) bu tâ'ifei mezkûr birbirleriyle ihtilât edüp tenâsül bularak mâbeynehümâlarında bir gûne kelimât [u] ıstılâhât peydâ edüp yine birbirleri mâbeyninde tekellüm ederler, herkes anlayamaz. Ol kelimâtlardan ba'zısı bu lûgatlardır."

Evliya Çelebi'nin verdiği kelimelerden bazıları şunlardır: Hışır: kavun; hışırka: karpuz; çoğaç: güneş; kalayık: cariye; kavra: getir; baytal: at; baytalı akıt: atı sula; baytal: at; kopayın: dibelik; napayın: ne işleyin; defke: cariye kızı; çalma: sarık; meçikli: taun; börk: kalpak; ön beni: bekle beni; aydı ver: söyleyi ver; ocak: ateş; selam ayıtdım: selamün aleyküm; çorbacı ne apar ayıd: ağan ne işler söyle; tahirle: tehir eyle vs.

Evliya Çelebi kelimeleri verdikten sonra bunlar gibi bin türlü kelime olduğunu, bu lisanı da kendileri söyleyip yine kendileri anlarlar; ancak halk arasında meşhur olan kelimelerin konuşulduğunu anlatır. Dobruca ve Deliorman'da yaşayan halkın farklı ve başka bir topluluk olduğunu belirtir; şecaat ve bahadır sahibi yiğitler olarak tanımlar.[16] Evliya Çelebi bu çevredeki seyahatini, Yörükler ve Çıtaklar arasında köşe köşe, oba oba kırk gün zevk içinde gezdiğini belirterek bitirir.[17]

Rumeli'de Çıtak adındaki yerleşme birimlerden biri de günümüzde Omurtag adı ile bilinen Bulgaristan sınırları içinde kalan Osmanpazarı kazasıdır. Bu kazada, 18. ve 19. yüzyıllarda 73 Türk köyü bulunmaktaydı. Bu köyler tamamen Türklerle meskûndu. Burada Türkçe ad taşımakla birlikte çoğunluğu Hıristiyan nüfusa sahip iki büyük yerleşme birimi vardı. Bunlar kuzeyde Konak ile güneyde Çıtak köyleriydi. Her iki köy, 16. yüzyılın ilk yıllarında dağılmış Hıristiyan ailelerinin yaşayacağı güvenli bir yer olması için Osmanlı idarecilerinin inisiyatifiyle kurulmuştu.[18]

Gerek Evliya Çelebi'nin anlattıkları gerekse diğer tarihi olaylar ve yerleşme isimleri, Çıtakların bir boy olarak Balkanlar'da/Rumeli'de, Osmanlıların bölgeye yerleşmelerine, hatta öncesine kadar gitmektedir. Bu bölgede yaşayanlar genel olarak *Rumeli Çıtakları* olarak anılırlar. Bunlar daha çok Bulgaristan'ın Deliorman'da ve Makedonya tarafında yaşamaktaydılar. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları sonunda bunların büyük kısmı Türkiye'ye göçmüşlerdir.[19]

---

[16] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III. Kitap, s. 197. "Bu lugatlar emsâli niçe bin gûne elfâzı mühmeleleri vardır, âbı tâb vererek kendüler söyleyüp yine kendileri anlar ammâ beyne'n-nâs yine meşhûrı âfâk olan kelimâtlar ile tekellüm dahi ederler. Dobruca ve Deliorman kavmi birer gûne başka kavmdir. Lâkin şecî' ü bahâdır yiğitleri olur. Âkıbetleri hayr ola. Bu Dobruca içinde on gün deverân ü seyerân edüp cümle ahvâllerine vâkıfı esrâr olduğumuzdan sonra Güğümlü köyünden kalkup yine cânibi şimâle ma'mûr [u] âbâdân kurâlar aşup".

[17] "Netîcei merâm köşe köşe oba ber-oba Yürükân ve Çıtakân kavmi içre kırk gün tamâm zevk edüp." Bk. Evliya Çelebi, Seyahatnâme, III. Kitap, s. 222-223.

[18] Machiel Kiel, "Osmanpazarı", *DİA*, c. XXXIV, 2007, s. 1-2.

[19] Mete Esin, Rumeli Çıtakları/Çitakları hakkında şu bilgiyi verir:
"… Gene Türk topluluğu olarak bir de Rumeli'nin Çitakları bilinirler. Daha çok Bulgaristan-Deliorman'da olmak üzere, Makedonya tarafında da Türk soyundan Çitaklara rastlanmaktadır. Yahut da, bunlar artık büyük oranda Türkiye'ye

Türkiye'de Çıtak Adındaki Yerleşmeler

Yörükân'ın yukarıda değinilen açıklamalarında da yer aldığı üzere, Orta Asya'dan göç eden Çıtakların büyük kısmı Hazar- Tuna yolu ile Balkanlara yerleşmiş; küçük bir kısmı da güneye inip Anadolu'ya yerleşmiştir. Bunlara Balkanlardan Osmanlı'nın çekilişi ile Anadolu'ya göç eden bir kısım Çıtak toplulukları ve bunlar tarafından kurulan yerleşmeleri de ilave etmek gerekir. Yukarıdaki her iki açıklama ışığında Çıtak isimli topluluğun/boyun Türkiye sınırlarına yerleşmesinin tarihini Osmanlı öncesi ve Osmanlı idaresi, hatta sonrası dönem olmak üzere üç evreye ayırmak mümkündür.

Günümüz Türkiye sınırlarında doğrudan Çıtak (Çitak) adı taşıyan az sayıda da olsa yerleşme birimi ismine rastlanmaktadır. *Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri*'nden yapılan tespitlere göre Türkiye sınırları içinde günümüzde; 7 Çıtak, 1'er adet de Çitak, Çıtaklı, Çıtaklar adında olmak üzere, toplam 10 köy/mahalle bulunmaktadır. Bunların isimleri ve bağlı oldukları idari birimler şu şekildedir:

Tablo 1: Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri'nde Çıtak isimli Yerleşim Birimleri[20]

Yer Adı	Bağlı Olduğu Yer	Birim Tipi
Çıtak	Balıkesir Bigadiç-İlçe Merkezi	Mahalle
Çıtak	Bitlis-Güroymak	Köy
Çıtak	Elazığ-Karakoçan	Köy
Çıtak	İzmir-Aliağa-İlçe Merkezi	Mahalle
Çıtak	Manisa-Akhisar-İlçe Merkezi	Mahalle
Çıtak	Denizli-Çivril-İlçe Merkezi	Mahalle
Çıtak	Bartın-Merkez-Akbaba	Bağlı
Çitak	Gümüşhane-Şiran-Başköy	Bağlı
Çıtaklı	Kastamonu-Cide-Konuklar	Bağlı
Çıtaklar	Bolu-Merkez-Ericek	Bağlı

Türkiye sınırlarına yerleşen Çıtak topluluklarının tamamı, muhtemelen yerleştikleri köy ya da kasabalara hep kendi boy isimlerini vermemişlerdir. Bunların bir kısmı Anadolu'daki diğer yerleşme birimlerindeki halk ile karışmış ve kaynaşmış; bir kısmı

göçmüşlerdir. Topluluğa Türkiye'de daha çok Çıtak denirken, Rumeli için ise tamamen Çitak adı kullanılmaktadır. Tarihçiler, Deliorman Çitakları için iki görüş ortaya koymaktadırlar: Gene bir Türk topluluğu olan Deliorman Gacallarıyla Çitakların aynı oldukları veya onlara yakın başka bir Türk öbeği oldukları..." https://www.antoloji.com/nedir/citak/sayfa-2/ (Erişim Tarihi: 01.10.2017).

[20] https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx (Erişim Tarihi: 28.07.2018).

da topluluklarının/boylarının adını yerleşmelerine isim yapmışlardır. Mehmet Eröz, *Doğu Anadolu Türklüğü* isimli eserinde, Çıtak ismindeki yerleşme birimlerden bahsederken; Bitlis'e bağlı Çıtak ve Elazığ-Karakoçan'a bağlı Çıtak köylerine de değinmiş ve Çıtaklar hakkında bazı tespitlerde bulunmuştur. Bu ifadeleri kısmen de olsa diğer Çıtak yerleşmelerine de teşmil etmek mümkündür.[21] Eröz, Çıtakları açıklarken şu ifadeleri kullanmıştır:

"Selanik'te, bilhassa Langaza taraflarında ve Bulgaristan Türkleri içinde "Çıtak"lar kalabalık bir nüfus teşkil ederler. Oğuzlardan olabileceği gibi, diğer Türk uruklarından da olabilirler. Rumeli Türklerine ve Dinar Türkmenlerine göre "Çıtak" "kavgacı, geçimsiz" anlamına gelmektedir. "Çıtak insan, çıtak kadın" deyimleri de bilinmektedir. Manisa'da bir Çıtak köyü vardır. Doğu Anadolu'daki "Çıtak" köylerini kuranlar, Rumeli'ye ve Ege'nin çeşitli yerlerine dağılmış olan "Çıtak" oymaklarıdır".

Çubuk ve Kızılcahamam İlçelerinde Yıldırım/Çıtak Köyleri/Mahalleleri

Çıtak ve Çıtaklar dendiğinde, toplu yerleşim birimleri gözönüne alındığında, Türkiye'de ilk akla Ankara'nın Kızılcahamam ve Çubuk ilçelerine bağlı bazı köyler gelir. Burada, kendilerini Yıldırım köyleri ya da ahalisi olarak da isimlendiren bu yerleşmeler ve buralarda yaşayan halk hakkında kısaca bilgi verilecek ve kendilerini niçin bu şekilde tanımladıkları sorusuna cevap bulmaya çalışılacaktır. Günümüzde Ankara iline bağlı Çubuk ve Kızılcahamam ilçeleri, Osmanlı döneminde Ankara sancağının Çubukâbâd/Çubuk kazası (1463 yılı tahririnde Binari İli denen [Şorba=Güvem ve Pazar çevresi] idari birim ile birlikte bir kaza), Yabanâbâd ile Çubuk kazaları arasında yer alan Şorba kazası (16. yüzyılın son çeyreği ile 1871 yılları arasında Kızılcahamam'ın Pazar ve Güvem adındaki eski nahiyelerinin olduğu bölge) ve Yabanâbâd (Kızılcahamam-Çamlıdere) kazasının tarihî sınırları içinde yer almaktır. Yıldırım/Çıtak köyleri daha çok Şorba ve Çubuk sınırları içinde yer almıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde Şorba'nın Yabanâbâd'a bağlanması ile bu köylerin bir kısmı da bu kazaya bağlanmıştır. 16. yüzyılın son çeyreğine kadar Çubukâbâd'ın sınırı, kuzey, kuzeybatı ve batı istikametinde Kızılcahamam'ın önünden akan Koca çay (Hamam çayı)'a, Kargasekmez sırtlarına, Kurtboğazı Barajı çevresine ve günümüzde Kahramankazan (Murtazaâbâd) ilçesi sınırlarına kadar uzanmaktaydı. 16. yüzyılın sonlarında Çubukâbâd ve Yabanâbâd arasında Şorba kazası idari yapıda yerini almıştır. Yukarıda değinildiği üzere bu kaza

[21] Mehmet Eröz, *Doğu Anadolu Türklüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 2015.

daha sonra Yabanâbâd/Kızılcahamam-Çamlıdere kazasına dahil edilmiştir. Günümüzde Çubuk ve Kızılcahamam arasındaki bölgede, 15-16. yüzyıllarda ise Çubuk kazasının sınırlarında kalan Aydos, Hodulca, Kavak, Şorba, Mire dağlarından oluşan dağlık bölgede- bu bölgedeki dağlara halk arasında Yıldırım dağları da denilmektedir- yer alan köylere, genel olarak "Çıtak Köyleri" ve "Yıldırım Köyleri" denilmektedir.[22] Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile bu köyler artık Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin birer mahallesi olmuştur. Bu köyler için bu çalışmada mahalle denilecektir. Çıtak/Yıldırım köyleri/mahalleleri ahalisi, bir şekilde geçmişlerini/tarihlerini Yıldırım Bayezid ile Timur arasında yapılan 1402 Ankara Savaşı'na kadar götürmekteler ve kendilerini günümüzde de Yıldırım Bayezid taraftarı topluklar olarak tanımlamakta ve irtibatlandırmaktadırlar. Bu konuda halk arasında nerdeyse her köy için çeşitli sözlü rivayetler dolaşmaktadır.

Kızılcahamam ve Çubuk çevresinde Çıtak ya da Çitak denilince, yazılı kaynaklardan ziyade, halk arasındaki yaygın rivayetlere dayanan çeşitli anlatımlar söz konusudur. Bunlardan birkaçına burada yer vermek yerinde olacaktır.

Çıtak veya Çitak nedir sorusunun sorulduğu bir internet web sayfasında, konuya farklı kişiler tarafından çeşitli cevaplar verilmiştir. Konu ile ilgili soruya cevap verenlerden birisi de Mete Esin'dir. Esin Çıtak kelimesini ve ismini şu şekilde izah etmiştir: [23]

"Çıtak veya Çitak nedir? Çıtak veya Çitak deyince, ülkemizde ilk akla gelen Ankara-Kızılcahamam ilçesidir. Asıl olan ise, en yaygın bu yörede yaşayan Türk aslından bir topluluktur. Öte yandan, ülke coğrafyasının şurasında-burasında adı Çıtak olan küçük bazı yerler vardır. Bunlarla Çıtak toplumunun bir bağı düşünülebilir mi, yoksa aynı veya ayrı kökten gelen adlarından başka ortak yanları yok mudur? Bu husus şimdilik cevaplanabilmiş değildir".

Kızılcahamam-Çubuk bölgesi Çıtaklarını tanıyan ve bilen, hatta içerinden biri olarak, bu soruya o zamana kadar edindiği/duyduğu bilgilerle cevap veren kişilerden biri de Mustafa Ömer Demir'dir. Demir konu ile ilgili soruya şu cevabı vermiştir:[24]

"Ben Çıtak'ım. Ankara Kızılcahamam'lıyım. Çıtak Kıpçak Türklerinin bir boyu olup, ağırlıklı görüşe göre, büyük kavimler göçü sırasında Balkanlara yerleşen Kıpçak Tüklerinin

---

[22] Hüseyin Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a: İdari Yapıda Yaşanan Değişim", *Yabanâbâd'dan Kızılcahamam'a Kızılcahamam 100 Yaşında*, Editörler: Seyfettin Erşahin-Hüseyin Çınar-İ. Ethem Arıoğlu, Kızılcahamam Belediyesi Yay., Ankara 2016, s. 74-75.

[23] Çıtak nedir sorusu "Antoloji.com" web sayfasında tartışmaya açılmış; alt başlıkta "Çıtak sizce ne demek, çıtak size neyi çağrıştırıyor" sorusu sorulmuştur. Mete Esin, Çıtak veya Çitak nedir sorusunu şu şekilde izah etmektedir: https://www.antoloji.com/nedir/citak/sayfa-2/ (Erişim Tarihi: 01.10.2017).

[24] Mustafa Ömer Demir'in Çıtak nedir sorusuna verdiği cevap için bk. https://www.antoloji.com/nedir/citak/ (Erişim Tarihi 02.08.2018).

Türklük ve İslamlığını korumuş Deliorman bölgesi Türkleridir. Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı ordusu ile Anadolu'ya gelenlerin Deliorman(ın) iklim ve tabiatına benzemesi nedeniyle Ankara Kızılcahamam bölgesinde yerleşmişlerdir. Uzun boylu, iri, sert mizaçlı, ciddi, sabırlı, çalışkan, ağırbaşlı, Türklük ve İslamlıklarına önem veren insanlardır. İçlerinden vatan haini hiç çıkmamıştır".

Sami Şener de aynı yerde Çıtak sorusuna şu cevabı vermiştir:[25]

"Çıtak kelimesinin aslı Çiti-ak olup yani giydikleri elbiseleri beyaz renkli demek oluyor. Benim edindiğim bilgiye göre Türkmenlerin Kızılcahamam dolaylarında yerleşik bir kolu olup Çamlıdere ve Alakoç mevkiinde Çıtaklar bulunmaktadır".

Ebrar Sena Karakoç ise aynı soruya şu cevabı vermiştir: [26]

"Ben Ankaralıyım. Çıtak Ankara'nın Çubuk ve Kızılcahamam yöresindeki Yıldırım köylerinde yaşayan dağ köylülerine denir. Yani bir Çitak olarak öyle biliyorum. Rumeli göçmeniyiz. Ankara savaşından kalan asker topluluğu.. ama daha net bilgi öğrenmek isterim".

Yabanabad Kızılcahamam ve Köyleri Derneği Genel Başkanı Selim Şenol, *"Bölge insanımızın kimliği için kullanılan Çıtak kavramı hakkında, herkes kendine göre kanaat ve yorumlarda bulunmaktadır. Bu kafa karışıklığına son vermek üzere; ben rivayetlerden uzak, sağlıklı olduğunu düşündüğüm bilgilerle durumu değerlendirecek ve kanaatimi belirteceğim"* ifadelerini kullanarak, yaptığı bu genel giriş altında, Çıtak ve Çıtakların kimler olduğunu, yukarıda da kısmen değindiğimiz görüşleri, yedi başlık altında bir araya getirmiştir. Şenol, Rumeli'den gelen Çıtak Türkleri ile Kızılcahamam ve çevresindeki Oğuz Türklerine ait yerleşmeler hakkında da bir değerlendirme yapmış; sonuç olarak da eski adı Yabanâbâd olan günümüzün Kızılcahamam ve Çamlıdere ilçelerini oluşturan halkın ekseriyetinin Oğuz Türkmen olduğunu, çok azının Çıtak Türkleri olduğunu ileri sürmüştür.[27] Şenol açıklamasının devamında şu ifadelere yer vermiştir:

"1402 yılında yapılan Ankara Savaşı için gelen Osmanlı Rumeli kuvvetleri arasında bulunan Sultan Yıldırım Beyazıt'ın kayınbiraderi Sırp Stefan Lazereviç komutasındaki Sırp birliklerle Balkanlardan gelen Çıtak Türkleri'nin savaştan sonra geri dönmeyip, buralara yerleşmeleri sonucunda bunlara Çıtak denilmesi çokça ileri sürülen bir görüştür. Yıldırım Çatak ve Berçin Çatak köylerinin varlığı bunu görüşü kısmen makul gösterse de genel isimlendirme için çok yetersizdir. Yine Timur ile beraber Anadolu'ya gelen Çıtak'ların Ankara

---

[25] Sami Şener'in Çıtak sorusuna cevabı için bk. https://www.antoloji.com/nedir/citak/ (Erişim Tarihi 02.08.2018).

[26] Ebrar Sena Karakoç'un Çıtak sorusuna cevabı için bk. https://www.antoloji.com/nedir/citak/ (Erişim Tarihi 02.08.2018).

[27] Selim Şenol, "Çıtak mıyız???", *Soguksuhaber.com*/23 Haziran 2016 Perşembe, http://www.soguksuhaber.com/kizilcahamam-haberleri/citak-miyiz-h3801.html (Erişim Tarihi: 05.08.2018).

Savaşı'ndan sonra çevreye yayıldıklarını anlatan rivayetler varsa da o dönem kayıtlarında hiçbir bilgi yoktur.

Netice olarak: Yabanabat bölgesinde Oğuz'lardan ayrı olarak dağlık kesimlere yerleşmiş kısmi bir çıtak nüfusundan söz edilse de genel yapının yanında yok denecek kadar azdır. Bizler Çıtak değiliz. Türkmen, Danişment, Kızıloğuz, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait hemen hemen her köyde bulunan eserler bizlerin katışıksız Oğuz Türkmen olduğumuzu açıkça ortaya koymaktadır. Bu dil, şive, gelenek, görenek, kendimizi isimlendirmemiz, tanımlamamız ve yaşayışımız ile de ayrıca görülmektedir".

Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanterinde, Türkiye sınırları içinde Kızılcahamam ve Çubuk ilçelerinde, günümüzde 8 Yıldırım ismi ile başlayan (5'i Kızılcahamam, 3'ü Çubuk'ta) yerleşim birimi (mahalle/köy) bulunmaktadır. Buna bir de Kızılcahamam'a bağlı eski adı Yıldırımmuşamaha, yeni adı Olucak mahallesini de eklediğimizde, bu sayı 9'a çıkmaktadır.

Tablo 2: Günümüzde Kızılcahamam ve Çubuk'ta Yıldırım İsmini Ek Alan Mahalleler[28]

Yer Adı	Bağlı Olduğu Yer	Birim Tipi
Yıldırımaydoğan	Ankara – Çubuk- İlçe Merkezi	Mahalle
Yıldırımelören	Ankara – Çubuk- İlçe Merkezi	Mahalle
Yıldırımevci	Ankara – Çubuk- İlçe Merkezi	Mahalle
Yıldırımçatak	Ankara – Kızılcahamam- İlçe Merkezi	Mahalle
Yıldırımdemirciler	Ankara – Kızılcahamam- İlçe Merkezi	Mahalle
Yıldırımhacılar	Ankara – Kızılcahamam- İlçe Merkezi	Mahalle
Yıldırımören	Ankara – Kızılcahamam- İlçe Merkezi	Mahalle
Yıldırımyağlıca	Ankara – Kızılcahamam- İlçe Merkezi	Mahalle
Olucak / Yıldırımmuşamaha	Ankara – Kızılcahamam- İlçe Merkezi	Mahalle

Bu araştırmada kullanılan kaynaklar arasında Ankara sancağına ait tahrir defterleri, bilhassa 15-16. yüzyıl yerleşme birimlerini ve buralardaki ilk yerleşme izlerini tespit etme bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Ankara sancağına ait elimizdeki ilk tahrir defteri 867/1463 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Maliyeden Müdevver Defterler içindeki 9 numaralı defterdir (MAD 9). İkinci defter 929/1523 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 117 numaralı Ankara sancağının mufassal tapu tahrir defteridir. Üçüncü defter ise 979/1571 tarihli Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü

[28] https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx.

Arşivi'nde bulunan 74 numaralı Ankara sancağının mufassal tahrir defteridir.[29] 19. yüzyılın ilk yarısındaki köylerin nüfuslarının ve hanelerinin tespitinde 1246/1830-31 ve 1258/1842 tarihli nüfus defterlerinden yararlanılmıştır.[30] Şorba kazasına bağlı köylerin temettuat vergilerinin kaydedildiği 1256/1840 tarihli temettuat defterleri için de Ahmet Nezihi Turan'ın *Yabanâbâd Tarihini Ararken*[31] başlıklı çalışmasındaki köyler ve hane sayısı kullanılmıştır.

Çubuk, Şorba ve Yabanâbâd kazalarının 15-16. yüzyıllara ait tahrir defterlerindeki kayıtlarda Yıldırım ismini ön ya da arka ek alan herhangi bir yerleşme birimine rastlanmaktadır. Bu bölgedeki köylerden bazılarının isimlerinin başına ya da sonuna Yıldırım ismini ek almaları 19. yüzyıl kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Daha önce, bilhassa 15-16. yüzyıllarda Yıldırım ismini ek olarak kayıtlarda yer alan bu köyler, neden 19. yüzyılda böyle bir isimlendirmeye ve Yıldırım ile kendilerini irtibatlandırmaya gitmişlerdir. Bu sorunun cevabını şimdilik veremiyoruz.

Osmanlı Devleti'nin ilk nüfus sayımının yapıldığı 1830-1831 yıllarında Ankara'nın Şorba kazasında isminin başında ya da sonunda Yıldırım ismi alan köyler dikkati çekmektedir. Aynı yıla ait Çubuk kazasının köyleri içinde Yıldırım ismi alan köy bulunmamaktadır. Bölgedeki Yıldırım köyleri Şorba'ya bağlıdır:

1830-31'de Şorba kazasına bağlı köyler şunlardır:

Uçarı, İçviran, Ciğir, İğdir, Ağcaviran, Aşağı Karaviran, Saraç, İğdir, Çeştepe, Pazar, Otacı Şeyhi, Otacı, Başviran, Kösten, Kınık, Yukarı Karaviran, Akdoğan, Üçbaş, Taşlı Şeyh, Kırköy, Çukurca, Bayır, Akçakilise, Aşağı Çanlı, Ağsak, Zemiler (Zımmiler), Ahiler, Çiğirler, Oğlakçı Mahallesi-Ciğirler, Saray Mahallesi-Ciğirler, Çukurviran, Kavaközü, Ilıcalar, Hıdırlar, Kasımlar Mahallesi-Hıdırlar, Menteşeler Mahallesi-Hıdırlar, Güğem Mahallesi-Hıdırlar, Kilise, Yukarı Çanlı, Salın, Gürci, Eğerli Alviran, Eğerli Dere, Eğerli Kuzviran, Eğerli Baş, Yıldırım Uluağaç, Yıldırım Karaçam, Aydoğan, Yıldırım Kuzviran (Kuzören), Yıldırım Evci, Yıldırım Dere, Yıldırım Alviran (Alören/Elören), Yıldırım Çatak, Yıldırım Evegiren, Yıldırım Yağlıca, Yıldırım

---

[29] 1523 ve 1571 yılı kayıtları için Hüseyin Çınar ve Osman Gümüşçü'nün *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara 2002, başlıklı çalışması kullanılmıştır.

[30] BOA, *NFS.d.*,1793.3. Defterin başında yer alan köylerin listesi. Şorba kazasındaki köy isimleri için bk. Hüseyin Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a: İdari Yapıda Yaşanan Değişim", *Yabanâbâd'dan Kızılcahamam'a Kızılcahamam 100 Yaşında*, Ed. Seyfettin Erşahin-Hüseyin Çınar-İ. Ethem Arıoğlu, Kızılcahamam Belediyesi Yay., Ankara 2016, s. 77-78. Şorba ve Çubuk kazasındaki köy isimleri için bk. *Osmanlı Nüfus Defterlerinde Ankara*, Haz. Erdinç Şahin vd., c. 2, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 32,41, 364-365. Çubuk kazasındaki köyler için ayrıca bk. Hüseyin Çınar-İsmail Kıvrım, *1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri*, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2016.

[31] Ahmet Nezihi Turan, *Yabanâbâd Tarihini Ararken*, Kızılcahamam Belediyesi Yay., Ankara 1999, s. 174-176.

Demirci, Yıldırım Muşamaha (Olucak), Yıldırım Hacılar, Yıldırım Sofular, Yıldırım Viran (Ören), Yıldırım Turpözü, Nefs-i Semerözü (Merkez), Kıran, Karga, Dodurga, Bayındır.[32]

Yukarıdaki köyler içinde 15 köy ya isminin önünde ya da sonunda Yıldırım ismini ek olarak almıştır. Burada Yıldırım ismini ek almayan köyler içinde de kendini Çıtaklar ve Yıldırım Bayezid ile irtibatlandıran köyler de vardır. Aşağıda bunlara da değinilecektir. Şorba kazasının 1840 tarihli temettuat defterinde Yıldırım ismini ek olarak alan köyler şunlardır: Yıldırım Alviran, Yıldırım Çatak, Yıldırım Demirci, Yıldırım Dere, Yıldırım Evci, Yıldırım Hacılar, Yıldırım Karaçam, Yıldırım Muşamaha (Olucak), Yıldırım Evegiren, Yıldırım Sofular, Yıldırım Uluağaç, Yıldırım Viran (Ören). Bu tarihte, yaklaşık 10 yıl önceki kayıttan 2 köy, Yıldırım Turpözü, Yıldırım Kuzviran (Kuzören) yer almazken, Yıldırım Yağlıca ise Yıldırım ismi eklenmeden vergi defterinde yer almıştır.[33]

Geçmişte 15-16. yüzyıllarda Çubuk kazasına, 16. yüzyılın son çeyreğinden 19. yüzyılın son çeyreğine kadar Şorba kazasına bağlı olan, ama günümüzde Çubuk ve Kızılcahamam ilçeleri arasında paylaşılmış olan Yıldırım köylerinden Yıldırım Hacılar, Yıldırım Demirciler, Yıldırım Yağlıca, Yıldırım Ören, Yıldırım Muşamaha (Olucak), Yıldırım Evegiren ve Yıldırım Çatak köyleri bugün Kızılcahamam'a; Yıldırım Evci, Yıldırım Dereköy, Yıldırım Aydoğan, Yıldırım Elören, Yıldırım Uluağaç, Yıldırım Karaçam ise Çubuk'a bağlıdır. 1840'ta Şorba'ya bağlı olan Yıldırım Sofular ise günümüze ulaşmamıştır. A. N. Turan, bu köylerin isimlerindeki "Yıldırım" ön ekinin Ankara savaşında Yıldırım Bayezid ordusundan muharebe sonunda buraya çekilen birliklerin hatırasını yaşatmak için 1840'lardan önce verildiğini belirtmiştir.[34]

Yıldırım köyleri ile aynı bölgede, özellikle Işık Dağı ve çevresindeki köylerden bazılarına Çıtak adının verilmesi, Yıldırım adı kadar dikkat çekicidir. Çeşitli kaynaklarda Çıtak ismi, yukarıda da belirtildiği üzere farklı şekillerde izah edilmiştir. Şu durumda, Rumeli'den/Balkanlar'dan bu çevreye çok sayıda göçmen gelmiştir ve bunlardan dolayı bu isim bu çevrede kullanılıyor olabilir.[35] Çıtakların Timur ile beraber Anadolu'ya geldikleri ve Ankara Savaşı'ndan sonra çevreye yayıldıkları yönünde bir görüş varsa da Timur'u anlatan eserlerde böyle bir kayıt yoktur. Ancak bu çevrede yaygın olan görüş, Çıtakların Yıldırım Bayezid' in ordusunda Rumeli kuvvetleri içinde yer aldıkları ve

---

32 Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a", s. 75-76.

33 Turan, *Yabanâbâd Tarihin*, s. 174-176.

34 Turan, *Yabanâbâd Tarihin*, s. 75. Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 92-93.

35 Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 93.

savaştan sonra dönmeyip bölgede kalmış olabileceğidir. Bu görüş daha makul görünmektedir.

Yıldırım Köylerinin Dernekleşmesi

Günümüzde Ankara'nın Çubuk ve Kızılcahamam ilçeleri sınırları içinde yer alan 17 mahalle/köy (eskiden köy iken şimdi mahalle olan), kendilerini "Yıldırım Ahalisi" olarak tanımlayıp, 2002 yılında *Yıldırım Ahalisi Sosyal Dayanışma Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği/Yıldırım Ahalisi Derneği/YILDER* çatısı altında bir araya gelmişlerdir. Günümüzde üye sayısı 21 mahalle/köye ulaşan derneğin kuruluş amacı, Ankara'nın Çubuk ve Kızılcahamam ilçeleri sınırında bulunan Yıldırım köylerine hizmet olarak tanımlamıştır. Gerek bu dernek gerekse bölge halkı tarafından bu bölgenin tarihi genel itibarıyla 1402 Ankara Savaşı'na dayandırılır. Yıldırım Bayezid'in ordusunu Ankara'nın kuzeyi olan bu bölgeden geçirdiği ve burada konuşlandırdığı ileri sürülür. Çubuk Ovası'nın kuzeyinde Karagöl mesire alanının çevresinde bulunan köylerin Ankara Savaşı'ndan sonra Yıldırım Bayezid'in askerleri tarafından yerleşke olarak kullanıldığı, bundan dolayı bu yerleşim yerlerine genel olarak Yıldırım Ahalisi denildiği ve derneğin ismini de buradan aldığı belirtilir. Yıldırım Ahalisi adı ile dernekleşen mahallelerde/köylerde yaşayan halka, çevredeki halk tarafından da Çıtak denilir. Böylece Yıldırım ve Çıtak isimleri bu bölgede ve bölge ahalisi nezdinde bir araya gelmiştir.[36]

Tablo 3: Çubuk İlçesinde Yıldırım Ahalisi Derneği Mahalleleri/ Köyleri

Çatköy	Saraycık
Durhasan	Uluağaç
Karaçam	Yaylak
Kışlacık	Yeşilkent (Ahurköy)
Kızılören	Yıldırım Aydoğan
Kuruçay	Yıldırım Elören
Nusratlar	Yıldırım Evci
	14 Mahalle/Köy

[36] http://www.cubukhaber.com/yildirim-ahalisi-derneginden-2-guz-senligi-5969h.htm.

Tablo 4: Kızılcahamam İlçesinde Yıldırım Ahalisi Derneği Mahalleleri/Köyleri

Yıldırım Ören	Yıldırım Çatak
Yıldırım Demirciler	Yıldırım Hacılar
Yıldırım Yağlıca	Yıldırım Olucak
	6 Mahalle/Köy

Çubuk'taki Yıldırım Ahalisi Köyleri

Çatköy/Çatokçular: Çatköy (Çat köyü) ile ilgili Osmanlı dönemine ait ilk kayıt, Ankara sancağının günümüze ulaşan H.867/M.1463 tarihli Ankara sancağına ait ilk tahrir defterinde Binâri İli/Çubuk sınırları içinde yer almaktadır. Çat köyü bu kayıtta İsmail, Eyne Bey, İvaz ve Hüseyin'in ortak tasarruf ettikleri tımar toprağıdır. Çat köyünde bu yılda, biri imam olmak üzere 14 hane kayıtlıdır.[37] Çat köyünde 1523'te 18, 1571'de 44 hane kayıtldır.[38] 1463 yılı öncesi iskân yeri olan bu köy, "Çatak" adı ile de anılmış ve Ova Çayı'na karışan Koca dere yatağındadır. Çubuk ilçe merkezine uzaklığı 25 km.'dir.[39] Günümüzde Çatköy ve Okçular, Çatokçular adı ile bir yerleşme birimine/mahalleye dönüştürülmüştür. Çatokçular'ı oluşturan Çatköy Aşağı Mahalle, Okçular da Yukarı Mahalledir. Çatköy ve Okçular olarak bilinen bu iki yerleşme biriminin geçmişi, Yıldırım Bayezid'e ve Ankara Savaşı'na kadar götürülmektedir.[40]

Durhasan: 1463 yılı tahririnde Turasanlu olarak kaydedilen bu köy, bu tarihte 11 hane olup, hisar eri Yörgenç oğlu Mahmud'un tımarıdır. Bu köyün içinde yer alan bir çiftlik yer de bir diğer hisse olarak Ulak İlyas'ın ve hisar erleri Hızır, Mehmed ve Tursun'un tımarıdır.[41] 1463 yılı öncesi iskân yeri olan bu köy, 1523'te 23, 1571'de 62 hane olup, kayıtlarda Turasan olarak yer almıştır.[42] Osmanlı dönemi kayıtlarında "Turasanlu", "Turasan" ve "Torhasan" adı ile yer alan bu mahalle, Çubuk merkeze 18 km

[37] 1463'te "Karye-i Çat, tımâr-ı mezkûrun (İsmail ve Eyne Beg ve İvaz ve Hüseyin). *MAD 9*, varak (v.) 119a.

[38] Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 103.

[39] Abdülkerim Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2008, s. 135.

[40] Çatokçular mahallesi, kuzeyde, Çubuk ilçesine 25 km uzaklıkta, Çatköy ve Okçular Köyü (*Hacılar Okçular Köyü'nden ayrı*) adlarıyla iki mahalleden oluşmaktadır. Halk arasındaki, rivayetlere dayanan yaygın görüşe göre; mahallenin adı ve kuruluş tarihi 1402'de Timur ile Yıldırım Bayezid arasında yapılan Ankara Savaşı'na dayanmaktadır. Okçular adı da, Yıldırım'ın okçu askerlerinden birkaçı (6 asker, mahallede de 6 ayrı soy kök vardır), bugün Okçular mahallesi (köyü) diye bilinen yere yerleşmişler. O tarihte tamamıyla ormanlık, dağlık, kayalık, olan, nispeten aşağı mahalleye (Çatköy) göre daha yüksekte yer alan, yayla havasındaki bu yere Yıldırım'ın okçu askerlerinin yerleşmesi sonrasında burası Okçular diye isimlendirilmiştir. http://www.wiki-zero.co/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2vw4dhdGvDtnksX8OHdWJ1aw (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

[41] "Karye-i Turasanlu, tımar-ı Mahmud veled-i Yörgenç, hisar eridir". *MAD 9*, v. 120b. "Karye-i Turasanlu, hisse-i Ulak İlyas tımar-ı Hızır ve Mehmed ve Arsun. Hisar erleridir". Turasanlu'nun bu hissesinde bir çiftlik yerdir. Taşradan ekilür. V.121a.

[42] Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s.105.

uzaklıkta olup, Koca dere yatağının yamaçlarında, "Kavşakkaya Barajı"nın yakınındadır.[43] Bu mahalle/köy halkı da kendilerini Yıldırım Bayezid ve Ankara Savaşı ile irtibatlandırmaktadırlar.

Karaçam: 1463 yılı tahririnde Karaçam köyü tımar olarak iki ayrı hisse olarak kaydedilmiştir. Bu köy 1523'te 6, 1571'de 11 hanedir.[44] Yıldırım bölgesi köylerinden olan Karaçam'da iskan 1463 yılı öncesine gitmektedir. Bu köy, rivayete göre Anadolu'ya Asya'dan gelen Kıpçak Türklerinden Çıtak Boyuna ait aileler tarafından kurulmuştur.[45] 1830-1831 nüfus sayımında[46] ve vergi amaçlı tutulan 1840 tarihli temettuat defterlerinde[47] Karaçam köyü Ankara'nın Şorba kazasına bağlı "Karaçam-ı Yıldırım/Yıldırım Karaçam" olarak kaydedilmiştir. 16. yüzyıl kayıtlarında kullanılmayan Yıldırım ismi, 19. yüzyıl kayıtlarında bu köyün adı ile yer almaya başlamıştır. Bu köyler kendilerini Yıldırım köyleri olarak isimlendirmişlerdir. Karaçam köyü, Uluağaç köyü ile birlikte 1928 yılında idari olarak Kızılcahamam'dan alınarak Çubuk kazasının merkez nahiyesine bağlanmıştır.[48]

Kışlacık: Kışlacık köyü 1463 yılı tahririnde Mehmed Divâne oğlu Yusuf'un tımarı olarak kaydedilmiştir. Bu köyün, I. Murad (Hüdavendigar) zamanında da Yusuf'un dedesi Osman'ın tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Bu kayda göre Kışlacık köyü Yıldırım Beyazıd döneminden ve Ankara Savaşı'ndan önce vardır ve tımar olarak tasarruf olunmaktadır. Kışlacık köyü 1463'te 15, 1523'te 18, 1571'de 34 hanedir.[49] Kışlacık, heyelan dolayısıyla, eski yerinden İğbek dere yatağına, çevre köylere giden yol üzerine taşınmıştır. Çubuk merkeze uzaklığı 27 km.'dir. Orman bitişiği yerleşmelerdendir. [50]

Kızılören: Yıldırım bölgesi yerleşmelerinden olan Kızılören mahallesi/köyü Osmanlı döneminde Kızılviran olarak kayıtlarda yer almıştır. Cumhuriyet döneminde "Viran" isimli ya da içinde "Viran" eki olan yerleşme birimleri Ören olarak değiştirildiğinden, bu mahalle/köy Kızılören olarak değiştirilmiştir. Kızılören köyü 1463 yılı tahririnde Ali Doğancı oğlu Hüseyin'in tımarı olarak kaydedilmiştir. Bu köy I. Murad zamanında da Beg Kulu'nun tasarrufundadır. Bu kayda göre Kızılviran/Kızılören köyü,

---

43 Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 137.

44 Karye-i Karaçam, *MAD 9*, v. 116a, 117b; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası…, s.104.

45 Taylan Köken, Çubuk İlçesi Tarihi ve Arkeolojisi, s.23. https://www.academia.edu/10474908/Ankara_-%C3%87ubuk_Tarihi_ve_Arkeolojisi (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

46 Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a", s. 77-78.

47 Turan, *Yabanâbâd Tarihini*…, s. 174-176.

48 Hüseyin Çınar, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazasının İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu (9-10 Ekim 2015)*, ed. Hüseyin Çınar-Tekin Önal, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2016, s. 61.

49 *MAD 9*, v.113a-b.; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 104.

50 Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 143.

Yıldırım Bayezid'den önce de vardır. Kızılviran köyü 1463'te 12, 1523'te 20, 1571'de de 46 hanedir. [51] 1463 yılı öncesi iskân yeri olan Kızılören'in Çubuk merkeze uzaklığı 35 km. olup, orman bitişiği yerleşmelerdendir. [52]

Kuruçay: 1463 yılı tahririnde Kuruçay köyü Ahmed isimli şahsın tımar olarak tasarrufundadır. Bu köyün I. Murad zamanında da Ahmed'in dedesi Osman'ın tasarrufunda olduğu kayıtlarda yer almıştır. Kuruçay, 1463'te 13, 1523'te 19, 1571'de de 72 hanedir.[53] Çubuk merkeze uzaklığı 20 km. olan Kuruçay'ın, "Kale" ve "Aktepe" mevkilerinde eski yerleşmeleri vardır. Orman bitişiği yerleşmelerdendir. [54]

Nusratlar: Osmanlı dönemi tahrir defterlerinde Kızılnusret, 19. yüzyıl nüfus ve vergi defterlerinde de Nusratlar olarak kaydedilen bu mahalle/köy, 1463 yılı tahririnde Turasan Bey'in tımar olarak tasarrufundadır. Diğer köyler gibi I. Murad zamanına atıf yapılmamıştır. Bu da bize Kızılnusret köyünün I. Murad döneminden sonra kurulduğuna işaret etmektedir. Bu köy 1463'te 7, 1522'de 18, 1571'de de 55 hanedir.[55] Kızılnusret, Nusretler ve Nusratlar olarak bilinen bu mahalle/köy, Yıldırım bölgesi yerleşmelerdendir. Çubuk merkeze uzaklığı 35 km. olup, orman bitişiğindedir.[56]

Saraycık: 1463 yılı tahririnde Saraycuk olarak kaydedilen bu köy, bu dönemde Süle oğlu Seydi'nin tımarıdır. Aynı yerde yer alan bilgiye göre, Saraycık köyü I. Murad zamanında Süle'nin tımar olarak tasarrufundadır. Bu bilgi Saraycık mahallesinin/köyünün Yıldırım Bayezid döneminden önce kurulduğunu ortaya koymaktadır. Köyün isminden bu köyde küçük çapta bir saray olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Saraycık köyü 1463'te 15, 1522'de 15 ve 1571'de de 49 hanedir.[57] 1463 yılı öncesi iskân yeri olan Saraycık'ın Çubuk merkeze uzaklığı 19 km. olup, orman bitişiği yerleşmelerdendir. [58]

Uluağaç: 1463, 1522 ve 1571 yılı tahrir defterlerinde Uluağaç adında bir köy adına rastlanmamaktadır. Ancak 1522 ve 1571 yılı tahrirlerinde Pulluağaç adı kayıtlarda yer almaktadır. Uluağaç'ın bu dönemde Pulluağaç olarak kayıtlarda yer aldığı düşünülmektedir. Bu köy 1522'de 12, 1571'de 21 hanedir.[59] 19. yüzyıl kayıtlarında

---

51 *MAD 9*, v.120a.; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 104.

52 Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 144.

53 *MAD 9*, v.113a.; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 104.

54 Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 145.

55 *MAD 9*, v.110b.; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 104.

56 Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 148.

57 *MAD 9*, v.128b.; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 105.

58 Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 150.

59 Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 105; Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 154.

Pulluağaç adına rastlanmazken, Uluağaç adı kayıtlarında yer almıştır. 1830-1831 nüfus sayımında[60] ve vergi amaçlı tutulan 1840 tarihli temettuat defterlerinde[61] Uluağaç köyü Ankara'nın Şorba kazasına bağlı "Uluağaç-ı Yıldırım/Yıldırım Uluağaç" olarak kaydedilmiştir. 16. yüzyıl kayıtlarında kullanılmayan Yıldırım ismi, bu köy ile de 19. yüzyıl kayıtlarında yer almaya başlamıştır. Uluağaç köyü de, Karaçam köyü ile birlikte 1928 yılında idari olarak Kızılcahamam'dan alınarak Çubuk kazasının merkez nahiyesine bağlanmıştır.[62] Uluağaç köyü/mahallesi Çubuk merkeze uzaklığı 45 km. olup, orman bitişiği yerleşmelerdendir.

Yaylak: 15-16. yüzyıl tahrir defterlerinde Yalak, 19. yüzyıl nüfus ve temettuat defterlerinde Yaylak ve Yalak olarak geçen bu mahalle/köy, 1463 yılı tahririnde İlyas Bey'in hisseli tımarıdır. Bu köy, I. Murad zamanında da Kırağı Güvenç'in tasarrufundadır. Aynı yerde Yalak köyünün bir diğer tımar hissesi de Murad, Umur, Mehmed, Yakub ve Şehsuvar'ın, diğer bazı köylerle birlikte tasarrufundadır. Yalak köyü 1463'te 18, 1522'de 22 ve 1571'de 36 hanedir.[63] Halk arasındaki yaygın görüşe göre burası, 1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in ordusunun hayvanlarına yayılma yeri tayin edilmesinden dolayı Yaylak olarak isimlendirilmiştir. O günden sonra savaştan kalan askerlerin burada kalmasıyla, bu mahallenin/köyün kurulduğu ileri sürülür.[64] Ancak Yalak/Yaylak'ın I. Murad zamanında tımar toprağı olması, bu mahallenin/köyün kuruluşunun Yıldırım Bayezid'den önce olduğunu ortaya koymaktadır. Ama varolan bir yerleşmeye, Yıldırım'ın ordusundan kalanların yerleşmesi de mümkündür. Günümüzde Yaylak olarak bilinen bu mahallenin Çubuk merkeze uzaklığı 25 km'dir. Bu mahalle de orman bitişiği yerleşmelerdendir.[65]

Yeşilkent (Ahurköy): Osmanlı dönemindeki kayıtlarda Ahur olarak kaydedilen bu köyün adı yakın zamanda Yeşilkent olarak değiştirilmiştir. 1463 yılı öncesi iskân yerlerinden ve Binari ili topraklarından olan Ahur /Yeşilkent mahallesi Koca dere yatağında olup, ilçeye uzaklığı 27 km.dir.[66] 1463 yılı tahririnde Ahur köyü (Karye-i Ahur) Süleyman Bey oğlu Turasan Bey'in tımar olarak tasarrufunda olup, öncesinde Süleyman Bey'in, I. Murad zamanında da Bahşi'nin tasarrufundadır. Ahur köyünde 1463'te 21, 1522'de 23 ve 1571'de de 50 hane kayıtlıdır. Yukarıda yer alan kayıtlardan

60 Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a", s. 77-78.

61 Turan, *Yabanâbâd Tarihini*, s. 174-176.

62 Çınar, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazasının İdari Yapısı", s.61.

63 *MAD 9*, v. 114b, 116a; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası…, s. 106; Erdoğan, *Adım Adım Ankara*…, s. 154.

64 http://www.wiki-zero.co/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvWWF5bGFrLF_Dh3VidWs (Erişim tarihi: 07.08.2018).

65 Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 154.

66 Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 156.

bu köyün, en azından I. Murad zamanında varolduğu anlaşılmaktadır.[67] Yeşilkent/Ahurköy Mahallesi de Yıldırım bölgesi yerleşmelerdendir.

Yıldırım Aydoğan: 1463 yılı öncesi iskân yeri ve Yıldırım bölgesi köylerinden olan Yıldırım Aydoğan mahallesi/köyü, Osmanlı dönemi tahrir ve nüfus defterlerinde Aydoğan olarak kaydedilmiştir. 1463 yılı tahririnde iki ayrı hisse tımar köyü olan Aydoğan (Karye-i Aydoğan)'un bir hissesi İshak Bey oğlu İlyas Bey'in, diğer hissesi de Musud'un tasarrufundadır.[68] Aydoğan'da 1463'te 6, 1522'de 10, 1571'de de 47 hane kayıtlıdır.[69] Bu köy, 15-16 yüzyıl tahrir defterlerinde önce Binari İli, daha sonra Çubuk içinde yer almış; 16. yüzyılın sonlarından itibaren de önce Şorba, sonra da Yabanâbâd kazalarına bağlanmıştır.[70] Yıldırım ismini de ek olarak kendine alan Aydoğan Mahallesi/köyü, 1953 yılına kadar Kızılcahamam ilçesinin merkez nahiyesine bağlı iken, bu tarihte 35 km uzaklıkta olduğu Çubuk ilçesinin merkez nahiyesine bağlanmıştır.[71] Yıldırım Aydoğan, çevresindeki mahallelerle, Çıtak/Yıldırım bölgesi yerleşmeler olarak kabul edilmektedir.

Yıldırım Evci: Evci ya da Yıldırım Evci ismi 15-16. yüzyıl tahrir defterlerinde yer almamaktadır. 19. yüzyıl nüfus ve temettuat defterlerinde ise Şorba kazasına bağlı bir köy olarak Evci-i Yıldırım veya Yıldırım Evci adı ile yer almıştır. Bu dönemde 2 ilâ 4 hanelik küçük bir yerleşmedir.[72] Yıldırım Evci Mahallesi/köyü, 1953 yılına kadar Kızılcahamam ilçesinin merkez nahiyesine bağlı iken, bu tarihte 40 km uzaklıkta olduğu Çubuk ilçesinin merkez nahiyesine bağlanmıştır.[73]

Günümüzde Dereköy, Aluç, Yıldırım Evci ve Kuzuören (Kuzviran/Kuzören) mahalleleri, Yıldırım Evci adı altında bir muhtarlık olarak biraraya getirilmiştir. 15-16. yüzyıl tahrir defterlerinde iki Dere köyü adına rastlanmaktadır. Bunlardan birinin adı sadece Dere, diğeri de Tımar Dere köyüdür. Alınviran/Alviran/Elören köyü ile tahrir defterinde arka arkaya kaydedilen Dere köyü, 1463 yılı tahririnde 18 hanedir. Bu tarihte bu köy, Doğan adındaki hisar erinin yarı hisse tımarıdır. Bu tarihte bu hissesi de

---

67 *MAD 9*, v. 108a; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 102.

68 *MAD 9*, v. 115a; 1463'te Karye-i Aydoğan, hisse-i Mesud, timar-ı mezkûrun (Murad ve Aziz ve Ali). v.117b. Aydoğan köyünün içinde olduğu bu timar köyleri (veya bu köylerdeki hisseler içerisinde) Buzlu, Gökçe, Egrieken, Mekki, Çit, Akçakoyunlu, Karaçam, Alınviran, Gözbaş, Salın ve Kilisa köyleri veya bunlara ait hisseler bulunmaktadır.

69 Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 102.

70 Turan, *Yabanâbâd Tarihini*, s. 174; Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a", s. 62.

71 Çınar, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazasının İdari Yapısı", s. 62.

72 Turan, *Yabanâbâd Tarihin*, s. 174; Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a: İdari Yapıda Yaşanan Değişim", s. 75-76.

73 Çınar, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazasının İdari Yapısı", s. 62.

Hoşpaşa isimli sipahinin tasarrufundadır. Burada ayrıca bu hissenin I. Murad zamanında da hisar eri Doğan'ın tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Bu köy sonraki kayıtlarda, bulunduğu yer itibarıyla Yıldırım Dere olarak karşımıza çıkan köydür. Aynı defterde yine Binari İli'nde Tımar Dere (Tımar-ı Dere) adında bir köy daha kayıtlıdır. Birbirine yakın olan Dere köylerinden bu köy, hisar eri Hüdavendigar (I. Murad)'ın gulamı (askeri) Karaca'nın tımar olarak üzerine kayıtlıdır.[74] O dönem kayıtlarda Eğerli diye ek alan köylerin kayıtlarda yer almaması, bu köyün sonradan Eğerli Kuzviran/Kuzören olarak isimlendirilen köy olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Eğerli ile başlayan köyler günümüzde Kızılcahamam'a bağlıdır. Gerek Dere gerekse Tımar Dere köylerinin kuruluşu bu kayıtlardan I. Murad dönemine kadar gitmektedir. Sonraki kayıtlarda Şorba kazasına bağlanan Dere köyleri, 19. yüzyıl nüfus ve vergi kayıtlarında Yıldırım Dere, Eğerli Dere adında iki köy ve Dere mahalle adında bir yerleşim birimi olarak yer almıştır. 1840 yılında Yıldırım Dere 4, Eğerli Dere 23, Dere mahalle de 14 hanedir. Bu dönemde Şorba kazası içinde Yıldırım Dere dışında, Dere mahalle, Eğerli Dere adında yerleşme birimleri dikkati çekmektedir. Bölgenin iskanı 14. yüzyıla gitmektedir. Yıldırım Dere de Yıldırım Evci ile birlikte Kızılcahamam'dan Çubuk'a bağlanmış ve günümüzde aynı muhtarlık altında yer almaktadır.[75]

15-16. yüzyıl tahrir defterlerinde Binari ili ve Çubuk kazasında 1463, 1522 ve 1571 yıllarında Kuzviran, 1522 yılında diğer adı Okçu olan Kuzviran, 1522 ve 1571 yıllarında Alınviran/Alviran/Elören ile birlikte Kuzviran ve 1522 yılında Kuzviran-ı Diğer adı ile Kuzviran/Kuzören köyleri yer almıştır.[76] Yukarıdaki Kuzviran/Kuzören'lerden ilki muhtemelen sonra yıllarda Eğerli Kuzören adını almıştır. Diğeri de bulunduğu bölge itibarıyla Yıldırım Kuzviran/Kuzören'dir. 19. yüzyıl nüfus ve vergi kayıtlarında Şorba kazası içinde Yıldırım Kuzviran/Kuzören ve Eğerli Kuzviran/Kuzören adında iki köy adına rastlamaktayız.[77] Bu iki köyden Eğerli Kuzören günümüzde Kızılcahamam'a bağlı iken, diğer Yıldırım Kuzören ise Yıldırım Evci ile birlikte Çubuk'a bağlanmıştır. Aynı bölgedeki bu iki Kuzviran/Kuzören (Kuzuören [bu okunuş yanlıştır] farklı iki köydür. İskânları en geç 15. yüzyıla gitmektedir.

Yıldırım Elören: 15-16. yüzyıl tahrir defterlerinde Binari İli'ne bağlı Alınviran olarak kaydedilen bu köy, sonraki dönemlerde Alviran/Alören, Elviran/Elören şeklinde

---

74 *MAD 9*, v. 123a-b, 106a; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 103.

75 Turan, *Yabanâbâd Tarihini*, s.174; Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a: İdari Yapıda Yaşanan Değişim", s. 75-76.

76 *MAD 9*, v. 109a,121a; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 104.

77 Turan, *Yabanâbâd Tarihini*, s.174; Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a: İdari Yapıda Yaşanan Değişim", s. 75-76.

kayıtlarda yer almıştır. 1463 yılı tahrir defterinde dört ayrı Alınviran köyü kaydı yer almaktadır. İlkinde Alınviran köyünün Ankara sancakbeyinin tımarı olduğu ve İlyas Bey'in tasarrufunda bulunduğu yer almakta; ikincisinde Alınviran köyünün Mehmed, Yakub ve Şehsuvar'ın tımarı olduğu belirtilmiş ve bu hisse Yenice, Eğrieken, Mahmudoğlanı, Karaçam, Bayır, Bademlü köyleri ve Hisarcık mezraası ile birlikte bir tımar halindedir. Üçüncüsünde Alınviran köyünün bu tımar hissesi Mesud adına kayıtlı olup, Murad, Aziz ve Ali'nin tasarrufundadır. Dördüncüsü ise Kutluca'nın tımar hissesi olan Alınviran köyüdür. Bu hisseye I. Murad zamanında Köse Halil'in tasarruf ettiği yer almıştır. Bu dört Alınviran köy kaydında 1463'te toplam 31 hane kaydedilmiştir. Buradaki kayıtlardan Alınviran'daki yerleşmenin geçmişi en geç I. Murad dönemine kadar gitmektedir.[78] Tahrir defterlerindeki bu bilgiler bize sonraki dönemlerde karşımıza çıkan Eğerli Alviran/Elören ve Yıldırım Alviran/Elören köylerinden hangisi, yukarıda belirtilen hisseli de olsa dört Alınviran/Alviran'dan hangisidir. Muhtemelen ilki Eğerli Alviran/Eğerlielören diğer hisseler de Yıldırım Alviran/ Yıldırım Elören'dir. 19. yüzyıl nüfus ve vergi kayıtlarında Yıldırım Alviran/Alören/Elören 17 hane, Eğerli Alviran/ Eğerli Elören ise 15 hanedir. Bu köylerden Eğerli Elören mahallesi Kızılcahamam'a bağlı, Yıldırım Elören mahallesi de 1953 yılında, Kızılcahamam'dan alınarak 37 km uzaklıktaki Çubuk ilçesine bağlanmıştır. Bu iki mahalle/köy Orman bitişiği yerleşmelerdendir.[79]

Kızılcahamam'daki Yıldırım Ahalisi Köyleri

Olucak: Günümüzde Kızılcahamam ilçesine bağlı olan Olucak mahallesinin/köyünün adı Osmanlı dönemi kayıtlarında, bilhassa 19. yüzyılda Yıldırım Muşamaha, Yıldırım Muşama şeklinde yer almıştır. 15-16 yüzyıl kayıtlarında bu adla bir köy adına rastlanmazken, Yıldırım Muşamaha 19. yüzyılın ilk yarısında 4-5 haneli bir yerleşme olarak kayıtlarda yer almıştır.[80] Yıldırım bölgesi köylerinden olan Olucak Mahallesi, Ova çayına karışan Koca derenin bir kolu olan akarsu yatağında olup, Kızılcahamam'a 24 km.'dir. Bu mahalle de orman bitişiği yerleşmelerdendir.[81]

Yıldırım Çatak: 15-16 yüzyıl tahrirlerinde müstakil bir köy olarak Çatak ismine rastlanmamaktadır. Ancak 1571 yılı tahririnde Salın köyü ile Çubuk kazasına

---

78 *MAD 9*, v.115a, 116b, 117b, 123b; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 102.

79 Turan, *Yabanâbâd Tarihini*, s.174; Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a: İdari Yapıda Yaşanan Değişim", s. 75-76; Çınar, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazasının İdari Yapısı", s. 62.

80 Turan, *Yabanâbâd Tarihin*, s. 174; Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a", s. 75-76.

81 Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 342.

bağlı İldelek, Kurucaalan ve Çatak yaylaları bir tımar hissesi olarak kaydedilmiştir.[82] 1830 ve 1840'lı yıllara ait nüfus ve vergi defterlerinde Yıldırım Çatak adında bir köye rastlanmaktadır. Bu köy bu yıllarda 6 hanelidir. [83] Koca dere yatağında olan Yıldırım Çatak'ın Kızılcahamam'a uzaklığı 30 km.'dir. Orman bitişiği yerleşmelerdendir.[84]

Yıldırım Demirciler: 15-16 yüzyıl tahrir defterlerinde Temurlu adıyla bir köy kayıtlarda yer almıştır. 1463 yılı tahririnde bu köy, Ahmed Fakih'in tımarı olarak kaydedilmiş; I. Murad döneminde de Saruca Polad'ın tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Bu köy, 1463'te 24, 1522'de 10 ve 1571'de de 5 hanedir.[85] Demir kelimesinin Temur şeklinde yazılmasından, bu köyün sonraki yıllarda Demirci, Demirli, Demirciler şeklinde karşımıza çıkan köy olduğunu söylemek mümkündür. Bu köyün yerleşimi en geç I. Murad dönemidir. 19. yüzyıl nüfus ve vergi kayıtlarında 4 ilâ 2 hane olarak kaydedilen Yıldırım Demirci/Demirciler Mahallesi Kızılcahamam'a 24 km'dir. Orman bitişiği yerleşmelerdendir.[86]

Yıldırım Hacılar: 1463 yılı tahrir defterinde Hacılar olarak kaydedilen bu köy, bu tarihte Mesud'un evladı Nebi, Ali, Hasan ve Hamza'nın tımar olarak tasarrufundadır. Bu köyün I. Murad zamanında da Beg Kulu'nun tasarrufunda olduğu, buradaki kayıtta belirtilmiştir. Hacılar köyü, 1463'te 3, 1522'de 13, 1571'de de 34 hanedir.[87] 19. Yüzyıl nüfus ve vergi kayıtlarında Hacılar-ı Yıldırım/Yıldırım Hacılar olarak kayıtlarda yer alan bu köyde 13 hane kayıtlıdır. [88] Kızılcahamam'a uzaklığı 22 km. olan Yıldırım Hacılar Mahallesi orman bitişiği yerleşmelerdendir.

Yıldırım Ören: 15-16. yüzyıl tahrir defterlerinde Binari İli ve Çubuk kazasında Viran/Ören adında bir köye rastlanmamaktadır. Yıldırım Ören'liler köyleri ile ilgili şu bilgiyi paylaşmaktadırlar: Köylerinin, eski bir ören yeri (Eski Bizans harabeleri) üzerine kurulduğu için, yerleşmenin yapıldığı bu tarihi yapısından dolayı ilk yıllarda, eski adının "Kuzviran" olduğunu, daha sonra, Timur ve Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'ndan sonra, orduların Çubuk ve Kızılcahamam çevresindeki köylere dağılarak yerleşmesinden dolayı "Yıldırım Viran" adını aldığını ileri sürmektedirler.[89] Yukarıda bahsedilen Kuzviran/Kuzören köylerinden birinin Yıldırım Viran'ın eski adı olması

[82] Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, *Ankara Sancağı Mufassal Tahrir Defteri 74*, v. 154ab-155ab.

[83] Turan, *Yabanâbâd Tarihini Ararken*, s.174; Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a: İdari Yapıda Yaşanan Değişim", s. 75-76.

[84] Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 350.

[85] *MAD 9*, v.15b; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 105.

[86] Turan, *Yabanâbâd Tarihini*, s.174; Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a", s. 75-76.

[87] *MAD 9*, v.126a; Çınar-Gümüşçü, Çubuk Kazası, s. 103.

[88] Turan, *Yabanâbâd Tarihin*, s.174; Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a", s. 75-76.

[89] Yıldırım Ören köyü tarihçesi; http://yildirimoren.com/yildirim-oren-koyu-tarihcesi.html (Erişim tarihi: 09.08.2018).

ihtimal dâhilindedir. Ancak Eğerli Kuzviran ve Yıldırım Kuzviran'ın, bu Kuzviranlardan biri olması daha yüksek ihtimaldir. 19. yüzyıl nüfus ve vergi kayıtlarında Şorba kazasına bağlı Viran-ı Yıldırım/Yıldırım Viran açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yıldırım Viran'da 1830-31'de 16, 1840'da da 11 hane kayıtlıdır. [90] Osmanlı döneminin Viran adındaki yerleşme birimlerinin Cumhuriyet döneminde Ören olarak değiştirilmesinden, bu köyün/mahallenin adı da günümüzde Yıldırım Ören'dir. Koca dere yatağında bulunan Yıldırım Ören Mahallesi Kızılcahamam'a 17 km'dir.

Yıldırım Yağlıca: Kızılcahamam'ın Yıldırım köyleri/mahallelerinden biri de Yıldırım Yağlıca'dır. 15-16 yüzyıl kayıtlarında Yağlıca ismine rastlanmamaktadır. 19. yüzyıl nüfus ve vergi kayıtlarında Yağlıca köyünün adı Yıldırım ismi ile birlikte yer aldığı gibi tek başına da kayıtlarda yer almıştır. 1830-31'de Yağlıca 16 hane, 1840'da da 7 hanedir.[91] Yıldırım Yağlıca mahallesinin Kızılcahamam'a uzaklığı 27 km.'dir. Bu mahalle de orman bitişiğindeki yerleşmelerdendir.[92]

Sonuç olarak;

Çıtakların menşei hakkında çeşitli görüşler olmakla birlikte, araştırmalardan ve tarihi kayıtlardan elde edilen bilgilere göre bu topluluk bir Türk boyudur. Diğer Türk boyları gibi Orta Asya'dan göç eden Çıtakların büyük kısmı Hazar-Tuna yolu ile Balkanlara yerleşmiş; özellikle günümüzde Bulgaristan sınırlarında kalan Deliorman ve Silistre çevresinde yoğun bir nüfusa sahip olmuşlardır. Bu nedenle bu bölgede Deliorman Türkleri, Rumeli Çıtakları gibi isimlendirmelere sıkça rastlanır olmuştur. Orta Asya'dan göç eden Çıtakların küçük bir kısmı da diğer Türk boyları ile güneye inip Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Bu Çıtak boylarına Osmanlı'nın Rumeli'den çekilişi ile Anadolu'ya göç eden bir kısım Çıtak toplulukları da katılmış; Türkiye sınırları içinde Çıtak boyunun meskûn olduğu çeşitli yerleşmeler oluşmuştur. Çıtak isimli topluluğun/boyun Türkiye sınırlarına yerleşmesinin tarihini Türklerin Anadolu'yu yurt tuttukları Selçuklular devri, Osmanlı devri ve Osmanlı'nın Rumeli'den çekilişinden sonraki göç devri olmak üzere üç evreye ayırmak mümkündür. Bu dönemlerde Türkiye sınırlarına ya doğrudan kendi isimlerini vererek ya da başka yerleşmelerdeki halk ile kaynaşarak yerleşen Çıtaklar olmuştur. Günümüzde Türkiye sınırlarında doğrudan Çıtak ismi alan ya da bu isimden türeyen on adet yerleşme birimine rastlanmaktadır.

---

[90] *Osmanlı Nüfus Defterlerinde Ankara*, s. 364-365; Turan, *Yabanâbâd Tarihin*, s. 176; Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a", s. 75-76.

[91] Daha önceki okumalarda Şorba kazasına bağlı Yağlıca ismi, Bağlıca okunmuştur. Aynı yerdeki Yıldırım Evegiren de Yıldırım Ovagebran/Ovagiran okunmuştur. Burada bu yerleşmelerin isimleri ile ilgili okumalarda tashih yapmak yerinde olacaktır. *Osmanlı Nüfus Defterlerinde Ankara*, s. 348367-368; Turan, *Yabanâbâd Tarihini*, s. 174-175; Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a", s. 76.

[92] Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, s. 123-58, 305-352.

Çıtak denildiğinde Türkiye'deki yerleşmeler içinde Ankara'nın Çubuk ve Kızılcahamam ilçelerine bağlı bazı köyler akla gelmektedir. Her ne kadar bu köylerden sadece birinin adı Çatak olsa da bir kısmı Çubuk bir kısmı da Kızılcahamam sınırlarında kalan yirminin üzerindeki köy ya da mahallede yaşayanlar hem kendileri hem de çevrede yaşayanlar tarafından Çıtak olarak isimlendirilmektedir. Bu yerleşme birimlerinden on beş kadarı, en geç 19. yüzyılda, kendi isimlerinin ya başına ya da sonuna "Yıldırım" ismini ek olarak almışlardır. 15-16. yüzyıl kayıtlarında aynı yerleşmelerin isimlerinde böyle ek bir ismin yer almayıp, 19. yüzyıldan itibaren kayıtlarda yer alması, bölgenin tarihi açısından önem arzetmektedir. Kendilerini "Yıldırım Ahalisi" olarak da tanımlayan bu bölge insanı, kurdukları yardımlaşma ve dayanışma derneği (YILDER) ile bu bölgedeki Çıtak ve Yıldırım köylerini/mahallelerini bir araya getirmişlerdir.

Çubuk ve Kızılcahamam çevresindeki Yıldırım/Çıtak köylerinin/mahallelerinin sakinleri genel olarak bölgeye yerleşmelerinin tarihini, Yıldırım Bayezid ve Timur arasında yapılan 1402 Ankara Savaşı'na ve sonrasında bölgede yaşanan iskâna götürmektedirler. Erken dönem Osmanlı kayıtlarında, özellikle tahrir defterlerinde yer alan bilgiler, bu bölgedeki iskanın ekseriyetinin, en geç I. Murad dönemine kadar gittiğini ortaya koymaktadır. Genel itibarıyla bölgenin iskânı 1463 yılı öncesinde tamamlanmıştır. Kendilerini Yıldırım Bayezid'in ordusunun bakiyeleri, hatta Yıldırım Bayezid'in ordusundaki Rumeliler içindeki Çıtaklar olarak gören Yıldırım Ahalisi yerleşim birimleri Çubuk ve Kızılcahamam arasındaki Aydos, Hodulca, Kavak, Şorba ve Mire dağlarının oluşturduğu, Yıldırım dağları da denilen dağ silsilesinin doğusunda ve batısında yer almakta; hemen hemen hepsi de orman içi ya da bitişiği yerleşmelerdir. Bu durum Çıtaklar için yapılan, ormanlık ve dağlık bölgede yaşayan, odun ve ağaç işleri ile uğraşan kimseler oldukları yönündeki tanımlamaya da uygun düşmektedir. Çubuk çevresinde olduğu gibi, onlara bu ismi genelde ova kesimde yaşayanların vermiş olması da ayrıca belirtilmesi gereken bir husustur.

Çubuk ve Kızılcahamam ilçelerine bağlı Yıldırım/Çıtak olarak isimlendirilen mahalleler/köyler sadece bir bölgede, Çubuk ve Kızılcahamam arasındaki dağlık bölgede bulunmaktadır. Çubuk ve Kızılcahamam-Çamlıdere (eski adı Yabanâbâd) ilçelerinin tamamı için Çıtak ve Yıldırım Ahalisi demek tarihi gerçekliklere pek uygun düşmez. Buna göre Çubuk, Kızılcahamam ve Çamlıdere'de yaşayanların tamamını Çıtak olarak isimlendirmek ve nitelendirmek tarihi yanılgı olur. Bu bölgenin Türkler tarafından iskânı ve sonrasında oluşan yerleşim birimleri incelendiğinde, Oğuz boylarına ve diğer Türk boylarına ait yüzlerce yerleşme birimi ile karşılaşılır. Çıtaklar ve Yıldırım köyleri/yerleşmeleri, bu bölgenin iskân tarihinin sadece bir kesitini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *NFS.d.*, 1793.3.

BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), 9*.

BOA, *Ankara Sancağı Mufassal Tahrir Defteri, 117*.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, *Ankara Sancağı Mufassal Tahrir Defteri, 74*.

Kaynak ve Araştırma Eserleri

Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Lügatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005.

Bozkurt, Fuat, *Türklerin Dili*, Eğitim Yayınevi, 5. Baskı, Konya 2012.

Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük, 1*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.

Çınar, Hüseyin-İsmail Kıvrım, *1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri*, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2016.

Çınar, Hüseyin-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara 2002.

Çınar, Hüseyin, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazasının İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu (9-10 Ekim 2015)*, ed. Hüseyin Çınar-Tekin Önal, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2016.

Çınar, Hüseyin, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a: İdari Yapıda Yaşanan Değişim", *Yabanâbâd'dan Kızılcahamam'a Kızılcahamam 100 Yaşında*, Editörler: Seyfettin Erşahin – Hüseyin Çınar – İ. Ethem Arıoğlu, Kızılcahamam Belediyesi Yay., Ankara 2016.

Demiray, Gizem, *Kırklareli Pınarhisar Merkez İlçesi ve Köyleri Ağız İncelemesi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008.

Erdoğan, Abdülkerim, *Adım Adım Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2008.

Eröz, Mehmet, *Doğu Anadolu Türklüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 2015.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliya Çelebi Seyahatnâme*, III. Kitap, Haz. Seyit Kahraman, Ali-Yücel Dağlı, YKY Yay., İstanbul 1999.

Kiel, Machiel, "Osmanpazarı", *DİA*, c. XXXIV, 2007, s. 1-2.

Osmanlı Nüfus Defterlerinde Ankara, Haz. Erdinç Şahin vd., c. II, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2016.

Şemseddin Sâmi, *Kâmus-ı Türkî*, İkdam Matbaası, Dersaadet 1317.

Turan, Ahmet Nezihi, *Yabanâbâd Tarihini Ararken*, Kızılcahamam Belediyesi Yay., Ankara 1999.

Türkçe Sözlük, Haz. Şükrü Halûk Akalın, TDK Yay., Ankara 2011.

Yörükân, Yusuf Ziya, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, Eklerle Yay. Haz. Turhan Yörükân, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.

İnternet Kaynakları

"Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde Söz Arama", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=çıtak (Erişim Tarihi: 02.08.2018).

Demir, Mustafa Ömer: https://www.antoloji.com/nedir/citak/ (Erişim Tarihi 02.08.2018).

Esin, Mete: https://www.antoloji.com/nedir/citak/sayfa-2/ (Erişim Tarihi: 01.10.2017).

http://www.wiki-zero.co/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvWWF5bGFrLF_Dh3VidWs (Erişim tarihi: 07.08.2018).

http://www.wiki-zero.co/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvw4dhdGvDtnksX8OHdWJ1aw (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx

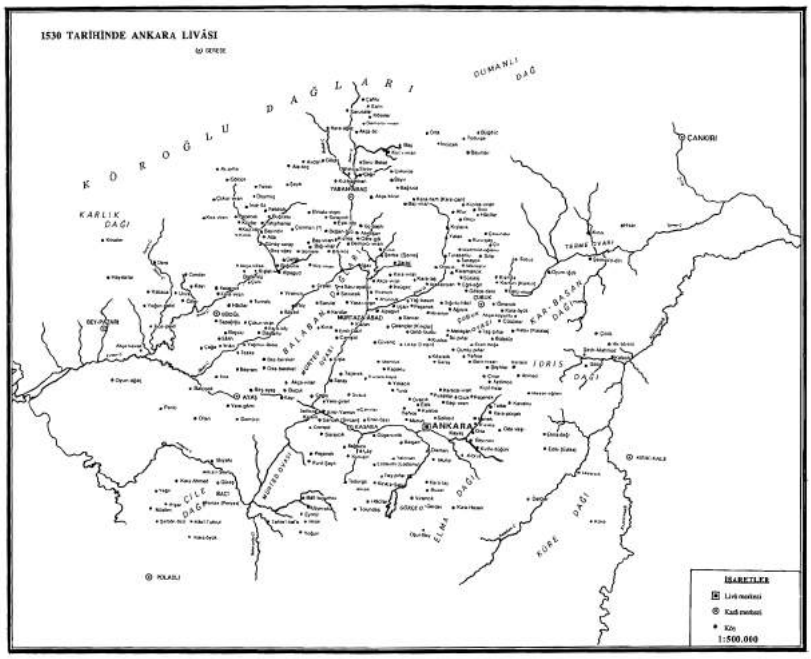
https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx (Erişim Tarihi: 28.07.2018).

Karakoç, Ebrar Sena: https://www.antoloji.com/nedir/citak/ (Erişim Tarihi 02.08.2018).

Köken, Taylan, Çubuk İlçesi Tarihi ve Arkeolojisi, s. 23. https://www.academia.edu/10474908/Ankara_-%C3%87ubuk_Tarihi_ve_Arkeolojisi (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

Şener, Sami: https://www.antoloji.com/nedir/citak/ (Erişim Tarihi 02.08.2018).

Şenol, Selim, "Çıtak mıyız???", *Soguksuhaber.com*/23 Haziran 2016 Perşembe, http://www.soguksuhaber.com/kizilcahamam-haberleri/citak-miyiz-h3801.html (Erişim Tarihi: 05.08.2018).

Kaynak: *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1993, Haritalar.

Güncel Çubuk İlçesi Haritası.

Çubuk'ta
Alevi-Türkmen Yerleşmelerine Bir Bakış

A Glance of Alevi-Turkmen Settlements in Çubuk

Sıddık Çalık*

Giriş

Çubuk ve çevresindeki yerleşmeler üzerine en kapsamlı çalışmayı, Hüseyin Çınar ve Osman Gümüşçü'nün "Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası" adlı eserinde yapmışlardır.[1] Keza, İbrahim Arslanoğlu[2] ve diğer bazı çalışmalarda, Çubuk bölgesindeki Alevi kültürü ve alevi köyleri üzerine, oldukça ciddî çalışmalar ortaya koyulmuştur.[3] Bu çalışmalardan mülhem, Çubuk'taki alevî Türkmen köylerinin yerleşmeleri, iskân tarihi açısından değerlendirmeye tabi tutuldu. Alevî yerleşmelerinin genel hususiyetlerini yansıtacak bir bakış açısı sunmaya çalışılarak, iskânın yapısı ve iskânı etkileyen unsurlar üzerinde durulmuştur.

Değerlendirmeye geçmeden önce, Anadolu'daki Türklerin iskân tarihi ve iskân siyaseti üzerinde kısaca durmak gerekiyor.

---

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü.

1 Çınar, Hüseyin-Gümüşcü, Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Çubuk Kazası*, Ankara, 2002.

2 Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri", *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 2001/18, s., 75-116.

3 Ersal, Mehmet, *Alevi Bektaşi İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı : Çubuk Havzası Aleviliği Örneği* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Bilim Dalı Doktora Tezi), İzmir, 2013; Yalçın, Alemdar, "Kargın Ocaklı Boyu İle İlgili Yeni Belgeler" *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 2002/21, s.13-89; Yalçın, Alemdar; Yılmaz, Hacı, "Bir Ocağın Tarihi: Seyyit Hacı Ali Turabi- II" *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 2003/27. 121-140; Yalçın, Alemdar; Yılmaz, Hacı, Seyyit Hacı Ali Turabi Ocağı'na Ait Yeni Bilgiler I" *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 2003/26. 83-120.

Türk topluluklarının Anadolu'ya akınları, binli yılların başlarına kadar gitse de, kitleler halinde bu coğrafyaya yerleşmeleri Malazgirt savaşından sonra olmuştur. Bu dönemde bölgeye hâkim olan Bizans'ın yenilgisiyle birlikte, Anadolu'nun kapıları Türklere tamamen açılmıştır. Öyle ki birkaç yıl içerisinde 1075 tarihinde İznik merkezli bir devletin temeli atılarak bu coğrafyanın ebedi sahibi olacak zemini hazırlanmışladır. Merkezi İran coğrafyasındaki Büyük Selçuklu devletinin yönlendirmesiyle, Oğuz toplulukları kitleler hâlinde ve kesintisiz bir şekilde Anadolu'ya sevk edilerek kalıcı yerleşim alanları meydana gelmeye başlamıştır.[4]

Türk fetihleriyle birlikte, yerleşmeleri de eş zamanlı gerçekleşmekteydi. Adetâ, orduların peşinden haraketli ve dinamik göçebe Oğuz boyu toplulukları giderek, hem orduların lojistik desteğini sağlıyor, hem de stratejik alanlara yerleşiyorlardı. Neredeyse bütün on ikinci yüzyıl boyunca aralıksız devam eden bu göç hareketi, Anadolu'da Türk nüfusunun giderek artmasına ve zamanla da çoğunluğu teşkil etmesine yol açmıştır.

Selçuklu devletinin genel iskân siyaseti çerçevesinde, şehirlerin merkezî alanları ve kalelerine yerleşik Türk unsurları iskân edilirken, kırsal ve dağlık alanlara da göçebe unsurların yerleşmeleri teşvik ediliyordu.

Konar-göçer unsurlarının yerleşmesinde öncü rolü oynayan başka bir etken daha vardır ki, Selçuklu devrinden itibaren, Osmanlı devrinin ilk yüzyılları boyunca devam eden Horasan erenlerinin varlığıdır. Bunlar, Ahmet Yesevî Ocağı'nın Anadolu'daki temsilcileridir. Bu derviş zümrelerinin, devletin teşvikiyle meydana getirdikleri ocaklar, önemli çekim alanı olmuş ve bu sayede düzenli ve kalıcı yerleşik alanları yayılmaya başlamıştır.[5]

1073 yılında Ankara'yı fetheden Selçuklular, Çubuk ve çevresini de bu tarihlerde hakimiyeti altına aldıklarını düşünülebilir.[6] Ankara'nın Roma devrinden beri önemli askeri bölge olması, müstahkem bir kalesinin bulunması ve stratejik bir konumunun fark edilmesi, Selçuklu Türklerinin, Anadolu'ya gelişlerinin akabinde Ankara'yı fethederek yerleşmeye çalıştıkları görülmektedir. Öyle ki XI. yüzyılın sonlarına kadar şehrin çevresi de Selçuklu topraklarına dahil edilerek, bölgede Türk iskânının temelleri atılacaktır.[7]

---

4 Sümer, Faruk, *Oğuzlar,* s., 215, Ankara 1967.

5 Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında "Horasan Erenleri"nin rolü ile ilgili bakınız: Köprülü, M. Fuat. (1950). "Ahmet Yesevi" *İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. C. 1, 211-215; Ocak, Ahmet Yaşar. (2002a). *Türk Sûfiliğine Bakışlar,* İstanbul: İletişim Yayınları.

6 Özaydın, Abdulkerim, "Ankara" Mad. *DİA,* III., s., 204; Darkot, Besim, "Ankara Maddesi", *MEB İslam Ansklopedisi,* Cilt: 1, s. 441, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965; Çınar, H.-Gümüşçü, Osman, *a.g.e.*, s., 29.

7 Çalık, Sıddık, "Tarih İçerisinde Ankara'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Konumu", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences,* 1(Volume 9), s., 528., Doi: 10.18299/cahij. 181, 2017.

İskânın Yapısı

Türk iskânı öncesi, Çubuk ve çevresinin ahalisini Hıristiyanlar oluşturmaktaydı. Elimizde ilk dönemlere ait veri olmasa da, bölgenin fethini takip eden asırda, boşalan alanlarda, Türk nüfusunun çoğunluğu sağladığı düşünülebilir.[8] Osmanlı dönemi tahrir defterlerindeki veriler bu iddiamızı doğrular niteliktedir. Çubuk'a ait XV-XVI. yüz yıldaki tapu tahrir defterine göre, bölgedeki yer adlarının büyük bir çoğunluğunun Türkçe olduğu tespit edilmiştir. Buradaki yer adlarındaki Türkçe oranı Anadolu'daki birçok bölgeye göre bir hayli yüksektir.[9]

Çubuk ve çevresine yerleşen Türk topluluklarının başlangıçta büyük bir çoğunluğunun Konar-Göçer olduğu ve bunların XV. Yüz yılın sonlarında önemli bir kısmının yerleşik hayata geçtiği anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsedilen tahrir defteri ve daha sonraki döneme ait Osmanlı kaynaklarından, kurulan köy yerleşmeleri hakkında tafsilatlı bilgiler elde etmek mümkündür.[10]

İskânı Etkileyen Unsurlar

Çubuk'taki iskanı etkileyen iki ana unsurdan bahsedebiliriz. Birincisi bölgeni coğrafi yapısı ve özelikleridir. Yerleşim alanlarını tercihinde, fiziki coğrafya, iklim, toprak yapısı ve bitki yapısına kadar birçok faktörden bahsedilebilir. Bu manada coğrafi faktörler yerleşim alanlarının belirlenmesinde birinci derecede rol oynamaktadır.[11]

Çubuk'taki alevi yerleşmeleri ve iskana dair dikkat çekici hususların başında, yerleşim alanlarının coğrafi hususiyetleri gelmektedir. Buraya yerleşen konar-göçer toplulukların daha çok verimli olmayan arazilere yerleştikleri tespit ediliştir. Buradan şunu söylemek mümkündür: Çubuk ve havalisine gelen ilk Türkmen toplulukların çoğu kendi hayat tarzlarına uygun olan dağlık ve engebeli yerleri tercih ettikleri söylenilebilir. Diğer taraftan, Sele köyü gibi, derin vadiler içerisinde etrafı kapalı yerleşim alanları da vardır. Ovacık, Meşeler, Demirci, Aşağı Karaköy, Karaağaç ve Mahmutoğlanı köyleri ise, tarımsal açıdan oldukça verimli yerleşmelerdir. Çubuk ovası diye bilinen verimli arazilerde genel itibariyle, Sünni geleneğe bağlı köy yerleşmeleri mevcuttur.

İklim şartlarının ortak oluşu ve birkaç köy istisna tutulursa sulama imkânın sınırlı veya oldukça kıt oluşu, buna bağlı olarak genellikle kuru hububat ekiminin yapıldığı,

8 Baykara, Tuncer, Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI-XIV), Ankara 2000, s., 71, 87.

9 Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, s., 76.

10 Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, s., 74-94,

11 Çubuk'un coğrafi yapısıyla ilgili için bakınız: Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, s., 9-12.

bazı köylerden geçen küçük veya yazın da kurumayan dere ve çaylar sayesinde sulama imkanının elverdiği ölçüde zebze ve meyveciliğin (vişnecilik başta olmak üzere) yapıldığı, hayvancılığın sınırlı olduğu, yine bir kaç köyün özel hususiyetinden ötürü arıcılığın nadir olarak yapıldığı söylenebilir.[12]

Çubuk ve çevresindeki Türk iskanını belirleyen ikinci faktör, bölgeyi yurt edinen Türk topluluklarının sosyal ve dini yapılarıdır. Tarihi söylencelere ve mevcut yazılı kaynaklara göre, ilk Türk yerleşmelerinin Çubuk merkezinin güney-doğusu ile, kuzeydoğu alanlarını teşkil eden dağlık alanlarda görülmektedir. Çubuk'taki alevi Türkmen yerleşmelerinin esas alanını teşkil eden bu coğrafi sahada, Anadolu'daki Horasan erenlerinden olan eden Seyid Siyami Fakıh, muhtemelen 13. Yüzyılın başlarında şeyhinin icazetiyle ve müritleri ile birlikte Çubuk'un Sele köyünde tekkesini kurmuştur. Çubuk ve çevresinde faaliyete başlayan Siyami Fakıh'ın şöhreti artmış ve oğlu Şah Kalender zamanında Cücük ve Karkın köyleri de teşkil edilerek ocağın faaliyet alanı genişlemiştir. Elde edilen bilgilere nazaran, Çubuk çevresindeki beş ocağın hiyerarşik olarak en üst kademesinde yer alması Siyam Fakıh'ın şöhret ve manevî nüfuzunu gittikçe artırmıştır. Özellikle oğlu Şah Kalender zamanında ocağın etkinliği çevre beldelere de yayılmıştır.[13]

Çubuk havzasındaki alevi Türkmen yerleşmeleri, Şah Kalender Veli Ocağı ve onun çevresinde şekillenen ocakların etrafında gelişmiştir. Bu ocakların hiyerarşik yapısını ifade eden *talip-pir ve mürşid* sistemi ile işleyen bir düzen mevcuttur. Bu yapılar: Çankırı Orta kazasının Doğanlar köyü merkezli Mehemmed Abdal ocağı ve Çankırı Eldivan Seydi merkezli Seyid Hacı Muradı Veli ocağı, Çankırı Şabanözü Mart köylü merkezli Seyyid Hacı Ali Turabî ocağına bağlıdır. İstanbul'da medfun Cibali Sultan adına kurulu Seyid Cibali Sultan ocağı ile Seyid Hacı Ali Turabî ocağı da Şah Kalender ocağına bağlıdır. Şah Kalender Veli ocağı Kırıkkale Hasan Dede beldesi merkezli Hasan Dede ocağına bağlıdır. Hasan Dede ocağı Eskişehir Seyid Gazi Arslanbeyli köyü merkezli Şücaeddin Veli ocağına bağlıdır. Şücaeddin Veli ocağı ise, Hacı Bektaşi Veli ocağına bağlıdır. Bu ocakların rehber ocağı da Kırıkkale Keskin haydar Dede köyündeki Haydar Sultan ocağıdır. Bu yapıya göre, Şah Kalender Veli ocağı, Cibali ve Turabi ocaklarının piri, Seyit Mehemmed Abdal, Seyit Muradı Veli ocaklarının mürşididir.[14]

---

12 Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri", s., 77-113.

13 Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, s., 31-32; Ersal, Mehmet , *Alevi Bektaşi İnanaç Sisteminde Hiyerarşik Yapı: Çubuk Havzası Aleviliği Örneği* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Bilim Dalı Doktora Tezi), İzmir, 2013, s. 133-134.

14 Teberoğlu, Haydar, *Seyid Kalender Veli Velayetnamesi*, Kale Matbaacılık, s., 48-50, Ankara, 1998; Arsel, *a.g.e.*, s., 133-135; Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevi Ocakları ve Kurucuları", *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaşi Veli*

Bu geniş alevi ocaklarının bulunduğu alanlarda bir çok alevi Türkmen yerleşmeleri mevcuttur. Çubuk bölgesindeki alevi-Türkmen yerleşmeleri, bu sahanın bir parçasını teşkil etmektedir. Bugünkü Çubuk ilçesi sınırları içerinde ve hemen civarında 20'ye yakın alevi Türkmen köyleri varlığını korumuştur.

Hemen tüm köylerde bir veya bir kaç yatırın bulunduğu görülmektedir. Buralar başta Hıdırellez şenlikleri olmak üzere pek çok dini veya din dışı olmakla birlikte inanç temelli ritüellerin icra edildiği mekanlardır. Adak adama, düğünlerde ziyaret. Akıl hastalıkları, felç, çocuk sahibi olamama gibi yaygın rahatsızlıklar için şifa kapısı olarak ziyaret edildiği ve yine şifa niyetiyle adaklar adanıp kurbanlar kesildiği şifahi ve bölgeyle ilgili yazılı kaynaklarda yer alan müşterek hususlardan.[15] Yatırların bir kısmı aynı zamanda köyün kurucu veya koruyucusu olarak menkıbevileşmiş ve adlarına pek çok kerametler izafe edilmiştir.

Sonuç olarak, Çubuk'taki Alevî-Türkmen varlığını yerleşmeler açısından değerlendirmeye tabi tutuldu. Bu zümrelerin Malazgirt zaferinden hemen sonra bu coğrafyaya geldiklerini, Ahmet Yesevî geleneğini devam ettiren derviş ve sufi zümrelerin öncülüğünde Çubuk ve çevresinde, dinî-soyal faaliyetlerde bulunarak, bölgenin iskân sürecini tamamladıklarını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri", *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 18, 2001, s., 75-116.

----------, "Çubuk Yöresi Alevi Ocakları ve Kurucuları", *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 10, 1990, s., 61-72.

Baykara, Tuncer, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI-XIV)*, Ankara 2000.

Çalık, Sıddık, "Tarih İçerisinde Ankara'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Konumu", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 1(Volume 9), Doi: 10.18299/cahij.181, 2017.

----------, "Çubuk Sele Köyünde Bir Alevi Ocağı: Şah Kalender Dede Tekkesi", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, 9-10 Ekim 2015/Çubuk Ankara, (Editörler, Prof. Dr. Hüseyin Çınar-Dr. Tekin Önal) Çubuk Belediyesi Yayınları, s., 185, Ankara,

Araştırma Dergisi, s., 62-70, 1999/10; Çalık, Sıddık, "Çubuk Sele Köyünde Bir Alevi Ocağı: Şah Kalender Dede Tekkesi", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu, 9-10 Ekim 2015/Çubuk Ankara, (Editörler, Prof. Dr. Hüseyin Çınar-Dr. Tekin Önal)* Çubuk Belediyesi Yayınları, s., 185, Ankara,

[15] Çubuk'taki yatırlar hakkında geniş bilgi için bakınız, Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri".

Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara, 2002.

Darkot, Besim, "Ankara Maddesi", *MEB İslam Ansklopedisi*, C. 1 Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 437-453,.

Ersal, Mehmet , *Alevi Bektaşi İnanaç Sisteminde Hiyerarşik Yapı: Çubuk Havzası Aleviliği Örneği* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Bilim Dalı Doktora Tezi), İzmir, 2013.

Özaydın, Abdulkerim, "Ankara" *DİA*, C. III., s. 203-204.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar*, Ankara 1967.

Teberoğlu, Haydar, *Seyid Kalender Veli Velayetnamesi*, Kale Matbaacılık, Ankara, 1998.

Yalçın, Alemdar, "Kargın Ocaklı Boyu ile İlgili Yeni Belgeler" *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 21, 2002, s.13-89.

Yalçın, Alemdar; Yılmaz, Hacı, "Seyyit Hacı Ali Turabi Ocağı'na Ait Yeni Bilgiler I" *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 26, 2003, s. 83- 120.

Yalçın, Alemdar; Yılmaz, Hacı, "Bir Ocağın Tarihi: Seyyit Hacı Ali Turabi-II" *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 27, 2003, s. 121-140.

EK-I: Çubuk'da Alevi-Türkmen Köyleri[16]

1. Aşağı Emirler	11. Mahmutoğlan
2. Aşağı Karaköy	12. Meşeli
3. Çit	13. Ovacık
4. Dağkalfat	14. Ömercik
5. Dalyasan	15. Sarıkoz
6. Demirci	16. Sele
7. Karaağaç	17. Sarısu
8. Kargın	18. Susuz
9. Kösrelik	19. Yukarı Emirler
10. Kuyumcu	20. Yukarı Karaköy

[16] Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri".

EK-II: Çubuk Kazasında Alevi-Türkmen Yerleşmeleri

Çınar, H.-Gümüşçü, O., *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çubuk Kazası*, s. 65 (Alevi Köylerinin Lokalizasyonu tarafımdan yapılmıştır) Ölçek: 1/400.000.

Köy'den İlçe Merkezine
Bir Orta Anadolu Yerleşkesi "Ravlı"-"Akyurt"

Hayrettin Gültekin*

Özet

Günümüzde Ankara'ya bağlı bir ilçe olan Akyurt, Osmanlı döneminde, XV-XVI. yüzyıllara ait Ankara sancağı tahrir defterlerinde, Çubuk İlçesi'ne bağlı bir köydür. Bu çalışmada, Osmanlı Dönemi'ne ait arşiv kayıtlarından yola çıkarak, günümüze doğru uzanan tarihi süreçte Çubuk Kazası'na bağlı bir köy olan Ravlı köyünden Akyurt İlçesi'ne geçiş sürecinde nüfus, ekonomik kaynaklar ve sosyal yapı gibi konulardaki değişiklikler ele alınacak ve arşiv kayıtlarına dayanılarak anlatılacaktır. Bu çalışma ile bir bakıma Akyurt İlçesi'nin geçmişten günümüze uzanan tarihi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ravlu Köyü, Akyurt İlçesi, Akyurt'un Ekonomik Yapısı ve Nüfusu.*

A Central Anatolian Residential Area
Ravlı-Akyurt From A Village To A County Town

Abstract

Akyurt, today a town of Ankara, used to be the village of Çubuk in Tahrir book of Ankara Province, which belong to XV.-XVI. centries, at Ottaman Period. In this stuy, on the basis of archive records of Ottoman Period, the changes related to population, economic

* Şube Müdürü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı
E-posta: hgultekin_06@hotmail.com

sources and social structure wihtin the historical process, from the Ravlı Village of Çubuk District to Akyurt Town, will be studied from past to these days. These changes will be mentioned according to the archive records. By this study, in a way, the history of Akyurt Town from past to these days will be presented.

Key Words: *Keywords: Ravlı Village, Akyurt Town, Akyurt's Social Structure and Population.*

Araştırmada Başvurulan Kaynaklar Hakkında

Çalışmada ilk olarak; Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde yer alan 377 Numaralı ve H. 979 (M.1571) tarihli Ankara Evkaf Defteri ile Başbakanlık Devlet Arşivlerinde bulunan 9 Numaralı Maliyeden Müdevver Defter ve 660 numaralı ve 1840 tarihli Temettuat Defteri gibi birincil el kaynaklardan istifade edilmiştir.

İkinci olarak da özellikle Çubuk yöresine dair çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR, Prof. Dr. Osman GÜMÜŞCÜ, Doç. Dr. İsmail KIVRIM, ve Abdülkadir ERDOĞAN gibi kıymetli araştırmacılarımızca hazırlanmış araştırma ve inceleme eserlerinden faydalanılmıştır.

Osmanlı Devleti Dönemine Kadar "Ravlı"[1]

Akyurt ilçesine bağlı köylerde eski yerleşmeler bulunur. Paleolitik Döneme kadar uzanan bu yerleşmeler, Eski Tunç Çağı'na kadar iner. Balıkhisar Köyüne 1 km. uzaklıkta, köyün kuzeydoğusunda bulunan "Höyüktepe" de Eski Tunç Çağına ait bir yerleşme yeri mevcuttur. Ayrıca Elecik Köyü sınırları içinde yer alan ve "Kızıleşik" tümülüsü olarak bilinen yerleşme alanında, 1987 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü'nce kazı çalışmaları yapılmış, Roma Dönemine ait bu tümülüste ele geçen eserlerin milat sonrası ilk yüzyılın özelliklerini taşıdığı anlaşılmıştır. Kızıleşik tümülüsünün örtü toprağı içinde milat öncesi yıllarına ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

Ahmetadil Köyünde bulunan mermer "yılanlı taş" heykeli Roma dönemine ait olup, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin "Çağlar Boyu Ankara" bölümünde sergilenmektedir. Elecik, Güzelhisar (Kızılhisar), Ahmetadil, Balıkhisar, Karacalar, Doğanoluk ve Cücük köylerinde Roma Dönemine ait birçok antik esere rastlanır.

---

[1] Hüseyin Çınar-Osman Gümüşcü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi Yayını, Ankara 2002.

Balıkhisar ve Ravlı (Akyurt), tarihi "Kral Yolu" üzerinde bulunmaktadır. Bizanslılar döneminde de önemini koruyan bu yol, Birinci Haçlı ordusu tarafından kullanılmış ve 1101 yılında Müslüman Türklere karşı yapılan saldırılarda Ravlı yolu kullanılarak Çankırı taraflarına gidilmiştir.

1071 Malazgirt savaşından sonra Anadolu'ya gelen Oğuz Türkmen boylarına mensup aşiret ve oymaklar ilçemiz köylerine yerleşir. Özellikle "Kınık" ve "Büğdüz" boyları bu bölgede bulunur. Anadolu Selçukluları zamanında gelen Horasan melametiliğine mensup "derviş", "baba" ve "şeyh" ünvanlı gönül erlerinin kurduğu zaviyelerle zenginleşen bu topraklar Müslüman Türklere vatan olur. Tarihi kaynaklardan bu bölgede "Balıkhisar" köyünün "ulu bir subaşılık", yani idari bir birim olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlılar döneminde de özelliğini koruyan Balıkhisar köyü, bu bölgenin en büyük yerleşme birimidir. Çubuk kazasından önce bu bölgede "Binari" ve "Balıkhisar" idari birimleri bulunmaktadır. Çubuk Kazasının bulunduğu yer, Osmanlı ilk döneminde Çubukabad olarak BİNARİ İLİ VE ÇUBUKBAZARI anılan bölge idi. Çubukabad'dan önce bu bölgenin muhtemel merkezi Balıkhisar'dı.

Osmanlı Devleti Döneminde "Ravlı"

Balıkhisar, Şeyhler (Göllü, Göller), Büğdüz, Karacalar, Ulupınar (Akyurt hudutları dâhilinde ve Balıkhisar ile Karacalar arasında), Kozludere mezreası (Günümüzde Çardakbağı köyünün mahallesi) ve Korkaç (Balıkhisar köyü yakınında ve günümüzde bilinmeyen bir köy) köyleri Birinci Murad zamanından itibaren vakıf köylerdir. Daha sonra bu köyler İkinci Murad Han tarafından Mekke ve Medine'de bulunan fakir halkın ihtiyacı için "Haremeyn Vakıfları" adı altında vakfedilir.

Osmanlı tarihçisi Hoca Sadeddin Efendi "Tacü't-Tevarih" isimli eserinde: "Ankara çevresinde Balıkhisarı adıyla tanınan bir şubaşılığı bütün köyleriyle yüce Allah her ikisininde şerefini devamlı kılsın, Haremeyn (Mekke ve Medine şehirleri) deki fakirlere vakf eylemiştir. Bu köylerin gelirinden Haremeyn halkı hala faydalanmaktadır."

Birinci Murad Han zamanında Cücük köyünde, Osmanlının kuruluş yıllarında Kazan, Sincan, Kızılcahamam ve Çubuk bölgelerinin hâkimi olan Turasan Beyin yeğeni Hızır Bali (Yeğen Bey)'nin mülkü olup, bu köyün gelirini günümüzde Ankara Anafartalar caddesi üzerinde bulunan eski adliye binasının yakınında olan Yeğen Bey Camiine vakfeder.

Ünlü seyyahımız Evliya Çelebi Ankara yolculuğunu Ravlı, Balıkhisar üzerinden yapar. 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid Han ordusunu Çubuk

ovasına Ravlı yolununu kullanarak getirir. Günümüzde Osmanlı dönemine ait ilçemiz ve köylerinde cami ve çeşmeler bulunmaktadır. Geçmişte çam ormanlarıyla ünlü olan bu bölgede maalesef günümüzde sadece "Çamköy" ismi kalmıştır.

Ravlı Köy Adının Menşei

Eski adı Ravlı olan ilçenin, eski ve yeni isimleri konusundaki bulgularımıza baktığımızda Kaçkarlı'da Alka-Bölük olarak Reşid-ud'in çizelgesinde de Alka Ravlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlaşılan o ki bu boy, zaman içinde Ravlı olarak telafuz edilip Oğuz Türkçesinde karşılığını Avlu, Evli, İvli olarak verilmiştir. Bunun yurt manasında alınabilmesi de söz konusudur. Nitekim Cumhuriyet döneminde Akyurt isminin ortaya çıkışı ve ilçeye verilişi geçmişten gelen güzel bir geleneğin bugünkü Türkçemizde yaşatılmış olmasına örnektir. Zira Alka; Ak ve Ravlı ise yurt şeklinde yeni lisanda AKYURT olarak yerini bulmuştur.

Bir Vakıf Köyü Olarak Ravlı

"Ravlı" adıyla bilinen köy, Osmanlı yönetiminde "Çubukabad" kazasına bağlı bir yerleşim yeridir. 1463 yılı kayıtlarında Ravlı köyünün tamamı "Melike Hatun Medresesi" vakfıdır. Melike (Melek, Meleki) Hatun, Birinci Murat Han[2] zamanında yaşamış, Subaşı Eyne Bey ile çağdaş ve Ankara'da birçok hayır müesseseleri yaptırmış hayırsever bir şahsiyettir. Ankara'nın manevi mimarlarından olan büyük mutasavvıf Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri; Melike Hatun Medresesi diğer adıyla "Kara Medrese"de müderrislik yapmıştır. Melike Hatun, medreseden başka Ankara'da bir hamam, cami ve kervansaray yaptırmıştır.[3]

Köyün Demografik Yapısı

Ravlı köyü, 1463 yılında 30 haneli (yaklaşık 150 kişi[4]) bir köy iken, 1571 yılında, % 63 artarak 49 haneye (yaklaşık 245 kişiye) ulaşmıştır.[5] 1842 yılında ise % 34 azalarak

---

2 Birinci Murad Han; Hükümdarlık Dönemi 1359-1589.

3 Abdülkerim Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2008, www.ravlikoyu.com. (Erişim Tarihi: 20/07/2014).

4 Tahrir Defterlerindeki nüfus hesaplamaları genel olarak hane sayısının beş ile çarpılması ve bekâr nüfusun da elde edilen sayı ilave edilmesi şeklinde yapılmaktadır.

5 TKG. KK. TTd. 377 Evkaf-ı Liva-i Ankara Defteri, s. 79a; Ayrıca Bkz. Çınar-Gümüşcü, *Osmanlıdan Cumhuriyete*, s. 105.

37 haneye (yaklaşık 220 kişiye) yine 1844 yılında ise % 9 azalarak 32 haneye (yaklaşık 160 kişiye) inmiştir.[6] 1927 yılında nüfusu 523 kişiye yükselir. 21 Ekim 1920 de Çubuk Nahiyesinin kaza olmasından sonra 1928 yılında Ravlı köyü, 21 köyün bağlı olduğu nahiye (bucak) merkezi olur. Daha sonra 1961 yılında "Ravlı" adı "Akyurt" olarak değiştirilir.[7]

Köyün Sosyo-Ekonomik Hayatına Bakış

Yine eldeki mevcut kaynaklara göre 1463 tarihinde köyde 10 hanenin 60 ile 150 dönümlük araziyi, 17 hanenin ise evli fakat 30 ila 75 dönümden az miktarda toprağı işlediği görülmektedir.[8]

1571 tarihli ve 377 numaralı Ankara Vakıf Defterindeki kayıtta toplam 49 hane olan Ravlı köyünde 1 hanenin taşınmazın verimlilik durumuna göre 90 ila 225 dönümlük araziyi, 5 hanenin 60 ile 150 dönümlük araziyi, 9 hanenin 30 ile 75 dönüm arazi kullandığı, 31 hanenin ise evli fakat az miktarda toprağı işlediği görülmektedir. (ek:1.2)

Ayrıca, daha önce rastlamadığımız 2 adet bekârdan vergi alındığına, yaşlı olduğu için 1 şahıstan (Ali oğlu Yakup) ise vergi alınmadığına da ilk olarak bu tarihli kayıtta rastlamaktayız. Bu defterden büyük arazi işleten hanelerin sayısında azalma olduğu, orta büyüklükte ve evli fakat toprağı az olan hanelerin sayısındaki artış olduğu gibi, bu tarihte 3863 akçe vergi ödendiği de görülmektedir.

Yukarıda genel olarak hane ve işletilen araziler genel bir değerlendirme yapılan Ravlı Köyünde; buğday, arpa ve burçak gibi tarımsal ürünler yetiştirilirken bahçe ve bostan tarımının da yapıldığı görülmektedir.

Küçükbaş hayvancılığın yanında arıcılık da köyün diğer ekonomik etkinlikleri arasında yer almaktadır. Bir değirmenin gelirinin Mutasarrıf Halil Baba'ya tahsis edildiği, bir değirmeninde kullanılmadığı (harap olduğu) görülmektedir. [9]

Çubuk Kazasına ait 1842 tarihli nüfus defteri kayıtları incelendiğinde; Ravlı Köyünde 37 hane olduğu, bu hanelerde 110 erkek kişinin yaşadığı ve bu kişilerin lakabı, baba adı, rengi, boyu, saç ve sakal durumu, yaşı tek tek izah edildiği görülmektedir. Bir örnek verecek olursak: "Orta boylu, kumral sakallı Çiftçi Hüseyin veled-i İmâmoğlu

6 *BOA*. *Ravlı Temettuat Defteri*, No: 660, Tarih H. 1260 (M.1844) s. 3-8.

7 Bkz. Erdoğan *Adım Adım Ankara*.

8 *BOA*, *MAD*, No: 9, M. 1463, s.113; Çınar-Gümüşcü, *Osmanlıdan Cumhuriyete*, s. 105.

9 TKG. KK. TTd. 377 *Evkaf-ı Liva-i Ankara Defteri*, s. 79a.

Mustafa, sinn (yaş) 43" gibi ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Bayanlarıda dikkate aldığımızda nüfus olarak yaklaşık 220 kişinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.[10]

1844 tarihli Temettuat defterlerinde Ravlı Köyü'nde bulunan aile reislerinin isimleri, baba adı, meslekleri, arazilerinin durumu, besledikleri hayvanların sayıları ve gelir durumları izah edilmiştir. Köyde bulunun 32 haneden on dokuzunun çiftçilik, dördünün ırgatlık, ikisinin hizmetkârlık, birer kişinin de ilim talebesi, demircilik ve çobanlık yaptığı, son olarak üç hanenin mal ve emlakları olmadığı ve Ravlı'dan ayrıldıkları görülmektedir.

Genel olarak; bu köyde 730 dönüm tarlada ziraat yapılmakta ve 31 dönüm bağ olarak kullanılmaktadır. 620 dönümlük tarlada herhangi bir üretim ve ziraî faaliyet yapılmamaktadır. Ayrıca, Ravlı'da 31 adet öküz, 10 adet manda öküzü, 32 adet sağmal inek, 7 adet dişi buzağı, 8 adet erkek buzağı, 5 adet sağmal manda, 1'er adet dişi ve erkek malak, 64 sağmal koyun, 22 yoz koyun, 26 kuzu, 42 sağmal keçi, 12 yoz keçi, 23, oğlak, 5 kısrak,12 merkep bulunmaktadır (Ek:3,4).

Bu tarihte köyün yıllık geliri 14595 kuruş, hane başına düşen ortalama gelir ise 456 kuruştur. Köyün yıllık vergisi ise 6402 kuruş, hane başına ortalama vergi 200 kuruştur.[11]

İlçe Merkezi Olarak "Ravlı"

Hızla artan nüfusunun üstünlüğü ile 1971 yılında belediye teşkilatı kurulmuştur. 20 Mayıs 1990 gün ve 20523 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 09.05.1990 gün ve 3644 sayılı kanun ile ilçe merkezi olmuştur.

Ankara şehir merkezine uzaklığı 33 km 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımına göre nüfusu ise 18907'dir. İlçeye idari yönden 20 köy bağlıdır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi kanunu ile 19 köy mahalle statüsüne geçmiş, Ahmetadil köyü ise orman köyü statüsünde kalmıştır.

İlçe merkezinde Atatürk, Beyazıt, Kalaba, Timurhan, Yeşiltepe ve Yıldırım Mahalleleri vardır.

Ankara'nın kuzey doğusunda yer alan Akyurt'un doğusunda Kalecik, güneyinde Altındağ, güneydoğusunda Elmadağ, batısında Keçiören ve kuzeyinde Çubuk ilçeleri

---

[10] Hüseyin Çınar-İsmail Kıvrım, *1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri*, Çubuk Belediyesi Yayını, Ankara, 2016, s. 283-288.

[11] *BOA. Ravlı Temettuat Defteri*, No: 660, Tarih H. 1260 (M.1844), s. 3-8.

bulunmaktadır. İlçe merkezi Çankırı'yı Ankara'ya bağlayan Devlet karayolu üzerindedir. İlçe merkezinden "Ravlı deresi" geçmektedir. Yüzölçümü 258 km^{2}dir. İlçenin kuzeyinde "Tekebeli Dağı" (1250 m.), güneyinde "Hüseyingazi Dağı" (1415 m.) ve doğusunda "İdris Dağı" (1985 m.) vardır.

İlçenin tarımsal ve ekonomik yapısının gelişmesi, Ankara'ya en yakın ilçe olması, yüzün üzerinde fabrika ve işyerinin faaliyette bulunması, kapalı spor salonu ve beş yıldızlı bir otelin mevcudiyeti, gün geçtikçe sosyal ve kültürel hayatı daha da canlı hale getirmektedir.

Büğdüz Köyünde Zihinsel özürlülere yönelik bir Eğitim Uygulama Okulu, İlçe merkezinde bir Çok Programlı Lise, bir Sağlık Meslek Lisesi olmak üzere iki Lise ve Gazi Üniversitesi Atatürk Meslek Yüksek Okulu vardır.

Sonuç

Geçmişi İlkçağ'lara kadar giden Ravlı'nın tarihsel süreçte, Roma ve Selçuklu Döneminin yanı sıra Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet Dönemi'ne kadar uzanan derin bir tarihinin varlığını bu araştırma neticesinde elde etmiş bulunmaktayız. Elde ettiğimiz kaynaklar özellikle Osmanlı Dönemi sosyo-ekonomik ve kültürel hayatına dair kesitler, köyün nüfusu, arazi yapısı, temel uğraşı hakkında bilgi vermektedir. Bizler bu sayede yaklaşık beş, altı asır önce köydeki tarımsal faaliyetler ile alınan vergilerin yanında, XIX. yüzyılda ise büyük-küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile tarımsal alanlardan istifade ederek bir köy ve köylü portföyü elde edebilmekteyiz.

Sonuç olarak temel bir Orta Anadolu yerleşkesinin tarihi kaderini paylaştığını gördüğümüz Ravlı, Cumhuriyetten sonra pek çok köyün idari olarak bağlandığı ve tarımsal ve hayvansal uğraşın halen ağırlıklı olarak devam ettiği bir idari birim olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi); MADd. 0009, Tarih M.1463.

TKG.KK.(Tapu ve kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi); TTd. 377 Evkaf-ı Liva-i Ankara Defteri, s. 79 a, Tarih. H.979 (M.1571).

BOA. Ravlı Temettuat Defteri, No: 660, Tarih H. 1260 (M.1844) s. 3-8.

Kaynak ve Araştırma Eserleri

Barkan, Ömer Lütfi,"Çiftlik", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980, s. 789-797.

---------, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri I", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 2, 1940-41, 20-59.

Çınar, Hüseyin - Gümüşcü, Osman; *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi Yayını, Ankara 2002.

Çınar, Hüseyin - Kıvrım, İsmail, *1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri*, Çubuk Belediyesi Yayınlar, Ankara, 2016.

Erdoğan, Abdülkerim, *Adım Adım Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2008.

EKLER

Ek 1: 1571 Tarihli Ankara Vakıf Defterinden Ravlı Köyü ile ilgili kısmın yeni harflere çevirisi.

Karye-i Ravlı Vakf-ı Medrese-i Melike Hatun der- Nefs-i Ankara Tabi-i Çubuk

Köydeki Hane Sahiplerinin İsimleri	Statüsü (Ödediği Vergi Türü)
İshak oğlu Devlethan	evli ve çiftlik sahibi (çift[12])
Osman oğlu Hıdır	evli ve 1,5 çiftlik sahibi (çift)
İshak oğlu İsmail	evli ve çiftlik sahibi (çift)
Ali oğlu Yakup	pir (yaşlı olduğu için vergi alınmıyor)
Yakup oğlu Mehmet	evli (bennak[13])
Mehmet biraderi Aydın	evli ve çiftlik sahibi (çift)
Ali oğlu Hıdır	evli ve yarım çiftliği var (nim çift[14])
İsa oğlu Mustafa	evli ve yarım çiftliği var (nim çift)
Mustafa oğlu Yusuf	evli (bennak)
İsa oğlu Durmuş	evli (bennak)
İbrahim oğlu Musa	evli (bennak)
Ali oğlu Bali (müşterek)	evli ve çiftlik sahibi (çift)
Bali kardeşi Hamza	evli (bennak)
Hamza kardeşi Ali	evli (bennak)
Ali kardeşi Hasan	evli (bennak)
Ali oğlu Sait	evli (bennak)
Pir Veli oğlu Ramazan	evli (bennak)
Ramazan kardeşi İbrahim	evli (bennak)
Ali oğlu İsmail	evli ve yarım çiftliği var (nim çift)
Yusuf oğlu Ahmet	evli (bennak)
Ahmet kardeşi Harun	evli (bennak)
Harun kardeşi Mehmet	evli (bennak)
Yunus oğlu Yusuf	evli ve yarım çiftliği var (nim çift)
Güvendik oğlu Seydi Ali	evli (bennak)
İshak oğlu Pir Veli	evli ve yarım çiftliği var (nim çift)
Pir Veli kardeşi Mehmet	evli (bennak)
Hasan oğlu Musa	evli ve çiftlik sahibi (çift)
Musa kardeşi Hüseyin	evli (bennak)
Hüseyin oğlu İlyas	bekâr (mücerret)
Güvendik oğlu Mahmut	evli ve yarım çiftliği var (nim çift)
Mahut Kardeşi Halil	bekâr (mücerret[15])
Seydi Ali kardeşi Sadi	evli (bennak)

[12] Çift: Evli ve yaklaşık 60 ila 150 dönüm arazi işleyenlerden alınan vergi.

[13] Bennak: Evli ve toprağı 30 dönümden az olanlardan alınan vergi.

[14] Nim çift: Evli ve yarım çift arazi kullananlardan alınan vergi.

[15] Bekârlardan alınan vergi.

Ahmet oğlu Rüstem ..... evli (bennak)
Mehmet oğlu Memi ..... evli ve yarım çiftliği var (nim çift)
Memi kardeşi Er Gaib ..... evli (bennak)
Memi kardeşi Pir Gaib ..... evli (bennak)
Sevindik oğlu Arslan ..... evli ve yarım çiftliği var (nim çift)
Arslan kardeşi Bali ..... evli (bennak)
Bali Kardeşi Ali ..... evli (bennak)
Abbas oğlu Yusuf ..... evli ve yarım çiftliği var (nim çift)
Nasuh oğlu Kasım ..... evli (bennak)
Kasım Kardeşi Kaya ..... evli (bennak)
Ali oğlu Kaya ..... evli (bennak)
Kaya oğlu Durmuş ..... evli (bennak)
Ali oğlu İbrahim ..... evli (bennak)
İbrahim oğlu Mustecab ..... evli (bennak)
Mustecab kardeşi İsmet ..... evli (bennak)
Burhan oğlu Şaban ..... evli (bennak)
Zemin-i Halil Baba ve Ahmet ve Kasım..... resm 109 akçe
HASIL (1571 yılında Ravlı Köyünden Alınan Toplam Vergi): ..... 3863 akçedir.

Ravlı Köyünde Üretilen Ürünler ve Onlardan Alınan Vergi Miktarı

Buğdaydan alınan vergi (öşür) .....880 akçe
Arpadan alınan vergi (öşür).....630 akçe
Burçaktan alınan vergi .....360 akçe
Arı kovanından alınan vergi.....12 akçe
Bahçeden alınan vergi.....22 akçe
Bostandan alınan vergi (öşür) .....93 akçe
Çiftlik sahibinden alınan vergi (çift) .....407 akçe
Evli olup ta topraksız olandan alınan vergi (bennak).....372 akçe
Bekârlardan alınan vergi (mücerret) .....12 akçe
Koyun vergisi.....22 akçe
Değirmenden alınan vergi.....380 akçe
Harap (kullanılmayan) değirmen ..... -
Zeminlerden alınan vergi .....109 akçe
Bad-ı Heva türü vergiler: Bekçilik, evlenme, tapu vergisi.....566 akçe
Tasarrufiyye-i Halil Baba Mutasarrıftır.

Ek 2: 1571 Tarihli Ankara Vakıf Defterinden Ravlı Köyü ile ilgili kısmın Orijinal görüntüsü.

Ek 3: 1844 Tarihli Ravlı Köyü Temettuat Defterinden Yeni Harflere Çevirisi.

Hane numara	Adı	Ekilen tarla (dönüm)	Ekilmeyen tarla (dönüm)	Bağ (dönüm)	Öküz (adet)	Sağmal inek (adet)	Dişi Buzağı (adet)	Erkek Buzağı (adet)	Sağmal manda (adet)	Sağmal koyun (adet)	Yoz koyun (adet)	Kuzu (adet)	Sağmal keçi (adet)	Yoz keçi (adet)	Oğlak (adet)	Kısrak maaTay (adet)	Merkep (adet)	Yıllık geliri
1	Hezen oğlu Seyit (çiftçi)	60	30	3	Manda: 4	2	1		2	35	12		15	5		1		1560 krş
2	Mehmet oğlu Hayşa Mustafa (çiftçi)	40	30	1	3	2		Tosun:1		3			3		3		2	900 krş
3	Mustafa oğlu Salih (çiftçi)	40	35	1,5	3	2	1		1, er malak :1							1	1	1010 krş
4	Hezen oğlu İbrahim (çiftçi)	40	60, kirya verdiği:30	2	Manda: 2	2				8		8						660 krş.
5	Abbas oğlu İsmail (ırgat)		15, kirya verdiği:15	1		1				3		3	2		2			350 krş.
6	İmam oğlu Satılmış (ırgat)		50	1														250 krş.
7	Abdi oğlu Mehmet (çiftçi)	kiraladığı:40			2	1											1	400 krş.
8	Semerci oğlu Hüseyin (çiftçi)	40	30	1	1												1	455krş.

Ek 3: 1844 Tarihli Ravlı Köyü Temettuat Defterinden Yeni Harflere Çevirisi (devam).

Hane numara	Adı	Ekilen tarla (dönüm)	Ekilmeyen tarla (dönüm)	Bağ (dönüm)	Öküz (adet)	Sağmal inek (adet)	Dişi Buzağı (adet)	Erkek Buzağı (adet)	Sağmal manda (adet)	Sağmal koyun (adet)	Yoz koyun (adet)	Kuzu (adet)	Sağmal keçi (adet)	Yoz keçi (adet)	Oğlak (adet)	Kısrak maaTay (adet)	Merkep (adet)	Yıllık geliri
9	Semrci oğlu Mustafa (ırgat)		30	1														300 krş.
10	Çatak oğlu Ali (çiftçi)	Kiraladığı: 35		1	2	1	1										1	600 krş.
11	Zamba oğlu Veli (hizmetkar)																	150 krş.
12	Mehmet oğlu Tontu İbrahim (çiftçi)	50		1,5	1	2											1	635 krş.
13	Abdi oğlu Hüseyin (çiftçi)	40		1,5	2	1		1										500 krş.
14	Çiraz oğlu Ağumh Osman (çiftçi)		Kiraladığı :30		2	2		tosun :1									1	300 krş.
15	Çakır oğlu Hüseyin			1														25 krş. Çalışacak gücü yok
16	Ömer oğlu Salih (çiftçi)	40	50	1,5	2	2		Er. buzağı: 1										500 krş.

Ek 3: 1844 Tarihli Ravlı Köyü Temettuat Defterinden Yeni Harflere Çevirisi (devam).

Hane numara	Adı	Ekilen tarla (dönüm)	Ekilmeyen tarla (dönüm)	Bağ (dönüm)	Öküz (adet)	Sağmal inek (adet)	Dişi Buzağı (adet)	Erkek Buzağı (adet)	Sağmal manda (adet)	Sağmal koyun (adet)	Yoz koyun (adet)	Kuzu (adet)	Sağmal keçi (adet)	Yoz keçi (adet)	Oğlak (adet)	Kısrak maaTay (adet)	Merkep (adet)	Yıllık geliri
17	Yusuf oğlu Musa (çiftçi)	Kiraladığı:30		1	2	3	1	Tosun: 1					4	1		1		700 krş.
18	Hazan oğlu İsmail (çiftçi)	60	20	2	2, Manda: 2	2		tosun: 1	1, dişi malak:1	15	10	15	18	6	18		1	1200 krş.
19	Memiş oğlu İbrahim (hizmetkâr)					1												150 krş.
20	Ali Kethüda oğlu Memiş (çiftçi)	50	35	2	2, Manda :2	2	2	Tosun: 1	1							1		900 krş.
21	İbiş oğlu Hasan (çiftçi)	35	30	1														370 krş.
22	Tatar efendi oğlu Molla Mehmet (İlim Talebesi)					2												200 krş.
23	Kara ali oğlu Mehmet (çiftçi)	30	40	1	1	1											1	400 krş.
24	Cemhan oğlu Hüseyin (çoban)			1														200 krş.

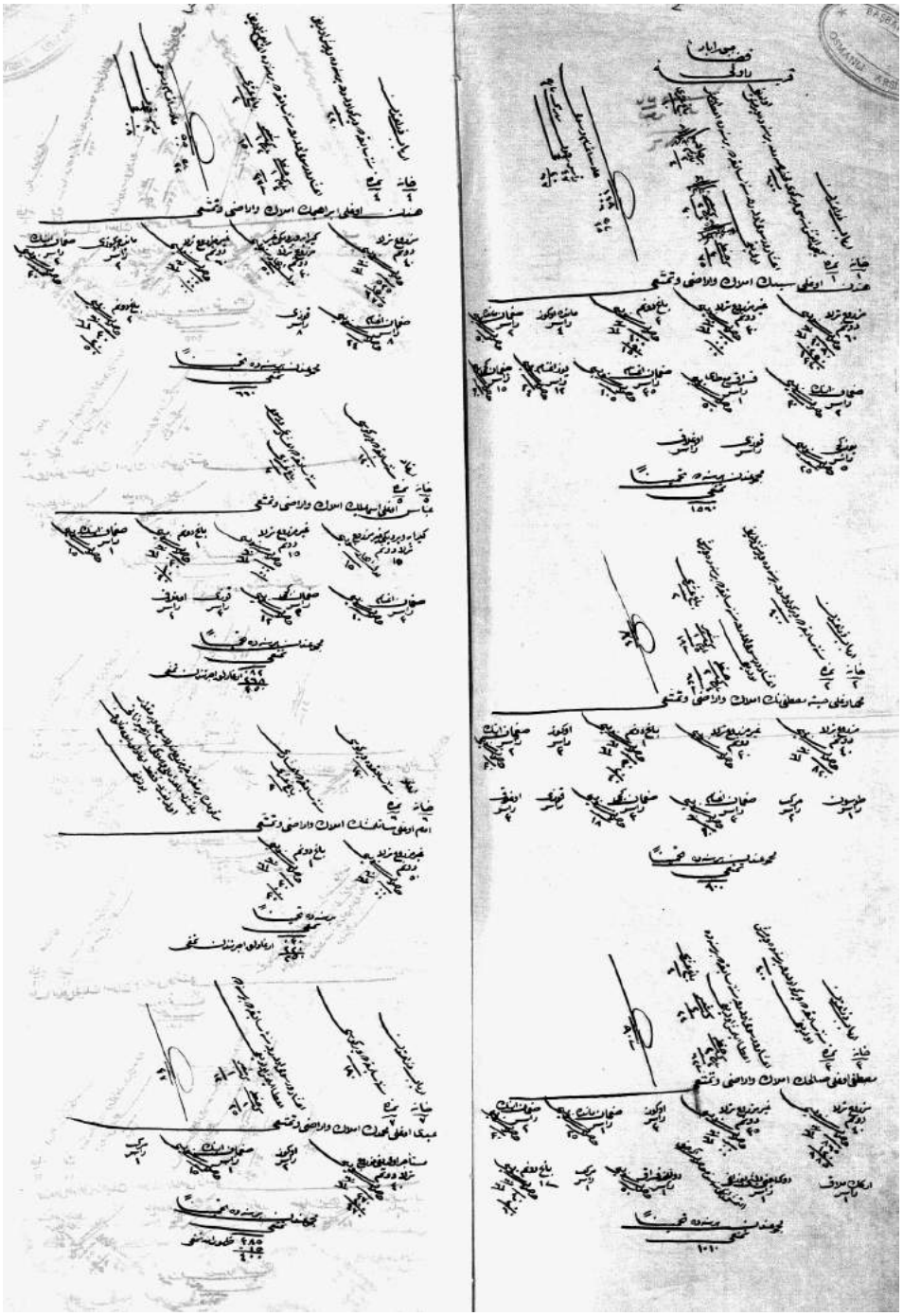
Ek 3: 1844 Tarihli Ravlı Köyü Temettuat Defterinden Yeni Harflere Çevirisi (devam).

Hane numara	Adı	Ekilen tarla (dönüm)	Ekilmeyen tarla (dönüm)	Bağ (dönüm)	Öküz (adet)	Sağmal inek (adet)	Dişi Buzağı (adet)	Erkek Buzağı (adet)	Sağmal manda (adet)	Sağmal koyun (adet)	Yoz koyun (adet)	Kuzu (adet)	Sağmal keçi (adet)	Yoz keçi (adet)	Oğlak (adet)	Kısrak maaTay (adet)	Merkep (adet)	Yıllık geliri
25	Yusuf oğlu Demirci Resul (demirci)			1		2	1	Tosun: 1								1		550 krş.
26	Puslu oğlu Hasan (ırgat)		30	1														200 krş.
27	Abbas oğlu Hasan (çiftçi)	30	30	1	2												1	355 krş.
28	Hatab oğlu Memiş (çiftçi)	35	30	1	2												1	400 krş.
29	Kara Veli oğlu Osman (çiftçi)	35		1	2													450 krş.
30	Akdağlı oğlu Çoban Ahmet																	72 krş. Malı ve emlakı yok, Akdağ'a göçmüştür.
31	Erzurumlu Cafer oğlu Ahmet																	72 krş. Malı ve emlakı yok, Erzurum'a göçmüştür.

Ek 3: 1844 Tarihli Ravlı Köyü Temettuat Defterinden Yeni Harflere Çevirisi (devam).

Hane numara	Adı	Ekilen tarla (dönüm)	Ekilmeyen tarla (dönüm)	Bağ (dönüm)	Öküz (adet)	Sağmal inek (adet)	Dişi Buzağı (adet)	Erkek Buzağı (adet)	Sağmal manda (adet)	Sağmal koyun (adet)	Yoz koyun (adet)	Kuzu (adet)	Sağmal keçi (adet)	Yoz keçi (adet)	Oğlak (adet)	Kısrak maaTay (adet)	Merkep (adet)	Yıllık geliri
32	Altıaylık oğlu İsmail																	220 krş. Malı ve emlakı yok. Ankara'ya göçmüştür.
	Toplam	730 dönüm ekilen tarla	620 dönüm ekilmeyen tarla	31 dönüm bağ	31 öküz, 10 manda öküzü	32 sağmal inek	7 dişi buzağı	8 erkek buzağı (tosun)	5 sağmal manda, 1 dişi malak, 1 erkek malak	64 sağmal koyun	22 yoz koyun	26 kuzu	42 sağmal keçi	12 yoz keçi	23 oğlak	5 kısrak	12 merkep	

Ek 3: 1844 Tarihli Ravlı Köyü Temettuat Defterinin Orijinal Görüntüsü.

Günümüz Özbek Kimliğinin Oluşumuna Timur ve Ankara Savaşı'nın Etkileri

Salih Yılmaz*

Özet

Çağatay Hanlığı sonrası Orta Asya'da büyük bir imparatorluk kurmuş Timur'un 1402 tarihinde Osmanlı Devleti hükümdarı Yıldırım Beyazıt Han ile Ankara Çubuk Ovası'nda yapmış olduğu savaş sadece o döneme dair etkilerle değil günümüzde de hem Özbekistan'da hem de Türkiye'de farklı bilim alanlarında değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Özbekistan Cumhuriyeti yeni milli kimlik oluşumunda Timur imajını özellikle kullanmıştır. Timur'un seferleri kitaplaştırılarak Özbek kimliği ile özdeştirilmeye çalışılmıştır. Timur'ın bütün Orta Asya'yı hâkimiyetine almasına bağlı olarak Özbekistan da bölgede hâkimiyet kurmak için tarihe vurgu yapmıştır. Bu bildirimizde örneklerle Timur imajının günümüz Özbekistan'ın inşasında rolüne dair değerlendirmelerde bulunacağız.

Anahtar Kelimeler: *Timur, Ankara Savaşı, Özbekistan, Özbek, Çubuk, SSCB.*

The Influence of Timur and Ankara Battle on the Formation of Today's Uzbek Identity

Abstract

Timur, who established a great empire in Central Asia after Çağatay Khanate, struggled against the khan of Ottoman Empire, Yıldırım Beyazıt Khan in Ankara Çubuk district in 1402. The struggle's effects in the past and its modern effects in Uzbekistan and in

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü. E-posta: salihyilmaz76@gmail.com

Turkey have been analysed by different experts. The Republic of Uzbekistan, which gained its independence after the collapse of the USSR in 1991, has especially been using Timur's image in its national identity formation. Timur's campaigns have been described in boks and have been associated with Uzbek identity. As Timur gained the whole of Central Asia, Uzbekistan left its trace in history by establishing its dominance in the territory. This study will scrutinise the role of Timur's image in the formation of today's Uzbekistan.

Key Words: *Timur, Ankara Battle, Uzbekistan, Uzbek, Çubuk, USSR.*

Giriş

Türkler tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren günümüze kadar birçok devlet kurmuşlardır. Konargöçer kültürün bir gereği olarak dünyanın farklı bölgelerine göç etmişler, yurt tutmuşlardır. Hun hükümdarı Mete Han'ın tüm Türk boyları da dâhil Çin'in kuzeyindeki toplulukları tek çatı altında birleştirmesi sonrası Türk kimliğinin belirginleştiğini söyleyebiliriz. Hunlardan sonra kurulan Göktürk Devleti ise bu kimliğin genel esaslarını belirlemiştir. Günümüzde dünya üzerinde var olan Türk topluluklarının temel kültürel özelliklerinin başlangıcı da Göktürk Devletidir. Göktürklerden sonra kurulan Uygurlar, İtil Bulgarları, Avrupa Hunları, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Osmanlılar vd. Türk kimliğinin bir kolunu temsil etmektedir. Türklerin dünya coğrafyasında farklı yerlerde yaşıyor olmaları diğer kültürlerden etkilenmelerine sebep olmuştur. Belli dönemlerde farklı coğrafyada birden fazla Türk devletinin aynı anda kurulduğunu biliyoruz. İşte bu devletler Türk kimliğinin temsilcisi olarak bazen iş birliği bazen de rekabet içerisinde bulunmuşlardır.

Özbekler ve vatan olarak yaşadıkları ülke Özbekistan, Cengiz Han sülalesinin hâkimiyetinde uzun yıllar Türklerin yaşadığı coğrafya olmuştur. Özbek etnik adı Altın Orda hükümdarı Özbek Han (1282-1341)'dan gelmektedir. Şeybanî soyunun tebaası tarihte "Özbek" adıyla adlandırılmışlardır. Özbekler, dinlerine bağlı bir topluluk olarak bilinirler. Cengiz Han sülalesi ve devamında Timur ile Amuderya ve Sırderya nehirleri arasındaki verimli topraklara hâkim olan Özbekler, 1552 yılında Rusların Kazan Hanlığını almasından sonra Türkistan'a yönelmesiyle güçlerini yavaş yavaş yitirmişlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya Çarlığının Türkistan'a hâkim olmasından sonra Özberkler bölgedeki en güçlü hanlıklara sahiptir. Özbekler, Rus Çarlığına en çok direnen halk olmuştur. 1917 yılında Bolşeviklerin iktidara gelmesinden sonra Türkistan'da Rus hâkimiyeti daha da güçlenmiş ve SSCB teşkil edilmiştir. Tarihi Timur Devleti toprakları parçalanarak Türk toplulukları farklı devletler adı altında Sovyetlere dâhil

edilmişlerdir. 70 yıldan fazla SSCB hâkimiyetinde sosyal, kültürel, dini vb. olarak erozyona uğratılan Türkistan coğrafyasında SSCB'nin 1990 başında yıkılmasıyla Özbekler de kendi cumhuriyetlerini kurmuşlardır. SSCB'nin parçalanması sonrası Orta Asya'da yeniden hâkimiyet kurmak isteyen ABD ve Rusya arasında denge politikası yürüterek ayakta kalmaya çalışan Özbekistan, kendi içerisinde etnik politikalarda diğer Türk topluluklarına göre daha başarılı olmuştur. Timur ve Türk tarihi Özbekistan'ın milli kimlik oluşturma politikasının temelini oluşturmuştur.

Timur'un Özbekistan'da ve Özbek kimliğinde etkisine değinmeden önce Timur'un Türkiye'de algısına da kısaca değinmek gerekiyor.

Türkiye'de Timur Algısı

Orta Asya Türkleri ile Anadolu Türklüğü arasında bağ kurulmaması adına Timur ile Yıldırım Beyazıt arasındaki Ankara Savaşı, tarihin farklı dönemlerinde araç olarak kullanılmıştır. Osmanl Devletinde ve Cumhuriyet döneminin belli aralıklarında Osmanlı Devleti'nin zayıflamasında Timur sanki suçlu olarak ilan edilmiştir. Bu siyaset Anadolu toplumunda Timur'a karşı bir olumsuz algının temellerini de atmıştır.

Anadolu'da Timur'a atfedilen kötü şöhret Cumhuriyet Döneminde değiştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Atatürk'ün Yıldırım Beyazıt ile Timur'un aynı milletin iki farklı öğesi olduğuna yaptığı vurgu dolayısıyla kitaplarda Timur ve Yıldırım Beyazıt, Türklerin ataları olarak birlikte anılmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde hazırlanan tarih ders kitaplarında bu konunun işlenmesi özellikle Atatürk'ün ifadeleriyle verilmiştir. Liseler için tarih ders kitabında Atatürk'ün sözleriyle Timur şöyle anlatılmıştır:

"Timur'un asıl dikkati celp eden hâli bir tehlike zamanında sakin ve mülahazalı kalışıydı. Bu, büyük iş yapabilmek kabiliyetinde olan adamlarda görülebilir. Timur'un cismanî enerjisi de çok fazla idi; bu sayede gecelerce uykusuzluğa ve at sırtında kalmaya dayanabiliyordu. Timur'da bir şef vasıfları vardı ve o, kumanda etmesini seviyordu. Kendine çok emniyeti vardı."[1]

Atatürk, Timur ve Yıldırım Beyazıt'ı en azından tarih ders kitapları ve halkın nezdinde ortak atalar olarak gösterilmesi için kendisi sözler söylediği gibi dönemin yazarlarını da bu konuda teşvik etmiştir. Timur konusunda Cumhuriyetin ilk yıllarında eser yazan en önemli şahsiyetler Mahmut Esat Bozkurt, Reşat Ekrem vd.dir.

Mahmut Esat Bozkurt'un "*Aksak Demir'in Devlet Politikası: Timurlenk Üzerine İnceleme*", Reşat Ekrem'in "*Timur ve Oğulları*" adlı eserlerinde Timur Türk tarihinde

[1] Mustafa Kemal Atatürk, *Tarih (Liseler için)*, Cilt 2. [elyazısı evraklar], Türk Tarih Kurumu, Ankara.

hak ettiği makama oturtulmuştur. Atatürk Döneminden sonra Timur konusunda ama olumlu ama olumsuz Akdes Nimet Kurat, Zeki Velidi Togan, Yılmaz Öztuna, Mustafa Kafalı, Yaşar Yücel, İsmail Aka, Hayrunisa Alan, Musa Şamil Yüksel, Timur Kocaoğlu vb. araştırmacıların Timur'a dair makale ve eserleri vardır.

SSCB'nin dağıldığı dönemlerde Türkiye'deki ders kitaplarında Ankara Savaşından bahsedilirken suçlu Timur olarak gösterilmiştir. Hatta Timur'un galibiyeti Bizans'ın fethini geciktirdiği için sanki Bizans'a yardım edilmiş gibi sunulmuştur. Bu nedenle de yetişen nesillerde Timur'un Türk değil de Orta Asya'dan gelen bir düşman gözüyle değerlendirildiği dönemler olmuştur. Günümüzde de çoğu ders kitabında işlenen parçalarda buna benzer ifadeler görebiliriz. Fakat Ankara Savaşını değerlendirirken iki Türk hakanının ortaya koyduğu davranış ve amaçları görmezden gelerek sonuçlara varmak günümüz politikalarını da etkilemektedir. Örneğin Togan, Almanca yazdığı eserinde Timur ve Beyazıt arasındaki mektuplaşmalardan bahsederken Timur'dan şöyle bahsetmektedir:

"Düşmanlarına karşı Allah'ın kılıcı, Müslümanların çıkarlarını kollamak ve İslam'ın sınırlarını korumak için Allah tarafından yollanmış olan Büyük Emir"[2]

Timur'un Sultan Beyazıt'ı tanımlarken Batıda kâfirlere karşı yapmakta olduğu kutsal savaştan haberi olduğunu, onun bu uğraşısını takdirle karşıladığını, kendisine başarılar dilediğini ve ona yardım etmeye hazır olduğunu da ifade etmektedir. Timur, Beyazıt'a Doğu'da da kâfirlere karşı savaşın sürdüğünü ve her ikisinin de aynı düşünceyle birlikte hareket edebileceklerini teklif ettiğini mektupta dile getirdiği sunulmaktadır. Bu mektuplaşmalarda Timur'un Yıldırım Beyazıt'ı sakinleştirerek iş birliği yapmaya ikna çabaları vardır.[3]

SSCB'nin dağılmasından hemen sonra Türkiye'nin Büyük Öğrenci Projesi kapsamında Orta Asya'dan binlerce öğrenciyi Türkiye'de burslu olarak üniversite eğitimlerini almalarına olanak sağladığını biliyoruz. İşte bu dönemde Türkiye'ye gelen Özbekistanlı öğrencilerin hem Türkiye'deki ders kitaplarında Timur'a yönelik olumsuz algıyı hem de Türkiye kamuoyundaki Timur'a dair yanlış bilgiyi kendi ülkelerine de taşıdığını biliyoruz. Türkiye ile Özbekistan arasında yaşanan siyasi kriz döneminde Türkiye'deki bu kötü örnekler Özbekistan'da olumsuz propaganda olarak kullanılmıştır. Türkiye'deki Timur'u Yıldırım Beyazıt'ı yendiği için Türklükten ve Türk Dünyasından ayrı tutma

---

[2] Ahmed Zeki Velidi Togan, "Timurs Osteuropapolitik", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Band 108, Heft 2., Franz Steiner GMBH, Wiesbaden 1958, s. 280-281.

[3] Timur Kocaoğlu, "Emir Timur'un Portresi: Togan'dan Günümüze Tarihçilerin Değişik Yorumları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 208, İstanbul 2014, s. 19-38.

çabası o denemde Orta Asya'da Türk Dünyası politikası çerçevesinde birleştirme stratejisi uygulayan Türkiye'ye olumsuz bir propaganda aracı olarak geri dönmüştür. Orta Asya ülkelerinde Türkiye'de Timur'un kötülendiği, ders kitaplarında hain olarak sunulduğu, Türklerin atası olarak kabul edilmediğine dair propaganda popüler olmuştur. Bu propaganda yapılırken SSCB'nin Timur'a yönelik öfkesinden örnek verilerek aynısının Türkiye'de de mevcut olduğu ifade edilmiştir. 1990'lı yıllarda Türkiye denetimsiz ve plansız politikalarla Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde başarısız olmuştur.

Özbekistan'da İslam Kerimov'un Milli Politikaları

1 Eylül 1991'de bağımsızlığını elde eden Özbekistan'ın ilk devlet başkanı İslam Kerimov'un ülkede uyguladığı politikalar daha çok korumacı ve dışa kapalı bir sistem üzerine kurulmuştur. O dönem Kerimov'un bu politikalarını eleştirenler günümüzde kendisinin bu politikasını destekler nitelikte beyanlarda bulunmaktadır. Kerimov, politikasını SSCB Döneminde Timur'a karşı uygulanan yasaklardan örnekler vererek desteklemiştir. Bir taraftan ülkenin her yerinde Timur heykelleri dikilirken diğer taraftan SSCB Döneminde Timur'a karşı var olan yasaklar kaldırılmış ve hatta Timur konusunda yazılar yazanlar ödüllendirilmiştir. Peki, SSCB Döneminde Timur'a konulan yasağa dair örnekler nelerdir?

Günümüzde Semerkant, Buhara, Hive gibi tarihi şehirler Tüm İslam dünyasının medeniyet mirası olduğu gibi aynı zamanda ruhudur. SSCB Döneminde de Özbekistan'da uygulanan politikalar başarısız olunca bazı Komünist yöneticiler suçu bu tarihi yapılara atmışlardır. Hatta bazıları bu tarihi yapılar ayakta kalıp da bunlara geçmişi hatırlattığı sürece komünizmi benimsetmede başarılı olamayacaklarını ifade etmişlerdir. Hatta Semerkant, Buhara, Hive şehirlerindeki dini yapıların yıkılması teklifi bile olmuştur. Bu politikaya bağlı olarak İslam üzerinde uygulanan baskıya Özbeklerin aşırı tepki vermesi üzerine de SSCB yönetimi sadece Özbekistan'a has olmak üzere Ateizm propagandasında yumuşatma politikası kararı almıştır. SSCB Döneminde uygulanan Ateizm politikası ve çıkan isyanlarda halkın "Biz Atamız Timur'un yolunu bırakmayacağız" sözleri de SSCB yönetimini çaresiz bırakmıştır.

SSCB Döneminde özellikle 1924-1990 arasında Emir Timur konusunda yayımlanan eser ve ansiklopedilerde Timur'dan etrafı yakıp yıkan ve halkları sömüren bir feodal olarak bahsedilmiştir.[4]

SSCB'in Sovyet öncesi Türkistan Cedit Edebiyatı olarak adlandırılan ilk döneminde Özbek yazarı Abdurrauf Fıtrat (1886-1938)'ın "Temur Sağanası" (Timur'un

[4] "Temur: Emir Temur, Temurleng", Özbek Sovyet Entsiklopediyası, Cilt 11, Taşkent 1978, s. 39.

Makberi) piyesi ile Kazak şairi Mağcan Cumabayoğlu (1893-1938)'nun "Aksak Temir" (Aksak Timur) adlı şiiri iki önemli eser olarak kayıtlara geçmiştir. Fıtrat'ın "*Timur'un Makberi*" adlı piyesi 1918-1919 yıllarında sahnelendiği halde basılmamıştır. Hatta bu eserin metni de kaybolmuştur. Bir perdelik drama/opera şeklinde yazılan, birkaç defa sahnelenen eserin metninin kaybolmasında Timur'u övmesi gerekçe gösterilir.[5] Kazak şairi Mağcan Cumabayoğlu 1923 yılında yayımlanan "Aksak Temir" adlı şiirinde Emir Timur'un dünya hâkimiyeti ve Türklük bilincinden bahsetmesi de Orta Asya'da devrimdir. Bu şiirinde örnek olması hasebiyle şu dizeler dikkat çekicidir:

"Dünya denen nasıl bir şey?
Avuçiçi kadar bir yer!
Bir alanda çok Tanrı
Olmasının yoktur hiç gereği.

Tanrı – göğün Tanrısı,
Gürüldesin, göğünü yönetsin!
Yer Tanrısı Timur'um,
Yerime Tanrı değmesin!"

Gök Tanrısı – Tanrının
Dölü yok, özü yok.
Yer Tanrısı Timur'un
Dölü – Türk, özü – ateş![6]

Kazak şair Mağcan'ın Türklüğe vurgu yapan şiirlerini tehdit olarak gören SSCB Yönetimi kendisini yok ederek kurtulmuştur. Mağcan'ın Timur adını kullanarak aslında tüm Orta Asya Türklüğünü Timur mirası etrafında birleştirme amacı güttüğü açıkça görülmektedir. Mağcan'ın öldürülmesinden sonra Timur'u konu alan bu şiiri bağımsızlık sonrasında yeniden gündeme gelmiştir. Bağımsızlık sonrası Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev bağımsızlığını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin tek çatı altında birleşerek ortak parlamento, ortak ordu, ortak bütçe kurmalarını teklif etmiştir. Bu teklifi sunarken Cengiz Han ve Timur mirasını bölmenin kendilerini güçsüz bırakacağını örneklerle anlatmıştır. Fakat Nazarbayev'in bu teklifi o dönemde diğer Türk Cumhuriyetleri tarafından ilgi görmemiştir. Cengiz Han

---

5 Edward Allwort, *The Preoccupation of Abdurrauf Fitrat. Bukharan Noncomformist: An Analysis and List of His Writings (ANOR, 7)*, Das Arabische Buch, Berlin, 2000, s. 64-65; Baymirza Hayıt, *Millî Türkistan Hürriyet Dâvası*, (Editör: Timur Kocaoğlu), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2004, s. 606.

6 Timur Kocaoğlu, "Mağcan'ın Şiirlerinde Güneş, Ateş ve Alev", *Türk Edebiyatı*, No: 243, İstanbul 1994, s. 34-37.

ve Timur'un tüm Orta Asya'yı birleştiren mirası her ne kadar 1990'lı yıllarda ilgi görmemişse de gelecekte yeniden gündeme geleceğine dair somut veriler vardır.

Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te 1981 yılında yayımlanan Şark Yulduzı (Doğu Yıldızı) adlı aylık edebiyat dergisinde Memedali Mahmudov adında bir Özbek yazarın "Ölmez Kayalar" adlı romanının basılması Moskova ile Özbekistan arasında "Emir Timur" krizi yaşanmasına neden olmuştur. SSCB Yönetimi derginin tüm yazarlarını ve yöneticilerini değiştirmiş ve yerine Rus bir başyazar atamıştır. Bu dergide yayımlanan romanda Timur bir başkahraman olmasa da diğer kahramanların Timur'u övmesi suç olarak görülmüştür.

SSCB'nin Timur'a uyguladığı ambargo, Özbekistan'ın bağımsızlığı sonrası Kerimov ile birlikte bütünüyle yıkılmıştır. İslam Kerimov, bağımsızlığı elde ettikten sonra *Timur Jeopolitiği* olarak da adlandırılan politika yürütmüştür. Timur Jeopolitiğinin genel özelliği ise Türkistan'a bütünüyle sahip olabilmektir. Bunu başarmak isteyen Kerimov, bağımsızlığını hemen ilan etmekten çekinmemiştir. Timur Jeopolitiğinin gereği olarak dengeli bir siyaset izlemiştir. Özbekistan'ın dış müdahalelerden korunması adına diğer Türk cumhuriyetlerinden farklı olarak ülkesinde Rus askerlerinin kalmasına izin vermemiştir. Timur Jeopolitiğinin gereği olarak hemen güçlü bir ordu kurarak devletin dini, siyasi ve mezhepsel etkilerden tamamıyla uzak durması adına önlemler almıştır. Timur'dan alınan mirası iyi kullanarak halkın kendine güvenmesini sağlamış ve bu nedenle başta kadife devrimler olmak üzere diğer devrim girişimlerinden en az hasarla çıkabilmiştir. İslam Kerimov, Timur'un mirasına sahip çıkarak tüm Türkistan'ın medeniyet mirasına da talip olmuştur. Bunda etken Buhara, Hive, Semerkant gibi tarihi ve dini şehirlerin Özbekistan sınırları içerisinde yer alması da olmuştur.

SSCB sonrası İslam Kerimov hem kendi yönetimini benimsetebilmek hem de milli kimliğe bağlılıkta tarihi sonuçları değerlendirmek adına Timur mirasından faydalanmıştır. Kerimov'un Semerkantlı olması aslında Timur'a daha çok önem vermesine de neden olmuştur. Özbekistan'ın bağımsızlığını yeni ilan ettiği dönemlerde Kerimov'a yöneltilen eleştirilere karşı Timur'un mirasından yararlanıldığı söylenebilir. Kerimov Döneminde Timur hakkında roman, şiir, hikâye vb. eserlerin yazılması teşvik edilmiştir.

SSCB sonrası Timur'u konu alan ve teşvik edilen yazarlardan en önemlisi Borıbay Ahmedov'dur. Ahmedov, 1995 yılında yayımlanan "Emir Timur" adlı tarihi romanında Emir Timur'u kahraman olarak sunmuştur. Borıbay Ahmedov romanında Timur'dan şöyle bahsetmektedir:

"Emir Timur dünya tarihindeki büyük şahsiyetlerden biri, Orta Asya halklarının iktisadi, siyasi ve kültürel gelişmesine büyük katkıda bulunmuş büyük devlet adamı ve usta asker, fen ve kültür hâmisiydi."

"Hazret sahipkıran ulus ve halkın başını bir araya getirerek, güçlü bir devletin temelini attı, bilim-fen ve kültürün gelişmesi için çaba gösteren ulu bir şahsiyetti."[7]

Kerimov, Timur'un mirasını Özbeklerin temsil ettiğini sık sık dile getirerek bu mirası çevre kardeş topluluklar olan Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenlerden önce sahiplenmiştir. Medeniyetler ve onları oluşturan din ve milletlerin arasındaki bağı Özbekler ile özdeşleştirmiştir. İslam Kerimov'un politikaları sıkça eleştiri alsa da bugün Orta Asya'da vefatından sonra krizlerden uzak bir Özbekistan bırakması ise birçok uzman tarafından takdir edilmektedir.

Mekânların dünyada değişmeyen unsurlar olduğunu söylerler. Özbekistan'a baktığımızda tarihi ve görkemli mekânların çoğunu Timur'un yaptırdığını biliyoruz. Bu nedenle de bu tarihi mekânları ziyaret eden yerli ve yabancı turistlere mutlaka Timur'dan ve Özbek kimliğine katkısından bahsedilmektedir. Özbekistan burada Timur'u Özbek kimliği ile özdeştirerek bir bakıma milli kimlik oluşturmaya çalışmaktadır. Orta Asya'da bu tarihi yapılar aslında İslam ve Türk unsurlarının mühürleridir.

Özbekistan'da SSCB döneminde sıkça gündeme gelen Timur'un gücüne ve dini ululuğuna dair efsaneler sıkça kullanılmıştır. Timur'un ölümünden sonra ona dair efsaneler Orta Asya Türkleri arasında oldukça itibar görmüştür. Bu efsanelerden en önemlisi Şam'ın ele geçirilmesi sonrasında yaşananlardır. Buna göre Timur'un ordusu Şam'ı ele geçirdikten sonra galip ve mağrur komutan Timur, Emeviye Camii'ne gelir. Bütün Şam halkı orada toplanmıştır. Timur, Şam'da yaşayan Yezid'in yolundan gidenlere seslenir:

"Hazret-i Peygamber'in mübarek soyundan gelen İmam Hüseyin'i Kerbelâ'da şehit edip mübarek başını şehir şehir dolaştıran, evlâdını susuzluktan helâk eden, soyundan gelenleri orda burda teşhir edenleri takip edenler sizsiniz demek…"

Timur konuşmasını bitirdikten sonra büyük bir ateş hazırlatır. Yezid'e saygı gösterenleri, yolundan gidenleri bu ateşe attırır. Binlerce insan yanarak can verir. Timur, hırsını alamaz Yezid'in kabrinin de açılmasını emreder. Sultanım, Yezid ne de olsa sahabedendir, affet diyenleri de Yezid'in kemikleriyle birlikte ateşe attırır.

Timur, 18 Şubat 1405 tarihinde 69 yaşında vefat etmiştir. Semerkand'da Ruh Abâd yakınlarındaki medreseye defnedilmiştir. Kaderin cilvesi de diyebileceğimiz bu olaylardan 500 sene sonra bu sefer Timur'un mezarı açılmıştır.

---

[7] Borıbay Ahmedov, *Emir Temur*, Abdulla Qadiriy Xalq Mirası Neşriyatı, Taşkent 1995, s. 3, 587.

SSCB döneminde 1941 yılında 2. Dünya Savaşının çıkmak üzere olduğu dönemde Stalin'in emriyle bir grup antropolog Özbekistan'a gönderilmiştir. Stalin'in Sovyet antropolog Mikhail Gerasimov liderliğindeki ekibe verdiği görev Timur'un mezarının bulunup cesedinin mezardan çıkarılarak incelenmesidir. Fakat Timur, Özbekistan'da bir milli kahraman olarak görüldüğünden mezarın açılmasının kötü olaylara sebep olacağına dair inanışlar vardır. Âlimler mezarın açılmasına karşı çıkmışlar ve halk ile birlikte protesto gösterisi bile yapmışlardır. Halk arasındaki inanışa göre Timur mezarında rahatsız edilirse üçüncü günde büyük bir felaket olacaktır. Timur'un mezarını her kim deşerse ülkesine savaş şeytanlarının musallat olacağına dair antropologları uyarmalarına rağmen inandıramamışlardır. Bu rivayetlere inanmayan antropolog Mikhail Gerasimov, 19 Haziran 1941 tarihinde mezarı açarak Timur'un cesedini incelemiştir. Hatta bu incelemede Timur'un tabutunun üzerinde "*Ben ölümden uyandığımda tüm dünya titreyecek.*" yazıtını görmüşlerdir.

Timur'un mezarının açılmasından 3 gün sonra 22 Haziran 1941 tarihinde Nazi Almanyası Sovyetler Birliğine saldırmıştır. Bu sürpriz saldırı Sovyetler Birliği'nin Timur'u mezarında rahatsız etmesine bağlanmıştır. Böylece Timur'un rahatsız edilmesinin cezası Nazilerin SSCB'ye saldırmasıyla bütün dünyayı titretmesi olmuştur. Özbekler hala Nazi Almanya'sının Sovyetler Birliği'ne saldırmasını Stalin'in emriyle Sovyet antropologların Timur'un mezarını açması ve Timur'un lanetinin tutmasına bağlamaktadırlar. Sovyetlerin Stalingrad savaşındaki zaferi de yine Timur'a bağlanmaktadır. Rivayete göre Stalin, Stalingrad kuşatması öncesi Timur'un cesedinin Özbekistan'da İslami usullere uygun bir şekilde yeniden defnedilmesini emretmiştir. Böylece Timur'un laneti yok olmuş ve Sovyetler, Almanya'yı yenebilmişlerdir. Tüm dünya da huzura ermiştir.

Günümüzde de Özbeklerin Timur'un mirasçıları ve torunları olarak diğer Türklere göre bu medeniyetin temsilinde öncelikleri olduğu algısı güçlüdür. Zaten Özbekler tarihte olduğu gibi Semerkant'ı cihanın merkezi diye anmaktadırlar. Semerkant'ın İslam'ın beş kutsal şehri olarak kabul edildiği bu anlayışta Mekke, Medine, Şam ve Buhara da diğer kutsal şehirlerdir.

Sonuç

Timur belki günümüzde Özbeklerin milli kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak Özbekistan'da daha çok itibar görüyorsa da tarihte ortaya koyduğu amaçlar tüm Türk dünyasının sahip çıkması gereken bir mirastır. Elbette Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin her biri milli kimliğini oluştururken dayandığı bir tarihi miras vardır. Bu sadece

Özbekler için değil aynı zamanda Kazaklar, Türkmenler, Kırgızlar, Tatarlar için de geçerlidir. Özbekistan'ın bağımsızlığı döneminde İslam Kerimov'un politikaları aslında Orta Asya'da kalıcı olacak bir milli anlayış oluşturma açısından bakıldığında mantıklıdır. Çünkü Kerimov her ne kadar bağımsızlık elde edilmişse de Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin yeniden bağımsızlıklarını kaybedebilecekleri endişesini taşımıştır. Bu nedenle de zaman kaybetmeden eskinin yerine daha güçlü bir milli kimlik oluşturabilecek politikalar yürütmüştür.

Timur, Özbekistan'ın milli sembolü ve kimliğinin esası olsa da mirası tüm Türk Dünyasına hitap etmektedir. Emir Timur'un Otrar'da hastalanıp durumu kötüleştiğinde beylerine söylediği:

"Her ne söylediysem, ülkenin menfaati için söyledim ve asla kulaklarımızdan çıkmasın; halkın, fakir ve miskinlerin ahvalinden habersiz kalmayın. Daima söylediğim düstur ve nasihatlere göre hareket edip, işlerinizde acz göstermeyiniz. Kılıçlarınızın kabzasını muhkem tutun ki, padişahlıktan benim gibi nasipdâr olasınız. Acizlik aklı yok eder ve nefsi öldürür. Fazla alçakgönüllülük insanı gayeden uzaklaştırır. Zaafı izhar etmek insanın isteklerine engel teşkil eder. Ben, dünyayı adalet ve iyilikle âbâd ettim. Eğer benim vasiyetime uyup adaleti gözetirseniz, uzun yıllar bu memleket elinizde olur. Şayet birbirinize düşerseniz, bu size hayır getirmez."

sözleri bu mirasın aslını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmedov, Borıbay, *Emir Temur*, Abdulla Qadiriy Xalq Mirası Neşriyatı, Taşkent 1995.

Allwort, Edward, *The Preoccupation of Abdurrauf Fitrat. Bukharan Noncomformist: An Analysis and List of His Writings (ANOR, 7)*, Das Arabische Buch, Berlin 2000.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Tarih (Liseler için)*, Cilt 2. [elyazısı evraklar], Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Alan, Hayrünnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.

Buryakov, Yuriy, "Timur, Timurlular ve Bozkırın Türk Göçebeleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 8, Ankara 2002, s. 534-553.

Daş, M., "Bizans Kaynaklarında Timur İmajı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 20-2, 2015, s. 43-58.

İslam Ansiklopedisi, Cilt 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 177-180.

Hayıt, Baymirza, *Millî Türkistan Hürriyet Dâvası*, Ed. Timur Kocaoğlu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2004.

Kocaoğlu, Timur, "Mağcan'ın Şiirlerinde Güneş, Ateş ve Alev", *Türk Edebiyatı*, C. 243, İstanbul 1994, s. 34-37.

Kocaoğlu, Timur, "Emir Timur'un Portresi: Togan'dan Günümüze Tarihçilerin Değişik Yorumları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 208, İstanbul 2014, s. 19-38.

Lamb, Harold, *Timur Han'ın Liderlik Sırları*, Kumsaati Yayınları, İstanbul 2012.

Neagoe, Manole, *Bozkırın Üç Atlısı*, Çatı Kitapları, İstanbul 2010.

Roux, J.P., *Aksak Timur İslam'ın Kutsal Savaşçısı*, çev. A. Rıza Yalt, Milliyet Yay., İstanbul 1994.

"Temur: Emir Temur, Temurleng", Özbek Sovyet Entsiklopediyası, C. 11, Taşkent, 1978, s. 39.

Togan, Ahmed Zeki Velidi, "Timurs Osteuropapolitik", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Band 108, Heft 2., Franz Steiner GMBH, Wiesbaden 1958, s. 280-281.

Yücel, Yaşar ve Ali Sevim. *Türkiye Tarihi II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

Yücel, Yaşar, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Yüksel, Musa Şamil, "Arap Kaynaklarında Timur", *Bilig Dergisi*, C. 31, 2004, s. 85-126.

--------, "Arap Kaynaklarına göre Timur ve Din", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 23-1, Temmuz 2008, s. 239-258.

Ankara 1402 Savaşı Çerçevesinde Osmanlı-Sırp İlişkileri

Marko Šuica*

Özet

Bu bildiride, Ankara Savaşı'nın (1402) arefesinde Sultan Yıldırım Bayezid'in siyasi planlarının bir parçası olarak, merkezi Sırp prensliklerini yöneten iki büyük Sırp vassal asil ailesi arasındaki pragmatik hiyerarşik gruplaşmanın Osmanlı'ya uygulanması için farklı siyasi ve askeri nedenleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ankara Savaşı, Prens Stefan Lazarević, Lazarević hanedanlığı, Branković hanedanlığı.*

The Ottoman-Serbian Relations in The Framework of The Battle of Ankara 1402

Abstract

This paper elaborates different political and military reasons for the Ottoman imposition of pragmatic hierarchical constellation between the two major Serbian vassal noble families that ruled central Serbian principalities, as the part of sultan Yildirim Bayezid's political plans in the eve of the Battle of Ankara (1402).

Key Words: *Battle of Ankara, Yildirim Bayezid, Prince Stefan Lazarević, Lazarević dynasty, Branković dynasty.*

* Associate Professor, History Department, Faculty of Philosophy, University of Belgrade.
E-posta: msuica@bvcom.net

The last years of the reign of sultan Yildirim Bayezid were shaped by the pressure from Timur Lenk on the eastern frontiers of the Ottoman Empire in Anatolia, the long lasting siege of the Constantinople (since 1394) and sporadic border clashes with the Kingdom of Hungary. In the period after the Battle at Rovine in Wallachia (1395) the lands of those Serbian rulers who died in the battle, namely king Marko and Constantine Dragaš from the region of Macedonia, were integrated into the Ottoman Empire.[1] At that time, politically and strategically the most significant Serbian principality that bordered the Kingdom of Hungary on the north was under the rule of Lazarević dynasty, which was accepting sultan Yildirim Bayezid as the supreme ruler.[2] Another Serbian principality positioned south, predominantly in the region of Kosovo and the basin of the Lim River, was under the rule of Lord Vuk Branković, the son in law of late Prince Lazar who died in the Battle of Kosovo (1389). Even though recognizing sultan as the suzerain since summer/autumn 1392 Lord Vuk at one point broke his vassal oath and became disobedient, rebellious nobleman. This political overturn occurred after the controversial meeting of sultan's Christian vassals in the city of Serres in Macedonia (1393/4).[3] The relations between two forenamed central Serbian principalities, and particularly each of them toward the suzerain, i.e. sultan Yildirim Bayezid, were crucial for the efficient Ottoman supreme governance in the central Balkans at the very end of the 14th century.

In the aftermath of the Battle of Nicopolis (1396) the geopolitical situation in the Balkans and balance of political influences changed once again. The resistance of defiant Lord Vuk was crushed and he was imprisoned by the Ottomans, while his successors (wife and sons) were disempowered and left to govern the small land property in the region of Kosovo.[4] Prince Stefan Lazarević, who took crucial part in the victory of Ottoman forces in the Battle of Nicopolis was granted by sultan Yildirim Bayezid with the feudal lands that, up to that moment, belonged to Lord Vuk Branković and his family. In the meantime, Lord Vuk died in dungeon (1397) as the Ottoman captive, while Prince Stefan's political power and reputation became almost unrestrained.[5] At that historical point, once established political balance among Serbian vassals under the

1 Константин Јиречек, *Историја Срба* I, Београд 1990, p. 332; Халил Иналцик, *Османско царство*, Београд 1974, p. 24.

2 Константин Јиречек, *Историја Срба* I, Београд 1990, p.328; Миодраг Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић,* Београд 1978, p.16.

3 Марко Шуица, "Вук Бранковић и састанак у Серу", *Зборник радова византолошког института,* XLV 2008, p. 253-266.

4 Мавро Орбин, *Краљевство Словена,* Београд 1968, p.102; М. Динић, "Област Бранковића", *Српске земље у средњем веку,* Београд 1978, p. 161-162.

5 Марко Шуица, *Вук Бранковић,* Београд 2014, p. 166.

Ottoman supremacy vanished. The abrupt but exhaustive political rise of Prince Stefan caused different challenges that Ottoman ruler had to solve. Sultan Yildirim Bayezid, although confident in the loyalty of Prince Stefan Lazarević, started to support the socio-political climb of other Serbian nobility as necessary political counterweight.[6] The established diplomacy and correspondence between the municipality of Adriatic coastal town of Dubrovnik (Ragusa) and Serbian duke Nikola, who controlled the region close to border with Kingdom of Hungary, represents the testimony about the advanced disintegrative processes and social changes in Lazarević principality.[7] Unfortunately for the sultan, his political manoeuvre at the end appeared to be unsuccessful. Recently empowered Serbian nobility from the northern and south-eastern parts of Lazarević principality commanded by duke Nikola and duke Novak, encouraged and supported by Ottomans, became serious political threat to Prince Stefan Lazarević. Therefore, young Serbian prince, following statesmanlike instinct, established concealed relationship with his enemy, King Sigismund I of Luxemburg, the sovereign of Kingdom of Hungary. This process was intensified particularly after the meeting of Hungarian barons with King Sigismund at Timisoara (1397).[8] Serbian pro-Ottoman nobles, aware of Prince Stefan's disloyalty to the sultan, organized the plot against him. The conspiracy was revealed and suppressed in blood during spring 1398.[9] At that time sultan Yildirim Bayezid was occupied with the military campaign in Anatolia, especially engaged in recapturing Amasya and besieging the city of Sivas later that year.[10] In the autumn of 1398 Prince Stefan Lazarević facing the retaliation and military threat from the Ottomans went to Sivas to repent and bow once again to the sultan.[11] After the renewal of vassal oath, the relationship between Yildirim Bayezid and his vassal, and at the same time brother in law, Prince Stefan Lazarević, was partly restored. Although it looked like the previous state of affairs was reinstated, actually the new political setting was established, that constrained Prince Stefan's political manoeuvring space.

The period between the late autumn 1398 and spring 1400 was crucial for the reorganization of Yildirim Bayezid's internal affairs toward Lazarević principality

6 Marko Šuica, "Effects of early Ottoman conquests on the state and social structure of the Lazarević principality", *State and Society in the Balkans before and after establishment of Ottoman rule,* Belgrade 2017, p. 18.

7 Марко Шуица, „Писмо Дубровчана Николи Зојићу", *Стари српски архив,* 10, 2011, p. 123-128.

8 Рокаи Петар, et al. *Историја Мађара*, Београд 2002, p. 128.

9 Константин Филозоф, *Повест о словима. Житије деспота Стефана Лазаревића,* Београд 1989, p.88.

10 Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, Istanbul 1990, p. 41.

11 Марко Шуица, "О години одласка кнеза Стефана у Севастију", *Зборник радова византолошког института* L, 2013, p. 803-810.

and re-establishment of political balance in the central Serbian lands. The Ottoman sultan utterly controlled the political situation on the Balkans. The Byzantine emperor Manuel II Palaeologus left the besieged capital Constantinople, at the beginning of December 1399 in search for military or financial help on the West.[12] After emperor's departure, his nephew and co-ruler John VII Palaeologus who remained in the capital couldn't stand the pressure and gave Ottoman *khadis* permission to enter the city.[13] That decision endangered the existence of the capital itself, which still remained unconquered, but showed the vast vulnerability of the remnants of Byzantine Empire and strength of the Ottoman force. Since sultan Yildirim Bayezid was focused on the conquest of Byzantine Empire, the military campaigns on the northern frontier on the Danube River toward the Kingdom of Hungary were not among his priorities. King Sigismund I of Luxemburg used this opportunity to stabilize the buffer zone between the rivers Tisza and Danube, trying to raise the protective capacity of his Kingdom. During the year 1399 he established the strong defence line by bringing the set of measures to prevent further depopulation of the border area.[14] In the eve of the Battle of Ankara Ottomans initiated two more intrusions into the territory of Kingdom of Hungary.[15] The first one occurred probably in February 1401, when certain Hungarian nobleman named Farkas asked for the reissue of one charter that was damaged when he fled in "fear of the Turks".[16] The second episode was recorded in southern Timis and Krasso counties when military campaign was undertaken by "paganorum Turcorum scilicet et aliarium scismaticarum nationium barbaries".[17] The vivid description of the Ottoman allies could be related to the Serbian auxiliary troops from the nearby Lazarević principality.

After the repentant return from Sivas at the end of 1398, Prince Stefan Lazarević reorganized internal structure of his principality by filling the vacant places in local administration and governance not only with loyal, but also lower ranked nobility. Historical sources identify lately positioned Peter a *kephale*, the governor of very important northern district of Rudnik mountain. He replaced the rebellious duke

---

12 John Barker*, Manuel II Paleologus (1391-1425)*, New Brunswick, New Jersey 1969, p. 167-168.

13 СањаМешановић, *Јован VII Палеолог,* Београд 1996, p.95.

14 Ferenz Szakaly, "Phases of Turco-Hungarian warfare before the battle of Mohacs (1365-1526)", *Acta orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 33, 1979, p. 75.

15 Трпковић Вељан, "Турско-угарски сукоби до 1402", *Историјски гласник,* 1-2, 1960, p. 117.

16 Трпковић Вељан, "Турско-угарски сукоби до 1402", *Историјски гласник,* 1-2 (1960), p. 116-117.

17 Tivadar Ortvay, Frigyes Pesty, *Temesvármegye es Temesvár történetéhez I,* Pozsony 1896, p. 316; Константин Јиречек, Историја Срба *I*, Београд 1990, p. 332.

Nikola, who earlier saved his life by taking a monk's vow.[18] In the city of Priština, Prince Stefan appointed certain nobleman Branko, also a *kephale*, who administrated the local urban matters in former capital of Branković principality (before 1397).[19] Both centres in Rudnik region and Priština had high economic importance thanks to the nearby mines of silver, led and copper, coin minting and tax incomes. The numismatic analysis confirms that Prince Stefan minted some of his coins in mentioned places during this period.[20]

By executing absolute control in his principality over the nobility and other subjects after the return from Anatolia, Prince Stefan Lazarević tried to reaffirm his political stance and importance as irreplaceable Bayezid's vassal on northern frontiers of territories under Ottoman sovereignty. Anyhow, it seems that due to voluntary and autonomous political decisions that Prince Stefan made during the fight with aristocratic opposition, the political conditions around him changed. Soon after the crush of pro-Ottoman conspiracy of Serbian nobility, Prince Stefan's mother, nun Eugenia, started diplomatic initiatives toward sultan himself.[21] She was devoted in saving the life of her son from sultan's rage and revenge. Recently, some contemporary historians deduce that nun Eugenia's/Princess Milica's political resurrection at the very end of 14th century was the result of strategic decisions made by Yildirim Bayezid after suppress of Serbian pro-Ottoman conspiracy. Accordingly, nun Eugenia played important political role as the guarantor for the re-established Ottoman vassalage and re-submission of her son, Prince Stefan to the Ottomans.[22] Her political reappearance on political scene was also followed by the introduction of her younger son Vuk Lazarević as another participant in the family rule.[23] This, elevated principle of the family rule, established as the concept already in the formative years after the Battle of Kosovo, was recorded in one inscription from the church of Lipovac monastery in Serbia, close to the city of Kruševac, the capital of Lazarević principality.[24] The

---

[18] Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма I-1,* Београд-Ср.Карловци 1929, p. 189; Милош Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама,* Београд 1997, p. 206, p. 269.

[19] Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века,* Београд 1912, p. 490; Franz Miklosich, *Monumenta Serbica spectantiam historiam Serbice, Bosnae, Ragusii,* Wienna 1858, p. 264; Милош Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама,* Београд 1997, p. 271-272.

[20] Вујадин Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије,* Београд 2001, p. 185.

[21] Григорије Цамблак, *Књижевни рад у Србији,* Београд 1989, p. 120; Марко Шуица, "О години одласка кнеза Стефана у Севастију", *Зборник радова византолошког института* L, 2013, p. 807.

[22] Синиша Мишић, "Кнегиња Милица и Лазарево наслеђе", *Кнегиња Милица-монахиња Јевгенија и њено доба,*Трстеник *2014,* p. 11-12.

[23] Милош Благојевић, "Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша"*, Немањићи и Лазаревићи и српска средњовековна државност*, Београд 2004, p. 357-378.

[24] Милош Благојевић, "Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша"*, Немањићи и Лазаревићи и српска средњовековна државност*, Београд 2004, p. 365.

inscription dated in the year 1399 is attributed to the certain monk named German.[25] This historical source explicitly testifies about the joint rule of the descendants and direct successors of Prince Lazar in the eve of the Battle of Ankara. The text of the source says that Prince Stefan, together with his brother Vuk, has donated a certain estates and vineyards to the monastery. The initiation of the process recorded in this inscription was also acknowledged in the introductory text and the signature of the charter to Hilandar monastery from the beginning of 1402. To be exact, nun Eugenia, with her sons Prince Stefan and his brother Vuk Lazarević issued the charter to the Serbian monastery, but brothers were represented as the joint participants in regency over Lazarević principality.[26] The same principle is confirmed in documents archived in Dubrovnik (Ragusa).[27] It could be assumed that implemented norm of governing, i.e. introduction of Lord Vuk Lazarević as the part-taker in reign was the part of political resolution imposed by or coordinated with sultan Yildirim Bayezid. Although existing in previous official documents issued by the mother and sons after the death of Prince Lazar, it seems that only after the year 1398 common manifestation of family rule was raised to another level as instrument of control over Prince Stefan's political decisions and acts. After the Battle of Kosovo (1389), Prince Stefan Lazarević took political position as primary heir and ultimate ruler in Lazarević principality, but by the end of the 14th and beginning of the 15th century his brother Vuk gained the title of Lord and stood by his side as the co-ruler and participant in governance. This principle ensured that crucial political decisions couldn't be brought unilaterally by Prince Stefan. His political will was constrained by his mother and younger brother, undoubtedly with the support of the highest Serbian orthodox clergy together with the patriarch.

Similar concept of rule was implemented after the imprisonment of Lord Vuk Branković by his wife Mara with sons Gregory and George.[28] By the beginning of the 15th century sultan Yildirim Bayezid allowed Vuk Branković's successors to redeem the temporarily sequestered territory earlier handed over to their cousins from Lazarevic dynasty. The Ottoman ruler needed material resources for the preparation and launching of the military campaign against Timur Lenk. Beside financial aspect of the restoration of Branković principality, Yildirim Bayezid played very pragmatic

---

[25] Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи* I, Београд 1902, p. 60, no. 196.

[26] Милош Благојевић, "Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша", *Немањићи и Лазаревићи и српска средњовековна државност*, Београд 2004, p. 365.

[27] Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма I-1*, Београд-Ср. Карловци, 1929, p. 194.

[28] Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма I-1*, Београд-Ср. Карловци, 1929, p. 143-146; Ђорђе Бубало, "Повеље Маре Бранковић и синова јој Гргура, Ђурђа и Лазара манастиру Хиландару", *Прилози КЛИФ* LXV-LXVI, 1999-2000 p. 77-105.

political move. He had to build another solid vassal pillar among his Serbian subjects after the political loss he suffered, as the consequence of Prince Stefan's suffocation of aforementioned pro-Ottoman conspiracy of noblemen. The precious belongings that Lord Vuk had deposited in Dubrovnik during 1395/6, were raised by his inheritors in 1401 and 1402.[29] According to some sources, at the time when Lord Vuk's treasury was still in Dubrovnik, Yilidirim Bayezid requested from municipality government to deliver him the deposited gold and silver, but this demand was rejected.[30] The treasury was well-preserved and handed over to Lord Vuk's heirs. However, Branković family had to spend the treasury for the recovery of their domain and practically purchase their land properties from sultan Yildirim Bayezid. Consequently, sultan received the acquired treasure, not from Dubrovnik authorities, but directly from Lord Vuk's heirs. The outcome of this political deal was the decision of sultan to allow Lord Vuk's widow and sons to re-establish the governance over their principality during the preparations for the Battle of Ankara. This process was finalized probably after the mid of March 1402.[31] The members of Lazarević dynasty were still on the 15th of March 1402 in Priština, the main city in Branković principality, and that is terminus post quem, for the restoration of former authority in the province.[32]

Undoubtedly the process of restoration started earlier from the peripheries of the province and lasted more than several months. It could have started with the first withdrawal of Branković deposits and treasury from Dubrovnik in 1401. Moreover, Gregory and George Branković as the adult vassals had to accomplish the obligation of gathering and equipping the feudal army for the approaching Anatolian military campaign. During the recapture of their feudal territories and restoration of local control, Branković family at the same time had to collect the incomes, men and armoury needed for the preparation of auxiliary troops required by the suzerain. On the other hand, restitution of Branković principality caused the reduction of Lazarević's land properties, decreasing their general incomes and political influence. Serbian historian Sima Ćirković had the historical dilemma whether Prince Stefan supported the re-emergence of Branković dynasty on political scene, having in mind

[29] Михаило Динић, "Област Бранковића", *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, p. 164-166.

[30] Nicolae Iorga, *Notes et extraits pour sevri a l' historare des croisades* II, Paris 1899, p. 212; Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба,* Београд 1994, p. 49.

[31] Михаило Динић, "Област Бранковића", *Српске земље у средњем веку,* Београд 1978, p. 166; Момчило Спремић, "Бранковићи-обласни господари Косова", *Прекинут успон, Српске земље у позном средњем веку,* Београд 2005, p. 134-135.

[32] Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма I-1*, Београд-Ср. Карловци, 1929, p.194; Михаило Динић, "Област Бранковића", *Српске земље у средњем веку,* Београд 1978, p. 161.

their family ties or he pragmatically tried to impede them following his own political interests.[33] It is certain that political and statesmanlike revival of Branković family only deepened the gap and hostilities between two blood related Serbian dynasties. After 1401/2, Prince Stefan Lazarević and his brother Vuk didn't obtain family allies, but gained political opponents and vengeful rivals within very well organized hierarchy of Ottoman Serbian vassals. However, both dynasties had to respond to the mobilization commenced by sultan Yildirim Bayezid and prepare for the decisive battle in Anatolia.

Prince Stefan and his brother Vuk Lazarević, as well as Gregory and George Branković with their military troops joined the Ottoman campaign against Timur Lenk in the late spring 1402. All of them took part in the epic Battle of Ankara on 28th July. One of the most trustful narrative sources, *The Life of Stefan Lazarević* by Constantine the Philosopher, who lived on the court of Stefan Lazarević, gives detailed depiction of clash on the battlefield. He particularly highlighted Prince Stefan's devotion and zest in defending the life of Yildirim Bayezid during the battle, mentioning that Serbian prince fought so desperately that his hands were covered in blood.[34] In the end, both Serbian noble families, Lazarević and Branković, were highly motivated in fighting for the cause of their suzerain. Prince Stefan was already granted life after the suffocation of the pro-Ottoman conspiracy and wasn't in a position to take the risk on such high stakes, while sons of Lord Vuk, used the opportunity for recovering their lands and creation of new political influence within the network of sultan's Serbian vassals.

Each and every one of Serbian princes survived the battle. Only Gregory Branković was captured by Timur's army, as well as Yildirim Bayezid's wife Olivera, the sister of Prince Stefan Lazarević.[35] Later they were released from Mongol captivity. The hostilities among the members of the most prominent Serbian aristocratic families, kept under the carpet during the Yildirim Bayezid's rule, came on the surface after his imprisonment and dethronement. The whole first decade of the 15th century passed in internal conflicts of Serbian blood related noble families as the part of wars for the succession of Ottoman throne among the sons of Yildirim Bayezid. The animosity among members of Lazarević and Branković Serbian dynasties could be perceived as the long lasting political resentment, but also as the reflection or integral part of another historical process that rested on antagonisms between Ottoman princes which existed until the enthronement of Mehmed I (1413).

---

33 Сима Ћирковић, *Историја српског народа* II, Београд 1982, p. 63.

34 Константин Филозоф, *Повест о словима. Житије деспота Стефана Лазаревића,* Београд 1989, p. 93.

35 Миодраг Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић,* Београд 1978, p. 62-63.

Summary

Until now, historiography observed the political re-emergence of Brankovic dynasty in the eve of the Battle of Ankara (1402) primarily as the part of Yildirim Bayezid's military preparations for the battle itself. Taking into consideration wider historical political and regional framework it is evident that the rise of the heirs of Lord Vuk Brankovic at the very beginning of the 15th century was related not only to the specific military preparations for the campaign but wider reorganization of the political scene in the central Balkans, especially among two major Serbian principalities under the rule of Lazarević and Branković dynasty. The re-emergence of Brankovic family in the hierarchy of Ottoman Serbian vassals was driven both by military and political reasons of sultan Yildirim Bayezid. Besides giving political significance to once disobedient dynasty of Brankovic, as the counterweight to Prince Stefan Lazarevic at the beginning of the 15th century, Ottoman ruler supported the concept of joint rule within Lazarevic dynasty. Prince Stefan's mother and his younger brother Vuk were used as the political tool to constrain and limit his political manoeuvring space, since he showed his disloyal side in making conceal liaisons with King Sigismund I of Luxemburg during 1397/8. Both Serbian noble families devotedly fought in the Battle of Ankara protecting the life of the sultan following their own political interest.

BIBLIOGRAPHY

Primary Sources

Бубало Ђорђе, "Повеље Маре Бранковић и синова јој Гргура, Ђурђа и Лазара манастиру Хиландару", *Прилози КЛИФ* LXV-LXVI, 1999-2000, p. 77-105.

Григорије Цамблак, *Књижевни рад у Србији,* Стара српска књижевност у 24 књиге, приредио Д. Петровић, Просвета-Српска књижевна задруга, Београд 1989.

Iorga Nicolae, *Notes et Extraits pour sevri a l' historare des croisades* II, Paris 1899.

Константин Филозоф, Повест о словима. *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Стара српска књижевност у 24 књиге, приредила и превела Г. Јовановић, Просвета - Српска књижевна задруга, Београд 1989.

Miklosich Franz, *Monumenta Serbica spectantiam historiam Serbice, Bosnae, Ragusii,* Wienna 1858.

Младеновић Александар, *Повеље и писма деспота Стефана,* Чигоја штампа, Београд 2007.

Новаковић Стојан, *Законски споменици српских држава средњег века,* СКА, Београд 1912.

Орбин Мавро, Краљевство Словена, Српска књижевна задруга, Београд 1968.

Ortvay T-Pesty F, *Temesvármegye es Temesvár történetéhez I,* Pozsony 1896.

Стојановић Љубомир, *Стари српски записи и натписи I,* СКА, Београд 1902.

Стојановић Љубомир, *Старе српске повеље и писма I-1,* СКА-Српска манастирска штампарија, Београд-Ср. Карловци, 1929.

Шуица Марко, "Писмо Дубровчана Николи Зојићу", *Стари српски архив,* 10, 2011, p. 123-128.

Secondary works

Barker John, *Manuel II Paleologus (1391-1425), A Study in Late Byzantine Statesmanship,* Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey 1969.

Благојевић М, *Државна управа у српским средњовековним земљама,* Службени лист, Београд 1997.

Благојевић Милош, "Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша", *Немањићи и Лазаревићи и српска средњовековна државност,* Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, p. 355-390.

Динић Михаило, "Област Бранковића", *Српске земље у средњем веку,* Српска књижевна задруга, Београд 1978, p. 148-177.

Imber Colin, *The Ottoman Empire 1300-1481,* The Isis Press, Istanbul 1990.

Иналџик Халил, *Османско царство, класично доба 1300-1600,* Српска књижевна задруга, Београд 1974.

Иванишевић Вујадин, *Новчарство средњовековне Србије,* Стубови културе, Београд 2001.

Ћирковић Сима, *Историја српског народа* II, Српска књижевна задруга, Београд, 1982.

Јиречек Константин, *Историја Срба* I, Култура, Београд 1990.

Мешановић Сања, *Јован VII Палеолог,* Византолошки институт Београд, Београд 1996.

Мишић Синиша, "Кнегиња Милица и Лазарево наслеђе", *Кнегиња Милица-монахиња Јевгенија и њено доба,* Народни универзитет Трстеник-Народна библиотека Јефимија-Филозофски факултет Београд, Трстеник 2014, p.7-16.

Пурковић Миодраг, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић,* Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд 1978.

Рокаи Петар, et al. *Историја Мађара,* Клио, Београд 2002.

Спремић Момчило, "Бранковићи-обласни господари Косова", *Прекинут успон, Српске земље у позном средњем веку,* Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2005, p. 127-139.

Спремић Момчило, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба,* Српска књижевна задруга, Београд 1994.

Szakaly Ferenz, "Phases of Turco-Hungarian warfare before the battle of Mohacs (1365-1526)", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 33 (1979), p. 65-111.

Шуица Марко, "Вук Бранковић и састанак у Серу", *Зборник радова византолошког института,* XLV (2008), p. 253-266.

Шуица Марко, "О години одласка кнеза Стефана у Севастију", *Зборник радова византолошког института* L (2013), p. 803-810.

Шуица Марко, *Вук Бранковић, славни и велможни господин,* Еволута, Београд 2014.

Šuica Marko, "Effects of early Ottoman conquests on the state and social structure of the Lazarević principality", *State and Society in the Balkans before and after establishment of Ottoman rule*, The Institute of History Belgrade, Turkish Cultural Centre Belgrade, Belgrade 2017, p. 7-24.

Трпковић Вељан, "Турско-угарски сукоби до 1402", *Историјски гласник,* 1-2 (1960), p. 96-117.

Şanlı Çubuk

Tınçtıkbek Nurmanbetov*

Özet

Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıl Dönümü, 1999 yılında Türk dünyasında ve dünya çapında büyük coşkuyla kutlanmıştır. Doğu ile Batı uygarlığını, İslam dünyasının mirasını sahiplenip geliştiren Osmanlı Devleti'nin dünya tarihinde önemi çok büyüktür.

Yüzyıllardır dünyanın en büyük devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti, kendi döneminde Türk-Müslüman âleminin kültür, sanat ve eğitim merkezi olmuştur. Bunun ispatı olarak Türkiye'deki Yazma Eserler Kurumu'ndaki Arap, Latin alfabesiyle yazılan Eski ve Orta Çağlara ait eşsiz el yazmaları, kitapları, mimari yapıtları ve müzeleri gösterebiliriz.

Türkistan ve İran'da güçlü bir devlet kuran Emir Timur, kendini İlhanlıların varisi sayarak Yıldırım Beyazıt döneminde Osmanlı Devleti'ne saldırdı. Aslında ilk başta Yıldırım Beyazıt, Emir Timur ile savaşa girmek istememişti. Ama 1402'de dönemin en eşsiz hükümdarları Ankara Çubuk Ovası'nda karşı karşıya kaldılar. Geç Orta Çağ tarihinin en kanlı çarpışmalarından olan bu savaş Osmanlıların yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Çubuk, Ankara, Ankara Savaşı, Emir Timur, Yıldırım Beyazıt.*

Glorious Çubuk

Abstract

The 700th Anniversary of the Ottoman Empire was celebrated in 1999 with great enthusiasm in the Turkish world and worldwide. The importance of the Ottoman Empire in the history of the world is so great that it embraces the Eastern and Western civilization and the legacy of the Islamic world.

* Arabayev Üniversitesi Emekli Profesör, Kırgızistan Yazarlar Birliği Başkan Yardımcısı.
E-posta: j.akaeva@yandex.ru

The Ottoman Empire, which was one of the largest states in the world for centuries, became the center of culture, art and education of the Turkish - Muslim world. As proof that the Institution of Manuscripts Works in Turkey, the Latin and Arabic alphabet written in ancient and unique manuscripts of the Middle Ages, books, architectural monuments and museums can be show.

Emir Timur, who established a strong state in Turkestan and Iran, counted himself heir to the Ottoman Empire during the reign of Yildirim Beyazit. In fact, Yıldırım Beyazıt did not want to enter into war with Emir Timur. But in 1402, the most unique monarchs of the period were confronted in the Çubuk Plain of Ankara. This war, which was one of the bloodiest battles of the late Middle Ages, resulted in the defeat of the Ottomans.

Key Words: *Çubuk, Ankara, The Battle of Ankara, Emir Timur, Yıldırım Beyazıt.*

Türk Dünyası, kısa bir süre önce, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yılını kutladı. Doğu ve Batı uygarlıklarının mirasını ve İslam âleminin kazanımlarını kendinde barındıran Osmanlı Devleti'nin dünya tarihinde özel bir yeri vardır.

Bugün kitaplar, mimari yapıtlar, müzeler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin el yazmalar fonlarında korunmakta olan Arap-Latin harfli eski ve orta çağa ait paha biçilmez kaynaklar Osmanlının geçmişine tanıklık etmektedir.

Tarih ilminde akılları kurcalayan: "Türkler bu kadar büyük toprakları nasıl elde ettiler?" sorusu sorulur. Bu soruya araştırmacılar farklı cevaplar verirler. Bizim kendi görüşümüze göre, en önemli etken, göçebe halkların geçmişten sürüp gelen hayat tarzları ve yaşam özellikleriyle bağlantılıdır. Göçebelerin savaş sanatına aşina olmaları için küçük yaşlardan beri erkek çocuklarını yetiştirildikleri malumdur. Bu sayede toplum cesur, savaşçı bireylerden oluşmuştur. Bu sadece Oğuzların değil, bütün göçebelerin bir hayat mücadele tarzı haline gelmiştir. Bunun en güzel örneklerini eski Türk kitabelerinden görmekteyiz.

Örneğin, Orhun-Yenisey yazıtlarında: "Han babamın ordusu börü, düşmanın ordusu koyun oldu", ya da Hazret-i Peygamberimizin: "Türkler size dokunmazsa, siz de onlara dokunmayın, barış içinde yaşayın. Türk dilini öğrenin, çünkü onlara uzun müddet hükümdarlık buyurulmuştur" dediğini hatırlamamız yeterlidir. Gerçekten de Türkler savaşçı bir millet olduklarından yerleşik hayatta ve savaşlarında çabuk üstünlük sağlamışlardır. Onların tebaalarına her zaman adaletli davranmaları, koca bir imparatorluğun altı asır boyu ayakta kalmasının asıl nedenidir.

Selçuk Türklerinin zaferinde Müslüman Türk kökenli gülamların önemli derecede rol oynadığı inkâr edilmez. Fakat bu Osmanlı Türklerinin zaferlerinde o kadar büyük rol oynadığı söylenemez. Osmanlının başarısında göçebe kökenli kahraman askerlerin güçlü iradesi, akıllıca uyguladıkları savaş taktikleri etkili olmuştur. Çünkü Türk ordusu kahraman savaşçılar ordusuydu!

Uzun zamandır ilişkileri irtibatsız bir şekilde gelişken iki kardeş halkın birlik beraberliğini sağlamada Ankara şehrine yakın Çubuk ilçesinde gerçekleşmekte olan II. Uluslararası Sempozyumun büyük katkıları olacağına yürekten inanıyorum. Çünkü tarihin–"kökü biri birleştiren, ucu biri ayrıştıranı"–kuvvetli bir misyonu vardır.

1389-1402 yılları arasında Osmanlı tahtına Sultan I. Murad'ın oğlu Sultan I. Beyazıt oturunca Rumeli Osmanlı idaresi altına girdi. Sultan Beyazıt fetihlerinde cesur, adil, korkusuz kişiliğiyle ön plana çıkmıştır.

1393 yılında Sultan I. Beyazıt Bulgaristan'ın başkenti Tırnova'yı fethederek 1394'te Peleponski'ye girdi. Aynı yıl Yunanistan da ona diz çöktü. İç Anadolu'daki Karaman Ordusu kuşatıldı, Sultan Alaaddin Türklere karşı baş kaldırdığı için idam edildi. 1395 yılında Sivas Osmanlı devletine katıldı. Böylece kısa bir zaman içinde Türk ordusu önemli toprakları eline geçirerek kuvvetli bir devlete dönüştü.

1396 yılında Yıldırım Beyazıt Anadolu Beylikleri'nin güçlerini birleştirerek Konstantiniyye'ye yaklaştığında, Türklere karşı yeni bir "Haçlı Seferi'nin" başlatıldığı haberi duyuldu.

Avrupalılar Osmanlı'nın daha fazla güçlenmesini engellemek için yeni bir Haçlı Seferi düzenlemek istemişlerdir. Türklere karşı yapılması planlanan Haçlı Seferi'nin önderliğini Macar kralı Sigismund üstlenmişti. Osmanlı Kuşatması altında bulunan Konstantinopolis'in kurtarılması ve Türklerin Avrupa'dan atılması için yeni bir ordu teşkil edilmiştir. Bu ordu Macarların yanı sıra Fransız, Alman, Belçika, İsviçre şövalyeleri, Felemenk, İngiltere Haçlıları, Lombardia, İskoçya, Savua, Rodos Şövalyeleri ve Eflâklılardan teşkil edilmiştir. Ordunun toplam sayısı 100 bin kadardı. 1396 yılında Haçlılar, Niğbolu kalesini kuşattılar. O zamana kadar Bulgaristan'ı ve Sırbistan'ı eline geçirmiş olan Yıldırım Beyazıt, kendi seferinin güzergâhını değiştirerek Avrupa şövalyelerine doğru yönelmiştir.

Haçlı ordusu, karşısında Osmanlı ordusunu görünce çetin ve hızlı savaş başlatmıştır. Taraflar Tuna kıyısında yer alan Nikropol (Niğbolu) şehri yakınlarında karşı karşıya geldimişlerdir. 1396'nın 25 Eylül'ünde olan bu kanlı savaşta Türkler bir kez daha cihangir halk olduğunu ispat etmişlerdir. Haçlı ordusu 3 saat içinde bertaraf

edilmiş, komutan Sigismund kaçmıştır. Her iki taraf da çok sayıda kayıp vermiştir. 10 bine yakın Haçlı askeri esir düşmüştür. Avrupa aldığı bu ağır darbeden sonra uzun süre kendine gelememiştir.

1400 yılı Sultan Beyazıt Konstantiniyye'ye tekrar hücum etmişti ama şehrin sağlam ve kalın duvarlarını delip geçememiştir. Güçlü bir donanmaya sahip olmadan bu şehri almayacağını farkına varan Yıldırım Beyazıt geri dönüp güçlü bir filo kurmaya başlamıştır.

O zamanlar Doğu Anadolu'da birçok beyliği kendi tebaası yapmayı başaran Timur, batı tarafında, ayrıca Konstantiniyye'yi ele geçirmenin peşindeydi. Kendisini büyük Selçukluların ve İlhanlıların varisi gören ve Anadolu'ya hâkim olmak isteyen Timur, Yıldırım Beyazıt'a karşı savaş açmıştır. Timur bu zamana kadar Moğolistan, Altın Ordu ve Hulagü topraklarını almıştır. Bu dönemde hem Beyazıt hem Timur Asya'nın en güçlü kumandanları unvanına sahip hükümdarlardı. Aslında Beyazıt, Timur'la savaşmanın anlamsız olduğunu biliyordu, ancak 1402 yılında Ankara'yı kuşatan Timur, kuvvetlerine karşılık vermek zorunda kalmıştır. Bu savaş şuanki Çubuk ilçesi sınırları dâhilinde cereyan etti.

Bu savaş sonunda Beyazıt, iki oğluyla birlikte Timur'a esir düşmüştür. Rivayetlere göre Timur, elleri bağlı şekilde getirilen Beyazıt'ı gülerek karşılamıştır. Beyazıt'ın: "Şimdi sen bana gülüyorsun, yarın da sana başkaları gülecektir" demesine Timur karşılık olarak: "Ben seninle dalga geçtiğim için değil, Allah'ın dünyayı bir kör ile bir topala hükümdarlık ettirdiğine güldüm" demiştir.

Böylece Ankara Çubuk'ta dünyanın en ağır savaşlarından biri yaşanmıştır. Kardeş halklar birbirinin kanını dökmüşlerdir. Çubuk ovası, yenilginin yanı sıra Anadolu beyliklerinin savaş sırasındaki haince ihanetine de tanıklık etmiştir. Türklük alemi dünya hükümdarlığına gidecek büyük bir fırsatı kaçırmıştır. İstanbul'un fethi ne Yıldırım Beyazıt'a ne de Topal Timur'a nasip olmuş, bu şanlı olay 50 yıl sonra gerçekleşmiştir.

Sultan Çelebi Mehmet (1402-1421) tahta geçtiğinde bütün halka adaletli bir hükümdar olmuştur. O, Osmanlı'yı yeniden bölgeye hâkim bir güç haline getirmiştir. Anadolu'daki Türk birliğini yeniden tesis etmiş, akrabaları ile değil, düşmanlarıyla savaşmıştır. Bu sayede devleti doğu ve batıda aynı anda savaşmaktan kurtarmıştır.

Sonuç olarak hem köklü hem şanlı Türk Devleti'nin şimdiki başkenti Ankara'nın Çubuk ilçesinde gerçekleştirilmekte olan II. Uluslararası Çubuk ve Çevresi Sempozyumu'nda Çubuk'un tarihi, sosyo-ekonomik yapısı, kültürel ve coğrafi, özelliklerini ele alan aydınlatıcı birçok önemli bildirinin sunulacağına inanıyorum. Tüm katılımcılara başarılar diliyorum.

Osmanlı Dönemi Çubuk Kazasında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri

H. Mustafa Eravcı*

Özet

Ahi kültürünün ve yapılarının güçlü olduğu yerlerden biride Ankara ve çevresidir. Osmanlı öncesi bölgede ortaya çıkan bu yapının Osmanlı sürecindeki dönüşümü ancak dar alanlı bölgesel çalışmaların yapılması ile ortaya çıkacaktır. Ayrıca bölgenin demografik yapısını anlama ve anlamlandırma bağlamında da bu tür çalışmalar yeni açılımlar sağlayacaktır. İşte bu çalışmada Osmanlı arşiv kaynakları, vakıf kayıtları ışığında daha önce yapılan çalışmalar temelli Osmanlı Çubuk kazasındaki Ahi faaliyetleri ve zaviyeleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Çubuk, Zaviye, Ankara, Ahi.*

Akhis and Akhi Zawiyahs in Çubuk During The Ottoman Era

Abstract

One of the places where Akhi culture and structures are strong is Ankara and its surrondings. The transformation of this structure, which emerged in the pre-Ottoman region, in the Ottoman period will only emerge with the conduct of regional studies in narrow space.

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
E-posta: hmeravci@hotmail.com

In addition, in the context of understanding and interpreting the demographic structure of the region, such studies will provide new expansions. In this study, in the light of the Ottoman archival sources and the foundation records, the Akhi activities and lodges in the Ottoman Çubuk township will be emphasized.

Key Words: *Çubuk, Zawiyah, Ankara, Akhi.*

Osmanlı öncesinde Anadolu'da Ahi toplum yapısının en güçlü olduğu bölgelerden biri Ankara ve çevresidir. Hatta Ankara'da yer alan yerel aktörler bağlamında Ahiler toplum önderi yani eşraf sayılarının kesif ve diğer sosyal yapılara oranla daha örgütlü olmalarından dolayı Anadolu Selçuklu devleti sonrasında Ankara ve çevresinde Ahi yönetimi oluşturmuşlardır. Öyle ki bu sosyal, kültürel, üretim hatta siyasal niteliği olan bu yapı Osmanlı devleti Sultanı Orhan Bey'in Ankara'yı fethine kadar bölgenin egemen gücü olmuştur. Bu dönemdeki Ahi önderleri, Ahi Şemseddin, Ahi Şerafettin, Ahi Mesut, Ahi Elvan ve Ahi Çomak, Ahi Hüsam, Ahi Selman gibi kişilerdir.[1] Bunlar adına kurulan yapılar ise vakfedilen gelirlerle daha sonraki süreçte de sosyal, kültürel, üretim hatta siyasi hayatın farklı boyutlarında değişik seviyelerde kendini göstermiştir.

Çubuk bölgesi Ahi yönetimin etkinliğinde olmasının yanında, bölgenin demografik yapısı da bölgedeki Ahi hareketliliğini sağlayan faktörlerdendir. Özellikle burası göçebe yaşam biçiminin yoğun olduğu yerlerden biridir. Ayrıca Çubuk, Ahi yapıların yoğun olduğu Ankara, İskilip ve Çankırı kuzey güzergâhı içerisinde bulunmaktadır. Bir başka parametre de Çubuk coğrafi konu bağlamında tarihi Kral yolu ve İpek yolunun kuzey hattı olan Ankara-Çankırı-Tokat güzergâhı üzerinde olmasıdır. İşte bu temel faktörler bölgede Ahi hareketliliğinin kısmen de yapılarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı dönemi çubuk kazasındaki ahi varlığının fotoğrafını ortaya koymak için çağdaş kaynaklardaki verileri üç alt başlıkta değerlendirmek gerekmektedir. Bunlar Ahi yerleşim yerleri veya zaviye adları, Çubuk kazası sınırları içinden Ahi müesseselerine vakfedilen yerler ve nihayet Ahi zaviyeleridir.

Çubuk Kazasındaki Ahi Yerleşim Yerleri

Ahi Kışlası

Osmanlı döneminde Ankara sancağına bağlı kaza olan Çubuk, göçebelerin yoğun olarak yaşadığı bir yerdir. Nitekim Çubuk kazası coğrafi konum itibariyle yaylacılık

[1] Bkz. H. Mustafa Eravcı, *Ahilik Ansiklopedisi*, Ankara 2015.

yapmaya elverişli bir bölgedir. Özellikle kazanın kuzeyinde Aydos dağı ile Işık dağı çevresinde çok sayıda yaylak olup 1463 yılı Osmanlı kayıtlarında buralar İskender Beyin yaylakları olarak adlandırılıp, 1523 de ise yeni yaylaklarla beraber Miralay Ali Bey'in tımarı olup Yaylakha-i Aydos olarak kayıtlıdır.[2] Kışlaklar ise yaylaklara mukabil olarak hayvanların kış mevsiminde engin kuytu mahallerde barındığı yer olup, buralar daha çok en az kar tutan soğuğa maruz olmayan ve otu bol olan mahallerdi. Kışlaklarda zamanla kalıcı iskân yeri haline gelmiştir. Nitekim Ahikışlası da daha önce kışlak olarak kullanılıp daha sonra Ahi birisinin yerleşmesinden dolayı bu ismi almış olmalıdır.[3] Veya bu yerin geçiş bölgesinde olmasına bağlı olarak Ahilerin toplandığı bir yer olması da ihtimal dâhilindedir. 1464 tarihli tahrirde burada yerleşenlerin sayısının az olması Ahi şeyhi veya müntesibi tarafından yerleşim alanı olduğunu göstermektedir.

Yer adı	1463	1523	1571
Ahi Kışlası	3 hane	2 hane	5 hane

Daha sonraki kayıtlarda buranın isminin geçmemesi yerleşim yerinin neresi olduğunu muammaya dönüştüren yani konumunu belirleyememe de en önemli faktördür. Bununla beraber burasının göçebelerin yaşadığı Çubuğun kuzey bölgesinde olmalıdır.

Çubuk kazasında çok sayıda eşkünc vakfı bulunmasına rağmen bunlar Ahmet Çelebi ve Emre Çelebi atlı kişilere tevdi edilmiştir. Bunların Ahi ailesinden olup olmadığı net değildir. Çelebi unvanı Ahilik de çok yaygın olmakla beraber diğer benzer yapılarda bu unvanı kullanmışlardır. Ancak Ankara bölgesinde bazı ahi ailelerine bu vakıfların tevdi edildiği göz anına alındığı zaman bu ailelerin de Ahiliğin seyfiye kolundan olmaları da muhtemeldir.

Bunlardan başka kaynaklarda Ahi sıfatı kullanılmamakla beraber Ahi isim terminolojisi içinde sıkça rastladığımız Şemseddin, Elvan, Şerafeddin ve İvaz isimli zaviye nitelikli müesseseler bölgedeki Ahi nüfuzu ve etkisi ile ilgili olsa gerektir. Bunlarla ilgili ayrıntı zaviyeler kısmında verilecektir.

Ahi Müesseselerine Vakfedilen Yerler

Tahririlere göre Çubuk kazasında Ahi müesseselerine vakfedilen yerler ve gelirleri tablodaki gibidir:[4]

---

2 BOA *TD 117*, s. 264.

3 Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 66.

4 Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002, s. 226-229.

Yer adı	Gelirin Tahsis Edildiği Ahi Müesesesi	Vakfeden	1463	1530	1571
Başsemer	Cami-i Ahi Şerafeddin	Ahi Hüseyin ve Ahi Seydi	2300	3877	4877
Bayındır	Cami-i Ahi Şerafeddin	Hüsam Ahi Şerafeddin	1205	3500	3500
Karafatma Mezrası	Zaviye-i Ahi Durak	Ahi Şuayb oğlu Durak Zaviyesi	830	524	525
Kargasemer	Cami-i Ahi Şerafeddin	Ahi Şerafeddin soyundan	2745	4625	5925
Kuzviran mezrası	Medrese-i Ahi Yeşil				
Kuzviran Mezrası	Zaviye-i Şeyh (Ahi) Şemseddin		840	600	600
Şeyh Elvan mezrası	Zaviye-i (Ahi) Elvan Şeyh	Yeğen bey	600	800	800
Todurga	Cami-i Ahi Şerafeddin		2965	6607	9607

Ahi Şerafeddin Cami

Ahi Şerafeddin Cami Ankara Saman Pazarı semtindeki Arslan Hane Camii'dir. Ahi Şerafeddin şecerenamesinde Ahi Şerafeddin hace Osman olarak geçer. Vefatına kadar Ahi reisliğini uhdesinde bulunduran Şerafeddin'in Emir Eretna'nın naibi olduğu ifade edilir. Kendi ismi adına yapılan camide babası Hüsameddin veya Kemaleddin adında bir muhibbisi tarafından yapıldığı iddia edilir. Ankara'da vefat eden Ahi Şerafeddin adına yörede zengin vakıfları oluşturuldu. Bunlardan en önemlileri de cami vâkıfına ihdas edilen Çubuk kazasındaki dört köydür. Bu köylerdeki Todurga, Kargasemer ve Bayındır köylerindeki akarın Hüsam Ahi Şerafettin tarafından vakfedilmesi bu arazilerin Şeraffedin veya soyu tarafından vakfedildiği ve işletildiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Başsemer köyünün Ahi Hüseyin ve Ahi Seydi tarafından vakfedilmesi bu kişilerin ya onun soyundan birileri veya Şerafeddin'in muhibbileri olduğunu gösterir. 1530 da bu köylerden vakfa akar 17609 akçe idi. 1846 tarihinde Ahi Şerafeddin vakfının mütevelliliğini Hacı Ali Ağa bin Osman üzerinde idi. Çocuğu olmadığı için vefatından sonra vâkıfı aile hissedarları idare emiştir. 1866 yılında Ahi Şerafeddin cami ve tekkesi vakfı mütevelliliğini Bekir Ağa'nın uhdesinde idi. Aynı yıla ait vakıf geliri 24.710 kuruş olarak görülmektedir.[5]

Ahi Yeşil Medresesi

Yeşil Ahi Medresesi veya Yeşilhane adlarıyla da zikredilen medrese Ankara merkezde Hacı Murat Mahallesinde XVI asrın ilk yarısında kurulmuştur. Medrese ait vakıf gelirleri arasında Ankara merkez ve Kazan'dan araziler ve dükkânlar bulunmaktadır. Çubuk kazasında ise Dumlupınar ve Kuzviran mezrasında bir parça arazi medrese

[5] H. Mustafa Eravcı, "Ahi Şerafeddin Camii", *Ahilik Ansiklopedisi*, c. I, s. 176-77.

vakfına tahsis edilmiştir. Muhtemelen vakfedenler Ahi veya muhibbisi olmalıdır. 19. yüzyılda medrese vakıf gelirleri arasında Dumlupınar ve Kuzviran mezralarının aşarları zikredilmektedir.[6]

Ahi Zaviyeleri

Ahi Durak Zaviyesi

Ahi Durak zaviyesi nerede kurulduğu bilinmiyor. Kızılcahamam ilçesine bağlı Otacı köyü gösterilmekle beraber bunu teyit edecek bilgi bulunmamaktadır. Ancak vakf eden Ahi Şuayb oğlu Durak Zaviyesi olarak geçmesi Çubuk kazası sınırları içinde yer alan Kara Fatma Mezrasının önce mülk iken sonra vakıf haline getirilerek Ahi Şuay oğluna vakfedildiği anlaşılıyor. 1463 tarihinde zaviye Ahi Şuayb oğlu Budak ve Durak oğlu Abidin'in tasarrufundadır[7]. Ancak XIX yüzyıl da adı geçen mezra Şeyh Ali Semerkandi evladından Şeyh Seydi Mehmed ve Abdurahmanın uhdesinde idi. Bu durum Ahi Durak zaviyesinin tarihi süreçte dönüşüm yaşadığını göstermektedir.[8]

Şeyh Şemseddin Zaviyesi

Zaviyenin nerede kurulduğu belli değildir. Ancak Ahi önderlerinden Ahi Hasan'ın babası adına muhibbileri tarafından zaviyeler kurulmuştur. Bunlardan ilki Bursa'da babası adına Ahi Hasan tarafından Ahi Şemseddin zaviyesi kurulmuştur. Diğeri de yine aynı adla Isparta'ya bağlı Uluborlu'da da Ahi Şeyh Şemseddin zaviyesi bulunmaktadır. Muhtemelen Çubuk kazası sınırları içinde yer alan Kuzviran köyünden bir çiftlik yeri de Abdullah ve Süleyman Bey adındaki kimseler vakfetmişlerdir. Kaynaklarda Ahi ismi geçmemekle beraber 1463 yılında vakıf mutasarrıfı Şeyh Şemseddin oğlu Said Fakih ve İvaz Fakih üzerlerinde bulunmaktadır. İvaz ve Şemseddin ve Fakih unvanları Şeyh Şemseddin'in Ahi çevrelerinden olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan evasıt-ı Zilkade 842/ 25 Nisan-4 Mayıs 1439 tarihinde düzenlenen Hacı Şemseddin Ahi Ahmet adına düzenlenen vakfiyede ise Çubukta Dumlupınar ve Bayındır karyelerinin yarısının geliri Ankara'da babası adına yaptırdığı medreseye vakfettiği kayıtlıdır.[9] Bu kırık dökük bilgileri bir bütün halinde değerlendirdiğimiz zaman şu sonuçları çıkartmak mümkündür.

---

6 H. Mustafa Eravcı, "Ahi Yeşil Medresesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, c. I, s. 201.

7 Çınar-Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete*, s. 252-253.

8 H. Mustafa Eravcı, "Ahi Durak Zaviyesi" *Ahilik Ansiklopedisi*, c. I, s. 68.

9 Yusuf Küçükdağ, "Ahi Şemseddin Ahmet Vakfiyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, c. I, s. 174.

1. Vakıf gelirleri bağlamında mukayese edildiği zaman Ahi Şemseddin medresesi muhtemelen Ahi Yeşil diye adlandırılan medresenin olması kuvvetle muhtemeldir.

2. Eğer böyle ise Şeyh Şemseddin zaviyesi Şemseddinin müritleri veya bu medresede eğitim alan biri tarafından kurulduğu söylenebilir. Zira XVI. Asır başından itibaren Ahi yapılarında çözülme olup Ahi ismi olmaksızın zikredildikleri görülmektedir. Ayrıca bu dönmede daha çok Ahi yapıları tasavvuf ve medresenin verdiği kitabi İslam'la şekillenmeye başlamaktadırlar. Zaten başlangıçtan beri bu yapı ile mezkûr yapılar arasında geçişkenlik oldukça fazla idi.

Elvan Şeyh Zaviyesi

Zaviyenin nerde kurulduğu bilinmemekle beraber Ankara Ahi önderlerinden Ahi Elvan adına kurulan zaviye veya onlardan biri olmalıdır. Her ne kadar kayıtlarda Ahi ismi geçmiyor ise de benzer şekilde Şeyh olarak zikredilen ancak farklı kaynaklarda Ahi olduğu anlaşılan zaviyeler bulunmaktadır. Nitekim Ankara Ahi Elvan zaviyesine Çubuk'dan bazı mezraların vakıf edildiği görülmektedir.[10] Bu durum da Binari beyin atası Ulu beyin atası Ulu Beyin mezrayı Şeyh Elvan için vakf etmiş olduğu söylenebilinir. Ancak daha sonra ise bağımsız bir yapı haline gelmiş olabilir. 1463 tarihinde vakfın mutasarrıfı Şeyh Elvanın oğlu Duralidir.[11] Vakfın I. Mehmed döneminde kurulması bu zaviyenin Ahi Elvan zaviyesi merkezli olduğunu göstermektedir.

Şeyh İvaz Zâviyesi

Çubuk'un Manastır köyünde bulunan zaviyeye Emir İlyas tarafından bir çiftlik yer vakfetmiştir. 2 hane olan çiftliğin vakıf geliri 200 akçedir.1530 ve 1571 yıllarındaki kayıtlarda da vakfın geliri aynen kalmıştır. Şeyh İvaz'ın Ahi olup olmadığı kayıtlarda görünmüyor. Ancak Kalecik nahiyesinde ve Kütahya da Şeyhlü kazası kırsal kesiminde Ahi İvaz zaviyeleri bulunmaktadır. Ayrıca bu bölgede görev yapan aynı zamanda Çelebi Mehmed'in veziri Ahi olan İvaz Paşa'da bir süre bu bölgede bulunmuştur. Son saydığım üç zaviye Ahi zaviyesi değilse bile kurucuları bağlamında Ahi muhitinde yetişen kimselerden olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Osmanlı Çubuk kazası Ahi kültürünün güçlü olduğu yerlerden biri olup, Ahikışlası adlı bir yerleşim yerinin oluşmasının dışında çok sayıda Ahi önderi

[10] H. Mustafa Eravcı, "Ahi Elvan Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, c. I, s. 74.

[11] Çınar-Gümüşcü, *Osmanlıdan Cumhuriyete*, s. 253.

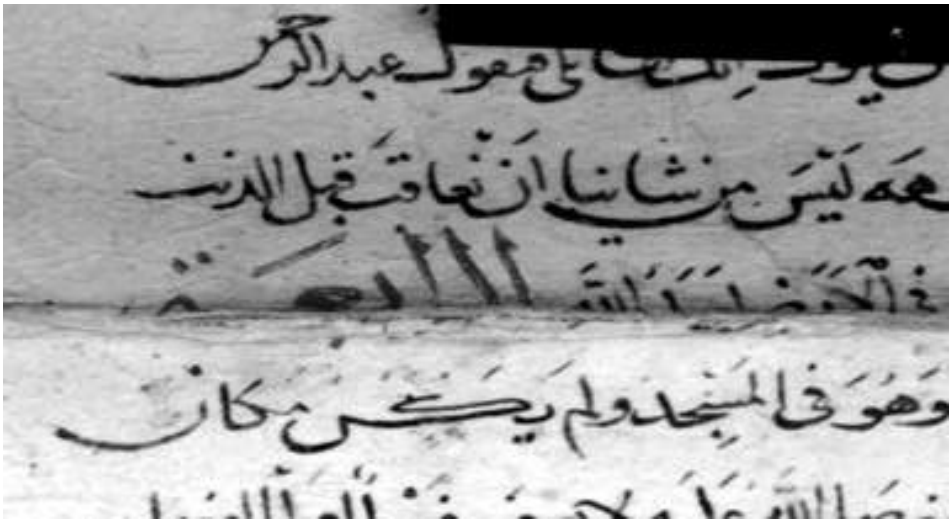
ismi değişik yapıların adlarına kaynaklık teşkil etmiştir. Ayrıca Ankara'daki üç önemli Ahi merkezine Çubuktaki arazilerden vakıf tahsis edilmiştir. Bunlar 19. yy. sonuna kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Nihayet Ahi ismi ile kurulan zaviyeler veya aynı kaynaktan beslenen ancak dönüşüm yaşayan zaviyelerde bulunmaktadır. Genel olarak bütün Anadolu'da olduğu gibi 16.asırdan itibaren Çubuk'da Ahi hareketinin de çözülme yaşayıp dönüşüm yaşadığı söylenebilinir. Sadece 19 asra asitane statüsündeki Ahi yapılarına vakfedilen vakıflar hayatını devam ettirdiği söylenebilinir.

EKLER:

Ahi Şemseddin Vakfı Vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

KAYNAKÇA

Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002.

Erdoğan, Emine, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Eravcı, H. Mustafa, "Ahi Durak Zaviyesi" *Ahilik Ansiklopedisi*, c. I, Ankara 2015, s. 68.

--------, "Ahi Elvan Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, c. I, Ankara 2015, s. 74.

--------, "Ahi Şerafeddin Camii", *Ahilik ansiklopedisi*, c. I, Ankara 2015, s. 176-77.

--------, "Ahi Yeşil Medresesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, c. I, Ankara 2015, s. 201.

Küçükdağ, Yusuf, "Ahi Şemseddin Ahmet Vakfiyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, c. I, Ankara 2015, s. 174.

Ankara Şer'iye Sicillerine Göre Çubuk Kazası'nda Bulunan Zaviyelerde Yaşanan İdari Sorunlar

Ahmet Köç*

Özet

Osmanlı devrinde Ankara Sancağı'na bağlı Çubukabad Kazası'nda Hüseyin Gazi, Baba Samud ve Gül Baba Zaviyeleri en iyi bilinen yapılar olmakla birlikte, burayla ilişkili başka vakıflar da vardır. Bölgeyle kısmen ilişkili olan Hacı Bayram-ı Velî, Mevlevihane ve Ahi Şerafeddin Zaviyeleri Ankara şehir merkezinde faaliyet gösterdikleri için gerek dini gerekse idari ve iktisadî anlamda toplumu bir arada tutan önemli kurumlardır. Ankara'daki bu zaviyeler zaman içerisinde elde ettikleri imkanlarla hem geniş alanlara yayıldılar hem de daha fazla dervişe hizmet götürdüler. Hizmet alanları genişleyen bazı zaviyeler ise etraflarındaki diğer kurumlar üzerinde baskı oluşturmaya başladı ki bu durum zaviyeler arasında büyük bir rekabete yol açtı. Sicillerde geçen zaviyeler arasındaki rekabeti ve bunların vardığı boyutları gösteren çalışmada, Ankara sicilleri ve Osmanlı arşiv belgelerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Ankara, Çubuk, Vakıf, Zaviye, İdari yapı.*

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
E-posta: akoc@balikesir.edu.tr

Administrative Problems Occurred in Zawiyahs in Çubuk Township According to Ankara Court Records

Abstract

In the Ottoman period, although Hüseyin Gazi, Baba Samud and Gül Baba Zawiyahs were the best-known structures in Çubukadad Township which was connected to Ankara Sanjak, there were other foundations related to that. Because Hacı Bayram-ı Velî, Mevlevihane and Ahi Şerafeddin Zawiyahs which were partially associated with the region were in service in Ankara city center, they were important institutions that held society together both in religious, administrative and economic sense. In the course of time, these zawiyahs in Ankara both spread over large areas and brought services to more dervishes with the facilities they had obtained. Some of the zawiyahs whose service areas had expanded began to put pressure on other institutions around them and this situation led to a big rivalry among zawiyahs. In the study that shows the rivalry and its consequences that are found in the records, Ankara records and Ottoman archive documents have been used.

Key Words: *Ottoman Empire, Ankara, Çubuk, Foundation, Zawiyah, Administrative structure*

Giriş: Zaviyeler ve Gelir Kaynakları

Osmanlı toplumunda vakıfların tesisi refah devleti[1] olma yolunda sürdürülen politikalarla yakından ilişkilidir. Bu sistemin işleyiş mekanizması, kira gelirlerinden aktarılan hisselere dayanıyordu.[2] Osmanlı sisteminde büyük dalgalanmalar olmadığı veya yardım dağıtımlarının şeklini değiştirecek kararlar alınmadığı sürece, vakıflar kendilerine sağlanan imkânlarla sosyal sorumluluklarını düzenli şekilde yerine getirmişlerdir. Barkan'ın ifade ettiği gibi Osmanlı Devleti'nde sosyal hizmetlerin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde kişilerin savaş ganimetlerinden, tarım gelirlerinden, mülklerinden veya bireysel servetlerinden yararlanılmıştır.[3]

---

1 Osmanlı Devleti'nin refah devleti mi? yoksa refah toplumu mu? Olduğu konusunda farklı görüşler vardır. H. İnalcık, Osmanlı padişahlarının refah devleti oluşturmaya çalıştığını ortaya koyarken A. Sınger, devletin refah toplumu oluşturmaya çalıştığını vurgulamıştır. Bk. A. Singer, İyilik Yap Denize At: Müslüman Toplumlarda Hayırseverlik, s. 28 ve H. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I (1300-1600)*, s. 46.

2 Randi Deguilhem, "In the Ottoman Empire to 1914 Waqf", *EI2* XI, Leiden-Brill 2002, p. 89.

3 Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi II*, 1942, s. 285. Ayrıca bakınız Murat Çizakça, "Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları", Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, s. 22.

Osmanlı devlet adamları yeni bir vakıf kurmak konusunda sürekli girişimci olmuşlardır. Özellikle padişahlar, hanedan üyeleri ve devlet adamları kendi isimleriyle zikredilen büyük yapılar meydana çıkarmışlardır. Bu yüzden Osmanlı padişahları için hayırseverlik denilince; hem kendi isimlerini taşıyan vakıflara hem de başkaları tarafından kurulmuş olmakla birlikte, desteğe muhtaç kurumlara yapılan yardımlar akla gelmektedir. Padişahların yaptırdığı büyük vakıf külliyeleri bulundukları mekânlarda toplumun faydasına çalışarak; her gün binlerce kişinin ibadet ettiği mescit ve camilerin, talebelerin ilim öğrenmesi için medrese ve mekteplerin, açların doyurulması amacıyla imaret/aşevlerinin, hastaların şifa bulacağı hastanelerin destekçisi olmuşlardı.[4] Bu yüzden Deguilhem; padişahların, hanedan üyelerinin veya devlet adamlarının toplumun ihtiyaçlarını karşılamaları için kurdukları vakıfları, Osmanlı sosyal düzeninin ve refah düzeyinin yükselmesine imkân sağlayan unsurlar olarak nitelemiştir.[5]

Gönüllü hayırseverliğin bir şekli olarak vakıf kurmak, kişilere yeni kazanımlar katabilirdi. Aynı zamanda yeni bir vakıf kurma eylemi, toplum içerisinde vâkıfın, hayırseverliğinin teyit edilmesi anlamına da gelirdi. Dolayısıyla yeni kurulan bir vakıf, kurulduğu bölgenin mülkiyet ilişkilerine, kentin ticarî biçimlenmesine, bölgenin imar faaliyetlerine ve kırsal bölgelerde tarımsal sürekliliğinin sağlanmasına aracılık edebilirdi.[6]

Osmanlı Devleti'nin sosyal bünyesini geliştiren tekke ve zaviyeler de birer vakıf kurumuydu. Erken dönemlerden itibaren zaviyelerin kuruluş amaçları devletin varlığını ve birliğini sürdürmeye yönelikti. Zaviyelerin işleyiş biçimleri bu bakımdan devlet desteğine muhtaçtı. Zaviyelerdeki şeyh ve dervişler ülkenin huzurunun sağlanmasında devletin en büyük yardımcılarıydı. Bunların dışında zaviyelerin başka fonksiyonları da vardı. Nitekim zaviyeler; yollarda seyahat eden yorgun düşmüş yolculara hizmet etmeyi varlık sebebi saymışlardı.[7] Osmanlı devrinde zaviyeler nerede kurulmuş olursa olsun, yolculuk eden kişilere bakmayı sorumluluk addetmişlerdi.[8] Çünkü ifade edilen

---

4 İslam toplumunda hayırseverlikle ilgili ayet ve hadisler bir hayli fazladır. Ancak "*bir insan öldüğünde ameli kesilir. Defter-i â'mâli kesilir. Yalnız sadaka-i câriyesi, ilmî bir eseri ve kendisine dua eden hayırlı bir evlâdı olan kimsenin defter-i a'mâli kapanmaz*" hadisi iyilikleri arttırmıştır.

5 Randi Deguilhem, "In the Ottoman Empire to 1914 Waqf", *EI2* XI, Leiden-Brill 2002, p. 89.

6 R. Peters, "Origins Wakf", *EI2* XI, Leiden 2002, p. 60.

7 Vakıflar Dergisi'nin ikinci sayısında Ömer Lütfü Barkan'ın yayınlamış olduğu "Defter-i Hakânî Kayıtları" isimli çalışmasında vakıf zaviyelerin yolculara bakmasıyla ilgili pek çok kayıt vardır. Bk. Ö. L. Barkan "İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi II*, Ankara 1942, s. 305.

8 İbn-i Batuta Kastamonu'daki Fahreddin Bey Zaviyesi'nin faaliyetlerine hayran kalmıştı. Vakfın sahibi Fahreddin Bey, tekke yanındaki hamamın gelirleriyle; uzak bölgelerden gelen yolculara birer kat elbise ve yüz dirhem harçlık verilmesini şart koşmuştu. Ayrıca tekkede kalan her yolcuya günlük ekmek, et, pirinç, yağ ve helva verilmesi de dikkat çekicidir. Bk. İbn-i Batûta, *Seyahatname* I, s. 408.

bu hususlarda şeyhlerin esas amacı, gönül kazanmak olduğu için zaviyeler aslî vazifelerini yerine getirmeye çalışıyorlardı. Böylece zaviyeler, bir yandan gelip giden misafir ve yolculara hizmet ederken, diğer yandan da manevî hayatlarını geliştirmek isteyen dervişlerin toplanma mekânları olmuştu.

Amaçları devlete yardımcı olmak ve toplum fertlerini eğitmek olan vakıf zaviyelerini de Osmanlı padişahları desteklemişlerdi. Kuruluş yapısı itibariyle birbirinden farklı şekillerde oluşturulmuş olsalar da tekke ve zaviyelerin bir takım muafiyetler ve haklar elde ettikleri, padişahlardan himaye gördükleri Barkan tarafından ifade edilmiştir.[9] Devlet bu tür kurumlara kimi zaman temliknâmelerle arazi tahsisleri yapmış, kimi zaman da padişahların özel ihsanlarından veya gelirleri hazineye gitmesi gereken mukataalardan aynî ve nakdî aktarımlar yapmıştır. Böylece Osmanlı padişahları, maksatları topluma hizmet etmek, iyiliği yaymak olan zaviyeleri; kendi hazinesinin gelirlerini azaltmış olmasına rağmen desteklemiştir. Örneğin; 29 Muharrem 1023/11 Mart 1614 tarihinde Ankara Sancağı'ndaki; *"feth-i hâkânîden berü Begbazarı Çeltüğü Mukataası'ndan muhâsebât-ı anîfe ve kânun-ı kadîme üzere her sene Sultan Seyyid Gazi Zaviyesi'ne 177 müd pirinç ve Hacı Bayram Sultan Zaviyesi'ne 80 müd pirinç ve Şüccâ' Baba Zaviyesi'ne dahi 44 müd pirinç ve Uryan Baba Zaviyesi'ne dahi 22 müd pirinç ki cem'â zikr olunan dört zaviyeye 223 müd pirinç…"* verilmesini istemiştir.[10] Burada mukataa gelirlerinden yapılan tahsisatlar gibi vakıflara aynî ve nakdî yardımlar da yapılmıştır. 22 Receb 1046/20 Eylül 1636 tarihli başka bir kayıtta, Ankara Mevlevîhâne'si dervişlerinin *taam-bahası*/yemek ücreti için günlük 25 akçe ayrılmıştır. Mevlevihaneye tahsis edilen yemek paraları Ankara'daki *İhtisab ve Cendere Mukataası* gelirinden tahsil edilmiştir. Öte yandan aynı zaviyede görev yapan Musa ve Şeyh Ahmed için 10'ar akçe, Pir Mehmed için ise 20 akçe maaşları 4 Ramazan 1051/7 Aralık 1641 tarihinden itibaren yine Ankara'daki *Cendere Mukataası'ndan* almaları sağlanmıştır.[11] Bunların dışında Mevlevî şeyhi Mehmed'in 15 akçelik maaşını *Rüsûm-ı Damga-i Kirpas-i Ankara Mukataası'ndan* alması için, *Başmuhasebe Kalemi*'ne yazılmıştır.[12] Görüldüğü üzere hem *ayende vü revende*/yolculara hem de kendi dervişlerine bakan zaviyelere Osmanlı padişahları çeşitli vesilelerle destek sağlamışlardı.[13]

---

9 Ö. L. Barkan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi II*, 1942, s. 292.

10 29 Muharrem 1023 tarihinde Beypazarı Kadısı'na yazılan yazıda; *"… Hacı Bayram Sultan fukarâsının pirinci virilsün mâ'dası bu cânibe gelüb görüldükden sonra fermân-ı şerifim tevcihiyle sâdır olunsun…"* denilerek öncelikli olarak zaviyelerin taleplerinin karşılanması istenmiştir. Bk. AŞS 14/700: 925.

11 AŞS 30/716: 833.

12 AŞS 184/870: 161.

13 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (haz. A. Kuyaş), İstanbul 2010, s. 159.

Osmanlı toplumunda sadece padişahlar, hanedan üyeleri ve devlet adamları değil aynı zamanda toplumun her kesiminden varlıklı kimseler zaviyelerdeki şeyh ve derviş-lerin ihtiyaçlarını görmüşlerdi. Örneğin Pîrî Dede bin Veyis yakında bulunan Seyid Hüseyin Gazi Zaviyesi'ne; Ankara'da Ürgüp Mahallesi'ndeki iki katlı evinden başka, üçyüz adet ağnam geliri ve Çukurcak Kazası'na bağlı Damlacık denilen mevkideki ağı-lının gelirlerini bağışlamıştı.[14]

Padişahların, hanedan üyelerinin ve devlet adamlarının zaviyelere yaptıkları temlikler, yardımlar ve ihsanlar yanında; vakıflara bağışlanan bağlar, bahçeler, tarla-lar, dükkânlar ve hamamlar söz konusu vakıfları birer tarım işletmesine çevirmiştir. Dolayısıyla vakıfların çeşitli sektörlerden toplanarak bir araya getirilmiş gelir havuzları büyük rakamlara ulaşmıştır. Nitekim Evliya Çelebi, Seyyid Hüseyin Gazi Zaviyesi'nde 50 kadar dervişin ikamet ettiğini, bunların beslenmesi için zaviyenin buğday ve arpa anbarlarından, derviş ve misafir odalarından, mutfak ve kilerinden bahseder. Ayrıca aynı zaviyenin ahırlarında 141 koyun, 74 oğlak ve kuzu, 3 katır, 8 inek, 5 tazı, 3 tosun, 4 öküz, 6 dana, 17 tavuk ve 20 arı kovanı vardı[15]. Görüldüğü üzere zaviyedeki mevcut hayvan sayısı buranın bir tarım işletmesine dönüştüğünü göstermektedir.[16]

Değişmeye Başlayan Sosyal Düzenin Zaviyelere Etkisi

XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında görülen gelişmeler; fetihlerin getirdiği zenginlik, yerleşikliğe olan yönelim, tarımsal alanda yoğunlaşan etkinlik ve siyasal düzenin oturmuş olması gibi faktörlerle yakından ilgiliydi. Zaten ülke nüfu-sundaki artış, bu gelişmeler üzerine yaşanmıştı. Toplumda yetişkin bekâr erkek sa-yısındaki olağan üstü artış,[17] XVI. yüzyılın ikinci yarısında oldukça dikkat çekiciydi (Koç, 1999;541). Anadolu şehirleri dikkate alındığında Batı Anadolu'da nüfus artışı %45 civarında iken, konar-göçerlerdeki nüfus artışı %52 seviyesindeydi.[18] Dolayısıy-la kırsal alanlarda daha hızlı nüfus artışının olması, bir süre sonra bu genç nüfusun istihdamının nasıl sağlanacağı hususunu gündeme getirecekti. Bu yüzden Ortaçağ şartlarında nüfusun olağan üstü artışı bir krizin habercisi olarak mütalaa edildiğinden

[14] AŞS. 53/739:336.

[15] AŞS. 14/700; 758. Benzer şekilde, XVII. yüzyılda kırsal alanlarda bulunan zaviyelerin çok sayıda hayvanlarının olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre, Abdal Musa Zaviyesi'nin 1000 koyun, sığır, manda ve katırın yanı sıra tarla ve bağları da vardı Ahmet Y. Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler,* Ankara 1992, s. 194.

[16] AŞS. 15/701:1689.

[17] Meselâ 1558-1559'lardan 1575-1576'lara kadar geçen sürede, Bozok Sancağı'nda vergi mükellefi hâne sayısında %23,7'lik bir artış görülürken, yetişkin bekâr erkek nüfus sayısında aynı dönemdeki artış oranı % 100 civarındadır.

[18] Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye I*, s. 72.

artışın getirdiği sorunlar kaçınılmazdı[19]. Nitekim hızlı nüfus artışının ikinci bir kriz dönemine yol açacağı ve sistemin bu yoğunluğu hazmedememesi, değişen dünya şartları karşısında gerekli reflekslerin gösterilememesi bir toplumsal kargaşa ortamı olan Celâlî isyanlarına zemin oluşturacaktı.[20]

Kanuni Sultan Süleyman devrinde nüfusun artışıyla ilgili başka gelişmeler de yaşanmıştı. Bu dönemde Yeniçeri askerlerinin sayısı artmış, devşirme ocağında bozulma emareleri görülmeye başlamıştı. Süreç içerisinde çift bozanlığın çoğalması, köylerini terk eden gençlerin teşkil ettiği sekban-saruca(levend) gruplarının sosyal düzeni tehdit etmeye başlaması asayiş sorunlarını gündeme getirdi. Öte yandan silah teknolojisinin artmasıyla birlikte ateşli silahları kullanmayı bilenler, XVI. yüzyılın sonlarında ön plana çıkmaya başladı ki askeri anlamda gözden düşenler memnuniyetsizliklerini çeşitli şekillerde dile getiriyorlardı[21]. Yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal şartlarının tesirinde kalan Naima; Osmanlı Devleti'nin çalkantılı bir dönemden geçtiğini, ordunun savaş gücünde ciddi düşüşler yaşandığını ve disiplinin azaldığını görmüştü. Nitekim II. Viyana Kuşatması'nın büyük bir hezimetle sonuçlanması pek çok bozulmayı gün yüzüne çıkarmıştı.

Benzer şekilde Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât* isimli eserinde; XVI. yüzyıl sonlarından itibaren ziraî ve sınaî yapısı değişmeye başlayan Avrupa'nın; Osmanlı Devleti'nin ekonomik bünyesi üzerinde sarsıcı tesirler yarattığını ifade etmektedir. Osmanlı ülkesindeki nüfus artışı, topraksızlık, fetihlerin durması ve enflasyonun artmasından dolayı Anadolu'da tımarlı sipahilerin, vakıf mütevellilerinin ve sair yöneticilerin toprak gasbına yönelmeleri bozulmanın emareleriydi[22].

XVII. yüzyılda büyük sorunlara neden olacak gelişmelerin emareleri, ülke içerisinde daha önceden ortaya çıkmaya başlamıştı. XVI. yüzyıl sonlarına doğru tımar kadrolarının dolmaya başlaması, askerî anlamda toplumsal hareketliliğin önünün kapandığı anlamına geliyordu. Tımar sisteminin çözülmeye başlaması iş arayan genç nüfusun Celalî gruplarına katılımını kolaylaştırmıştı. Zaten eşkıyalığın ortaya çıkışı bu süreçlerle yakından ilgiliydi. XVII. yüzyılda eşkıyalık büyük bir problem haline gelince; halk fakirleşmeye, ticari faaliyetler azalmaya ve siyasi iktidarın zaafları görülmeye başlamıştı. Böylece Anadolu'da eskiden beri var olan küçük çeteler, sorunlar yüzünden büyüyerek tehlikeli faaliyetlere girişmişlerdi.

---

19 Suraiya Faroqhi, "İktisat Tarihi", *Türkiye Tarihi II*, (Yay. Yön. S. Akşin), İstanbul 2002, s. 201.

20 Yunus Koç, "Osmanlı Dönemi Nüfus", *TDVDİA*. XXXIII, İstanbul 2007, s. 296.

21 Mehmet Öz, Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri, *Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık* ve Terör, (ed.) O. Köse, Samsun 2009, s. 38.

22 İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, İstanbul 2016, s. 366.

Kısa sürede büyük katılımlarla büyüyen Celalî olayları, ilk önce Orta Anadolu'nun kırsal bölgelerinde korku ve endişeye neden olmuştu. Şehir yöneticileri kaza merkezlerinde ve kırsal alanlarda otoriteyi tam olarak sağlayamadıklarından halk, eşkıyalar karşısında kendisini koruyamıyordu. Öte yandan Celalî gruplarının, kendi çıkarlarına göre hareket etmesinden dolayı hangi bölgeyi ne zaman yağmalayacağı kestirilemiyordu. Kırsal alanlarda ve şehir merkezlerinde sağlanamayan düzen yüzünden büyük acılar yaşanmaya başlamıştı. Kırsal bölgelerde korku içinde yaşayan halk, mülklerini terk ederek şehir merkezine göç etmeye başladı[23]. Nitekim II. Bayezid Vakfı'nın 22 adet vakıf reayası Celalî karışıklığı üzerine daha güvenli olduğunu düşündükleri Ankara şehir merkezine gelmişlerdi. Amasya'da bulunan Sultan II. Bayezid Vakfı'nın mütevellisi ise tarımsal faaliyetleri bırakıp Ankara şehir merkezine göç eden vakıf reayasını köylerine geri dönmeye ikna etmeye çalışmıştı.[24]

Cilâyı vatan/terk-i diyar eden başka bir vakıf reayası grubu ise Hacı Bayrâm-ı Velî halifelerinden olan Kutluhan Köyü'ndeki Şeyh Hüsameddin Zaviyesi mensuplarıydı. Zaviye reayası topraklarını terk ettiğinden *nice zamandır istilâ-i celalî ile halî* kalmıştı.[25] Görüldüğü üzere zaviyeye vergi veren reayanın topraklarını bırakarak kaçması, vakfın iş göremez duruma gelmesine yol açmıştı. Dolayısıyla kırsal alanlarda Celalî olayları yaşanırken vergiler toplanamamış, korkudan kaçan vakıf reayasının topraklarına geri döndürülmesi sorun olmuştu.

Celalî eşkıyaları kırsal bölgelerde olduğu gibi Ankara şehir merkezinde yaşayan halka da korku salmıştı. Nitekim sultan II. Osman'ın vefatında Yeniçeri askerlerini suçlu bulan Erzurum Beylerbeyi Abaza Paşa etrafına topladığı isyancılarla birlikte Sivas üzerinden Ankara'ya gelmesi üzerine şehir halkı bir taraftan önlem alırken diğer taraftan da kaleye kapanmıştı. Buna rağmen isyancılar kısa sürede şehre girerek şehri tahrip etmişlerdi. Şehirde sof ticaretinin merkezi olan Mahmud Paşa Bedesteni ve vakıf çarşıları; *"… harap olup mahlûl olmağla 1036 tarihiyle müverrih tecdidiye icâre-i muaccele olunmak için…"* temessük verilmişti.[26] Sipahilerin destek verdiği Celalî isyancıları, şehirde büyük kaosa neden olmuşlardı. Nitekim evâhir-i Zilhicce 1036/ Ağustos-Eylül 1627 tarihinde gönderilen bir hükümde, eşkıyanın neden olduğu yıkımın ardından Ankara'da durum çok kötüleşmişti. Örneğin; *"…Mahmud Paşa-ı Velî Vakfı dükkânlarına bazı kimesneler icâre-i muaccele ve icâre-i müeccele ile tasarruf iken eşkıya istilasında dükkânlar bi'l-külliye harap olup binalardan kat'ân eser kalmayup, hâlî*

[23] Yusuf Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 66.

[24] AŞS. 20/706: 230.

[25] AŞS. 14/700:1100.

[26] AŞS. 29/715: 453.

ve muattal kaldıktan sonra arâzi-i mezbureyi mütevellî-i vakf zabt ve mâl-ı vakf ile ma'mûr ve abâdân etmek icâb iderken arâzi-i mezbûrun üzerinde izn-i mütevellî olmadan fuzûlen bina ihdâs…" olunmuştu.[27] Belgeye göre Celalî kargaşası sırasında şehir yakılıp yıkıldığından, karışık ortamdan istifade eden fırsatçılar türemişti. Nitekim Mahmud Paşa Vakfı'na ait çarşıların yerine vakıf yöneticisinden habersiz yeni dükkânların yapılması bu fırsatçıların işiydi.

Celalî eşkıyası Osmanlı idarî ve sosyal düzenini sarsması diğer alanlara da etti. Vakıfların gelirlerini toplayamaması, reayanın kaçarak yurdunu terk etmesine, üretimin azalmasına, vakıf anbarlarının boş kalmasına yol açtığından; yolculara, fakirlere, dervişlere ve şeyhlere yemek çıkarılamamış, vakıf personeline ödeme yapılamamıştı.

XVII. yüzyılda vakıflardan maaş alamayan, askerî sisteme dâhil olamayan veya medreselere giremeyen kişilerin, maddi sebeplerden dolayı eşkıya gruplarına katılmaları arasında fark yoktu. Bütün bunların yanında yaşanan olaylar sonrasında sorumsuzca davranan, vakıf mallarını gasp etmeyi amaç haline getirenlerin oluşturduğu yozlaşmanın önü alınamıyordu. Sonuçta XVII. Yüzyılda Celalî isyanlarıyla başlayan toplumsal yozlaşmayı düzelterek vakıflarda veya diğer kurumlarda kadim düzeni tesis etmek mümkün değildi.

Ankara Şer'iye sicillerinde toplumdaki yozlaşmanın her türlüsüne rastlamak mümkündü. Zaviyelerde yüzyılın genel sorunlarından kaynaklanan, önü alınamayan yozlaşma ve bozulma emareleri görülüyordu. Nitekim XVII. yüzyıl başlarında çok sayıda dervişi besleyen, gelip giden kişilere hizmet eden Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi şeyhinin; azalan gelirleri bahane ederek misafirlerle ilgilenmediği, yükümlülüklerini yerine getirmediği yapılan şikâyetlerden anlaşılıyordu. 10 Şaban 1121/15 Ekim 1709 tarihli şikâyette;"…*Seyyid Mehmed'in bir tarîkle tekkede mevcud olan 50 miktarı fukarayı tekkeden ihraç ettiği…*"[28] göz önünde bulundurulursa zaviye kuruluş amacından uzaklaşmıştı.

Tekke yöneticilerinin etraflarındaki tekkeler üzerinde çeşitli sebeplerle baskı kurmaları, onların haklarını gasp etmeye başlamaları, şeyhlerin bulundukları bölgelerde elde ettikleri nüfuzla yakından ilgiliydi. Nitekim Hüseyin Gazi Zaviyesi yönetiminin diğer vakıflar üzerinde güç oluşturma çabaları Ankara Mevlevihanesi'nden geri değildi. Mesela 4 Safer 1210/20 Ağustos 1795 tarihli belgede; Ayaş Kazası'na bağlı Yeregömü Köyü'ndeki Baba Samud Zaviyesi Vakfı'nın tevliyet ve şeyhlik görevlerini *ben müteveffâ-i mezbûrenin oğlunun oğluyum vâkıfın evladındanım* diyen Seyyid Hüseyin

[27] AŞS. 23/709: 746.

[28] AŞS. 86/772: 455.

Gazi Zaviyesi şeyhi ele geçirmişti. Bunun üzerine Baba Samud Zaviyesi Vakfı evladından Ali ve Mehmed mahkemede aynı nesilden geldiklerini ispat ederek, Hüseyin Gazi Zaviyesi şeyhinin H.1199 yılından H.1208 yılına kadar geçen sürede reayadan topladığı 900 kile hınta ve şa'iri geri almışlardı.[29]

Aslına bakılırsa Yakub Abdal Zaviyesi'nin ekonomik potansiyelinin iyi olması çevredeki büyük vakıfların yöneticilerinin dikkatinden de kaçmamıştı. Zaman içerisinde zaviyede sorunların çözülmesi beklenmiş olsa da bir türlü sükûnet sağlanamamıştı. Nihayetinde Yakub Abdal Zaviyesi ile ilgili usulsüzlükler ve şikâyetler son bulmayınca devlet; zaviyeyi bu sefer Ankara Mevlevîhânesi'ne bağlamıştı.[30]

Siciller ve arşiv kaynaklarında Ankara Mevlevihanesi şeyhinin şehirde nüfuz ve itibar sahibi olduğunu ortaya koymaktadır. Zaman içerisinde Ankara Mevlevihane şeyhleri, elde ettikleri itibarı, sağlam gelirleri olan diğer zaviyeler üzerinde bir şekilde kullanmaya çalışıyorlardı. Nitekim 15 Ramazan 1044/4 Mart 1635 tarihli bir belgede; Mevlevîhâne Şeyhi Ahmed'in, Şeyh Yağmur Zaviyesi'ne mütevellisi olarak atandığı ifade ediliyordu.[31] Sicillerde usulsüz yapılan atamaların hemen akabinden yapılan şikâyetler, burada bir sorun olduğunu ortaya koymaktaydı. Şeyh Ahmed'in şehir kadısı tarafından Şeyh Yağmur Zaviyesi'ne mütevelli atanması aynı soydan gelen diğer kişilerin hak iddia etmesine yol açmıştı. Dolayısıyla uzun bir soruşturma ve defter-i atiklere müracaatlar neticesinde Şeyh Yağmur Zaviyesi yönetiminin tekrar eski sahiplerine verilmesine karar verilmişti.[32]

Büyük vakıf yöneticilerinin neden sağlam gelirleri olan diğer vakıflar üzerinde baskı kurdukları ve yönetimlerini ele geçirmeye çalıştıkları soruları toplum bilimcilerin yaklaşımlarıyla araştırılmaya muhtaçtır. Ankara kaza merkezinde hayrâtı bulunan, Çubukabâd Kazası'nda akarâtı bulunan Ahi Şerafeddin Vakfı'nda[33] yine benzer sorunlar yaşanmıştı. Seyyid soyundan gelen Ahi Şerafeddin kurduğu vakfı[34] vefatından sonra oğlu Ali Paşa yönetmiş ise de bir süre sonra bu soydan gelen bazı kişiler hem Ankara şehir merkezinde hem de asitânede nüfuz kazanmışlardı. Ankara şehrinde

[29] AŞS. 187/873: 243.

[30] BOA. C. EV.1589.

[31] AŞS 28/714: 681.

[32] AŞS 28/714: 773-809.

[33] Çubukabâd Kazası'nda; Başsemer, Bayındır, Kargısemer, Dodurga Karyeleri reayasının vergileri yanında; şehir merkezindeki değirmenler, dükkan ve evler vakfın temel gelir kaynaklarıydı. Buralardan elde edilen gelirler ise; cami, türbe, zaviye, imaret ve aile fertlerinin giderlerine harcanmıştı.

[34] Seyyid ve şerifler, hazreti Peygamberin küçük kızı Fatıma ile Hz. Ali'nin çocukları Hasan ve Hüseyin'in soyundan gelmişlerdir. Bunlardan İmam Hasan'ın soyundan gelenlere şerif ve İmam Hüseyin'in soyundan gelenlere Seyyid denilmektedir.

Ahi Şerafeddin ailesine mensup kişiler, şehrin önde gelen uleması ve eşrafındandı. Dolayısıyla ailenin şehirde kamuoyu oluşturma konusunda zorlanmadığı bir gerçekti. Bu yüzden olsa gerek, aile mensupları zaman içerisinde Ankara'daki diğer Ahi vakıfları üzerinde derin bir nüfuz kazanmıştı. Mesela Ahi Şerafeddin ailesine mensup Seyyid Şeyh Mehmed, Evasıt-ı Ramazan 1103/Mayıs-Haziran 1692 tarihinde Çubuk Kazası'ndaki Şeyh Elvan Zaviyesi'ni yönetmekteydi.[35]

Şehirde nüfuz sahibi Ahi Şerafeddin Evkafı yöneticilerinin bir başka girişimi ise; Seyyid Fethullah'ın asitâneden *emr aldım deyü* Ankara'daki Yeşil Ahi Zaviyesi'ni zabt etmesiydi. Bunun üzerine defter-i atikte yapılan inceleme sonrasında Evasıt-ı Şa'ban 1100/Mayıs-Haziran 1689 tarihinde görülen davada Seyyid Fethullah'ın bir sene boyunca topladığı vakıf mahsulünü Yeşil Ahi Zaviyesi'ne geri vermesi istenmişti.[36]

Ahi Şerafeddin Evkafı yönetimi ile ilgili başka örnekler de vardır. Zaman içerisinde aile fertleri elde ettikleri nüfuzu, başka şekillerde de kullanmaya başlamışlardı. Ahi Mesud Zaviyesi'ne mensup Es-seyyid Hafız Mehmed Emin ibni Es-seyyid Mustafa Ağa, 26 Rebiül-evvel 1218/16 Temmuz 1803 tarihinde mahkemeye gelerek; *"…Bağluca Karyesi'nin sülüs-ü erba' Ahi Mesud Zaviyesi'ne ve rub' âheri mütevellisi olduğum müşarun-ileyhe Ahi Şerafeddin Vakfı'na…"* ait olduğunu söyleyerek gelirden pay istemişti.[37] Defter-i atîkte yapılan incelemede Ahi Mesud Zaviyesi zaviyedârı Ali bin Ali'nin şahitleri ise; *"…Bağluca Karyesi arazisi hududundan hariç ve müstakilen Ahi Mesud Zaviyesi arazisi olup, canib-i sufla nehr-i Çubuk ve Elvan ve kenarındaki Dere ve ondan canib-i 'alâsında Ebrem demekle maruf nâm mahal ve ondan Yörük Yolu ve ondan Keklikçayırı ile mahdud Ahi Mesud Karyesi arazisi zaviye-i merkum Ahi Mesud vakfı olmağla ez-kadim evveli na-ma'lum müddetten berü Ahi Şerafeddin vakfı tarafına bir habbe ve bir dane verildiği olmayup müstakilen Ahi Mesud Zaviyesi tarafından hasılatı ahz ve kabz…"* oluna geldiğini ifade ederek köy hasılatının Ahi Mesud Zaviyesi'ne ait olduğunu mahkemeye kabul ettirmişlerdi.[38]

Ankara Kaza merkezindeki Mevlevihâneden sonra şehirdeki en itibarlı ve prestijli vakıf ise Hacı Bayram-ı Velî Vakfı idi. Sicillerde *defîn-hâk-i ıtır-nâk* olan Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin cami ve türbesi, şehrin en önemli ziyaret mahallidir. Ancak bu durum zaman içerisinde bazı Hacı Bayram Velî Zaviyesi şeyhlerinin kazandıkları nüfuzu farklı şekillerde kullanmalarına neden olmuştu. Hacı Bayram şeyhi olan Şeyh Ahmed Baba hiç alakası olmadığı halde; *"…100 sene mukaddem vefat eden*

[35] AŞS. 72/762:481.

[36] AŞS. 70/756:163.

[37] AŞS. 199/885:110.

[38] AŞS. 199/885:17 ve BOA. C. EV. 00103-51103.

Tayyibe Hatun'un oğluyum diyerek…", Çubukabâd ve Ayaş Kazalarında arazileri olan Baba Samud Zaviyesi'nin şeyhliğini *hilâf-ı şer'i* üzerine kaydettirmiş, daha sonra bu görev Es-seyyid Abdülhamid Baba'ya geçmişti. Abdülhamid Baba ise; *"…Ankara'da Hacı Bayram-ı Velî evladına meşruttur deyü muayyene-i kesîresi olan Mehmed Arif ve Es-Seyyid Abdülkerim ibni Mustafa'ya…"* tevcih ettirmişti. Bir süre sonra Hacı Bayram şeyhi olan Tayyib Baba ibn-i Şeyh Kasım Baba ise, Baba Samud Zaviyesi şeyhliğinin kendilerinde olduğuna hemen herkesi inandırmıştı. Öyle ki Şeyh Tayyib Baba kadı huzuruna çıkarıldığına bile aynı savunmayı yapmıştı.[39]

Hacı Bayram-ı Velî tekkesi şeyhi Tayyib Baba'nın yönetim ve uygulamaları diğer aile üyelerinden farklıydı. Nitekim Tayyib Baba'nın sancak dâhilindeki Muzaffereddin Zaviyesi'nin yöneticisi Mehmed Halife ibn-i El-hac Ali'nin vefatından sonra burayı kendisine tevcih ettirmesi benzer bir uygulamaydı. Aynı şekilde 12 Receb 1178/5 Ocak 1765 tarihinde Tayyib Baba bu sefer Şeyh İzzeddin Zaviyesi Vakfı'nın mütevellisi Musa Efendi'nin fevt olması üzerine Divân-ı Hümâyun'a arzuhal sunup yönetimi uhdesine almıştı. XVIII. yüzyılda Hacı Bayram Şeyhi Tayyip Baba'nın hem Ankara Sancağı'ndaki yöneticileri hem de başkent İstanbul'daki devlet erkânı ile arasının iyi olduğu, gücünü kullanarak vakıf yönetimlerini elde ettiği görülmektedir.

Tayyib Baba'nın maharetleri ve devlet adamları arasındaki nüfuzu zamanla daha da arttı[40]. Bu yüzden olsa gerek Tayyip Baba'nın XIX. yüzyıl başlarındaki faaliyetleri oldukça düşündürücüdür. Nitekim Ayaş ve Murtazaâbad Kazalarındaki Baba Samud Zaviyesi arazileri ve yönetimi üzerinde hak iddiasını uzun süre sürdüren Tayyib Baba, şehrin gündemini belirlemişti. 23 Cemaziye'l-evvel 1222/29 Temmuz 1807 tarihindeki duruşmadan önce, şehir kadısı meselenin aslını öğrenebilmek için hem şeri'mahkeme kayıtlarında hem de Anadolu Muhasebesi'nin Defterhâne-i Amire derkenar kayıtlarında incelemeler yaptırmıştı. Yapılan incelemelerde Baba Samud Zaviyesi arazilerinin Şeyh Tayyib Baba'nın iddia ettiği gibi Hacı Bayram Velî evlatlarına meşrut olmadığı anlaşılmıştı. 23 Cemaziye'l-evvel 1222/29 Temmuz 1807 tarihinde yapılan duruşmada Baba Samud Zaviyesi'nin yönetimi ve geleceği hakkında verilen karar; Hacı Bayrâm-ı Velî şeyhi Tayyib Baba'yı hiç memnun etmemişti. Nitekim duruşma sırasında Şeyh Tayyib Baba, eşine az rastlanır bir davranış sergilemişti.

Şeyh Tayyib Baba, Ankara Mahkemesi'nde dava kararının okunmasından önce; 200'den fazla sekbanla mahkemeyi basmıştır. Mahkeme reisine; *"… nüzul çeltik ve mez-*

[39] BOA. C. EV. 270/13785-2.

[40] Din ile ekonomi arasındaki ilişkiye dikkat çeken Max Weber, bu iki yapı arasında derin bağlar olduğunu ifade eder. Dinsel anlayışların ekonomik davranışların belirleyicisi olduğunu savunan Weber, ekonomiyi anlamak için mutlaka dine bakmak gerektiğini belirtir. Bk. Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, s. 486.

raalar çorbalığımdır bir miktar akçe verelim, ecdadlar ve meşrutalarım çoktur…" diyen Şeyh Tayyip Baba, vakıflarla ilgili kadının verdiği kararı değiştirmeye çalışmıştır. Ankara Kadısının, Şeyh Tayyib Baba'nın isteklerini kabul etmemesi onu daha da sinirlendirmiş olacak ki bu sırada sinirlenen Şeyh Tayyip Baba; Baba Samud evladından Ali'nin üzerine yürümüştür. Hacı Bayram Velî şeyhi Tayyib Baba; *"helâk kasdıyla Ali'nin üzerine hücum ve yedinden beratını cebren ahz ve takrib ile halas olup der-aliyyeye…"* yani İstanbul'a gitmiştir.[41]

Sicil kayıtlarından, Şeyh Tayyib Baba'nın veya Hacı Bayrâm-ı Velî ailesinin maddi sıkıntı içerisinde olduğunu çıkarmak mümkün değildir. Esas olan şudur ki, Tayyib Baba'nın yaptığı savunmadan daha fazla gelir elde etmek istediği anlaşılmaktadır. Nüfuzlu Hacı Bayram Velî ailesine mensup bir şeyhe rağmen, Ankara şehir kadısı mahkemede hem hukukun dışına çıkmadan hak sahibi olan Baba Samud Zaviyesi'nin haklarını iade etmişti hem de Şeyh Tayyib Baba'nın usulsüz isteklerine boyun eğmeyerek modern hukukun olmazsa olmazlarından hâkim teminatını (kadının baskı altında kalmadan karar vermesini) sağlamıştı.

Osmanlı sosyal düzeninin bozulmasına dair emareler sadece zaviyeler arasındaki çekişmelerle sınırlı değildir. Aynı zamanda zaviye yönetimlerine ehil olmayan kişilerin çeşitli yöntemler kullanarak göreve gelmeleri de sık sık konu olmuştu. Bu durum özellikle idarî ve parasal alanları genişlemiş büyük vakıfların istihdam ve yönetim işlerinde rüşvet ve yolsuzluklara yönelmesine yol açmıştı. Yukarıda anlatıldığı gibi yine Ankara'da Baba Samud Zaviyesi mütevellisi Ziyaullah Efendi vefat edince yönetim küçük kızları Saime ve Tayyibe'ye geçmişti. Prestiji ve iyi geliri olan vakıf yöneticiliğinin küçük yaştaki kız kardeşlerin elinden almak isteyen fırsatçılar, hemen harekete geçmişlerdi. Şehir civarında eşkıyalık yapan Çıracıoğlu Musa Halife; *"…âherden Seyyid Mehmed nâm kişinin bir mikdar parasını alıp…"* vakfı üzerine berat ettirmişti. Dolayısıyla eşkıyalık yapan bir kişinin rüşvet alıp, söz konusu Baba Samud Zaviyesi yönetimini Seyyid Mehmed'e berat ettirmesi toplumda görülen yozlaşmanın bir başka yansımasıdır.[42]

Buna benzer başka bir örnek ise XVIII. ve XIX. yüzyıllarda güçlenen ve nüfuz sahibi ayanların Ankara'da bazı vakıf görevlerini yakın çevrelerindeki kişilere berat ettirmeleriydi. Nitekim Ahi Şerafeddin Vakfı'na bağlı Arslanhane Camii hatibi Abdülaziz halife bin Zeynelâbidin'in vefatından sonra oğlu İsmail Halife'ye geçen hatiplik beratı kaybolunca bunu bulan kötü niyetli kişiler vakıf görevini Hafız Mehmed'e intikal

[41] AŞS. 207/893:224.

[42] AŞS. 77/763:592.

ettirmişlerdir. Aradan geçen sürede bu sefer ayandan Muslupaşazâde, *kuvvet-i irtişâ*/rüşvet yoluyla sabık Ankara Naibinden aldığı arzla bu görevi kendi yakınına berat ettirmiştir.[43] Dolayısıyla burada olduğu gibi zaviye yönetimlerini ele geçirmek isteyen kötü niyetli kişiler, buldukları yalancı şahitlerle veya verdikleri rüşvetlerle görevleri berat ettirebilmeleri vakıf yönetimlerinde daha doğrusu toplumda görülen bozulmanın en açık göstergeleriydi.[44]

Sonuç

Osmanlı toplumsal yapısına bir bütün olarak bakıldığında, Ankara'daki Mevlevihane dışında, Hacı Bayram Velî ve Seyyid ailesine mensup Ahi Şerafeddin vakıflarının hemen her devirde şehir yöneticileri ve eşrafı üzerinde etkili olmaya çalıştıkları, bir anlamda nüfuz oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Belirli dönemlerde buna Hüseyin Gazi Zaviyesi de dahil olmuştur. Bu yüzden Osmanlı Ankara'sında prestij sahibi, saygın sufî çevrelerin ülkedeki sosyal ve dini hareketlerden uzak durarak devletin desteğini arkalarına aldıkları buna bağlı olarak da güçlendikleri gözden kaçmamaktadır.

Mevlevîlerin öteden beri mevcut siyasi ve sosyal düzenin bozulmasına yol açacak hareketlere girişmedikleri, daima yönetim çevrelerinin yakınında olmayı tercih etmelerinden dolayı dergâhlarına daha çok destek sağlamışlardı. Mevlevilerin takip ettikleri politikalar, merkezî yönetimin destek ve güdümü sayesinde hızla yayıldı. İşte bu durum, tarikatın aristokrat bir karakter taşımasına ve özellikle diğer tarikatların aksine daha çok şehirlerde nüfuz kazanmasına yol açtı. Osmanlı devrinde Ankara şehrinde; Mevleviler gibi Hacı Bayram-ı Velî ve Seyyid Ahi Şerafeddin Zaviyeleri de nüfuz kazandı. Bahsi geçen zaviyelerin zamanla yerel eşraf ve yöneticiler üzerinde oluşturdukları güven ve itimat sayesinde tabanını genişleterek mali alanda bunu farklı şekillerde kullanmışlardı.

Çalışmada dikkat çekilen ampirik örnekler; XVII. Yüzyılda Osmanlı toplumsal hayatında büyük değişmelerin olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşanan sorunlar ve devlet otoritesinde görülen zayıflama ve memurların kural tanımazlığı vakıf kurumunu yozlaştırmıştı. Nitekim toplanan vergileri zimmete geçirilmesi, vakıf gelirlerinin merkeze aktarılmaması, usulsüz şekilde vakıf yönetimlerini ele geçirilmesi, reayanın baskı altına alınması, vakıf mürtezikasının zaviyelerden uzaklaştırılması ve rüşvetle iş gördürülmesi hususları en sık görülen bozulma emareleriydi. Bu olumsuz örnekler üzerinden bakıldığında Hacı Bayram Velî tekkesinin Mevlevihaneden; Mevlevihanenin

[43] AŞS. 126/812:164.

[44] Yusuf Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 65.

de Ahi Şerafeddin veya Hüseyin Gazi Tekkesi'nden farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Esasında Çubuk Zaviyelerinde görülen sorunlar, ülke genelinde görülen sorunlardan farklı değildir. Çünkü Osmanlı siyasi, sosyal ve iktisadî şartlarında ortaya çıkan değişmeler, bütün müesseselerde benzer sonuçlar doğurmuştu.

Osmanlı toplumunda özellikle paranın değerinin azalması, enflasyonun yarattığı iktisadî sorunlar, pahalılık ve oluşan gelir kayıpları vakıfları zor duruma soktuğundan toplumsal çözülmeler beraberinde gelmişti. XV. yüzyılda nüfusun hızla artması yeni istihdamları gündeme getirirken, tımarda yaşanan çözülme, işsiz gruplar arasındaki memnuniyetsizlik ve sorunlar karşısında bu kişilerin Celalî eşkıyalığına meylettiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda iktisadî koşulların ağırlaşması durumu kötüleştirmişti. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan memnun olmayan grupların bir kısmı tepkisini mahkemelerde gösterirken, bazıları da düzenin bozulmasıyla birlikte harekete geçerek bunu fırsata çevirmişti. Nitekim düzenin bozulmasından nemalanan fırsatçılar; vakıflar üzerinde baskı kurarak, yağma yaparak, zulmederek veya kaba kuvvetle iş gördürerek sisteme zarar vermişlerdi.

Osmanlı toplumunun yaşadığı sosyal ve iktisadî krizler halkın alım gücünü günden güne düşürdüğünden reayanın daha fazla ezilmesinin önüne geçilememiştir. Bozulan düzen içerisinde vakıf personelinin birden fazla işte çalışmak zorunda kaldığı, zaviye yönetimlerini ele geçirebilmek amacıyla yalancı şahitler buldukları, zaviyeler arasındaki kavgaların arttığı, rüşvet vererek veya bir şekilde adam temin ederek iş gördürdüklerine şahit olunmaktadır. Verilen örneklerin arka planı, toplumun XVII. yüzyılda geri dönüşü olmayan bir yola girdiğini, yaşanan bozulmanın bir daha eskisi gibi bir hayat öngörmediğinden olsa gerek gelen fermanlar sık sık kadim gelenekleri hatırlatmıştır. Sicil kayıtları Osmanlı toplumunda yaşanan değişim ve toplumda görülen bozulma emarelerini ortaya koyarken devletin vatandaşına, vatandaşın da devletine güveninin azaldığını göstermektedir. İşte bu gelişmeler, XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkezî devlet bürokrasisine doğru yönelmesine yol açacaktır.

KAYNAKÇA

Defterler

H.979/1571 tarihli 558 Numaralı Ankara Evkaf Defteri

Siciller

Ankara Şer 'iye Sicilleri(AŞS): AŞS. 13/699-AŞS 14/700-AŞS. 15/701-AŞS 16/702-AŞS. 20/706-AŞS. 23/709-AŞS. 25/711-AŞS 28/714-AŞS. 29/715-AŞS 30/716-AŞS 47/733-AŞS. 53/739-AŞS. 70/128-AŞS. 72/481-AŞS. 77/592-AŞS 86/772-AŞS. 90/776-AŞS. 101/787-AŞS. 126/812-AŞS. 148/834-AŞS. 149/835-AŞS. 151/837-AŞS. 184/870-AŞS. 187/243-AŞS. 188/244-AŞS. 199/110-AŞS. 207/224-AŞS 215/901

Arşiv Belgeleri

BOA. C. EV.1589-BOA. C. EV. 00103-51103-BOA. C. EV. 270/13785-2

Basılı eserler

Aron, Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, Kırmızı yayınları, İstanbul 2005.

Barkan Ö. L., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi II*, Ankara 1942, s. 279-304.

Barkan, Ö. L., "İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi II*, Ankara 1942, s. 304-365.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, haz. A. Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları İstanbul 2010.

Çınar, Hüseyin-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002.

Çizakça, Murat, "Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları", Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 21-31

Deguilhem, Randi, In the Ottoman Empire to 1914 "Waqf", *EI2* XI, Leiden-Brill 2002, pp. 87-92.

Faroqhi, Suraiya, "İktisat Tarihi", *Türkiye Tarihi II*, Yay. Yön. S. Akşin, Cem Yayınları, İstanbul 2002.

İbn-i Batûta, *Seyahatname* I: Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I(1300-1600)*, Eren Yayınları, İstanbul 2000.

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Koç, Yunus, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı: 1300-1900" *Osmanlı* IV, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 535-550.

Koç, Yunus, "Osmanlı Dönemi Nüfus", *TDVDİA*. XXXIII, İstanbul 2007, s. 294-299.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Zaviyeler: Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme", *Vakıflar Dergisi* XII, Ankara 1978, s. 247-269.

Ocak, Ahmet Y., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Oğuzoğlu, Yusuf, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yayınları, İstanbul 2000.

Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Yayınları, İstanbul 2016.

Öz, Mehmet, *Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcular*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005.

Öz, Mehmet, Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri, *Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık* ve Terör, Ed., O. Köse, Samsun 2009, s. 33-40.

Peters, Randi, "Origins Wakf", *EI2* XI, Leiden 2002, pp. 63-64.

Singer, Amy, İyilik Yap Denize At: Müslüman Toplumlarda Hayırseverlik, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2001.

Unan, Fahri, "Osmanlı Medreselerinde İlmî Verimini ve İlmî Anlayışını Etkileyen Amiller", *Türkiye Günlüğü 58*, Ankara 1999, s. 103.

Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Türk Soylu Halkların Uygarlık Tarihinde İpek Yolu

K. Zhunys*-A.S. Aubakir**

Özet

Makalede, Türklerin eski göçebe ve ortaçağ kent kültürleri tarihinde İpek Yolu'nun önemi ve yararlı yanları ele alınmaktadır. Büyük İpek Yolu, birçok uygarlığın gelişmesine kaynaklık eden, küreselleşen dünyanın ilk deneyimi sayılırdı. Karşılaştırmalı kıyaslama yöntemiyle ele alınan makalede, Antik Çağ ve Klasik İslam Orta Çağ Türk şiir kültürünün değerli hümanistik unsurları değerlendirilmektedir. Klasik altın çağı sayılan bir dönemde İpek Yolu'nun en zengin kültürleriyle temaslarının bir sonucu olarak başlangıçta geleneksel ve ritüel tören niteliğine sahip olan, fakat Arap-Fars şiirinin güçlü etkisi altında kalınca klasik bir biçime dönüşen Türk metninin biçimsel ve asli niteliğinin tümü değişmiş, yeni, ideolojik ve tematik içerik açısından kendi zamanına uygun bir hal almıştır. İpek Yolu'nun nesnel değerler dünyası, VIII. yüzyıla ait Türk rünik metinlerden, İslam klasiklerinin altın çağındaki kent kültüründe Türkçe söylenen şiirlerden ve bunun yanı sıra Kuzey Kafkasya, Orta ve Orta Asya ve Güney Sibirya destanlarından, XV-XVIII. yüzyıllardaki göçebe Nogay ve Kazak cıraw ve şairlerinin lirik-destansı miraslarından oluşmaktadır.

Büyük İpek Yolu üzerindeki İslam'ın gelişme döneminde Türk kültürünün seçkin isimlerinin insancıl, barışa dayalı, yaratıcı rolü ortaya çıkarılmıştır. İpek Yolu'nun entelektüel, manevi ve ahlaki ortamının oluşumunda Türk kültür tarihinin önemli temsilcilerinin büyük katkıları söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: *İpek Yolu, İslam, ticaret, bilim, uygarlık.*

* Candidate of History, Associate Professor of the Department of KazNU named after al-Farabi.
E-posta: kaijin@rambler.ru

** PhD student of KazNU named after al-Farabi.
E-posta: arman.aubakir@gmail.com

Silk Road in The History of Turkic Civilization

Abstract

The article describes the contacts and mutual cultural influence between the ancient and medieval nomadic Turkic culture and the Silk Road. The Great Silk Road was the first experience of globalization, a source of prosperity and the cause of the fall of many civilizations. The article focuses on comparison and correlation of the value aspects of Turkic poetic culture during the antiquity and classical Islamic medieval epoch. It is shown how the entire formal nature of the Turkic text transformed due to contacts with the richest cultures of the Silk Road during the time of its heyday, which originally had traditional and ritual nature or it acted in form of edifying and didactic genre, changed, but under the mighty influence of Arab-Persian poetics of the form of high classics with a new ideological and thematic content corresponding to its time. The object-value world of the Silk Road was reflected in the Turkic runic texts of the VIII century and in the Turkic-speaking poems of urban culture during the heyday of Islamic classics, as well as in all lyrical and lyric-epic dastans of the Caucasus, Central and Central Asia and Southern Siberia, in the epic heritage of nomadic Nogai and Kazakh zhyraus and akyns of the XV-XVIII centuries.

It is revealing the humanistic, peacemaking, creative role of the outstanding figures of Turkic culture during the period of Islamic prosperity on the Great Silk Road. This is especially true in conditions of our modern hostel, the time of armed conflicts and the absence of constructive dialogue between the Christian West and the Muslim East. The main idea underpins the beneficial role, played by the outstanding representatives of the Turkic cultural history in shaping the intellectual and moral environment of the Silk Road.

Key Words: *Silk Road, İslam, trade, science, civilization.*

Giriş

Büyük İpek Yolu, ticari ve ekonomik ihtiyaç olarak kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Onun sınırları, daha İpek Yolu'nun oluşmadığı, fakat bozkırdaki göçebe ve yerleşik halklar arasındaki temasların kurulmuş olduğu çok eski dönemlerde belirlenmişti.

Kaşgar, Hokand, Semerkand, Buhara, Hive, Köne-Ürgenç, Merv ve Nishapur gibi büyük ticaret şehirleri, İpek Yollarının kesiştiği yerde ortaya çıktmıştır. Türkiye, Kafkaslar, Batı Çin, İran, Afganistan ve Hindistan'ı birbirine bağlayan kervan yolları, bu büyük bir kültürel ve ekonomik bölgeye dönüştürmüştür.

İpek Yolu'nun ortaya çıkmasının ve kervan yollarının Merkezi ve Orta Asya, Kuzey Kafkasya topraklarından geçmesinin nesnel nedenlerinden birini A.A. Yerusalimskaya kendi makalesinde, *"Herkes birbiriyle doğrudan temasa geçme arzusundaydı ve doğal olarak da Sasani İran (bilindiği gibi onlar, ipeklerin giriş çıkışını kontrol altına almış ve onları yüksek vergilere tabi tutuluyorlardı) ilişkilerinden uzak durmaya çalışmaktaydı. Olası tek bir yol, (denizciliğin gelişim düzeyine göre, ticari taşımacılıkta belirleyici faktör olamayan deniz yolunun dışında) Kuzey Kafkasya'dan geçen yoldu. Semerkant›tan gelen kervanlar, Aral Denizi boyunca ilerleyerek Volga'yı geçip, kuzeye gitmek zorundalardı. Ardından çeşitli Kuzey Kafkas kabilelerinin toprakları üzerinden Kuzey Kafkas sırtına geçerek Karadeniz ticaret merkezlerine ulaşmaları gerekiyordu. Buradan da Bizans İmparatorluğu, Akdeniz, Batı sınırlarına ulaşmak daha kolay oluyordu"*[1] şeklinde ortaya koymaktadır.

Tarihsel olarak VI. yy. ikinci yarısının ortasında durum, aşağıda ifade edildiği gibiydi, *"Avrasya kıtasının geniş topraklarında zaten mevcut olan siyasi gerginlik, Bizans İmparatorluğu, Sasani İran ve Büyük Türk Kağanatı gibi üç büyük gücün rekabetiyle daha da karmaşık hale geldi. Aralarındaki rekabet ve mücadele sebeplerinden biri, altın ve kıymetli taşlarla eşdeğer tutulan ipek idi."*[2] Fakat İpek Yolu'nun gelecekteki kültürel mekânları eski zamanlarda belirlenmiştir ve bu temaslarda Proto-Türk kabileleri büyük bir rol oynamıştır.[3]

İpek Yolu'nun Yakın Doğu Ticari İlişkilerinin Araştırılması

Ticarete olan ihtiyaç her zaman olmuştur. En zengin Orta Doğu, Kuzey Afrika, Güneybatı Asya, Antik Yunan, Roma en büyük ticaret bölgesi olan Akdeniz ve deniz yolu sayesinde doğal olarak gelişti ve zenginleşti. Zamanla, uluslararası toplumda çeşitli tarihsel ve jeopolitik şartlar nedeniyle kara ticaretine ihtiyaç duyulmuştur. Bunun birçok nedeni vardı, ancak kara ticaretinin düzenlenmesi ve işleyişi fikri Çin'e ve Hunlara

---

1 Yerusalimskaya, 1972, s. 3.

2 Rtveladze, 1999: 136-137.

3 Büyük İpek Yolu üzerindeki göçebe uygarlıklarla Sümerler arasındaki bağlantılar hakkında bkz. M.M., Auezov, *Enkidiyada: k probleme edinstva mirov koçeviya i osedlosti*, V kn., Koçevniki-Estetika, Ğılım Almatı, 1993, s. 31; O.O. Süleymenov, *Az i Ya.*, Calın, Almatı 1989, s. 225-285; A.S. Amanjolov, *İstoriya i teoriya drevneturkskogo pisma*, Mektep, Almatı 2003, s. 366; E.T. Tursunov, *Proishojdeniye jıraw i akınov, salov i seri*, Foliyant, Astana 1999, s. 360. Eski Türk kültürü hakkından diğer Kazak ve yabancı büyük araştırmacılar inceleme yapıp, yazılar yazmıştır. Büyük Bozkır ile eski Çin'in bağlantıları hakkında bkz. N.Y. Biçurin, *Sobraniye svedeniy o narodah, obitavşih v Sredney Aziyiv drevniye vremena*, c. 2, M., 1950; S.G., Kliyaştornıy, *Livşits V.A Sogdiyskaya hadpis iz Buguta-Stranı i narodı Vostoka*, c. X, 1971, s. 121-146; Lubo-Lesniçenko, 1991;. Herman et al., 1910. Koşelenko, 1991; Grigoriyev, 1873; Gorbunova, 1976]. Eski Yunan-Roma kültür ve yazıları üzerine Türklerin etkileri ve bağlantıları üzerine A. S. Amanjolov ile A. H. Marğulan'dan başka, Elnitskiy, 1961, E. V. Zeymal, 1962, G. A. Koşelenko, 1991, V. V. Grigoriyev, 1873, Gorbunova, 1976 çalışmaları mevcuttur.

aitti. Ancak, "Büyük İpek Yolu ve Orta Asya" monografisinin yazarı M. Hoşimov'un da belirttiği gibi, "*Orta Asya'da tarihlerden beri yaşayan halklar, Büyük İpek Yolu'nun ortaya çıkışı ve kullanımında büyük rol oynamıştır. Soğutlular bu yolu oluşturanlardı, öte yandan Türkler, Büyük İpek Yolu'nun malların, araçların ve çalışma personelinin temini ile birlikte çalıştırılması yönünde büyük katkıda bulunmuşlardır.*"[4] Özellikle barışçıl iş birliği ve karşılıklı yarar sağlayan ticaret fikri, Çin İmparatoru Wu-Di döneminde (M.Ö. II. Yüzyıl) ortaya çıkmıştır ve onlara aittir. Bu fikir, Çin tarafından, kuzey komşularıyla, Hunlarla yüzyıllarca süren ilişkiler sonucunda tecrübe edilmiştir. Bir keresinde haysiyetli bilge Zhang Qiang, imparatora yurt dışına ipek, meyve, şarap ve diğer ürünleri ihraç etmeleri, onları Hunlarda gördükleri en iyi atlarla değiştirmeleri için teklifte bulundu. Böylece İpek Yolu ortaya çıkmıştır.

Orta Asya topraklarında Eski İpek Yolu alt yapısının oluşturulma süreci Güneyde Hindistan, doğuda Çin ve güney-batıda Kushan eyaleti gibi güçlü uygarlıklarla temasa geçmeden gerçekleşmedi, ama onun hatları daha da erken (Arkaik) dönemde ortaya çıkarılmıştır. Bunlar ilk Yunan tarihçi ve coğrafyacılar tarafından bildirilmektedir.

Zaten Herodot, Ctesias, Strabo ve diğer ünlü tarihçi ve antik coğrafyacıların yazılarında, bizim için mitolojik olsa da görkemli göçebe Asya-Tartarus'un görüntüsü, savaşçı göçebelerin ve savaşçı kadın kahramanların (Tomiris, Zarina) kendilerine has genel özellikleri, bilge Anacharsis ve Toxaris'in sözlerinde bozkır estetiği, asalet ve haysiyet dolu kanatlı konuşmaları karşımıza çıkmaktadır.

Fakat İpek Yolu üzerindeki Türklerin edebiyatı ve kültürü, efsanevi ve mitolojik tanımlamalarla kıyasla tarihsel içeriği, kültürel özellikleri, tür, üslup ve işlevsel orijinalliğiyle farklılaşmaktadır.

Bu konuda araştırmacı İ.V. Stebleva, "*Uygur döneminden önceki zamanlar, edebiyat farklı bir Türk edebi dili içinde gelişmiştir ve şüphesiz ki bunlar, sözlü halk sanatına, rünik yazılara kadar dayanmaktadır. Bunları, folklor motifleri ve Orhun Yenisey kitabelerindeki geniş çevre dilinden oluşan çeşitli şiirsel, sözlü, yasal, günlük formüller ve şiirsel süslü sözcükler gibi dilsel araçlar kanıtlamaktadır*"[5] diye belirtmiştir.

Büyük İpek Yolu, Avrupa, Asya ve Afrika gibi üç kıtayı kapsamaktadır. Ekonomik iş birliğinin sonucu, kültürel etkileşimi doğurmuştur. Türklerin, Perslerin, Arapların, Çinlilerin, Kızılderililerin, Kafkas halklarının tarihinde bu, gücün değil, kültürlü ve uyumlu insan topluluklarının birlikteliğinin, dillere ve dinlere saygının, farklı ülkelerin ekonomilerine sanata, ilme olan ilginin ilk ve gerçek gösterisi olmuştu.

---

[4] Hoşimov, 2005, s. 2.

[5] Stebleva, 1984, s. 191.

İpek Yolu Üzerindeki Türkler

II-XII yüzyıllarda Orta Asya'nın geniş topraklarında çeşitli Türk boyları yaşamıştır. VI yüzyılın ortalarında *"sadece Merkezi Asya'nın değil, bununla birlikte Orta Asya'nın siyasi hayatında büyük rol oynamaya başlayan"*[6] Türk Kağanat'ı ortaya çıkmıştır. I. Türk Kağanatı'nın ve kendisini takip eden diğer iki Kağanat'ın kültürel oluşumu, çok karmaşık sosyo-ekonomik ve jeopolitik koşullarda, çeşitli komşu kültürlerin etkisi ve karşılıklı etkileşimleriyle ortaya çıkmıştır. Burada Çin ve ondan öncesinde Kuşan imparatorluğu çok önemli rol oynamıştır.

Burada iki önemli koşul dikkat çekmektedir: a) yazarın sadece Çin yazısını (hat sanatı ve dil inceliklerini) anlaması yeterli değil, aynı zamanda akıcı bir şekilde konuşabilmesi de önemlidir. Bunun yanı sıra Çin oyma sanatından da haberdar olmalıdır. Yazar, Tabgaç ustalarının taş üzerine *"güzel oymalar"* yazdığını, *"doğru yazdıklarını"* fark etmektedir. Dolayısıyla, yazarın, taş üzerinde kabartılan harfin içeriği, stili, türü ve amacı ile Tabgaç oymacılarının oyarak işledikleri metnin yapısı ve anlambilimini (oryantalite, ritüel ile ve mitlerle olan ilgisini) anladığı açıktır; b) yazar, onun tarafından oluşturulan orijinal Eski Türk yazılarını Çince yazılmış olanlarla karşılaştırır. Taşın dörtkenarından biri Çince kabartmalı yazılarla, diğer tarafı ise Eski Türkçe yazılarla işlenmiş gibiydi ve neticede o, Tabgaçların Kağanları "Gerçek ustaları" göndermiş gibi bir sonuç çıkartır.

Bu parçadan, Kül Tegin Kitabesini yazan yazarın sadece Çince bilmekle kalmayıp, bunun yanı sıra Çin'ce eğitim gördüğü ve aynı zamanda kendisini zamanının estetiğine ve en ileri sanatına hâkim olan bu zarif kültürün taşıyıcısı olarak konumlandırdığı açıkça görülmektedir.

VIII. Yüzyılın gelecekteki Türk yöneticileriyle danışmanlarının klasik eğitimi ve yetiştirilmesi hakkında daha ayrıntılı bilgileri yazarın danışman Tonyukuk onuruna işlediği,*"Bilge Tonyukuk ben özüm tabgaç iliñge kılındım. Türk budun tabgaçka körür erti. (Bilge Tonyukuk ben kendim, Tabgaç ilinde doğdum. Türk budunu Tabgaç'e bağlı idi.)"*[7] yazılarının içeriğinden alabiliyoruz.

Türk göçebelerinin güzel ve uzun boylu atları Çin'de en kaliteli mal olarak kabul edilirdi. Araştırmacı M. Hoşimov, Büyük İpek Yolu'nun gelişmesinde Türk soylu halkların çok büyük katkıları olduğuna vurgu yaparken o atların Çin için ne kadar önemli olduğunu göstermek için, *"Kuzeyde yaşayan Türk halkları, Çin için atların ana*

[6] Stebleva, 1984, s. 198.

[7] Küçük yazıt. Çev. Plitchenko, 2001, s. 206.

kaynağı sayılmaktaydı. Ve bu yüzden... Türk atları o kadar önemliydi ki, gururlu Çinliler bu hayvanlara sahip olabilmek için çeşitli küçük aşağılanmalara bile katlanmak zorunda kalıyorlardı"[8] gibi örnek vermektedir.

Orta Asya ve Güney Sibirya'ya Çin, Kuzey Hindistan, Tibet'in kültürel ve tarihi etkileri sebebiyle Budizm ve sayısız dini eserler tanıtıldı. Bu, gösterdiğimiz gibi, Bugut yazıtından başlayarak 10. yüzyıla kadar ve "Kehanet Kitabı" gibi tüm Türk anıtlarına yansıtılır.

Genç ve çiçek açan Arap-Fars kültürünün etkisi altında, tüm manevi yapılar, Türk yerleşim bölgelerindeki yerli Türklerin irade ve çıkarları hızla değişti. Ortaçağ Türklerinin bu kültürel gelişim dönemi, genel tarz olarak olsun, ideolojik ve estetik içeriği açısından olsun eski Türk tarzından tamamen farklıydı. Fakat Türkler, tarihte eşi benzeri görülmemiş yeni bir küresel kültürel ve ekonomik sürece katılmış olsalar da ulusal niteliklerini kaybetmemiştir. Bunu, Türkolog İ. V. Stebleva'nın, *"Orta Asya'nın kültürel hayatında iktidarın Türk hanedanına devri ile birlikte hiçbir şey değişmemiştir, bu ise kısmen Türkler tarafından İslam'ın kabulü ile açıklanmaktadır"* diye belirttiği fikirlerinden de görebiliriz [Stebleva, 1984: 204]. Burada, ilk Türklerin İslam'ın ve Arap kültürünün yükselip çiçek açtığı tarihlerde oynadığı kilit rolü de ortaya koymamız gerekmektedir. Yeni kentsel entelektüel çevrede, tabii ki, diğer değerli paradigmalara dâhil olan dünki Türk bilinci de değişti. Kıpçak el-Farabi "Erdemli bir şehrin sakinlerinin görüşleri" üzerine yapılan bilimsel incelemesinde ve Kâşgarlı Yûsuf Has Hâcib Balasagun *Kutadgu Bilig'deki* yazılarında akılcı bir hükümet, akıl ve adalete dayanan mutlu bir devlet fikrini, barış ve insanın sevgisi üzerine fikirlerini ortaya koymuştur. Bu hümanistik düşünceler, İpek Yolu üzerindeki şehirlerin genel atmosferinden, İpek Yolu boyunca hüküm süren imanla bilginin gücü ve zarafetinden esinlenerek insan hayatının kısa ve kırılgan olmasıyla birlikte mutluluk ve sevincinin de farkındalığıyla birlikte her yanı sarmaktaydı. Bu türden evrensel ilham, İpek Yolu'nun kentsel kültür ustalarına da etki etmiştir. Onlara Usto-master, hoca denirdi. İpek Yolu'nun ortaçağ mimarisi, insanlığın eşsiz bir refah dönemidir. Satuk Buğra Han veya Seif-at-Daul gibi hükümdarlar, daha fazla kervan çekmek ve ticareti geliştirmek için kentlerinin mimari süslemeleriyle yakından ilgileniyorlardı. Türk hükümdarları, kendi isimlerini ve kendi yaşadıkları şehir adlarını dünyaya tanıtabilmek için şairleri, müzisyenleri, sanatçıları, bilim adamlarını vb. davet ederdi. İpek Yolu üzerinde ilk bilim ve araştırma merkezleri kurulmuştur.

Örneğin, Türk yöneticileriyle Karahanlıların mahkemeleri Fars şairleri ve müzisyenleri (Rudaki) himayesine alırdı. Seif-at-Daul gibi Şam'ın hükümdarı döneminde

[8] Хошимов, 2005, s. 29-30.

Kıpçak el-Farabi'nin de sınırsız bilgisi, çeviri ve yorum yeteneğiyle ünlü olduğu büyük bir bilimsel konsey görev yapmıştır. Bilime olan sevgisi, özverili emekleri, yüksek maneviyatı, hakikate olan arzusu ve tükenmez hümanizmi Büyük Bozkır'dan çıkan ilk bilim adamı ve şairi dünya biliminin en önemli isimlerinden biri haline getirmiştir. Bütün İpek Yolu boyunca Arapların klasik kültürü öylesine yüksekti ki, Türk yöneticileri kendi mekânlarında bilim ve sanat alanlarında bilimsel konseyler oluşturmakla kalmadı, sanat ve bilimle uğraştılar, müzik aletleri çaldı, mimari ve bahçecilikte ustalaştılar ve Farsça şiir yazdılar. İpek Yolu üzerindeki şehirlerde farklı din, kültür ve dillere saygı hüküm sürmüştür. Evrensel kültür ve eğitimin yüksek bir göstergesi, kendi ana dilin Türkçenin yanı sıra kültüre dili sayılan Arapçayı ve Farabi'nin ifadesiyle "Güzel Sanatlar ve Bilimler dili" olan Farsça'yı da bilmek gerekiyordu.

Elbette ki bu çok dilli ve çok kültürlü bilinç, ansiklopedik düzeydeki bireylerin ortaya çıkmasına yol açtı ve her biri sadece çok dilli bir bilim adamı değil, aynı zamanda bir şair, müzisyen ve sanat teorisyenine dönüşmüştür. Örneğin el-Farabi, yetmişten fazla dil, çeşitli bilimler ve sanatları bilmekle kalmamış, müzik aletleri de çalabilmiştir veya *Dâd Sipehsâlâr* döneminde yaşamış Ahmet Yükneki kör bir şair ve müzisyen olmuştur.

Sonuç

Büyük İpek Yolu, ticari ve ekonomik etkileşimin bir sonucu olarak ve aralarında yüzyıllara dayanan eski kültürel bağları olan farklı halkların bir arada yaşamalarının önemli bir ihtiyacı olarak ortaya çıktığı görülüyor. Onların Orta çağ'daki ana manevi içerik bileşeni olan edebi Arap dili ve Arap klasik kültürü bilim, sanat ve ekonomi alanlarındaki verimli temasların sonucuydu. Tek maneviyat gövdesinde birleşen gelişmiş bilim, kültür ve sanat merkezleri, Büyük İpek yolunun entelektüel alanında tarihi bir model ve ortak kültürel birlikteliğin anlamlı bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır. Büyük İpek Yolu'ndaki farklı kültürlerin temaslarının sonucu olarak ve genellikle Arap-Fars şiirinin güçlü etkisi altında kalan Türk şiiri, yeni tür biçimleriyle büyük ölçüde zenginleşmiş, büyük bir klasik coşku ve özellik kazanmakla birlikte dünya şiir sanatının seviyesine ulaşmıştır. Esasında yalnızca geleneksel ve ritüel yönü olan Türk metninin şiirsel ve resmi içeriği değişti. Arap-Fars klasiklerinin etkisi altında, yeni, klasik biçim kazandı ve yeni, ideolojik ve tematik içerik edindi. Öğretici şiirin yanı sıra, göçebelerin kahramanlık estetiği içinde pek dikkate alınmayan aşk ve tasavvufi lirik şiir gelişir. Bu ise, Arap-Fars şiirinin Türklerin tarz ve üslup sistemi ile dünya görüşleri üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

Bernard, P., *An Ancient Greek City in Central Asia*, Scientific American, 1982, vol. 246, №1.

Bussagli, M., *Ja peinture en Asic Centrale*, Geneve 1963.

Frederick, Starr, *Lost Enlightenment: Central Asia's Golden Age from the Arab Conquest to Tamerlane*, Princeton University Press 2013.

Aydarov, G., *Yazık Orhonskih Pamiyatnikov*, Hauka, Almatı 1971.

Amanjolov, A.S. *İstoriya i teoriya drevneturkskogo pisma*, Mektep, Almatı 2003.

Auezov, M.M., *Enkidiyada: k probleme edinstva mirov koçeviya i osedlosti.* // V kn.: Koçevniki-Estetika, Ğılım, Almatı 1993.

Baypakov, K.M. *Srednevekovıye goroda Kazahstana*, Öner, Almatı 2006.

Bartold, V.V., *O hristiyanstve v Turkestane v domongolskiy periyod.*-Soç. , t. 2, ç. 2. M., 1964.

Biçurin, N.Y., *Sobraniye svedeniy o narodah, obitavşih v Sredney Aziyiv drevniye vremena.*-C.2., M., 1950.

Elnitskiy, L.A., *Znaniya drevnih o severnıh stranah.*-M.: Gos. izdatelstvo geografiçeskoy literaturı, 1961.

Kliyaştornıy, S.G., Livşits V.A *Sogdiyskaya hadpis iz Buguta* // *Stranı i narodı Vostoka*, t. X, 1971 g. s. 121-146.

Margulan, A., *O nositeliyah poetiçeskoy kulturı kazahskogo naroda* // Sb. K 60-letiyu M.O. Auezova.-Almatı 1977.

Petrov, A.M., *Velikiy şelkovıy put (o samom prostom, no malo izvestnom).*-İzdatelskaya irma "Vostoçnaya Literatura" RAN, 1995.

Süleymenov, O.I., *Az i Ya*, Calın, Almatı 1989.

Tursunov, E., *Proishojdeniye jıraw i akınov, salov i seri*, Foliyant Astana 1999.

Ankara Sancağı'nda Haremeyn Evkafı Reayası ve Mülkleri Üzerine Bir Değerlendirme

Ahmet Köç*

Özet

Osmanlı toplumu sahip olduğu imkanlar nispetinde vakıflar kurmuş ve onların gelirlerinin bir kısmını kutsal şehirlere tahsis ederek hayırseverliğini göstermiştir. Bu anlamda padişahlar, hanedan üyeleri ve devlet adamları vakıf gelirlerinin bir kısmını Mekke ve Medine şehirlerine yönlendirerek faaliyette bulunmuşlardır. Ankara Sancağı söz konusu olduğunda Çubukabad Kazası'ndaki Balıkhisar, Büğdüz, Ulupınar, Karacalar, Şeyhler, Kuzkaç ve Beypazarı Kazası'na bağlı Yadigar Karyesi'nin bir kısmı Haremeyn Evkafı tarafından Mekke şehrindeki Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere tahsis edilmişti. Sancaktaki Haremeyn Evkafı gelirlerinin yıllara göre dağılımı, gelir kalemleri, köylere göre reaya sayıları ve son devirdeki durumlarından bahsedilen çalışmada; Ankara sicilleri ve Osmanlı arşiv belgeleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Ankara, Çubuk, Beypazarı, Haremeyn, Evkaf.*

An Evaluation on Haremeyn Evkaf's Reaya and Properties in Ankara Sanjak

Abstract

Ottoman society established foundations in proportion to the possibilities it had and gave some of their income to holy cities and showed its humanitarianism. In this sense;

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
E-posta: akoc@balikesir.edu.tr

sultans, dynasty members, and statesmen gave some of the foundations' income to Mecca and Medine cities. When it comes to Ankara Sanjak; Balıkhisar, Büğdüz, Ulupınar, Karacalar, Şeyhler, Kuzkaç in Çubukabad Township and a part of the Yadigar Castle that is connected to Beypazarı Township were allocated by Haremeyn Evkaf in order to meet the needs of Muslims in Mecca. In the study in which distribution of Haremeyn Evkaf's incomes according to years, income items, number of rayahs according to villages and recent situations were mentioned Ankara records and Ottoman archive documents have been used.

Key Words: *Ottoman Empire, Ankara, Çubuk, Beypazarı, Haremeyn, Evkaf.*

Giriş: Çalışmanın Sınırları ve Haremeyn Evkafı

Farklı anlamları olmasına rağmen *harem* terimi bu çalışmada, girilmesi herkese serbest olmayan korunmuş şehir anlamında kullanılmıştır. Bu terimle ifade edilen Mekke ve Medine şehirleri olduğundan söz konusu terim Haremeyn-i Şerifeyn şekline dönüşmüştür. Bu iki şehrin korunmuş yer olarak ilk kez ifade edilmeleri birbirinden farklı tarihlerde gerçekleşmiştir. Mekke şehri, Kâbe-i Muazzama'nın inşasından itibaren harem kabul edilirken, Medine şehri ise hicretten sonra Hz. Peygamber tarafından harem sayılmıştır.

İslam toplumlarında hac ve umre ibadetlerini yerine getirmek için Müslümanların Mekke ve Medine›yi ziyaret etmeleri, İslam tarihi boyunca bu iki şehre çok özel ve seçkin bir mevki kazandırmıştır.[1]

Osmanlı padişahları kendilerinden önce Haremeyn-i Şerifeyn'i yöneten devletlerden çok şey öğrenmişlerdi. Memlüklü Devleti vakıflardan elde ettiği gelirlerin bir kısmını her yıl bu iki şehrin masrafları için yollamıştı. Bu nedenle Osmanlı padişahları Memlüklülerin surre alayı usul ve merasimlerini kabul ederek Haremeyn-i Şerifeyn'e yollamayı sürdürdüler. İki devlet arasındaki örneklere bakıldığında Osmanlı Devleti'nin, Mekke ve Medine şehirlerine yardım gönderme konusunda daha büyük meblağlara ulaştığı görülmektedir.

Nitekim Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman pek çok köyü satın alarak Haremeyn Vakfı'na tahsis etmesi Haremeyn-i Şerifeyn'e yapılan hayırseverlikte çığır açmıştır. Sadece bu iki padişah değil, diğer Osmanlı padişahları da kutsal şehirlere gönderilecek surre miktarlarının arttırılması konusunda hassas davrandılar. Böylece Mekke ve Medine şehirlerinde imar faaliyetlerini yürütme, personel ve hacıların ihtiyaçlarını karşılama konularında Memlüklü devletinin geleneklerini sürdüren Osmanlı

[1] Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar)*, İstanbul 2011, s. 32-34.

Devleti; önceleri Babüssaâde ağalarına, 1586 yılından sonra da Haremeyn Nezareti Evkafı'nın kurulmasıyla bu iki şehre yardım gönderme organizasyonunu Darüssaâde ağalarına bıraktılar. Haremeyn Nezareti Evkafı kurulduktan sonra padişahların, hanedan üyelerinin ve vezir vakıflarının kontrolü görevleri de Darüssaâde ağalarına bırakıldığından, önemi ve sorumluluğu arttığından nezaret; Haremeyn müfettişliği, Haremeyn muhasebeciliği, Haremeyn mukataacılığı ve Darüssaâde yazıcılığı olmak üzere dört daireden teşekkül ettirildi.[2]

Osmanlı öncesindeki İslam devletlerinde olduğu gibi; Mekke ve Medine bütün İslam devletleri için bir prestij vasıtası idi. Bu yüzden İslam devletleri iki şehrin refahına katkıda bulunmayı gelenek haline getirdiler. Esasında bu iki şehre yönelik Müslümanların hayırsever faaliyetleri çok çeşitli isimler altında zikredilirdi. Bunlar içinde en önemlisi hac farizası için gelen Müslümanlara kalacak binalar yaptırmak, şehirlerin temizliğini yaptırmak, su getirtmek, hastane, medrese ve diğer binaları yaptırmak, buralardaki halka hizmet veren personelin maaşlarını ödemek, yiyecek dağıtmak gibi çok çeşitli alanlardan oluşmaktaydı. Kısacası kutsal mekânlarda yapılacak iyiliklerin Allah katında sevabını kestirmek güç olduğundan hayırsever Müslümanlar cömertliklerini çok farklı şekillerde gösterebiliyorlardı.[3]

Mekke ve Medine şehirlerine yönelik yardımların toplanması ve ulaştırılması büyük bir organizasyon gerektiriyordu. Osmanlı devrinde yüzlerce, binlerce kilometre uzaktan zor şartlar altında Mekke ve Medine şehirlerine gelen hacıların ikamesi için şahısların veya padişahların sağladığı arazilerin gelirlerinden istifade ediliyordu. Esasında Haremeyn Evkafı için tahsisat ayıran arazilerin yerleri ve kaynakları oldukça dağınıktı. Bu yüzden padişahlar, sistemin düzenli olarak işletilebilmesi için Darüssaâde ağalığının oluşturduğu kurumsal altyapıya çok önem veriyorlardı. Osmanlı ülkesinde Haremeyn tahsisatları çok dağınık olduğundan, toplanmasında sorunlar yaşanabiliyor; organizasyonun gelirleri bazı yıllarda hızla düşebiliyor bazı yıllarda ise hızla artabiliyordu. Sistemde görülen bu aksaklıkların temelinde, Anadolu ve Rumeli'deki farklı kazalara yayılmış olan evkaf gelirlerinin dağınıklığı vardı. Bütün bu zorluklara rağmen, yapılan iyiliklerden elde edilecek prestij ve manevi güç hem organizasyondaki zorlukları hem de memleketler arasındaki mesafeyi unutturabiliyordu.

Ağırlıklı olarak kervanlarla yapılan Mekke ve Medine şehirlerinin ikmali hususu, Osmanlı padişahlarının çok önem verdikleri bir işti. İslam dünyasının en kutsal şehirlerini koruma ve himaye etme yükümlülüğünü yerine getirmek bir beceri, uzun süre

[2] Ş. Tufan Buzpınar-M. Sabri Küçükaşçı. "Haremeyn", *TDVİA*. XVI, İstanbul 1997, s. 155.

[3] Güler, *Osmanlı Devleti'nde*, s. 65.

sürdürebilmek ise büyük bir prestij kaynağı olmakla birlikte aynı zamanda bu durum, her yıl organizasyonun aksayabileceği kaygılarını yöneticilere yaşatmıştı. Çünkü Osmanlı padişahlarının Mekke ve Medine'ye karşı yükümlülüklerini yerine getirmedeki başarıları ya da başarısızlıkları bütün İslam âlemi tarafından duyulmakta ve kulaktan kulağa yayılmaktaydı. Çünkü bu kutsal topraklara sadece Osmanlı şehirlerinden hacılar gelmiyordu. Bu yüzden Haremeyn bölgesi için Osmanlı padişahlarının planlı hareket etmesi, para ve malların sevkiyatı hususunda hassas olmaları gerekiyordu.

Haremeyn-i Şerifeyn bölgesine tahsisat yapan vakıfların birtakım ayrıcalıkları da vardı. Kurucusu kim olursa olsun Mekke ve Medine şehirlerine yardım gönderen köylerin Osmanlı hukukuna göre örfî vergilerden muaf sayıldıkları bilinmektedir. Haremeyn bölgesine tahsisatı bulunan köylerde yaşayan reaya, olağanüstü durumlarda toplanan örfî vergilerden de muaf sayıldıklarından ayrıcalıklıydılar. Bu yüzden olsa gerek, vakıf köylerinin reayası kendi vakıflarının vergi memurları dışında hiçbir vergi memurunu köylerine sokmazlardı.[4]

Çalışmada Ankara Sancağı'na Bağlı Çubukâbad Kazası sınırları içerisinde bulunan Balıkhisar, Büğdüz, Ulupınar, Karacalar, Şeyhler, Kuzkaç ve Beypazarı Kazası'na bağlı Yadigar Karyelerinin tarihi ele alınacaktır. Balıkhisar Karyesi, her ne kadar Haremeyn Evkafı'na tahsis edilmiş bir köy olsa da buranın şartları muhtemelen Çubukabad Kazası'ndaki diğer köylerin şartlarından çok farklı değildir. Bu çalışma sadece bir köy monografisi değildir. Çalışmanın diğer köy çalışmalarından farkı, buraların Haremeyn Vakfı'na bağlı köylerden oluşmasıdır. Öte yandan Haremeyn Evkafı köyü olan Beypazarı Kazası'na bağlı Yadigâr Karyesi ise çeltikten üretimi ile geçimini sağlıyordu.

Çalışmada Haremeyn uygulamaları hakkında bazı sorulara cevap bulunacaktır. Örneğin Balıkhisar Köyü örneğinden hareketle Haremeyn Evkafı tahsisatları nasıl toplanırdı? Haremeyn defterlerinin temel özellikleri nelerdir? Vakıf köylerindeki reaya sayıları zaman içerisinde neden azaldı, reayanın üretim alanları, Haremeyn Evkafı'na gönderilen üretim gelirlerinin yıllara göre toplanıp toplanamadığı, yani toplam gelirlerdeki azalma ve çoğalma hususlarına değinilecektir. Dolayısıyla bu köylerin araştırılabilmesi için siyakat yazısıyla tutulmuş evkaf, tahrir defterleri ve şer'iye sicilleri önem arz etmektedir. Her ne kadar şimdiye kadar temettuat defterleri üzerinden bir takım köy çalışmaları yapılmış olsa da bunlar, Haremeyn Evkafı uygulamasının işleyişini vermemektedir.

---

[4] Amy Singer, *Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*, İstanbul 2002, s. 57-63.

Haremeyn Evkafı Köylerinin Genel Özellikleri

XV. yüzyılda Çubukabâd Kazası'nın[5] köylerini tespit edebildiğimiz ilk defter 1463 tarihlidir. Bu tarihte kazada toplam 174 köy ve 5 mezraa olmak üzere toplam 3.080 hane vardır. Dolayısıyla "hane x 5" formülü ile hesaplarsak 1463 tarihinde Çubuk ve köylerinde tahminen 15.400 kişinin yaşadığı düşünülebilir. 1463 tahririnde bekâr nüfus maalesef kayda geçirilmediğinden bu konuda bir şey söylemek mümkün değildir.

Çubuk Kazası'nı anlatan ikinci tahrir defteri ise 1523 yılında aittir. Birinci tahrirden yaklaşık 60 yıl sonra oluşturulmuş olan bu tahrire göre bölgede, 184 köy, 1 mezra ve 1 Yörük cemaatinin olduğu anlaşılmaktadır. 1523 yılına ait tahrire göre hane miktarı 3.343'e yükselmiştir. Bu da yaklaşık 16.715 gerçek nüfus demektir. 1523 yılına ait tahrir defterinde dikkati çeken asıl önemli husus, defterdeki bekâr nüfusunun miktarıdır. Evli olanların yarısı kadar bir nüfusa sahip olan bekâr nüfusu 1.632'dir. Bekâr nüfusun bu denli yüksek oluşu yüzyılın ikinci yarısında bazı sosyal karışıklıkları tetikleyici özelliğe sahip olacaktır.[6] Orta çağ şartlarında nüfusun olağan üstü artışı bir krizin habercisi olarak mütalaa edildiğinden artışın getirdiği sorunlar kaçınılmazdır. Nitekim hızlı nüfus artışının ikinci bir kriz dönemine yol açacağı ve sistemin bu yoğunluğu, değişen dünya şartları karşısında gerekli reflekslerin gösterilememesi bir toplumsal kargaşa ortamı olan Celâlî isyanlarına zemin oluşturacaktır[7].

Tablo 1: Haremeyn Köylerinden Balıkhisar Karyesi'nin Nüfus Verileri

1463 yılı		1523 yılı			1571 yılı		1593-94 Yılı			XIX. yüzyıl[8]
Hane	Müc	Nefer	Hane	Müc	Hane	Müc	Nefer	Hane	Müc	Hane
64	-	151	118	32	226	10	161	148	69	27

1523 yılında yapılan tahrirde ise nefer-neferan, muaf ve mücerred tabirleri yerine, köy isimlerinin altına hane başlığı altında çift, nim-çift ve bennak sayıları yazılmıştır. Yukarıdaki tablo I incelendiğinde; 1463 tarihli defterde Balıkhisar Karyesi'nde 64 hanenin olduğu kayıtlıdır. O tarihlerde köyün nüfusu hem bölgedeki diğer köylerden hem de vakıf köylerinden daha kalabalıktır. 1463 tarihli tahrirdeki nüfus miktarı bakımından Çubuk Kazası'ndaki Balıkhisar Köyü, 172 köy içerisinde en kalabalık olanıydı.

5 Abâd terimi yayla anlamı taşımaktadır. Osmanlı devrinde Ankara Kaza merkezinden daha yüksekte olan bu bölge için Çubukabâd ifadesi kullanılmıştır.

6 Ahmet Kankal, "15-16. Yüzyıllarda Çubuk ve Çevresinde Yerleşme ve Nüfus", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2016, s. 30.

7 Yunus Koç, "Osmanlı Dönemi Nüfus", *TDVDİA*. XXXIII, İstanbul 2007, s. 296.

8 Balıkhisar Karyesi Temattuât Defteri verilerine göre.

Balıkhisar neden bölgenin en kalabalık köyü haline gelmişti? Muhtemelen bu sorunun iki cevabı vardı. Birincisi köy, Haremeyn statüsüne çevirilirken bölgenin en verimli arazide olması hasebiyle özel olarak seçildi. İkincisi vakıf köyü olmanın muafiyetleri vardı ve sırf bu ayrıcalıkları yüzünden tahrir sırasında fazla yazıldılar. Çubuk Kazası'ndaki Haremeyn köyleri elde ettikleri iktisadî ayrıcalıkları zaman içerisinde sürdürmüş olmalıdırlar.[9] Köylülerin ürettikleri ürünlerin vergileri, Mekke ve Medine şehirlerindeki fakirlere büyük sevaplar umularak gönderilmişti.

1523 tahririnde Haremeyn Vakfı'na tabi köylerden Balıkhisar ve Ulupınar'ın nüfusları daha da artmıştır. XVI. Yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirilen bu tahrirde, Balıkhisar Karyesi, 118 hane ve 32 mücerred olmak üzere 151 neferden oluşmuştu. Köyün nüfusu Çubuk Kazası'ndaki diğer kalabalık köylerin nüfusunun iki katından daha fazladır. Aynı şekilde Ulupınar Karyesi'ndeki nüfus ise 39 hane, ve 16 bekardan ibarettir. Muhtemelen XV. yüzyılda Osmanlı fetihlerinin getirdiği zenginlik, yerleşikliğe olan yönelim, tarımsal alanda yoğunlaşan etkinlik ve siyasal düzenin oturmuş olması Osmanlı coğrafyasında refaha yol açtığından hızlı nüfus artışları yaşandı.[10]

XVI. yüzyılın ikinci tahriri ise 1571 yılına aittir. Tablo I'de görüldüğü üzere 1523 tahririnde köydeki genç nüfus dikkat çekicidir. Diğer bölgelerde olduğu gibi XVI. yüzyılın ilk yarısında Çubuk Kazası'nda görülen hızlı nüfus artışı kırsalda da söz konusudur. Sorulacak çok soru olmakla birlikte; evli ve toprak tasarruf eden nüfus neden arttı? Aynı şekilde 1463 ile 1523 arasında nüfus %184, 1523 ile 1571 tahriri arasında ise %49 nasıl arttı? Bu artış Çubuk'un kendi iç dinamikleri sonucunda mı yoksa dışarıdan gelen göçler mi gerçekleşti? Diğer Haremeyn köylerinde, Balıkhisar ve Ulupınar köyleri kadar yüksek nüfus artışı olmadığına göre sonuçları nasıl yorumlamak gerekir?

Çubuk Kazası'ndaki Haremeyn Evkafı reayasının 1463'ten 1523'e gelinceye kadar nüfus oranı % 184, 1523'ten 1571'e kadar ise % 49 artması dikkate değerdir. Örneğin Batı Anadolu'da nüfus artışı % 45 civarında iken, konar-göçerler arasındaki nüfus artışı % 52 seviyesindedir.[11] Dolayısıyla kırsal alanlarda daha hızlı nüfus artışının olması, bir süre sonra bu genç nüfusun istihdamının nasıl sağlanacağı hususunu gündeme getirecekti. Bu yüzden Orta çağ şartlarında nüfusun olağan üstü artışı bir krizin habercisi olarak mütalaa edildiğinden artışın getirdiği sorunlar kaçınılmazdı. Nitekim hızlı nüfus artışının ikinci bir kriz dönemine yol açacağı ve sistemin bu yoğunluğu

[9] Bölgedeki diğer Haremeyn Evkafı köyleri ise Büğdüz, Ulupınar, Karacalar, Şeyhler, Kuzkaç'tır. Bu köylerden Ulupınar 37 hane nüfusuyla bölgenin diğer büyük yerleşmelerinden biridir. Buna karşın bölgedeki; Büğdüz, Karacalar, Şeyhler ve Kuzkaç Karyelerinin nüfusları hakkında defterlerde bilgi yoktur.

[10] Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı: 1300-1900" *Osmanlı* IV, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 541.

[11] Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye I*, s. 72.

hazmedememesi, değişen dünya şartları karşısında gerekli reflekslerin gösterilememesi bir toplumsal kargaşa ortamı olan Celâlî isyanlarına zemin oluşturacaktı.[12]

Haremeyn Evkafı'nın verilerini sunan evkaf defterleri genellikle yukarıda sorulan sorulara cevap vermekten uzaktır. Çünkü evkaf defterleri mufassal değil, icmal şeklinde kısa özet bilgiler içermekteydi. Defter tutma geleneğindeki bu uygulama, aynı şekilde Balıkhisar ve Ulupınar dışındaki Büğdüz, Karacalar, Şeyhler ve Kuzkaç köylerinin onlara dahil edildiğini akla getirmektedir. Dolayısıyla kanaatimize göre, Çubuk Kazası'ndaki Haremeyn Evkafı'na bağlı Balıkhisar ve Ulupınar dışındaki diğer küçük yerleşmelerin reayaları söz konusu bu iki köyün altında kaydedilmiş olmalıdır. Böyle bir durumda Balıkhisar ve Ulupınar köylerinin nüfusları diğerlerinden daha fazla çıkacaktır. Zaten mukataa sisteminin uygulandığı dönemlerde *Balıkhisar ve tevâbihâ* şeklindeki başlık bu durumu özetlemektedir.

Haremeyn Evkafı'ndaki kayıt dağınıklığı, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda devam etmiştir. Vakıf reayası eşkıyalığın arttığı dönemlerde toprağını bırakarak kaçtığı göz önünde bulundurulduğunda kayıtların ve vergilerin birden anlamsız duruma gelebilmiştir. Denilebilir ki Haremeyn Evkafı reayası tımar reayası kadar toprağında sabit kalamadı. Bu yüzden tımar sisteminin aksine, Haremeyn Evkafı uygulamalarında köy bazlı kayıtlardan ziyade, daha çok reaya nereye gitmişse orada parça parça tutulmuş perakende vergi kayıtları sistemine dönüştü. Esasında bu dağınıklık vergi gelirlerinde de değişkenlik meydana getirmiş olmalıdır çünkü reayanın uğraştığı iş alanları birden farklılaştı. O halde reayanın hızla yer değiştirmesine, gelirlerin düşmesine yol açan gelişmelere daha yakından bakılmalıdır.

Eşkıya Baskısının Oluşturduğu Karışıklık

Kanuni Sultan Süleyman devrinde nüfusun artışıyla ilgili başka gelişmeler yaşanmıştı. Bu dönemde Yeniçeri askerlerinin sayısı artmış, devşirme ocağında bozulma emareleri görülmeye başlanmıştı. Süreç içerisinde çiftbozanlığın çoğalması, köylerini terk eden gençlerin teşkil ettiği sekban-saruca(levend) gruplarının sosyal ve idari düzeni tehdit etmeye başlaması asayiş sorunlarını gündeme getirdi. Öte yandan silah teknolojisinin artmasıyla birlikte ateşli silahları kullanmayı bilenler, XVI. yüzyılın sonlarında ön plana çıkmaya başladı ki askeri anlamda gözden düşenler memnuniyetsizliklerini çeşitli şekillerde dile getiriyorlardı.[13]

---

[12] Koç, "Osmanlı Dönemi Nüfus", s. 296.

[13] Yusuf Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yayınları, İstanbul, 2000, s. 70. Ayrıca Mehmet Öz, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, ed. O. Köse, Samsun 2009, s. 38.

Oysa yüzyıl sonlarına doğru birbiri ile bağlantılı büyük sorunlar ortaya çıkmaya başladı. XVI. yüzyıl sonlarına doğru tımar kadrolarının dolmaya başlaması, askerî anlamda toplumsal hareketliliğin önünün kapandığı anlamına geliyordu. Tımar sisteminin çözülmeye başlaması iş arayan genç nüfusun Celalî gruplarına katılımını kolaylaştırmıştı. Zaten eşkıyalığın ortaya çıkışı bu süreçlerle yakından ilgiliydi.[14] XVII. yüzyılda eşkıyalık büyük bir problem haline gelince; halk fakirleşmeye, ticari faaliyetler zara görmeye ve siyasi iktidarın zaafları artmaya başlamıştı. Böylece Anadolu'da eskiden beri var olan küçük çeteler, sorunlar yüzünden büyüyerek tehlikeli faaliyetlere girişmeye başladılar.

Kısa sürede büyük katılımlarla büyüyen Celalî olayları, ilk önce Orta Anadolu'nun kırsal bölgelerinde korku ve endişeye neden oldu. Şehir yöneticileri şehir merkezlerinde ve köylerde otoriteyi tam olarak sağlayamadıklarından, Celalî eşkıyaları karşısında halkın kendilerini koruyabilmeleri mümkün değildi. Celalî grupları, kendi çıkarlarına göre hareket ettiğinden ne zaman hangi bölgeyi yağmalayacakları kestirilemiyordu. Kırsal alanlarda ve şehir merkezlerinde sağlanamayan düzen yüzünden büyük acılar yaşanmaya başlamıştı. Kırsal bölgelerde korku içinde yaşayan halk mülklerini terk ederek şehir merkezine göç ettiler. II. Bayezid Vakfı'nın 22 adet vakıf reayası Celalî karışıklığı üzerine daha güvenli olduğunu düşündükleri Ankara şehir merkezine gelmişlerdi. Amasya'da bulunan Sultan II. Bayezid Vakfı'nın mütevellisi ise tarımsal faaliyetleri bırakıp Ankara şehir merkezine göç eden vakıf reayasını köylerine geri dönmeye ikna etmeye çalışıyordu.[15]

Celalî olaylarının başladığı yıllarda Çubuk Kazası'na bağlı Balıkhisar Karyesi'nin üretimi ve Haremeyn Evkafı'na ödemeleri düzenli yapılamamıştır. Örneğin 16 Safer 998/25 Aralık 1589 tarihli alacak defterinde 22 reayanın Haremeyn Evkafı'na önceki yıldan borçlu oldukları görülmektedir. Borçlu vakıf reayasından 12'si Balıkhisar'da 10'u Ulupınar'da bulunmaktadır. Alacak defterinde köylülerin 102.5 kile buğday, 29.5 kile burçak, 5 kile arpa ve 7 kile mercimek bakiyesi vardır.[16] Söz konusu defter, reayanın içinde bulunduğu bu karışık dönemde Haremeyn Evkafı'na borçlu olduğunu ve refahının düşük olduğunu göstermektedir.

Celalî kargaşasının hayat şartlarını zorlaştırdığı sicillerden anlaşılabilmektedir. Nitekim 15 Cemâziye'l-evel 1012/30 Nisan 1619 tarihinde Darüssaâde Ağası Mustafa

[14] Suraiya Faroqhi, "İktisat Tarihi", *Türkiye Tarihi* II, Yay. Yön. S. Akşin, Cem Yayınları, İstanbul 2002, s. 190-194.

[15] AŞS. 20/706:230. Benzer şekilde, *cilâyı vatan*/terk-i diyar eden başka bir vakıf reayası grubu ise Hacı Bayrâm-ı Velî halifelerinden olan Kutluhan Köyü'ndeki Şeyh Hüsameddin Zaviyesi mensuplarıydı. Zaviye reayası topraklarını terk ettiğinden *nice zamandır istilâ-i celalî ile halî* kalmıştı. Bk. AŞS. 14/700:1100

[16] BOA. D. 1644-1

Ağa; *"… Anadolu'da vaki' Haremeyn-i Şerifeyn Evkafından sakin olan Medine-i Münevvere Evkafı reayasından zımmî taifesi mukaddemâ Celalî eşkıyası istilasından her biri bir canibe perakende ve perişen olmağla taht-ı kazanızda sakinler olub öyle olan reâya-yı mezbûrun vaki' olan cizye ve ispenç ve âdet-i ağnam ve beytü'l-mâl ve cürm-ü cinâyet ve bâ'd-ı hevâları ve sâir küllî ve cizye mahsullerini…"* bulundukları yerlerde vermeleri isteniyordu.[17] Benzer şekilde Ankara kaza merkezinde yaşayan Medine-i Münevvere Evkafı mütevellisi İbrahim bin Mehmed mahkemeye gelerek Bit Pazarı'nın batısında ve yine Kehle Pazarı'nın sonundaki vakıf dükkanını Celalî kargaşasında; *"… eser-i binadan bir nesne kalmayıp harap…"* olması nedeniyle icareteyn sistemiyle kiraya verilmesini talep etmişti.[18]

Celali eşkıyalığının arttığı XVII. yüzyıl ilk yarısında, Haremeyn Evkafı'nın yöneticisi olan Darüssaâde Ağaları Ankara civarındaki nüfus yığılması nedeniyle şehir kadısını uyarma ihtiyacı duyuyorlardı. Özellik başka bölgelerden gelerek vakıf arazilerini işgal etme sık karşılaşılan bir durum haline gelmişti. Evâhir-i Cemâziye'l-ahir 1027/ Mayıs-Haziran 1618 tarihinde Çubukâbad Kadısı'na gelen bir hükümde; *"... aynı kazada vaki' Kızılhisar nâm karyede sakin Hasan ve Hüseyin ve Kasım ve Ahmed ve Mehmed nâm kimesneler gelüp bunlar kadimden berü Medine-i Münevvere evkafı reayasından olup mukaddemâ bir müddetten berü Rum-ili Perakendesinden bazı taifeyânın…"* buraya yerleştiklerini ifade etmişlerdi.[19] Benzer şekilde eşkıya baskısından kaçan grupların bir kısmı yakın köylerden Ankara'ya gelmişken diğer bir kısmı da daha uzak kazalardan kalkıp gelmişlerdi. Darüssaâde Ağası Mustafa Ağa'nın Dersaâdete arzında; *"… Kayseri Kazası'nda vaki' Kölükan, Kösdoğan, Akemir, Sarıkaya, Koyunviranı, Hanköy ve Tuzhisarı ve Cemaat-i Karakışla ve tevabi' karyelerinden sakin olan Medine-i Münevvere evkafı reaya taifesi mukaddemâ Celalî eşkıyası teaddisinden perakende ve perişan oldukları…"* belirtiliyordu. Ankara'ya gönderilen fermanda, Haremeyn Evkafı'na bağlı gayr-i müslim reayanın her birinden cizye ve ispençe olarak 125'şer akçe, diğer örfî vergileri ise Müslüman reaya gibi vermeleri isteniyordu.[20]

Osmanlı toplumunda reayanın rahatını sağlamak yerel idarecilerin göreviydi. Celalî olayları sırasında perakende olarak göç eden gruplar arasında Ankara'nın doğusundaki kazalardan gelenler daha fazlaydı. Örneğin Haremeyn-i Şer'ifeyn Evkafı'na bağlı Kayseri Bölgesi'nde ikamet eden; *"…Kelkiras, Hınzırlı, Kesdoğan, Akabil, Koyunabdal, Selcak, Tuzhisar ve Sarıkaya karyelerinden bazı reayalar…"* güvenli gördükleri

[17] AŞS 17/703:848.

[18] AŞS. 15/701:1788.

[19] AŞS. 15/701:1886.

[20] AŞS. 17/703:779 .

Ankara yakınlarına gelip yerleşmişlerdi.[21] Ankara'da ikamet etmeye başlayan gayr-i müslim vakıf reayasının cizye alacaklarının tahsili hakkındaki uyarı sistemin sürekliliği için yapılmaktaydı.[22]

Reayanın köylerini, topraklarını ve mallarını bırakarak bilmediği bölgelere göç etmesi zorunluluktan gerçekleşmişti. Zorunlu olarak yapılan yer değiştirmeler geçici bir durum muydu? Yoksa göç edenlerin bir daha geri dön(e)meyeceği şartlar mı oluşmuştu? Sorularına cevap bulmak gerekmektedir. Kaynaklara bakılırsa Haremeyn Evkafı reayasının Ankara Kazası dahilinde yaşamaya başladığı ve bir daha eski topraklarına dönmediği anlaşılmaktadır. Haremeyn Evkafı reayasının Ankara'ya gelişinde en önemli husus Celalî baskısı, yani eşkıya zulmü idi. Reayanın gelişinde bundan başka sebepler de vardı. Örneğin kırsal bölgelerdeki nüfus artışı sonrasında geçim darlığı yaşanıyordu. Ayrıca vakıf reayasının elindeki toprak miktarı çok değildi. Bütün bu şartlar göz önüne alındığında Ankara kaza merkezi ve çevresi Celalî kargaşasından kaçarak gelenleri doyurabilecek potansiyele sahipti. Çünkü Ankara kazası sof imalatı ve ticaretinin merkeziydi.

Asayiş ve güvenliğin azaldığı bu yıllarda merkezden gelen emirler genellikle; vergi tahsili, Haremeyn Evkafı reayasının korunması, dışardan müdahale edilmemesi hakkındaydı. XVII. yüzyılda eşkıyanın baskı ve zulmü gibi özellikle askeri sınıf mensuplarının daha fazla gelir toplayabilmek adına takip ettikleri politikaların yanlışlığı, sicillerin konusunu oluşturmaktaydı. Ayrıcalıklı bir grup oluşturan vakıf reayasından şimdiye kadar örfi vergiler alınmamışken, bu konuda bile Ankara'dan sık sık şikâyetler gelmişti. 15 Cemaziye'l-evvel 1028/30 Nisan 1619 tarihinde Kayseri'den perakende olarak Ankara'ya yerleşen vakıf reayasından *"… temessüklerine mügayir tekrar cizye ve ispenç talep eyleyüp evkaf-ı mezbure reayası avarız-ı divaniyye, arpa ve otlak ve saman ve tuz ve sair yük emsali tekalif-i örfiyenin küllisinden muaf ve müsellem iken hâliya ola gelmişe muhalif avarız ve sair tekalif-i örfiye cem'ine memur olanlar avarız ve sair tekalif talep edüp ve sancakbeyleri ve subaşıları vesair ümenâ ve ummâl ve nekkar taifesi dahi üzerlerine konup paralarını alıp gider oldukları…"* Haremeyn Evkafı reayasının temel sıkıntılarıydı.[23] Osmanlı merkezi yönetimi perakende ve perişan olan Haremeyn reayasını karışıklıkların arttığı XVII. Yüzyıl başlarından itibaren koruma ve kollama ihtiyacı duymuştu.[24] Bütün bunlara rağmen, haksız yere Haremeyn Evkafı reayasına ve gelirlerine saldırılar artarak devam ediyordu.

[21] AŞS. 17/703:847.

[22] AŞS. 19/705:1217-1218.

[23] AŞS. 17/703: 847.

[24] AŞS. 17/703: 848.

Nitekim XVII. yüzyıla ait Ankara Şer'iye sicilinde; *"…Nahiye-i Çubuk Evkaf-ı Mekke-i Şerif der Karye-i Balıkhisar…"* şeklinde başlayan emirde perakende halde bulunan Haremeyn reayasının durumundan bahsedilmekteydi. Özetle sicilin ortaya koyduğu hususlar yukarıdakilerden farklı değildi. Yani Haremeyn Evkafı reayasının diğer reaya ile karıştırılmaması hususu ifade ediliyordu. 17 Muharrem 1024/16 Şubat 1615 tarihli başka bir emirde; *"… Çubukta salgundan, yapağıdan ve bil-cümle cemi' avarız ve tekalif-i divaniyeden muaf ve müsellem…"* olan Mekke-i Şerif evkafı reayasının Sultan Mehmed ve Sultan Bayezid devirlerinden ellerinde beratları olduğu ifade ediliyordu.[25] Bahsedilen örfî vergilerin fermana konu edilmesi, vakıf reayasından zorla vergi talep edildiğini göstermektedir.

Ankara Şer'iye sicillerinde Haremeyn Evkafı reayasının durumunu özetleyen en önemli belge, H. 1028/1619 tarihlidir. Belgede Ankara kaza merkezine gelip yerleşen 73 hanelik Medine-i Münevvere Evkafı reayasının şehir kadısı tarafından kayıt altına alınması ve vergilerini bulundukları yerlerde vermeleri isteniyordu.[26] Ankara Kadısının 73 kişilik Medine-i Münevvere Evkafı reayasını sicile neden kaydettiği hususu üzerinde durmak gerekmektedir. Buna göre; sicil kaydını gerekli kılan hususların başında; Haremeyn Evkafı'na vergi veren reayanın kaybolup gitmesini engellemek vardı. Reayanın kaybolup gitmesini engellemek için yöneticiler hassas davranmak zorundaydılar. Zaten padişahların sürdürdükleri Haremeyn politikası hem gelirlerin azalmasını engellemek hem de reayanın kaybolmasını engellemek üzerine kurulmuştu.[27] Reayanın sicile kaydedilmesinin ikinci sebebi ise, isimleri kayıtlı bu reayadan şehir yöneticilerinin örfi vergileri talep etmesini engellemekti. Dolayısıyla devletin reayayı koruma güdüsü, kadim geleneklerin alışkanlığı olarak da düşünülebilir.

Şimdiye kadar ele alınan belgeler, Celalî olayları sırasında güvenliğin kaybolduğunu bu yüzden insanların daha güvenli gördükleri şehir merkezlerine doğru geldiklerini ortaya koymaktadır. Bu durumda Ankara Kazası hem yakın bölgelerden hem de uzak bölgelerden büyük göçlere neden oldu. Yakın yerleşim yerlerinden gelenleri doğal refleks olarak kabul etsek bile özellikle Kayseri Kazası'nın güney ve batısındaki yerleşimlerden gelenleri nasıl karşılamak gerekirdi? Sonuç olarak erken dönemde Ankara şehir merkezinde, Haremeyn Evkafı reayası bulunmazken birden, şehir merkezinde büyük bir grubun oluşması Celalî kargaşasının eseriydi.

---

25 AŞS. 15/701:1786

26 AŞS. 17/703:848

27 Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet*, s. 60.

XVIII. Yüzyılda Ankara'da Haremeyn Evkafı Mülkleri

Defter tutma şekli bakımından, Haremeyn Evkafı kayıtları icmaller şeklindeydi. Nitekim siyakat yazısıyla yazılmış evkaf defterlerinde Çubuk Kazası'ndaki köyler Balıkhisar Karyesi adı altında; Beypazarı Kazası'ndaki köyler de Yadigar Karyesi adı altında tasnif edilmişlerdi. Bu yüzden Haremeyn Evkafı reayası hakkında verilen rakamların ne kadarının Çubuk'taki Balıkhisar, Büğdüz, Ulupınar, Şeyhler, Karacalar'ya veya Kuzkaç köyüne ait olduğunu ayırt etmek zordur.

XVII. yüzyıl ortalarına kadar Anadolu'da Celalî kargaşalığı devam ettiğinden, bu karışık dönemi fırsata çevirmeye çalışan gruplarla mücadele etmek gerekiyordu. Nitekim Haremeyn-i Şer'ifeyn Evkafı reayasından olup Ankara göç etmiş Kelkiras Reayası'nın şikâyeti durumu özetler niteliktedir. Ankara Sancağı Mutasarrıfı Mustafa Paşa'nın, Kelkiras Reayası'na baskı uygulayarak zorla paralarını gasp ettiği gönderilen fermanda ifade ediliyordu[28]. Askerî sınıfa mensup şehir mutasarrıfının vakıf reayasını sıkıştırarak H.1110/1698-99 senesinde haksız yere 800 kuruşlarını alıp onlara eziyet etmesi, Celalî olayları sonrasında askerî sınıf mensuplarının baskısının başladığını göstermektedir.[29]

Haremeyn Evkafı reayasının Celalî olayları sonrasında bir kısmının şehir merkezlerine göç etmesi, vergi toplanan reayanın dağılımını değiştirmişti. Nitekim Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki D. 3646 numaralı defter Çubuk'taki Haremeyn Evkafı'na ait; Balıkhisar, Ulupınar, Büğdüz, Karacalar, Şeyhler ve Korukçu köylerinin öşür mahsulâtını vermektedir. H. 997/1588-89 yılına ait defterde, reayanın buğday, arpa, burçak ve biraz da mercimek yetiştirdiği arazilerin çok geniş olmadığı anlaşılmaktadır. Üretim alanının darlığı ve halkın üretim gücünün düşük olması reayayı yeni arayışa yönlendirmesi kaçınılmazdı. O yıllarda halkın borcunu ödeyemediği, biriken borçlarını katipler vasıtasıyla defterlere kaydettirdiği görülmektedir. Böyle bir ortamda genç neslin istihdam oluşturacak, köylere, kasabalara veya şehirlere yönelmesi başlı başına Haremeyn Evkafı açısından dönüşüm veya değişim olarak ifade edilmelidir.[30]

---

[28] AŞS. 84/770: 733

[29] AŞS. 84/770: 734

[30] Söz konusu defter reaya isimleri açısından da incelenebilir. Nebi, Sefer, İbrahim, Cemali, İsmail, Şehsuvar, Durmuş, Budak, Şahveli, Pir Veli, Memi, Paşa Dede, Ömer Yörük, Hacı Kubad isimlerine daha sık rastlanmaktadır. Bk. BOA. D. 3646-0030.

Tablo 2: H. 997 Yılında Haremeyn Evkafı Reayasının Ürettiği Ürünler

Karye	Buğday (kile)	Arpa (kile)	Burçak (kile)	Mercimek (kile)	Bostan (akçe)	Pirinç (kile)	Soğan (kile)
Balıkhisar	680	264	190	34	1100	-	-
Ulupınar	260	211	69	7	330	-	-
Büğdüz	196	102.5	26	1		-	-
Şeyhler	342	132	36.5	-	1030	-	-
Karacalar	87	81.5	12	-	1700	-	-
Korukçu[31]	72.5	60	-	-		-	-
Yadigar[32]	1600	-	-	-	1248	6300[33]	200

Haremeyn Evkafı reayasının Beypazarı Kazası'na tabi Yadigar Karyesi'nin meşguliyeti Çubuk'taki meşguliyetlerden biraz farklıydı. Yetiştirilmesi zahmetli bir bitki olan pirinç(çeltik) ekimi, devlet tarafından teşvik edilen ve korunan ekonomik faaliyetlerdendi. Anadolu'nun sulamaya müsait her yerinde yetiştirilebildiği gibi özellikle Rumeli'nin fethiyle beraber, buralarda da büyük pirinç tarlaları açılmıştı. Yetiştirilmesi, hasadı ve sürekli suya ihtiyaç duyması nedeniyle pirince özel bir önem atfedilmekteydi. Bu sebepten devlet, üretimi yapacak olan ahaliye, bir takım muafiyetler sağlama esasına dayanan bir işletme düzeni kurarak, üretimi teşvik etmeyi amaçlamıştı. Çoğunlukla has veya vakıf-mülk statüsünde olup, mukataa veya ortakçılık yoluyla işletilen pirinç ekili alanlar su kaynaklarına yakın, başka ürünün yetiştirilmediği daha çok boş topraklardı. Zamanla buralara *nehr-i çeltük* adı verilen su kanallarının yapılmasıyla pirinç üretimi daha da artmıştı.[34]

Çeltik üretimi mutlak olarak büyüme evresinde çok suya ihtiyaç duyduğundan, ancak coğrafî bölgelerin vadi tabanları içinde yetişme zemini bulmaktaydı. Sancak dâhilinde bu şartları taşıyan ve pirinç ziraatinin yoğunlaştığı Beypazar Kazası'na bağlı Yadigar Köyü yine aynı isimle bilinen nehrin kenarında bulunuyordu. Bölgeye ait 166 ve 68 numaralı tahrir defterleri, Yadigâr Nehri'nin çeltik öşrünün yüksek olduğunu göstermektedir. Bölgenin çeltik öşrü 1200 akçe olduğuna göre en fazla üretim buradan

31 Balıkhisar'a bağlıdır.

32 Beypazarı Kazası'na bağlı olmakla birlikte Ankara'daki Haremeyn Evkafı reayası ve gelirleri topluca yazıldığından arka arkaya kaydedilmişlerdir.

33 Bir müd 20 kile hesabıyla pirinç tahsisatı vardır. H. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)*, Ankara 2004, s. 252.

34 Özlem Başarır, "Diyarbekir Eyaleti Örneğinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı Taşrasında Mukataalar Özelinde Üretim ve Ticaret", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX, 2014, s. 133.

sağlanmaktadır. Yadigâr Köyü'nden XVI. Yüzyılda 400 kile(166 müd) pirinç üretilmiştir.[35] Görüldüğü üzere sulak araziler, çeltik üretiminin kaynağını oluşturuyordu. Ancak çeltik üretimine rağmen köy nüfusunun kalabalık olduğunu söylemek mümkün değildir.[36]

Pirinç, Osmanlı askerinin sürekli olarak tükettiği, yiyen kişiye tokluk hissi ve aynı zamanda enerji veren pirinç, daha çok şehirli yiyeceği olarak bilinirdi. Bu yüzden pirincin şehirde satılarak gelirinin evkafa gelir yazıldığı görülür. Bu bağlamda, H.997/1588-89 senesinde bölgenin çeltik geliri, 14500 akçe olarak kaydedilmiş olup bunun 3000 akçesi Yenibük Çeltiği'nden, 2400 akçesi Söğütcük Bükü Çeltiği'nden ve 900 müdlük kısmı da Seza Bükü Çeltiği'nden elde edilmişti. Köylüden tahsil edilemeyen 40 kalbur çeltik olduğu da ayrıca defterde kaydedilmiştir. H.997/1588-89 yılında nazırdan tahsil edilemeyen pirinç; *"… Hoca Mahmud Nazırda kalan pirinç safî 1500"* şeklinde kayda geçirilmişti.

Balıkhisar Köyü'nden toplanan vergiler her yıl mütevelli tarafından Haremeyn Evkafı'ndan görevlendirilen mübaşire şahitler huzurunda teslim edilirdi. Nitekim H.999/1590-91 yılında mütevelli Mehmed Ağa, vakfın görevlendirdiği mübaşir Mehmed Ağa ibni Hüseyin'e; *"… hasıl olan hububattan 200 müd cem' ve vakf edüp der anbar ettim. Eğer noksan gelürse ben kendi malımdan tazmin ederim…"* diyerek Beybazarı Kadısı Ataullah huzurunda teslim edilmişti.[37] Öte yandan Haremeyn Evkafı gelirlerinin toplanmasında kefalet usulü, gerek köylerde ikamet eden gerekse dağılmış perakende haldeki gelirlerin tahsilinde işe yaramış olmalıdır.

H.979/1571 tarihli Ankara Evkaf Defterinde Çubuk Kazası'ndaki Haremeyn Evkafı köylerinden; Balıkhisar'dan 9831 akçe, Büğdüz'den 2038 akçe, Ulupınar'dan 3803 akçe, Karacalar'dan 2050 akçe ve Şeyhler'den 2617 akçe olmak üzere toplam 20339 akçe gelir elde edilmişti. H.1001/1592 yılında ise Çubuk Kazası'na bağlı köylerin gelirleri 43019 akçeye kadar çıkmış olmakla birlikte ertesi yıl gelir miktarı birden 18277 akçeye kadar düşmüştü. Bu durum gelirlerin toplanmasında sorunların olduğunu ortaya koymaktadır. H.1003/1594 yılında bir miktar daha yükselen gelir miktarları bu tarihten XVIII. yüzyıl başlarına kadar gerileme eğilimi göstermişti. Nihayet Haremeyn Evkafı'na bağlı Ankara Sancağındaki köylerin mukataa gelirleri H.1171/1758yılında bir miktar artış göstermiştir.

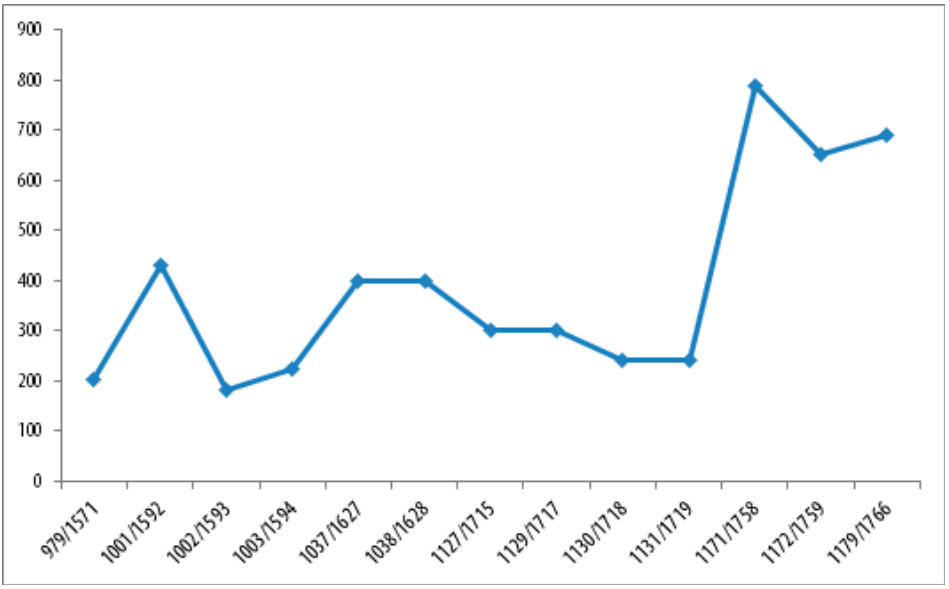
---

35 TD. 68 Numaralı Mufassal Defter (981/1574), s. 158.

36 Örneğin 1844 yılına ait temettuat defterinde Yadigar Köyü'nde sadece yedi hane kayıtlıdır. Bk. BOA. TMT. 376.

37 BOA. D. 3762-1.

Grafik 1: Haremeyn Evkafı Gelirlerinin Bazı Yıllara Göre Dağılımı(kuruş)

Osmanlı Devleti'nde savaşların uzaması, nakit para ihtiyacının artmasına bağlı olarak iltizam usulü devletin vergi kaynaklarını etkili kullanmasında zaman içerisinde bir sistem olarak kabul edildi. Önce mukataa haline getirilen işletme ve vergi tahsil işi, mültezimlere üçer yıllığına açık arttırma ile verilmeye başlandı.[38] Mukataa uygulamasının yaygınlaşmasıyla Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı'nın arazileri de bu sisteme dâhil edildi. Bu sayede Ankara Sancağı'ndaki vakıf gelirleri, Haremeyn Mukataatı adına mültezime verilir oldu.[39]

XVIII. yüzyılda Mekke ve Medine'deki kutsal yerlerin masraflarına karşılık olarak birçok kişinin yaptığı vakıfların gelirleri, maktu bir miktar karşılığında iltizama verilirken, gelirlerin yıldan yıla farklılık gösterdiği, bakiye olarak kaydedilmiş kısımların arttığı görülmüştür. H.1171/1758 yılında Haremeyn Muhasebesi kayıtlarına göre iltizam edilen vakıf gelirleri 9180 kuruşa ulaşmışken, H.1179/1766 yılında 689 kuruşa kadar düşmüştü. Hızla azalan Haremeyn Evkafı'nın Çubuk Kazası'ndaki mukataa gelirleri, H.1180/1767 yılında yeniden 4504 kuruşa çıkmıştı.[40]

Haremeyn Evkafı reayasının kontrolünü mütevelliler yaptığından onların Ankara kaza merkezinde ikamet etmeleri reaya açısından büyük bir sorun oluşturuyordu.[41]

[38] Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 122.

[39] BOA. EV. HMH. d.05093-04.

[40] BOA. EV. HMH. d.05093-05.

[41] AŞS. 15/701:1788.

Mütevelli ve nazırların hasılat zamanlarında köyleri dolaşarak tahsilat yaptıkları, diğer zamanlarda ise şehir merkezinde ikamet ettikleri görülmektedir. Bu durum reayanın sahipsiz, kendi başına kalmasına yol açtı.

Haremeyn reayasından toplanan vergilerle önce personelin maaşları ödenirdi. Defterlerde kayıtlı olan vakıf mütevellisi günlük 18 akçe, aylık 540 ve yıllık 6480 akçe alırken bu ödemeler taksitler şeklinde de yapılabiliyordu. Diğer taraftan vakıfta görevli kâtibin 8 akçe yevmiyesi olup senelik 2880 akçe maaşı vardı. Haremeyn Evkafı'na bağlı Çubuk Kazası'nın Balıkhisar Karyesi'nde yaptırılan cami personeli de bu gelirlerden rızıklanıyordu. Camide hatiplik yapan kişinin aylık 72, senelik ise 864 akçe maaşı vardı. Haremeyn Evkafı'nın Çubuk Bölgesi'ndeki üç personelinin olması giderlerin az olmasına ve merkeze daha fazla gelir aktarmasına imkân sağlamıştı.

Haremeyn Evkafı'nı anlayabilmek için Balıkhisar Karyesi gibi bir köyü takip etmek yeterli olmaktadır. Vakıf köyleri kendi reayasının hem şeri' hem de örfi vergilerini topladıklarından sistemleri biraz daha basittir. Örneğin resm-i çift, resm-i bennak, resm-i bağât, resm-i ağnam, resm-i zeminden oluşan örfi vergilerin Haremeyn Evkafı'na aktarılması genel kural idi.

Tablo 3: Balıkhisar Karyesi'nin Ürün Gelirleri

Yıl	Resm-i çift	Resm-i bennak	Resm-i Mücered	Resm-i bağât	Resm-i ağnam	Resm-i zemin	Yekün
1592	3262	1982	414	1158	530	93	7439
1593	3457	2290	326	1054	527	18	7672
1595	3262	1982	414	1158	530	93	7439

Haremeyn Evkafı'na bağlı Çubuk Kazası'ndaki *Balıkhisar ve tevabi'* köylerin gelirleri Beypazarı Kazası'ndaki Yadigar Karyesi'nin gelirlerinden biraz daha fazladır. Örneğin 29 Rebi'ü'l-evvel 1002/12 Aralık 1593 tarihinde Dergâh-ı Âlî bevvabânı mütevelli Behram Ağa aracılığıyla Yadigar Karyesi'nden 22470 akçe gelir toplanmıştır. Köyün gelirlerinin büyük bir kısmını *mahsul-ü çeltik-i erz* (18380 akçe) oluşturmaktadır. Bu gelirden 3000 akçe masraf düşüldüğünde 19470 akçe, 4 Şaban 1002/25 Nisan 1594 tarihinde Darüssaâde Ağası Mustafa Ağa'ya teslim edilmişti[42]. Nitekim H.1003/1594-95 senesinde ise Yadigar Karyesi'nin gelirleri biraz düşerek 21861 akçe olmuştu. Gelirlerden 3000 akçelik personel giderleri çıkarıldıktan sonra yine 13761 akçelik kısım, 3 Şaban 1003/13 Nisan 1595 Darüssaâde Ağalığı'na teslim edilmişti.

[42] BOA. D.03821-004.

Tablo 4: Beypazarı Kazası'na Bağlı Yadigar Karyesi'nin Ürün Gelirleri

Yıl	Çeltik-i erz	Öşr-ü hınta	Öşr-ü penbe	Resm-i zemin	Rusûm-ı bağât	Resm-i çift ve bennak	Öşr-ü piyaz	Yekün (Akçe)
1592	18380	725	935	800	750	700	180	22470
1593	18751	520	390	648	192	700	660	21861
1595	25200	800	200	800	800	500	800	27500

Yukarıda belirtilen hesaba göre, 13 Nisan 1595 yılında, 5100 akçe bakaya olarak reayadan toplanamamıştı.[43] Son olarak H.1004/1595-96 yılında ise Yadigâr Karyesi'nden 27500 akçe mahsulât elde edilmiş ve masraflar çıkarıldığında, Haremeyn Evkafı'na 20200 akçe teslim edilmişti.[44] Görüldüğü üzere, Beypazarı Kazası'na bağlı Yadigâr Karyesi'nin gelir kalemleri Çubuk Kazası'nın gelir kalemlerinden daha düzenlidir. Muhtemelen Yadigar Karyesi'nin daha düzenli gelirlere sahip olması, köyün konumu ve üretim biçimi ile yakından ilgiliydi. Çünkü Beypazarı Kazası'ndaki pirinç üretimi, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren yıldan yıla artarak, Haremeyn Evkafı'nın mali istikrarına katkıda bulunuyordu.

Sonuç

Haremeyn Evkafı'nın Ankara Sancağı'ndaki reayası özel statüye sahipti. Bu reaya grubu hem örfi hem de şerî' vergilerini Haremeyn Evkafı'na vermekteydi. Özel statüsü gereği Haremeyn Evkafı reayası bölgedeki diğer köylerden daha kalabalık durumdaydı. Dolayısıyla reaya sayısının fazla olması özel statüyle yakından ilgiliydi. Haremeyn Evkafı'nın Ankara Sancağı'na bağlı Çubuk ve Beypazarı Kazalarındaki reayasının durumları birbirinden farklıdır. Siyasi konjektürde yaşanan olaylar bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğinden, sicillerde Celalî kalkışmasının Çubuk Kazası'nda toplumsal düzeni daha çok bozduğu anlaşılmaktadır.

Celalî olaylarında yer değiştiren vakıf reayasının geriye dönüp dönmediği hakkında net bilgiler yoktur. Muhtemelen evini yurdunu terk eden grupların geriye topraklarına dönmesi zordu. Bu yüzden İstanbul'dan sık sık gönderilen emirler; Haremeyn Evkafı reayasının nerede bulunursa hemen defterlere kayıt olunmaları hususunda idi. Zaten yöneticilerden de Celalî eşkıyalığı sırasında perakende ve perişan olan vakıf reayasının bulundukları şehirlerde vergilerini vermeleri isteniyordu. Reayanın dağılması

[43] BOA. D. 03821-005.

[44] BOA. D. 03821-0012.

eskiden beri işlemekte olan evkaf düzeninin hem gelir kalemlerinin değişmesine hem de reayanın kaybolmasına yol açmıştı. Bu yüzden olsa gerek Haremeyn Evkafı'nın gelir bilançoları yıldan yıla farklılık göstermişti. Bütün bunlara ilaveten vakfın merkezinin İstanbul'da olması ve Ankara kaza merkezinde bir mütevellisinin bulunması, sistemin işlerliği için yeterli gelmemişti. Bahsedilen hususlardan dolayı Haremeyn Evkafı'nın gelir yapısında bozulmalar da yaşanmıştı.

Ankara Sancağı'ndaki Haremeyn-i Şerifeyn reayasını kendi içerisinde analiz ettiğimizde XVII. Yüzyıla kadar Çubuk Kazası köylerinin gelirleri ile Beypazarı Kazası'nın köy gelirlerinin ayrı tutulduğu görülür. Oysa bu yüzyıldan sonra uygulanan mukataa sisteminde sancak dâhilindeki gelirler birlikte kaydedilmiştir. Kazalar bazında Haremeyn-i Şerifeyn gelirleri karşılaştırıldığında, Beypazarı Kazası'ndaki gelirlerin daha düzenli toplandığı görülür. Burada özellikle ekonomik değeri yüksek olan çeltik üretiminin fazla olması etkili olmuştur. O yıllarda geliri ve tüketimi iyi olan ve sulak arazilerde yetişen çeltiğin reaya üzerinde birleştirici rol oynamış olabileceğini de görmek gerekmektedir. Bu itibarla daha geniş araştırmalar için farklı kaynaklara müracaat etmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Defterler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: BOA. MAD. 9

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: BOA. Tahrir Defteri 117

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Ankara 1993

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1993

TKGM. 68 Numaralı Mufassal Defter(981/1574)

558 Numaralı Ankara Evkaf Defteri(979/1571)

Temettuat Defterleri: BOA. ML. VRD. TMT. d. 00376-BOA. ML. VRD. TMT. d. 00616

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: BOA. D. 1644 – BOA. D. 3646 – BOA. D. 3762 – BOA. D. 03821 – BOA. D. 6018 – BOA. D. 7404

BOA. EV. HMH. d. 1974 – BOA. EV. HMH. d. 2062 – BOA. EV. HMH. d. 5093

Şer'iye Sicilleri

Ankara Şer'iye Sicilleri (AŞS.): AŞS. 11/697-AŞS 14/700-AŞS. 15/701-AŞS. 17/703 – AŞS. 18/704 – AŞS. 19/705-AŞS 21/707-AŞS. 24/710 – AŞS. 84/770 – AŞS. 93/779

Kaynak ve Araştırma Eserleri

Başarır, Özlem, "Diyarbekir Eyaleti Örneğinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı Taşrasında Mukataalar Özelinde Üretim ve Ticaret", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXIX, 2014, s. 127-166.

Buzpınar, Ş. Tufan-M. Sabri Küçükaşçı, "Haremeyn", *TDVİA*. XVI, İstanbul 1997, s. 153-157.

Çınar, Hüseyin-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002.

Faroqhi, Suraiya, "İktisat Tarihi", *Türkiye Tarihi II*, Yay. Yön. S. Akşin, Cem Yayınları, İstanbul 2002.

Güler, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2011.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. R. Sezer, Yapı Kredi Yayınları, Ankara 2004,

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Kankal, Ahmet, "15.-16. Yüzyıllarda Çubuk ve Çevresinde Yerleşme ve Nüfus", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2016, s. 17-42.

Koç, Yunus, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı: 1300-1900" *Osmanlı* IV, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 535-550.

--------, "Osmanlı Dönemi Nüfus", *TDVDİA*. XXXIII, İstanbul 2007, s. 294-299.

Oğuzoğlu, Yusuf, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yayınları, İstanbul 2000.

Öz, Mehmet, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Ed. O. Köse, Samsun 2009, s. 33-40.

Sınger, Amy, *Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.

Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.

Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Ek 1: H.1003 Yılına Ait Balıkhisar Köyü ve Çevresinin Evkaf Defteri

Çubuk'ta Yok Edilen Tarih Gülbaba Türbesi

Zeki Metin*

Özet

1530 yılı Osmanlı kayıtlarına göre Çubukpazarı Köyü'nde Binari Bey'in oğlu Ali Bey tarafından yıllık geliri 600 akçe olan bir bahçe, Güldede Zaviyesi'ne vakfedilmiştir. Bu bahçeden elde edilen gelir zaviyedekilere, yoldan gelip geçenlere harcanacaktır.[1]

1900'lü yıllara kadar böyle devam eden bu uygulama 1900'lü yılların başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmüş olduğu mali sıkıntılar nedeniyle olsa gerek bu gelirin kesildiği ortaya çıkmaktadır. Gülbaba Türbesi 1925 yılında yayımlanan Tekke ve Zaviyelerin Kaldırılmasına İlişkin Kanun'a dayanılarak 1939 yılında dönemin Ankara Valisi Nevzat Tandoğan tarafından yıktırılmıştır.

İş bununla da kalmamış, belki bilerek belki de bilmeyerek 1950'li yıllarda Çubuk Belediyesi tarafından yapılan imar düzenleme çalışmaları sonrasında, imar planlarında Gülbaba Türbesi'nin de içinde bulunduğu mezarlık ve fidanlık olarak gösterilen yerler konut alanına çevrilmiş ve Belediyece vatandaşa satılmıştır.

Satılmasına rağmen uzun yıllar Gülbaba Türbesi'nin yıkıntılarının bulunduğu parsele kimse bina yapmamış, ancak 1975 yılında parsele giren inşaat makinaları son kalan izleri de silip atmıştır. Bu şekilde Çubuk'un sahip olduğu en önemli eserlerden biri yok edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Gülbaba Türbesi, Çubuk, Zaviye.*

* Sinolog, Çubuk Belediyesi Başkan Yardımcısı.
E-posta: zekimetin@rocketmail.com

1 Zeki Metin, *Çubuk'ta Yok Edilen Tarih Gülbaba Türbesi*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara 2016.

Destroyed History in Çubuk Shrine of Gülbaba

Abstract

According to the 1530's Ottoman records, a garden with 600 akçe of annual income was donated to Güldede Zawiyah by Ali Bey the son of Binari Bey in Çubukpazarı Village. The income from this garden will be spent by on the people who were in zawiyah and the road passers.

This practice continued until the 1900s, but in the early 1900s, it was revealed that this income was cut due to the financial difficulties that the Ottoman Empire had. The Shrine of Gülbaba was demolished by the Ankara Governor Nevzat Tandoğan in 1939, based on the Law on the closing of Dervish Lodges and Zawiyahs published in 1925.

Additionally, perhaps in the 1950s after the work of the zoning plans of the Municipality including the cemetery and nursery ground of the Gülbaba Shrine in the development plans were translated into a residential area and sold to the citizens of the municipality.

Over the shrine of Gülbaba, no one has built the building for many years, however, the construction machines entering the parcel in 1975 and erased the last remaining traces. In this way, one of the most heritages of Çubuk has been destroyed.

Key Words: *The Shrine of Gülbaba, Çubuk, Zawiyah.*

Gülbaba Kimdir?

Bugüne kadar yapılan araştırmalarda Gülbaba'nın kimliği hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Her ne kadar Seyyah Kandemir'in *Ankara Vilayeti* kitabının Çubuk'taki Gülbaba'yı anlattığı 141. sayfasında; *"rivayete göre, Gülbaba İmam Muhammed Bakır'ın dördüncü hafididir. Bunun birçok müridleri varmış. Birisi Sele Köyü'nde yatan Kalender Sultan, diğeri Cücük köyünde yatan Kuzukıran Baba imiş."* denmekte ise de bu sadece rivayetten ibarettir.[2]

Prof. Dr. Hüseyin Çınar'ın *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*'nda sunduğu "Osmanlıdan Günümüze Çubuk Kazası'nın İdari Yapısı" isimli tebliğinde Çubuk'un o dönemleri ile ilgili olarak önemli bilgiler verilmektedir.[3]

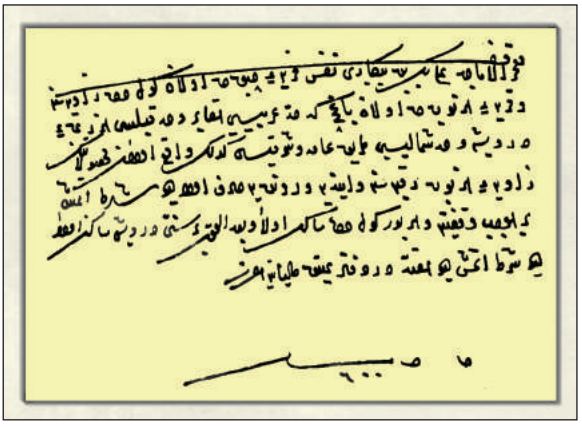
[2] Seyyah Kandemir, *Ankara Vilayeti*, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1932.

[3] Hüseyin Çınar, "Osmanlıdan Günümüze Çubuk Kazası'nın İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Hüseyin Çınar-Tekin Önal, Çubuk Belediyesi Yayınları 2016, s. 43-70.

Adı geçen tebliğ'de, "1463 yılında Ankara Sancağı'ndaki idari birlikler arasında yer alan Ta'allukat-ı Binari İli'ne bağlı köylere genel olarak bakıldığında, bugün Çubuk Kazası'nın merkezi olan Çubukbazarı Köyü ve çevresi ile yine günümüzde Kızılcahamam'ın Güvem ve Pazar olarak adlandırılan eski nahiyelerini içine almaktadır. Aynı tarihte Ankara Sancağı'na bağlı Ta'allukat-ı Çubuk ile Ta'allukat-ı Binari İli başlıkları adı altında kayıtlı iki idari birlik, yaklaşık bir asırlık döneme ait 1523, 1530 ve 1571 yıllarına ait tahrir defterlerinde, Çubuk kazasının sınırlarını oluşturmuştur." ifadeleri yer almaktadır.

Devamında da; "Çubuk kazası, mülki-idari bir birim olmasının yanında, yargı görevi ile birlikte yürütme gücüne de sahip, kadı idaresinde müstakil bir kaza dairesidir. Bu çerçevede, Osmanlı kadısı görev yaptığı kaza dairesinde, hukuki, askeri, beledi ve örfi yetkilere sahiptir. Kadı, bir yargı adamı olmasının yanı sıra, aynı zamanda bulunduğu mahallin mülki ve beledi amiriydi. Çubuk'un kaza idaresi hakkındaki elimizdeki ilk bilgi, 1513 tarihli Anadolu Vilayeti'ndeki kadıların kaydedildiği kadılar defteridir. Bu defterdeki bilgiye göre Çubuk kazası kadısı, günde 25 akçe ücretle ve müteferrika piyadesiyle Mevlana Ahmed'dir. Yine burada yer alan bilgiden, Ankara'nın merkez ve yörük kazası dışında kalan kazalar içinde Çubuk kadısı en fazla ücreti almaktadır."

Bu bilgilerden hareketle, 1571 tarihli tahrir defterinde yer alan Gül Dede ile ilgili belgeyi anlamamız kolaylaşmaktadır. Belgenin orijinal hali ve tercümesi aşağıda yer almaktadır.

"Binari'nin oğlu Ali Bey, Çubuk Köyü Merkezi'nde olan Güldede Zaviyesi'ne bu köyde bulunan batı tarafı mezarlık, güney tarafı dervişler mezrası, kuzeyi yol ve doğusu da yol olan bahçeden elde edilen ürünün zaviyedekilere ve yoldan gelip geçenlere harcanması şartıyla vakfetmiştir. Güldede'nin burada oturması ve o öldükten sonra da

bir sunni derviş oturması şartıyla. Bu kayıt bu tarihten önceki (1530) tarihli defterden aynen geçirilmiştir. Bu bahçenin geliri 600 akçedir."

Yukarıda yer alan belge 1571 yılı tahrir defterinde Gülbaba'nın geçtiği bölümdür. Tercümesinden de anlaşılacağı üzere belge 1571 yılında kaleme alınmasına rağmen, 1530 yılı tahrir defterinin aynısının buraya geçirildiği ifade edilmektedir.

Bu belgeden hareketle şu bilgilere ulaşıyoruz: Güldede 1530 yılında Çubuk Köyü Merkezi'nde yaşamakta ve sağdır. Bu vakfiye; zaviyede Güldede'nin oturmasını şart koşmuştur. O öldükten sonra da sünni bir dervişin burada oturması da ayrıca şart koşulmuştur. Güldede vefat ettikten sonra buradaki vakfiye şartına istinaden sunni dervişlerin ikamet etmeye başlamasından itibaren Güldede isminin Gülbaba olarak değişikliğe uğramış olması muhtemeldir.

Zaviyeler, büyük yerleşim alanları dışında, küçük köy ve kasabalarla yollar üzerinde açılıyordu. Çevredeki dervişlerin toplanma yeri olmasının da ötesinde kimi görevleri vardı. Özellikle Türk dünyasının çeşitli yerlerinden gelen derviş ve tacirlerin yolculuklarını rahat biçimde yapmalarını sağlamak, bu görevlerin başında geliyordu. Zaviyelere gelen derviş ve yolcular, buralarda konaklıyor, dinlendikten sonra yoluna devam ediyordu.

Anadolu'da açılan ilk zaviyelerden itibaren bu sosyal görev zaviye vakfiyelerinde açıkça belirtiliyordu. Buna göre Türk dünyasından gelen misafirlerin yeme, içme ve barınma gibi zaruri ihtiyaçları karşılıksız olarak üç gün boyunca karşılanacaktı. Ayrıca, misafirlerin kimlikleri tespit edilerek ilgili makamlara bildirilecek, misafirler geldikleri yerler hakkında bilgi verecekler, onlar aracılığı ile de Anadolu'nun durumu Orta Asya'ya iletilecekti. Misafirlere gerektiği gibi hizmet etmeyen zaviye görevlileri, kadıya haber verilerek görevlerinden alınacaktı.

Bahçe geliri olan 600 akçe; Güldede Zaviyesi'nde devamlı yaşayanların iaşesini karşılamak ve gelip geçenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için vakfedilmiştir.

Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü tarafından kaleme alınan "Osmanlı'da Cumhuriyete Çubuk Kazası" isimli kitapta;

"16. yüzyıl kayıtlarında Gül Dede, 18. yüzyıl kayıtlarında Gül Baba olarak geçen kimse hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hakkındaki rivayetler onun İmam Bakır'ın soyundan geldiğini ve yaşadığı dönemin de 13. yüzyıla kadar gittiği yönündedir. Türbesi 1939 yılında tamamen yıktırılmıştır. Gül Dede ve onun çağdaşları hakkında söylenenlerin çoğu, herhangi bir tarihi kaynaktan yararlanılarak ortaya atılan

görüşler değil, tamamen halk arasındaki rivayetlerden, yarı menkıbevi hikayelerden oluşmaktadır. Bu nedenle tarihi şahsiyet halini almış olan bu kimselerin hayatlarını menkıbe ve gerçekten ayırmak oldukça zordur. Gül Dede de bunlardan birisidir.

"Gül Dede'nin Çubuk köyündeki zaviyesiyle ilgili elimizdeki ilk kayıt 1530 yılına aittir. Burada yer alan bilgilere göre, Binari Bey'in oğlu Ali Bey, zaviyesinin vakıf gelirleri arasında yer alan Çubuk köyündeki yıllık vergi geliri 600 akça olan bahçeyi, Gül Dede Zaviyesi'ne tahsis etmiştir. Hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız Gül Dede'nin zaviyesinin varlığı, böylece ortaya çıkmış oluyor.

"1571 yılı Vakıf tahririnde de, Ali Bey'in Çubuk köyündeki Gül Dede Zaviyesi için vakfettiği bahçeye ait kayıt yer almaktadır. Yıllık vergi geliri bu yılda da 600 akçe olan bahçenin mahsulün ve toprağının kullanımı Gül Dede Zaviyesi'nin tasarrufuna bırakılmıştır. Kendi mülkü olan bahçeyi zaviyeye tahsis eden Ali Bey, ayrıca elde edilen gelirin de gelip geçen yolculara harcanmasını istemiştir.

"1530 yılında daha ayrıntılı bilginin bulunduğu 1571 yılı vakıf kayıtlarında Ali Bey'in vakıf şartlarına da yer verilmiştir. Burada hayatta iken Gül Dede'nin burada oturması, ölümünden sonra da dervişlerin oturması yer almıştır. 16. yüzyılın muhtemelen ilk çeyreğine ait olan 'defter-i atik'e yapılan bu atıf, Ali Bey ile Gül Dede'nin aynı çağda yaşadığı izlenimini vermektedir. Binari Bey'in oğlu Ali Bey'in Ankara Sancağı'nın 1523 yılı tahririnde idari kısımda da izah ettiğimiz 'Binari İli Vilayeti'nin zeamet mutasarrıfı ve aynı zamanda Ankara Sancağı'nın miralayı(alaybeyi)'dır. Çubukbazarı Köyü'de Binari veled-i Ali Bey bin Binari'nin, yani bu bölgeye adını veren Binari Bey'in torunu Binari'nin tımar toprağıdır. Binari, 1523 yılında babası Miralay Ali Bey'in tasarrufundaki topraklarda tımar sahibidir. Bu bilgilerden yola çıkarak Gül Dede'nin Çubuk ve çevresinde, genel bir ifadeyle 15. yüzyılın ikinci yarısıyla 16. yüzyılın son çeyreği arasında yaşadığı tahmininde bulunmak mümkündür. Nitekim 1571 yılına ait vakıf kaydında, diğer vakıf kayıtlarında rastlanan, o anda kimin vakfın ve zaviyenin mutasarrıfı olduğuyla ilgili kaydın, Gül Dede Zaviyesi ve vakfı için olması ve 'haliya yine mükerrer' ifadesiyle de mevcut durumun devam ettiğinin belirtilmesi, belki de Gül Dede'nin halen hayatta olduğuna işaret etmektedir.

"Ali Bey bahçeyi zaviyeye vakfederken şartları arasında yukarıda da bahsettiğimiz Gül Dede'nin bu zaviyede oturması isteği, iskan siyaseti açısından da ilgi çekicidir. Zira, zaviyenin ve bahçenin bulunduğu Çubukbazarı Köyü Binari Vilayeti ve Ali Bey'in tımar bölgesidir. Böylece vakfedilen bir bahçe ile geliri sağlanan zaviye, bölgenin şenlenmesine katkıda bulunacaktır. Burada, Gül Dede'nin etrafında toplanan dervişler,

hem bu çevrenin manevi havasının gelişmesini, hem de küçük bir zirai ünite haline getirdikleri zaviye ile de bölgenin hareketli bir görünüm kazanmasını sağlayacaktır.

"18. yüzyılda yukarıda da belirtildiği gibi zaviye Gül Baba adı ile anılmaktadır. Vakıf kayıtlarında Gül Baba Zaviyesi'nde; zaviyedar (zaviye sahibi), tekyenişin (tekkede postta oturan şeyh) ve türbedar gibi görevler zikredilmektedir. Bu görevler genelde tek bir kişide toplanmıştır. Haziran 1710'da Gül Baba Zaviyesi'ne Şeyh Mehmed zaviyedar olarak tayin edilmiştir. Eylül-Ekim 1768 tarihinde zaviyedeki görevler, Hacı Hafız İbrahim'in vefatıyla büyük oğlu Seyyid Halil'e geçmiştir. Seyyid Halil'in bu göreve getirilmesi Çubuk Mahkemesinde görevli olan Naib Abdülhadi Efendi'nin teklifi ile gerçekleşmiştir. 19 Ekim 1833 tarihinde Gül Baba Zaviyesi'nin zaviyedarı, türbedarı ve tekyenişini olan Seyyid Halil'in oğlu Mehmet Arif, kendi isteğiyle üzerindeki görevleri "erbab-ı istihkaktan ve ehl-i sünnet vel cemaatten" diye tanımladığı Seyyid Hasan oğlu Seyyid Şehabeddin'e devretmiştir. Görev sayılarındaki artışlardan da görüleceği gibi Gül Baba'nın 16. yüzyılda buna tekke ve türbe görevlerinin de eklendiği görülmektedir. Bu da Gül Baba zaviyesinin 16. yüzyıldan sonra gelişme ve büyüme seyri içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

"1844-1845 yıllarında Gül Baba vakfının zaviyedarlığı Pehlivanoğlu Mehmed'in üzerindedir. Zaviyedar Mehmet ziraat ile uğraşmakta ve Gül Baba Vakfında da bu görevi karşılığında senede 100 guruş vazife ücreti almaktadır. 1900-1901 yılına ait Ankara Vilayeti Salnamesi'nde Çubuk'taki ziyaret mahalleri arasında, kazanın merkezindeki Gül Baba Türbesi'nin de adı geçmektedir." ifadeleri yer almaktadır.

Yine aynı kitapta; Binari ili içinde yer alan Çubukbazarı Köyü'nün 1463'te 24, 1523'te 28 ve 1571'de de 72 hane olduğu ifade edilmektedir. Tahrir defterinde yer alan belgeden şimdiki Çubuk Lisesi yanında yer alan Fidanlık Sokak'taki Gülbaba Türbesi'nin o dönemdeki durumu hakkında bilgi edinmekteyiz. 1530 yılında bile bu bölgenin mezarlık olduğunu görüyoruz. Belgelerin yanı sıra etrafımızda sohbet ettiğimiz yaşlı insanlar bize Çubuk Lisesi ve etrafının eskiden tamamen mezarlık olduğunu anlatırlar. İlerleyen sayfalarda da bunun böyle olduğunu belgelerle kanıtlamaya devam edeceğiz. Anlaşılan o ki, burayla ilgili ilk belge olan 1530 tarihli Tahrir defterinde mezarlık olarak belirtilen bu bölge 1950'li yıllara kadar mezarlık olarak kalmış.

17. ve 18. Yüzyıllardaki Osmanlı Belgelerinde Gülbaba Türbesi

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan Gülbaba Türbesi ile ilgili 20'ye yakın belgenin incelenmesi tarihçiler tarafından yapılmalıdır. Bu belgeler, 1530 yılından

1800'lü yılların sonuna kadar resmi kayıtlarda bir Gül Baba Türbesinin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu kayıtlarında resmi olarak Çubuk'ta Gül Baba Türbesi'nin varlığı görülmekte olup, Osmanlı Hazinesi tarafından hesapları tutulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Gül Baba Türbesinde, zaviyerdar, türbedar ve tekye-nişinlik kadroları vardır. Ancak, bu üç kadroya ayrı ayrı görevlendirme yapmak yerine tek bir kişi üzerinde bırakılmıştır. Osmanlı kayıtlarında türbenin hesaplarına ilişkin kayıtlar vardır. Ayrıca ölümler, görevden alımlar/ayrılmalar neticesinde yeniden görevlendirmelere ilişkin kararlar bulunmaktadır.

Miladi 1900 hicri 1318 tarihli Ankara Vilayeti Salnamesi Resmiyesi'nin Çubukabad Kazası'na Dair Malumat bölümünde aynen "Nefs-i Çıbık kasabasında Zaviyedar Gül Baba nam zat-ı alinin türbesi ziyaretgahdır" ifadesi yer almaktadır. Yani Çubuk hakkında verilen önemli bilgilerden biri olarak Şah Kalender Türbesi ile birlikte anılmaktadır.

Cumhuriyet Döneminde Gülbaba Türbesi

Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi'nde de Gül Baba Türbesi'ne ilişkin belgeler vardır. Bunların başında Selahattin Kandemir'in 1932 yılında Türk Maarif Cemiyeti tarafından bastırılan Ankara Vilayeti isimli kitap yer almaktadır.

Seyyah Kandemir Ankara merkez ve ilçelerini tek tek dolaşarak edindiği bilgileri Ankara Vilayeti isimli kitabından bir araya toplamıştır. Bu kitapta 9 sayfa Çubuk için ayrılmıştır. Seyyah Kandemir 1930 yılında Ankara'dan otobüse binmesiyle birlikte Çubuk'a yaptığı geziyi kitabına aktarmıştır. Kitabımızın konusu olan Gül Baba Türbesi'nin şekli ile ilgili tek bilgi bu kitapta yer almaktadır. Kitabın 207. sayfasında "Tarihi ve İçtimai Vaziyet" başlığı altında yer alan bölümü aynen şöyledir:

"Eski bir mezarlık içinde yerlilerce 'tekke' denilen ve Selçuk kümbetlerini andıran bir türbe var. Dışarıdan görünüşü ve kubbe tarzı, kubbe ile asıl oda arasında bir tavan bulunması gibi hususiyetler bunun bir Selçuk eseri olduğunu gösteriyor. Fakat ne bir kitabeye, ne de başka bir ize rastlayabildim.

"Bunun yanında üstü gül ağaçlarla örtülü ve dallarında bin bir bez parçası bağlı 'Gülbaba' türbesi var. Mezarın etrafı eski kalelerde görülen kalın tuğla ve taşlardan mürekkep dondurma parçalarla çevrili. Burada yatan adam rivayete göre İmam Muhammed Bakır'ın dördünü hafididir. Bunun birçok müridleri varmış. Birisi Sele Köyü'nde

yatan Kalender sultan, diğer Cücük köyünde yatan Kuzukıran Baba imiş. İneği doğurmayanlar, yolcusu gelmeyenler, muradına eremeyenler Gülbaba'ya horoz keserlermiş.

"Tarikatların kaldırıldığı güne kadar kasabanın 2 saat şimaline düşen bir mevkide Karkın Köyü ile daha şimalde Sarıkoz, Çit, Mahmutoğlan, Sele, Çavundur köylerinde Alevilik vardı. Asıl alevi köyü 'Sele' idi. Burada meşhur Seyyid Siyami ile Kalender Baba yatar. Bunun zaviyesi bir türbedir. Buraya her taraftan hacet dilemeye, okunmağa gelinirdi. Kendi itikatlarınca burada yatan dede delileri iyi ederdi.

"Çubuk'ta bugün zayıflamış adetlerden birisi de budur: düğün merasimi esnasında gelin kendi evinden çıkıp kocasının evine giderken gün doğuşu tarafına hareket eder. Bazen Gülbaba'nın da etrafını tavaf ettikten sonra gün batışı tarafından yeni evine girer."

1930 yılında Çubuk'a gelen Selahattin Kandemir, Gül Baba Türbesi'ni yıkılmadan önce ziyaret eden ve türbenin şekline ilişkin bilgiler veren tek kaynaktır. Şu anda elimizde bunun dışında bir kaynak bulunmamaktadır.

Gülbaba Türbesini Kim Neden Yıktı?

1925 yılında Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Kaldırılmasına İlişkin Kanun'un yayımlanmasından sonra Çubuk ve çevresinde bulunan türbeler ki bunların başında Gül Baba Türbesi ve Şah Kalender Türbesi gelmektedir, bu türbelerin kaldırılması için girişimlerde bulunulmuştur.

Gül Baba Türbesi bu Kanun'a dayanarak o dönemin meşhur Valisi Nevzat Tandoğan tarafından 1939 yılında yıktırılmıştır. Daha düne kadar Ankara'da onun ismini taşıyan bir meydan bile vardı: "Tandoğan Meydanı." 2015 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi Meclis Kararı ile meydanın adı değiştirilerek "Anadolu Meydanı" oldu.

Nevzat Tandoğan 1929 yılından 1946 yılına kadar Ankara Valiliği yapmıştır. 1946 yılında Ankara cinayeti olarak geçen hadisede cinayette parmağı olabileceği şüphesinin ortaya çıkması üzerine, olayı kendine yedirememiş ve intihar etmiştir.

*Türkiye'de Adak ve Adak Yerler*i isimli kitabında Hikmet Tanyu, Gül Baba Türbesinden bahseder. Çubuk bölümünün başlangıcında o da Seyyah Kandemir'in Gül Baba Türbesi ile ilgili kısmından bahsettikten sonra kendi araştırmalarına yer verir:

"Çubuk'ta Gülbaba Türbesi'ni epeyce araştırdıktan sonra bir avukat arkadaşımın ilgili şahısları toplamasından, uzun bir soruşturmadan sonra burasını bulmak mümkün

olabildi. Türbe üzerine ve etrafına evler yapılmış. 1939 yılından önce bu türbe ve mezarların üzerini güller sarıyormuş. Bunun nasıl, ne zaman, kimin tarafından yıkıldığını, Gülbaba'nın ne olduğunu muhtelif şahıslarla yaptığım konuşmalarla bulmaya çalıştım. Birisi: 'Şehirde inanç zayıflığından burası sönük bir hale geldi. Gelenler kalmadı, büsbütün unutulmak üzere. Zaten camiye gidenler de az. Üç cami var. Lokantaların da hemen hepsinde içki var. İçenler de fazla.' diye bilgi vermek istiyordu. 1931 yılında (Seyyah Kandemir kitabında 1930 yılında Çubuk'a geldiğini yazdığı halde neden burada 1931 yılı diye yazıldığı anlaşılamamıştır.) burada inceleme yapan Kandemir'in Çubuk hakkında verdiği bilgi şöyleydi: "Çubuk'ta içki düşkünlüğü hemen yok gibidir. Fuhuş da pek azdır. Kuvvetli dini itikatlar ve muhitin ekseriyetle saf Türk kalmış olması, bugün vücutça ve ruhça sağlam bir neslin varlığını temin etmiştir.

"Çubuk'un bir köyünden olan ve kasabaya yerleşen avukat arkadaşımın yardımıyla bu türbeyi yıkanı bulmak mümkün oldu. 1939 yılında yıktırılmış. Ameleler korkup kaçmışlar. Bir kısmı bunu günah saydığından işi bırakmış. Burasını kaymakamlığın emriyle (ona emri veren de Ankara Valisi imiş) yıkan ve 'ziraatçi' lakabıyla tanınan şahıs durumu şöyle anlattı: 'İşçiler, bu isten kaçtılar. Benim gündeliğime kaymakam 10 lira teklif etti. Bu para o zaman için çok büyüktü. Kabahat bana ait değil ya, emir emirdir, bana değil, ne olacaksa emri verene olsun.' diyerek yola yakın ve ziyarete elverişli şartları bulunan bu yatır ve mezarları kaldırmaya koyulmuş. Gül ağaçları yolunuyor. Bu türbeyle birlikte diğer mezarlar da kaldırılıyor. Buradaki mezar taşlarından birkaçı (bunlar yazı ve nakış bakımından sanatkarane ve çok eski yıllara aittir) hemen buranın bitişiğindeki Tekke denilen yerin avlusuna atılıyor. Tekkenin de 1,50-2,00 metre kadar yan toprakları açılıyor. Gülbaba Türbesi'ni yıkan şahıs: 'Evliyalar çürümez, öylece durur, derler. Eh ne yapalım, biz de başka bir mezara naklederiz diye düşündüm. Fakat yalnız kemikler kalmış' dedi. 'Onları da bir çuvala koyarak mezarlığa taşıyıp gömdüm.' Bu konulan yer mezarlıkta belli değildir. Bir çukura gömüldüğü anlaşılıyor. Bu yatır üzerine ev yaptıran şahısla konuştum. O endişesiz bir ifadeyle 'Temelden tek tük kemik çıktı. Belki buradaki mezardan kalanı da olmuştur' dedi.

"'Tekke'nin mahzen kısmı derinde kalıyordu. Sözlere göre burası artık büsbütün unutulmuştu. Yaptığım incelemelerin verdiği tecrübeyle bunun böyle olmayacağına inanmıştım. Bu tahminimde yanılmadığımı gördüm. Tekke'nin mahzen kısmına (çukurda loş, ağır bir koku barındırıyordu) girdim. Burada yeni yakılmış mumlar, birçok mum lekesi, sıra sıra yarım kalmış (sarı renkli) mumlar görülüyordu. Duvarları is karartmıştı. O çevredeki şahıslara ve hemen ilerisinde inşaat işleriyle meşgul olan ustalara bunların ne olduğunu sordum. 'Yerli kadınlar geliyor, murat diliyor ve mum

adıyorlar.' dediler. Bu, içerisi karanlık, izbe halinde ve ağır kokulu yerde, 5 metreli sütun şeklindeki zemine oturarak kadınlar mum yakıyorlarmış. Gülbaba Türbesi'ni yıkan şahısa (ziraatçi), bu gözlemimi anlattım: 'Bazen mumları bana veriyorlar ben de işe yarasın diye tekkenin üst odasında yatan amelelerin yattığı yerde yakıyorum' dedi.

"Yaptığımız inceleme bize şunu gösterdi: Gülbaba ve diğer mezarlardan bu adak ve adak adama yeri Tekke denilen yere tamamen geçivermiş. Aynı zamanda bu halin mistik, karanlık durumu buna amil olmaktan başka, ürpertici bir tesir de yapmış.

"Selçuki eseri olması ihtimalini sanat tarihçilerine bırakırken burası hakkında tarihi söylentiyi arz etmek istiyoruz. Bunun tarihi bir yer, Timur devrini de görmüş, önceleri askeri bir mahzen olarak kullanılmış olması, sonradan tekke halini almış olması ileri sürülüyor.

"Tekke'nin merdivenle çıkılan kısmına göre, sağ duvarında insan veya aslan başı, hatta Timur bayrağı işaretinde de olduğu gibi üç yuvarlaktan ibaret dört ayrı bölümde kabartma görünüyor. Daha önce yan tarafta yatanlara ait dört dede ile ilgili olduğu, bunların insan başı anlamına geldiği söylentisi de vardır."

Neticede; Nevzat Tandoğan bir tarihi eseri yok etmiş. Peki Sele Köyü'ndeki Şah Kalender Veli Türbesi için herhangi bir işlem yapılmış mı?

Bunu da şu anda Sele Köyü Muhtarı olan ve Kalender sülalesinden gelen Arif Kalender; yine hemen hemen aynı dönemde yani 1940 lı yılların başında askerin Sele Köyü'ne geldiğini ve Türbeyi mühürlediğini ve o dönemde köyün ileri gelenlerinden olan babası Mustafa Şıh (Kalender) ın tutuklanarak Ankara'ya götürüldüğünü anlattı. Babası 3 ay tutuklu kalmış. Askerler Köye baskın yaptıklarında, köylü türbede bulunan ve manevi değeri yüksek eşyaları ve kitapları bir sandığa koyup dere kenarına kaçırmışlar. Askerler o bölgeyi de aramak istediklerinde oradaki kadınların hacet giderdiği söylenmiş ve askerlerin o tarafa geçmeleri engellenmiş. Ancak başlarındaki çavuş uyanık davranmış ve sandığı da Mustafa Şıh'la beraber alıp Ankara'ya götürmüşler.

3 ay sonra Ankara'da yapılan duruşmaya Sele Köyü kadınları şahit olarak çağrılmış. Duruşmada hâkim; Mustafa Şıh'ın türbede ne yaptığını, türbenin ne amaçla kullanıldığını, türbede yatan şahısların kimler olduğunu sormuş. Onlar da Mustafa Şıh'ın orada namaz kıldığını, ezan okuduğunu, oranın bir camii gibi kullanıldığını, orada yatan şahısların ise kim olduklarını bilmediklerini ifade etmişler. Bunun üzerine hâkim türbe mührünün kaldırılmasına ve Mustafa Kalender'in beraatine karar vermiş.

Sele Köyü'ndeki Şah Kalender Türbesi.

Sele Köyü'ndeki Şah Kalender Türbesi'ne bir şey yapılmazken neden Çubuk merkezde yer alan Gül Baba Türbesi yıktırılmıştır.

Gül Baba Türbesi her ne kadar şehir merkezinde yer alsa da aslında sahipsizdir. Türbe için kendini feda edecek biri yoktur. Yapılışından yıkılışına kadar hep devlet tarafından görevlendirilen kişiler tarafından korunmuş, idame ettirilmiştir. Ne zaman ki devlet desteğini çekmiş, işte o zaman Gül Baba Türbesi kendi halinde kalmıştır. Koruyanı olmamıştır. Dur diyen bulunmamıştır. Ancak, Şah Kalender Türbesi böyle değildir. Yüzyıllardır türbeye Kalender sülalesi karşılık beklemeden türbedarlık yapmıştır. Türbeye bıkmadan usanmadan gözü gibi bakmış, korumuş kollamıştır. Tamiratını tadilatını yapmış, yasaklı dönemlerde de türbeye sahip çıkmış, yıkılmasını engellemiştir.

Gülbaba Türbesi 1939 yılında Nevzat Tandoğan tarafından yıktırılmış. O dönemde Çubuk'ta Belediye Başkanı olarak Osman Ağa görev yapıyormuş. Yaptığım araştırmalar neticesinde türbeyi yıkan ziraatçinin Erzurumlu Süleyman isminde Tarım Bakanlığı'nda görevli biri olduğu ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyetten sonra türbe ve zaviyelerin yasaklanması neticesinde, türbe ve çevresi Tarım Bakanlığı'na verilmiş. Büyük bir kısmı mezarlık olan bu bölgenin tarıma elverişli kısmında meyve ağaçları yetiştirilmeye başlanmış. Osmanlı Dönemi'nde de burada yetişen ürünün vakfedilmesi nedeniyle, burada o zamanda da meyvecilik yapılıyormuş. Tarım Bakanlığı buraya kadrolu eleman atamış. İşte bu ziraatçi diye ifade edilen ve türbeyi yıkan şahıs, büyük ihtimalle Tarım Bakanlığı'nın görevlendirdiği kişidir. Bu kişi ve bundan sonra 1950'li yılların sonlarına kadar görevlendirilenler burada damızlık meyve ağaçları yetiştirmişler. Bu ağaçlar yakın köylere dağıtılırmış. Belki de Kışlacık, Kuruçay bölgesinde vişneciliğin gelişmesi buradan giden ağaçlar vesilesiyle olmuştur.

Ziraatçi Süleyman sadece türbenin zemin üstünde kalan kısmını yıkmış. Hikmet Tanyu'nun kitabında da bahsettiği gibi zeminin altında da bir bölüm varmış. Buraya merdivenle iniliyormuş. Türbenin üst kısmının yıkılmasından sonra buranın bakımını yapanların kalması için türbenin tam üzerine taştan iki odalı bir derme çatma bina yapılmış.

Türbenin hemen arka kısmında 1931 yılı doğumlu Zafer Acele otururmuş. Zafer Teyze'nin türbe ile ilgili söyledikleri önemliydi. "Türbe yıkıldıktan sonra türbenin üzerine 2 göz ev yaptılar taştan. Türbenin alt kısmı da mutfak olarak kullanılıyordu" dedi.

Türbeye sıklıkla çocuğu olmayan kadınların geldiğini söyledi Zafer Teyze. Kadının beline urgan gibi bir ip bağlayıp türbenin etrafında döndürürlermiş. Bir taraftan

da "At getirdim satmaya, yanına eş katmaya" şeklinde mani okurlarmış. Türbe ziyaretinden sonra çocuğu olan çok kişi duydum dedi Zafer Teyze.

Gülbaba Türbesi'ne ilişkin bir başka anlatım da Can Dündar'ın bir makalesinde yer almaktadır.

Can Dündar'ın anneannesi Çubuklu Hafız İsmail'in kızıdır. Lakapları Martınoğulları'dır. Can Dündar anneannesi Kevser Hanım vefat edince 22 Ocak 2006 tarihli *Milliyet* gazetesinde anneannesinin anısına bir yazı yazar. Can Dündar yazısında;

"Çubuklu Hafız İsmail, 1916 yılında doğan kızı Kevser'i belki görmeden, görmüşse ona doyamadan cepheye sürülmüş. Birkaç yıl sonra sarılık olduğu için çürüğe çıkarılıp döndüğünde 'Kevser'i getirin bana' demiş ve kızını kucaklayarak can vermiş. Üç dört yaşlarında yetim kalan Kevser, her gün babasının mezarına gider, onu oradan çıkarmak için toprağı deşermiş. Bu tuhaflığı önlesin diye çağırılan 'Şıh Dede', 'Bir daha o mezara gitmeyeceksin' deyip öyle bir tokat aşk etmiş ki, gözünden ateş saçılmış."

Hafız İsmail, Kevser'i annesi Ümmühan'a değil de halası Kezban'a emanet ederken, kadının evlenip gideceğini sezmişti belki de. Kezban hala, kardeşinin "Bu çocuğu kimselere vermeyeceksin!" sözüne öyle sadık kalır ki, Kevser'i okula bile vermez, çocuklarına baktırır, ama daha evlenme yaşına gelmeden kocaya verir. Böylece Kevser, aynı gün dünyaya geldiği beşik kertmesi Âdem'in değil; Kırım Tatarlarından Ahdem Hoca'nın torunu olan ve Ankara'da suculuk eden Nuri'nin eşi olur. Üç kızdan sonra iki de oğlan doğuran Kevser Hanım'ın 13 torunundan biriymiş Can Dündar. Anneannesinin "Beni toprağa sen indir." vasiyetini karlı bir kış gününde Çubuk'ta yerine getirir. Kevser Hanım Gülbaba Türbesi ile ilgili ise şunları söyler:

"Babam Gülbaba'da yatardı. Orası türbeydi, etraf hep mezarlık... Tekkede haftada bir zikir ederler, hu çekip kendilerini yerden yere vururlardı. Ben halamla gider onlara bakardım. Bir gün 'Türbeler, tekkeler kalkacak' diye emir vermişler. Bütün makineler geldi, mezarları dümdüz taradılar. Herkes mezarını alıp başka yere götürüyordu. Ben de babamın mezarını almak istedim. Müftü 'Hiç elleme, mezarın kaybı daha iyidir' dedi. Oraları hep tarayıp hamam, park yaptılar. Sonra millete metreyle sattılar, her yer bina oldu. Tekke de kalktı, zikir evlerde devam etti."

Daha sonra ki dönemlerde burada başkaları da kalmış. Arap bacı dedikleri biri daha varmış.

Türbenin üst kısmı 1970'li yılların başında yıkılmış. O dönemde o civarda oturan Dr. Tuncay Acehan, Alaaddin Bezci, Hüseyin Pala, Zekai ve Faruk Erkan, Cem

Elverenli ve o yaş kuşağı hep türbenin yıkılmış halini hatırlıyorlar. Küçükken orada oynardık diyorlar. Ama hemen hepsi de oraya gitmeye korkarlarmış. Zekai Erkan yıkıldıktan sonra merdivenle aşağı odaya inmiş. "Birtakım aletler vardı orada. Duvarları taştandı" diyor.

Gülbaba Türbesi Tapu ve İmar Kayıtları

1530 tarihli vakfiyede Binari'nin oğlu Ali Bey, Çubuk Köyü Merkezi'nde olan Güldede Zaviyesi'ne bu köyde bulunan batı tarafı mezarlık, güney tarafı dervişler mezrası, kuzeyi yol ve doğusu da yol olan bahçeden elde edilen ürünün zaviyedekilere ve yoldan gelip geçenlere harcanması şartıyla vakfetmiştir. Güldede'nin burada oturması ve o öldükten sonra da bir sunni derviş oturması şartıyla. Bu kayıt bu tarihten önceki (1530) tarihli defterden aynen geçirilmiştir. Bu bahçenin geliri 600 akçedir.

Bu vakfiyede vakfedilen sadece bahçeden elde edilen yıllık geliri 600 akçe olan üründür. Bahçenin kendisi vakfedilmemiştir.

Cumhuriyetten sonra Türbe ve çevresinde yer alan mezarlıklar dahil tüm arazi hazineye geçmiş. Eskiden beri burada meyvecilik yapıldığı için bu bölge Tarım Bakanlığı'na tahsis edilmiş. Bakanlık burada çoğunlukla vişne ve kiraz olmak üzere ağaç yetiştirir ve bu ağaçları civar köylere dağıtırmış. Yani bir nevi meyveciliğin yaygınlaşması için teşvik ederlermiş.

Eskilerin anlattığına göre 1964 yılında Çubuk 2 Barajı yapılmadan önce çok sel olurmuş. Her tarafı su basarmış. Buralar Çubuk Çayı'na yakın ve düz arazi olduğu

Sağ tarafta görülen moloz yığını Gül Baba Türbesi'nin yıkıntılarıdır.

için kimse ev yapmak istemezmiş. Yani şimdilerde Çubuk merkezde kalan Gülbaba Türbesi civarı ıssızmış.

Bundan sonraki tapu ve imar kayıtlarında, 1939 yılında cismi kaldırılan Gül Baba Türbesi'nin kayıtlardan nasıl silindiğine yani bir tarihin kayıtlardan nasıl yok edildiğine şahit olacağız.

Bunun başlangıcı 29 Temmuz 1953 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan "Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkındaki 6188 sayılı Kanun" la başlar.

Söz konusu Kanun'un 1. ve 2. maddelerinde, belediye sınırları içinde bulunan hazine, özel idare ve katma bütçeli (Vakıflar idaresi hariç) bulunan ve belli bir amaca tahsis edilmemiş ve mesken yapılmasına elverişli arsa ve arazilerin, bedelleri faizsiz 10 yıl eşit taksitle ödenmek üzere belediyelere devredilmesini düzenlemektedir.

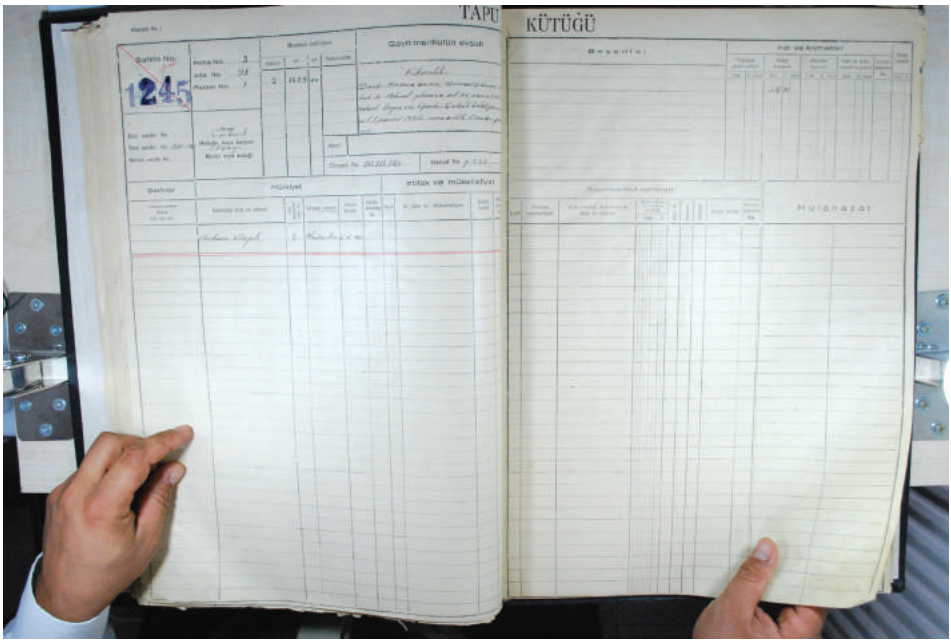
Bu Kanun kapsamında belediyelere devredilecek olan arsa ve arazilerin mahal, miktar ve kimlere ait olduğuna dair bilgilerin tapu idarelerinden temin edilerek 6 ay içinde başvuru yapılması hükmü getirilmiştir.

Bu arsalar üzerine inşaat yapma kayıt ve şartı ile satılabilir. Bu satışlardan elde edilecek gelirler belediyeler adına bir fonda tutulur ve bu gelirler yine o bölgenin su, yol, meydan, kanalizasyon gibi hizmetlerin yapımı için harcanması öngörülmüştür.

Belediyeler bu arsa ve arazi üzerinde kendileri konut yapabilecekleri gibi, doğrudan parsel şeklinde de ihtiyaç sahiplerine yine faizsiz 10 yıl vadeli 10 eşit taksitle satılması imkânı getirilmiştir. Buraların satışı ile ilgili düzenlemeler Belediye Meclisleri tarafından yapılacaktır.

Kanun hükümlerine göre kendisine arsa verilecek kişilerin belediye sınırları içinde en az 2 yıldan beri ikamet etmekte olması, kendisinin, eşinin veya reşit olmayan çocuklarının ev yapmaya müsait arsası olmaması veya bir evin yarıdan fazlası hissesine sahip olmaması şartları konmuştur. Arsa sayısından fazla talep olursa kura yoluna gidilecektir. Kendilerine arsa tahsis edilenler en geç 3 yıl içinde bina yapma zorunluluğu getirilmiştir. Ve bu aldıkları arsaları ve üzerine yaptıkları binaları 10 yıl süreyle satamayacaklardır.

Eski adı Aşağı Mahalle olan Gül Baba Türbesi ve çevresi ile ilgili elimizde bulunan ilk tapu kaydı 1942 yılına aittir. Tapu kütüğünde 1246. sayfada yer alan kayda göre, Çubuk Aşağı Mahalle 98 ada 2 parselde toplam 667 m2'lik bu arsa Çubuk Belediyesi adına kayıtlı "mezarlık" olarak gözükmektedir. Tapu kaydında bu mezarlığın 4 tarafı da Ankara Vilayeti'ne ait fidanlıktır.

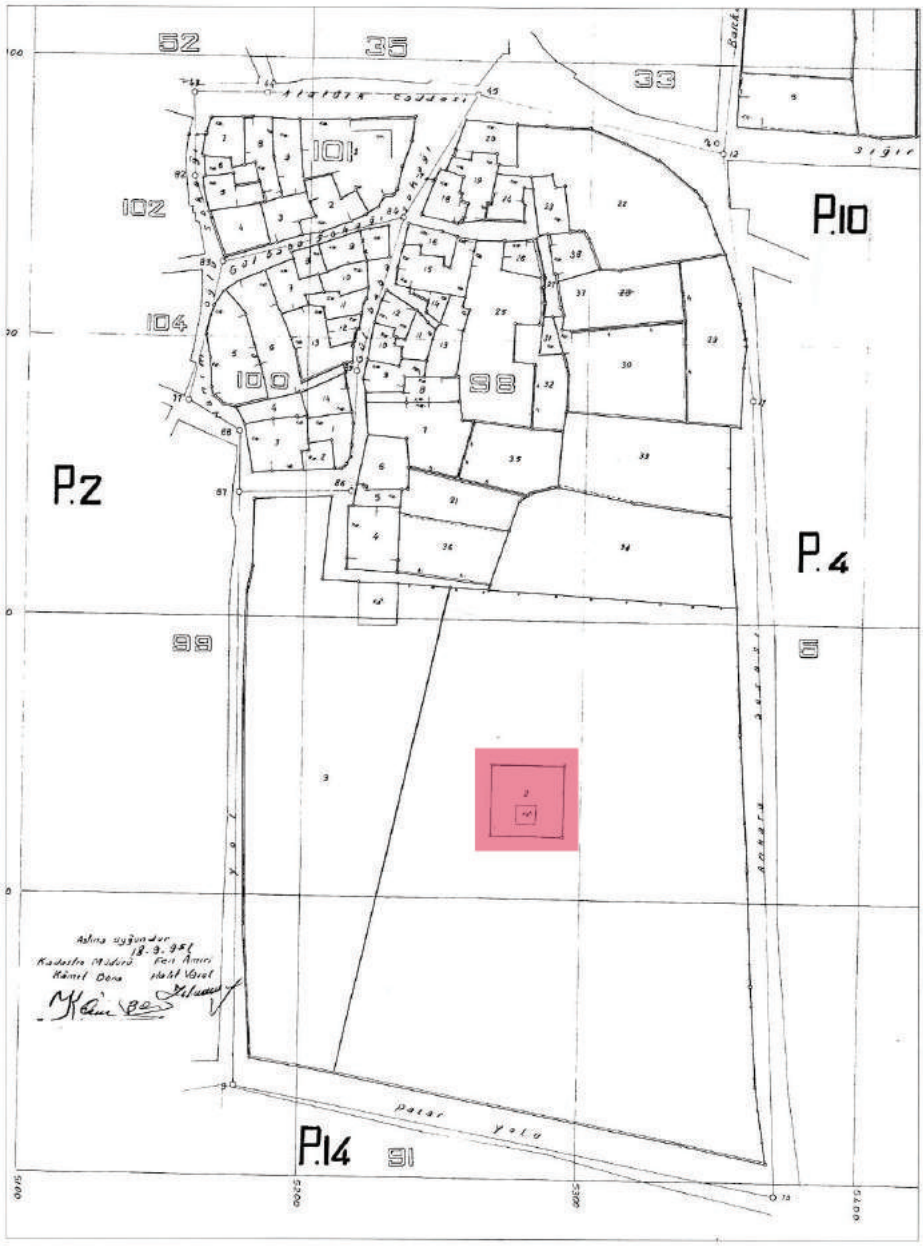

Tapu Kütüğü'nde Gül Baba Türbesi bölgesi "mezarlık" olarak kaydedilmiştir.

1940'lı Yıllara Ait İmar Kaydı

Çubuk Belediyesi'nin 1940'lı yıllara ait olan ve o dönemin Belediye yetkilileri tarafından 18 Eylül 1951 tarihli aslına uygundur imzası bulunan yukarıdaki belgede, aynen tapu kayıtlarında olduğu gibi 98 numaralı adanın tam ortasında yer alan 2 numaralı parsel Gülbaba Türbesi'nin olduğu alandır.

Bu planda da görüleceği üzere, şimdiki Bekirağalar Konağı'nın yanından geçen ve ileride iki kola ayrılan sokağı adı "GÜLBABA SOKAĞI"dır. Sokağın devam eden ucu ileride o dönemdeki ismiyle Hanımoğlu Sokağına ulaşmakta, diğer ucu da devam ederek eski mezarlığa kadar uzanmaktadır. O bölgede Gülbaba Türbesi'ne ulaşan başka bir sokak bulunmamaktadır. Daha sonra imar planlarının değişmesi sonucunda bu sokakların ismi de değişmiştir. Sokak aynen durmasına rağmen adının neden değiştirildiği muammadır. Şimdiki Bekirağalar Konağı'ndan başlayan sokağın adı Mutlu Sokak, devamında kesişen sokağın adı Şamdan Sokak ve eskiden mezarlığa doğru giden şimdi ise liseye kadar uzanan yolun ismi de Santral Sokak olmuştur. İmar değişikliği sonucu yeni oluşturulan ve Gülbaba Türbesi'nin bulunduğu sokağın adı ise Fidanlık Sokak olarak isimlendirilmiştir.

Çubuk, 1940'lı yıllara ait imar kaydı.

Çubuk, Fidanlık Sokak (Aralık, 2016).

Bu plan üzerinde henüz, şu anda öğrenci yurdu olarak kullanılan yer, lise alanı, pancar şefliğine ait alan ayrılmamıştır. Bu bölgede yapılan tüm çalışmalar 1953 yılında çıkan Kanun'dan sonra olmuştur.

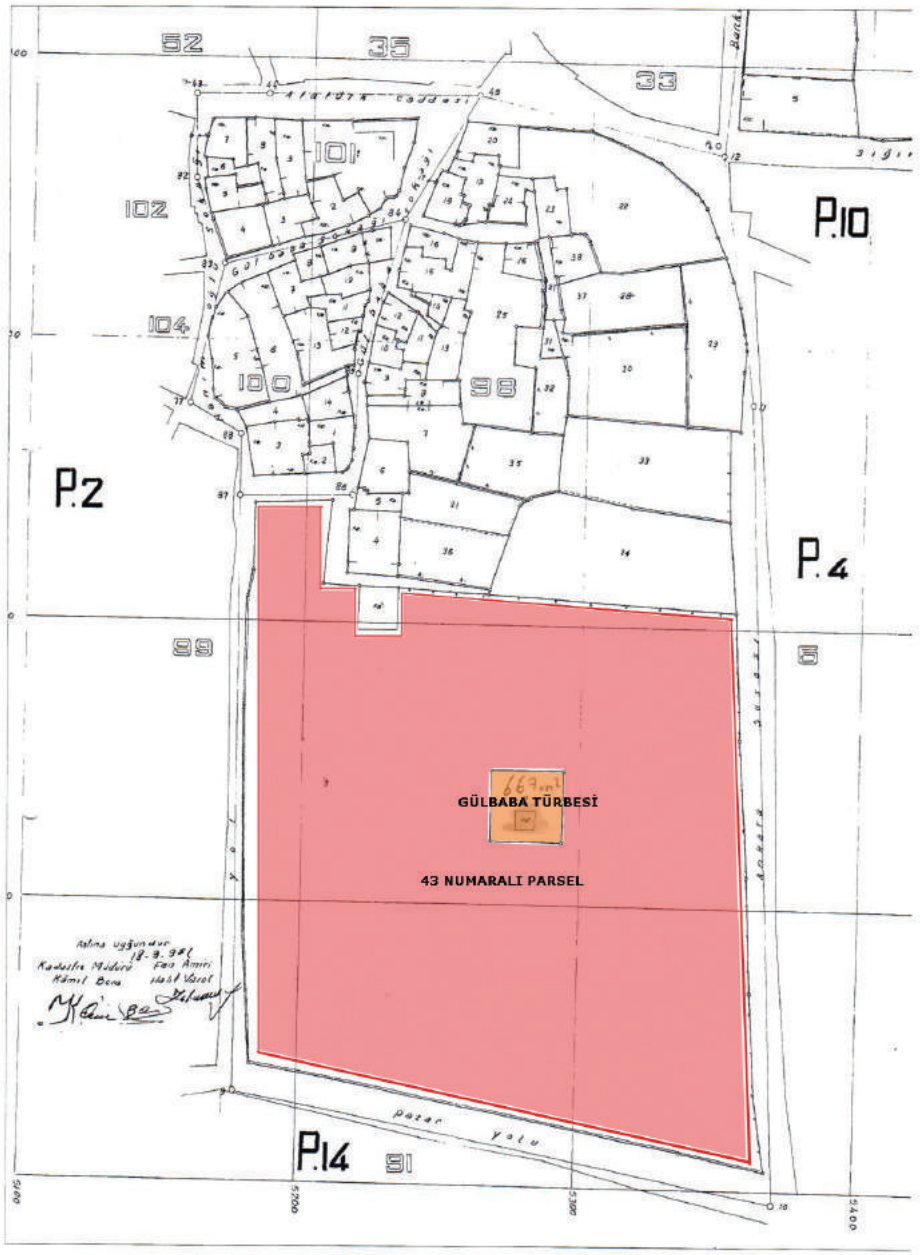
1953 yılından sonra tapu kayıtlarında yapılan değişikliklere göz atalım:

— 6 Şubat 1942 tarihli tapu kaydında; 23.525 m²'lik 1 numaralı doğusu Ankara şosesi, kuzeyi çıkmaz sokak ile Mehmet Yılmaz'a ait bahçeli ve kerpiç evin içinde bulunduğu 34 numaralı parsel, batısı Çubuk Belediyesi'ne ait 3 parsel numaralı mezarlık ve güneyi Pazar yolu olan parsel **fidanlık** olarak Ankara Vilayeti adına tescillidir.

— 6 Şubat 1942 tarihli tapu kaydında; 667 m²'lik 2 numaralı dört tarafı Ankara Vilayeti'ne ait fidanlıkla çevrili ve **mezarlık** olan parsel (Gül Baba Türbesi'nin bulunduğu parsel) Çubuk Belediyesi adına tescillidir.

— Yine 6 Şubat 1942 tarihli tapu kaydında; 10.097 m²'lik 3 numaralı, "bu yer üzerinde hususi muhasebe tarafından dikilmiş fidanlar vardır" notunun düşüldüğü doğusu Ankara Vilayeti'ne ait fidanlık, kuzeyi ve batısı yol, güneyi Pazar yolu olan parsel **mezarlık** olarak Çubuk Belediyesi adına tescillidir.

— Bu 10.097 m²'lik **mezarlık** ile Çubuk Belediyesi'ne satışı yapılan 21.775 m²'lik **fidanlık** birleştirilerek toplam 31.872 m² **fidanlık ve tarla** olarak tapuya 43

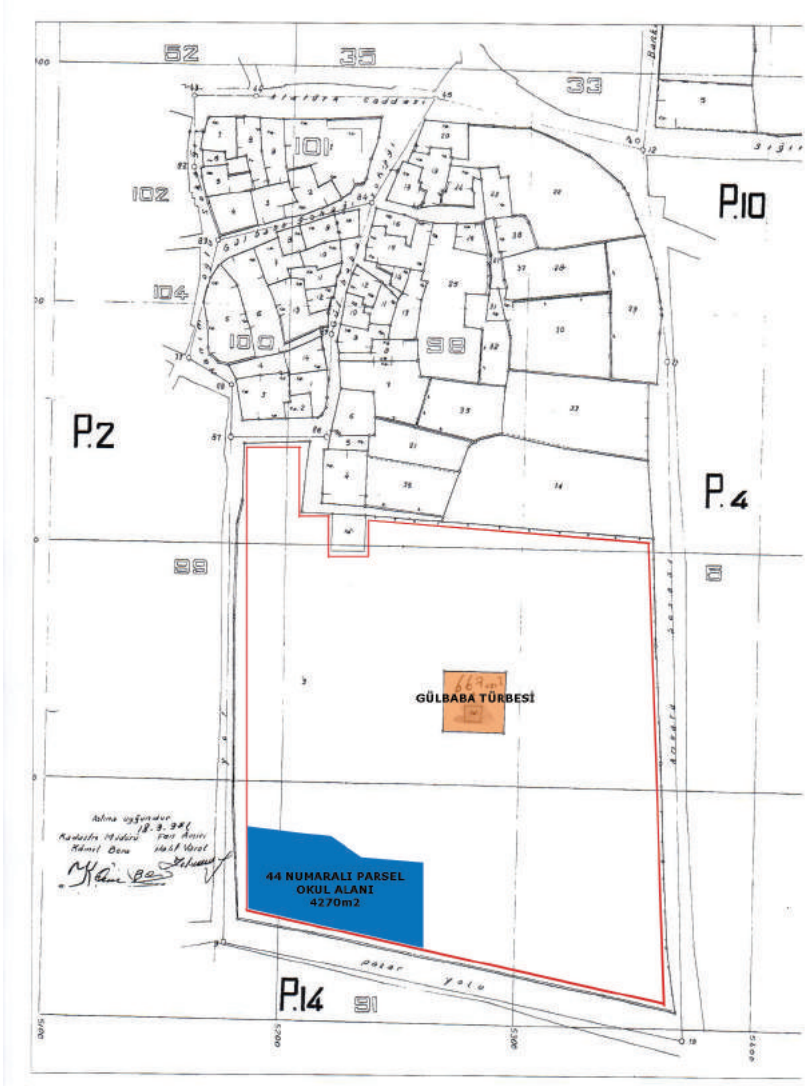

numaralı parsel olarak tescil edilmiştir. (1 Mart 1955) Böylece mezarlık ifadesi ortadan kaldırılmıştır.

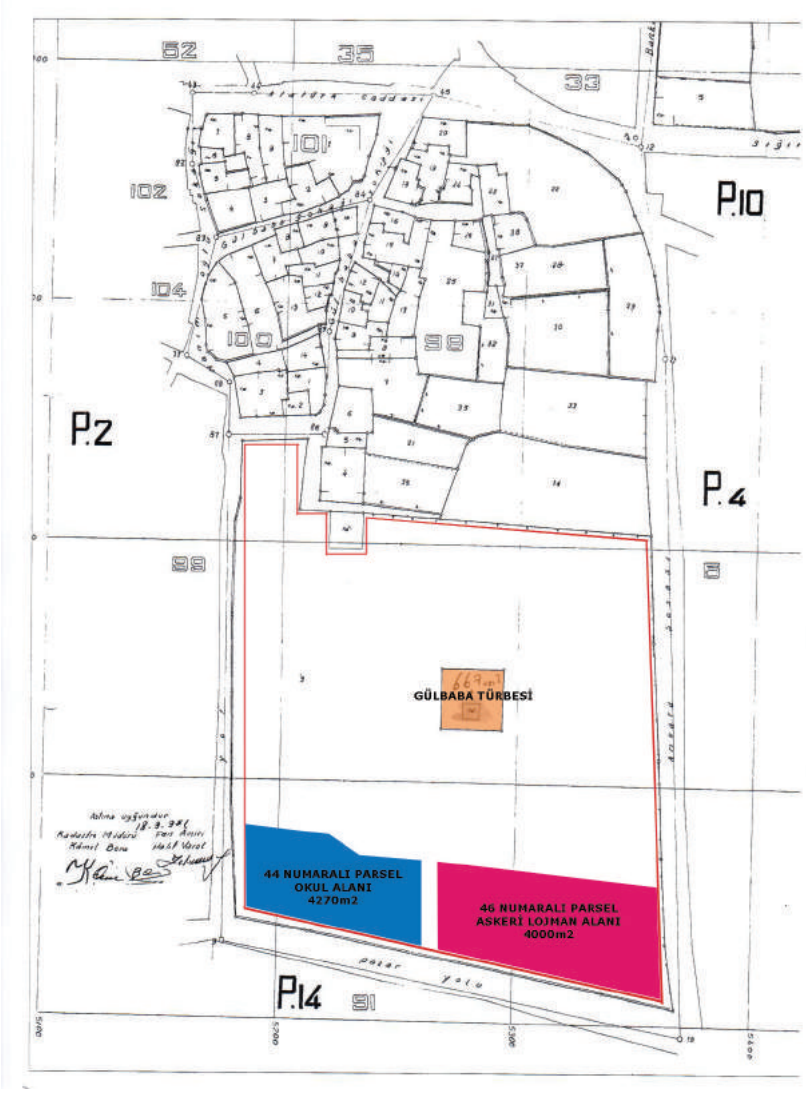
— 31.872 m²'lik alana sahip olan ve yeni oluşturulan 43 numaralı parselden 4.270 m²'lik kısmı bölünmüş ve 44 numaralı parsel olarak 1 Mart 1955 tarihinde

Çubuk Belediyesi tarafından Okul Yaptırma ve Okutma Derneği'ne satışı yapılmış, Dernek de 1 Nisan 1955 tarihinde Hazine Maliyesi'ne hibe ederek Milli Eğitim Bakanlığı adına **fidanlık ve tarla** olarak tapuya işlenmiştir. 23 Kasım 1962 yılında da bu yerin evsafı **ortaokul** olarak değiştirilmiştir. (Şimdiki Çubuk Lisesi'nin bulunduğu parsel)

— Bu 27.602 m²'lik alandan 151 m²'si **yol için terkedilmiş** ve yine 1 Mart 1955 tarihinde **fidanlık ve tarla** olarak 45 numaralı parsel olarak Tapu kütüğüne işlenmiştir.

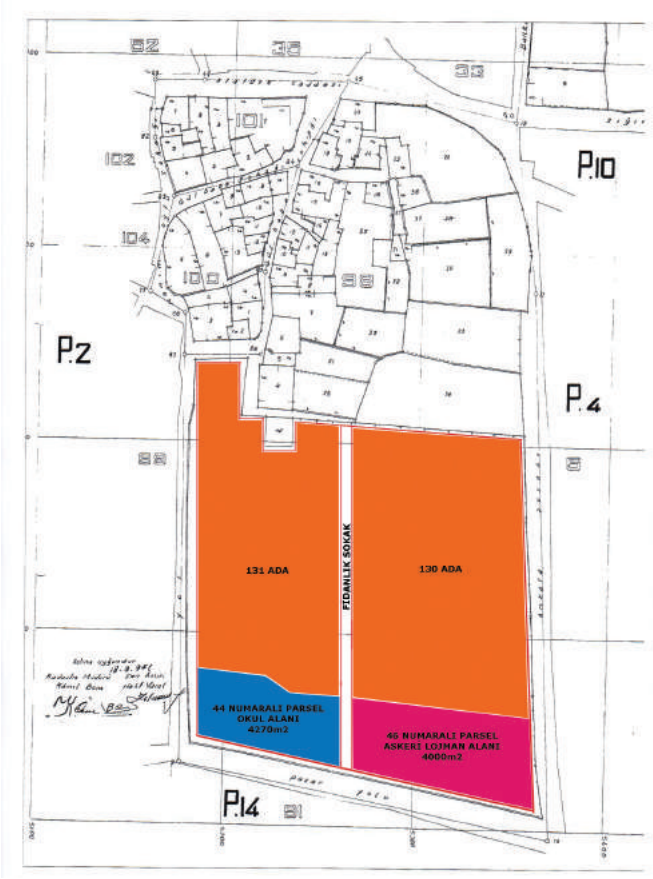
— 7 Nisan 1955 tarihinde ise 4.000 m²'lik bir kısım daha bölünerek Hazine Maliyesi tarafından **Milli Müdafaa Vekaleti'ne** satış yoluyla devredilmiş ve tapu kayıtlarına 46 numaralı parsel olarak işlenmiştir. (Askeri lojman yapılmak amacıyla) 25 Nisan 1967 tarihli notta bu alanda 4 adet kargır apartman olduğu ifadesi işlenmiştir.

— 7 Nisan 1955 tarihinde 151 m²'nin yola terkedilmesi ve 4.000 m²'nin de Milli Müdafaa Vekaleti'ne devredilmesinden sonra kalan 23.451 m²'lik **fidanlık ve tarla** 47 numaralı parsel olarak Çubuk Belediyesi adına Tapu kayıtlarına işlenmiştir.

— 21 Şubat 1956 tarihinde ise 667 m²'lik 2 numaralı mezarlık olarak kayıtlı parsel (Gül Baba Türbesi'nin bulunduğu parsel), 1.750 m²'lik 41 numaralı fidanlık olarak kayıtlı parsel ve 23.451 m²'lik 47 numaralı fidanlık ve tarla olarak kayıtlı parsel birleştirilmiş ve toplamda 25.868 m² **fidanlık ve tarla** olarak Çubuk Belediyesi adına Tapu kayıtlarına işlenmiştir. Bu parselin 2.754 m²'si açılan yollara terkedilmesiyle 23.113 m²'ye düşmüştür.

— Bu 23.113 m²'lik parsel 21 Şubat 1956 tarihinde Çubuk Belediyesi tarafından uygulamaya tabi tutulmuş ve 130 ve 131 numaralı adalar oluşturularak yaklaşık 30 parsele bölünmüştür. Bu iki ada arasına Fidanlık isminde bir de sokak ilave edilmiştir. Daha önce Gülbaba olan sokağın devamı niteliğindeki sokağın ismi de Santral Sokak olmuştur. Yapılan bu parselasyon işlemi sonucunda, daha önce 667 m²'lik Gül Baba Türbesi'nin bulunduğu parsel ortadan kaldırılmış diğer parsellerin içerisine katılmıştır.

Fidanlık Sokak'a Lise tarafından bakış.

— Yapılan bu parsel işleminde Gülbaba Türbesinin olduğu alan 427 m^2 olarak 130 ada 66 parsel şeklinde tapuya normal konut alanı olarak tescil edilmiştir.

— 427 m^2'lik 130 ada 66 no.lu parsel 12 Haziran 1956 tarihinde Çubuk Belediyesi tarafından Mahmut oğlu Recep Dağlı'ya satılmasının ardından 25 Temmuz 1960 tarihinde tekrar Çubuk Belediyesi'ne tahsis edilmiştir. 22 Mayıs 1967 tarihinde ise Sadık oğlu Fevzi Uluğ bu parseli satın almıştır. Ancak o da 5 Nisan 1974 tarihinde Ömer oğlu Hasan ve Ali Türk'e intikalen satışı gerçekleştirilmiştir.

— Hasan ve Ali Türk 11 Haziran 1974 tarihinde bu parsele bina yapmak amacıyla ruhsat almak için Çubuk Belediyesi'ne müracaat etmiş, Çubuk Belediyesi de 1 Eylül 1975 tarihinde 6 daire üzerine toplamda 657 m^2'lik bir bina yapılması için ruhsatı onaylamıştır.

21 Şubat 1956 tarihinde yapılan uygulama.

Yukarıda aşamaları tek tek belirtilen bir dizi uygulama sonucunda, 1939 yılında Ankara Valisi tarafından yıktırılan Gülbaba Türbesi 1 Eylül 1975 tarihinde verilen ruhsatla birlikte yerinden tamamen sökülüp atılmıştır. O bölgede o dönemde yaşayanlar, bina temeli kazıldıktan sonra blok halinde çıkan taşların aylarca Fidanlık Sokak'ta öylece yol üzerinde beklediğini anlatıyorlar.

İmar planının Aralık 2016 tarihli son hali.

Türkiye'deki Gülbaba Türbeleri Anadolu'daki Gül Babalar

Gülbaba hakkında araştırmalar yapan İsmail Tosun Saral, Türkiye'nin değişik bölgelerinde ismi içerisinde Gülbaba geçen türbeleri Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanan Hacı Bektaşi Veli Dergisi'nin 2004 yılı 32. ve 2005 34. sayılarında iki ayrı makale halinde yayımlamıştır.

2004 yılı 32. Sayıda "Anadolulu Gül Babalar" başlığı altında yayımlanan makalesinde, Anadolu'da tespit ettiği Gülbaba Türbelerinden bahsetmektedir.

Merzifonlu Gülbaba

Evliya Çelebi'nin merhum babasından naklettiği bilgiye göre, Gül Baba Merzifonlu bir Bektaşi derviştir.

Güllüceli Gül Baba

Niğde'nin Güllüce köyünde bir Gül Baba gömülüdür. Hakkında efsaneler mevcuttur.

Sivaslı Gül Baba

Sivas ili Zara kazasına bağlı Peğnik (Yayıközü) köyünde bir Gül Baba kabri vardır. Horasan erenlerinden bir veli olduğu söylenir ve Gül Abdal Baba Ziyareti diye bilinir. Hakkında fazla bilgi sağlanamamıştır.

Hayrabolulu Gül Baba

Hayrabolu Böcek Ana Mevkii'nde bahçesinde Gül Baba'nın türbesi olan Gül Baba Tekkesi vardır. Hakkında bilgi verilmemiştir.

Malkaralı Gül Baba

Malkara'da Gül Baba Türbesi yoktur. Ancak Rumeli'yi fetheden evlad-ı Fatihan'ın yanında savaşan kolonizatör dervişlerin anısına hürmeten Malkara Belediyesi tarafından bazı sokaklara Gül Baba Sokağı, Gül Baba Çıkmazı gibi isimler verilmiş ve Gül Baba Tesisleri adında bir iş merkezi kurulmuştur.

Kırklarelili Gül Baba

Kırklareli şehir merkezi'nde Hatice Hatun Mahallesi'nde bulunan II.Beyazid Camii'nin batısında bir Gül Baba Türbesi bulunmaktadır. Hakkında fazla bilgi yoktur.

Kofçazlı Gül Baba

Kırklareli'nin ilçesi Kofçaz'da bir Gül Baba Türbesi vardır. Burada Gül Baba dahil bir çok dervişin mezarının bulunduğu varsayılır.

Babaeskili Gül Baba

Nazif Karaçam'ın bildirdiğine göre; Padişah II.Mehmed'in av arkadaşı Veli Gül Baba'nın mezarı buradadır. Ayrıca Alman Türkolog Franz Babinger ise Fatih Sultan Mehmed'in av arkadaşlarından olan Gül Baba'nın mezarının Babaeski'de olduğunu yazar.

Edirneli Gül Baba

Çeşitli yazarların kitaplarında Gül Baba'nın Türbesi'nin Edirne'de olduğu rivayeten aktarılmaktadır.

Ispartalı Gül Baba

Bektaşiler arasındaki inanışa göre, Uluğbey Köyü/Senirkent türbesi bulunan Veli Baba'nın amcasıdır. Bu türbede, Gül Baba Makamı denilen boş bir mezar vardır.

Kilisli Gül Baba

Kilis'ten İslahiye'ye giden yol üzerinde Gül Baba isimli bir köy bulunmaktadır. Bu köyün eski ismi Martavan imiş. Daha sonra değiştirilerek Gül Baba ismi verilmiş. Neden Gül Baba ismi verildiği bilinmiyor.

İzmirli Gül Baba

İzmir'in Kemalpaşa ilçesi Hamza köyünde hakkında fazla bilgi bulunmayan bir Gül Baba mekanı vardır.

Kayserili Gül Baba

Talas-Tomarza karayolu üzerinde bulunan Gülveren köyü girişinde, yolun hemen sağındaki köy mezarlığının yanında bir Gül Baba türbesi mevcuttur. Harap olan eski türbe yerine yakın zamanda yeni bir türbe inşa edilmiştir. Türbe hakkında bilgi yoktur.

Erzurumlu Gül Baba

Tekman ilçesinde Gök Baba ve Gül Baba adını taşıyan bir ziyaret yeri vardır. Fazla bilgi yoktur.

Bursalı Gül Baba

Osmanlı Ansiklopedisi'nde 1925 yılında Bursa'nın Ebuşahme mahallesinde Halvetiye tarikatına ait bir Gül Baba tekkesi olduğu belirtilmektedir. Ancak ayrıntılı bilgi yoktur.

Muğlalı Gül Baba

İzmir'in Maliye Bakanlığı hesap uzmanlarından Beyti'nin Bedri Noyan Dedebaba'ya yazdığı bir mektuba göre Gül Baba Muğla'dan gelmiştir. Bu mektup Dedebaba'nın özel koleksiyonundadır.

Çorumlu Gül Baba

Asıl adı bilinmemektedir. Hacı Recep Mahallesinde Hacı Mustafa'nın evinde ahşap türbesinde mefdundur. Türbe halkın ziyaret ettiği yerlerdendir.

İskilipli Gül Baba

Sultan Abdülhamit devri araştırmacılarından olan Ali İzzet Efendi, hakkında bir cümlelik bilgi vermiştir. O da merkez ilçede mezarı bulunduğudur. Hakkında fazla bilgi yoktur.

Ankara Ulus'taki Gül Baba Türbesi

Ankara Ulus'ta Hacı Bayram Camii'ne Bentderesi tarafından çıkılan yol üzerinde bulunan Gül Baba Türbesi ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. 1950'li yıllarda orada başlatılan yol yapım çalışmaları esnasında iş makinalarının yolu kazmakta zorlanması nedeniyle burada bir yatır olabileceği düşünüldüğünden koruma altına alınmış ve zamanla Gül Baba Türbesi olarak anılmaya başlanmıştır.

İstanbullu Gül Babalar

Bu defa İsmail Tosun Saral, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanan Haci Bektaşi Veli Dergisi'nin 2005 yılı 34. Sayısında "İstanbullu Gül Babalar" başlığı altında yayımlanan makalesinde, İstanbul'daki Gülbaba Türbelerinden bahsetmektedir.

İsmail Tosun Saral anılan makalesinde İstanbul'un değişik yerlerinde 11 adet içinde Gül Baba ifadesi geçen türbe, tekke veya bir yer olduğundan bahsetmektedir. Bunların en önemlisi Beyoğlu'ndaki Gül Baba Türbesi'dir. Bununla ilgili aşağıdaki alıntılara bir göz atmakta yarar vardır:

"Tophane ve Galatasaray arasında Tomtom Mahallesi'nde Gül Baba Sokağı'nda Gül Baba Türbesi vardır. Bunun yanında bir de tekkesinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Galatasaray Ocağı'nın Sultan II.Beyazid (1481-1512) tarafından kurulmasına vesile olduğu rivayet edilen Gül Baba'nın adını taşıyan bu tekkenin kuruluşu ve zaman içinde geçirdiği değişiklikler tespit edilememiştir. Ancak, 953/1546 tarihli

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde, Vefa'daki Hoca Teberrük Mescidi'nin 881/1476 tarihli vakfiye özetinde bu tekkenin Zaviye der haric-i Galata eş-şehire bi-zaviye-i Gül Baba olarak adı geçmektedir.(İstanbul Ansiklopedisi C.8, s.169)

Tayyarzade Ata, Gül Baba'nın II. Beyazid Devri'nde İstanbul'da yaşadığını ve rivayete göre Galatasaray'daki Enderun Mektebi'nin bu zatın tavsiyesiyle kurulduğunu yazmıştır. Galatasaray'daki Enderun Mektebi'nin bugünkü adı Galatasaray Lisesi'dir. Tayyarzade Ata şunları yazar: Tahta çıkışının ilk yılı 1481 yılının soğuk bir kış günü maiyeti ile birlikte Tophane sırtlarında avlanmaya çıkan 30 yaşındaki II.Beyazid, av sırasında şiddetli soğuktan ve rüzgardan rahatsız olarak dinlenmek ve ısınmak için bir barınak ararken, o civardaki bir kulübe gözüne ilişir. Gül fidanları ile dolu bir bahçede saygın yüzlü ve Allah'a yakaran bir ihtiyar görerek bahçeye girer. Padişah günahtan sakınan geçici dünya nimetlerine değer vermeyen bir yaratılışta olan ve küçücük kulübesinde gülleriyle baş başa yaşayan ve bu yüzden kendisine Gül Baba adı verilen bu kişinin sohbetinden zevk duyarak, bir isteğiniz var mı? diye sorar. Gül Baba parmağıyla işaret ederek şu dilekte bulunur: Padişahım, şu zirveciğe bir mekteb-i irfan tesis et ve orada okuyup yazanları hizmeti hümayununda istihdam eyle. II. Beyazid daha sonra bu arazinin etrafını duvar çevirerek bir cami, bir koğuş, bir hamam, zabit dairesi ve mutfak yaptırır. Yönetimine de bir ağayı Galatasaray Ağası olarak tayin eder.

İsmail Tosun Saral bu bölümde de Fethi İsfendiyaroğlu'ndan alıntı yapar: "Gül Baba efsaneleşmiş bir gerçektir. Merzifon'da doğmuştur. Fakat, Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazid, Yavuz Sultan Selim zamanında yaşamış, Kanuni Sultan Süleyman'ın (Macaristan) Budin'in fethinde bulunup, fetihten sonra 1541'de Budin'de vefat etmiştir. İç organları burada tekkesi içinde toprağa verilerek türbesi yaptırılmış, vücudu İstanbul'a getirilerek Galatasaray'da zaviyesi yanında kabrine tevdi edilmiş ve ikinci türbesi böylece yaptırılmıştır."

İsmail Tosun Saral'ın ister "Anadolulu Gül Babalar" makalesinde isterse de "İstanbullu Gül Babalar" makalesinde bahsedilen Gül Babaların hemen hemen tamamı rivayetlere ve efsanelere dayanmakta ve "bundan başka bir bilgiye rastlanmamıştır" ifadelerine yer verilmektedir.

Çubuk'ta bulunan ve önceleri Gül Dede olarak anılan ve zamanla Gül Baba olarak zikredilen zata ilgili 1530 ve 1571 yılı Osmanlı kayıtlarında yer verilmekte, 1800'lü yıllardaki vakıf kayıtlarının hemen hemen tamamında Çubuk'taki Gül Baba ile ilgili kayıtlar bulunmakta ve 1900'lü yılların başındaki Salnamelerde de Çubuk'taki ziyaret edilecek yerler arasında zikredilmektedir.

Gül Baba Macaristan'da

Yukarıda da bahsedildiği üzere Anadolu başta olmak üzere gerek İstanbul ve gerekse de Trakya Bölgesi'nde birçok Gül Babalara rastlanmaktadır. Bence bu dervişlerin Gül ismini almaları daha çok peygamberimize dayanmaktadır. Gül peygamberimizin bir sembolüdür. Günümüzde bile gül ve peygamberimiz özdeşleştirilmiştir. Bu nedenle insanlar böyle büyük zatlara bu ismi vermiş olabilirler.

Bu zatlardan birisi de Macaristan Budin Tepesi'nde türbesi bulunan Gül Baba'dır. Evliya Çelebi'nin merhum babasından naklettiği bilgiye göre Gül Baba Merzifonlu bir dervişdir. Evliya Çelebiye göre, Gül Baba birçok savaşlarda bulunmuş, Budin fethine de katılmıştır. Budin kalesi önündeki savaşlarda şehit düşerek Budin'e gömülmüştür.

Cenaze namazının Ebussuud Efendi tarafından kıldırıldığını ve Kanuni Sultan Süleyman'la birlikte 200 bine yakın kişinin cenaze namazına katıldığını ifade eden Evliya Çelebi, Gül Baba'nın kavuğunda devamlı bir gül taşıdığı için bu ismi aldığını ifade eder.

Son zamanlarda yapılan araştırmalar neticesinde, Gül Baba'nın Evliya Çelebi'nin babasının ifade ettiği gibi Merzifonlu olmadığı, Ispartalı'nın Uluborlu ilçesinden olduğu ortaya çıkmıştır. İki kardeşten biri olan Veli Baba Cezayir'deki seferde, Gül Baba da Budin seferinde 1 Eylül 1541 tarihinde şehit olduğu rivayet edilmektedir.

Birçok kaynaklarda Gül Baba Türbesi'nin 1543-1548 tarihleri arasında Budin Beylerbeyi Yahya Paşazade Mehmed Paşa tarafından yaptırıldığı yer almaktadır.

1551 yılında Budin'e gelen Georg Wernher, Evliya Çelebi ile çağdaş Alman seyyah Ottendorf Gül Baba Türbesi'ni tarif etmiştir. Lambeck 1666'de, İngiliz gezgin Edward Brown 1673'de, Budin'in 1686 yılında Osmanlı'dan geri alınışına şahit olan İtalyan Zozeri Gül Baba Türbesi'nden bahsetmektedir.

Türkler 1686 yılında Budin'den ayrıldıktan sonra Gül Baba Türbesi'ne Cizvit papazlar yerleşmişler. Papazlar Türbenin üzerine bir çan kulesi yapmışlar ve duvarına bir pencere açmışlardır.

Sultan Abdülaziz'in 1867 yılında Macaristan'ı ziyareti öncesi Budapeşte belediye başkanı Sultan'ın türbeyi ziyaret etmek isteyebileceğini düşünerek, türbe ve çevresini düzenletmiştir.

Macaristan'daki Gül Baba'nın Macarlar üzerindeki tesiri bizdekinden daha fazladır. Gül Baba Türbesi ile ilgili birçok resimler çizilir, Macar tarihçiler tarafından tarihi araştırmalar yapılır, hatta Gül Baba ile ilgili bir film bile çekilir.

Gülbaba Türbesi Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafında restore edilir ve zamanın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından 1987 yılında açılır.

Macaristan Budin'deki Gül Baba Türbesi.

Günümüzde ise TİKA tarafından türbede büyük bir restorasyon yapılmaktadır. TİKA yetkilileri ile yaptığım görüşmelerde restorasyonun hızla ilerlediği ve yakın zamanda bitirilerek Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan tarafından açılışının yapılacağını ifade ettiler.

Macaristan'daki Gülbaba Türbesinin restorasyonu Sempozyum bildirileri baskıya hazırlanırken tamamlandı. Türbeyi, 9 Ekim 2018 günü Macaristan'ı ziyaret eden Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan ile Macaristan Başbakanı Viktor Orban birlikte açtılar.

Ankara Vilayeti Salnâmelerinde Çubuk

Yasin Yılmaz*

Özet

Osmanlıda vilayetlerde 1283/1866-1867 tarihinden itibaren yıllık olayları anlatmak için yazılmış olan Salnameler, her vilayet için yılda bir defa yayınlanmıştır. Vilayetlerin bazılarında sadece tek salnâme yayınlandığı gibi bazılarında yirmiye yakın salnâme neşredilmiştir. Osmanlı taşra teşkilatı hakkında önemli bilgiler veren bu salnamelerin tarihî açıdan değerleri çok büyüktür. Devletin karşı karşıya kaldığı birçok olaylardan dolayı düzenli olarak çıkarılamayan bu salnameler, vilayet ve oraya bağlı olan sancak, kaza ve nahiyelerin siyasî, sosyal, ekonomik, eğitim kurumları, ilmî ve kültürel durumları hakkında bilgiler vermektedir. On üç cilt yayınlanan Ankara Vilayet Salnameleri'nde, vilayete bağlı olan Ankara, Yozgat, Kayseriyye, Kırşehri sancakları ile buralara bağlı olan kazaların idarî, sosyal, demografik, kültürel ve ekonomik durumları ele alınmıştır. Bu çalışma, 1288/1871-1325/1907 tarihleri arasındaki süreçte Ankara Vilayet Salnamelerine göre Çubuk ilçesinin idarî, fizikî, eğitim, nüfus yapısı, ekonomik, ilmî ve kültürel hayatı ile üretim ve tüketim ilişkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktır.

Anahtar Kelimeler: *Salnâme, Ankara Vilayeti, Ankara Sancağı, Çubukabâd Kazası.*

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü. E-posta: yasinyil_63@hotmail.com

Çubuk in The Province of Ankara's Salnames (Annuals)

Abstract

Salnames (Annuals), which were written in order to describe the annual events since 1283/1866-1867 in Ottoman Provinces, were published once a year for each province. While only one salname has been published in some provinces, in others twenty salname have been published. These salnames that provide important information about the Ottoman provincial organization have great value in terms of history. These salnames which could not be regularly published due to the many events that the state faces have been provided information about the political, social, economic, scientific and cultural stiuations and educational institutions of provinces and its subdivisions, the sanjak, the liwa, the kaza (qadaa/district) and the nāḥiyah. In Ankara Vilayet Salnames that were published in thirtheen volumes, Sanjaks of Ankara, Yozgat, Kayseriyye, Kırşehri and Çorum and the administrative, social, demographic, cultural and economical stiuations of the qadaa were discussed. This study aims to evaluate the administrative, physical, educational, population structure, economic, scientific and cultural life and production and consumption relations of the Çubuk district in accordance with the Ankara Vilayet Salnames during the period between 1288 / 1871-1325 / 1907.

Key Words: *Annual, The Province of Ankara, The Sanjak of Ankara, District (Qadaa) of Cubukabâd.*

Giriş

Osmanlının XIX. yüzyıldan itibaren dünyadaki gelişmeleri takip etmeye başlamasıyla, Avrupa'da ortaya çıkan bazı kültürel çalışmaları değişik isimlerle aldığını görmekteyiz. Bunlardan birisi de Fransızların Annauire[1], İngilizlerin year-book[2] dediği, Osmanlı yönetici ve bilim adamlarının "salnâme" olarak adlandırdığı yıllıklardır.

1 Fransa'da ilk Annauire 1793 yılında Miller tarafından *L'annauire de la Republiquaine* adıyla Paris'te yayınlanmıştır. Daha sonra değişik ilim dallarına ait olanlar yayınlanmaya başlamıştır. Yüzlerce türde yayınlanan Annauire'nin en meşhurları, *Annauire Politique* (Politika Yıllığı), *Annauire Administratif* (İdarî Yıllık), *Annauire de Societe Savante* (Kurumsal Bilgi Yıllığı), *Annauire Historique* (Tarihî Yıllık) olarak adlandırılmıştır. (Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. Yayınları, İstanbul 1993, III/105).

2 Hasan Duman, *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri*, Ankara 2000, s. 1; Aysun Sarıbey Haykıran, "Aydın Vilayet Salnâmelerinde Birgi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)*, Haziran 2014, Yıl 7, Sayı XVIII, s. 473-501.

Salnâme, Osmanlı'da bir yıllık olayları yazıya aktararak kayıt altına alan bir tabir olarak kullanılmıştır. Salname Farsça bir kelime olup yıl anlamındaki *sal* ile "yazılı şey mektup anlamına gelen" *name* kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur.[3]

Osmanlı Devleti'nde merkezi yönetimin, nezaretlerin, askeri kurumların, vilayetlerin, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amaçlı neşriyata salname adı verilmiştir.[4] Osmanlıda ilk resmî salnâme Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın talimatıyla 1263/1847 yılında yayınlanmıştır. Devletin yayınladığı resmî salnâmelerde, daha çok yönetim birimleri, yer, kurum, idare ve memur adları yayınlanmıştır. Sadrazam Mustafa Reşit Paşa, Tanzimat'ın ilanıyla beraber Avrupa'daki ilmî, kültürel ve tarihî mirası korumak adına yapılan gelişmeleri takip ederek, bunları Osmanlı Devleti içinde de uygulamaya karar vermiştir. Bu doğrultuda salname yazımı için ilk olarak Abdulhak Hamid'in babası Hayrullah Efendi görevlendirilmiş ve o da ilk salnâmeyi Ahmed Vefik Paşa'ya yaptırmıştır.[5] Daha sonra bu alanda büyük ilerleme kaydedilerek, dönemin büyük tarihçi ve mütefekkiri Ahmed Cevdet Paşa'nın çabalarıyla kurumsal hale getirilmiştir.[6] 1922 yılına kadar yayınlanan devlet salnâmeleri, devletin yukarıdan aşağıya yönetim birimlerini, merkezden atanan devlet memurları ya da mahalli idareciler hakkında istatistikî bilgiler vermektedir.[7] Ayrıca 1847-1922 yılları arasında düzenli olarak yayınlanan devlet salnameleri Osmanlı tarihi, idari teşkilatı, kurumları, ilmî, iktisadî, askerî, kültürel ve diğer alanlara ilişkin önemli bilgileri de ihtiva etmektedir.[8] Cumhuriyet döneminde de bu gelenek bir süre devam ettirilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi adıyla üç ciltlik bir yayın yapılmıştır.[9]

---

3 Pakalın, III, s. 105; Bilgin Aydın, "Salname", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 51.

4 Aydın, "Salname", s. 51.

5 Pakalın, III, s. 106.

6 Salnâmelerin yayınlanması için Meclis-i Maârif Başkâtibi Behçet, Meclis azasından Rüştü Beyler tarafından büyük bir çalışma başlatılmış, daha sonraları da salnâmelerin tertibi irade-i seniyye ile Maârif Nezâreti mektubî kalemi heyetine ve 1306/1888 yılından itibaren de Memurîn-i Mülkiye komisyonuna bağlı Sicill-i Ahvâl İdaresine havale edilmiştir. Resmî salnâmeler 1847 yılından Osmanlı Devleti'nin sonuna yanı 1922 yılına kadar bu idare tarafından düzenlemiştir. (Pakalın, III, s. 106).

7 "XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinden XX. Yüzyıla Kadarki Dönemde Konya Salnamelerine Göre Konya'da Yönetimdeki Gayr-i Müslimler" hakkında bir araştırma yapan Mehmet Aydın'a göre salnâmeler 1924 yılına kadar devam etmiştir. Onun tespitine göre Konya'da neşredilen ilk Salname 1285/1868 tarihini taşımaktadır. Konya'da yayınlanan son salname ise 1330/1924 tarihlidir. Dolayısıyla salnamelerin yayınlanması yukarıda da belirttiğimiz gibi Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. (Bkz: Mehmet Aydın, "XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinden XX. Yüzyıla Kadarki Dönemde Konya Salnamelerine Göre Konya'da Yönetimdeki Gayr-i Müslimler", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* (Konya Özel Sayısı), Konya 2008, Sayı 5, s. 104.).

8 Vehbi Günay, "XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Bodrum (Osmanlı Vilâyet Yıllıklarına Göre)", *2. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu, Sempozyum Bildirileri*, (9-12 Mayıs 2011), (Haz. Ahmet Özgiray, M. Akif Erdoğru), Müskebi Ofset, Bodrum 2011, s. 333-334; Aysun Sarıbey Haykıran, s. 475.

9 Osmanlı döneminde yayınlanan resmî (devlet), vilayet ve özel Salnâmelerle ilgili faydalı birçok çalışmalar yapılmıştır. M. Seyfettin Özgene zamanın ilerlemesi ve yeni bilgilerin elde edilmesiyle Hasan Duman'ın çalışmasında eksik olan yerlerin tamamlanması, bazı künye ve kütüphaneler eklenerek geliştirmiştir. (Bkz. M. Seyfettin Özgene, *Eski*

Devletin yayınladığı resmî salnamelerde yönetim birimleri, yer, kurum ve yönetici, memur adları dışında mahalli konulara fazla yer verilmemiştir. Bunun üzerine, Osmanlının taşra teşkilatları, yörenin dinî, siyasî, sosyal, nüfus yapısı, ekonomik ve kültürel yapılarının da bilinmesi için, görülen ihtiyaç üzerine vilayet salnâmelerinin de yayınlanmasına başlanmıştır. Vilayetlerin yayınladığı salnameler, üzerinde durduğu vilayetin idari bölünüşü, memur listeleri, mahalli tarih ve coğrafya, eski eserler, ticarî ve ekonomik faaliyetler, sanayi kolları, nüfus yapısı, okullar, kütüphaneler v.b. gibi birçok alanda bilgiler vermektedir.[10] Böylece mahalli bilgilerin daha ayrıntılı bir şekilde ele alındığı resmî kaynaklar ortaya çıkmış oldu.

İlk vilayet salnamesi 1866 yılında çıkarılan Bosna Vilayet salnamesi olup; sonuncusu ise 1921/1922 tarihli Müstakil Bolu Vilayet Salnâmesi'dir. 1867'de Vilayet Nizamnamesi'nin yayınlanmasının ardından salname çıkaran vilayet sayısında artış olmuştur.[11] Ankara, Halep, Konya, Aydın, Kastamonu gibi vilayetlerde de salnâmeler yayınlanmıştır. Bölge hakkında yerel bilgiler veren bu salnâmeler, Osmanlı'nın, coğrafya, üretim-tüketim, eğitim, nüfus yapısı ve kültürel tarihi hakkında çok değerli bilgiler vermektedir.

Resmî (devlet) ve vilayet salnâmelerinin yanı sıra yönetim, eğitim ve iktisadî alanlarda da salnâmeler çıkarılmıştır. Nezaretlerin çıkardığı, *Salnâme-i Askerî, Salnâme-i Bahrî, Salnâme-i Hariciye, Salnâme-i Maârif, Salnâme-i İlmiye ve Salnâme-i Rüsûmat* adı altında yayınlanmıştır. Ayrıca Ali Süavi 1871'de çıkardığı *Türkiye* ve İstanbul'da Ebuzziya Bey'in 1873'te yayınladığı *Salname-i Hadaika* gibi özel salnâmelerin de yayınlandığı görülmüştür.[12]

Çalışmamızın temel kaynağı olan Ankara Vilayet Salnâmelerinin ilki 1288/1871, sonuncusu ise 1325/1907 tarihli olup toplam 13 adettir.[13] İlk ciltte salnâmelerin

Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu, İstanbul 1971-1979, C. I-V): Hasan Duman çalışmayı yaptığı döneme kadar elde ettiği salnâme ve bunlarla ilgili bilgileri katalog haline getirerek yayınlamıştır. (Bkz. Hasan Duman, *Osmanlı Yıllıkları (Salnameler ve Nevsaller) Bibliyografyası ve Bazı İstanbul Kütüphanelerine Göre Bir Katalog Denemesi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi (İRCİCA) Yayınları, İstanbul 1982).

10 H. Yıldırım Ağanoğlu (yayına Hazırlayan), *1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi (Üsküp, Priştine, Prizren, İpek, Yenipazar, Taşlıca*, İstanbul 2000, s. XVI.

11 Vehbi Günay, "Salnâmelere Göre XIX. Yüzyılda Ayasuluğ", *Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu* (4-6 Eylül 1997), İzmir 1998, s. 357; Aysun Sarıbey Haykıran, s. 475.

12 Serap Tabak, "Sâlnamelere Göre XIX. Yüzyılda Torbalı", *Küçük Menderes Araştırmaları*", (Ed. Emin Başaranbilek), Çekül Vakfı Yayınları, Efe Ofset Matbaacılık, Ödemiş/İzmir 2010, s. 75-76; Aysun Sarıbey Haykıran, s. 475.

13 Ankara Vilayet Salnâmeleri'ni ilki yaklaşık 100 sayfadan oluşmakta, zamanın ilerlemesi, yerleşim birimlerinin artması ve görevli sayısının artması üzerine sayfa sayısı 366'a kadar ulaşmıştır. 1288/1871 tarihli yayınlanan ilk salnâme 98 sayfa iken, 1325/1907 tarihli yayınlanan son salnâme 366 sayfadan oluşmaktadır. 36 yıllık süreç içerisinde Ankara Vilayet Salnâmeleri 13 yıllık cilt halinde yayınlanmıştır. 1288/1871'den 1325/1907 yılına kadar 36 yıl geçmiş olup 13 cilt halinde çeşitli kütüphane ve arşivlerimizde bulunmaktadır. Belirttiğimiz yıllar Osmanlı

önemi, değeri ve yayımlanması ile ilgili bir giriş bulunmaktadır. Mukaddimede şöyle denilmektedir: "*Her mevki' ve memleketde esas sahîh terakki ve ma'mûriyet isti'dâd-ı tabiat ve esbâb-ı vesâit-i medeniyetin derece-i kifâyetine göre olduğundan ve sâye-i maârifpîrâye-i Cenâb-ı Hilâfetpenâhîde her yerin isti'dâdı an bean icabâtını istikmal etmekde bulunduğundan vilâyât-ı celîle-i şâhânenin ekserinde sûret-nemâ olan salnâme tertibi zât-ı âli-i vilayetpenâhînin himem-i mahsusa-i maârifperverleri delâletiyle bu kerede Ankara'da irâe-i vücûd itdi. Bunun hâtimesinde beyan olunan mevadd bi-mennihi teâlâ sene-i atiyede sarâhat sahifelerini doldurarak tezyîd-i itibar eder.*"[14] Farklı tarihli de olsa Ankara Vilayet Salnâmelerinde birçok bilgi tekrar tekrar zikredilmiştir.[15] Salnâmeler, Müslim ve gayrimüslimlerle ilgili önemli günlerin kaydıyla başlayarak hicretten sonraki olayların tarihleriyle beraber maddeler halinde bir listesini vererek devam etmektedir. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin doğuşundan itibaren salnâmenin yayınlandığı güne kadar Osmanlı sultanlarının isimleri, doğum tarihleri, cülusları, ölüm tarihleri, yaşları, saltanat süreleri ve mezarlarının yeri hakkında bilgi vermektedir.

Ankara Vilayet Salnâmesi Ankara, Kayseri, Kırşehir ve Yozgat sancakları ile bunlara bağlı kaza ve nahiyelerin coğrafi konumu ve yöneticileri hakkında bilgiler aktardıktan sonra, az da olsa bölgenin sosyal ve ekonomik durumuna ilişkin bilgiler vermektedir.[16] Öncelikle vilayetin yönetimi hakkında bilgi veren salnâmelerde, Ankara Vilayet-i Celilesi'nin valisi, vilayet merkezindeki memurlar, vilayetin idare meclisi, tem-

Devleti'nin siyasî ve iktisadî olarak en bunalımlı dönemi olmasından dolayı Ankara Vilayet Salnâmelerinin bazı yıllar yayınlanmadığı ortaya çıkmaktadır.

Ankara Salnamelerinin bulunduğu kütüphaneler;

1. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1288, Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, no: 1677.
2. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1289, Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, AESLN 001.
3. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1290, TTK Kütüphanesi, 27736, AII/2177.
4. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1291, İstanbul Belediye Kütüphanesi, No: 4767, 2/4.
5. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1293, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Ktp. No: 582.
6. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1295, Millet Genel Ktp., Kısım: A. E. Salnâme, Eski Kayıt No. 1, Tasnif no: CD 7137.
7. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1299, BOA Kütüphanesi, No: 4687.
8. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* (1300 Sene-i Hicriyyesine Mahsus), Milli Kütüphane, No: 1960 SA 123, 182 (1).
9. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* (1307 Sene-i Maliyesine Mahsus, 1308-1309), Milli Ktp, No: 1960 s. 123 182.
10. *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâmedir* (1311), BOA Ktp., No: 4689.
11. *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâmedir* (1318), BOA Ktp., No: 1243.
12. *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâmedir* (1320), Milli Ktp., No: 1960 SA 123, 182 (5).
13. *Ankara Vilâyeti Salnâme-i Resmiyesi* (1325 Sene-i Hicriyesine Mahsus), Milli Ktp., No: 1960 SA 123, 186 (6).

[14] *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1288/1871, s. 4.

[15] Ankara Vilayet Salnâmeleri Abdülkerim Erdoğan'ın koordinatörlüğünde benim de içinde bulunduğum arşiv ve vakıf uzmanları ile akademisyenlerden oluşan bir ekip tarafından transkripti yapılarak Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından yayınlanmıştır. (Bkz; *Ankara Vilâyet Salnâmesi*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2014.)

[16] *Ankara Vilayet Salnâmesi* içerisinde bulunan yerleşim birimlerini değerlendirirken özellikle ilk (*Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1288/1871) ve son (*Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1325/1907) salnâmeler esas alınmıştır.

yiz dîvanı, maârif meclisi, muhasebe kalemi, mektûbî kalemi, evrak odası, mühendisleri, matbaası ve vilayette bulunan bazı memurların isimleri kaydedilmiştir.[17] Ankara Vilayeti dâhilinde bulunan sancak, kaza ve nahiyelerin yer şekilleri, dağları, ovaları, tuz ocakları, tarım alanları, üretim ve ihracat ile Ankara Vilayeti ve bağlı birimlerin tarihî, eski eserleri, camileri, suları, meşayih ve fetva eminleri hakkında bilgiler verilmektedir.[18]

Ankara Vilayet Salnâmelerinde Ankara Vilayeti Ankara, Kayseri, Kırşehir ve Yozgat sancaklarından oluşurken XI. ciltten itibaren bunlara Çorum sancağının da ilave edildiği görülmektedir.[19] Her ciltte sancaklar ayrı ayrı ele alınarak bağlı yerleşim birimleriyle beraber kayda alınmış ve bunlarla ilgili bilgiler yayınlanmıştır. Ankara Vilayet Salnâmeleri öncelikle Ankara Sancağı ile başlamıştır. Ankara Sancağı; Ankara merkezi, Zîr,[20] Ayaş, Beypazarı, Korupazar,[21] Mihalıççık,[22] Sivrihisar,[23] Haymana, Bâlâ, Çubukabâd ve Yabânabâd[24] kazalarının bağlı olduğu görülmektedir.

Osmanlının idari sistemine göre sancakların başında bulunan mutasarrıf, burayı bir hükümdar gibi idare etmez, yarısı seçilmiş, yarısı ise atanmış olan ve kendisinin başkanlığını yürüttüğü *Sancak İdaresi*'nin yönetimde ciddi söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır.[25] Sayıları zaman zaman değişen bu üyeler genelde 10-13 arası değişen kişiden oluşmaktaydı. Örneğin 1288/1871 yılı salnâmesine göre adı geçen heyet mutasarrıf ile beraber on dört kişiden oluşmuştur. Heyetin atanmış üyeleri; mutasarrıf, naip, sancak müftüsü, muhasebeci ve tahrîrât müdüründen oluşmuş, seçilmiş üyeleri ise sancağın demografik yapısına göre belirlenmiş olduğundan gayrimüslimler de sancak idaresinde yer almışlardır.[26]

---

17 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1288/1871, s. 29-31. Daha sonraki ciltlerde Ankara Vilayetinde askerî erkânın zikriyle görevlilerin sayısının arttığını görmekteyiz. Söz konusu görevlilerin isimleri de görevleri beraber ayrı ayrı yazılmıştır. (Bkz. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1325/1907, s. 68-107).

18 Bkz; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1325/1907, s. 110-132.

19 Çorum, 1867'de vilayetler kurulmadan önce, başında mutasarrıfın bulunduğu bir sancak idi. Vilayetler kurulunca ikinci derecede bir kaymakamlık haline getirilmişti. Ancak yer aldığı bölgede Ermeni hadiselerinin baş göstermesi üzerine 1310/1894 yılında, jeopolitik konumu da dikkate alınarak, Yozgat Sancağı'ndan Sungurlu, Kastamonu Vilayeti'nden İskilip, Amasya Sancağı'ndan Osmancık ile Hüseyinabâd (Alaca) ve Kargı Nahiyeleri'nin bağlanmasıyla yeniden sancak haline getirilmiş ve Ankara Vilayeti'ne bağlanmıştır. Mutasarrıflığına ise Dersim Sancağı Mutasarrıfı Rüşdü Paşa atanmıştır. (Bkz; Mahfuz Söylemez, "Ankara Vilayet Salnâmelerine Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Çorum", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007/2, C. 6, sayı: 12, s. 7-8).

20 Zîr kazası, bugünkü Ankara'nın kuzey batısında bulunan Sincan ve Yenikent ile Ayaş arasında bulunan bölgede olduğu belirtilmektedir.

21 Korupazar kazası yerinde bugün Ankara iline bağlı Nallıhan ilçesi konuşlanmıştır.

22 Mihalıççık kazası günümüzde Eskişehir iline bağlıdır.

23 Sivrihisar kazası günümüzde Eskişehir iline bağlıdır.

24 Yabanabâd, günümüzde Ankara iline bağlı Kızılcahamam ilçesine Osmanlıda verilen ad idi.

25 Mahfuz Söylemez, s. 9-10.

26 1288/1871 tarihli salnâmede Ankara Sancağı'nın atanmış üyeleri; mutasarrıf Selahaddin Bey, nâip Mehmet Tahir Efendi, müftü Ahmet Raşid Efendi, muhasebeci Süleyman Raşid Efendi ve tahrirât kâtibi Abdülkadir Bey,

Salnâmelerde vilayet merkezi Ankara Sancağının mutasarrıfı, nâibi, müftüsü, muhasebecisi ve tahrirât kâtibinin kimler olduğu belirtildikten sonra Liva idare, temyiz, ticaret, beledî meclisleri başkan ve üyelerinin, muhasebe ve tahrirât kalemlerinin kimlerden oluştuğu da kaydedilmiştir. Daha sonra da livânın emlak komisyonu, evkâf, merkez telgrafhane memurları ile arazi ve rüsûmât memur ve ketebesinin isimleri ayrı ayrı yazılmıştır.[27] Bunun akabinde Zîr kazasından başlayarak Ayaş, Beypazarı, Koru-pazar, Mihalıççık, Sivrihisar, Haymana, Bâlâ, Çubukabâd ve Yabânabâd kazalarının idarî, adlî, beledî meclisleri, bağlı nahiye görevlileri ve diğer alanlarda çalışan memurların isimleri zikredilmektedir.[28] Ankara Vilayet Salnâmesinde Yozgat,[29] Kayseri[30] ve Kırşehir[31] sancakları ve bağlı yerleşim birimleri idarî, adlî, ekonomik ve kültürel durumları hakkında bilgi verilmektedir.

Çubuk'un Ankara Vilayeti'ndeki Yeri ve Yönetim Yapısı

Günümüzde Ankara iline yaklaşık 40 kilometrelik bir mesafede olan Çubuk, Osmanlı döneminde de Ankara sancağına bağlı olup, iktisadî, ilmî ve kültürel alanlarda birçok katkı sağlayan kaza merkezi idi. Ankara Vilayet Salnâmelerine göre Çubuk kazasının batısında Zîr ve Şorba Nahiyesi, kuzeyinde Kangırı (Çankırı) Sancağı'na bağlı Karabazar ve Şabanözü nahiyeleri, doğusunda Kalecik ve Balâ kazaları ile güneyinde Ankara'nın iç nahiyeleri bulunmaktadır. Kaza merkezi olan Çubukabâd, Ankara'ya sekiz saat mesafede ve vilayetin doğu yönünden Aydos Dağı'ndan doğan Çubuk Çayı adı verilen çayın kenarında basit bir vadide kurulan küçük bir kasabadır.[32]

Ankara Vilayet salnâmelerine göre Ankara Sancağı Çubukabâd Kazasının mahalle ve köylerinin isimleri: Esenboğa, Aykız Ankor nam, Ağılcık, Sünlü, Güldararpi, Büğdüz,

Rum metropoliti vekili Papa Yâni Efendi, Katolik Başpiskopos vekili Andon Efendi, Ermeni Piskopos vekili Tatyos Efendi'den oluşurken, seçilmiş üyeler ise Hüseyin Efendi, Agop Ağa, Uziye Efendi, Meclis kâtibi Saîd Efendi ve Refiki Muhyiddin Efendi'den teşkil olunmuştur. (*Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1288, Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, no: 1677, s. 32.)

27 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1288/1871, s. 32-34.

28 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1288/1871, s. 35-45.

29 Yozgat Sancağı'na Boğazlıyan, Budaközü, Çorum (Çorum ilk yayınlanan salnâmelerde Yozgat'a bağlı bir kaza iken 1318/1900-1901 tarihli salnâmeden itibaren sancak olarak geçmektedir) kazaları bağlı idi. (*Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1288/1871, s. 46-54.

30 Kayseri Sancağı merkezi Liva idare, temyiz ve beledî meclisleri, muhasebe ve tahrirât kalemleri, emlak komisyonu, ticaret ve şer'i mahkemeleri vergi memurları ile sancağa bağlı olan yerleşim birimleri olan Develi, İncesu kazalarının belediye, kaza yönetimi ve adliye meclisinde görevli olanların isimleri kaydedilmiştir. (Bkz; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1288/1871, s. 55-62.)

31 Kırşehir Sancağı merkezi ve bağlı yerleşim birimleri olan Keskin, Mecidiye ve Avanos kazalarının yönetim, adliye, vergi ve diğer alanlardaki görevlilerin isimleri ayrı ayrı zikredilmiştir. (*Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1288/1871, s. 63-67.)

32 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1311/1893-1894, s. 318; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1318/1900, s. 173.

Yafa, Balıkhisar, Kızılhisar, Peçenek, Kavaklı, Aydıncık-ı hıyar, Teberik, Güney Şencer, Karacalar, Samut, Ravlı Kızığı, Çam Ravlı, Kalaba, Çocuk, Taşpınar, Eğerci Sarıcılar, Kargın, Ömercik, Karahöyük, Kayaklı Çamum, Karadana, Deliviran, Tahtayazı, Küretderay, Yenice, Saray, Kösterelik, Evlenboş, Dumlupınar, Kösrelik Kızığı, Kızılca, Güledar, Yuva, Sirkeli, Çalha, Geldibuldu, Mesire, Karaköy, Melikşah, Kuzuviran, Bazar, Sığırlıhacı, Eğeriekin, Sülek, Obrık-ı Bâlâ, Obrık-ı Zîr, İpek, Meki, Ovacık, Durhasan, Emirler, Kuyumcuoğlu, Kızılöz, Susuz, Sele, Çit, Okçular, Hacılar, Çavındır-ı Bâlâ, Manastır, Kuruçay, Saraycık, Mahmudoğlan, Sarıkız, Karaman, Karaağaç, Gökçedere, Çavındır-ı Zîr, Kışlacık, Yaylak, Kızılipek, Ahur, Kızılviran, Nusretlar.[33]

Çubukabâd'ın muhtemelen merkeze yakın olmasından dolayı salnâmelerdeki bilgilere göre siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak Ankara Sancağı'nın gölgesinde kalmıştır. Çünkü Ankara Sancağı'na bağlı olan diğer kazalardaki idari, sosyal ve kültürel yapılanmanın birçoğu Çubuk'ta görülmemektedir. Ankara salnâmelerinde geçen bilgilere göre Çubuk ilçesinin Osmanlının 1288/1871-1325/1907 tarihleri arasında konumu ve idarî yapısını ve bunun içerisinde görev alanlarının neler olduğu ve kimlerden oluştuğunu ortaya koymaya çalışacağız.

1. Yönetim Yapısı

Çubuk, Ankara Vilayet Salnâmelerinin yayınlandığı yıllarda yani Osmanlının XIX. yüzyılının ortalarından XX. yüzyılın ilk yıllarına kadar Ankara Sancağının bir kazası olarak yönetilmiştir. Kaza idare meclisi, kaymakamın başkanlığında ve diğer dört üyeyle beraber beş kişiden oluşmuştur.[34] Salnâmelere baktığımızda kazaya atanan kaymakamların sık sık değiştiğini görmekteyiz. 1288/1871 tarihinden 1325/1907 yılına kadar yayınlanan salnâmelere göre 36 yıllık süreçte Çubuk'ta görev yapan kaymakam sayısı, ismi verilmeyenlerle beraber on birdir.[35]

Çubuk kazası idare meclisi 1288/1871 tarihinden 1295/1878 yılına kadar genellikle kaymakamın başkanlığında üç atanmış ve bir kâtip üyeden oluşmuştur.[36]

[33] *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1311/1893-1894, s. 328.

[34] İlk yayınlanan 1288/1871 tarihli salnâmede; kaza idare meclisi kaymakam Hasan Hilmi Efendi, üyeler, Ahmed Efendi, İbrahim Ağa, Ali Bey ve Kâtip İbrahim Efendi'den oluşmuştur. (Bkz. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1288/1871, s. 44).

[35] Yayınlanan salnâmelere göre Çubuk'ta görev yapan kaymakamlar; 1288/1871'de Hasan Hilmi Efendi, 1289/1873'de Musa Kazım Efendi, 1290/1873'de isim zikredilmemiş, 1291/1874'te Ahmed Necib Efendi, 1293/1876'da isim zikredilmemiş, 1295/1878'de Yusuf Ziyaeddin Efendi, 1299/1882'de Şakir Bey, 1330/1883'de Mehmed Şakir Bey, 1308-1309/1891-1892'de Hüsnü Efendi, 1311/1393'de İsmail Hakkı Efendi, 1318/1900-1320/1902-1903 yıllarında İbrahim Nazmi Efendi ve 1325/1907'de isim zikredilmemiştir. .(Bkz; *Vilayet-i Ankara Salnâmeleri* 1288/1871-1325/1907.)

[36] Bkz, *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1288/1871, s. 44; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1289/1873, s. 41; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1290/1874, s. 55; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1291/1874-75, s. 59; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1293/1876-77'de idare meclisi zikredilmemiştir.

1295/1878- 1325/1907 yılları arasında ise kazanın siyasî, sosyal, askerî ve ekonomik kurumlarının sayılarının artmasına paralel olarak kaza idare meclisindeki görevli sayısı da artmıştır. Söz konusu tarihten itibaren kaza idare meclisine üç/dört üyenin seçilerek girdiği görülmektedir.[37] Son yayınlanan salnâmede Çubuk nahiye olarak gösterilmekte ve idarede Nahiye Müdürü Salih Fikri Efendi ile Naip Rıza Efendi bulunmaktadır.

2. Çubukabâd Kazasındaki Resmî Kurumlar

Ankara Vilayet Salnâmelerine göre Kaza dâhilinde var olan resmî kurumları şu şekilde sıralayabiliriz:

Kaza İdare Meclisi: 1288/1871 tarihinden 1325/1907'e kadar yayınlanan Ankara Vilayet Salnâmelerine göre kaza yönetiminde görev alan kişilerin oluşturduğu meclistir.

Deâvî Meclisi/Bidayet Mahkemesi: Salnâmelere göre Çubuk kazası ve bağlı yerleşim birimlerindeki küçük anlaşmazlıkları çözmek için kurulan meclistir. Meclis, bir başkan bir kâtip ve üç mümeyyizden meydana gelmiştir.[38] İlerleyen zamanlarda ismi değişerek Deâvî Meclisinin yerini Bidayet Mahkemesi almıştır. Kaza içerisindeki küçük anlaşmazlık ve kabahatleri inceleyerek çözüme kavuşturan mahkemedir. Mahkeme bünyesinde, Deâvî Meclisi üyelerine nispeten hukuk alanında uzman kişilerden oluşmuştur. Mahkeme, ilçe naibinin başkanlığında iki aza -bunlar mustantıklar-, mustantık muavini, mümeyyiz, mukavelât muharriri, icra mübaşiri ve başkâtipten teşekkül etmiştir.[39]

Ziraat ve Ticaret Azaları: Kaza içerisinde ziraî ve ticarî işlerin kurallara uygun şekilde yürütülmesi için kurulmuş ve devlet tarafından denetlenen bir kuruluştur.

Belediye Heyeti/Belediye Dairesi: Gününüzde belediyelerin yaptığı işlevi yürüten kurullardır.

---

[37] Bkz; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1295/1878, s. 79; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1299/1881-82, s. 124; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1300/1883, s. 105; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1308-1309/1891-92, s. 147; *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâme* 1311/1893-94, s. 173; *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâme* 1318/1900-1901, s. 170; *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâme* 1320/1902-1903, s. 181; *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâme* 1325/1907'de nahiye olarak zikredildiği için kaza idare meclisi bulunmamaktadır.

[38] 7 Kasım 1864 tarihli Vilâyet Nizâmnâmesi ile her kazada bir deâvî meclisi kurulmasına karar verilmiştir. Bu meclis, kazanın şer'î hâkimi başkanlığında Müslüman ve gayri Müslim mümeyyizlerinden oluşan üç üyeden meydana gelmiştir. Kazalardaki bu meclisler şer'î davalar, gayri Müslimlerin idare-i ruhaniyesinde görülen özel davalar, ticaret meclislerinde görülecek davalar dışında kalan davalarla cünha (küçük suçlar, kabahatler) ve kabahat derecesinde olan suçlarla ilgili davlara bakmakla görevliydi. (Bkz; M. Macit Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", *DİA*, XXXII, İstanbul 2007, s. 185)

[39] *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1299/1881-1882, s. 173.

Bunların dışında Tahsildarân, Mal Kalemi, Nüfus İdaresi, Banka Şubesi, A'şâr, Duyûn-ı Umumiye ve Mahkeme-i Şer'iyye daireleri de bulunmaktadır. Salnâmelerde kazadaki resmî kurumların yanında mal refiki, mal müdürü muavini, vergi tahrîr kâtibi, refiki, tapu kâtibi, sandık emini, nüfus mukayyidi, ser tahsildar, kol tahsildarânı, rüsûmât memuru, reji ve orman memurları, orman ondalık korucusu ve piyade korucusu gibi müteferrik memurların da görev yaptığı görülmektedir.

Çubukabâd kazasında dinî işlerin yürütülmesi ve denetimi için bir görevlinin varlığını göremiyoruz. Sadece 1320/1902-1903 tarihli salnâmede müftülük makamı olduğu kaydı geçmekte, ancak orada da kimin görevlendirildiği belirtilmemektedir.[40] Çubuk kazasında bu makamın bulunmaması, kazanın Ankara Sancağı merkezine yakın olması ve söz konusu görevlerin muhtemelen sancak merkezinden idare edildiğine işaret etmektedir.[41]

Netice itibariyle Ankara Sancağı'na bağlı Çubukabâd kazasının idare merkezi Çubuk olup, Cumhuriyet sonrası da bu idarî yapısını korumuştur. Osmanlı döneminde Çubukabâd'a bağlı olan çok sayıda yerleşim alanları sonradan kurulan Akyurt, Altındağ, Pursaklar, Keçiören ve Kazan ilçelerine bağlanmıştır.[42]

Ankara Vilayeti'nde Çubuk'un Ekonomik Durumu

Ankara Sancağı'na yakın olan Çubuk kazasının ekonomik durumu da diğer alanlarda olduğu gibi sancak merkeziyle doğrudan ilgilidir. Ankara'ya sekiz saat mesafede olan kazanın ekonomik faaliyetlerinin çoğunu sancak merkeziyle gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Çubuk kazasının ekonomik hayatında tarım, ticaret, el sanatları ve orman ürünlerinin büyük yeri olduğu görülmektedir.

Ziraat: Büyük kısmının tarıma elverişli olduğu görülen Çubuk arazisinde her yıl birçok ürünün tarımının yapıldığı salnâmelerdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak arazinin tarıma elverişli olan toprakları bir yıl ekilip diğer yıl nadasa bırakılmıştır. Bundan dolayı her yıl 91368 dönüm alanda ekim yapılırken, aynı miktarda alan da nadasa bırakılıyordu. Kazada tarıma elverişli olmayan arazi miktarı ise 68067 dönümdür. Bunun dışında hayvanları otlatmak için halka ait 68170 dönüm mer'a bulunmaktadır.[43]

---

40 Bkz; *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâme* 1320/1902-1903, s. 181.

41 Ankara Vilayeti'nde mevcut olan birçok emlak, kurum ve kuruluş Çubuk kazasında geçmemektedir. Bunlar muhtemelen Çubuk ilçesinin Ankara'ya yakın olmasından dolayı Ankara Sancağı içerisinde değerlendirilmiştir. (Bkz; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1295/1878, s. 142)

42 *Ankara Vilâyeti Salnâmesi* (Yayına Hazırlayan Selahattin Kıcır-Süleyman Solmaz), Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, C. I, Ankara 2014, s. 112.

43 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1289/1873, s. 95.

Ekime uygun arazilerde çiftçiler tarafından tarlaları sürmek için bir yılda atlarla 1588 adet çift koşulmuştur. Aynı yıl içerisinde 52 bin İstanbul kilesiyle[44] buğday ve arpa ekilmiştir.[45]

Daha sonra yayınlanan bir salnâmeye göre Çubuk kazası arazisinin 490237 dönüm olduğu, bunun 159646 dönümünün ekilebilen, 8665 dönümünün çayırlık, bir miktar arazinin de tarıma elverişli olmadığı için ekilemeyen ve halkın hayvanlarının otlattığı mer'adan oluştuğu görülmektedir. Çubuk arazisinde buğday, arpa, burçak, mercimek, nohut, yulaf, darı, mısır, fasulye, kara bakla, kimyon, armud, elma, erik, üzüm, kiraz, vişne, ayva, şeftali, ceviz üretimi yapılmıştır. Üretimi yapılan tarım ürünlerinden yıllık olarak 200 bin kile buğday, 120 bin kile arpa, 15 bin okka armut, 20 bin okka üzüm elde edilmiştir.[46]

Çubuk kazasında daha sonraki yıllarda yapılan tarımda ekilebilen alanların artması üzerine ürün miktarlarının arttığını görmekteyiz. Kazayı oluşturan 490237 dönüm araziden 185 bin dönümü ekilebilen, 8665 dönümü çayır olup geriye kalan kısmı tarıma elverişli olmayan arazi ve mer'adan oluşmuştur. 1318/1900 yılında yapılan ziraî çalışmalarda buğday, arpa, burçak, mercimek, nohut, yulaf, darı, mısır, fasulye, kara bakla, kimyon ve meyvesi armut, elma, erik, üzüm, kiraz, vişne, ayva, şeftali, ceviz tarımı yapılmış ve yıllık olarak 300 bin kile buğday, 300 bin kile arpa, 50 bin okka armut ve 65 bin okka üzüm elde edilmiştir.[47]

Hayvancılık: Ankara Vilayet Salnamelerine göre Çubuk kazasında çok sayıda farklı hayvan türleri de bulunduğunu görmekteyiz. Büyükbaş hayvanlardan manda, karasığır, eşek, at, kısrak, katır ve deve, küçükbaş hayvan olarak tiftik keçi, kıl keçi ve koyun yetiştiriciliği yapılmıştır.[48]

Ormancılık: Karasal iklime sahip Çubuk kazasında orman ürünleri diğer bölgelere nazaran çok çeşitli olmasa da, kaza civarında sarıçam, karaçam, köknar, meşe ve kavak ağaçlarının varlığına rastlanmaktadır. Orman ürünleri, daha çok Ankara

---

44 İstanbul kilesi hububatın cinsine göre 18-20 okka yani 25 kilogramdır. (Pakalın, II, s. 281).

45 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1289/1873, s. 95.

46 *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1308-1309/1891-1892, s. 272; *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1311/1893-94, s. 279.

47 *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1311/1900, s. 172; *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1320/1902-1903, s. 183.

48 1308-1309/1891-92 tarihli bir salnâmeye göre Çubuk kazasında 600 manda, 700 karasığır 2771 eşek, 500 at ve kısrak, 16 katır ve 40 deve büyükbaş, 40 199 tiftik keçi, 659 kıl keçisi ve 32 468 adet koyun mevcut olup bunlardan yıllık 127 kıyye tiftik, 660 kıyye kıl, 136 885 okka yapağı elde edilmiştir. (Bkz; *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1308-1309/1891-1892, s. 272);1318/1900 tarihli bir salnâmeye göre ise Çubuk'ta 2000 arı kovanı, 600 manda, 8000 karasığır, 390 merkep, 256 at ve kısrak, 6 katır, 35 deve büyükbaş, 49211 tiftik keçi, 189 kılkeçi ve 32 468 adet koyundan oluşan küçükbaş hayvan mevcut olduğu görülmektedir. Bu hayvanlardan yıllık olarak senevî 49 100 kıyye tiftik ve 12 kıyye kıl ve 32 400 kıyye yapağı elde edilmiştir. (Bkz; *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâme* 1318/1900, s. 280).

Sancağı'nın yakıt ihtiyacını sağlarken bunun yanında sanayi alanlarında kullanılmak üzere ihraç da edilmiştir.[49]

İmalathaneler: Çubuk kazası XIX. yüzyılın ortaları ve XX. yüzyılın başlarında birçok imalathane ve üretim atölyelerine sahip olduğunu salnâmelerden anlamaktayız. Bir boyahane, bir tahmishane (kahve öğütülüp satılan yer), 299 cehrilik (kökboyası elde edilen yer), bir çamaşırhane, 19 değirmen, bir debbağhane (deri işleme atölyesi), 23 fırın, 2 kireçhane, 7 kiremithane bulunmaktadır.[50] Zamanın ilerlemesiyle kaza içerisinde yine bir çamaşırhane ve 40 su değirmeninin olduğunu görmekteyiz.[51]

Bunların dışında Çubuk kazasında bir hamam[52] ile Melikşah köyünde hayvanların uyuz hastalığına iyi geldiği söylenen harap bir kaplıcanın varlığına işaret edilmektedir.[53] Bu kaplıcanın suyu ve toprağının hayvanların uyuz hastalığına iyi geldiği ve suyunun sıcaklığının 6-7 derece miktarında olduğu kaydedilmiştir. Yazın Temmuz ve Ağustos aylarında halkın soğuk içecek ihtiyacını karşılamak için de Çubuk kazasına yarım saatlik mesafede bulunan bir buzluktan bahsedilmektedir. Bu buzluktan civar köylere ihtiyaç miktarında buz nakli yapılmıştır.[54]

Ankara Vilayeti'nde Çubuk'un Eğitim, İlmî ve Kültürel Durumu

Ankara Sancağı'na bağlı olan Çubuk'ta eğitim hizmetleri de kazada bulunan mekteplerde yapılmıştır. Salnâmelerdeki kayıtlara göre Çubuk merkezde 1299/1881-1882'de 30 sıbyan mektebi,[55]1300/1883'de 60 sıbyan mektebi,[56] 1308-1309/1891-1892'de 7 mektep,[57] 1311/1893-1894'de 7 mektep,[58] 1318/1900'de 45 mektep[59] ve 1320/1902-1903 tarihinde de yine 45 mektepte[60] çocuklara eğitim-öğretim verilmiştir. Mektepten sonra Rüşdiye ve medrese eğitimi almak isteyenlerin muhtemelen sancak

[49] 1308-1309/1891-1892 tarihli bir salnâmeye göre Çubukabâd bölgesinde sarıçam, karaçam, köknar, meşe ve kavak ağaçlarından 5104 kuruşluk gelirin yanında 17560 cerib kereste ihraç edilmiştir. (Bkz; Salnâme-i Vilayeti Ankara 1308-1309/1891-1892, s. 305).

[50] *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1295/1878, s. 141-142.

[51] *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1300/1883, s. 181; 1308/1891-1892, s. 272; 1318/1900, s. 172.

[52] *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1300/1883, s. 181.

[53] *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1308-1309/1891-1892, s. 272; *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1311/1893-1894, s. 280; *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1320/1902-1903, s. 183.

[54] *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1308-1309/1891-1892, s. 272; *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1311/1893-1894, s. 280; *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1320/1902-1903, s. 183.

[55] *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1299/1881-1882, s. 186.

[56] *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1300/1883, s. 181.

[57] *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1308-1309/1891-1892, s. 272.

[58] *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1311/1893-1894, s. 280.

[59] *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1318/1900-1901, s. 173.

[60] *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1320/1902-1903, s. 183.

merkezi olan Ankara'daki eğitim kurumlarına gittikleri anlaşılmaktadır. Kazanın tamamı Müslüman nüfustan oluştuğu için eğitim de muhtemelen sadece İslamî esaslara göre yapılmıştır.

Kazada din hizmetleri cami ve mescitlerde verilmiş ve bunun için de kaza nüfusuna göre çok sayıda ibadethane inşa edilmiştir. 1299/1881-1882 tarihli *Ankara Vilayet Salnâmesinde* vilayet dâhilinde bulunan Ankara Sancağına bağlı Çubuk Kazasında 35 cami ve 22 mescit bulunurken,[61] 1300/1883'de 60 mescit,[62] 1308-1309/1891-1892[63] ile 1311/1893-94'de 75 cami,[64] 1318/1900[65] ve 1320/1902-1903 tarihli salnâmelerde 51 cami[66] olduğu belirtilmektedir. Salnâme bilgilerine göre Camilerin sayısında zaman zaman artış ve düşüşler yaşandığı görülmektedir.

Ankara Vilayet salnâmelerine göre Çubuk kazasında cami ve mescitlerin dışında yöre halkının saygı duyduğu bir adet türbe,[67] ayrıca Sele köyünde İmam Bakır'ın neslinden Siyam Fakih ve torunu Kalender Hazretleri, Cücük köyünde onun torunu Hamid Sultan'ın mezarları ve kaza merkezinde ise Zaviyedâr Gül Baba türbesi bulunmaktadır.[68] İsmi geçen türbelerin açık olduğu ve halk tarafından ziyaret edildiği belirtilmektedir.

Ankara Vilayeti'nde Çubuk'un Sosyal Durumu

Ankara Vilayetine bağlı sancak ve kazalardan farklı olarak Çubuk kazasının demografik yapısı homojenlik arz etmektedir. Salnâmelerdeki kayıtlara göre Çubuk kazası ve köylerinde sadece Müslümanların yaşadığı görülmektedir. Gayrimüslimlerin yaşamadığı kazada, Müslümanların nüfusları yıllara göre farklılık arz etmiştir. Salnâmelerde kaza nüfusu kayıtlarının sadece kaza merkezi mi yoksa köylerle beraber mi olduğu konusunu eldeki kayıtlara göre tam olarak tespit edemiyoruz. Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımı Sultan II. Mahmud'la başlamış ancak yapılan sayımların ne kadar doğru yapıldığı tartışılabilir. Bundan dolayı da Çubuk ilçesinde yapılan nüfus sayımları hangi kriterlere göre yapıldığını bilemiyoruz. İlk dönemlerde nüfus sayısının çok düşük olduğu görülen kazanın, zamanın ilerlemesi ile arttığı görülmektedir.

---

61 *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1299/1881-1882, s. 185.

62 *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1300/1883, s. 181.

63 *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1308-1309/1891-1892, s. 272.

64 *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1311/1893-1894, s. 280.

65 *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1318/1900-1901, s. 173.

66 *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1320/1902-1903, s. 183.

67 *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1299/1881-1882, s. 186.

68 *Salnâme-i Vilayet-i Ankara* 1308-1309/1891-1892, s. 272; *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1311/1893-1894, s. 280; *Ankara Vilayetine Mahsus Salnâme* 1320/1902-1903, s. 183.

1299/1871 yılında yayınlanmaya başlayan salnâmelere göre kazanın nüfus hareketleri şöyledir;

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
1288/1871	-	-	-
1289/1873	-	-	-
1290/1874	-	-	-
1291/1874-75	-	-	-
1293/1876-77	-	-	-
1295/1878	-	-	26280
1299/1881-82	-	-	214
1300/1883			7145
1308-1309/1891-92	8518	8870	17388
1311/1893-94	8518	8870	17388
1318/1900-1901	9221	10598	19819
1320/1902-1903	9433	10870	20303
1325/1907	9433	10870	20303

Nüfus hareketlerine bakıldığında istikrarlı bir nüfus sayımının yapılmadığı görülmektedir. Bazı yıllar nüfus hareketleri hakkında bilgi verilmemiş bazı yıllar da bir önceki yılın nüfus sayımı rakamları verilmiştir. Hatta salnâmelerde nüfusla ilgili verilen bilgilerde çelişkiler bulunmaktadır. 1299/1881-82 tarihli salnâmede kaza nüfusunun sadece 214 olarak belirtilmesi bunun en bariz göstergesidir. 1308 ve 1311 tarihli salnâmelerde, üç yıllık süre içerisinde hiç nüfus artışı olmamış gibi aynı rakamlar tekrar edilmiştir.

Ankara Vilayet Salnâmelerinde Ankara Sancağı'na bağlı Çubuk (Çubukabâd) kazasında gayrimüslimlerin yaşamadığı nüfus hareketlerinden anlaşılmaktadır. Bunun dışında salnâmelerde, ilçedeki hane sayıları, askerî harcamalar için toplanan vergilerin miktarı, kaza civarına konuşlandırılan askerî birlikler, etrafını çevrelemiş olan tepeler/dağlar ve dükkân sayıları hakkında da bilgiler verilmiştir.

Ankara Vilayet Salnâmeleri, vilayet dâhilinde konuşlanan askerî birlikler hakkında da bilgi vermektedir. Bu doğrultuda Çubuk kazasında farklı zamanlarda farklı farklı askerî birlikler bölgenin asayiş ve güvenliğini sağlamak için görev yapmıştır.

Sonuç

Fransa'da Annauire adıyla çıkan ve Osmanlıda XIX. yüzyılın ortalarında (1847) Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna (1922) kadar salnâme adıyla yayınlanan yıllıklar dinî, siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan büyük önem arz etmektedir. Osmanlıda öncelikle merkezî yönetim birimlerinin çıkardığı ve devletin çeşitli alanları hakkında bilgiler veren salnâmeler, tarihî açıdan da çok kaynak olma özelliğini taşımaktadırlar. Devletin yayınladığı resmî salnâmeler, merkezî yönetim birimleri hakkında bilgi vermişlerdir. Ancak bu salnâmelerde mahalli yönetim birimlerine fazla yer vermemesi üzerine, Osmanlının taşra teşkilatları, yörenin dinî, siyasî, demografik yapısı, ekonomik ve kültürel durumlarını kayda almak amacıyla vilayet salnamelerini yayınlamışlardır.

Bunlardan birisi olan Ankara Vilayet Salnâmeleri, Ankara, Kayseri, Kırşehir, Yozgat (daha sonra Çorum) sancaklarındaki genel durumu kayda almaz için yayınlanmıştır. Söz konusu salnâmelerde, vilayete bağlı her sancak, kendisi içinde düzenli bir şekilde önce sancak merkezi sonra da kazalardaki dinî, idarî, iktisadî, içtimaî ve kültürel durumları ele almışlardır. 36 yıllık süreç içerisinde düzenli bir şekilde yayınlanamayan Ankara Vilayet Salnâmeleri, günümüzde birçok kütüphane ve arşivde varlığını sürdürmekte v e araştırmacılara çok değerli bilgiler sunmaktadır.

Ankara vilayetine bağlı Çubukabâd (Çubuk) Ankara Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olarak salnâmalerde geçmektedir. Çubuk idarî, iktisadî, içtimaî ve kültürel kurumları açısından diğer kazalardan geride kalmıştır. Nüfusu az olup sadece Müslümanların yaşadığı anlaşılan Çubuk'ta dinî, sosyal ve kültürel kurumlar kazanın genel yapısına uygun olduğunu görülmektedir. Eğitimin sadece sıbyan mektebi seviyesinde kaldığı Çubuk'ta yüksek eğitim Ankara sancak merkezinde yapıldığı karine yoluyla anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Ankara Salnamelerinin Bulunduğu Kütüphaneler;

1. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1288, Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, no: 1677.

2. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1289, Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, AESLN 001.

3. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1290, TTK Kütüphanesi, 27736, AII/2177.

4. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1291, İstanbul Belediye Kütüphanesi, No: 4767, 2/4.

5. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1293, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Ktp. No: 582.

6. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1295, Millet Genel Ktp., Kısım: A. E. Salnâme, Eski Kayıt No. 1, Tasnif no: CD 7137.

7. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* 1299, BOA Kütüphanesi, No: 4687.

8. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* (1300 Sene-i Hicriyyesine Mahsus), Milli Kütüphane, No: 1960 SA 123, 182 (1).

9. *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* (1307 Sene-i Maliyesine Mahsus, 1308-1309), Milli Ktp, No: 1960 s. 123 182.

10. *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâmedir* (1311), BOA Ktp., No: 4689.

11. *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâmedir* (1318), BOA Ktp., No: 1243.

12. *Ankara Vilâyetine Mahsus Salnâmedir* (1320), Milli Ktp., No: 1960 SA 123, 182 (5).

13. *Ankara Vilâyeti Salnâme-i Resmiyesi* (1325 Sene-i Hicriyesine Mahsus), Milli Ktp., No: 1960 SA 123, 186 (6).

Ankara Vilâyet Salnâmesi, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2014.

Salnâmelerle İlgili Kaynaklar

Ağanoğlu, H. Yıldırım, (yayına Hazırlayan), *1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi (Üsküp, Priştine, Prizren, İpek, Yenipazar, Taşlıca)*, İstanbul 2000.

Aydın, Bilgin, "Salname", *DİA*, C. XXXVI/51, İstanbul 2009.

Aydın, Mehmet, XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinden XX. Yüzyıla Kadarki Dönemde Konya Salnamelerine Göre Konya'da Yönetimdeki Gayr-i Müslimler", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* (Konya Özel Sayısı), Sayı 5, Konya 2008.

Duman, Hasan, *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri*, Ankara 2000.

--------, *Osmanlı Yıllıkları (Salnameler ve Nevsaller) Bibliyografyası ve Bazı İstanbul Kütüphanelerine Göre Bir Katalog Denemesi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi (İRCİCA) Yayınları, İstanbul 1982.

Günay, Vehbi, "Salnâmelere Göre XIX. Yüzyılda Ayasuluğ", *Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu* (4-6 Eylül 1997), İzmir 1998.

--------, "XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Bodrum (Osmanlı Vilâyet Yıllıklarına Göre)", *2. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu, Sempozyum Bildirileri*, (9-12 Mayıs 2011), (Haz. Prof. Dr. Ahmet Özgiray, Prof. Dr. M. Akif Erdoğru), Müskebi Ofset, Bodrum 2011.

Haykıran, Aysun Sarıbey, "Aydın Vilayet Salnâmelerinde Birgi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)*, Haziran 2014, Yıl 7, Sayı XVIII, s. 473-501.

Kenanoğlu, M. Macit, "Nizâmiye Mahkemeleri", *DİA*, C. XXXIII, İstanbul 2007.

Özgene, M. Seyfettin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu*, C. I-V, İstanbul 1971-1979.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. Yayınları, İstanbul 1993.

Söylemez, Mahfuz, "Ankara Vilayet Salnâmelerine Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Çorum", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007/2, C. 6, sayı: 12.

Tabak, Serap, "Sâlnamelere Göre XIX. Yüzyılda Torbalı", *Küçük Menderes Araştırmaları*", (Ed. Emin Başaranbilek), ÇEKÜL Vakfı Yayınları, Efe Ofset Matbaacılık, Ödemiş/İzmir 2010.

Ankara Vilayet Salnamelerine Göre Çubuk ve Çevresi (1900-1907)

Kenan Olgun*

Özet

Salnameler Osmanlı Devleti'nin yıl bazında yayınladığı genel bilgilerin yanı sıra özel bilgilerin de olduğu yıllıklardır. Salnameler devlet salnamesi, vilayet salnamesi ya da bir kurum adına da yayınlanabilmektedir. Vilayet Salnamelerinde o ilin en büyük mülki amirinden başlayarak, memurları, merkez ve ilçelerinin coğrafi yapısı, ormanları, madenleri, nüfusu, eğitim durumu, bankaları, okulları, ihracat ve ithalatı, askeri ve mülkî erkân, iklimi ve geçim kaynakları gibi konular hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

1900-1907 yıllarına ait istatistiki bilgileri ihtiva eden Ankara Vilayet Salnameleri, bize Osmanlı döneminde Çubukabad olarak adlandırılan Çubuk hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu salnamelerde Ankara merkez ve kazaların coğrafi yapısı, ormanları, madenleri, nüfusu, eğitim durumu, bankaları, okulları, ihracat ve ithalatı, askeri ve mülkî erkan, iklimi ve geçim kaynakları gibi çeşitli bilgiler yer almaktadır. 1900 yılında 19.819 olan Çubuk'un nüfusu 1907 yılında 19.835'e yükselmiştir. Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının bulunmadığı Çubuk kazasında İbrahim Nazmi Bey Kaymakam olarak görev yapmıştır. Çubuk 45 okul, 51 camii, 40 su değirmeni, 30 dükkanı olan küçük bir kasabadır.

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü. E-posta: kolgun@ybu.edu.tr

Biz bu çalışmamızda Çubuk'un ve coğrafi sınır olarak çevresinde yer alan, Yabanabad, Zir, Kalecik ve Bala kazalarının 1900-1907 yılları arasındaki durumunu Ankara Vilayet Salnamelerine göre inceleyeceğiz. Araştırmamızda; Çubuk'un coğrafi yapısı, nüfusu, eğitim durumu, okulları, iklimi ve geçim kaynakları gibi konular komşusu olduğu diğer kazalarla karşılaştırılarak incelenecek ve yörenin sosyo-kültürel yapısı gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Çubuk, Çubukabad, Salname, Ankara Salnamesi, 1900-1907.*

Çubuk Region in The Ankara Yearbooks (1900-1907)

Abstract

State annuals which took important place in documentaries rest from Ottoman State, are the books giving some statical information about the government management departments and state officers assigned from center or local managers. The yearbooks (Salname) are the years in which the Ottoman State publishes general information as well as specific information on a yearly basis. The Ankara Province Yearbooks, which contains statistical information of Cubuk (Cubukabad), for 1900 and 1907, gives us detailed information about Cubuk. In these years; Cubuk's geographical structure, population, education, agriculture and agricultural products. The population of Cubuk, which was 19,819 in 1900, rose to 19,835 in 1907. İbrahim Nazmi Bey served as the district governor of the bar where the non-Muslim Ottoman citizens were absent. The bar is a small town with 45 schools, 51 mosques, 40 water mills, 30 shops.

In this study, the situation of Cubuk between 1900-1907 will be examined according to the statistics of Ankara Province. With this aim, the 1900-1907 annual is going to be analysed and Cubuk's governmental divisions, animals and products obtained from animals, forests, minerals, factories, banks, roads, population amounts, schools, institutions, hospitals, mineral waters, officialism in Cubuk and officers names are going to be announced. Therefore, Cubuk's local history and culture are going to be tried to reveal.

Key Words: *Cubuk, Cubukabad, Yearbook (Salname), Ankara Yearbook, 1900-1907.*

Giriş

Salname kelimesi "yıllık" anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti 1847 yılından itibaren çeşitli salnameler çıkartmıştır. Vilayet salnameleri olduğu gibi çeşitli kurumları işleyen salnameler de vardır. İlk vilayet salnamesi son yapılan araştırmalara göre Bosna vilayetine, son vilayet salnamesi ise Bolu sancağına aittir.[1] Yayınlanan Vilayet Salnameleri, o ilin idari teşkilatı, nüfusu, eğitim durumu, medrese ve camileri, coğrafyası, ekonomisi gibi konularda bilgiler vermektedir. Hatta il, ilçe ve nahiyelerdeki idari kadro, küçük memurlar, askeri durum, vergiler, gelir ve gider kaynakları, tarihi yapısı hakkında da yer yer ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir.

Bugünkü Çubuk, Osmanlı dönemi Ankara Salnamelerinde "Çubukabad" adıyla çoğu zaman Ankara Vilayeti'ne bağlı bir kaza merkezi, son dönemde ise Ankara'ya bağlı bir nahiye olarak yer almaktadır. Gerek coğrafi şartları, gerekse de sosyo-kültüre açıdan çevresinde bulunan kazalarla benzerlikler gösteren Çubukabad, kurulduğu yer itibarıyla tarihi bir öneme de sahiptir. Ankara Savaşı'nın bu coğrafyada yaşanması Çubuk'un önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Çubuk ya da tarihteki adıyla Çubukabad, Ankara vilayeti içinde Ankara merkez, Yabanabad (Kızılcahamam), Zir (Sincan-Yenikent), Kalecik ve Bala kazalarına komşu, kuzeyde ise Çankırı ilinde yer alan Şabanözü ve Karipazar (bugünkü Orta) kazalarıyla çevrilidir. Biz bu çalışmamızda, Ankara salnamelerine göre Çubukabad'ın durumunu, komşusu olduğu kazalarla birlikte ele alacağız. Aynı coğrafya üzerinde yer alan bu kazaların, nüfusu, eğitimi, ekonomisi karşılaştırmalı olarak incelenecek, sonuçta birbirlerine ne kadar benzedikleri ya da farklarının neler olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1900 yılında Ankara vilayeti merkez kaza ile birlikte 12 kaza ve 6 nahiyeden oluşmaktadır. 1902 yılında kaza sayısında herhangi bir değişiklik yoktur. Ancak nahiye sayısı Beypazarı'nda Karaşar ve Yabanabad'da Şorba nahiyelerinin kurulmasıyla birlikte 8'e yükselmiştir. 1900 yılında Ankara'nın idari yapısı şu şekildedir[2]:

---

1 Hasan Duman, *Osmanlı Salnameleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, C.I, Ankara 2000, s. 19.

2 Asuman Koçak, *Salnamelere Göre Ankara Vilayeti (1871-1907)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 24.

Tablo 1: 1900 yılında Ankara'nın idari yapısı

Kaza	**Nahiye**
Ayaş	Güdül
Bala	-
Beypazarı	-
Çubukabad	-
Haymana	Şeyhbezenli
Kalecik	İnallu Ballu
	Konur
Mihalıççık	Akköprü Emlak-ı Hümayun İdaresi
Nallıhan	-
Sivrihisar	Günyüzü
Yabanabad	-
Zir	-

Kaynak: (Asuman Koçak, *Salnamelere Göre Ankara Vilayeti (1871-1907)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 24)

1907 salnamesinde ise bu defa kaza merkezleri olan Çubukabad kazası Çubuk adıyla ve Zir kazası, merkez nahiyeler haline getirilmiştir. Böylece kaza sayısı 10'a düşmüş nahiye sayısı ise 10'a çıkmıştır. Çubukabad kazasında 1900 salnamesine göre 81 köy, 1902 salnamesine göre ise 88 köy vardır. Çubukabad'ın Çubuk adıyla nahiye olması sonrası 1907 salnamesinde merkez nahiyeler olan Çubuk ve Zir'in köy sayısı 187 olarak verilmiştir.

Ankara Vilayet Salnamelerine Göre Çubukabad ve Çevresi

Çubukabad kazası, Ankara merkez kazasının yanı sıra Yabanabad, Zir, Bala ve Kalecik kazalarına komşudur. Çubukabad'a güneyden komşu olan Şabanözü ve bugünkü Orta kazaları konumuz dışında olduğundan burada incelenmeyecektir.

Ankara merkez kazası: Ankara kazasını doğudan ve güneyden Bala kazası çevrelemektedir. Batı ve kuzeybatısında Zir Kazası, kuzeyinde Çubukabad kazası yer almaktadır. 1888 ile 1893 yılları arasında Ankara Vilayeti merkez kazasının yani Ankara Sancağı'nın merkez kazası olan Ankara kazasına bağlı 39 köy bulunmaktadır. Bu köy sayısı 1894 ile 1903 yılları arasında 43'e yükselmiştir. 1904 ile 1906 yılları arasında ise kazadaki köy sayısı 45 olmuştur. 1907 yılında ise 1903 yılında nahiyeye

dönüştürülen Çubuk ve Zir kazaları bu yılda merkez kazaya bağlı nahiye olarak zikredilmektedir. Bu sebeple 1907 ile 1910 yılları arasında merkez kazaya bağlı 2 nahiye ve 45 köy bulunmaktadır.[3]

Yabanabad: Çalışmamıza konu teşkil eden Çubukabad ve çevresinde yer alan kazalardan Yabanabad kazasında yer alan "yaban" kelimesi, ilk dönem Osmanlı kayıtlarında; "ma'mûreden ve şenlikten uzak, hâlî (ıssız), timarsız yerler" anlamına gelen, engebeli ve kısmen ormanlık olan araziyi tanımlamak için kullanılmıştır. Bölge, bu yeni adından da anlaşıldığı üzere "âbâd" kelimesinin karşılığı olan, "imar edilmiş, şenlendirilmiş, huzura kavuşmuş ve zenginleşmiş" konuma yükselmiştir.[4]

Yabanabad kazası sancağın kuzeyinde yer almaktadır. Kazanın güneyinde Zir kazası, doğusunda Çubukabad kazası, kuzeyinde Çerkes, batısında ise Gerede kazası mevcuttur. Yabanabad kazasında 1888 ile 1908 yılları 1 nahiye ve 175 köy vardır. 1909 ve 1910 yıllarında ise kazada nahiye ve köy sayısında bir değişiklik olmamış ancak mevcut 175 köy merkez nahiyesine bağlanmıştır[5]. Yabanabad kazasının Şorba isimli bir de nahiyesi vardır. Farsçada şorba kelimesi, çorba anlamına gelmektedir. Çorba kelimesinin "ince çamur, karışık, düzensiz, dolambaçlı mesele ve karışık küme" gibi anlamlar için de kullanıldığını görmekteyiz. Türkler bu bölgeye geldiklerinde, bölgenin arazi yapısının dağlık ve ormanlık görünümüne bakarak, şorba ismini kullanmış olabilecekleri söylenebilir.[6]

Şorba nahiyesi 318 erkek, 343 kadın nüfusa sahiptir. Yanababad'ın genel nüfusu 23579 erkek, 24675 kadın olmak üzere toplam 48254 kişidir. Yabanabad'da 8179 hane, 179 köy, 1 hükümet konağı, 1 belediye dairesi, 72 dükkan 130 camii, 15 mescit, 8 medrese, 3 kahvehane, 190 su değirmeni, 3 köprü, 1 rüştiye, 1 iptidai, 150 sıbyan okulu vardır.[7]

Yabanabad arazisinin üçte ikisi tarıma elverişli değildir. Pirinç, buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, nohut, mercimek ve afyon ekimi yapılır. Üzüm, elma, armut, zerdali ve ceviz yetiştirilir. 38810 kıyye pirinç, 813463 kıyye buğday, 378025 kıyye arpa, 3325 kıyye yulaf, 1713 kıyye mercimek ve 2433 kıyye de afyon yetiştirilmiştir.

Kazada beslenen hayvan olarak 1334 katır, 2857 merkep, 12104 karasığır, 339 manda ve 687 at-kısrak vardır. Ayrıca küçükbaş hayvanlardan 113798 tiftik keçisi,

---

3 Birsen Edanur Yıldırım, *Ankara Sancağı'nın Tarihi Coğrafya Bakımından Yerleşme ve Nüfusu (1871-1907),* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 40.

4 Hüseyin Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a: İdari Yapıda Yaşanan Değişim", *Yabanabad'dan Kızılcahamam'a Kızılcahamam 100 Yaşında,* Bildiriler, Ankara 2016, s. 71.

5 Yıldırım, *Ankara Sancağı'nın Tarihi*, s. 43.

6 Çınar, "Yabanâbâd ve Şorba'dan, s. 72.

7 *Ankara Vilayet Salnamesi (AVS)*, 1320, s. 186.

28738 koyun, 1316'da kıl keçisi beslenmektedir. Bu küçükbaş hayvanlardan 85192 kıyye tiftik, 12341 kıyye yapağı ve 2407 kıyye de kıl üretilmiştir.[8] 1907 yılı salnamesine göre kazada; 10.340 inek ve öküz, 638 manda, 1347 at ve kısrak, 5223 merkep bulunmaktadır.[9] Ayrıca tiftik keçisi 101053, koyun 19250, kıl keçisi 130 tane vardır.[10]

Kalecik: Kalecik kazası sancağın en doğusunda yer almakta olup, kazanın batısında Çubukabad, kuzeyinde Sungurlu, doğusunda Keskin, güneyinde ise Bala mevcuttur. Kalecik kazası 1891 yılında Kastamonu Vilayeti'nin Kengiri Sancağı'ndan ayrılarak Ankara Sancağı'na baglanmıstır.1891 ile 1894 yılları arasında kazada 1 nahiye 131 köy bulunmaktadır. 1902 ile 1908 yılları arasında kazada 2 nahiye ve 136 köy bulunmaktadır ancak bu yıllar arasındaki salnamelerde köylerin nahiyelere dağılımı zikredilmemiştir. 1909 ve 1910 yıllarında ise 2 nahiye 124 köy vardır.[11]

Kalecik'de 1902 salnamesine göre; 1 rüştiye, 1 iptidai, 8 sıbyan, 4 medrese, 17 camii, 4 mescit, 3 şadırvan, 53 çeşme, 216 dükkan, 2 hamam, 16 değirmen, 1 hükümet konağı, 1 belediye dairesi, telgrafhane, 1 Ermeni kilisesi, erkek ve kız ermeni okulu vardır.[12] 2555 hane olan Kalecik'in nüfusu 17805 erkek, 17453 kadın olmak üzere toplam 35258 kişidir. İlçede 107749 tiftik, 3545 tanede kıl keçisi beslenmektedir.

Zir: Çalışmamızın bir diğer alanını oluşturan Zir kazası Ankara şehrinin batısında yer almaktadır. Kazanın kuzeyinde Yabanabad Kazası, batısında Ayaş Kazası, güneyinde ise Sivrihisar Kazası mevcuttur. 1888 ile 1901 yılları arasında Zir Kazası'nın merkez nahiyeye bağlı 92 köyü vardır. 1902 yılında köy sayısı 99'a yükselmiştir. 1909 ve 1910 yıllarında ise sancağın merkez kazasına bağlı nahiye olarak ifade edilmeye başlanmıştır.[13]

Zir kazasında, Müslümanlarla birlikte gayrimüslim nüfusta bulunmaktadır. 1902 salnamesine göre 1368 erkek, 1364 kadın olmak üzere 2732 gayrimüslim nüfusun yaşadığı Zir'de toplam 8994 kadın, 9053 erkek olmak üzere 18047 kişi yaşamaktadır.[14] Yine aynı salnameye göre Zir'de; 3723 hane, 104 köy, 90 cami, 1 medrese, 28 su değirmeni, kargir ve ahşap 2 köprü, 1 hükümet konağı, 2 han, 15 sof tezgahı, 6 kahvehane, 80 dükkan vardır. 95 sıbyan, 2 Ermeni ve 1 Protestan okulu ve kilisesi de mevcuttur.

---

8 *AVS*, 1320, s. 186.

9 *AVS*, 1325, s. 329.

10 *AVS*, 1325, s. 330.

11 G. Erdem, *Kastamonu, Aydın, Hüdavendigar ve Ankara (Bozok) Vilayetlerinin İdari Taksimatı (1272-1328h)*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2001, s. 86.

12 *AVS*, 1320, s. 180.

13 Yıldırım, *Ankara Sancağı'nın Tarihi*, s. 42.

14 *AVS*, 1320, s. 144.

Zir ve İstanos kasabalarında her tür ürün yetiştirilmektedir. İncelediğimiz kazalar içerisinde salnamelere göre en çok ürünün olduğu yer olan Zir'de; buğday, arpa, pirinç, çavdar, burçak, mercimek, nohut, üzüm, elma, armut, zerdali, erik, vişne, dut, şeftali, ayva, kavun ve karpuz gibi çok çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirilmektedir.[15]

Ankara sof ve şalı en çok burada üretilir, Ankara'ya ve dışarıya satılır. Yılda 60000 tiftik, 15000 yapağı ve 500 kıyye kıl üretiminin yapıldığı kazada; 16994 teftik keçisi, 57951 koyun, 93 kıl keçisi, 800 manda, 1600 karasığır, 60 katır ve 400 at-kısrak beslenmektedir.[16]

Çubukabad: Çubukabad kasabası bugün Çubuk adıyla anılan kazanın dönemin salnamelerine göre yönetim merkezi olarak karşımıza çıkan bir yerleşmedir. Kazanın kuzeyinde, Mire-Karyağdı dağlarının doğusunda, Mürted-Maliköy depresyonu gibi önceleri bir senklinal iken daha sonra 2 kenarı kırılarak bir çöküntü hendeğine dönüşen ve Çubuk çayı tarafından sulanan Çubuk ovasının kuzeydoğu kesiminde yer almaktadır. Kasaba, oluğun idari ve ticaret merkezi durumundadır. Kaza merkezi olan Çubuk kasabası aslında büyükçe bir köyden farksız olup kasabanın bulunduğu yer Çubuk Çayı kenarında ve sonradan sellerle dolmuş bir zemin üzerindedir.[17]

Çubukabad kazası sancağın kuzey doğusunda yer almaktadır. Kazanın kuzeyinde Çankırı Sancagı'na bağlı olan Karipazar ve Şabanözü nahiyeleri, batısında Zir ve Yabanabad kazaları, doğusunda ise Kalecik ve Bala kazaları mevcuttur. 1888 ile 1901 yılları arasında Çubukabad Kazası'na bağlı 81 köy bulunmaktadır. Bu 81 olan köy sayısı 1902 yılında artarak 88 olmuştur. 1903 ile 1907 yılları arasında Zir ve Çubukabad kazaları Ankara Sancağı'na bağlı birer nahiyeye dönüştürülmüş, 1909 ve 1910 yıllarında ise sancağın merkez kazasına bağlı nahiye olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Çubukabad ve Zir kazalarının nahiyeye dönüştürülmesi gerekçesi olarak da; "yıllık 130.000 guruş tasarruf" yapılması gerekçe gösterilmektedir.[18]

Kasabada 7 okul, çok sayıda cami ve su değirmeni, 1 çamaşırhane, 30 dükkan mevcuttur. Kasaba halkı daha çok çiftçilikle uğraşmaktadır. Kızılviran ve Ahur karyelerindeki ormanlar gayet zengin olduğundan vilayetin kereste ihtiyacının büyük bir kısmını bu kaza karşılamaktadır.

Çubukabad kazasında yıllara göre nüfusun değişimi neredeyse hemen hemen aynıdır. Kazanın salnamelerdeki nüfus oranlarına bakıldığında uzun yıllar çok fazla bir

---

15 *AVS*, 1320, s.144.

16 *AVS*, 1320, s.144.

17 Yıldırım, *Ankara Sancağı'nın Tarihi*, s.89.

18 Hüseyin Çınar, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazası'nın İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, Bildiriler, Ankara 2016, s. 56.

değişiklik olmadığı görülmektedir. Çubukabad kazasında gayrimüslim nüfus bulunmamaktadır. İncelediğimiz Kalecik ve Zir hariç diğer kazalarda da gayrimüslim nüfus yoktur. Kazaya komşu olan Zir kazası gayrimüslim nüfusu barındıran yerlerin başında gelmektedir.

Tablo 2: Çubukabad'ın 1893-1907 yılları arasındaki nüfus miktarı

	1893	1900	1902	1907
Çubukabad	21545	19819	19835	-

Kaynak: (AVS, 1301-1325).

Ankara Vilayet Salnamelerinde Çubukabad

1900 Ankara yılı vilayet salnamesinde Çubukabad: Hicri 1318 Miladi 1900 yılı Ankara Salnamesine göre Çubukabad kazasında 9433 erkek, 10870 kadın olmak üzere toplam 20303 Müslüman nüfus yaşamaktadır. Çubukabad'ın nüfusu aynı salnamenin 285. sayfasında; 10598 kadın, 9221 erkek toplam 19819 olarak gösterilmiştir.[19] Kaza, 3007 hane, 45 mektep, 51 cami, 1 han, 1 çamaşırhane, 40 su değirmeni ve 30 dükkana sahiptir.[20]

Aynı salnameye göre Çubukabad'ın yönetim kadrosu şu isimlerden oluşmaktadır: Kaymakam İbrahim Nazmi Bey, naib Ahmet Faik Efendi, Malmüdürü Mehmet Ata Efendi, Tahrirat Kâtibi Mehmet Esat Efendi.

Kaza idare meclisi üyeleri ise; başkan kaymakam İbrahim Nazmi Bey, daimî üyeler: naib Ahmet Faik Efendi, Müftü, Malmüdürü Mehmet Ata Efendi, Tahrirat kâtibi Mehmet Esat Efendi. Ayrıca 4 tane de seçilmiş üye bulunmaktadır. Bu seçilen üyeler; Rıza Bey, Halil Bey, Ali Ağa ve Rıza Efendidir[21].

Çubukabad kazasının gelir giderine bakan Mal Kalemi şu kişilerden müteşekkildir: Mal Müdürü Mehmet Ata Efendi, Muavin Seyid Ali Efendi, Sandık Emini Mesud Efendi ve tahsildar 5 kişi. Ziraat Bankası Sandığı'nda başkan Ahmet Hıfzı Efendi, katip Sadullah Efendi ve üyeler; Osman Efendi, Mehmet Efendi, Mustafa Efendi görev yapmaktadır. Divan-ı umumiye ise; memur Mehmet Efendi ile kâtip İzzet Efendidir.

Mahkeme-i Şer'iye üyeleri; naib Faik Ahmet Efendi, kâtip Hacı İbrahim Efendidir. Nüfus Kalemi'nde memur Nureddin Efendi ile kâtip Mehmet Efendi çalışmaktadır. Mahkeme-i Bidayet, Talib Efendi başkanlığında, Ahmet Efendi ve Vehbi Efendi

[19] *AVS*,1318, s. 284-285.

[20] *AVS*, 1318, s. 172.

[21] *AVS*, 1318, s. 170.

üyeliğinde, Mukavelat muharriri Adil Efendiden ibarettir. Ayrıca başkatip Hacı İbrahim Efendi, ikinci kâtip Mehmet Efendi, müstantık-sorgu hâkimi muavini Mehmet Efendi, icra mübaşiri Yusuf Ağa da görevliler arasındadır.

1900 yılı salnamesine göre Çubukabad kazasında görevli bazı memurlar ise şunlardır: reji memuru Hasan Efendi, zabıta memuru Ali Ağa, orman ondalık memuru İsmail Efendi.

Çubukabad'ın 390237 dönümlük arazisinin 180000 dönümü tarım arazisidir. Buğday, arpa, burçak, mercimek, nohut, yulaf, darı, mısır, fasulye, kara bakla, patlıcan ekilir. Meyve olarak; armut, elma, erik, üzüm, vişne, ayva, şeftali ve cevizden ibarettir. Senelik 300000 kile buğday, 200000 kile arpa, 50000 okka armut, 65000 okka üzüm olmaktadır. 2000 arı kovanı, 600 manda, 8000 karasığır, 3902 merkep, 256 at ve kısrak, 35 deve, 39611 tiftik, 189 kıl keçisi, 32468 koyun mevcut olup bunlardan yıllık, 49100 kıyye tiftik, 12 kıyye kıl, 32400 kıyye yapağı elde edilmektedir.

Melikşah köyünde mevcut olan kaplıcanın suyu uyuz hastalığına iyi gelmektedir.[22] Ankara'dan Çubukabad'a kadar 3 km başlanmamış, 6 km yapımı devam eden ve 10 km yapımı bitmiş şose yol bulunmaktadır.[23]

1902 yılı **Ankara vilayet salnamesinde Çubukabad:** Çubukabad'ın 1320-1902 tarihli Ankara Vilayet Salnamesi göre yönetim kadrosu şu kişilerden oluşmaktadır: Kaymakam İbrahim Nazmi Bey, naib İsmail Hakkı Efendi, Malmüdürü Mehmet Ata Efendi ve Tahrirat Katibi Mehmet Esat Efendi.

Kaza idare meclisi üyeleri daimî üyeler ve seçilmiş üyeler olmak üzere toplam 9 kişiden oluşmaktadır. Kaymakam İbrahim Nazmi Bey başkanlığında toplanan kaza idare meclisinin daimî üyeleri; naib İsmail Hakkı Efendi, Müftü (ismi yok), Malmüdürü Mehmet Ata Efendi ve Tahrirat Katibi Mehmet Esat Efendi'dir. Seçilmiş üyeler ise; Rıza Efendi, Osman Efendi, Mustafa Efendi ve Vehbi Efendi'den ibarettir.

Mal Kalemi: Mal Müdürü Mehmet Ata Efendi, Muavini Ali Rıza Efendi, Sandık Emini Kirkor Efendi. Mahkeme-i Bidayet üyeleri; Başkan Naib Efendi yani İsmail Hakkı Efendi, Üye Ahmet Efendi, Başkatip Ali Efendi, Müstantık Vehbi Efendi, Muavini Hacı İbrahim Efendi, Mukavelat Muhariri Süleyman Efendi.

Nüfus dairesinde, memur Necip Efendi, kâtip vekili Ali Efendi çalışmaktadır.[24] Banka dairesinde, muhasebe kâtibi Sadullah Efendi; Divan-ı Umumiye'de memur Mehmet Efendi ile kâtip İzzet Efendi görev yapmaktadırlar.

---

22 *AVS*, 1318, s. 173.

23 *AVS*, 1318, s. 287.

24 *AVS*, 1320, s. 181.

Çubukabad kazasında görev yapan bazı memurlar ise şöyledir: Zabıta memuru Mülazım Ali Ağa, Tapu kâtibi Ali Efendi, Orman memuru İsmail Efendi, Piyade korucusu Veli Efendi, Reji memuru Hasan Hilmi Efendi.

Çubukabad kazası batıda Zir kasabası ve Şorba nahiyesi, kuzeyde Çankırı sancağına, doğuda Kalecik ve Bala kazalarına, güneyde ise Ankara merkeziyle komşudur. Çubukabad'ın merkez kasabası olan Çubuk Ankara'ya 8 saat mesafededir. Kazada 9433 erkek, 10870 kadın olmak üzere toplam 20303 Müslüman nüfus yaşamaktadır. 3007 hane, 45 mektep, 51 cami, 2 han, 1 çamaşırhane, 40 su değirmeni, 30 dükkan vardır.[25] Kasabanın arazisi 490237 dönümlük arazinin 185000 dönümünde tarım yapılmaktadır. 8665 dönümü çayırlık alandır. Bu arazilerde buğday, arpa, burçak, mercimek, nohut, yulaf, darı, mısır, fasulye, kara bakla, patlıcan ekilir. Meyve olarak; armut, elma, erik, üzüm, vişne, ayva, şeftali ve cevizden ibarettir.

Senelik 300300 kile buğday, 200090 kile arpa, 50010 okka armut, 65900 okka üzüm olmaktadır. 2010 arı kovanı, 600 manda, 8010 karasığır, 3866 merkep, 264 at ve kısrak, 8 katır, 49 deve, 48668 tiftik, 169 kıl keçisi, 31176 koyun mevcut olup bunlardan yıllık 49000 kıyye tiftik, 14 kıyye kıl, 32400 okka yapağı elde edilmektedir.

Kazanın askeri teçhizat öşür bedeliyle koyun vergisi 1.251.189 kuruştur.[26] Kazadaki dağlar çıplak olmakla birlikte bu dağların eteklerindeki Kızılviran ve Ahur köyleri civarındaki ormanlardaki çam ve meşe ağaçları kazanın kereste ihtiyacını karşılamaktadır. Kışlacık köyüne yarım saat mesafede bulunan doğal buzluktan Temmuz ve Ağustos aylarında hayli buz alınıp civar köylere nakledilmektedir. Melikşah köyünde mevcut olan ve iki sene önce tamir edilen kaplıcanın suyu, toprağı uyuz hastalığına iyi gelmektedir. Suyun sıcaklığı 6-7 derecedir.

Ankara'dan Çubukabad'a mevcut işleyen şose yol 11320 metre, inşa halinde olan 6480 metre, henüz inşaatına başlanmamış 6320 metredir.[27] Bu yol üzerinde 3 tane ahşap köprü vardır.

1900 ve 1902 yılı salnamelerine göre Çubukabad kazasının kaymakam, naib, müftü, malmüdürü ve tahrirat kâtibinden meydana gelen yönetim kadrosu şu kişilerden oluşmaktadır[28]:

---

25 *AVS*, 1320, s. 182.

26 *AVS*, 1320, s. 183.

27 *AVS*, 1320, s. 267.

28 *AVS*, 1318, s. 170; *AVS*, 1320, s. 181.

Tablo 3: 1900-1902 yıllarına göre Çubukabad'ın idari yapısı

1900 Vilayet Salnamesi	**1902 Vilayet Salnamesi**
Kaymakam İbrahim Nazmi Bey	Kaymakam İbrahim Nazmi Bey
Naib Ahmet Faik Efendi	Naib İsmail Hakkı Efendi
Malmüdürü Mehmet Ata Efendi	Malmüdürü Mehmet Ata Efendi
Tahrirat kâtibi Mehmet Esat Efendi	Tahrirat kâtibi Mehmet Esat Efendi

Kaynak: (*AVS*, 1318, s.170; *AVS*, 1320, s.181).

Yönetim kadrosu içinde yer alan müftü bu dönemde salnamelere göre belli değildir. Ayrıca tablodan da görüldüğü gibi 1900 ile 1902 yılları arasındaki yönetim kadrosunda sadece naib değişmiştir. 1900 yılında naiblik makamında olan Ahmet Faik Efendi yerini İsmail Hakkı Efendi'ye bırakmıştır. Kaymakam İbrahim Nazmi Bey, Malmüdürü Mehmet Ata Efendi ve Tahrirat kâtibi Mehmet Esat Efendi her iki dönemde de görevlerine devam etmişlerdir.

5 daimî üyenin yanı sıra 4 seçilmiş üyeden oluşan kaza idare meclisi yönetiminde ise 1900 ile 1902 yılları arasındaki değişim daha çok seçilmiş üyelerde yaşanmıştır. Daimî üyelerden naib Ahmet Faik Efendi yerini İsmail Hakkı Bey'e bırakırken seçilmiş üyelerden biri hariç tamamı yenilenmiştir.[29]

Tablo 4: 1900-1902 salnamelerine göre Bolvadin kaza idare meclisi seçilmiş üyeleri

1900 salnamesine göre seçilmiş üyeler	**1902 salnamesine göre seçilmiş üyeler**
Rıza Efendi	Rıza Efendi
Halil Bey	Osman Efendi
Rıza Bey	Vehbi Efendi
Ali Ağa	Mustafa Efendi

Kaynak: (*AVS*, 1318, s.170, *AVS*, 1320, s.181).

1907 yılı **Ankara vilayet salnamesinde Çubukabad:** 1907 yılı Ankara Vilayet Salnamesine göre nahiyeye dönüştürülmüş olan Çubuk hakkında sadece nahiye müdürü Salih Fikri Efendi ve kâtip Rıza Efendi'nin adı geçmektedir.[30]

[29] *AVS*, 1318, s. 170, *AVS*, 1320, s. 181.

[30] *AVS*, 1325, s. 135.

Ankara Vilayet Salnamelerine Göre Çubukabad ve Civarında Nüfus

Çubukabad ve civarında yer alan Yabanabad, Zir, Bala ve Kalecik kazalarının etnik yapısını öğrenmede nüfus istatistikleri önemli bir yer tutar. Ayrıca salnamelerde de bu konuda yeterli olmamakla birlikte bilgiler mevcuttur.

Ankara Sancağı'na bağlı kazaların 1883 yılından 1907 yılına kadar nüfus sayılarındaki değişim şu şekildedir:

Tablo 5: Ankara sancağının 1883-1907 yılları arasındaki nüfusu

Kazalar	1300/1883	1309/1891	1311/1893	1318/1900	1320/1902	1325/1907
Ankara	12876	31208	26105	33051	33746	75366
Zir	8476	15465	14750	17688	18296	-
Ayaş	10080	21705	26700	24176	24061	25732
Beypazarı	8668	18149	16211	19315	19581	23157
Nallıhan	6864	15088	18315	15492	16001	16912
Mihalıççık	767	16317	18538	19171	20791	21812
Sivrihisar	12067	29475	34902	31073	29244	35846
Haymana	10482	25538	27108	26421	28126	33878
Yabanabad	21107	44101	48915	50456	51382	52911
Bâlâ	11322	21716	22614	26763	26932	31781
Çubukabad	2145	17388	21545	19819	19835	-
Kalecik	-	18161	35862	38281	38735	46520
Toplam	**97.990**	**274.311**	**311.565**	**321.706**	**326.730**	**363.915**

Çalışmamızda ele aldığımız Çubukabad başta olmak üzere, Ankara merkez, Yabanabad, Zir, Bala ve Kalecik kazalarının 1900 salnamesine göre nüfusu ve bunun etnik dökümü şu şekildedir[31]:

Tablo 6: 1900 yılı salnamesine göre Ankara sancağının nüfus oranları

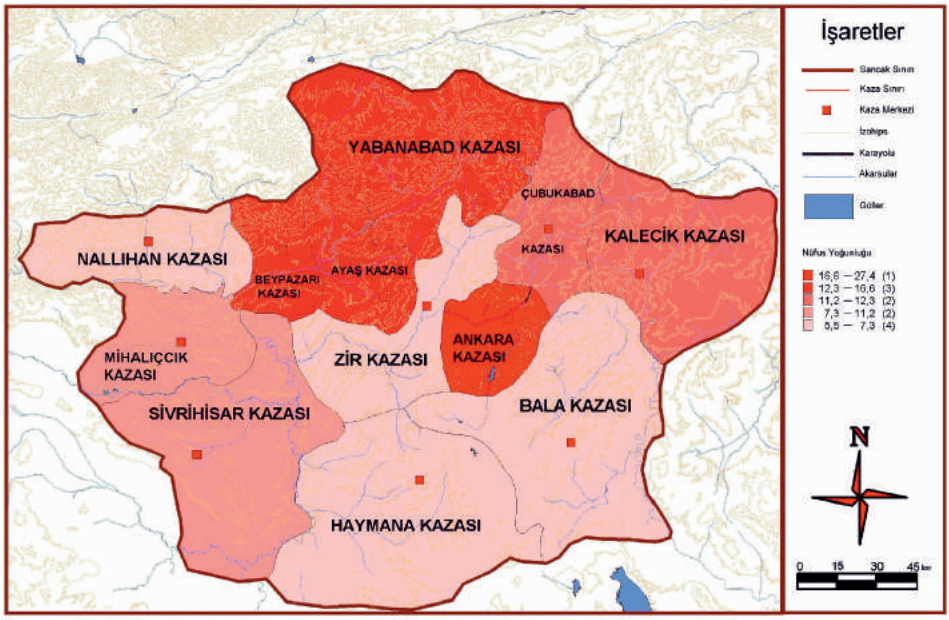
1900 yılı	Müslim	Ermeni	Rum	Katolik	Protestan	Yahudi	Toplam
Ankara merkez	22424	1016	2251	6611	13	736	33051
Çubukabad	19819	-	-	-	-	-	19819
Bala	26762	-	-	-	-	-	26762
Kalecik	37673	612	-	-	-	-	38285
Yabanabad	50456	-	-	-	-	-	50456
Zir	15050	1988	18	-	632	-	17688

Kaynak: (*AVS*, 1318, s.133, 164, 168, 172, 177).

[31] *AVS*, 1318, s. 133, 164, 168, 172, 177.

1900 yılı Ankara salnamesine göre incelediğimiz kazalar içinde en fazla nüfusa sahip olan kaza 50456 nüfus ile Yabanabad'dır. En az nüfusa sahip olan kaza ise Zir kazasıdır. Zir'in 17688 kişilik nüfusunun ardından Çubukabad kazası 19819 nüfus ile gelmektedir. Çubukabad, Bala ve Yabanabad kazalarında nüfusun tamamı Müslüman iken, Kalecik ve Zir'de gayrimüslim nüfus da vardır. Zir kazasında bu gayrimüslim nüfus içinde Ermeni, Rum ve Protestan olanlar varken, Kalecik kazasında gayrimüslimlerden sadece Ermeniler mevcuttur.

Ankara Sancağı'nda kazaların nüfus yoğunluğunu gösteren harita şu şekildedir:

Resim 1: Ankara sancağının nüfus yoğunluğu

1902 salnamesine göre ise Çubukabad Ankara merkez, Yabanabad, Zir, Bala ve Kalecik kazalarının nüfusu aşağıdaki gibidir:[32]

[32] *AVS*, 1320, s. 144, 177, 180-186.

Tablo 7: 1902 Salnamesine Göre Çubukabad Ankara Merkez, Yabanabad, Zir, Bala ve Kalecik kazalarının nüfusu

1902 yılı	Müslim	Ermeni	Rum	Katolik	Protestan	Yahudi	Toplam
Ankara Merkez	22768	1147	2349	6668	11	822	33765
Çubukabad	19845	-	-	-	-	-	19845
Bala	26822	-	-	-	-	-	26822
Kalecik	38130	605	-	-	-	-	38735
Yabanabad	41382	-	-	-	-	-	41382
Zir	14865	2023	18	-	680	-	17586

Kaynak: (*AVS*, 1320, s.144, 177, 180-186).

Tabloda görüldüğü gibi Yabanabad ve Zir kazaları hariç diğer kazaların nüfusları az da olsa artmıştır. Ancak aynı durum Yabanabad ve Zir için geçerli değildir. Zir'in nüfusu 1900 yılına göre 102 kişi azalmakla 17586 kişidir. Yabanabad kazasında ise nüfusun azalması çok daha belirgindir. Zira 50456 olan nüfus 1902 yılında 41382 olmuştur. Bu rakamlar bize Yabanabad nüfusunda 9074 kişilik bir azalma demektir ki bu rakam oldukça büyük bir rakamdır. Zannımızca bu durumun yaşanmasına sebep, nüfus hareketliliği ve idari yapıdan kaynaklanmaktadır.

1907 salnamesi bize ne yazık ki asıl çalışma alanımız olan Çubukabad hakkında bilgi vermemektedir. Zir kazası ile birlikte merkez kazanın nahiyeleri haline getirilen Çubukabad hakkında 1907 salnamesinde nahiye yönetimi haricinde bir bilgi yoktur. 1907 Ankara salnamesinde merkezin nüfusu nahiyeler bazında değil toplu olarak verilmiştir. 1907 salnamesine göre Ankara merkez, Bala, Kalecik ve Yabanabad'ın nüfusu şöyledir:[33]

Tablo 8: 1907 salnamesine göre Ankara merkez, Bala, Kalecik ve Yabanabad'ın nüfusu

	Müslim	Gayri Müslim	Toplam
Ankara merkez	62.055	13.311	75.366
Bala	31.781	-	31.781
Kalecik	45.554	696	46.250
Yabanabad	52.911	-	52.911

Kaynak: (*AVS*, 1325).

Ankara vilayet salnamelerine göre 1900, 1902 ve 1907 yıllarına ait köy sayıları ise şöyledir[34]:

[33] *AVS*, 1325.

[34] *AVS*, 1320, s. 144, 177, 180-186; *AVS*, 1318, s.133, 164, 168, 172, 177 ve *AVS*, 1325.

Tablo 9: Ankara vilayet salnamelerine göre 1900, 1902 ve 1907 yıllarına ait köy sayıları

	1900 yılı	1902 yılı	1907 yılı
Çubukabad	81	88	-
Bala	91	91	91
Kalecik	149	136	136
Yabanabad	179	179	175
Zir	104	104	-

Kaynak: (*AVS*, 1320, s.144, 177, 180-186; *AVS*, 1318, s.133, 164, 168, 172, 177 ve *AVS*, 1325).

Çubukabad kazası 1902 sonunda idari bakımdan nahiyeye çevrildikten sonra, Çubukabad'a bağlı köyler civar kazalara bağlanmıştır. 18 Ağustos 1903 tarihli bir belgeye göre Çubukabad'a bağlı 91 köyden 68'i Ankara merkez, 10'u Kalecik, 13'ü de Yabanabad kazalarına bağlanmıştır.[35]

Ankara Vilayet Salnamelerine Göre Çubukabad ve Civarında Eğitim

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrası ilköğretim kurumları, "usûl-i atîka" adı verilen geleneksel yöntemi uygulayan "mekâtib-i sıbyaniye", usûl-i cedîde adı verilen yeni yöntemi uygulayan "mekâtib-i iptidaiye" olmak üzere ikiye ayrılmıştır.[36] Bu durum incelediğimiz kazalarda da kendini göstermektedir. Kazalarda en fazla sıbyan mektebi vardır. Bunun yanında çok az da olsa iptadiye mektepleri yok değildir. 1900 yılı salnamesine göre Ankara'da 4, Bala, Kalecik ve Yabanabad'da birer iptidaiye mektebi vardır. 1902 salnamesinde de bu sayı aynen korunmuştur. Ancak 1907 yılı salnamesinde Kalecik, Yabanabad ve Bala'da daha önce var olan iptidaiye mektepleri görünmemektedir. Ankara'da ise yine eskiden olduğu gibi 4 tane iptidaiye mektebi vardır.

Çalışmamızda ele aldığımız Çubukabad başta olmak üzere, Ankara merkez, Yabanabad, Zir, Bala ve Kalecik kazalarının 1900, 1902 ve 1907 salnamelerine göre sıbyan mekteplerinin dökümü şöyledir[37]:

---

35 Hüseyin Çınar, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazası'nın İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, Bildiriler, Ankara 2016, s. 56.

36 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, Pegem Akademi Yay., 2008, s. 226.

37 *AVS*, 1318, *AVS*, 1320, *AVS*, 1325.

Tablo 10: Ankara sancağında 1900, 1902 ve 1907 salnamelerine göre sıbyan mekteplerinin dökümü

Sıbyan Mektepleri	1900	1902	1907
Ankara	65	65	65
Çubukabad	-	45	-
Bâla	150	150	150
Kalecik	7	8	157
Yabanabad	150	150	137
Zîr	30	95	-

Kaynak: (*AVS*, 1318, *AVS*, 1320, *AVS*, 1325)

Zir kazasında gayri müslim nüfus yaşamasından dolayı burada ayrıca 2 Ermeni, 1 tane de Protestan sıbyan mektebi bulunmaktadır.[38]

Ankara Vilayet Salnamelerine Göre Çubukabad ve Civarında Dini Yaşam Mekânları

Çubukabad, Bala, Kalecik, Yabanabad ve Zir kazalarındaki dini kurumların başında aynı zamanda birer eğitim yeri de olan Medreseler gelmektedir. 1902 yılı salnamesine göre Ankara merkezde 27 medrese varken, Yabanabad'da 8, Kalecik'de 4, Bala ve Zir'de 1, Çubukabad'da ise hiç medrese yoktur.[39] 1900, 1902 ve 1907 yıllarına ait salnamelere göre Çubukabad ve çevresindeki kazalardaki medrese sayıları yıllara göre şöyledir:

Tablo 11: 1900, 1902 ve 1907 yıllarına ait salnamelere göre Çubukabad ve çevresindeki kazalardaki medrese sayıları

MEDRESELER	1900	1902	1907
Ankara	27	27	27
Çubukabad	-	-	-
Bala	1	1	-
Kalecik	4	4	4
Yabanabad	7	8	-
Zir	1	1	-

Kaynak: (*AVS*, 1318, *AVS*, 1320, *AVS*, 1325)

[38] *AVS*, 1320, s. 144.

[39] *AVS*, 1320, s. 144, 177, 180-186.

Çubukabad, Bala, Kalecik, Yabanabad ve Zir kazalarındaki camii ve mescit sayılarını gösteren tablo aşağıdaki gibidir[40]:

Tablo 12: Ankara sancağındaki camii ve mescitlerin sayısı (1900-1907)

Camii ve Mescit	1900	1902	1907
Ankara	44	44	44
Çubukabad	51	51	-
Bâla	1 (1893 tarihli salnameye göre 73)	1	81
Kalecik	17	21	147
Yabanabad	145	145	148
Zir	108	90	-

Kaynak: (*AVS*, 1318; *AVS*, 1320; *AVS*, 1325).

Tabloya bakıldığında 1900 ve 1902 yıllarına ait camii ve mescit sayıları birbirlerine yakın oranlardadır. Ancak 1907 salnamesindeki oranlara bakıldığında durum aynısı değildir. Çubukabad ve Zir kazalarının 1907 salnamesinde nahiye olarak yer almasıyla 1902 salnamesine göre Zir'e ait 90, Çubukabad'a ait 51 camii ve mescit yeni hesaplama da yoktur. Bala'da 1902 yılı salnamesinde 1 camii ve mescit gösterilirken bu sayı 1907 salnamesinde birden bire 81'e yükselmiştir. Benzer bir durum Kalecik için de geçerlidir. 1902 salnamesinde Kalecik kazasında 21 camii ve mescit bulunurken 1907 salnamesinde bu sayı 147'ye çıkmıştır. Ankara merkez'deki camii ve mescit sayısı 1900, 1902 ve 1907 salnamelerinde hiç değişmemiş hep 44'te kalmıştır. Bu durum da bize salnamelerdeki sayısal verilerin yeterince sağlıklı olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte salnameler dönem hakkında önemli bilgiler de vermektedir.

1900, 1902 ve 1907 yıllarına ait Ankara salnamelerinde kilise ve manastırların sayısı Ankara merkezde aynen camii ve mescitlerde olduğu gibi hiç değişmeyen bir sayıyla her dönem 12 olmuştur. Kalecik'te her dönem 1 Ermeni kilise varken, Zir'de sadece 1902 yılında 1 Protestan kilisesi görünmektedir.[41]

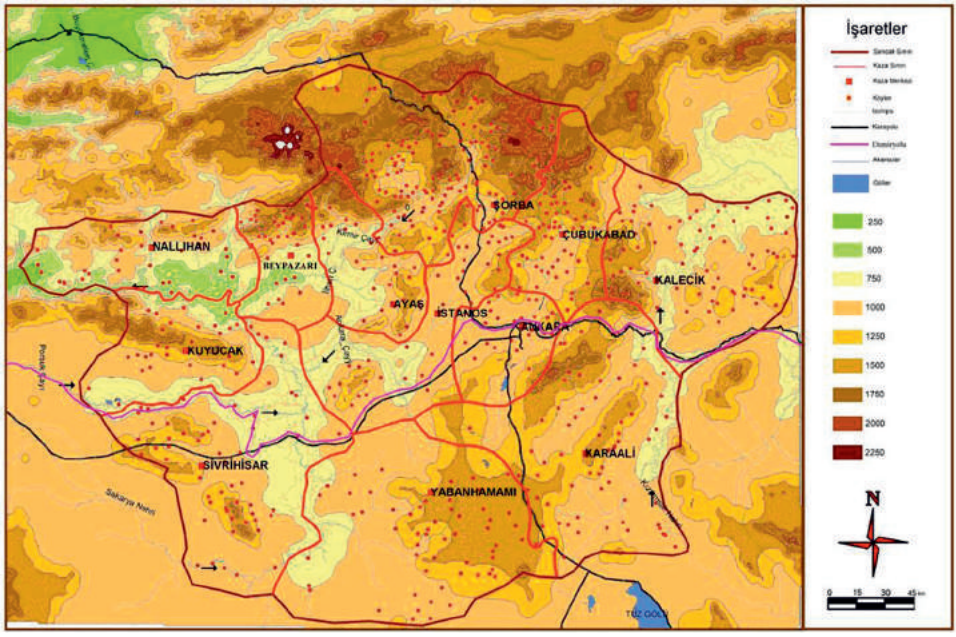
[40] *AVS*, 1318; *AVS*, 1320; *AVS*, 1325.

[41] *AVS*, 1320, s. 144, 177, 180-186.

Ankara Vilayet Salnamelerine Göre Çubukabad ve Civarında Ekonomi

Çubukabad, Bala, Kalecik, Yabanabad ve Zir kazalarındaki ekonominin temelini çoğunlukla tarım ve tarımsal ürünler oluşturmaktadır. Bununla birlikte Yabanabad gibi arazisi genellikle dağlık olan yerlerde hayvancılık daha çok öne çıkmaktadır.

Aşağıdaki harita Ankara Sancağı'na bağlı kazaların coğrafi yapılarını göstermektedir. Bu haritadan da anlaşılacağı gibi Yabanabad ve Çubukabad gibi kazaların arazisi çok engebelidir. Hele Yabanabad kazasının arazisinin neredeyse tamamına yakını engebeli arazidir.

Resim 2: Ankara sancağının coğrafi yapısı

Salnamelerdeki veriler bize yöredeki hayvancılık hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Salnamelere bakıldığında Çubukabad ve çevresinde çok sayıda küçükbaş hayvan bulunduğu görülmektedir. Küçükbaş hayvanların sayısal çokluğu, aynı zamanda bu yörelerde dokumacılığın da boyutunu göstermektedir. Nitekim yörede yün ticareti sayesinde dokumacılık gelişmiştir. Beslenme alışkanlıkları da aha çok hayvansal ürünlere bağlı olarak şekillenmiştir desek sanırım yanlış bir bilgi olmaz.

1900 salnamesine göre Çubukabad, Bala, Kalecik, Yabanabad ve Zir kazalarında bulunan büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ve sayıları şöyledir:[42]

[42] *AVS*, 1318, s. 133, 164, 168, 172, 177.

Tablo 13: 1900 salnamesine göre Ankara sancağındaki hayvan sayısı

1900 yılında hayvan sayısı	At Kısrak	Katır (Ester)	Merkep	Sığır-Karasığır	Manda	Deve	Koyun	Tiftik Keçisi	Kıl Keçisi
Çubukabad	256	6	3902	8000	600	35	32468	39611	189
Bala	-	-	-	-	-	-	102308	84545	7543
Kalecik	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yabanabad	687	1334	2857	12104	399	-	28738	113798	1316
Zir	400	60	-	1600	800	-	57951	76994	93

Kaynak: (*AVS*, 1318, s.133, 164, 168, 172, 177).

Tabloya bakıldığında Çubukabad'da 35 tane deve görünmektedir. Develer genelde kervanlarda ticaret amacıyla kullanılan hayvanlardır. Bu bilgiye dayanarak Çubukabad kazasında diğer kazalara kervanların gittiği, ticaretin yaygın olduğu sonucuna varabiliriz. Zira Çubukabad'da üretilen armut gibi meyvelerin, yün gibi ürünlerin başka yörelere nakli develer sayesinde olmaktadır. Yabanabad'da keçilerin koyunlara göre daha fazla olması araziden kaynaklanan bir durumdur. Keçilerin beslenmesi ormanlık ve meralık alanların çok olmasına bağlıdır.

1900 yılı Ankara salnamesine göre diğer kazalarda olmayıp sadece Çubukabad'da olan 2000 arı kovanı vardır.[43]

1902 yılı Ankara salnamesine göre Çubukabad, Bala, Kalecik, Yabanabad ve Zir kazalarında bulunan büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ve sayıları ise aşağıdaki gibidir:[44]

Tablo 14: 1902 salnamesine göre Ankara sancağındaki hayvan sayısı

1900 yılında hayvan sayısı	At Kısrak	Katır (Ester)	Merkep	Sığır-Karasığır	Manda	Deve	Koyun	Tiftik Keçisi	Kıl Keçisi
Çubukabad	264	8	3866	8010	600	49	31176	48668	169
Bala	-	-	-	-	-	-	105345	85028	5744
Kalecik	391	52	1350	9862	540	391	71471	107749	3545
Yabanabad	687	1334	2857	12104	399	-	28738	113798	1316
Zir	400	60	-	1600	800	-	57951	76994	93

Kaynak: (*AVS*, 1320, s.144, 177, 180-186)

43 *AVS*, 1318, s. 172.

44 *AVS*, 1320, s. 144, 177, 180-186.

Bu tabloda en dikkati çeken Kalecik kazasındaki hayvan verilerindedir. Kalecik kazasıyla ilgili 1900 yılı Ankara salnamesinde herhangi bir veri bulunmazken 1902 yılı salnamesinde oldukça yüksek veriler görünmektedir. Daha önceki salnameye göre Çubukabad komşu kazalara deve bakımından büyük bir fark atarken, bu salnameye göre Kalecik 391 sayısı ile hiçbir şekilde rekabet kabul etmemektedir. Zira Kalecik'te 391 deve varken Çubukabad'da 49 deve bulunmaktadır.

1902 yılı Ankara vilayet salnamesine göre Çubukabad'daki arıkovanı sayısı bir önceki salnameye göre 10 kovan artarak 2010 kovan olmuştur.[45]

Çubukabad ve çevresindeki ekonomik faaliyetleri göstermesi bakımından bölgede üretilen yün miktarı önemlidir. Zira bölgede sayısı azımsanamayacak kadar çok küçükbaş hayvan beslenmektedir. Küçükbaş hayvanlardan en fazla tiftik keçi beslenmekte, onu koyun ve kıl keçisi takip etmektedir. Yöreye özgü Ankara keçisi dünyaca tanınan bir tiftik keçisi türüdür. Bu keçilerden yapılan Ankara sofu denilen kumaş da o dönem için dünyaca tanınan bir kumaş türüdür. [46]

Çubukabad ve civarında 1900 ve 1902 yıllarında üretilen yapağı, kıl ve tiftik miktarını gösterir tablo şu şekildedir:[47]

Tablo 15: Çubukabad ve civarında 1900 ve 1902 yıllarında üretilen yapağı, kıl ve tiftik miktarı

1900-1902 yılı üretimi okka	Yapağı		Tiftik		Kıl	
	1900	1902	1900	1902	1900	1902
Çubukabad	32400	32400	49100	49000	12	14
Yabanabad	12341	12341	85192	85192	2407	2407
Zir	15000	15000	60000	60000	500	500

Kaynak: (*AVS*, 1318, s.133, 172, 177; *AVS*, 1320:144, 183, 187).

Çubukabad kazası yapağı üretiminde açık ara öndedir. 32400 okka[48] yapağı üreten Çubukabad'ı ancak onun yarısı kadar olan 15000 okka üretimle Zir kazası takip etmektedir. Aynı durum hem 1900 yılında hem de 1902 yılında geçerlidir. Buna karşın Yabanabad kazası hem tiftikte hem de kılda bölgedeki kazaların önünde yer almıştır. Çubukabadda kıl üretimi yok denecek kadar azdır. 1900 yılında 12, 1902 yılında ise 14 okka.

45 *AVS*, 1320, s. 182.

46 Ankara sofu ve özellikleri hakkında bkz.,Hayrettin İvgin,"Ankara'nın Somut Olmayan Bir Kültürel Mirası: Ankara Sofu", *Kültür Evreni*, 14, s. 86-93, Erişim 03.10.2017, http://www.kulturevreni.com/14-86.pdf.

47 *AVS*, 1318, s. 133, 172, 177; *AVS*, 1320:144, 183, 187.

48 Osmanlı döneminde kullanılan ağırlık birimi olan okka, 1.282 kiloya denk gelmektedir.

Tarım bölgesi de olan Çubukabad ve civarında başta buğday olmak üzere arpa, pirinç, mercimek gibi ürünler de yetiştirilmiştir. 1900 yılı salnamesine göre Çubukabad ve Yabanabad'da yetişen ürünler ve miktarlar şu şekildedir:[49]

Tablo 16: 1900 yılı salnamesine göre Çubukabad ve Yabanabad'da yetişen ürünler ve miktarları

1900 yılı	Arpa (kile)	Buğday (kile)	Pirinç (okka)	Mercimek (okka)	Afyon (okka)
Çubukabad	200.000	300.000	-	-	-
Yabanabad	378.025	813.463	388.102	11.713	2.433

Kaynak: (AVS, 1318, s.133, 172, 177).

1900 yılı salnamesinde verilen ürün miktarları Yabanabad'da arpa dışında hiç bir üründe değişmemiştir. 1902 salnamesine göre; arpa miktarı 378025'ten 378065'e olmak üzere çok küçük bir oranda artmıştır. Çubukabad'da ise 200000 olan arpa üretimi 200090'a, 300000 olan buğday üretimi de 300300'e yükselmiştir.[50]

Çubukabad'da hem 1900 yılında hem de 1902 yılında 40 değirmen varken, Yabanabad'da 190 değirmen bulunmaktadır. Zir'de ise bu sayı 1900 yılında 28, 1902 yılında 29'dur.[51]

1900 yılı salnamesine göre Çubukabad'da 50.000 okka Armut, 65.000 okka da üzüm yetiştirilmiştir. Ankara il geneline bakıldığında 60.500 okka olan Armut üretiminin neredeyse tamamı Çubukabad'da olmuştur.[52]1902 salnamesine göre de armut üretimi çok az da olsa artarak 50.010 okka olmuştur. Ankara ilindeki Armut üretimi 83.510 okka olmuş, bunun büyük bir çoğunluğu yine Çubukabad bölgesinden yapılmıştır.[53]

Sonuç

Salnameler tarihsel açıdan bölgenin, coğrafi, siyasal, ekonomik, kültürel ve eğitim gibi konularda bilgiler veren yıllıklardır. Salnameler bize o coğrafya hakkında kısa da olsa önemli bilgiler sunar. Bununla birlikte salnameler her zaman bize kesin bilgiler veren kaynaklar değildir. Özellikle sayısal verilerde rakamlara dikkat etmek gerekir. Aynı salnamede değişik sayfalarda bir önceki verileri farklı şekillerde görmek mümkündür.

[49] *AVS*, 1318, s. 133, 172, 177.

[50] *AVS*, 1320, s. 144, 183, 187.

[51] *AVS*, 1318, s. 172; *AVS*, 1320, s.182.

[52] *AVS*, 1318, s. 172.

[53] *AVS*, 1320, s. 182.

Osmanlı dönemi Ankara salnamelerinde Çubukabad olarak yer alan Çubuk, 1903 yılına kadar kaza merkezi olmuş, ancak bu tarihten sonra Ankara merkeze bağlı bir nahiye haline getirilmiştir. Salnamelere bakıldığında Çubuk ve çevresi nüfus bakımından tamamen Müslüman nüfustan ibarettir. Bugünkü Sincan olan Zir'de gayrimüslim nüfus olarak Ermeni Rum ve Protestanlar yer alırken Kalecik kazasında az da olsa Ermeni nüfus vardır. Çubukabad ve civarının tarih boyunca bir Müslüman yerleşim yeri olduğu tarihsel nüfuslara bakıldığında ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Çubukabad ve Yabanabad'daki (Kızılcahamam) köy isimleri de bu bölgenin uzun yıllar boyunca Türk ve Müslüman yerleşim yerleri olduğunu kanıtlar bir durumdadır.

Arazisi oldukça verimli olan Çubukabad bölgesinde mevsime göre her tür sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Bu durumu salnamelerde görmek mümkündür. Arıkovanı ya da arıcılık salnamelere göre sadece Çubukabad bölgesine özgü bir geçim kaynağıdır. Salnamelerde yer alan verilere göre 1900 yılındaki 2000 arı kovanı artarak 1902 yılında 2010 kovana çıkmıştır. Bugünkü Kahramankazan ilçesinin sembolü haline gelen arıcılık tarihsel süreçte Çubukabad'dan o yöreye geçmiş olsa gerektir. Armut üretimi bakımından da Ankara sancağın neredeyse tamamının üretimini karşılar boyuttadır. Gerek 1900 yılı verileri gerekse de 1902 yılı verileri Çubukabad'daki armut üretiminin Ankara genelindeki oransal bakımından büyüklüğünü göstermektedir.

Ekonomik açıdan arazisinin bir kısmının dağlık olduğu Çubukabad ve neredeyse üçte ikisi dağlık olan Yabanabad'da tarımın yanı sıra hayvancılık da yapılmaktadır. Aslında Yabanabad tarımdan ziyade hayvancılık ile geçinmektedir. Zir bölgesinde ise dokumacılık gelişmiştir. Zir havzası çalışmamız içinde en fazla ürünün yetiştiği bölgedir. Kavun, karpuz dahil her tür ürün bağlarından ve bahçelerinden toplanmaktadır. Nüfus olarak bakıldığında yaşayanlar arasında gayrimüslimler de bulunmakla birlikte büyük çoğunluğun Müslüman olduğu bir yerleşim yeridir. Müslümanlarla gayrimüslimlerin iç içe yaşadığı bir yer olan Zir'de "Ankara sofu" denilen kumaş üretilmektedir.

Netice itibarıyla arazisi dağlık olan Çubukabad ve çevresinde hayvancılığın yanı sıra tarım da gelişmiştir. Ormanlarından ve derelerinden de yararlanılan bölge, verimli olmasının yanı sıra tarihten bugüne gelen kültürel yapısını da bozmamıştır.

KAYNAKÇA

Ankara Vilayetine Mahsus Salnamedir 1318, On Üçüncü Defa Olarak Tertip Edilmiştir, Matbaa-i Vilayette Tab' Olunmuştur.

Ankara Vilayetine Mahsus Salnamedir 1320, On Dördüncü Defa Olarak Matbaa-i Vilayette Tab' Olunmuştur.

Ankara Vilayeti Salname-i Resmiyesi 1325 Sene-i Hicriyesine Mahsus, On Beşinci Defa Olarak Matbaa-i Vilayette Tab' Olunmuştur.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi,* Pegem Akademi Yay., Ankara 2008.

Çınar, Hüseyin, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazası'nın İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, Bildiriler, Ankara 2016, s. 43-70.

--------, "Yabanâbâd ve Şorba'dan Kızılcahamam'a: İdari Yapıda Yaşanan Değişim", *Yabanabad'dan Kızılcahamam'a Kızılcahamam 100 Yaşında*, Bildiriler, Ankara 2016, s. 70-124.

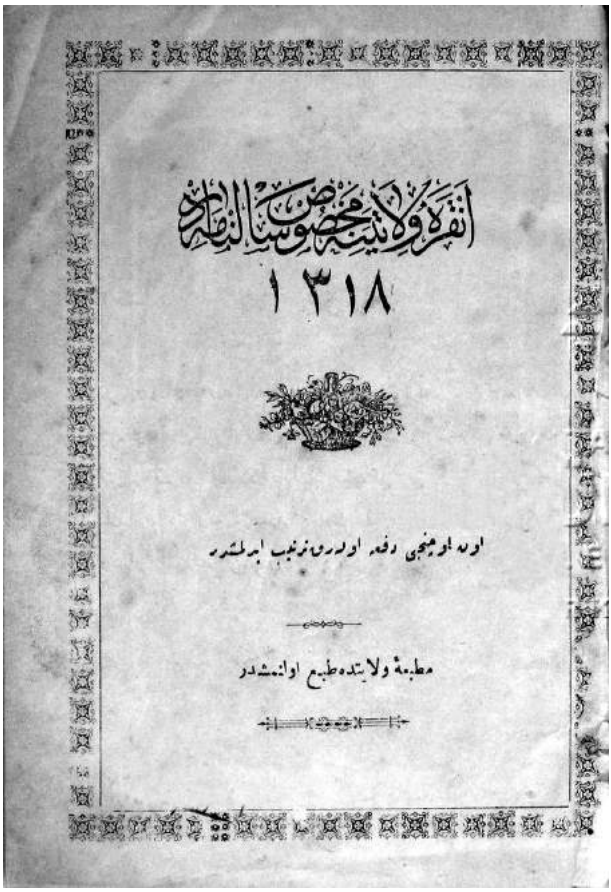
Duman, Hasan, *Osmanlı Salnameleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu***,** C.I, Ankara 2000.

Erdem, G., *Kastamonu, Aydın, Hüdavendigar ve Ankara (Bozok) Vilayetlerinin İdari Taksimatı (1272-1328h)*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2001.

İvgin, Hayrettin, "Ankara'nın Somut Olmayan Bir Kültürel Mirası: Ankara Sofu", *Kültür Evreni*, 14, s.86-93, Erişim 03.10.2017, http://www.kulturevreni.com/14-86.pdf.

Koçak, Asuman, *Salnamelere Göre Ankara Vilayeti (1871-1907)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.

Yıldırım, Birsen Edanur, *Ankara Sancağı'nın Tarihi Coğrafya Bakımından Yerleşme ve Nüfusu (1871-1907)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

1900 Yılı Ankara Salnamesi

19. Yüzyıl Sonlarında Çubuk'ta Sosyo-Ekonomik Durum (Tereke Kayıtlarına Göre)

Betül Tezcan*

Özet

Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik yaşamıyla ilgili verilere ulaşmanın önemli bir yolunu tereke kayıtları teşkil etmektedir. Bu kayıtlar kısaca, ölen kimsenin geride bıraktıkları ve bunların taksimiyle ilgili belgeler olarak tanımlanabilir. Tereke, söz konusu dönemin aile yapısı, giyim-kuşam ve mutfak kültürüne dair ayrıntılı bilgiler sunması bakımından önemlidir.

Bu önem göz önünde bulundurularak hazırlanan çalışmada, Osmanlı Devleti idarî yapılanması içinde Çubukâbâd ismiyle Ankara Vilayetine bağlı bir kaza olan Çubuk İlçesinin 19. yüzyıl sonlarına ait tereke kayıtları incelenecektir. Buna bağlı olarak toplumun sosyo-ekonomik imkân ve eğilimi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, tereke kayıtları, Çubukâbâd.*

Socio-Economic Situation in The Çubuk in Late 19th Century (According to Tereke Records)

Abstract

Tereke records are an important way of access to data about the social and economic life of the Ottoman Empire. Shortly, these records can be defined as documents related to the

* Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü. E-posta: btezcan@ybu.edu.tr

things left behind of the deceased and their distribution. Tereke has importance in terms of providing detailed information on the family structure, clothing, and culinary culture of the period in question.

The prepared study in consideration of this importance, it will be investigated tereke records about late 19th century of the Çubuk district which is a county named as Çubukâbâd connected Ankara province in administrative structure of Ottoman Empire. Depending on this, it will be studied to be determined socio-economic possibility and tendency of society.

Key Words: *Ottoman Empire, tereke records, Çubukâbâd.*

Giriş

Tereke (Muhallefat), İslam hukukunda ölen kişinin geride bıraktığı mallar için kullanılan bir terimdir ve tereke kayıtlarını tutmak; tespit ve taksimini yapmak görevi kadılara verilmiş olup zamanla bu görev kadı maiyetindeki kassam denilen memurlara bırakılmıştır.[1] Tereke kayıtlarına şer'iye sicil defterlerinden ulaşmak mümkündür. Osmanlı mahkemesinde görülen her türlü dava ve resmî pek çok evrak sicillât-ı şer'iye, mahkeme kayıtları, kadı sicilleri, kadı divanı gibi isimlerle de adlandırılan şer'iye sicil defterlerine kaydedilmiştir.[2]

Müstakil olarak da bulunan ve kassam, metrukat defterleri gibi isimler verilen tereke defterleri; ölenin kimliği, ünvanı, mesleği, yaşadığı yer, ölüm yeri ve şekli, mirasçılarının kimler olduğu şeklindeki bilgilerin yer aldığı birinci kısım; bilirkişi tarafından tespit edilen değerleriyle birlikte malların dökümünün yazıldığı ikinci kısım, çeşitli işlemler için yapılan masraf ve borçların sıralandığı üçüncü kısım ve mirasçıların hisseleri ve hisselerin nakdî değerlerinin belirtildiği son kısım olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.[3]

Bugün Ankara'ya bağlı bir ilçe olan Çubuk, 16. Yüzyıldan itibaren Ankara sancak idaresi altında bir kaza iken 20. Yüzyılın ilk yirmi yılında aynı idarî yapılanma içerisinde bir nahiye olarak yer almıştır.[4] Bu çalışmada, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü veri tabanında bulunan ve "Çubukabad Şer'iye Sicilleri"[5] adıyla kayıtlı iki adet müstakil defterden 3 Numaralı olanı kullanılmıştır. 1310(4 Kasım 1892)-1312 (16 Eylül 1894) yılları aralığına ait dava kayıtlarını içeren ve 30 varaktan oluşan bu

1 Tahsin Özcan, "Muhallefat", *DİA*, C. XXXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 406.

2 Yunus Uğur, "Şer'iye Sicilleri", *DİA*, C. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 8.

3 Özcan, "Muhallefat", s. 407.

4 Hüseyin Çınar, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazası'nın İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu, (9-10 Ekim 2015/Çubuk-Ankara)*, Ed. Prof. Dr. Hüseyin Çınar, Dr. Tekin Önal, Ankara 2016, s. 44.

5 ÇŞS olarak kullanılacaktır.

defterde 46'sı erkeklere, 4'ü kadınlara ait olmak üzere toplam 50 tereke kaydı tespit edilmiştir. 4 Numaralı defter tereke kaydı yer almaması dolayısıyla kullanılmamıştır.[6]

Tereke kayıtları ölen kişinin ismi, cinsiyeti, aile ve akrabalık bağları, çocuk ve eş sayısı, alacak-verecek ilişkileri, giyim-kuşam, çeşitli alanlardaki araç-gereçler, ev tekstili gibi özel konularda bilgi verdiği gibi kültürel ve ekonomik yapıyla ilgili de veriler sunmaktadır.

Kişinin yaşadığı coğrafya (şehir-köy-mahalle vb) hakkında da bilgi veren ve bu bağlamda incelenen 50 terekede tespiti yapılan köyler aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Tereke Sahiplerinin Köyleri

Köy Adları[7]	
1. Kapaklı	2. Kargın (2)
3. Yılan	4. Emirler
5. Esenboğa (2)	6. Çavundurbala
7. Kızılhisar (4)	8. Bere
9. Karadana	10. Güldarbı
11. Ömer Çavuş (2)	12. Kızılca
13. Taşpınar	14. Deyviran
15. Çit	16. Kartepe
17. Melikşah	18. Yazır
19. Okçular (2)	20. Gökçedere
21. Sülüklü (2)	22. Ömercik
23. Sirkeli	24. Eski Çöte
25. Nefs-i Çubuk (5)	26. Çamlı (2)
27. Balıkhisar (3)	28. Mire
29. Büğdüz	30. Sığırlıhacı
31. Tahtayazı (2)	32. Karahöyük
33. Çınar	34. Sünlü

[6] Bu çalışmada yalnız tereke kayıtları işlenmiştir. Söz konusu defterlerin diğer konulardaki dava içeriklerine dair sayısal veriler için bak. Betül Tezcan, "Çubuk Şer'iye Sicilleri (3-4 Numaralı)", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu, (9-10 Ekim 2015/Çubuk-Ankara)*, Ed. Prof. Dr. Hüseyin Çınar, Dr. Tekin Önal, Ankara 2016, s. 543.

[7] Parantez içindeki rakamlar köylerin terekelerdeki tekrar sayısını belirtmek için yazılmıştır. Kazanın bütün köyleri için bkz. Hüseyin Çınar, Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yay., Ankara 2002, s. 60-64. Ayrıca bkz. *1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri*, Haz. Prof. Dr. Hüseyin Çınar, Doç. Dr. İsmail Kıvrım, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2016, s. 30.

Kişilerin sosyal konumları, meslek ve yapısal özelliklerine dair önemli ipuçları sunan unvan/lakaplar konusunda ise incelenen terekelerin çok fazla veri barındırdığını söylemek mümkün değildir. Tespit edilen ünvanlar ise şu şekildedir:

Tablo 2: Tereke Sahiplerinin Ünvanları

Ünvanlar		
Yer adlarından türetilmiş ünvanlar	Yozgadlı	1
	Kalecikli	1
Dini ünvanlar	Hacı	2
	Baba dai oğlu	1
	Sofu oğlu	1
Meslek/Sosyal konum	Efendi	1
	Ağa[8]	1
	Çavuş	1
	Çoban	1
Diğer	Koz oğlu	1
	Salih oğlu	1
	Uzun Ali oğlu	1
	Ömer Paşa oğlu	1
	Paşalı oğlu[9]	1
	Kabzımal oğlu	1
	Hatib oğlu	1
	Karaoğlu	1

Çubuk terekelerinde dikkat çeken nokta tereke sahiplerinin isimleri verilirken pekçoğunda yalnız baba isminin kaydedilmesiyle yetinilmeyip iki nesil öncesiyle birlikte isimlerin sicile işlenmesidir. Çoğu kayıtta da "bin/ibn Abdullah" ismine rastlanmaktadır. Bilindiği üzere tereke işlemlerinden kassâm denen görevliler veya kadılar resm-i kısmet adıyla bir vergi almaktaydı.[10] Bu külfetten dolayı çok zaruri olmadığı müddetçe sıradan insanların mahkemeye başvurma ihtimalleri düşüktür. Bu sebeple isimlendirmelerin pekçoğunda "ibn Abdullah" ibaresine rastlanması mahkemeye başvuranların daha ziyade askeri sınıftan olmaları ihtimalini akla getirmektedir. Buna bağlı olarak birkaç nesil önce (dedelerinin) ihtida etmiş olabileceklerini söylemek mümkündür.

8 3 Numaralı ÇŞS, 41/2. (Aynı zamanda "hacı" ünvanını taşımaktadır.)

9 3 Numaralı ÇŞS, 26/2. (Aynı zamanda "çavuş" ünvanını taşımaktadır.)

10 Ahmet Tabakoğlu, "Resim", *DİA*, C. XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 583.

Terekeler, aile yapısıyla ilgili olarak eş ve çocuk sayılarından hareketle değerlendirme imkânı sunmaları bakımından önemlidir. Çubuk terekelerinden çocuk ve eş sayısına dair elde edilen bilgileri ise şu şekilde özetlemek mümkündür: Terekenin intikal ettiği kişilerin başında eşlerin geldiği görülmektedir. Erkeklere ait terekeler incelendiğinde birinin varisinin olmadığı gözlenmektedir.[11] Geriye kalanlardan dördü[12] iki eşlidir. İkisi[13]-eş zamanlı olmasa da-birden fazla evlilik yapmıştır. Çok eşli olanların biri çavuş, biri hacı ünvanına sahiptir.

Çocuk sayıları ile ilgili olarak ise şunlar tespit edilmiştir: henüz doğmamış ve haml-i mevkuf olarak adlandırılan 7 çocuğun kaydına rastlanmıştır. Bu çocukların erkek çocuk olarak kabul edilip mirastan buna göre pay aldıkları bilinmektedir. Eşi ve kız kardeşinin çocuklarına tereke bırakan Süleyman bin İbrahim›in terekesinden istifade edecek bir çocuğu olmadığı tespit edilmiştir.[14] Benzer şekilde kayıtlarda çocuğu olduğuna dair bir veri bulunmayan Ali bin Ahmed'in veraseti, eşi ile birlikte bir erkek ve bir kız kardeşine intikal etmiştir.[15] Ahmed Çavuş'un ise varisi olmadığından terekesi beytülmala devredilmiştir.[16]

Yalnız kız çocuk (toplam 14) geride bırakan 6 kişi vardır. Bunlardan üçünün hamile bir eşi olduğu kayıtlara yansımıştır.[17] Yalnız erkek çocuk (toplam 21) geride bırakan 10 tereke sahibi tespit edilmiştir. Bunlardan Ahmed b. Salih geride bir de hamile eş bırakmıştır.[18] 50 tereke sahibinden 46'sı erkek olup bunlardan 27'si hem erkek hem kız çocuğuna sahiptir. Bu sayılar bir oranla ifade edilecek olursa; yalnız kız çocuk sahipleri %14.2, yalnız erkek çocuk sahipleri %23.8 oranını vermektedir. En çok çocuğa sahip kişi 6 erkek, 7 kız olmak üzere toplam 13 çocukla Yahya Efendi ibn Ali ibn Ahmed Efendi'dir.[19]

---

11 Çavundurbala karyesinden Ahmed Çavuş'un veraseti varisi olmadığından beytülmala intikal etmiştir. 3 Numaralı ÇŞS, 26/2.

12 3 Numaralı ÇŞS, 14/1; 3 Numaralı ÇŞS, 16/1; 3 Numaralı ÇŞS, 48/1; 3 Numaralı ÇŞS, 50/2.

13 3 Numaralı ÇŞS, 30/1; 3 Numaralı ÇŞS, 35/1.

14 3 Numaralı ÇŞS, 21/1.

15 3 Numaralı ÇŞS, 37/3.

16 3 Numaralı ÇŞS, 26/2.

17 3 Numaralı ÇŞS, 7/2; 3 Numaralı ÇŞS, 25/2.

18 3 Numaralı ÇŞS, 31/1.

19 3 Numaralı ÇŞS, 36/1.

Tablo 3: Çocuk Sayı ve Oranları[20]

Çocuk sayısı	Tereke sayısı	Oran
1	5	%11
2	12	%26.2
3	6	%13
4	13	%28
5	6	%13
6	3	%6.6
7 ve üzeri	1	%2.2

Terekelerin kişilerin mal varlıkları ile ilgili olarak barındırdığı bilgiler toplumun sosyo-ekonomik durumunu göstermesi bakımından önemlidir. Terekeye konu olan menkul ve gayrimenkuller ölen kişinin ekonomik sınırlarını göstermenin yanısıra coğrafyanın imkân ve buna bağlı olarak mukimlerin eğilimlerini izah noktasında da yardımcı olmaktadır.

Bu bağlamda incelenen terekelerde, kadın veya erkek, ölen kimselerin geride bıraktığı eşyalar onların hem ihtiyaçları hem de alışkanlıklarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Erkek terekelerinde daha ziyade gayrimenkuller, tarım ürün ve aletleri yer almaktadır. Ayrıca çeşitli tür ve sayıda hayvanlara rastlanmaktadır. Giyim-kuşamla ilgili veriler erkeklerden kalan eşyalar arasında sıklıkla rastlanan bir durum olmasa da terekelerin bu anlamda örnekler sunması ve farklı bazı giyim eşyaları barındırması dikkat çekicidir. Öncelikle genel düzeyde neredeyse tüm kayıtlarda rastlanan tereke mallarını izah ile bu çeşitliliği dile getirmekte yarar bulunmaktadır.

İlk sırada gayrimenkul mallar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme herhangi bir sayısal tespit kaygısı taşımadan, bölgenin genel ihtiyaç ve buna bağlı kişilerin sahibiyet düzeyini göstermek noktasında yapılmıştır. Terekelerin (özellikle erkeklere ait olanların) büyük çoğunluğunda; hane veya menzil tanımlamasıyla ikamet edilen mekanlar yer almaktadır. Hane "göz" birimiyle kaydedilmişken, menziller "bab" ya da "göz" birimiyle ifade edilmiştir. Haneler birkaç haneden müteşekkil ise "hane maa hane" olarak kaydedilmiştir. Menzil kavramı yapısal bazı ayrıştırmalara tabi tutulmuştur. Buna göre kat sayıları baz alınarak kayıtları fevkani, tahtani şeklinde yapılmıştır. Ayrıca müştemilat adını verdiğimiz birtakım yapısal eklentilere sahip menziller "menzil maa

[20] Şer'iye Sicilleri üzerine yapılmış çalışmada doğmamış çocuklar da sayıya dahil edilmiştir. Bkz. Tezcan, "Çubuk Şer'iye Sicilleri, s. 544.

müştemilat" ibaresiyle kayda geçirilmiştir. Ev fiyatlarının farklılık gösterdiği Çubuk'ta; Esenboğa köyünden Veli bin Mehmed'in beş gözlü menzili 1400 kuruş[21], Kızılhisar karyesinden Kemal bin İbrahim'in beş gözlü hanesi 800 kuruş[22], Karadana köyünden Hasan bin Musa'nın beş gözlü hanesi 700 kuruş değerindedir. En kıymetli ev, terekesi bir hayli zengin olan Yahya Efendi'ye ait olup fevkani ve tahtani menzil müştemilatıyla birlikte 4000 kuruş değere sahiptir. Yahya Efendi'nin 2500 kuruş değerinde benzer özellikte bir menzili daha bulunmaktadır.[23] 2500 kuruş değer biçilen on gözlü bir hane de Melikşah köyünden Hacı Mehmed bin Ahmed'e aittir.[24] Ev fiyatlarının bulundukları köylere göre değil de büyüklüklerine ve yapısal formlarına göre şekillendiği anlaşılmaktadır.

Sayısal olarak en çok rastlanan ikinci gayrimenkul "anbar" diye tabir edilen mahsul ve mamul ürünlerin saklandığı/korunduğu yapılardır. Bu yapılar da çeşitli özellikleri ile kaydedilmiştir. Buna göre büyüklükleri baz alınarak sağir (küçük), evsat (orta), kebir (büyük) anbar şeklinde sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu yapılara sıklıkla rastlanması bunların bir lüks olmayıp ihtiyaçları karşılamak üzere yapılan sıradan yapılar olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Benzer şekilde "samanlık"lar da sıklıkla rastlanan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Samanlıklar daha ziyade yapısal özelliğinden kaynaklı olarak "göz" birimiyle ifade edilmiştir. Eğer bir ahırla müştemil ise "samanlık maa ahır" tabiri ile kayda geçirilmiştir. Bunlar dışında küçükbaş hayvanların barındığı mekanlar olan "ağıl" tabirine çok sık rastlanmamakla birlikte örnekleri mevcuttur.[25] Söz konusu mülkleri bir arada sunması bakımından Ömercik köyünden Satılmış bin Mehmed›e ait tereke dikkat çekici niteliktedir. Satılmış›ın köy içinde 10 göz ve kapılı havlu ile çevrelenmiş mülk menzili, bir ahır ve samanlıkla birlikte 2500 kuruş değere sahiptir.[26]

Bu yapılar dışında bir arazi birimi olan "bağ" ve "bahçe"ler zikredilen köy içinde veya yakınında, başka bir köyün sınırları içinde olup olmaması dikkate alınarak bu özellikleri ile kaydedilmiş, en çok bağlar kayıtlara geçmiştir. Bunlar dışında arsa[27] ve değirmen gayrimenkullere de rastlanmaktadır. Bağ fiyatları da farklılık göstermektedir. Melikşah köyünden Hacı Mehmed bin Ahmed'in bir aded bağı 150 kuruş değerinde

[21] 3 Numaralı ÇŞS, 5/1.

[22] 3 Numaralı ÇŞS, 8/1.

[23] 3 Numaralı ÇŞS, 36/1.

[24] 3 Numaralı ÇŞS, 14/1.

[25] 3 Numaralı ÇŞS, 55/1.

[26] 3 Numaralı ÇŞS, 16/1.

[27] Fevkani ve tahtani bir göz hane, arsa, on adım miktarı bağ, on adım miktarı bahçeyle birlikte: 3 Numaralı ÇŞS, 37/3.

iken[28] Esenboğa köyünden Veli bin Mehmed'in bir kıta bağı 300[29], Ömercik köyünden olan Satılmış'a ait Aydıncık köyü civarındaki bir kıta bağ 1000 kuruş değerindedir.[30] Sirkeli köyü civarında yarısı ortak bir dönüm bağın değeri de 60 kuruş olarak tespit edilmiştir.[31] Tabi bağlar arasındaki bu fiyat farkını evlerde olduğu gibi büyüklükle ifade etmek mümkün değildir. Anlaşılan aynı büyüklükteki iki bağ arasındaki fiyat farkını etkileyen durum, bağların bulunduğu konum ve verim düzeyidir.

Yukarıda bahsedilen gayrimenkuller dışında terekelere konu olan önemli bir unsur da menkul mallardır. Bunların başında da hayvanlar gelmektedir. Buna göre sıklıkla rastlanmaları açısından ilk sırayı büyükbaş hayvanlar almaktadır. Sığır ve çamus türleri açısından sınıflandırılan inek, öküz, dana, düge, buzağı, tosun, malak (çamus ineği yavrusu); renkleri (kara, boz) de dikkate alınarak kayda geçmişlerdir. Çok sık rastlanmamakla birlikte "kömüş öküzü" de kaydedilen büyükbaşlar arasındadır. Küçükbaşlara bakıldığında koyun, boz koyun[32], kuzu, keçi, tiftik keçi, oğlak, toklunun sıkça kaydedildiği görülmektedir. Davarın, söz konusu küçükbaşları kapsar nitelikte bir tabir olsa da diğerleriyle birlikte kaydedilmesi ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulduğunu göstermektedir. Bunlar dışında merkeb (kimi zaman sıpasıyla birlikte) sıkça rastlanan diğer bir hayvandır. Katır, tay, tavuk, arı, kısrak yalnız birkaç tereke içerisinde yer almaktadır.

Hem hayvanlar açısından hem de diğer eşyalar açısından çeşitlilik göstermesi dolayısıyla Karahöyük köyünden Hasan bin İsa ibn Abdullah'a ait tereke kaydını paylaşmak uygun olacaktır. Tereke kaydına bakıldığında müteveffanın iki eşinin de aralarında bulunduğu varislerine; bir döşek, iki yorgan, iki yasdık, bir ton saman, diğer bir ton saman, bir müstamel[33] palas, diğer bir palas, diğer bir palas, bir helke, diğer, bir helke, bir sağir tencere, bir kebir tabak, bir kebir tencere, bir aded davar, bir çorba tası, çorba leğeni, bir sağir sini, üç sağir tabak, bir kazgan, bir ibrik, bir yağ tavası, bir tepsi, bir kuşgana maa kapaklı sahan, dört aded çuval, beş yarım dakik (un), ikiyüzyirmi yarım hınta (buğday: her yarım 7.3 kuruş), seksen dokuz yarım şair (arpa), kırk araba saman, bir aded araba (90 kuruş), sekiz yarım bulgur (her yarım 7.5 kuruş) üç yarım yarma, bir kebir anbar, bir sağir anbar, üç telis çuvalı, bir diğer tava, üç helke, bir diğer anbar, bir çift öküz (250 kuruş), diğer iki öküz, bir çamuz ineği maa bir malak,

---

28 3 Numaralı ÇŞS, 14/1.

29 3 Numaralı ÇŞS, 5/1.

30 3 Numaralı ÇŞS, 16/1.

31 3 Numaralı ÇŞS, 19/1.

32 3 Numaralı ÇŞS, 41/1.

33 Kullanılmış, eski. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 2006, s. 1338.

diğer çamus ineği maa bir malak, bir kar kısrak maa bir tay (100 kuruş), bir merkeb maa bir sıpa (100 kuruş), bir doru tay (50 kuruş), hırdavati menzil, menzil gözü, iki aded koyun (30 kuruş), üç aded dabış keçi, üç oğlak (30 kuruş), üç erkek çebiç (60 kuruş) olmak üzere çeşitli tür ve değerde menkul geride bıraktığı görülmektedir.[34] Bu noktada hayvan fiyatlarının değişklik gösterdiğini ancak bunlar arasında ciddi farklar olmadığını söylemek gerekmektedir. Ömercik köyünde iki baş çamus öküzünün değeri 1200 kuruş olarak kaydedilmiştir. [35] Büğdüz köyünde bir çift çamus öküzü 1500 kuruş, Kargın köyünde 1400 kuruş değerle kaydedilmiştir. Oysa köylerde bir çift sığır öküzünün fiyatı 250-300 kuruş arasında değişmektedir. Bu fiyatlar hayvan cinsleri arasındaki yaklaşık 5-6 kat değer farkını göstermesi bakımından önemlidir. Bu fark da hayvancılığın tarım üzerindeki etkisiyle alakalıdır. Tarım faaliyetlerinde önemli bir araç olan hayvanların yüksek fiyatlar göstermesi bu sebepledir.

Tarımsal faaliyetlere dair ipuçları vermesi açısından önemli bir konuyu da mamul ve mahsul malların kaydı oluşturmaktadır. Tabiki yaşanan coğrafyanın elverdiği tarımsal faaliyetler bakımından şaşırtıcı olmayan ürünler buğday (hınta), arpa (şair), burçak, mısır (darı) gibi tahıllardır. Bunlardan mamul un (dakik), saman (ton/araba), bulgur, yarma; kuru yiyecek alışkanlıkları hakkında veriler sunmaktadır. Nohut, kereste, bal, yün (kıyye) hayvansal ve tarımsal faaliyetlerin çeşitliliği açısından bilgi vermektedir. Bütün terekelerde buğday, arpa ve un kaydına rastlanması Çubuk köylülerinin geçim standardını göstermesi bakımından önemlidir. Bir yarım (16 kg) un ortalama 5 kuruşluk bir değere sahiptir. Aynı ölçüdeki arpanın ortalama fiyatı 4.5-6.5 kuruş arasında değişmektedir. Burçak fiyatıyla eş değerde olan arpaya karşılık, buğday fiyatı biraz daha yüksek olup 7.5-8 kuruş ortalamaya sahiptir. Buğday fiyatını yeni mahsul olup olmaması etkilemektedir. Köyler arasında mahsuller açısından eşit fiyatlar gözlenmektedir. Çoğu terekede buğdaya rastlanması ve fahiş fiyatlar görülmemesi temel geçim kaynağı olan buğdayın, arz-talep dengesine uygun olarak ihtiyaçlara cevap verdiğini göstermektedir.

Neredeyse bütün terekelerde çift takımı/edevatı/alatı, hırdavat ve çuval (köhne, kebir)a rastlanmıştır. Bunlar dışında eğer takımı, nacak, araba, heybe, kilid, kayış, zincir, kazma ve balta[36], tahta gibi tarım faaliyetleri sırasında kullanılabilecek aletler dikkat çekici niteliktedir. Kaydına az rastlanması bakımından önemli sayılabilecek

[34] 3 Numaralı ÇŞS, 50/2; 3 Numaralı ÇŞS, 45/1.

[35] 3 Numaralı ÇŞS, 16/1; 3 Numaralı ÇŞS, 21/1.

[36] 3 Numaralı ÇŞS, 37/3.

nitelikte olanlar ise kovan, tabanca[37] ve tüfenktir.[38] Muhallefat içinde kovanın bulunması arıcılık yapıldığına dair ipucu vermesi bakımından önemlidir. Erkek terekeleri içinde hem intikal durumu hem de barındırdığı eşya bakımından farklılık arz eden Çavundurbala köyünden Paşalı oğlu Ahmed Çavuş'a ait tereke kaydıdır. Ahmed Çavuş'un varisi olmadığından veraseti beytülmala intikal etmiştir. Terekesi içerisinde entari, çorap, mintan gibi giyim eşyaları, mutfak gereçleri, yatak, yorgan vs. ev eşyalarının yanında bir köhne tabanca ve bir macar bıçak yer almaktadır. [39]

Terekeleri önemli kılan bir husus da mutfak gereçleri ile ilgili sunduğu verilerdir. Çubuk terekeleri de bu anlamda önemlidir. Söz konusu araç-gereçler çeşitli özellikleri ile birlikte kaydedilmiştir. Sahan, sac[40], kapaklı sahan, tencere, kazgan, sini, tabak, kuzu tabağı, ibrik, hamur teknesi, sandık, şurup tası, çorba tası, çörek tavası, yağ tavası, kuşgana, leğen, çorba leğeni, süt leğeni şeklinde; gereçlerin kullanım amaçlarına uygun olarak çeşitli özellikleri ile kaydedilmesi detaylı bir veri sunmuştur. Nühas-ı mütenevvia/evani, olarak kaydedilen ve adet cinsiyle ifade edilen diğer araç-gereçlerin aksine "kıyye" birimiyle ölçülen kap-kacaklar pekçok terekede yer almaktadır.

Terekelerde yalnız mutfak eşyalarına rastlanmamaktadır. Yorgan, döşek, yatak (kat cinsiyle ifade edilmiştir), yastık, palas (palaz), salahlık (seccade), minder, müstamel (kullanılmış, eski) minder, keçe kayda geçen mefruşattır. Bunlar dışında ender olarak kilim (boz)[41] kaydına da rastlanmıştır.

Terekeler halkın giyim-kuşamıyla ilgili veriler sunması ve dönemin modasını yansıtması bakımından önemli birer kaynaktır. Çubuk terekeleri de bu anlamda günlük kullanıma dair bir fikir edinmeye yardımcı olmaktadır. Şal, kuşak, gömlek, çuka şalvar, peştemal, peşgir, (müstamel) çamaşır, yaşmak (arşun birimiyle ifade edilmiştir.) giyim verileridir. Bir kayıtta mendil[42] iki kayıtta da elbise[43]ye rastlanmıştır. Kaydedilen eşyalar arasında lüks olarak düşünülecek bir eşya yer almamaktadır.

Giyimin tamamlayıcısı olan ve günümüzde de önemli bir ayrıntı olarak değerlendirilen aksesuarlar (takılar) dönemin modasını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Çok sayıda veya çeşitli takılarla karşılaşılmaması değerlendirme yapılmasını

---

37 3 Numaralı ÇŞS, 48/1; 3 Numaralı ÇŞS, 26/2.

38 3 Numaralı ÇŞS, 55/1.

39 3 Numaralı ÇŞS, 26/2.

40 3 Numaralı ÇŞS, 48/1; 3 Numaralı ÇŞS, 55/1.

41 3 Numaralı ÇŞS, 16/1.

42 3 Numaralı ÇŞS, 16/1.

43 3 Numaralı ÇŞS, 53/2; 3 Numaralı ÇŞS, 55/1.

güçleştirmiştir. Terekelerde halhal[44], sim, yüzük, gerdanlık, altın yüzük, gümüş yüzük, inci, saat[45], sakal tarağı örneklenen takılardır. Takılar açısından çeşitli veriler sunan Okçular köyünden Elife bint Mustafa'nın, kocası Hüseyin bin Ali ile annesi Fatıma, çocukları Ahmed ve Mehmed, kızı Akkız Fatıma'ya intikal eden verasetinde bir aded öküz, iki aded koyun, dokuz aded tiftik, otuz kıyye nühas-ı mütenevvia, bir aded helke, bir aded palas, bir aded çuval, bir kat elbise, bir aded sandıkla birlikte, bir aded gerdanlık (on kuruş), on kuruş değerinde nukud akçe, bir aded altın yüzük (otuz kuruş), beş gümüş yüzük (otuz kuruş), ondört aded inci (üçyüz kuruş), ve hırdavati menzil (elli kuruş) olmak üzere toplam 1929 kuruş değerinde eşya kaydı mevcuttur.[46]

Menkul mallar arasında bazı muhallefat içinde bir miktar nakit de yer almaktadır. Akçe ya da kuruş olarak kaydedilen bu paralar ciddi rakamlar oluşturmamaktadır. Bunlar dışında yirmilik ve onluk altınlar da kayıtlara geçmiştir.[47] Kapaklı köyünden Safiye bint Osman'ın terekesinde çeşitli hayvanlar ve mutfak gereçleriyle birlikte 50 kuruş değerinde beş onluk ve 280 kuruş değerinde ondört adet yirmilik altın, ayrıca 50 kuruş değerinde bir miktar akçe bulunmaktadır.[48]

Yukarıda bahsedilen menkul ve gayrimenkullere ilişkin olarak bir veraset kaydı çeşitlilik sunması bakımından dikkat çekicidir. Kargın karyesinden Yahya Efendi ibn Ali ibn Ahmed Efendi'nin terekesinde yer alan mallar şöyledir: müstamel minder, yorgan, yasdık, palas, keçe, çuval, yün, tiftik, bakır kap-kacaklar, koyun, tiftik keçi, çamus öküzleri, kara sığır öküzleri, çamus ineği maa malak, çamus dügesi, kara sığır inek maa buzağı, kara sığır dügesi, kara sığır tosunu, merkeb, bir baş kısrak, dokuz aded zenbur kovan (935 kuruş), bir ton ve ayrıca otuz araba saman, heybe, araba, çift edevatı, hınta (buğday), şair (arpa), dakik (un), nohut; köy içinde samanhane maa ahır (2500 kuruş), köy içinde ağıl (2500 kuruş), başka bir köy içinde ağıl (2500 kuruş), üç kebir (büyük) anbar (750 kuruş), üç sağir (küçük) anbar (135 kuruş), menzil (müştemilat fevkani tahtani) (2500 kuruş), diğer menzil (Hasan Efendi hanesi bitişiğinde fevkani tahtani maa müştemilat) (4000 kuruş), hırdavati menzil (600 kuruş), mezru hınta, mezru şair (mezru tabiri ekili olup henüz işlenmemiş ürünleri ifade etmek için kullanılmış olmasına rağmen ürünler hacim ölçü birimiyle ifade edilmiş, arazi ölçü birimi kullanılmamıştır ve mezru ürünler işlenmiş olanların yarısı kadar nakdi değere sahiptir), köy içinde bir kıta bağ (150 kuruş), köy içinde bir bab değirmen (14000 kuruş), Aydıncık köyünde

44 3 Numaralı ÇŞS, 2/1; 3 Numaralı ÇŞS, 41/1.

45 3 Numaralı ÇŞS, 55/1.

46 3 Numaralı ÇŞS, 53/2.

47 3 Numaralı ÇŞS, 2/1.

48 3 Numaralı ÇŞS, 2/1. Ayrıca bkz. 3 Numaralı ÇŞS, 41/1.

bir bağ (500 kuruş). Toplam değeri 59430 kuruş olan terekesiyle Yahya Efendi'nin en yüksek değerde tereke kaydına sahip olduğu görülmektedir.[49] Yahya Efendi çocuk sayısı bakımından da ilk sırada yer almaktadır. 13 çocuğu bulunan Yahya Efendi'nin çocukları dışındaki tek varis olarak kaydedilen bir eşi olmasına rağmen kızlarından ikisinin aynı adı taşıması evlilik bağı kalmamış ya da vefat etmiş başka eşi olabileceğini düşündürmektedir. Tabiki burada çok eşli olduğunu iddia etmek doğru değildir. Zira ilk eşi öldükten sonra evlenmiş olabilir ya da evlilik bağı boşanmak suretiyle de bitmiş olabilir.

Yahya Efendi'ye ait bu tereke dışında barındırdığı kayıtlar itibarıyla dikkat çeken bir muhallefat da Hicaz'da vefat eden Hacı Halil Ağa ibn Osman bin Abdullah'a aittir. Eşi Şerife çocukları Ahmed, İlyas, Kezban, Fatıma ve Aişe'ye intikal eden verasetinde Halil Ağa, ayni mütenevvia, yün, koyun, tiftik keçi, boz koyun, çuval, çamus ineği maa malak, çamus dügesi, iki başlı macar, yasdık, çit, sağir ve kebir anbar, köhne palas, nukud akçeler, sandık, üç deste tesbih, bir deste misvak ağacı, puşi, maden halhal, yüzük, bilek taşı, kilid, sabun, od ağacı, peştemal, maşlah[50], entari, müstamel çamaşır, ondört arşın yaşmak, çorba tası bırakmıştır. Tereke kaydı Halil Ağa'nın hicazda yaptığı alışverişe dair veriler sunması ve maşlak isimli giysinin kaydı dolayısıyla dikkat çekicidir.[51]

Terekelerde yer alan toplam tereke değerleri nüfusun sosyo-ekonomik durumunu izah etme noktasında önemli çıkarımlar yapmaya imkân vermektedir. Bu kaygıdan hareketle aşağıdaki tabloda tereke sahipleri ve terekelerinin toplam değerleri verilmiştir:

Tablo 4: Tereke Değerleri

Tereke sahibi	**Toplam değer (kuruş)**
Safiye bint Osman	3001
Ümmühan bint Osman	2441
Veli bin Mehmed bin Hüseyin	10740
Kemal bin İbrahim ibn Abdullah	4286
Hasan bin Musa	4009
Arif bin Hasan ibn Abdullah	31275
Hüseyin bin Mehmed ibn Abdullah	4112
Ahmed bin Mehmed ibn Abdullah	884

[49] 3 Numaralı ÇŞS, 36/1.

[50] "*Altı üstü bir olan ve kol yerine yarıkları bulunan bir çeşit giyecek*", meşlah. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2007, s. 631.

[51] 3 Numaralı ÇŞS, 41/1.

Tablo 4: Tereke Değerleri (devam)

Tereke sahibi	**Toplam değer (kuruş)**
Hacı Mehmed bin Ahmed ibn Mustafa	7802
Hasan bin Ahmed ibn Abdullah	2715
Satılmış bin Mehmed ibn Abdullah	24593
Mehmed bin Mustafa	4400
Uzun Ali Oğlu Hasan bin Mehmed	3146
İbrahim bin Osman	3204
Sofu Oğlu Mustafa bin Seyyid Ahmed	760
Satılmış bin Ali	1290
Yozgadlı Mustafa Efendi ibn Abdullah	1385
Kalecikli Ahmed Ağa ibn Abdullah	3370
Süleyman bin İbrahim	10678
Kabzımal Oğlu İsmail bin Hasan	720
Şaban Oğlu Ali bin Şaban	780
Hatib Oğlu Ahmed bin Abdullah	2000
Ömer Paşa Oğlu Ahmed bin Süleyman	9250
Salih Oğlu Veli bin Süleyman	1201
Paşalı Oğlu Ahmed Çavuş bin ..(boş)	4900
Baba Dai Oğlu Hasan bin baba Oğlan	1010
Çoban Ali bin Abdullah	20008
Ahmed bin Salih	4450
Halil bin Ahmed	2291
… bin Hasan	6520
Hacı Arif Oğlu Hüseyin bin Hacı Arif	4820
Ali ibn Ahmed	1815
Yahya Efendi ibn Ali ibn Ahmed Efendi	59430
Ali bin Ahmed bin Ali	1135
Veli bin Abdülkadir ibn Veli	1040
Hacı Halil Ağa ibn Osman bin Abdullah	5854
Osman ibn Ömer bin Mustafa	8180
Ali bin Abdullah	991

Tablo 4: Tereke Değerleri (devam)

Tereke sahibi	Toplam değer (kuruş)
Hasan bin Mustafa bin Ahmed	2460
Osman bin Mustafa bin Hüseyin	2246
Mustafa bin Abidin bin Abdullah	1201
Mehmed bin Mustafa bin Abdullah	1798
Satılmış bin Murad ibn Abdullah	2526
Emin Mustafa ibn Mehmed ibn Abdullah	4252
Hasan bin İsa ibn Abdullah	5566
Esme bint Hasan bin Halil bin Abdullah	521
Elife bint Mustafa	1929
Mustafa bin İbrahim ibn Abdullah	2105
İbrahim bin Hasan bin Hüseyin	8966
Ali …	7858

Yukarıdaki tablo incelendiğinde ve değerlere bakıldığında bir tereke sahibinin ortalama 6000 kuruşluk tereke bıraktığı görülmektedir. Bu değerin, bir çift öküzün ortalama 1500 kuruş, iki göz hanenin ortalama 250 kuruş olduğu dikkate alındığında kişileri varlıklı kılabilecek boyutta olduğu görülmektedir.

Sonuç

Tüm terekeler incelendiğinde -birkaç istisna dışında- genelinde en az bir çift öküz ve haneye rastlanmıştır. Hayvanların çok ve çeşitli olması halkın geçimini daha ziyade hayvancılıkla sağladığı kanaatini uyandırmaktadır. Özellikle büyükbaş hayvancılık dikkat çeker nitelikte kendisini göstermektedir. Çok sayıda samanlık kaydının varlığı da hayvancılığın yaygınlığı konusundaki kanaati destekler niteliktedir. Orta Anadolu'da (ve yerelde Ankara'da) tarım, ekonominin önemli bir kısmını teşkil ederken terekelerin sunduğu verilerden hareketle daha yerel düzeyde bu durumun hayvancılıkla dengelenmiş olduğu görülmektedir. Hatta terekelerde çok sayıda ve çeşitlilikte büyükbaş hayvana rastlanması hayvancılığın ziraatten daha fazla yapıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Çoğu terekede bir çift öküz fiyatının iki göz hanenin ortalama fiyatından yüksek olması da hayvancılığa verilen önemi açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bir çift öküz, ekip dikebileceği bir miktar arazi ve ikamet edebileceği bir haneye sahip olmak, ideal bir Osmanlı ailesini tanımlamak için yeterli vasıflardır. Çubuk terekelerinden elde edilen veriler tereke sahiplerini ideal bir Osmanlı ailesine örnek verilebilecek nitelikte kılmaktadır. Geçim ekonomisi ya da iktisadi seviye açısından bakıldığında; -ortalama 6000 kuruşluk tereke bırakmaları göz önünde bulundurulduğunda- tereke sahiplerinin varlıklı sayılabilecek konumda olduklarını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

3 Numaralı Çubukâbâd Şer'iye Sicili.

Kaynak ve Araştırma Eserleri

1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri, Haz. Prof. Dr. Hüseyin Çınar, Doç. Dr. İsmail Kıvrım, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2016.

Çınar, Hüseyin-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yay., Ankara 2002.

Çınar, Hüseyin, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazası'nın İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu, (9-10 Ekim 2015/Çubuk-Ankara)*, Ed. Prof. Dr. Hüseyin Çınar, Dr. Tekin Önal, Ankara 2016, s. 43-70.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2007.

Özcan, Tahsin, "Muhallefat", *DİA*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 406-407.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 2006.

Tabakoğlu, Ahmet, "Resim", *DİA*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 582-584.

Tezcan, Betül, "Çubuk Şer'iye Sicilleri (3-4 Numaralı)", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu, (9-10 Ekim 2015/Çubuk-Ankara)*, Ed. Prof. Dr. Hüseyin Çınar, Dr. Tekin Önal, Ankara 2016, s. 537-548.

Uğur, Yunus, "Şer'iye Sicilleri", *DİA*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, 8-11.

Sonuçları İtibariyle 1950'den Günümüze Çubuk'ta Genel ve Yerel Seçim Tercihlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Tekin Önal*

Özet

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 16 Mart 1920'de dağıtılması üzerine, derhal yeni milletvekillerinin seçilmesi kararı alınmış ve 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Bu tarihten 1950 yılına kadar 7 genel seçim yapılırken, 5 de yerel seçim yapılmıştır. 1950'den günümüze ise 18 genel seçimle birlikte, 13 yerel seçime gidilmiştir. Bu seçimlerde birçok siyasi partinin milletvekili ve yerel yönetici adayları yarışırken, seçmen tercihleri dönem dönem farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıkların en önemli nedeni siyasal konjonktür olurken, yerel seçimlerde kimi zaman aday, kimi zaman ise partiler ön plana çıkmıştır. Seçim sonucunda herhangi bir ilde ilk sırada yer alan bir partinin, o ilin bazı ilçelerinde ikinci, üçüncü ya da daha alt sıralarda kaldığı da olmuştur. Bu tebliğde 1950'den günümüze yapılan genel ve yerel seçimlerde Çubuk ilçesi seçmenlerinin siyasi tercihleri analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Çubuk, Seçim, Parlamento, İdare.*

Comparative Analysis of The Results of General and Local Election Preferences in Çubuk From 1950 Onwards Today

Abstract

Upon the dissolution of the last Ottoman Parliament on 16 March 1920, the decision to elect new deputies was taken immediately and the Grand National Assembly of Turkey

* Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü. E-posta: tekin_onal@hotmail.com

was opened in Ankara on 23 April 1920. Starting from this date until 1950, there were 7 general elections and 5 local elections. From 1950 to these days, there have been 18 general elections and 13 local elections. While the parliamentarians and local administrators of many political parties were competing in these elections as nominees, voter preferences differed at times. While the most important reason of these differences is the political conjuncture, sometimes local candidates or parties come into the prominence. According to the election results, a party that ranks in the first place in a province has also remained at second, third or lower rank in some of the districts of that province. In this paper, political preferences of Cubuk District voters will be tried to be analyzed in that general and local elections held from 1950 to today.

Key Words: *Çubuk, Polling, Parliament, Government*

Giriş

II. Mahmud devrinde eğitime ve bilime büyük önem verilmiş, birçok Batı ülkesinde olduğu gibi ilköğrenim zorunlu hale getirilmiştir. Yüzlerce yıllık kurum ve kurallar Batı uygarlığına adapte edilirken, bu durum Osmanlı aydınları arasında da olumlu karşılık bulmuştur. Kurulan yeni düzenin sağlıklı işlemesini Avrupa düşüncesine sahip kişilerin yetişmesinde gören Padişah, bu amaçla Avrupa'nın çeşitli ülkelerine öğrenci gönderilmesini sağlamıştır.[1] Öte yandan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan İngiltere ve Fransa gibi devletler meşruti yönetimlere geçmiş, düşman konumunda bulunan Avusturya, Prusya ve Rusya gibi ülkelerde ise mutlak monarşi hüküm sürmekteydi. XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa ile bütünleşmek için ıslahatlara girişen Osmanlı Devleti, yönetim sisteminde köklü bir değişikliğe giderek, 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiş ve azınlıklara verilen haklarla Avrupalı devletlerin desteğini sağlamaya çalışmıştır.

XIX. yüzyıl sonlarında özellikle uzayan savaşlar ve bu savaşlarda alınan mağlubiyetler yüzünden Avrupalı devletler karşısında zayıf duruma düşen Osmanlı Devleti, Rusya ile yapılan Kırım Savaşı'nın ardından imzalanan Paris Barış Antlaşması sırasında yine Avrupalı devletlerin desteğini alabilmek için Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir. Bu fermanla Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki eşitsizlikleri gidermeye çalışan Osmanlı Devleti'nde aydınlar arasında huzursuzluklar başlamıştır.

Batılıların Jön Türkler adını verdiği bu aydın grubuna Abdülaziz döneminde baskılar artmış ve Namık Kemal, Ziya Gökalp gibi isimler yurt dışına kaçmak durumunda kalmışlardır. Ülkede kalanlar ordu ile işbirliği yaparak, Abdülaziz'i tahttan indirirken,

[1] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 162.

yerine V. Murat'ı getirmişlerdir. Ancak bir süre sonra V. Murat'ın akli dengesinin yerinde olmadığı gerekçesiyle, aydınların da desteğini alan II. Abdülhamid tahta çıkmıştır. Abdülhamid saltanatının ilk yılında, 23 Aralık 1976'da Meşrutiyeti ve ilk Osmanlı Anayasası olan Kanun-ı Esasi'yi ilan etmiştir.[2] Buna göre üyelerini halkın seçeceği Mebusan Meclisi ile üyelerini Padişahın atayacağı Ayan Meclisi oluşturulmuş, ancak Padişaha tanınan yetkiler kimi çevreler tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir.[3]

Kanun-ı Esasi'nin hazırlanması uzun sürdüğü için Osmanlı tarihinin ilk seçimleri, ortada bir seçim kanunu yokken yapılmak durumunda kalmıştır.[4] Ancak seçimlerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için geçici bir yasa hazırlanmıştır. Talimât-ı Muvakkate adıyla hazırlanan bu yasa, Padişahın da onayı alınarak 28 Ekim 1876'da yürürlüğe konmuştur.[5] Buna göre İstanbul ve çevresi ayrı bir seçim bölgesi olarak belirlenmiş ve seçim usullerinin tespiti için 1 Ocak 1877'de Beyannâme adıyla yeni bir geçici yasa hazırlanmıştır. Bu geçici yasayla vilayetlere dağıtılacak mebus sayısını gösteren bir de cetvel çıkarılmıştır.[6] Geçici seçim yasaları hazırlandıktan sonra, sıra meclisin toplanmasına gelmiş ve Kanun-ı Esasi'nin 66. ve 119. maddelerine göre mebusların seçimi gizli oy esasına göre ve yalnız ilk defa toplanacak meclis için olmak üzere, Talimât-ı Muvakkate'ye uygun olarak yapılacaktı.[7] Adı geçen yasaya göre ülke çapında 80'i Müslüman, 50'si gayrimüslim olmak üzere, toplam 130 mebus seçilecekti.[8] Mebus seçilebilmek için, Osmanlı vatandaşı olmak, 25 yaşından aşağı olmamak, Türkçe bilmek, memur ise memuriyetten ayrılmış olmak gibi şartlar belirlenmişti.[9]

Bu usul ve esaslara göre yapılan ilk seçimlerde ülke genelinde seçilip İstanbul'a gelen mebus sayısı 69'u Müslüman ve 46'sı gayrimüslim olmak üzere, toplam 115'tir. Seçilen mebusların katılımıyla ilk Osmanlı Mebusan Meclisi, 19 Mart 1877 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in katılımıyla Dolmabahçe Sarayında açılmıştır. Meclis'in ilk reisi de Padişah tarafından atanan Ahmed Vefik Paşa olmuştur.[10]

---

2 Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 9.

3 1876 Anayasası ve özellikleri için Bkz. Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınları, İstanbul, 2006, s. 36-48.

4 Osmanlı'da ilk seçim 1830'larda Bolu'da yapılan bir muhtarlık seçimiyle başlamıştır. 1833'ün sonunda da Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde yine bir muhtarlık seçimi yapıldığına dair kayıtlar mevcuttur. http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1082189-biz-secimlerle-ilk-defa-1833te-tanistik-ve-43-yil-boyunca-sadece-muhtar-sectik (Erişim Tarihi: 28/09/2017).

5 Bekir Sıtkı Baykal, "Birinci Meşrutiyete Dair Belgeler", *Belleten*, Cilt XXIV, Sayı 96, Ekim 1960, s. 608-609.

6 Ali Fuat Başgil, *Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1946, s. 24-25.

7 Suna Kili, *Türk Anayasaları*, Tekin Yayınları, İstanbul 1982, s. 18-25.

8 Eraslan-Olgun, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet*., s. 48.

9 Baykal, "Birinci Meşrutiyete, s. 609-612.

10 Servet Armağan, "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri", *Kanun-ı Esasi'nin 100. Yılı Armağanı* içinde, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1978, s. 160.

Türk siyasal yaşamının ilk çok partili seçimleri ise 11 Aralık 1908'de gerçekleştirilmiştir. Bu seçimler İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ahrar Fırkası'nın yarışına sahne olmuş ve İttihat Terakki'nin üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Meşrutiyet ikinci kez ilan edildiğinde hürriyet sözü halk arasında yaygınlaşmış, insanlar vatanın meşrutiyetle ve meclisle kurtulacağına inanmaya başlamıştır. Ancak ilk altı ayda, özellik İstanbul'da enflasyon fırlamış ve ekonomi çökmüştür. Devlet memurlarının maaşları ödenemez hale gelmiştir. Bütün bunları eleştiren Serbesti Gazetesi yazı işleri müdürü ve başyazarı Hasan Fehmi Bey, 6 Nisan 1909 günü öldürülmüştür. Bu katliamı İttihatçılara mal eden muhalefet, olaya çok büyük bir tepki göstermiştir. Ekonomik baskılardan da bunalmış ve bir türlü umduğu hürriyeti bulamamış halk, II. Abdülhamid çevrelerinin de teşvikiyle, 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) günü Sultanahmet'teki Meclis-i Mebusan binasının önünde toplanmıştır. Türk tarihindeki "rejime karşı ilk ayaklanma" olan 31 Mart Vakıa'sı, Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'nun müdahalesiyle bastırılmıştır.[11]

Meşrutiyet'e karşı bu ilk büyük ayaklanma bastırılmış, II. Abdülhamid tahtından indirilmiş ve yerine yetkileri kısıtlanmış, hasta ve yaşlı padişah V. Mehmed Reşad geçirilmiştir. 1908 yılından 1912 yılına kadar devam eden bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti, hükumeti elinde tutmuştur. 1911 yılında yapılan ara seçimler ise İttihat ve Terakki için tam bir hüsran olmuştur. Damad Ferit Paşa önderliğindeki Hürriyet ve İtilaf Fırkası seçimi 1 oy farkla da olsa kazanmıştır.[12] Bu durum İttihatçıların işine gelmemiş ve 3 ay sonra seçimlerin yeniden yapılması kararlaştırılmıştır.[13] Tarihimizde "sopalı seçim" olarak anılan bu seçimlerde, "açık oy, gizli tasnif" yöntemi uygulanmış, askerlerin seçime bizzat müdahil olması ve halkın pek çok yerde İttihatçılardan sopa yemesi üzerine, anti-demokratik bir ortam oluşmuştur. Seçimler sonucunda 270 sandalyenin 264'ünü kazanan İttihat ve Terakki, iktidarını sürdürmeye devam etmiştir.[14] Ancak İttihat ve Terakki meclis dışı güçlerin etkisinde kalmış, iktidarı elinde bulundurmasına rağmen, Halaskâr Zabitan Grubu dolayısıyla muktedir olamamıştır.[15]

Özellikle Balkanlar'da işlerin iyi gitmemesi İttihatçı Mehmed Said Paşa'nın istifasına neden olmuştur. İlk partiler üstü hükümet olan ve "Büyük Kabine" olarak da

---

[11] https://foyuk.wordpress.com/2015/10/31/sopali-secimler-turk-siyaset-tarihinde-secim-manipulasyonlari/ (Erişim Tarihi: 01/10/2017)

[12] Kenan Olgun, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008, s. 342.

[13] Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Baran Hocaoğlu, *II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri (1908-1913)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, s. 204-214.

[14] Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XXVII, Sayı 79, Mart 2011, s. 7.

[15] Halaskar Zabitan Grubu için Bkz. Kenan Olgun, "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskâr Zabitan Grubu ve Faaliyetleri", İlmi Araştırmalar, Sayı 7, Yıl 1999, s. 157-175.

anılan Ahmed Muhtar Paşa hükümeti[16] de işleri yoluna koyamadığı için istifa etmek durumunda kalmıştır. Bu sırada 1912 seçimleri geçersiz sayılmış ve İttihatçılara karşı olan Kamil Paşa Hükümeti kurulmuştur. Balkanlar'da büyük toprak kaybının yaşanması sonucunda 1913'te Bab-ı Ali baskınıyla iktidarı tekrar İttihatçılar ele geçirmiştir. İttihat ve Terakki'nin hegemonyası altında gidilen 1914 seçimlerinde mebusluklarının tamamını İttihat ve Terakki kazanmıştır. 3 Temmuz 1918'de kapatılan Mebusan Meclisi için Aralık 1919'da tekrar seçime gidilmiştir. Bu seçimlerde Milli Mücadele yanlısı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin düşüncesini benimsemiş kimseler seçilirken, harekete karşı olmayan Milli Türk, Osmanlı Mesai, Teceddüt Fırkası ile Osmanlı Çiftçiler Derneğinin desteklediği kimi adaylar da seçilmiştir.[17] Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de yeniden toplanmış, ancak 16 Mart'ta İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. İşgal güçlerinin baskısı sonucu Meclis, 12 Nisan'da resmen kapatılmıştır. Bundan sonra ise 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye'de 1927, 1931, 1935, 1939, 1943, 1946 ve çalışmamızın sınırları içinde yer alan 1950 genel seçimleri yapılmıştır. Yerel seçimler ise 1930 yılından başlamak üzere, 1934, 1938, 1942, 1946 ve yine 1950 yıllarında yapılmıştır.

Genel Seçim Sonuçları ve Çubuk Seçmeninin Siyasi Tercihleri

Türkiye'de çok partili sistemin ilk genel seçimi 21 Temmuz 1946 tarihinde yapmıştır. Bu ilk seçime Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti katılmıştır. Seçimlerden sadece 6 ay önce kurulan Demokrat Parti, 16 ilde seçimlere hiç katılamazken, seçimlerden CHP büyük bir zaferle çıkmıştır. Uygulanan açık oy gizli tasnif sistemi yüzünden seçimlere hile karıştırıldığı iddiaları ortaya atılmıştır. 1946 seçimlerinde "liste usulü basit çoğunluk" sistemi uygulanmış ve partilere değil, adaylara oy verilmiştir. Seçim sonuçlarına göre 465 milletvekilliğinden 397'sini CHP, 61'ini DP ve 7 tanesini de bağımsızlar kazanmıştır.[18] Bu sırada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Recep Peker ve DP Lideri Celal Bayar arasında cereyan eden tartışmalardan sonra, 12 Temmuz 1947'de bir beyanname yayınlayarak, iktidar ve muhalefet partilerine karşı aynı mesafede yer alacağını, partiler arasında diyalog kurarak uzlaşı sağlamaya çalışacağını bildirmiştir.[19] Böylece

---

16 Kenan Olgun, "II. Meşrutiyet Devri Hâkimiyet-i Milliye Mücadelesinde Önemli Bir Dönem: 1912 Meclis-i Mebusan'ı ve Faaliyetleri", İlmi Araştırmalar, Sayı 13, Yıl 2002, s. 119.

17 Olgun, "Türkiye'de, s. 9.

18 İstatistik Göstergeler 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu Basımevi, Ankara 2012, s. 120.

19 12 Temmuz Beyannamesi metni için Bkz. *Ulus Gazetesi*, 13 Temmuz 1947; Ayrıca Bkz. *Ayın Tarihi*, Temmuz 1947.

İnönü, Cumhurbaşkanlığı sıfatını partiler üstü bir makama taşımış, ancak beyanname her iki partide de çatırdamalara sebep olmuştur. CHP'de Başbakan Recep Peker görevinden istifa ederken, DP'de ise önce Müstakil Demokratlar Grubu'nun, ardından da kurucuları arasında Yusuf Hikmet Bayur, Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Fuat Arlı, Osman Nuri Köni, Mustafa Kentli, Kenan Ömer, Osman Bölükbaşı ve Sadık Aldoğan'ın bulunduğu Millet Partisi'nin kurulması gerçekleşmiştir.[20]

1. 1950 Genel Seçimleri

Toplumsal muhalefetin patlamaya hazır olduğu 1950 yılına gelindiğinde Türkiye, yeni bir seçim dönemine girmiştir. Demokrasi ve demokrat kavramlarının halk tarafından özümsenemeyerek "Demirkırat" şeklinde kullanılması ve "Yeter Söz Milletindir"[21] afişleriyle halkın karşısına çıkan DP, seçimi kazanacağından emindir, ancak en az DP kadar CHP de seçimi kazanacağından emindir.[22] Katılım oranının %89,3 olduğu 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP, oyların %55,2'sini alarak 416 milletvekilliği, CHP %39,6'lık oy oranıyla 69 milletvekilliği kazanmışlardır. Bunun yanında Millet Partisi %4,6'lık oy alarak 1 milletvekili, bağımsız adaylarsa %0,6'yla 1 milletvekilliği kazanmışlardır.[23] Aynı seçimde Ankara'da DP %49,1'lik oy oranıyla 18 milletvekili kazanırken, CHP %42,2 oranında oy almasına rağmen milletvekili çıkaramamıştır. Burada DP 146.876 oy alırken, CHP 126.081 oy almıştır.[24]

2. 1954 Genel Seçimleri

1954 seçimlerine Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Türkiye Köylü Partisi katılmıştır. 1950 yılındaki seçim sistemiyle gidilen seçimden de Demokrat Parti galip çıkmış ve ülke genelinde %56,6 oy alarak 505 milletvekilliği kazanmıştır. CHP ise %34,8 oyla 31 milletvekili çıkartabilmiştir. CMP %5,3'le 5, bağımsızlar da 1 milletvekiline sahip olmuşlardır. Burada seçim sistemine

[20] Partinin kuruluş süreci ile ilgili Bkz. Mete Tunçay vd., *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000*, Cilt 2/1941-1960, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 132-133.

[21] Bu dönemdeki seçim kampanyaları ve propagandaları hakkında ayrıntılı bir çalışma için Bkz. Doğan Duman ve Serçin Sun İpekşen, "Türkiye'de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002) /Political Elektions in Turkey (1950-2002)", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7, Summer 2013, p. 117-135.

[22] Tekin Önal, "Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/1 Winter 2015, p. 516.

[23] İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

[24] http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1950-1977-MVSecimleri/Ankara.pdf (Erişim Tarihi: 01/10/2017).

vurgu yapmak gerekirse, DP'nin 5.313.659 oyuna karşılık CHP 3.193.471 oy almış, ancak milletvekilliği sayıları arasında ciddi bir uçurum oluşmuştur.[25] Ankara örneğine dönecek olursak, DP Ankara'da 181.789 oyla 21 milletvekilliği kazanırken, CHP 142.161 oyla yine Ankara'dan milletvekilli çıkaramamıştır.[26]

Daha önce, 27 Ocak 1954'te, Ankara 3. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından "Millet Partisi dini esasa dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet" olduğu gerekçesiyle kapatılmış,[27] ardından ise 10 Şubat 1954'te Osman Bölükbaşı tarafından Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulmuştur. 1954 seçimlerinde CHP ile iş birliğine girişeceği konuşulan CMP, birçok tepki toplamıştır. Bu durum DP'nin de gözünden kaçmamıştır. Seçimlerin hemen ardından yeni bir kanunla CHP'ye oy veren Malatya ikiye (Malatya ve Adıyaman) bölünürken, CMP'nin kazandığı 5 milletvekilliğini de çıkardığı il olan Kırşehir, ilçeye çevrilmiştir.[28] 1954 yılının sonlarına doğru ise Hüseyin Cahit Yalçın, Bedii Faik, Cemal Sağlam, Fuat Arna gibi önemli isimler tutuklanmış, Nihat Erim ise para cezasına çarptırılmıştır. Bununla birlikte parti içinde de muhalefet hız kazanmış ve "İspat Hakkı" meselesi tartışılırken DP'den birçok ihraç ve istifa haberi ardı ardına gelmiştir. "19"lar olarak anılan bu muhalif grup, Aralık 1955'te Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu liderliğinde Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır.[29]

1954 seçiminden yenik çıkan partiler, 1956'dan itibaren kendi aralarında nasıl bir güç birliği yapabileceklerinin hesabını yapmaya başlamışlardır. Partiler arasında bazı hususlarda görüş ayrılıkları olurken, bazen de birlik olarak İktidara karşı seslerini yükseltmişlerdir. Bu durum karşısında DP ise daha sert tedbirlere başvurma yolunu seçmiştir. Öncelikle siyasi partilere baskı artarken, basından da birtakım kimseler tutuklanarak cezaevlerine konulmuştur. İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın kapatılmasının ardından, bazı işçi sendikaları da Sendikalar Yasası bahane gösterilerek kapatılmıştır. Birçok yüksek yargıcın emekliye sevk edilmesi ise Demokrat Parti'nin yargı üzerindeki baskısını artırdığı şeklinde yorumlanmıştır.[30]

---

25 İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

26 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-11:31:17-133908291270843377 21893186544.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

27 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Basımevi, Ankara 1976, s. 118.

28 Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960); Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Ankara, Cilt 2, Sayı 4, Yıl 2009, s. 127.

29 Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 167; Antonello Biagini, Çağdaş Türkiye Tarihi, Phoenix Yayınları, Ankara 2007, s. 110; "İspat Hakkı" ve Hürriyet Partisi'nin kuruluş süreci ile ilgili Bkz. Tunçay vd., *Cumhuriyet*, C. 2, s. 273.

30 İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, 2. Cilt, 3. Baskı, (Yay. Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 723-725.

5 Eylül 1957'de bir araya gelen muhalifler yayımladıkları bir bildiriyle güç birliği yapacaklarını ilan etmişlerdir. Önce İsmet İnönü'nün Heybeliada'daki evinde on gün içinde yedi ayrı toplantı gerçekleştirerek strateji belirleyen muhalefet partileri,[31] ardından CMP Genel Merkezi'nde buluşmuşlardır. CHP adına İsmet İnönü, Kasım Gülek ve Turgut Göle, CMP adına Fuat Arna, Ahmet Bilgin ve Nurettin Ardıçoğlu, HP adına ise Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Enver Güreli ve İbrahim Öktem, CMP Genel Merkezi'nde gerçekleştirilen toplantıya katılmışlar ve 2 saat süren toplantının sonunda neşredilen tebliği kamuoyuna ilan etmişlerdir. Muhalefetin seçimlerde iktidara geldiği takdirde, mahkeme istiklali, hâkim teminatı, sendika hürriyeti, grev hakkı gibi temel hak ve hürriyetlerin anayasal güvence altına alınarak, vatandaşlar arasında fark gözetmeyen, tarafsız bir idare gerçekleştirecekleri sözleriyle başlayan bildiride güç birliğinin lüzumu izah edilmiş ve Anayasa'nın değiştirilmesi konusunda anlaştıkları noktalar açıklanmıştır.[32]

Demokrat Parti, muhalefetin birleşerek seçimlere girmesini önlemek amacıyla çıkardığı bir yasayla seçim kanununa güç birliğini engelleyici ve karma listeyi ortadan kaldıran yeni hükümler eklemiştir.[33] Ayrıca, yasayla tüm çiftçilerin Ziraat Bankası'na olan borçlarının on yıl süreyle ertelenmesi de öngörülmüştür. Böylece DP, kırsal kesimin de desteğini sağlamayı amaçlamıştır.[34] Bunun üzerine İsmet İnönü, 19 Eylül'de resmen işbirliği yapılmasına imkân kalmadığı, ancak muhaliflerin fiilen birbirlerine yardım edebileceklerini bildirmiştir.[35] İnönü, bunu yaparken, 1954'ten beri büyük oranda artan saygınlığının, kendisine ve partisine 1957 seçimlerinde zaferi getireceği inancını da içinde taşımıştır. Zira 1954 seçimleri sırasında İnönü, bazı yerlerde yaralanma tehlikesi geçirmiş, hatta Mersin'de duvardan atlayarak kaçmak zorunda kalmıştır. Oysa 1957 seçimleri öncesinde gittiği her yerde büyük kalabalıklar tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Diğer taraftan CHP, adaylarına ekonomik sorunlarını çözecekleri ve 1958'den önce nispi temsil sistemiyle yapılacak yeni bir seçime katılacaklarına

---

31 Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi*, s. 198.

32 *Milliyet Gazetesi*, 5 Eylül 1957.

33 *Cumhuriyet Gazetesi*, 5-6 Eylül 1957.

34 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 3. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2007, s. 86; Kemal H. Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)*, (Çev. Esin Soğancılar) İmge Kitabevi, Ankara 2007, s. 116.; Burada Kırşehirli bir köylünün "Bize refah ve hürriyet getirenin gökte yeri var" ifadeleri, yasanın kırsal kesimdeki yankılarını göstermesi bakımından dikkate şayandır. *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Eylül 1957.

35 Eroğul, age., s. 200; Seçim yasası seçimlere iki ay ya da daha az bir süre önce partisinden istifa eden milletvekillerinin yeniden aday olmasını da engelliyordu. Buna göre, yasadan birkaç gün önce DP'den istifa eden ve partinin kurucuları arasında yer alan Fuat Köprülü'nün hedef alındığı söylenebilir. Karpat, *Türkiye'de*…, s. 116; Muhalif kanadın tüm toplantılarına katılan Millet Partisi'nden Fuat Arna, muhalefet partilerinin aralarında yaptıkları anlaşmaya göre, seçimden sonra kazanılacak milletvekillerinin %47,5'i CHP'ye, %27,7'si Hürriyet Partisi'ne ve %24,8'i de Millet Partisi'ne verilecekti. *Zafer Gazetesi*, 22 Ekim 1957.

ilişkin belge imzalatmıştır. Bu da DP'liler tarafından CHP'nin kendi adaylarına güvenmediği şeklinde bir siyasi malzeme haline getirilmiştir. Ancak CHP de boş durmamış ve DP'yi baskıcı olmakla ve seçim yasasında yaptığı anti demokratik değişikliklerle suçlamıştır.[36]

3. 1957 Genel Seçimleri

Türkiye 1957'de ilk erken genel seçim ile tanışmıştır. Bu erken seçime, seçim yasasında yapılan yeni birtakım düzenlemelerle gidilmiştir. Yeni seçim yasasıyla, siyasi partilere teşkilatlandıkları bütün seçim bölgelerinde seçime katılmak ve seçilecek milletvekili sayısı kadar aday göstermek zorunluluğu getirilmiştir. Buna uymayan siyasal partiler, ülke genelindeki bütün seçim çevrelerinde seçime katılma haklarını kaybetmiş sayılmıştır. Ayrıca bir siyasi partiye adaylık için başvuran kimseye, o partinin aday listesinde yer alamasa bile başka bir yerden aday olma yasağı getirilmiştir. 1957'deki erken genel seçimde DP %47,3 oy almış ve 424 milletvekilliği kazanmıştır. CHP, %40,6 oyla 178 milletvekili çıkarırken, seçimlere katılan Hürriyet Partisi %3,5 ile Cumhuriyetçi Millet Partisi de %6,5'lik oy oranıyla 4'er milletvekili kazanmışlardır.[37]

4. 1961 Genel Seçimleri

27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte askeri idareye mahkûm edilen Türkiye'de yeni seçimler Ekim 1961'de yapılmıştır. Müdahaleden yaklaşık bir yıl sonra 26 Nisan 1961'de kurucu meclis, seçimlerin temel hükümlerini ve seçmen kütüklerini belirleyen bir kanunu kabul etmiştir. Buna göre milletvekilliği seçimleri tek dereceli ve nispi temsil esasına dayalı olarak yapılacak, 450 milletvekili seçilecek ve her il bir seçim çevresi olarak düzenlenecekti. Üst Meclis görevi görecek Cumhuriyet Senatosu'nun üyeleri ise 150 kişiden oluşacak ve Senatör seçimlerinde çoğunluk sistemi uygulanacaktı. 1961 seçimlerine Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi katılmıştır. Seçim sonucunda CHP %36,7 oy oranıyla 173, AP %34,8 oy oranıyla 158, CKMP %14 oy oranıyla 54 ve YTP de %13,7 oy oranıyla 65 milletvekilliği kazanmıştır[38]. Senato seçim sonuçları da şöyleydi: AP 71, CHP 36, YTP 27 ve CKMP de 16 senatör.

---

[36] Karpat, age., s. 118; Seçim yaklaştıkça basında da ilginç yorumlar görülüyor ve maalesef her dönem olduğu gibi bu dönemde de tarafsız kalmayı başaramayan basın, menfaatleri çerçevesinde iktidar-muhalefet arasında gidip geliyordu. Örneğin, Daha önce Demokrat Parti taraftarı olan A. Emin Yalman öncülüğündeki Vatan Gazetesi, 1957 seçimleri öncesi Hükûmete yüklenirken, Sabah, Atatürk'ün, "Sorun çıktığında yalnız İsmet Paşa'ya başvurun, çünkü o bilgilidir ve tüm sorunları çözebilir" ifadelerine yer veriyordu. *Sabah Gazetesi*, 16 Ekim 1957.

[37] İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

[38] İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

1961 seçimlerinde Ankara'da Adalet Partisi %19,8'lik oy oranıyla 4, Cumhuriyet Halk Partisi %38,7'lik oy oranıyla 8, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi %35,6'lık oy oranıyla 8, Yeni Türkiye Partisi %5,1'lik oy oranıyla 1 milletvekilliği kazanmışlardır.[39] Çubuk'ta 16.877 geçerli oydan AP 5.432, CHP 4.304, CKMP 6.081, YTP 873 ve bağımsız adaylar 199 oy almışlardır.[40]

5. 1965 Genel Seçimleri

Türkiye 1965 seçimlerine "milli bakiye" usulü nispi temsil seçim sistemiyle girmiştir. Bu sistem tek bir oyun dahi boşa gitmesini önlüyor ve siyasal partilerin aldıkları oy oranları ile kazandıkları milletvekili oranlarının hemen hemen birbirine eşit olmasını sağlıyordu. 1965 seçimlerine 6 siyasi parti katılmıştır. Bunlardan AP %52,9 oy oranıyla 240 milletvekili çıkarmıştır. CHP %28,7 ile 134, MP %6,3 ile 31, YTP %3,7 ile 19, TİP %3 ile 15, CKMP de %2,2 ile 11 milletvekilliği kazanmışlardır.[41] Bu seçimlerde Ankara'da AP %46,5'lik oranla 10, CHP %30,2 ile 6, CKMP %2,5 ile 1, MP %14,2 ile 3, TİP %4,3 ile 1 milletvekilliği kazanmışlardır.[42] Çubuk seçmeni 1965'te Adalet Partisi'ne yönelirken, 15.478 geçerli oyun 8.965'ini AP, 2.932'sini CHP, 408'ini CKMP, 2.106'sını MP, 317'sini TİP, 358'ini YTP ve 392'sini de bağımsız adaylar almıştır.[43] Çubuk'ta 1961 seçimlerine nazaran özellikle CKMP'nin ciddi oranda oy kaybına uğradığı, bu kaymanın AP'ye doğru olduğu görülmektedir.

6. 1969 Genel Seçimleri

1969 seçimlerine gidilirken, Türkiye'de seçim sistemi değiştirilmiştir. Adalet Partisi milli bakiye sistemini yürürlükten kaldırmış, yerine 1961'de uygulanan bölge barajlı d'Hondt sistemini getirmiştir. Anayasa Mahkemesi serbestlik ilkesini zedelediği gerekçesiyle baraj uygulamasını iptal edince, seçimlere barajsız d'Hondt sistemiyle gidilmiştir. Bu seçimlerden Adalet Partisi birinci çıkmış ve oyların %46,6'sını alarak 256 milletvekiline sahip olmuştur. Bunun yanında CHP %27,4 ile 143, Cumhuriyetçi

[39] http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-11:31:17-133908291270843377218931865 44.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

[40] http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-11:30:11-140669460615385904059088574 76.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

[41] İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

[42] http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-11:31:17-133908291270843377218931865 44.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

[43] http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-14:28:04-161089806685856437514836580 92.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

Güven Partisi %6,6 ile 15, Millet Partisi %3,2 ile 6, Milliyetçi Hareket Partisi %3 ile 1, Türkiye Birlik Partisi %2,8 ile 8, Türkiye İşçi Partisi %2,7 ile 2, Yeni Türkiye Partisi %2,2 ile 6, bağımsızlar da %5,6 ile 13 milletvekilliği kazanmışlardır.[44]

Bu seçimlerde Ankara seçmeninin %42,7'si AP'ye oy vererek 11 milletvekilliği kazandırmıştır. Ankara'da TBP %4,4 ile 1, CHP %34,3 ile 9, GP %3,8 ile 1, MP %7,6 ile 2 milletvekilliği kazanmışlardır.[45] 1969 seçimlerinde Çubuk seçmeni 1965 seçimlerine benzer bir siyasi profil çizmiş ve 14.682 geçerli oyun 8.667'sini AP'ye, 2.187'sini CHP'ye, 667'sini GP'ye, 544'ünü MP'ye, 1.416'sını MHP'ye, 785'ini TBP'ye, 136'sını TİP'e, 153'ünü YTP'ye ve 127'sini de bağımsız adaylara vermiştir.[46]

7. 1973 Genel Seçimleri

Türlü beklentilerle girilen 1973 seçimlerinde AP, yurt genelinde %29,8'lik oy oranıyla 149 milletvekilliği kazanarak kan kaybetmiş, CHP %33,3'lük oy oranıyla 185 milletvekilliği, MSP ise %11,8 oy oranıyla 48 milletvekilliği kazanmayı başarmıştır. Ayrıca, Demokratik Parti %11,9'luk oy oranıyla 45 milletvekilliği, Cumhuriyetçi Güven Partisi %5,3'lük oy oranıyla 13 milletvekilliği, Milliyetçi Hareket Partisi %3,3'lük oy oranıyla 3 milletvekilliği, Türkiye Birlik Partisi %1,1'lik oy oranıyla 1 milletvekilliği ve Bağımsızlar ise %2,8'lik oy oranıyla 6 milletvekilliği kazanmışlardır.[47]

AP, Türkiye genelinde olduğu gibi bir önceki seçimlere göre Ankara'da da oy kaybetmiş ve 1969'daki %42'lik oy oranı 1973'te %27,8'e düşmüştür. Bu sonuçla Ankara'dan 8 milletvekili çıkaran AP'ye karşı CHP %41,9'luk oy oranıyla 13 milletvekili kazanmıştır. Öte yandan Demokratik Parti %9,4 ile 2, MHP %4,7 ile 1 ve MSP %9,3 ile 2 milletvekilliği kazanmışlardır.[48] Çubuk'ta da AP oyları yarı yarıya azalmış ve AP, 15.547 geçerli oyun sadece 4.731'ini alabilmiştir. Buna karşın CHP oyların 3.373'ünü, CGP 610'unu, Demokratik Parti 2.668'ini, MP 166'sını, MHP 1.284'ünü, MSP 2.289'unu, TBP 221'ini ve bağımsız adaylar 214'ünü almışlardır.[49]

---

44 İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

45 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-11:31:17-133908291270843377218931865 44.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

46 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-14:43:58-336863572901377761196333734 2.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

47 İstatistik Göstergeler, s. 115-120.; *TC Resmî Gazete*, 31 Ekim 1973, S. 14698.

48 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-11:31:17-133908291270843377218931865 44.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

49 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-14:53:13-396063423836906130233842 66.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

8. 1977 Genel Seçimleri

AP'nin önce MSP'ye, daha sonra da MHP'ye seçim işbirliği teklifi sunduğu, ancak her iki partiden de ret cevabı alarak, tek başına girdiği 1977 seçimlerinde, CHP oyların %41,4'ünü alarak 213, AP oyların %36,9'unu alarak 189, MSP oyların %8,6'sını alarak 24, MHP oyların %6,4'ünü alarak 16, CGP oyların %5,3'ünü alarak 3, DP oyların %1,8'ni alarak 1 ve Bağımsızlar oyların %2,5'ini alarak 4 milletvekilliği kazanmışlardır.[50]

1977 Genel Seçimlerinde Ankara seçmeni bir önceki seçime göre CHP'ye daha fazla meyletmiş ve CHP aldığı %51,3'lük oy oranıyla 16 milletvekilliği kazanmıştır. AP de bir önceki seçime göre Ankara'da oylarını artırarak %30,9 ile 10 milletvekilliği kazanmıştır. Diğer partilerden MHP %8,6 ile 2 ve MSP %6,1 ile 1 milletvekilliği kazanmışlardır.[51] Çubuk'ta 18.575 geçerli oyun 8.903'ünü alarak kaybettiği oyların tamamına yakınını geri çeviren AP'ye karşı, CHP 5.000, CGP 570, DP 340, MHP 1.848, MSP 1.619, TBP 145, TİP 55 ve bağımsız adaylar da 95 oy almışlardır.[52]

9. 1983 Genel Seçimleri

12 Eylül 1980'de yaşanan askeri müdahale, Türkiye'de demokratik yaşamı bir süreliğine aksatmıştır. 12 Eylül rejimi, gerçek bir siyasal partiler çoğulculuğu yerine, iki partili bir sistem öngörmüştür. Biri merkez sağda, diğeri de merkez solda olacak bu iki partiyle "siyasal istikrarın" sağlanması amaçlanmıştır. 1983'de yapılan seçimlere sadece Milliyetçi Demokrasi Partisi, Halkçı Parti ve Anavatan Partisi'nin katılmasına izin verilmiştir. 1983 seçimlerinde çifte barajlı nispi temsil yöntemi uygulanmıştır. Birinci baraj ülke barajı, partilerin milletvekilliği kazanabilmesi için geçerli oyların en az yüzde 10'unu alması gerekiyordu. İkinci baraj ise seçim çevresi barajıydı. Seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayının üzerinde oy almayı gerektiren bu baraj, kimi yerlerde yüzde 50'ye kadar çıkıyordu. 1983 seçimlerinden ANAP zaferle çıkmış ve oyların %45,1'ini alarak 212 milletvekili çıkarmıştır. HP %30,5 ile 117, MDP ise %23,3 ile 71 milletvekili çıkarmışlardır.[53]

---

50 İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

51 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-11:31:17-133908291270843377 21893186544.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

52 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-15:41:54-170473947185793656711074403 12.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

53 İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

1983 genel seçimlerinde ANAP Ankara'da geçerli oyların %51,4'ünü alarak 14 milletvekilliği kazanırken, HP %29,7 ile 6, MDP %18 ile 2 milletvekilliği kazanmışlardır.[54] Çubuk'ta kullanılan 21.478 geçerli oyun ise 14.945'ini ANAP, 3.833'ünü HP, 2.515'ini MDP ve 185'ini de bağımsız adaylar almıştır.[55]

10. 1987 Genel Seçimleri

1987 seçimlerine gidilmeden önce Anayasa'da milletvekilliği seçim kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır. Milletvekili sayısı 400'den 450'ye çıkarılmış, seçim çevreleri yeniden düzenlenmiş, altıdan fazla milletvekili çıkartacak iller, birden fazla seçim çevresine bölünmüştür. Ayrıca bu seçimlerde bir yenilik daha yapılarak kontenjan milletvekilliği uygulaması getirilmiştir. Ülke genelindeki yüzde 10'luk baraj ile seçim çevresi barajı ise aynen korunmuştur. 1987 seçimlerinde "tercihli oy" sistemi uygulanmıştır. Seçimlerden sadece üç parti barajı aşarak Meclise girmeyi başarmıştır. Buna göre ANAP geçerli oyların %36,3'ünü alarak 292, Sosyal Demokrat Halkçı Parti %24,8 ile 99, Doğru Yol Partisi de %19,1 ile 59 milletvekilliği kazanmışlardır.[56]

Bu seçimlerde Ankara'daki oy oranını %39,6'ya düşüren ANAP, seçim sistemindeki değişiklik sayesinde milletvekilliği sayısını 16'ya çıkarmıştır. Kalan 10 milletvekilliğini ise %29,6'lık oy oranıyla SHP kazanmıştır.[57] Çubuk'ta 29.194 geçerli oyun 14.112'si ANAP alırken, 5.199'unu DYP, 3.976'sını SHP, 1.145'ini RP, 1.415'ini DSP, 1.420'sini IDP, 1.927'sini MÇP almıştır.[58]

11. 1991 Genel Seçimleri

Katılım oranının %83'le önceki yıllara göre düşük olduğu 20 Ekim 1991 seçimlerinde, Doğru Yol partisi (DYP) %27'lik oy oranıyla 178, Anavatan Partisi (ANAP) %24'lük oy oranıyla 115, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) %20,8'lik oy oranıyla 88, Refah Partisi (RP) %16,9'luk oy oranıyla 62 ve Demokratik Sol Parti (DSP)

---

54 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-15:56:27-160765353544215653019806961 50.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

55 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-15:56:49-535873816145641610017029904 51.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

56 İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

57 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-15:56:27-160765353544215653019806961 50.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

58 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-16:11:43-104652122785900373198574965 8.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

%10,8'lik oy oranıyla 7 milletvekilliği kazanmışlardır.[59] DYP'nin %27'lik oy oranına rağmen Meclis'te %40'lık bir temsil hakkı elde etmesi ve DSP'nin %11'e yakın oyla sadece 7 milletvekilliği kazanabilmesi, Ağustos ayında Meclis Genel Kurulu tarafından onaylanan seçim yasasındaki değişiklikle alakalıydı. 1987 seçimlerinde ANAP lehine olan bu sistem, 1991'de DYP lehine sonuç vermiştir.

Ankara'daki geçerli oyların %23,6'sını alan ANAP, 7 milletvekili çıkarırken, DYP %23,3 ile 7, RP %17,6 ile 2, SHP %24,7 ile 7 milletvekilliği kazanmışlardır.[60] Bu seçimlerde Ankara dört seçim çevresine ayrılırken, 4. Bölgede yer alan Çubuk'ta 24.467 geçerli oyun 5.446'sını DYP, 7.498'ini ANAP, 2.527'sini SHP, 7.716'sını RP, 1.182'sini DSP ve 98'ini SP almıştır.[61]

12. 1995 Genel Seçimleri

1995 seçimleri de zamanından bir yıl önce yapıldı ve yine seçime gidilirken seçim yasasında birtakım düzenlemeler yapıldı. Her siyasal iktidar seçimlere gitmeden önce kendisine avantaj sağlamak için seçim yasasıyla istediği gibi oynuyordu. 1995 seçimlerinden önce milletvekilliği sayısı 450'den 550'ye yükseltildi. Yapılan değişiklikle tercihli oy uygulaması kaldırıldı, 1987 ve 1991 seçimlerinde uygulanan kontenjan milletvekilliği yöntemine son verildi. Seçim çevrelerinin daraltılması uygulamasından da vazgeçildi.

Katılım oranının %85,2 olduğu seçimlerde, Refah Partisi %21,4'lük oy oranıyla ilk sırada yer alırken, Anavatan Partisi oyların %19,6'sını, Doğru Yol Partisi %19,2'sini, Demokratik Sol Parti %14,6'sını, Cumhuriyet Halk Partisi ise %10,7'sini almışlardır. Milliyetçi Hareket Partisi'nin %8'2 ile Halkın Demokrasi Partisi'nin ise %4,2 ile Meclis dışında kaldığı seçimlerde, RP 158, DYP 135, ANAP 132, DSP 76 ve CHP 49 milletvekilliği kazanmışlardır.[62] ANAP, seçime Büyük Birlik Partisi (BBP) ile birleşik liste hazırlayarak girmiş ve BBP'ye 7 sandalye kazandırmıştır. Diğer taraftan DYP'nin almış olduğu oy ANAP'tan daha az olmasına karşın, milletvekili sayısı daha fazladır. Bu da uygulanan seçim sistemiyle alakalıdır.

1995 seçimlerinde Ankara'da milletvekili sayısı 28'e yükseltilmiş ve dört seçim çevresi ikiye düşürülmüştür. Buna göre Ankara'da oyların %21,6'sını alan ANAP 8

---

59 İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

60 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-15:56:27-160765353544215653019806961 50.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017)

61 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-16:22:49-149964846450051971712193960 26.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017)

62 İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

milletvekilliği kazanırken, CHP %16,9 ile 5, DSP %14,2 ile 4, DYP %13,1 ile 4, RP %20,9 ile 7 milletvekilliği kazanmışlardır.[63] Çubuk'ta 29.553 geçerli oyun 11.322'sini RP alırken, 4.407'sini DYP, 6.938'ini ANAP, 1.489'unu DSP, 1.991'ini CHP, 192'sini HADEP, 32'sini İP, 2.523'ünü MHP, 329'unu MP ve 83'ünü de bağımsız adaylar almıştır.[64]

13. 1999 Genel Seçimleri

Seçim kararının 18 ay önceden alınması ve Meclis'in seçimlerden 70 gün önce tatile sokulması, daha önce görülmemiş olaylar olarak tarihe geçmiştir. Bu yüzden Bülent Ecevit'in Azınlık Hükûmeti, hemen tüm faaliyetini Meclis dışında yürütmek durumunda kalmıştır. Nihayet seçim günü gelip çatmıştır ve seçimlere kuşkusuz Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve sonrasında yaşananlar damga vurmuştur. Türk halkının öncelikleri bu sefer DSP ve MHP'nin oy patlaması yaşamasına vesile olmuştur.[65] DSP'nin bir önceki seçime göre oylarını %8 oranında artırarak, %22,2 oy aldığı seçimlerde, MHP en büyük artışı göstererek, bir önceki seçime göre oy oranını %10 artırmış ve %18 oy almıştır. Fazilet Partisi'nin %15,4'le üçüncü parti olduğu seçimlerde, ANAP %13,2 ile dördüncü ve DYP %12 ile beşinci parti olmuşlardır. Bu sonuca göre, DSP 136, MHP 129, FP 111, ANAP 86 ve DYP 85 milletvekilliği kazanmış, 3 koltuğa ise bağımsız adaylar oturmuşlardır.[66]

1999 seçimlerinde Ankara'da ANAP oylarını yarı yarıya kaybetmiş ve aldığı %10,8'lik oy oranıyla 4 milletvekilliği kazanabilmiştir. Ankara'da DSP oyların %23,1'ini alarak 9, DYP %7,3 ile 2, MHP %21,6 ile 8 milletvekilliği kazanmışlardır.[67] Genel anlamda Ankara'nın ilçeleri arasında daha muhafazakâr bir görüntü çizen Çubuk'ta seçmen tercihleri yine aynı istikamette olmuş ve 33.855 geçerli oyun 2.526'sını DSP, 8.447'sini MHP, 8.454'ünü FP, 4.822'sini ANAP, 4.420'sini DYP, 2.425'ini BBP, 1.441'ini CHP almıştır. Bu seçimlere katılan tüm siyasi partiler Çubuk'ta oy almayı başarmıştır.[68]

---

63 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-15:56:27-160765353544215653019806961 50.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017)

64 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-16:45:15-193836200915641011167636337 4.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017)

65 "DSP-MHP patladı", *Milliyet*, 19 Nisan 1999.

66 İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

67 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-15:56:27-160765353544215653019806961 50.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017)

68 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-16:55:09-283731340819334538176222956 3.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017)

14. 2002 Genel Seçimleri

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan Erken Genel Seçimler, ilginç sonuçları da beraberinde getirmiştir. 14 Ağustos 2001'de FP içerisindeki yenilikçilerin kurduğu ve MNP, MSP, RP ve FP'den sonra Milli Görüş çizgisinin beşinci partisi konumunda olup, liderliğini Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı Ak Parti %34,3 oyla 363, CHP ise %19,4 oy oranıyla 178 milletvekilliği kazanırken, 9 da bağımsız aday Meclis'e girmiştir.[69] Sonucun ilginç olan tarafı ise yaklaşık %45 oyun Meclis'te temsil edilmiyor olmasıdır. Bu da seçim sisteminin bir cilvesidir. Milliyet Gazetesi'nin haberine göre, halk 1999'da Meclis'e soktuğu DSP, ANAP, DYP, MHP ve SP'yi sandığa gömmüş ve Ak Parti'yi tek başına iktidara taşımıştır.[70] Hükûmete tepki, Ak Parti'yi iktidara ulaştırırken, CHP'yi de muhalefet partisi yapmıştır. Aslında siyasi yasaklı olan Ak Parti Lideri Recep Tayyip Erdoğan, "Ben sessiz çoğunluğun sesi, kimsesizlerin kimsesiyim"[71] ifadeleriyle, zaferini kutlamıştır.

Seçimin galibi Ak Parti Ankara'da %38,1'lik oy oranıyla 17, ana muhalefet konumunda bulunan CHP ise %28'lik oy oranıyla 12 milletvekilliği kazanmışlardır.[72] Çubuk'taki 38.412 geçerli oyun 24.910'unu Ak Parti alırken, 3.156'sını da CHP almıştır. Oyların 3.547'sini MHP alırken, daha önceki gibi seçimlere katılan tüm siyasi partiler Çubuk'tan oy almayı başarmışlardır.[73]

15. 2007 Genel Seçimleri

22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan erken genel seçimlerden de Ak Parti birinci parti olarak çıkmış ve ülke geneli %46,6'lık oy oranıyla 341 milletvekilliği kazanmıştır. CHP %20,9'luk oy oranıyla 112, MHP ise %14,3 ile 71 milletvekilliği kazanmışlardır. Bu seçimlerde bağımsız adaylardan 26'sı Meclise girmeyi başarmıştır.

Ankara'da oy oranını %47,5'e çıkaran Ak Parti 16 milletvekilliği alırken, CHP %28 ile 9, MHP %15,2 ile 4 milletvekilliği kazanmışlardır.[74] Ak Parti Çubuk'taki 45.437 geçerli oydan 33.034'ünü almayı başarırken, CHP 3.783, MHP ise 5.502 oy almışlardır.[75]

---

69 İstatistik Göstergeler, s. 115-120.

70 "AKP tek başına", *Milliyet*, 4 Kasım 2002.

71 "Anadolu İhtilali", *Sabah*, 4 Kasım 2002.

72 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-15:56:27-160765353544215653019806961 50.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

73 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-17:10:47-850072685058554132114475 38.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

74 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-15:56:27-160765353544215653019806961 50.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017)

75 http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-17:25:14-370074984161003650915781653 30.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017)

16. 2011 Genel Seçimleri

21 Ekim 2017 tarihli ferandum ile birlikte yürürlüğe giren anayasa değişiklikleri uyarınca genel seçim süresi 5 yıldan 4 yıla indirildi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 3 Ekim 2010 günü yaptığı açıklamada genel seçimlerin normal tarihinden bir ay önce-Haziran ayı başında-yapılacağını duyurdu. TBMM 3 Mart 2011'deki oturumunda milletvekili genel seçimlerinin 12 Haziran 2011 Pazar gününde yapılmasına ilişkin önerge TBMM Genel Kurulu'nda oybirliğiyle kabul edildi.

Katılım oranının %83,16 olduğu 12 Haziran seçimlerinde Ak Parti %49,83 oy oranıyla seçimin galibi oldu. CHP %25,98 ile ikinci olurken, MHP de %13,01 ile üçüncü parti oldu. Buna göre Ak Parti 327, CHP 135, MHP 53 ve seçime bağımsız giren adaylar da 35 sandalye kazanmışlardır.[76]

Ankara'da bu seçimlerde de oyunu artıran Ak Parti %49,2 ile 17, CHP %31,3 ile 10, MHP %14,6 ile 4 milletvekilliği kazanmışlardır.[77] Çubuk seçmeni de yine tercihini Ak Parti'den yana kullanmış ve 49.258 geçerli oydan 36.269'unu Ak Parti'ye vermiştir. Onu 5.237 oyla MHP, 4.760 oyla CHP takip etmiştir.[78]

17. Haziran 2015 Genel Seçimleri

2002 yılından beri iktidarda olan Ak Parti, meclis çoğunluğunu kaybetmiş, fakat %40,9 oy oranı ve 258 sandalye sayısı ile seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. CHP, oyların %25'i ile 132 sandalye elde etti ve ikinci parti olmuştur, fakat oy oranı ile milletvekili sayısı 2011 genel seçimlerine göre düşmüştür. MHP, oyların %16,3'ü ile 80 milletvekili kazanmış ve oy oranını ve sandalye sayısını bir önceki seçimlere göre %3,28 artırmıştır. Seçimlere ilk kez katılan HDP, %10 seçim barajını geçerek, aldığı %13,1 oy oranı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 80 milletvekili ile temsil edilmeye hak kazanmıştır.[79]

Haziran seçimlerinde Ankara'da oyların %41,4'ünü alan Ak Parti 15 milletvekilliği kazanırken, CHP %29,2 ile 11, MHP %17,8 ile 5 ve HDP %5,6 ile 1 milletvekilliği

---

[76] http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kararlar/2011Pdf/2011-1070.pdf (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

[77] http://rapory.tuik.gov.tr/04-10-2017-17:20:19-359748825485122889155573679 9.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

[78] http://rapory.tuik.gov.tr/04-10-2017-17:18:02-119660197034598150215940272 5.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

[79] http://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2017-12:16:26-403049410925745091159753304 8.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

kazanmışlardır.[80] Çubuk'ta, Ankara geneli sonuçlarına nazaran daha farklı bir sonuçla, Ak Parti 51.620 geçerli oyun 34.376'sını alarak birinci parti olmuştur. Daha önceki seçimlerde olduğu gibi Çubuk seçmeni yine MHP'yi ikinci parti yaparken, CHP üçüncü parti olmuştur.[81]

18. Kasım 2015 Genel Seçimleri

Haziran seçimlerinden sonra hiçbir siyasi parti Meclis'te tek başına iktidar olabilecek milletvekili sayısına ulaşamamıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı, seçimin galibi Ak Parti Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu'na koalisyon görüşmeleri için yetki vermiştir. Davutoğlu, CHP ve MHP ile yürüttüğü koalisyon görüşmelerinden bir sonuç alamayınca erken seçim kararı alınmış ve en yakın tarih olan 1 Kasım 2015 seçim tarihi olarak belirlenmiştir.

1 Kasım seçimlerinde Ak Parti bir önceki seçime göre oy oranını %9 artırmış ve %49,5'luk oy oranıyla 317 milletvekilliği kazanmıştır. CHP, Kasım seçimlerine göre %0,3'lük bir artışla %25,3 oy almış ve 134 milletvekilliği kazanmıştır. HDP'nin oy oranı %13,1'den %10,8'e düşmüş ve Haziran seçimlerinde kazandığı 80 milletvekilliğinden 59'unu alabilmiştir. En ciddi düşüş ise MHP'de olmuş ve oy oranı %16,3'ten %11,9'a düşüne MHP, bu seçimde 40 milletvekilliği kazanabilmiştir.[82]

Ak Parti, Türkiye genelinde olduğu gibi, Ankara'da da oy oranını yükseltmiş ve aldığı %49 oy oranıyla 16 milletvekilliği kazanmıştır. CHP de Ankara'da oylarını yükseltmiş ve %30,4 ile 11 milletvekilliği kazanmıştır. MHP, Ankara'da oy oranını %17,8'den %14'e düşürürken, milletvekilliği sayısı da 1 azalarak 4'e düşmüştür. HDP'nin Ankara'daki oy oranı %5,6'da %4,4'e düşmüş, ancak Haziran seçimlerinde olduğu gibi 1 milletvekilliği kazanmayı başarmıştır.[83] Çubuk seçmeni 1 Kasım seçimlerinde de farklı davranmamış ve oyların %75'ten fazlasını Ak Parti'ye vererek, siyasi çizgisini devam ettirdiğini göstermiştir. Çubuk'ta Haziran seçimlerine göre CHP ikinci parti olurken, MHP üçüncü parti konumuna düşmüştür. Ancak aralarında oy farkı sadece 140 civarında olmuştur.[84]

---

80 http://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2017-12:16:34-20761120321226914638905707819.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

81 http://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2017-12:18:33-16970412261681316071409811112.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

82 http://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2017-12:16:26-40304941092574509115975330 48.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017)

83 http://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2017-12:16:34-20761120321226914638905707819.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017)

84 http://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2017-12:25:39-44584927962003529711259377 24.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017)

Yerel Seçim Sonuçları ve Çubuk Seçmeninin Siyasi Tercihleri

Türkiye'de yapılan ilk yerel seçimde Cumhuriyet Halk Partisi ile Serbest Cumhuriyet Fırkası adayları yarışmıştır. Seçimlerde 502 belediyeden 22'sini Serbest Cumhuriyet Fırkası kazanmıştır. Ancak parti kurucuları özellikle İzmir olayları yüzünden partiyi fesih kararı almış ve bu karar 17 Kasım 1930 tarihinde kamuoyuna duyurulmuştur. Bu tarihten 1946'ya kadar yapılan yerel seçimlerde sadece Cumhuriyet Halk Partisi adayları yarışmıştır. 26 Mayıs 1946 tarihinde yapılan seçimlerde muhalefet partileri olan Demokrat Parti ile Milli Kalkınma Partisi'nin boykotu sonucunda yine Cumhuriyet Halk Partisi'nin adayları kazanmıştır. Hatta bu seçimde Ankara'da seçime katılım oranı %41,5 düzeylerinde olmuştur.[85]

1. 1950 Yerel Seçimleri

1950'de yapılan yerel seçimler 13 Ağustos-15 Ekim tarihleri arasında üç aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. 13 Ağustos'ta köy, mahalle muhtarlıkları ile ihtiyar heyeti seçimleri, 3 Eylül'de belediye meclisi ve belediye başkanlığı seçimleri 15 Ekim'de ise il genel meclisi seçimleri yapılmıştır. Seçimlere Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi ve Millet Partisi katılmıştır. Buna göre DP 17.393 muhtarlıkla birlikte 560 belediyede seçimi kazanırken, CHP 12.333 muhtarlık ve 40 belediyede seçimi kazanabilmiştir. 3.171 muhtarlıkta ise bağımsız adaylar kazanmıştır.[86]

2. 1955 Yerel Seçimleri

1955 yerel seçimleri 25 Eylül-13 Kasım tarihleri arasında iki aşamalı yapılmış olup, Cumhuriyet Halk Partisi'nin katılmadığı seçimlere Demokrat Parti ile Türkiye Köylü Partisi katılmıştır. 25 Eylül'de il genel meclisi, 13 Kasım'da da belediye meclisi ve belediye başkanlığı seçimleri yapılmıştır. Seçimlere katılım oranı %37,72 ile Cumhuriyet tarihinin en düşük katılımlarından birisi olup, seçimler DP'nin ezici üstünlüğüyle sonuçlanmıştır.

3. 1963 Yerel Seçimleri

Katılım oranının %77,64 olduğu 1963 yerel seçimleri 17 Kasım'da yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre Adalet Partisi İzmir dâhil 41 ili belediye başkanlığını kazanırken,

[85] Süleyman İnan, "Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 13, Sayı 1, s. 62-63.

[86] http://www.wikiwand.com/tr/1950_Türkiye_yerel_seçimleri (Erişim Tarihi: 03/10/2017).

Cumhuriyet Halk Partisi ise Ankara ve İstanbul gibi illerin de aralarında bulunduğu 24 belediye başkanlığını kazanmıştır. Yeni Türkiye Partisi ile bağımsız adaylar da birer ilde belediye başkanlıklarını kazanmışlardır. İl genel meclisi seçimlerinde AP %45,48, CHP %36,22 oy alırken, YTP %6,51, MP %3,09, CKMP %3,06 ve TİP %0,4 oy almışlardır. Seçimlerden sonra YTP ile CKMP oylarının düşüklüğünü sebep göstererek hükümetten çekilmiş ve CHP, bağımsız milletvekilleri ile birlikte 28. Hükümeti kurmuştur. Ayrıca AP'den İstanbul Belediye Başkanlığına seçilen Nuri Erdoğan, seçimlerden önce memuriyetten istifa etmediği gerekçesiyle başkanlıktan düşürülmüş ve yerine CHP'li Haşim İşcan seçilmiştir.[87] Belediye başkanlıklarına göre AP 500 belediyede ipi göğüslerken, CHP 337, bağımsızlar 139, YTP 55, CKMP 8 ve MP 6 belediye başkanlığı kazanmışlardır.[88]

4. 1968 Yerel Seçimleri

Katılım oranının %55,23 gibi düşük bir oranda olduğu 2 Haziran 1968 yerel seçimlerinde AP, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi illerin de aralarında olduğu 39 ilin belediye başkanlıklarını almaya hak kazanırken, CHP 21, CGP 3 ilde (Hakkari, Mardin, Van) seçimleri kazanmıştır. Çankırı, Elazığ, Kırşehir ve Niğde de ise seçimleri bağımsız adaylar kazanmıştır. İl genel meclisi seçimlerinde de AP'nin üstünlüğü görülmüş ve AP %48,06 ile ilk sırada yer alırken, onu %27,90'la CHP izlemiştir. Bağımsızların %6,83'le üçüncü sırada yer aldıkları seçimlerde, CGP %6,62, MP %3,5, TİP %2,72, BP %1,64, CKMP %1 ve YTP %0,72 oy almışlardır.[89] Belediye başkanlıklarına göre AP 681 belediyede seçimi kazanırken, CHP 289, bağımsızlar 230, GP 24, MP 12, YTP 9, CKMP 6 ve TİP 1 belediyede seçimi kazanmışlardır.[90]

5. 1973 Yerel Seçimleri

9 Aralık 1973'te yapılan seçimlerde CHP, Ankara, İstanbul ve İzmir'inde aralarında bulunduğu 33 ilde birinci parti olurken, AP ise 22 ilde seçimi kazanmıştır. Adıyaman, Muş ve Tokat'ta MSP, Konya'da Demokratik Parti, Afyon, Bitlis, Mardin, Nevşehir, Samsun, Şanlıurfa, Tunceli ve Van'da da bağımsız adaylar seçimi kazanmışlardır. İl genel meclisi seçimlerinde CHP %37,09, AP %32,32, Demokratik Parti

87 http://www.wikiwand.com/tr/1963_Türkiye_yerel_seçimleri (Erişim Tarihi: 03/10/2017).

88 http://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1963 (Erişim Tarihi: 03/10/2017) (Erişim Tarihi: 03/10/2017).

89 http://www.wikiwand.com/tr/1968_Türkiye_yerel_seçimleri (Erişim Tarihi: 03/10/2017).

90 http://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1968 (Erişim Tarihi: 03/10/2017).

%10,75, bağımsızlar %8,91, MSP %6,20, CGP %2,90, MHP %1,33, TBP %0,41 ve MP %0,09 oy almışlardır.[91] Bu seçimde CHP, AP'den oransal olarak daha fazla oy almasına rağmen, AP 619, CHP ise 551 belediyede seçimi kazanmıştır. Bağımsız adaylar 293 belediyede ipi göğüslerken, Demokratik Parti 104, CGP 36, MSP 32 ve MHP 5 belediyede seçimi kazanmışlardır.[92]

6. 1977 Yerel Seçimleri

11 Aralık 1977'de yapılan seçimlerde 67'si il olmak üzere, toplam 1.730 belediye başkanı seçilmiştir. İl genel meclisi seçimlerinde kayıtlı seçmenin %6188'i oy kullanırken, belediye başkanlığı seçimlerinde oran %50,63'e inmiştir. CHP, belediye başkanlığı seçimlerinde %48 oy alırken, il genel meclisi seçimlerinde oyu %41,72'de kalmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir'le birlikte 42 ilde seçimi CHP kazanırken, AP 15, MHP 5, MSP 3 ve bağımsızlar 2 ilde seçimi kazanmışlardır.[93] Bu seçimlerde CHP 417 belediye başkanlığı kazanırken, AP 699, bağımsız adaylar 200, MHP 55, MSP 48, CGP 8, DP 5 ve TBP 1 belediyede seçimi kazanmışlardır.[94]

7. 1984 Yerel Seçimleri

25 Mart 1984 tarihinde yapılan seçimlerde tıpkı genel seçimlerde olduğu ANAP rüzgarı esmiş, il genel meclisi seçimlerinde %41,5 oy alan ANAP, belediye başkanlığı seçimlerinde %43 ve büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerinde de %50 oy almıştır. Buna göre 67 ilden İstanbul, Ankara ve İzmir de dâhil, toplam 54'ünde seçimi ANAP kazanırken, 8'inde SODEP, 3'ünde MDP ve 2'sinde RP seçimi kazanmıştır.[95] Tüm belediye başkanlıklarında ANAP 868 belediye başkanlığı kazanırken, SODEP 280, DYP 233, bağımsız adaylar 106, MDP 105, HP 92 ve RP 16 belediye başkanlığı kazanmışlardır.[96]

8. 1989 Yerel Seçimleri

Yerel seçimlerle ilgili bilgilere TÜİK'ten 1989'dan itibaren, YSK'dan ise 1994'ten itibaren ulaşılabilmektedir. Buna göre 26 Mart 1989 tarihinde yapılan yerel seçim sonuçlarına göre, Türkiye'de geçerli oyların %32,8'ini alan SHP birinci parti olurken, onu

---

91 http://www.wikiwand.com/tr/1973_Türkiye_yerel_seçimleri (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

92 http://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1973 (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

93 http://www.wikiwand.com/tr/1977_Türkiye_yerel_seçimleri (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

94 http://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1977 (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

95 http://www.wikiwand.com/tr/1984_Türkiye_yerel_seçimleri (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

96 http://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1984 (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

%23,7 ile ANAP ve %23,5 ile DYP izlemiştir. SHP, İstanbul, İzmir ve Ankara'nın da aralarında olduğu 29 ilde seçimleri kazanırken, DYP 16, RP 5, MÇP 3, iktidar partisi olan ANAP 3 ilde ve Tunceli'de de bağımsız aday seçimi kazanmışlardır. Bunun yanında RP %8,7, DSP %6,5, MÇP %3, IDP %0,3 ve bağımsız adaylar da %1,3 oy almışlardır.[97] Bu sonuçlara göre: SHP 652, ANAP 570, DYP 550, RP 74, DSP 37, MÇP 24, IDP 7 ve bağımsızlar 70 belediyede seçimi kazanmışlardır.[98]

Ankara'da seçimi %39,7 ile SHP kazanırken, DYP%21,22 ile ikinci parti, iktidarda bulunan ANAP ise %21'le üçüncü parti olmuşlardır. Çubuk'ta DYP %30,1 ile belediye başkanlığını kazanmış, ANAP %18,1, SHP %17,8 ve MÇP %14,9 oy almışlardır.[99]

9. 1994 Yerel Seçimleri

27 Mart 1994'te yapılan yerel seçimlerde RP 28, ANAP 14, DYP 11, bir önceki seçimin galibi SHP 10, MHP 8 ve CHP 5 ilde belediye başkanlıklarını kazanmışlardır. İl genel meclisi seçimlerinde farklı bir durum ortaya çıkmış ve DYP %21,40 ile birinci parti olurken, ANAP %21,08, RP %19,13, SHP %13,53, DSP %8,75, MHP %7,95, CHP %4,60 oy almışlardır. Ankara, İstanbul, Diyarbakır, Erzurum, Kayseri, Konya gibi büyükşehirleri RP kazanırken, ANAP 3, SHP 2 büyükşehirde başarılı olabilmiştir.[100]

Ankara'da belediye başkanlığı seçimlerinde SHP %23,8 ile birinci parti olurken,[101] Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığını SHP'nin %26,9'luk oyuna karşı %27,3 ile RP kazanmıştır.[102] Çubuk'ta ise 13.209 geçerli oyun 3.330'unu alan RP adayı seçimi kazanmıştır. Burada DYP adayı 2.065 oyla ikinci parti olurken, SHP adayı 1.794 oy almışlardır.[103]

10. 1999 Yerel Seçimleri

18 Nisan 1999'da yapılan seçimlerde büyük bir sürpriz yapan MHP 21 ilde birinci parti olurken, FP 16, ANAP 13, CHP 11, DSP 9, HDP 7 ve DYP 3 ilde seçimi

---

97 http://www.wikiwand.com/tr/1989_Türkiye_yerel_seçimleri (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

98 http://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1989 (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

99 http://rapory.tuik.gov.tr/04-10-2017-13:15:02-12889631122137468660147166917 7.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

100 http://www.wikiwand.com/tr/1994_Türkiye_yerel_seçimleri.

101 http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1994Mahalli/BelediyeBaskanligi/1994Mahalli-BelediyeBsk-Ankara.pdf (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

102 http://rapory.tuik.gov.tr/04-10-2017-14:16:12-11285619728657100901750163024.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

103 http://rapory.tuik.gov.tr/04-10-2017-13:15:09-15744346550506329217584581 78.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

kazanmışlardır. İl genel meclisi seçimlerinde ise DSP %18,70 oy oranıyla birinci parti olmuştur. Onu %17,17 ile MHP, %16,48 ile FP, %15,03 ile ANAP, %13,21 ile DYP, %11,08 ile CHP takip etmişlerdir. Ankara, İstanbul, Kayseri ve Konya gibi büyükşehirlerde belediye başkanlıklarını FP kazanmıştır.[104]

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığını %33,8 ile FP kazanırken, CHP %32, MHP %11,8 oy almışlardır.[105] Çekişmeli geçen Çubuk belediye başkanlığı seçimlerinde ise 17.513 geçerli oydan 4.576'sını alan MHP seçimi kazanmıştır. Burada FP 4.461, DYP 3.680, BBP 2.531, ANAP ise 1.490 oy almışlardır.[106]

11. 2004 Yerel Seçimleri

28 Mart 2004 tarihinde %76,25'lik katılım oranıyla gerçekleştirilen seçimlerde Ak Parti %40,18 ile birinci parti olurken, CHP %20,72, MHP %10,14 oy almışlardır. Bu sonuçlara göre Ak Parti 1.750 belediye başkanlığı kazanırken, CHP 467, MHP ise 247 belediyede seçimleri kazanmışlardır. Öte yandan DYP %9,42'lik oy oranıyla 388, ANAP ise %2,96 ile 100 belediyede seçimleri kazanmıştır. 16 büyükşehir belediye başkanlığının 12'sini Ak Parti, 2'sini CHP, 1'ini SHP ve 1'ini DSP kazanmıştır.[107]

Ankara'da %49,3 oy alan Ak Parti'yi %27,2 ile CHP izlemiş, MHP ise %10,8 ile üçüncü parti olmuştur. Büyükşehir Belediye Başkanlığını %55,1 ile Ak Parti kazanırken,[108] Çubuk'ta da 23.663 geçerli oyun 13.264'ünü Ak Parti alarak, Türkiye genelinde olduğu gibi Ankara'da da seçimleri ezici üstünlükle kazanmıştır. Çubuk'ta Ak Parti'ye en yakın oyu 7.583 oyla MHP almıştır.[109]

12. 2009 Yerel Seçimleri

29 Mart 2009'da 19 partinin katılımıyla gerçekleşen seçimlerde katılım oranı %85,19 olmuştur. Ak Parti bir önceki seçim gibi seçimin galibi olmuş ve il genel meclisi seçimlerinde %38,39 oy oranıyla birinci parti olmuştur. Onu %23,08 ile CHP, %15,97

[104] http://www.wikiwand.com/tr/1999_Türkiye_yerel_seçimleri.

[105] http://rapory.tuik.gov.tr/04-10-2017-14:42:05-158440466173149750837665959 5.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

[106] http://rapory.tuik.gov.tr/04-10-2017-13:15:16-652490095140942602824070991 3.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

[107] http://www.wikiwand.com/tr/2004_Türkiye_yerel_seçimleri (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

[108] http://rapory.tuik.gov.tr/04-10-2017-15:03:40-831797852188497343616125727 42.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

[109] http://rapory.tuik.gov.tr/04-10-2017-13:15:22-137800143676598035317998065 10.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

ile MHP izlemiştir.[110] Büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerinde oylarını daha da yükselten Ak Parti, oyların %42,19'unu alarak 10 büyükşehir belediyesinde seçimi kazanmıştır. Oyların %32,43'ünü alan CHP 3, %12,37'sini alan MHP 1, %4,27'sinin alan DTP 1 ve %2,10'unu alan DSP 1 büyükşehirde başarılı olmuşlardır. Belediye seçimlerinde oyların %38,64'ünü alan Ak Parti 1.442, %24,70'ini alan CHP 503, %16,5'ini alan MHP 483 belediye başkanlığı kazanmışlardır.[111]

Ankara'da oyların %39,1'ini alan Ak Parti, Büyükşehir Belediye Başkanlığını %38,5 ile kazanmıştır. Çubuk'ta da durum değişmemiş ve 42.282 geçerli oydan 20.346 oy alan Ak Parti seçimi kazanmıştır. Çubuk'ta Ak Parti'yi 12.002 oyla MHP, 7.236 oyla BBP takip etmiştir.[112] 2009 seçimlerinde de Çubuk seçmeni milliyetçi-muhafazakâr çizgisinin dışına çıkmamış ve oyların yaklaşık %95 oyunu bu çizgideki partilere vermiştir.

13. 2014 Yerel Seçimleri

Yerel seçimlerin beş yılda bir yapılıyor olması nedeniyle 30 Mart 2014'te yapılması planlanan seçimlerin fakat AK Parti ve MHP'nin hazırladıkları önerge ile 27 Ekim 2013 tarihin alınması teklif edildi. Gerekçe olarak kış aylarında seçim propagandalarının güçlükle yapılması gösterilmişti. CHP de öneriye kısmen destek vermiş, fakat 26, 27 ve 29 Ekim tarihlerinin resmi tatil olması nedeniyle vatandaşların bu dönemi tatil olarak değerlendirmesi durumunda seçimlere katılım oranının düşebileceğini, bu nedenle seçim tarihinin 3 Kasım 2013 olması yönünde görüş bildirmişti. AK Parti ve MHP bu öneriye destek vermedi. Seçim tarihi değişikliğine açık destek veren AK Parti ve MHP'nin toplam milletvekili sayısı 377 olmasına rağmen, anayasanın ilgili maddesinin değiştirilmesi için gerekli olan 367 oy 12 Ekim 2012 tarihinde yapılan oylamada sağlanamadı.

12 Kasım 2012'de kabul edilen ve 6 Aralık 2012'de Resmî Gazete'de yayımlanan yasa değişikliği ile Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Ordu, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illerinde, sınırları il mülki sınırları olmak üzere aynı adla büyükşehir belediyeleri kuruldu ve bu illerin il belediyeleri büyükşehir belediyesine dönüştürüldü. Böylece toplam büyükşehir belediyesi sayısı

---

[110] http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2009MahalliIdareler/ResmiGazete/IlGenel.pdf (Erişim Tarihi: 04/10/2017)

[111] http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2009MahalliIdareler/ResmiGazete/BelediyeBaskanligi.pdf (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

[112] http://rapory.tuik.gov.tr/04-10-2017-13:15:30-328759166178430538014234386l0.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

16'dan 30'a yükselirken yine aynı değişiklikle İstanbul ve Kocaeli'ye ek olarak Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırları olarak değiştirildi.

Aynı düzenlemeyle 27 yeni ilçe kurulurken, büyükşehir belediyeleri sınırları içine giren ilçelerin mülki sınırları içerisinde yer alan köy ve belde belediyelerinin tüzel kişilikleri kaldırılarak, köyler mahalle olarak, belediyeler ise belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı bulundukları ilçenin belediyesine katıldı. Bu illerdeki il özel idarelerinin tüzel kişiliği ile bucakları ve bucak teşkilatları kaldırıldı.[113]

Bu şekilde gidilen 30 Mart seçimlerine katılım oranı %85,19 olmuştur. il genel meclisi seçimleri baz alındığında oyların %38,39'unu alan Ak Parti girdiği üçüncü yerel seçimden de galibiyetle ayrıldı. Onu %23,08 ile CHP, %15,97 ile de MHP takip etti.[114] Büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerinde %45,54 oranında oy alan Ak Parti 18 büyükşehir belediyesinde ilk sırada yer alırken, CHP %31,04 ile 6, MHP %13,65 ile 3, BDP %3,09 ile 2 ve Mardin'de de bağımsız aday seçimi kazanmışlardır. Belediye başkanlığı seçimlerinde %43,13 oranında oy alan Ak Parti 800, %26,45 ile CHP 226, %17,76 ile MHP 166, %4,18 ile BDP 97 belediye başkanlığı kazanmışlardır.[115]

Sonuç

Türkiye'de ilk seçimler 1876'da Meşrutiyetin ilanından hemen sonra gerçekleştirilmiştir. İlk çok partili seçim ise 11 Aralık 1908 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ahrar Fırkası yarışırken, seçimin galibi İttihat ve Terakki olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise ilk seçimler 23 Nisan 1920'de Ankara Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından hemen önce gerçekleştirilmiştir. Çok partili siyasi hayata geçilen 1946'ya kadar Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası denemeleri yapılmış, ancak her iki parti de türlü gerekçelerle kapatılmıştır. Bunun için 1946'ya kadar tek partili bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. 21 Temmuz 1946'da yapılan ilk çok partili seçimlerde açık oy gizli tasnif uygulamasına gidilmiş ve seçim sonuçlarına göre CHP 397, DP 61 ve bağımsızlar da 7 milletvekilliği kazanmıştır. Bu tarihten sonraki seçimler ise 14 Mayıs 1950'de gerçekleştirilmiştir. 1950'den günümüze Türkiye'de 18 ayrı genel seçime gidilirken, 13 de yerel seçim yapılmıştır.

---

113 http://www.wikiwand.com/tr/2014_Türkiye_yerel_seçimleri (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

114 http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2009MahalliIdareler/ResmiGazete/IlGenel.pdf (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

115 http://www.wikiwand.com/tr/2014_Türkiye_yerel_seçimleri (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

Seçim sonuçları YSK bünyesinde bulunduğundan, ilk araştırma YSK'da yapılmış, ancak genel seçim sonuçlarına 1961 ve sonrası, yerel seçim sonuçlarına ise 1987 ve sonrası olmak üzere ulaşılabilmiştir. Bu itibarla Çubuk seçmeninin genel seçim tercihleri 1961'den, yerel seçim tercihleri ise 1987'den itibaren analiz edilebilmiştir. Fakat bu tarihlerden önce yapılan seçimlerde de Türkiye geneli seçim analizleri yapılmaya çalışılmıştır.

Çubuk seçmeni incelenen dönem içerisinde siyasi tercih noktasında pek bir farklılık göstermezken, yapılan seçimlerin tamamına yakınında milliyetçi-muhafazakâr çizgideki partiler ilk sıralarda yer almıştır. Ankara özelinden bakılacak olursa, Ankara'da da seçimlerin galibi genellikle sağ çizgideki partiler olmuş, ancak bu partilerin Çubuk'tan aldıkları oy oranı genellikle Ankara'dan çok daha yüksek olmuştur. Bu itibarla Çubuk seçmenini milliyetçi-muhafazakâr çizgide tanımlamak ve seçmen tercihlerinin kolay kolay etkilenmediğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi

TC Resmî Gazete

Gazeteler

Cumhuriyet

Milliyet

Sabah

Zafer

Kaynak ve Araştırma Eserleri

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Basımevi, Ankara 1976.

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 3. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2007.

Armağan, Servet, "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri", *Kanun-ı Esasi'nin 100. Yılı Armağanı* içinde, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1978, s. 147-168.

Başgil, Ali Fuat, *Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri,* İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1946.

Baykal, Bekir Sıtkı, "Birinci Meşrutiyete Dair Belgeler", *Belleten,* Cilt XXIV, Sayı 96, Ekim 1960, s. 607-636.

Biagini, Antonello, *Çağdaş Türkiye Tarihi,* Phoenix Yayınları, Ankara 2007.

Bulut, Sedef, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960); Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Gazi Akademik Bakış Dergisi,* Ankara, Cilt 2, Sayı 4, Yıl 2009, s. 125-145.

Duman, Doğan ve Serçin Sun İpekşen, "Türkiye'de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002)/Political Elektions in Turkey (1950-2002)", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 8/7, Summer 2013, p. 117-135.

Eraslan, Cezmi-Olgun, Kenan, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento,* 3F Yayınları, İstanbul 2006.

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi,* İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Hocaoğlu, Baran, *II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri (1908-1913),* Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.

İnan, Süleyman, "Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 13, Sayı 1, s. 50-66.

İnönü, İsmet, Defterler (1919-1973), 2. Cilt, 3. Baskı, (Yay. Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

İstatistik Göstergeler 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu Basımevi, Ankara 2012.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi,* V. Cilt, TTK Basımevi, Ankara 1999.

Karpat, Kemal H., *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980),* (Çev. Esin Soğancılar) İmge Kitabevi, Ankara 2007.

Kili, Suna, *Türk Anayasaları,* Tekin Yayınları, İstanbul 1982.

Olgun, Kenan, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008.

Olgun, Kenan, "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskâr Zabitan Grubu ve Faaliyetleri", İlmi Araştırmalar, Sayı 7, İstanbul 1999, s. 157-175.

Olgun, Kenan, "II. Meşrutiyet Devri Hâkimiyet-i Milliye Mücadelesinde Önemli Bir Dönem: 1912 Meclis-i Mebusan'ı ve Faaliyetleri", İlmi Araştırmalar, Sayı 13, İstanbul 2002, s. 111-132.

Olgun, Kenan, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt XXVII, Sayı 79, Mart 2011, s. 1-36.

Önal, Tekin, "Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/1 Winter 2015, p. 511-534.

Tunçay, Mete vd., *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000*, Cilt 2/1941-1960,5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

Yalçın, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

Elektronik Kaynaklar[116]

http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1082189-biz-secimlerle-ilk-defa-1833te-tanistik-ve-43-yil-boyunca-sadece-muhtar-sectik (Erişim Tarihi: 28/09/2017).

https://foyuk.wordpress.com/2015/10/31/sopali-secimler-turk-siyaset-tarihinde-secim-manipulasyonlari/ (Erişim Tarihi: 01/10/2017).

http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1950-1977-MVSecimleri/Ankara.pdf (Erişim Tarihi: 01/10/2017).

http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-11:31:17-133908291270843377218931865544.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-15:56:27-160765353544215653019806961500.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-15:56:49-535873816145641610017029904510.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-16:11:43-104652122785900373198574965800.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-16:45:15-193836200915641011167636337400.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

http://rapory.tuik.gov.tr/02-10-2017-17:25:14-370074984161003650915781653300.html (Erişim Tarihi: 02/10/2017).

http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kararlar/2011Pdf/2011-1070.pdf (Erişim Tarihi: 04/10/2017)

http://rapory.tuik.gov.tr/04-10-2017-17:18:02-119660197034598150215940272500.html? (Erişim Tarihi: 04/10/2017).

[116] Elektronik kaynakların erişim linkleri metin içerisinde verilmiştir. Burada örnek birtakım elektronik kaynaklar gösterilecektir.

Azerbaycan Edebiyatında "Emir Timur" ve "Yıldırım Beyazit" Karakterleri

Cavid Mövsümlü*

Özet

Türk Dünyasının iki büyük şahısı Emir Timur ve Yıldırım Beyazit birer ünlü şahıs olarak tüm dünyada olduğu kadar Türk Dünyasında da her zaman ilgi duyulan tarihi karakterler olmuşturlar. Özellikle onların karşı-karşıya geldikleri Ankara savaşı (1402) her zaman ister tarihçilerin, ister yazarların, isterse de şairlerin dikkat merkezinde bulunmuştur. Öyleki bu savaşın siyasi nedenleri ve sonucları ciddi anlamda tüm Türk Dünyasını etkilemekle yanısıra dünya tarihinde bir dönüş noktası ola bilmiştir. Yıldırım Beyazit ve Emir Timur karşılaşması Azerbaycan edebi tarihinde de özel bir yer tutmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın sonu-20. yüzyılın başlarında Azerbaycanda hızla gelişen milliyetçi-demokratik düşünceler Türkçü, Turançı fikriyatın da yaranmasına ve gelişmesine etkin oluyor, bu dönemde yetişen aydınlar Türk dünyasının farklı dönemlerinde baş vermiş önemli tarihi olaylar üzerinden halkı aydınlatırken "Timur ve Beyazit" olayına da müracaat ediyordular. Örneğin ünlü şair-yazar Hüseyin Cavidin "Topal Timur", ünlü yazar Mehmet Sait Ordubadinin "Teymurlenk ve Yıldırım Beyazit", Türk dünyasının fikir babalarından olan

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü.
E-posta: barish-cavid@mail.ru

Ali Bey Hüseyinzade Turanın "Siyaseti-fürusat" gibi şah eserlerini saya biliriz. Azerbaycan edebiyatında bu konu elealınırken her iki Türk hakanının hatırası ve kişilikleri beraber seviyede üstün tutulması, aralarında baş veren münakaşa ve savaşın ise iki kardeş arasında yaşanmış acı bir facia gibi değerlendirmesi de dikkatçekici makamlardandır. Azerbaycan aydınları bu konuları elealırken Türk halklarını, tarih boyunca ulularımızın yapmış olduğu bu hatalardan çekindirmeğe, böyle kardeş kavgalarında aslında hiç bir tarafın kazanmadığını, tam aksi olarak bu savaşlarda bize düşman olan dış kuvvelerin kazandığını anlatmaya çalışmış ve bunu güzel bir edebi üslupla ifade etmiştirler.

Anahtar Kelimeler: *Timur, Beyazit, Türk Dünyası, Edebiyat.*

The Personalities of "Amir Timur" and "Yildirim Bayazit" in Azerbaijani Literature

Abstract

Amir Timur and Yıldırım Beyazit, two of the greatest figures of the Turkish world, have become historical characters not only in Turkish world, but all over the world as well. Especially, the Ankara war (1402) that they became against each other was always at the center of attention of historians, writers, or poets. The political causes and results of this war not only seriously impacted the Turkish world, but besides it has been a turning point in world history. The encounter between Yıldırım Beyazit and Emir Timur has also taken a special place in Azerbaijani literary history. In particular, in the late 19th-early 20th century Azerbaijan, nationalist-demotratic ideology was rapidly developing and it was creating Turkish, Turanian idelogy in turn. Intellectuals who grew up in this period who were enlightening the nation were using the "Amir Timur and Yildirim Beyazit" encounter as well. As an example we can depict the famous works of poets such as famous poet-writer Huseyn Javid's "Topal Timur", famous writer Mehmet Sait Ordubadi's "Timurleng and Yildirim Beyazit", Ali Bey Huseynzade's "Siyaseti-furusat" and etc. It was an important topic in Azerbaijani literature, and although both of these Turkish khans were remembered equally and valued equally, negative encounter between Yildirim Beyazit and Amir Timur was seem as a painful disaster between two brothers. Azerbaijani intellectuals, writers, poets were emphasizing that in the wars like this (e.g between two Turkish khans) the only winning side was external forces, not the ones that were in war.

Key Words: *Timur, Beyazit, Turkish World, Literature.*

Giriş

Tarihin farklı dönemlerinde büyük şahıslar doğar. Onlar kendi yetenekleri ile dünyaya ad salırlar. Kimisi şair, kimisi feylosof, kimisi yazar, kimisi müzisyen, kimisi bilim adamı, kimisi ressam, kimisi mimar ve başka olarak ad çıkarırlar. Cihangirlik ve fatih olmak da bir yetenek olsa gerek. Bu yetenek sahipleri sadece ad çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda bir devri, bir tarihi değişmek iradesine sahiptirler. Türk Dünyası tarihin farklı dönemlerinde farklı alanlarda ünlü şahsiyetler yetiştirdiği gibi, yetiştirmiş olduğu cihangirlerin sayı kadar Dünyanın hiç bir milleti cihangir yetiştirememiştir desek, yanılmarız. Bu açıdan Türk Dünyasının tarih sayfalarında Emir Timur ve Yıldırım Beyazit isimleri büyük bir sayğı ile anılırlar. Bu kişiler altı asır önce yaşamalarına rağmen hayla bir çok eserlere konu oluyorlar. Günümüzde bu kişilerin hikmetli hayatları genç kuşaklara örnek olarak sunuluyor. Fakat, şunu da söylemek gerekiyor ki, zaman-zaman bu iki büyük Türk arasında baş vermiş ihtilaf ve bu ihtilaftan töreyen kardeşlik için feci bir olay olarak nitelendirilen savaş farklı boyutlarla da topluma sunulmuştur. Genelde Türk birliğini, Türk kardeşliğini istemeyen gayri-Türk milletlerin nümayendeleri tarafınca yazılan edebiyatlarda Türk Dünyasının etno-psikolojisine kötü yansıyacak bir dille bu konu elealınmıştır.

Zamanla Timur ve Bayazit konusu Türk Dünyasının aydın sınfını da ilgilendirmiş ve bu konu işıklandırılmıştır. Anadolu edebiyatında Timur karakterini Ahmet Cevdet Paşa'nın "Gisas-i Enbiya ve Tevarih-i Hülafa", Ebdülhak Hamid'in "Teyfler Keçidi" ve Hüseyin Cahid'in "Topal" eserlerinde görüyoruz. Bu konuya Azerbaycan edebiyatında ise 20. yüzyılın başlarında denk geliyoruz. Timur ve Beyazit konusunu ele ala edebi eserler 1908 yılında Türk Dünyasının ünlü fikir babası Ali Bey Hüseyinzade Turan'ın "Siyaset-i Fürusat", ünlü şair ve yazar Hüseyin Cavid'in 1925 yılında "Topal Timur", ünlü yazar Mehmet Said Ordubadin'in 1920'lerde "Yıldırım Beyazit ve Timurlenk" adlı eserleri ile kalemlerinden çıkmıştır. Yazımızda bu eserler edebi ve fikri açıdan incelenmiştir.

Ali Bey Hüseyinzade Turan (1864-1940) Azerbaycanın Salyan ilçesinde ruhban bir ailede dünyaya gelmiştir. Dedesi Kafkasyanın Şeyhülislamı Ahund Ahmet Salyaninin himayetinde büyümüştür. Petezburg, İstanbulda dönemin en ünlü ve gelişmiş üniversitelerinde eğitim görmüş Ali Bey 19. yüzyılın sonlarında gelişmekte olan Türkçülük görüşlerinin babası ve bazen resulu olarak adlandırılmıştır.[1, 2] Ali Bey Hüseyinzadenin hayatı boyunca faaliyetleri Türk halklarında milli duyguların yaranması ve gelişmesinde

[1] Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 209.

[2] Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s. 25-29.

önemli bir yere sahiptir. Onun Türkçülük tarihindeki evezsiz yeri ve rolunu yazmış olduğu eserlerini incelerken daha iyi anlaya biliriz.[3]

Ali Beyin Türk Dünyasının aydınlanması için yazmış olduğu kıymetli eserlerden biri de "Siyaset-i Fürusat" eseridir. Bu eser 1908 yılında yazılmış, önce "İrşad" ve "Terakki" daha sonra ise "Hakikat" gazetelerinde yayınlanan, alay ve hiciv dolu bir eserdir. Oliver Swift ile Doroşevitchin Kazak atlarına ait bir kitabından etkilenerek yazılan bu bol nükteli eserde bütün Doğu tarihinin çözümlenmemiş problemlerini, sosyal sorunlarını ele almıştır. Bu eser çarın başbakanı Pruşkeviçin gölgesinin çıktığı İran seferi üzerine kurulmuştur. Dönemin sansürüne uğramamak için, Zerdüşt, Avesta, Neron, Dante, Euripides, Sofokles, Aşil, Saint Jean, Camoes, Nevai, Cami, Mevlana, Timur, Cengiz, Nadir Şah, Lermontov, Nerimanov, Hakverdiyev gibi yaşadıkları çağ ve ülkeler farklı olan kişiler, tarihin bağrına sığınılıp konuşturularak, hayal dünyasında, baskı rejimi, sosyalizm, din, ahlak, siyasete ait düşünceler sembollerle ifadeye çalışılmıştır. Bu eserde Ali Beyin edebiyat, resim, musiki, mimari gibi birçok sanat alanındaki engin bilgisini görmek mümkündür.[4] Ali Bey Hüseyinzade "Siyaset-i Fürusat" eserinde rönesans döneminin humanistlerinden itibaren Fransız ve İngiliz edebiyatlarında kullanılan en önemli üslupu Türk fikir edebiyatında ilk örneyini vermiştir.[5] Bu kitap 1994 yılında Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi tarafından yayınlanmıştır.[6]

Ali Bey Hüseyinzade "Siyaset-i Fürusat" eserinde Emir Timur hakkında yazılan kısmı "Timurname" adlandırmıştır. O burada Timurun ciddi anlamda güçlü, bilge bir hakan olduğunu kayd eder. Fakat aynı zamanda Beyaziti de bilgelikte Timurdan geri kalmadığına işaret eder. İki hakan arasında gerçekleşen tarihi Ankara savaşını dönemin siyasi talepi olduğunu ve bu savaşta özellikle Timurun Türk-İslam Dünyasını bir çatı altında birleştirme arzusunu kayd eder[7]. Eserde Ali Bey 20. yüzyılda böyle bir şeyin imkansız olduğunu, imperyalizmin çöküş sürecini yaşadığını ve Türk Dünyası için en uygun birliğin konfederatifliği ileri sürerken, şöyle der: "... Bu kadar büyük bir memleketi uzaktan, bir merkezden adalet ve hakla idare etmek mümkünmüydümü?! Dünyanın barış ve emniyeti bu üsulle değil, olsa-olsa "Federasyon" şeklinde, örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi yönetmek olardı"[8]. Ali Bey Emir Timurun tarihi kimlik olarak eserinde kendinden önceki yazarlardan farklı olarak çok yüce

---

3 Ali Haydar Bayat, *Hüseyinzade Ali Bey*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 31-33.

4 Bayat, *Hüseyinzade Ali Bey*, s. 41.

5 Azer Turan, *Ali Bey Hüseyinzade*, Salam-press, Moskova-2008, s. 33.

6 Ali Bey Hüseyinzade, *Siyaset-i Fürusat*, hzr., Ofelya Bayramova, Elm Neşriyatı, Bakü 1994, s. 234.

7 Azer Turan, *Hüseyin Cavid*, Vektor yayın evi, Bakü 2007, s. 188.

8 Hüseyinzade, *Siyaset-i Fürusat*, s. 78.

kıymetlendiriyordu. Hatta, şunu da söyleye biliriz ki, Ali Bey Hüseyinzade bu eseri ile Türk edebiyatında Emir Timura yeni bir bakış açısının esasını koymuştur. Bu bakış açısında yabancı milletlerin gözü ile değil, özbeöz Türk gözü ile bakılıyor. Gazete yazılarının birinde Timuru aşağılayan ifadelere tepki veren Ali Bey 1905 yılında "Türkler kimdir ve kimlerden ibaretdir" yazısında şöyle der: "Malesef geçenlerde Türk gazetelerinin birinde Türk ve Tatarların iftiharı olan Çingizlere, Timurlara yakışmayan kötü sözlerin kullanıldığını gördüm. Türklükleri ile kurur duyup, Türkün kim ve kimlerden ibaret olduğunu bilmeyen ne kadar da Türk yazarımız varmış!... Oysa Türkleğen en üst zirvesinde duran bu hakanlara bizim yazarlar kendi milletinin gözü ile değil, yabancı milletlerin gözü ile bakarsa, tabii ki de iyi bir şey yazamazlar."[9]

Azerbaycan edebi tarihinde ikinci ve en büyük eseri ortaya çıkaran ünlü şair ve dramaturg Hüseyin Caviddir (1882-1941). Hüseyin Cavid Azerbaycanın Nahçivan ilinde Ali Bey gibi ruhban ailede dünyaya gelmiştir. Eğitimini Güney Azerbaycanın Tebriz, daha sonra ise İstanbulda Üniversitede almıştır. Türk Dünyasını her zaman konu olarak eserlerinde kaleme alan Hüseyin bey Emir Timuru tarihi karakterini de 1925 yılında yazmış olduğu "Topal Timur" dram eserinde canlandırmıştır. Hüseyin Cavid aslında bu eseri Batı tarihi şahısları olan Napaleonları, Pyotrları, Sezarları birer kahraman gibi göstererek, Türk fatehlerini ise kaniçen, barbar gibi kaleme alanlara cevap olarak yazmıştır desek yanılmarız.

Hüseyin Cavid Ali Bey Hüseyinzadenin yazmış olduğu eserden tam 15 yıl sonra tekrar Emir Timuru konu alan eseri ortaya çıkarsa da, konu ile ilgili fikirlerin hemenhemen aynı olduğunu çıkarmak mümkündür. Her iki yazar eserlerini aynı üslupta, aynı kaynakçalara istinaden yazmıştırlar.[10] Örneğin Ali beyin eserinde "Kürreyi-erzin rübi meskuni iki hükmüdar bölmeğe deymez"[11] derken, Hüseyin Cavidin eserinde "Allah bir olduğu gibi, padişah da bir olmalı, şan ve şöhret izleyen bir hükmüdar karşısında cihan ne ki?"[12] der.

Hüseyin Cavid yazmış olduğu "Topal Timur" eserinde Timur karakterine münasebetde Türk milliyetçilerinin görüşlerini paylaşıyordu diye söyleye biliriz. Yazar Ankara savaşı ile son bulan Osmanlı-Timuri arasındaki siyasi çekişmeleri ise Tarihi açıdan cihat değil, feci bir kardeş kavgası olarak değerlendiriyor.[13] Örneğin olaylara Osmanlı taraftarı bakış açısından değil, bir Türk milliyetçisi açıdan bakan ünlü yazar

[9] Ali Bey Hüseyinzade, *Türkler Kimdir ve Kimlerden İbaretdir*, Bakü 1997, s. 210.

[10] Turan, *Hüseyin Cavid*, s. 187-188.

[11] Ali Bey Hüseyinzade, *Siyaset-i Fürusat*, Elm Yayın, Bakü 1994, s. 75.

[12] Hüseyin Cavid, *Eserleri 5 ciltde*, C. 3, Lider Yayın, Bakü 2005, s. 266.

[13] Turan, *Hüseyin Cavid*, s. 190.

ve Türk fikir babası Hüseyin Nihal Atsız da aynı fikirleri paylaşıyor. O Emir Timurun Hunlar, Gök Türkler ve Çingiz gibi hedefinde büyük Türk devletini kurmak olan bir hükmüdar olarak görüyor, onu Türkiye Türklerinin milli düşmanı olarak görülmesini yanlış buluyordu.[14]

Hüseyin Cavidin "Topal Timur" dram eserinde Yıldırım Beyazit karakteri mağrur olarak gösterildiği halde, Timur karakteri daha siyasidir. Eserde Timurun iyi yönleri daha çoktur. Yazar onun Türk Dünyasının birlik fikirlerini, Tebriz, Bağdat, Semerkant v.b şehirlerde eğitimin gelişmesi için medreselerin açmasını, İslami düşüncelerde Türklerin piri Hoca Ahmet Yesevinin felsefesini yaşatmasını yüksek değerlendiriyor. Cavid "Topal Timur" dram eserini yazarken olayların tarihi boyutlarına çok önem vermiş ve genelde olayların tarihiliğini koruya bilmiştir. Örneğin Timurla Beyazitin arasında gerçekleşen o meşhur mektuplaşma hemen-hemen tarihi konusunu korumuştur. Mektuplarda Timurun Beyazite sayğıyla, kardeşcesine Sultan olarak müracatına karşılık olarak Beyazit Timuru kudurmuş köpek olarak müracatı olduğu gibi eserde de geçer.[15]

Son olarak Hüseyin Cavidin "Topal Timur" eseri ile aslında okuculara iki büyük Türk hükmüdarının şahsında Türk tarihinin feci sonunu anlatmaya çalışmıştır.

Azerbaycan edebiyatında Emir Timur ve Yıldırım Beyazit konusunu ele alan yazarlardan biri de ünlü Azerbaycan yazarı Mehmet Sait Ordubadidir (1872-1950). O Azerbaycanın Ordubat ilçesinde fakir bir ailede dünyaya gelmiştir. Hayatı zor koşullar ve ihtiyaç içinde geçen yazar pek iyi bir eğitim almasa da, edebi alanda çok yetenekli olmuştur. Kendi bu alanda geliştiren Mehmet Sait Azerbaycanın en ünlü yazarlarından birine çevrile bilmiştir. O Azerbaycanda Tarihi roman eserlerinin esasını koymuştur. Ona ün getiren eserlerden biri de "Yıldırım Beyazit ve Timurlenk" eseridir. Bu dram eserinin tam olarak yazılma tarihi belli olmasa da, eserin araştırmacılar tarafından tahmini olarak 1920-lerin başlarında yazıldığı bildirilmektedir. Bu piyes günümüze kadar yayınlanmamış ve elyazma olarak Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Elyazmalar Enstetütünde korunmaktadır.

Mehmet Sait Ordubadinin "Yıldırım Beyazit ve Timurlenk" eseri Hüseyin Cavidin "Topal Timur" eseri gibi iki hükmüdardan birini yüceltmek veya diğerini küçümsemek gibi bir konusu yoktur. Eser iki cihangirin yürütmüş oldukları fatehlik siyasetinin Türk Dünyası için feci olarak sonuclanmasını ifade eder. Yazar bu eserle aslında Türk

[14] Nihal Atsiz, *Türk Tarihinde Meseleler*, İstanbul 1990, s. 37.

[15] Turan, *Hüseyin Cavid*, s. 200.

Dünyasına birliğin olması gerekliğini, iç ihtilafların birliğimize zarar verdiği fikirlerini okuculara iletmeğe çalışmıştır. En esası ise yazar bu eserde toplumu uçuruma doğru sürükleyen savaşlara karşı olduğunu isyankarcasına haykırmaktadır.[16]

Bu eserler dışında Emir Timur ve Yıldırım Beyaziti konu alan eserler daha sonralar da yazılmış ve yazılacaktır. Fakat bu yazımızda Azerbaycanın üç en önemli yazarlarının eserlerinden örnek getirmemizin nedeni, eserlerin ortaya çıktığı tarihi dönemdir. Baktığımızda her üç eserin 20. yüzyılın başlarında yazıldığını görüyoruz. Malum olduğu gibi Türk Dünyasının milli kimlik ve milli birlik fikirlerinin ortaya çıkması, gelişmesi 19. yüzyılın sonu – 20. yüzyılın başlarında kendini daha iyi bir şekilde göstermiştir. Hakkında konuştuğumuz eserlerin ana konusunun Türk Dünyasında iki kardeşin karşı-karşıya gelmesi ve bu feci olayda Türk Dünyasının kaybetmesini ele aldığını düşünürsek, o zaman bu eserlerin Türk Dünyasında gelişmiş milli uyanışın parlak bir sonucu olduğunu cesaretle söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Akçura Yusuf, *Türkçülüğün Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

Atsiz Nihal, *Türk Tarihinde Meseleler*, İstanbul 1990.

Bayat Ali Haydar, *Hüseyinzade Ali Bey*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Cavid Hüseyin, *Eserleri 5 ciltde*, 3.cilt, Lider Yayın, Bakü 2005.

Gökalp Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017.

Hebibbeyli İsa, "Yıldırım Beyazit ve Timurlenk piyesi", *525-ci gazete*, 15 ocak 2013 sayı.

Hüseyinzade Ali Bey, *Siyaset-i Fürusat*, Elm Yayın, Bakü 1994.

--------, *Türkler Kimdir Ve Kimlerden İbaretdir*, Bakü 1997.

Turan Azer, *Ali Bey Hüseyinzade*, Salam-press, Moskova 2008.

--------, *Hüseyin Cavid*, Vektor Yayın, Bakü 2007.

[16] İsa Hebibbeyli, "Yıldırım Beyazit ve Timurlenk piyesi", *525-ci gazete*, 15 ocak 2013 sayı, s. 4.

İngiliz Edebiyatında Emir Timur ve Yıldırım Beyazıt

Victoria Bilge Yılmaz*

Özet

1402 tarihinde Ankara'nın Çubuk ovasında Timur Devleti hükümdarı Emir Timur ile Osmanlı hükümdarı Yıldırım Beyazıt han arasında Doğu-Batı coğrafyasını derinden etkileyen bir savaş yaşanmıştır. Emir Timur'un galip geldiği bu savaşta Osmanlı Devleti'nin karışıklık içerisine sürüklenmesi, Osmanlı'dan korkan Batı dünyasında da sevinçle karşılanmıştır. İki Türk hükümdarının yaptığı bu savaşın siyasi ve ekonomik etkileri hemen yaşandığı dönemde görülse de edebi etkileri bundan sonraki yüzyıllarda romanlara, şiire, tiyatroya, operaya yansımıştır. Bu bildirimizde Timur, Yıldırım Beyazıt ve Ankara Savaşı'nın Batı, özellikle İngiliz edebi kültüründe etkilerini değerlendireceğiz. Bunlar hakkında yazılmış edebi eserleri örneklerle sunacağız.

Anahtar Kelimeler: *Ankara Savaşı, Emir Timur, Yıldırım Beyazıt, Batı edebiyatı, İngiliz edebiyatı.*

Emir Timur and Yıldırım Beyazıt in English Literature

Abstract

The leader of Timur State, Emir Timur fought against the ruler of the Ottoman Empire, Yıldırım Beyazıt in Ankara's Çubuk district in 1402. The war influenced the geography of the east and the west profoundly. Emir Timur's ability to defeat the Ottoman ruler was warmly welcomed by the western world that was threatened by the Ottomans. It also led the Ottoman Empire into a state of confusion. After the war between these two

* Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu.
E-posta: vikelay@gmail.com

Turkic leaders, there were political and economic consequences that were seen immediately. However, the influence of the war on literature can be seen after many years in novels, poetry, drama and opera. This study will introduce the works from English literature, which are the literary results of the war between Emir Timur and Yıldırım Beyazıt.

Key Words: *Ankara War, Timur, Yıldırım Beyazıt, western literature, English literature.*

Giriş

Batı edebiyatının bazı eserleri dünya nüfusunun çoğu tarafından bilinmektedir. Batı edebiyatının birçok eseri çoğu yazarlar için öncülük etmiş, edebi eserleri kaleme alma konusunda yardımcı olmuştur. Batı edebiyatının belki de en güçlü temsilcisi İngiliz edebiyatıdır. İngiliz edebiyatının her döneminde dünyaca ünlü yazarlar, şairler, tiyatro oyunu yazarları mevcuttur. İngiliz edebiyatının yazılı başlangıcından itibaren, İngiliz yazarları dünyanın her yerindeki birçok yazarı etkilemişlerdir. İngiliz yazarları da aynı zamanda dünyadaki olaylardan ve başka ülkelerdeki yazarlardan/olaylardan etkilenmişlerdir. Bu etkileşimin içinde büyük Türk liderler de mevcuttur. İngiliz yazarların bazıları ünlü Türk hükümdarı Timur'dan etkilenerek eserlerini kaleme almışlardır. Bunlardan ikisi Christopher Marlowe ve Edgar Allan Poe'dur.

Christopher Marlowe'un "Büyük Timur" Oyunu

16. yüzyıl İngiltere'de "*Altın Dönem*" olarak adlandırılmaktadır. Kraliçe Elizabeth dönemindeki ülke, güçlü düşmanlarına karşı savaşları kazanmıştır. Bu dönemde İngiltere milliyetçilik, gurur, ülke sınırlarını genişletme çabaları içindeydi. Bazı Avrupa ülkelerine göre 16. yüzyılda İngiltere hayli zengindi. Edebiyat, müzik ve kültürün geliştiği bir dönemdi. Bu çağın en önemli yazarlarından ikisi William Shakespeare ve Christopher Marlowe'dur. Uluslararası kültürde Shakespeare daha fazla ünlense de kendisinin Christopher Marlowe tarafından hayli etkilenmiş olduğu kabul edilmektedir. Stephan Greenblatt'a göre de Shakespeare'in ilk izlediği oyunlardan birisi Marlowe'ın "Büyük Timur" adlı oyunudur.

Christopher Marlowe'un "Büyük Timur" adlı oyunu iki kısımdan oluşmaktadır. 1587-1588 yıllarında yazılan oyun, Orta Asya'dan gelen güçlü hükümdar Timur'dan esinlenerek yazılmıştır. Oyun, Elizabeth dönemi tiyatrosunun önde gelen eserlerindendir. Bu dönemin sahnesine yenilik, canlılık, hareket ve akıl getirmiştir. Timur, gerçek hayatta Türk-Moğol kökenli olmasına rağmen, Marlowe'un oyununda Orta ve Kuzeydoğu Asya'dan gelen bir çobandır. Sonradan hükümdar olan hırslı bir kişidir.

Oyunun başında Timur, tehlikeli bir eşkıya olarak görülmektedir. İranlı bir soylunun ağzından çıkanlara göre Timur şöyle tarif edilmiştir:

> *Çok duydum siz majestelerinin*
> *Batı'daki adalarla kara yoluyla ticaret yapan*
> *Persepolis'li tacirlerinizi soyan,*
> *Sınırlarınızı çapulcu sürüsüyle günbegün talan eden,*
> *Kehanetlere kanıp Asya'yı fethetmeyi,*
> *Silah zoruyla kendini doğunun hükümdarı ilan etmeyi düşleyen*
> *Bu yaman Moğol hırsızı Timur'dan yakındığınızı.*[1]

İran şahı Myketes'in kardeşi Hüsrev, İran tahtının peşindedir ve hatta kardeşi Myketes'e savaşmaktadır. Hüsrev: "*Beyler, hemen Theridamas'ın ordusuyla birleşip / Kardeşimin kuvvetlerine karşı koyalım.*"[2] der. Fakat ne İran şahı Myketes, ne onun güçlü kardeşi Hüsrev, Timur'u önemsemektedir. Myketes, Timur'u kolayca yenebileceğini sanmaktadır. Buna dair şöyle demektedir: "*Bin atlımı zaman geçirmeksizin / Bu rezil Moğol'u yakalamaya göndermek gerekir.*"[3] Myketes'e göre Timur'u yenmek zahmet istemeyen, hızlıca yapılabilen bir faaliyettir. Hüsrev de Myketes ile yanı fikirdedir. Hatta ona göre Timur ile savaşmak bile gereksizdir. Bunu şöyle ifade eder: "*Hayır, lütfen burada kalsın. / Menaphon'a bir hırsızla savaşmaktan / Daha önemli bir görev yaraşır.*"[4]

Fakat Timur, ikisinin de düşünmediği kadar zeki ve akıllı çıkmıştır. Hüsrev'i kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Çünkü ona İran tacını vadetmiştir. Hüsrev duygularını şöyle ifade eder: "*Haydi Timur, bile kanatlı kılıcını, / Uzat güçlü kolunu bulutlara / Ki uzansın İran Şah'ının tacına / Ve koyabilsin onu muzaffer başıma.*"[5] Hüsrev, daha önce aşağıladığı Timur'a bağlı kalmıştır. Sonuç olarak Timur, Myketes ile savaşır ve onu yener. İran tacını da Hüsrev'e verir ve şöyle seslenir: "*Hüsrev, dur, iki imparatorluk tacı giy. / Timur yüce eliyle sana taç giydiriyor / Ama etrafını saran bir sürü kralın / Görkemli bir törenle seni imparator ilan ettiğini düşün.*"[6] Ancak Timur, Hüsrev'e İran tahtını verir vermez, onu geri almayı planlamaktadır. Bunu duyan Hüsrev çılgına döner. Hüsrev ve Timur arasındaki savaş bittikten sonra Timur galibiyeti kutlamaktadır. Hüsrev ile bunun gibi bir oyun oynadıktan sonra Timur, İran şahı olmuştur. Hüsrev ise: "*Barbar, kana susamış Timur, / Hem yaşamımı hem tacımı aldın elimden!*"[7] diye söylenir. Hüsrev'in ordusunu kullanarak

1 Christopher Marlowe, "Büyük Timur", *Bütün Oyunları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 631.
2 Marlowe, "Büyük Timur", s. 636.
3 Marlowe, "Büyük Timur", s. 631.
4 Marlowe, "Büyük Timur", s. 633.
5 Marlowe, "Büyük Timur", s. 657.
6 Marlowe, "Büyük Timur", s. 660.
7 Marlowe, "Büyük Timur", s. 667.

Myketes'i yendikten sonra Hüsrev'i de ortadan kaldıran Timur, yine de Hüsrev'e arkadan saldırmaktan çekinir ve savaş ilanını bildirmek üzere elçi göndermiştir. Timur: *"Ona korkaklar gibi arkadan saldırmayacağız, / Onu uyarıp asker toplamasını sağlayacağız."*[8] diye bildirir.

İran tahtına geçince, Timur hükümdar olur ve gözünü Türklerin hükümdarı Bayezid'e dikmiştir. Fakat Bayezid Timur'u önemsememektedir:

Söyle, onunla anlaşmaya hazırım
Çünkü duydum ki yürekli biriymiş.
Ama zavallı ordusuna güvenip
Benimle savaşacak kadar çılgınsa
O zaman onunla kal, sana böyle emrettiğimi söyle ona,
Ve eğer güneş üç kez doğup batmadan
Huzurumuza gelmezsen, ertesi gün doğumu
Onun uslanmadığının kanıtı olacak bizim için
Ve geleceğiz seni almaya onun elinden.[9]

Bayezid'e göre Timur'u yenmek kolay bir iştir. Timur'a göre de Bayezid sözünde durmayan insandır. Bu düşüncesini oyunda şöyle ifade eder: *"Ama o ortada yok! Hah, Türklerin ağzı kalabalıktır./ Yapabileceklerinden çok tehdit savururlar."*[10] Bayezid ve Timur karşılaştıklarında Bayezid, Timur'u aşağılamaya devam eder ve şunları söyler:

Fas, Cezayir ve Tunus Sultanları,
Siz bana efendimiz derken o Bayezid diyor!
Bakın şu Moğol sefilinin küstahlığına!
Bana bak alçak, seyislerimin bile
Birer soyluluk unvanı vardır.
Bir de kalkmış bana kabaca Bayezid diyorsun ha![11]

Timur da altta kalmamaktadır: *"Ey Türk, sen de bil ki, benim seyislerim / seni Afrika'da esir olarak dolaştıracaklar. / Sen nasıl bana Timur dersin?"*[12] Her biri kendini yüce sanıp, güç gösterisinde bulunmaktadırlar. Sonuç olarak Bayezid yenilgiyi kabul eder ve şöyle söyler: *"Ah güzel Zabina, savaşı kaybettik, / Bugüne kadar bir Türk Sultanı / Düşmanlarca böylesine ağır bir yenilgiye uğratılmamıştı."*[13]

8 Marlowe, "Büyük Timur", s. 665.
9 Marlowe, "Büyük Timur", s. 672.
10 Marlowe, "Büyük Timur", s. 679.
11 Marlowe, "Büyük Timur", s. 681.
12 Marlowe, "Büyük Timur", s. 681.
13 Marlowe, "Büyük Timur", s. 689.

Timur, Bayezid'i yenmiş ve karısı Zabina'yı da esir alarak güçlü olduğunu ispatlamıştır. Bayezid'in kaderi ise bir kafeste hapsedilip, Timur'un masasından gelen artıklarla karnını doyurmaktır. Sonuçta Timur'un diğer zaferlerini işiten Bayezid, kafasını kafese vurarak intihar etmiştir. Zabina ise bu ölüm karşısında şöyle söyler: "*Ne görüyorum! Kocam ölmüş! / Kafası ikiye bölünmüş, beyni dışarıya fırlamış! / Bayezid'in efendimin, padişahımın beyni!*"[14] Timur'un işkencesinden dolayı Bayezid izleyicinin şefkatini kazanmıştır. Aynı zamanda Bayezid ve Zabina Allah'a olan inançlarını da kaybetmişlerdir[15]. Timur'un eşi Zenocrate ve onun babası, Bayezid ve eşi Zabina ile karşılaştırıldığında sadık Müslümanlar olarak gösterilmektedir[16]. İslam, Hıristiyanlık ile rekabet içinde gibi görünse de Marlowe'un eserinde bu iki din aynı anlama gelmektedir. Beyazıt'ın dinden uzaklaşması, izleyicinin hoşuna gidecek bir olay olarak nitelendirilemez[17]. Oyunun sonunda Timur, eşi Zenocrate'nin memleketi olan Mısır'ı da eline geçir ve Zenocrate ile düğün yapar.

"Büyük Timur" oyunu, şüphesiz çoğu yazarı ve izleyiciyi etkilemiştir. Çünkü dönemin en önemli kavramlarını bir araya getirmiştir. Oyunda dilin yerinde olması, güzel imgeler, abartılı ifadeler ve galibiyet tutkusuyla yanıp tutuşan kahramanlar ilgi çekmiştir. Marlowe'un oyununda Timur'un cesur duruşuna, hırslarına ve bitmek bilmeyen vahşetine oyunun dili de eşlik etmektedir.[18] Örneğin Timur'un Zenocrate ile ilgili düşüncelerini ifade ettiği kısımda kullanılan renkli imgeler göze çarpmaktadır:

O gözler ki Ebena gökyüzüne adım attığında
Ve sen gecenin sessizliğinde düşünceli düşünceli yürürken
Gecenin zengin örtüsünü, ayı, yıldızları ve meteorları aydınlatıyorlar.
O gözler kristal zırhlı melekler
Benim düşüncelerimle sonucu belli olmayan bir savaş yapar
Mısır'ın özgürlüğü ve sultanın yaşamı için.[19]

Oyunun en önemli temalarından birisi Rönesans hümanizmadır. İnsanoğlunun kapasitesini idealize Aetmektir. Doğumdan gelen statüsünü tamamıyla değiştirerek bir hükümdar olan kahramanın neler yapabileceğini göstermektedir. Timur'un büyük bir güce ulaşması da bunun bir göstergesidir. Zenocrate'nin eski nişanlısı olan Arap

[14] Marlowe, "Büyük Timur", s. 720.

[15] Joel Elliot Slotkin, "'Seeke out Another Godhead': Religious Epistemology and Representations of Islam in *Tamburlaine*", *Modern Philology*, 111.3, February 2014, s. 417.

[16] Slotkin, "'Seeke out Another Godhead's. 418.

[17] Slotkin, "'Seeke out Another Godhead's. 418.

[18] Bryan Lowrance, "Marlowe's Wit: Power, Language, and the Literary in *Tamburlaine* and *Doctor Faustus*," *Modern Philology*, 111. 4, May 2014, s. 711.

[19] Christopher Marlowe, "Büyük Timur", s. 714.

Emiri'nin sözlerinden Timur'un doğaüstü güçler tarafından yönlendirildiği fikri vardır:

Bu alçak zorbanın askerlerini
Hangi lanetli güçler yönlendiriyor ki
Düşmanları hiçbir biçimde kurtulamıyor
Ne de Kader alabiliyor ellerinden zaferi?[20]

Oyunun sonunda Timur'un ölmesi, insanoğlunun doğanın üstesinden gelemeyeceğini göstermektedir. Böylece Marlowe'un vurgulamak istediği tema, dünyanın en güçlü hükümdarlarını bile yenmeyi başaran güçlerin üstünde başka bir gücün olmasıdır. Bu güç doğadır. Avrupa için bir tehdit unsuru olarak görünen Yıldırım Beyazıt'ı ve başka güçlü hükümdarları ele geçiren Timur'u anlatarak Marlowe, beklenmedik, sıra dışı ve plan dışı olan güçleri de hesaplamak zorunda olduğumuzu ortaya koymuştur. Marlowe'un göstermek istediği başka bir tema da Timur'un çok hırslı olmasıdır. Oyunun sonunda Timur'un ölmesi, onun üstündeki güçlerin kazandığını göstermektedir. Timur: "*Oğullarım, / İçimdeki ateşli ruhu barındıramayacak kadar güçsüz olan / Bu beden ölmek zorunda*"[21] diyerek yenilgiyi de kabul etmektedir.

Sonuç olarak Timur'un hırslarına yenik düşmüş bir hükümdar[22] olduğunu söyleyebiliriz. Ölürken bile daha yükseklere gitmeyi düşünmekte ve şöyle demektedir:

Ama farkındayım savaşçı gücümün tükendiğinin
Boşuna savaşıyorum, boşuna meydan okuyorum
Beni bu aşağılık dünyadan çok daha yükseklerdeki
Daha yüce bir tahta oturtmak isteyen güçlere (layığım).[23]

Timur, o kadar savaştığı ve daha fazla toprak kazanmak için emek sarf ettiği dünyayı artık aşağılık görmektedir. Çünkü gözleri yükseklerde ama aynı zamanda da doğanın gücüne teslim olması gerektiğinin de farkındadır. Fethetmek istediği toprakları düşünerek oğullarının oraları almalarını ister ve şöyle vasiyet eder:

Ölecek miyim buraları fethetmeden?
… Sevgili oğullarım, ölümün bana yaptırmadığı şeyleri
Ölüme rağmen sizler yapın.[24]

---

[20] Marlowe, "Büyük Timur", s. 724.

[21] Marlowe, "Büyük Timur", s. 832.

[22] Allyna E. Ward, "Lucanic Irony in Marlowe's *Tamburlaine*", *Modern Language Review*, 103, 2008, s. 327.

[23] Marlowe, "Büyük Timur", s. 830.

[24] Marlowe, "Büyük Timur", s. 831.

Timur, ölüm döşeğinde tanrılara da şöyle meydan okur:

Haydi, gelin Tanrıların ordularına hücum edelim,
Gökyüzünde kara sancaklar dalgalandıralım
Tanrıların öldürüldüğünü göstermek için.[25]

Aslında Timur, tanrıların bile kendine itaat ettiğini dile getirmektedir[26]. Ancak ölüm karşısında savaşamamıştır. Ama yine de ölümün bile ondan korktuğunu şöyle söylemektedir:

Bak, kölem, çirkin canavar Ölüm
Tir tir titriyor, sararıp solmuş korkudan,
Ölümcül okunu bana yöneltmiş
Her bakışımda kaçıyor.
Başka yöne bakınca da gizlice geliyor.[27]

Elizabeth döneminin gücünü kullanarak Marlowe'un böyle bir kahramanı seçmesi, Osmanlı İmparatorluğuna meydan okuduğu fikrini de gündeme getirmiştir. O dönemin İngiltere'si güçlü olmasına rağmen, Osmanlı gibi bir faktör her zaman korkutucu bir unsurdu. Nitekim Osmanlı, Avrupa için olduğu gibi İngiltere için de bir tehdit unsuruydu[28]. Timur'a yenilmiş bir Osmanlı, İngiltere için de bir oyuna konu olmuştur.

Edgar Allan Poe'nun "Timurlan" Adlı Şiiri

Edgar Allan Poe, eserlerini 19. yüzyılın başında kaleme almıştır. O'nun "Timurlan" adlı şiiri, hükümdar Timur'un hayat hikâyesini anlatmaktadır. Şiir ilk olarak 1827'de yayımlanmıştır. Bu şiirinde ulu bir hükümdar olabilmek adına Timurlan, köylü bir kıza olan aşkından vazgeçmektedir. Şiirin ana temaları bağımsızlık, gurur, kayıp ve sürgündür. Şiir Lord Byron'un *Manfred* adlı oyunundan etkilenmiştir. *Manfred*, doğaüstü olayları içermektedir. Oyun, insanoğlunun kendi dışındaki güçlere meydan okumasını anlatmaktadır. Başka güçlere kendini teslim etmektense, ölümü tercih eden bir kahramanı anlatmaktadır.

Timurlan, Papaza günahlarını açıklarken eskiden zaferlerden hoşlandığını ve övünmeyi sevdiğini anlatmaktadır. Timurlan hırs ve güç karşısında aşkından vazgeçmiştir. Fakat ölüm döşeğinde pişmanlığını dile getirmektedir. Poe'nın altını çizmek

[25] Marlowe, "Büyük Timur", s. 827.
[26] Slotkin, "'Seeke out Another Godhead', s. 417.
[27] Marlowe, "Büyük Timur", s. 828.
[28] Slotkin, "Seeke out Another Godhead", s. 410.

istediği tema ise genel olarak Timurlan'ın yaptığı hatalardan ve vahşetin farkına varmasıdır. Timurlan gücü seçmiş ve bu seçim onu aşkından etmektedir. Yani, büyük aşkını kendi hatası ya da hırsından dolayı kaybetmiştir. Ölüm döşeğindeki Timurlan, gücünü, aklını, hükümdar olabilecek niteliklerini göstermektedir. Timurlan'ın sevdiği kadın masum birisi iken, Timurlan ise onun tam tersi acımasız ve vahşidir. Timurlan'ın sevgilisini kaybetmesi, bir daha masum hallerine geri dönmeyeceğinin göstergesidir. Marlowe'un eseri gibi, Poe'nun şiiri de Timur'un hırsını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Her iki eserde de Timur'un gücünün büyüklüğü gösterilmiştir. Marlowe ve Poe gibi büyük ve önemli yazarların Doğu'lu bir savaşçıyı bu kadar önemsemeleri ve onunla ilgili eserler yazmaları, Timur'un Bayezid gibi ulu bir hükümdarı yenmesinde saklıdır. Timur her ne kadar büyük olursa olsun Doğuda onun gibi savaşçılar vardır. Ama Avrupa'yı tehdit eden Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü hükümdarını yenerek ölümüne neden olan Timur, edebiyat için bir ilham kaynağı olmuştur. Osmanlı'yı tehdit olarak gören Batı, Timur'u konu olarak seçerek bir bakıma Osmanlı'ya da meydan okumuştur. Oyunda ve şiirde Timur'un hırsından, kötü olmasından bahsedilirken Osmanlı hükümdarı Bayezid'i yenmesi de bir gurur olarak ortaya konmuştur.

İngiliz edebiyatında Timur'un konu edinilmesi Doğu'yu ve hükümdarlarını acımasız, bilgisiz, deneyimsiz, kültürsüz gösterme çabasının önemli örneklerinden de kabul edilebilir. Doğu'dan kahraman seçen bu tür eserler sayesinde Batı'yı yaşanacak bir medeniyet merkezi olarak gösterme ve kabul etme olgusu da güçlendirilmiştir. İngiliz edebiyatına Doğu'dan kahramanlar ve olaylar da malzeme vermiştir.

KAYNAKÇA

Lowrance, Bryan, "Marlowe's Wit: Power, Language, and the Literary in *Tamburlaine* and *Doctor Faustus*," *Modern Philology* 111, no:4 (Mayıs 2014): 711-732.

Marlowe, Christopher, "Büyük Timur", *Bütün Oyunları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Slotkin, Joel Elliot, "'Seeke out Another Godhead': Religious Epistemology and Representations of Islam in Tamburlaine", *Modern Philology*, 111.3, Şubat 2014, s. 410.

Ward, Allyna E., "Lucanic Irony in Marlowe's *Tamburlaine*", *Modern Language Review*, 103 2008, s. 311-329.

Yaşayan Çubuk Efsaneleri

Sevim Aydos*

Özet

Efsaneler halkın gündelik yaşamında hala canlı olan kültür kodlarının hikâye edilmiş hali sayılabilir. Pek çok halk edebiyatı türü modernleşme karşısında kendini koruyamazken; efsane, tür olarak yaşamaya devam etmektedir. Çalışma bölgemiz olan Ankara'nın Çubuk İlçesi, efsane türü açısından son derece zengindir. Bu nedenle; bildiride Çubuk yöresinden karşılıklı görüşme yöntemiyle derlenmiş efsane örnekleri ve bunların halk üzerindeki yansımaları ele alınmıştır. Araştırma sonucunda halkın hafızasında yer eden efsanelerin çoğunluğunun, yörede yaşadığı kabul edilen din büyüklerinin kerametleri ile tarihi olaylar ve mekânlarla ilgili olduğu tespit edilmiş olup, efsanelerin halk üzerinde hala etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Çubuk İlçesinin kültür ve tanıtımına katkı sağlanması ile birlikte sözlü kültür değerlerinin kayıt altına alınarak gelecek nesillere aktarılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Ankara, Çubuk İlçesi, Yaşayan Efsane, Sözlü Kültür, Kutsal.*

Living Çubuk's Legend

Abstract

Legends can be considered as the narrated shape of cultural codes that still alive in the daily life of the people. While many folk literature types can not protect themselves against modernization; legend continues to live as a species. The Çubuk District of Ankara, which is

* Türk Halkbilimi Araştırmacısı, Uzman Araştırmacı.
E-posta: sevim.aydos@gmail.com

the working area of us, is extremely rich in terms of legend. Therefore; In this notice, examples of myths compiled with the method of mutual interview from the Çubuk region are given and their reflections on the public were discussed. As a result of the research, it has been determined that the majority of the legends in the memories of public are related to the historical events, places and the miracles of the religion elders, which are considered to have lived in the region. It has also been observed that the legends are still influential on the people.

The purpose of this study is to contribute to the culture and promotion of Çubuk District and to convey the values of verbal culture to future generations.

Key Words: *Ankara, Çubuk District, Living legend, oral culture, holy.*

Giriş

Efsaneler halkın gündelik yaşamında halen canlı bir biçimde yaşayan kültür kodlarının hikâye edilmiş hali sayılır. Pek çok halk edebiyatı türü modernleşme karşısında kendini koruyamazken efsane tür olarak yaşamaya devam etmektedir.

Farsça kökenli bir sözcük olan Efsane; kişi, yer ve olayları konu alan, içinde olağanüstü ögeler barındıran, inandırıcılık özelliğine sahip, belirli bir üslubu ve şekli olmayan, konuşma diliyle anlatılan, kaynaklarını genellikle geçmişin derinliklerinden alan, sözlü olarak aktarılan kısa halk anlatılarıdır.

Geçmişle bugün arasında kültürel bağ kuran efsanelerin kökleri; mitoloji, tarih, din ve hayallere dayanır. Halk için önemli olan bazı tarihi olay ve şahısların maceraları zamanla halkın muhayyilesinden katılan hayali unsurlarla birlikte efsaneye dönüşmüştür. Tarihi bir olay, ister eski çağlarda meydana gelmiş olsun, ister yeni zamanlarda, eğer halkın üzerinde büyük bir tesir bırakmışsa, halkın hayatını değiştirmişse belli bir süre sonra efsaneleşmektedir. Tarihi kökü olan efsaneler, mitolojik efsanelere göre daha gerçekçi, daha inandırıcıdırlar. Çünkü tarih sayfalarında bu efsanelerin köklerini bulmak, mümkündür.[1]

Konularına göre sınıflandırılan efsaneler, çeşitli ortak motifler üstüne kurulmuşlardır. Taşıdıkları sosyolojik, psikolojik, ahlaki, dinsel iletilerle işlevsel bir özelliğe sahiptir. Efsanelerin gelenek ve görenekleri korumak, insanlara ders vermek, konu aldıkları olaylara, kişilere ve mekânlara saygınlık kazandırmak, insanların iyiliğe yönelmelerini sağlamak, yaşama umudunu ve sevincini artırmak, yaşanılan bölgeleri sahiplenmek gibi toplum yaşamında önemli işlevleri vardır.[2] Aynı zamanda; kültür, doğa ve inanç turizminin önem kazandığı günümüzde coğrafi oluşumlar, tarihi ve dini

[1] Metin Ergun *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, Ankara 1997, s. 43.

[2] http://www.efsane.net/efsane-nedir/.

mekânlar ve topluma mal olmuş şahıslara ait efsaneler kullanılarak yörelerin tanıtımına zenginlik kazandırılmaktadır.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim, Kültür ve Örgütü olan UNESCO küresel kültürün tek tipleşme tehlikesine karşı, yerel kültürel değerlerin korunması için çeşitli önlemler almıştır. Somut Olmayan Kültürel Miras UNESCO tarafından; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar biçiminde tanımlanmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur.[3] Efsaneler de UNESCO'nun belirlediği sözlü anlatım türlerinden olup korunması ve geleceğe aktarılması için kayıt altına alınması gereken kültürel değerlerdendir.

Binlerce yıldır çeşitli uygarlıklara beşiklik eden Anadolu, tarihi ve doğal güzelliklerinin yanı sıra mitolojik zenginliğe de sahiptir. Anadolu'nun bir parçası olan ve aynı özellikleri bünyesinde barındıran Çubuk yöresinden derlenmiş, halkın hafızasında yaşayan, halk yaşamına etki eden efsaneler çalışmamıza konu olmuştur.

Çubuk'un sözlü tarihinde yer alan efsane ve menkıbelerin incelendiği bu çalışmada; yazılı kaynaklardan, Çubuk üzerine araştırma yapan web sayfalarından, olayların kişi ve tanıkları ile yapılan görüşme kayıtlarından yararlanılmıştır. Metinlerde adı geçen Çubuk İlçesi köyleri günümüzde mahalle statüsünde yer almaktadır. Efsaneler konularına göre sınıflandırılmış olarak sıralanmıştır.

Ankara Savaşı ile İlgili Efsaneler

Çubuk Ovası'nda yapılmış olan Ankara Savaşı, üzerinden 615 yıl geçmesine rağmen savaşla ilgili efsaneler halk arasında hala yaşamaktadır. Örneğin; Çubuk Kargın Köyü'ndeki Gözleme Tepesi'nin Timur'un askerlerinin gözetleme yeri olduğu ve orada bir askerinin yattığı rivayet edilmektedir. Yine Kargın Köyü'nde bulunan Temirli Çeşmesi'ni askerlerin su ihtiyacını karşılamak için Timur Han'ın yaptırdığı[4] ve köyde mezarı bulunan Çal Dede'nin Osmanlı askerlerini çalarak Timur tarafına geçirdiği için adının "Çal Dede" olduğu bilgileri Ankara Savaşı ile ilgilidir.[5]

[3] http://aregem.kulturturizm.gov.tr.

[4] Kaynak Kişi: İzzet Çamur-Ömercik Mahallesi.

[5] Kaynak Kişi: Ahmet Kuzukıran-Kargın Mahallesi.

Temirli Çeşmesi-Kargın Mahallesi

Cankurtaran Tepesi-Mahmutoğlan Mahallesi

Çubuk Mahmutoğlan Köyü'ndeki "Cankurtaran Tepesi"nin Yıldırım Beyazıt'ın Timur'a esir düştüğü yerde "Cankurtaran yok mu?" diye bağırdığı için bu adı aldığı, Köyün adı ve köy halkının soyunun Çağatay Han'ı Mahmut Han'dan geldiği ve mezarının köyde olduğu rivayet edilmektedir.[6]

Ankara Savaşı'nın yapıldığı Melikşah Köyü çevresindeki toprakların kırmızı renkli olması, hamamın suyunun kimi zaman kan gibi akmasını ölen asker ve fillerin kanı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca Yıldırım'ın Melikşah Köyü'ndeki Çal Tepesi'sinde karargâh kalıntıları olduğu, Çal Tepesi ile Hamam Tepesi arasında bulunan bir tünelin savaşta kullanıldığı rivayetleri bulunmaktadır. Köy halkından görüştüğümüz kişiler, eskiden Çal Tepesi'nden bir tazıyı saldıklarında bu tünelden giderek Hamam Tepesi'nden çıktığını büyüklerinden duyduklarını söylemişlerdir.[7]

Melikşah Mahallesi'ndeki Kırmızı Topraklar

Hamamtepe'den Çaltepe'nin Görünüşü

[6] Kaynak Kişi: Mustafa Alkış-Mahmutoğlan Mahallesi.

[7] Kaynak Kişiler: A.Saydam/H.Yılmaz/M. Özdemir-Melikşah Mahallesi.

Kutsal Sular ve Ağaçlar ile İlgili Efsaneler

Çubuk ve çevresinde kutsal kabul edilen su kaynağı ve ağaçlar bulunmaktadır. Hemen her köyde rastlanan ve kutsallık atfedilen ağaçlara "Dede ağaç", "Dede çalısı", "Garip dal", "Topal çam", "Dede kavak" gibi isimler verilmektedir. Yörede bazı ağaç ve su kaynaklarının savaşa gittiği ilgili efsaneler de mevcuttur. Yukarı Çavundur Köyü'nde bir tepede bulunan ve «topal çam» denilen ağacın Çanakkale Savaşı'nda kuruyup, savaş bittikten sonra tekrar yeşermesi halk tarafından savaşa gittiği şeklinde yorumlanmıştır.[8]

Sele Köyü'ndeki rivayetlere göre Kalender Veli Türbesi'nin bahçesinde bulunan kuyu Kıbrıs Harekâtında ve Körfez Savaşı'nda kurumuş, savaş bitince tekrar su ile dolmuştur.[9] Ayrıca, Yalın Gazi Tepesi, Hacılar Köyü Dedelik, Yukarı Emirler Köyü'nde bulunan Sırıklı Baba mevkilerindeki pınarların Çanakkale Savaşı'nda kuruduğu, savaş bitince tekrar akmaya başladığı anlatılanlar arasındadır.

Çubuk yöresinde bazı kuyu ve pınarlarda kandil ve arife geceleri ışık yandığı görgü tanıkları veya yakınları tarafından anlatılmaktadır. Günümüzde bazı köylerde kutsal olduğu kabul edilen bu çeşme ve kuyulara özellikle arife ve kandil geceleri mumlar yakılmakta, şifalı olduğuna inanılan sular yalnız içme suyu ve hayvanların sulanmasında kullanılmakta, suyun artanı ayak basılmayan bir yere dökülmektedir. Çubuk Ömercik Köyü'nde bulunan Gökpınar ve Mimar Küçük Osman'ın cami inşaatı için açtırdığı kuyu da kutsal kabul edilen su kaynakları arasındadır.[10]

Sele Köyü'nde medfun Siyami Fakı'nın (Kalender Veli'nin babası) mezarının yanındaki çeşmenin suyunun zemzem olduğu, içenlere şifa dağıttığına inanılmaktadır. Yıllar önce bu çeşmeden Kalender Veli'nin türbesine borularla su götürülür. Önceleri akan su, yakınına tuvalet yapılınca kesilir, fakat mezarın yanındaki çeşme akmaya devam eder.

Seyit Siyami Fakı Mezarı

Seyit Siyami Fakı Çeşmesi

[8] Kaynak Kişi: Fatma Demirtaş-Yukarı Çavundur Mahallesi.

[9] Kaynak Kişi: Arif Kalender-Sele Mahallesi.

[10] Kaynak Kişi: İzzet Çamur-Ömercik Mahallesi.

Seyit Siyami Fakı'nın mezarının çevresinden odun götürülmesi "Götürenin başına kötü bir olay geleceği" inancı dolayısıyla yasak olup, yörede şöyle bir efsane anlatılır;

Sele Köyü'ne sınır olan köylerden bir kişi Siyami Dede'nin mezarı çevresinden odun toplayarak evine götürür, kapısının önüne yığar. Akşam yemek yerlerken dışardan yanık kokusu gelir, evin hanımı dışarı çıktığında odunların kendiliğinden tutuştuğunu görür. Kocasına odunu nerden aldığını sorar, adam da Sele'nin Dede'den getirdiğini söyleyince, "Aman adam, evi yakacaksın götür aldığın yere." der, adam odunları eşeğine yükler ve aldığı yere bırakır.[11]

Dede Kavak ve Kavak Pınarı-Kutuören Mahallesi

Seyit Kalender Veli'nin Kerametleri

Anadolu Erenlerinden Seyit Kalender Veli, Ehlibeyt soyundan Seyit Siyami Fakı'nın oğludur, mezarı Çubuk Sele Köyü'ndedir. Çubuk yöresinde Kalender Veli'nin kerametleriyle ilgili pek çok efsane vardır, bunlardan birkaç tanesine yer vermekle yetineceğiz.

1. Mendilden Damlayan Süt

Cücük Köyü'nde çobanlık yapan Kalender Veli, zaman zaman Ankara'da kavaf olan Hacı Bayramı Veli'yi ziyarete gidermiş. Yine bir gün, velayet gücünü kullanarak bir mendile süt sağmış, uçlarını bağlamış, Hacı Bayramı Veli'nin dükkânına gitmiş, sütü duvardaki bir çiviye asmış. Bu sırada aralarında kadınlarında bulunduğu müşteriler gelip gidiyor, çıplak ayaklarına pabuç deniyorlarmış. Onları seyreden Kalender'in kalbi bozulmuş ve mendildeki süt damlamaya başlamış. Hacı Bayramı Veli bunu görünce Kalender'e "Dağın başında değil, ayağı çıplakların yanında keramete yetmeli insan" der.

[11] Kaynak Kişi: Arif Kalender-Sele Mahallesi.

Bu olay Hacı Bektaşi Veli'nin kulağına gider, Cücük Köyü'ndeki Kalender'in çiftliğine gelerek, bu hatası karşılığında beş yüz kuzu kurban kesmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Seyit Kalender hatasını kabul eder ve beş yüz kuzu keser. Hünkâr bunu görünce "Sen gerçekten halis cömertmişsin, ama yazık bu kadar kuzuya, ben dua edeyim, siz de 'âmin' deyin." der. Duadan sonra dört yüz doksan dokuz kuzu canlanır sürüye karışır, bir kuzu da misafire ikram edilir. Bu cömertliğin adı daha sonraları "Kuzukıran" olarak anılır olmuştur.[12]

2. Şah Kalender'in Evlenmesi

Bolu Gerede yöresinde Yaşayan Hz. Ali soyundan olan ve kerametleriyle tanınan Ali Şar Yağdani Sultan'ın kızı Melek Hanım bir gün rüyasında Çubuk Kazası Sele Mezrası'ndan Kalender Veli adlı bir delikanlıyla evlendiğini, nikâhlarını Hacı Bektaşi Veli'nin kıydığını görür ve rüyasını babasına anlatır. Babası kızını alarak Sele Mezrasına gelir yolda Kalender Veli ile karşılaşırlar. Melek Kız hemen "İşte rüyamda gördüğüm delikanlı bu babacığım." der. Yağdani Sultan Kalender'e "Bizi evinizde misafir eder misiniz?" diye sorar, o da: "Tabii buyurun." der ve misafirleri köy odasına götürür, odanın önünde babası Seyit Siyami ile karşılaşır. Babası bu misafirlerin "oda" misafiri olmadığını onları eve götürmesini, Melek Kız'ın onun helali olacağını söyler. Misafirler eve davet edilir, hal-hatır sorulduktan sonra tanışırlar, Meleğin gördüğü rüya anlatılır ve nikâhlarının kıyılmasına karar verilir. Nikâh için Hacı Bektaşi Veli'nin huzuruna göz açıp kapayıncaya kadar kerametleriyle varırlar. Hünkâr Veli gençlerin nikâhlarını kıyar, Yağdani Sultan Gerede'ye gider, Seyit Siyami, oğlu ve gelini de köylerine dönerler.

Ağlayan Kaya-Çit Köyü

Kalender Veli Türbesi-Sele Mahallesi

[12] Kaynak Kişi: Ahmet Kuzukıran-Kargın Mahallesi.

3. Ağlayan Kaya

Seyit Kalender Veli kervanıyla Sele'ye giderken köylerin birinde zengin bir sülalenin kızı, Kalender'in oğlu Mustafa'ya âşık olur. Kız atına biner ve Kalender Veli'nin yanına gelir, oğluyla evlenmek istediğini söyler. Kızı isterler fakat aile şiddetle karşı çıktığı için kızı Aydos Yaylası'na kaçırırlar. Kızın ailesi "asarız, keseriz" diye haber gönderir. Mustafa yaylada koyun güderken zarar gelmemesi için, babası asasıyla etrafına manevi bir halka çizer. Kızın kardeşleri gelip saldıracakları zaman duvara çarpar gibi olurlar, kurtlarla köpeklerle saldırırlar yine Mustafa'ya zarar veremezler. Köye inince Kalender Veli oğluyla gelinini Çit Köyü yakınında bir mağaraya saklar ve oğluna; "Ya gözüm nuru Mustafa buraya sır olun gözyaşlarınız gelene gidene şifa olsun." diyerek gençlerin kırklara karışmasını diler. Âşıkların gözyaşları ebi zemzem olmuş bu mağarada hâlâ akar durur, herkese şifa olurmuş.[13]

4. Namazgâh Tepesi

Şah Kalender Sele Köyü'nde halka imamlık yapar, aynı gün Mekke'ye gider orada Cuma namazını kıldırdıktan sonra geri döner, Tahtayazı ve Sele köyleri arasındaki Namazgâh Tepesi denilen tepeye gelir mübarek asasını yere vurup çıkardığı su ile abdest alır, "namazla taşı" denilen kayanın üzerinde ikindi namazını kıldırdıktan sonra köye inermiş. Bugün hala taşın üzerinde Kalender Veli'nin elleri, alnı ve dizlerini koyduğu yerlerin oyuk olduğu rivayet edilir.[14]

Hacı Ali Türabı'nın Kerametleri

Hz. Muhammed'in soyundan gelen, Çubuk yöresinin çeşitli köylerinde bulunan taliplerini eğiterek pirlik görevini yerine getiren Hacı Ali Türabı'nın türbesi Çankırı'nın Şabanözü İlçesi Mart Köyü'nde bulunmaktadır. Türabı'nın Çubuk yöresinde anlatılan kerametlerine birkaç örnek verebiliriz.

Bir gün Türabı Dede'nin yanından süvariler geçiyormuş. Askerlerin komutanı Türabı Dede'ye "Benim yedi yüz askerim var açız, atlar da aç nasıl doyuracağız?" demiş. Türabı Dede "Allah'ın izniyle doyururuz." demiş. Önce atların arpasını vermek için süvarilere: "Torbaları açın." demiş, bir atın torbasına arpa koyunca bütün torbalar arpayla dolmuş. Bir taraftan da ocakta tencere kaynıyormuş. Sıra askerlerin yemeğine gelince

[13] Kaynak Kişi: Arif Kalender-Sele Mahallesi.

[14] Kaynak Kişi: Arif Kalender.

herkesin eline bir tabak vermiş, "Sıraya geçin." demiş. Sırası gelen askere "Ne istiyorsun?" diye sormuş. Kim ne istediyse kepçeyi tencereye daldırıyor, o yemek çıkıyormuş, bütün askerler ve atlar doymuş.[15]

Türabı Dede Davulu hiç sevmezmiş, benim dergâhımın yanından geçerken davul çalmayacaksınız, bayrağı da biraz eğik olarak geçireceksiniz demiş, bir düğünde dediğini yapmamışlar gelin-damat o gün ölmüşler.

Şabanözü'ne bağlı Araplar Köyü'nden zengin bir kişi hacca gidecekmiş, Ali Türabı'ya "Ali senin de vaktin geldi artık sen de git hacca." demiş, o da: "Kısmet olunca gideriz." demiş. Adam hacda bayram namazında Ali Türabı'yı yanında namaz kılarken görmüş.

Hacı Ali Türabı hacca gitmiş. Hanımı bir gün helva yapmış. Hayvanlarına bakan, ağasını çok seven çobanları da "Abla biraz helvadan ağama götüreyim." demiş. Hanım da içinden "Ağası Hicazda nasıl götürecek ki, herhalde kendi canı istedi." Demiş ama yine de helvayı bir tasa koyup vermiş, çoban hayvanları alıp gitmiş. Ali Türabı hacdan geldiğinde hanımı torbasını açtığında çobana verdiği helva tası çıkmış, meğerse çoban da ermiş bir kişiymiş.

Hızır Efsaneleri

Manevi gücüne inanılan dini şahsiyetlerden Hızır'ın Türk ve Müslüman toplumlarında önemli bir yeri vardır. Hızır Allah'ın insanları hayatını düzene sokmak, kolaylaştırmak, tabiatı yönetmek için gönderdiği kutsal bir ruh, nebi, veli hatta melek olarak görülür.[16] Hızır insanlara genellikle, aksakallı, yoksul görünümlü, elinde asası olan bir ihtiyar olarak görünür. Yardım isteyerek insanları deneyen; kabul gördüğü evlere bolluk-bereket getiren, kötüleri cezalandıran ve çoğunlukla hemen ortadan kaybolan bir şahsiyettir. Çubuk ve çevresinde hemen her köyde onlarca Hızır efsanesine rastlamak mümkün olmakla birlikte birkaç örnekle yetineceğiz.

1. Yağ Küpü

Aşağı Çavundur Köyü'nde "Kuru Şerif" denilen temiz kalpli bir kadın varmış. Bir gün evlerine yaşlı bir adam gelmiş, yağ dolu bir küp bırakmış ve: "Bu sizde dursun kızım, sonra gelir alırım." demiş. Aradan epey zaman geçmiş adam gelmemiş. Ailenin

[15] Sevim Ergün Aydos, Çubuk İlçesi Geleneksel Mutfak Kültürü, Ankara 2014, s. 119.

[16] Muharrem Kaya *Mitolojiden Efsaneye*, İstanbul 2011, s. 75.

yağı tükenmiş, biraz yağdan alıp kullanmışlar. Ertesi gün bakmışlar ki küp tekrar dolmuş, günlerce böyle devam etmiş. Bir gün kadın olanları komşularına söyleyince küp boşalmış, bir daha dolmamış, meğerse gelen adam Hızır'mış."

2. Karagöl ve Beşikkaya Efsanesi

Karagöl, Çubuk İlçesi sınırları içinde bulunan, Çubuk'a 40 km uzaklıkta bir krater gölüdür. Beşikkaya ise gölün yakınında bulunan, beşiğe benzeyen bir taştır. Karagöl ve beşikkaya ile ilgili anlatılan efsane şöyledir:

Karagöl çok eski zamanlarda köymüş. Bir gün yaşlı bir adam gelmiş köydeki insanlardan ekmek istemiş fakat kimse vermemiş. Genç bir gelin de evinin önünde bebeğini emziriyormuş. Yaşlı adam ondan da ekmek istemiş, o da; "Bebeği beşiğine koyayım da vereyim." demiş. Yaşlı adam: "Tamam kızım sen beşiğini al da kıyıya çekil ama hiç arkana bakma." demiş. Gelin kenara çekilince değneğini yere vurmuş ve köy sular altıda kalarak göl olmuş. Gelin bu arada olanları merak ettiği için arkasını dönüp bakmış o anda bebeğin beşiği ile birlikte kendisi de taş olmuş.[17]

Karagöl-Beşikkaya

Çubuk-Karagöl

3. Ayının Yaratılışı

Köyün birinde çok zengin bir ağa varmış. Bir gün ağılın önünde çobanlar koyun kırkarken uzaktan üstü başı kötü bir adam görünmüş. Ağa içinden "Şimdi bu adam benden yün ister." diye düşünmüş. Çobanlara adama yün vermemeleri için tembih etmiş ve kendisi de kırkılan yünlerin altına girip saklanmış. Bu arada fakir adam gelmiş ağanın saklandığı yere gidip asasıyla adama vurmuş ve: "Kalk kalk ayı!" demiş. Ağa o anda ayı olmuş ve "homurdanarak" dağa doğru kaçıp gitmiş, meğerse gelen Hızır'mış, ayı nesli bu adamdan geliyormuş.[18]

[17] Kaynak Kişi: Nazik Ayaz-Çubuk Merke.z

[18] Fatma Bağcı-Tahtayazı Mahallesi.

4. Efendi Ağa

Hacılar Köy'ünde "Efendi Ağa" lakaplı, saf temiz kalpli bir adam varmış. Efendi Ağa bir gün dağda sığır güderken karşısına nur yüzlü, beyaz sakallı ihtiyar bir adam çıkmış ve karnının çok aç olduğunu söyleyerek ekmek istemiş. Efendi Ağa'nın yanında bir ekmek varmış yarısını bölüp ihtiyar adama vermiş. Adam ekmeği alınca "Sağ ol yavrum." diyerek yanından ayrılmış. Efendi Ağa daha sonra yarım kalan ekmeğini çıkarmak için çantasına baktığında, çantasının sıcak bazlama ile dolu olduğunu görmüş ve gelen kişinin Hızır olduğunu anlamış.[19]

5. Emir Osmangil

Akkuzulu Köyü'nde yaşlı bir dede bir evin kapısını vurmuş gelin açmış, dede yoğurt istemiş, gelin de "Ben nerden bulayım yoğurdu, karşıdakilerin ineği-çanağı var git onlardan iste." demiş. Karşı evde Emir Osmangil lakaplı aile oturuyormuş. Dede oraya gitmiş, onlar hemen yemek hazırlamışlar, karnını doyurmuşlar ve adam "Allah sizi bildiği gibi yapsın." demiş gitmiş. Bu aile sonradan çok zengin olmuş, inekleri koyunları çift çift yavrulamış. Diğer kapıyı açmayan gelinin kocası da olanları duymuş karısına "Niye benim evime geleni Emir Osmangil'e saldın?" diye kızmış, meğerse gelen Hızır'mış.[20]

6. Pekmez Küpü

Tahtayazı Köyü'nde yaşlı bir dede bir eve gelmiş ve pekmez istemiş, ev sahibi kadın getirmek için pekmez küpünün yanına vardığında bakmış ki küpler taşıyormuş. Hemen bir tas pekmez alıp getirmiş fakat yaşlı adam ortadan yok olmuş. Bu ailenin sene boyunca pekmezleri hiç tükenmeyince gelen dedenin Hızır olduğunu anlamışlar.[21]

7. Koca Osman

Köylerin birinde "Koca Osman" lakaplı ermiş bir kişi varmış. Her zaman Hızır'ı göstereceğini söylermiş. Bir gün tarlada ırgatlarla birlikte yemek yerken karşıdan eliyüzü kirli dilenci kılıklı bir adam gelmiş. Tırpancılar adamı sofraya oturtmamak için sıklaşmışlar. Koca Osman gelmiş mendiliyle adamın ağzını burnunu silmiş, yemek vermiş. Adam yemekten sonra ortadan kaybolmuş. Irgatlar "Hani Hızır geliyor gidiyor

[19] Aydos, Çubuk İlçesi Geleneksel Mutfak Kültürü.

[20] Kaynak Kişi: Havva Gölcük-Akkuzulu Mahallesi

[21] Kaynak Kişi: Fatma Bağcı Tahtayazı Mahallesi

diyordunuz, nerde Hızır?" demiş, Koca Osman "İşte geldi ya." demiş. Onlar da; "Hani nerde?" demişler. Koca Osman "Demin gelen adam Hızır'dı" der ve cebinden mendilini çıkarıp oradakilere koklatır. Irgatlar mendilin çok güzel kokmasından gelenin Hızır olduğuna inanmışlar.

Koca Osman'la ilgili diğer bir efsaneye göre; Çanakkale Savaşı'nda çarpışmaların en hızlı zamanıymış. Koca Osman köyünde çayır biçiyormuş, tırpanı öyle sallıyormuş ki görenler hayrete düşmüşler, meğerse o anda Çanakkale'de düşmanı kırıyormuş. Savaşta yenilen düşman devletler; "Yeşil sarıklı adamlar geldi bizi tırpanla biçti." demişler. Ne kadar evliya varsa hepsi savaşa gitmiş, bunlardan biri de Koca Osman'mış.[22]

8. Kutlu Misafir

Eski zamanlarda bir eve çok misafir gelirmiş. Misafirler yedirilir, içirilir en iyi şekilde ağırlanırmış. Bir gün misafirlere devamlı hizmet eden evin oğlu babasına; "Artık çok bıktım misafirden bütün kaşıkları yakacağım, kimse gelmesin bize." diyerek ağaç kaşıkları yanan ocağa atmış. Diğer kaşıklar kül olmuş fakat bir tanesi yanmayıp, olduğu gibi kalmıştır. Oğlan gördüklerine çok şaşırmış, bunun üzerine babası; "Gördün mü oğlum, bu kaşık yanmadığına göre bununla kutlu bir misafir yemek yemiş, evimize kimlerin gelip-gittiğini biliyor muyuz, gelen Hızırdı?" demiş, oğlu çok mahcup olmuş ve daha sonra gelen misafirlere daha çok hürmet etmiş.[23]

Türbe ve Yatırlar ile İlgili Efsaneler

Çubuk yöresinde çok sayıda yatır[24] ve türbe bulunmaktadır. Bu yatırların bazılarının gerçek kişi olduğu inancı bulunmakla birlikte, bazılarının ise bu mevkide olumsuz olayların yaşanması nedeniyle "Dedeli" olduğu, dedenin kendine sahip olduğu, kendine zarar vermek isteyenlere, özellikle mezarı üzerine yol, bina yapılmasına izin vermediği inancı yaygındır. Yol ve inşaat yapımları sırasında araçların devrilmesi, kazalar olması hayra yorulmaz, burada yatır olduğuna inanılır. Yatırlarla ilgili bazı köylerde "Sarıl da istersen kara taşa sarıl, Allah evliyaların hatırına duaları kabul eder şeklinde bir söylem vardır. Çubuk ve çevresinde bulunan yatırlar ve etraflarında oluşan efsane örnekleri aşağıda sıralanmıştır.

---

[22] Kaynak Kişi: İsmail Aydos-Hacılar Mahallesi

[23] Kaynak Kişi: Nazmiye Ergün-Çubuk Merkez.

[24] Yatır: İçinde, doğaüstü gücü bulunduğuna ve dilerse insanlara yardım ettiğine inanılan bir ermişin yattığı mezar ya da böyle bir mezarın bulunduğu yer. (https://www.google.com.tr)

1. Okçular Köyü Cami Ustası

Rivayete göre Okçular Köyü Camisi'ni yapan usta çevre köylerde yedi cami daha yapmıştır. Caminin yapımı sırasında usta, akşama kadar bütün taşları kullanarak duvarları örer, kimse taş getirmediği halde ertesi gün inşaatın yanına yine taş yığılırmış. Üstelik bu taşlar çevrede çıkarılan taşlara hiç benzemiyormuş. Bu usta öldükten sonra evliya olduğuna inanıldığı için, caminin karşısındaki mezarının üzerine köylüler tarafından küçük bir türbe yaptırılmıştır.[25]

2. Mimar Küçük Osman Yatırı

Ömercik Köyü Camisi'ni yapan ve Osmanlı kayıtlarında mimar olarak adının geçtiği rivayet edilen Mimar Küçük Osman'ın türbesi Ömercik Camisi avlusunda bulunmaktadır. Mimar Küçük Osman bazı mucizeleri görüldüğü için yöre halkı tarafından kutlu bir kişi olduğu kabul edilmekte, türbesi ziyaret edilmekte, adaklar adanıp mumlar yakılmaktadır. Bu mucizelerden biri mimarın caminin pencere hatıllarında kullanılan insan gücüyle o yüksekliğe kaldırılması mümkün olmayan iki-üç metre boyundaki ağır taşları yapıda kullanmasıdır. Mimarın Mahmutoğlan, Melikşah camilerini de yaptığı rivayet edilmektedir.[26]

3. Hamamkaya Dede Yatırı

Hamamkaya Dede'nin mezarı Karaağaç Köyü sınırları içinde Çubuk II Barajı'nın alt kısmındadır. Baraj yapım çalışmaları sürerken köy halkı yetkililere o bölgede yatır olduğunu, dikkat etmelerini söyler fakat uyarıları pek dikkate alınmaz. Baraj çalışanlarından biri annesiyle köye gezmeye gelir, annesi elini vişne ağacına uzatınca birden kolu kırılır. Bu olay üzerine burada yatır olduğuna inanan yetkililer beş gün çalışarak mezarı bulur, kemikleri kefene ve tabuta koyarak mezar yaptırırlar. Daha sonra baraj yapımı sürerken mezarın yakınındaki kayalar dinamitlenirken, yaklaşık yetmiş tonluk bir kaya gelir ve mezarın biraz üzerinde kalır. Kaya tekrar dinamitle parçalanır hiçbir taş parçası mezara düşmez. Mezarın olduğu yerde Rum hamam kalıntıları ve sıcak su kaynağı olduğu için bu bölge Hamamın Kaya olarak bilinir ve yatır "Hamamkaya Dede" olarak anılır.[27]

---

25 Kaynak Kişi: İsmail Aydos-Hacılar Mahallesi.

26 Kaynak Kişi: İzzet Çamur-Ömercik Mahallesi.

27 Kaynak Kişi: Ahmet Taş-Karaağaç Mahallesi.

Çevrede yatırla ilgili bazı olağanüstülükler olduğu, barajda bekçilik yapan bir kişinin gece nöbetteyken aksakallı bir dedenin gelip kendini tıraş ettiğini, Perşembe geceleri mezarın olduğu yerde ışık yandığını söylediği dedeyle ilgili anlatılanlar arasındadır.

4. Muharrem Dede

Muharrem Kuzukıran Kargın Kalender Ocağı'na bağlı bir Alevi dedesidir. Muharrem Dede'nin yaşadığı dönemde gösterdiği kerametlerden bazıları aşağıda sıralanmıştır.

Çubuk Karaağaç Mahallesi'nde görgü tanıklarının anlattığına göre cemi yöneten Muharrem Dede mutfağa girerek içinde kurban eti kaynayan kara kazanın başına varır ve "Kurban pişti mi?" diyerek kolunu dirseğine kadar kazana daldırır ve kurbanın döşünü çıkarır. Oradakiler "Aman Dede elin kolun yandı." derler ama dedenin koluna hiçbir şey olmamıştır, kolunu yıkayıp ceme devam eder.

Muharrem Dede'nin yanan ocaktan yumurta büyüklüğünde közü ağzına alıp çıkardığı, kaynayan kahveye parmağını batırıp karıştırdığı, yağmur duasına çıktığı zaman mutlaka yağmur yağdığı bizzat gören kişiler tarafından rivayet edilmektedir. Bununla ilgili şu rivayet vardır;

Muharrem Dede bir gün Kargın Köyü Temirli Mevkii'nde sığır gütmektedir. Çubuk Ovacık köylüleri de yağmur duasına çıkmışlar oradan "Ey Muharrem Dede şu halimize bak, neredesin?" diye seslenirler. Sesleri Kargın'a duyulmayacak kadar uzak olmasına rağmen Muharrem Dede'ye malum olur ve eliyle o tarafa doğru su serper, o anda Ovacık'ta yağmur yağmaya başlar. Hemen orada dede için mendil açılır para ve yağ toplanır, dedeye götürülür. Muharrem Dede gelen kişiye: "Siz bağırdığınızda ben falan yerde sığır güdüyordum, ver şu kadar parayı." diyerek, toplanan paranın miktarını bile tahmin eder.[28]

5. Karaağaç Sarı Dede Yatırı

Çubuk Karaağaç Mahallesi'nde Sarı Dede adlı bir yatır bulunmaktadır. Köyde burada yatan kişinin sarı saçlı bir kız olduğu ile ilgili rivayetler mevcuttur. Kaynak kişinin anlattığına göre türbenin yanındaki evde oturan komşuları Hacı Hanım inek sağarken Sarı Dede'yi uzun sarı saçlı, parlak bir üçetek kaftan giymiş olarak görmüş.

[28] Kaynak Kişi: Ahmet Kuzukıran-Kargın Mahallesi.

Sarı Dede hayvanları sıvazlamış ve sabaha kadar semah dönmüş. Yine bir gün Hacı Hanım kapının önünde oturan birini görür ve kayınbabası zannederek seslenmiş bir de çıkıp bakmış ki kimse yokmuş. Kayınbabası oraya hiç oturmadığını söylemiş, meğerse oturan Sarı Dede'ymiş.[29]

Sarı Dede Yatırı-Karaağaç Mahallesi

Şahan Dede Yatırı-Kargın Mahallesi

6. Şahan Dede ve Seyit Çal Dede Yatırları

Yöre halkı tarafından evliya olduğuna inanılan Şahan Dede'nin mezarı Kargın Köyü'ndedir. Rivayete göre Şahan Dede mezarının etrafında hiç ev olmasını istemez, çevresine ev yapanın ocağı söner evleri kapalı kalırmış. Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre bugün mezarın çevresindeki evlerin hepsinin terkedilmiş durumda olmasının nedeni olarak Şahan Dede'nin bu özelliğinden kaynaklanmaktadır. Köyde bulunan Seyit Çal Dede ile Şahan Dede mezarları arasında bir avgın (suyolu) olduğu birbirlerine oradan gidip geldikleri rivayetleri mevcuttur.[30]

7. Muradi Baba Türbesi

Muradi Baba, türbesi Meşeli Köyü yakınında bulunan, dede ocakları Şabanözü Bulgurcu Köyü olan bir Alevi dedesidir. Muradi Baba, karların yeni erimeye başladığı, havanın soğuk olduğu bir günde, Zakir ve Baba ile birlikte Şabanözü İlçesi'ndeki bir köydeki cem ayininden çıkmış, Kalecik'in bir köyüne cem yapmaya gidiyorlarmış. Hiç uyumadan yola çıktıkları için, Muradi Baba uyumak istemiş. Arkadaşları; "Dede hava çok soğuk uyursan ölürsün." demişler. O da; "Er oğlu erin düştüğü yer arka toprağıdır, ölürsem beni başka yere götürmeyin burada gasil edin, buraya defnedin." demiş ve paltosunu başına çekip uyurmuş. İçlerinden biri uyumayıp beklemiş, vakit gelince dedeyi

[29] Kaynak Kişi: Ahmet Taş-Karaağaç Mahallesi.

[30] Kaynak Kişi: Ahmet Kuzukıran-Kargın Mahallesi.

kaldırmak istemiş fakat dede vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine cenazesi bugün türbesinin olduğu yere defnedilmiştir. Meşeli Köyü sakinleri Muradi Baba'nın insanları Allah yoluna sevk ettiği ve orada misafir olduğu için türbe yaptırmış olup hâlâ hizmetini sürdürmektedirler.[31]

Muradi Baba türbesine olan inançla ilgili Meşeli Köyü'nden yaşanmış bir hikâye şöyledir; Köy sakinlerinden bir hanım, rüyasında altı aylık oğlunun yolda yürürken yanmaya başladığını kül halinde yere yığıldığını görür. Acı içinde küllerin arasında çocuğunu ararken karşısına Muradi Baba elinde bir defteri kıvırmış halde çıkar ve " Kızım ben Murat Baba'yım çocuğunun defterini dürüyorum, adaklarını getir, çocuğunu götür." der. Anne yalvarır "Ne olur dedem dürme yavrumun defterini, getireceğim. "der, çocuk küllerin arasından tekrar canlanır. Korkuyla uyanan anne kayınbabasına rüyasını anlatır ve hemen adaklarını yerine getirirler.[32]

8. Dağkalfat Kale Dede Türbesi

Kale Dede Türbesi, Dağkalfat Köyü'nde bir tepede bulunmakta olup adına her yıl şenlikler düzenlenmektedir. Köy halkı tarafından kutlu bir kişi olduğuna inanılan Kale Dede'ye adaklar adanmakta, mumlar yakılmakta, kurbanlar kesilmektedir. Kale mevkiinden odun götürmek yasak olduğu için, burada çok yaşlı ağaçlar bulunmaktadır.[33] Kale Dede'ye olan inançla ilgili köy halkından bir kişi yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: "İşlerimiz bozuldu, çok zor durumdaydık. Yürekten dua ettim, 'Yetiş ey koca Kale Dede, yardım et, sana dört ayaklı kurbanla geleceğim.' dedim. O günden sonra her şey yoluna girdi, ben de kurbanımı kestim."[34]

9. Emir Dede Türbesi

Çubuk İlçesi Aşağı Emirler Köyü'nde, Horasan erenlerinden olduğu söylenen Emir Dede adında bir yatır vardır. Hayatı ve nereden geldiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hüseyin Gazi'nin kardeşi olduğu rivayetler arasındadır. Kutlu bir şahıs olduğuna inanılan Emir Dede yatırı üzerine bir türbe yaptırılmıştır. Emir Dede'nin türbesinin bir vadide bulunmasına rağmen gelen sellerden hiç zarar görmemesi, burada yatan kişinin bir Allah dostu olduğuna dair inançları güçlendirmiştir.

---

31 Kaynak Kişi: Ali Haydaroğlu-Meşeli.

32 Kaynak Kişi: M. Haydaroğlu.

33 Kaynak Kişi: Veli Özkan-Dağkalfat Mahallesi.

34 D. Y.-Dağkalfat Mahallesi.

Emir Dede Türbesi-Aşağı Emirler Mahallesi

Kale Dede Türbesi-Dağkalfat Mahallesi

10. Sarıkız Dede Yatırı

Aşağı Çavundur Mahallesi'nde Sarıkız yatırı bulunmaktadır. Bu yatırın uzun sarı saçlı güzel bir kıza ait olduğu ve bunaldığı için, mezarının üzerinin kapanmasını istemediği rivayet edilmektedir. Köy kadınları yatırın yakınındaki fırına giderken korktuklarından mezarın üzerini çalı-çırpı ile örterler fakat ertesi gün çalılar yok olurmuş. Sarıkız akşamları yatırın yanındaki evde oturan eve misafir olur, ev sahipleriyle sohbet edermiş fakat bu eve tuvalet yapıldıktan sonra bir daha görünmez olmuş. Sarıkız aynı zamanda köyde bulunan başka bir yatırı da ziyaret edermiş. Otuz-kırk yıl öncesine kadar yağmur duası için Sarıkız yatırına uğranır "ya latif, ya latif" denilerek etrafında dolaşıldıktan sonra dua edilecek tepeye çıkılırmış. Günümüzde köy halkı eskisi kadar ilgi göstermemektedir.[35]

11. Ardıçlı Tepe/Yalın Gazi Yatırı

Yalın Gazi'nin, Horasan erenlerinden ve Ankara'da türbesi bulunan Hüseyin Gazi'nin kardeşi olduğu rivayet edilmektedir. Yalın Gazi ve oğlunun mezarları Akbayır Mahallesi sınırları içinde bulunan ormanlık bir tepede bulunmaktadır. Ardıçlı Tepe de denilen, ardıç ağaçlarının yoğun olduğu mevki yöre halkı tarafından kutsal kabul edilmektedir. Bölgedeki ardıçların bir de efsanesi vardır:

Bu yörede yaşayan köy halkı bir gün düşman işgaliyle karşılaşır, bir taraftan kaçarken "Allah'ım düşman eline düşmektense bizi ya kuş et, ya da ardıç." der ve kimi taş kimi ardıç olur. Bugün irili ufaklı ardıçların birbirine yaslanmış insanlar ve çocukları olduğuna inanılmaktadır.[36]

[35] Kaynak Kişi: Ali Yaşar-Aşağı Çavundur Mahallesi.

[36] Kaynak Kişi: Havva Gölcük-Akkuzulu Mahallesi.

Çevre köylerde bu mevki ile ilgili çeşitli inanç ve uygulamalar bulunmaktadır. Yöre halkı uğursuzluk getireceğine inandıkları için ormandan odun getirmezler. Bu uğursuzluklara örnekler verecek olursak, yakın köylerden bir kişi, ağacın bir çöpünü kırmış anında sakalının bir tarafı bembeyaz olmuştur. Yine aynı yerden elekçiler kasnak yapmak için ağacı kesmişler, ağaçtan kan damladığını görünce korkup kaçmışlar.

Aynı yerde bulunan bir taşın üzerindeki oyuğun Hz. Muhammed'in atının ayak izi olduğuna, bu oyuktan boncuk bulanların çocuğu olacağına inanılır.

Tekin Olmayan Yerlerle İlgili Efsaneler

Araştırma yaptığımız köylerin hemen hepsinde, "dedeli" denilen yerler bulunduğu bu yerlerden geçerken özellikle çocuklar ve kadınların çok korktuğu rivayetleri vardır. Bu mevkilerde manda, ejderha görüldüğü, çeşitli hayvan sesleri duyulduğu fakat günümüzde artık bu korkuların pek olmadığı verilen bilgiler arasındadır. Bazı dedelerin "iyiye sıvamadığı, kötülük yaptığı" inanışı vardır. Ayrıca ahırlarda gece ışık yandığı, dümbelek sesleri geldiği, bazı evlerde ayak sesleri duyulduğu ile ilgili pek çok rivayete rastlanmıştır. Çubuk ve çevresinde bu konuda pek çok efsane olmasına rağmen birkaç örneğe yer verilecektir.

Çubuk merkezde bir gelin arka arkaya üç doğum yapmış üç çocuğu da doğduktan sonra ölmüştür. Daha sonra oturdukları evin "dedeli" olduğu söylenerek geline başka bir evde doğum yapması tavsiye edilir. Kadın sonraki üç doğumunu da bir yakınının evinde yapar ve çocuklar yaşar.[37]

Yine Çubuk merkezde bulunan Ömür Dede Mevkiinde, daha önce dört-beş mezar olduğu, bunlardan birinin Ömür Dede adında evliya olduğu, daha sonra mezarların kaldırılarak, yol ve bina yapıldığı bilgileri bölgede yaşayan kişilerden alınmıştır. Sık kazalar yaşandığı için "dedeli" olduğuna inanılan Ömür Dede mevkii ile ilgili bir anlatı da şöyledir;

Günümüzden kırk yıl kadar önce askerden yeni gelmiş bir delikanlı, gece atıyla Ömür Dede'den geçerken arkasına bir kişi atlayıp binmiş. Delikanlının belinden sarılan kişi hiç konuşmadan alaya[38] kadar geldikten, sonra ortadan kaybolmuş. Çok korkmuş olan genç o gün hastalanmış ve kırk gün sonra vefat etmiştir.[39]

Çubuk'un bir köyünde bir evin yeri daha önce değirmemiş. Ev dedeliymiş ve ev halkını zaman zaman korkutuyormuş. Ev halkı uyurken güzel bir gelin şeklinde

---

37 Kaynak Kişi: Saadet Yılmaz-Çubuk Merkez.

38 Bugünkü AYBÜ Çubuk Kampüsü'nün olduğu yer.

39 Kaynak Kişi: Gönül Yaman-Çubuk Merkez.

görünen dede gece evi bekliyormuş. Sabah evin gelini kalkınca onunla birlikte gezdiğini, kapıları çarptığını ayak seslerinden anlıyor, bazen konuşma sesleri duyuyorlarmış.[40]

Kayalarla İlgili Efsaneler

1. İbrahim Kayası

Çubuk Akkuzulu Mahallesi'nde, daha önceleri içinden su damlayan "İbrahim Kayası" denilen bir kaya bulunmakta ve şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Akkuzulu Köyü'nde üç erkek kardeş, öküzle çift sürüyorlarmış, iki atları bir de tayları varmış. Annesi oğulları için bazlama yapmış kızıyla göndermiş. Kız tekneyi omzuna alıp yola çıkmış. Köyde İrbeğem (İbrahim) Kayası denilen, yere gelince karşısına bir dede çıkmış ve "Kızım çok açım bir bazlama versen." demiş, o da "Git başımdan dede kardeşlerim acından öldü, anam pilav pişirdi git ondan iste." demiş. O da: "Ben pilav istemem bazlama isterim demiş. Kız vermemiş, dede kıza "Kızım sizin tayınız yitti mi?" diye sorar, o da "Yitti ya dede, kardeşlerim iki üç gündür arıyor" der. Dede: Tayınız Çingen Deresi'nin ağzında kıl iple meşeye bağlı duruyor, kardeşin Ali de üç güne kadar ölecek." demiş. Kız: "Hadi oradan dede." demiş ve ağlayarak kardeşlerinin yanına varmış ve olanları anlatmış, onlar da "Korkma bir şey olmaz, getir ekmeğimizi yiyelim." demişler. Yemekten sonra gidip tayı dedenin söylediği yerden çözüp getirmişler. Üç gün sonra da Ali kardeşleri ölmüş. Bu olaydan sonra burada "dede" olduğu inancı yaygınlaşmış, bu mevki kutsal kabul edilmiştir.[41]

Akkuzulu, İbrahim Kayası[42]

[40] Aydos, Çubuk İlçesi, s.121.

[41] Kaynak Kişi: Havva Gölcük-Akkuzulu Mahallesi.

[42] Fotoğraf Kaynak: http://www.academia.edu/10474908/Ankara.

2. Gelin Kayası Efsanesi

Çubuk'un bir köyünden zengin bir evin kızı yakındaki Yıldırım Evci Köyü'ne zengin bir aileye gelin gidiyormuş. Gelin ata binmiş hakçılarla[43] birlikte davul zurnayla giderken yolda bir tepede karşılarına bir dede çıkmış ve dede üç kez "Durun!" diye bağırmış. Hakçılar durmamış eğlenceye ve yola devam etmişler. Davul zurnadan hoşlanmayan yolun dedesi gelini atı ve hakçıları oraya taş etmiş.[44]

Bir Yılan Efsanesi

Anadolu'da yılanlarla ilgili pek çok inanç vardır, bunlardan biri de; "Her evin 'temel yılanı' denilen bir yılanı olduğu, bu yılanın evi koruduğu, ev halkına kesinlikle zarar vermediği." inancıdır. Çubuk'tan derlediğimiz efsaneye göre, köylerin birinde bir evin yılanı varmış, bahçede evde dolaşır ev halkı yılandan hiç çekinmezmiş. Bir gün yılan evde hızlı hızlı dolaşıyor, eve girip çıkıyormuş. Evin sahibi kadın gelinine: "Kızım bu yılan ne dolaşıp duruyor, bunun bir derdi var, yoksa sergendeki yavrularına mı dokundunuz?" demiş. Gelin de: "Aman anne ben sergeni düzeltirken orda yumak gibi bir şey buldum, çöpe attım." demiş. O da "Aman kızım getir attıklarını, onlar yılanın yavruları, yoksa bu yılan birimize bir şey yapar." demiş. Yılanın yavrularını bulup yerine koymuşlar. Daha sonra hambarevinden[45] bir ses gelmiş, bakmışlar ki yılan turşu küpünü devirip kırmış, meğerse yılan yavrularını bulamayınca turşu küpüne zehrini akıtmış, bulduktan sonra da ev halkı zarar görmesin diye küpü kırmış.[46]

Evcik Oyunu Efsanesi

Karaağaç Mahallesi'nde çocukların oynadığı "evcik" oyunu hafif nemli toprağa el batırılarak üzeri sıkıştırılarak oluşturulan oyuktur. Bu oyunun kökeni efsaneye göre Abbasi Halifesi Harun Reşit'in kardeşi Behlül Birdane'ye dayanmaktadır. Meczup görünüşlü fakat adaletten, doğrudan yana olan Behlül Birdane bir gün oturmuş evcik yaparken, çok zengin olan Harun Reşit hanımıyla birlikte Birdane'nin yanına gelir ve kardeşine "Ne yapıyorsun Behlül?" diye sorar, o da evcik yaptığını söyler. Halifenin hanımı evciği satın almak ister, o da "Bir akçe verirsen satarım." der ve bir akçe verir, evciği satın alır. Harun Reşit o gece rüyasında hanımını cennette görür, hanımı da aynı

[43] Hakçı: Düğün Alayı.

[44] Kaynak Kişi: Kezban Özmen-Çatköy Mahallesi.

[45] Hambarevi: Ambar.

[46] Kaynak Kişi: Nazmiye Ergün-Çubuk Merkez.

rüyayı görmüştür. Ertesi gün tekrar kardeşinin yanına giden ve evcik almak istediğini söyleyen halifeye Birdane çok yüksek bir rakam söyler. Halifenin itirazı üzerine: "Sen bugün bu evciğin hikmetini bilerek geldin, oysa yengem bilmeden aldı, bugün onun için pahalandı." der. Bu efsaneden dolayı "evcik oyunu" yörede kutsal kabul edilirmiş.[47]

Evcik Oyunu

Sonuç

Kültür, toplumun, binlerce yıldan beri oluşturduğu ortak davranış kalıplarının saklandığı toplumsal bellektir. Efsaneler de geleneksel kültürel ögeler taşıyan ve bunları gelecek kuşaklara aktaran halk edebiyatı ürünleri olup, yaşandığı döneme ve kültüre ait pek çok gelenek, görenek, inanç unsuru barındırır. Çubuk yöresinde yaptığımız araştırma sonucunda elde ettiğimiz veriler de Çubuk halkının inançları, gelenekleri, coğrafyası, tarihi ve sosyo-kültürel özellikleri hakkında fikirler vermektedir.

Çalışma sonucunda derlenen efsanelerin büyük bir kısmının dini nitelikli olduğu görülmektedir. Daha çok velilerin ve değer verilen din büyüklerinin kerametleriyle ilgili olan bu metinlerde halk, velilerin öldükten sonra da bu özelliğini sürdürdüğünü

[47] Kaynak Kişi: Ahmet Taş-Karaağaç.

düşünerek, onların aracılığına ihtiyaç duymaktadır. Bazıları yüzyıllar önce yaşamış olan kişilere ait olan efsanelerin, günümüzde hala yaşıyor ve inanılıyor olması, efsanelerin toplum üzerinde ne denli etkili olduğunun önemli bir göstergesidir.

Bu çalışmanın verilerinden Çubuk halkının, özellikle Alevi köylerinin türbe ve yatırlara özel önem verdiği net olarak anlaşılmaktadır. Anlatılan efsanelerde, türbe sakinlerinin rahatsız edilmemesi gerektiği ve bu makamların muhtelif dertlere şifa kaynağı olduğu inancına sıklıkla yer verilmektedir.

Çubuk'tan derlediğimiz efsanelere genel olarak baktığımızda İslami inançların etkisi ağırlıklı olarak görülmektedir. Metinlerde ayrıca eski Türk inançlarındaki, dağ, ağaç, su ve ata mezarları ruhlarının kutsal kabul edilmesinin izleri de hissedilmektedir. Çubuk ve çevresini mesken tutmuş olan, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında çok büyük önemi olan Horasan erenlerinin yaşamları da yöre halkı tarafından efsaneleştirilmiştir. Halk hala değerlerine sahip çıkmakta ve kutsal yerlere saygı göstermekte, Allah dostu olduğuna inandığı evliyalar aracılığıyla Allah'tan yardım ummaktadır. Özellikle türbe ve mezarlara büyük saygı gösterilmekte, adaklar adanmakta dileği yerine gelenler tarafından türbede kurban kesilerek eşe-dosta ve fakirlere dağıtılmaktadır. Türbelerde dua etmek, mum yakmak, bez bağlamak, kumbarasına para atmak, çevresinde dönmek, duvarlarını öpmek, şifa için uyumak en çok görülen davranış kalıplarındandır. Eskiden daha çok görülen gelin-damat, askere gidecek gençler ve hacı adaylarının türbe ve yatırları ziyaret etme geleneği bazı yerleşim yerlerinde hala devam etmektedir. Yörede efsanelere inanma ve uygulamalar yaş, eğitim, düzeyi ve yaşanılan yere göre değişiklik göstermekte, eğitimli ve kentte yaşayan gençler daha az ilgi göstermektedir.

Din büyüklerine ve kutsal yerlere saygı ve inançla ilgili önemli tespitlerden biri de insanların bilinçaltı korkuları ve dileklerinin rüyalarında tezahür etmesidir. Görüşme yaptığımız pek çok kişi rüyalarında kendi yöresinde bulunan kutsal mekân ve kişilerle ilintili rüya gördüğünü ve rüyalarının gerçekleştiğini anlatmışlardır.

Bu çalışmada Çubuk'ta anlatılan efsanelerin ancak bir kısmı derlenebilmiş olup daha pek çok efsane derlenebileceği muhakkaktır. Efsanelere daha çok vakıf olan yaşlı insanların yaşamlarını yitirmeden, bu değerlerin yazıya geçirilerek kalıcı hale getirilmesi, gelecek nesillere aktarılması yörenin kültür tarihi açısından çok önemlidir. Yöreye ait efsanelerin, doğa ve kültür turizmi potansiyeli yüksek olan ilçenin tanıtımında kullanılması da bölge kalkınmasına katkı sağlayacaktır. Bu konuda daha geniş kapsamlı akademik ve analitik çalışmaların yapılmasının bilim dünyası için yararlı olacağı kanısındayım.

KAYNAKÇA

Aydos, Sevim Ergün, Çubuk İlçesi Geleneksel Mutfak Kültürü, Çubuk Bel. Yay. Ankara 2014.

Ergun, Metin, *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, TDK Yay., Ankara 1997.

Kaya, Muharrem, *Mitolojiden Efsaneye*, Bağlam Yayınları İstanbul 2011.

Elektronik Kaynaklar

http://www.efsane.net/efsane-nedir/.

http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50837/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi-hak-.html.

İbrahim Arslanoğlu http://www.gelincanlar.com/alevilik_hakkinda/27_turabi-dedeleri-ile-soyleyisi.html.

http://www.guncelankara.com/cubukun-alevi-koyleri-arastirmasi-yapildi.html.

Teberoğlu Haydar https://www.uludivan.de/Hac%26%23305%3B-Ali-Turabi.

http://www.academia.edu/10474908/Ankara_-%C3%87ubuk_Tarihi_ve_Arkeolojisi.

Kaynak Kişiler

Adı Soyadı	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Öğrenim Durumu	İşi	Derleme Yeri ve Yılı
Ahmet Kuzukıran	1934	Kargın	İlkokul	Çiftçi-Dede	Kargın M. 2017
Ahmet Saydam	1952	Melikşah	İlkokul	Çiftçi	Melikşah M. 2017
Ahmet Taş	1940	Karaağaç	İlkokul	Emekli	Karaağaç M. 2017
Ali Yaşar	1943	A.Çavundur	İlkokul	Emekli	A. Çavundur M. 2017
Arif Kalender	1963	Sele	İlkokul	Çiftçi-Muhtar	Sele M. 2017
D.Yalçınkaya	1957	Dağkalfat	Okur-Yazar	Ev Hanımı	Dağkalfat M. 2017
Fatma Demirtaş	1947	Y. Çavundur	Okur-Yazar	Ev Hanımı	Y. Çavundur M. 2017
Fatma Bağcı	1930	Tahtayazı	Okur-Yazar Değil	Ev Hanımı	Tahtayazı M. 2017
Fethiye Gürol	1954	Tahtayazı	Okur-Yazar	Ev Hanımı	Kutuören M. 2017
Gönül Yaman	1948	Çubuk Merkez	İlkokul	Ev Hanımı	Çubuk Merkez 2017
Hacı Yılmaz	1969	Melikşah	İlkokul	Çiftçi	M. 2017
Halil Kaya	1928	Kızılcaköy	Okur-Yazar	Çiftçi	M. 2017
Halil Sami	1925	Dağkalfat	Köy Enst.	Emekli Öğretmen	Dağkalfat M. 2017
Havva Gölcük	1937	Akkuzulu	Okur-Yazar Değil	Ev Hanımı	Akkuzulu M. 2017
İnci Taş	1940	Çitköy	Okur-Yazar Değil	Ev Hanımı	Karaağaç M. 2017
İsmail Aydos	1941	Hacılar	Okur-Yazar	Çiftçi	Hacılar M. 2017
İzzet Çamur	1940	Ömercik	İlkokul	Emekli Nakliyeci	Ömercik M. 2017
Kezban Özmen	1932	Çatköy	Okur-Yazar Değil	Ev Hanımı	M. 2017
Mahmut Özdemir	1959	Melikşah		Emekli-Muhtar	Melikşah 2017
Mercan Bal	1945	A. Emirler	Okur-Yazar	Ev Hanımı	A.Emirler M. 201
M. Haydaroğlu	1961	Meşeli	Ortaokul	Ev Hanımı	Meşeli
Mustafa Alkış	1947	Mahmutoğlan	İlkokul	Emekli	Mahmutoğlan M. 2017
Mustafa Yemişçi	1948	Kışlacık	İlkokul	Emekli	Çubuk Merkez 2017
Nazik Ayaz	1942	Kışlacık	Okur-Yazar Değil	Ev Hanımı	Çubuk Merkez 2017
Nazmiye Ergün	1940	A.Çavundur	İlkokul	Ev Hanımı	Çubuk 2017
Saadet Yılmaz	1936	Ankara	İlkokul	Ev Hanımı	Çubuk Merkez 2017
Sefer Kılınç	1949	A.Emirler	Ön Lis.	Öğretmen	A.Emirler M 2017
Süleyman Yıldız	1957	A.Emirler	Lise	Emekli	A. Emirler M.2017
Şerafettin Esim	1961	Gümüşyayla	Lise	Emekli	Gümüşyayla M.2017
Veli Özkan	1935	Dağkalfat	Öğretmen	Em. Öğretmen	Dağkalfat M.2017
Veli Özkan	1935	Dağkalfat	Öğretmen Okulu		
Yaşar Petek	1945	Taşpınar	İlkokul	Çiftçi	Sünlü M. 2017

Menkıbelerin Sosyolojik Etkisi (Ankara-Çubuk Karagöl Menkıbesi Örneğinde)

Kübra Akman*

Özet

Menkıbe hızırların, ermişlerin, velilerin, ya da bir zatın ahlaki meziyetlerini olağanüstü iş ve davranışlarını destânî-efsânevî bir üslupla anlatan fıkra, hikâye, vb. olarak adlandırılmaktadır. Arapça bir kelime olan menkabe, Sözlüklerde "övünülecek güzel iş, hareket ve davranış" anlamına gelmektedir. Menkabe (menkıbe) kelimesinin çoğulu olan menakıb bu anlamıyla ilk defa IX. yüzyıldan itibaren yazılan hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in ashabının faziletlerine dair hadisIeri ihtiva eden bölümlerin adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bundan başka tarihi şahsiyetlerin hal tercümeleri, bazı zümrelerin övülecek işleri ve hatta mukaddes şehirlerin tasvirinden ibaret yazılara da menakıb denilmiştir. Bu makalede menkıbenin tanımlaması yapılmış olup menkıbelerin özelliklerinden, Menkıbenin masal ve efsaneden farkına kadar genel olarak ne olduğuna dair bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca menkıbenin topluma etkisi üzerinde durulmuştur. Ankara'nın Çubuk ilçesi Karagöl Menkıbesi örneği verilerek onun üzerinden menkıbenin sosyolojik etkisi yorumlanmıştır. Bu çalışmada ki amaç menkıbelerin doğruluğu ya da yanlışlığını ispatlamak değil sosyolojik olarak topluma etkisinin olup olmadığına bakmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Menkıbe, Menâkıpname, Çubuk ilçesi, Karagöl, Toplum, Hızır.*

* Bartın Üniversitesi 2017 Sosyoloji Bölümü Mezunu.
E-posta: kubrakmann@gmail.com

Sociological Effects of Legends (In The Light of Ankara-Çubuk Karagöl Legend)

Abstract

Menkıbe refers to a kind of anecdote or narratives, or etc. which tells moral virtues, miracle works and behaviours of deux ex machines (hızırs), saints, walis or holy people with an epic and legendary style. Menkabe, an Arabic Word, stands for "good actions, movements or behaviours that are to praised. The word "Menakıb" which is the plural of "Menkabe" or "Menkıbe", is begun to be used with this meaning first time as the name of the chapters which are involving hadiths (sayings of Prophet Mohammed) about virtues of the Prophet Mohammed's companions told in the Hadith books which have been written since the 9th Century. Apart from this, narratives that consist of historical personages' life histories, actions to be praised belong to some communities and even depictions of sacred cities are also called as "Menakıb". In this article, definitions of menkıbes are made; information is given about the features of Menkıbes, what a Menkıbe generally is, what the differences it has from stories and legends. Additionally, the impacts of menkıbes are emphasized. With Menkıbe Karagöl that is belongs to Çubuk district of capital city of Ankara is given as an example, and thus, sociological impacts of menkıbes are interpreted on the basis of it. The aim of this study is not to prove that menkıbes are correct or incorrect but to examine that they have an impact sociologically on the society.

Key Words: *Menkıbe, Menâkıpname, Çubuk district, Karagöl, Society, Deux Ex Machine (Hızır).*

Giriş

Menkıbeler dünden bugüne insanların yaşamlarına yön veren, eğitici öğretici bir rol oynayan anlatılar olmuştur. Ahlak ve din konusu menkıbelerde her zaman öncelikli olmak üzere çeşitli kerametlerin dile getirildiği bu anlatılar genellikle biçim olarak kısa ve sade bir anlatıma sahiptir. İnsanların kolayca inandığı, kahramanlarının gerçek ve mukaddes sayıldığı menkıbeler toplumumuzda büyük bir etkiye ve tartışmaya sahiptir. Bunun yanı sıra Menkıbeler insan hayatında büyük bir öneme de sahip olmuştur. İyiyi, doğruyu, güzel olanı anlatmak için iyi bir kaynak olan, insanlara yol, yön gösteren bu anlatılar önemli olduğu kadar bir de sosyolojik etkileri vardır.

Bu makalede öncelikle "menkıbe" kavramı ele alınacak olup, sonrasında Ankara'nın Çubuk İlçesi'nde bulunan bir krater gölü olan Karagöl'e ait bir Hızır menkıbesi konuya örnek gösterilecektir. Konunun daha iyi anlaşılması için Çubuk İlçesi'nin adı, tarihi, dini hayatı hakkında bilgi verildikten sonra menkıbenin sosyolojik etkisi ortaya konulacaktır.

Araştırmanın evren ve örneklemini Ankara İli Çubuk İlçesi oluşturmaktadır. Ayrıca menkıbeyle ilgili ulaşılabilen yazılı kaynaklar sentezlenerek yazıya dökülecektir. Bu doğrultuda araştırmanın yaklaşımı olarak nitel araştırma yaklaşımı ve veri toplama aracı olarak mülakat, internet araştırması ve doküman incelemesi kullanılacaktır.

Menkıbe Kavramı

Menkıbe kelimesi sözlüklerde menkıbe, menkabe, menkabet; çoğul biçimiyle menakıb ya da menakıp; menkıbeleri içeren kitap anlamıyla menakıpname olarak geçmektedir. Ayrıca menkıbe-gû, menkıbe-hân, menkıbevi, menkabevi kelimeleri menkıbe kavramıyla ilgili olarak sözlüklerde yer almaktadır. Kaynaklarda menkabe ya da menkıbe olarak iki şekilde karşımıza çıkan aslı Arapça olan menkabe kelimesinin zamanla Türk insanının dilinde menkıbe olarak değişikliğe uğradığını düşünmekteyiz. Bazı araştırmacılar kelimenin menkabe olması gerektiğini ısrarla vurgulasa da kelime menkıbe şeklinde dilimizde yaygın bir kullanıma sahiptir. Menkabe kelimesi Arapça isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak yahut haber vermek anlamına gelen nekabe kökünden türemiştir. Türkçede galat olarak menkıbe tarzında söylenmektedir. Çoğulu menakıp olan kelime sözlükte "övünülecek güzel iş, hareket ve davranış" anlamına gelmektedir.[1]

Menkabe yahut menâkıb, tasavvuf tarihinde sûfîlerin izhar ettikleri harikulade olaylar demek olan kerametleri nakleden küçük hikâyeler manasında tahminen IX. Yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Pek yaygın olmamakla beraber bu sebeple, keramet kelimesinin çoğulu olan kerâmât da menkabe veya menâkıb yerine kullanılmıştır.[2]

Hızır Kavramı

Arapça kaynaklarda hadır (hadr, hıdr) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime Türkçe' de Hızır ve Hıdır biçiminde kullanılmaktadır. Hadır "yeşil,

---

1 Gülay Karaman, "Mevlana'nın Menkıbeleri Üzerine Folklorik Bir İnceleme", *Turkish StudiesInternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3 Summer, 2012, s. 1677

2 Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri*, Timaş yayınları, İstanbul 2016, s. 21-22.

yeşilliği çok olan yer" mânasında ki ahdar ile eş anlamlıdır. Bu mânadan hareketle hadır kelimesinin özel isimden ziyade lakap ve sıfat olarak kabul edildiği söylenebilir. Nitekim bazı kaynaklarda Hızır'a bu ismin, kuru yerde oturduğunda altından otların yeşerip dalgalanması (Buhârî, "Enbiyâ", 29), cennet pınarından içtiği için bastığı her yerin yeşile bürünmesi (Makdisî, III, 78) sebebiyle verildiği kaydedilmektedir.[3] Hızır kavramı kerametleri ve olağanüstülükleri de içine almaktadır onun bulunduğu yerde mutlaka bir mucize olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca ölümsüz olduğuna ve darda kalanların yardımına koştuğuna inanılan yol gösterici, iyi olanı, doğru olanı anlatan bir ulu, kutsal kişi olarak bilinir.

Menkıbelerin Özellikleri

Kaynaklarda menkıbe için yapılan tanımların hemen hemen birbirinin aynı olduğu görülmektedir. Din büyüklerinin, kahramanların, tarihe geçmiş ünlü kimselerin, ermişlerin, velilerin ya da bir zatın ahlâkî meziyetlerini, olağanüstü iş ve davranışlarını destânî-efsânevî bir üslûpla anlatan fıkra, hikâye vb. menkıbe olarak adlandırılmaktadır. Tanımlar değerlendirildiğinde menkıbelerin olağanüstü insanların, özellikle tarihî şahsiyetler ile din büyüklerinin, övgüye değer yaşamlarını çoğu kez efsanevî bir tarzda anlatan hikâyeler olduğu sonucuna ulaşılır. Menkıbelerin yazılış amacının söz konusu edilen veli ya da tarihî şahsiyetin yüceltilmesi olduğu tanımlarda öne çıkan bir özelik olarak dikkat çeker. Bununla birlikte menkıbelerin önemli bir işlevi olan öğreticiliği bu alanda verilen eserlerde görmek mümkündür.[4]

Bazı tanımlar oluşturulurken menkıbe için efsane, hikâye ve masal kelimeleri kullanılmıştır. Bu kullanımlar menkıbelerin de diğerleri gibi olaya dayalı anlatmaya bağlı türler oluşundan kaynaklanır. Bunun yanı sıra efsane, masal, destan ve menkıbe konu itibariyle olağanüstü olayları işler. Menkıbelerde kerametlere dayalı olağanüstü olaylar anlatıldığı için menkıbe tanımı yapılırken bazı kaynaklarda masal, bazılarında ise efsane kelimeleri kullanılmıştır. Anlatımdaki olağanüstülükler söz konusu olduğunda menkıbeleri yazan kişilerin çoğu zaman hayatı anlatılan velinin bir müridi olduğu, şeyhine büyük bir bağlılık içerisinde eseri yazdığı da göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Masal ve efsaneden farklı olarak menkıbelerin kahramanları gerçek kişilerdir. Üslûp ve anlatım bakımından aralarında benzerlik olsa da menkıbe bu açıdan diğer türlerden ayrılır.[5]

---

3 URL1(www.diyanetislamansiklopedisi.com/hizir)

4 Karaman, "Mevlana'nın Menkıbeleri", s. 1678.

5 Karaman, "Mevlana'nın Menkıbeleri", s. 1678-1679.

Menkıbeler çoğu kaynakta aynı şekilde tanımlanmıştır. Menkıbelerin özelliklerini genel olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kahramanlar gerçek ve mukaddes kişilerdir.

2. Olayların belirli yeri ve zamanı vardır.

3. Sırf eğlenmek, bir eşyanın yahut tabiat olayının izahını yapmak için oluşturulmuş değildir. Gerçek olduklarına inanılır.

4. Yarı mukaddestirler ve bir doğma gibi kendilerini kabul ettirirler.

5. Konu edindikleri veli hayatta iken de, öldükten sonra da meydana gelebilirler.

6. Biçim olarak son derece kısa ve sade bir anlatım tarzına sahiptirler.[6]

Menâkıbnâmelerin Kaynakları

Bilginin öğrenilmesi ve kullanılması mekanik, bedelsiz, süreçsiz, tüketime dayalı ahlakilikten yoksun bir şekilde kişisel menkıbenin kamilleşmesine imkân tanımayan bir serilik ve sığlığın ağlarına mahkûm edilmiştir. Bu bilme sürecinin oldukça indirgemeci ve karesel algılamalara dayalı, her türden şeyin sınırsızca kullanımının bir furya haline geldiği, karmaşık sellerin arasında; doğal çevrenin, uygarlığın ve insanın yok oluşunu hızlandıran modlar ve kodlar üzerine inşa edildiğine şahit olmaktayız.[7]

Menkıbeler gerçeğe yaslanan özelliğiyle bugün başta tarih olmak üzere pek çok bilim alanı için önemli bir başvuru kaynağıdır. Batılılar menkıbelerin önemini bizden yaklaşık bir asır önce kavramıştır. Batıda légendes hagiographiques adıyla anılan evliya menkıbeleri üzerine tarihî, sosyolojik, psikolojik alanlarda yapılan çalışmalar XIX. yüzyılda başlamıştır. Bu çalışmalar arasında Hippolyte Delehaye'in eserleri önemli bir yere sahiptir.[8]

Batıda aziz menkabelerinin önemi daha önce anlaşılmış olduğundan, onlar üzerinde yapılan tarihî, sosyolojik ve psikolojik mahiyetteki araştırmaların mazisi de hayli eskidir. Muhtelif Hristiyan azizlerinin menkabelerini toplayan koleksiyonlar, matbaanın icadını müteakip basılmaya başlandığı gibi işaret edilen nitelikteki araştırmalar da XIX. Yüzyılda başlamıştır. Yüzyılımızın başından itibaren ise bu saha da kıymetini hala koruyan önemli eserler yayınlanmıştır.[9]

---

6 Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı*, s. 61.

7 Ali Öztürk, *"İmajoloji" (Bir Disiplin Denemesi)*, Elis Yayınları, Ankara 2013, s. 18.

8 Karaman, "Mevlana'nın Menkıbeleri", s. 1679.

9 Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı*, s. 10.

Sonuçta; Batı, geçmişten günümüze çok büyük değişimlere sahne olmuştur. Buna rağmen görelide olsa hemen hemen hiçbir dönem huzur ve dinginliği yakalayamamıştır. Gücün zirvesine vardığı anlar çoktur. Ancak batının kendi egemenliğini sürdürmek ve yaymak için bitmez tükenmez bir arayış içinde olduğu da aşikârdır.[10]

Menakıpname yazarları ya konu edindikleri velinin çağdaşı olup aynı muhitte yaşamışlardır, ya da kısa veya uzun bir müddet sonra ortaya çıkmışlardır.

Bu farklı durumlara göre, eserlerini yazmak için kullandıkları kaynaklar da tabiâtıyla farklı olacaktır. Eğer yazar velinin çağdaşı olup ve aynı muhitten ise, temel kaynak şüphesiz kendisinin ve kendisi gibi olanların görgü ve bilgilerine dayanan müşahedelerdir. Böyle bir yazarın kaleminden çıkan menakıpnamenin ihtiva ettiği menkabeler, genellikle gerçek bir zemine dayanan olayları yansıtır. Ne var ki bunlar birtakım menkabe unsurlarıyla süslenmiştir. Şayet yazar veliden sonraki bir devirde yaşamış ise, bizzat kendi müşahedeleri gibi değerli bir kaynaktan yoksun kalmakla beraber, bu defa

1. Sözlü gelenek
2. Yazılı kaynaklar
3. Tarihi kalıntılar

olmak üzere üç türlü kaynağı kullanmak durumundadır.[11]

Sözlü gelenek, velinin hayatında ve ölümünden sonra, bilhassa halk arasında teşekkül eden menkıbeleri ihtiva eder. Velinin ölüm tarihi ile menakıpnamenin kaleme alındığı tarih arasındaki zaman ne kadar uzun olursa, menkabelerin vesair sözlü geleneğin deforme olma ihtimali de o derece fazla olur. Dolayısıyla velinin şahsiyetini gerçeğe uygun bir tarzda yansıtma nispeti de o ölçüde düşüktür.[12]

Yazılı kaynaklar ise, kısmen velinin yaşadığı sırada yazıya intikal edebilmiş görgü ve bilgilerden oluştuğu gibi, yine o devirde o veliyi konu alan başka menakıpnameler de olabilir. Ancak yazılı kaynakların çoğunun velinin yaşadığı devirden çok sonra kaydedilmiş şifaî menkabelerden ibaret bulunduğu durumlar bir hayli fazladır.[13]

Üçüncü gurubu teşkil eden tarihi kalıntılara gelince, bunlar velinin zamanından kalan türbe, mezar, kitabeler, tekke binaları, velinin bizzat kendine ait eser ve eşyalardan ibarettir. Bunlar menakıpname yazarları için bazen çok değerli kaynaklar olabilir. Şu var ki, bütün veliler için aynı durumun bahis konusu olduğu söylenemez; zira yukarıda

[10] Ali Öztürk, *Kriz Sosyolojisi Batı Merkezciliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 167.

[11] Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı*, s. 66.

[12] Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı*, s. 66.

[13] Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı*, s. 66.

sayılan şeylerin hiçbiri menakıpname yazarının zamanına intikal etmemiş olabilir. Bu takdirde yazar, ilk iki maddede söylenenlerle yetinmek zorunda kalacaktır; nitekim bazı hallerde böyle olmuştur.[14]

Menkıbelerin Topluma Etkisi

Menkıbeler oluştukları günden bugüne insanları etkilemeyi başarmış ve bu sayede kalıcılığı sağlamış anlatılardır. Menkıbeler her ne kadar sözlü gelenek, yazılı kaynaklar, tarihi kalıntılar olarak üçe ayrılsa da en çok sözlü gelenek sayesinde ayakta kalmayı başarmıştır.

Sözlü gelenek bir yönüyle yazılı olmayan sözlü tarihin de kendini muhafaza ettiği önemli bir yapıya sahiptir. Çünkü halk muhayyilesi asla yalan söylemez. Halk muhayyilesi unutmaz ve unutturmaz. Sözlü geleneğin en önemli özelliklerinden biri de dilinin açık, anlaşılır ve verdiği mesajın net olmasıdır.[15]

Menkıbeler dilden dile, kuşaktan kuşağa, Toplumlardan toplumlara aktarılarak bugüne ulaşmıştır. Sosyal hayatta ders verici özelliğiyle ortaya çıkmış, eğitici, yol gösterici bir rol oynayarak bugüne kadar gelmiştir. Ahlak ve din konusu menkıbelerde her zaman öncelikli bir etken olmuştur. Bir insanın başka bir insana doğru yolu göstermesi, nasihatler vermesi, kırmadan, incitmeden dolaylı yoldan iyi olan güzel olan davranışları anlatmasında menkıbeler kilit nokta olmuştur. Menkıbelerde Adalet, yardım, sevgi, merhamet, gibi konularda örnek davranış gösterme vardır. Ve insanlara bu duygular menkıbelerle aşılanmaya çalışılmıştır. Menkıbelerin oluşmasında en büyük etken insan olarak görülmektedir, menkıbe hem toplumdan etkilenmiş hem de toplumu etkilemiştir.

Menkıbelerin en önemli özelliği gerçek olup olmaması değil oluştuğu günden bugüne doğruluklarına inanılması olmuştur. Yani insanlar bu konularda çok fazla bir sorgulama gereği duymamış gerçek olup olmamasından ziyade anlattıkları örneklerinde vermek istedikleri mesajın etkili olması için menkıbeleri kullanmışlardır. Doğruluk, iyilik, güzellik vb. konular menkıbeler üzerinden dile getirilmiştir. Menkıbelerden bahsedilmiş bu makalede aşağıdaki metin tam da menkıbelerin gidişatını anlatmıştır.

---

[14] Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı*, s. 66.

[15] İbrahim Ethem Arıoğlu, "Ankara Savaşı, Yıldırım Bayezid ve Timur üzerine Halk Anlatıları", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara, Temmuz, 2016, s. 317.

Menkıbe ve Işıklandırılmış Patika Tedrisatı

"Modern dünya görüşü en çok medeniyetimizin titizlikle geliştirdiği teknikleri vurdu. O teknikler ki "patikalar" gibidir, ama değil. Malumunuz, "patikalar" en çok Heiddegger'e yakışan bir ifade. Fazla kelama lüzum yok, insanların binlerce yıl yürüyerek tanıdığı yola; yani bir tarafıyla geleneğe gönderme yapıyor. İnsanların binlerce yıldır tecrübe ederek ve birlikte inşa ettiği bu yol hem dikey hem yatay ve dinamik bir yolculuğun zemini ola. Bir bakıma yolculukta yol yapma, ama özünde biraz da zeminin imkânları, yoldaki insanların izleri...

Fakat menkıbeler, bir ormanla insanlığın buluşmasından ve iş birliğinden daha başka bir şeydir. O biraz ışıklandırılmış bir patikaya benzer. Ve dahi önce ışık sonra patika… (bu ayrım, İslam medeniyetiyle Batı uygarlığının farkından kaynaklanıyor)

Şimdi modern dünya görüşü bütün patikaları otoban yaptı. Yaptı yapmasına; ama güneşi, ayı, yıldızları, kar tanesini ve bilumum ışık kaynakların kullanılarak oluşturulmuş o güzergâhı da yok etti. O titiz, manidar, sanatsal ve manevi ahenkli kesret ışıklarını; kaba, uyumsuz ve ışıldak bir sarıya değiştirdi (olan Batı'ya değil bize oldu).

Sonra baytlar ve bitler geldi, onlar otobana sanal bir ışık saçtılar (saçma sapan). Yol pîrüpak oldu o ışıklarla, herkesler otobanın içinde, yeni sanal patikaları yürüyor. Emeksiz ve revnakız, rayihasız ve ruhsuz ışıklar…

radyasyonun koftiden kesret çocukları
insanlığa yol yordam gösteriyor
otobanla" [16]

Menkıbelerin toplumdan etkilendiği ve toplumu etkilediği ortadadır. Batının bizden önce tanışmış daha doğrusu yazıya aktarmış olduğu menkıbelere verilen değerin ve önemin azalmasının yanında toplumdaki etkisinin de geçmişe göre azaldığı görülmektedir. Menkıbeler insanların inansalar da inanmasalar da dolaylı yoldan bir gerçeği dile getirmek amacıyla, yol göstermek maksadıyla kullanılmıştır. Yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzerine menkıbelerin bir değişim dönüşüm içerisinde geçmişten günümüze geldiğini görmekteyiz. Modern hayattaki insana direkt verilen emir ve yasaklara bakarak yaşanmış deneyimleri örnekleyen menkıbeler üzerinden verilen mesajlar vardır ve insanı düşünmeye, sorgulamaya ders almaya sevk eden bu menkıbeler direkt verilen emirlerden daha etkili olmuştur. Modern dünyanın insanı tek bir çizgi üzerinde yürütmesi menkıbelerin de yok olmasına neden olmuştur. Sorgusuz sualsiz yaşayan

[16] *Ali Öztürk*, "Tasavvuf Sosyolojisinin İmkanları ve Krizleri Üzerine (Orta Asya Tasavvufi İslamlaşması Örneğinde)", *APJIR* 01-01 (2017) s. 68-76.

insanlar ve düşünmenin olmadığı bir dünyaya götürmüştür. Önemli olan menkıbenin doğruluğu ya da yanlışlığı değildir. Önemli olan menkıbelerin yalanda olsa doğruda olsa neyi amaçladığını öğrenmektir bir menkıbede verilmek istenen ders çıkması gereken sonuç nedir ona bakmaktır. Menkıbenin ruhunda insanı düşündürme, ders çıkarma insana kendi yolunu kendisinin bulmasının öğretilmesi çabası vardır. Ama günümüzde yok olan menkıbeler, ruhsuzluk ve herkesin ilerlediği tek bir sanal bir yol vardır. Buna rağmen ayakta kalan menkıbeler toplumu eskisi kadar olmasa da etkilemeye devam etmektedir.

Çubuk İlçesi'nin İsmi

Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden sonra, çubuk çevresine ne zaman yerleştikleriyle ilgili kesin bilgiler yoktur. Selçukluların 1073 yılında Ankara'yı fethettiği bilgisine dayanılarak çubuk çevresinin de aynı tarihlerde Türklerin eline geçtiği, Orta Asya'dan ve özellikle Horasan'dan büyük göç dalgalarının geldiği tahmin edilmektedir. "Çubuk" adının da, Anadolu'nun fethi sırasında, bölgeyi ele geçiren Selçuklu komutanlarından Çubuk Bey'den geldiği şeklinde görüşler bulunmaktadır.[17]

"Çubuk" kelimesi, Türklerde erkek ismi, aşiret ismi ve yer adı olarak kullanılmıştır. Çubuk'un isminin de 11. yüzyılda Selçukluların, Sultan Melikşah devrinde Anadolu'daki fetih hareketlerine katılan Türk Beyi, yani Çubuk Bey'den almış olduğu biliniyor. Başka bir rivayete göre, Çubuk yöresinin bulunduğu ovanın suyu oldukça boldur. Bundan dolayı yerleşim alanı çayırlık, çimenlik, kavak, söğüt ve bağ çubuklarıyla kaplıdır. Daha önce çayırlık olan bölgeye, çubuğu bol olmasından dolayı "Çubuk" adı verilir.[18]

İlçenin adının her ne kadar iki yerden gelmiş olduğu düşünülse de, ilçenin adının Ankara savaşıyla duyulması ve ilçede bulunan şu an mahalle statüsündeki bazı köylerin adının Ankara Savaşıyla ilgisi olmasından dolayı ilçenin adının Selçuklu komutanı Çubuk Bey den aldığı görüşü ilçede daha ağır basmaktadır.

Çubuk İlçesi'nin Tarihi

Çubuk, Ankara il merkezine 39 km uzaklıkta bir ilçedir. İlçe yeşil olmasıyla dikkatleri çeker. Tarım ve sanayi alanlarında ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Çubuk turşusuyla ünlüdür. Ankara savaşının çubuk ovasında yapılmış olması, Yıldırım

[17] Sevim Ergün Aydos, Çubuk İlçesi Geleneksel Mutfak Kültürü, 2014, Ankara, s. 14.

[18] URL2 (http://www.milliyet.com.tr/ankara-nin-ilcelerinin-isimleri-nereden-geliyor--gundem-1432593/)

Beyazıt Üniversitesinin çubukta olması, ilçede Agat taşı çıkarılması, Göl ve Barajlarının olması, ayrıca Türkiye'nin iç ve dış hatları bir arada bulunduran Ankara Esenboğa Havalimanının çubuk sınırları içerisinde olmasından dolayı stratejik bir değere sahiptir.

Çubuk ve civarı Anadolu'nun Türkler tarafından fethi sırasında ilk ele geçen yerlerdendir. Bu bölgeyi, Selçuklu komutanlarından Çubuk Bey ele geçirmiştir. Çubuk isminin buradan gelmiş olabileceği konusunda görüşler bulunmaktadır. Çubuk, Türklerin fethinden sonra yoğun bir şekilde Oğuz Boyları'nın iskanına sahne olmuştur. XVI. Yüzyıldan kalan Osmanlı tahrir defterlerindeki köy adları Alayundlu, Çavundurlu, Eymür, İğdir, Kınık, Peçenek ve Yazır boylarından bazı grupların bu bölgede yerleştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Karakeçili ve Akçakoyunlu aşiretleri de Çubuk'a yerleşmişlerdir. Türk aşiretlerinin birçoğu Çubuk'a geldikten sonra zamanla yerleşik hayata geçmişlerdir. XVI. Yüzyılda aşiretlerin hemen hemen tamamı konargöçerliği bırakmış ve köylerde oturarak, zirai üretim ve hayvancılıkla uğraşmaya başlamıştır. Bölgede, bu dönemde sadece iki aşiret yerleşik hayata geçmemiştir. Bunlar Murad Fakihlü ve Işık Gazilü cemaatleridir. Aşiretler yerleşik hayata geçmelerine rağmen yayla hayatını sürdürmeye devam etmişlerdir.[19]

Çubuk İlçesi ve köyleri İlk Tunç Çağı dönemlerinden beri tarihin içinde yer almıştır. Roma Döneminde "Hac Yolu" olarak da anılan Roma Yollarından biri Çubuk'tan geçmektedir. Yine Çubuk içinde birçok mağara insanlar tarafından korunmak, barınmak ve gizlenmek amacıyla kullanılmıştır. Çubuk'ta ilk yerleşimlerden sonra Hitit, Frig, Galat, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyeti hüküm sürecektir. Türklerin Anadolu'ya egemen oluşuyla Türkmen boylarının da yurdu olur. Birçok Oğuz Boyunun adı bugün köy isimlerinde yaşamaktadır. Horasan'dan bölgeye gelip yerleşen ve Çubuk ovasında köylerin oluşmasına sebep olan Horasan Erenleri de bulunmaktadır. Yine Ankara Savaşının ardından bölgede kalan Türk ve Moğol kuvvetlerinin kurmuş olduğu köyler bulunmaktadır.[20]

İlk ve orta çağlardan itibaren kral yolu üzerinde bulunan Çubuk ilçesi toprakları tarihi gelişim sürecinde yerleşme ve ekonomik faaliyet anlamlarında zamana göre hızlanan ya da yavaşlayan dönemlerden geçerek günümüze gelmiştir. Türklerin yerleşiminin Ankara'nın Türkler tarafından alınmasıyla tahmin edilen çubuk yerleşim alanı, tarih içinde Hattiler, Hititler, Frigyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlıların hâkimiyetinde kalmıştır. Bıraktıkları tarihi kalıntı ve izler; bu uygarlıkların kültür ve medeniyetlerini günümüze kadar ulaştırmıştır.[21]

---

[19] URL3 (http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MTM)

[20] URL4 (https://www.academia.edu/10474908/Ankara_-%C3%87ubuk_Tarihi_ve_Arkeolojisi)

[21] Aydos, *Çubuk İlçesi Geleneksel*, s. 13.

Tahrir defterlerindeki verilere göre günümüzde ilçe merkezinin bulunduğu yerde "Çubukbazarı" köyü vardır. Bugün çubuk kazasının idari ve mülki sınırları içerisinde bulunan bölge, 1463 yılı kayıtlarında iki ayı idari birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar "Taallükat-ı çubuk" ve "Taallükat-ı Binari ili" şeklinde ifade edilen birimlerdir.[22]

Osmanlıca yazılmış "Salname-i Vilayet" adıyla bilinen bir eserde çubuk hakkında şu bilgilere yer verilmektedir. O günlerin çubuk 'unu tanıma açısından, faydalı olur inancıyla aynen aktarmayı uygun buldum. Osmanlıca kaynaklarda "Çubuk-abad" adını alarak geçmektedir ki, abad; mamur, şen ve bayındır anlamına gelir. Demek ki bugün yeşil çubuk şekline dönüşmüştür.[23]

Osmanlı döneminde çubuk ya da Çubukabad olarak isimlendirilen bu idari birim, günümüze kadar uzanan tarihi süreçte, Ankara'nın hep bir parçası olmuştur. Bunda çubuk kazasının fiziki ve coğrafi konumunun payı büyüktür. Çubuk / Çubukâbâd, Osmanlı döneminde, idari yapılanmanın genelde klasik şeklini aldığı 16. Yüzyıldan itibaren, Ankara sancağına /livasına bağlı bir kaza, 20.yüzyılın ilk yirmi yılında yine aynı idari birim içinde bir nahiye, Cumhuriyet döneminde de ilçe olarak idari yapıda yerini almıştır.[24] Çubuk'un kuruluşundaki ilk adının Çubukâbâd olduğu, yazılışının uzun olduğundan zamanla âbâd ekinin kaldırılarak resmi muamelelerde Çubuk'un kullanıldığı belirtilmiştir.[25]

Evliya Çelebi XVII. yüzyılda doğudan batıya doğru yaptığı seferi anlatırken; Çubuk ovasını 10 gün boyunca gezdiğini ve burasının 150 akçelik kaza, 7 nahiye ve 70 köyden oluştuğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi seyahatnamesinden anlaşılacağı üzere ilçenin 1648 yılında bir yerleşim yeri olduğu açıktır.[26]

Günümüzde Ankara ilinin bir parçası olan Çubuk, Osmanlı dönemi kaynaklarında, bu ismin yanı sıra çubukâbâd olarak da anılmıştır. Çubuk / Çubukâbâd, Osmanlı Devleti'nde idari yapının klasik şeklini aldığı 16.yüzyıldan itibaren Ankara sancağının (livasının) bir kazası olmuştur. Çubuk'un idari yapıdaki bu statüsü, 1902 yılının en geç ekim ayında sona ermiştir. Çubuk, artık bu tarihten itibaren, kendisi ile birlikte nahiyeliğe düşürülen Zir (Yenikent ve çevresi) ile birlikte, 28 Teşrin-i sani 1336 / 28

[22] Hayrettin Gültekin, "Çubuk bazarı'ndan Çubuk İlçesine (Nüfus ve Ekonomi)", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi yayınları, Ankara, Temmuz 2016, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara, Temmuz 2016, s. 73.

[23] Yunus Avcı - Mustafa Onay-Mehmet Kayan, "*Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*", s. 47.

[24] Hüseyin Çınar, "Osmanlıdan Günümüze Çubuk Kazasının İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara, Temmuz 2016, s. 44.

[25] Çınar, "Osmanlıdan Günümüze", s. 60.

[26] URL5 (http://cubukindirim.com/cubuk-ankara-ilcemiz)

Kasım 1920 tarihli kanunun, 4 Nisan 1337/4 Nisan 1921 tarihinde Ceride-i Resmiyye (Resmi Gazete)'de yayınlanarak yürürlüğe girmesine kadar Ankara'nın merkez nahiyesi olarak idari yapıda yer almıştır. Çubuk, bu kanunla, 4 Nisan 1921' den itibaren yeniden Ankara'ya bağlı kaza statüsüne yükseltilmiştir.[27]

Çubuk İlçesi'nin Dini Hayatı

Tarihi seyir içerisinde olduğu gibi din, günümüzde de toplum hayatında ki önemi ve belirleyiciliğini sürdürmektedir. Bunu toplumların dini hayatlarında gözlemlemek mümkündür. Dini hayat denilince sırayla şunlar kastedilir: Birincisi, bir toplumun sahip olduğu inanç (yani itikat). İkincisi bir toplumda yapılan ibadetlerin yeri, şekli ve sıklık derecesi. Üçüncüsü bir toplumun temel zihniyeti, Dördüncüsü ise o toplumun temel tutumları anlaşılır.[28]

Cumhuriyet döneminde çubuktaki dini hayatın temellerinin, büyük oranda Osmanlılar döneminde atıldığı ve derinleştiği söylenebilir. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar çubuk ilçe sınırları içerisinde çok sayıda vakıf, cami, mescit ve medrese gibi dini kurumların varlığını sürdürmesi de söz konusu ilçenin Osmanlı döneminde sahip olduğu dini hayatın niteliğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Aynı şekilde çubuktaki kimi köylerin bazı şeyh-derviş isimleriyle anılması/isimlendirilmesi ve ilgi görmeye devam eden 20 civarındaki yatırın burada bulunması bu ilçenin cumhuriyetten önce de güçlü bir dini hayata sahip olduğu ve bu dini hayatın, cumhuriyet döneminde de etkisini güçlü bir şekilde sürdürdüğü şeklinde değerlendirilebilir.[29] Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar, ilçede medrese geleneği ve bu geleneğin dini hayattaki etkisinin devam ettiği söylenebilir. Bu medreseler içinde en önemli olanı Kuruçay medresesidir.[30]

Çubukta dini hayatın şekillenmesi ve sürdürülmesinde belirleyici olan bir diğer kurum ise kuşkusuz camilerdir. 1924 yılında diyanet işleri bakanlığının kurulmasıyla, çubuktaki mevcut camiler diyanet işleri bakanlığı' ne bağlanmıştır. İlçedeki camiler, ibadet yeri olmasının yanı sıra, halkın dini bilgileri öğrenme ihtiyacının karşılandığı mekânlar olarak kullanılmıştır/kullanılmaktadır.[31] Çubuktaki dini hayatın devamında,

---

27 Çınar, "Osmanlıdan Günümüze, s. 63.

28 Mustafa Özkan, "Cumhuriyet Döneminde Çubukta Dini Hayat", Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu *9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara, Temmuz 2016, s. 380-381.

29 Özkan, "Cumhuriyet Döneminde", s. 380.

30 Özkan, "Cumhuriyet Döneminde", s. 382.

31 Özkan, "Cumhuriyet Döneminde", s. 382.

kısmen de olsa farklı tarikat ve cemaatlerin de katkısı olmuştur.[32] Çubuktaki dini hayatın şekillenişi ve devamında, Osmanlılar dönemindeki dini hayatın büyük oranda belirleyici olduğu söylenebilir. İlçe nüfusunun yüzde doksan dokuzunu oluşturan Müslümanlar, Sünni Hanefi mezhebine mensupturlar. İlçenin Müslüman halkı, sahip olduğu dini zihniyet ve tutumunun bir sonucu olarak, mevcut cami, kuran kursu ve imam hatip lisesi gibi kurumları kendisi yaptırmış ve bu kurumların varlığını büyük oranda kendi imkânlarıyla devam ettirmiştir. Ayrıca ilçedeki Müslüman halkın sünnet, nişan-düğün gibi merasimlerde, sosyal ilişki ve ticari faaliyetlerinde dini hassasiyetlere dikkat etmeye çalıştığı söylenebilir. [33]

"Halk dini" ya da "popüler dindarlık" kavramıyla ifade edilebilecek yapı içerisinde eski kültüre ait unsurların, çoğu zaman şekil değiştirerek yeni motiflerle varlığını sürdürdüğü gözlemlenebilmektedir. Halk arasında yaşayan, geçmişten günümüze taşınan ve herhangi bir müesses dine ait olmayan inanışların bütününe halk inanışları denir. Bu inanışlar mutlaka her toplumda kendini hissettirir. Bu açıdan halk inanışları evrensel bir yaygınlık arz eder.[34] Halk arasında batıl inanç olarak adlandırılan halk inançları, dini inanç ve uygulamalarının dışında kalan, fakat halk arasında yaşatılan inanmalardır. Çubuk yöresinde halk inançları eski inanılırlığını yitirmiş gibi görünse de bazılarının yaşadığı ve bu inançlara bağlı uygulamaların sürdüğü, bazılarının ise yalnızca belleklerde yaşadığı tespit edilmiştir.[35]

Çubuk ve çevresinde çok sayıda kutsal kabul edilen mekân ve ziyaret yerleri vardır. Gülbaba Türbesi, Kalender Sultan Türbesi, Musa Dede Yatırı, Emir Dede Yatırı, Halil Dede Yatırı, Baba Sultan, Dapkız Mezarlığı, Dedelik, Dikmen, Dede, Hamam Yatırı, Kargacı Mezarı, Kuru Dede Yatırı, Kuzukıran ve Muradi Yatırları, Murat, Murat Dede, Üçbaş, ve Ali Baba Yatırları, Ömercik Türbesi, Samut Sultan, Türkmen Mezarı, Yakup Derviş, Yalın Gazi, Çöpdüşmez tespit edebildiğimiz kadarıyla çubuk ve çevresindeki kutsal mekânlar ve ziyaret yerleridir. Bu ziyaret yerlerinin her biriyle ilgili kendine özgü inanış, uygulamalar ve kerametler vardır.[36]

Çubuk İlçesi 19 yerleşim yeri alevidir: Çit, Demirci, A. Emirler, Y. Emirler, Dalyasan, Karaağaç, Meşeli, Kösrelik, Dağkalfat, Sarısu, Susuz, Mahmutoğlan, Ömercik,

---

32 Özkan, "Cumhuriyet Döneminde", s. 389.

33 Özkan, "Cumhuriyet Döneminde", s. 389.

34 Durmuş Arık, "Çubuk ve Çevresindeki Halk İnanışları", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara, Temmuz 2016, s. 192.

35 Sevim Aydos, "Çubuk İlçesi Mutfak Kültürüne Genel Bir Bakış", Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu *9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara, Temmuz 2016, s. 340.

36 Arık, "Çubuk ve Çevresindeki", s. 206-207.

Sarıkoz, Sele, Avdullah, Kargın, Ovacık, Kuyumcu[37] yerleşim yerleri 2014 yılına kadar Alevi köyü olarak bilinen 2014 yılından sonra mahalle statüsünde olan yerleşim yerlerini oluşturmaktadır.

Önemle altını çizmek gerekir ki Çubuk ilçesinde Alevi'dir, Sünni'dir, diye bir ötekileştirme az olmakla birlikte ilçede dostluk, arkadaşlık, komşuluk ilişkisi vardır. Her ne kadar Kız alıp verme ilçede çok fazla olmasa da her iki tarafta birbirlerinin ibadet şekillerine saygı duyarak bir yaşam sürdürmektedir.

Çubuk'ta dini açıdan sonuç olarak söyleyebilirim ki ilçede dini hayatın şekillenmesi ve sürdürülmesinde başta camiler büyük bir öneme sahip olmakla birlikte dünden bugüne medreseler, cemaatler, zaviyeler, tekkeler ve türbeler rol oynamıştır. Çubuk'ta dini hayat inanç, ibadet ve uygulamalarının dışında halk arasında batıl inanç olarak da adlandırılan halk inanç ve uygulamaları geçmişten günümüze taşınmış olsa da bu inançların çoğu belleklerde yaşıyordur. Ayrıca Çubuk İlçesinde taş ve su nesneleri ile ilgili inanışlar mevcut olmakla birlikte bu nesnelere ait menkıbe ve efsaneler bulunmaktadır. Ancak menkıbeler ilçede eskiye göre inanılırlığını yitirmiş anlatılardır diyebiliriz. Çubuk ve çevresine genel olarak baktığımız da inanç ve ibadetleri dini hayatlarının temelini oluşturmuş dünden bugüne gelenek, görenek ve kültürlerine yansımıştır.

Karagöl

Çubuk ile Kızılcahamam ilçeleri arasında bulunan, kavak dağı ve yıldırım dağının eteğinde yer alan küçük ama çok derin bir krater gölüdür. Çubuk ilçe merkezine 30 km uzaklıkta yer alır. Çevresinde spor yapma imkânı vardır. Gölün her iki yanı yamaçlarla çevrili olup, etrafı çam ve kavak ağaçları ile örtülüdür. Göl kenarında bulunan ormanların içinde kaynak suları vardır. Kayaların arasından çıkan suların son derece soğuk olmasından dolayı Ağustos ayıda dahi donduğu görülebilir. Ormanlık alanlarda av hayvanlarına rastlamak mümkündür.[38] Karagöl günümüzde piknik alanı olarak kullanılmaktadır. Ormanı, yeşilliği, çevresinde yetişen birçok endemik bitki türüyle dikkat çeker.

1402 yılında yapılan Ankara Savaşı'nda, Osmanlı Padişahı Yıldırım Beyazıt'ın orduları burada iskân etmişler ve su ihtiyaçlarını karşılamışlar.[39]

Çubuk ilçesini ziyaret eden Atatürk Karagöl mesire alanı'nı ziyaret etmiş. Karagöl'e varıldığı zaman, gölün doğal güzelliği Atatürk'ü etkilemiş, hava ve suyunun çok iyi oluşu nedeniyle buraya verem hastanesi yaptırılması gerektiğini söylemiştir. [40]

[37] URL6 (ww.piryolu.com/forum/ankara/1191-ankara-alevi-yerlesimi.html)

[38] URL7 (www.ankarakulturturızm.gov.tr)

[39] URL8 (http://www.boray.org/cubuk-karagol-turu.html)

[40] URL9 (http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MTU)

Ankara'nın Çubuk İlçesi Karagöl Menkıbesi

Ankara'nın çubuk ilçesinde ilçenin 29 km uzağında bulunan Karagöl önceleri bir köydür. Dilenci kılığında bir Hızır köye gelir ve köyde bulunan bütün evlerin kapısına tek tek gider. Gittiği her kapıdan sadece bir parça ekmek ister, köydeki bütün kapılara gitmiştir ama dilenci kılığındaki Hızır'a yardım eden kimse olmamıştır. Son olarak gelin ve kaynananın birlikte yaşadığı bir eve gider. Evde bulunan Kaynana da bu dilenciye yardım etmek istemez fakat evde bebeği olan gelin dilenci kılığındaki Hızır'a yardım eder ve ekmeğinden verir. Köydeki hiç kimse bir kuru ekmek dahi vermemiştir. Gelin hiç tereddüt etmeden ekmeğini bu dilenci kılığındaki Hızır'a vermiştir. Hızır bu geline bebeğini de yanına alarak köyü terk etmesini söyler. Hızır geline giderken arkasına bakmaması gerektiğini söylemiştir. Fakat gelin bebeğini de alarak biraz uzaklaştıktan sonra arkasına dönmemesi gerekirken meraktan dönmüş ve bakmıştır. Baktığı An dilenci kılığındaki Hızır yoktur. Hızır bütün köye beddua etmiştir. Köy göl, insanlarda balık olmuştur. Gelin bebeği kucağında olduğu yere taşa dönüşmüştür. Köyün battığı yerde oluşan gölün suyunun rengi karadır, ayrıca çevresi ağaçlarla kaplı ve kara göründüğünden dolayı gölün adı Karagöl olarak kalmıştır.[41]

Menkıbenin Sosyolojik Olarak Değerlendirilmesi

Çubuk Karagöl Menkıbesi sözlü bir anlatıdır. Dünden bugüne etkileyici bir şekilde insanlara ulaşmayı başarmıştır. Karagöl Menkıbesini insanlar çocuklarına iyi ve kötü kavramlarını doğrudan değil dolaylı olarak neyin doğru, neyin yanlış olduğunu öğretmek için kullanmışlardır. Yani bir nevi eğitici rol üstlenmiştir. Menkıbe daha çok yardım etmenin ne kadar önemli olduğu konusunda ağır basmaktadır. Ayrıca gelinin bebeğini alarak köyünü terk etmesi de bir cesaret işidir. Her menkıbede olduğu gibi bu menkıbede de ahlak ve din ön plandadır. Ayrıca Hızır'ın gelini köyden uzaklaştırması da iyiliğin karşılıksız kalmadığını göstermektedir. Gelinin dilenci kılığındaki Hızır'ın sözünü dinlemeyerek arkasına bakması verdiği sözü tutmaması ve Hızır'a itaat etmemesiyle ilişkilendirilir. Karagöl Menkıbesi insanların üzerinde etkili olmuştur.

Menkıbenin doğruluğuna inanılır fakat etkisi için doğru olup olmaması önemli değildir, halk arasında anlatılarak dilden dile aktarılarak bugüne ulaşmayı başarmış ve insanlarda kalıcı bir etki sağlamış olması önemlidir. Menkıbeler bir takım ahlaki değerlerin topluma aktarılmasında yardımcı olan anlatılardır. Menkıbeler günümüzde de halen önemini korumaktadır. Menkıbelerde kilit unsur Adalet, cesaret, yardım, sevgi,

[41] Harun Akman, *Kişisel görüşme*, Şubat 2016

merhamet, gibi konularda örnek davranış göstermek olmuştur. Menkıbeler Kuşaktan kuşağa aktarılarak kalıcılığı sağlanmıştır. Ve genellikle sözlü olarak aktarılmışlardır. Her menkıbede verilmek istenen bir mesaj vardır. Karagöl menkıbesinde de verilmek istenen mesaj bellidir; insan ne oldum dememeli ne olacağım demelidir, kimseyi hor görmemeli her zaman yardım eden olmalıdır. Ayrıca ortada bir söz var ve o söze itaat edilmesi gerektiği yönünde bir mesaj vardır. Menkıbe son derece tartışmalı bir konudur. Hemen hemen her insanın duyduğu, bildiği en az bir menkıbe vardır. Ve bu menkıbelerin doğru olup olmaması ya da menkıbelere inanılıp inanılmaması önemli değildir. Önemli olan gerçek olup olmaması değil toplumu etkilemiş ve bugüne ulaşmayı başarmış olmasıdır. Ankara'nın Çubuk İlçesi Karagöl Menkıbesi bugün ilçede inanmayan insan kadar inananında olduğu, ama inanan kadar inanmayanında bildiği, anlattığı bir menkıbedir. İyilik, merhamet gibi kavramların dolaylı olarak anlatılmasında, halk arasında Karagöl'ün tanıtılmasında kullanılan bir menkıbe olmakla birlikte Menkıbenin insanlar üzerindeki etkisinin dünden bugüne değişim dönüşüm içinde günümüze kadar ulaşmasının yanında, eski inanılırlığını da kaybettiği de bir gerçektir. Menkıbenin geçmişten bugüne gelmesi ve hala bu menkıbenin yaşıyor olması etkisinin az da olsa sürdüğünün göstergesidir. Çünkü halk inansa da inanmasa da yaşadığı, gördüğü, ya da duyduğu, bilgiyi unutmaz unutturmaz.

Karagöl Menkıbesinde değinmeden geçemeyeceğim bir noktada menkıbenin anlatımında dile getirilen değişikliklerdir. Menkıbedeki sonuçlar aynı olmasının yanında olayın anlatımında farklılıklar görülmektedir. Ben babamdan duyduklarımı yazıya geçirmeyi tercih ettim. Yapılan görüşmelerde birkaç kişi gelinin eşinin askerde olduğunu ve verdiği ekmeğin son ekmeği olduğunu dile getirirken, birkaç kişi olayın evde değil samanlıkta geçtiğini ve geline ekmek verdirmeyen kişinin kaynanası değil kayınbabası olduğunu söylemiştir. Sonuç aynı sonuçtur fakat olayların anlatılışında farklılıklar vardır. Buradan da anlaşılacağı üzerine menkıbelerde ki en önemli nokta verilmek istenen mesajlardır.

Sonuç

Menkıbe Hızırların, ermişlerin, velilerin, ya da bir zatın ahlaki meziyetlerini olağanüstü iş ve davranışlarını destânî-efsânevî bir üslupla anlatan fıkra, hikâye, vb. olarak adlandırılmaktadır. Menkabe kelimesi Arapça isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak yahut haber vermek anlamına gelen nekabe kökünden türemiştir. Türkçede galat olarak menkıbe tarzında söylenmektedir. Çoğulu menakıp olan kelime sözlükte

"övünülecek güzel iş, hareket ve davranış" anlamına gelmektedir. Türk insanının dilinde zamanla menkıbe olarak kullanılmaya başlanmıştır. Menkıbelerin toplandığı kitap anlamında menakıpname kavramı kullanılmaktadır. Menkıbelerin yazılış amacının söz konusu edilen veli ya da tarihî şahsiyetin yüceltilmesi olduğu tanımlarda öne çıkan bir özelik olarak dikkat çeker. Bununla birlikte menkıbelerin önemli bir işlevi olan öğreticiliği bu alanda verilen eserlerde görmek mümkündür. Masal ve efsaneden farklı olarak menkıbelerin kahramanları gerçek kişiler olduğuna inanılır. Menkıbe yazarları menkıbelerini yazıya geçirdiği velinin tarikatından yetişmekte olabileceği gibi tarikat dışından birisi de olabilmektedirler.

Menkıbelerin kaynaklarına baktığımızda ise sözlü gelenek, yazılı kaynak, ve tarihi kalıntılar olmak üzere üçe ayrıldığı görülür ama şunu da belirtmeden geçmek olmaz ki her ne kadar üç kaynak türü gösterilmiş olsa da sözlü kaynak menkıbelerin dünden bugüne yaşatılmasında en büyük rolü oynamıştır çünkü her ne kadar halk içinde anlatılanlar değişim dönüşüm içinde günümüze gelse de hatta günümüzde bile bir menkıbenin farklı anlatış biçimleri ve menkıbenin içeriğinin birkaç noktada farklı olduğu görülse bile çıkartılması istenen sonuç hep aynı kalmıştır. Halk unutmaz unutturmaz. Bu bilgiyi de Çubuk Karagöl Menkıbesinden yola çıkarak vermek gerekirse menkıbenin anlatılışında farklılıklar olsa bile menkıbeden çıkarılması gereken sonucun hep aynı doğrultuda olduğu görülmektedir.

Karagöl menkıbesi sözlü bir anlatıdır. Dünden bugüne etkileyici bir şekilde insanlara ulaşmayı başarmıştır. Karagöl menkıbesini insanlar çocuklarına iyi ve kötü kavramlarını doğrudan değil dolaylı olarak neyin doğru, neyin yanlış olduğunu öğretmek için kullanmışlardır. Yani bir nevi eğitici rol üstlenmiştir. Menkıbe daha çok yardım etmenin ne kadar önemli olduğu konusunda ağır basmaktadır. Karagöl Menkıbesi bugün ilçede inanmayan insan kadar inananında olduğu, ama inanan kadar inanmayanında bildiği, anlattığı bir menkıbedir. İyilik, merhamet gibi kavramların anlatılmasında, halk arasında Karagöl'ün tanıtılmasında kullanılan bir menkıbe olmakla birlikte Menkıbenin insanlar üzerindeki etkisinin dünden bugüne değişim dönüşüm içinde günümüze kadar ulaşmasının yanında, eski inanılırlığını da kaybettiği de bir gerçektir. Menkıbenin geçmişten bugüne gelmesi ve hâla bu menkıbenin yaşıyor olması etkisinin az da olsa sürdüğünün göstergesidir. Menkıbeler yıllar içinde değişime uğramıştır, menkıbeler toplumu toplum menkıbeleri etkilemiştir.

Menkıbeler sosyal kuşaklar arasında bir kültür aktarımı unsurudur. Ebeveynler kendi çocukları başta olmak üzere etrafındaki bireylere bazı öğretici nasihatleri doğrudan değil dolaylı olarak menkıbeler üzerinden ifade etmişlerdir. Menkıbeler bir tür

toplumsal nasihat biçimidir. Modern hayattaki direkt verilen emir ve yasaklara bakarak yaşanmış deneyimleri örgütleyen ve menkıbeler üzerinden verilen mesajlar daha etkili olmaktadır. İnsanı düşünmeye ve ders almaya sevk eden menkıbeler direkt verilen mesajlardan daha etkilidirler.

Menkıbeler dilden dile, kuşaktan kuşağa, Toplumlardan toplumlara aktarılarak bugüne ulaşmıştır. Sosyal hayatta ders verici özelliğiyle ortaya çıkmış, eğitici, yol gösterici bir rol oynayarak bugüne kadar gelmiştir. Ahlak ve din konusu menkıbelerde her zaman öncelikli bir etken olmuştur. Bir insanın başka bir insana doğru yolu göstermesi, nasihatler vermesi, kırmadan, incitmeden iyi olan güzel olan davranışları anlatmasında menkıbeler kilit nokta olmuştur. Menkıbeler de Adalet, yardım, sevgi, merhamet, gibi konularda örnek davranış gösterme vardır. Ve insanlara bu duygular menkıbelerle aşılanmaya çalışılmıştır. Menkıbelerin oluşmasında en büyük etken insan olarak görülmektedir, menkıbe hem toplumdan etkilenmiş hem de toplumu etkilemiştir.

KAYNAKÇA

Akman, Harun, *Kişisel Görüşme*, Şubat 2016.

Arık, Durmuş, "Çubuk ve Çevresindeki Halk İnanışları", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi yayınları, Ankara, Temmuz 2016, s. 191-208.

Arıoğlu, İbrahim Ethem, "Ankara Savaşı, Yıldırım Bayezid ve Timur Üzerine Halk Anlatıları", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi yayınları, Ankara, Temmuz 2016 s. 311-318.

Avcı, Yunus-Mustafa, ONAY-Mehmet, KAYAN, *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*, Çubuk Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve Köylere Hizmet Götürme Birliği Yay.

Aydos, Sevim Ergün, Çubuk İlçesi Geleneksel Mutfak Kültürü, *Yemekler, Geleneksel İnançlar, Halk Edebiyatı*, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara, 2014.

---------, "Çubuk İlçesi Mutfak Kültürüne Genel Bir Bakış", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara, 2016, s. 319-346.

Çınar, Hüseyin, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazası'nın İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara, 2016, s. 43-70.

Gültekin, Hayrettin, "Çubukbazarı'ndan Çubuk İlçe'sine (Nüfus ve Ekonomi)" *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi yayınları, Ankara, Temmuz 2016, s. 71-122.

Karaman, Gülay, "Mevlana'nın Menkıbeleri Üzerine Folklorik Bir İnceleme", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/3 Summer, 2012, s. 1675-1693.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri, XV-XVII Yüzyıllar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Özkan, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Çubuk'ta Dinî Hayat", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015/ ÇUBUK-ANKARA*, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara 2016, s. 379-390.

Öztürk, Ali, *Kriz Sosyolojisi Batı Merkezciliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2011.

Öztürk, Ali, *İmajoloji (Bir Disiplin Denemesi)*, Elis Yayınları, Ankara 2013.

Öztürk, Ali, "Tasavvuf Sosyolojisinin İmkanları ve Krizleri Üzerine (Orta Asya Tasavvufi İslamlaşması Örneğinde)", *APJIR* 01-01 (2017) s. 68-76.

URL1, (www.diyanetislamansiklopedisi.com/ hizir), E.T. 12.12.2016.

URL2, (http://www.milliyet.com.tr/ankara-nin-ilcelerinin-isimleri-nereden-geliyor--gundem-1432593/),E.T 07.05.2017.

URL3, (http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MTM),E.T 15.03.2017.

URL4,(https://www.academia.edu/10474908/Ankara_%C3%87ubuk_Tarihi_ve_Arkeolojisi), E.T.07.03.2017.

URL5, (http://cubukindirim.com/cubuk-ankara-ilcemiz)

URL6,(www.piryolu.com/forum/ankara/1191-ankara-alevi-yerlesimi.html),E.T 07.05.2017.

URL7, (www.ankarakulturturizm.gov.tr)

URL8, (www.boray.org/cubuk-karagol-turu.html)

URL9, (http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MTU)

Barçın ve Etek Kelimesinin Etimolojisi Üzerine

Rejepmuhammet Geldiýew*

Özet

Tüm kelimelerin teşekkül noktasının ve gelişim yollarının kendi aralarında farklılık arzettikleri gibi onların günümüzde ifade ettiği manaları da ayrıdır. Eski Türkmence'de barçın kelimesinin ipek kumaş anlamında kullanıldığını Divanü lugat-it Türk'te ve İbn Muhanna'nın sözlüğünde, Nehcü'l-Feradis'te ve birçok kaynaklarda görmekteyiz. Günümüz Türkmence'sinde "barçın" kelimesine yerine "parça" kelimesi parıltılı, pek güzel bir ipek kumaş anlamında kullanılmaktadır. "Barçın" kelimesinin basit isim olmadığı, bar (parça: ipek kumaş, par-bar p/b) ve çin (Çin) köklerinden oluşmuş birleşik isim olduğu görüşünü ileri sürmekteyiz. Parçayı-Çin tamlaması ses kaynaşması yoluyla parçin, parçın, barçın kelimesi ortaya çıkmıştır. Etek kelimesinin etimolojisi doğrusunda şimdiye kadar Türkolojide kesin ve inandırıcı kanıt ortaya konulmamıştır. Kelimenin ortaya çıkışıyla ilgili: 1) etek kelimesi et + ek parçalarından oluştuğu tahmin edilebilir. Arap harflerinde yazılmyş at- ve et- köklerinde imla aynıdır. Kökün ikinci sert t sessiz harfine ünlüyle başlayan ek getirildiğinde yumuşak d sesine dönüştüğünü ileri sürülebilir. 2) Kelimedeki ünsüz degişmesi Türki dillerdeki d ~ ż ~ y değişimi adak أَدَق (NF, 288-10), ażak أَذَاقْ (NF, 264-10), aýak أَيَاقْ (NF, 309-13) şeklinde anlatılabilir; 3) Bu kelimelerin bazı anlamlarının aynı anlamları içerdiğiyle ilgili olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: *barçyn, parçayı-Çin, etek, aýak.*

* Doç. Dr., Türkmenistan İlimler Akademisi, Milli Elyazmalar Enstitüsü Bölüm Başkanı.
E-posta: mrejep@gmail.com

On Etymology of Barcın and Etek

Abstract

Forming of all words and ways of their develepment is different.So their present meaning is also various. In such dictionaries as "Divanü lugat-it Türk" and "Ibn Mukhnna's" dictionary, "Nehcül-Feradis" and many other sources we can see that the word "barchin" in the Old Turkmen laguage was used in the meaning of silk. In modern Turkmen language, instead of the word "barchın» we use word "parcha". We think that the word "barçın" is a united name consisting of two parts "a bar" (parcha: silk, par-bar~p / b) and "chin"(China). Through the fusion of parts and sounds of China, the word piece, part, barb has emerged. In Turkologi there is no clearness in etymology of the word "etek". Some people suppose that there are three ways to explain etmology of this word: 1.we can proclaim that the word "etek" consists of two pieces et+ek. In Arabic language this roots has the same shape.When we add syllables starting with vowels the hard t sound changes to soft d. In Turkish language through the years some words changed their constant sounds d-z-i... 3. And also some of the meanings of this words could be the same..

Key Words: *Silk, Chines silk, skrit, foot.*

Tüm kelimelerin teşekkül noktasının ve gelişim yollarının kendi aralarında farklılık arzettikleri gibi, onların günümüzde ifade ettiği manaları da ayrı ayrıdır. Yeni kelimeler yeni kavramları, düşünceleri anlatma zorunluluğuna binaen ortaya çıkarlar.

Türkmencenin en eski kaynaklarından olan Mahmut Kaşgarlı'nın ve İbn Muhanna'nın sözlüklerinde **barçın** – *ipek kumaş* anlamında kaydedilmiştir. Mahmut Kaşgarlı'nı Divanında bu kelime şu şekilde gelmektedir: *Tüşeklik barçın (MK, I, 509-13); eşüklik barçın – örtünmek, başını örtmek için dokunmuş ipek kumaş (MK, I, 153-2); barçın buduğı oňdı (MK, I, 175-1); barçın oňduktı (ipek kumaşın rengi soldu) (MK, I, 216-18); bir kulaç barçın (MK, I, 358-21); ýolak barçın (çizgi desenli ipek kumaş) (MK, III, 17-18); barçın yamagı (MK, III, 28-17); barçın yamagı barçınga, garış yamagı garışga (ipek yaması ipekli, yün yaması yünlü kumaş) (MK, III, 28-18); yaşıl yerlik barçın (zemini yeşil olan ipek kumaş) (MK, III, 142-27); Bardı sana ýek otru tutup bal / barçın geyiban talu yuvga bolup gal (Şeytan senin önünden çıktı – senin ağzına bal tuttu, böylece bu dünyanın lezzetini sana verdi, ipek giydirdi, sen ona güvendin, hala onun hilesini anlamadıysan, deli olarak yaşamına devam et) (MK, III, 156-11); ol barçın garışladı (MK, III, 335-23); ol barçın gucakladı (MK, III, 338-7); barçın onuktı (ipek kumaşını yeniledi) (MK, III, 394-25; barçın* (IBM, 16). Örnekler anlaşıldığı üzere barçın, yani ipek kumaş eskiden beri Türkmenler'de çok revaçta olduğu anlaşılmaktadır.

Ne var ki kelimenin etimolojisine dair farklı görüşlerin olduğu bir gerçektir. Yaşar Çağbayırın "Ötüken Türkçe Sözlüğünde" bu kelimenin ilk ortaya çıkışı mevzuunda Clauson'un Çuvaşça *purçın*, Tietzen'in ise Farsça *ebrişim* kelimesinden geldiğini ileri sürdüğü belirtilmiş ve üç ayrı anlamı ortaya çıkarılmıştır: 1) Bir tür kumaş; 2) kadife; 3) ipekli kumaş[1]. Tüncer Gülensoy "Türkiye Türkçesinin Türkçe sözlerinin Köken bilgisi sözlüğünde" L. Liget'in barçın kelimesinin Türkçe'den Bulgar diline geçtiğini doğrusundaki bakış açısına atıfta bulunmakta ve Clauson'un, Resene'nin *barçın* kelimesinin Farsça *ebrişim* kelimesinden geldiği doğrusundaki fikirlerin yanlış bulmakta ve "barçın" kelimesinin Farsça "ebrişim" kelimesi ile aynı kökten olmadığı kanaatini taşımışlardır. Gülensoy'a göre "Divanü-Lugat-it Türkdeki" *barçın* kelimesiyle ve Farsça *ebrişim* kelimesi arasında birbiriyle bağdaşamayacak kadar uzak ses ve şekil farkı bulunmaktadır. Şayet bunun için *ebrişim* kelimesindeki: "1. 'e' sesi olmamalıdır; 2. 'b'-'r' ünsüzlerinin arasında 'a' sesi teşekkül etmeli; 3. 'e' sesi olmamalıdır; 4. 'ş' sesi 'ç' sesine dönüşmelidir; 5. uzun 'i' sesi kısa 'i' sesine dönüşmelidir; 6. 'm' sesi 'ň' sesine dönüşmelidir. Tüm bu fonetik ve morfolojik değişimlerin Orta Türkçe döneminde gerçekleştiği ispatlandıktan sonra ancak bu görüşle mutabık olunabileceğini"[2] ileri sürmektedir.

Bu kelime günümüz Türkmencesinde *barçın* şekliyle mevcut değildir, ancak bu kelimenin birçok dilde, aynı zaman Türkmence'de de parça şeklinde kullanılmakta ve *parıltılı, pek güzel bir ipek kumaş, atlas* anlamını taşıdığı bilinmektedir.

Y. V. Goryaçkina ise "Rus dilinde XI-XVII yüzyıllarda elbise hazırlamakta kullanılan malzemelerin adları: etimoloji, semantik"[3] adlı çalışmasında Rusça'daki parça kelimesinin özrusça olmadığını, alıntı kelime olduğunu kaydetmiştir.

Bahis mevzuu olan bu varsayımlar kelimesinin ilk ortaya çıkışını tamamıyle açıklığa çıkaramamaktadır. Bize göre bu "barçın" kelimesi basit isim olmayıp, bar (parça: ipek kumaş, par-bar ~p/b) ve çin (Çin) kelimesinden oluşmuş birleşik isim olduğu görüşünü ileri sürmekteyiz. Parçayı-Çin (Çin kumaşı) tamlaması ses kaynaşması yoluyla parçin, parçın, barçın kelimesi ortaya çıkmıştır. İpeğin ilk Çin'de ortaya çıkması bizim bu görüşümüzü desteklemektedir.

İlk ortaya çıkışı mevzuunda birçok görüşler olan **etek** [أَتَاك] kelimesi – **1**) *etek, elbisenin alt kısmı:* Yarmaklarnı Peygamber (as) *eteginge* töktüm (NF, 158-13). Ya Resulallah,

---

1 Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlüğü*, Ötüken Yay., C. I, İstanbul 2007, s. 467.

2 Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumı Yayınları, C. I, 2007 Ankara, s. 113.

3 Е.В. Горячкина. Названия материала для изготовления одежды в русском языке XI-XVII вв.: этимология, семантика. Вестник иркутского государственного Лингвистического университета, 2013, s. 134.

görermen sizin mübärek teninizdin bir para et kesiler, ta kı menim *etegimge* tüşer (NF, 178-10). Yusuf çıkar erken Zeliha *etegini* tutmış erdi, Yusufnın *etegi* artındın yırtıldı (NF, 361-13); **2**) *bir şeyin önü, başlangıcı, arifesi:* Bu musulmanlık dini garıblugın zahir boldı, *kıyamet* eteginde ta ki garıblugın gaytgay (NF, 7-3); **3**) *yanı, civarı, yakını, önü:* **<>eteginde ulal-***büyümek,yetişmek:* Kızım Fatıma erkek oğlan togurgay ta ki ol oglannı sen asragaysen, senin *eteginde* ulalgay (NF, 178-12) gibi anlamları içermektedir.

Kelimenin ortaya çıkışı doğrusunda şimdiye kadar Türkolojide kesin ve inandırıcı kanıt ortaya konulmamıştır. Türki dillerin etimoloji sözlüğünde bu kelimenin eski yazılı kaynaklarımızda ve günümüz türki dillerinde anlattığı anlamları kaydedilmiş ve G. Vamberi'nin *etek* kelimesini Yakutçadaki **'it'** – *atılmak, koşa koşa gitmek;* eski Uygurcadaki **'yitmek, itmäk, itmek'** – *atmak, fırlatmak;* '**itük, etük, etek'** – *elbisenin alt kenarı yahut dağ, tepe gibi yamaçlı şeylerin alt bölümü* gibi kelimelerinin kökleriyle kıyasladığını; G. Ramstedt'in **'ätäk'** – *giysinin pervzazı, kenar nakışı* kelimesini '**ätä-, ät-'** köküne, Moğolcadaki '**ete'** – *sürüklemek,* Mançurcadaki **'fete-'** *kazmak* köküne dayandırdığı, M. Resenen'in dahi "Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen" (Helsinki, 1969-71, t. I—II.) adlı çalışmasında bu köke değindiği kaydedilmiştir[4].

Kelimenin ortaya çıkışıyla ilgili şunlar söylenebilir: 1) **etek** kelimesi **et + ek** parçalarından oluştuğu tahmin edilebilir. Arap harflerinde yazılmyş **at-** ve **et-** köklerinde imla aynıdır. Kökün ikinci sert **t** sessiz harfine ünlüyle başlayan ek getirildiğinde yumuşak **d** sesine dönüştüğünü ileri sürülebilir. Neticede kelimenin **adak > azak > aýak** şeklinde ortaya çıktığını tahmin edilebilir; 2) Kelimedeki ünsüz degişmesi Türki dillerdeki *d ~ ż ~ y* değişimi *adak* أَدَق (NF, 288-10), *ażak* أَذَاقْ (NF, 264-10), *aýak* أَيَاقْ (NF, 309-13) şeklinde anlatılabilir; 3) Bu kelimelerin bazı anlamlarının aynı anlamları içerdiğiyle ilgili olduğu söylenebilir. Türkmen Dilinin Sözlüğünde **etek** kelimesi şöyle açıklanmaktadır: *1. Giysinin (gömleğin) alt kısmı.* 2. *Bir yerin (ülkenin, şehrin, uzaklığın) kenarı.* 3. *Bir şeyin, tümseğin yamacının alt kısmı.* Bu sözlükte **ayak** kelimesinin beş farklı anlamı verilmiş ve onun – 3. *Nehirin, akarsuyun suyunu boşaltığı yeri;* 4. *Sonu, bitimi, ay sonu, yıl sonu, mevsimin sonu gibi bitmekte olan zaman kavramıyla* **etek** kelimesinin anlattığı manalar birbirine yaklaşmaktadır.

Yine günümüz Türkmencesinden **adag** – *oğlan ve kız çocuğu bebekken beşik kertme geleneği,* **adaglamak** – *beşik kertme geleneğine devam ettirmek,* **adakaraba** – *çocuğun yürümesini öğrenmesi için yapılmış dört tekerlekli araba* kelimeleri de bu sözcüğün kökünü kanıtlamakta yardımcı olur.

---

[4] Севортян, Э. В. Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские межтюркские основы на гласные. –М.: Наука 1974, s. 313.

KAYNAKÇA

Aşyrow A., Geldiýew R., Godarow R., Ilmämmedow R., *Gadymy türkmen diliniň sözlügi*. Ylym, C. I-II, Aşgabat 2013.

Atalay, Besim, *Divanü Lügat-it-Türk*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. I-IV, Ankara 1992.

Battal, Aptullah, *Ibnü-Mühenna Lugati*, Devlet matbaası, İstanbul 1934.

Çağbayır, Yaşar, *Ötüken türkçe sözlüğü*, Ötüken Yay., C. I-V, İstanbul 2007.

Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumı Yayınları, C. I-II, Ankara 2007.

Nehcü'-Ferâdîs II, Tıpkkı Basım, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2004.

Горячкина, Е.В., "*Названия материала для изготовления одежды в русском языке XI-XVII вв.: этимология, семантика"*, Вестник Иркутского государственного Лингвистического университета, 2013, s. 133-139.

Севортян, Э. В., *Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские межтюркские основы на гласные*. М., Наука 1974.

Çubuk'un Antioksidan Deposu: Vişne

Öykü Peren Türk[*], Rahime Evra Karakaya[**],
Yahya Özdoğan[***], Lale Sariye Akan[****]

Özet

Çubuk, İç Anadolu'nun yukarı Sakarya bölümünde yer alan ve Ankara il merkezine 35 km mesafede olan bir ilçedir. İlçe, ova bölgesinde yer aldığı için tarıma uygun bir araziye sahiptir ve arazide genellikle hububat ürünleri ile çeşitli meyve ve sebze üretimi yapılmaktadır. Yıllık üretim ve tüketim değeri en yüksek olan meyvelerden birisi de vişnedir. Yukarı Çavundur, Aşağı Çavundur, Ahur Köy (Yeşilkent) ve Ağılcık köylerinin en önemli geçim kaynaklarından olan vişne, temmuz ve ağustos aylarında hasat edilir. Vişne, hem meyve olarak hem de reçel, şurup, marmelat ve komposto olarak tüketilmektedir. Vişnenin antialerjik, antikarsinojenik, antimikrobiyal, antimutajenik ve antiinflamatuar etkilerinin olduğu bilinmektedir. İçeriğindeki A, C vitaminleri, polifenoller, flavonoidler ve diğer fitokimyasalların antioksidan kapasitesi ile hastalıklara karşı koruyucu etki göstermektedir. Bu çalışmada, Çubuk ilçesinde üretim düzeyi yüksek olan vişnenin tüketiminin sağlık üzerine etkileri ve antioksidan etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Vişne, antioksidan etki, sağlık, Çubuk.*

[*] Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü. E-posta: oturk@ybu.edu.tr

[**] Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü. E-posta: recakir@ybu.edu.tr

[***] Yrd. Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü. E-posta: yozdogan@ybu.edu.tr

[****] Yrd. Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü. E-posta: lakan@ybu.edu.tr

Antioxidant Storage of Çubuk: Sour Cherry

Abstract

Cubuk is a district located in Upper Sakarya District of Central Anatolia and 35 km away from Ankara city center. As the district is located in the plain region, it has a field suitable for agriculture and grain crops, various fruits and vegetables are produced in the field. One of the fruits with the highest production and consumption value per year is sour cherry. Sour cherry which is the most important sources of livelihood in Upper Cavundur, Lower Cavundur, Ahur Village (Yesilkent) and Ağılcık villages is harvested in July and August. It can be consumed as fruit and also as jam, syrup, marmalade and compote. It is known that sour cherry has antiallergic, anticarcinogenic, antimicrobial, antimutagenic and antiinflammatory properties. Its antioxidant capacity with vitamin A and C, polyphenols, flavonoids other phytochemicals provides protective effect against diseases. In this study, it is aimed to investigate effect of consumption of sour cherry on health and its antioxidant effect which has high production level in Cubuk province.

Key Words: *Sour cherry, antioxidant effect, health, Cubuk.*

Giriş

Son yıllarda beslenme çalışmalarında gıdalar, koruyucu ve hastalık önleme potansiyeli açısından incelenmeye başlanmıştır. Meyve ve sebzeler içerdikleri fiyokimyasallar ile diyetlerde ek fizyolojik fayda sağlayan, çeşitli kronik hastalıkların önlenmesi veya ertelenmesinde işlev gören 'fonksiyonel besin' olarak önem kazanmaktadır.[1], [2] Fitokimyasallar, vücuttaki serbest oksijen radikalleri nedeniyle oluşan oksidatif stres üzerinde antioksidan etki gösteren, besin değeri olmayan biyoaktif bitkisel bileşenlerdir. Serbest radikaller ve reaktif oksijen molekülleri, normal oksijen metabolizması veya ekzojen hasar tarafından üretilen, hücreleri ve dokuları tehdit eden ürünlerdir.[3] Antioksidan fitokimyasalları, serbest radikalleri süpürücü etkileriyle reaktif oksijen moleküllerini dengede tutarlar. Radikalin reaktif bileşiği ile yüksek reaktif hidroksil grupları reaksiyona girerek daha kararlı ve daha az reaktif bir radikal oluştururlar[4]. Biyolojik oksidatif

---

1 Charanjit Kaur, Harish C. Kapoor. *Antioxidants in fruits and vegetables-the millenium's health,* 2001, p. 703-725.

2 M.C. Nicoli, M. Anese, M. Parpinel. *Influence of processing on the antioxidant properties of fruits and vegetables*,1999, p. 94-100.

3 H. De Groot, U Rauen. *Tissue injury by reactive oxygen species and the protective effects of flavonoids*. 2009, p. 249-255.

4 Y. Hanasaki., S. Ogawa, S. Fukui. *The correlation between active oxygens scavenging and antioxidative effects of flavonoids*, 1994, p. 845-850.

stresin düzenlenmesi hücresel lipid, protein ve DNA'yı hasara karşı korur. Meyve ve sebzeler yoluyla alınan aktif bileşenler, kardiyovasküler hastalıklar ve bazı kanser türleri gibi çeşitli dejeneratif hastalıkların önlenmesi ve daha düşük insidansı ile anlamlı şekilde ilişkilendirilmiştir.[5] Fitokimyasallar karotenoidler, fenolikler, alkaloidler, nitrojen içeren bileşikler ve organossülfür bileşikleri olmak üzere 5 gruba ayrılır ve içlerinde en çok çalışılan gruplar fenolikler ve karotenoidlerdir.[6]

Fenolik içeriği yüksek olan meyvelerden biri vişnedir. Türkiye'nin, son 15 yılda dünyada en fazla vişne üreten ve ihraç eden ülkeler arasında yer aldığı bildirilmektedir.[7] Vişne üretiminin yüksek olduğu iller arasında Afyon, Ankara, Konya, Isparta ve Kütahya illeri gelmektedir.[8] Ankara il merkezine 35 km mesafede olan bir ilçe olan Çubuk'un; Yukarı Çavundur, Aşağı Çavundur, Ahur Köy (Yeşilkent) ve Ağılcık köylerinin en önemli geçim kaynaklarından olan vişne, temmuz ve ağustos aylarında hasat edilmektedir.[9] Taze veya dondurulmuş şekilde kullanılabilen vişne aynı zamanda şurup, marmelat, komposto ve vişne suyu olarak da tüketilmektedir.[10]

Bu çalışmada Çubuk ilçesinde üretim ve tüketim miktarı yüksek olan vişnenin sağlık üzerine etkileri ve antioksidan etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Vişnenin Çubuktaki Yeri ve Önemi

Coğrafi konumu ova olan Çubuk yöresi tarıma elverişli olup, topraklarını ekonominin lokomotifi yapmayı bilmiştir. Çeşitli meyve ve sebze üretiminin yapıldığı bölgede, özellikle vişne üretiminin yaygın olduğu bilinmektedir. Belediyenin ambleminde bulunan vişne simgesinin de vişnenin bölgede geleneksel bir besin olduğunu göstermesi açısından önemi büyüktür.[11]

Geçmişte yapılan vişne şenliklerinde, Ankara ve çevresinden insanlar bir araya gelerek vişne, vişne suyu, marmelat, şurup ve komposto gibi ürünler hakkında bilgi

---

5 Gamze Toydemir. *Nektar işleme prosesinin vişnedeki antioksidan bileşikler üzerindeki etkisi: metabolit profili ve biyoyararlılıktaki değişimlerin incelenmesi*, 2013.

6 Rui Hai Liu. *Potential synergy of phytochemicals in cancer prevention: Mechanism of action*, 2004, p. 3479-3485.

7 Anonim. (2017a). (https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Stone%20Fruit%20Annual_Ankara_Turkey_8-15-2017.pdf). Erişim Tarihi: 11.09.2017

8 K.M., Önal, *Ege bölgesinden toplanan visne (Purunus cerasus L.) gen kaynakları materyalinin değerlendirilmesi*, 2002, p. 39-44.

9 Anonim. (2017b). (http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MTg=). Erişim Tarihi: 09.09.2017.

10 KK1, Yeter KİBAR, 1940, ev hanımı, Yukarı Çavundur, ANKARA; KK2, Hatice AVCI, 1935, ev hanımı, Yukarı Çavundur, ANKARA.

11 Anonim. (2017b). (http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MTg=). Erişim Tarihi: 09.09.2017.

sahibi olup bu meyve ve ürünlerinden tatma fırsatı elde ederlerdi. Bu nedenle yöreye özgün olan vişnenin mevcut üretiminin korunması ve artırılması ile üretim aşamalarının gelecek nesillere aktarılması büyük önem arzetmektedir.[12]

Vişne, günlük yaşam ve şenlikler haricinde, düğün, cenaze ve sünnet gibi özel günlerde de kullanılmaktadır. Yöre halkı tarafından bu özel günlerde özellikle vişne suyunun ikram edilmesi gelenek ve göreneklerin devamı açısından önem taşımaktadır.[13]

Hasat zamanı kısa olan vişneyi kış aylarında da tüketebilmek amacıyla, yöre halkı eskiden besin işleme ve saklama yöntemlerinden kurutma işlemi uygulamakta iken, gelişen teknoloji sayesinde dondurma yöntemiyle saklama metodu günümüzde popüler hale gelmiştir.[14]

Çubuk'ta üretimi yaygın olan ve çeşitli şekillerde tüketilen vişnenin, besin değerinin yüksek olması nedeniyle sağlık üzerine etkilerinin irdelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Resim 1 ve 2: Yukarı Çavundur köyü vişne hasat zamanı (Anonim).

Vişne

Vişne, gülgiller familyasından, Prunus cinsi, Cerasus alt cinsine aittir ve bilimsel adı Prunus cerasus L.'dir.[15] Soğuk kışa ve sıcak yaz mevsimine karşı dayanıklıdır. Sulanmadan yılda 400 mm yağış alan bölgelerde yetişir. Vişne ağacı 4. yılında meyve verir ve ortalama 45 yıl yaşar. Verimi ise yılda yaklaşık 25-30 kg'dır.[16]

---

12 KK1, Yeter KİBAR, 1940, ev hanımı, Yukarı Çavundur, ANKARA; KK2, Hatice AVCI, 1935, ev hanımı, Yukarı Çavundur, ANKARA.

13 Anonim. (2017b). (http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MTg=). Erişim Tarihi: 09.09.2017; KK3, Hatice AYDOS, 1942, ev hanımı, Yukarı Çavundur, ANKARA.

14 KK4, Fatma ÖZCAN, 1945, ev hanımı, Yukarı Çavundur, ANKARA.

15 Gianna Ferretti et.al., *Cherry antioxidants: From farm to table*, 2010, p. 6993-7005.

16 Tuğba Öksüz, *Food matrıx effect on bıoavaılabılıty of phenolıcs and anthocyanıns ın sour cherry*, İstanbul 2013.

Kalsiyum, magnezyum, fosfor ve postasyum mineralleri ile hidrofilik (B,C) ve lipofilik (A,E,K) vitaminleri içeren vişne, aynı zamanda yüksek polifenol içerikleri sayesinde önem taşımaktadır.[17]

Vişnenin, içeriğindeki antasiyoninler sayesinde antioksidan, antialerjik, antikarsinojenik, antimikrobiyal, antimutajenik ve antiinflamatuar etkiye sahip olduğu bilinmektedir[18]. Vişnenin besin ögeleri içeriği Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Vişnenin besin ögeleri içeriği (100 gr)[18]

Besin ögeleri	Miktar
Su	82.97 g
Enerji	61 kkal
Protein	0.59 g
Yağ	0.45 g
Karbonhidrat	12.02 g
Posa	3.16 g
A vitamini	32 RE
C vitamini	4.2 mg
Kalsiyum	23 mg
Magnezyum	16 mg
Fosfor	34 mg
Potasyum	218 mg

1. Antioksidan Etki

Gıda maddelerinin antioksidan aktivitesi ve toplam fenolik madde içeriği arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu bildirilmektedir.[19] Vişnede bulunan fenolik bileşikler, besinin antioksidan etkisini güçlendirmektedir[20].Vişnede bulunan bazı fenolik bileşikler Tablo 2'de gösterilmiştir.

---

17 Dae Ok Kim, Ho Jin Heo, Young Jun Kim, Hyun SeukYang, Chang Y. Lee, *Sweet and sour cherry phenolics and their protective effects on neuronal cells,* 2005, p. 9921-9927.

18 Anonim. (2017c). (http://www.turkomp.gov.tr/food/360). Erişim tarihi: 15.09.2017.

19 Leslie Wada, Boxin Ou, *Antioxidant activity and phenolic content of Oregon caneberries*, 2002, 3495-3500.

20 Peter T. Gardner, Tamsin A.C White, Donald B. McPhail, Garry G. Duthie, *The relative contributions of vitamin C, carotenoids and phenolics to the antioxidant potential of fruit juices*, 2000, p. 471- 474.

Tablo 2: Vişnedeki bazı fenolik bileşikler[21]

Antosiyaninler	Hidroksisinamik Asitler
cyanidin-3-diglucoside-5 glucoside	Neochlorogenic acid (3-0-caffeoylquinic acid)
cyanidin-3-0-sophoroside	3-p-coumarylquinic acid
cyanidin-3-0-(2′-glucosyl)rutinoside	Chlorogenic acid (5-0-caffeoylquinic acid)
cyanidin-3-0-glucoside	4-0-caffeoylquinic acid
cyanidin-3,5-pentoside-hexoside	3,5-dicaffeoylquinic acid
cyanidin-3-0-(xylosyl)rutinoside	
cyanidin-3-0-rutinoside	
pelargonidin-3-0-(2'glucosyl)rutinoside	
peonidin-3-(6'p-coumaroylglucoside)glucoside	
peonidin-3-0-rutinoside	
cyanidin-3-(6'p-coumaroyl)glucoside	
Flavan-2-oller	**Flavonoller ve Flavonlar**
Catechin	kaempferol-trihexose
procyanidin B1	quercetin-3-0-rutinoside-glucoside
procyanidins, tetramer	quercetin-3-0-glucoside-dirhamnoside
procyanidins, dimer	quercetin-3-0-rutinoside
epicatechin	quercetin-3-0-galactoside
procyanidins, timer	isorhamnetin-3-rutinoside-7-rhamnoside
procyanidins, tetramer	dihydrokaempferol-dihexoside
	apigenin-7-0-glucoside
	kaempferol-3-0-rutinoside
	isorhamnetin-3-0-rutinoside
	dihydrokaempferol-glucoside

Antosiyaninlerle birlikte fenolik asitlerin, vişnenin antioksidan aktivitesi üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Vişne, antioksidan etkisini antioksidan enzim aktivitesini artırıp, lipid peroksidasyonunu azaltarak göstermektedir. Yapılan bir çalışmada, farelere in vivo diyet suplemanı olarak verilen vişne suyunun, karaciğerdeki ve kandaki antioksidan enzim olan süperoksit dismutaz ve karaciğerdeki antioksidaz enzim olan glutatyon peroksidaz aktivitesini artırdığı gözlenmiştir.[22] Antosiyanin desteği ile yapılan başka bir çalışmada, siyanidin-3-glukozid fenolik bileşiğinin güçlü antioksidan etkisi saptanmıştır. Çift kör plasebo kontrollü crossover bir başka çalışmada, deneklere

[21] Aneta Wojdylo, Paulina Nowicka, Piotr Laskowski, Jan Oszmiansk, *Evaluation of sour cherry (prunus cerasus l.) fruits for their polyphenol content, antioxidant properties, and nutritional Components*, 2014, p. 12332–12345.

[22] Ana Sarić et.al.*Antioxidant and anti inflammatory potential in mice consuming sour cherry juice (Prunus cerasus cv. Maraska)*, 2009, p. 237.

14 gün boyunca günde iki kez 240 ml vişne suyu verilmiş ve antioksidan hasar markerı olan F(2)-isoprostan düzeyinde azalma gözlenmiştir. Aynı çalışmada, okside nükleik asitlerin markerlarında da azalma saptanmıştır.[23]

2. Antiinflamatuar Etki

Vişne, inflamatuar etkisini kanda bulunan inflamatuar enzimlerin inhibisyonu ve inflamatuar markerların azalmasıyla göstermektedir. Yapılan bir çalışmada, vişne suyunun farelerin peritonal makrofajlarında siklooksijenaz-2 inhibe edici aktivitesini artırdığı gözlenmiştir. Vişne fenolik bileşiklerinin etkilerinin incelendiği başka bir çalışmada, bir inflamasyon göstergesi olan ve KVH için önemli bir risk faktörü olan CRP'nin kan düzeyinde azalma gözlenmiştir. Ayrıca romatroid artirit ve osteoartirit gibi hastalıklarda oksidatif stres ve doku hasarında etkili olan NO (Nitrik oksit) düzeyinde azalma saptanmıştır.[24, 25] In vitro başka bir çalışmada, antosiyaninlerin nitrik oksit ve TNF-a (Tümör nekrozis faktör-a) gibi diğer proinflamatuar faktörlerin üretimini engellediği belirlenmiştir.[26]

3. Antikanserojenik Etki

Vişne antosiyaninlerinin kolon, endotelyal, göğüs ve lösemi gibi kanser türlerinde antikanserojenik etki gösterdiği saptanmıştır. Bu bileşenler etkilerini faz 2 detoksifikasyon enzimlerinin (glutatyon redüktaz, glutatyon peroksidaz ve NAD(P)H: kinon redüktaz) ekspresyonunu uyarması ve çevresel toksin ve karsinojenler tarafından oluşan mutagenezi inhibe etmesi ile göstermektedir. Ayrıca antosiyaninlerin hücresel apoptozisi uyarıcı ve farklılaştırıcı ve farklı sinyal yolaklarını düzenleyerek hücre proliferasyonunu azaltıcı etkisi bulunmaktadır. (PI3K/Akt, ERK, JNK ve MAPK yolakları)[27]

---

[23] Tinna Traustadóttir et.al. *Tart cherry juice decreases oxidative stress in healthy older men and women*, 2009, p. 1896-1900.

[24] Steven B. Abramson, et al. *The role of nitric oxide in tissue destruction*, 2001, p. 831-845.

[25] O. Onur ve ark. "Elevated levels of nitrate in rheumatoid arthritis". *Rheumatol. Int. 20*, 2001, p. 154-158.

[26] Jian Wang, G. Mazza, "Effects of anthocyanins and other phenolic compounds on the production of tumor necrosis factor alpha in LPS/IFN-gamma-activated RAW 264.7 macrophages". *J. Agric. Food Chem. 50*, 2002, p. 4183-4189.

[27] Li Shu Wang, Gary D. Stoner, "Anthocyanins and their role in cancer prevention". *Cancer Lett. 269*, 2008, p. 281-290.

4. Antinörodejeneratif Etki

Vişne antosiyaninlerinin antinörodejeneretif etkisi, farelerin adrenal medullasındaki tümör dokusunda bulunan PC 12 hücrelerini oksidatif hasara karşı koruması ile gözlenmiştir.

Vişnenin Sağlık Üzerine Etkileri

1. Kardiyovasküler Hastalıklar

Vişnenin, kalp ritmi üzerinde regüle edici ve kanda kolesterol düşürücü etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Yapılan bir çalışmada, iskemik hasarı (düzensiz ve hızlı kalp atışları ve kalp krizi riski) olan ratlara farklı dozlarda verilen vişne ekstratının kalp atışlarındaki düzensizliği azalttığı ve kalp krizlerinin ardında oluşan kardiyak hasarın daha az düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Başka bir çalışmada ise, farelerden alınan izole köpük hücreleri üzerinde siyanidin-3-O-β-glukozit bileşeninin kolesterol azaltıcı etkisi olduğu gözlenmiştir.[28]

2. Obezite ve Diyabetes Mellitus

Tip 2 diyabette, vişnenin β-hücreleri üzerinde antidiyabetik etkileri bulunmaktadır. Yapılan bir çalışmada, vişne antosiyaninlerinin β-hücreleri yetersizliğini önlediği gözlenmiştir.[29] Başka bir çalışmada ise, diyabetli bireylerde vişne suyunun vücut ağırlığında azalttığı, kan basıncını azalttığı ve kan lipid profilini iyileştirdiği saptanmıştır.[30]

3. Dermatolojik Etki

Vişnedeki antosiyaninler, antioksidan aktivitesi sayesinde fotoprotektif etki göstermektedir. Yapılan bir çalışmada, siyanidin 3-glukozit bileşeninin, UV-A radyasyonunun uyardığı serbest radikallerin üretimini baskıladığı saptanmıştır.[31]

---

[28] Letitia McCune et al., "Cherries and health: A review". *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*. *51*, 2011, p. 1-12.

[29] Bolleddula Jayaprakasam et al., "Insulin secretion by bioactive anthocyanins and anthocyanidins present in fruits." *Journal of Agricultural Food Chemistry*. *53*, 2005, p. 28-31.

[30] Asal Ataie-Jafari et al. A., "Effects of sour cherry juice on blood glucose and some cardiovascular risk factors improvements in diabetic women, a pilot study". *Nutrition & Food Science*, 38, 2008, p. 355-360.

[31] Simona Lucioli, "Medicinal Plants as Antioxidant Agents: Understanding Their Mechanism of Action and Therapeutic Efficacy". 3. *Anthocyanins: Mechanism of action and therapeutic efficacy*. Editor: Anna Capasso, 2012, p. 27-57.

Sonuç

Vişne, Türkiye'de üretim ve tüketimi yaygın olan bir meyvedir. Ankara'nın Çubuk ilçesinde üretim miktarı yüksek olan ve halk tarafından özel günler başta olmak üzere çeşitli şekillerde tüketilen vişnenin sağlık üzerinde olumlu etkileri olduğuna dair çalışmalar mevcuttur.

Bölgede kültürel bir öge haline gelen ve içerdiği bileşenler sayesinde sağlığı koruyucu etkileri bulunan vişnenin, Çubuk ilçesinde üretiminin artırılması ve tüketiminin yaygınlaştırılmasının bölgenin kalkınması ve sağlığın iyileştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Abramson, Steven B. Et al. "The role of nitric oxide in tissue destruction", *Best Pract. Res. Clin. Rheumatol*, *15*, 2001, p. 831-845.

Anonim. (2017a). (https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Stone%20Fruit%20Annual_Ankara_Turkey_8-15-2017.pdf). Erişim Tarihi: 11.09.2017.

Anonim. (2017b). (http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MTg=). Erişim Tarihi: 09.09.2017.

Anonim. (2017c). (http://www.turkomp.gov.tr/food/360). Erişim tarihi: 15.09.2017.

Ataie-Jafari, Asal et al. "Effects of sour cherry juice on blood glucose and some cardiovascular risk factors improvements in diabetic women, a pilot study". *Nutrition & Food Science*, 38, 2008, p. 355-360.

De Groot, H., Rauen, U. "Tissue injury by reactive oxygen species and the protective effects of flavonoids, *Fundamental & Clinical Pharmacology*, 12, 2009, p. 249-255.

Ferretti, Gianna et al. "Cherry antioxidants: From farm to table", *Molecules*, 15, 2010, p. 6993-7005.

Gardner, Peter T., White, Tamsin A. C., McPhail, Donald B., Duthie, Garry G. "The relative contributions of vitamin C, carotenoids and phenolics to the antioxidant potential of fruit juices", *Food Chem*., 68, 2000, p. 471- 474.

Hanasaki, Y., Ogawa, S., Fukui, S. "The correlation between active oxygens scavenging and antioxidative effects of flavonoids", *Free Radical Biology & Medicine*, 16, 1994, p. 845-850.

Jayaprakasam, Bolleddula et al. "Insulin secretion by bioactive anthocyanins and anthocyanidins present in fruits", *Journal of Agricultural Food Chemistry*, 53, 2005, p. 28−31.

Kaur, Charanjit, Kapoor, Harish C. "Antioxidants in fruits and vegetables – the millenium's health", *International Journal of Food Science and Technology*, 36, 2001, p. 703-725.

Kim, Dae Ok, Heo, Ho Jin, Kim, Young Jun, Yang, Hyun Seuk, Lee, Chang Y. "Sweet and sour cherry phenolics and their protective effects on neuronal cells", *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 53, 2005, p. 9921-9927.

Liu, Rui Hai. "Potential synergy of phytochemicals in cancer prevention: Mechanism of action", *The Journal of Nutrition*, 134, 2004, p. 3479-3485.

Lucioli, Simona. "3. Medicinal Plants as Antioxidant Agents: Understanding Their Mechanism of Action and Therapeutic Efficacy", 3. *Anthocyanins: Mechanism of action and therapeutic efficacy*, Editor: Anna Capasso, 2012, p. 27-57.

McCune, Letitia et al. "Cherries and health: A review", *Critical Reviews in Food Science and Nutrition, 51*, 2011, p. 1-12.

Nicoli, M.C., Anese, M., Parpinel, M. "Influence of processing on the antioxidant properties of fruits and vegetables", *Trends in Food Science and Technology*, 10, 1999, p. 94-100.

Onur, O.; Akinci, A.S.; Akbiyik, F.; Unsal, I. "Elevated levels of nitrate in rheumatoid arthritis", *Rheumatol. Int., 20*, 2001, p. 154-158.

Öksüz T. "Food matrıx effect on bıoavaılabılıty of phenolıcs and anthocyanıns ın sour cherry", *(M.Sc.Thesis)*, **İstanbul** : İstanbul Technical University, 2013.

Önal, K. M. "Ege bölgesinden toplanan visne (*Purunus cerasus L.*) gen kaynakları materyalinin değerlendirilmesi", *Akdeniz Üni. Ziraat Fak. Dergisi*, 15, 2002, p. 2 39-44.

Sarić, Ana et al. "Improved antioxidant and anti inflammatory potential in mice consuming sour cherry juice (*Prunus cerasus* cv. Maraska)", *Plant Foods Hum. Nutr., 64*, 2009, p. 231-237.

Traustadóttir, Tinna et al. "Tart cherry juice decreases oxidative stress in healthy older men and women", *J. Nutr., 139*, 2009, p. 1896-1900.

Toydemir, Gamze. "Nektar işleme prosesinin vişnedeki antioksidan bileşikler üzerindeki etkisi: metabolit profili ve biyoyararlılıktaki değişimlerin incelenmesi", *(Doktora Tezi)*, **İstanbu**l, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2013.

Wada, Leslie; Ou, Boxin. "Antioxidant activity and phenolic content of Oregon caneberries", *J. Agric. Food Chem.*, 50, 2002, p. 3495-3500.

Wang, Jian; Mazza, G. "Effects of anthocyanins and other phenolic compounds on the production of tumor necrosis factor alpha in LPS/IFN-gamma-activated RAW 264.7 macrophages", *J. Agric. Food Chem.*, *50*, 2002, p. 4183-4189.

Wang, Li-Shu; Stoner, Gary D. "Anthocyanins and their role in cancer prevention", *Cancer Lett., 269*, 2008, p. 281-290.

Wojdylo, Aneta; Nowicka, Paulina; Laskowski, Piotr; Oszmianski Jan. "Evaluation of sour cherry (prunus cerasus l.) fruits for their polyphenol content, antioxidant properties, and nutritional Components", *J Agric. Food Chem.*, 62, 2014, p. 12332–12345.

Kaynak Kişiler:

KK1. Yeter KİBAR, 1940, ev hanımı, Yukarı Çavundur, ANKARA.

KK2. Hatice AVCI, 1935, ev hanımı, Yukarı Çavundur, ANKARA.

KK3. Hatice AYDOS, 1942, ev hanımı, Yukarı Çavundur, ANKARA.

KK4. Fatma ÖZCAN, 1945, ev hanımı, Yukarı Çavundur, ANKARA

Coğrafi İşaretli Bir Ürün: Çubuk Turşusu

Özlem Yılmaz[*], Öykü Peren Türk[**],
Yahya Özdoğan[***], Lale Sariye Akan[****]

Özet

Besinlerin uzun süre saklanabilmesi ve bulunmadıkları dönemlerde tüketilebilmesi amacıyla kullanılan en eski saklama yöntemlerinden biri turşu yapımıdır. Turşu çeşitli sebze ve meyvelerin belirli tuz konsantrasyonundaki salamuraları veya kendi öz suları içinde laktik asit bakterileri ile fermentasyona uğratılmaları sonucu oluşur. Günümüzde turşuculuk, Çubuk ilçesinin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimine katkıda bulunan önemli bir sektör haline gelmiştir. Turşu almak için yoğun ziyaret edilen Çubuk'ta turşu ve kültür festivalleri de düzenlenmektedir. Bu derlemenin amacı Çubuk turşusunun özelliklerinin incelenmesi ve turşunun sağlığa olan faydalarının değerlendirilmesidir. Çubuk yöresinde salatalık, lahana, domates, biber, kelek, patlıcan, biberiye, fasulye, erik, sarımsak, kırmızı pancar, karnabahar turşularının üretimi yapılmaktadır. Çubuk turşusu için ürünün özellikleri ve üretim yöntemlerine ait çeşitli bilgilerin yer aldığı coğrafi işaret tescil belgesi Türk Patent Enstitüsü tarafından verilmiştir. Geleneksel üretim aşamalarına özen gösterilen Çubuk turşusu yapımında, doğal olmayan katkı maddesi kullanılmamakta ve tüketiciye yönelik sağlıklı fermente ürün sağlanmaktadır. Fermente ürünlerin antimikrobiyal, antioksidan ve probiyotik özellikler gösterdiği bilinmektedir. Ayrıca bu ürünlerin kolon kanseri gelişmesini önleyici rol oynadığı ve immun sistemi destekleyici etki gösterdiği kaydedilmiştir. Çubuk turşusunun da bir fermente ürün olarak bu sağlık etkilerinin olduğunu düşünülmektedir;

[*] Uzm. Arş. Gör. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü. E-posta: oyilmaz@ybu.edu.tr

[**] Uzm. Arş. Gör. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü. E-posta: oturk@ybu.edu.tr

[***] Yrd. Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü. E-posta: yozdogan@ybu.edu.tr

[****] Yrd. Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü. E-posta: lakan@ybu.edu.tr

ancak mikrobiyolojik, biyokimyasal özelliklerinin ve sağlığa yönelik etkilerinin incelendiği çalışmalara ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: *Çubuk, kültür, Çubuk turşusu, fermente, sağlık.*

A Product with Geographical Indication: Çubuk Pickle

Abstract

One of the earliest storage methods used to store foods for long periods and consume when they are not available is pickle making. Pickles are formed by fermentation of various vegetables and fruits with lactic acid bacteria in their brine form or own juices at a certain salt concentration. Today pickling has become an important sector by contributing to the social, economic and cultural development of Çubuk district. Pickles and culture festivals are also organized in Çubuk where intensively visited by people to buy pickles. The aim of this review is to examine the properties of Çubuk pickle and evaluate its health benefits. Cucumber, cabbage, tomato, pepper, unripe melon, aubergine, rosemary, bean, plum, garlic, red beet, cauliflower pickles are produced in Çubuk region. The geographical indication registration certificate which contains various information about characteristics and production methods of Çubuk pickle is given by Turkish Patent Institute. During production of Çubuk pickle, which is taken care of the traditional production stages, artificial additives are not used and healthy fermented products are provided to consumers. It is known that fermented products have antimicrobial, antioxidant and probiotic properties. Additionally, it is recorded that these products play a preventive role in colon cancer development and support immune system functions. It is thought that Çubuk pickles also have similar health related effects as a fermented product; although more studies are needed about microbiological and biochemical properties of Çubuk pickle and its health-related effects.

Key Words: *Çubuk, culture, Çubuk pickle, fermented, health.*

Giriş

Besinlerin uzun süre saklanabilmesi ve bulunmadıkları dönemlerde tüketilebilmesi amacıyla kullanılan en eski saklama yöntemlerinden biri turşu yapımıdır. Turşu çeşitli sebze ve meyvelerin belirli tuz konsantrasyonundaki salamuraları veya kendi

öz suları içinde laktik asit bakterileri ile fermentasyona uğratılmaları ile oluşur.[1] Turşu kelimesi Farsça'da ekşi anlamında kullanılan "torsh" kelimesinden gelmektedir ve Anadolu'nun en eski fermentasyon ürünlerindendir.[2] Günümüzde turşuculuk, Çubuk ilçesinin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimine katkıda bulunan önemli bir sektör haline gelmiştir.[3] Bu derlemenin amacı Çubuk turşusunun özelliklerinin incelenmesi ve turşunun sağlığa olan faydalarının değerlendirilmesidir.

Çubuk Turşusu

Çubuk turşusu ilk olarak ilçenin köylerinde evlerde yapılmaktayken, daha sonra ticari işletmelerde üretime geçilmiştir. Çubuk ilçesinin Aşağı Çavundur köyünde küçük bir aile tarafından yapılmaya başlanmış, yıllar içinde üretim büyük imalathanelere taşınmıştır. Çubuk turşusu üretimi salatalık ve karışık olmak üzere ikiye ayrılabilir. Çubuk turşusunun ana malzemesi salatalık olsa da, lahana, domates, biber, kelek, patlıcan, biberiye, fasulye, erik, sarımsak, kırmızı pancar, karnabahar ile de çeşitli turşular kurulmaktadır.[4]

Çubuk turşusu yapımında geleneksel üretim aşamalarına özen gösterilmektedir. Hasat için ürünlerin uygun teknik ve olgunluk derecesinde genellikle temmuz ayında başlanmaktadır. Tarlada toplanan sebzelerin üretim yerlerine bozulmadan taşınması sağlanmaktadır. İşletmeci tarafından ürünler kabul edilirken önce gerekli kontroller yapılmaktadır. Taze, uygun şekilli, sağlam, yabancı madde, hastalık ve zararlı bulundurmayan ürünler işletmeler tarafından alınmaktadır. Daha sonra ürünler ağırlık, hacim, renk, tat, koku gibi özelliklerine göre derecelenip, sınıflandırma ve boylama işlemlerine tabi tutulmaktadır.

Ürünler eleme işleminden geçirilmekte, sebzelerin ön yıkamaları yapılmakta, süzülmekte ve salamura ilavesi ile fıçılara doldurulmaktadır. Dolgu suyu olarak da adlandırılan salamura %2 oranında sirke, %8,4 oranında tuz ve %89,6 oranında sudan oluşmaktadır. Lezzet ve aroma için ise defne yaprağı, acıbiber, dereotu, sarımsak vb. ilave edilmektedir.

---

1 Vildan Uylaşer, Ferda Erdem, *Stoklanmış Hıyarlardan Farklı Uygulamalarla Turşu Üretimi*, *Ulud. Üniv. Zir. Fak. Derg.*, 24, 2004, s. 81-91.

2 Bülent Kabak, Alan Dobson, "An introduction to the traditional fermented foods and beverages of Turkey", *Critical reviews in food science and nutrition*, 51, 2011, s. 248-260.

3 Bilal Yalçın, "Yöresel Ürünlerin Pazarlanması Üzerine Değerlendirmeler", *Akdeniz Sanat Dergisi*, 22, 2014, s. 205-213.

4 Anonim, *http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MjY=*, 2017.

Fıçıların kapakları kapatılarak depolara alınmakta, oda sıcaklığında 20-35 gün fermantasyona uğratılmaktadır. Çubuk turşusunun yapım aşamalarının bitmesi ve tüketime hazır olması ile cins ve boyutlarına göre bidon, teneke ya da cam kaplar ile satışı gerçekleştirilmektedir.

Çubuk turşusu için ürünün özellikleri ve üretim yöntemlerine ait çeşitli bilgilerin yer aldığı coğrafi işaret tescil belgesi Türk Patent Enstitüsü tarafından verilmiştir.[5] Coğrafi işaretle Çubuk turşusunun doğal ortam özellikleri ve geleneksel üretim yöntemleri koruma altına alınmıştır. Coğrafi işaret tescili ile Çubuk turşusu, Çubuk'ta ekonomik faaliyetlere, bölgesel ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunabilmektedir.[6] Coğrafi işaret hem geleneksel ürünlerin korunması, geliştirilmesi, üretimde etkin denetim sağlanmasına yardımcı olması hem de kırsalda yaşayan bireylerin çalışma hayatına teşvik ve desteği için potansiyel oluşturması açısından önem taşımaktadır.[7]

Turşu almak için yoğun ziyaret edilen Çubuk'ta turşu ve kültür festivalleri de düzenlenmektedir. Bu festivallerin yapılması aracılığı ile ilçenin temsil edilmesine de olanak sağlamaktadır. Turşunun hazırlandığı dönem olan Eylül ayında düzenlenen "Uluslararası Çubuk Turşu ve Kültür Festivali" her yıl dört gün boyunca kültürel, ekonomik ve sosyal etkinlikler ile yapılmaktadır. Festivalde yöre halkıyla birlikte, yurtdışı, çevre il ve ilçelerden çok sayıda ziyaretçi ağırlanmaktadır. Festival alanında çeşitli stantlarda turşu, turşu suyu ikram edilmekte ve satışı yapılmaktadır.

Turşu ve Sağlık

Fermente bir ürün olan turşunun oluşumu laktik asit fermantasyonuna dayanır. Turşu yapımında kullanılan sebze ve meyvelerde bulunan mikroorganizmalar oksijen yokluğunda laktik asit oluşturur. Fermente ürünler işlevsel mikroorganizmalar barındırmaları açısından sağlığı koruyucu ve iyileştirici fonksiyonlara sahiptir.[8] Laktik asit bakterileri probiyotikler olarak bilinen faydalı mikroorganizmalar arasında yer almaktadır. Probiyotikler; bağırsak pH'ını ayarlayarak, bağırsak fonksiyonlarını geliştirerek, antioksidan etki göstererek, patojenlerle mücadele ederek, bağışıklık düzenleyici hücreleri uyararak ve antimikrobiyal bileşikler oluşturarak etki mekanizmalarını gösterirler.

---

5 İlkay Çağlar, *Ankara İli Çubuk İlçesi'nde Turşu Üretimi Ve Pazarlamasının Analizi*, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 12-28.

6 Vedat Çalışkan, Hasan Koç, "Türkiye'de Coğrafi İşaretlerin Dağılış Özelliklerinin ve Coğrafi İşaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17, 2012, s. 195-211.

7 Seval Sevgi Kırdar, "Coğrafi İşaretlerin Kırsal Kalkınmada Önemi", *4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 2014.

8 Merve Şeyda Karaçil ve Nilüfer Acar Tek, *Dünyada üretilen fermente ürünler: tarihsel süreç ve sağlık ile ilişkileri*, *Ulud. Üniv. Zir. Fak. Der.*, 27, 2013, s. 163-172

Probiyotikler diyette mikrobiyal enfeksiyonlara karşı güvenilir ve doğal bir bariyer oluştururlar. Laktik asit bakterilerinin tüketimi ile vücuda probiyotik bakteri alınmasının sağlık üzerinde önemli etkileri sindirim sistemi sağlığının geliştirilmesi, bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi, besin ögelerinin biyoyararlanımının artırılması, bireylerde alerji görülme sıklığının azaltılması, kolon kanseri gibi bazı kanserlerin oluşum risklerinin önlenmesi veya ertelenmesidir.[9, 10] Ayrıca, fermente edilmek üzere turşu yapımında kullanılan sebze ve meyvelerin, vitamin, mineral, diyet posası ve antioksidan olarak rol alan fitokimyasallardan da zengin olduğu bilinmektedir.[11]

Sonuç

Yapımında doğal olmayan katkı maddesi kullanılmayan çubuk turşusu ile tüketiciye yönelik sağlıklı fermente ürün sunulmaktadır. Tüketiminin sağlık etkilerinin yanı sıra, üretim ve satışı ile de, ilçede istihdam sağlama ve ekonomik getirileriyle kırsal kalkınmaya yardımcı olmaktadır. Çubuk turşusunun coğrafi işarete sahip olmasına ek olarak, yörenin bu geleneksel yiyeceği adına düzenenlenen festivallerle de bölgenin tanıtımına ve kültürel faaliyetlerine katkı sağlamaktadır. Yapılan literatür incelemeleri sonucunda, çubuk turşusunun mikrobiyolojik, biyokimyasal özelliklerinin ve sağlığa yönelik etkilerinin incelendiği çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Anonim, "http://www.cubuk.bel.tr/cubuk_detay.asp?cat=MjY=", Eylül 2017.

Divya Jayakumar Beena ve diğ., "Probiotic fermented foods for health benefits" *Engineering in Life Sciences*, 12, 2012, s. 377-90.

Çağlar İlkay, *Ankara İli Çubuk İlçesi'nde Turşu Üretimi Ve Pazarlamasının Analizi*, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Çalışkan Vedat, Koç Hasan, "Türkiye'de Coğrafi İşaretlerin Dağılış Özelliklerinin ve Coğrafi İşaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17, 2012, s. 195-211.

[9] S. Parvez ve diğ., "Probiotics and their fermented food products are beneficial for health", *Journal of applied microbiology*, 100, 2006, s. 1171-1185.

[10] Jayakumar Beena Divya ve diğ., "Probiotic fermented foods for health benefits", *Engineering in Life Sciences*, 12, 2012, s. 377-390.

[11] Kyung Young Yoon ve diğ., "Production of probiotic cabbage juice by lactic acid bacteria", *Bioresource technology*, 97, 2006, s. 1427-1430.

Kabak Bülent, Dobson Alan Dobson, "An introduction to the traditional fermented foods and beverages of Turkey" *Critical reviews in food science and nutrition*, 51, 2011, s. 248-60.

Karaçil Merve Şeyda, Nilüfer Acar Tek, "Dünyada üretilen fermente ürünler: tarihsel süreç ve sağlık ile ilişkileri", *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 27, 2013, s. 163-172.

Kırdar Seval Sevgi, "Coğrafi İşaretlerin Kırsal Kalkınmada Önemi", *4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 2014.

Parvez S ve diğ., "Probiotics and their fermented food products are beneficial for health", *Journal of applied microbiology*, 100, 2006, s. 1171-85.

Uylaşer Vildan, Erdem Ferda, "Stoklanmış Hıyarlardan Farklı Uygulamalarla Turşu Üretimi", *Ulud. Üniv. Zir. Fak. Der.*, 2004, s. 81-91.

Yalçın Bilal "Yöresel Ürünlerin Pazarlanması Üzerine Değerlendirmeler", *Akdeniz Sanat Dergisi*, 22, 2014, s. 205-213.

Yoon Kyung Yoong ve diğ., "Production of probiotic cabbage juice by lactic acid bacteria", *Bioresource technology*, 97, 2006, s. 1427-30.

Çubuk Turşusu ve Sağlığımız

Dr. Tuncay Acehan*

Atmosferle çevrili dünyamızda sayısız tür ve çeşitte canlı yaşamakta ve bulunduğu ortamda biyolojik bir zincirle hayat yeteneğini devam ettirmektedir. Dünyamızın dışını nasıl bir atmosfer çevrelemişse, içinde de yaşayan canlıları çevreleyen mikrobiyolojik bir dünya vardır. Modern tıbbın gelişmesi ile birlikte mikrop, bakteri, virüs, mantar olarak adlandırdığımız organizmaları keşfedeli henüz 120 yıl oldu. Bu organizmaların keşfi mikroskop sayesinde gerçekleşti. Bu keşifler sayesinde şunu gördük: nasıl ki içinde yaşadığımız dünyada her soluk alıp verdiğimizde soluduğumuz havanın % 21'i oksijen, büyük bir bölümü azot ve kalanı da diğer küçük gazlardan meydana geliyorsa, etrafımızdaki tüm boşlukları dolduran bir mikro canlılar evreni de var. Biz de bunun içinde yaşıyoruz. Milyonlarca yıldır birlikte yaşayan canlılar arasında biyolojik bir zincir meydana gelmiş ve bizler de bu zincirin bir parçası olarak yaşıyoruz.

Biyolojik zincirle ilgili şöyle bir örnek verebiliriz: diyelim ki bir bölgede otlar çok bereketli ve tavşanlar da çok fazla doğum yaptı, tilkilerin, çakalları ve kurtların sayısı da bir o kadar artar. Tersinden örnek verecek olursak da, avcıların kontrolsüz avlanması nedeniyle kurt, çakal ve tilkilerin sayılarının azalmasının sonucunda da ormanları ve dağları domuzlar sarar. Ve aslında bizlerin dostu olan yılanları öldürdüğümüz zaman da fareler çoğalır, hastalık artar. Dolayısıyla bütün canlılar arasında biyolojik bir zincir ve denge vardır. Aynı denge bizin vücudumuzda da var.

Vücudumuzda, ayak tırnaklarımızdan saç tellerimize kadar iç organlarımız dahil bir biyolojik denge var. Ağzımızdan başlayarak anüsümüzde sona eren gastrointestinal sistem dediğimiz sistemde, gıdalar iç organlarımızda bir takım işlemlerden geçtikten sonra atılır. Bu işlemler esnasında, yediğimiz yiyecekler ve soluduğumuz

* Dr, Çubuk Belediye Başkanı.

hava vasıtasıyla vücudumuza giren çeşitli mikro canlıların bir kısmı eriyerek, bir kısmı vücudumuz tarafından üretilen kimyasal maddeler tarafından yok edilir. Kimisi de vücuda yararlı çok çeşitli bakteri, mantar, virüs ve mikroplar olarak bizimle ortak bir yaşam sürmektedir.

Bu mikro canlıları 3 sınıfa ayırmak mümkün; birincisi patojenler, fırsatçılar ve saprofit ya da yararlı yardımcı bakterilerdir. Bunlardan patojen olanlar çürütücü mikroplar dediğimiz mikropların tamamı bizi hastalandıran ister bademcik dediğimiz tonsiller üzerine konarak ve isterse de akciğerlerimize hava yoluyla girerek ve ayrıca bağırsaklarımıza ve en önemlisi de damarlarımızın içerisine girerek sepsis dediğimiz vakalarla bizleri hastalandırabilirler ve hatta ölümlere neden olabilirler. O nedenle bu zararlı mikro canlılara fırsat vermememiz gerekiyor.

Sağlığımız iyi olduğu zaman vücudumuza zararlı olmayan ancak, bağışıklık sisteminin zayıfladığı zamanlarda ortaya çıkarak hastalanmamıza neden olan fırsatçı dediğimiz mikroplar vardır. Bu fırsatçı mikropların bir bölümü de uzun süre hastane tedavisi gören insanlarda hastane enfeksiyonu olarak ortaya çıkar.

Tüm bu olumsuz mikropların yanı sıra vücudumuzla dost olan saprofit dediğimiz virüs, bakteri ve mantarlar vardır.

Patojen mikroplara karşı vücudumuzu koruyan ve bariyer vazifesi gören ilk organımız derimizdir. Mikroplar öncelikle derimizi aşıp vücudumuza girmek isterler. O nedenle temizlik kurallarını hassasiyetle uymamız gerekmektedir. Mikroplara karşı diğer bir koruyucu bariyer de bağırsaklarımızdaki direnç ve bağışıklık noktalarıdır. Bağırsaklarımız villüs ve vililer dediğimiz kıvrımlardan meydana gelmektedir. Kalın bağırsağımızla beraber yaklaşık 2 metreye kadar uzaya bilen bağırsaklarımız villüs ve vilillerle birlikte açıldığı zaman 40-60 metrekare arasında bir genişliğe ulaşabiliyor. Gözümüzü dış dünyaya karşı korumak için korneamızda 6 kat epitel varken bağırsaklarımızda sadece tek sıra epitel bulunmaktadır. Bağırsaklarımız hem bu mikroplara karşı koruma görevi yapacak hem de diğer bir görevi olan besinleri kendi içinde süzerek vücudumuzun ihtiyacı olan enerjiye dönüştürecektir. Bizi yaratan Yüce Allah bağırsakları yaratırken çok yerde kullandığı epitel sistemini bağırsaklarda tek katlı epitel sistemine çevirmiştir. Bir de bunu bir çok katlı sekretuar salgılayıcı sistemlerde ve immünglobulin dediğimiz bağışıklık makenizmalarıyla korumuştur.

Bağırsaklarımızda annemizden ilk sütü emdiğimiz andan itibaren bazı mikroplar mide bariyerimizi geçerek bağırsaklarımıza yerleşmeye başlarlar ve 3 yıl içerisinde

orada bir kitle oluştururlar. 8 ila 10 yaşlara gelindiğinde de olgunluğa erişirler. Bu yaştan sonra hayatımızın sonuna kadar bizi patojen mikroplara karşı koruyan ve onlarla mücadele eden biyolojik bir dost olurlar. Hatta hayatımızın son 6 aylık evresinde özellikle kanser gibi terminal hastalık dönemlerinde veya diğer kronik hastalık evrelerinde iştah kaybı sonucunda uzun süre iyi beslenememe durumlarında bağırsaklarımızdaki 100 trilyon civarındaki bu mikrobik canlı grubu vücudumuzu yavaş yavaş terk ederler. Bu canlı grubu dışardan ağız yoluyla alınan zararlı bakterileri yok etmekle onlarla savaşmakla kalmıyorlar aynı zamanda vitamin sentezi gibi vücudumuzun ihtiyacı olan enzimlerin üretimi gibi bir çok noktada da bize katkı sağlıyorlar.

Son 10 yılda yapılan araştırma sonuçlarına göre, otoimmün hastalıklar dediğimiz, ki bunların içerisinde romatoid artrid, tip 1 diyabet, scleroderma ve atopik egzema ve çeşitli cilt ve alerjik hastalıkların tamamı bağırsak geçirgenliğinin kötü patojen mikroplar tarafından salınan metabolikler ve toksiklerle değişmesi yüzünden aldığımız gıdalardan geçen bu toksik ve metaboliklerin vücudumuzda meydana getirdiği bir dizi reaksiyonlar sonucu ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Ama şu gerçektir ki probiyotik dediğimiz yani yaşamın öncüleri dediğimiz maddeler yoluyla bağırsaklarımızda ilk günden beri ortaya çıkan bu 100 trilyonluk ve ileri yaşlarda 3 kilograma varan bu mikrop kütlesi bizim dostumuz ve bizim için savaş veriyorlar.

Bu yararlı organizmaların en büyük düşmanı ise antibiotiklerdir. Zaten antibiotiğin açılımını yaparsak biyo: canlılık, anti: karşı anlama geliyor. Yani canlılığa karşı demek oluyor. Antibiotik aldığımız zaman öncelikli olarak vücudumuzun bütün dışa açık noktalarını bekleyen ve koruyan ve en başta da bağırsaklardaki bu yararlı mikroorganizmaları öldürüyoruz ve onların sayılarını azaltıyoruz, kalitesini düşürüyoruz. Bunun sonucunda da çok önemli bir kayba uğruyoruz. Çünkü antibiotik kullanarak kirpiklerimizde, korneamızda, gözümüzün beyaz kısmında, boğazimizda, tırnaklarımızın dibinde, derimizde bizim için mücadele eden yararlı bakterileri öldürüyoruz. Özellikle kadınlarda uzun antibiotik kullanımı neticesinde sistit dediğimiz idrar yollarında ve birden bire vajende mantarla ortaya çıkan enfeksiyonlar meydana gelir. Ve çocuklarda da erken yaşta kullanılan antibiotikler yüzünden bir sonraki enfeksiyonlarda astım krizlerini, alerjik olayları tetikleyen bir mekanizma haline dönüşür.

Antibiotik kullanımı Türkiye'de dünya ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Her ateşlenene, her burnu akana, her hapşırana antibiotik verildiği bir ülkede yaşıyoruz. Ama bu gereksiz antibiotik kullanımı yüzünden bağırsaklarımızdaki yararlı bakterileri yok ettiğimizi hesap etmiyoruz.

Eski dönemlerde, kazanlarda su ısıtılıp banyo yapıldığı dönemlerde, yaşlılarımız neredeyse suyu 80 derecelere kadar ısıtıp çocuklarını yıkarlardı ve bu sıcak su sayesinde mikropları öldürürlerdi. Ve bunun yanında yapılan keseleme ile de vücut derisinde biriken zararlı mikropları temizlerlerdi. Son zamanlarda yapılan araştırmalar da göstermiştir ki temiz ve ılık sudan daha iyi bir temizleyici yoktur. Kullanılan tüm deterjanlar, dezenfektanlar vücudumuzdaki yararlı-zararlı ayrımı yapmadan tüm bakterileri öldürüyorlar.

Hayatımız boyunca, ta ilk gün anne sütü aldığımız günden başlayarak sürekli probiyotiklerle, aldığımız gıdalar vasıtasıyla vücudumuza giren yararlı bakterilerle yaşıyoruz. Bu sayede de bağırsaklarımızdaki bu mikro florasını devamlı yeniliyoruz. Bunların bir kısmı dışkıyla vücut dışına atılıyor. Bir kısmı ise bağırsaklarda asılı kalmak suretiyle vücudumuzda kalıyor. Aldığımız probiyotik gıdalar buradaki florayı aktif tutuyor. İşte antibiotik olsun, deterjan olsun, dezenfektan olsun tamamı buranın düşmanı durumunda.

Bağırsaklarımızdaki mikroflora yukarıda da bahsedildiği üzere 100 trilyon civarındadır. Bunların içerisinde virüs, bakteri ve mantar ve en önemli bakteri grubu olan laktobasiller bulunmaktadır. Laktobasiller laktik asitler üreterek mücadele vermekte ve patojen mikropları öldürmektedir.

Yoğurt Orta Asya Türkleri tarafından icad edilen müthiş bir yiyecektir. İnsanlar yoğurdu severek tüketirler. Yoğurdun ana maddesi süttür. Sütü yoğurt yapmak için içine bir miktar yoğurt katılır. Aslında yaptığımız iş sütün içerisine başta laktobasil olmak üzere bazı bakterileri katmaktır. Belli bir sıcaklıkta süte katılan bu bakteriler mayalanmayı gerçekleştirir ve süt yoğurda dönüşür. Yoğurdun diğer mikro organizmaları özellikle patojenleri uzaklaştırmada kullandığı ana kimyasal madde laktik asittir. Aynı şekilde turşu da probiyotik bir gıdadır. Burada da başta laktobasil bakteriler ve mantarlar diğer patojenlerin bünyeye girmesini veya girmişse bunların yok olmasını sağlarlar. Böylece hem vitaminlerini ve tazeliklerini koruyarak aylarca bozulmadan tüketilmeye hazır halde olabilirler.

Dünyada probiyotiklere en güzel örneklerin başında turşu ve yoğurt gelir. Bununla birlikte yavaş yavaş Türkiye'de de kullanılan kefir bulunmaktadır. Probiyotik olan kefir yoğurda göre 5 kat daha fazla laktobasil içerir. İster turşu, ister yoğurt isterse de kefir midemize geldikleri zaman vücudumuzu savunma görevi üstlenirler. Midede Ph2'de mikropların pek çoğu ölür. Patojenlerin de çoğu yok olur. Ama yoğun miktarda alındığında mide ortamını aşar ve bağırsağa geçer. Orada tekrar çoğalarak probiyotik

dediğimiz patojenleri yok eden onlarla savaşan bağırsak florasını ortaya çıkarırlar. Biyolojik mücadele bu şekilde devam eder.

Turşu bu özellikleriyle sağlığımızın yegane dostudur. Turşu yendikten sonra mide bariyerini aşarak bağırsaklara yerleşir orada çoğalan mantar ve maya mantarı ve basillerden bir mikroflora meydana getirirler. Vücudumuzdaki zamanla dost bakterilerde azalma olur, o nedenle turşuyu devamlı suretle yemeye gayret sarf etmeliyiz. Azalan yararlı bakterileri bu şekilde telafi edebiliriz.

Turşunun bize faydalı olması için yapımında dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Turşu ile salamura arasında fark vardır. Çubuk Belediyesi tarafından yaptırılan Çubuk Turşusu tesislerinde Çubuk Turşusu yapılırken içine konulan malzemeler şunlardır: (1 tonluk bir tank için)

- 900 kg kuyu suyu

- 90 kg kaya tuzu

- 500 gr limon tuzu

- 20 kg üzüm sirkesi

Özellikle kuyu suyu kullanmak gerekiyor. Klorlu suyla yapılan turşular fermente olmadığı için turşuda kullanılmaz. Bu sıvılar karıştırılarak bir müddet bekletilir. Turşular 18 kğlık tenekelere veya küplere kurulmaktadır. Salatalıklar kalibre makinasında boylarına göre sınıflandırıldıktan sonra yıkanır ve otomatik olarak iğnelenirler. 18 KĞlık tenekelerin içerisine 13 kğ salatalık, bir avuç sarımsak, bir avuç dolusu acı biber, bir tutam dereotu, 10 adet defne yaprağı katılır. Üzerine de daha önce hazırlanan sıvı karışımdan koyulur. İlk gün tenekenin kapağı tam kapatılmaz, havası alınır. Daha sonra kapak lehimlenir. 25 gün içerisinde fermentasyon zirveye ulaşır.

Salatalık turşusunda salatalıkların üzerindeki toz ve az miktardaki topraklar dereotu ve defne yaprağındaki az miktardaki toprak ile içine koyulacak bir miktar nohut fermentasyon için gerekli olan mayalanmayı başlatmak için gerekli malzemelerdir. Salamura ise sebzenin bozulmasını engellemek için içerisine çok miktarda tuz atılması demektir. Yani ortada fermentasyon işlemi bulunmamaktadır. Salamura suyunda yoğun tuz nedeniyle hiçbir canlı yaşayamaz. Bu ortamda ne virüs ne de bakteri yaşayamaz. Buna en güzel örnek olarak yaprak sarmasını sayabiliriz. Yaprak sarması bir turşu değil bir salamuradır. Bu ortamda bitki kimyasal varlığını sürdürebilir ancak canlı kalamaz. Turşuda da aşırı tuz kullanıldığı zaman fermentasyon işlemi gerçekleşmez.

Turşunun salamura mı yoksa gerçekten fermente olmuş bir turşu mu olduğunu anlamak için şöyle bir test yapılabilir: Turşu kavanozu sallanıldığı zaman su bulanıyorsa fermente işlemi olmuş ve gerçek turşudur denilebilir. Ancak su bulanmıyor ve berrak şekilde kalıyorsa bu gerçek turşu değildir. Bu turşu değil salamuradır diyebiliriz. Mayalanan turşuda mayalanmayla ilgili mikrop kütlesi dibe oturur. Salladığımız zaman içinde bulunduğu suyu bulandırır.

Diğer bir husus da turşunun asit özelliği bulunması nedeniyle saklanacak kabın plastik olmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Eskiler turşuyu küplere kurarlarmış. Bunun yanında tenekelere ve cam kavanozlara kurulan turşular da sağlıklı sayılır.

Son olarak, bağırsaklarımızda, birlikte yaşam süren mikrop florası veya microbiyota sistemini aktif ve dinamik tutmak için fermente turşu ve evde üretilen yoğurt en ideal probiotiktir.

Doğru üretim ve doğru ambalaj şartıyla Çubuk turşusunun vazgeçilmez bir probiotik olduğu öneri ve iddiasıyla, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Çubuk Agat Taşı'nın [Agat (SiO_2) Türü] Süstaşı Özellikleri ve Çok Amaçlı Kullanımları

Murat Hatipoğlu*

Özet

"Çubuk Agat Taşı" olarak dünya süstaşı piyasasında marka ismini duyurduğumuz süstaşı, aslında özgün yapılı bir agat (SiO_2) türüdür. Bu yapıya sahip agat oluşumları Dünyada oldukça nadirdir. Ayrıca bu yapıdaki agatlar kütlesel hacimleri nedeniyle de oldukça enderdirler. Çubuklu agat taşının bulunduğu yer, Anadolu'da agatların bolca gözlendiği alan Ankara ilinin, Çubuk ilçesinin kuzeyi ile Çankırı ilinin Şabanözü ilçesinin güneyinde kalan alandır. Çubuk agat taşı, bu bölgedeki andesit (bazalt) kayalarının çatlak zonlarında yarık ve çatlak damar boşlukları içerisinde, açık boşluk dolguları olarak yataklanmışlardır. Bunların yerleşme pozisyonu, yumrusal olmayıp katmansıdır. Bu agatlar, kalsedon ve kuvars psödomorfları olarak çubuklu kapanımlar ve konsantrik bandlar içerirler. Bu yüzden, bu Ankara bölgesi agatları özel olarak ve ilk defa "çubuklu agatlar" veya kısa "Çubuk agat taşı" olarak adlandırılmışlardır. Çubuk agat taşlarının oluşumunda aracı olarak en makul varsayım, düşük P-T koşulları altında, hidrotermal sirkülasyonun varlığında, kolloidal silis sistemidir. Andezitlerin çatlak zonu içerisinde bulunan çubuklu agatlar içindeki özgün kapanımlar, ornatma kökenli olup, başlangıçta zeolit (skolezit) mineraliydiler. Bu özgün silika çökelimleri tek başına oluşabildiği gibi, ornatılmış zeolit çubuklarının etrafında da gelişebilir.

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İMYO, Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı.
Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, FBE, Doğal Yapı Taşları ve Süstaşları Anabilim Dalı.
E-posta: murat.hatipoglu@deu.edu.tr - profdrmurathatipoglu@gmail.com

Çubuk agat taşı dört değişik endüstriyel kullanıma sahiptir; (1) Kuyum ve hediyelik eşya sektöründe takı-taşı, biblo ve tespih yapımı, (2) İç dekorasyon malzemesi olarak kullanımı, (3) Kimyasal proseslere örnek hazırlamak için agat havan ve elleri yapımı ve (4) İşlenti çamurunun organik gübre olarak tarımda kullanımı.

Bu çalışmanın amacı, Çubuk İlçesinin kültür ve tanıtımına katkı sağlanması ile birlikte sözlü kültür değerlerinin kayıt altına alınarak gelecek nesillere aktarılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Çubuk agat taşı, Agat (SiO_2), Süstaşı, Endüstriyel kullanım, Gemoloji, Ankara-Çubuk Bölgesi.*

Gemstone Essentials and Multi-Purpose Usages of "Çubuk Agate Stone" That is An Agate (SiO_2) Variety

Abstract

The gemstone that we have announced the trade name as "Çubuk Agate Stone" in worldwide gemstone market is actually an original structured variety of agate (SiO2). Agate formations with this structure are quite rare in the world. In addition, the agates in this structure are also very rare due to their massive bulk. The place where the barred agat stones are located, the area where the agates are abundantly observed in Anatolia is, the area between north of the Çubuk district of the Ankara province and south of the Şabanözü district of the Çankırı province. The barred agate stone is deposited as open-space fillings in crevice- and fissure-vein cavities of andesit (basalt) rocks in this region, in cleft vein cavities. Their settling positions are stratiform, but not nodular. These agates contain the barred inclusions as solid chalcedony and quartz pseudomorphs, and concentric bands. So, these Ankara agates are specifically and for the first time called "barred agates" or "Çubuk agate stone". The most plausible assumption as a means for the formation of the barred agate stones is the colloidal silica system, in the presence of hydrothermal circulation, under low P-T conditions. The original inclusions in the barred agates found in the cracked zone of the andesites originated from substitution and were initially the mineral zeolite (skolezite). These unique silica deposits can occur alone, or around the replaced zeolite bars.

Çubuk agate stone has three different industrial usages; (1) Jewelry-stone, trinket and rosary construction in the jewelry and souvenir industry, (2) Usage as interior decoration

material (3) Agate mortars and pestles for preparing samples for chemical processes, and (4) Utilization of slurry after lapidary in agriculture as organic fertilizers.

Key Words: *Çubuk agate stone, Agate (SiO_2), Gemstone, Industrial usage, Gemology, Ankara-Çubuk area.*

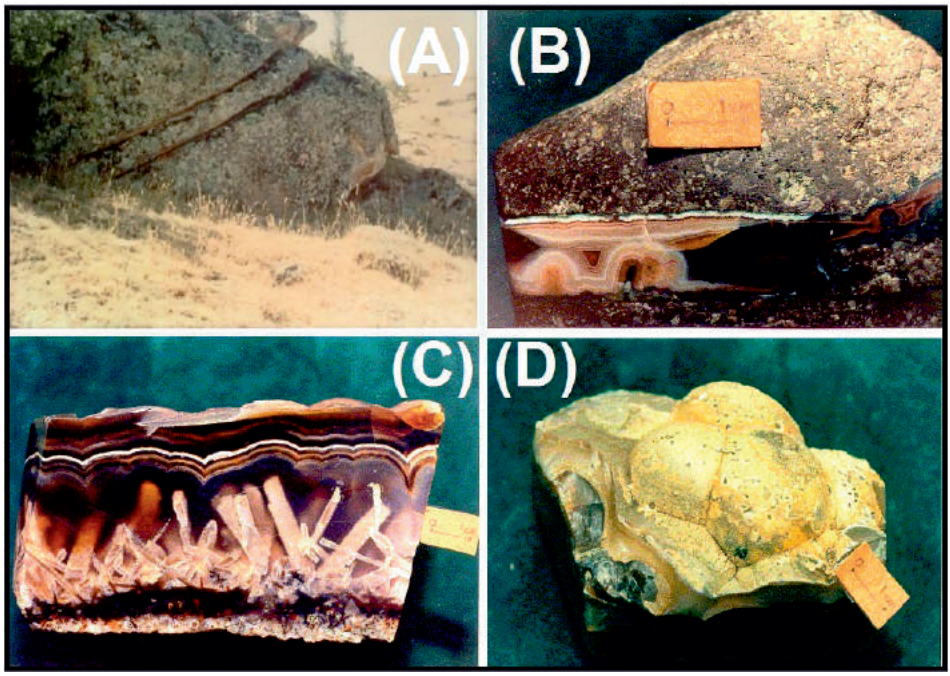
Giriş

Çubuk agat taşı olarak süstaşı piyasasında ismini ilk kez 1996 yılında duyurduğumuz[1] bu bölge taşı, aslında kuvars (SiO_2) ailesinin kriptokristalin dokuda bir üyesi olan özgün yapılı bir agat türüdür.[2] Bununla beraber çubuklu yapıya (zeolit iskeletli ornatmaları) sahip bu agat oluşumları, bugüne kadar Dünyanın başka bir alanında rastlandığına dair rapor edilmemişlerdir. Bu yüzden nadir bir yapı olarak kabul edilirler ve bu bölgeye özgün olmalarından dolayı da, "Çubuklu agat taşı" olarak isimlendirilmişlerdir. Ayrıca bu yapıdaki agatlar kütlesel hacimleri yani katmansı blok yapı vermeleri nedeniyle de oldukça enderdirler (Şekil 1). Tüm bu özellikleri göz önünde bulundurularak, Çubuk belediyesi tarafından da bu isim coğrafi işaret olarak tescillendirilmiştir (Şekil 2). Ancak Çubuk bölgesinde Dünyanın diğer yörelerinde gözlenen yumrusal yapılı konsantrik bandlardan oluşmuş riyolitik yapıdaki volkanik kayaçlar içerisinde bulunan olağan (sıradan) agat taşları da mevcuttur (Şekil 3) ve bunlar andezitik özellikteki volkanik kayaların içerisinde bulunan katmansı ve çubuklu yapılı agat taşından ayrı olarak göz önüne alınırlar.

---

1 M., Hatipoğlu, *Mineralogical and Gemological Investigation of Barred and Banded Agates of Çubuk (Ankara) Area*, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mineraloji-Petrografi Anabilim Dalı, İzmir 1996, s. 128.

2 C., Hurlbut, *Dana's Manual of Mineralogy*. 17th ed., John Willwy & Soons, New York, USA 1966; M., Back, J. Mandarino, *Fleischer's Glossary of Mineral Species*, 10th Ed., The Mineral Record Inc., Tucson 2008.

Şekil 1: Ankara'nın kuzeyinde ve Çankırı'nın güneyinde yüzlek Çubuklu yapıya sahip agat taşları, kütlesel hacimleri yani katmansı blok yapı vermeleri nedeniyle de oldukça enderdirler. Çubuk İlçesine bağlı Susuz Mahallesi yakınlarında bir andezit bloğu içerisinde çubuklu agat damarı (A), bu katmansı yapının daha küçük bir belirgin oluşumu (B), bu katmansı agat blokundan bir yüzü kesilmiş ve cilalanmış takozu (C) ve de bu takozun böbrek yapılı üst yüzeyinin görünüşü (D).

Şekil 2: Çubuk bölgesinde gözlenen Ankara agatları içerisinde yer alan çubuklu yapıdaki agat taşının özgün kapanımsal özellikleri göz önünde bulundurularak, Çubuk belediyesi tarafından 2017 yılında bu bölge taşı "Çubuk Agat Taşı" ismiyle coğrafi işaret olarak tescillendirilmiştir.

Şekil 3: Çubuk bölgesinde Dünyanın diğer yörelerinde de yaygınca gözlenebilen yumrusal yapılı ve bu yüzden konsantrik bandlardan oluşmuş riyolitik yapıdaki volkanik kayaçlar içerisinde bulunan olağan (sıradan) agat taşları.

Agat taşları, aslında Dünyada oldukça bol bulunan süstaşlarından birisi olmasına rağmen, renklerindeki ve halkalarının dağılımındaki çeşitliliğin sınırsızlığı nedeniyle her zaman en gözde taşlardan biri olmuştur (Şekil 4). Agat türü süstaşları, Türkiye'de ve dünyada mücevher sektöründe oldukça yaygın ticareti yapılan yarı değerli taşlardan biridir.

Şekil 4: Özgün yapılı Çubuk agat taşı olarak ün salan, dilimlenmiş ve parlatılmış Ankara-Çubuklu agat taşı örnekleri. Agat süstaşının oluşum mekanizmasının henüz tam çözümlenmemiş olmasından dolayı, kripto-kristalin yapının taşa kazandırdığı olağanüstü fiziksel ve kimyasal özelliklerin, insanoğlunda yarattığı gizem ve mistik etki bu türün geçmişten günümüze korunma ve şifasal-terapide kullanılmasına sebep olmaktadır.

Asırlardan beri dünya mücevher sektöründe de yaygın olarak kullanılan kuvars (SiO_2) mineralinin kriptokristalin bir türü olarak sınıflandırılan agat süstaşı, bandlı yapısı ve hemen her renkte bulunması ve de camsı parlaklık göstermesi, özellikle özellikle antik Anadolu insanları olmak üzere geçmişten günümüze herkesin özel ilgisini cezp etmektedir.[3]

Agat taşının ismi eski Yunan mineral isimleri grubuna girer. 'Achates' kelimesinden gelen agat, Sicilya (İtalya)'da antik çağlarda Achates olarak anılan ancak günümüzdeki

[3] K., Konuk, M., Arslan, *Anadolu Antik Yüzük Taşları ve Yüzükleri*, Duduman Ltd. Ankara 2000; L.S., Dubin *The History of Beads*, Tames and Hudson-London, Japan 1995; G., Rapp, *Archaeomineralogy*, 2nd Ed., ed. Herrmann, B., Wagner, G. A., Springer-Verlag Berlin Heidelberg, Berlin 2009; M., Hatipoğlu, H., Güney, "Geological origin of the ring seals from some Anatolian gems" 5th *International Congress Science and Technology for the Safeguard of Cultural Heritage of the Mediterranean Basin (22-25 December)*, İstanbul 2011, s. 204; M., Hatipoğlu, H., Kurt, "Anadolu Folkloründe Süstaşlarının Kullanımı ve Terapisel Etkileri *[Usage of the gems and their therapeutic effects in the Anatolian folklore]" Türk Sanatları, Tarihi, Folklorü Kongresi (14-16 Mayıs)*, Konya, 2015, p. 25-26; M. Hatipoğlu, "Agat (akik) Taşı Üzerine Efsaneler ve İnanışlar *[Myths and tales on agate (akik) gems]" V. Uluslararası Halk Kültürü ve Sanat Etkinlikleri Sempozyumu (12-14 Ekim)*, Kahramankazan-Ankara, 2017, p. 212-216.

ismi muhtemelen Carabi ya da Cannitello olarak bilinen nehirden ismini aldığı ve bu yüzden "Agat" isminin kökeninin bu nehrin adından geldiği, birçok araştırıcı tarafından kabul görmüştür.[4] Ancak bilinmelidir ki, günümüzde farklı isimlerde tanınan birçok kalsedon ve kuvars türleri, eski devirlerde agat ismi altında kullanılmıştır. Her ne kadar birçok araştırıcı, İtalya'daki agat taşına ismini veren ve ikincil bir yatak (akarsu plaseri) olan Carabi nehrinin, tarihte agat çakıllarına ilk kez rastlanan yer olarak belirtmekteyse de, bunların birincil ve ikincil yataklar olarak ilk bulunduğu yerlerin Hindistan ve Anadolu olabileceği, arkeolojik kazılarda bulunan işlenmiş agat objelerinden[5] ve agat içeren bu bölgelerin jeolojik incelemelerinden anlaşılmaktadır.[6] Agatın süstaşı olarak bilinmesi ve süs eşyası olarak işlenmesi, Anadolu'da günümüzden yaklaşık 6.000 yıl evveline kadar indiği gözlenmektedir.[7] Kalkolitik döneme ait Hacılar ve Tilkitepe kazılarıyla ortaya çıkartılan ve Erken Bronz çağına ait, Alacahöyük ve Horoztepe kazılarında bulunan agattan yapılmış gerdanlık ve küpeler Ankara'daki Hitit Müzesi'nde sergilenmektedir. Agatlar oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Çağlar boyunca bu taş diğerlerinden daha fazla ilgi görmüştür. Agatların boncuklar, yüzükler, bilezikler vb. gibi süs eşyaları olarak geçmişte eski Mısır'da, Sümer'de ve Anadolu'da kullanılmış olduğu bilinmektedir.[8] New York Ulusal Tarih Müzesi'ndeki yaklaşık 5.000 yıl önce yapıldığı Sümer balta başı[9] Mezopotamya bölgesinde agat süstaşından yapılmış ilk parça olma özelliğini taşımaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki, Mısırlıların en azından günümüzden 3.000 yıl öncesinde gliptikler (silindirik mühürler, yüzük taşları, kameolar vb) ve kullanma kapları için agat süstaşını kullanmışlardır. Agatlar günümüzden yaklaşık 500 yılından beri de Orta-dağudaki Arap kavimleri arasında ticari boyutta kullanılmıştır.[10] Muhtemelen bu agatlar, günümüzde bile hammadde kaynakları olan Hindistan ve Anadolu'dan getirilmişlerdir.[11]

---

4 L., Quick, *The Book of Agates and Other Gems*. 3th ed., Chilton Book Co., Pennsylvania, USA 1974; Mitchell, R. S., *Mineral Names-What Do They Mean? Van Nostrand Reinhold*, New York, 1979, s. 229; J.E., Arem, *Color Encyclopaedia of Gemstones*, 2nd Ed., Van Nostrand Reinhold Co., New York 1987; M., Back, Mandarino, J., *Fleischer's Glossary of Mineral Species*, 10th Ed., The Mineral Record Inc., Tucson 2008.

5 Dubin *The History of Beads*; M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara Agatının Mineralojisi ve Bantlı Yapının Kökeni", *Yerbilimleri Dergisi*, 22, 2000, s. 1-12; M., Hatipoğlu, H., Güney, "Geological origin of the ring seals.

6 M., Hatipoğlu, *Mineralogical and gemological*.

7 E.R., Caley, J.C., Richards, *Theophrastus on Stones*, The Ohio State University, USA 1956; Dubin *The History of Beads*.

8 E, Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul 1987; K., Konuk, M., Arslan, *Anadolu Antik Yüzük*.

9 Quick, *The Book of Agates*.

10 Ebu'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Biruni, E.S., Çev. Özcan, *Kıymetli Taşlar ve Metaller Kitabı (el-Cemahir fi Ma'rifeti'ı-Cevahir)* Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017.

11 E.R., Caley, J.C., Richards, *Theophrastus on Stones*; J., Bostock, H.T., Riley, Trans. and Ed., *The Natural History of Pliny with copious notes and illustrations*, London, England 1968 Citation URL: http://data.perseus.org/citations

Tarihte agat literatürü yaklaşık M.Ö. 300'de "Taşlar Üzerine" ismiyle Theophrastus tarafından[12] daha sonra da yaklaşık Hıristiyanlığın başlarında "Doğa Tarihi Ansiklopedisi" ismiyle Pliny (Pilinius) tarafından yazılmıştır.[13] İncelenen dokümanlar antik çağlarda agatların harikulâde etkileri yüzünden agat takmanın yaygın bir inanışa sahip olduğunu göstermektedir.[14]

Anlatılan antik dönem hikâyelerinden birinde[15], Roma İmparatoru Sezar, Gaul'i (Gallia, Fransa'nın eski ismi) fethettikten sonra, kuzeyde Rhine yakınlarındaki bir vadiye yüklenmiştir. Askerleri, dağlar arasında akan bir derenin olduğu yerde şimdiki ismi İdar (Almanya) olan, Hidera adlı küçük bir köyü ele geçirmişti. Burada ahali avcıydı, ancak kışın süstaşı işlemeciliği yaparlardı. Romalılar onların agatlarından çok etkilenerek aşındırma ile cilalama çarklarını bunlardan satın almışlardır. İdar-Oberstein (Almanya) şehrinde bu tür su gücüyle çalışan çarklar bu taşları tutmak için karınları üzerinde yatan işçilerle birlikte hala sergilenmektedir (Şekil 5).

Şekil 5: Almanya'da İdar-Oberstein kentinde antik dönemden 20. yüzyıl ortalarına kadar agat süstaşı işlemeciliğinin yapılma şekli. Bu zanaatın ana merkezi ve dünyadaki bu güne kadar işlenmiş süstaşlarının % 80'dan fazlasının yapıldığı yer İdar-Oberstein'dir. Bu kent de Dünyaya ismini agat taşı ile duyurmuştur. Bu gelişimin temeli agat yataklarının, kesme ve cilalama çarklarını yapımı için gerekli elverişli yersel kumtaşlarının ve de çarkları döndürmek için su gücünün varlığıydı. Çubuk ilçesi de aynı özelliklere ve imkanlara sahip bir ilçedir.

/urn:cts:latinLit:phi0978.phi001.perseus-eng1:37; Quick, *The Book of Agates.*; D., Collon, "Materials and Techniques of Ancient Near-Eastern Cylinder Seals", Hackens, T., Moucharte, G., (Eds) *technology and analysis of ancient gemstones.* PACT, Strasbourg 1989; J., Zenz, *Agates*, Bode, Haltern, Germany 2005; Bell, L.L., *Drinking water container containing gemstones and crystals,* USA Patent Application Publication, May 25, No: US2006/0111540 A1, 2006, p. 7.

12 J., Bostock, H.T., Riley, *The Natural History of Pliny*.

13 E.R., Caley, J.C., Richards, *Theophrastus on Stones*.

14 Quick, *The Book of Agates*.

15 Quick, *The Book of Agates*.

Romalıların geri çekilişinden sonra 12. yüzyıla kadar agatlara ve dolayısıyla bu bölgeye karşı yoğun bir ilgi olmamıştır. Agata sahip Oberstein kontu daha sonra taş ocağını işletmiş ve işçiler de haklarını aldıktan sonra bir meslek odası oluşturmuşlardır. Kaynaklar tükendikten sonra, öncü izciler yeni taş kaynakları aramak için vadiyi terk etmişlerdir. Agat işlemeciliği, 16. yüzyılın ilk yarısından buyana İdar-Oberstein'ın içinde ve yakınlarında modern bir şekilde yapılmaktadır ve günümüzde İdar-Oberstein bölgesinde binlerce mükemmel usta bulunmaktadır ve bunlar dünyada agatların bulunduğu hemen her ülkede aile köklerine sahiptirler. Bu nedenle, agatların işlenmesi ve parlatılması dendiğinde İdar-Oberstein akla gelir. Dünyadaki en büyük süstaşı endüstrisi ilk zamanlar agatlar bulunduğu için, bu bölgede gelişmiştir. Ankara-Çubuk bölgesi de aynı yolu izleyerek 21. yüzyılda Avrupa'nın agat taşı üretme ve işleme merkezi olabilme potansiyeline sahiptir.

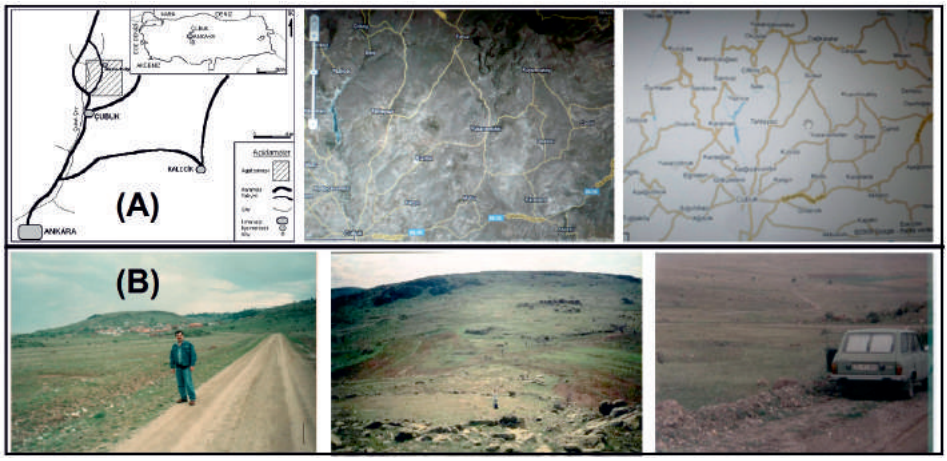
İncelenen belgelerde görüldüğü üzere, antik çağlarda olağanüstü özelliklerinden dolayı agat takılar takma, ya da agat objeleri kullanmanın yaygın bir inanış olduğunu göstermektedir.[16] Bu inanışlar şöyle özetlenebilir; Antik devirlerde, agat takı taşıyan bir kişinin bütün tehlikelerden korunduğuna inanılırdı. Takan kişinin doğuştan temiz bir kalbe sahip olduğu farz edilirdi. Ayrıca, agat takmanın düzenli uykuya ve hoş rüyalar görmeye sebep olduğuna da inanılmaktaydı. Eskiden hekimler, maddeleri döverek toz haline getirme işine yarayan agat havanlar yapmışlardır. Günümüzde de kimyasal reaksiyonlara girmediği ve çok sert olduğu için, eczanelerde ve laboratuarlarda halen agattan yapılmış havan ve havanelleri kullanılmaktadır. Agata bakmanın gözleri dinlendirdiğine, ayrıca ağızda tutulduğunda susuzluğu giderdiğine inanılırdı (bugün bile birçok çöl bölgelerinde yaşayanlar susuzluk hissini gidermek için ağızlarında çakıl taşları tutarlar). Agat taşımanın akrep sokmasına bile iyi geldiği çok yaygın bir inanıştı. Eski İran'da, agatların parfümsü kokusunun kuvvetli rüzgârların ve fırtınaların yönünü değiştirdiğine, hatta kuvvetli nehir akıntılarına boyun eğdirdiğine inanılırdı. Cardono'nun 1585'de, agatların kendi kişisel hayalleri üzerindeki etkilerinin neler olabileceğini görmek için test yaptığı ve agat takmanın kendisini muktedir ve ihtiyatlı kıldığını, bunun yanında agatların kişisel sezgilerinin de arttırdığını belirttiği söylenmektedir.

---

[16] Quick, *The Book of Agates*.; D., Collon, "Materials and; M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara Agatının; Zenz, J., *Agates*, Bode, Haltern, Germany 2005; Bell, L.L., *Drinking water*; M., Hatipoğlu, H., Güney, "Geological origin; M., Hatipoğlu, H., Kurt, "Anadolu Folklöründe; M., Hatipoğlu "Türkiye'de süstaşı potansiyeli, rezervleri, madenciliği ve ekonomisi *[Gemstone potential, reserves, mining and economics in Turkey]" 6. Uluslararası Endüstriyel Hammaddeler Sempozyumu (1-3 Şubat)*, İzmir 2007, s. 201-212; M. Hatipoğlu, "Agat (akik) Taşı.

Çubuk Agat Taşının Coğrafik Yayılımı

Agat türü süstaşı, Türkiye'de birçok alanlarda bulunmasına karşılık belki de en güzel ve en zengin rezerve sahip örnekleri Ankara ilinin Çubuk ilçesinin kuzeyi ile Çankırı ilinin Şabanözü ve Eldivan ilçelerinin güneyindeki yaklaşık 100 km^2'lik bir alanda yer almaktadır.[17] Ancak Çubuk bölgesi bu taşa hem en fazla ilgiyi göstermesi hem de bir bakıma isim hamiliği yapması bakımından ayrı bir öneme haizdir. Morfolojik yönden bu bölge, üstü çıplak yayvanlaşmış tepelerden ve geniş düz vadilerden, yer yer de ormanlık alanlardan oluşmuştur. Ortalama yükseklik 1.200 m'dir. Yazın hava kuru ve ortalama sıcaklık yaklaşık 25 °C'dir. Buna karşılık kışın karlı ve sıcaklık 0-5 °C'dir. Çubuk agat taşı, Ankara-Çubuk kuzeyi ile Çankırı-Şabanözü güneyi arasındaki özellikle; *Susuz *Kuyumcu *Dedeler ve *Camili köyleri civarında yaygınca gözlenmektedirler (Şekil 6). Özelde "Çubuk Agat Taşı" olarak isimlendirmelerine rağmen, yaklaşık 40 yıldır genel anlamda "Ankara Agatları" olarak da bilinen bu süstaşları, yukarda bahsedilen bölgede yaygınca yüzlek veren, "volkanik seri" içerisinde oluşmuşlardır. Zaman içerisinde bu zonda oluşan agat taşları rüzgâr, heyalan ve diğer doğal sebeplerle yukarıda belirtilen orman köylerinin arazilerine yayılmıştır.

Şekil 6: Agat türü süstaşı, Türkiye'de birçok alanlarda bulunmasına karşılık en zengin rezerve sahip yatağı, Ankara ilinin Çubuk ilçesinin kuzeyi ile Çankırı ilinin Şabanözü ve Eldivan ilçelerinin güneyindeki yaklaşık 100 km^2'lik bir alanda bulunur. Bununla birlikte özellikle; Susuz, Kuyumcu, Dedeler ve Camili köyleri civarında güzel yüzlekler vermişlerdir (A). Susuz köyü ise Çubuk agat taşının başkenti olarak addedilebilir (B).

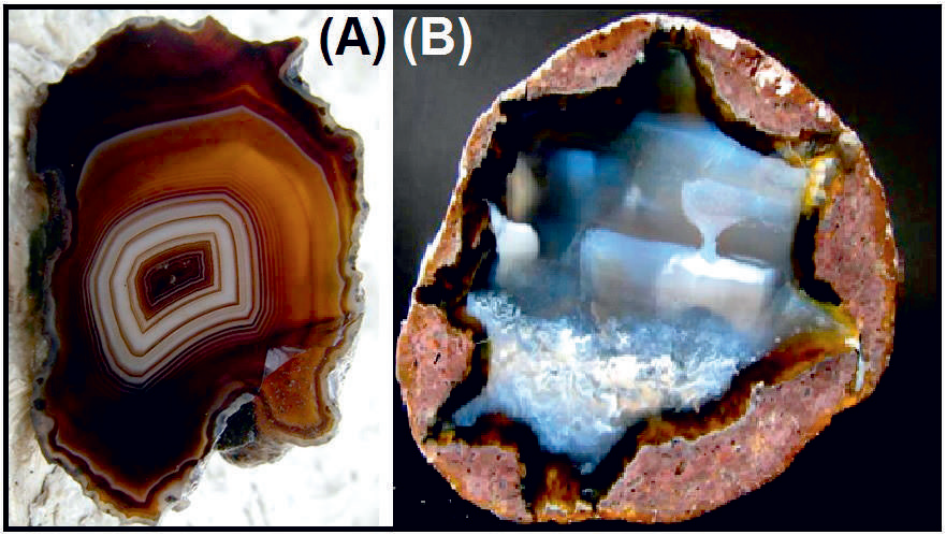
[17] M., Hatipoğlu, *Mineralogical and gemological*; M., Hatipoğlu "Türkiye'de süstaşı; Hatipoğlu, M., Babalık, H., Chamberlain, S.C.,"Gemstone deposits in Turkey", *Rocks & Minerals*, 85(2), 2010, s. 124-132.

Sıradan Agat Taşının Bandlanma Şekli

Ankara bölgesinde bulunan agat süstaşlarından sıradan veya alışılagelmiş olanları riyolitik tip volkanik kayaçların gözeneklerinde katılaştıklarından, bunlar yumrusal yapılı olup, iki ana bandlanma şekli sergilerler[18] (Şekil 7);

*Konsantrik-dairesel tabakalı bandlanma

*Uruguay-yatay tabakalı bandlanma

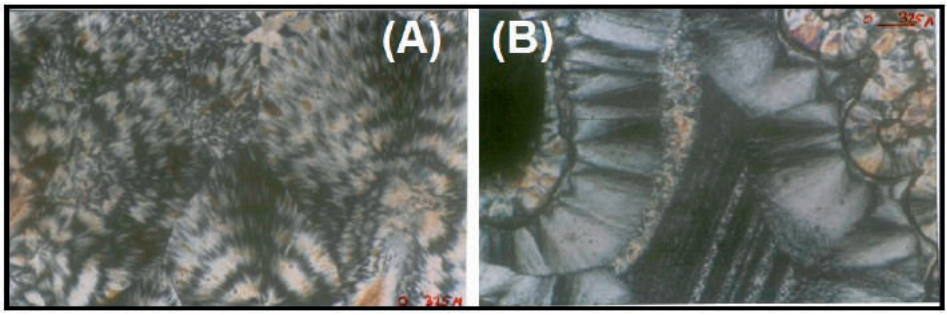
Şekil 7: Ankara bölgesinde bulunan agat süstaşlarından sıradan veya alışılagelmiş olanları içerisinde gözlenen, "Konsantrik-dairesel tabakalı bandlanma" (A) ve "Uruguay-yatay tabakalı bandlanma" (B) yapıları.

Konsantrik tabakalı bandların oluşumunu ortaya çıkartan ana işlem ışınsal, lifsi dokunun gelişmesidir. Lifsi doku kalsedonik doku olup (Pretola, 2001) polarizan mikroskopu altında genelde ışınsal bir doku ile temsil edilir (Şekil 7.A). Ancak elektron mikroskopik incelemeler, liflerin eğik bir yapı sunmalarından dolayı rijit yapıdaki kuvars kristalleri olmadığını göstermiştir. Çünkü bunlar çok küçük silis parçacıklarından meydana gelmişlerdir ve bükülmüşlerdir. Uruguay bandları ise göreceli olarak daha iri silis tanelerinin, yer çekiminin etkisiyle yatay olarak çökeliminin bir sonucudur.[19] (Şekil 7.B). İlaveten bazı örneklerin merkezi kısmı, iç içe girmiş dişsi yapıyı anımsatan beyaz renkli kristalin kuvars dolguludurlar. Bunlar genel anlamda Oregon (A.B.D.) Eyaletinde bulunan Thunder Egg (Gök Gürültüsü Yumurtası) isimli agatlarla benzer yapılar sunarlar.

---

[18] M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara Agatının.

[19] M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara Agatının; Hatipoğlu, M., Hatipoğlu, "Çubuk (Ankara) bölgesindeki agatların sınıflandırılması ve tanımlanması", *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 53, 1998, s. 13-21; M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara-Çubuk agatları ve kapanımların mineralojisi ve oluşumlarının incelenmesi", *Geosound*, 32, 1998, s. 167-190.

Şekil 8: Ankara agatlarının polarizan mikroskobu altında gözlenen konsantrik dairesel tabakalı bandlanmadaki lifsi yığışımlar (A) ve Uruguay-yatay tabakalı bandlanmadaki daneli yığışım (B).

Çubuk Agat Taşının Bandlanma Şekli

Ankara bölgesinde bulunan agat süstaşlarından özgün olanları ise çubuklu yapılar içerdiklerinden coğrafik isimlendirme ile "Çubuk agat taşları" olarak adlandırılmışlardır. Bunlar genelde andezitik, kısmen bazaltik tipi volkanik kayaçların çatlak ve yarıklarında katılaştıklarından, bunlar katmansı yapıya sahiptirler, ezik konsantrik bandlanma şekli ve genelde merkezlerinde kristalin kuvars dolgusu sergilerler.[20] (Şekil 9)

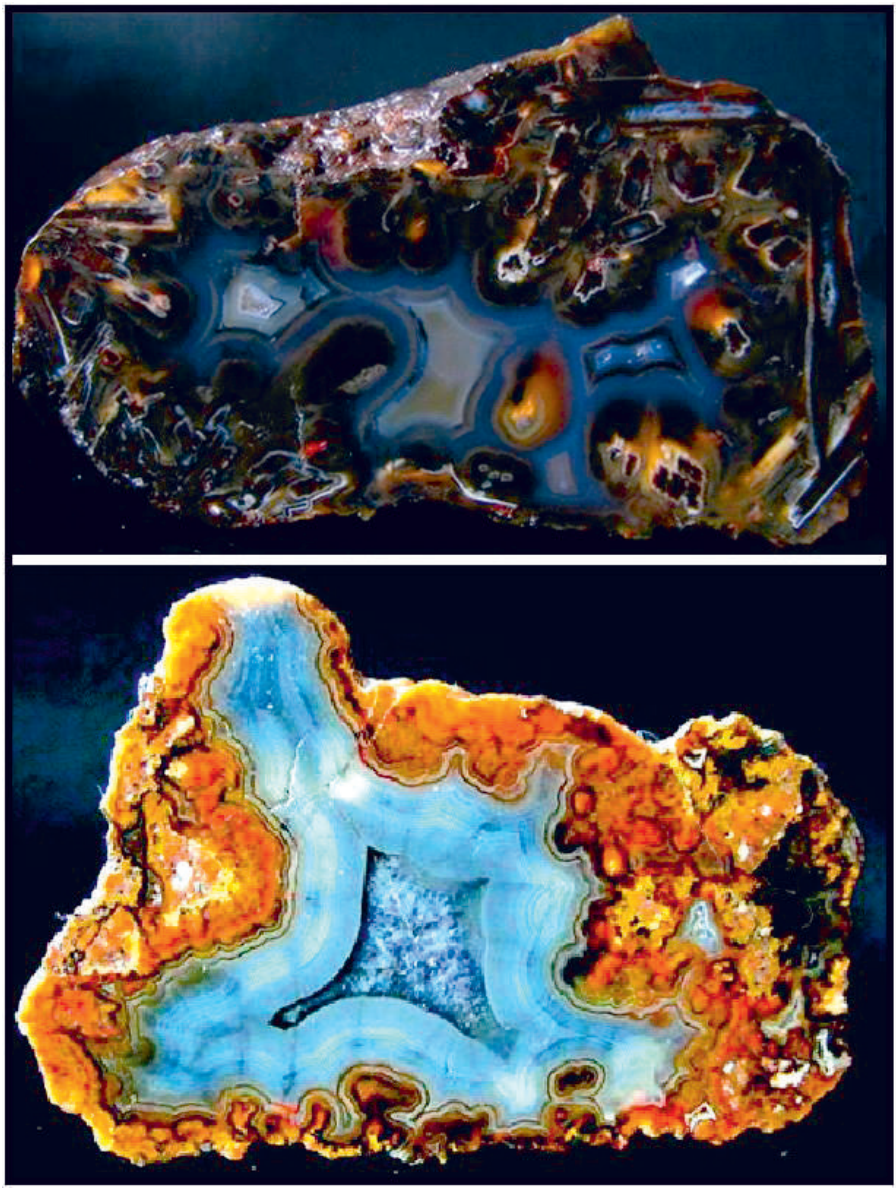
Ankara Bölgesi Agatlarının Jeolojik Bulunuşu ve Jeokimyasal Oluşumu

Agat taşlarının çokça bulunduğu yer olan Ankara ilinin Çubuk ilçesi kuzeyinin, en detaylı jeolojik incelemesi 1996 yılında şahsımın doktora tezi içerisinde tamamlanmıştır.[21] Buna göre, bölgede en yaşlı birim "temel kayalar" olarak adlandırılmış, Paleozoyik yaşlı, başlıca şist ve meta-grovaklardır. Bunları, "karışık seri" olarak adlandırılmış, melanj özelliğine sahip, Mesozoyik yaşlı, tortul kayalar uyumsuzlukla izler. Bu birimleri üsteleyen, uyumsuz olarak yerleşmiş tüfler, piroklastik malzemeler, ortaç ve bazik lavlar (andezit, bazalt) ve bu kayaları kesen asitik kütleler (riyolit, dasit) olan Miyosen (Neojen) yaşlı "volkanik seri" dir. Uyumsuzlukla bunları üsteleyen diğer seri, Pliyosen yaşlı "tortul seri" olup, lav, kalker ve kumtaşı çakıllarına sahip hafifçe pekleşmiş çakıltaşı, kireçtaşı ve de kumtaşı içerir. Son olarak Kuvaternar yaşlı, alüvyoner örtü uyumsuzlukla bu birimleri üstler (Şekil 10).

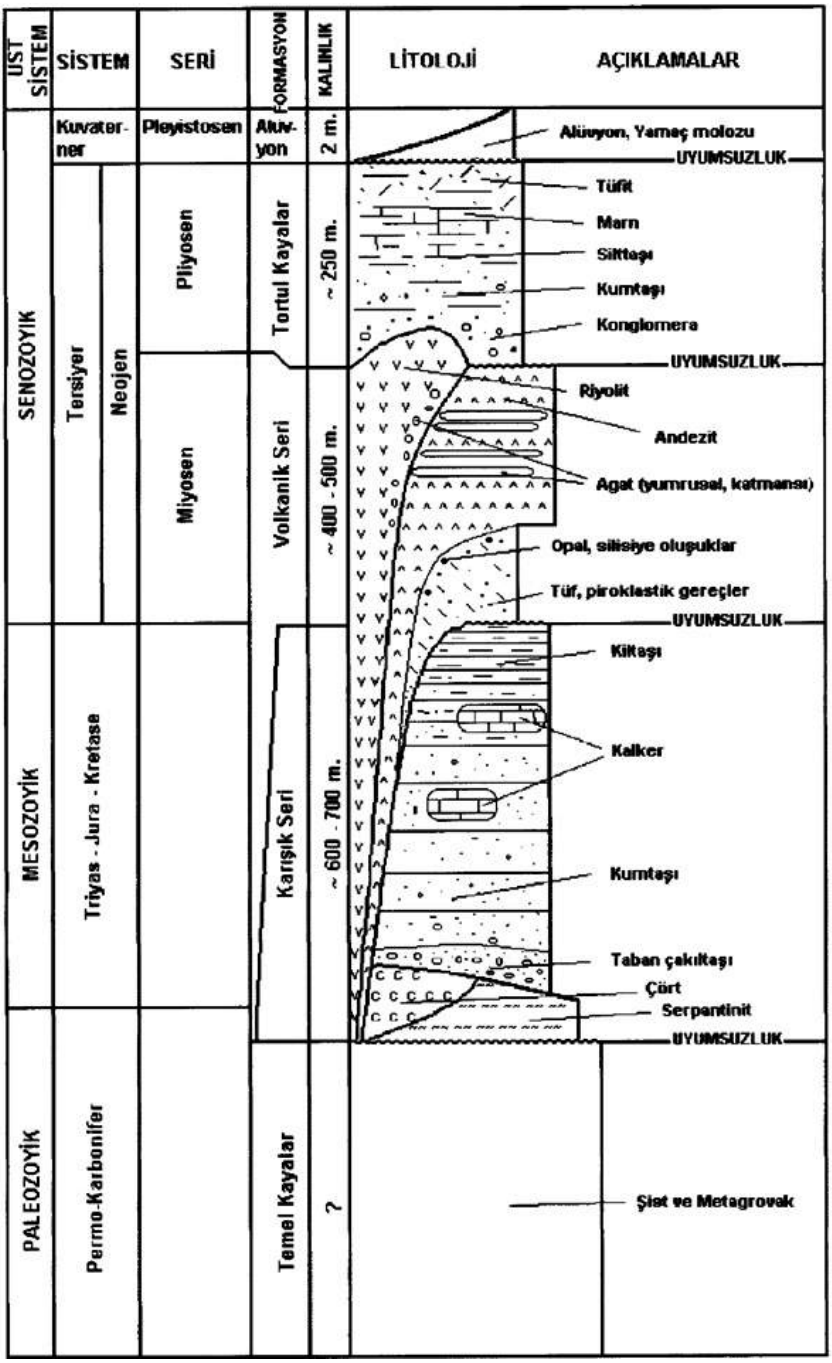
[20] M., Hatipoğlu, "Çubuk (Ankara); M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara Agatının.

[21] M., Hatipoğlu, *Mineralogical and gemological*.; M., Hatipoğlu, "Çubuk (Ankara); M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara Agatının; M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara-Çubuk agatları.

Şekil 9: Ankara bölgesinde bulunan agat süstaşlarından özgün olanları içerisinde gözlenen ezik konsantrik bandlanma şekli ve genelde merkezlerindeki kristalin kuvars dolgusu.

Andezitik ve bazaltik lavlar katılaştıktan sonra, KBB-GDD doğrultulu tansiyon çatlakları ile KD-GB ve KKB-GGD doğrultulu makaslama çatlakları, mağmatik faaliyetle açığa çıkan asitik sokulumlar tarafından oluşturulan gerilimler sonucu bu kayalar içerisinde gelişmiştir. Bu çatlak zon, ışınsal, psödomorf, kristalin çubuklara sahip

Şekil 10: Ankara agatlarının oluştuğu bölgenin jeolojik istifi ve agatların bulunduğu birimleri gösteren kolon kesit (Hatipoğlu, 1996'dan).

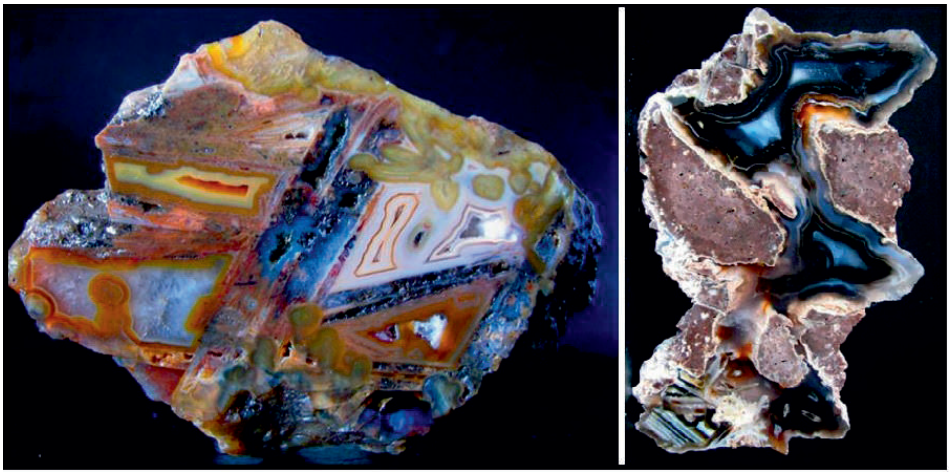
katmansı agat ve diğer silisli oluşumlara yataklık etmiştir. Bu agat taşları, hem çubuk yapılı özgün kapanımlara sahip olmaları hem de Çubuk ilçesinin ismini markalaştırmak adına, özel olarak ve ilk kez Murat Hatipoğlu tarafından bilimsel olarak "çubuklu agat (barred agate)", ticari olarak da "Çubuk Agat Taşı" şeklinde isimlendirilmiştir. Bu tür özgün kapanımlara sahip agat taşları dünyada sadece Ankara bölgesinde bulunmaktadır. Riyolitlerin kontakt zonunda değişik doğrultulara sahip boşluklar ve soğuma çatlakları ise, yuvarlaklaşmış ya da düzensiz şekillere sahip yumrusal agat taşlarına ve yosun agat taşlarına ayrıca da kristalleşmiş boşluk yığışımlarına yataklık etmiştir. Bunlar Dünyanın diğer bölgelerinde de yaygınca bulunduklarından sıradan agat taşları olarak adlandırılmışlardır.[22]

Ankara agatları Miyosen yaşlı (3.5-23 My aralığındaki) "volkanik seri" içerisinde oluşmuşlardır. Bu bölgedeki agatlar başlıca iki tip çevre kayası içerisinde gözlenirler: Birinci gruptakiler başlıca andesitler ve kısmen bazaltlar olup ikinci gruptakiler ise riyolitlerdir. Bunlardan birinci gruptakiler içerisinde bulunun agatlar, özgün "Çubuk agat taşı" olarak adlandırılan süstaşları olup, ikinci gruptaki içerisinde bulunan agatlar ise "sıradan agat taşları" olarak gözlenmektedir. Ancak tümü birden bulunuş yeri itibariyle "Ankara agat taşları "olarak adlandırılmaktadır. Diğer yandan her iki grup içerisinde bulunan agatların oldukça genel bir özelliği de, katmansı ve/veya yumrusal yapıdaki agat taşlarının merkezinde ya da damarlardaki parçaların üst kısımlarında bulunan boşluk bölgelerin büyük oranda sıvama şeklinde ya da tamamen kristalin kuvarslarla doldurulmuş olmasıdır. Bu durum jeokimyasal olarak boşluk içerisindeki silisik asid çözelti sıcaklığının merkeze ve/veya üste doğru daha fazla olmasına atfedilebilir.

Andezitler içerisindeki agatlar, yarık ve çatlak damar boşlukları içerisinde, açık boşluk dolguları olarak yataklanmışlardır. Bunların yerleşme pozisyonu, yumrusal olmayıp katmansıdır. Bu agatlar, kalsedon ve kuvars psödomorfları olarak çubuklu kapanımlar ve konsantrik bandlar içerirler, ancak yatay tabakalı (Uruguay) bandlarına sahip değildirler. Bu agatlar özel olarak ve ilk defa benim tarafımdan "çubuklu agatlar" olarak adlandırılmışlardır. Andezitik ve bazaltik lavlar katılaştıktan sonra, KBB-GDD doğrultulu tansiyon çatlakları ile KD-GB ve KKB-GGD doğrultulu makaslama çatlakları, mağmatik faaliyetle açığa çıkan asitik sokulumlar tarafından oluşturulan gerilimler sonucu bu kayalar içerisinde gelişmiştir. Bu çatlak zon, ışınsal, psödomorf, kristalin çubuklara sahip katmansı agat ve diğer silisli oluşumlara yataklık etmiştir. Bu tür özgün kapanımlara sahip agatlar (ÇUBUK AGAT TAŞI) dünyada sadece Ankara bölgesinde bulunmaktadır.

[22] M., Hatipoğlu, "Çubuk (Ankara).

Riyolitler içerisindeki agatlar ise, düzenli ya da düzensiz gözenekler içerisinde boşluk dolguları olarak yataklanmışlardır. Yerleşme pozisyonları, yumrusaldır. Riyolitlerin kontakt zonunda değişik doğrultulara sahip boşluklar ve soğuma çatlakları, yuvarlaklaşmış ya da düzensiz şekillere sahip yumrusal agatlara, yosun agatlara ve kristalleşmiş boşluk yığışımlarına yataklık etmiştir (Şekil 11).

Şekil 11: Riyolitik bileşimli volkanik kayaların çatlak ve gözeneklerinde gelişen sıradan agat yığışımları.

Ankara agatlarının oluşumunda kalsedonik dokunun gelişmesi temeldir ve bu oluşum sırasında aracı olarak en makul varsayım, düşük P-T koşulları altında (90-180 °C aralığındaki sıcaklık ve yüzeye yakın basınç değerleri), hidrotermal sirkülasyonun varlığında, yüksek kolloidal silis konsantrasyonunda ve 7-9 pH (alkalin) sistemde meydana gelmiş olmalarıdır. Bu nedenle Ankara agatlarının oluşumu süresince silisin çözülmesi, taşınması ve birikimi ile kolloidal kimyanın esasları, önemli oranda rol oynamıştır.[23]

Agat oluşum modelinin kurulmasında; silisin çözülmesi, taşınması ve çökelmesi olayları devreye girer. Agatları oluşturan silis, esas olarak çevre kayalardaki silikatların ayrışmasından açığa çıkar. Bölgede gözlenen agatlar andezit (kısmen bazalt) ve riyolit birimlerinin içerisinde bulunmasından hareketle, silisik asid bu kayalar içerisindeki silikat minerallerinin ayrışmasından açığa çıktığı en mantıksal varsayımdır. Bölgedeki volkanik faaliyet jeolojik veriler ışığında sığ bir gölsel ortam içerisinde geliştiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca andezitik ve bir kısım bazaltik lavların bölgede yayılışından sonra, aynı bölgede riyolitik stokların yükselmesi, andezitlerin dokunağında ve andezitlerin dokunağa yakın kesimlerinde sistematik bir çatlak zonunun oluşumuna da sebep olmuştur.

[23] J.P., Pretola, "A feasibility study using silica polymorph ratios for sourcing chert and chalcedony lithic materials", *Journal of Archaeological Science*, 28, 2001, p. 721-739; M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara Agatının; M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara-Çubuk agatları.

Çubuk Agat Taşı İçersindeki Borumsu Yapılı Ornatmalar

Ankara agat sahasında, jeokimyasal alterasyonlar ve ornatmalar yaygınca meydana gelmiştir. Hidrotermal faaliyetten önce, andezitlerin çatlak zonunda zeolit minerali yapısındaki kristalleşmeler ışınsal çubuklar olarak damar içerisinde büyümüştürler. Bununla beraber, daha sonra gelişen hidrotermal evrede agat taşı oluşumu süresince, bu kristaller orijinal iskeletleri korunarak, silis tarafından ornatılmışlardır (Şekil 12). Zeoliti mineralinin cinsini tanımlamak için yapılan incelemelerden sonra; Elektron mikroskopuyla tespit edilen kimyasal bileşimlerinin skolezite uyuşması, makroskopik büyüme şekillerinin de skolezite benzemesi, polarizan mikroskopu altında ince kesitlerdeki çubuklar üzerinde gözlenen dilinimler arası açı; (100) ve (001) düzlemleri arasındaki β_0 açısının yaklaşık 90^0 olması ve de çubuklar üzerindeki artıklarda önemli oranda zenginleşmiş stronsiyum elementinin varlığı. Sr^{2+} iyonu Ca^{2+} iyonuyla yaygınca yer değiştirme özelliğini gösterir. Skolezitteki zengin kalsiyum stronsiyuma dönüşmüştür. Tüm bu bulgular bize ornatılmış ilksel mineralin büyük bir ihtimalle aşağıdaki kimyasal bileşime sahip "skolezit" olduğu sonucuna göstermektedir.

$Ca(Al_2Si_3O_{10}).3H_2O$, (SiO_2 :46.63) (Al_2O_3 : 25.68) (CaO : 13.89) (Na_2O : 0.05) (H_2O: 13.75)[24]

Bu bilgi ışığında bu zondan alınan örneklerde, dış çeperden merkeze doğru;

Tremolit (aktinolit) → klorit → silisleşmiş zeolit → agat

Zonlanmasının varlığı saptanmıştır. Ayrıca, bölgedeki volkanik birimlerde büyük oranda ikincil mineraller ve ayrışma ürünleri gözlenmiştir. Bu veriler bize, bölgede agat oluşumundan evvel hidrotermal alterasyonun meydana geldiğini, bu alterasyonun agat oluşumu için gerekli silisi çözdüğünü ve çatlak zonu boyunca da sirküle ederek, silisli çözeltilerin agat oluşumuna uygun gözenek ve çatlaklara ulaşmasını sağladığını, düşündürmektedir. Sonuçta, Çubuk (Ankara) bölgesinin jeolojik tarihçesi, agatların içinde bulunduğu kaya birimleri ve agatların yataklanma şekilleri ile agatlar içerisindeki silisleşmiş zeolit kapanımları göz önüne alındığında; agatların, hidrotermal alterasyonu izleyen evrede, hidrotermal sirkülasyonun eşliğinde, kolloidal sıvılardan çökeldikleri kesinleşmektedir.[25]

Bölgedeki andezitlerin ve kısmen bazaltların çatlak zonları içerisinde bulunan çubuklu agatlar içindeki özgün kapanımlar, ornatma kökenlidirler. Ankara agatlarının

24 M., Hatipoğlu, *Mineralogical and gemological*; M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora "Ankara-Çubuk agatları

25 M., Hatipoğlu, *Mineralogical and gemological*; M., Hatipoğlu, "Çubuk (Ankara); M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara Agatının; M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara-Çubuk agatları.

bulunduğu bölgede, jeokimyasal mobilite çok sayıda alterasyonlara ve ornatmalara sebep olmuştur. Bu hidrotermal faaliyetle andezitlerin çatlak zonunda tremolit-aktinolit, klorit ve zeolit mineralleşmesi, çeperden merkeze doğru gelişmiştir. Zeolit minerali ışınsal çubuklar olarak damar içerisinde büyümüştür.

Agat taşı oluşumu süresince silisin çözülmesi, taşınması ve birikimi ile kolloidal kimyanın esasları, önemli oranda rol oynamıştır. Hidrotermal sirkülasyon, agat taşı oluşumu için gerekli silisli çözeltilerin ve elektrolitlerin taşınmasını sağlamıştır. Hidrotermal faaliyetin yanı sıra, sıcaklık, basınç konsantrasyon ve pH da agat taşı oluşumunda önemli vasıtalardır. Bu bölgedeki agat taşları, 100-200 °C sıcaklık ve yüzey koşullarına yakın basınç değerlerinde oluşmuştur. PH da, agat taşları için genelde 6-9 arasındadır. Agat taşlarındaki konsantrik bantlanma küreciksel ya da paralel düzenlenmiş ışınsal lifler içerir ve bu lifler bir jel safhasında oluşmuştur. Eğik görünümleri yüzünden bu lifler tekli kristaller değildirler. Uruguay bantlanma kısaca göreceli olarak kaba silis tanelerinin yer çekiminin etkisiyle yatay olarak çökelmesiyle açıklanabilir.

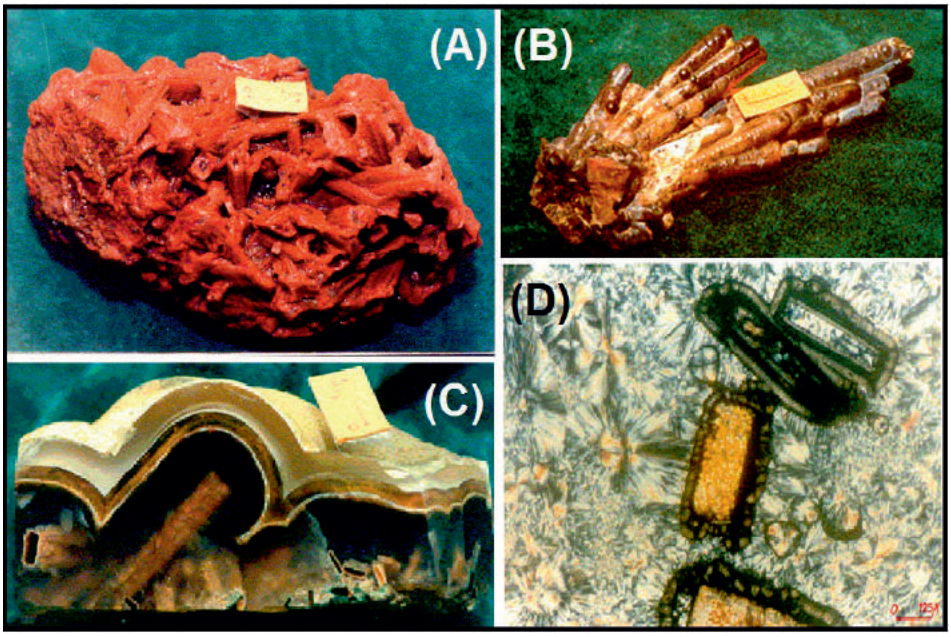
Riyolitlerin gözenekleri içerisinde bulunan agatlar içindeki borumsu yapıya sahip kapanımlar, özgün büyüme kökenine sahiptirler. Birçoğu, borumsu yapılarda çalı ya da yosun benzeri kapanımlara ve hem konsantrik hem de Uruguay bandlarına sahiptir. Bu agatlar da, "moss-agat" olarak adlandırılmışlardır.[26] (Şekil 13). Bu yosun benzeri yada çalımsı büyümeler, alkali-silikat içeren silis jelinden oluşmuştur. Ankara agatlarında bu silikat büyümeleri hem sıradan agat örnekleri içerisinde tek başına oluşabildiği gibi, aynı zamanda çubuklu agat örnekleri içerisinde de ornatılmış zeolit çubuklarının etrafında da gelişebilir.

Çubuk Agat Taşını Yapay Kimyasal Boyama

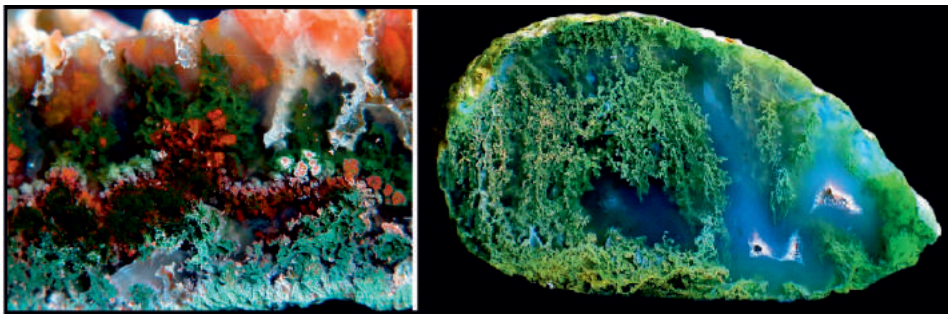
Kriptokristalin silika yapısına sahip agatlar, çok belirgin gözenekli dokuları bulunmaktadır (Şekil 14). Bu nedenle çeşitli eriyiklerle, yüksek sıcaklıklarda boyanarak diğer kriptokristalin dokulu silika türleri gibi yapay olarak renklendirilebilirler.[27] Süstaşının dokusuna nüfus eden değişik renklerdeki boyama işlemi kalıcı olup, suni oluşturulan renkler fiziksel ve birçok kimyasal bozulmalara karşı dirençlidirler (Şekil 15). Ön işlemlerden geçirilen Ankara agatlarından; *Kırmızı renge boyanacaklar, demir nitrat [$Fe(NO_3)_3$] içerisinde ağzı kapalı halde (içi plastik teflonlu otoklavda) 180°C'ye kadar ısıtıldıktan sonra, 2 hafta oda sıcaklığında bekletilirler. *Mavi renge boyanacaklar, potasyum ferri siyanit (KFeCN) içerisinde otoklavda 180°C'ye kadar

[26] M., Hatipoğlu, *Mineralogical and gemological;* M., Hatipoğlu, "Çubuk (Ankara).

[27] Hatipoğlu, M., *Minerallerin ve süstaşlarının doğal ve yapay renklenmeleri [Natural and Artificial Colorations of the Minerals and Gemstones]*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Mineraloji-Petrografi Anabilim Dalı. İzmir 1988, s. 94; Hatipoğlu, M., Dora, O.Ö., "Anadolu'da kullanılmış en eski süstaşı hammaddeleri olan Ankara agatları ve Eskişehir kalsedonlarının gemolojik incelemesi", *1. Batı Anadolu Hammadde Kaynakları Sempozyumu (8-14 Mart)*, İzmir 1999, s. 462-468; J.P., Pretola, "A feasibility.

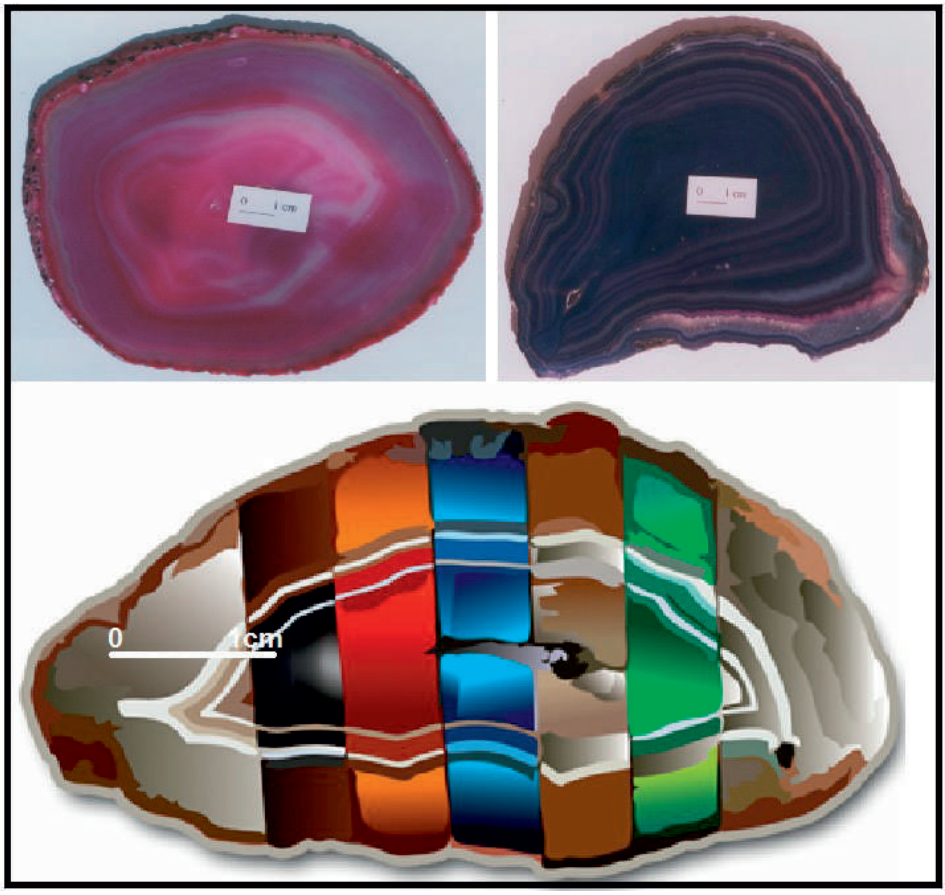

Şekil 12: Ankara agatları içerisinde bulunan çubuklu agatların yığışımından önce, jeokimyasal alterasyonlar ve ornatmalar yaygınca meydana gelmiştir. Hidrotermal faaliyetten önce, andezitlerin çatlak zonunda zeolit minerali yapısındaki kristalleşmeler ışınsal çubuklar olarak damar içerisinde büyümüştürler (A) ve (B). Bununla beraber, daha sonra gelişen hidrotermal evrede agat taşı oluşumu süresince, bu kristaller makroskopik olarak (C) ve polarizan mikroskobu altında (D) görüleceği üzere orijinal iskeletleri korunarak, silis tarafından ornatılmışlardır.

Şekil 13: Ankara agatlar içindeki borumsu yapıya sahip kapanımlar, özgün büyüme kökenine sahiptirler. Birçoğu, borumsu yapılarda çalı ya da yosun benzeri kapanımlara sahip bu tip agatlara "moss-agat" denilmektedir. Bunlar Dünyanın birçok yerindeki yataklarda gözlenebilmektedirler.

ısıtıldıktan sonra 2 hafta oda sıcaklığında bekletilirler. *Sarı renge boyanacaklar da, potasyum kromat (K_2CrO_4) içerisinde otoklavda 180°C'ye kadar ısıtıldıktan sonra 2 hafta oda sıcaklığında bekletilirler. Genel olarak bu boyama işlemlerinde, 10 mm kalınlık için boyama süresi 3-4 hafta, 6 mm kalınlık için 2-3 hafta ve 3 mm kalınlık için de, 6-10 günlük bekleme süreleri uygulanır.

Şekil 15: Çeşitli renklere boyanmış cilalanmış agat dilimleri (Hatipoğlu, 1988'den).

Çubuk Agat Taşının İçinde Bulunduğu Ankara Agatlarının Bölgedeki Ekonomik Rezervi

Türkiye'nin en önemli agat taşı içeren bu bölgesi şüphesiz çok bol bir agat rezervi içermektedir. Şahsımın bu bölgede yapmış olduğu farklı zamanlardaki detaylı jeolojik çalışmalardaki rezerv hesaplamalarında agat taşlarının hem riyolitik tipi kayaçlar içerisinde bulunan yumrusal yapılı (sıradan agat taşları) miktarının, hem de andezitik tipi kayaçlar içerisinde bulunan katmansı yapılı (çubuklu agat taşları) miktarının yaklaşık 100 km'lik bir alandaki yayılımı göz önüne alınarak, görünür rezerv olarak 3 milyon tonun üzerinde, ilaveten muhtemel rezervinin de 2 milyon tonun üzerinde olabileceği tespit edilmiştir. Dünya agat taşı piyasasında minimum ton başına fiyatın 5.000 ABD

Doları olduğu göz önüne alındığında, bu bölgedeki agat taşı rezervinin 100 km^2'lik yüzey alanı, 1 m'lik derinlik ve 30 kg/ton'luk tenörde, minimum 15 milyar ABD Doları civarında olabileceği bir gerçektir. Bununla beraber iyi pazarlandığında 1.kalite taşların ton fiyatının 30.000 ABD Dolarına kadar yükseldiği de unutulmamalıdır. Ancak bu ham taş satımı yanında endüstriyel kullanımlarıyla işlendikten sonraki katma değerlerinin bu rakamın çok fazla üzerinde olacağı da aşikârdır.

Çubuk Agat Taşının Endüstriyel İşlemesi ve Kullanımı

Agat, bu ev tipi süstaşı işleme atölye ve dükkânlarının favori süstaşıdır. Çünkü nispeten kolay kesilip parlatılabilen agat taşı, uzun süre bu parlaklığını korur. Malzeme bir takıda kullanılırsa, çizilmeye ve darbelere karşı dayanabilecek sertlik ve sağlamlıktadır. Büyük çaplı parlatılmış plakalar, özellikle dekoratif saat zemini olarak yaygınca kullanılmaktadır. Agat taşları, ilginç yapıları ve farklı renkleri ile öncelikle tercih edilmekte ve kalsedon taşının türleri arasında, süstaşı ticaretinde düzenli bir piyasaya sahip olan en önemli taştır. Agat taşının popüler olmasının diğer bir nedeni de, bunun taş arayıcıları tarafından kolayca bulunabilmesidir. Agat süstaşları, özgün fiziko-kimyasal özellikleri nedeniyle albeniye sahip bir türdür. Bu nedenle bazı sektörlerde kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu sektörler ve agat taşının kullanım alanları şöyle özetlenebilir;

1. Kuyum Sektörü; Kuyum ve hediyelik eşya sektöründe takı-taşı, biblo-kase ve tespih yapımı

Bu sektör agat taşının en yaygın ve en eski kullanımı yapılan bir alanıdır. İnsanlık tarihi boyunca takı taşları yaparak gümüş-altın üzerinde (Şekil 16) doğal renkli bir objeyi takı olarak kullanmak insanlardaki hem güzelleşme dürtüsünü, hem toplumda bulunduğu sosyal statüyü hem de dinsel amaçlı törensel anlatımları en güzel göstermesi bakımından ve nihayetinde kriptokristalin dokusunun verdiği termos etkisi sebebiyle biblo-kase şeklinde (Şekil 17), diğer süstaşlarından biraz farklı olarak, geçmiş dönemlerden beri yaygınca kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir.[28]

Ankara agatlarının modern anlamda mücevher sektöründe, Türkiye'deki çeşitli bölgelerdeki takı yapımcısı gerçek ve tüzel kişiler tarafından yaklaşık 40 yıldır

[28] Ebu'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Biruni, *Kıymetli Taşlar;* Quick, *The Book of Agates;* ., Dubin *The History of Bead;* D., Collon, "Materials and; Zenz, J., *Agates*, Bode, Haltern, Germany 2005; K., Konuk, M., Arslan, *Anadolu Antik Yüzük;*M., Hatipoğlu, H., Kurt, "Anadolu Folkloründe; M. Hatipoğlu, "Agat (akik) Taşı; M., Hatipoğlu, "Süstaşlarının şifasal ve terapisel etkileri *[Healing and therapeutic effects of gemstones]*", *Uluslararası Katılımlı 70. Türkiye Jeoloji Kurultayı (10-14 Nisan)*, ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Ankara, 2017, 118-119.

kullanıldığı bilinmektedir. Bununla beraber Çubuk ilçesindeki organize süstaşı işlemeciliğinin başlatılması ve bunun ilçe halkına ve ekonomisine katkı yapacak düzeyde olması çok yakın zaman önce olmuştur. Bu amaçla önce Ankara agatlarının tümünün (hem sıradan olanları hem de çubuklu olanları) sergilendiği bir "AGAT TAŞI MÜZESİ" kurulmuştur (Şekil 18). Bu müzenin varlığı Çubuk ilçesinin hem doğal zenginliğinin hem de zanaatsal maharetinin sergilenmesi ve ziyaretçilere gösterilmesi bakımından güzel bir kültürel eser olmuştur.

Diğer yandan Ankara agatlarının özgün çubuklu yapıda olanları ön plana çıkartılarak Çubuk ilçesi agat taşı işlemeciliği üzerine 2015 fizibilite toplantıları yapılarak çubuklu agatların "Çubuk Agat Taşı" marka ismi altında hayata geçirilmesi karalaştırılmıştır (Şekil 19.). Takibinde Çubuk'a özgü agat taşının işlenmesi ve takı üretimine yönelik bir atölye kurmak, mesleki eğitimler vermek ve agat taşının ticarileştirilmesi için gereken tanıtım ve satış altyapısını hayata geçirmek üzere, Ankara Kalkınma Ajansının mali desteğiyle modern bir uygulama atölyesi 2016 yılında Çubuk ilçesine kazandırtmıştır (Şekil 20). Nihayetinde takı yapımında ve dekoratif süs eşyası olarak kullanılabilecek çok sayıda agat ürünler bu atölyede üretilerek hem halkın bir meslek sahibi olması sağlanmış hem de ilçe ekonomisine katma değer yaratılmıştır (Şekil 21).

Şekil 16: Takı taşları olarak kabaşon, tambur ve/veya faset olarak işlendikten sonra gümüş-altın metali ile çerçevelenerek güzelleşme ve/veya şifasal-terapisel kullanım amaçlı yapılmış ürünler.

Şekil 17: Agat yapısındaki kriptokristalin dokusunun verdiği termos etkisi sebebiyle biblo-kase şeklinde kullanım amaçlı yapılmış ürünler.

Şekil 18: Ankara-Çubuk ilçesinde bulunan Agat Taşı Müzesi ve örnekleri.

Şekil 19: Ankara agatlarının özgün çubuklu yapıda olanları ön plana çıkartılarak Çubuk ilçesi agat taşı işlemeciliği üzerine fizibilite toplantıları yapılmıştır. Bu taşların "Çubuk Agat Taşı" marka ismi altında bir atölye kurularak işlenmesi ve ekonomik getirisinin hayata geçirilmesi karalaştırılmıştır

Şekil 20: Çubuk agat taşı marka ismi altında kurulan süstaşı işleme atölyesinin açılışı.

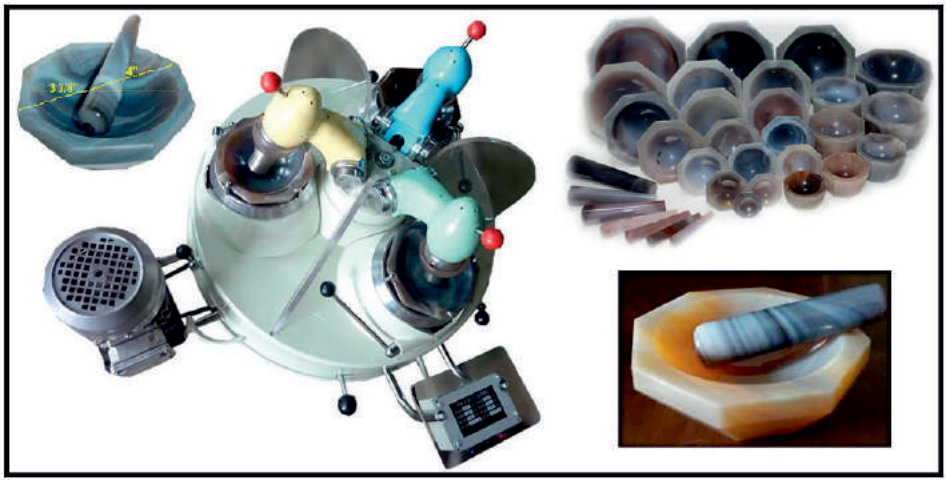

Şekil 21: Çubuk agat taşı atölyelerinde kursiyerler tarafından üretilen agat ürünler ve bunların tanıtım faaliyetleri.

2. İlaç-Kimya-Yerbilimleri Sektörü; Farmakolojik, kimyasal ve jeokimyasal proseslere örnek hazırlamak için agat havan ve elleri (*agate mortars* and pestles) yapımı

Silisyum dioksit bileşimine sahip agatlar, mineralojik yapısı bakımından kimyasal maddelere karşı inert olduğundan ve ayrıca yüksek sertlik derecesine (Mohs sertliği 6.75) sahip olması nedeniyle her türlü metalik ve ametalik materyallerinin kimyasal

analiz öncesi öğütülme işlemlerinde kullanılacak "havan" ve "havaneli" yapımına en elverişli taşlardan biridir. Ancak dünyada katmansı yapıda ve büyük boyutlarda agat taşı oluşumu çok nadir olduğundan bu bölgedeki andezitlerin çatlaksı boşluklarını dolduran katmansı agat blokları, bu amaçla en uygun yapıya sahiptirler (Şekil 22). Bu malzemeden yapılı havan ve havaneli ülkemizde kesinlikle üretilmeyip, tüm kimyasal laboratuarların ihtiyacı yurt dışından ithal olarak karşılanmaktadır. Ayrıca bu ürünlerin satış fiyatının en az 15-20 bin TL olduğu göz önüne alındığında, büyük bir ekonomik varlığın henüz bu bölgede değerlendirilmediği ortaya çıkmaktadır.

Şekil 22: Farmakoloji-kimya-jeokimya sektöründe organik ve/veya kimyasal-jeolojik maddelerin ön hazırlık aşamasında öğütülmesi sürecinde kimyasal inert olması nedeniyle agattan yapılmış havan ve havanelleri yaygınca kullanılmaktadır.

3. İnşaat Sektörü; İç dekorasyon malzemesi olarak kullanımı

Ankara bölgesi, agat taşları endüstriyel bakımından oldukça zengin bir doğal taş potansiyeline sahiptir. Büyük çoğunluğu âtıl halde duran bu taşların, mimari projelerde dekorasyon malzemesi olarak değerlendirilmesi, ülke ekonomisi için de ilave bir avantajdır. Agat taşları malzeme olarak ağır, sert ve dayanımlı yapıya sahip ve insan sağlığına zararsız bir materyal olduğundan, dünyada yoğun rağbet görmesi nedeniyle binalarda iç dekorasyon kaplama malzemesi olarak yaygınca kullanılabilir.

Şekil 23: Agat taşından kesilmiş ve cilalanmış plakaların vitray şeklinde kullanımı.

4. Ziraat Sektörü; İşlenti çamurunun organik gübre olarak tarımda kullanımı

Ankara agatları (sıradan olanlar ve Çubuk taşı olanlar) her ne kadar ana bileşen olarak SiO_2 elementlerinden oluşmuş olsalar bile, mikrokristalin bir yapıya yani ipliksi yapıdaki kuvars kristallerinden meydana gelen bir dokuya sahiptirler. Bu yüzden kolloidal silika çökelimi sırasında çevredeki kayaçlardaki zengin element çeşitliliği bu taşların içerisinde eser miktarlarda da olsa birikim yaparlar. Kimyasal analiz sonuçlarında Ankara agatlarında 33 farklı element tipinin varlığı tespit edilmiştir.[29] (Tablo 1).

Agat taşının işlenmesi sırasında açığa çıkan çamuru aslında çok zengin element içeriğine sahiptir. Özellikle, silisyum, kalsiyum, sodyum, alüminyum ve demir elementlerince zengin bu bulamaç her türlü bitkiler için en doğal ve organik gübreyi oluşturmaktadır. Bu elementçe zengin gübre malzemesinin henüz ülkemizde kullanılmaya başlanmamış olması da büyük bir kayıptır. Bu çamurun ambalajlanarak hem süs bitkileri hem de endüstri bitkileri için belirli dozlarda kullanılmak üzere pazarlanması ilçe halkına önemli bir katma değer kazandıracaktır.

[29] M., Hatipoğlu, *Mineralogical and gemological*.; M., Hatipoğlu, "Çubuk (Ankara); M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara Agatının; M., Hatipoğlu, O.Ö., Dora, "Ankara-Çubuk agatları.

Tablo 1: Ankara agatları içerisindeki kimyasal bileşenler ve element bolluğu.

ME-XRF06	ME-XRF06	ME-XRF06	ME-XRF06	ME-XRF06	ME-XRF06	ME-XRF06	ME-XRF06
SiO2	Al2O3	Fe2O3	CaO	MgO	Na2O	K2O	Cr2O3
%	%	%	%	%	%	%	%
96,59	0,12	1,79	0,09	0,07	0,14	0,05	<0.01
ME-XRF06	ME-XRF06	ME-XRF06	ME-XRF06	ME-XRF06	ME-XRF06	ME-XRF06	ME-CPS1
TiO2	MnO	P2O5	SrO	BaO	LOI	Total	Ag
%	%	%	%	%	%	%	ppm
<0.01	0,02	0,013	0,01	<0.01	0,76	99,65	4,5
ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1
Al	As	Ba	Be	Bi	Ca	Cd	Co
%	ppm	ppm	ppm	ppm	%	ppm	ppm
0,1	16	60	1,2	<2	0,07	<0.5	1
ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1
Cr	Cu	Fe	Ga	K	La	Mg	Mn
ppm	ppm	%	ppm	%	ppm	%	ppm
9	6	1,35	10	0,03	<10	0,01	120
ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1
Mo	Na	Ni	P	Pb	S	Sb	Sc
ppm	%	ppm	ppm	ppm	%	ppm	ppm
1	0,05	6	20	<2	0,03	5	1
ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1	ME-CPS1
Sr	Th	Ti	Tl	U	V	W	Zn
ppm	ppm	%	ppm	ppm	ppm	ppm	ppm
7	<20	0,01	<10	60	3	<10	5

Ag	4.5 ppm
As	16 ppm
Ba	60 ppm
Fe	13.500 ppm
Mn	120 ppm
P	20 ppm
Ti	100 ppm
U	60 ppm
V	3 ppm
Zn	5 ppm
Al	1000 ppm
Cu	6 ppm
S	300 ppm

33 farklı element

Çubuk agat taşının jeokimyasal bileşimi

Sonuç

Ankara ilinin Çubuk ilçesinin kuzeyi ile Çankırı ilinin Şabanözü ve Eldivan ilçelerinin güneyindeki yaklaşık 100 km²'lik bir alanda yüzlek veren geniş bir agat (mikrokristalin SiO_2) süstaşı maden sahası bulunmaktadır. Bu sahaya Ankara bölgesi agat süstaşı sahası denilmektedir. Bununla birlikte agatlar özellikle; Çubuk ilçesine bağlı Susuz, Kuyumcu, Dedeler ve Camili mahalleleri civarında belirgin yüzlekler vermişlerdir. Bunlar arasında Susuz köyü ise bu taşın ilk bulunduğu ve duyurulduğu yerleşim yeri olmasından dolayı, agat taşlarının başkenti olarak addedilebilir.

Bölgedeki doktora tezi olarak yaptığım jeolojik çalışmalar neticesinde, mevcut agat rezervinin tonda ortalama 30 kg olduğu, tüm saha göz önüne alındığında ise toplamda ortalama 3.000.000 tonluk bir görünür agat rezervinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu taşların Dünya piyasasındaki toptan satış değeri yaklaşık 5.000-30.000 USA Dolar/ton'dur. Böylece Ankara agatları (sıradan olanlar ve Çubuk taşı birlikte) en düşük değerden bile 15.000.000.000 USA Dolarına denk bir ekonomik rezerve sahiptirler.

Andezitik ve kısmen bazaltik bileşime sahip volkanik kayaçlar içerisinde hidrotermal alterasyon ile çözelen silisik asidin uygun pH ve sıcaklık koşullarında katman katmansı çatlak ve boşluklarda kolloidal çökelimiyle oluşan çubuklu yapıya sahip agat taşları, kütlesel hacimlerinin büyüklüğü yani katmansı blok yapı vermeleri nedeniyle de oldukça enderdirler. Çubuk bölgesinde gözlenen Ankara agatları içerisinde yer alan

çubuklu yapıdaki bu agat taşının içerisinde zeolitik ornatımlardan kaynaklanan kapanımsal özelliklerin oluşturduğu özgün çubuksu yapılar göz önünde bulundurularak, Çubuk belediyesi tarafından 2017 yılında bu bölge taşı hem ilçesinin ismini yaşatması hem de çubuklu yapının bir ifadesi olarak, "Çubuk Agat Taşı" ismiyle coğrafi işaret olarak tescillendirilmiştir.

Türkiye'de hemen birçok bölgede agat türü süstaşları bulunmakla beraber, en güzel ve en yaygın olarak Ankara bölgesinde bulunan taşlar, tarih boyunca tüm Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarına kaynak teşkil etmiştir. Çünkü agat taşı, insanlık tarihi boyunca değişik uygarlıklar tarafından özel önem gösterilmiş kutsal bir materyaldir. Oysa agat, dünyada ender bulunan bir süstaşı değildir. İlginin nedeni, oluşum mekanizması henüz tam çözümlenmemiş olan kolloidal yapının bu kuvars türüne kazandırdığı olağanüstü fiziksel ve kimyasal renk ve yapı gibi özelliklerin, insanoğlunda yarattığı gizem ve mistik etkidir.

Genel olarak agat süstaşı, bir merkezin çevresinde çeşitli renklerde halkalardan veya çizgilerden (bantlardan) oluşmuş görünümdeki bir taştır. Halka şeklindeki damarlar ana renkten ton olarak farklılaşır. Koyu renkli kısımları yarısaydam ışığı geçirgen bir yapıya sahiptir.

Ankara agatları içerisinde sadece Çubuk agat taşının kütlesel hacimlerinin büyüklüğü nedeniyle sadece takı amaçlı bir süstaşı işlemeciliği yanında doğayla uyumlu endüstriyel amaçlı kullanımlara da çok müsaittirler. Bu yüzden farmakoloj-kimya-jeokimya, inşaat ve ziraat alanlarında da kullanımları yaygınlaştırılması hiç şüphesiz bölge ekonomisine yadsınamaz bir kaynak oluşturacaktır. Büyük agat bloklarından havan ve havaneli imalatı, inşaat sektöründe iç dekorasyon malzemesi ve de ziraatta bu taşların mikromektik boyutlu işlenti çamurlarının gübre olarak kullanılması, bölge insanına ekonomik değer kazandırması açısından şiddetle tavsiye olunur.

KAYNAKÇA

Akurgal, E, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul 1987.

Arem, J.E., *Color Encyclopaedia of Gemstones*, 2nd Ed., Van Nostrand Reinhold Co., New York 1987.

Back, M., Mandarino, J., *Fleischer's Glossary of Mineral Species*, 10th Ed., The Mineral Record Inc., Tucson 2008.

Bell, L.L., *Drinking Water Container Containing Gemstones and Crystals*, USA Patent Application Publication, May 25, No: US2006/0111540 A1, 2006.

Bostock, J., Riley, H.T., Trans. and Ed., *The Natural History of Pliny with copious notes and illustrations*, London, England 1968 Citation URL: http://data.perseus.org/citations/urn:cts:latinLit:phi0978.phi001.perseus-eng1:37

Caley, E.R., Richards, J.C., *Theophrastus on Stones*, The Ohio State University, USA 1956.

Collon, D.,"Materials and Techniques of Ancient Near-Eastern Cylinder Seals", Hackens, T., Moucharte, G., (Eds) *technology and analysis of ancient gemstones*. PACT, Strasbourg 1989.

Dubin, L.S., *The History of Beads*, Tames and Hudson-London, Japan 1995.

Ebu'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Biruni, *Kıymetli Taşlar ve Metaller Kitabı (el-Cemahir fi Ma'rifeti'ı-Cevahir)*, Çev. Özcan, E.S., Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017.

Hatipoğlu, M., *Minerallerin ve süstaşlarının doğal ve yapay renklenmeleri [Natural and Artificial Colorations of the Minerals and Gemstones]*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül **Üniversitesi**. Fen Bilimleri Enstitüsü. Mineraloji-Petrografi Anabilim Dalı. İzmir 1988, s. 94.

Hatipoğlu, M., *Mineralogical and gemological investigation of barred and banded agates of Çubuk (Ankara) area*, Doktora tezi, Dokuz Eylül **Üniversitesi**, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mineraloji-Petrografi Anabilim Dalı, İzmir 1996.

Hatipoğlu, M.,"Çubuk (Ankara) Bölgesindeki Agatların Sınıflandırılması ve Tanımlanması", *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 53, 1998, s. 13-21.

Hatipoğlu, M., Dora, O.Ö.,"Ankara-Çubuk agatları ve kapanımların mineralojisi ve oluşumlarının incelenmesi", *Geosound*, 32, 1998, s. 167-190.

Hatipoğlu, M., "Gözenekli Bir Süstaşı Olan Agatın Kimyasal Yöntemlerle Boyanması", *3. Batı Anadolu Endüstriyel Hammaddeler Sempozyumu (14-15 Ekim)*, İzmir 1999, s. 170-173.

Hatipoğlu, M., Dora, O.Ö.,"Ankara agatının mineralojisi ve bantlı yapının kökeni", *Yerbilimleri Dergisi*, 22, 2000, s. 1-12.

Hatipoğlu, M., Dora, O.Ö., "Anadolu'da Kullanılmış En Eski Süstaşı Hammaddeleri Olan Ankara Agatları Ve Eskişehir Kalsedonlarının Gemolojik İncelemesi", *1. Batı Anadolu Hammadde Kaynakları Sempozyumu (8-14 Mart)*, İzmir 1999, s. 462-468.

Hatipoğlu, M., "Türkiye'de Süstaşı Potansiyeli, Rezervleri, Madenciliği Ve Ekonomisi *[Gemstone potential, reserves, mining and economics in Turkey]" 6. Uluslararası Endüstriyel Hammaddeler Sempozyumu (1-3 Şubat)*, İzmir 2007, s. 201-212.

Hatipoğlu, M., Babalık, H., Chamberlain, S.C.,"Gemstone Deposits İn Turkey", *Rocks & Minerals*, 85(2), 2010, s. 124-132.

Hatipoğlu, M., Güney, H., "Geological Origin Of The Ring Seals From Some Anatolian Gems" 5th *International Congress Science and Technology for the Safeguard of Cultural Heritage of the Mediterranean Basin (22-25 December)*, İstanbul 2011.

Hatipoğlu, M., Güney, H., "Archaeo-Gemmological İnvestigation Of Gemstone Glyptics (Seal Stones And Ceremonial Stones) And Ancient Jewelleries Mounted Gemstones" *Izmir Archaeological Museum. Journal of Cultural Heritage*, 14/3S, 2013, e165-e168

Hatipoğlu, M., "Archaeo-Gemological İmportance Of The Ancient Caria City; Alabanda (Doğanyurt, Çine-Aydın, Western)", *6th International Congress Science and Technology for the Safeguard of Cultural Heritage of the Mediterranean Basin (22-25 October)*, Athens, Greece, Vol. 2, Session B, B6.015, 2013.

Hatipoğlu, M., Kurt H., "Anadolu Folklöründe Süstaşlarının Kullanımı ve Terapisel Etkileri *[Usage of the gems and their therapeutic effects in the Anatolian folklore]" Türk Sanatları, Tarihi, Folklorü Kongresi (14-16 Mayıs)*, Konya, 2015, p. 25-26.

Hatipoğlu, M., "Süstaşlarının şifasal ve terapisel etkileri *[Healing and therapeutic effects of gemstones]", Uluslararası Katılımlı 70. Türkiye Jeoloji Kurultayı (10-14 Nisan)*, ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Ankara, 2017, 118-119.

Hatipoğlu, M. "Agat (Akik) Taşı Üzerine Efsaneler Ve İnanışlar *[Myths And Tales On Agate (Akik) Gems]" V. Uluslararası Halk Kültürü ve Sanat Etkinlikleri Sempozyumu (12-14 Ekim)*, Kahramankazan-Ankara, 2017, p. 212-216.

Hurlbut, C., *Dana's Manual of Mineralogy*. 17th ed., John Willwy & Soons, New York, USA 1966.

Konuk, K., Arslan, M., *Anadolu Antik Yüzük Taşları ve Yüzükleri*, Duduman Ltd. Ankara 2000.

Mitchell, R. S., *Mineral Names-What Do They Mean? Van Nostrand Reinhold*, New York, 1979, 229.

Pretola, J.P., "A Feasibility Study Using Silica Polymorph Ratios For Sourcing Chert And Chalcedony Lithic Materials", *Journal of Archaeological Science*, 28, 2001, p. 721-739.

Quick, L. *The Book of Agates and Other Gems*. 3th ed., Chilton Book Co., Pennsylvania, USA 1974.

Rapp, G., *Archaeomineralogy*, 2nd Ed., ed. Herrmann, B., Wagner, G. A., Springer-Verlag Berlin Heidelberg, Berlin 2009.

Zenz, J., *Agates*, Bode, Haltern, Germany 2005.

Çubuk Agat

Nuri Durucu*

Özet

Bir kıymetli taş çeşidi olan Çubuk Agat adını Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olan Ankara'nın Çubuk ilçesinden almıştır. Kıymetli bir taş cinsi olan Kalsedondaki renkli taşların pek çok çeşitlerinden birisi de agattır. Kalsedonun diğer taşları arasında ise Lidya taşı, sard, karneol, oniks, sardoniks, mavi kalsedon, krizopras, kantaşı, jasper, krizokola, plasma, prase, süt kalsedon bulunur. Agatlar genellikle iç içe geçmiş farklı renkte kıvrımlı halkalarıyla veya uzunlamasına görünen çizgileri ile bilinir. Çubuk Agat bilinen pek çok Agat çeşitlerinden çok daha farklılık gösterir ve bu adı almayı hak edecek kadar da kendine has bir görünüşü vardır. Kalsedon veya kriptokristalin kuvarsın kimyasal grubu silikadır. Pek çok farklı renk ve şekillerde bulunur. Bunlar tarihin ilk çağlarından beri takı ve eşya olarak kullanılmaktadır. Bütün dünyada bulunan bu taş gayet ucuz olmasına rağmen çok beğenilir. Bu haliyle amatör tıraşçıların ve taş koleksiyoncularının favori taşlarındandır. Genelde dünyada yaygın bulunan Agat çeşitleri arasında Çubuk, manzara, yosun, dentritik, ateş ve odun agat sayılır. Bu yazıda kalsedon, agat ve çubuk agat çeşitlerinin gemolojik özellikleri, tarihi, folkloru, etimolojisi, bulunduğu ülkeler, dayanıklılık, satış özellikleri, Çubuk agatın tanıtılması ile ülkemize ve Çubuk İlçesine sağlayacağı katkılar açısından tekliflerimiz de sırasıyla dile getirilecektir. Almanya'nın Idar-Oberstein kasabası dünyanın agat taşı kesim ve tıraşlama merkezidir. Sunum çok sayıda agat çeşitlerinin görselleri ile bir renk cümbüşüne dönüşecektir.

Anahtar Kelimeler: *Kalsedon, Agat, Çubuk Agat, Idar-Oberstein müzesi.*

* Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi TBMYO Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı Gaziantep.
E-posta: ndurucu@yahoo.com

Çubuk Agate

Abstract

Çubuk Agate is a precious stone that has taken its name from one of the provinces of the Ankara city that is the capital of the Republic of Turkey. Chalcedony is a precious stone species and agate is one of its varieties. The other varieties of Chalcedony are Lidit stone, sard, carneol, oniks, sardoniks, blue chalcedony, chrosoprase, bloodstone, jasper, chrysocolla, plasma, prase, milky chalcedony. Agates generally known with colored interwoven or straight bands. Cubuk agate shows differences from other well known varieties of agates and has a unique appearance. They have even been used by early civilisations as jewellery and objects. Even though it is a cheap stone it still has many collectors. It is favored by many lapidary artisans and stone collectors. Idar-Oberstein, Germany is the capital of agate lapidary

Chalcedony and quartz belongs to silica chemistry group. Many varieties of agate is common in the world, and named such as "Çubuk", picture, moss, dentritic, fire and fossilized agate. We will discuss the gemological features, history, ethimology, mining countries, durability, sale features of chalcedony, agate and Çubuk agate. We will end our topic with our suggestions about the contribution of Çubuk agate to province of Çubuk, Ankara and Turkey.

Key Words: *Chalcedony, Agate, Çubuk Agate, Idar-Oberstein Museum.*

Giriş ve Gelişme

Agat (Agate): Adını Yunanca Achates kelimesinden alır. İtalya'nın Sicilya adasındaki nehrin tarihi adıdır, bugün bu nehir Dirillo diye adlandırılır. Yunanlı felsefeci ve tabiat tarihçi Theophrastus tarafından M.Ö. 4-3. yüzyıllarda bu nehir civarında büyük miktarlarda bulunmuştur. Arkeolojik kazılarda agat örneklerine bolca rastlanır, Girit adasındaki Bronz Çağı Minos uygarlığı buna örnek verilebilir. Sümerler ve Eski Mısır'da mühür olarak yaygın şekilde kullanılmıştır.

İç içe geçmiş kıvrımlı ve düz halkalı çizgiler şeklinde görünür. Agat içindeki farklı boyutlarda olan bu halkalar değişik renklere boyanabilir. Osmanlıca "cins min el-akik" diye adlandırılır. Almanya'nın Idar-Oberstein kasabası dünyanın Kalsedon taşı kesim ve tıraşlama merkezidir. Tarihte bu bölgede agat madenleri çok fazla bulunurdu fakat daha sonra bu madenlerin tükenmesiyle Brezilya'dan agat ithal edilmeye ve tıraşlanmaya başlandı.

Resim 1: Agatın kesim aşamaları

Agatın taşıyıcısını tehlikeden koruyup, zafer ve kuvvet vereceğine inanılmıştır. Uykusuzluk tedavisinde kullanılmış ve insanı zengin edeceği söylenmiştir. Mezopotamya'nın ilk halkı olan Sümerlerin agatı ilk kullananlar olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında boncuklar, değişik mücevherler, silindir, intaglio (içe oyuk) ve kameo (dışa oyuk) mühürler vardır. Törenlerdeki öküz kafası agattan oyulmuştur,

bunun mükemmel bir örneği Amerika Tabiat Tarihi Müzesindedir. Agattan bardak, kâse ve şişede oyulmuştur. Bunun muhteşem bir örneği ise 72 cm çapında yekpare bir parçadır. Bu eser haçlı seferleri sırasında yağmalanmıştır, şu an Viyana'dadır. Agattan yapılmış en güzel eserin ise dış yüzeyinden oyulmuş iki kulplu şarap kâsesi olduğu söylenir. Tarihi kaynaklar bunun imparator Neron için yapıldığını fakat daha sonra defalarca el değiştirdiğini, 9. asırda Burgorya dükü Cesur Charles tarafından Aziz Denis kilisesine hediye edildiği belirtir. Bu kâse bugün Fransızlar tarafından tarihlerinin en mühim parçası sayılmaktadır.

Agatın özellikleri ve kullanım yerleri

Tortul veya hidrotermal kayaçlardan meydana gelir. Isıya hassastır, asitlerden etkilenir (özellikle hidroklorik asit.) Konkoidal görüntüsü matla cilalı arasındadır. Sıcak mühür Kalsedona yapışmaz. Pek çok agat ısı ve boyama işlemi ile renk değişikliğine uğrar. Brezilya en fazla bulunduğu ülkedir. Avustralya'da en çok krizopras bulunur. ABD'nin Arizona ve Mexico eyaletinde fazla miktarda ateş agat bulunur. Yemen Osmanlı döneminde Kalsedon temini için önemli bir yerdi.

Tablo 1: Agatın özellikleri:

Kimyasal birleşimi	**SiO_2**
Renk	Hemen hemen bütün renkler
Kırılma indisi	1.535-1.540
Özgül ağırlığı	2.55-2.64
Sertlik	6.5-7.0 (10 üzerinden)
Kristal grubu	Trigonal
Dilinim	Yok
Kırık	Konkoidal
Tokluk	Tok
Cila	Camsı-Yağsı
Saydamlık	Saydam-Şeffaf
Ateş	.013
Birefringence	.005
Pleokroism	Zayıf-Belirgin

Resim 2: Dünyada agatın bulunduğu ülkeler

Almanya'nın Idar-Oberstein kasabası günümüzde Brezilya'dan yüklü miktarda Kalsedon ithal eder. Bunlar kesilir, oyulur, tıraşlanır, boyanır ve tüm dünyaya ihraç edilir. Özellikle renkli taş oymalarından meydana gelen bir müzeye de sahiptir. Ayrıca A.B.D.'nin Illionis eyaletindeki Lizzadro Müzesi de zengin bir koleksiyona sahiptir.

Resim 3: Idar-Oberstein Müzesi

Agattan yapılmış havanlar eczacılık, kimya ve fizik laboratuarlarında kullanılır. Ayrıca tezhip sanatında Zer Mühre için akik taşı tercih edilir.

Resim 4: Agat havan ve havaneli.

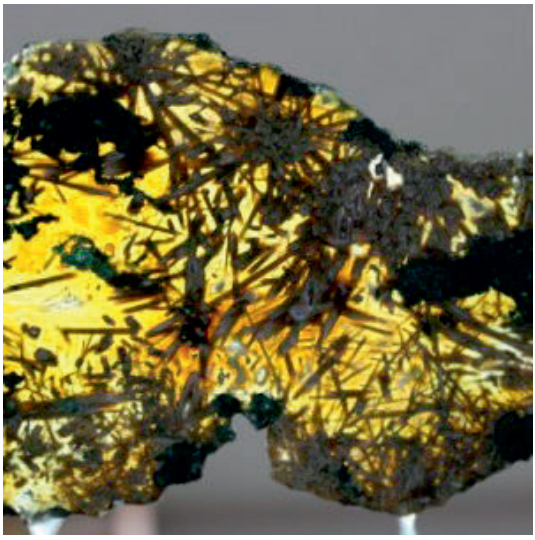
Çok renk çeşidi vardır. Ateş Agat irize fenomeni gösterir. Burç taşları (Sardoniks ve Kantaşı) Kalsedon da yaygındır. Fiyat yönüyle ucuz bir taştır. Dayanıklı bir taştır bu yönüyle kırılmaya karşı dayanıklıdır. Intarsia yapımında ve tespihte kullanılır.

Aşağıdakiler agatın çeşitlerine örnektir:

1. Çubuk agat: Ankara'nın Çubuk ilçesinde bulunur.

Resim 5: Çubuk agat

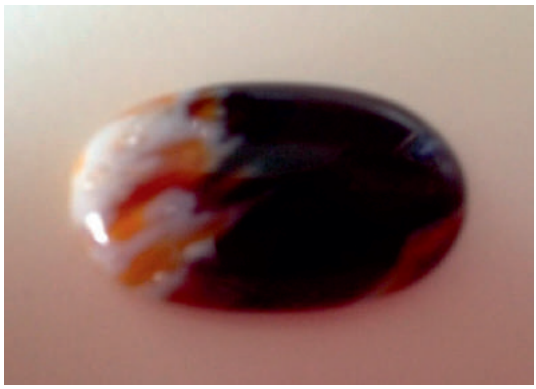
Resim 6: Çubuk agat

Resim 7: Çubuk agat

Resim 8: Çubuk agat

Resim 9: Çubuk agat

2. Manzara Agat: Farklı manzaralara sahip agatlardır.

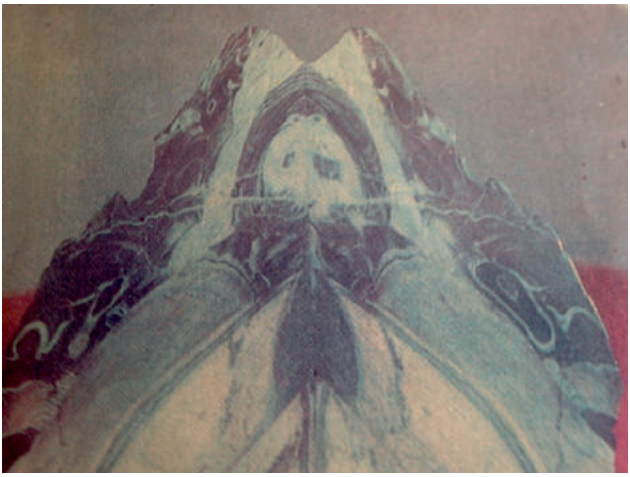
Resim 10: Manzara agat

Resim 11: Manzara agat

Resim 12: Manzara agat

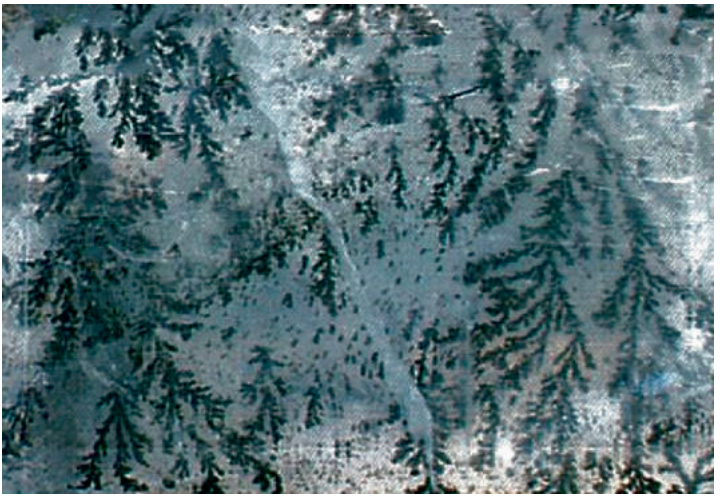
Resim13: Manzara agat

3. Yosun Agat (Moss Agate): Şeffaftır. Yeşil renklidir, üzerinde yosun şekilleri bulunur.

Resim 13: Yosun agatlı manşet.

4. Dentritik (Mocha Agate): Şeffaftır. Mocha adını Yemendeki bir şehirden alır. Osmanlıca akik-i Yemanı diye adlandırılır. Çam ağacı yaprağına benzer görüntüsü vardır. Bu şekli mangan oksit veya bazen demir oksitten alır.

Resim 14: Dentritik agat

5. Ateş Agat (Fire Agate): Şeffaf, kahverengi renkli bir taştır. İrize fenomen özelliği gösterir. Genellikle üzüm salkımı benzeri görüntüsü vardır.

Resim 15: Ateş agat

6. Odun, Taşlaşmış veya Fosil Agat (Fossılızed Agate): Şeffaf ile opak arasında görüntüye sahiptir.

Resim 16: Odun agat

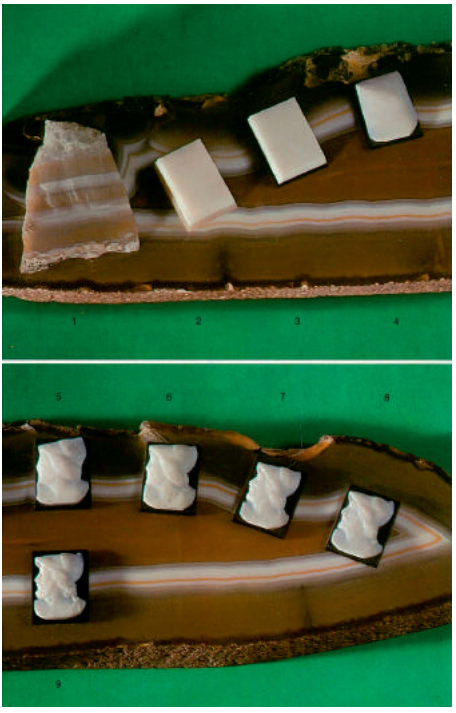
7. Bantlı Agat (Banded Agate): Orta Asya cumhuriyetlerinde akik takılar yaygın şekilde kullanılmaktadır.

Resim 17: Karun hazinesi grubu. M.Ö. 6. yüzyıl.

Resim 18: Türk Cumhuriyetlerinde Kalsedon taşlı takılarıyla oturan manken

Resim 19: Kameo kesim aşamaları

Sonuç

Bu yazıyla Kalsedon cinsini, agatı ve çeşitlerini açıklamaya çalıştık. Ülkemizin ve Çubuk'un tanıtılması açısından tekliflerimizi de şöyle sıralayabiliriz:

1. Şimdiki mevcut müzedeki odadan bağımsız olarak Çubuk'ta sanal ve fiziki olarak kurulacak bir müzede çubuk agatlar sergilenebilir. Kalsedonun bütün çeşitlerinden örnekler de buna ilaveten teşhir edilebilir. Bu konuda MTA müzesinden de yardım alınabilir.

2. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi MYO bünyesinde Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı açılabilir. Çubuk agatların büyütülmüş fotoğraflarıyla halkın duyarlılığı artırılabilir.

3. Türk Cumhuriyetlerindeki klasik takı örnekleri yeni tasarımlarla dünya mücevher sektörüne sunulabilir. Türk üniversitelerindeki bilgi birikimi oralara aktarılabilir.

4-. Açılmış olan agat taşı kesimi geliştirilebilir, ayrıca hakkaklık çalışmaları yapılabilir.

5. Çocuklar ve gençler için madenciliği özendiren eğlence parkları yapılabilir.

KAYNAKÇA

Hatipoğlu, Murat. Türkiye'de Mücevher Taşı Madenciliği, İzmir 2007.

McNeil, Donald. *Jewelers' Dictionary*, U.S.A. 1976.

Olderschaw, Cally, *Gems of the World*, New York 2009.

Pabian, Roger, *Agates*, Firefly Books, Londra 2009.

Schdant, Hermann, *Goldsmiths' Art*, Stuttgart 1996.

Schumann, Walter, *Gemstones of the World*, Sterling Publishing, New York 2000.

Sezgin, Fuat, İslam›da Bilim ve Teknoloji Tarihi, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2007.

Türe, Altan, *Altın Ülke Lydia*, İzmir 2011.

Türe, Altan-Savaşçın, M. Yılmaz, *Anadolu Antik Takıları*, Goldaş Yayınları 2002.

https://en.wikipedia.org/wiki/Chalcedony

www.gia.edu

www.kalsedon.com.tr

Fotoğraf Kaynakçası

1. Schumann, Walter, *Gemstones of the World*. Sterling Publishing, 2000.

2. Pabian, Roger, *Agates*, Firefly Book, Londra 2009.

3. Fazıl Özen arşivi.

4. Pabian, Roger, *Agates*, Firefly Books, Londra 2009.

5.https://www.google.com.tr/search?q=%C3%A7ubuk+agat&safe=active&espv=2&biw=1093&bih=498&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0CAYQ_AUoAWoVChMIl_-R7buGyQIVRQwsCh1B0QO8#imgrc=dGAcsi_rlkrQcM%3A

6. http://www.mineralagat.com/dogal-taslar/kabason-taslar/cubuk-agat-saganite-kabason-17

7. http://www.mineralagat.com/dogal-taslar/agat-dilimler-2/cubuk-agat-dilim-130

8. Günay Örücü arşivi.

9. http://www.mineralagat.com/dogal-taslar/kabason-taslar/cubuk-agat-saganite-kabason-179-

10. Nuri Durucu arşivi

11. Sabah-DeAgostini yayını.1997.

12. Nuri Durucu arşivi

13. Pabian, Roger, *Agates*, Firefly Books, Londra 2009.

14. Kazakistan Alma Ata Mineraloji Müzesi

15. http://www.jewelryexpert.com/catalog/Carter-Moss-Agate-Cufflinks-J8772.htm

16. Sabah-DeAgostini yayını.1997.

17. Bonewitz, Ronald Louis, *Gems*, New York 2013.

18. Sabah-DeAgostini yayını.1997.

19. Türe, Altan-Savaşçın, M. Yılmaz, *Anadolu Antik Takıları*, Goldaş Yayınları, 2002.

20. Schumann, Walter, Gemstones of the World, Sterling Publishing, New York 2000.

Ankara Çubuk Köylerinde Geleneksel Gelin ve Semah Giysileri

H. Nurgül Begiç*

Özet

Bir topluma farklı kimlik kazandıran ve onu diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerin başında "gelenekleri" gelmektedir. Gelenekler toplumda uzun yıllar yaşamın içinde yer alarak kalıcı hale gelirler. Kuşaktan kuşağa aktarılarak kültürel zenginliklerin parçası haline gelirler .Yaşamsal ihtiyaçların başında gelen giyim-kuşama da zaman içerisinde başka işlevler de yüklenmiştir. Giyilen kıyafetler kişilerin toplumdaki konumlarının, ekonomik ve sosyal statülerinin yanı sıra medeni durumları ve etnik kimliği hakkında bilgi verir. Kıyafetin rengi, süslemesi, kumaş ve dikim özellikleri bize bu konuda ipuçlarını vermektedir.

Başlangıçta örtünerek doğa koşullarından korunmak için kullanılan giyim eşyaları zaman içerisinde sosyal, kültürel ve dini değerlerden etkilenerek bölgesel ve milli özellikleri yansıtmıştır. Türkler de Orta Asya'dan Anadolu topraklarına uzanan tarihsel süreçte sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik şartlarına uygun giyim tarzlarını oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Anadolu insanının kültürel zenginliğini yansıtan ve özel günlerde kullanılan gelin kıyafeti her toplulukta özeldir. Bu bildiride Çubuk yöresi Alevi köylerinde 1925-1970 yılları arasında düğünde, daha sonra cem törenlerinde giyilen geleneksel gelinlik incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Ankara, Çubuk, geleneksel giysi, kültür, semah.*

Wedding Dresses and Whirling Devishes' Dancing Clothes in The Villages of Çubuk/Ankara

Abstract

Tradition is among the first things that give an identity to a community and differentiate it from the others. Tradition becomes permanent in society through years. They become a

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi.
E-posta: begicnurgul@gmail.com

part of the cultural wealth as they're handed down from generation to generation. Clothes, one of the primary needs of humankind, has had other functions too throughout history. Clothes give messages about people's social classes, their social and economic statues in the society and also about their belief, civil and ethnic identities. The colour, model, adornment, fabric and other features of clothes give important clues on different subjects.

Clothing items which were then used to cover the natural environment to be protected from the natural conditions have begun to reflect regional and national characteristics of a community as they're influenced by the social, cultural and religious values over time. Turks too formed clothing styles that fit the socio-cultural and socio-economic conditions in the historical process extending from Central Asia to the Anatolian lands. In this context, wedding dresses reflecting the cultural richness of Anatolian people and used in marriage ceremonies are unique in every community. In this declaration, traditional wedding dresses worn in whirling ceremonies at the weddings between 1925-1970 in the alevi villages of Çubuk will be examined..

Key Words: *Çubuk, traditional clothes, culture, whirling.*

1. Giriş

Giyim-kuşam kavramını insanlık tarihi ile birlikte ele almak gerekir. İnsanın yaşamını sürdürmesinde beslenme ile birlikte korunma başlıca ihtiyaçlardandır. Vücudunu olumsuz hava şartlarından ve dış etkenlerden koruması için giyim eşyalarına ihtiyaç duyar. Başlangıçta bireylerin korunma ihtiyacını karşılayan giyim, toplumsal hayatın gelişmesi ile birlikte başka işlevler yüklenmeye başlamıştır. Toplumsal alanda statü sembolü, bireylerin medeni hallerinin belirteci, birçok mesleğin işareti, farklı sınıfların, makam ve rütbelerin belirleyicisi, toplumların sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel ayrıştırıcısı olmuştur. Özel gün ve törenlerde giyilen kıyafetler, toplumlarca geçmişten beri kullanılarak gelen, sonraki kuşaklara aktarılması sonucu geleneksel özelliklerini kazanmış ve onları diğer toplumlardan farklı kılan özellikleri ile kültürel zenginliklerin önemli bir unsurunu oluşturmuş etnoğrafik değerlerdir.İnsan yaşamında önemli bir geçiş dönemi olan evlilik törenlerinde de gelinlik kıyafetler geçmişte her toplumda farklı biçimlerde oluşturulmuştur. Anadolu topraklarında da her yörenin geçmişte kendine has geleneksel gelinlik kıyafetleri bulunmaktadır. Sanayi ve teknolojinin ilerlemesi, ulaşım ve iletişim ağının hızlanması ve kentleşmeyle birlikte yaşam biçimlerinin değişmesi, moda kavramının dünyayı etkisi altına alması ile birlikte toplumları birbirinden ayıran birçok kültürel zenginlik giderek yok olmaktadır. Bu bağlamda

geleneksel kıyafetler de giderek yok olmakta ve tek tipleşen bir yaşam biçimine doğru gidilmektedir. Çubuk köylerinin bir kısmında yapılan saha araştırmalarında 1925-1970 yılları arasında kullanılan ve zengin etnografik kültürün önemli bir parçası olan geleneksel gelin kıyafetleri incelenmiştir. Yöre halkı tarafından kullanılmayan gelinliklerin, çok az sayıda da olsa kadınların sandıklarında saklandığı gözlenmiştir. Gereken koruma ve saklama şartları sağlanamazsa bir süre sonra bu kıyafetler yok olacaktır.

2. Ankara İli Çubuk İlçesi

Çubuk, İç Anadolu Bölgesinin Yukarı Sakarya Bölümünde, başkent Ankara'ya yaklaşık 40 km. uzaklıkta bir ilçedir. İlçenin kuzeyinde Çankırı'ya bağlı Şabanözü ve Orta ilçeleri, batısında Kızılcahamam ve Kazan ilçeleri, doğusunda Kalecik ve Akyurt ilçeleri, Güneyinde Ankara'nın merkez ilçeleri Keçiören ve Yenimahalle ilçeleri yer alır. "Yörede rastlanan kalıntı ve izler, bölgenin tarihsel süreç içinde Hattiler, Hititler, Frigyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlı kültür ve medeniyetlerinin hakimiyetinde kaldığını açıkça ortaya koymaktadır" (Arslan 2011). "Çubuk, Türklerin fethinden sonra yoğun bir şekilde Oğuz Boyları'nın iskanına sahne olmuştur. XVI. yüzyıldan kalan Osmanlı tahrir defterlerindeki köy adları Alayundlu, Çavundurlu, Eymür, İğdir, Kınık, Peçenek ve Yazır boylarından bazı grupların bu bölgede yerleştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Karakeçili ve Akçakoyunlu aşiretleri de Çubuk'a yerleşmişlerdir. Türk aşiretlerinin birçoğu Çubuk'a geldikten sonra zamanla yerleşik hayata geçmişlerdir. XVI. Yüzyılda aşiretlerin hemen hemen tamamı konar göçerliği bırakmış ve köylerde oturarak, zirai üretim ve hayvancılıkla uğraşmaya başlamıştır" (http://www.cubuk.bel.tr/).

Çubuk ilçesine bağlı köylerin bir kısmında yaşayanlar alevi inancına sahiptir. "Ankara'nın Türkleşmesinde önemli rol oynayan ve Anadolu'daki Kolonizatör Türk Dervişlerine mükemmel bir emsal teşkil eden Şah Kalender Tekkesi, Çubuk'a tabi Sele köyünde tesis edilmiş bir alevi ocağıdır" (Çalık, 2016: 182). Bu bağlamda kadınların evlilik ve semah törenlerinde kullandıkları giyim-kuşam anlayışları da bu inancın çevresinde gelişmiştir. Bildiri çalışmamız için saha araştırmaları bu anlayışa bağlı köylerde yapılmıştır. Gelinliklerin aynı zamanda semah törenlerinde de kullanıldığı belirtilmiştir. Ancak son zamanlarda semah törenlerinde kadınların daha çok "üç etek" adı verilen giysiyi kullandıkları tespit edilmiştir.

3. Çubuk Köylerinde Gelin Kıyafetleri

İnsanoğlunun dünyaya geldiği günden ölümüne kadar bireyselliğinin yanı sıra toplumsal yanı da gelişmektedir. "Yaşamış olduğu toplumun geçmişten bugüne aktarılan örf, adet, gelenek ve görenekleri yaşamını etkilemektedir"(Begiç, 2015: 363). Böylece toplumlar kendi dönemlerinin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özellikleri ile geçmişten intikal eden örf ve adetleri harmanlayarak, döneme özgü yaşar ve kendilerinden sonra gelecek kuşaklara aktarırlar. Bu bağlamda yaşanılan her dönem kendine has özellikler taşır.

İlkel toplumlardan uygar toplumlara kadar insanların sağlıklı bir şekilde çoğalması ve yaşamlarını sürdürmesi kadın ile erkeğin bir birliktelik oluşturmasına bağlanmıştır. Evlilik denen bu yaşam biçimi, toplumun temelini oluşturan ailenin kurucusu kadın ve erkeğe yüklenen roller nedeniyle her dönemde önemli olmuştur. Aile; karı-koca, ana-baba ve evli ya da bekâr çocuklarla, yakın akrabalardan oluşan, aynı çatı altında ya da hanede yaşayan toplumun en temel insan grubu ve kurumudur. En eski yazılı kaynaklarımızdan *Divan-ı Lûgati't-Türk*'te eski dönemde bir kadının evlenmesine "Uragut erlendi." (Atalay, 2006: I, 257) veya "Uragut beglendi." (Atalay, 2006: II, 239, 254) dendiği belirtilmektedir.

Geleneklerimiz içinde önemli bir yeri olan evlenme törenleri ve bu törenlerde giyilen kıyafetler her yöreye göre farklılıklar göstermektedir. Düğün, aile birliğinin kurulduğunu duyurmak, bu mutluluğu ve sevinci yaşadıkları toplumla birlikte paylaşmak için yapılan bir ritüeldir. Düğün, kasaba ve köylerde sosyal dayanışmanın yaşandığı, birlikte eğlenme ve paylaşımın gerçekleştirildiği toplu hareketlerdir. Düğünlerde gelin ve damat baş aktördür. Bu bağlamda, gelin için hazırlanan kostümler ve geline takılan takılar özel olmalı ve düğün sahibinin toplumdaki statüsünü desteklemelidir.

Çubuk ilçesi Sele köyünde eskiden kullanılmış olan iki adet geleneksel gelin kıyafeti bulunmuştur. Sele köyü muhtarı Arif Kalender annesi Fatma Kalender'e ait iki adet cepkeni sergilenmek üzere Çubuk Müzesi'ne vermiştir. Saha araştırmasında incelenen iki takım gelin giysisi Daylasan köyünden Murat Mercan'a (1943 d.) ait olup incelememiz için Sele köyüne getirilmiştir. Giysiler yer yer yıpranmış durumdadır. İncelenen üçüncü gelinlik ise, Ankara'da ikamet eden Rıza Kalender'in evinde kayın validesinden kalan gelinliktir. Sandıkta saklanmakta olup, bazı parçaları eksiktir ve diğer iki gelinlikten daha eski tarihlidir, kumaş ve işleme özellikleri farklıdır.

Gelin giysileri baş, beden, ayak giyimi ve aksesuarlar olmak üzere gruplandırılabilir. Bu durumda gelinlik; Ayağa giyilen; Salvar, bedene giyilen; Gömlek, Cepken,

Üçetek, başa giyilen ve aksesuar olarak da değerlendirilen; Şal, Başlık ve Çar adı verilen baş örtüsünden oluşmaktadır.

Bu giysilerin zaman içerisinde kullanımı azalarak ortadan kalkmıştır. Canlı kaynaklara göre köyde 1970'li yıllara kadar düğünlerde kullanılmış, daha sonra evlilik törenlerinde beyaz gelinlikler kullanılmaya başlamıştır.

Bildiri çalışmamız için sahada yapılan araştırmada Sele Köyünde gösterilen gelin kıyafetleri incelenmiştir.

Şalvar; Köy kadınları tarafından giyilen, bol dikilmiş pantolonu andıran don (http://www.tdk.gov.tr) olarak tarif edilmektedir. İncelenen iki şalvar da geniş kesimlidir. Dikkat çeken kısmı ise bel ve paça kısımlarının kumaşı desenli pazen, dividinden yapılmış olmasıdır. Orta kısmı mavi üzeri kırmızı çiçekli pazen kumaştan beli uçkurlu ve paçaları lastiklidir. Bel ve paça kısmı farklı kumaştan ek yapılarak sonlandırılmıştır. Paçalar ayak bileklerinden yaklaşık 25-30 cm. yukarıya çekilir ve üst kısım aşağıya doğru indirilerek paçanın renkli kumaştan olan kısmı yukarı dize doğru çekilir üst kısımdaki saten görülür. İç kısmı pamuklu kumaştan astarlanmıştır.

Resim 1: Şalvar Örneği

Yelek; Bu takımın gömleği bulunmamaktadır. Ön kısmı bordo renkli saten yeleğin arkası siyah kumaştan dikilmiştir. V yakalı olup yaka çevresine mavi kaşe kumaş ile pervaz yapılmıştır ve üzeri metal pullarla kaplanmıştır. Yeleğin içi pamuklu kumaş ile astarlanmıştır. Yeleğin ön kısmındaki parçalarına karşılıklı beyaz sedef düğmeler dikilmiştir ve birit ile iliklenmektedir. Yeleğin ön kısmında iki cep olup cep kenarları yeşil çuha kumaştan şerit çekilmiştir ve metal pullar dikilmiştir. Şerit altı mavi renkli yuvarlak kenarları dilimli parça dikilip üzeri üçer adet pul ile süslenmiştir. Yeleğin arka üst kısmında mavi ve kırmızı renkli kumaştan hayat ağacı formu bulunmaktadır. Ayrıca boyun hizasında iki yana yerleştirilmiş mavi kumaş üzerine kırmızı el dikişi yapılmış üç adet üst üste pul dikilmiştir. Ortasına ise mavi renkli muska şeklinde kumaş dikilmiş üzeri kırmızı renkli kumaş üstüne yerleştirilmiş mavi delikli boncuk, altta kurtdişi ve kahverengi sedef düğme dikilmiş, onun altında ise kırmızı dividin veya kaşe kumaş üzerine yedi delikli yuvarlak boncuk tutturulmuştur. Muskanın üst sağ ve sol köşesine pul dikilmiştir.

Resim 2: Yelek Örneği

Resim 3: Yelek Arka Detay Örneği

Yeleğin üzerine kutnu kumaştan üç etek giydirilmektedir. Üç eteğin beline kırmızı renkli kemer takılıp uçları metal pullar ile süslenmiştir. Eteğin içi Amerikan bezinden el dikişi ile tutturulmuş göğüs altı ise, kırmızı renkli ince pamuklu kumaştan astarlanmıştır.

Resim 4: Üçetek Ön Görünüm

Resim 5: Üçetek Arka Görünüm

Üç eteğin üzerine tekrar yelek giyilmektedir. Yeleğin ön ve arkası farklı renk ve kumaştandır. Yeleğin arka kısmı desenli pamuklu kumaştandır. Önü ise yeşil renklidir ve üzerine kırmızı biye ile şerit geçilirmiştir. Yeleğin alt kısmına renkli pamuklu kumaştan ek yapılmış, ön kısmına yedi adet beyaz düğme dikilmiş olup yakası yuvarlaktır.

Resim 6: Yelek Ön Görünüm

Resim 7: Yelek Arka Görünüm

Siyah renkli "kareki, sepki" cepken yeleğin üzerine giyilmektedir. Cepkenin içi pamuklu kırmızı renkli kumaş ile astarlanmıştır. Cepkenin ön, arka ve kolları altın renkli kordon ile kordon tutturma tekniği ile bezenmiştir. Süsleme yağ yeşili, beyaz ve kırmızı renkli iplikler kullanılarak suzeni işleme tekniği ile işlenmiş ve stilize bitkisel motiflerle bezenmiştir. Siyah kadife kumaştan çalışılmış iç astarı ise kırmızı renkli ince Amerikan bezinden dikilmiştir.

Resim 8: Cepken Ön Görünüm

Resim 9: Cepken Arka Görünüm

Başlık bordo keçeden yapılmış ve ikinci bir parça keçenin üzerine elde tutturulmuş iki taraflı yanaklık yerleştirilmiştir. Kırmızı renkli olan yanaklıklardan yaklaşık 15 cm. uzunluğunda ipe dizilmiş sarı, mercan, yeşil, turuncu, beyaz, lacivert renkli cam boncuklar sarkıtılmıştır. Yanaklıklar iki sıra metal pul ile tutturulmuştur.

Resim 10: Başlık Örneği

Başlık üzerine kırmızı renkli kare birinci tülbent örtü takılır. Tülbentin başın ön kısmına gelen kısımları üst üste üçgen oluşturacak şekilde bağlanır. Bu kısımların kenarlarına sarı, kırmızı ve gri renkli iplik ile uçlarına metal pullar takılarak firkete oyası yapılmıştır. Başa ikinci örtü olarak "Ebru" adı verilen kırmızı renkli yine kenarları birinci örtü gibi firkete oyalı ve metal pullu olup, başa birinci örtü üstüne takılır. Her iki örtü de yıpranmış ve renkleri solmuş durumdadır.

Resim 11: Tülbent ve Ebru Örneği

Resim 12: Tülbent ve Ebru Örneği

Daha sonra kırmızı krepten kenarları oyalı örtü tüm yüzü örtecek şekilde örtülür. Bu kıyafet gelin baba evinden çıkarken giydirilir.

Resim 13: Gelinlik Ön Görünüm

Resim 14: Gelinlik Arka Görünüm

Gelinlik olarak geçmişte kullanılmış olan diğer kıyafet incelendiğinde;

Gelinliğin Şalvarı birinci gelinliktekine benzer olup, oldukça geniş kesimli, mavi saten kumaştan, paça ve bel kısımları farklı desenli kumaştan yapılmış lastiklidir. Paçalar ayak bileklerinden 20-25 cm. yukarıya çekilerek üstteki kumaş aşağıya indirilir.

Resim 15: Şalvar Örneği

Resim 16: Şalvar Örneği

Üste ince pamuklu beyaz kumaştan kırmızı ve mavi kelebek desenli gömlek giyilmektedir, kare şeklinde dikilen gömleğin yakasında derin yaka yırtmacı bulunmaktadır, yaka etrafına 4-5 cm. pervaz çevrilmiştir. Gömleğin iki yanına ayrı bir üçgen parça şeklinde etamin üzerine hayat ağacı motifleri işlenerek eklenmiştir. Hayat ağacı mavi, sarı, mercan, yeşil ve turuncu renkli ipliklerle işlenmiştir. Kollar açıldığında kare kol çalışılmış alt kısma beyaz renkli kumaştan kuşluk yapılmış 5 cm. düz parça ise doğrudan geçirilmiştir.

Resim 17: Gömlek Örneği

Gömlek üzerine üç etek giyilmektedir. Kutnu kumaştan yapılan üç eteğin kolları üçgen şeklindedir. Yan ve omuz kısımlarında kırmızı renkli kumaş ile duble yapılmıştır. Birinci gelinlikteki üçetek ile aynı özelliktedir.

Resim 18: Üçetek Örneği

Resim 19: Üçetek Örneği

Üç eteğin üzerine yelek giyilmektedir. Kırmızı saten üzerine mavi şalvarın aynı renginde dikdörtgen kumaş geçirilmiş, yakası 2 cm. renkli kumaştan pervaz yapılmış olup yeleğin arkası renkli pazen kumaştandır. Mavi renkli kumaşın üzerine pullar boncuk ile komple sıralanmıştır. Ön kısımda kenarlar kırmızı renkli kumaş ile biye yapılmış olup iki sıra beyaz düğme dikilmiştir ve çıt çıt ile kapatılmaktadır. Yelek boyu basen altına kadar inmektedir. İçi renkli pazen kumaş ile astarlanmıştır. Ön patın kırmızı olan kısmı dikdörtgen bitiminde mavi renk ile pervazlanmıştır. Diğer kırmızı patın üzerine de 7 adet beyaz düğme dikilmiştir. Yine mavi kumaşın bitiminde ise mavi renkle dönülmüş ve 2 adet beyaz düğme ile süslenmiş, düğmeler kırmızı renkli iple dikilmiştir.

Resim 20: Yelek Ön Görünüm

Resim 21: Yelek Arka Görünüm

Gelinin beline kare kumaştan kuşak üçgen olarak takılır. Kuşak arkasında renkli iplerle kordon yapılmıştır ve kordonlara üçer adet renkli püskül tutturulmuştur. Püsküller yeşil, pembe ve turuncu renklidir. Kordon üzerinde delikli mavi boncuk bulunmaktadır. Püskül saçaklarına da ara ara göz boncukları takılmıştır.

Resim 22: Kuşak Ön Görünüm

Resim 23: Kuşak ve Kordon Arka Görünüm

Kuşağın üzerine tekrar beyaz ve kırmızı renkli önlük takılmaktadır. Önlük beli kordon ile yapılmıştır. Önlükte yine renkli pamuklu ipliklerle saçaklar yapılmıştır. Arkada renkli püsküller sallanır.

Resim 24: Önlük Örneği

Önlük üzerine üçgen kısmı arka tarafa gelecek şekilde bordo ve siyah renkli püsküllü şal bağlanır.

Resim 25: Şal ve Cepki Ön Görünüm

Resim 26: Şal ve Cepki Arka Görünüm

Üzerine tekrar kadifeden yapılmış cepki giyilir.

Başa beyaz kumaştan dikilmiş uçları 10 cm. işlenmiş Arakçı (Arakçıl) adı verilen başlık takılmaktadır. Fesin üzeri büzülmüştür. Bordo, siyah ve turuncu renklerle işlenmiştir.

Resim 27: Arakçı (Arakçıl) Örneği

Arakçıl denen başlık üzerine üzeri renkli boncuklar ile örülmüş beyaz renkli tülbent örtülür.

Bunun üzerine beyaz büyük dikdörtgen çar örtülmektedir.

Resim 28: Gelinlik Genel Görünüm

Resim 29: Gelinlik Genel Görünüm

Gelin evden çıkarken çar örtüsü üzerine ayrıca kırmızı krep örtülür.

Gelinin ayağına yünden desenli çorap, üzerine lastikten topuklu mes veya kundura ayakkabı giydirilir.

İncelenen üçüncü gelinlik Zöhre Kalender'e (1931 Sele köyü doğumlu) ait olup diğerlerinden farklıdır. Kızı tarafından 3 kuşaktır kullanıldığı belirtilmiştir. Oldukça yıpranmış olan gelinliğin kuşağı, başlığı ve şalvarı bulunmamaktadır.

Cepken, mor renkli kadifeden yapılmış olup üzeri kordon tutturma tekniği ile altın renkli kordon ile sıvama bitkisel bezemelidir. Yaka, kollar ve alt uçta bulunan oyalar yer yer bozulmuştur. Astar, koyu renkli ince kumaştan yapılmıştır.

Resim 30: Cepken Ön Görünüm

Resim 31: Cepken Arka Görünüm

İçine giyilen gömlek, yerel pamuklu kumaştan olup beyaz renklidir. Önden derin yaka yırtmacı bulunmaktadır.

Resim 32: Gömlek Ön Görünüm

Resim 33: Gömlek Arka Görünüm

Üç etek, krem renginde olup Osmanlı dönemi Selimiye kumaşındandır. Üzeri açık yağ yeşili ve açık pembe renklidir. İpekli bir kumaş olup yol yol desenlidir. Kolları dirsekten yırtmaçlı olup aşağıya doğru üçgen olarak genişlemektedir. Cekette olan simli oyalar üçeteğin de tüm etrafına geçirilmiştir.

Resim 34: Üçetek Yan Görünüm

Fotoğraf 35: Üçetek Ön Görünüm

Ayrıca Çubuk Belediyesi Kent Müzesi'nde Sele köyünden Fatma Kalender'e ait iki adet cepken sergilenmektedir. Kumaşları siyah kadife olup üzeri sim kordon ile suzeni tekniği ile bitkisel bezeme yapılarak süslenmiştir.

Resim 36: Cepken Örneği

İkinci cepken, yine siyah kadife kumaştan olup üzeri renkli iplikler ile suzeni tekniği ile işlidir. Kenar ve yaka bordürü turuncu renklidir.

Resim 37: Cepken Örneği

4. Sonuç ve Değerlendirme

Kültürel zenginliklerin önemli bir bölümünü oluşturan geleneksel giysiler ait oldukları topluma dair birçok bilginin yanında inançları hakkında da ipuçları verirler. Geçiş dönemlerinden evlilik ve diğer törenlerde giyilen giysiler daha farklı bir öneme sahiptir. Her toplumda bu tür giysiler farklı biçimleriyle birbirlerinden ayrılırlar.

Ankara Çubuk ilçesi alevi inancına sahip köylerde kullanılan gelinlik ve semah kıyafetleri Türk kültürünün zenginliklerindendir.

Günümüzde kent kültürünün oluşmaya başlaması, yazılı ve görsel medyanın en ücra köşelere kadar ulaşarak insanların yaşamına girmesi, ataerkil aile düzeninden çekirdek aile düzenine geçişin hız kazanması, şehirlerdeki yaşamın köylere de yansımasına sebep olmuştur. Evlilik törenlerinde kentteki değişimler en kısa sürede köylere de yansımaktadır. Bu bağlamda 1970'lerden sonra gelin giysisi olarak kentlerde olduğu gibi köylerde de beyaz gelinlik kullanılmaya başlanmıştır. Geçmişte kullanılan geleneksel gelin kıyafetleri kentleşmeyle birlikte değişen yaşam biçimleri ve moda kavramlarının etkisiyle tek tipleşen, dünya anlayışı etkisinde yaşlıların sandıklarında saklanan ve kaybolmaya yüz tutmuş birer maddi kültür öğesi haline gelmektedir.

KAYNAKLAR

1. Yazılı Kaynaklar

Arslan, Durmuş Ali. (2011). *Uygulamalı Köy Sosyolojisi: Kırsal Yapı ve Kalkınma Dinamikleri ile 17 Yıl Öncesi ve Sonrası Ankara Kavaközü*, Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin.

Atalay, Besim. (2006). *Divan-ı Lûgati't-Türk Tercümesi*. Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi. Ankara

Begiç, H. Nurgül (2015) "Ankara-Kazan Düğün Adetleri ve Geleneksel Düğün Kıyafetleri" *Başkent Üniversitesi 2. Sanat ve Tasarım Eğitimi Sempozyum ve Çalıştayı* 27-28 Nisan 2015 Ankara, s. 362-368.

Çalık, Sıddık, (2016). "Çubuk Sele Köyünde Bir Alevi Ocağı: Şah Kalender Tekkesi" *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, 9-10 Ekim 2016, Ankara, s. 181-190, Çubuk Belediyesi Yayınları, Kalkan Matbaacılık: Ankara.

http://www.cubuk.bel.tr/ (Erişim: 19.09.2017)

2. Sözlü Kaynaklar

Kalender, Arif , 1960 Sele köyü doğumlu. Sele köyü muhtarı.

Kalender, Fatma, 1932 Sele köyü doğumlu. Sele köyünde oturur.

Kalender, Rıza, 1958 Sele köyü doğumlu. Ankara Keçiören ilçesinde oturur.

Yıldız, Hatice, 1943 Sele köyü doğumlu. Ankara merkez ve Çubuk Sele köyünde oturur.

(Kaynak kişilerle görüşme ses kaydı ve görüntüler H. Nurgül Begiç arşivindedir.)

İnsanın Doğaya Katkısının Bir Örneği Olarak Kuşbazlık: Ankara-Çubuk Sahası

Gülsüm Sadıç*

Özet

Süs kuşu yetiştirme işi olarak bilinen kuşbazlık, Türk halkbiliminin orijinal konularından biridir. Ankara, güvercin yetiştiriciliği bakımından Anadolu'nun en çok kuş beslenen illeri arasındadır. Güvercin yetiştirme ve uçurma merakı, Ankara-Çubuk folklorunda önemli bir yer tutar. Çok sayıda güvercin çeşidinin beslendiği ilde taklacı güvercinler rağbet görmektedir. Müdavimlerini «güvercin merakı» ortak paydasında toplayan kuşbaz kahveleri ve dernekler ise, toplumsal kaynaşmanın yoğun olarak yaşandığı, bilgi alışverişinin ve kuş mezatlarının yapıldığı, kuş tutkunlarını birleştiren sosyal bir kulüp görevini üstlenen mekânlardır. Bölge halkının özel zevkleri arasında saydığımız bu tutku, geleneksel bir silsile halinde yaşatılarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu çalışmamızda, folklorun işlevlerinden "hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi"ne uygun olarak, bölgedeki kuşçuluğun özellikleri; güvercin yetiştirme, süsleme ve uçurma işlemleri; yetiştirilen kuş çeşitleri ve özellikleri; kuşbazlar, kuşçu kahveleri ve dernekler hakkında bilgi verilecektir. Bölgede yaygın olan güvercin yetiştiriciliğinin sosyal, kültürel, ekonomik ve işlevsel boyutları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Çubuk, kuşbaz, kuşbazlık, güvercin, taklacı güvercin.*

* Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: gulsumsadic@gmail.com

The Bird Fanciership as an Example of Human Contribution to Nature: The Area of Ankara-Çubuk

Abstract

The bird fanciership that is known as breeding ornamental bird is one of the original topics of Turkish folklore. Ankara is one of the cities of Anatolia where birds are kept most for pigeon breeding. Breeding and flying pigeon curiosity have an important place in Ankara-Çubuk folklore. In this city where many pigeon types are bred, tumbler pigeons are popular. Bird fancier cafes and associations that collect their habitues in common ground of "pigeon curiosity" are spaces where social commingling is lived intensively, information exchange and bird sales are made and take on the task to be a social club that collect bird fans. This passion which we consider among the special pleasures of the people of the region has kept alive as a traditional range and has reached nowadays.

In this study, in accordance with the "having a nice time, fun and entertaining function" of folkloric functions, informations about features of falciers in region, pigeon breeding, ornament and flying, bird types bred and their features, bird fanciers, bird fancier cafes and associations will be given. In determinations made, informations obtained from interviews made face to face with resource people will be used as basis resource. In our notice, it will be insisted on social, cultural, economical and functional dimensions of pigeon breeding that is common in the region.

Key Words: *Çubuk, bird fancier, the bird fanciership, pigeon, the tumbler pigeon.*

Giriş

İnsanların kuşlarla münasebeti eski zamanlara dayanır. Kuşlar, dokuz binden fazla türle insanların ilgisini çeken hayvan grupları arasında ön sıralarda yer almıştır.[1] Türk kültür tarihinde kuşlara verilen önemin yansıması sözlü anlatılarda, sanatta, folklor ve edebiyatta karşımıza çıkmaktadır.

Yaratılıştan bu yana yaşamın ve kültürlerin değişmeyen tek kuralı değişim ve süreklilik olmuştur. Bireyler, topluluklar, kavimler ve devletler gelip geçmiş; fakat kültürler ve uygarlıklar sürekliliklerini değişerek korumuşlardır.[2] Matbaanın icadından sonra başlayan yazılı kültür sözlü kültür farklılığının 19. asırdan itibaren hızla artması,

[1] Nuri Yiğit vd., *Ornitoloji "Kuş Bilimi" Ders Notları*, Ankara 2008, s. 1.

[2] Bozkurt Güvenç, *Kültürün abc'si*, İstanbul 2013, s. 25.

yaşama tarzının ve alışkanlıklarının değişmesi, terk edilen ancak belli ölçülerde belli gruplarca muhafaza edilen verilere duyulan ilgi yeni bir ilim dalının doğuşunu hazırlamıştır. Millî kültür denilen pek çok unsurdan oluşan birikimin tarihî gelişim içinde bir milletin çeşitli grupları tarafından farklı ölçülerde yaşanılan verilerin varyantlarını ve bu verileri inceleyen ilmin ismi olan folklor[3]un işlevlerine baktığımızda;

1. Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi,
2. Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi,
3. Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılarak eğitilmesi işlevi,
4. Kişisel ve toplumsal baskılardan kaçıp kurtulma işlevi,[4]

sıralamasında ilk sıranın "hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi"ne ayrıldığını görüyoruz. Bunun yanı sıra halk eğlencelerinin ekonomik, siyasal, sosyal, psikolojik ve kültürel işlevleri[5] folklorik malzemelerin çok yönlü incelenmesini gerektirmektedir.

Bir milletin kültürü, o milletin sahip olduğu geleneklerden ibarettir.[6] Geleneklerin devamlılığının sağlanması, işlevselliğini korumasıyla mümkündür. İşlevselliğini yitirmiş gelenekler ya terk edilip unutulacak ya da bazı değişimler 'dönüşüm' neticesinde yeni bir boyutta varlığını sürdürecektir. Kuşbazlık, eğlence 'hoşça vakit geçirme' işlevinin yanı sıra, "güvercin merakı" çevresinde buluşan insanların bir araya gelmesiyle grup kültürü oluşturmuş bir gelenektir. Bu uğraş, ortak paydada buluşan insanların keyifli vakit geçirmelerini sağlarken, güvercinler etrafında arkadaşlarıyla bir araya gelen kuşçuları çevrenin olumsuz etkilerinden de uzak tutmaktadır.

Süs 'av ve oyun' kuşu yetiştirme işi olarak bilinen kuşbazlık, Anadolu'nun pek çok bölgesinde devam eden uygulamalardan biridir. Türk halkbiliminin orijinal konularından olan bu gelenek, Ankara-Çubuk folklorunda önemli bir yer tutar. Güvercin sevgisi ve merakı etrafında bir tutkuya dönüşen bu uğraşın bölgedeki tarihi eski zamanlara uzanmaktadır. Kırsaldan kent hayatına geçişin getirdiği değişim ve dönüşümlerle geleneksel bir silsile halinde günümüze ulaşmış ve meraklılarınca yaşatılmaya devam etmektedir.

---

3 Umay Günay, "Folklor Nedir?", *Türk Folkloru Araştırmaları 1987*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sevinç Matbaası, Ankara 1987, s. 27-29.

4 William R. Bascom, (Çev. Aysıt Tansel), Sözlü Geleneğin (Folklorun) Dört İşlevi, *Folklor/Edebiyat*, S. 52, 2007/4, s. 7-28; Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 235-236.

5 Nebi Özdemir, *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Ankara 2005, s. 309.

6 Dursun Yıldırım, "Folklor ve Çağdaş Kültür Modelimiz Üzerine Görüş ve Düşünceler", *Millî Folklor Dergisi*, Cilt 2, Yıl 3, Sayı 12, Kış, Ankara 1991, s. 15.

Yetiştirilen Kuş Çeşitleri

Çubuk ilçesi Ankara'ya en yakın ilçelerden biridir. Ankara'nın kent yapısı ve Çubuk ilçesinin kırsal yapısının iç içe olduğu bölgede kuşçuluk varlığını sürdürmektedir. Bölgede yetiştirilen kuş çeşitleri,[7] çoğunlukla güvercin ve türlerini kapsamaktadır.

Türkiye'nin önemli yerli hayvan kaynaklarından biri olan güvercinler,[8] vücutları tıknaz yapılı, orta büyüklükte, uyum yetenekleri yüksek ve buna bağlı olarak da geniş yayılışlı kuşlardır. Vücut telekleri sıkıdır. Orman ve dağlarda, türlerin büyük bir kısmı da yerleşim yerlerinde bulunur. Tüm dünyada 335 türü vardır. Türkiye'de ise 11 türü bulunmaktadır. Bugüne kadar güvercinlerle ilgili az sayıda da olsa çalışmalar yapılmış, Bursa Oynarı ve Trakya Makaracısı ırk olarak tescil edilmiştir.[9] Başlangıçta haberleşme amacıyla kullanılan güvercin, zamanla bu işlevini yitirmiş fakat yeni bir amaç çerçevesinde "hobi" olarak yetiştirilmeye başlanmıştır.

Güvercin sözcüğü, Uygur metinlerinde[10] "kögürçgün", "kögürçkän", "kögürçün"; Divanü Lûgati't-Türk'te[11] "kökürçkün"; Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde[12] "gövercin" (Kuzköy-Akkuş-Ordu, Avanos-Nevşehir, Niğde, Emirşahlar-Anamur-İçel), "göğerçin" (Erciş-Van, Kerkük), "göverçin" (Iğdır-Kars), "göde" (Çivril-Denizli, İstanbul, Güdül-Ayaş-Çubuk-Beypazarı-Ankara), "kögürçün" (Başhöyük-Kadınhanı-Konya), "köde" (Otacı-Kızılcahamam-Ankara), "kökceli" (Bayramiç-Çankakale) biçimlerinde geçmektedir.

Türkiye'de kuşçuluğun yaygın olduğu iller arasında Sivas, Şanlıurfa, Mardin, Malatya, Çorum, Diyarbakır, Konya, Ankara, Bursa, Kilis gibi iller gelmektedir. Şebap (Şanlıurfa), Çorum Çıplağı (Çorum), Kumru (Sivas)[13] gibi bölgelere has güvercin çeşitleri mevcuttur. Pal, Miski, Bağdatlı, Hünkarî, Miro, Şebap, Guvala, Çıplak, Çakmaklı, Mardin, Selçuklu gibi ırklar, Türkiye'de yetiştirilen güvercin türlerinden bazılarıdır. Yetiştirilen güvercin ırkları ve çeşitleri bölgeden bölgeye farklılık gösterirken yetiştirme amaç ve yöntemleri benzerlik gösterir.

---

7 Çalışmamızda "kuşçu", "kuşbaz", "güvercinci" kelimeleri birbirinin yerine kullanılmıştır. Söz konusu "kuş" kelimesiyle de "güvercin" ve türleri kastedilmektedir.

8 Nuri Yiğit, *Ornitoloji*, s. 259-261.

9 Fatih Atasoy, Evren Erdem, Özlem Gücüyener Hacan, "Ankara İlinde Yetiştirilen Taklacı Güvercinlerde (Columba Livia Domestica) Morfolojik Özelliklerin Belirlenmesi", *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, S. 60, 2013, s. 136.

10 Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1968, s. 114.

11 Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi*, C. III, Ankara 1941, s. 419.

12 *Türkiye Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü*, C. III, Ankara, 2009, s. 2169, 2123; C. IV, s. 2951.

13 Doğan Kaya, "Sivasta Kuşçuluk ve Kuş Çeşitleri", *Sivas Folkloru*, VI (61), 2. l978, s. 22-23.

Ankara'da Keçiören, Yenimahalle, Sincan, Yenikent, Polatlı, Pursaklar, Çubuk gibi ilçe ve merkez mahallelerde kuşçuların yaygın olduğunu görüyoruz. Çubuk'ta maddi kazancından dolayı masa kuşu 'süs kuşu, kostüm kuşu' olarak bilinen güvercin türlerine rastlansa da genel tercih performans kuşu olarak adlandırılan taklacı 'oyunlu' güvercinlerden yanadır. Çocuk yaşlarda ailede ya da çevrede görülen güvercinlere karşı duyulan merak, yıllar içerisinde artarak tutku halini almaktadır. Bu süreç içerisinde bilgi birikimi ve tecrübelerin aktarımı, geçmişin geleceğe taşınması söz konusu olabilmektedir. Aynı zamanda güvercin meraklısı çocukların yaşça büyük kuşçuların yanında yetişmesi ve onların tecrübelerini öğrenerek uygulamaları kuşçulukta usta-çırak ilişkisinin göstergesi durumundadır.

İlerleyen teknik ve imkânlar, ulaşım, iletişim ve haberleşme yollarını artırmış ve hızlandırmıştır. Yaşam koşullarını kolaylaştıran bu olanaklar, Çubuk'taki kuş çeşidinin artmasında da etkili olmuştur. Geçmiş zamanlarda sahip oldukları kuşları besleyen Çubuklu kuşçular, gittikleri yörelerden kuş çeşitlerini beraberinde getirmişlerdir. Bu sayede bölgedeki kuş sayısında ve türlerinde artış görülürken, ilgi duyulan ve yetiştirilen güvercin çeşitleri de belirlenmiştir. Daha önceki dönemlerde Kemkeş 'Demkiş, Demkeş', Şebap ve Kumru gibi kuşlar hem maddi getiri sağlaması hem de güzellikleri açısından tercih edilen kuşlar arasında sayılanlardandır. Günümüzde ise taklacı güvercinlerin diğer kuşlarla melezlenmesi sonucu yerli ırkın önemli özelliklerini kaybettiği düşüncesi yaygın bir görüştür.

Çubuk'ta yetiştirilen taklacı güvercin çeşitleri renklerine ve bazı fiziksel özelliklerine göre adlandırılmaktadır. Önceki yıllarda Gök, Beyaz ve Arap olarak adlandırılan ve bu renklere sahip kuşlar yaygınken,[14] başka bölgelerden gelen kuşlarla melezleme sonucu çeşitlilik artmıştır:

Gök: İsmini kanat ve kuyruğundaki gökyüzüne benzeyen çok açık gri (puslu)-beyaz renkten almıştır. Beden beyaz, kanatlar açık gri ve siyah çizgili, kuyruk gri uçları siyahtır. İstanbul'da *Mavi*, bazı illerde *Demirli* olarak da bilinmektedir.[15] Gök benekli, Gök kirli, Gök Kırkanat gibi çeşitleri vardır.

Beyaz: Vücudundaki tüylerin rengi beyaz olan güvercinlerdir.

Arap: Tüylerinin rengi siyah olan güvercinlerdir.

[14] Kaynak Kişi No: 1.

[15] Atasoy vd., "Ankara İlinde Yetiştirilen, s. 137.

Fotoğraf 1: Gök

Fotoğraf 2: Beyaz (Ak)

Fotoğraf 3: Arap

Fotoğraf 4: Boz Dumanlı

Boz: Rengi açık gri olan güvercinlere verilen isimdir. Beden beyaz, kanat uçları açık kahverengi, kuyruk gri renktedir. İstanbul ve Kırıkkale'de *Sarı*, Tokat'ta *Kızıl Sarı* olarak bilinmektedir. Bunların dışında *Sabuni*, *Limoni* gibi isimler de almaktadır. Açık boza *Şebap* denilmektedir.[16] Boz dumanlı, Boz kirli, Boz dumanlı kirli, Boz Akkuyruk, Boz benekli gibi çeşitleri vardır.

Dumanlı: Kafası açık mavi renginde olanlardır. Dumanlı kirli, Dumanlı benekli gibi çeşitleri vardır.

Kemkiş 'Demkiş, Demkeş': Paçalarında ve gözünün önünde çok fazla tüy bulunan güvercin türüdür. Değişik renkleri bulunmaktadır. Süs kuşudur.

Kuşların isimlendirilmesi renklerine ve bu renklerin tonlarına, kuyruklarında veya tüylerinin üzerinde bulunan benek ve çizgilere göre yapılmaktadır. Kırkanat, Yanardöner, Sarı, Kalem Sarı, Portakal Sarı, Kiremit gibi isimlerin olması kuşçular arasında zengin bir renk literatürünün de göstergesidir.

Kuşların isimlendirilmesinde sahip oldukları fiziksel özellikler de etkili olabilmektedir. Tepelilik durumuna göre; başının ön kısmında, başından alnına doğru

[16] Atasoy, "Ankara İlinde Yetiştirilen., s. 137.

kâkül[17] görünümü olan kuşlara **perçemli,** kafasının arka kısmındaki tüylerin şekline göre **takkalı**[18] **'tepeli',** her ikisine sahipse **takka-perçemli** isimler verilmektedir. Aynı zamanda Bozdumanlı Takkalı, Dumanlı Kirli Takkalı, Beyaz Perçemli gibi hem renkleri hem de özellikleri göre adlandırılmaktadır.

Fotoğraf 5: Perçemli Gök

Fotoğraf 6: Boz Dumanlı Takkalı

Kuşla İlgili İşlemeler: Yetiştirme, Süsleme, Uçurma, Yarışma

Kuşçulukta kuşların yetiştirilmesi ayrı bir öneme sahiptir. Çubuk'taki kuşlar oyun kuşu olduğu için iyi bir performans sağlamak maksadıyla bakımı ve yetiştirilmesi, kuluçka-yavruluk döneminden ekelik (anaçlık) dönemine kadar itina ve süreklilik arz eden bir süreç gerektirmektedir. Kuşçuluğun temelinde bu süreç önemli bir rol oynamaktadır. Kuş bakmak ve büyütmek kuş yetiştiriciliği olarak kabul edilirken kuşçu olup iyi kuşu yetiştirmeye uğraşmak, onun eğitimi ve gelişimi için zaman ayırmak iyi kuşbazlığın gerektirdiklerindendir.[19]

Tek eşlilik düzeni içinde yaşayan güvercinler, iki üç haftalık bir süre içerisinde dişinin yumurtladığı iki yumurtaya kuluçkaya yatarlar. Kuluçka sırasında nöbetleşe bekleyen dişi ve erkek kuş, kırk beş gün sonra bir veya iki yavru yaparlar. Eşleşme ve kuluçka dönemi devam ettiği sürece yavrular çoğalır. Bu sebeple kuşçular, hastalık dönemlerinin arttığı zamanlarda ve kış aylarında kuşları eşlerinden ayırabilirler. Eşleşme dönemi için bahar ve yaz ayları tercih edilir. Kuluçka döneminden itibaren yavruların beslenmesi, bakımı ve temizliğine özen gösterilmesi gerekir. İlk zamanlarda anne ve

[17] Diyarbakır kuşçuluğunda "kenkül" olarak kullanılmaktadır. Bkz. Şevket Beysanoğlu, "Diyarbakır Folklorunda Güvercin-II" *Türk Folklor Araştırmaları*, Temmuz 1979, s. 360, s. 8711.

[18] "takka" Derleme Sözlüğünde "takga" olarak da geçmekte ve farklı anlamları bulunmaktadır. "takkalı" "tepeli, tümsekli" anlamlarında kullanılmaktadır. Bkz. *Türkiye Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü*, C. IV, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 3811-3812.

[19] Kaynak Kişi No: 3.

babası tarafından beslenen yavrular, daha sonra fiğ, arpa, buğday, bezelye, ay çekirdeği ve özel yemlerle beslenirler.[20]

Kuş hastalıklarının tedavisinde genellikle ithal ilaçlar kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra tedavilerde doğal yöntemler de kullanılır. Kuşçuların birbirlerinden veya yaşça büyük kuşçulardan öğrendikleri bilgiler doğrultusunda kendi kuşlarının veterinerliğini yaptıkları durumlar söz konusu olabilmektedir. Sarımsak, zeytinyağı, limonsuyu, nar suyu gibi karışımlarla elde edilen doğal ilaçlar kuşların hastalıklarını iyileştiren yöntemler arasındadır. Bu durum halk baytarlığının kuşçular nazarında sürdüğünün göstergesidir.

Ankara-Çubuk'ta görülen kuşçuluğun temelinde güvercin bulunmaktadır. Beslenen güvercinler arasında süs kuşu olarak adlandırılanlar bulunurken tercihler çoğunlukla taklacı 'oyunlu' adı verilen güvercin ırkından yanadır. Kuşçuluğun yapıldığı hemen her ilde taklacı güvercinleri görmek mümkündür. Bölgedeki kuşçular, kuşlarının "oyunlu" olmasına özen verdikleri için kuşları süslemek ikinci planda kalmaktadır. Ama kuşlar uçarken ses çıkarsın diye kuşların ayaklarına zil takan ve renkli halkalar takıp süsleyen kuşçular da vardır.[21] Kuşların ayaklarına kimliklerinin ve sahiplerinin yazılı olduğu künyelerin takılması ise son zamanlarda kuşçular arasında yaygınlaşan uygulamalar arasındadır.[22]

Kuşların kümeslerine *pin* adı verilir. Kuşbazlar ekonomik imkânları doğrultusunda ama güvenlikli olmalarına dikkat ederek çeşitli kümes tiplerinde kuşlarını muhafaza etmektedirler. Güvenliğin ön planda olmasının sebebi kuş hırsızlarının yaygın olmasından kaynaklanmaktadır. *Tünek* adı verilen kümes bölümlerinde yavruluktan çıkmış her çeşit kuş kalabilirken, çifthane adı verilen bölmelerde aynı cins kuşların erkek-dişi ve yavruları bir arada kalmaktadır. Kuşçular arasında kendi kümesinin projesini çizip hazırlatanlar vardır. Kümeslerin temizliği kuşların hastalıklardan korunması için önem taşımaktadır.

Kuşbazlıkta taklacı güvercinlerin performans özelliklerini geliştirmek için düzenli olarak uçurulmaları önemlidir. Taklacı güvercinler havada iken öne veya arkaya, peş peşe belirli sayıda takla atarlar. Taklaların seriliği, sayısı ve atarken yaptıkları diğer hareketlere göre bir güvercinin kalitesi değerlendirilir.[23] Kuşların uçmaya başladıkları

[20] Kaynak Kişi Numarası: 1, 2, 4.

[21] Süs kuşları yetiştirilen bölgelerde kuşların süslenmesine önem verilir. Çubuk'taki kuşçular arasında süsleme yaygın değildir.

[22] Kaynak Kişi No: 3, 5.

[23] Orhan Yılmaz, M. Akif Boz, "Türkiye'de Amatör Güvercin Yetiştiriciliğinin Durumu Ve Kullanılan Yöresel Tip Sınıflandırmaları", *Akademik Ziraat Dergisi* 1(1), 2012, s. 46-47.

Fotoğraf 7: Çifthane

Fotoğraf 8: Tünek

zaman, yavruların yeme başladıkları dönemdir. İyi bir kuşun yetişmesi için günlük altı-yedi saatlik bir sürenin onun bakımına, eğitimine ayrılması gerekmektedir. Kuşlar günde iki kez uçurulurlar. Bu zaman aralıkları sabah ve ikinci vakitleri civarındadır. Bazı bölgelerde kuşların toplu olarak uçurulmaları söz konusu iken, Çubuk'ta toplu uçurmaya rastlanmaz.

Son yıllarda Çubuk'ta yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları iş birliğiyle yöreye ait çeşitli festivaller yapılmaktadır.[24] Bölge folklorunda önemli bir yeri olan kuşçular arasında kendi uğraşları çevresinde gerçekleştirdikleri uygulamaları görüyoruz. Çubuk›ta dernekler vasıtasıyla yarışmalar ve turnuvalar düzenlenmektedir. Kuşbazlar arasında düzenlenen yarışmaların önemi büyüktür. Kuşçuların bir araya gelerek tanışmalarına ve kaynaşmalarına imkân sunan bu yarışmalar sosyal birlikteliğin oluştuğu, bilgi paylaşımının sağlandığı ve rekabetin söz konusu olduğu uygulamalardır. Türkiye'nin pek çok yerinden katılımın gerçekleştiği bu yarışmalar sistemli olarak yapılmakta ve yarışmada derece alanlara kupanın yanı sıra para ödülü de verilmektedir. Kuşçuların bu yarışlarda derece alabilmeleri yarışmaya katılan kuşun hızına, performansına, takla ve sefer özelliklerine, havada sergilediği hareketlere, uçuş süresine ve mesafesine göre değerlendirilmekte ve puanlanmaktadır. Yarışma için özel hazırlanan kuşların idmanı sıkı ve düzenli yapılmalıdır. Çubuk'taki yarışmalarda derecesi olan kuşçuların esas hedefi Türkiye genelinde yapılan yarışmalarda derece alabilmektir.[25] *Sportif kuşçuluk* olarak adlandırabileceğimiz bu uygulamalar, mahallî halk kültürü unsurlarının ulusal düzeyde yaygınlaşmasına ve ferdî bir özellik taşıyan bu uğraşın bir yarışma havası içerine dâhil edilerek toplu olarak yapılan uygulama platformuna dönüşmesini sağlamaktadır.

---

[24] Sevim, Aydos, "Çubuk İlçesi Geleneksel Mutfak Kültürüne Genel Bir Bakış", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Sempozyumu (9-10 Ekim 2015 Çubuk-Ankara)*, Ed. Prof. Dr. Hüseyin Çınar, Dr. Tekin Önal, 2016, s. 338.

[25] Kaynak Kişi No:3, 4.

Gerçek ve Sanal Ortamlar: Gruplar, Kahveler, Dernekler, Sosyal Paylaşım Siteleri, Video ve Bilgi Paylaşım Siteleri

Ortak bir uğraş etrafında toplanan kuşçular, bir grup kültürü oluşturmuştur. Dernekler ve kahveler dışında evlerinde ya da güvercin kümeslerinin bulunduğu bahçelerde bir araya gelip sohbet etmekte ve güvercinlerin bakımı, uçurulması ile uğraşmaktadırlar. Bu durum, toplumdan uzak kalmaları gibi eleştirileri beraberinde getirse de aynı merak ve ilgi alanı ile uğraşan insanların çoğunlukla düzenli bir şekilde bir araya gelmelerinin ve sosyalleşmelerinin en açık göstergesidir.

Müdavimlerini "güvercin merakı" ortak paydasında toplayan kuşbaz kahveleri ve dernekler, toplumsal kaynaşmanın yoğun olarak yaşandığı, bilgi alışverişinin ve kuş mezatlarının yapıldığı, yarışmaların düzenlendiği kuş tutkunlarını birleştiren sosyal bir kulüp görevini üstlenen mekânlardır.[26] Kuşçu kahvelerinde yapılan mezatlar bu uğraşın ekonomik boyutu üzerinde yoğunlaştığı kısmı oluşturur. Ekonomik boyut bu işin sektörünün de oluştuğunun göstergesidir. Mezatlarda satılan kuşların fiyatları kuşun cinsine ve kalitesine göre farklılık gösterir. Çubuk›taki mezatlar ilçede bulunun tek kuşçu kahvesinde Cuma akşamları yapılmaktadır. Yapılan ihaleler, kuşçuların ellerinde bulunan kuşları pazarlamalarına ve takas etmelerine imkân sunar. Aynı zamanda kuşa ihtiyaç duyanların istedikleri özelliklere sahip kuşu bulduklarında alıp ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak sağlar.

- Ankara'da kuşbazları bünyesinde toplayan dernekler bulunmaktadır:
- Anadolu Güvercin Kültürü Derneği,
- Ankara Efsane Güvercin Sevenler Derneği,
- Ankara Güvercin ve Horoz Yetiştiricileri Yardımlaşma Derneği,
- Sincan Güvercin Yetiştiriciler Derneği ve Lokali,

bu derneklerden bazılarıdır.[27] Ayrıca Çubuk'ta yapımına başlanmış olan bir sosyal tesisin varlığı söz konusudur. İçinde kuşlar için kümesler, yarışmaların yapılacağı mekânlar, piknik alanları, misafirhane gibi çok fonksiyonlu bir işleve sahip olacak olan bu tesis, kuşçuları bünyesinde toplayacak büyük bir dernek görevini üstlenecektir.

Teknolojinin hızla yaygınlaştığı günümüzde kuşçuların gerçek ortamlar dışında sanal ortamlarda da yer edindiğini görebiliyoruz. Sosyal paylaşım siteleri 'facebook, twitter vb.', video paylaşım siteleri 'youtube, dailmotion vb.' aracılığıyla kuşçuluk yönlerini ve güvercinlerinin fotoğraf, video gibi görüntülerini paylaşan kuşçular, bu kanallar

[26] Gülsüm Çakır, Çorum'da Kuşbazlık, Çorum 2009 (Basılmamış Lisans Tezi).

[27] Ankara'da kuşçularla ilgili on beş civarında dernek olduğu söyleniyor. Bkz. Kaynak Kişi No: 4.

aracılığıyla güvercin alım-satımı da yapmaktadır. Aynı zamanda derneklerin web sayfaları da sanal ortamda hizmet veren bağlantılar arasında sayılabilir. Ayrıca güvercinler hakkında pek çok bilginin bulunduğu bilgi paylaşım siteleri[28] aktif olarak kullanılmaktadır. Teknolojinin imkânlarından yararlanmanın olumlu yanları olduğu gibi olumsuz tarafları da söz konusudur. Bu kanallarla çok daha geniş alanlara ulaşabilen, güvercin sevgisi ve merakı etrafında buluştukları insanlarla iletişimini devam ettiren kuşçular, sanal ortamlarda sunulan güvercin görüntülerinin yanıltıcı olmasından ve alım-satımda bazı hilelerle karşılaşmalarından dolayı memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir.[29]

Elektronik ortamın dışında gazetelerde kuşçularla ilgili haberlere rastlanmaktadır. Kuşbaz kahveleri ve yapılan mezatlar, kuşçularla ilgili düzenlenen sergiler ve yarışmalar yazılı basında karşılaştığımız haberler arasındadır.

Kuşçulara yer veren televizyon programları da bulunmaktadır. Bereket Hayvancılık TV'de, kendisi de kuşbaz olan ve Anadolu Güvercin Kültürü Derneği'nin başkanlığını yapan Adil Kayabaşı tarafından sunulan ve her hafta Pazar günleri saat 20:30'da yayınlanan Taklacı programı,[30] Türkiye genelindeki kuşçuluğu gündeme taşımaktadır. Türkiye›de bölgelere has güvercin çeşitlerinin ve güvercin yetiştiriciliğiyle ilgili bilgilerin sunulduğu, mezatların, yarışma ve fuarların görüntülerinin bulunduğu programda Çubuk›taki kuşçuluk ve kuşçularla ilgili bölümler de yayınlanmıştır. Ayrıca Çubuk›ta yapılan güvercin yarışmasının, kupa ve ödül törenlerinin görüntülerinin program içerisinde verildiğini görüyoruz.

Kuşbazlık ve Kuşbazlar

Kuşbaz kelimesi, Türkçe "kuş" sözcüğünden ve Farsça "–bâz" son ekinden oluşan bir kelime olup, *"süs kuşları yetiştiren kuş meraklısı"*[31] olarak tanımlanmaktadır. On dokuzuncu yüzyıla kadar padişahların av kuşlarını besleyen ve yetiştiren görevlilere de bu ad verilmiştir.[32] Zamanla bu kullanım daha geniş anlamlara gelecek şekilde

[28] Güvercinlerle ilgili sanal ortamda pek çok bilgi paylaşım sitesi vardır. Bunlardan bazıları için bkz.
www.guvercinbirligi.com www.guvercinler.gen.tr www.guvercin.com www.guvercin.info
www.guvercinhastanesi.com www.guvercinyeri.com www.guvercinsever.org kumesten.tr.gg
www.turkiyesebabcilarforum.com kuscular.net www.turkiyeguvercin.com www.guvercinler.org
http://www.taklacikuslar.com.

[29] Kaynak Kişi No: 3, 5.

[30] Programın günü ve saati önceki yıllarda değişiklik göstermektedir.

[31] *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, s. 1269.

[32] Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde "kuşbaz" maddesindeki açıklama şöyledir: *"Padişahların avlandıkları kuşları yetiştirenler hakkında kullanılan bir tabirdir. Baz; Farsça oynamak manasına gelen baziden mastarından gelir; oynayıcı, oynayan demektir. Kuşbaz, halk arasında da kullanılırdı."* Bkz. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul, 1993, s. 329.

yaygınlaşmış ve güvercin, kumru, saka gibi ötücü ve güzellik kuşlarını besleyen meraklılar için de kullanılır olmuştur. Bu merak, toplumsal açıdan çoğunlukla hoş karşılanmamış, bu işle uğraşanlara olumlu yaklaşılmamış[33] olsa da güvercin yetiştiriciliği bir meslek 'uğraş' olarak günümüze ulaşmıştır.

Kuşbazlarla ilgili bilgilere Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde rastlıyoruz. Evliya Çelebi eserinde, İstanbul'da bulunan ve güvercin besleyen kuşbazlar esnafından bahseder. İstanbul'da kuşbazlara ait 50 dükkân ve 600 kuşbaz olduğunu söyleyen Çelebi, güvercin ırklarından "taklabâz, pâl, şeber, cevizî, Şamî, Mısrî, Bağdadî, münakkat, alara, martalos, demkeş, saya, talazlı, pelenk, çibar, kızıl ala, darkıl ala, kara ala, tekir ala, çakır ala, habar ala, sade kut, taçlı kut ve çakşırlı kut" gibi çeşitleri bildirmiştir. Çelebi eserine kuşbazlarla ilgili bir hikâye de almıştır.[34]

Kentlileşme sürecinde, insanların eğlence ve dinlencelerinin etkilerinin belirlenmesi kapsamlı çalışmaları gerektirmektedir. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde eğlenceler, değişen biçim, içerik ve işlevlerine göre bazen kent kimliğinin oluşturulmasına bazen de kırsal geleneklerin ve değerlerin yeni ortamda yaşatılmasına neden olabilmektedir.[35]

Kaynak kişilerimizden aldığımız bilgilere göre Çubuk'ta 300 civarında kuşçunun olduğu tahmin edilmektedir.[36] Bölgede bu uğraşın bu denli yaygın olmasının sebebi, Ankara›ya en yakın olan ilçelerden biri olmasının yanı sıra kentsel dönüşümün dışında kalan kırsal alanın genişliğidir. Bölgedeki kuşçular sahip oldukları müstakil evlerin bahçelerinde, apartmanların teras katlarında güvercinlerini yetiştirmektedir. Son zamanlarda "hobi bahçesi" adıyla yaygınlık gösteren yerleşimlerin yanında kuşçular da kuşlarını beslemek, barındırmak ve bakımını yapmak için bahçeler satın almakta ve güvercinlerini buralarda yetiştirip uçurmaktadır.

Ankara'da kuşbazlar, "kuşçu"ve "güvercinci" olarak da isimlendirilmektedir. Çubuk'ta her kesimden kuşçuya rastlamak mümkündür. Kuşçular arasında çocuklardan yaşlılara geniş bir yaş aralığı bulunurken, meslek grupları da oldukça çeşitlidir.

---

[33] Günün en önemli zamanları kuş uçurmak için seçildiğinden, kuşçular genellikle başka bir işle uğraşmazlar. Halk arasında kuşçuların iyi görülmemelerinin nedeni de budur. Ayrıca birbirlerinin kuşlarını tuttuklarında, uyuşamadıkları zaman kavga etmelerinden, kuş kovalarken düşüp ölmelerinden kuşçulara iyi gözle bakılmaz. Kuşçular arasında çıkan husumetlerden dolayı, 1950'lerde Kilis'te Kilis Emniyetince kuşçuluk yasaklanmıştır. Bkz. Mazlum Nusret Kılıçkıran, "Kiliste Kuşçuluk-Güvercin Uçurmak", *Türk Folklor Araştırmaları*, Ekim 1978, S. 351, s. 8464-8466.

[34] *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 1.-6. Kitaplar, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 374-375.

[35] Nebi Özdemir, *Cumhuriyet Dönemi*, s. 78.

[36] Kaynak Kişi No: 2, 5.

Fotoğraf 9: Kuşbazlar

Kuşbaz sohbetlerinde eski kuşçuların veya hâlâ yaşayan kuşçuların hatıraları anlatıla anlatıla halkın sözel hafızasıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Bölgedeki kuşbazların sayısı çok fazladır. Ancak eski kuşbazlar ve günümüz kuşbazları arasında şu isimleri sayabiliriz: Ağılcıklı Kuşçu Mehmet, İnekçi Muharrem, Lazoğlu Mustafa, Apça (Hüseyin Çiftçi), Yusuf Çavuş, Zabıta Mehmet, Elektrikçi Şeref, Fırıncı Mahmut, Keşkuş Mustafa, Hurdacı Kenan, TRT'ci Haluk, Öğretmen Yücel, Sağlıkçı Yücel...

Sözlü Anlatılar: Hatıralar ve Kuşlarla İlgili Sözler

Halk kültürü öğeleri içinde saydığımız ve monografi başlıklarından halk eğlenceleri başlığı[37] altına ekleyebileceğimiz kuşçuluk geleneği bir grup kültürü oluşturmuştur. Bu grubun yaptığı uygulamaların yanı sıra beraberinde yaşattıkları büyük bir sözlü kültür hazinesi de mevcuttur. Kuşbazlık hikâyeleri olarak adlandırabileceğimiz kendi aralarındaki anlatı, hatıra ve tavsiye türünden hikâyeler başlı başına bir çalışmayı oluşturacak genişlikte ve çeşitliliktedir.[38] Bu anlatılarda kuşbazlığa başlama hikâyeleri, tecrübe ve bilgi birikimini içerir türde anlatılar, geleneksel uygulamalar, yeme-içme

[37] Mete Taşlıova, "Folkloristik Çubuk Monografisi Nasıl Olmalıdır?", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Sempozyumu (9-10 Ekim 2015 Çubuk-Ankara)*, Ed. Prof. Dr. Hüseyin Çınar, Dr. Tekin Önal, Ankara, 2016, s. 303.

[38] Yöredeki kuşçular, kuşlarla, eski kuşçuların veya arkadaşlarının başlarından geçen olaylarla ilgili pek çok öyküler anlatırlar. Bu anlatılar çalışmamızın hacmini aşacağı için burada anmakla yetindik.

kültürü, komşuluk ilişkileri, halk baytarlığı, geçmiş ve günümüz mukayesesine imkân sunan bilgileri bulabiliriz.

Kuşçu hikâyelerinin yanı sıra kuşçular arasında kendi anlam daireleri içerisinde "özlü söz" niteliği taşıyan sözler ve deyimler vardır:[39]

- "Etimi yiyen doymasın, pisliğime basan onmasın!"
- "İki kanat bir kuyruk hepsi kendi başına buyruk."
- "Aslı astarı bir yumurta değil mi?"
- "Yumurta tavada kuş havada…"
- "Kuş olsa pinime koymam!"

"Kuş tutanın, kumar utanındır."

- "Kuşumu tutarsan verme, kuşunu tutarsam gelme!"
- "Kuşun çok kıymetliyse ayağına ip bağla da uçur!"
- "İyisi evindeki/hayalinde yaşattığın kuş...."

Sonuç

Kuşçuluk, meraklıları için bireysel bir keyif amacıyla yapılmasının yanı sıra uğraşanlara ekonomik getiri de sağlamaktadır. Sadece kuş alıp satarak bu işin ticaretini yapanlar bulunurken, yıllık birkaç çift güvercin satarak kazandıkları parayla yine güvercinlerinin ihtiyacını karşılayan kuşbazlar vardır. Kuşçular arasında kuştan gelen paranın yine kuşa gitmesi sebebiyle o paradan kendilerine yarar gelmeyeceği düşüncesi yaygındır. Zamanlarının büyük bir kısmını yetiştirdikleri güvercinlerin bakımına, beslenmesine ve eğitimine ayıran kuş meraklıları için bu uğraş, ticari boyutundan çok çocukluktan gelen bir alışkanlık, merak ve tutku olarak devam etmektedir.

Kuşbazlığın halk hayatındaki en önemli etkisi, şüphesiz ki sosyal boyutudur. Aynı zevk etrafında birleşen insanları bir araya toplayan bu uğraş, yeni dostluklar kurulmasına imkân sağlamaktadır. Birlik, beraberlik ve dayanışmanın hüküm sürdüğü sosyal bir kulüp meydana getirmektedir. Aslında güvercin, ortak bir paydada birleşen insanlar arasında bir aracı görevindedir. Kuşbaz kahveleri bu geleneğin kurumsallaştığı ilk mekânlar olarak görülebilir. Kuşbazların bir araya toplanmalarını sağlayan bu kahveler, Türkiye'nin pek çok yerinde büyük önem taşır.[40] Kahvelerin

[39] Kuşçular arasında kullanılan bu sözlerden bazıları başka bölgelerde de kullanılmaktadır. Bkz. Gülsüm Çakır, Çorum'da Kuşbazlık., s. 48.

[40] Gülsüm Çakır *Çorum'da Kuşbazlık*, s. 61.

ardından kuşbazları bünyesinde toplayan dernekler ise bu uğraşın daha da sistemleşmiş boyutunu oluşturur. Dernekler aracılığıyla sosyal aktivitelerde bir araya gelen kuşbazlar, ferdî bir uğraşın toplumsal hale dönüşmesinin göstergesi durumundadırlar.

21. yüzyılda teknik imkânlar, ulaşımı kolaylaştırarak mekânları yaklaştırmış, haberleşme ve iletişimi hızlandırarak zaman sınırını ortadan kaldırmıştır. Konut tiplerindeki değişim, betonarme yapıların yaygınlaşması, yeşil alanların ve müstakil yapıların azalmasına, köylerin mahalleye çevrilmesi ise kırsal kesimde bazı değişim-dönüşümlerin yaşanmasına ve mahalle dokusunun kaybolmasına neden olmuştur. Değişimin böyle hızlı yaşandığı bir dönemde, geçmişten günümüze ulaşan ve yaşatılan bazı geleneklerin ve uygulamaların derlenip korunması ve sürekliliğinin sağlanması için gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

Halk kültürü, uygulamaya dönük ferdî veya toplu yapılan her türlü faaliyet, katılım, yarışma gibi unsurları kadrosunda bulundurmaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız "güvercin merakı" çevresinde oluşan ve bir tutku olarak devam eden kuşçuluk genelde Ankara, özelde Çubuk halkının özel zevkleri arasında saydığımız, "hobi" olarak yapıldığı vurgulanan bir halk eğlencesi olarak varlığını korumaktadır. Çubuk'taki geçmişi çok eskilere dayanan bu gelenek kimine göre yenilenerek kimine göre eski önemini yitirerek günümüze kadar ulaşmıştır. Geçmişteki ve günümüzdeki hali mukayese edildiğinde; kuş çeşidinde nicel olarak artışın yaşandığı ancak melezlemeden dolayı asıl kanı taşıyan damarlı kuşların artık bulunamadığından dolayı nitel olarak bir eksiklik yaşandığını söyleyebiliriz. Toplumsal açıdan bazı çevrelerce kuşbazlara karşı olumsuz bakışlar hâlâ etse de pek çok meslek grubunun bu işle uğraşmasından dolayı olumsuz kimliğinden az da olsa kurtulmuştur.

KAYNAKÇA

Atalay, Besim, *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi*, C. III, Ankara 1941.

Atasoy, Fatih, Evren Erdem, Özlem Gücüyener Hacan, "Ankara İlinde Yetiştirilen Taklacı Güvercinlerde (Columba Livia Domestica) Morfolojik Özelliklerin Belirlenmesi", *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, S. 60, 2013, s. 135-143.

Aydos, Sevim, "Çubuk İlçesi Geleneksel Mutfak Kültürüne Genel Bir Bakış", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Sempozyumu (9-10 Ekim 2015 Çubuk-Ankara)*, Ed. Prof. Dr. Hüseyin Çınar, Dr. Tekin Önal, Ankara 2016.

Bascom, William R., Sözlü Geleneğin (Folklorun) Dört İşlevi, *Folklor/Edebiyat*, Çev. Aysıt Tansel, S. 52, 2007/4, s. 7-28.

Beysanoğlu, Şevket, "Diyarbakır Folklorunda Güvercin -II- "*Türk Folklor Araştırmaları*, Temmuz 1979, S. 360, s. 8709-8711.

Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1968.

Çakır, Gülsüm, Çorum*'da Kuşbazlık*, Çorum, 2009 (Basılmamış Lisans Tezi).

Çobanoğlu, Özkul, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1-6. Kitaplar, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

Günay, Umay, "Folklor Nedir?", *Türk Folkloru Araştırmaları 1987,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sevinç Matbaası, Ankara 1987, s. 23-30.

Güvenç, Bozkurt, *Kültürün abc'si*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Kaya, Doğan, Sivasta Kuşçuluk ve Kuş Çeşitleri, *Sivas Folkloru*, VI (61), 2. l978, s. 22-23.

Kılıçkıran, Mazlum Nusret, "Kilis'te Kuşçuluk-Güvercin Uçurmak", *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 351, Ekim 1978, s. 8463-8466.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II, İstanbul 1993.

Özdemir, Nebi, *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü,* Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

Taşlıova, Mete, "Folkloristik Çubuk Monografisi Nasıl Olmalıdır?", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Sempozyumu (9-10 Ekim 2015 Çubuk-Ankara),* Ed. Prof. Dr. Hüseyin Çınar, Dr. Tekin Önal, Ankara 2016, s. 283-309.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

Türkiye Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü, C. III-IV, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

Yıldırım, Dursun, "Folklor ve Çağdaş Kültür Modelimiz Üzerine Görüş ve Düşünceler", *Millî Folklor Dergisi*, Cilt 2, Yıl 3, Sayı 12, Kış, Ankara 1991, s. 15-17.

Yılmaz, Orhan, M. Akif Boz, "Türkiye'de Amatör Güvercin Yetiştiriciliğinin Durumu ve Kullanılan Yöresel Tip Sınıflandırmaları", *Akademik Ziraat Dergisi* 1(1), 2012, s. 45-60.

Yiğit, Nuri vd., *Ornitoloji "Kuş Bilimi" Ders Notları*, Ankara 2008.

Kaynak Kişiler

Mehmet Arıcı, 1947/Çubuk (Ağılcık Köyü) doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Ağılcık Mahallesi'nde ikamet ediyor (Derleme yeri ve tarihi: Ankara 30.09.2017).

Yüksel Mert, 1976/Kırşehir doğumlu, üniversite mezunu, öğretmen, Çubuk'ta ikamet ediyor (Derleme yeri ve tarihi: Ankara 30.09.2017).

Yüksel Eğrice, 1977/Ankara doğumlu, üniversite mezunu, kamu personeli, Çubuk'ta ikamet ediyor (Derleme yeri ve tarihi: Ankara 30.09.2017).

Mustafa Özkan, 1975/Çubuk doğumlu, lise mezunu, kuyumcu, Çubuk'ta ikamet ediyor (Derleme yeri ve tarihi: Ankara 30.09.2017).

Burhanettin Temur, 1980/Kayseri doğumlu, ilkokul mezunu, serbest meslek, Çubuk'ta ikamet ediyor (Derleme yeri ve tarihi: Ankara 30.09.2017).

Fotoğraflar

Gülsüm Sadıç Arşivi

Ankara Kızık Türkmenleri Karşılaştırmalı Halk İnançları

Ali Osman Abdurrezzak*, Yaşar Kalafat**

Özet

Oğuz boylarının Anadolu'daki iskân kayıtları ve yer isimlerinden hareketle yapılan tespitlerden sonra onların halk inançları öncelikli halk kültürlerine dair yapılan tespitler ve bu tespitlerden hareketle yapılan karşılaştırma çalışmaları Avşarlar ve Salurlar Oğuz boylarından sonra Kızıklar Oğuz boyu çalışmaları ile devam ettirilmektedir.

Bu çalışmada 24 Oğuz Boyundan Yıldız Han Oğullarından olan Kızık boyunun diğer boydaşları Avşar, Beğdili ve Karkın'lardır. Türkiye'de Gaziantep, Kahraman Maraş, Burdur, Bolu, Bursa, Kastamonu gibi birçok ilinde yaşamak olan Kızıklardan Ankara Kızıklarının halk inançlarını işleyip karşılaştırmalar yapılmıştır. Kızıklar, Ankara'nın Çubuk (Çay Kızık-Köy, Aşağı Kızık/Kobre Kızık ve Algır Kızık) ile Ayaş (Billüce Kızık ve Algır Kızık) gibi bölgelerinde de yaşamaktadırlar. Akyurt ilçesine bağlı Kızık köyü yakın zamanda ilçeye bir mahalle olarak bağlanmıştır. Bu alan çalışmasında sıra ile 2 Kızık köyünün de halk inançları derlenip karşılaştırmalar yapılmıştır.

Alan araştırması neticesinde elde edilen verilerden hareketle doğum, dügün, ölüm üçgeninde yer alan halk uygulamaları, taş, ata kültleri, Türk kültür tarihinde yer alan

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
E-posta: ali-37@hotmail.com

** Dr., Halkbilim Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi.
E-posta: yasarkalafat@gmail.com / www.yasarkalafat.info

renklerin mitolojik anlamları üzerinede geçmişten günümüze gelen kültürel kodlar tespit edilmiştir. Çalışmamızdaki öncelikli amaçlardan birisi de ***"Halk Kültürü ile Göç"****ün kapsamı içerisinde yer alan* ***"İnançla Göç"****ten hareketle, halk inançları-mitoloji bağlantısından yola çıkıp Türk mitolojisinin kök hücrelerine Anadolu'da da ulaşabilmektir.*

Bu bağlamda Anadolu Türk halk inançlarında mitolojik verilerin tespiti, Anadolu Türk tarihinin gerçeğine uygun tarihlendirilmesini sağlamakla kalmayıp, Günümüzden mitolojik döneme Anadolu'da yapılacak bir seyahatte, Anadolu Türk mitolojinde kesintilerin olmayıp sürekliliğin de açıklanabilecektir.

Ankara Kızık Turkmen in The Context of Comparative Folk Belief

Abstract

After the determinations made on the basis of the settlement records and place names of Anatolian Oghuz village in Anatolia, their findings on the public beliefs of the prevalent folk cultures and the comparison studies carried out by these determinations have been continued with the studies of Kızıklar Oğuz clans after Avşarlar and Salurlar Oğuz.

In this study, 24 clans of Oğuz Clans, and other clans of Kızık clan from the sons of Yıldız Han are Avşar, Begdili and Karkın. In Turkey, the Kızık in Ankara from Kızık clans the people of the people were processed and compared such as Gaziantep, Kahraman Maraş, Burdur, Bolu, Bursa, Kastamonu and many other provinces. The Kızık also live in areas such as Ankara's Çubuk (Çay Kızık-Köy, Aşağı Kızık / Cobre Kızık and Algır Kızık) and Ayaş (Billüce Kızık and Algır Kızık) regions. Kızık village, which is connected to Akyurt district, was recently connected to the district as a neighborhood. In this field study, the popular beliefs of 2 Kızık villages were compiled and compared.

On the basis of the data obtained in the field research, the cultural codes that have come from the mythological meanings of the colors in the birth, the dying, the folk practices in the triangle of death, the stone, the ancestor cults and the Turkish cultural history have been determined. One of the primary aims of our work is to reach the root cells of Turkish mythology in Anatolia by starting from the link of folk beliefs-mythology, moving from "Migration with Faith" within the scope of "Migration with Folk Culture.

In this context, the determination of the mythological data in the Anatolian Turkish folk beliefs will not only ensure that the history of Anatolian Turkish is dated properly, but also the continuity of the mythological turning of Anatolia in today's Anatolian Turkish mythology will be explained.

Giriş

Oğuz boylarının Anadolu'daki iskân kayıtları ve yer isimlerinden hareketle yapılan tespitlerden sonra onların halk inançları öncelikli halk kültürlerine dair yapılan tespitler ve bu tespitlerden hareketle yapılan karşılaştırma çalışmaları Avşarlar[1] ve Salurlar[2] Oğuz boylarından sonra Kızıklar oğuz boyu çalışmaları ile devam ettirilmektedir.

Çalışmamızdaki öncelikli amaçlardan birisi de "Halk Kültürü ile Göç"ün kapsamı içerisinde yer alan "İnançla Göç"ten hareketle, halk inançları-mitoloji bağlantısından yolu çıkıp Türk mitolojisinin kök hücrelerine Anadolu'da da ulaşabilmektir.

Anadolu Türk halk inançlarında mitolojik verilerin tespiti, Anadolu Türk tarihinin gerçeğine uygun tarihlendirilmesini sağlamakla kalmayıp, Günümüzden mitolojik döneme Anadolu'da yapılacak bir seyahatte, Anadolu Türk mitolojinde kesintilerin olmayıp sürekliliğin de açıklanabilecektir.

Halk İnançlarının Tespiti ve Karşılaştırılması

24 Oğuz Boyundan Yıldız Han Oğullarından olan Kızık boyunun diğer boydaşları Avşar, Beğdili ve Karkın'lardır. Türkiye'de Gaziantep, Kahraman Maraş, Burdur, Bolu, Bursa, Kastamonu gibi birçok ilinde yaşamak olan Kızıklardan biz çalışmamızda Ankara Kızıklarının halk inançlarını işleyip karşılaştırmalar yaptık.

Kızıklar, Ankara'nın Çubuk (Çay Kızık-Köy, Aşağı Kızık/Kobre Kızık ve Algır Kızık) ile Ayaş (Billüce Kızık ve Algır Kızık) gibi bölgelerinde de yaşamaktadırlar.[3] Akyurt ilçesine bağlı Kızık köyü yakın zamanda ilçeye bir mahalle olarak bağlanmıştır. Biz bu alan çalışmamızda sıra ile 2 Kızık köyünün de halk inançları derleyip karşılaştırmalar yaptık.

---

1 Yaşar Kalafat-Adnan Menderes Kaya-Mustafa Aksoy, *Avşar Kültür Coğrafyası ve Halk Kültürü*, Berikan Yayınları, Ankara 2013.

2 Yaşar Kalafat-Muhammet Avşar-Ahmet Turan, *Türk Kültür Coğrafyasında Salur Halk İnançları*, Berikan Yayınları Ankara 2017.

3 Nafi Çağlar Hacıömeroğlu, *Kızık Boyu 1 (Karataş Kızıkları)*, Berikan Yayınları, Ankara 2005.

Resim 1: Sadık Ünsal (Kaynak Kişi)

Resim 2: Yaşar Kalafat ve Sadık Ünsal

Kürelik Kızık köyü Keçiören-Ankara'ya 20 Km. mesafede ve Ankara'ya bağlıdır. 200 haneli olup 2 mahalleden oluşmuştur. İmamlar, Çavuşlar ve Mollahaliller gibi aileler tarafından kurulmuştur. Köy halkının tümü Sünni inançlı Türkmenlerden meydana gelmiştir. Köy halkı bu köye 100 kadar evvel iskân olmuşlardır. Anadolu'nun diğer Kızık köylerinin halkı ile özel bir ilişkileri yoktur.[4]

Resim 2-3-4: Çubuk Kızık Köyü

[4] Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

Akyurt ilçesi Kızık Mahallesi 350 hanelik bir yerleşim yeridir. Halkının tamamı Sünni inançlı Müslümandır. Aralarında farklı mezhepli aileler yoktur.[5]

Kürelik Kızıklarında bekâr kız ve erkekler için **başı bağsız** gözü ile bakılır. Evlenme yaşı gelen gençler için bilhassa erkekler için başının bağlanma zamanı geldi, denir. Başı bağlı olmak, bir nevi hayatını disipline etmiş olma halidir[6].

Halk kültüründe başı bağlı olmanın bir karşılığı da başıbozuk olmaktır. Başı bağlanan kimse bir disiplin altına girer mesuliyet duyar, hayatını disipline sokar anlayışı vardır. Yakın zamana kadar kırsal kesimde başı açık, şapkasız olan kimseye başıbozuk denirdi. Askerlere göre siviller başıbozuktular. Nişanlanan veya sözü kesilen kızın başının bağlanması sadece örtülenmesi demek değildir. Yükümlülüğü arttı, artık onun bir sahibi var, anlamına da gelir[7].

Kürelik Kızıklarında damatta aranılan özelliklerin başında kişilik karakter, ahlak gelir, zenginlik ve ekonomik durum aranılan özelliklerin arasında fazla önem arz etmez. Bu toplumda evlenecek kıza muhakkak kanaati sorulur, onayı alınarak kızın sözü verilir[8].

Bu köyün Kızıklarının evlenme yöntemleri arasında "kız kaçırma" ve "kocaya kaçma" yöntemleri de vardır. Bu uygulama Akyurt'un Kızıkları arasında da yaşamaktadır. Evlenme yaşı erkekler için askerlikten sonra kızlar için ise 20-22 yaşlarıdır.[9]

Kürelik Kızıklarında kirvelik uygulaması vardır ve kirveler arasında evlilik olmaz kirvenin kızı alınmaz[10]. Kirvelik inancının yaygın olduğu yörelerde kirveler kardeş muamelesi görürler[11].

Bu toplumun evlilik uygulamalarında başlık alma yoktur[12].

Kürelik Kızıklarında kızların evlenmelerinde kız kardeşlerden sırası gelen, kısmeti açılan kız diğer şartlar uygun ise evlendirilir. Büyük kızın evlenme yaşı gelmiş iken küçük kızın evlendirilmesine geçmişte pek uygun bakılmazdı. Ablasının kısmetine mani olabileceği şeklinde düşülünürdü. Böyle hallerde aile büyüklerinin kanaati, alınacak kararda etkili olur.[13]

---

5 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

6 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

7 Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan yayınları Ankara, 2010, s. 290-310.

8 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

9 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

10 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

11 Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan yayınları Ankara, 2010, s. 268.

12 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

13 Kaynak Kişi: a.g.ş.

Yakın geçmişe kadar, bekâr ablası veya ablaları olan kızın istenmesi veya kızın evlenmeye kalkışması ayıplanırdı. Böyle hallerde ablalarının bir kusuru olduğu için onların değil de küçük kızın istendiği düşünülürdü. Bir evde birkaç yetişkin bekâr kız kardeş var ise ablaları için "arkadan gelenleri bastırdı, kısmetlerinin üzerine oturdu, denirdi. Böyle hallerde "sırasını verdi" veya "sırayı aldı" denir. Genç kızlar girmeğe başlamış kızlar için "o da sıraya girdi" denir.

Kürelik Kızıklarında gayri Müslümlere, Sünni inançlı olmayan İslam kesimlerle evlilik akrabalığı kurulmaz, gelin alınmaz kızları bu ailelere verilmez[14].

Kürelik Kızıklarında kan davası yoktur, kan davası güdülmez[15].

Kürelik köyünün içerisinde bir türbe yoktur. Köylüler, köye 30 Km mesafedeki Çalseki'de türbeye ziyarete gitmektedir. Burayı halk çeşitli dilekleri ve hastalıklarının tedavisi için giderler. Tedavi için Türbe Suyu'ndan içerek yararlanılmakta, oradan alınan su evlere de getirilmektedir. Bazı hastalar türbede yatmak suretiyle şifa bulacaklarına inanmaktadırlar. Türbe ziyaretinde türbenin eşiğini öpmek ve türbe etrafında tavaf edercesine dönme uygulaması yoktur[16].

Kutsal mekânlarda bazı hallerde türbede yatmakta olan şahsın kutsiyeti adına onun müştemilatındaki su türü varlıklarda da hikmet aranır bu kutun türdeki zatın kutundan kaynaklandığı inancı vardır. Bazı hallerde de kutun özelde suda olduğuna inanılır. Böyle hallerde etrafta türbe veya benzeri bir mekân yoktur. Su için yapılan bu izah ağaç için de geçerlidir.

Bu köyün Kızıklarında sadaka verilmeden evvel sadakanın başın etrafında döndürülmesi gibi bir uygulama da yoktur[17].

Başında döndürmek, başına dönmek, etrafında dönmek halk inançlarında bir kült oluşturmuştur. Resmi din görevlileri tavaf sadece Kâbe'ye ait olduğu inancından hareketle türbelerin etrafında dönülmesini şirk kabul etmiş engellenmesinin doğru olacağını savunmuşlardır. Halk inançlarında kazaya uğrayan kimsenin veya malın etrafında dolandırılmış sadakanın fakire verilmesi ile adeta sadakanın kime ait olduğuna işaret etmiş olmak gibi bir inanç vardır. Ayrıca Azerbaycan halk inanmalarında yaşayan ve sözlü kültüre de yansımış olan "başına dolanma" söylem ve uygulaması vardır. Başına dolanılan hastanın hastalığına başına dolanan talip olarak onun için şifa dilemiş olur[18].

---

14 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

15 Kaynak Kişi. A.g.ş.

16 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

17 Kaynak Kişi: A.g.ş.

18 Yaşar Kalafat, "Diyarbakır ve Çevresi Örnekleri İle Halk İnançlarında Tavaf/Dönme", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır (II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır Sempozyumu 15-17 Kasım 2006, Diyarbakır*, Editörler Bahattin Yediyıldız –Kerstin Tmanendal, Diyarbakır Valiliği&Türk Kültürünü Araştırma Enstitüüsü Yay., C. 2. Ankara 2008, s. 453-462.

Evlenecek kız baba evinin eşiğinden çıkmadan evvel ağabeysi onun Bekâret Kemeri'ni bağlar. Bu kemer veya kuşak Al renk olur. Bu esnada bir Fatiha ve üç İhlas okur. Gelin ve damat oturdukları zaman gelinin başında al renkli pullu bir örtü damadın başında ise yeşil pullu bir örtü olur. Kına gecesinde de gelin tülü al olur. Evlenmeden evvel ölen genç kızın tabutuna al bir örtü örtülür.[19]

Al rengi al ruhu halk inançlarında geniş yer tutan ve mitolojik derinliği de olan hususdur. Bize göre al karısı inancı ile de ilgidir. Alın hem koruyucu ve hem de korkutucu bir özelliği vardır. Bu özelliği ile Al Ocakları şifa verirlerken, onların ilk çıkışlarında da Al karısından el almışlık vardır[20].

Bu toplumda Çeyiz Sergileme uygulaması vardır. Gelinin çeyizi bir salonda sergilenir. Davetliler ziyarete gelirler onlara sembolik ikramda bulunur. Çeyiz Sandığı'nın içerisine kimse görmeden bir parça sarımsak koyulur[21].

Sarımsağın görünmeyen şer güçlere, kara iyelere karşı koruyucu bir gücünün olduğu inancı yaygındır. Onun bu özelliğini onun hayatın her safhasındaki fonksiyonlarından izlemek mümkün olmaktadır[22]. Çeyiz sandığına da konulduğu tespiti ilk defa yapılmış olmaktadır. Bu uygulama ile gelin çeyizinin kem gözlerden korunması amaçlanmış olmalı.

Gelinin çeyiz sandığı evinden çıkarılırken kız evi tarafından sandığın üzerine oturulur Sandık Hakkı alınır. Bu oğlan evi tarafından verilen bir miktar para olabilir. Ayrıca baba evinin kapısından çıkarken kapı tutulur çıkması engellenmek için bir miktar para alınır bu da kapı hakkı olarak bilinir.[23]

Halk inançlarında haklaşmak helalleşmek sofistik bir derinlik kazanmıştır. Daha ziyade haççа, askere uzun sürecek yolculuklara çıkışlarda muhakkak helallaşılır. Baba evinden ayrılmada, usta ocağından ayrılmada da helallik alınır. Helallaşılan kimseler ve yerler arasında mezarlıklar da vardır. Muayyen zamanlarda mezarlıklar ata mezarları, ebe mezarları, usta ve hoca mezarları özel olarak ziyaret edilir[24].

---

19 Kaynak Kişi: A.g.ş.

20 Yaşar Kalafat, "İran Türkoloji'sinde halk Bilimi Çalışmaları ve Genel Türkoloji İçerisindeki Yeri", *IV. Uluslararası halk Kültürü Sempozyumu'da (29 Eylül-01 Ekim 2016 Ankara).*

21 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

22 Yaşar Kalafat, "Türk Halk İnançlarında Sarımsak ve Soğanla İlgili Hususlar", *II. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri Sempozyumu*, Türk Halk Kültürü Üzerine Araştırmalar, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi& Çukurova Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı yayınları, Ankara 2001, s. 85-90.

23 Yaşar Kalafat, Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

24 Yaşar Kalafat, *Türk Halk İnançlarında Ölüm*, Berikan yayınları, Ankara 2011.

Damadın ayakkabısı gençler tarafından saklanıp damattan peşkeş alınır[25].

Bu toplumda da Gelin Alayı gibi Hacı Alayı da olur. Hacca gitmeden evvel yemek verilir ve helallik alınır. Köy halkının halkalaşması köy camiinin önünde olur. Hacı Alayı köyden ayrılmadan köy mezarlığını da ziyaret eder[26].

Hacı Alaylarında olduğu gibi uğurlama asker adaylarına da yapılır. Evlenmek isteyen delikanlı evlenme isteğini annesine bildirir. Baba, bu isteği anneden öğrenir. Erkek çocuk babasının ayakkabısını evin eşine çivileyerek, ayakkabının içine tuz dökerek ve yemek masasında pilava kaşığını saplayarak da duyurur[27].

Yeni evin çatısı çatılırken usta çatıya bayrak diker, ev sahibi ustaya havlu gömlek türünden hediye alır[28]. Bu uygulama Akyurt Kızıklarında da yaşatılmaktadır[29].

Düğünlerde Damat Bayrağı veya Düğün Bayrağı olur. Bu Türk bayrağıdır. Ayrıca Gelin Bayrağı uygulaması yoktur. Bayrağın gönderinin tepesine elma türü bir şeyin ve onun üzerine de kuş veya tavuk teleği takılması uygulaması yoktur. Geçmişte gelinin başına Al bir tül örtülürdü[30].

Gelin başlıklarına ve düğün bayraklarına takılan kuş telekleri ile bir dönemin ongunlarının izlerini arama alışmaları da yapılmıştır.[31]

Çiftleri imam nikâhı yapılırken nikâh anı çevreden saklanmaya çalışılır, kimselere imam nikâhı kıyılacağı söylenmez, saklı tutulur[32].

Gelin Arabası yeni evinin kapısına gelince hoca hayır duada bulunur âmin denilince gelinin başına saçı saçılır. Gelin yeni evinin eşiğinden içeri girerken içeri para ve buğday türü ekin konulmuş testi yüksekçe bir yerden atılarak kırılması sağlanır. Gelin eşikten girmeden eşikte içinde su bulunan bir güğüme ayağını vurarak suyun dökülmesini sağlar. Bununla amaç gelinin ayağının bereketli olmasını sağlamaktır. Evin kapısına çiftlerin uyumlu bir hayat sürmeleri için kapıya yağ sürülür[33]. Bu uygulamalar Akyurt Kızıklarında da yaşamaktadır[34].

---

25 Kaynak Kişi. Ayşe Gümüş 50 yaşlarında ev hanımı, ilkokul mezunu.

26 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

27 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

28 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

29 Kaynak Kişi. Ayşe Gümüş 50 yaşlarında ev hanımı, ilkokul mezunu.

30 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

31 Yaşar Kalafat, "Türk halk İnançlarından Mitolojiye Kut Bağlamında Mesken-Aile ve Aile Değerleri" www.yasarkalafat.info.

32 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

33 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

34 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

Gelin yeni evine girdikten sonra onun kucağına birsi erkek diğeri kız çocuğu oturtulur. Gelin kucağına oturtulan çocuklara bir miktar para veya patik türü bir şeyler verir. Böylece onun kız ve erkek çocuklarının olması dilenilmiş olunur[35].

Bu toplumda düğün, kına gecesi gibi merasimlerin duyurulması caminin hoparlöründen yapılır. Cuma günü kına gecesi yapılır. Gelin evi tarafından çevreye okuntu yapılır, yemeni bağlanır.[36]

Bu toplumun özel bir yemek kültürü ve merasimlerde ikramı yapılan farklı yemekleri yoktur[37].

Kırsal kesimde halâ rastlanılabilen Dul Kadın'nda kalık/Evlenmesi çok gecikmiş kız ve Çocuğu olmayan kadında uğursuz aranması gibi inanç ve uygulamalar bu köyün Kızık Türkmenlerinde görülmez. [38]

Halk inançlarında kişioğluna er kişi veya kadın kişi oluşlarına, buluğ çağına girmiş olma veya olmama hallerine menopoz devresinin içinde veya dışında oluşuna, ailenin ilk çocuğu olma durumuna göre kut mahiyetli bazı özellikler aranır. Çok çocuklu kadın, erkek çocukları yaşayan kadın, tek evlilik yapmış kadın, dul olmayan kadın, yaşı geçmemiş kız gibi kimliklerde bazı kutluluk veya kutsuzluk aranırdı. Bunun bir sonucu olarak onlara ait uğurdan yararlanmak veya uğursuzluktan kaçınmak söz konusu olurdu. Bu hayır ve şer halinin onlara ait eşyalara da yansıdığı şeklinde inançlar da vardı.[39]

Çok çocuklu annelerde bir kutun olduğuna ve buradan hareketle çocuğu yaşamayan annelerin bu tür annelerin beşik türü eşyalarını kullanmak suretiyle bu kuttan yararlanma inanç ve uygulaması Kürelik Kızıklarında yoktur.[40]

Kürelik Kızıklarında yaşamayan bebeklerin yaşamalarını sağlayacağı inancından hareketle bebek satma merasimi yapılır. Bebeğin annesi bebeğini bebekleri yaşayan bir anneye uzatır ve "sattım aldın mı" der, diğer anne "aldım" der ve çocuğu annesinden alıp tekrar ona verir bu uygulama 3 defa tekrarlanarak yapılır[41]. Akyurt ilçesindeki Kızık köyünde bebek satma alma işlemi Teberrük Köyü'ndeki türbede yapılır. Türbeye satılan çocuğa kız ise Satı erkek ise satılmış ismi koyulur[42].

---

35 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

36 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

37 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

38 Kaynak kişi: A.g.ş.

39 Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Pir Kültü*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.

40 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

41 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

42 Kaynak Kişi. Ayşe Gümüş 50 yaşlarında ev hanımı, ilkokul mezunu.

Bebek satma uygulaması Türk kültür coğrafyasında çok yaygındır. Bebeği satın alan kimsenin kara iyelere korunmalı olarak bilinir, korunmasız annenin bebeğinin bu yolla korunmaya alındığına inanılır[43].

Bebek bekleyen anne adayının dünyaya gelecek bebeğinin cinsiyetini tahmin gibi bazı inanç ve uygulamalar geçmişte var iken şimdilerde yoktur[44].

Kürelik Kızıklarında Anne ve bebek kırklanırken banyo suyu bir kaptan diğer kaba kırk kaşık su devredilir. İp bağlanmış bir yüzük su taşınan kaşığın içerisine kırk defa sokulup çıkarılır. Anne ve bebeğin kırklama suları ayrı ayrı bu şekilde hazırlanırlar. Onlar bu su ile yıkanılarak kırklanmış olurlar[45].

Kürelik Kızıklarında kırklı Çocuk, kırkı çıkmamış bebek kimselere gösterilmek istenmez. Gösterilmesi halinde anneyi de bebeği de Kırk basar inancı vardır[46].

Kırk basması inancı, bütün canlıların kırklarının olduğu inancından kaynaklanır. İnsanların, hayvanların ve bitkilerin kırklarının olduğuna bunların kırklarının karışabileceği, kırklı anne ve bebeğin kırklı anne ve bebek tarafından basılabileceği ve hastalanmasına yol açacağına inanılır. Kırk basmasından korunmak ve kurtulmak için bir kısım uygulamalar yapılır. Kırklı bebeğin kırkı çıkmadan yabancılara gösterilmek istenmemesinin sebebi basılmasına mâni olmak içindir[47].

Sinsin oyununda damadın koluna al bant sağdıcın koluna yeşil bant bağlanır[48].

Hıdrellezde kıra çıkılır, piknik yapılır sohbet edilir. Mesire yerlerine gidilir, eğlenilir. Hıdrellezde evin ilk kızı ıslatılır ve uygulama bereket amacıyla yapılır[49].

Evin ilk kızı, ailenin ilk kız çocuğu tiplemesi etrafında da kişioğlu kültü etrafında inançlar oluşmuştur. Define arayıcıları, fal bakıcılar, büyü bozucular ailenin ilk kızı üzerinde durular. Bazı hallerde bu kızın buluğ çağına girmemiş olması ve sarı saçlı mavi gözlü olması özelliği de aranır.[50]

Bu toplumda mekruh kabul edilen bir hayvan kaba kaşığa dokunur ise o kap kırklanmaz kullanılan eşyalardan ayrılır[51].

---

43 Yaşar Kalafat, "Türk Kültürlü Halkların Halk İnançlarında Malatya Yöresi Örnekleri İle Üflemek-Efsunlamak-Parpulamak" *Türk Kültürlü Halklarda Pir Kültü*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016 s. 155-183.

44 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

45 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

46 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

47 Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Pir Kültü*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.

48 Kaynak Kişi: Ayşe Gümüş 50 yaşlarında ev hanımı, ilkokul mezunu.

49 Kaynak Kişi. A.g.ş.

50 Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan yayınları Ankara 2010, s. 152-155.

51 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

Kürelik Kızıklarında hamile hanımları basması ile bilinen Al Karısının diğer adı Gelincik veya kırmızıdır. Al karısı tarafından basılmış kadın için Gelincik oldu denir Al basmasından korunmak ve onun basmasından kurtulmak için Gelincik Ocağı'na gidilir. Ocaktan ocaklı kimse korunmak isteyen veya basılmışlıktan kurtulmak isteyene Al bir bez verilir. Ocaktan alınan bu al bezin anne tarafından üzerinde taşınması istenir. Bu tedavi şekline gelincik Düzdürme denir. Ocaklı kimsenin el vermesi yani ocaklılığın ailenin yeni fertlerine geçmesi anne veya babadan olur[52].

Bu toplumda kırklı çocuğun giysileri eşiğin dışına asılmaz akşamdan sonra onların dışarıda bırakılmamasına özen gösterilir. Akşam ezanından sonra soba boşaltmak dışarı kül dökmek doğru bulunmaz. Ayrıca Akşam ezanından sonra eşikten dışarı maya, tuz türü şeyler komşuya da olsa verilmezler[53].

Akşam, akşam ezanı, güneşin batmış olması bazı inançlar için ölçü oluşturur. Adeta karanlıkla aydınlık farklılığı gibi bir ölçü konulmuştur. Güneş battıktan sonra yerlerin bağlandığı inancı vardır ve bu saatlerden sonra bazı işlemler yapılmaz. Bu saatlerden sonra kara iyelerin daha aktif olduklarına inanılır. Bunların arasında rengi ak olan yiyeceklerin eşiğin, hamur, yoğurt, yumurta, sirke gibi mayalanan nesnelerin ve mayanın, tuzun, ateşin eşiğin dışına çıkartılmaması istenir. Çıkarılmamaları bazı kurallara bağlanmıştır.[54]

Kirelik Kızıklarında çocuğa isim verilirken sağ kulağına ezan ve sol kulağına gamet okunarak ismi kulağına söylenir[55].

Çocuklarda İlk tırnağın kesiminden sonra çocuğun eli babasının para kesesine dokundurulur[56].

Bu toplumda ilk saçın kesilmesi münasebeti ile yapılan bir uygulama yoktur[57].

Çocuğun ilk dişi çıktığı zaman, Diş Bulguru kaynatılır. dişin çıktığını ilk gören ona rengi Ak olan bir hediye alınır. Daha sonra onu ziyarete gelenler de hediyeleri ile gelirler[58]. Bu uygulama Akyurt'un Kızık mahallesinde de vardır[59].

Diş Toyu, Saç Toyu, İlk Adım Toyu, Ad Toyu gibi toylar mitolojik özelliklerini büyük ölçüde yitirmiş olsalar da Eski Türk inanç Sisteminin izlerini taşırlar.[60]

---

52 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

53 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

54 Yaşar Kalafat, *Türk Halk İnançlarında Beslenme*, Berikan Yayınları, Ankara, 2012.

55 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

56 Kaynak Kişi: Ayşe Gümüş 50 yaşlarında ev hanımı, ilkokul mezunu.

57 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

58 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

59 Kaynak Kişi. Ayşe Gümüş 50 yaşlarında ev hanımı, ilkokul mezunu.

60 Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan yayınları Ankara, 2010, s. 241-270.

Kürelik Kızıklarında bebeğin kesilen göbek bağı caminin okulun veya resmi dairenin duvarının dibine gömülür böylece büyüdüğünde din bilgini, memur veya öğretmen olabileceğine inanılır[61].

Bu toplumda konuşması geciken veya konuşmada zorluk çeken çocukların dilaltı kesilir.[62]

Akyurt'un Kızık mahallesinde Terme Ocağı vardır. Burada yaraların etrafı Ocaklı olarak bilinen Erdal Kınacı tarafından çizilir, okunur böylece tedavi edilmiş olur[63].

Kürecik Kızıklarında başka şifa ocakları da vardır. Bunlardan birisi Tatarca Ocağı'dır. Bu ocak karın ağrılarının tedavisine iyi gelir. Kerali Sülalesi bu hastalık için el almıştır. Bu ocağın fertlerine el almışlık hem erkek ve hem de bayandan geçer. Ocaklı ister ise yabancı birisine el verebilir. Ocaklı kimse okur üfler elini ağrıyan yerine koymak suretiyle tedavi yapmış olur[64].

Kızıl Yüzük Ocağı, Bu ocak çıbanlar için şifa yeri olarak bilinir. Ocaklı çıban türü rahatsızlıkları okuyup üfler ve ilgili yeri ovar. Tedavi için perhiz verdiği de olur.[65]

Arazlama/Alazlama Ocağı, Vücutta çıkan benek benek noktalar şeklinde görülen hastalıktır. Bunun tedavisi için ocaklı toz haline getirilmiş tuğlanın suyunu hasta kimseye içirir. Suyu içenin Allah'ın izni ile şifa bulacağı ifade edilir. Ocağa giden de ocaklı da şifanın Allah'tan olduğuna inanır.[66]

Kürecik Kızıklarında Yağmur Duası'na çıkılmadan evvel Dedelerin mezarları ziyaret edilir. Bu ziyaretlerde köyün içerisindeki Dede Mezarları'ndan başlanıp sonra çevredeki dede mezarlarına gidilir. Yağmur Duasını çıkılınca kurban kesilir ve pişirilen kurban eti toplu halde yenilir. Yağmur duasına çocuklar da katılırlar. Yağmur duasına katılanlar dış giysilerini ters giyerler ve ellerin parmakları gökyüzüne değil toprağa dönük olur.[67] Akyurt Kızıklarında yağmur duasına koyun ve kuzu da götürülür koyunlarla kuzular ayrı kısımlarda tutulur meleşmeleri sağlanır.[68]

---

61 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

62 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

63 Kaynak Kişi. Ayşe Gümüş 50 yaşlarında ev hanımı, ilkokul mezunu.

64 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

65 Kaynak Kişi; Semre Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

66 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

67 Kaynak Kişi; Semra Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

68 Kaynak Kişi. Ayşe Gümüş 50 yaşlarında ev hanımı, ilkokul mezunu.

Resim 5-6-7: Dede Mezarı

Giysilerin ters giyilmesi, parmakların ters istikamete yöneltilmesi, gidişatın ters dönmesi arzusunun mesajını vermek amaçlı olmalı.[69]

Kürecik köyünde 4 adet dede mezarı vardır. Mezarların kitabeleri ve söylenilen bir isimleri yoktur. Bebeklerde görülen yaraların tedavisi için sabah namazından evvel dede mezarına çivi veya demir çakılır. Bu uygulama için dedeye gelen kimse gelirken ve giderken arkasına bakmamalıdır.[70]

[69] Yaşar Kalafat, "Türk Halk İnançlarında Ters Motifi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Mart 1997, S. 123, s 15-19.

[70] Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

Resim 8-9-10
(Niyet için çivi veya metal çakılan Dede Mezarı olarak görülen kaya)

Ayağını basamayan çocuğun iki ayağı bir iple bağlanır, bu hali ile çocuk caminin etrafında 3 kez dolaştırılır sonra bu ip kesilir.[71]

Halk İnançlarında Köstek Kesme olarak bilinen bu uygulamanın farklı tatbik şekilleri vardır. Yürümeğe mani olduğuna inanılan bağın kesilmesi ile büyünün bozulacağı inancından kaynaklanan bir uygulamadır.[72]

Bu toplumda dökülen tarak artığı kadın saçları ateşe atılıp yakılır. Kesilen el ve ayak parmak tırnakları çiğnenmeyecek, ayakaltı olmayacak yerlere gömülür.[73]

[71] Kaynak Kişi; Semra Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

[72] Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Berikan yayınları Ankara, 2010 s. 254, 281, 318.

[73] Kaynak Kişi; Semra Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

Kürecik Kızıklarında rüyada çok yumurta görülmesi kavga olacağına yorumlanır Rüyada Yılan görmek düşmana işaret eder. Renklerden ak iyi kara kötünün işareti olarak algılanır.[74]

Bölgenin Kızıklarında rüyada ölmüş bir yakınını gören kimse, onun, ölen yakınının kendisinden bir şey bir hayır yapılmasını beklediğine yorar ve çok kere Cuma namazından sonra cami cemeatına lokum türü bir şeyler dağıtır.[75]

Bu toplumda, Eski Türk İnanç Sisteminde tul olarak bilinen ve ölen şahsa ait bir şahsi eşyanın çok yakınları tarafından özel olarak saklanıp zaman zaman çıkarılıp onun etrafında ağıt yakılması, ağlanmasının ölünün ruhunu rahatlatacağı şeklinde inanç ve uygulama yoktur. Ancak sık olmamakla beraber ölüye ait eşyalardan sembolik bir şeyin çok yakınları tarafından hatırasına hürmeten saklandığı olur.[76]

Kürecik Kızıklarında Kurşun dökme inanç ve uygulaması vardır. Kurşun kem gözlerin zararından korunmak ve kurtulmak için dökülür. Dökülen kurşunun sıçrayarak zarar vermesini önlemek için çarşaf serilir. Bu topluma da nazarlık yapmak, takmak da vardır. Dökülen kurşundan oluşan şekle bakılarak zararın insan veya hayvandan geldiğine yorum yapılır.[77]

Bu toplumda üzerlikten şifa ummak yoktur. Evlerde şifa için duvarlara üzerlik otu asılmaz, üzerlik tütsüsü yapılmaz.[78]

Kürecik Kızıklarında ölümün üçü, kırkı, seneyi devriyesi yapılır. Senesinde mevlit okunur. Cenaze evine 7 gün komşular yemek getirirler o evde ocak yanmaz. Cemaata lokum ve gülsuyu ikramı yapılır. Geçmişte Öküz helvası ve Şebit ekmeği ikramı yapılırdı.[79] Bu uygulama Akyurt Kızıklarında da aynen yaşamaktadır.[80]

Yaslarda, ölüm hallerinde ağıt yakma geleneği vardır ancak özel ağıtçılar yoktur. Acılı aile kendi ağıtını yakar.[81]

Bu toplumda mezarlıklar arife günü ziyaret edilirler. Mezarlara su veya yiyecek bırakma uygulaması yoktur.[82]

Akyurt ilçesi Kızık Mahallesinde Sünni olmayan ailelerle evlilik ilişkisi kurmazlar. Bu köyün anlayışında evliliklerde aile önemlidir. Akraba olunurken aileye bakılır Eşlerde eğitim, zenginlik aranması evlenecek gençlere bırakılır aile büyükleri ailenin mazbutluğuna saygınlığına, itibarına bakarlar.[83]

---

74 Kaynak Kişi; Semra Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

75 Kaynak Kişi; Semra Ünsal.

76 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

77 Kaynak Kişi; Semra Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

78 Kaynak Kişi; Semra Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

79 Kaynak Kişi: A.g.ş.

80 Kaynak Kişi, Ayşe Gümüş 50 yaşlarında ev hanımı, ilkokul mezunu.

81 Kaynak Kişi: Ayşe Gümüş 50 yaşlarında ilkokul mezunu, ev hanımı.

82 Kaynak Kişi; Semra Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

83 Kaynak kişi: Şükrü Gümüş, 78 yaşında ortaokul mezunu, eşraftan bir zat.

Kız gelin olup baba evinden çıkarken al renk olan bekâret kemerini kızın babası, erkek kardeşi veya amcası üç defa açıp bağlayarak takar. Geçmişte Kızıklarda çok çocuklu aileler olurdu şimdilerde çocuk sayısı asgariye düşmüştür.[84]

Bu toplumda al renk murat rengidir. Kına örtüsü, kına eldiveni gelin kuşağının al olması muradını alması içindir.[85]

Kızıklarda gelin sandığına konulan çeyizde bir sıralama yoktur. Düğün bayrağı olarak Türk bayrağı asılır.[86]

Kızıklarda gelin baba evinden çıkarılırken annesine Süt Hakkı olarak bir miktar para veya bir hediye verilir.[87]

Bu toplumda gelin yeni evine gelince kucağına bir erkek çocuk verilir. Böylece ilk çocuğun erkek olması istenmiş olur.[88]

Kızıklarda Dilek ağacı inancı vardır. Buraya çeşitli dilekler için dilek bezi veya adak bezi bağlanır. Bu çok kere al bir kurdele olur.[89]

Çevrede sık gidilen yatır Kalecikteki yatırdır. Buraya adak adanır, adak kurbanları burada kesilir.[90]

Sonuç

Ankara Kızıkları halk inançları çalışmaları ile elde edilen bulgulardan daha ziyade halk tababeti alanında olanlar bu konuda bilinenleri zenginleştiren ve doğrulayabilen türden olmuştur.

Bunlardan Al ruhu ile ilgili olanlar bu konuda bilinenlerin mitolojik muhtevasına yeni içerikler kazandırmıştır.

Kürelik Kızıklarında halk inançları daha orijinal bilgi içerikli iken Akyurt ilçesinin bir mahallesi olduktan sonra Akyurt Kızıklarında halk kültürü kırsal kesim özelliğini tamamen yitirmiştir.

Her iki Kızık köyünün halkı Sünni İnançlı Müslüman kesime mensup olmalarına rağmen bilhassa Kürelik Kızıklarının halk inanmalarında "Dedelik kurumu"nun canlı izleri varlığını sürdürmektedir.

84 Kaynak kişi: A.g.ş.

85 Kaynak kişi A.g.ş.

86 Kaynak Kişi; Sadık Ünsal, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu bir kimsedir.

87 Kaynak Kişi, Ayşe Gümüş 50 yaşlarında ev hanımı, ilkokul mezunu.

88 Kaynak Kişi: A.g.ş.

89 Kaynak Kişi; Semra Ünsal 1968 doğumlu ilkokul mezunudur.

90 Kaynak Kişi. A.g.ş.

Bir Sözlü Tarih Örneği: Çubuk İlçesi Giyim Kültürünün İncelenmesi

Beyhan Uyar*

Özet

Çalışmada; Bünyesinde dağ köyler, ova köyler, Türkmen köyleri ve Alevi köyler olarak dört temel bölge barındıran Çubuk ilçesinin giyim kültürü incelenmektedir. Bu bölgeler esas alınarak dört örnek köyde yapılan araştırmalar neticesinde Çubuk giyim kültürü hakkında bilgi sahibi olmak amaçlanmış ve özel olandan genel olan hakkında bilgi sahibi olmak hedeflendiğinden, çalışmada mikro-tarih yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Dağ köy örneğinde Kışlacık köyü; ova köy örneğinde Taşpınar köyü; Türkmen köyü örneğinde Akkuzulu ve Alevi köyü örneğinde Ovacık köyü ele alınmaktadır. Giyim kültürü ile ilgili bir çalışma yapabilmek için araziye çıkmanın gerekliliği bilinciyle bu araştırmada saha çalışması yapılması uygun görülmüştür. Çubuk ve adı geçen bu dört köye gidilerek buradaki insanlarla görüşmelerin yapılmasıyla araştırmanın daha etkin ve bilgilendirici olması hedeflenmiş ve bu hedef doğrultusunda, tarih metodunun önemli alanlarından biri olan sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışmanın sonunda Çubuk giyiminde tarih boyunca, köyler arası benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiştir. Farklılıkların temel sebebi iklim ve gelenek olmakla birlikte benzerliklerin en önemli nedenini, azınlık olan grupların adapte olması süreci oluşturmaktadır. Cumhuriyet döneminden bu yana sürekli farklılaşan Çubuk giyim kültürü, modern çağda geleneksel özelliğini kaybetmiş ve köy ile şehir giyimleri arasında farklılık neredeyse kalmamıştır. Çubuk giyim kültürünün incelenmesi, Çubuk için sağlanabilecek katkılardan bir tanesidir ve bundan sonra yapılan araştırmalara bir örnek ya da bir başlangıç olması arzu edilmektedir, ayrıca Çubuk köylerinin giyim kültürünün anlaşılması ve kayıt altına alınması istenmektedir.Bu çalışmanın amacı, Çubuk İlçesinin kültür

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD Yüksek Lisans Öğrencisi. E-posta: beyhan.uyar@hotmail.com

ve tanıtımına katkı sağlanması ile birlikte sözlü kültür değerlerinin kayıt altına alınarak gelecek nesillere aktarılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Çubuk İlçesi, Kışlacık Köyü, Taşpınar Köyü, Akkuzulu Köyü, Ovacık Köyü, Giyim kültürü.*

An Oral History Example: Examination of Clothing Culture of Çubuk District

Abstract

In this study, The clothing culture of the Çubuk district, which houses four basic regions as mountain villages, plain villages, Turkmen villages and Alevi villages, is examined. It was aimed to have knowledge about Çubuk clothing culture as a result of researches made in four sample villages on the basis of these regions and it is appropriate to use the micro-history method since it is aimed to understand to the general one from special one. In the example of mountain village Kışlacık; in the example of plain village Taşpınar; in the sample of Turkmen village Akkuzulu, and Ovacık village as Alevi village are considered. In order to be able to carry out a study on clothing culture, it was deemed appropriate to carry out fieldwork in this investigation. It was aimed to make the research more effective and informative by going to Çubuk and these villages in Çubuk, and by contacting the people living there. Also, an oral history study, one of the important areas of the data methods, was carried out. At the end of the work done, similarities and differences between the villagers have been determined throughout the history of the Çubuk clothing. The main cause of differences is the climate and tradition. At the same time, the most important reason for similarities is the process of the adaptation of minority groups. The clothing culture of Çubuk which has constantly differentiated since the Republican era has lost its traditional characteristics in the modern era and the difference between the village and city clothes has remained almost no difference. The analysis of clothing culture in Çubuk will be one of the contributions that can be provided for Çubuk and it is also desired that this study will be an example or a beginning for the next researches. Additionally, it is aimed to record the understanding of the clothing culture in the villages of Çubuk with the help of this research.

Key Words: *Cubuk District, Kışlacık Village, Taşpınar Village, Akkuzulu Village, Ovacık Village, Clothing culture.*

Giriş

Ankara ili, Çubuk ilçesi ve çevresi Tunç Çağı dönemlerinden bu yana tarihte yer almaktadır. Hititler, Frigler, Romalılar, Bizans ve Selçuklular'dan sonra Osmanlılar hüküm sürmüştür. Bu medeniyetlerin bıraktığı izler Çubuk'un kültürünün şekillenmesinde katkıda bulunmuştur. Üç tarafı dağlarla çevrili olan ilçenin güneyi ova konumundadır ve bu durum ilçeye kendine has bir giyim tarzı oluşturmasında etkin olmaktadır. Ayrıca Çubuk'ta gerçekleşen çeşitli tarihi olaylar, nüfus hareketliliği, coğrafi konumu, dini ve etnik çeşitliliği, Çubuk'un kültür mozaiği içerisinde giyim kültürünün şekillenmesinde en önemli nedenler arasındadır.

Çubuk'un zirai etkinliği ve tarihi değeri ilçenin diğer özelliklerinin geri planda kalmasına neden olmaktadır. Kaynaklarda; Ankara savaşı, Çubuk'taki ekonomik çalışmalar ve zirai etkinlikler dışında Çubuk hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bunlar gibi genel çalışmaların çoğunlukta olmasının yanı sıra kültürel çalışmaların azlığı dikkati çekmektedir.

Giyim, insan yaşamının en temel özelliklerinden biridir. İnsanlar; İklimden korunma, örtünme içgüdüsü, dini nedenler ve geleneklerden dolayı kendine has giyim modelini oluştururlar. Giyim kültürü, kişiden kişiye ya da toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir, Çubuk köylerinde de farklı giyim tarzları görülebilmektedir. Çeşitli tarihi olaylara şahitlik etmiş ve tarihi boyunca bünyesinde çeşitli dini ve etnik unsurlar bulunduran ilçede yaşayan Alevi ve Türkmenler farklı giyim tarzının en önemli örneklerini sunmaktadırlar.

Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Topluma bir kimlik kazandıran, dayanışma ve birlik duygusu verdiği toplumda düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerlerin bütünüdür.[1]

Kültür başlığı altında yerini alan giyim kültürü, toplumların yaşam tarzını, örf ve adetlerini, gelenek ve düşünce tarzını anlayabilmek için en önemli araçlardan bir tanesidir. Çubuk giyim kültürü de Çubukluların yaşam tarzı, adet ve gelenekleri, düşünce tarzı ve yaşayışları hakkında bizlere fikir vermektedir. Çalışmada kullanılan kaynaklar, sözlü tarih çalışması olmasından dolayı röportaj ağırlıklıdır, bunun yanında çeşitli yazılı kaynaklar ve müze bilgilerine de başvurulmuştur. Bu çalışmada Çubuk giyim kültürü, ilçeye bağlı dört köy özelinde ele alınmaktadır. Çubuk köyleri halk arasında Alevi

[1] TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, http://www.kultur.gov.tr/TR,96254/kultur.html, (erişim tarihi 02.09.2017).

köyler, Türkmen köyler, Dağ köyler, Ova köyler, Yıldırım köyleri ve Muhacir köyler olarak adlandırılmaktadır.[2] Çubuk'un tüm köylerinin araştırılması zaman darlığı nedeniyle mümkün olmayacağından dört köy ile çalışılması uygun bulunmuştur. Çubuktaki Alevi köylerinin örnekliğini oluşturması açısından Ovacık köyü incelenmiş, dağ köylerinin örnekliğinde Kışlacık köyü, ova köyü özelinde Taşpınar ve Türkmen köyü özelinde Akkuzulu köyü ile çalışılmıştır. Çalışılan dönem, saha çalışması olmasından dolayı görüşülen kimselerin hafızalarından öteye fazla gidememiştir ve Cumhuriyet dönemi ile günümüze kadar olan dönem arasında sınırlandırılmıştır. Kapsamlı ve daha eski bilgiler için farklı kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır.

Çubuk ve Cumhuriyet Tarihindeki Giyim Tarzı

Çubuk ovasının kuzeyinde Aydos Dağları vardır ve üç tarafı dağlarla çevrilidir. Orta Anadolu'dan Karadeniz bölgesine geçiş kuşağında olan Çubuk'un iklimi çeşitlilik göstermektedir, genellikle kurak, soğuk ve kar yağışlıdır ve Ankara iklimine göre daha nemlidir.[3] İklim ve yer şekillerindeki bu çeşitlilik ilçedeki giyim kültürüne de etki etmiş ve insanlar giyimlerinin özelliklerini iklim şartlarına göre belirlemeye özen göstermişlerdir. İklimi daha sert ve soğuk olan dağ köylerde kalın ve yünlü giysiler tercih edilirken iklimi daha ılık ve yumuşak olan ova köylerde hafif ve pamuklu giysiler giyilmektedir.

Çubuk ve çevresi özellikle Türkiye sınırları dışından göçmen nüfus almıştır. Cumhuriyet öncesinde ve sonrasında yurt dışından veya içinden bazı kimselerin Çubuk kazasına yerleştirildikleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.[4] Göç yoluyla gelen insanlar tüm yaşam tarzlarıyla beraber kültürlerini de yanlarında getirmektedirler. Geldiklerinden bu yana geleneksel giysilerine sahip çıkan göçmenler zamanla bulundukları bölgenin yerli giyim kültürüne uyum göstermişlerdir. Üç etekli entariler bunlardan bir tanesidir; yanları yırtmaçlıdır ve önü açıktır. Ucunda püskülleri olan başlığı vardır. Çubuk'ta yaşayan Türkmen oymağı denilen kimseler bu kıyafeti giymektedirler.[5] Eski tarihlerde Çubuk pazarında üç etek ya da benzer kıyafetler giyen kimselere rastlanılmaktaydı fakat zamanla bu şekilde giyinen kimseler görülmemektedir. Bunun nedeni ise ilçede yaşayan halk tarafından siyasi nedenlere ve halkın tavırlarına bağlanmaktadır. (Kaynak Kişi 1).

---

2 Sevim Ergün Aydos, *Çubuk İlçesi Geleneksel Mutfak Kültürü*, Rekmay Reklam ve Tanıtım, Ankara 2014, s. 13.

3 Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 9

4 Çınar, *Osmanlıdan Cumhuriyete*, s. 124.

5 Mustafa Onay, Yunus Avcı ve Mehmet Kayan, *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*, Çubuk Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve Köylere Hizmet Götürme Birliği, Ankara, 1987, s. 245.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi, Osmanlı'dan devralınan şehirlerin maddi-manevi dökümleri hakkında bilgi almak amacıyla Sağlık Bakanlığına araştırma yapması görevini vermiştir. Bir çeşit 'kentsel analiz' olan bu çalışma "Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası" adıyla yayınlanmıştır. "Ankara Vilayeti" bölümünde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'nın sosyal, iktisadi ve kültürel özellikleri hakkında bilgiler bulunmaktadır, Tarz-ı Telebbüs başlığında ise Cumhuriyet dönemi giyimi hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

> *Çubuk'ta erkekler kısa mintan, kısa şalvar iksa edip bellerine dört metre uzunluğunda bir kuşak sararlar. Köy kadınlarının tarz-ı telebbüsü şehir ve kasaba kadınlarınınkinden farklı olup bazıları bir dereceye kadar müşabihtir. Umumiyet itibariyle kadınlar dış donu tabir ettikleri büyük bir don ile kısm-ı sefelilerini, yelek ve mintanla da kısm-i ulvi-i bedeblerini setr edip başlarına fes giyer onun üstüne de bir yemeni sararlar ve sokakta peştemalvari bir örtü ile başlarını örterler… Aşairin kendi kabilelerine mahsus elbiseleri vardır: mesela Türkmen kadını kırmızı don ve ceket giyer, başına takım altını takar, ayağı yalın ayak gezer… genç kadın ve erkeklerin kıyafeti günden güne tebeddül edip orta yaşlılar ile ihtiyarlardan maada diğer münevver tabaka halkı İstanbul erkek ve kadınları gibi giyinirler.*[6]

Üç etekli entariler, iki etekli entariler, sandık içi entariler, genç kız kıyafetleri, gezme ve iş elbiseleri, gelin kıyafetleri, Çubuk'ta görülen kıyafet çeşitlerindendir. İki etekli entariler kadife ve ipek kumaştan yapılır, sırma işlemeleri vardır. Sandık içi entariler, kadife ve atlastan dikilir. Sırma işlemesi çok fazla olan giysi özellikle düğünlerde geline eşlik eden genç kızlar tarafından giyilir ve bu giyim tarzı Oğuzlar zamanından kalmadır. Genç kız kıyafetleri basit kumaşlardan dikilmiş sade kıyafetlerdir. Oğuz Türkleri geleneğinden gelen Çubuklu erkeklerin giysileri kıyafet inkılabıyla tek tip elbiseye dönüşmüştür. Ceket, yelek ve pantolondan oluşan erkek giyimine, kırsal kesimde şapka eşlik eder.[7]

Kışlacık Köyü Giyim Kültürü

Kışlacık köyünün iskânı 1463 tarihi öncesine kadar dayanmaktadır. Köyde heyelan olmasından dolayı yerleşim dere yatağına doğru kaymıştır. İlçeye uzaklığı 27 km. dir ve Karagöl yolu üzerindedir. Köyde Osmanlı döneminden kalma "Buzluk" olarak kullanılan bölgeden yaz aylarında doğal buz alındığı zikredilmektedir.[8] Mustafa Kemal Atatürk'ün Karagöl'e giderken Kışlacık'a uğradığı bilinmektedir. Köyün içinden

[6] Muslihiddin Safvet, *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası-Ankara Vilayeti*, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekâleti Neşriyatı, Hilal Matbaası, Ankara 1925, s. 53,57.

[7] Onay, *Bütün Yönleriyle Yeşil*, s. 245.

[8] Abdülkerim Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007, s. 143.

İğbek Çayı geçer.[9] Hem eski bir tarihe sahip olması hem de coğrafi özellikleri ve iklim şartları köyün giyim kültürüne de etki etmektedir. Köyde genellikle yünlü ve kalın kumaşlardan giysiler tercih edilmektedir.

Kışlacık köyü sakinlerinden Rasim Sarıkaya 76 yaşındadır ve çocukluğundan hatırladığı kadarıyla atalarının 'Pırpıt' ya da 'Zıvga[10]' adı verilen şalvarı giydiklerini söylemektedir. Erkeklerin giyimi olan Pırpıt günümüzde pehlivanların giydiği kuyruklu pantolona benzemektedir. Pırpıtın altına kundura ayakkabı giyilir, şehirde ayakkabıcılara diktirilen kundura daha çok özel günlerde, pazara ya da şehre giderken giyilirken köyde iş zamanında ise çarık giyilirdi. Kunduranın alt kısmı kabaralıdır.[11] Kabara kunduraya ses çıkarma ve daha geç eskime özelliği verir ayrıca ekonomik olarak da tasarruf sağlar. Çarık, dana derisi ya da kömüş derisinden imal edilir, sırım ile çarığın burun kısmı dikilir, topuğu şekil verilir, herkes kendi çarığını kendisi dikebilir. Kadın, erkek, çocuk herkes çarık giyerdi. Kundura ve çarık, kullanıldıkları yer dışında ekonomik duruma göre de tercih sebebidir; ekonomik durumu daha iyi olanlar kundura giyerlerken, durumu daha zayıf olanlar çarık giyebilmekteydiler. Sonraki yıllarda çarığın yerini lastik ayakkabı almıştır.

---

9 Onay, *Bütün Yönleriyle Yeşil*, s. 334.

10 Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=z%C4%B1vga , (erişim tarihi, 11.08.2017).

11 Kabara, ayakkabı tabanının aşınmaması ve böylece daha uzun ömürlü olması için tabanın altına çakılan demir aksamdır. Aydın Ataberk, http://anilarayolculuk.blogspot.com.tr/2008/02/okuldaki-gnlerimiz.html (erişim tarihi 11.08.2017).

Lastik ayakkabı
(Kaynak: Bekir Ağalar Konağı Çubuk Şehir Müzesi)

Zıvganın altına, deriden özel yapılan körüklü çizmeler giyilmekteydi ve bu çizmeler zıvganın üzerine çekilirdi. Erkek çorapları yünün eğrilmesiyle elde edilen ipten kadın ya da erkekler tarafından örülürdü. Beşşiş ve tekşiş olmak üzere iki çeşit çarap vardır: Tekşiş çalışmaya giderken giyilen, dize kadar uzun ve bağcıklı çoraptır, beşşiş ise tekşişten daha incedir ve yaz aylarında giyilir, ayrıca işten sonra eve gelindiğinde de tekşiş çorap çıkarılır ve beşşiş giyilir. Yünün doğal rengine göre çeşitli renkleri mevcuttur (K.K. 1,3).

'İçlik', elde dikilen, yuvarlak yakalı, uzun kollu, alaca renkli bir giyim olup, üst bedene giyilen bir nevi iç giyimdir. Erkekler, yetişkin olduktan itibaren başlarına Kasket takarlar, bu ise onun artık delikanlı olduğu anlamını verirdi. Kaskete Şapka da denilmektedir ve halk arasında, altıköşe, kızkaçıran ve külhanbeyi gibi çeşitli isimlerle nitelendirilmektedir. Özel günlerde ise şapkanın altına siyah, beyaz, kırmızı gibi farklı renklere sahip olan puşi takılır ve omza kadar sarkıtılır. Şapka çeşitleri Çubuk pazarından temin edilirdi.

Kaynak: Müslüm Demir, Çubuk Çarşı Senatosu
https://www.facebook.com/search/str/%C3%A7ubuk+%C3%A7ar%C5%9F%C4%B1+senatosu/photos-keyword

Erkekler bellerine yaklaşık 14 m. uzunluğunda kuşak sararlar. Sarıldığında 8-10 kat olan kuşağın katları cep amaçlı kullanılır ve kişi burada tütün, para ya da hançerini barındırabilir. Uçkur adı verilen iplerle sabitlenen kuşağın bele sarılması, bir ucunun ağaca diğer ucunun ise bele bağlanmasıyla etrafında dönülmesi halinde gerçekleşir. Kuşak sert olmalıdır ve uçkur sertlik ve sağlamlık vermek ve gevşemesine engel olmak için kullanılır. Bazı kuşakların üzerinde deri katman olur ve bu burada cep mevcuttur. Özel eşyaların yanı sıra köstekli saatin zincirinin ucundaki saat başlığı deri bölgenin içine yerleştirilir. Kuşak önceleri yün kumaştan olurken derinin yaygınlaşmasıyla deri katman eklenmiştir. Takke, kuşak ve yün çorap kullanımı sağlık için de önemlidir. Baş, bel ve ayakların sıcak tutulması için bu giysiler ayrıca değerlidir. Erkekler gece yatarken başlarına, kadınların patiska ya da keten kumaşlardan elde diktikleri takkeyi takarlar, gündüz ise kasket kullanırlardı (K.K. 1, 4).

Kadınlar, 'pileli' adı verilen, boyu ayak bileğine kadar uzun, yakalı, kolları uzun ve manşetli elbise giyerler. Elbisenin kumaşı Çubuk pazarından alınır ve köydeki terziye diktirilir, beline daha çok yaşlıların kullandığı kırmızı kuşak sarılır. Kuşak yaklaşık 2-2.5 metreden olur ve anahtar, para gibi kişisel eşyaların muhafazası kuşakla mümkündür. Üzerine el örgüsü yün yelek giyilir. Kadınlar iş yaparken elbise yerine 'çinti' denilen şalvarı giyerler, çintinin üzerine ise 'içlik' adı verilen gömlek giyilir. İçlik, yakasız, astarlı ve uzun kolludur. Kola takılan kolçak ise çintinin kollarının yıpranmaması ve kirlenmemesi içindir.

İç giyim amacıyla hümayun adlı kumaştan gömlek dikerler, 'hümayun göynek'ya da 'ak göynek' denilen bu kıyafetin rengi beyazdır, yakasızdır ve atlet yerine giyilir. Hümayunun altına dividin kumaştan pijama dikilir ve bunlar gecelik yerine de kullanılır. Çorap, kadınların kendi eğirdikleri yün iplikten beş şiş ile örülür. Başlarına tülbent denilen başörtüsü takarlar, daha eski tarihlerde 'yaşmak' adlı başörtüsü takılmaktadır. Yaşmak önceleri renkli ve çiçek desenli iken sonradan beyaz renk tercih edilmiştir (K.K. 2). Yaşmağın içine cember örtülür; cember yaşmağa göre daha küçüktür. Başörtülerin kenar kısımlarında herhangi bir oya, işleme ya da desen bulunmamaktadır fakat günümüzde iğne oyası, tığ oyası, mekik ve filkete gibi kenarlıklar genç kızlar tarafından yapılmaktadır.

Kadınlar, özel günlerde ya da düğünlerde günlük giydiği giyimin temiz ve daha yeni olanını giyerdi fakat imkânı olanlar 'harbalı' adı verilen elbise giyerler. Kadife kumaş üzerine altın ya da gümüş telden desen işlenen harbalının beline gümüş kemer takılır. Gelinlik olarak hafif (yuka-yukaca) bir kumaştan elbise dikilir. Gelin elbisesi kırmızı renktedir ve dikiş makinası ile dikilir fakat her evde ya da köyde dikiş makinası yoktur, çevre köylerdeki ya da ilçedeki terzilere gidilir. Elbisenin üzerine 'pullu' adı verilen kırmızı örtü örtülür (K.K. 2).

Taşpınar Köyü Giyim Kültürü

İskânı 1463 tarihinden önceye dayanan köy, Çubuk ovasındadır ve ilçeye uzaklığı 9 km.dir. 1748 tarihli çeşmesi toprak altında kalmış ve kitabesi okunamamıştır.[12] Ankara-Çubuk yoluna 5 km mesafede olmasından dolayı şehir ile irtibatı fazladır. Taşpınar köyünün giyim kültürünün oluşmasında hem Ankara hem de Çubuk'un giyim geleneğinin etkisi görülmektedir. Taşpınar köyünün kadın giyiminin temelinde çinti ve içlik vardır; şalvarın içine giyilen ve ağı, şalvara göre daha yukarda olan astarlı şalvara çinti denirken şalvarın üstüne giyilen gömleğe içlik denir. İçlik ve çinti aynı kumaştan olur ve iki kat üst üste giyilir fakat içe giyilen açık renk, dışa giyilen ise koyu renkli ve desenli olur böylece bir takım oluşturulur. Bu giysiler bazen iç donu ya da dış donu olarak da adlandırılır.

67 yaşındaki Zekiye Tamer, çocukluğunda ebesinden gördüğü kadarıyla sapan şeklinde bir ağaç parçasıyla yün

[12] Erdoğan, *Adım Adım*, s. 371.

iplikten kemer örülür. Yün ip kadınlar tarafından fengere ile eğrilir ve çeşitli renklere boyanır. Boyama işlemi, kaynayan suya eklenen kimyasal boyalarla bazen yün haldeyken bazen ip haldeyken ya da örgü tamamlandıktan sonra yapılabilmekteydi. Zekiye hanım bu işlemin adını ya da kullanılan aletin adını hatırlamasa da beş parmak kullanılarak yapılan işlemin sonunda bir çeşit ip elde edilir ve bu ipten uçkur adlı kemer yapılır. Elde edilen kemer çintinin beline geçirilir ve gerektiğinde sıkılır ya da gevşetilir.

Köye gelen, Dökmeci adı verilen satıcılar boncuk, ip, tığ, şiş malzemeler satar ve bu malzemeler kadınlar tarafından değerlendirilir. Mavi boncuğun ipe dizilmesiyle elde edilen kolye kadınların altından sonra en önemli süs araçlarıdır. Ayrıca boncuktan

yemeni ve cember kenarı süslemek için oya örülür. Kadınların saçı genellikle uzun olur ve ince ince örülür, kısa saçlı olanlar diğerleri tarafından yadırganır ve 'tangı olmuşsun' şeklinde hitapta bulunulurdu (K.K. 5).

Çinti içliğin beline dokuma kumaştan yapılan kuşak sarılır. 2-2.5 metre çapında olan kuşak üçgen katlanarak bele sarılır ve kat yerlerinde oluşan bölmelere yaşlı kadınlar anahtar, para ya da yemiş koyarlar. Üzüm, şeker ya da fındıktan oluşan yemiş çocuklara ikram edilir. Günlük hayatta şalvar yerine elbise ya da etek de giyen kadınlar şalvarı genellikle tarlada çalışırken giyerler. Astarlı şalvarı yaşlılar giyerken gençler peyikli şalvar[13] tercih ederler. Elbisenin altına giyilen peyikli şalvar iş yaparken rahat hareket edebilmek için kullanılır ve terzi aranmaksızın her kadın tarafından dikilebilir. Genellikle yaşlı kadınların kullandığı kare şeklindeki cember ve bunun üzerindeki dikdörtgen şeklinde yaşmak başörtüsü olarak kullanılır ve bunların kenarında oya bulunmazdı. Yaşmağın; kavuniçi, semaniyye, yavruağzı, lahana rengi ve bal rengi gibi renkleri vardır. Bu örtülere bazen 'çar' da denilmekteydi.

İç giyim olarak dikolta (dekolte) giyilmektedir. Dikolta, askılıdır ve keten gibi kumaşlardan terzi tarafından dikilir. Genellikle açık renklerde olur, desensizdir ve boyu dize kadardır. Dikoltanın sadece yaka kısmında ince desenlerde işleme ya da dantel olurdu (K.K. 6,7). Taşpınar kadınları, yünden örülmüş ve ipini kendileri eğirdikleri yelek ve çorap giyerler. Çorabın boyu genellikle bileğe kadar olur. Yün ip bazen cevizin kabuğu ve yaprağından elde edilen boy Bindallı (harbalı) düğün kıyafetlerinin vazgeçilmezidir. Gümüş sırma tel ile ağır işlemelerle işlenen bindallının beline gümüş kemer takılırdı ve genellikle siyah, bordo ve lacivert renkleri tercih edilirdi. El işlemesi ile dikilen bindallı Taşpınar köyünde üretilmez hazır alınırdı. 1964 tarihinde Taşpınar köyüne gelin giden Halime Şan hanıma bindallısı, kayınvalidesi tarafından 'ilk evlenen oğlumun hanımına hediye edeceğim' demesi suretiyle verilmiştir. Halime hanımın

[13] Peyik günümüzde kuş ya da ağ denilen kumaş parçasının adıdır, rahatlık vermesi için şalvarın orta kısmına dikilir. Peyikli şalvarın ağ kısmı şalvarınkinden daha yukardadır, pijamadan ise daha geniştir. https://www.seslisozluk.net/peyik-nedir-ne-demek/ (erişim tarihi 02.09.2017).

düğününde saçı gümüş tel ile örülmüş ve 'klavan' adlı simli, parlak ve saça benzeyen bir obje aşağı doğru sarkıtılıp günlerce bu şekilde kalmıştır. Düğün ertesi yani duvak günü adlı günde gelin, oğlan evinin hediye ettiği elbiseleri sırası ile giyip misafirlere sergilemiştir.

Taşpınar köyünde çocuklar uzun kollu elbise, ayaklarına yazın kundura kışın üstü keçeli mes lastik giyerlerdi. Kız çocukları, belden pileli elbise giyer, başörtüsü takmaz fakat okul bittikten sonra başa yemeni bağlanırdı. Bazen de sadece pijama veya don giyerler; üstlerinde ise kazak olurdu. Erkek çocuklar 'dırıl' adlı çizgili desenli, beli lastikli pantolon, üzerine göynek giyerlerdi. Ayaklarına kuş lastiği adlı lastik ayakkabı giyerlerdi. Okula giderken beyaz yakalı, beli lastikli siyah önlük giyilirdi (K.K.8). Genç kızlar elbise giyerler, elbisenin içine pijama giyerlerdi. Empirme, kaşmir, tafta, toprakiye, poplin ve simli gibi adlarla anılan kumaşlardan dikilen elbiseler genellikle çiçek desenli olup ön kısmı bele kadar düğmeli, belden pileli, takma ve uzun kollu, yakalı ya da yakasız modellerde olurdu. Gece yatarken yazın pamuklu ve keten kumaştan, kışın pazen kumaşlardan diktirilen gecelik giyilirdi. Robadan büzgülü ve uzun kollu elbise şeklinde olan geceliğin herhangi bir aksesuarı bulunmamaktaydı (K.K.6).

Taşpınar köyünün erkekleri eski tarihlerde süvari pantolon adlı pantolonu giyerler ve bununla atat binerlerdi. Erkek pantolonlarının hâkî pantolon ve kadife pantolon gibi çeşitleri de vardı. Ayağa tek şişten yün çorap örülür ve çarık ya da körüklü çizme giyilirdi (K.K.8).

Akkuzulu Köyü Giyim Kültürü

Koyun ve kuzuya verdiği önem ile ak kuzunun çok olmasından dolayı bu adı alan köyde Horasan ve Konya Türkmen ve Yörükler yaşamaktadır. Ayrıca köyde Ankara savaşından kalma tarihi bir hamam bulunmaktadır.[14] Akkuzulu köyü dere yatağında

[14] Onay, *Bütün Yönleriyle Yeşil*, s. 290.

bulunmaktadır ve ilçeye uzaklığı 10 km'dir. Akkuzulu'da bulunan Tümülüs ve Tunç çağına ait Karahöyük antik dönemden kalma izlerdendir.[15]

Akkuzlu köyünde çocukların giydiği giyime 'karaman' adı verilir. Bu şekilde adlandırılmasının nedeni, köy sakinlerinden Güllü Mıhlı'ya göre eski tarihlerde yokluk nedeniyle çocuklara don, pijama, dividin, kazak ne bulurlarsa giydirmeleri fakat özellikle kiri belli etmesini istemediklerinden ve yıkama ihtiyacının az olmasını istediklerinden çocuk giyimlerinin koyu renklerde (karalı) olmasına özen gösterdiklerindendir.

Akkuzulu köyü kadınları üçetek giyerlerdi. Üçetek, iki katlı içliğin altına astarlı iki adet don, içlik ve donun üzerine entari denilen elbise ve en üstte 'kazake' denilen cepkenden oluşmaktadır. Donun

[15] Erdoğan, *Adım Adım*, s. 133.

beline 'belikbağı' takılır, belikbağı köyde hanımlar tarafından elde dokunurdu. Üçetek, düğünlerde bir hafta boyunca giyilir. Üçeteğin üzerine akçe-fes takılır, saç fesin altından gösterilmez ve ince ince örgü halinde olurdu. Üçeteğin altına topuklu kundura giyilir. Günlük hayatta 'çit' adı verilen desenli etek, üzerine hümayun göynek giyilirdi. Ayağa şepli çaruk[16] ya da soğukkuyu giyilirdi, kışın soğuktan korunmak için lastiğin içine mes giyilirdi. Çarığın altına kaymaması için katran sürülürdü (K.K.9). Kazake ve belikbağında farklı renklerde bazı geometrik desenler ve çiçek desenleri bulunmaktadır. Görüşülen kimselere bu desenlerin herhangi bir anlam taşıyıp taşımadığı sorulduğunda, anlamı ile ilgili bilgileri olmadığı cevabı alınmıştır. Kullanılan renklerin de herhangi bir önemi ya da anlamı bilinmemektedir.

1941 doğumlu Niyazi Bey, çocukluk günlerinden hatırladığı kadarıyla erkeklerin şalvar giydiğini, şalvarın üzerine uzun göynek giyildiğini, en üste ise yelek giyildiğini ifade etmektedir. Bele sarılan kuşakta özel eşyalar saklanır, başlarına kasket takarlar ve ayaklarına çarık giyerlerdi. Çorap olarak ise tekşiş ya da beşşişten çorap giyerlerdi, tekşiş çoraba aynı zamanda 'kaba' denilmekteydi. Günümüzde çarığın yerini lastik ayakkabı ya da kundura almıştır ve bu tarz giyim şekli bulunmamaktadır. (K.K.10).

Ovacık Köyü Giyim Kültürü

1463 yılı öncesinde iskân edilen köyün ilçeye uzaklığı 10 km. dir. Köyün yakınında Hacı Bayram Dede türbesi vardır. Ayrıca Roma dönemine ait aslan heykeli bulunmaktadır.[17] Dağlık ve ormanlık bir köy olan Ovacık, Çubuk'ta bulunan alevi köylerdendir. Antik uygarlıklara tanıklık ettiği kadar etnik özelliği de giyim kültüründeki zenginliği artırmaktadır.

Kaynak: https://www.facebook.com/search/str/ovac%C4%B1k+%C3%A7ubuk/phoos-keyword

Ovacık köyünün kadınları giyimlerini kendileri elde dikerler; pazen kumaştan dikilmiş tumman giyerlerdi.

[16] İçine şap sürülen çarık, Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=297821, (erişim tarihi 08.10.2017).

[17] Erdoğan, *Adım Adım*, s. 350.

Tummanın beli lastiklidir, çiçek desenlidir, astarsız ve cepsizdir. Tummanın içine dividin don giyilir, üstüne dividin göynek giyilirdi. Göyneğin içi astarlıdır, sıfır yakalı ve düğmelidir. Giyimlerin kumaşları Çubuk pazarından alınır. Yünün didilmesi ve eğrilmesi işlemiyle elde ettikleri ipten, kendileri kazak, yelek ve hırka örerler, ayrıca tekşiş ya da beşşişten de çorap örerlerdi. Çorapta çeşitli torlar (desen) vardır ve dize kadar uzun olur.

Kadınlar başlarına kenarı oyalı yaşmak örterler, yaşmağın içine cember örterler, ayaklarına lastik ayakkabı giyerlerdi. Kadınlar dışarı çıkarken erkeklerden sakınmak için ve soğuktan korunmak için Çubuk pazarından satın aldıkları büyük atkılardan omuzlarına örterlerdi (K.K.11,15).

Kadınlar tummanın beline daha eski tarihlerde, elde dokudukları uçkuru takarlardı. Ucunda püskül olan dokuma uçkurda çeşitli desenler vardır. Konu hakkında bilgi veren Satı Acar, desenlerin ne anlama geldiği ve niçin yapıldığı hakkında bilgi sahibi değildir. Satı hanım, kadınların bazen donun üzerine fistan giydiklerini bazen de etek giydiklerini söylemektedir. Fistanın beline kendi kumaşından kemer dikilir ve takılırdı. Kadınlar boyunlarına taş boncuktan kolye takarlar, boncuğa ayrıca gök boncuk ta denilmektedir. Kollarına ise altın ya da gümüşten bilezik takarlardı. Satı hanım ve diğer görüşülen kişi Döne Hanım, düğünlerinde Cem ibadetinde giyilen üçetek adlı kıyafetlerden giymişler, bellerine gümüş kemer, başlarına fes takmış, fesin üzerine çeyrek altın dizilmiş, en üste pullu örtmüşlerdir (K.K.12,14).

Ovacık köyüne gelin gelen 95 yaşındaki Cemile nine, kendi düğününde giydiği gelinliği şu şekilde anlatır: "Gelin olurken üzeri sırmalı bir elbise giydim. Boyu ve kolları uzun olan ve beline kırmızı kuşak bağlanan elbise pazardan satın alınmıştı. O dönemde başa kırmızı fes takılırdı; fesin üzerine düzgün durması için bakır tas takılır ve tas, yemeni ile boyna bağlanarak desteklenir. Tasın üstü çabut ile sarılır ve böylece yüksek ve kabarık durması sağlanır. Fesin önüne çeyrek altın dizilir ve en üste kırmızı pullu örtülürdü."

Ovacık köyü Çubuk'un alevi köylerindendir ve alevi gelenekleri etkisiyle köyün giyim kültürü diğer köylere göre daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Ovacık köyünün giyim kültürünü öğrenmek amacıyla yapılan bu çalışmada, giyimlerde kırmızı ile yeşil renklerin daha çok tercih edildiği görülmektedir. Alevi kültüründe kırmızı Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'e, açık yeşil ve sarı Hz. Hasan'a, pembe ve yeşil Hz. Hüseyin'e yakıştırılmaktadır. Ayrıca yeşil baş örtüsü kadının ehlibeyt soyundan geldiğini işaret ederken, kırmızı baş örtüsü kadının evli olduğunu, siyah baş örtüsü ise yas ve olgunluğu simgeler.[18]

Ovacık köyünde bulunan Cem evinde yapılan ibadette kadınlar üçetek giyer ve kırmızı kurdeleye altın takarak boyunlarına bağlarlardı. Musaib olan kimseler kemerbenst takarlar, erkekler ise yine geleneksel ibadet kıyafetini giyerlerdi.

Kaynak: Müslüm Demir, Çubuk Çarşı Senatosu,https://www.facebook.com/search/str/%C3%A7ubuk+%C3%A7ar%C5%9F%C4%B1+senatosu/photos-keyword

Erkekler başlarına yeşil ya da kırmızı pul desenli kep takarlar, bellerine ise yine yeşil ya da kırmızı kuşak sararlar. Erkeklerin günlük giyimi iki katlı astarlı göynek ve şalvardan oluşmaktadır. Astarlı göynek de denilen bu giyimin astarı beyaz olup dış kısmı farklı renklerde ve desenlidir. Ayaklarına çoban lastiği ya da kuyu lastiği denilen ayakkabıyı giyerlerdi (K.K.13).

[18] Ahmet Günşen, "Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik erkân ve deyimlerine Bir Bakış", *Gizli Diller Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, 13-14 Nisan 2015, Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2, s. 346.

Sonuç

Çubuk ilçesi tarihi şahitlikleri, zirai faaliyetleri ve ilçedeki ekonomik çalışmalar ile ön plandadır ve bu alanda yazılan kaynaklar fazla olduğu halde kültürel etkinlikler ve kültür tarihi hakkındaki kaynaklar yok denecek kadar azdır. İklim açısından geçiş kuşağında olan ilçenin iklimi bölgeden bölgeye çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca coğrafi açıdan dağlık olan bölgelerin iklimi ova bölgelere göre daha soğuk özellikler göstermektedir. Geleneksel kültür içinde önemli bir yere sahip olan giyim kültürü iklim, coğrafi şartlar, etnikite ve dinden etkilenmektedir ve Çubuk giyim kültürü de bu etkenlerin tesiriyle oluşmuştur. Dağ köylerde yaşayan insanlar kalın ve yünlü giysiler tercih ederlerken ova köylerde ve iklimi daha ılık köylerde yaşayanlar daha ince ve pamuklu giysiler giymektedirler. Daha detaylı bilgi vermek gerekirse Kışlacık'ta genellikle yünlü kazak, süveter ve hırkalar nerdeyse yaz-kış giyilirken ve çorap boyu dize kadar olurken, Taşpınar'da hırka ve süveter sadece kış aylarında giyilmektedir ve çorap boyu genellikle ayak bileğine kadardır.

Cumhuriyet döneminde alınan göçler ile gelen kimselerin farklı özelliklerinin yanında giyim kültürlerini de getirmeleri, Çubuk giyim kültürünün çeşitlenmesine neden olan unsurlar arasındadır. Örneğin Akkuzulu köyünde üçetek geleneksel olarak giyilmekte iken günümüzde bu giysilerin yeri evlerdeki sandıklar olmuştur. Geldiklerinden bu yana kendi giyim tazına sahip çıkan göçmenlerin zamanla bu tarzdan uzaklaşmalarının nedeni siyasi kutuplaşmalar ve halkın tavır ve davranışları olarak değerlendirilmektedir.

İlçedeki giyim kültüründeki farklılıklar ise giyimlere verilen adlar, iklime göre değişiklik gösteren modeller ve Alevi köylerdeki inanca bağlı giyimlerde ve renklerde görülen değişiklikler olarak görülmektedir. Giyimde kullanılan terimler ve giyim adları eski tarihlerde çeşitlilik gösterirken günümüzde bu çeşitlilik ortadan kalkmıştır. Örneğin Kışlacık köyünde giyime verilen adlar pırpıt, zıvga, çinti iken; Akkuzulu köyünde üçetek, entari, kazake, belikbağı gibi isimler kullanılırken günümüzde bu tarz giyimlerin hepsine birden elbise, şalvar, gömlek ya da bluz adı verilmektedir. Bazı terimlerde ise köyler arası farklılıklar tespit edilmiştir; örneğin başörtülerin kenarlarına yapılan el işlerine, Ovacık köyünde 'tor' ya da 'desen' ismi verilirken, Taşpınar'da 'nişabak' ya da 'oya' denilmektedir; Kışlacık'ta kadın iç giyimine akgöynek denirken Taşpınar'da iç giyime dikolta adı verilmektedir. Taşpınar köyünde giyimlere verilen adların günümüzde kullanılan giyim terimlerine daha yakın adlar olduğu dikkati çekmektedir, örneğin dikolta (dekolte), klavan ve bindallı(harbalı) gibi isimler günümüzde de kullanılmaktadır. Bu durum köyün hem Ankara'ya hem de Çubuk'a yakın olmasından giyim adlarının güncel takibini yapabiliyor olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Gelenekselden

moderne geçerken özellikle kadın kıyafetleri önemli değişikliklere uğramıştır. Geçmişte özel günlerde giyilen ve çok özel değer ve anlamlara şayan olan bindallı, yerini abiye giyime bırakmış, pek çok geleneksel kıyafet gibi sandıktaki yerini almıştır.

El sanatları ile harmanlan giyimlerde bazı geometrik desenler ile çiçek motiflerinin kullanıldığı ve bazı renklere daha çok önem verildiği görülmüştür. Desenlerde bulunan şekillerin eğer var ise anlamları, köylüler tarafından bilinmemektedir. Örneğin Akkuzulu'da üçetekteki belikbağında bulunan desenlerin anlamları, başörtülerin kenarındaki oyalarda bulunan çiçek motiflerinin anlamları, bindallıda bulunan motifler, çorapların üzerindeki modeller ve erkeklerin kullandığı şapka türlerinin çeşitlerinin nedenleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Alevi köylerinde bazı renklerin diğerlerine göre daha fazla anlam taşımasının sebebi ise dini nedenler olarak bilinmektedir.

Köylerde giyilen giysilerin modelleri, modellere verilen isimler, giyimlerde kullanılan kumaşlar ve ipler, kumaşların tedarik yeri ve şekli ile kimlerin diktiği konusunda benzerlikler bulunmaktadır. Kadın kıyafetlerinin çoğu kadınların kendileri ya da köydeki terziler tarafından dikilirken erkek kıyafetleri genellikle Çubuk pazarından temin edilmektedir. İlçeye gidilemediği ya da köyde terzinin olmadığı durumlarda ise terzi konusunda çevre köylerden yardım alınmaktadır. Yünden elde edilen giysiler her köyde kullanılmaktadır ve yün ip kendileri tarafından imal edilmektedir. Giysilerde dokuma kültürü olmadığından kumaşlar ilçeden alınmaktadır. Günümüzde modernleşme ve sanayileşmenin etkisiyle geleneksel yöntemler ile kıyafet dikme ya da elde etme yöntemleri terk edilmiştir ve hazır giyime geçilerek kıyafetler mağazalardan temin edilmektedir. Bu durum giysi elde etmede kolaylık olduğu gibi tek tipleşmenin de göstergesi olmuştur. Çubuk giyim kültürü geçmişte kendine özgü çeşitlilik ve unsurlara sahipken günümüzde bu kültür yerini modern hazır giyime bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Aydos, Sevim Ergün, Çubuk İlçesi Geleneksel Mutfak Kültürü, Rekmay Reklam ve Tanıtım, Ankara 2014.

Çınar, Hüseyin- Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Bilge yayınevi, Ankara, 2002.

Erdoğan, Abdülkerim, *Adım Adım Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007.

Günşen, Ahmet, "Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik erkân ve deyimlerine Bir Bakış", *Gizli Diller Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, 13-14 Nisan 2015, Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2, s. 328-350.

Muslihiddin Safvet, *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası- Ankara Vilayeti*, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekâleti Neşriyatı, Hilal Matbaası, Ankara 1925.

Onay, Mustafa-Yunus Avcı ve Mehmet Kayan, *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*, Çubuk Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve Köylere Hizmet Götürme Birliği, Ankara, 1987.

Kaynak Kişiler

1. İsmail Bal, 76 yaşında, Ankara Çubuk nüfusuna kayıtlı, Emekli, yüksekokul mezunu, derleme yeri ve tarihi: Çubuk/11.08.2017.
2. Şerife Erol, Ankara Çubuk Kışlacık nüfusuna kayıtlı, 90 yaşında, okur-yazar değil, derleme yeri ve tarihi: Çubuk/ 04.08.2017.
3. Rasim Sarıkaya, Ankara Çubuk Kışlacık nüfusuna kayıtlı, 76 yaşında, çiftçi ve Orman Bakanlığından emekli, derleme yeri ve tarihi: Çubuk/ 04.09.2017.
4. Ahmet Gedikoğlu, Ankara-Çubuk nüfusuna kayıtlı, 60 yaşında, Banka emeklisi, Ortaokul mezunu, derleme yeri ve tarihi: Çubuk/ 11.08.2017.
5. Zekiye Tamer, Ankara Çubuk Taşpınar nüfusuna kayıtlı, 67 yaşında, ilkokul mezunu, derleme yeri ve tarihi: Çubuk /19.09.2017.
6. Halime Şan, Ankara Altındağ nüfusuna kayıtlı, 68 yaşında, ilkokul mezunu, derleme yeri ve tarihi: Ankara/19.09.2017.
7. Bedriye Şan, Ankara Çubuk Taşpınar nüfusuna kayıtlı, 58 yaşında, ilkokul mezunu, derleme yeri ve tarihi: Ankara/21.10.2017.
8. Sıtkı Şan, Ankara Çubuk Taşpınar nüfusuna kayıtlı, 64 yaşında, ilkokul mezunu, şoför emeklisi, ilkokul mezunu, derleme yeri ve tarihi: Ankara/21.10.2017.
9. Güllü Mıhlı, Ankara Çubuk Akkuzulu nüfusuna kayıtlı, 80 yaşında, okur-yazar değil, derleme yeri ve tarihi: Çubuk/23.09.2017.
10. Niyazi Mıhlı, Ankara Çubuk Akkuzulu nüfusuna kayıtlı,76 yaşında, okur-yazar değil, çiftçi, derleme yeri ve tarihi: Çubuk/23.09.2017.
11. Cemile Güngör, Ankara Çubuk Ovacık nüfusuna kayıtlı, 95 yaşında, okur-yazar değil, derleme yeri ve tarihi: Çubuk/15.09.2017.
12. Satı Acar, Ankara Çubuk Ovacık nüfusuna kayıtlı, 80 yaşında, okur-yazar değil, derleme yeri ve tarihi: Çubuk/15.09.2017.
13. Hamdi Güngör, Ankara Çubuk Ovacık nüfusuna kayıtlı, Ovacık köyü dernek başkanı, 72 yaşında, derleme yeri ve tarihi: Çubuk/28.08.2017.

14. Çiğdem Kesen, Ankara Ovacık Nüfusuna kayıtlı, 39 yaşında, ilkokul mezunu, derleme yeri ve tarihi: 15.09.2017.

15. Döne Özbek, Ankara Çubuk Ovacık nüfusuna kayıtlı, 75 yaşında, okur-yazar değil, derleme yeri ve tarihi: Çubuk/15.09.2017.

Elektronik Kaynaklar

Ataberk, Aydın, http://anilarayolculuk.blogspot.com.tr/2008/02/okuldaki-gnlerimiz.html (erişim tarihi 11.08.2017).

Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=z%C4%B1vga , (erişim tarihi, 11.08.2017).

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, http://www.kultur.gov.tr/TR,96254/kultur.html, (erişim tarihi 02.09.2017).

Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view.=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=297821, (erişim tarihi 08.10.2017).

https://www.seslisozluk.net/peyik-nedir-ne-demek/ (erişim tarihi 02.09.2017).

Fotoğraflar

Beyhan Uyar arşivi.

https://www.facebook.com/search/str/ovac%C4%B1k+%C3%A7ubuk/phoos-keyword

Müslüm Demir, Çubuk Çarşı Senatosu, https://www.facebook.com/search/str/%C3%A7ubuk+%C3%A7ar%

C5%9F%C4%B1+senatosu/photos-keyword.

Çubuk (Ankara) ve Çevresindeki İlçelerde Kullanılan Tıbbi Bitkiler ve Yaban Hayatı

Emine Baydan[*], Emre Arslanbaş[**], Latif Kurt[***],
Beste Gizem Özbey[****], Ebru Özdeniz[*****], Ayşenur Bölükbaşı[******]

Özet

Bir ülkenin doğal kaynaklarından olan, yaban hayatı ve bitki örtüsü en önemli zenginliğidir. Biyoçeşitliliğin korunması, doğal dengelerin korunması, ekonomik, kültürel ve bilimsel açıdan önemlidir. Doğadaki bitkiler, geçmişte ve günümüzde pek çok ilaç için kaynak oluşturmuştur. Bu nedenle son yıllarda folklorik olarak kullanılan çeşitli bitkilerin sağaltıcı etkileri bilimsel çalışmalarla ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'de de yapılmış ve yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Ankara, İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan, yarı-kurak alt soğuk Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü bir ildir. Ancak, İlin geçiş bölgesinde yer alan kuzey ve kuzeybatı sınırları, Marmara ve Karadeniz etkisiyle bol bitki örtüsü ve ormanlık alana sahiptir. Bu durum belirtilen bölgelerde yaban hayat ve bitki çeşitliliğinin artmasına ve bazı bitkilerin folklorik olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır. İlin kuzeyinde yer alan Çubuk ilçesi de bol bitki örtüsü ve ormanlık alana sahip olmasına rağmen tıbbi bitkiler ve yaban hayatı çeşitliliği yönünden yeterince irdelenmemiştir. Mamafih,

[*] Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı.
E-posta: baydan@veterinary.ankara.edu.tr

[**] Cumhuriyet Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı.
E-posta: earslanbas@cumhuriyet.edu.tr

[***] Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü.
E-posta: kurt@ankara.edu.tr

[****] Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü.
E -posta: bozbey@ankara.edu.tr

[*****] Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü.
E-posta: eozdeniz@science.ankara.edu.tr

[******] Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü.
E-posta: akayabas@ankara.edu.tr

Çubuk ilçesini de kapsayan tıbbi bitkilere yönelik bazı çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmalar kişilerle karşılıklı yapılan görüşmeler ve istatistik programları kullanılarak yapılan değerlendirmeler şeklindedir. Echium türlerinin bir kısmı ve keza "Mayasıl otu" Türkiye'de folklorik ilaç (Çubuk ve diğer bölgeler) olarak kullanılmaktadır. Özellikle Asteraceae, Lamiaceaeve ve Rosaceae ailelerine ait bitkiler Ankara'nın kuzeybatısında yer alan Güdül, Ayaş ve Beypazarı ilçelerinde daha çok tedavi amacıyla kullanılır. Yapılan başka çalışmalarda, 18 familyaya ait 23 taksonun Güdül'de ve 18 familyaya ait 50 taksonun çoğunun Haymana'da halk ilacı olarak kullanıldığı bildirilmiştir. Benzer şekilde Ankara'da İdris dağı ile Çamlıdere'den toplanan bitkiler folklorik ilaç özellikleri yönünden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Çubuk (Ankara), tıbbi, bitki, yaban hayat.*

Medical Plants and Wildlife in Çubuk (Ankara) and Its Surrounding Towns

Abstract

Wildlife and flora that is one of the natural resources of an country is the most important richness. Conservation of biodiversity are important in terms of conservation of natural balances, economic, cultural and scientific. The plants in the nature have been a resource for many drugs in the past and nowadays. For this reason, the therapeutic effects of various plants used as folk medicine in recent years are being tried to be revealed by scientificstudies. In this context, some studies have been done and made in Turkey. Ankara is a place in the Central Anatolia region which is under the effective control of a semi-arid Mediterranean bioclimate. However, then or thern and north western borders in the transition zone of the province have abundant vegetation and forest area due to Marmara and Black Sea influences. This has allowed the wild life and plant diversity to increase in somea reas and some plants to be used folklorically. The Çubuk town, located to the north of the province, has not been adequately examined due to the diversity of medicinal plants and wildlife, eventhough it has abundant vegetation and forest area. However, there are some studies on medical plants, including the Çubuk town. These studies are evaluations made using mutual interviews and statistical programs. Some of the Echium species and also "Mayasıl otu" are used as folkloric medicines (Çubuk town and other areas) in Turkey. Inparticular, plants belonging to families Asteraceae, Lamiaceae and Rosaceae are used for treatment purposes in the towns of Güdül, Ayaş and Beypazarı which that located on the north-western part of

Ankara. In other studies, 23 taxa of 18 families were reported to be used as folk medicine in Güdül and in Haymana, of the 50 taxa belonging to 18 families. Similarly, plants collected from Idris Mountainand Çamlıdere in Ankara were examined for folkloric drug properties.

Key Words: *Çubuk (Ankara), medicinal, plant, wildlife.*

Giriş

İnsanlar deneme yanılma yoluyla yaşadıkları bölgelerdeki mevcut bitkileri antik çağlardan beri hastalıkların tedavisi ve ilaç geliştirilmesi amacıyla kullanmış ve bu bilgileri sözlü olarak nesilden nesile aktarmıştır.[1] Günümüzde yapılan bilimsel araştırmalarla bu sözlü kültür, yazılı kültüre dönüştürülmektedir.[2] Ancak, diğer yandan da günümüzde kayıt altına alınmadığından nesilden nesile geçen bitki kullanımlarına ilişkin bilgilerin giderek azaldığına dair endişeler de bulunmaktadır.[3] Biyolojik çeşitliliğimizin korunabilmesi florostik ve faunistik zenginliklerinin bilinmesi ve envanterinin çıkarılmasıyla mümkün olabilir.[4]

Türkiye bitki çeşitliliği bakımından en zengin ülkelerden biridir. Yazımı yaklaşık 1992 yıllarında tamamlanan bir araştırma sonucuna göre Türkiye'de 9000'den fazla tür tespit edilmiştir. Ancak, yapılan sürekli araştırmalarla bu sayı artmıştır. Son yıllarda yapılan araştırma sonuçlarının eklenmesiyle Türkiye'de 3000'i endemik olmak üzere, 12.000 civarında bitki taksonun (tür, alt tür veya varyete düzeyinde) olduğu ortaya konmuştur.[5] FAO'nun 2015 kayıtlarına göre Dünyada en fazla bitki ve tıbbi bitki tür sayısı Çin'de, ardından Hindistan'da bulunmaktadır. Türkiye 500 tıbbi bitki ile 12. sırada yer almaktadır.[6]

Türkiye doğal bitki örtüsü bakımından Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan flora yayılış alanının birarada bulunduğu ender coğrafyalardan birinde bulunmaktadır.[7] Türkiye florasında bulunan bitkilerin yayılış alanlarının kolayca anlaşılması için,

1 Sevgi, E., Kızılarslan, Ç., "Bir isim çok bitki - Mayasıl otu", *Avrasya Terim Dergisi*, 1, 2013, s. 17-29.

2 Tanker, N., Koyuncu, M., Coşkun, M., Güvenç, A., Özgen, U., "İdris Dağı (Ankara) bitkileri", *Ankara Ecz. Fak. Der.*, 22, 1993, s. 1-2.

3 Elçi, B., Erik, S., "Güdül (Ankara) ve çevresinin etnobotanik özellikleri", *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 26, 2006, s. 57-64.

4 Canlı, K., Şimşek, Ö., Ursavaş, S., Çetin, B., "Karagöl (Çubuk, Ankara) Mesire Alanının Bryofit (Bryophyta) Florası", *MAKUFEBED*, 4, 2011, s. 38-49.

5 Demir, A., "Sürdürülebilir gelişmede yükselen değer; Biyolojik çeşitlilik açısından Türkiye değerlendirmesi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 24, 2013, s. 67-74.

6 Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, *Tıbbi ve aromatik bitkiler sektör raporu*, Kayseri 2015.

7 Duran, C., Günek, H., "Effects of the ecological factors on vegetation in river basins of northern part of Mersin city (South of Turkey)", *Biological Diversity and Conservation*, 3, 2010, s. 137-152.

Türkiye'ye özgü, enlem ve boylam derecesi arasında kare oluşturmayı kapsayan bir kareleme sistemi geliştirilmiştir. Bu uygulama ile Türkiye kuzeyden güneye 3 (A,B,C), batıdan doğuya 10 (1,2,3,4...şeklinde) olmak üzere toplam 30 kareye bölünmüştür. Ankara'da bu kapsamda yapılan bir çalışmada 3600 bitki örneğinin adlandırılması ve kare kayıtları yapılarak, A4 karesinde yer alan 38 yeni kayıt bitki türü bildirilmiştir.[8]

Türkiye'nin C5 karesinden ilk kez 123 bitki toplanmış, bunların 51'i 1983'de yayımlanmıştır. 1985'de ise yine Erik tarafından geriye kalan 72'si yayımlanmıştır. Araştırma esnasında Hacettepe Üniversitesi Beytepe kampüsünden toplanan 22 yeni bitki B4 karesinde yer almıştır (Tablo 1).[9]

Tablo 1: Ankara'da toplanarak adlandırılan bazı bitkiler

Latince adı	**Yer/Tarih/Adlandıran**
Consolida thirkeana (Boiss.) SCHRÖD. (I: 124)	B4 Ankara: Beytepe, near Toprük-Su dam, steppe, 900 m, 31. 5. 1975, ERIK 1229 a
Ranunculus sericeus BANKS & SOL. (I: 154)	B4 Ankara: Beytepe Campus, slopes of Maslak valley, steppe, 900 m, 4. 7. 1976
Thalictrum lucidum L. (1: 202)	B4 Ankara: Beytepe, near farm, meadow, 850 m, 16. 6. 1975, ERIK 1298.
Baphanus raphanistrwm L. (I: 270)	B4 Ankara: Beytepe Campus, calcareous slopes of Maslak valley, steppe, 950 m, 4. 7. 1976, ERIK 1470
Rapistrum rugosum (L.) ALL (I: 273)	B4 Ankara: Beytepe Campus, W slopes, steppe, 950 m, 20. 6. 1980, ERIK 1486.
Cardaria draba (L.) DESV. subsp. Draba	B4 Ankara: Beytepe Campus, calcareous slopes of Maslak valley, 950 m 13. 5. 1975. ERIK 1028
Barbarea trichopoda HAUSSEN, ex. BORNM. (1: 436)	B4 Ankara: Eskişehir Highway, 8 km from Ankara, steppe, 850 m, 29. 4. 1976, ERIK 1438.
Malcolmia africana (L.) R. BR. (1: 460)	B4 Ankara: Eskisehir Highway, 8 km from Ankara, steppe, 850 m, 20. 5. 1975, ERIK 1078
Silene vulgaris (MOENCH) GARCKE var. vulgaris (II: 213)	B4 Ankara: Beytepe, Campus, Maslak valley, wet meadows3 950 m, 26. 5. 1975, ERIK 1161
G. asphodeloides BURM. fil. subsp. asphodeloides (II: 469)	B4 Ankara: Surroundings of Beytepe Campus, steppe, 850—1000 m, 10. 9. 1975, ERIK 1375.
A. lanigerus DESF. (III: 108)	B4 Ankara: Beytepe, surroundings of farm, steppe, 850 m, 22. 5. 1975, ERIK 1139

[8] Akaydın, G., Erik, S.,"A4 karesi (Ankara) için yeni floristik kayıtlar", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 1996, s. 211-213.

[9] Erik, S.,"New floristic records from Anatolia", 25, *Phyton*, Austria 1985, s. 51-64.

Tablo 1: Ankara'da toplanarak adlandırılan bazı bitkiler (devam)

Latince adı	**Yer/Tarih/Adlandıran**
Vicia noeana ROUTHER ex Boiss. var. noeana (III: 307)	B4 Ankara: Beytepe Campus, calcareous slopes of Maslak valley, 900 m, 13. 5. 1975, ERIK 1016
Lathyrus setifolius L. (III: 355)	B4 Ankara: Beytepe, roadsides, steppe, 850—1000 m, 20. 5. 1975, ERIK 1082.
Ononis arvensis L. (III: 381)	B4 Ankara: Beytepe Campus, Maslak valley, wet meadows, 900 m, 10. 9. 1975, ERIK 1380.
Trifolium nigrescens Viv. subsp. petrisavii (CLEM.) HOLMBOE (III: 396)	B4 Ankara: Beytepe Campus, Maslak valley, wet meadows, 900 m, 13. 5. 1975, ERIK 1046.
Medicago x varia MARTYN (III: 489)	B4 Ankara: Beytepe Campus, slopes of Maslak valley, steppe, 900 m, 4. 6. 1975, ERIK 1240
Ebenus cappadocica HATJSSKN. & SIEHE ex BORNM. (III: 594)	B4 Ankara: Beytepe, calcareous hills above the Village, steppe, 1100 m, 9. 6. 1965, ERIK 1283.
Pastinaca sativa L. (IV: 481)	B4 Ankara: Beytepe Campus, Maslak valley, wet meadows, 900 m, 11. 8. 1975, ERIK 1412
Lisaea strigosa (BANKS & SOL.) EIG (IV: 529)	B4 Ankara: 8 km from Ankara to Eski§ehir, roadsides, steppe, 850 m, 9. 6. 1975, ERIK 1277
Valerianella dufresnia BUNGE ex Boiss. (IV: 574)	B4 Ankara: Beytepe Campus, calcareous slopes of Maslak valley, 900 m, 13. 5. 1975, ERIK 1034
Centaurium erythraea RAFN subsp. erythraea (VI: 179)	B4 Ankara: Road of Beytepe Village, near Military School, meadows, 850 m, 10. 9. 1975, ERIK 1378 a.

İran Turan fitocoğrafik bölgesinde yer alan Güdül (Ankara)'de yapılan bir çalışmada yaklaşık 500 doğal bitki taksonunun bulunduğu bildirilmiştir. Kirmir çayının etkisiyle ılımanlaşan hava şartları buna imkan tanımaktadır.[10]

Erik ve Demirkuş (1988)[11] çalışma döneminde topladıkları bitkiler ile önceden toplanmış, fakat yayımlanmamış bilgileri sundukları çalışmalarında Ankara merkez ve çevre ilçelerini de (Çubuk, Elmadağ vb) kapsayacak şekilde Türkiye'nin farklı bölgelerinden toplanan bitkileri adlandırmışlardır (Tablo 2).

[10] Elçi, B., Erik, S., "Güdül (Ankara), s. 57-64.

[11] Erik, S., Demirkuş, "Türkiye florasındaki bazı bitkiler için yeni yayılış alanları", *DOĞA TU Botanik D.*, 12, 1988, s. 224-233.

Tablo 2: Ankara merkez ve bazı ilçelerinden toplanan bitkiler

Latince adı	**Yer/Tarih/Adlandıran**
Carlina biebersteinii Bernh.	A4 Ankara: Çubuk, Karagöl, step, 1500 m, 15.8.1973, Erik 407
C. setosa Hail. fil.	A4 Ankara: Çubuk, Karagöl, Kuzey yamaç, orman açıklığı, 8.7.1974, Erik 689
Lactuca intricata Boiss.	A4 Ankara: Çubuk, Karagöl, orman açıklığı, 1600 m, Erik 690
Buglossoides incrassata (Guss.) Johnston	A4 Ankara: Çubuk, Karagöl, 5.5.1974, Yaylak yaylası, çayır, Erik 529
S. cinereo L.	A4 Ankara: Karagöl, göl çevresi, 23.6.'l973,Erik 557 a.
Euphrasia salisburgensis Funck	A4 Ankara: Çubuk, Karagöl, Dedenîn-dere mevkii, 1500 m, 5.8.1974, Erik 680.
Pedicularis comosa L. var. sibthorpii (Boiss.) Boiss. ve *Scrophularia canına* L.	B4 Ankara: Elmadağ, nemîi çayır, 1200 m, 11.6.1987, Erik 1906
V. reuteriana Boiss.	A4 Ankara: Çubuk, Karagöl, Kızıleyik Tepesi, kayalık yamaç, 5-6.1874, Erik 613
Eremurus cappadocicus J. Gay ex Baker	A4 Ankara: Çubuk, Karagöl, Kağşağın-kaya mevkii, sarıçam ormanı açıklığı, kayalık yamaç, 1700 m, 8.7.1973, Erik 556 a.
Conyza canadensis (L.) Cronquist	B4 Ankara: Beytepe, Kampus çevresi, 26.11.1987, Erik 3887.
Echinops pungens Trautv. var. *pungens*	B4 Ankara: Beytepe, Maslak vadisi, 23. 7.1986, Erik, 3890.
Tanacetum armenum (DC.) Schultz Bip.	B4 Ankara: Elmadağ, step, 1300 m, 11.6.1987, Erik 3891
Myosotis lithospermifolia (Willd.) Hornem.	B4 Ankara: Elmadağ, step, 1000 m, 11.6.1987, Erik 3892.
Diplotaxis tenuifolia (L.) DC	A/B4 Ankara: Eskişehir karayolu kenarları. 2.10.1987, step. Erik 3885
Iberis taunca DC.	B4 Ankara: Beytepe, Yurt çevresi, step, kireçli yamaç, 10.6.1986, Erik 3895.
Agrostemma githago L.	B4 Ankara: Bala—Keskin arası, step., ekin tarlaları, 27.6.1987, Erik 3896
Gypsophyla elegans Bieb.	B4 Ankara: Bala—Keskin arası, step., ekin tarlaları, Erik 3897.
Holosteum marginatum C.A. Meyer	A4 Ankara: Kızılcahamam, Güvem Köyü tarlaları, step, 15.5.1987. Erik 560 a.
Silene fabaria (L.) Sibth.	A4 Ankara: Çubuk, Karagöl, göl çevresi, 23.6.1973, Erik 94 a. A serisinden ilk kayıt
Asyneuma lobelioides (Willd.) Hand.-Mazz.	B4 Ankara: Beytepe, kampusun batı yamaçları, step, 1100 m, 22.6.1987, Erik 3906.
Astragalus anthylloides Lam.	A3 Ankara: Beypazarı, yol kenarları, 19.6.1987, Erik 3898.
L. album L.	B4 Ankara: Elmadağ, nemli dere içi, 1200 m, 11.6.1987, Erik 3899.
L. garganicum L. subsp. reniforme (Montb. et Aucher ex Bentham) R. Mili	B4 Ankara: Beytepe, Kampus çevresi, step, 1000 m, Erik 1439.
Mentha spicata L. subsp. *Spicata*	B4 Ankara: Beytepe, Maslak Vadisi, nemli çayır, 900 m, Erik 1402.
Nepeta racemosa Lam.	B4 Ankara: Beytepe, Kampus çevresi, step, 1000 m, Erik 1522.
Thymus longicaulis C. Presi, subsp. *longicaulis* var. *isophyllus* (Barbas) Jalas	B4 Ankara: Beytepe, Kampus çevresi, step, Erik 1222.

Tablo 2: Ankara merkez ve bazı ilçelerinden toplanan bitkiler (devam)

Latince adı	Yer/Tarih/Adlandıran
Allium myrianthum Boiss	B4 Ankara: Beytepe, Lojman çevresi, step kayalık yamaç, 30.6.1975, Erik 1366.
Gagea peduncularis Pancher	B4 Ankara: Beytepe, Harita okulu karşısı, çayır, 800 m, 29.4.1976, Erik 3905.
Muscari tenuiflorum Tausch.	B4 Ankara: Beytepe, Harita okulu karşısı, çayır, 800 m, 28.5.1975, Erik 1173.
Ornithogalum umbellatum L.	B4 Ankara: Beytepe, Eskişehir yolu çevreleri, 30.5.1975, Erik 1086 c.
Aegilops markgrafii (Greuter) Hammer	B4 Ankara: Beytepe, Kampus çevresi, step, Erik 1463 (det. M. Doğan)
Festuca anatolica Markgr.—Danneb.	Festuca anatolica Markgr.—Danneb.
Puccinella distans (Jacq.) Pari, subsp. *Distans*	B4 Ankara: Beytepe, Kampus çevresi, step, Erik 1187, (det. M. Doğan)

Türkiye'nin Kuzey Anadolu bölgesinin tatlı su habitatını belirlemek için yapılan bir araştırmada Karagöl (Çubuk, Ankara)'ün de içinde bulunduğu bölgelerden alınan örnek analiz sonuçlarının, Türkiye'deki alg florası için *C. sorokiniana* ve *H. luteoviridis* türleri yönünden ilk kayıt olarak gösterilmiştir.[12]

Ankara'nın kuzeydoğusunda yer alan[13] İdris dağı (Ankara) bitkileri üzerine 1987-1990 yılları arasında yapılan bir çalışmada farklı aylarda 59 familyaya ait 402 tür (410 takson) bitki toplanmıştır. Bunlardan 54 türün endemik, 13 türün ise A4 karesi için yeni kayıtlar olduğu bildirilmiştir. Bu araştırmada *Seseli gummiferum* Palls ex Smith subsp. *gummiferum* (*Umbelliferae*) taksonunun Türkiye florasına yeni kayıt olarak girdiği bildirilmiştir.[14]

Çubuk ve Çevresinin Tıbbi Bitkileri ve Folklorik Kullanımları

Çubuk ilçesi (Ankara) Orta Anadolu platolarından Karadeniz Bölgesi'nin geçiş kuşağında bulunan, genel hatlarıyla güneyde 900-950 m'den, kuzeye doğru yükselerek Aydos dağlarında 1500 m'yi aşan yükseltiye sahiptir. Kuzeydeki Işık ve Aydos dağlarının dışında platolardan meydana gelen ve gerçek anlamda dağdan ziyade yükselti formatında olan kısımların üstlerinde genelde mera alanları, kuru tarım alanları ve kuzey kısmında ise ormanlar bulunur. Çubuk ovası ile Mürted Ovası arasında batıya doğru

[12] Baytut, Ö., Gürkanlı, C.T., Gönülol, A., Özkoç, İ., "Molecular phylogeny of Chlorella-related chlorophytes (Chlorophyta) from Anatolian freshwaters of Turkey", *Turk J Bot*., 38, 2014, s. 600-607.

[13] Tosun, A., Bahadır, Ö., Altanlar, N., "Antimicrobialactivity of some plants used in folk medicine in Turkey", *Turkish J. Pharm. Sci*., 3, 2006, s. 167-176.

[14] Tanker, N., "İdris Dağı, s. 1-2.

ortalama 1400 m yükseklikte Mire-Karyağdı dağları vardır. Yörede dağlar ve platoların dışında en önemli yer şekli olarak Çubuk ovası bulunmaktadır. Bulunduğu konum itibariyle iklim yönünden de geçiş özelliği gösteren Çubuk ilçesi yağış ve soğuğun hakim olduğu iklimden, nispeten kurak, soğuk ve kar yağışlı iklime geçiş sahasında bulunur. Bitki örtüsü de iklime bağlı olarak güneyde step, kuzeyde (Aydos dağları) ise meşe, ardıç ve çam türlerinden oluşan ormanlarla örtülüdür.[15]

Türkiye'de çok sayıda bitkinin folklorik olarak tedavi edici amaçla kullanıldığı bilinmektedir. Ancak, yapılan araştırmalar kimi zaman kullanılan aynı bitkilerin yöresel farklılıklardan dolayı değişik adlarla adlandırıldığını göstermektedir. Bunun en iyi örneği olarak Türkiye'nin hemen hemen heryerinde yetişen ve keza Ankara' da da var olduğu bildirilen "mayasıl otu"dur. Mayasıl otu olarak adlandırılan bitkilerin *Achillea* L., *Aetheorhiza* Cass., *Ajuga* L., *Aristolochia* L., *Artemisia* L., *Cardamine* L., *Ceterach* DC., *Chelidonium* L., *Cichorium* L., *Cnicus* L., *Crepis* L., *Digitalis* L., *Ferulago* W.Koch, *Foeniculum* Miller, *Hypericum* L., *Marrubium* L., *Opopanax* W.Koch, *Plumbago* L., *Telephium* L., *Teucrium* L. ve *Ziziphora* L. cinslerine ait olduğu belirlenmiştir.[16]

Yapılan bir çalışmada İdris dağı (Ankara)'ndan toplanan ve halk arasında tedavisel amaçla kullanılan 15 bitkinin toprak üstü kısımlarının antimikrobiyal etkisi değerlendirilmiştir (Tablo 3).[17]

Tablo 3: İdris Dağı'ndan toplanan ve folklorik tedavi amacıyla kullanılan bazı bitkilerin antimikrobiyal etkileri

Latince adı	**Yöresel adı**	**Tedavisel kullanım amacı**
Anthemis tinctoria	Boyacı papatyası/sarı papatya	Maya ve bakterilere
Centranthus longiflorus	Kırmızı kantaron/kırmızı mahmuz çiçeği	Maya
Digitalis lamarckii	Doğu yüksükotu	Maya
Fumariaasepala	Şahtereotu	Maya
Glaucium randiflorum var. grandiflorum	Boynuzlu gelincik	Maya
Inula britannica	Andızotu	Maya
Malabaila secacul	-	Maya
Phlomis armeniaca	Ballık otu/ Şalba/Çalba/Şalvarotu	Maya
Potentilla recta	Beşparmak otu	Maya ve bakterilere

[15] Çınar, H., Kıvrım, İ., *1842 tarihli Çubuk kazası nüfus defteri*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2016.

[16] Sevgi, E., Kızılarslan, Ç., "Bir isim çok bitki - Mayasıl otu", *Avrasya Terim Dergisi*, 1, 2013, s. 17- 29.

[17] Tosun, A., Bahadır, Ö., Altanlar, N., *Antimicrobialactivity of some plants used in folk medicine in Turkey*, Turkish J. Pharm. Sci., 2006, 3: 167-176.

Tablo 3: İdris Dağı'ından toplanan ve folklorik tedavi amacıyla kullanılan bazı bitkilerin antimikrobiyal etkileri (devam)

Latince adı	Yöresel adı	Tedavisel kullanım amacı
Sedum acre	Acı dam koruğu/Kaya koruğu	Maya
Sideritis galatica	Dağ çayı	Maya
Thymus sipyleus	Nemamulotu/Sater	Maya
Zosima absinthifolia	-	

Briyofitler folklorik olarak kesikler, kırıklar, yanıklar, çürükler, açık yaralar, iltihap ve pnömoni için yabancı ülkelerde ilaç olarak kullanılmıştır. Bir briyofit olan ve Dünya ve Türkiye'de çeşitli yerlerde yetişen, karakteristik koku ve acı tada sahip olan *Porella platyphylla* L. (Ciğer otu) Karagöl (Çubuk)'da da yetişmekte ve bu anlamda ümit verici gözükmektedir. Ciğer otu bünyesinde yeni lipofilik terpenoidler ve aromatik bileşikler bulunur. Çeşitli esansiyel yağlar kanserin yangısel aktivitesini baskılar.[18] Ancak, Karagöl civarındaki bu türün insan etkinliği ile (piknik vb) tehlike altında olduğu ve korunması gerekliliği bildirilmektedir.[19]

Tedavi edici etkileri yönünden üzerinde çok çalışılan ve aralarında *S. tomentosa*'nın da bulunduğu Asteraceae familyasına ait *Scorzonera* türleri Avrupa ve Afrika'da yaygın olarak bulunur ve Türkiye'de dahil pek çok ülkede sebze olarak kullanılır (Bazı türler goftigoda, yabani havuç, karakök/tekesakalı, genişyapraklı karakök/mesdek olarak da bilinir).[20] *Scorzonera* türleri tedavisel olarak başlıca, arterioskleroz, böbrek hastalıkları, hipertansiyon, şeker hastalığı (diapetes mellitus), anti romatizmal, iştah açıcı, işetici, süt artırıcı, ateş düşürücü, ishal tedavisi, akciğer ödemi, parazit hastalıkları gibi çeşitli hastalıkların tedavisinde,[21] keza Türk halkı tarafından folklorik olarak ağrı giderici ve yara iyileştirici amaçla kullanılmaktadır.[22] *Scorzonera sandrasica*, *Scorzonera tomentosa Türkiye'nin çeşitli bölgelerinin yanısıra Çubuk (Karagöl) ilçesinde de saptanmıştır.*[23] *S. mollis* ise Ankara-Kızılcahamam'dan temin edilmiştir.[24]

---

18 Tosun A., Akkol E. K., Süntarb I., Kiremit H. O., Asakawa Y., "Phytochemical investigations and bioactivity evaluation of liverworts as a function of anti-inflammatory and antinociceptive properties in animal models", *Pharm. Biol.*, 51, 2013, s. 1008-1013.

19 Canlı, K., Şimşek, s. 38-49.

20 Bahadır, Ö., Saltan, H.G., Özbek, H., "Antinociceptive activity of some Scorzonera" L. Species, *Turk J Med Sci.*, 42, 2012, s. 861-866.

21 Bahadır Acikara Ö., Hošek, J., Babula, P., Cvačka, J., Budešínský, M., Dračinský, M., Saltan İşcan, G., Kadlecová, D., Ballová, L., Šmejkal, K., "Turkish Scorzonera Species Extracts Attenuate Cytokine Secretion via Inhibition of NF-κB Activation, Showing Anti-Inflammatory Effect in Vitro", *Molecules*, 21, 2015, s. 1-14.

22 Küpeli Akkol E, Acıkara OB, Süntar I, Citoğlu GS, Keleş H, Ergene B., "Enhancement of wound healing by topical application of Scorzonera species: determination of the constituents by HPLC with new validated reverse phase method", *J Ethnopharmacol.*, 137, 2011, s. 1018-27.

23 Coşkunçelebi, K., Makbul, S., Gültepe, M., Okur, S., Güzel, M.E., *A conspectus of Scorzonera s.l. in Turkey*. 2015, 39: 76-87.

24 Bahadır, Ö., s. 861-866.

Bazı *Echium türleri özellikle Türkiye'nin kuzeyine dağıl*mış, iki yıllık veya monokarpik bitkidir. Ankara'da herbaryum kayıtları Çubuk, Kalecik, Haymana, Kızılcahamam yakını (Kurtboğazı), Hacıkadın deresi, Keskin şeklindedir. Türkiye'de, *E. italicum*, *E. vulgare*, *E. angustifolium*, *E. parviflorum*, *E. plantagineum*, *E. orientale*, *E. russicum*, *E. glomeratum* ve *E. arenarium* olmak üzere 9 türü yetişmektedir. Türkiye'de halk arasında engerekotu, ayıkulağı, bal çiçeği, tilkikuyruğu, sığırdili, öküzdili, sorma, sormuk, kesiotu, havaciva, goriz, kurt kuyruğu, kızılcık dikeni, kangal, kuşkonmaz otu olarak bilindiği kaydedilmiştir. Echium türlerinin antioksidan, antiinflamatuar, antiproliferatif, antidepresan, analjezik, sedatif, antiviral, antibakteriyel etkilerinin bulunduğu kaydedilmiştir. *Echium türlerinden E. italicum* L. bitkisinden yapılan çayın idrar artırıcı, terletici, yatıştırıcı etkisi vardır. Topikal olarak ezilen yaprakları çıbanların olgunlaştırılmasında, herbasının un ile lapa hali romatizma ağrılarının giderilmesinde ve yara pıhtılarının dağıtılmasında kullanılmaktadır. Ankara Haymana'da Kangal adıyla halk tarafından taze olarak tüketilir. Yine Ankara civarında halk tarafından köklerinden yapılan dekoksiyonun arı balmumu veya pamuk yağıyla karıştırılarak hazırlanan merhemi kesik ve yaralarda kullanılır. Orta Ege'de ise toprak üstü kısmı yem olarak kullanılır. *E. plantagineum* L. Çankırı'da idrar söktürücü ve terletici olarak, *E. angustifolium* Miller ise kökleri tereyağında kavrularak merhem şeklinde yara iyileştirilmesinde kullanılmıştır. Yapılan bilimsel yara iyileştirici etkinlik çalışması, bu folklorik kullanımı destekler nitelikte çıkmıştır.[25]

İç Anadolu'da Ankara'yı da (Kazan, Bağlum, Çubuk) kapsayacak şekilde bazı illerden toplanan 40 familyaya ait 103 bitkiden elde edilen 291 folklorik ilaç değerlendirilmiştir (Tablo 4).[26]

Tablo 4: Ankara ve ilçelerinde (Kazan, Bağlum, Çubuk) folklorik tedavisel amaçla kullanılan bazı bitkiler

Latince adı	Yöresel adı	Bitkinin kullanılan kısmı	Tedavisel kullanım amacı
Arctium minus (Hill) Bernh	Kabalak otu	Yaprakları	Öksürük ve pnömoni için
Cichorium intybus L.	Eşek karakavuğu	Yaprakları, lateks	Öksürük ve pnömoni için
Sinapis arvensis L.	Hardal	Tohumları	Öksürük ve pnömoni için
		Taze yaprakları	Boş mideye oxyuriasis için
Brassica oleracea L. var. *Capitata*	Kelem, Lahana	Yaprakları	Ülser, apse, öksürük ve pnömoni

[25] Eruygur, N., *Türkiye'de yetişen bazı Echium türlerinin yara iyileştirici aktivitesinin araştırılması*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankra 2014.

[26] Sezik, E., Yeşilada, E., "Traditional medicine in Turkey X. folk medicine in Central Anatolia", *Journal of Ethnopharmacology*, 75, 2001, s. 95-115.

Tablo 4: Ankara ve ilçelerinde (Kazan, Bağlum, Çubuk) folklorik tedavisel amaçla kullanılan bazı bitkiler (devam)

Latince adı	**Yöresel adı**	**Bitkinin kullanılan kısmı**	**Tedavisel kullanım amacı**
Citrullus lanatus (Thunb.) Matsum	Karpuz	Perikarp kısmı yakılıp kül haline getirilerek yaraya spreylenir	Yara için
Cucurbita pepo L.	Kestane kabağı	Meyvesi	Boğaz ağrısı, bronşitis için ve bacağa haricen,
			İnfertil kadınlarda ve uterus yangısı için pişirilmiş meyve buharına vajinanın temasının sağlanması
		Tohumları	Antelmentik olarak boş mideye
Oxycedrus sp.	Ardıç	Meyvesi	Üşütme, öksürük
Cicer arietinum L.	Nohut	Tohumu	Kurtları atmak için
Lens culinaris Medik	Mercimek	Tohumu	Yanıklar için
Melilotus officinalis L. Desr.	Sakar yonca	Kökü	Abort yapıcı olarak
Phaseolus vulgaris L.	Fasülye	Tohumu	Yaralar ve çürükler için
Vicia sativa	Burçak	Toprak üstü	Kandınlarda infertilite için vajinanın buharlarına maruz bırakılması
Vicia faba L.	Karabakla	Çiçekleri	Böbrek problemleri için
Pelargonium zonale L. At.	Sardunya	Yaprakları	Apse için
Juglans regis L	Ceviz	Yaprakları	Romatizma ağrıları, erisipelas
Allium cepa L.	Soğan	Balb kısmı	Apse için, köz içine gömülür ve apse üzerine uygulanır
Allium sativum L	Sarımsak	Balb kısmı	Hipotansif olarak, hemoroid için, gıda zehirlenmelerine karşı yoğurtla, insektlere karşı, kurtları düşürmek için
Linum usitatissium L.	Zeyrek	Tohumu	Öksürük ve çürükler için
Althea officinalis L.	Fatma çiçeği	Toprak üstü kısmı	Yaralar için
Morus nigra L.	Karadut	Meyve ve kökü	Abort yapıcı ve pamukçuk için

Tablo 4: Ankara ve ilçelerinde (Kazan, Bağlum, Çubuk) folklorik tedavisel amaçla kullanılan bazı bitkiler (devam)

Latince adı	Yöresel adı	Bitkinin kullanılan kısmı	Tedavisel kullanım amacı
Plantago major L	Türkiye genelinde çok fazla yöresel isim var. Ankara ve çevresinde bilinen adı siğilik, sinirli yaprak, siyilli yaprak	Yaprakları	Apse ve hemoroid için
Hordeum vulgare L.	Arpa	Tohumları	Öksürük ve dermatofit için
Zea mays L.	Mısır	-	İdrar güçlüğünde, hemoroid ve regl ağrısı için
Nigella sativa L	Çörek otu	Tohumu	Abort yapıcı olarak
Armeniaca vulgaris Lam.	Zerdali	Tohumları	Çürükler için
Cydonia oblanga Miller	Ayva	Yaprakları	Öksürük için
		Meyvesi	Sistitis için
Malus sylvestris Miller ssp.	Elma	Meyvesi	Bronşitis ve kabakulak için
Prunus avivum L.	Kiraz çöpü	Sapları	Böbrek taşı, işeme güçlüğü için
Pyrus elaeagnifolia Pallas	Bozahlat	Meyvesi	İshal için
Rosa canina L.	İt burnu, kuşburnu	Meyvesi	Hemoroid, abdominal sancılar, tonik olarak
Populus nigra L.	Kavak	Kabuğu	Yara kurutucu olarak
Salix triandra L. spp. *bournmuelleri*	Söğüt	Yaprakları	Güneş çarpmalarında antipiretik olarak ve soğuk algınlığı için, romatizma ağrısı için
Ulmus glabra Hudson	Karaağaç	-	Ekstremitelerdeki damar ağrılarında damarları yumuşatmak için
Urtica dioica L.	Cızlağan	-	Romatizma ağrıları için

Ankara'nın Beypazarı, Ayaş ve Güdül ilçelerinde yetişen yabani bitkilerin beslenme, tedavi ve diğer etnobotanik amaçla kullanımı üzerine yapılan bir çalışmada, seçilen 25 yerden, toplam 400 kişi ile sözlü görüşme yapılarak istatistik değerlendirme sonucunda görüşülen kişilerin %82'sinin yabani bitkileri gıda ve ilaç olarak kullanıldığını göstermiştir (Tablo 5).[27]

[27] Simsek I., Aytekin F., Yesilada E. Yildirimli Ş., "An Ethnobotanica lsurvey of the Beypazari, Ayas, and Güdül district towns of Ankara province (Turkey)", *Economic Botany*, 58, 2004, s. 705-720.

Tablo 5: Ankara ilçeleri Beypazarı, Ayaş ve Güdül'deki yabani bitkilerin folklorik tedavisel kullanımı

Latince adı	**Yöresel adı**	**Tedavisel kullanım amacı**
Onopordum tauricum Willd	Kalkağan dikeni	Gırtlak kanseri için
Sonchus oleraceus L	Karagouk	Sindirim sis. bozuklukları için
Taraxacum scaturiginosum G.Hagl	Kıvır kıvır	Şeker hast için
Tripleurospermum parviflorum (Willd) Pobed	Papatya	Jinokolojik inflamasyonlarda
Alkanna orientalis (L.) Boiss. Var. *Orientalis*	Dikensiz kızılot	Yara iyileştirmesi için
Anchusa azurea Miller	Sığır dili	Allerji ve sivilce için
Echium italicum L.	Dikenli kızıl ot	Yara ve kesik için
Capparis ovata Desf. Var. *canescens* (Coss) Heywood	Gebere-çiçekleri	Hemoroid ve ülser, kökleri hemoroid, böbrek taşı, kanser
Gysophila eriocalyx Boiss	Kara çovan	Kökleri romatizma için
Chenopodium album L.	Sirken/Aksirken	Hipoglisemi
Erodium cicutarium (L.) l'Herit.ssp. *cicutarium*	İğnelik/Karga iğnesi	Analjezik
Ballota nigra L. ssp. *anatolica* P.H. Davis	Oğulotu	Aterosklerozis
Marrubium vulgare L.	Yaraotu	Apseyi olgunlaştırmak için
Origanum vulgare L.	Soğanotu-	Öksürük ve bronşitis
Teucrium chamaedrys L.	Karınsızısı otu	Abdominal sancılar
Malva neglecta Wallr.	Ebegümeci	Bronşitis, kanser, hemoroid
Papaver rhoeas L.	Kara gelincik	Abortları önlemek için
Hordeum bulbosum L.	Öküzgötü	Diüretik
Pailurus spina-christi Miller	Kara çalı	Ekspektoran
Crataegus aronia (L.) Boschex DC var. *minuta* Browicz	Kuşburnu	Bronşitis, astım, abdominal sancı, böbrek taşı, hemoroid
Prunus cocomilia Ten.	Yaban eriği/Acı erik	Hipotansiyon için
Populus alba L.	Punç	Gırtlak kanseri
Digitalis lamarckii Ivan	Mayasıl otu	Abdominal sancılar
Hyoscyamus niger L.	Gözotu	Halk hastalıkları
Urtica dioica L.	Isırgan	Kanser, romatizma ağrısı, jinekolojik inflamasyon, astım, hemoroid, böbrek taşı, diabet
Bryonia alba L.	Yılanotu	Kökleri Erisipel, meyvesi sinüzit için
Tribulus terrestris L.	Yeşilpıtrakotu	Aterosklerozis

Haymana (Ankara)'da yapılan bir etnobotanik çalışmada seçilen 9 yerleşim biriminden 160 kişi ile yapılan karşılıklı görüşme ile tedavi, tıbbi ve diğer amaçlarla kullanılan bitkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma bölgesinde 18 familyadan 50 bitki türüne ait 103'ünün kullanıldığı kaydedilmiştir. Bunlardan 67'sinin tedavi, 28'inin gıda, geri kalanının ise diğer amaçlar için kullanıldığı, en fazla kullanılan bitkilerin ise daha çok Asteraceae (16 tür) ve Lamiaceae (7 tür) familyasına ait olduğu belirlenmiştir.[28]

Tablo 6: Haymana (Ankara)'da folklorik tedavisel amaçla kullanılan bitkiler

Latince adı	**Yöresel adı**	**Tedavisel kullanım amacı**
Eryngium campestre L. var.*virens* Link	Gözyağlı diken, kaplumbağa otu	Görmeyi artırmak, psoriazis ve diabet
Eryngium campestre L.	Şeker dikeni	Hemoroid
Achillea aleppica DC.	Tatarcı otu	İshali kesmek
Achillea wilhelmsii C.Koch.	Kedi tırnağı	Sütü artırmak, mide lezyonları, inflamasyon
Carduus pycnocephalus L.	Kangal, Su dikeni, Soymaç	Diyabet
Gundelia tournefortii L.	Kenger	Kabakulak
Onoporduma acanthium L.	Kangal, Işgın, Güneyik	Diyabet ve Oxyuris için antelmentik olarak
Tripleurospermum parviflorum (Wiild.) Pobed.	Papatya	Vajinitis, migren ağrısı, öksürük
Capsella bursa-pastoris (L.) Medik	Kediçırnağı	Sütü artırmak, mide yaraları ve inflamasyon
Nasturtium officinale R.Br.	Suteresi	Diyabet
Euphorbia cardiophylla Boiss	Gijeletri	İshal, kusturucu
Euphorbia macroclada Boiss.	Sütotu	Ekzema
Juglans regia L.	Ceviz	Romatizma ağrıları
Ballota nigra L. subsp. *anatolica* P.H.Davis	Ballıbaba, Yavşan	Solunumu kolaylaştırmak, iştahsızlık, bulantı
Mentha aquatica L.	Nergis, Sunanesi	Diyabet
Teucrium chamaedrys L. subsp. *chamaedrys*	Mayasılotu	Parmak fissürü
Teucrium polium L	Helpig, Hamesi, Paryavşan	Güneş çarpması, kabızlık, iştahsızlık

[28] Sarper, F., Akaydın, G., Şimşek, I., Yeşilada, E., "An Ethnobotanical Field Survey in the Haymana District of Ankara Province in Turkey", *Turk J Biol.*, 33, 2009, s. 79-88.

Tablo 6: Haymana (Ankara)'da folklorik tedavisel amaçla kullanılan bitkiler (devam)

Latince adı	Yöresel adı	Tedavisel kullanım amacı
Thymus leucostomus Hausskn. &Velen. var. *leucostomus*	Kekik	Ağız kokusu, ekspektoran, kanser, inflamasyon, hemoroid, astım, asteni
Malva neglecta Wallr.	Ebegümeci	Apse, karın ağrısı, hemoroid, tonsilit, romatizma ağrıları, vajinitis
Plantago major L.	Siğilotu, sinir yaprağı	Apse
Plantago major L. subsp. *intermedia* (Gilib.) Lange	Sinirotu	Uterus içi yangılar
Plantago major L. subsp.*major*	Siğilotu	Dolama, idrar yolu yangısı
Polygonum cognatum Meissn.	Madımalak, Kadımalak, Cacık	Mide lezyonları ve inflamasyonları
Rumex crispus L.	Efelek, evelek	İshal
Ranunculus ficaria L.	-	Yangısal bozukluklar
Armeniaca vulgaris Lam.	Kaysı Ağacı	Yangısal bozukluklar
Crataegus szovitsii Pojark.	Alıç	Kalp-damar sağlığı için
Rosa canina L.	Kuşburnu	Kolay solunum için, uterus yangıları ve bronşit
Salix babylonica L.	Karasöğüt	Vücuttaki ağrıları kesmek için
Urtica dioica L.	Isırgan otu	Kolesterolü düşürmek, ekzema, idrar kaçırma, kanser, karaciğer büyümesi
Urtica urens L.	Isırganotu	Böbrek bozuklukları, mide ağrısı, diabet, kanser

Çamlıdere (Ankara)'de etnofarmakolojik durum tespiti yapmak için gerçekleştirilen bir çalışmada, çeşitli rahatsızlıkların tedavisi amacıyla kullanılan toplam 66 cins ve 33 familyaya ait 79 takson belirlenmiştir. En fazla temsil edilen familyalar sırasıyla Asteraceae, Lamiaceae ve Rosaceae'dır. Tespit edilenlerin %44.30'u solunum, %27.85 deri hastalıkları, %21.52'si sindirim sistemi bozuklukları, %21.52'si iskelet-kas hastalıkları, %18.99'u metabolik bozukluklar, %18.99'u genitoürüner sistem bozuklukları, %6.33 kalp-damar sistemi hastalıkları, %6.33 sentral sinir sistemi hastalıkları, %5.06'sı immun bozukluklar, % 2.53'ü göz ve kulak hastalıkları ve %2.53'ü hayvan hastalıkları için kullanılmaktadır. Türkiye'de folklorik olarak kullanılan ve ilk kez bu araştırmada tespit edilen başlıca bitkiler *Anthemis armeniaca* Freyn & Sint.-Boğaz ağrısı ve üriner sistem yangısı; *Crocus ancyrensis* Maw-Karın ağrısı ve diüretik olarak; *Glaucium grandiflorum* Boiss. & A.Huet var. *torquatum* Cullen-Boğmaca; *Medicago lupulina* L.-Yara

ve yanıklar; Thuja orientalis L.-İştahbozuklukları; *Triticum baeoticum* Boiss.-Apse ve yangılı yaralar; *Tripleurospermum callosum* (Boiss. & Heldr.) E.Hossain-Üriner sistem bozuklukları, böbrek taşları, soğuk algınlığı, nefes darlığı, astım, bronşit ve herderde deva ilacı olarak; *Trifolium fragiferum* L. var. *fragiferum*-Yara ve yanıklar için kullanılan bitkiler olmuştur.[29]

Esenboğa (Çubuk/Ankara)'da 1997 yılında yapılan bir araştırmada folklorik olarak tedavi amacıyla kullanılan bazı bitkilerin Ankara'nın diğer ilçelerinde kullanılanlarla benzerlik gösterdiği görülmektedir.[30]

1. Bazı tıbbi bitkilerin bileşimleri ve genel tedavi amaçlı kullanımları

Bir Briyofit olan ve Çubuk'ta da kaydedilen *Porella platyphylla*'nın da aralarında bulunduğu Ciğer otlarının yangı ve ağrı kesici etkilerinin hayvan modelleriyle belirlenmesine yönelik yapılan bir araştırmada toplanma yeri farklı olmakla birlikte (Aydın) eterli ekstrelerinin bileşiminde genel olarak aromatikler, terpenoidler ve hidrokarbonlar belirlenmiştir. GC/MS sonuçlarına göre *Porella platyphylla*'da identifiye edilen en önemli bileşikler pinguisanin (%18.03) ve spiropinguisanin (%10.47) olmuştur.[31] Yapılan deneysel çalışmalar Türkiye'de yetişen ve analiz edilen Briyofitlerin ağrıkesici, yangı giderici ve yara iyileştirici[32] etkilerinin bulunduğunu ve halk arasında bu amaçlarla kullanımını doğrulamıştır.

Ankara-Bala'da kaydı verilen,[33] *Agrostemma githago* L. bitkisinin (folklorik kullanımı yok) Afyon'dan toplanan örneklerinin etanolik ekstresinin fareler üzerinde yapılan çalışmasında kolesterolle ilgili serum yüksek dansiteli lipoprotein (HDL) konsantrasyonunu artırdığı, serum düşük dansiteli lipoprotein (LDL-C) konsantrasyonunu düşürdüğü kaydedilmiştir. Araştırma sonucu bitkinin güçlü hipokolesterolemik etkisi olduğunu göstermiştir.[34]

---

29 Günbatan, T., Gürbüz, İ., Gençler Özkan A.M., "The current status of ethnopharmacobotanical knowledge in Çamlıdere (Ankara, Turkey)", *Turk J Bot.*, 40, 2016, s. 241-249.

30 A Sinan, O. Ankara, Çubuk (Esenboğa) yöresinde halk arasında kullanılan şifalı bitkiler. Bitirme çalışması, Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü Başkanlığı Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı, Balıkesir 1998.

31 Tosun A., Akkol E. K., s. 1008-1013.

32 Tosun, A., Süntar, İ., Keleş, H., Özenoğlu Kiremit, H., Asakawa, Y., Küpeli Akkol, E., "Wound Healing Potential of Selected Liverworts Growing in Turkey", *Turk J Pharm Sci*., 13, 2016 s. 285-291.

33 Erik, S., Demirkuş, "Türkiye, s. 224-233.

34 Avcı, G., Kupeli, E., Eryavuz, A., Yesilada, E., Kucukkurt, I., "Antihypercholesterolaemic and antioxidant activity assessment of some plants used as remedy in Turkish folk medicine", *Journal of Ethnopharmacology*, 107, 2006, s. 418-423.

Türk *Scorzonera* türleri ile yapılan in vitro çalışmada bitki ekstrelerinin TNF-α ve IL-1β üretimi ile THP-1 makrofajlarda NF-κB nükleer translokasyonunun baskılanması ile sitokin salınımını zayıflatılabileceği ve yangı giderici etkisi vurgulanmıştır.[35] Bahadır ve ark (2012)[36] tarafından yapılan in vivo (farelerde) çalışmada *S. mollis* (Ankara-Kızılcahamam'dan temin edilmiş), *S. tomentosa* ve yakı sakızı ile ılımlı bir etki sağlanırken, *S. latifolia*'nın ağrı kesici etkisinin daha iyi olduğu vurgulanmıştır. HPLC ile yapılan analizlerde ekstrelerin 8 fenolik (quercetin-3-O-β-D-glucoside, hyperoside, hydrangenol-8-O-glucoside, swertisin, 7-methylisoorientin, 4,5-O-dicaffeoyl-quinic acid, 3,5-di-O-caffeoyl-quinic acid, ve chlorogenic acid) ile 8 terpenoid (9-16) içerdiği belirlenmiştir. Araştırma sonucunda bazı *Scorzonera* türlerinin antiinflamatuar (yangı giderici) etkisi doğrulanmıştır. NF-κB üzerine etkinlik bakımından S. tomentosa diğerlerinden daha etkili gözlenmiştir. Ancak, önceden yapılan diğer araştırmalardan farklı olarak TNF-α üretimi için standart karşılaştırılabilir bir etki bulunamamıştır.

Capsella bursa-pastoris (L.) Medik., *ülkemizde Çoban çantası veya Çıngıldaklıot olarak bilinen Cruciferae (Brassicaceae) familyasına* ait bir bitkidir.[37] *Türkiye ve Dünya'da* pek çok yerde yetişir. Bitki yöresel olarak Haymana'da kedi *çırnağı olarak geçmektedir*.[38] Salata olarak tüketilmesinin yanında diüretik, antienflamatuar, antiülser, hemostatik vb amaçlarla da kullanılmaktadır. Yapılan analizlerde bitki tohumlarının yağ asitlerince (oleik %22.863; linoleik %20.859; linolenik %12.197), kökün ise palmitik asitçe (%44) zengin olduğu vurgulanmıştır.[39]

Isırgan otu, mineraller (özellikle demir), vitaminler (C vitamini, provitamin A) ve elzem aminoasitler açısından zengindir. Çok sayıda hastalığın tedavisi için binlerce yıldır kullanılan geleneksel bir ilaçtır. Ebegümeci antik dönemlerde Romalılar ve Yunanlılar tarafından yumuşatıcı ve müshil amaçla kullanılmış, fenoller, flavonoidler, karotenoidler, tokoferoller, askorbik asit, tiamin, riboflavin, karbonhidratlar, taninler, Fe, Zn, K mineralleri yönünden zengin bir bitkidir.[40]

Chenopodium album L. (Sirken) yaprakları esansiyel yağlar, özellikle azot, albüminoid ve potas tuzu başta olmak üzere çeşitli mineraller yönünden zengindir. Tohumları alkaloid, glikozid, sabit yağlar ve tanenleri kapsar. Hint kültüründe de dalak büyümesi

35 Bahadır Acikara Ö., Hošek, s. 1-14.

36 Bahadır, Ö., s. 861-866.

37 Kılıç, C.S., Aslan, S., Kartla, M., Coşkun, M., "Capsella bursa-pastoris (L.) Medik (cruciferae) tohumlarının ve köklerinin sabit yağ içerikleri açısından Karşılaştırılması", *Ankara Ecz. Fak. Derg.*, 36, 2007, s. 1-7.

38 Sarper, F., s. 79-88.

39 Kılıç, C.S., s. 1-7.

40 Karaca, O.B., Yıldırım, O., Çakıcı, C., "Gastronomi turizminde otlar, ot yemekleri ve sağlıkla ilişkisi üzerine bir değerlendirme", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3, 2015, s. 27-42.

ve karaciğer bozuklukları için kullanılır.[41] Pandey ve ark. (2014)[42] tarafından yapılan çalışma ile Hindistan-Yeni Delhi'den örneklenen bitkinin besinsel, fitokimyasal, antioksidan ve antibakteriyel etkileri ortaya konmuştur. Bu araştırmaya göre bitki önemli bir enerji kaynağıdır ve protein, karbonhidrat, askorbik asit, beta karoten, sodyum, potasyum, kalsiyum, fosfor, magnezyum, demir ve çinko gibi mineraller yönünden zengindir. Bitkinin metanollü ekstresinin *Staphylococcus epidermidis*, *Bacillus subtilis*, *Staphylococcus aureus*, *Escherichia coli*'yi baskıladığı belirlenmiştir.

2. Tıbbi bitkilerin kullanılmasında dikkat edilmesi gerekenler

Bitkilerin hastalıklarda kullanılabilmesi kalite, güvenlik ve etkinlik yönünden araştırılarak bilgilerin kayıt altına alınmasıyla mümkün olabilir. Belirtilen nedenle hekimlerin, kişilerin kullandığı ilaçlarla etkileşimleri dahil bitkiler hakkında pek çok konuda yeterince donanımlı olması gerekmektedir. Gelişmiş ülkeler dahil, pek çok ülkede bitkisel ürünler standardize edilerek eczanelerde ve marketlerde satılmaktadır. Bitkisel ürünlerin giderek yaygınlaşmasından dolayı yörelere özgü bitkisel ürünlerin tespiti, standardizasyonu ve monografları oluşturularak kullanıma sunulması gerçekleştirilmelidir. Kullanımda bitkisel ürünlerin tamamen güvenli ürünler olmadığı, istenmeyen etkileri olabileceği unutulmamalıdır.[43] WHO'nun 2014-2023 geleneksel tıp stratejisi içinde bulunan başlıca hedefleri; 1. Bilgi tabanı oluşturmak ve ulusal politikalar geliştirmek 2. Düzenlemelerle ürün güvenlik, kalite ve etkinliğini güçlendirmek 3. Geleneksel ve Tamamlayıcı tıp (T & CM) hizmetlerini ve kendi sağlık bakımını ulusal sağlık sistemlerine entegre ederek evrensel sağlık sigortasını teşvik etmektir.[44]

Çubuk ve Çevresinin Yaban Hayatı

Türkiye bozkırlarında çok sayıda hayvan yaşamaktadır. Nesli tükenme tehlikesi altında olanların çoğu da bozkırlara (bozkırların tarlalara dönüştürülmesi, zehirlenme, avcılık vb) aittir. Yaban koyunu buna örnektir. Kızılcahamam ormanları yabani kuş türleri açısından oldukça zengindir; Kara akbaba (*Aegypius monachus*), sakallı akbaba

---

41 Aman, S., Mazumder, A., Gupta, U.K., Nayak, A., "Pharmacological activities of Chenopodium album Linn.-A review", *World Journal of Pharmaceutical Research*, 5, 2016, s. 361-371.

42 Pandey, S., Gupta, R.K., "Screening of nutritional, phytochemical, antioxidant and antibacterial activity of Chenopodium album (Bathua)", *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*, 3, 2014, s. 1-9.

43 Üstü, Y., Uğurlu, M., "Aloe Vera ve Centella Asiatica", *Ankara Med J.*, 2, 2017, s. 127-131.

44 World Health Organization. 2013. WHO Traditional Medicine Strategy: 2014-2023. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/92455/1/9789241506090_eng.pdf

(*Gypaetus barbatus*), kızıl akbaba (*Gyps fulvus*), küçük akbaba (*Neophron percnopterus*) ve kara leylek (*Ciconia nigra*) buralarda yaşar. *Falco biarmicus* ve *Milvus migrans* nesli tehlike altındaki türlerdendir. Mogan gölü balıkçıllar, yırtıcı ve ördek türleri için üreme, konaklama ve kışlama alanıdır. Mogan'da Dikkuyrukların (*Oxyura leucocepahala)* sayısı 1995'den sonra artış göstermiş, ancak son yıllarda insan etkinlikleriyle tekrar nesilleri tehlike altına girmiştir. Alaca Balıkçıl, Macar Ördeği, Pasbaş Pakta bölgede yaşayan diğer kuş türleridir. Kızılcahamam, Kazan, Ayaş, Sincan ilçe sınırları içindeki Ayaş Dağları, Kirmir Çayı Deltası kuşların barınması için ideal yerlerdir. Aladağ Çayı'nın deltasında tuzcul özellikteki ***Nallıhan-Davutoğlan Kuş Cenneti*** bulunur. Tarımsal alanlarda sansar, gelincik, tarla fareleri ve köstebek gibi memeliler ile, süne, kımıl, çekirge gibi zararlı böceklere rastlanmaktadır. Kızılcahamam ormanlarında yaşayan çokgözlü Anadolu çillisi (Polyommatus ossmar) endemiktir. Yalancı apollo (*Archon apollinus*), Anadolu zıpzıpı (*Muschampia proteides*) ve bavius mavisi (*Pseudophilotes) ve Glaucopsyche alexis* nesli tehlike altında olan kelebek türleridir. Nallıhan-Beypazarı karayolu ile Seben ilçesi arasında bulunan Kızıl geyik (*Cervus elaphus*) koruması gereken öncelikli türlerdendir. Kirmir ve İnözü vadileri kuşların yanısıra kuzgun (*Corvus corax*), angıt (*Todorna ferruginea*), tosbağa (*Testudo graeca*) ve su samuru (*Lutra lutra*) için yuvadır.[45]

Ankara iline ait memeli türlerinin tam olarak kesin bir listesinin sunulamayacağı 2011 tarihli Çevre Durum Raporunda bildirilmiş olmakla birlikte, yapılan tespitlere göre yaban domuzu (*Sus scrofa*), geyik (*Cervus elaphus*), kurt (*Canis lupus*), çakal (*Canis aureus*), tilki (*Vulpes vulpes*), ayı (*Ursus arctos*), tavşan (*Lepus capensis*), kaya sansarı (*Martes foina*), ağaç sansarı (*Martes martes*), gelincik (*Mustela nivalis*), porsuk (*Meles meles*), sincap (*Sciurus vulgaris*), kirpinin (*Erinaceus concolor*) Ankara ili sınırları içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Tarımsal alanlarda sansar, gelincik, tarla fareleri ve köstebek gibi memeliler ile, süne, kımıl, çekirge gibi zararlı böceklere de rastlandığı bildirilmektedir.[46]

Ankara ili sınırları içinde yer alan akarsu ve dereler balık türleri için önemli yaşam ortamlarıdır. Akbalık (*Leiscus caephalus*), Sazan Pullu Adi Sazan (*Cyprinus carpio*), Dere balığı Siraz (*Capoeta tinca*), Turna (*Esox lucius*), Yayın (*Silurus glanis*) bölgenin önemli balık türleridir. Eymir, Mogan, Karagöl doğal gölleri ile Çubuk I-II, Kurtboğazı, Hirfanlı, Sarıyer, Kesikköprü, Gökçekaya baraj gölleri ile Sakarya ve Kızılırmak nehirlerinde sazan, alabalık, tatlı su midyesi, yengeç, kurbağa, kaplumbağa, karabatak, yabani ördek, yaban kazı, su tavuğu bulunur. Nallıhan, Beypazarı, Kızılcahamam,

[45] T.C. Ankara Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Ankara İl Çevre Durum Raporu, 2012.

[46] Şahan, A., Çubuk İlçesi Avcılar Derneği Başkanı, Karşılıklı Görüşme, Tarih: 22.09.2017

Çamlıdere, Çubuk, Güdül ilçeleri ormanlık kesimlerinde ayı, vaşak, yaban domuzu, geyik, kurt, tilki, porsuk, kokarca, gelincik, sincap, keklik, çaylak, turna, çulluk, güvercin, üveynik, bıldırcın görülmektedir.

Aralarında Ankara-Mogan'ın da olduğu İç Anadolu bölgesinde 2009-2012 yılları arasında toplanan örneklerle daha önceden başka araştırmacılar tarafından toplanan örneklerin incelenmesi üzerine yapılan bir araştırmada toplam Staphylininae'nin 3 takımına ait 26 cinsin 90 taksonu incelenerek Staphylininae (Coleoptera:Staphylinidae)'nin faunistik, ekolojik ve zoocoğrafik durumu belirlenmeye çalışılmıştır.[47] Bazı su canlılarının beslenmesinde önemli yeri olan zooplanktonlar, akuatik ortamın verimliliği ile sıkı ilişki içerisindedir. Karagöl (Ankara)'ün zooplanktonik organizma türleri ve mevsimsel dağılımı üzerine yapılan bir tez çalışmasında, Ekim 2008 ve Haziran 2009 tarihleri arasında 3 istasyondan toplanan su örneklerinin incelenmesinde *Rotifera*'dan 78, *Cladocera*'dan 7 ve *Copepoda*'dan 4 olmak üzere toplam 89 tür belirlenmiş ve hem tür ve hem de sayı bakımından en önemli grubun *Rotifera* (Tekerlekli/Çarklı en küçük çok hücreli hayvan) olduğu bildirilmiştir. Aynı çalışmada belirtilen tarihler itibariyle Karagöl'de ölçülen ortalama çözünmüş oksijen miktarının 9,08 mg/L (en yüksek kış mevsiminde-12,3 mg/L; en düşük yaz mevsiminde 7, 18 mg/L) ile sucul yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan minimum çözünmüş oksijen değerinden (5,0 mg/L) yüksek olduğu ve bu değerler itibariyle Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nde bildirilen sınıflamaya göre 1.sınıf göl suyu (>8 mg/L) olduğu belirtilmiştir. Ancak, gölün zooplanktonik yapısının literatür bilgilere dayanarak ötrofik karekter gözterdiği, fakat fiziko-kimyasal parametrelere göre ötrofik karekter göstermediği bildirilmekle birlikte gölüm mesire alanı olması ve atıkların çevreye atılmasından dolayı ötrifikasyona yol açacağı da vurgulanmıştır.[48]

Sonuç

Bir ülkenin zenginliği flora ve faunası ve bunları tanımasıyla yakından ilgilidir. Bitkiler halen tedavi anlamında pek çok ilaç için kaynak oluşturmaktadır. Özellikle son zamanlarda doğala dönüş, organik beslenme kültürünün yaygınlaşması bitkisel kaynaklara olan ilgiyi daha da artırmıştır. Ancak, geleneksel bitkilerle ilgili önemli eksiklikler vardır. Bitkilerle sağaltımda en önemli eksiklikler bitkinin folklorik kullanım

[47] Fırat, S., Sert, O., "Faunistic and zoogeographical composition and preliminary evaluations of some ecological features of the subfamily Staphylininae (Coleoptera: Staphylinidae) of the Central Anatolian Region of Turkey", *Turk J Zool*., 40, 2016, s. 164-185.

[48] Erdoğan, S., *Karagöl (Ankara)'ün zooplanktonik organizma türleri ve mevsimsel dağılımı*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

amacıyla gerçekteki etkisinin örtüşüp örtüşmediği, etkinlik gücü ve toksisitesi gibi konular hakkında yeterli bilimsel açıklamaların olmamasıdır. Diğer yandan bitkilerle ilgili yapılan bir diğer büyük yanlış da fabrikasyon ilaçlarla doğal ürünlerin herhangi bir zarar yapmaz düşüncesiyle eş zamanlı kullanılmasıdır. Bitkiler bünyelerinde barındırdıkları çeşitli etkin maddeler sebebiyle ilaç etkileşimlerine ve istenmeyen klinik tablolara neden olabilmektedir. Belirtilen nedenle uzman kişiler tarafından halkın folklorik olarak kullandığı bitkilerin etkin maddeler yönüyle tanınması, kullanım amaçlarının doğruluğunun aydınlatılması, bilimsel çalışmalarla sağaltıma kazandırılması, aynı bitkiye yöresel farklılıklarla verilen farklı isimlerin latince karşılıklarının etnobotanik çalışmalarla ortaya konarak bitkilerin yanlış amaçlarla kullanımlarının önüne geçilmesi, oldukça dağınık durumda olan yapılmış çalışma sonuçlarının veri tabanları oluşturularak bilgiye kolay erişimin sağlanması hem kültürel, hem de bilimsel açıdan oldukça önemlidir. Çubuk Belediye Başkanlığı'nın 2015-19 Stratejik planında ilçenin *kültürel mirasına sahip çıkılması* hususu vizyonları arasında yer almıştır. Bu bağlamda İlçemizin doğal flora ve faunası ile halk tarafından folklorik olarak kullanılan tıbbi bitkilerin detaylı belirlenmesi yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Akaydın, G., Erik, S., "A4 karesi (Ankara) için yeni floristik kayıtlar", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 1996, s. 211-213.

Aman, S., Mazumder, A., Gupta, U.K., Nayak, A., "Pharmacologıcal activities of *Chenopodium album* Linn.- A review", *World Journal of Pharmaceutical Research*, 5, 2016, s. 361-371.

Avcı, G., Kupeli, E., Eryavuz, A., Yesilada, E., Kucukkurt, I., "Antihypercholesterolaemic and antioxidant activity assessment of some plants used as remedy in Turkish folk medicine", *Journal of Ethnopharmacology*, 107, 2006, s. 418–423.

Bahadır, Ö., Saltan, H.G., Özbek, H., "Antinociceptive activity of some *Scorzonera* L. species", *Turk J Med Sci*, 42, 2012, s. 861-866.

Bahadır Acikara Ö., Hošek, J., Babula, P., Cvačka, J., Budešínský, M., Dračinský, M., Saltan İşcan, G., Kadlecová, D., Ballová, L., Šmejkal, K., "Turkish Scorzonera Species Extracts Attenuate Cytokine Secretion via Inhibition of NF-κB Activation, Showing Anti-Inflammatory Effect in Vitro", *Molecules*, 21, 2015, s. 1-14.

Baytut, Ö., Gürkanlı, C.T., Gönülol, A., Özkoç, İ., "Molecular phylogeny of *Chlorella*-related chlorophytes (Chlorophyta) from Anatolian freshwaters of Turkey", *Turk J Bot.*, 38, 2014, s. 600-607.

Canlı, K., Şimşek, Ö., Ursavaş, S., Çetin, B., "Karagöl (Çubuk, Ankara) Mesire Alanının Bryofit (Bryophyta) Florası", *MAKUFEBED*, 2011, 4: 38-49.

Coşkunçelebi, K., Makbul, S., Gültepe, M., Okur, S., Güzel, M.E., "A conspectus of Scorzonera s.l. in Turkey", 39, 2015, s. 76-87.

Çınar, H., Kıvrım, İ., *1842 tarihli Çubuk kazası nüfus defteri*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2016.

Demir, A.."Sürdürülebilir gelişmede yükselen değer; Biyolojik çeşitlilik açısından Türkiye değerlendirmesi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 24, 2013, s. 67-74.

Duran, C., Günek, H., "Effects of the ecological factors on vegetation in river basins of northern part of Mersin city (South of Turkey)", *Biological Diversity and Conservation*, 3, 2010, 3 s. 137-152.

Elçi, B., Erik, S., "Güdül (Ankara) ve çevresinin etnobotanik özellikleri", *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 26, 2006, s. 57-64.

Erdoğan, S., *Karagöl (Ankara)'Ün Zooplanktonik Organizma Türleri Ve Mevsimsel Dağılımı*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010, ANKARA.

Erik, S. "New floristic records from Anatolia", *Phyton (Austria)*, 25, 1985, s. 51-64.

Erik, S., Demirkuş, "Türkiye florasındaki bazı bitkiler için yeni yayılış alanları", *DOĞA TU Botanik D.*, 12, 1988, s. 224-233.

Eruygur, N., *Türkiye'de yetişen bazı Echium türlerinin yara iyileştirici aktivitesinin araştırılması*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2014.

Fırat, S., Sert, O., "Faunistic and zoogeographical composition and preliminary evaluations of some ecological features of the subfamily Staphylininae (Coleoptera: Staphylinidae) of the Central Anatolian Region of Turkey", *Turk J Zool.*, 40, 2016, s. 164-185.

Günbatan, T., Gürbüz, İ., Gençler Özkan A.M., "The current status of ethnopharmacobotanical knowledge in Çamlıdere (Ankara, Turkey)", *Turk J Bot.*, 40, 2016, s. 241-249.

Karaca, O.B., Yıldırım, O., Çakıcı, C., "Gastronomi turizminde otlar, ot yemekleri ve sağlıkla ilişkisi üzerine bir değerlendirme", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2015, 3: 27-42.

Kılıç, C.S., Aslan, S., Kartla, M., Coşkun, M., "*Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik (cruciferae) tohumlarının ve köklerinin sabit yağ içerikleri açısından Karşılaştırılması", *Ankara Ecz. Fak. Derg.*, 36, 2007, s. 1-7.

Küpeli Akkol E, Acıkara OB, Süntar I, Citoğlu GS, Keleş H, Ergene B., "Enhancement of wound healing by topical application of Scorzonera species: Determination of the constituents by HPLC with new validated reverse phase method", *J Ethnopharmacol.*, 2011, 137:1018-27.

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, "Tıbbi ve aromatik bitkiler sektör raporu", Kayseri 2015.

Pandey, S., Gupta, R.K., "Screening of nutritional, phytochemical, antioxidant and antibacterial activity of *Chenopodium album* (Bathua)", *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*, 3, 2014, s. 1-9.

Sarper, F., Akaydın, G., Şimşek, I., Yeşilada, E., "An Ethnobotanical Field Survey in the Haymana District of Ankara Province in Turkey", *Turk J Biol.*, 33, 2009, s. 79-88.

Sevgi, E., Kızılarslan, Ç., "Bir isim çok bitki - Mayasıl otu", *Avrasya Terim Dergisi*, 1, 2013, s. 17-29.

Sezik, E., Yeşilada, E., "Traditional medicine in Turkey X. folk medicine in Central Anatolia", *Journal of Ethnopaharmacology*, 75, 2001, s. 95-115.

Simsek I., Aytekin F., Yesilada E. Yildirimli Ş., "An Ethnobotanical survey of the Beypazari, Ayas, and Güdül district towns of Ankara province (Turkey)", *Economic Botany*, 58, 2004, s. 705-720.

Şahan, A., Çubuk İlçesi Avcılar Derneği Başkanı, Karşılıklı Görüşme, Tarih: 22.09.2017

T.C. Ankara Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Ankara İl Çevre Durum Raporu, 2012.

Tanker, N., Koyuncu, M., Coşkun, M., Güvenç, A., Özgen, U., "İdris Dağı (Ankara) bitkileri", *Ankara Ecz. Fak. Derg.*, 22, 1993, s. 1-2.

Tosun, A., Bahadır, Ö., Altanlar, N., "Antimicrobialactivity of some plants used in folk medicine in Turkey", *Turkish J. Pharm. Sci.*, 3, 2006, s. 167-176.

Tosun A., Akkol E. K., Süntarb I., Kiremit H. O., Asakawa Y., "Phytochemical investigations and bioactivity evaluation of liverworts as a function of anti-inflammatory and antinociceptive properties in animal models", *Pharm. Biol.*, 51, 2013, s. 1008-1013.

Tosun, A., Süntar, İ., Keleş, H., Özenoğlu Kiremit, H., Asakawa, Y., Küpeli Akkol, E., "Wound Healing Potential of Selected Liverworts Growing in Turkey", *Turk J Pharm Sci.*, 13, 2016, s. 285-291.

Üstü, Y., Uğurlu, M., "Aloe Vera ve Centella Asiatica", *Ankara Med J.*, 2, 2017, s. 127-131.

World Health Organization. 2013. WHO Traditional Medicine Strategy: 2014-2023. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/92455/9789241506090_eng.pdf.

Çubuk ve Çevresinde Bulunan Göllerin Sülük Faunası

Hüseyin Ayhan[*], Salih Mollahaliloğlu[**],
Naim Sağlam[***], Ahmet Çarhan[****]

Özet

Bu çalışma Çubuk ve çevresinde yer alan bazı sulak alanların Hirudinea (Sülük) faunasını belirlemek amacıyla yapılmış bir ön araştırmadır. Hirudinea faunasını belirlemek amacıyla, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim 2017 tarihlerinde 5 örnekleme çalışması yapılmıştır. Çalışma süresince toplam 5 göl ve gölcükten örnekleme yapılmış olup, örneklemelerde 0,5 mm göz açıklığındaki el kepçeleri, tulum ve kasık çizmeler kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Glossiphonidae (Helobdella stagnalis), Hirudinidae (Hirudo verbana) ve Haemopidae (Haemopis sanguisuga) familyalarına dahil toplam 3 tür saptanmıştır. Tespit edilen türler Çubuk faunası için ilk defa kayıt edilmektedir. Bu araştırma Çubuk ve çevresi Hirudinea türlerini belirlemek amacıyla yapılmış ilk çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: *Ankara, Çubuk, Hirudinea, Sülük Faunası, Tıbbi sülük.*

[*] Yrd. Doç.Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü & Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi. E-posta: huseyinayhan@ybu.edu.tr

[**] Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı ABD & Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi. E-posta: smho@ybu.edu.tr

[***] Prof. Dr. Fırat Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Yetiştiriciliği ABD. E-posta: nsaglam@firat.edu.tr, naimsaglam@yahoo.com

[****] Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıbbi Biyoloji ABD. E-posta: acarhan@turkak.org.tr, ahmet_carhan@hotmail.com

Leech Faunas of Lakes in Çubuk District and Surrounding Area

Abstract

This study is a preliminary survey to determine the Hirudinea (leech) fauna of some wetlands in and around the Bar. In order to determine the Hirudinea fauna, 5 sampling studies were carried out in June, July, August, September and October 2017. A total of 5 lakes and lakes were sampled during the study and hand lugs, overalls and groin draws of 0,5 mm eye opening were used in the samples. As a result of the study, 3 species belonging to the family of Glossiphonidae (Helobdella stagnalis), Hirudinidae (Hirudo verbana) and Haemopidae (Haemopis sanguisuga) were detected. The detected species are recorded for the first time in the Çubuk faunası. This study was the first study to determine Hirudinea species in Çubuk and its surroundings.

Key Words: *Ankara, Çubuk, Hirudinea, Leech fauna, Medicinal Leech.*

Giriş

Sülükler tatlı sularda yaşayan ektoparazit canlılardır. Sülükler sulara bağımlı olmanın yanında karasal ortamlara da ihtiyaç duymaktadır. Sularda beslenmek amacıyla parazitlik yaptıkları canlıların başında balıklar, kurbağalar, kuşlar ve memeliler gelmektedir. Bütün sülükler kan emici değillerdir. Bazı sülük türleri diğer bazı omurgasız hayvanları, Annelida'ya ait diğer sınıfların bireylerini, salyangozları ve böcek larvalarını yerler. Kan emenler ise balık, kurbağa, kaplumbağa, salyangoz ve kabuklu su canlıları ile omurgalı hayvanlar üzerinde ektoparazit olarak yaşarlar.[1]

Ülkemiz sulak alanlar bakımından bölgesindeki ülkelere oranla bir hayli şanslı durumdadır.[2] Ancak ülkemizin birçok bölgesinin Hirudinea (Sülük) faunası tam olarak ortaya konulamamıştır. Ankara'nın kuzeyinde bulunan Çubuk ilçesi fauna ve flora bakımından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Farklı tatlı su kaynakları bulunan Çubuk ilçesinde Hirudinea faunası henüz yeterince bilinmemektedir. Bu nedenle bu

[1] Davies, R W., *Annelida: Leeches, Polychaetes, and Acanthobdellids. Thorp JH and Covich AP editors. Ecology and Classification of North American Freshwater Invertebrates*, Academic Press Inc, San Diego 1991; Gödekmerdan, Ahmet, Suat Arusan, Batu Bayar, ve Naim Sağlam, "Tıbbi Sülükler ve Hirudoterapi" *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 35, 2011, s. 234-239.

[2] Özbek, M, ve H. M. Sarı, "Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki Bazı Göllerin Hirudinea (Annelida) Faunası", *E.U. Journal of Fisheries & Aquatic Sciences*, 24, 2007, s. 83-88; Özbek, M, H. M. Sarı, S Balık, ve M R Ustaoğlu, "Batı Toros Dağları Üzerindeki Göllerin Hirudinea (Annelida) Faunası" *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi*, 25, no. 4, 2008, s. 315-317.

çalışmada Çubuk ve çevresi Hirudinea faunası üzerine çalışılmış ve bölge faunasının sülükler açısından tam olarak aydınlatılmasına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma konusunu oluşturan sülükler, sucul ekosistemlerin biyolojik izleminde gösterge türler olup, gerek ekolojik gerekse ekonomik açıdan önemli bir canlı grubunu oluşturmaktadır. Sülüklerin tıbbi önemleri de bulunmaktadır. Eski dönemlerde olduğu gibi, günümüzde de tıbbi tedavide kullanılan sülükler tam kontrollü laboratuvarlarda steril şartlar altında da üretilebilmektedir.

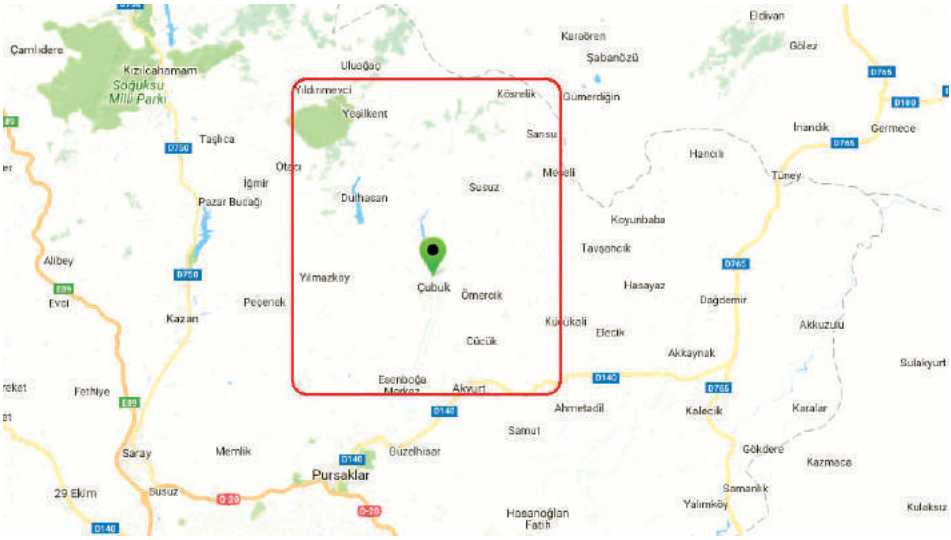
Araştırma Sahası

Çubuk Ankara iline bağlı bir ilçe olup il merkezine uzaklığı 39 km'dir. Çubuk 27° 02'-27° 15' doğu, 37° 36'-37° 42' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. İlçenin yüzölçümü 1.248 km² dir. İlçenin üç tarafı dağlarla çevrili olup, güneyi ova ve denizden uzak olduğu içinde karasal iklim hüküm sürmektedir. Yazları kurak ve sıcak, kışları ise soğuk ve yağışlı geçmektedir. Kaydedilen en düşük ısı -21.5^0, en sıcak ısı $+37.7^0$ dir. Yağmur ortalamaları 472 mm. Ortalama yükseklik 960 m olup en yüksek noktası 1879 m (Aydos Dağı)'dir.

Materyal ve Metod

Bu çalışma Çubuk ve çevresinde yer alan bazı sulak alanların Hirudinea (Sülük) faunasını belirlemek amacıyla, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim 2017 tarihlerinde yapılmıştır. Çalışma süresince toplam 5 göl ve gölcükten örnekleme yapılmıştır. Bazı örnekler kıyıdaki taşların altından pens yardımıyla toplanmıştır. Toplanan örnekler öncelikle düşük etil alkol konsantrasyonlarında bayıltılmış ve daha sonra da bu örnekler %70'lik etil alkol solüsyonuna alınmışlardır. Çalışma süresince örnekleme yapılan göllerin konumları tablo halinde sunulmuştur (Tablo 1). Tür tanımlanması- Barnes (1974), Elliott ve Mann (1979), Sawyer (1986), Davies (1991), Neubert ve Nesemann (1999) ve Sağlam (2004) esas alınarak yapılmıştır.[3] İncelenen örnekler Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Merkezi'nde Hüseyin AYHAN (HAK)'ın özel koleksiyonunda korunmaktadır.

[3] R D., Barnes, *Invertebrate Zoology*, W.B. Saunders Company, Philadelphia-Washington 1974; J M, Elliott, ve K H Mann. *A key to the British freshwater Leeches: with notes on their life cycles and ecology*, no:40 cilt, Ambleside: Scientific publications, 1979; R T., Sawyer, *Leech Biology and Behaviour*. web, Hendy: https://www.biopharm-leeches.com/, 1986; R. W., Davies, *Annelida*, 1991; E., Neubert, ve H Nosemann, *Annelida, Clitellata: Branchiobdellida, Acanthobdellea, Hirudinea*, Berlin: Süβwasserfauna von Mitteleuropa 6/2. Spektrum Akademischer Verlag, 1999; N., Sağlam, N., *Tatlı Su ve Deniz Sülükleri Tanı Anahtarı*, Fırat Üniversitesi Basım Evi, Elazığ 2004.

Şekil.1: Araştırma bölgesi ve örnekleme yapılan göllerin coğrafi konumları (İstasyon numaraları **Tablo1**'de verilmiştir).

Bulgular ve Tartışma

Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim 2017 tarihlerinde 5 örnekleme çalışması yapılmıştır. Çalışma süresince toplam 5 göl ve gölcükten örnekleme yapılmış olup çalışma sonucunda, toplam 3 tür saptanmış olup, bu türler; *Hirudo verbana* (Hirudinidae), *Haemopis sanguisuga* (Haemopidae) ve *Helobdella stagnalis* (Glossiphonidae)'dir (Tablo.1).

Tablo1: Örneklem yapılan sulak alanların bilgisi ve bulunan türler

No	Lokalite	GPS	Hirudo verbana	Haemopis sanguisuga	Helobdella stagnalis
1	Kavşakkaya Barajı	40°20'07.1"N 32°55'27.9"E	-	-	-
2	Çubuk-2 Barajı	40°17'20.0"N 33°01'09.4"E	-	-	-
3	Karagöl	40°24'42.9"N 32°54'45.1"E	-	-	-
4	Kızılca	40°08'51.5"N 32°54'48.7"E	+	+	-
5	Kayapınar Göleti (Yukarı Çavundur)	40°21'24.6"N 33°03'27.7"E	-	-	+

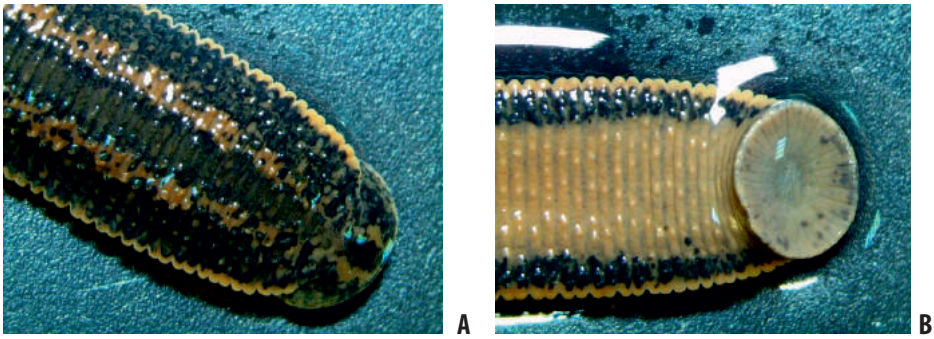
Classis: Hirudinea

Ordo: Arhynchobdellida

Familia: Hirudinidae

***Hirudo verbana* Carena, 1820**

H. verbana'da vücut tipik olarak dorso-ventral yassılaşmıştır. Vücutları 34 segmentten oluşmaktadır. Segmentler anterior ve posteriorde çekmen (vantuz) biçimine dönüşmüştür. Posterior çekmen anterior çekmenden daha büyüktür ve ağzın etrafı çekmenle çevrilidir. Ağızda üç çene bulunmaktadır ve çenelerde bir sıra halinde dizilmiş ortalama 100 diş bulunmaktadır. Çekmenler yapışmaya ve harekete yardımcı olmaktadır. *H. verbana*'nın ağzı ön uçta anterior çekmenin altındadır. *H.verbana*'nın vücudu muhtelif renklerde görünebilen ince ve düz bir örtü ile sarılmış olup bozumsu zeytin renginde, az çok belirgin olan altı adet boyuna uzanan kırmızımsı-sarı şeride sahiptir. Kenar kısımlar açık zeytin rengindedir. Karnın her iki yanında düz siyah birer şerit bulunmaktadır.[4] (Şekil.2).

Şekil 2: *Hirudo verbana*'nın A. Dorsal (sırt) ve B. Ventral(Karın) kısımdan görünümü

H. verbana'nın salyasında 100'ün üzerinde farklı biyoaktif maddenin etki mekanizması olarak; antikoagulanlar, antiinflamatuarlar, vazodilatatörler, analjezikler, fibrinolitikler ve miyorelaksan gibi etki göstererek dejeneratif eklem bozukluklarına, organ ve dokuların hasarlı vasküler permeabilitesine, hipoksiye, hipertansiyona, immüniteye, ağrılara ve her yıl düzenli uygulandığında profilaktik tedaviye iyi geldiği bilinmektedir.[5] *H.verbana*'nın sindirim kanalı florasında bir cins bakteri olan *Aeromonas hydrophila* bulunmaktadır. Bu gram negatif bakterinin, sülüğün emdiği kanın sindirimine yardım

[4] N., Sağlam, *Sülük Biyolojisi ve Yetiştirme Teknikleri*. Seminer, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Gn. Md. Su Ürünleri Daire Başkanlığı, Ankara 2000.

[5] A P., Singh, "Medicinal leech therapy (Hirudotherapy): A brief overview", *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 16, 2010, s. 213-215.

ettiği bildirilmektedir.[6] *H. verbana*'nın boyu ortalama 10-15 cm olup, ağırlığı ortalama 3-6.5 g'dır ve ağırlığının yaklaşık 3-10 katı kadar kan emebilmektedir. Sülüğün vücut ağırlığı arttıkça emdiği kan miktarı da artmaktadır ve yaklaşık bir yıla kadar beslenmeden yaşamını sürdürebilmektedir.[7] Hermafrodit olan ve baharda yumurtadan çıkan sülüklerde, metamorfoz (başkalaşım)'a rastlanmamaktadır. *H. verbana*'ya yurdumuzda ve çubuk bölgesindeki sazlık içeren küçük su birikintilerinde yaygın olarak rastlanılmaktadır.[8] (Şekil.3).

Şekil 3: *Hirudo verbana*'nın bulunduğu habitat ortamı

Classis: Hirudinea

Ordo: Rhynchobdellida

Familia: Glossiphonidae

***Helobdella stagnalis* (Linnaeus, 1758):**

Küçük boyutlu olan *H. stagnalis* oval yapılı sülüklerdir. Vücut boyu en fazla 1,5 cm kadar olabilmektedir. Bir çift göz taşır. Dorsalde yedinci segmentte chitinoid scute denen kahverengi boynuzumsu oval bir yapı bulunur.[9] (Şekil 4).

---

6 U., Kutschera, "Species concepts: leeches versus bacteria", *Lauterbornia*, 52, 2004, s. 171-175; Sağlam, *Tatlı Su*, 2004.

7 A., Kaestner, *Invertebrate Zoology*, New York, London, Sydney: Interscience Publishers. A Division f John Wiley and Sons, 1967; Sağlam, *Tatlı Su*, 2004

8 M., Kasparek, A Demirsoy, A., Akbulut, N., Akbulut, M., Çalışkan,, ve Y., Durmuş, "Distribution and status of the medicinal leech (Hirudo medicinalis L.) in Turkey" *Hydrobiologia*, 2000, s. 37-44.

9 E., Neubert, ve H Nosemann, *Annelida*, 1999.

Şekil 4: *Helobdella stagnalis* (Linnaeus, 1758)'in dorsalden görünümü

Ağız boşluğu anterior çekmen içinde olup çok belirgin değildir. Özefagus kısadır. Salivary gland denilen salgı bezleri bir çifttir. Anüs açıklığı yirmi sekizinci segmenttedir. Haziran ve ağustos ayları arasında kokondan çıkan yavrularını karın kısmında ekim ayına kadar taşımaktadır.[10]

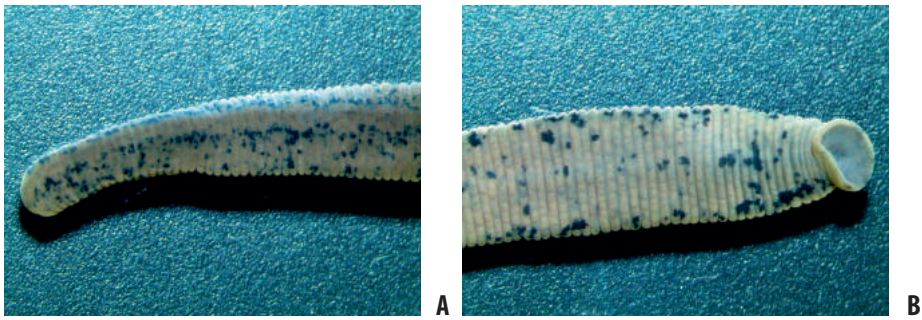
Şekil 5: *Helobdella stagnalis* (Linnaeus, 1758)'in habitatı olan Kayapınar göleti

Classis: Hirudinea
Ordo: Arhynchobdellida
Familia: Haemopidae
***Haemopis sanguisuga* (Linnaeus, 1758)**

Haemopis sanguisuga türü *sıklıkla* durgun sularda sucul bitkilerin üzerinde, su içindeki taşların altında bulunurlar. Diğer sülük türlerinde olduğu gibi göl ve gölet gibi durgun sularda dağılım göstermektedir.[11]

[10] N., Sağlam, ve M Dörücü, "Observations on the ecology of the freshwater leech Helobdella stagnalis (Hirudinoidea), new for Turkey" *Zoology in the Middle East*, 25, 2002, s. 115-120.

[11] J M, Elliott, ve K H Mann. *A key to the*, 1979; E., Neubert, ve H Nosemann, *Annelida*, 1999.

Şekil 6: *Haemopis sanguisuga*'nın A. Dorsal (sırt) ve B. Ventral (Karın) kısımdan görünümü

Sonuç

Tıbbi sülükler, insanlar tarafından tıbbi tedaviye destek olarak çok yoğun kullanılması ve kirlilik gibi nedenlerle doğal habitatlarda büyük ölçüde azalmışlardır. Ülkemizdeki popülasyonları azalmasına rağmen doğal ortamlarda rastlanmakla beraber, kotalı olarak yurt dışına ticareti yapılmaktadır. *H. verbana*, nesli tehlikede olan yabani hayvan ve bitki türlerinin uluslararası ticaretine ilişkin sözleşme (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora: CITES)'ye bağlı olarak, toplanması ve ihracatı konusunda kotalar konulmasına karar verilen bir türdür.[12] Bu canlıların neslini koruyabilmek ve ülkemize gelir kaynağı oluşturabilmek için hem sülüğe dayalı tıbbi ilaç sanayisinin ülkemizde kurulmasını sağlamalı, hemde yapılan ihracatlarda ve sülük yetiştiriciliğinde bilimsel anlamda sıkı bir denetim ve kontrol mekanizması oluşturulmalıdır. Ayrıca her sulak alan bilinçsiz ve kontrolsüz bir şekilde balıklandırılmamalıdır. Çünkü tatlı sularda yaşayan bazı balık türleri sülükler ile beslenmektedir ve bu durum sülük popülasyonlarının ciddi oranda azalmasına sebep olmaktadır. Özellikle sulak alanlarımızda çevre temizliğine dikkat edilmesi bu alanları kendilerine habitat olarak belirlemiş canlıların yaşamlarının sürdürülebilirliği açısından son derece önemlidir. Göllerin yaz ayları sonlarına doğru kuruması da sülüklerin yaşamlarını etkileyen önemli bir durumdur. Sulak alanların sürdürülebilirliği buralarda yaşayan canlıların ekolojik dengesi açısından son derece önemlidir. Bu araştırma Çubuk ve çevresi Hirudinea türlerini belirlemek amacıyla yapılmış ilk çalışmadır ve tespit edilen türler Çubuk faunası için ilk defa kayıt edilmektedir.

[12] Anonim. *Denizlerde ve İç sularda Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen 30/1 Numaralı Sirküler*. Resmi Yazı, Ankara: Resmi Gazete, 1996b; Anonim. *Nesli Tehlikede olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme*. Resmi Gazete, Ankara: Resmi Gazete, 1996a.

KAYNAKÇA

Anonim, *Denizlerde ve İç sularda Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen 30/1 Numaralı Sirküler*. Resmi Yazı, Ankara: Resmi Gazete, 1996b.

Anonim, *Nesli Tehlikede olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme*. Resmi Gazete, Ankara: Resmi Gazete, 1996a.

Barnes, R D. *Invertebrate Zoology*, W.B. Saunders Company, Philadelphia-Washington 1974.

Davies, R W., *Annelida: Leeches, Polychaetes, and Acanthobdellids. Thorp JH and Covich AP editors. Ecology and Classification of North American Freshwater Invertebrates*, Academic Press Inc, San Diego 1991.

Elliott, J M, ve K H Mann. *A key to the British freshwater Leeches: with notes on their life cycles and ecology*. no:40 cilt. Ambleside: Scientific publications, 1979.

Gödekmerdan, Ahmet, Suat Arusan, Batu Bayar, ve Naim Sağlam, "Tıbbi Sülükler ve Hirudoterapi" *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 35, 2011, s. 234-9.

Kaestner, A. *Invertebrate Zoology*. New York, London, Sydney: Interscience Publishers. A Division f John Wiley and Sons, 1967.

Kasparek, M, A Demirsoy, A Akbulut, N Akbulut, M Çalışkan,, ve Y Durmuş, "Distribution and status of the medicinal leech (Hirudo medicinalis L.) in Turkey" *Hydrobiologia*, 2000, s. 37-44.

Kutschera, U., "Species concepts: leeches versus bacteria", *Lauterbornia,* 52, 2004, s.171-175.

Neubert, E, ve H Nosemann. *Annelida, Clitellata: Branchiobdellida, Acanthobdellea, Hirudinea,* Berlin: Süβwasserfauna von Mitteleuropa 6/2. Spektrum Akademischer Verlag, 1999.

Özbek, M, H. M. Sarı, S Balık, ve M R Ustaoğlu, "Batı Toros Dağları Üzerindeki Göllerin Hirudinea (Annelida) Faunası" *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi*, 25, no. 4, 2008, s. 315–317.

Özbek, M, ve H. M. Sarı, "Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki Bazı Göllerin Hirudinea (Annelida) Faunası", *E.U. Journal of Fisheries & Aquatic Sciences*, 24, 2007, s. 83–88.

Sağlam, N., *Sülük Biyolojisi ve Yetiştirme Teknikleri*. Seminer, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Gn. Md. Su Ürünleri Daire Başkanlığı, 2000.

---------, *Tatlı Su ve Deniz Sülükleri Tanı Anahtarı*, Fırat Üniversitesi Basım Evi, Elazığ 2004.

Sağlam, N, ve M Dörücü, "Observations on the ecology of the freshwater leech Helobdella stagnalis (Hirudinoidea), new for Turkey" *Zoology in the Middle East*, 25, 2002, s. 115-120.

Sawyer, R T. *Leech Biology and Behaviour*. web, Hendy: https://www.biopharm-leeches.com/, 1986.

Singh, A P., "Medicinal leech therapy (Hirudotherapy): A brief overview", *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 16, 2010, s. 213-215.

Çubuk ve Çevresindeki Mantar Yetiştiricilerinin Kazanımları ve Çubuk Ekonomisine Katkıları

Murat Sert*

Özet

Başta turşuluk olmak üzere ürettiği birçok tarımsal ürünle Türkiye üretiminde üst sıralarda ismini duyuran Çubuk ve çevresi, içerdiği zengin besin öğeleriyle beyaz altın olarak nitelendirilen mantar üretiminde de tanınmaya başlamıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Ankara, 2015 yılında 636 ton kültür mantarı üretimi ile Türkiye'de altıncı sırada yer aldığı bilinmektedir. Yetiştirilen mantarlar başta Ankara ve İstanbul olmak üzere çeşitli illerde tüketicilerle buluşturuluyor. Ayrıca Mantar yetiştiricileri içinde desteklerin olduğu bilinmektedir. Avrupa Birliği tarafından sağlanan Katılım Öncesi Yardım Aracı IPARD (InstrumentforPre–AccessionAssitance - IPA) ve Tarım Bakanlığı tarafından ortak çalışmalar da yürütülüyor. Çubuk ve çevresinde Mantar yetiştiriciliği yapmak isteyenler, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından sağlanan yaklaşık 5000 Euro ile 500.000 Euro civarında ve 2014-2020 yılına kadar geçerli olan, IPARD desteklerinden yararlanabilirler. Avrupada Bulgaristan, Yunanistan, Almanya, İngiltere ve Fransa, yakın Ortadoğu Ülkeleri ve komşu Ülkeler başlıca mantar ihracatı yaptığımız ülkelerdir. Bugün, bu ülkelere olan ihracatta nakliye ve navlun maliyetlerinden dolayı Çin ile rekabet edebilecek durumdayız.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu.
E-posta: msert06@gmail.com

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye'de ve Çubuk ilçemizde mantar yetiştiriciliğinin durumu, Kültür Mantarı (Agaricusbisporus: şapkalı mantar) yetiştiriciliği, Kayın (Pleurotusostreatus: İstiridye) Mantarı yetiştiriciliği, Kompost yapımı ve mantar yetiştiriciliğinin ilçemiz ekonomisine katkısı noktasında mevcut durumu ortaya koyabilmektir. Ankara'nın en büyük mantar üretim merkezlerinden olan Çubuk ilçesinde Belediyemiz ve Üniversitemiz işbirliği ile mantar yetiştiriciliği kursları düzenlemek ve bu işbirliği çerçevesinde kurulabilecek bir işletme ile mantar yetiştiriciliği yapmak isteyen çiftçilere kompost üreterek temin etmenin bölgede mantar yetiştiriciliğine dolayısıyla Çubuk ekonomisine katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Ayrıca Çubuk ilçemizde yetiştiriciliği yapılan İstridye Mantarının diğer türleri besin değerinin yanı sıra Dünyada çeşitli ülkelerde farklı hastalıklarda, Geleneksel ve Tamamlayacı Tıp Uygulamalarında tedavi amaçlı olarak kullanılmaktadır. Genel olarak, Pleurotus mantarlarının antibiyotik, antiviral, antibakteriyel, bağışıklık sistemini güçlendirici, antitümör, antikolesterol ve antioksidant özellikleri belirlenmiş olup, İlçemizde yapılan İstridye mantarı yetiştiriciliği bu yönü ile de değerlendirildiğinde bu türün Üniversitemiz Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi bünyesindeki bazı Uygulamalarda kullanılabileceği ve İlçemiz ekonomisine de büyük anlamda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Mantar yetiştiriciliği, ekonomi, kazanım, Agaricusbisporus, Pleurotusostreatus.*

Earnings of Çubuk and Close Regions Producing Cultivated Mushroom and Their Contributions to Çubuk Ekonomy

Abstract

Çubuk and closer regions especially famous for agricultural products for pickle, are recently being recognized for producing mushroom which is alsocalled "white gold" due to its rich nourishments. According to TUIK data, Ankara ranks 6th in Turkey with its 2015-year production of 636 ton cultivated mushroom. Cultivated mushrooms are offered to clients in many cities including İstanbul and Ankara. Besides, joint projects by Instrument for Pre–Accession Assistance – IPA provided by European Unionand Ministry of Agriculture are conducted. Ones who want to produce cultivated mushroom can get IPARD support

from amount of 5000 euros to 500.000 euros which is valid through 2014-2020 provided by Agriculture and Rural Development Support Institution. Bulgaria, Greece, Germany, United Kingdom and France in Europe, Middle East countries and neighbor countries are major countries thatTurkeyexports mushroom. Turkey can compete with China in terms of its exporting capacity due to shipping and transportation costs.

In this study, we aim to inform about current situation of producing cultivated mushroom in Turkey and Çubuk and possible contribution of producing Agaricus bisporus, Pleurotus ostreatus to Çubuk's economy. We believe that organizing trainings on cultivated mushroom production with a collaboration between Çubuk municipality and our university and based on this collaboration opening enterprises for farmers who want to produce mushroom would do great benefit to Çubuk economy.

Besides, Pleurotus ostreatus produced in Çubuk are used for medical purposes in several countries against different illnesses as Traditional and Supplementary Medical Practices. Ingeneral, Pleurotus mushrooms are determined to support immune system due to their antibiotic, antiviral and antibacterial content and they are known with anti-tumor, anti-cholesterol and anti-oxidant features. That'swhy, given the fact that Pleurotus mushrooms can be used in our university's Supplementary Medical Practices Center, we believe that growingup mushrooms makes important contribution to Çubuk economy.

Key Words: *Mushroom growing, economy, earnings, Agaricusbisporus, Pleurotus ostreatus.*

Giriş

Çubuk ve çevresi öncelikle turşuluk olmak üzere ürettiği birçok tarımsal ürünle Türkiye'de yöresel gıda üretiminde üst sıralarda adını duyurmuş ve içerdiği zengin besin öğeleriyle beyaz altın olarak nitelendirilen mantar üretiminde de tanınmaya başlamıştır. Ankara'nın 636 ton kültür mantarı üretimi ile Türkiye'de mantar üretiminde altıncı sırada yer aldığı 2015 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verilerinde bildirilmektedir.[1]

Mantar yetiştiriciliğinde, şapkalı mantar (*Agaricusbisporus*) en çok yetiştirilen mantar türüdür. Toprak üst kısmında bulunan beyaz renkli sap ve şapka yenen kısımdır. Mantar insan beslenmesinde önemli bir yere sahiptir. Mantar %90'a yakın su içerir. İçinde çok az miktarda karbonhidrat ve yağ bulunması nedeniyle 100 g taze mantar yenildiğinde 30-40 kalori vermektedir.[2]

---

1 TÜİK. 2015. Türkiye İstatistik Kurumu. www. tuik.gov.tr

2 C., Özdemir, *Mantar Yetiştiriciliği*, T.C. Samsun Valiliği Samsun İl Tarım Müdürlüğü Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şubesi Yayını, 2010.

Yüzyıllardır insanoğlu için iyi bir gıda kaynağı olan mantarlar, yüksek protein ve vitamin içeriğinin yanı sıra; lif, karbonhidrat ve mineral maddeler bakımından zengin olup, düşük yağ oranına sahip olan değerli bir gıdadır. Mantarlar sindirimi kolay proteinlere sahip olmaları nedeniyle diğer sebzelerden ayrılmaktadırlar. Bitkisel et olarak adlandırılabilecek istiridye mantarı insan sağlığı açısından taşıdığı yüksek besleyicilik değeri, tıbbi özelliklerinin yanında kaliteli aroma ve lezzetiyle değerli bir protein kaynağı olarak son derece dikkat çekicidir. Dünya nüfusunun % 30'unun proteince yetersiz beslenmekte olduğu ve taze mantarların yaş ağırlık üzerinden % 4 protein içerdiği düşünüldüğünde, mantarlar beslenme açısından alternatif olarak son derece cazip hale gelmektedir.[3]

Ülkemizin kültür mantarı üretimi için gerekli hammadde potansiyeli oldukça yüksektir. Çevre kirlenmesine yol açan birçok endüstriyel ve tarımsal atıkların mantar yetiştirmede kompost olarak kullanılması ve bunların teminindeki kolaylıklar üretimi cazip hale getirmektedir. Kültür mantarı senenin her gününde üretilebilen bir ürün olması bakımından gıda sanayine ve bu sanayinin kampanya boşluklarının doldurulmasına destek olabilmektedir. Günümüzde kavak, meşe, çam, kayın, akçaağaç, huş gibi ağaç türlerinin talaşı, hububat samanı, mısır koçanı, çay artığı, kahve pulpu, ayçiçeği tohum kabuğu, pamuk tohumu atıkları gibi birçok tarımsal atık mantar yetiştiriciliğinde yetişme ortamı olarak kullanılabilmektedir. Kültür mantarlarının hızlı ve yüksek verimlerle üretilmesi ve besleyici bir kaynak olmasından dolayı insanların geçiminde ve yoksulluğun azaltılmasında bir katkı sağlamaktadır. Kültür mantarcılığında toprağa bağımlılık olmadığından kentlerde, kırsal bölgelerde istenilen suni ortamlar oluşturularak kültürü yapılabilmektedir. Ayrıca organik maddelerin dönüşümünü sağladığından küçük tarım sistemlerinin gelişmesine imkan sağlar. Örneğin organik maddeler üzerinde hem mantar yetiştirilmesi hem de mantar hasadından sonra da geriye kalan kompost bitki yetiştirilmesinde değerlendirilmektedir. Kültür mantarcılığı ekonomik olması, besleyicilik ve tıbbi açıdan katkı sağladığı için insanların geçim şartlarına direk etki yapmaktadır.[4]

Türkiye'de mantar yetiştiriciliği 1960 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde başlamış ve Ankara'da kültür mantarı yetiştiriciliği yapan ilk özel işletme de 1963 yılında kurulmuştur. İlk kamu işletmesi ise Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Toprak ve Su Araştırma Enstitüsü tarafından 1970 yılında kurulmuştur.

---

[3] N., Doğan, Doğan C., Hayoğlu İ., "Farklı Sıcaklık ve Süre Uygulamalarının Pleurotusostreatus (İstiridye Mantarı)'un Bazı Özelliklerine Etkisi", *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 18 (4), 2014, s. 10-16.

[4] Şen S., Yalçın M., "Dünya ve Türkiye'de Kültür Mantarcılığı ve Geliştirilmesi", *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi 20-22 Mayıs 2010*, C. III, s. 1208-1216.

Türkiye mantar üretim miktarı 1970'li yılların başında yıllık 80 ton olarak belirtilmektedir. 1982 yılına gelindiğinde bu miktarın 750 ton ve 1995 yılında ise 7.728 tona ulaştığı görülmüştür. 2012-2014 yılları arasında Türkiye de mantar yetiştiriciliğinin bölgeler bazında dağılımına bakıldığında, Akdeniz Bölgesi, diğer bölgelere göre daha hızlı gelişim göstermektedir. Üretim artış miktarları bu iki yıllık periyotta Akdeniz Bölgesinde 3.270 ton, İç Anadolu Bölgesinde 1.152 ton ve Marmara Bölgesinde 135 ton olarak belirtilmektedir. 2014 verilerine göre mantar yetiştiriciliğinin bölgeler ve öne çıkan iller bazında dağılımı değerlendirildiğinde; ilk sırayı Akdeniz Bölgesi almakta olup, üretimin en fazla olduğu il Antalya'dır (20.617 ton). Marmara Bölgesinde Kocaeli (3.295 ton) Antalya ilini takip etmektedir. Son yıllarda ise Ege Bölgesinde İzmir ili (500 ton) ve İç Anadolu Bölgesinde Konya (4.429 ton) ve Ankara (636 ton) illerinin üretimde öne çıktığı görülmektedir.[5] (TÜİK, 2015). Kültür mantarının Ankara ili sınırlarında üretim miktarları yıllara göre değişim (artış-azalış) göstermektedir. Ankara ili sınırlarında 2004 yılında sadece Bala ilçesinde (8 ton) üretim yapıldığı 2005-2010 yılları arasında ise herhangi bir üretim verisine rastlanmadığı ve dolayısıyla işletmelerin aktif olmadığı görülmektedir. 2011 yılında Akyurt (10 ton) ve Elmadağ (146 ton) işletmelerinin aktif olmalarıyla birlikte Ankara da mantar üretiminin yeniden başladığı ve devam ettiği söylenebilir. Günümüze kadar Ankara ili ve çevresinde özel işletme sayısı yıllara göre değişim göstermiştir.[6] Deniz ve arkadaşlarına (2016) göre; Aralık 2014 Temmuz 2015 tarihleri arasında Ankara ilindeki yıllık üretim miktarı ton aralığında olan küçük ve orta ölçekli 15 adet işletme tespit edilmiş, aktif olan 12 işletme ile görüşülmüştür. Görüşülen işletme ve ilçelere ait veriler de işletmelerin %34'ü Pursaklar, %25'i Akyurt ve Çubuk ile %8'i Kalecik ve Kazan ilçelerinde yer aldıkları bildirilmiştir. İşletme sahiplerinin eğitim durumlarına ilişkin olarak; %33'ü ilköğretim, %33'ü lise, %34'ü ise üniversite mezunu olarak sıralanmaktadır. İşletme sahiplerinin %67 sinin geçim kaynağı sadece mantar yetiştiriciliği olup, %33 ü farklı alanlarda da çalışmakta oldukları elde ettikleri veriler de yer almaktadır.

Bu çalışma ile Türkiye›de ve Çubuk ilçemizde mantar yetiştiriciliğinin durumu, Kültür Mantarı (*Agaricusbisporus:* şapkalı mantar) yetiştiriciliği, Kayın (*Pleurotusostreatus:* İstiridye) Mantarı yetiştiriciliği, Kompost yapımı ve mantar yetiştiriciliğinin ilçemiz ekonomisine katkısı noktasında mevcut durumu ortaya koyabilmek amaçlanmıştır.

---

5 TÜİK. 2015. Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuik.gov.tr.

6 Deniz M. U., Tütüncü Ş., Eren E.,"Ankara İli Kültür Mantarı Yetiştiriciliğinde Tespit Edilen Sorunlar" *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4(3), 2016, s. 182-188.

Ülkemizde Mantar Yetiştiriciliği

Ülkemizde Mantar yetiştiricileri için de desteklerin olduğu Avrupa Birliği tarafından sağlanan Katılım Öncesi Yardım Aracı IPARD (Instrument for Pre-Accession Assitance-IPA) ve Tarım Bakanlığı tarafından ortak çalışmalar da yürütülüyor. Türkiye'de bu desteklerin yönetimi Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından sağlanmaktadır. Çubuk ve çevresinde mantar yetiştiriciliği yapmak isteyenler; yaklaşık 5.000 Euro ile 500.000 Euro civarında ve 2014-2020 yılına kadar geçerli olan, IPARD desteklerinden yararlanabilirler (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu. TKDK. Ekim 2017).

Şekil 1: İstiridye Mantarı

Şekil 2: Çubuk İlçesindeki Bir İstiridye Mantarı Üretimhanesi

Ülkemizde Kültür Mantarı Üretimi miktarları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK. 2016) ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization of the United Nations FAO. 2015) 2009 ila 2016 yılları arasındaki verilerine göre Tablo 1'de bildirilmektedir.

Tablo 1: Ülkemizde 2009-2014 Yılları Arası Kültür Mantarı Üretimi (ton) **(TÜİK. 2016., (FAO.) 2015).**

Yıllar	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Miktar	19.501	21.559	27.058	33.750	34.494	38.761	39.495	40.272

Türkiye'de kültür mantarı üretim ve tüketiminin bölgelere göre dağılımı ise Eren ve Pekşen 2016'a göre aşağıdaki Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Türkiye'de kültür mantarı üretim ve tüketiminin bölgelere göre dağılımı *(Eren ve Pekşen 2016)*

Bölgeler	Üretim miktarı (%)	Tüketim miktarı: (ton/gün)
Akdeniz	83	54
Marmara	26	23
Ege	10	19
İç Anadolu	7	18

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının 13 Eylül 2017 tarih 30179 sayılı Resmi Gazetede yayınladığı Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında 2017/22 numaralı Tebliğ ile Kültür mantarı üretimin tesislerini Destek kapsamına almıştır. Tebliğin amacı; doğal kaynaklar ve çevrenin korunmasını dikkate alarak kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, tarımsal üretim ve tarıma dayalı sanayi entegrasyonunun sağlanması için küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, tarımsal pazarlama altyapısının geliştirilmesi, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması, kırsal ekonomik alt yapının güçlendirilmesi, tarımsal faaliyetler için geliştirilen yeni teknolojilerin üreticiler tarafından kullanımının yaygınlaştırılması, yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliklerinin artırılması, kırsal toplumda yerel kalkınma kapasitesinin oluşturulmasına katkı sağlamak için yeni teknoloji içeren yatırımların desteklenmesine ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

Bu Tebliğ 1/1/2016-31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak için kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlar için yapılacak hibe ödemelerine ilişkin hususları kapsamaktadır.

Bu Tebliğde geçen; Madde 4-(1) (s) Tarımsal üretime yönelik sabit yatırımlar: Büyükbaş, küçükbaş, hindi ve kaz yetiştiriciliği, su ürünleri ve kültür mantarı üretimine yönelik sabit yatırım tesislerini kapsamaktadır.[7] (Resmi Gazete 13.Eylül 2017).

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü (BÜGEM) MART 2017 verilerinde 2002 yılından başlayan ve 31.12.2016 itibarıyla Tablo 3'de yer alan mantar yetiştiriciliği Destekleme Ödemelerini Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler adı altında gerçekleştirildiği bildirilmiştir.

[7] Resmi Gazete 2017. 13 Eylül 2017 Çarşamba tarih ve 30179 sayılı Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında 2017/22 numaralı Tebliğ.http://www.resmigazete.gov.tr.

Tablo 3: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü (BÜGEM) MART 2017

Destekleme Ödemeleri (Milyon TL)												
Destek Konusu	**2002**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Alan Bazlı Tarımsal Destekler	1.558	2.661,30	2.461,90	1.953,10	1.078,60	1.858,70	1,996,30	2.157,90	2.189,10	2.406,40	2.605,10	2.694,62
Yem Bitkileri Desteği	35,6	564,2	686,9	303,3	230,7	252,9	292,8	293,5	311,4	334,4	338,4	344,59
Fark Ödemesi Destekleri	186,1	1.290,10	1.782,20	1.646,50	2.002,10	2.071,50	2.503,40	2.378,70	2.641	2.841,40	2.726,90	3.128,78
Telafi Edici Ödeme Kapsam. Destek	41,5	59,9	61,5	63,2	69,5	76,7	82,2	98,8	111,7	120,8	139,4	168,4
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	-	38,3	92,7	97	99,9	112,7	120,7	165	149,4	176,7	277,2	334,61
Genel	1.821,20	4.387,00	4.802,90	4.435,90	3.538,20	4.351,20	4.959,70	5.093,90	5.402,60	5.519,70	6.087,00	6.671
31.12.2016 tarihi itibariyle												

Bitkisel Üretiminize Diğer Bir Destekte Ziraat Bankasından!

Yasalara uygun bir şekilde mantar üretim tesisi kurmak isteyen girişimcilere Ziraat Bankası bitkisel üretim kredileri altında uygun faiz oranları ile kredi sağlamaktadır. Banka tarafından bitkisel üretim kredileri adı altında mantarcılık da mevcuttur. Tüm bitkisel destekleri listesi aşağıdaki gibidir. Bitkisel Üretim KredileriTahıllar, endüstri bitkileri, yağlı tohumlar, baklagiller, yumrulu bitkiler, yem bitkileri, tıbbi ve aromatik bitki ve sertifikalı tohumluk yetiştiriciliği, sertifikalı tohum işleme ve pazarlama, tarla sebzeciliği, meyve yetiştiriciliği, serada meyve ve sebze yetiştiriciliği, açıkta ya da serada iç/dış mekan süs bitkisi yetiştiriciliği, mantar yetiştiriciliği vb. gibi bitkisel üretim konularında yapılan yatırım ve üretim faaliyetlerinin finansmanına yönelik olarak kredi kullanılabilmektedir.[8]

[8] T.C. Ziraat Bankası A.Ş. 2018. Bitkisel Üretim Kredileri. https://www.ziraatbank.com.tr/tr/kurumsal/tarim/bitkisel-uretim-kredileri.

Mantarcılık Destekleme Genel Şartları Nedir?

İlk olarak vergi dairesine kayıt olunuz. Bu sizin ileride ürünlerinizi pazarlamanız içinde çok faydalı olacaktır. Özellik ile büyük firmalara ürün satmayı planlayanların sattıkları ürün için mutlaka fatura kesmeleri gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek içinde vergiye muaf olmanız şarttır. Yoksa yaptığınız üretimi kaçak olarak pazarlarda ya da el altı olarak satarsınız ki bu sizin büyümenize en büyük engeldir.

Kültür veya istiridye mantarcılığı yapacakların herhangi bir ustalık belgesine ihtiyacı yoktur. Doğrudan belediyenize başvuru yaparak kuracağınız iş yeri adresini belirterek ruhsat talebinde bulunabilirsiniz. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken. Şayet mantar üretim tesisi ortak kullanım alanları (apartman altları) olmaması gerekmektedir. Kendinize ait bir evin altına rahatlık ile belediyeden ruhsat alabilirsiniz. Ortama masraf metrekare alanına göre belirlenir ve 2 TL ile 3 TL arasında ücretlendirme yapılır. Gıda üretim belgesi almalısınız. Belediyeden iş yeri kurma ruhsatını aldığınız zamandan sonra 30 gün içinde mutlaka Tarım, Hayvancılık ve Gıda Bakanlığı tarafından gıda üretim belgesi almanız gerekmektedir. Bu belge size 150 TL ile 200 TL arasında mal olacaktır. Kalite belgesi alınız. Marketlere veya pizzacılar ya da herhangi bir ticari meskene ürün pazarlamak için kalite belgesine (İSO-9001:2008 Kalite Yönetim Sistemi, İSO-22000:2008 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi: ISO belgesi, İyi Tarım Uygulamaları belgesi: ITU belgesi) ihtiyaç duyarsınız.[9]

Bu çalışma ile, ülkemiz ve Çubuk ilçemiz de Kültür Mantarı (*Agaricusbisporus:* şapkalı mantar) yetiştiriciliği, Kayın (*Pleurotusostreatus:* İstiridye) Mantarı yetiştiriciliğinin durumu, Kompost yapımı ve mantar yetiştiriciliğinin ilçemiz ekonomisine yapacağı ciddi dereceki katkılar konusunda bilgiler vermek hedeflenmiştir.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Mantarcılık Hibe Destekleri Nasıl Alınır?

2017 yılı öncesinde mantarcılık adına destek vermeyen Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu 2018 yılında başlattığı IPARD 2 programına kültür ya da istiridye mantar üretimini destekleme dahil etmiştir. Yapmış oldukları çağrı ilanları ile sadece desteklenen illerde kurulan mantar üretim tesislerine destek vermektedir. Yine destek verilen iller içerisinde mantarcılık yapanlar da çağrı ilanlarını takip ederek var olan üretim hanelerini devlet destekleri ile büyütebilir ya da modernize edebilirler. Kurum tarafından desteklenen illere ait harita Tablo 4'te verilmiştir.

[9] KOSGEB 2017. Mantar Üretimine Devlet destekleri. https://www.kosgebkredi.net/mantar-yetistiriciliginedevletten-tam-destek/.

Tablo 4: TKDK Mantarcılık Desteklenen İl Haritası (KOSGEB 2017.)

1. Afyonkarahisar	8. Balıkesir	15. Diyarbakır	22. Kahramanmaraş	29. Manisa	36. Sivas
2. Ağrı	9. Burdur	16. Elazığ	23. Karaman	30. Mardin	37. Şanlıurfa
3. Aksaray	10. Bursa	17. Erzincan	24. Kars	31. Mersin	38. Tokat
4. Amasya	11. Çanakkale	18. Erzurum	25. Kastamonu	32. Muş	39. Trabzon
5. Ankara	12. Çankırı	19. Giresun	26. Konya	33. Nevşehir	40. Uşak
6. Ardahan	13. Çorum	20. Hatay	27. Kütahya	34. Ordu	41. Van
7. Aydın	14. Denizli	21. Isparta	28. Malatya	35. Samsun	42. Yozgat

Çubuk İlçemizde Mantar Yetiştiriciliğindeki Son Durum;

Çubuk'ta, Kültür Mantarı (*Agaricusbisporus:* şapkalı mantar) yetiştiriciliğini yaklaşık 2000 metrekarelik 14 odalı bir alanda en geniş çapta yapan firmanın 22 çalışanı vardır. Bu işletmenin çalışanlarının %80'inden fazlası Çubuktan, diğerleri ise çevre ilçelerdendir. İşletme oda başına yaklaşık 15-20 ton kompost yüklemektedir. Kompost ton başına nakliye dahil yaklaşık 600 TL olup, bir üretim hanenin kompost maliyeti 9.000-10.000 TL civarındadır.

Bu büyük tesisin aylık yaklaşık elektrik tüketim bedeli yaklaşık 5.000 TL civarı olup sulama ihtiyaçlarını kurduğu artezyen sisteminden karşılamaktadır. Misel üretmediği için kompost hazırlama maaliyeti daha fazla olacaktır. Düzenli bakımla 32. gün sonunda flash alıyorlar. Gerek mevsimsel gerekse üretimsel sebeblerle oluşan sinek ve böcekler ile pestisit kullanarak mücadele yapıyorlar. Bunlar tarım kalitesini olumsuz etkilerken üretim maaliyetini de artırıyor. Günde ortalama 2 ton aylık 60 tona yakın kültür mantarı üretebilen, Çubuklu mantar yetiştiricileri Ankara'daki mantar üretiminin yarıya yakınını yapmaktadırlar. Ancak yaz aylarında tatile giden müşterilerinin peşinden mantarlarını da tatil beldelerindeki marketlere yollamaları nakliye maaliyetlerini artırıyor.

Çubuk'ta, Kayın (*Pleurotusostreatus:* İstiridye) Mantarı yetiştiriciliğinin durumu ise 100 metrekarelik tek çadırlı bir üretici ve dört odalı yaklaşık 400 metrekarelik alanda yapan diğer küçük işletmeci, ürettikleri ortalama aylık 10-12 ton İstirdye mantarını rahatlıkla Çubuk ve yakın çevresindeki semt pazarlarına ve marketlerine verdiklerini belirtmektedirler.[10]

[10] M., Sert, Çubuk İlçesindeki bazı Mantar Üretimhanelerinin ziyaretindeki gözlem notları, 2017.

Sonuç

Ankara'nın en büyük mantar üretim merkezlerinden birinin de bulunduğu Çubuk ilçesinde Belediyemiz ve Üniversitemiz iş birliği ile mantar yetiştiriciliği kursları düzenlemek ve bu iş birliği çerçevesinde kurulabilecek bir işletme ile mantar yetiştiriciliği yapmak ve isteyen üreticilere kompost üreterek temin etmenin bölgede mantar yetiştiriciliğine dolayısıyla Çubuk ekonomisine katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Ayrıca Çubuk ilçemizde yetiştiriciliği yapılan İstridye Mantarının diğer türleri besin değerinin yanı sıra dünyada çeşitli ülkelerde farklı hastalıklarda, Geleneksel ve Tamamlayacı Tıp Uygulamalarında tedavi amaçlı olarak kullanılmaktadır. Genel olarak, Pleurotus mantarlarının antibiyotik, antiviral, antibakteriyel, bağışıklık sistemini güçlendirici, antitümör, antikolesterol ve antioksidant özellikleri belirlenmiş olup, ilçemizde yapılan İstridye mantarı yetiştiriciliği bu yönü ile de desteklenerek değerlendirildiğinde bu türün Üniversitemiz Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi bünyesindeki bazı uygulamalarda kullanılabileceği ve ilçemiz ekonomisine de büyük anlamda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bulgaristan, Yunanistan, Almanya, İngiltere ve Fransa Avrupa'da başlıca mantar ihracatı yaptığımız ülkelerdir. Bunların dışında yakın Ortadoğu Ülkeleri ve komşu devletlerimiz de yavaş yavaş talepler almaya başlayan mantar sektörümüz Libya ve Lübnan pazarlarına da girmiş durumdadır. Bu ülkelere olan ihracatta nakliye ve navlun maliyetlerinden dolayı Çin ile rekabet edebilecek durumdayız.[11]

İlçemizde yapılan mantar yetiştiriciliği kapasiteleri gerek alınacak destek ve teşvik kredileri gerekse yeni yatırımlarla arttırıldığında konum olarak havalimanına bu kadar yakın olan üretimin dış ülkelere ihracatında büyük kolaylıklar sağlayacağı aşikardır, zira bugün Akdeniz bölgesinin en gözde mantar yetiştiricisi Korkuteli ile Antalya havalimanı arasındaki mesafe Çubuk ile Esenboğa havalimanı arasının 3 katı kadardır. Buna rağmen Ülkemizin Yıllık mantar üretiminin %80'ine yakını bu ilçede yapılmaktadır.[12]

Hem iç hem de dış pazara kolay ulaşım imkanlarına sahip Çubuk ilçemizde yapılan Mantar yetiştiriciliğinin desteklenmesi ve geliştirilmesi, yalnızca ilçemizin değil aynı zamanda Ülkemiz ekonomisinin de gelişmesine olumlu katkılar sağlayacağı düşüncesindeyiz.

---

[11] AİB., Antalya İhracatcılar Birliği, 2013; Eren E., "Kültür mantarı yetiştiriciliği ve ekonomisi" *Tarım Türk Dergisi*, 13 (9), 2013, s. 20-23; Zhang Y, Geng W, Shen Y, Wang Y, Dai YC., "Edible mushroom cultivation for food security and rural development in China: bio-innovation, technologicaldisseminationandmarketing", Sustainability, 6, 2014, 2961-2973;

[12] AİB., Antalya İhracatcılar Birliği, 2013.

KAYNAKÇA

AİB., Antalya İhracatcılar Birliği, 2013.

Ankara İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü (2.3.2017) Ankara-Mantar-Uretiminde-Ataga-Geciyor, https://ankara.tarim.gov.tr/Haber/305.

Deniz M. U., Tütüncü Ş., Eren E., "Ankara İli Kültür Mantarı Yetiştiriciliğinde Tespit Edilen Sorunlar" *Türk Tarım- Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4(3), 2016, s. 182-188.

Doğan N., Doğan C., Hayoğlu İ., "Farklı Sıcaklık ve Süre Uygulamalarının Pleurotusostreatus (İstiridye Mantarı)'un Bazı Özelliklerine Etkisi", *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 18 (4), 2014, s. 10-16.

Eren E., "Kültür mantarı yetiştiriciliği ve ekonomisi" *Tarım Türk Dergisi*, 13 (9), 2013, s. 20-23.

--------, "Kültür mantarı yetiştiriciliğinde hastalık ve zararlılar", *Yemeklik Kültür Mantarı Çalıştayı (12-13 Mayıs 2014)*, Antalya, s. 25-33.

Eren E, Pekşen A., "Türkiye'de kültür mantarı üretimi, sorunları ve çözüm yolları", *1. Ulusal Mikoloji Günleri (1-4 Eylül 2014)* Özet Kitabı, Erzurum, s. 29.

Erkel İ., "Dünya'da ve Türkiye'de kültür mantarcılığının durumu" *Türkiye 4. Yemeklik Mantar Kongresi (2-4 Kasım 1992)*, Yalova, s. 1-8.

Erkal S, Aksu Ş., "Türkiye'de kültür mantarı sektöründeki gelişmeler ve işletmelerin yapısal özellikleri", *Türkiye 6. Yemeklik Mantar Kongresi (20-22 Eylül 2000)*, Bergama-İzmir, s. 55-68.

FAO. 2015. Food and Agriculture Organization of the United Nations. http://faostat.fao.org (12.10.2015)

Günay A. *Mantar Yetiştiriciliği*, İlke Kitabevi Yayınları: 2, Kültür Dizisi: 1, Ankara.

KOSGEB 2017. Mantar Üretimine Devlet destekleri. https://www.kosgebkredi.net/mantar-yetistiriciligine-devletten-tam-destek/.

Özdemir C., *Mantar Yetiştiriciliği*, T.C. Samsun Valiliği Samsun İl Tarım Müdürlüğü Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şubesi Yayını, 2010.

Pekşen A., "Mantarların insan hayatı ve sağlığındaki yeri" *Bahçe Haber*, 2(1), 2013, s. 10-15.

--------, "Türkiye'de kültür mantarı yetiştiriciliği", *Yemeklik Kültür Mantarı Çalıştayı (12-13 Mayıs 2014)*, Antalya, s. 19-23.

Remi Gazete 2017. 13 Eylül 2017 Çarşamba tarih ve 30179 sayılı Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında 2017/22 numaralı Tebliğ.http://www.resmigazete.gov.tr

Royse DJ. 2014. A globalperspective on thehighfive: *Agaricus, Pleurotus, Lentinula, Auricularia&Flammulina*. In: Manjit Singh (Ed.) Proceedings of the 8th International Conference on Mushroom Biology and Mushroom Products, New Delhi, India, p. 1-6.

Sert M., Çubuk İlçesindeki bazı Mantar Üretimhanelerinin ziyaretindeki gözlem notları, 2017.

Sing M., Mushroom Production: An Agribusiness Activity. Mushrooms-Cultivation, Marketing and Consumption (Eds. Singh M, Vijay B, Kamal S and Wakchaure GC). Directorate of Mushroom Research, Chambaghat, Solan, 2011.

Şen S., Yalçın M., "Dünya ve Türkiye'de Kültür Mantarcılığı ve Geliştirilmesi", *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi 20-22 Mayıs 2010*, C. III, s. 1208-1216.

Tarım ve kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu. TKDK. Ekim 2017. http://www.tkdk.gov.tr

T.C. Ziraat Bankası A.Ş. 2018. Bitkisel Üretim Kredileri. https://www.ziraatbank.com.tr/tr/kurumsal/tarim/bitkisel-uretim-kredileri

TÜİK. 2015. Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuik.gov.tr

TÜİK Veriye Erişim ve Yayın Kataloğu (2015) http://www.tuik.gov.tr http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=0&KITAP_ID=208

Ulusal Tarım (2015) http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=0&KITAP_ID=208

Wasser SP., "Medicinalmushroomscience: history, currentstatus, futuretrends, andunsolvedproblems" *Int J MedMushrooms*, 12(1), 2010, s. 1-16.

Zhang Y, Geng W, Shen Y, Wang Y, Dai YC., "Edible mushroom cultivation for food security and rural development in China: bio-innovation, technological dissemination and marketing", *Sustainability*, 6, 2014, 2961-2973.

Ankara İli'nin Çubuk Bölgesi'nde Bal Arısı Üretim Potansiyeli ve Apiterapi

Namaitijiang Maimait[*], Salih Mollahaliloğlu[**], Hüseyin Ayhan[**]

Özet

Apiterapi ya da arı tedavisi; bal, polen, propolis, arı sütü ve arı zehiri gibi bal arısı ürünlerinin kullanıldığı bir geleneksel tıp uygulamasıdır. Apiterapi, bal arısı tarafından üretilen maddelerin sağlığı koruma ve tedavi amaçlı kullanılmasıdır. Pek çok bal arısı türü Ankara'nın Çubuk ilçesi dâhil, Türkiye'de yaygın olarak bulunur. Bu çalışmanın amaçları, apiterapi uygulamasının Türkiye'de kullanım yaygınlığını belirlemek ve Çubuk ilçesinin apiterapi tedavisini destekleyebilecek düzeyde arıcılığa uygunluğunu saptamaktır. Çalışma hazırlanırken Google, Google akademi, PubMed veri tabanları, resmi devlet web siteleri ve apiterapi ve arıcılık ile ilgili araştırma enstitülerinin web sitelerinden yararlanıldı. Veri tabanları taranırken "Apiterapi", "Apiterapi ve Sağlık", "Türkiye'de Apiterapi", "arıcılık" ve "arı yetiştiriciliği" kombinasyonları kullanıldı. Taramaya hem İngilizce hem de Türkçe yazılmış tüm veriler dâhil edildi. "Apiterapi" ile "Türkiye'de Apiterapi ve arıcılık" ile ilgili haberler, araştırma makaleleri ve raporlar derlenip analiz edildi. Apiterapi uygulaması köklü bir tarihe sahip olup; bal ve diğer arı ürünlerinin tedavi edici özellikleri Veda, İncil ve Kur'an-ı Kerim gibi dini metinlerde bahsedilmesine rağmen, apiterapi diğer geleneksel tıp tedavilerine kıyasla daha az bilinmektedir. Türkiye'de de durum farklı olmayıp, henüz

[*] Yrd. Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı ABD,.
E-posta: nimetcan@ybu.edu.tr

[**] Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Halk Sağlığı ABD & Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi.
E-posta: smho@ybu.edu.tr

[***] Yrd. Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu,
Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü & Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi,
E-posta: huseyinayhan@ybu.edu.tr

bir apiterapi merkezi bulunmamaktadır. Arıcılık ile uğraşan 150.000 aileye ve 6.8 milyon arı kolonisine sahip olan Türkiye arıcılık alanında dünyada ikinci sırada bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'de 3.900'ü endemik olmak üzere 10.000 yerli bitki türü bulunmaktadır ve bu durum arıcılık için bir avantaj sağlamaktadır. Çubuk, Türkiye'de İç Anadolu Bölgesi'ndeki Ankara'ya bağlı bir ilçedir. Çubuk'ta arıcılık için uygun olabilecek pek çok bitki türü bulumaktadır ve ilçe Ankara il merkezine oldukça kısa mesafededir. Apiterapi, diğer geleneksel tıp tedavilerine kıyasla Türkiye'de daha az kullanılmaktadır. Türkiye arı yetiştiriciliği alanında dünyada ikinci sırada yer aldığından, bu avantajlı durum apiterapi kullanımını geliştirmek için kullanılmalıdır. Çubuk ilçesi, Ankara'da arıcılık için uygun olarak belirlenmiş bölgelerden biri olup, ilçede arıcılığın gelişmesi apiterapiyi destekleyebilir ve ilçe ekonomisine katkıda bulunabilir.

Anahtar Kelimeler: *Tedavi, arıcılık, arıcılık, Çubuk, Ankara.*

Apitherapy and Potential Honey Bee Production of Çubuk District, Ankara

Abstract

Apitherapy or bee therapy is a branch of traditional medicine that uses honey bee products including honey, pollen, propolis, royal jelly and bee venom. Apitherapy is the use of honeybee produced substances for health and healing. Honey bees species are found nationwide in Turkey and can be seen in many different locations, including Çubuk district of Ankara. Aim of this study was to explore whether Apitherapy common use in the country or not? And to determine whether the Çubuk district of Ankara suitable for apiculture to support Apitherapy treatment or not. This is an exploratory study. Information searches were conducted using Google, Google scholar, PubMed data bases, government official website and websites of research institutes for Apitherapy and apiculture. The search combinations used to search the knowledge base included "Apitherapy", "Apitherapy and Health", "Apitherapy in Turkey", "apiculture" and "honeybee keeping". The all information written in English and Turkish were included. All research articles, reports and news related to Apitherapy and apiculture in Turkey were collected and analysed. The Apitherapy has long history, Use of honey and other bee products in human treatments and healing properties are included in many religious texts including the Veda, Bible and Quran however the apithrap treatment is not very popular compare to other traditional treatments in the world including Turkey.

So far there is no Apitherapy center in Turkey yet. With 150,000 families engaged in beekeeping and 6.8 million bee colonies, Turkey is at the second place in apiculture in the world. Turkey is a home to 10.000 native plant species, nearly 3.900 of which are endemic which advantage for apiculture is. Çubuk is a town and district of Ankara Province in the Central Anatolia region of Turkey, outside the city of Ankara. Çubuk has many type of plants that can be suitable for apiculture and the district is very close to Ankara city center. The Apitherapy is not commonly use in Turkey compare to other traditional treatments. Turkey is at the second place in apiculture in the world since Turkey has many honeybees should use this advantage to develop the Apitherapy treatment. The Çubuk district is one listed place that suitable for apiculture in Ankara. The apiculture could support the Apitherapy and also could be one of the sources to increase economic of the district.

Key Words: *Apitherapy, apiculture, honeybee keeping, Çubuk, Ankara.*

Giriş

Bilim geliştikçe arı ve arı ürünlerinin insan üzerindeki etkisini her geçen gün daha iyi anlamaya ve öğrenmeye başlıyoruz. Tarihte birçok insanın arı ve arı ürünleri ile birçok hastalığı yendiği ve tedavi olduğu görülmüştür. Apiterapi veya arı tedavisi geleneksel tıbbın bir dalıdır.[1] Apiterapi, arı poleni, bal, arı tutkalı, arı sütü, balmumu ve arı zehri gibi bal arısı ürünlerinin terapatik kullanımını içerir. Apiterapinin en yaygın olarak bilinen ve en iyi şekilde uygulanan yöntemi Arı Zehri Terapisidir. Bu terapi arı iğnelerinin medikal olarak kullanımını içerir. Arı zehrinin iltihaplanmaları azalttığı ve vücudun bağışıklık sistemini geliştirdiği düşünülmektedir. Birçok kişi apiterapiden bahsederken Arı Zehri Terapisini kastetmektedir (apitherapy.org).

Bal arıları 100 milyon yıldır bal yapmaktadırlar. İnsanların arı kolonileriyle doğrudan temas ettikleri gün Apiterapi tarihte yerini almıştır dersek doğru bir yaklaşım olur. Daha sonra, ilk arıcılar özellikle tatlı bal, acı arı ekmeği ve tatlı-ekşi büzücü arı larvaları gibi arı ürünlerini ortaya çıkarmışlardır. 50 milyon yıl önce yer kürede var olan arıların ürünleri tüketilmeye başlandığında ve arı zehrine maruz kalındığında apiterapinin tarihi de kayıt altına alınmaya başlanmıştır. "İnsanların varlığından önce, Paleozoik dönemin Karbonifer döneminde yeryüzünde böceklerin varlığına fosiller tanıklık etmektedir. Arılar, nispeten değişmemiş formda, yaklaşık 50 milyon yıl önce varlardı.[2] Arıcılığa ait tarihsel ilk bulgular, İspanya'nın Valencia kentinde yapılan kazılara göre

[1] Jae-Dong Lee, Hi-Joon Park, Younbyoung Chae and Sabina Lim, "An Overview of Bee Venom Acupuncture in the Treatment of Arthritis" *Evid Based Complement Alternat Med.*, Mart 2005, s. 79-84.

[2] Broffman, Nicholas, *Products from the Hive and their Uses* Available: http://www.apitherapy.org/AAS/broffman.html [September 12, 1999].

MÖ 7.000 yıllarına dayanmaktadır. MÖ 3.000 yıllarında Mısır'da Nil nehri boyunca gezginci arıcılık yapılmaktaydı. 3.200 yıllık Firavun mezarında kurumuş bal bulunmuştur. Anadolu'da 3.000 yıl önce yaşayan kavimlerden Sümerler, balı ilaç olarak kullanmıştır.[3] Arılar; Hymenoptera (Zar kanatlılar) takımında, Apidae familyasının Apis cinsini oluşturan böceklerdir. Yeryüzünde 25.000 kadar tanımlanmış arı türü bulunmaktadır. Balarısı (Apis mellifera) dışındaki türler yabanarıları olarak bilinmektedir. Ancak Apis mellifera dışında yeryüzünde 10 civarında daha balarısı türü mevcuttur ve bunlar Uzak Doğu ülkelerinde bulunmaktadırlar. Ülkemizin iklim koşulları, topografik yapısı ve yeryüzündeki konumu bitki örtüsünü ve buna bağlı olarak diğer canlıları çeşitli ve bol kıldığı gibi, arı faunasının da çok zengin olmasına imkân tanımıştır. Örneğin, sadece Megachilidae familyasına ait 500'e yakın türün bulunduğu tespit edilmiştir. Ülkemizde toplam 2000 civarında arı türü olduğu tahmin edilmektedir. Arıcılık eski uygarlıklardan günümüze kadar insanların ilgisini çeken ve insan hayatında önemli yeri olan tarımsal bir etkinliktir. İnsanlara sunduğu doğal ürünlerle toplumun sağlıklı gelişimine, bitkisel üretimin sürekliliğinin sağlanmasına sosyo-ekonomik açıdan katkılarda bulunmaktadır. Arıcılık, toprağa bağımlı bir tarım kolu değildir ve bu nedenle, topraksız ve az topraklı çiftçiler için tek başına bir gelir kaynağı olabilmektedir. Sınırlı bir sermaye ile yapılabilmesi, kuruluş ve işletme maliyetinin düşük olması, kısa zamanda gelir getirmesi, arı ürünlerinin kolayca pazarlanabilmesi ve arıcılıkta en büyük girdi olan kovan, arı ve damızlık materyalin yurt içinden sağlanması, arıcılığı cazip kılan önemli sebeplerin başında gelmektedir.[4] Bu çalışmanın amaçları, apiterapi uygulamasının Türkiye'de kullanım yaygınlığını belirlemek ve Çubuk ilçesinin apiterapi tedavisini destekleyebilecek düzeyde arıcılığa uygunluğunu saptamaktır.

Materyal ve Metod

Bu araştırmada kullanılan veriler resmi yayınlamış olan makalelerden, apiterapi kurumu (apitherapy organisation), apiterapi derneği raporlarından ve Türkiye'deki arıcılık ve apiterapi ile ilgili resmi haberlerden alınmıştır. Yani bu araştırmada kullanılan veriler ikincil kaynaklardan edinilmiştir. Literatür taraması Google Scholar, PubMed, apiterapi kurumu raporları ve resmi haber sitelerinde yapılmıştır. Bu kaynaklardan taranan araştırmalar 2000-2017 yılları arasında yayınlanan Türkçe ve İngilizce yazılmış ilgili tüm yayınlar/raporlar/haberleri kapsamaktadır. Araştırma 1 Haziran'dan 2016 tarihinden Eylül 2017'ye kadar " Türkiye'deki arıcılık", "apiterapi"; "apiterapi ve tedavi",

[3] Korkmaz, Ali, *Anlaşılabilir Arıcılık*. Samsun Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü Yay., 2013.

[4] Orman ve Su İşleri Bakanliği Orman Genel Müdürlüğü. Bal Ormani Eylem Plani. 2013-2017. http://ogm.gov.tr/

"bal arısı ürünleri ve sağlık" kelimelerinin çeşitli kombinasyonları kullanılarak yürütülmüştür. Çalışmaya Türkiye'deki arıcılık ve apiterapi ile ilgili nicel ve orijinal makaleler dahil edilmiş; arıcılık ve apiterapi ile ilgili olmayan raporları, resmi olmayan veriler ya da haberler ve nicel olmayan veriler dahil edilmemiştir.

Bu çalışmada çeşitli kaynaklardan derlenmiş verilerin tamamı analizi için Excell programı kullanılmıştır. Ardından apiterapinin Türkiye'deki kullanımı, ***Çubuk'taki*** arıcılık şeklinde gruplandırılmıştır. Analiz edilirken Türkiye'nin farklı bölgelerindeki apiterapi ve arıcılık koşulları göz önünde bulundurulmuş ve Çubuk ilçesi üzerine odaklanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Apiterapi, arı ürünlerinin bir ya da birden fazla hastalığın önlenmesi ya da iyileştirilmesi amacıyla kullanılması şeklinde tanımlanabilir. İnsanların bir veya daha fazla hastalık durumunu; kontrol altına almak, sağlığını korumak, hastalıklarını önlemek, iyileştirmek ve iyileşmeyi devamlı hale getirmek amacıyla arı ürünlerinin (bal, polen, arı sütü, propolis, arı zehri, balmumu) bir araya getirilmesiyle uygulanan destek ya da tedavi yöntemidir. Apiterapi eski çağlara kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Apiterapi birçok hastalık için yaklaşık 3000 yıldır uygulanan bir tedavi yöntemidir. Özellikle Japonya gibi Uzakdoğu ülkeleri başta olma üzere bugün birçok ülkede apiterapi hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır.

Tüm dini metinlerde bal ve arıya yer verilmiştir. İncil, Matta 1:6'da "Yahya'nın devetüyünden giysisi, belinde deriden kuşağı vardı. Tek yediği, çekirge ve yaban balıydı" diye yazılıdır. Tevrat'ta ise, "Kulak ver, ey İsrail! Söz dinleyin ki, üzerinize iyilik gelsin, atalarınızın Tanrısı Rabbin size verdiği söz uyarınca süt ve bal akan ülkede bol bol çoğalasınız." denmektedir. Kuran'da Nahl Süresi 68. ve 69. ayetlerde "Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: 'Dağlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler edin. Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollarına gir.' Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için bir ibret vardır" denmektedir. Apiterapi Türkiye'de, diğer tamamlayıcı ve geleneksel tedaviye göre çok yaygın değildir ve hala Türkiye'de apiterapi merkezi bulunmamaktadır.

Arılar ve arıcılık, dünyanın hemen her ülkesinde insanların geçimine önemli katkılar sağlamaktadır. Arı ürünleri insanlık tarafından uzun süredir bilinmektedir. Arı türleri ve arıcılık uygulamalarındaki çeşitlilikler bölgeler arasında farklılık göstermektedir.

Dünyanın birçok yerinde oldukça önemli miktarlarda bal, hala vahşi arı kolonilerinin yağmalanmasıyla elde edilirken, diğer yerlerde bilgili ve yetkin kişiler tarafından arıcılık uygulamaları yapılmaktadır.

Günümüzde arıcılık, en yaygın tarımsal faaliyetlerden birisidir. Bugün dünyada 56 milyon dolayında arı kovanı bulunmakta ve bunlardan 1.2 milyon ton dolayında bal üretilmektedir. Üretilen balın yaklaşık 1/4'ü ticari amaçla kullanılmakta ve dış satımın %90'ı yaklaşık 20 adet bal üreticisi ülkeden yapılmaktadır. Dünyanın en çok kovan varlığına (65 milyon) sahip ve bal üreten (211 bin ton) ülkesi Çin'dir. Türkiye›de arıcılık, çok eski yıllardan beri bir gelenek olarak yapıla gelen sosyo-ekonomik bir faaliyettir. Türkiye sahip olduğu 4 milyon dolayındaki kovan varlığı ve 63 bin ton dolayındaki bal üretimi ile hem kovan varlığı hem de bal üretimi bakımından dünyanın en önemli ülkeleri arasındadır. Ancak bu önemli gelişmeye karşın, ülkemizde kovan başına ortalama bal üretimi 16 kg dolayında olup dünya ortalaması olan 20 kg›ın altındadır. Bununla birlikte, Türkiye›nin dünya bal ticaretinde %1.87›lik bir payla 10. sırada yer alışı sahip olunan kovan varlığı ve bal üretimiyle uyum sağlamamaktadır. Hem dünya bal ticaretindeki payımız hem de koloni başına bal üretimimiz dikkate alındığında, ülkemizin sahip olduğu mevcut arıcılık potansiyelinden yeteri kadar faydalanamadığımız ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan ülkemizde, bal dışında diğer arı ürünlerinin üretimi ve bal arılarının bitkisel üretimde yeterli tozlaşmanın sağlanması amacıyla kullanılmaları da yaygın değildir. Kovan başına bal üretiminin artırılması, bal üretimi yanında diğer arı ürünlerinin üretilmesi ve bal arılarının bitkisel üretimde daha yaygın kullanılması durumunda mevcut potansiyelimizi daha iyi değerlendireceğimiz açıktır. Ancak, ilkel ve geçit kovanlardan modern kovanlara geçişin büyük ölçüde tamamlanmış olması, koloni başına ortalama bal üretiminde bir miktar artışın sağlanması arıcılığımız için olumlu gelişmeler olarak sayılabilir. Kovan başına ortalama dünya bal üretimi 20 kg dolayında olup bu rakam Çin'de 33, Arjantin'de 40, Meksika'da 27, Kanada'da 64, Avustralya'da 55, Macaristan'da 40 ve Türkiye'de 16 kg dolayındadır. Bu ülkeler aynı zamanda dünyanın en çok bal ihraç eden ülkeleridir. Dünyada en çok bal ithal eden ülkeler ise; Almanya, ABD, Japonya, İngiltere, İtalya, İsviçre, Fransa, Avusturya ve diğer Avrupa ülkeleridir. Bu ülkelerden Almanya yalnız başına Türkiye'nin bal üretiminden daha fazla bal ithal etmektedir.[5]

[5] Nizip Ziraat Odası Başkanlığı. 2014. http://www.nizipziraatodasi.org/hayvansal-uretim/139-aricilik-ve-ari-yetistiriciligi-1.html

Tablo 1: Dünya bal üreticileri sıralaması (FAO, 2011)

Sıralama	Ülke	Üretim Değeri (x 1000$)	Üretim Miktarı (ton)
1	Çin	1.119.427	446.089
2	Türkiye	236.500	94.245
3	Ukrayna	176.412	70.300
4	ABD	168.131	67.000
5	Rusya	150.590	60.010
6	Hindistan	150.565	60.000
7	Arjantin	148.056	59.000
8	Meksika	145.002	57.783
9	Etiyopya	134.693	53.675
10	Iran	117.943	47.000

Tablo 1'den de anlaşılabileceği gibi, Türkiye'nin Çin'den sonra ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Ancak iki ülke arasındaki üretim farkı oldukça fazladır. Dünya arıcılık sektörü analiz edildiğinde Arjantin'in çok özel bir konumu olduğu görülmektedir. Arjantin bazı iklim ve doğal afetler dolayısıyla üretimde dalgalanmalar yaşasa da, arıcılık sektörünün rekabet edebilirlik düzeyi en yüksek ülkedir. Arıcılık sektöründe ürünün fiyatı, pazarı ve kalitesi dikkate alınarak yapılan rekabet edebilirlik indeksi analizlerinde Arjantin 9.00 puanla birinci sırada, Çin 7,90 puanla ikinci sırada yer almaktadır.[6]

Ankara Anadolu'nun en eski yerleşmelerinden birisidir. Arkeolojik kazılara dayanarak, bu bölgede insan yaşamının tarih öncesi devirlerde, taş çağlarında başladığını söyleyebiliyoruz.[7] İşte Ankara Balı'nın tarihi de, Ankara'nın tarihi kadar eskiye dayanır. 1950 yılında Ankara'da kurulan Arıcılık Enstitüsü kent için çok yararlı olmuştur. Enstitünün amacı arıcılığa ilişkin konularda, ileri tekniği ve ekonomiyi göz önünde tutarak, Türkiye koşullarının gerektirdiği uygulamaları, eğitim ve yayım yoluyla halka mâl etmekti.[8] Bu amaç çerçevesinde enstitünün halka fennî kovan sağlamaya yönelik çalışmaları da olmuştur. Kuruluş, modern kovanların yaygınlaşıp çoğalmasında etkin rol oynamış ve Ankara'da modern arıcılığın temellerini atmıştır.[9] Çubuk İç Anadolu bölgesinde yer almakta olup, Çubuk ilçesi Ankara iline bağlıdır. Çubuk İlçesi

6 Mehmet Ali Çakal, *Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Arıcılık ve Arı Ürünleri Sektörü*. T.C. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2013.

7 Büyük Larousse, C2, s. 634.

8 Büyük Larousse, C2, s. 784.

9 Rüveyde Akbay, *Arı ve İpekböceği Yetiştirme*, Ankara 1986, s. 153.

İç Anadolu Bölgesinde ve Başkent ANKARA İline bağlı bir ilçedir. Çubuk yüzölçümü 1,198 km2 alan olup, alan olarak Türkiye'nin 244. en büyük ilçesidir. Çubuk ilçesi bağlı olduğu Ankara iline 37 kilometre mesafe uzaklıktadır. Çubuk ilçesinin bitki florası zengin olduğundan dolayı bal arısı üretmek için uygun bölgedir.

Sonuç

Sonuç olarak apiterapi Türkiye'de çok yaygın değildir ve hala Türkiye'de apiterapi merkezi bulunmamaktadır. 6.8 milyon arı kolonisine sahip olan 150.000 aileyle Türkiye arıcılık alanında Çin'den sonra dünyada ikinci sırada gelmektedir. Türkiye bulunan 10.000 bitki türünden yaklaşık 3.900'ü endemik olup, arıcılık için avantajlıdır. Çubuk ilçesinin başkentte olması ve merkeze çok yakın olması bir avantajdır. Çubuk ilçesinin bitki florası zengin olduğundan dolayı bal arısı üretmek için uygun bölgedir. Arıcılık faaliyeti sadece apiterapiyi desteklemekle kalmaz aynı zamanda ilçe ekonomisini de katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Akbay, Rüveyde, *Arı ve İpekböceği Yetiştirme*, Ankara 1986.

Broffman, Nicholas, *Products from the Hive and their Uses* Available: http://www.apitherapy.org/AAS/broffman.html [September 12, 1999].

Çakal, Mehmet Ali, *Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Arıcılık ve Arı Ürünleri Sektörü*. T.C.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2013.

Korkmaz, Ali, *Anlaşılabilir Arıcılık*. Samsun Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü Yay., 2013.

Jae-Dong Lee, Hi-Joon Park, Younbyoung Chae and Sabina Lim, "An Overview of Bee Venom Acupuncture in the Treatment of Arthritis" *Evid Based Complement Alternat Med.*, 2(1), Mart 2005, s. 79–84.

Orman ve Su İşleri Bakanliği Orman Genel Müdürlüğü. Bal Ormani Eylem Plani. 2013-2017. http://ogm.gov.tr

Quran Kerim. Surah An-*Nahl, Ayat 68-69, s 267-268.*

http://www.apitherapy.org/?s=what+is+apitherapyç

Nizip Ziraat Odası Başkanlığı. 2014. http://www.nizipziraatodasi.org/hayvansal-uretim/139-aricilik-ve-ari-yetistiriciligi-1.htmlç

Özbek Türkleri ile Türkiye Türkleri Arasındaki Sosyal Benzerlikler

Dildora Tulyaganova*

Özet

Herhangi bir yemeği yediğimiz zaman, bu yemeğin ilk ne zaman, nasıl ve nerden yapıldığını, bu yemeğin adı neden böyle de başka bir şey değil diye hiç düşünmuyoruz. Ama bu yemeğin arkasında zengin bir tarih, bir heyecan, bir emek, bir hayat hatta ıstırap olduğunu hiç düşünmüyoruz. Ve tabiiki her milletin kendine ait mutfağı var. Ve herbir mutfağın ünlü ve kendine özgü yiyeceği var. Türk halklarının yemekleri birbirinden farklıdır, çünkü çok fazla tarihe, ekonomiye ve çeşitli efsanelere bağlıdır.

Türk ve Özbek mutfağında aynı benzer yemekleri var, hattaki adları da aynıdır. Veya örnek olarak mahalle terimi ve görevi aynıdır. Hatta ördülerin şekil bulmasında özdeşliğe var. Bugün, bizi deniz ve bir kaç ülke ayrıyor, ama her şeye rağmen çok ortak noktamız var. Çünkü tarihsel süreçlerin kökü birbirine bağlıdır, bu nedenle onları ayırmak imkansızdır. Bu yönde yapılacak hala çok işimiz var. Her şeyden önce biz gazetecilerin bu alandaki araştırmalara katkıda bulunması gerektiğini söylüyoruz. Yalnızca tarih, kültür, siyaset, edebiyat ve hayatımızın diğer alanlarındaki objektif araştırmalarda gerçeğin, yaşamın kendisinin talep ettiği gibi gerçek anlamını kazanmalı.

Anahtar Kelimeler: *Kazı, norın, kurt, palov, mahalla.*

* Özbek Gazeteci.
E-posta: tulaganovadildora@gmail.com

Social Similarities Between Uzbek and Turkish People

Abstract

The article says that we every day, consuming this or that meal, are we wondering how it came about, who invented it, why does its name sound like this, and not otherwise? But after all, each food has its own interesting story, work, life, certain emotional experiences, and even suffering. And of course, every nation has its own national cuisine. And in every national cuisine, there are their famous dishes with interesting and unique recipes. But the cuisine of the Turkic peoples is very different from the others, and is associated with many historical histories, economic realities and of course their legends. In Turkish and Uzbek cuisine there are so many similar moments that even there are the same names of dishes. Or take for example the term and functions of the mahalla, which are almost identical, both in Turkey and in Uzbekistan. And the formation of military residences. And there are a lot of identical moments. Today, we are divided by the sea and the countries, but in spite of everything, we have much in common. Because the root of historical processes is so interconnected that it is impossible to separate them. And in this direction we still have a lot of work to be done. First of all, we as journalists should contribute to the research of this field. And only in objective studies of history, culture, politics, literature and other spheres of our life, truth acquires the true meaning, as life itself demands.

Key Words: *Kurt, kazy, pilaf, mahalla.*

Televizyon, radyo ve gazete haberlerinin üzerine çalışarak, önde gelen tarihçiler, dilbilimciler, etnograflar, kültürel ve politik figürler, bilim adamları ile yapılan röportajlardan aldığım bilgileri biriktirdim. Bu mütevazi arşivi paylaşmak isterim. Tabii ki her şeyden önce ben bir kadınım, eşim ve anneyim. Benim önemsediğim bir konu benim ve çocukların kendi kökenlerinin, dillerinin, ulusal kültürlerinin kadir kıymetini bilmeleridir.

Şansım varmış, Özbek aydın bir aileden doğumdum, çünkü eskiden çocukların, özellikle kızların eğitimine özel önem verilirdi. Büyükbabalarım ve büyükannelerimin Sovyet oluşumunun zor zamanlarına geçirmesine rağmen, Özbek halkının geleneklerini, dilini, kültürünü ve adetlerine bize aktarabildiler.

Bizi yetiştirirken, büyükannelerim bize mutfağı sevdirdiler. Çünkü mutfak, milli tarihin, geleneklerin, adetlerin büyük bir deposudur. Ve babaannem daima, sevgi ile ve

büyük arzuyla yapılan yemeğin insanı sağlıklı ve güçlü yaptığını, söylerdi. Bir düşünün ki bu basit bir kelimenin içinde ne kadar felsefi düşünceler var. Şimdi hangimiz böyle niyetle yemek yapıyoruz? Her şeyi çok acele ve karışık durumda yapmak durumundayız. Belki de bu yüzden Türk kökenli savaşçılar güçlü ve yenilmezdi.

2010-11'de, Özbekistan'da yaşayan halklar hakkında TRT-AVAZ için birkaç film çekme fırsatım oldu. Tarihsel ana vatanlarından ayrılmalarına rağmen, halklar kendi dillerini, kültürlerini, geleneklerini ve her şeyden önce mutfağını koruduğunu göstermek zorundaydı. Özbekistan'da Kazakların, Dunganların, Uygurların, Başkurtların, Rusların, Polonyalıların, Azerbaycanların tarihi ve yaşamı hakkında 7 film çektim. Ardından, atalarımızın, Türki aşiretlerin, yemeklerin özel önemi olduğuna bir kez daha inandım. Bilindiği gibi, tarihsel olaylardan dolayı, atalarımız göçebe bir yaşam biçimine geçti, daha sonra bazı kısım yerleşik bir hal almaya başladı. Ancak günümüz mutfağını oluşturan göçebelerdi. Askerler ve göçebe olanlar besinlerin yararlı niteliklerini koruyarak uzun süre saklanması gerekiyordu. Bugüne kadar kullandığımız, atalarımızın birçok tarifine dikkat etmeliyiz.

Türkiye'ye ilk geldiğimde, burada sadece Türk mutfağının çeşitliliğinden değil, Akdeniz ve Türk mutfağının eşsiz, emsalsız ve kendine özgü yemek karışımı çok şaşırtıcıydı.

Bugünkü, Özbek ve Türk mutfağının genel özellikleri hakkında konuşursak, öncelikle bazı yemeklerin adına önem verilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum. Örneğin, mutfaklarımızda bulunan yemekler aynı zamanda izin verir ve yasaklar. Mesela: dımlama (buğulanmak yasak), kaynatma (kaynatmayın), çuzma (hamuru çekmeyin), dondurma (dondurmayın), basturma (basmayın), kızartma (kızartmayın), haşlama (haşlamayın). Ama buna rağmen, yine de hamuru çekiyoruz, buğuluyoruz, eti kızartmaya devam ediyoruz. Et, protein açısından zengin bir ürün olduğu için, göçebe savaşçılar için önemli bir yemekti. Yürüyüş hazırlıkları başladığında, peynir, et ve ekmek gibi büyük miktarda protein ve karbonhidrat ürünleri gerekiyordu. Bugün et yemekleri pişirme süresi basitleştirilmiş ve otomatikleştirilmiş, ancak yemeklerin tadına varabilen gurmeler, eski yöntemle hazırlanan bu ürünleri satın almaya çalışıyor. Mesela pastırma hazırlanması. Şimdi nasıl hazırlandığını herkes bilir. Ama önceden askerler eti tuzlayıp kalın bir bezle sarıp, eyerin altına koyarlardı. Böylece, et preslenmiş, tuzlanmış ve varış noktasına geldiğinde kullanıma hazır olurdu.

Kazı. Orta Asya ve Tataristan'da, at etindan yapılmış sucuk-Kazı çok ünlüdür ve büyük talep görmektedir. Özbek, Kazak, Kırgız ve Tatar mutfağının soğuk bir yemeğidir. İnce dilimlere kesilir, soğan ile çeşnilenerek ayrı ayrı tüketilir. Ayrıca "**Norın**" ve

"**Pilav**" gibi yemekleri süslemek için kullanılır. Eski zamanlardan beri göçebelerler bu etin insan vucuduna ısınma ve faydalı özelliklerinin fark ettiler. Ek olarak, diğer et türlerine kıyaslacak olursak, at eti aminoasit bileşimi ile dengelenmiş daha yüksek derecede proteini içerir ve at etinin vücutta asimilasyonu diğer etin asimilasyonundan çok daha hızlı gerçekleşir. Tuzlanmış halında bu lezzetli ve yüksek kalorili ürün, tansiyonu yükseltirir, ancak taze halinde alerji için perhiz ürünü olarak kullanılır. Bu nedenle, kuvvetlendirici olarak kullanılır. Göçebeler, at etini her zaman vazgeçilmez yemek olarak görüyorlardı, çünkü kazı, uzun süre besin özelliklerini saklıyordu ve çabuk bozulmuyordu. Hazırlanması tekparça bonfileyi, yıkanan atın bağırsağına, farklı baharatlar ile dolduruyorlardı. Eski Türk savaşçıları, çantalarını doldurup, büyük yiyecek malzemelerini yanlarına almadan uzak geziler yapabilirlerdi. Kazı'nın hazırlanmasında, tüm halkların kendine özel tarifleri vardı. Belirli bir bölgenin ulusal mutfaginin karakteristiği pişirme sırında farklılaşabiliyordu. Kazı haşlanmış, kurutulmuş ve fümelenmiş halde olur. Füme kazı çoğunlukla uzun süreli depolamaya yöneliktir. Orta Asya'da, eti bir başka saklama yolu ise bodrumda unun içinde saklamaktı.

Kurt. Türk atalarımızın yaygın, daima göç sırasında kullandığı bir diğer önemli üründür. Onu bizimle Türkiye'ye getirdiğimizde, ihtiyarlar daha önce bu süt ürününün yapıldığını söyledi, ancak şimdi gençlerin çoğu bunu bilmiyor. Bu yoğurdun süzülmesi ve preslenmiş peynire tuz ilave edilemesiyle hazırlanıyor. Kurt, Türkiye dilinden "kuru" olarak tercüme ediliyor. Kurt farklı süt türlerinden yapılır. Çoğunlukla inek, koyun veya keçi sütünden yapılır. Önce yoğurt mayalanır, keten bezinden torbaya konulur. Üç güne kadar süt suyu akması gerekir. Sonra da süzme oluşur, üzerine tuz eklenerek küçük yuvarlak şekle getirir ve kurutulur. Günümüzde kurt Özbekistan, Kazakistan, Kırgızıstan, Tataristan ve başka Türk devletlerinde yapılır. Kurt çok doyrucu, mikro elementler bakımından zengin olan bir yiyecektir ve sıcak günlerin daha kolay atlatılmasına yardamcı olur. Uzun yolculuklarda mide bulantısı gibi sorunları engeller. Sefere çikan insanlar, savaşçilar, çobanlar, ziyaretçiler elbette yanlarına kurt alırlar. Bazen ezerek çorbanın içine de katılabilir. Orta Asya'nın her memleketinde kurt farklıdır. Çünkü yapımında farklı sütler kullanılır. Mesala Kazakistan ve Kırgızıstan'da deve ve at sütlerinden yapılır, Özbekistan'da inek, dağlık bölgelerde ise keçi ve koyun sütleri kullanılır. Bunun dışında Özbekler kurtun içine reyhan, kekik, kırmızı ve siyah biber de ilave ederler.

Tatlılarımız da o kadar çok benziyorlar ki, fazla söz etmeye bile gerek yok. Novvot, helvalarımız, pişmaniye ve pekmezlerimiz, kuru meyveler içindeki cevizler. Böreklerimiz de çok benzer. Yalnız bizde daha çok mevsimlik börekler yapılır. Mesela,

sonbahar ve kışında bal kabaktan, ilk baharda yeşilliklerden, dağ nanesinden, dağ soğanından, taze patatesten. Ve tabii ki de her zaman, her mevsimde yapılan koyun ve dana eti böreklerimiz de vardır.

Bir diğer önemli yemeğimiz üzerinde durmak isterim. Bu meşhur özbek **Pilav**'dır. Hem Türk hem Özbek mutfağında bu çok meşhur ve yaygın bir yemektir. Günümüzde onun coğrafyası o kadar geniş ki, her millet onu kendi öz yemeği sayar. Bu doğrudur, çünkü pilavın altında birleşme gayesi var. Birleşmiş millet ise hiçbir zaman yenilmez!!!

"PALOV-OŞ" adı, bileşiminde bulunan tüm ürünlerin başlangıç harflerini içerir. P – piyaz (soğan), A - ayez (havuç), L - lahm (et), O – oliyo (yağ), V - vet (tuz), O – ob (su), Ş – şalı (pirinç). Bu, pilavda kullanılan klasik ürünlerin şartlı bir listesidir. Büyük tören pilavlarına kesinlikle nohut ve kuru üzüm ilave edilir.

Biliyorsunuz ki, 2016 yıl Aralık ayında Birleşmiş Milletler Bilim Eğitim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) Etiyopya'daki toplantısında Özbek pilavı, somut olmayan kültür mirası listesine dahil edildi. Pilav hayatımızda vazgeçilmezler arasında. İnsanlar iyi ya da kötü günlerde, bayramlarda, evlilik törenlerinde, toplu olarak pilav yerler. Pilav, Özbeklere doğumlarından ölümlerine kadar eşlik eder. Ülkenin her bölgesinde kendine has "pilav" yapılır. Taşkent ve Fergana yöresine ait pilavlara -"Çoyxona-palov" denir. Harezm'de -"Oq suzma" ve "Çalov". Buharaning -"Koblili""Sitora-palov" ve "Oşisofi" denir. Semerkand'da ise katlı pilav yapılır. Mevsime de göre pilavlar bambaşkadır. Sonbaharda ayvalı, ilkbaharda "Tok oş" yoksa "Kavatey" yani, kıyma, üzüm yapraklarına sarılıyor, hemde pilava taze sarımsak ilave ediliyor. Yaz aylarında pilav daha fazla bitkisel yağlarla pişirilse de kış aylarında koyun yağından hazırlanıyor.

Özbekistan'da her evde perşembe ya da pazar günleri ebedi hayata gidenleri yâd etmek ve aile birliğini güçlendirmenin sembolü olarak pilav pişirilir. Kavgalı olan karı-koca, ya da arkadaşların barışması için "barış pilavı" yapılır. Ya da büyük törenlerden önce, mahallenin aksakalları ve akrabaların büyükleri arasında danışma pilavı yapılır. İşte gelenek haline gelmiş pilav, insanlar arasındaki birlik, beraberlik gibi önemli manevi ve ahlaki özellikleri barındırmaktadır.

Ama Özbek toplumu bir özelliği ile farklılık gösterir. Bu, büyük pilavlara mahallenin beyleri ile beraber gidilmesi ya da komşu mahalleyi pilava davet etmek. Aynen bu özellik hiçbir zaman kendini kaybetmez ve her zaman Özbek toplumunu destekler. Bu **Mahalle**dir.

Türkiye'ye ilk geldiğimde, mahalle sözcüğünü duyduktan sonra bir medeni şoka düştüm. Bu kadar çok benzerliklerimizin olması beni son derece şaşırtmış ve

etkilemişti. Hatta mahallelerin adlandırması da çok benzermiş: "Ak Tepe", "Dereciler mahallesi", "Somon Pazar".

Cemaat ve benzer mesleğe göre aynı ilçide istikamet etmek insanlarda daimi bir ihtiyaç olmuş. Ama aynen harbi bir terim olmasına rağmen, kendi savaşçı askerlerini yerleştirmekle beraber, sıradan halk için de birleşmek bir temel yaratılmıştır. Mahalle nüfüsü eşit değildi; çünkü aynı mahallede hem fakir hem de zengin yaşardı. Mahalle fonksiyonları yaratıldıktan sonra yerleşik hayat tarzı kabul edilmiştir.

Mahallede yaşamak için gelen her insan beraberinde kendi yaşam tarzını, medeniyetini de getirirdi. Ama şüphesiz ki, mahallenin kurallarına uymak zorunluydu. Örneğin, yeni gelen kişi için hep birlikte ev kurulurdu, yani beraber fakir fukaraya yardım edilirdi. Mahalle'de yeni bir ev inşa edildiğinda, insanlar bu evi "haşar" yanı karşılıklı yardım olarak yaparlardı. Mahalle toplumu her zaman insanlara doğumdan ölüme kadar yardım ediyordu.

Önceleri, mahallenin her toplantısı Mirza ve Onbaşı ile hall olurdu. Hayır-ihsanlar mahallenin zenginlerinden toplanırdı. Mescit mütevellileri fakir fukara, hasta, işsiz, muhtaç kişilerin listesini hazırlayıp, Ramazan ve Kurban Bayramları'nda onlara giyecek, yiyecek, para ve et dağıtırdı. Devlet vergilerinden de mahalle hesabına kişi başı hesaplanan bir ücret aktarılırdı. Bu paralar mahallenin bayındırlık işleri için harcanırdı.

Mahalleyi aksakal yönetirdi. Aksakal ise nüfüsün çoğunluğu oyuyla seçilirdi. Tarihi kaynaklarda belirtildiğine göre, mahallenin aksakalının seçilmesine mahalle nüfüsü çok ciddi yaklaşmıştır. Çeşitli kaynaklarda, özellikle Vakhobov A. kitabında ifade edildiği gibi: "*Aksakal ve danışmanlarının seçimlerine her zaman çok ciddiye alınırdı*, çünkü *başarısız olan seçilmişler topluluğa birçok sıkıntı getirebilirdi. Aksakal, şehir makamlarına karşı mahallenin resmi temsilcisiydi. Aksakallar, "mahkeme kararının ve hükümet emirlerinin uygulanması, ev sayısının bir listesinin alınması ve nüfus artış veya azalmasını izlemesi, tüm ücretlerin zamanında alınmasından sorumluydu.*"[1]

Her mahallenin evinde küçük su havuzu bulunurdu. Sokakta, her evin önünden hendek suyu geçerdi ve bu suların temiz olması sağlanırdı, çünkü bu su tüketilirdi. Mahalle'nin merkezinde çayhanesi olup, burada toplantı yeri görevini üstlenirdi. Bu mahalle merkezinde aksakal toplantı yapar, önemli haberler tartışılır ve çözülemeyen sorunlar halledilirdi.

---

[1] Vahobov A. *Yerel yönetim ve hükümet organları* // Özbekistan cumhuriyet bağımsız devlet.-Adalat, Taşkent 1995, s. 142-143.

"Mahallede aynı zamanda hukuki kanunlar da mevcuttu. Onların halledilmesinde kuşbegi, binbaşı, yüzbaşı, onbaşı katılır ve süreci gözlemlerdi."[2]

Günümüzde de mahalle kendi yeri ve önemini kaybetmemiştir. Bütün faaliyetler aksakalların önerilerine dayanarak gerçekleşirdi. Çıkış yolu bulunamayan meseleler de aynı şekilde onların yardımıyla çözülür. Her mahallede temizlik ve düzenleme kanunlarına sıkı sıkıya sadık edilirdi.

Hala sabahları gelinler, genç kızlar, evin dışarı tarafını temizlerler. Bununla tüm mahallede temizliği sağlanmış olurdu. Hatta gençlerin evlenmesi, aile kurması da mahalleye danışmadan gerçekleştirilmezdi. Kız istemeye gelen kadınlar, ilk sırada kız ve ailesi hakkında mahalle aksakalından sorarlardı. Çünkü akrabaların bile bilmediği şeyleri sadece mahalle ve aksakal bilirdi. Her mahallenin aşçisi, ekmekçisi vardır. Bazı mahallelerde hatta kendi mezarlıkları da mevcuttur. Önceleri okçular, demirciler, inşaatçılar, çizmeciler, kazıcılar gibi birçok meslek mahalleler de yer bulmuştur. Bunların bazıları hala adlarını korumaktadır. Zamanla devletlerin siyaseti, iktisadı değişmiştır. Ve dolayısıyla Tatar, Tacik, Rus, Yahudi mahalleleri oluşmuştur. Zaman içerisinde mahalle bazı özeliklerini kaybetmiştir. Hatta harbi olan kuşbegi, binbaşı, yüzbaşı, onbaşı denilen adlar günümüzde kaybolmuştur. Ama burada, Türkiye'de korunmuş ve hala kullanılmaktadır.

Ne olursa olsun, mahalle 20. yüzyıl boyunca kendimizi, dilimizi, medeniyetimizi, gelenek göreneklerimizi, milli değerlerimizi korumamıza büyük katkı sağladı. Çünkü mahallenin esas kurallarından biri de bu birliktır. Birleşmiş halk ise her zaman güçlü olur.

KAYNAKÇA

Ollamov Y.I , Saidova H.A. Özyönetme hakkı: teori ve uygulama. T.: 2006.

Vahobov A. *Yerel yönetim ve hükümet organları* // Özbekistan cumhuriyet bağımsız devlet. – Taşkent: Adalat, 1995.

[2] Ollamov Y.I Saidova H.A. Özyönetme hakkı: teori ve uygulama. T.: 2006, s. 62.

Cumhuriyet Döneminde Çubuk'ta Alevîler ve Sünnîlerle İlişkileri

Mustafa Özkan*

Özet

Çubuk, Cumhuriyet Döneminde farklı dinî, siyasî, etnik ve kültürel yapıların birlikte yaşadıkları bir ilçedir. Farklı karakterli bu yapıların başında ise Alevî ve Sünnîler gelmektedir. Tebliğimizde, Cumhuriyet Döneminde Çubuk'taki Alevîler ve bunların Sünnîlerle olan ilişkilerinin mahiyeti üzerinde durulmaktadır. Çalışma bağlamında şu tespitler yapılmaktadır: Bir, ilçe nüfusunun önemli bir kısmını Sünnî-Hanefî mezhebine mensup kesim oluşturmaktadır. Alevîlerin ise–genel ve şehirdeki nüfusları bilinmemekle birlikte–toplam 19 köyleri mevcuttur. İki, ilçedeki Sünnî-Alevî kesimler arasında Cumhuriyet Döneminde herhangi bir çatışma olmamıştır. Bunda da İslam'ın birlikte yaşama dinamikleri ve Osmanlı'daki birlikte yaşama kültürü etkili olmuştur. Üç, Çubuk'ta Sünnîler ile Alevîler arasında önyargılara dayalı bir mesafe ya da soğukluk söz konusudur. Ancak son dönemlerde ilçedeki farklılıkları barış temelinde yaşatmaya dönük olarak ilçe Müftülüğü'nün yanı sıra Çudef (Çubuk Dernekler Federasyonları) gibi kurum-kuruluşların yaptıkları faaliyetler, bu iki kesimin yakınlaşmasına ve birlikte hareket etmelerine önemli bir katkı sağlamaktadır. Dört, iki kesim arasındaki yakınlaşmanın devamı için, Alevî dedeleri ile cami imamlarının kendi taraftarlarını aydınlatmaları ve iki kesimin sağlıklı bir diyalogla birbirleri hakkındaki önyargıları kırmaları gerekir..

Anahtar Kelimeler: *Alevîler, Sünnîler, Çubuk, Birlikte Yaşama, Din.*

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ABD.
E-posta: b.ozkan02@gmail.com

Relationship Between Alevîs and Sunnis in Çubuk in The Republican Period

Abstract

Çubuk is a district where different religious, political, ethnic and cultural structures lived together in the Republican Period. At the beginning of these structures of different character are Alevis and Sunnis. In our study, we focus on the Alevites in Çubuk in the Republican Period and their nature with their Sunnis. In the context of the study, the following determinations are made: One, a significant part of the population of the county is composed of the Sunni-Hanafi sect. Alevis have a total of 19 villagers- not knowing the population in general and the city. There was no conflict between the two Sunni-Alevi sections in the county during the Republican Period. In this, the dynamics of Islam's cohabitation and the culture of co-existence in the Ottoman Empire were influential. Three, there is a prejudicial distance or coldness between the Sunnis and the Alevis in Çubuk. However, in recent years, activities carried out by institutions such as Çudef (Çubuk Associations Federation) as well as the district Official religious institution (Müftülük) have been making an important contribution to the convergence and movement of these two sections in order to keep the differences in the province on the basis of peace. For the continuation of the convergence between the four and two sections, it is necessary for the Alevi grandfathers and the imams of the mosques to illuminate their own supporters and for the two sections to break prejudices about each other through a healthy dialogue.

Key Words: *Alevis, Sunnis, Çubuk, Living Together, Religion.*

Giriş

Tebliğimde Cumhuriyet Dönemi Çubuk yöresi Alevîleri ve bunların Sünnîlerle olan ilişkilerinden bahsetmeye çalışacağım. Çalışmamızı yaparken ilgili yazılı kaynakların yanı sıra, Çubuk'ta yaşayan Alevî dedeleri, Alevî köylerinde görev yapan resmî imamlar ve diğer bazı şahıslarla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerden yararlanmaya çalıştık. Konu bağlamında sırasıyla Alevîliğin tanımı, Yöre Alevîlerinin köyleri, nereden ve ne zaman geldikleri, inanç-ibadetleri, nüfusları, geçim kaynakları ve Sünnîlerle olan ilişkilerinin mahiyeti üzerinde duracağız.

Alevîler

1. Alevîlik

"... Alevîlik üzerine akademik çalışmalara başlayan ya da Alevîlik üzerine okuma yapmak isteyen her insanın karşılaştığı temel problem, mevcut literatürün yaptığı kavramsal tanımlamaların birbiri ile uyumsuzluğudur. Farklı disiplinlerin penceresinde yayınlanmış eserleri okuyan her birey farklı bir Alevîlik tanımlaması ile karşılaşır. En büyük çıkmaz ise yazılı literatürün nerdeyse tamamını okuyan bireyler bile "Alevî nedir?, Bektaşi nedir?, Kızılbaş nedir?, Kalenderiler Bektaşi midir?, Alevîlik bir mezhep midir?, Alevî ile Bektaşi olarak adlandırılan topluluklar birbirinden farklı mıdır?, Alevîlik İslam temelli bir inanç mıdır?, Alevîler için Hz. Ali Tanrısal bir varlık mıdır?, Şehirde yaşayanlar Bektaşi, köyde yaşayanlar Alevî (Kızılbaş) mıdır? vb." onlarca soruya zihinlerinde cevap ararlar. Bunlardan bir kısmı ise bulmak istediği cevap üzerine verileri toplayıp bir önceki kurguları, yeni yayınlarla literatüre taşırlar. Bir bölümü belirsizliğin nedenin Alevî toplulukların bir ortak ritüel ve inanç dünyasının olmadığından kaynaklandığına kanaat getirerek olayı çözümlerler. Bir bölümü sahaya çıkıp bu topluluk neden tanımlanamıyor diye çalışmaya başlarlar…"[1]

Biz, Alevîliğin ne olduğuna ilişkin problemli ya da çelişkili tanımlardan yola çıkarak Alevîliği şu şekilde tanımlayabiliriz:

Arapça'da Alevîlik, Ali'ye mensup, Ali'ye ait anlamlarına gelir. Mezhepler tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise, Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan Hz. Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan kimseye "Alevî" denir.[2] Başka bir ifade ile Alevî, Hz. Ali'ye bağlılık noktasında birleşen çeşitli dinî ve siyasî gruplar için kullanılan bir terimdir.[3]

Çubuk'taki Cibali Ocağı Dedesi ve taliplerine göre Alevîlik; Allah'a kul, Hz. Muhammed Mustafa'ya ümmet, İmam Ali'ye talip olan, Ehl-i Beyt'i seven ve İmam Hüseyin'in yolundan giden topluluğun kabul edip benimsediği inanç biçimidir. Yani İslamlık eşittir Alevîliktir. Bu tanıma bağlı olan ve yaşamında bunu uygulayan kişi Alevîdir.[4]

Alevîlik üzerinde yaptığı çalışmalarıyla tanınan İbrahim Arslanoğlu ise Alevî'yi şu şekilde tarif eder: Alevî: Eline, diline ve beline sahip olan, kendisine yapılmasını

---

1 Ersal, Mehmet, "Alevîlik Çalışmalarında Uygulanacak Metodoloji Üzerine Tespitler ve Öneriler", *2. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoşgörü ve Barış Sempozyumu*, Nevşehir 2015, s. 260-261.

2 Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşilik*, Selçuk yayınları, Konya 1996, s. 7.

3 Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, II, 1989, s. 368-369.

4 Arslanoğlu, İbrahim, "Cibali Ocağı ve Taliplerinin Alevîlikle İlgili Görüşleri", *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 12, Ankara 1999, s. 116.

istemediği bir şeyi başkasına yapmayan; büyüğüne saygılı, küçüğünü seven, anaya, babaya ve komşusuna saygılı ve itaatkar olan, konuğu Hak bilip saygıda ve ağırlamada kusur etmeyen; kadını erkeğe eşit gören; 72 milleti bir görüp Yaradan'dan ötürü seven; Allah'ın ademde (insanda) sır olup mekân tuttuğuna ve ademde tecelli ettiğine inanan; her türlü iyiliğin Tanrıdan geldiğine ve her türlü kötü fiilin insanın nefsi nedeniyle insandan olduğuna inanıp iman eden; alçak gönüllü olmayı kendisine düstur edinmiş ve başka kişileri kendinden üstün sayan kişidir.[5] Ayrıca Alevîlik; Hz. Ali'den adını alan, onu takip edenler tarafından kurulmuş bir tasavvufi yoldur. Alevîlikte on iki imam inancı önemli bir yere sahiptir. Bu yönüyle Alevîlik bir İslam inanışıdır. Ona İslam inançları dışında bir kimlik aramak tarihsel ve sosyal gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bu, Alevîliğin saf İslam inançları olup, onun dışında bünyesinde hiçbir inancı ve kültürü barındırmadığı anlamına gelmemelidir.[6] Çünkü tarihî süreç içerisinde Alevîlik düşüncesi de meydana gelen sosyal ve siyasal gelişmelerin yanı sıra farklı din, mezhep ve felsefe anlayışlarından etkilenmiştir.

2. Çubuk'taki Alevî Köyleri

İlçedeki Alevî köylerinin sayıları tarihî seyir içerisinde değişiklik göstermiştir. Bunun sebebi, Cumhuriyet Döneminde zaman zaman yapılan idarî değişikliklerdir. Örneğin Çankırı'nın Şabanözü ilçesinin merkez bucağına bağlı olan Meşeli ve Demirci Köyleri, 08.03.1968 tarihinde Çubuk İlçesinin Merkez nahiyesine bağlanmıştır.[7]

Günümüze gelince Çubuk'taki Alevî köylerinin toplam sayısı 19'dur. Bu köylerin isimleri ise Aşağı Emirler Köyü, Aşağı Karaköy, Çit Köyü, Dağkalfat Köyü, Dalyasan Köyü, Demirci Köyü, Karaağaç Köyü, Kargın Köyü, Kösrelik Köyü, Kuyumcu Köyü, Mahmutoğlan Köyü, Meşeli Köyü, Ovacık Köyü, Ömercik Köyü, Sarıkoz Köyü, Sele Köyü, Sarısu Köyü, Susuz Köyü, Yukarı Emirler ve Yukarı Karaköy şeklindedir.

3. Nüfusları

Yöre Alevîlerinin nüfusları hakkında şunlar söylenebilir: Cumhuriyet Döneminde diğer yerleşim merkezlerinde olduğu gibi yöre Alevî nüfusunda da önemli bir değişiklik olmuştur.[8] Bu değişiklik, köyden şehre göç şeklinde olmuştur. Köyden kente

[5] Arslanoğlu, "Cibali Ocağı", s. 116.

[6] Arslanoğlu, "Cibali Ocağı, s. 116 vd.

[7] Hüseyin Çınar, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazasının İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara 2015, s. 63.

[8] Tarihî seyir içinde bazı Alevî köylerin nüfusu için Bkz. Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara 2002, s. 102-106.

doğru başlayan göçle birlikte, söz konusu köylerdeki nüfus azalmaya başlamış ve şu anda bu köylerde genelde yaşlı ve emekli insanlar ikamet etmektedirler. Okumuş ve genç kesim ise büyük oranda çubuk ya da Ankara merkeze taşınmıştır.

Çubuk'taki Alevîlerin toplam nüfusları hakkında resmî istatistiki bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Alevî kesimin nüfusu hakkında kesin bir sayı vermek mümkün olmamakla birlikte, bunların nüfusunun ilçe nüfusunun yüzde yirmisine tekabül ettiğini söylemek mümkündür.

4. Çubuk Alevilerinin Geliş Yeri ve Zamanı

Selçuklular döneminden itibaren özellikle 13. yüzyılda çok sayıda Horasan Eren'i gelip Çubuk yöresine yerleşmişlerdir. Bunun en somut örneklerinden birisi, 13. Yüzyılda Horasan'dan gelip Çubuk'un Sele Köyü'ne yerleşen Siyami Fakıh'ın müritleriyle birlikte Sele Köyünde tekkesini kurmuş olması ve daha sonra burada geniş bir sosyal taban bulmasıdır.[9] Ayrıca Çubuk yöresinde çok sayıda Horasan ereninin mezarının bulunması bu bağlamda değerlendirilebilir.

5. Yöre Alevilerinin Geçim Kaynağı

Yöre Alevîlerini köy ve şehirli olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Köydeki Alevîler, daha çok tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadırlar. Tarım faaliyetleri bağlamında buğday, arpa, domates ve fasulye gibi ürünler yetiştirmektedirler. Hayvancılık bağlamında da keçi, koyun beslemekte ve ayrıca ahır besiciliği yapmaktadırlar.[10]

Ankara ya da Çubuk ilçe merkezine göç eden Alevî nüfus, şehirdeki iktisadî yapının bir sonucu olarak değişik iş alanlarında çalışmaktadırlar. Okuyan kesim ise şehir ya da ilçe merkezinde avukatlık, doktorluk, hâkimlik, öğretim üyeliği, öğretmenlik ve mühendislik yapmaktadır.[11]

---

[9] Sıddık Çalık, "Çubuk Sele Köyün'de Bir Alevî Ocağı: Şah Kalender Dede Tekkesi", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara 2015, s. 181. Ayrıca bkz. Gıyasettin Aytaş, "Çubuk Yöresini Mesken Tutan Horasan Erenleri", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara 2015, s. 176-177.

[10] Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevî Köyleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 18, 2001, s. 75-118.

[11] Müslim Karaman, "Aşağı Karaköy", *Aydost Gazetesi*, Ankara 1997, s. 8; Yunus Avcı vd., *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*, Ankara, 1978, s. 348.

6. Çubuk Alevîlerinin İnanç ve İbadetleri

Yöre Alevîlerinin, genel anlamda Sünnîlerle aynı inanç değerlerini paylaştıkları söylenebilir. İbadet olarak da bunlar -hepsi değilse de- namaz kılar, hacca gider, zekât verir ve kurban keserler.[12] Örneğin Ahmet Kuzukıran ismindeki Alevî Dedesi, kendilerinin İslam dışı olmadıklarını ya da farklı bir din olmadıklarını sadece İslam içinde bir tarikat olduklarını belirtmektedir.[13]

Alevî köylerinin hepsinde camii ve resmî imamlar bulunmaktadır. Bu camiiler-Mahmutoğlan Köyü Camii hariç-köylüler tarafından yapılmış ve onarılmış/onarılmaktadır.[14] Alevîler, vakit namazlarının yanı sıra Cuma namazlarını da kılarlar.

Hemen hemen her köyde Cemevi bulunmaktadır. Buradaki Alevî dedelerine göre cami ile Cemevi eşit değildir. Cami ibadet yeri; Cemevi ise tarikat usûl ve kuralların uygulandığı mekândır. Buna göre söz konusu iki kurumun anlam ve fonksiyonları farklıdır.[15]

7. Alevîlerin Sünnilerle İlişkileri

Cumhuriyet Döneminde Çubuk Alevîleri ile Sünnîleri arasında bir soğukluk olsa da, bunlar arasında herhangi bir çatışma yaşanmamıştır. Ancak söz konusu süreçte ve özellikle son on yılda iki kesimin ilişkilerinin genel olarak iyiye gittiği söylenebilir. Son dönemlerde Alevilerle Sünnîlerin bayram ve düğünlerde daha yoğun olarak birbirlerini ziyaret etmeleri, problemsiz bir şekilde komşuluk ve ticarî ilişkilerini devam ettirmelerinin yanı sıra kız-alıp verme[16] ve Muharrem ayında birlikte etkinlik yapma gibi uygulamalar bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu olumlu gelişmelerin yaşanmasında ise Diyanet İşleri Başkanlığı ve ilçede farklı kesimlerin barış ve birlik içerisinde yaşamaları için faaliyet gösteren Çudef'in (Çubuk Dernekleri Federasyonu) önemli katkıları bulunmaktadır.

Ancak yine de iki kesim arasında az da olsa bir mesafe ya da soğukluğun varlığından bahsedilebilir. Yöredeki Alevî dedeleri ve burada görev yapan imamların

---

12 Arslanoğlu, İbrahim, "Ahmet Kuzukıran (Alevî Dedesi) İle Görüşme", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 14, 2000, s. 69-90.

13 Arslanoğlu, İbrahim, "Dede Mustafa Güvenç ile Söyleşi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 9, 1999, s. 41-64.

14 Arslanoğlu, İbrahim, "Sünnî Din Adamlarının Alevîliğe Bakışı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2003, sayı 25, s. 165-176.

15 Bkz. İbrahim Arslanoğlu, "Ahmet Kuzukıran (Alevî Dedesi) İle Görüşme", s. 69-90.

16 Arslanoğlu, "Dede Mustafa Güvenç ile Söyleşi", s.41-64.

tespitlerine göre bu soğukluğun sebebi ise iki kesim arasında diyalog eksikliği, birbirleri hakkında önyargılı olmaları, kısacası iletişimsizlik ve bilgisizliktir.[17]

Alevî köylerindeki dedelerin[18] tespitlerine göre, Çubuk'taki Alevî-Sünnî birlikteliğinin oluşması ya da devam etmesi için şunlara dikkat edilmesi gerekir:

— İslam'ın değişik bir yorumu olan Alevilik'e saygı duyulmalı ve bu yorumun önündeki engellerin kaldırılmalıdır.

— Camilerde 12 İmam ve Ehli Beyt'in faziletinden de bahsedilmelidir.

— Camilerde mezhep-ideolojik din anlayışı yerine tevhid merkezli din anlatılmalıdır.

— Hz. Hüseyin'in şehadeti camilerde anlatılmalı, Ehl-i Beyt sevgisine ağırlık verilmeli ve Muharrem ayına özel bir yer verilmelidir.[19]

— Alevîlerin dinsiz oldukları ya da Ali'siz bir Alevîliğe mensup oldukları şeklindeki ifade ve düşüncelerden uzak durulmalıdır. Çünkü yanlış olan bu türdeki düşünce/söylem, Alevîleri derinden rahatsız etmektedir.

— Dedeler Alevîleri, imamlar ise Sünnîleri Alevîlik ve Sünnîlik hakkında doğru bilgilendirerek, iki kesim arasındaki yanlış anlaşılmaların ortadan kalkması için özel çaba sarf etmelidirler.

— Bazı Alevîlerin, Sünnîleri Yezidî ve Hz. Ali karşıtı olarak görmemeleri gerekir.

Kısacası iki kesim arasındaki soğukluk ya da mesafe, temelde diyalogsuzluk/iletişimsizlik ve dolayısıyla bilgisizlikten kaynaklanmaktadır.[20]

---

17 Arslanoğlu, "Sünnî Din Adamlarının Alevîliğe Bakışı, s. 165-176.

18 Sizce Alevî-Sünnî bütünleşmesi nasıl sağlanabilir? sorusuna, Çubuk Yöresi Alevî ocaklarından Seyyid Mehmet Abdal Ocağı dedelerinden Mustafa Güvenç, özetle şu cevabı vermiştir: Kur'an'daki İslam anlayışına göre din eğitiminin verilmesi, bir başka söyleyişle Osmanlı'nın 1515 yılından önceki İslam anlayışının egemen kılınması ve İslam hakkındaki bütün din yorumlarının açıkça tartışılması ve din kültürü olarak topluma sunulması ve herkese inancına göre ibadet etme imkanının verilmesi ile bu birliktelik mümkün olur. Güvenç'e göre Emevî-Arap kabileci İslamî anlayış ve yorum terkedilmeli yukarıda arz edilen şekilde Türkün kendi İslam anlayışının önü açılsın birlik ve beraberlik sağlanır ve bütünleşme gerçekleşmiş olur. Ayrıca Alevî İslam anlayışına karşı baskıların olması, bu İslam anlayışının dışlanması, halkın horlanması gibi sebeplerle bu törenlerin dört dörtlük yapılmasını engelledi ve bu nedenle özdeki İslam inancını korumakla birlikte ibadetlerde aksamalar oldu ve farklılıklar görüldü, Alevîler, kendilerine yapılan (İslam'a, ahlaka ve insanlığa aykırı) baskılara duydukları tepkileri şiirlerle ve kelamlarla dile getirdiler. Bazı bölgelerde bu tepkiler, inancın yerini aldı ve Alevî İslam'ın bir parçası oldu. Bu bilgi eksikliği giderildiği takdirde özdeki İslam anlayışında kısa sürede birliktelik sağlanacaktır. Konuyla ilgili olarak Güvenç şunları da söylemektedir: Camilerde Ehl-i Beyt'ten ve 12 imamların içtihatlarından ve onların hayatlarından ve itikatlarından hiçbir bilgi verilmiyor, oysaki bunlar biz Alevîler için çok önemlidir. Ayrıca camiler siyaset ve ideolojilerin merkezi olmamalı, saf din anlatılmalı, tevhide vurgu yapılmalıdır. Bunlar yapılmazsa cami ve Sünnîlerle aramızdaki soğukluk kalkmaz. (Arslanoğlu, "Dede Mustafa Güvenç ile Söyleşi", s. 41-64.)

19 Arslanoğlu, "Sünnî Din Adamlarının Alevîliğe Bakışı", s. 165-176.

20 Arslanoğlu, "Sünnî Din Adamlarının Alevîliğe Bakışı", s. 165-176.

Sonuç

Sonuç olarak, Çubuk'un asli unsurlarından birisini oluşturan Alevîler, sınırlı bazı yorumlar dışında genelde Sünnîlerle aynı inanç değerlerini paylaşmakta ve İslam'ın öngördüğü ibadetleri yapmaktadırlar. Camiyi bir ibadet, Cemevi'ni ise tarikat usûl ve kurallarının uygulandığı mekân olarak değerlendiren yöre Alevileri, Sünnilerle iyi ilişkiler içerisinde olmuş ve olmaya devam etmektedirler. İki kesim arasındaki soğukluk ise büyük oranda iletişimsizlikten kaynaklanmıştır.

Söz konusu soğukluğun ortadan kalması için kanaatimizce hepimize İslamî ve insanî görevler düşmektedir. Bu çerçevede yapılması gereken; iki tarafı da konumlarında kabul etmek, İslam hakkındaki farklı yorum ve ibadetlerine saygı duymak, birbirimiz hakkındaki yanlış bilgi ve önyargıları ortadan kaldırmak için sağlıklı bir iletişim kurmak ve birbirimizi Allah için sevmektir. Unutulmamalıdır ki bu coğrafyadaki tüm farklı inanç, etnik ve kültürel yapılar, Osmanlı mirasının doğal bir sonucudur. Dolayısıyla farklı tüm kesimlerin Osmanlı'dan geldiğini, hepsinin bu ülkenin birinci dereceden vatandaşı olduklarını, kimsenin başkasını ötekileştirme-mağdur etme hakkına sahip olmadığını, nihayetinde bizden farklı olanların Allah'ın kulları ve bu ülkenin aslî unsurları olduklarını bilmeli, bu düşünceleri eğitim-öğretim yoluyla yeni nesillere öğretmeli, hukukun üstünlüğü temelinde farklılıklarımızla birlikte barış içerisinde yaşamayı öğrenmeliyiz.

KAYNAKÇA

Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevî Köyleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara 2001.

--------, "Ahmet Kuzukıran (Alevî Dedesi) İle Görüşme", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2000.

--------, "Dede Mustafa Güvenç İle Söyleşi", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 1999, Ankara.

--------, "Sünnî Din Adamlarının Alevîliğe Bakışı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2003, Ankara.

--------, "Cibali Ocağı ve Taliplerinin Alevîlikle İlgili Görüşleri", *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1999, Ankara.

Avcı, Yunus vd., *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*, 1978, Ankara.

Aytaş, Gıyasettin "Çubuk Yöresini Mesken Tutan Horasan Erenleri", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 2015.

Ersal, Mehmet, "Alevîlik Çalışmalarında Uygulanacak Metodoloji Üzerine Tespitler ve Öneriler", *2. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoşgörü ve Barış Sempozyumu*, Nevşehir 2015.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşilik*, Konya 1996.

Çalık, Sıddık, "Çubuk Sele Köyün'de Bir Alevî Ocağı: Şah Kalender Dede Tekkesi", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 2015.

Çınar, Hüseyin-Gümüşçü, Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002.

Çınar, Hüseyin, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk Kazasının İdari Yapısı", *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 2015.

Karaman, Müslim, "Aşağı Karaköy", *Aydost Gazetesi*, 1997, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Alevî", *Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 1989, Ankara.

Ankara Türkülerinde Söylem Analizi ile Kültürel Değerler ve Formlar

Gıyasettin Aytaş*

Özet

Türküler, Türk milletinin sözünden ve sesinden beslenmiş, yüzyıllardır dilden dile, gönülden gönüle söylenerek günümüze kadar gelmiştir. Genel olarak türkülerin özel bir değeri olmakla birlikte, bölgeler açısından da türküler ayrı ve kendine özgü bir anlam taşırlar. Türk kültür coğrafyasının her bir dilimine, türkülerimiz ayrı bir renk ve şekle bürünür. Bunu, Anadolu'nun şehirlerinde, kasabalarında ve hatta köylerinde de görmekteyiz. Türkülerin önemli bir kısmında Türk milletinin geçmişinden izler bulunmaktadır. Türküler, hem söyleyenin duygu dünyasını, hem de söylendiği yörenin maddi ve manevi değerlerinin arka planını ortaya koyar. Söyleniş özeliği ve özellikle ezgili söylenmesi bakımından diğer nazım türlerinden ayrılan türküler, sosyal değer yargılarını farklı biçimleme ile sunması bakımından da dikkat çekmektedir. Ankara yöresi türkülerinde iki temel yaklaşımdan söz edilmektedir: Birincisi, söylendiği coğrafyanın izlerini taşıması, diğeri de kendine özgü bir söyleyiş edasına sahip olmasıdır. Ankara türküleri, biçimlerine göre de değişkenlik gösterir. Aynı zamanda Ankara yöresi türkülerinde çağrışımlar da daha özel bir anlam taşır. Ankara her zaman bir coğrafi özellik taşımakla birlikte, özel duyguların aktarılmasında köprü görevini üstlenmiştir. Bir duygunun ifadesinde iki kişinin aynı anlamı yüklediği bir durum, duygunun ifade edilmesinde ortak çağrışım unsuru ile anlamlı hale gelir. Türkülerimizde Ankara'nın çeşitli özelliklerinden söz edilmiş duygu aktarımında araç olarak kullanılmıştır.

* Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD. E-posta: giyaytas@gazi.edu.tr

Ankara yöresi türkülerde daha çok mekân ilgilendirmesi yapılmanın yanında, kavuşma ve birlikte olma arzusu da ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkü, kültür, Ankara motifli türküler, söylem.*

Cultural Values and Forms with Discourse Analysis in Ankara Folk Songs

Abstract

The folk songs were nourished from the essence and voice of the Turkish people, and has been sung throughout the centuries by singing from the heart, from heart to heart. Generally speaking, folk songs have a special and special meaning in terms of regions as well as being a special value of folk songs. In each part of the Turkish cultural geography, our folk songs have a different identity and form. We can see this in our cities, in the towns, and even in our villages, as we can see in the folk songs who are sung in different parts of Anatolia. A significant portion of the Turks have traces of the life of the Turkish nation. Through the folk songs, we can see both the emotional world of the reader and the cultural and values behind it. It also draws attention to the fact that the folk songs, distinguished from other verse forms in terms of their character and especially their misleading statements, present the social value judgments in different forms. There are two basic approaches to the Turkish motifed folk songs: one is that it carries the traces of the living geography in it, and the other has its own unique pronunciation. According to their life style, the Turkish people also vary. Ankara, which is the subject of folk songs, has a special meaning in its association. Ankara is always a source of inspiration for its feelings. It is common for a situation in which two people have the same meaning in the expression of a feeling, as a common associative element when feeling is expressed. Our folk songs have been used as vehicles in the transfer of feelings mentioned in various aspects of Ankara. In addition to being interested in space in Ankara motifs, the desire to get together and to get together is also at the forefront.

Key Words: *Folk song, culture, folk songs with Ankara motifs, discourse*

Giriş

Ankara, Cumhuriyet'imizin başkenti olmanın yanında hem tarihsel hem de coğrafi açıdan önemli bir ilimizdir. Doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine Anadolu'nun

geçiş güzergâhı üzerinde bulunan Ankara, bu özelliğinden ötürü zengin bir kültürel birikime sahip olmuş, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu özelliğinden ötürü çok katmanlı ve zengin bir müzikal birikime sahip olan Ankara yöresi türküleri, farklı kültürlere ve yörelere ait izler taşımakla birlikte, kendine özgü bir form geliştirerek günümüzde bütün Anadolu coğrafyasında etkili olmuştur.[1]

Ankara müziğinin temelinde ve gelişmesinde Seymenlik kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Seymenlik, sosyal bir organizasyon olmanın ötesinde, içinde her türlü dayanışmayı ve birlikteliği barındıran ve aynı zamanda askeri niteliğe sahip bir organizasyondur. Çankırı'da Yaren, Urfa'da sıra gecesi neyse, sosyal ve kültürel dayanışmanın bir göstergesi olarak karşımıza çıkan Seymen'lik de Ankara'da aynıdır. Seymenliğin tarihsel geçmişi kadim Türk tarihine kadar gitmekle birlikte, asıl kimliğini Ahi teşkilat yapısı içerisinde bulur. Seymenler, Ankara bölgede hâkim olan Ahi teşkilatının askeri kanadını oluşturur. Seymen gösterilerindeki disiplin, uyum ve asalet, onların bu yapıya mensup olmalarının en önemli göstergesidir. Ankara ve genelinde hâkim olan Seymen kültürü türkülerine, oyunlarına ve hayat tarzına aksetmiştir.

Türkülerin Kimlik ve Form İlişkisi

Türkülerin kendi içinde özel bir anlam ve değere sahip olduğu bilinmektedir. Her birinin arka planında bir hikâye ve bu hikâyeye bağlı olarak kurgusu bulunmaktadır. Genellikle sözlü gelenekte devam eden, daha sonra yazıya geçirilen türkülerin en önemli özelliği müzik eşliğinde söylenmesidir. Bu özelliğinden dolayı, türküler söz varlığının yanında müzikal özelliği de önemlidir.

Türküler üzerine yapılan araştırmalarda genellikle müzikal nitelikleri üzerinde daha çok durulmuş, söz varlığı, bir başka söyleyişle anlam derinlikleri yeterince tartışılmamıştır. Pertev Naili Boratav türküleri[2], söyleyeni belli olmayan, halk dilinde ve geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yöreden yöreye içeriğinde ve biçiminde değişikliklere uğrayan ve en önemlisi ezgiyle söylenen şiirler olarak tanımlarken, türkülerdeki değişme ve dönüşmeye dikkat çeker. Türküleri Türk insanının hayata bakışı ve onu anlamlandırmada kullandığı sözlerin müziğe dönüşmüş hali olarak da tanımlamak mümkündür.[3]

---

1 M. R. Kösemihal ve H. S. Karsel, *Ankara Bölgesi Musiki Folkloru*, Numune Matbaası, İstanbul 1939.

2 Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1981, s. 150.

3 Ü. İmik, "Türkülerimizde Hoşgörü Temasına Toplumsal Bakış ve Hacı Bektaş Veli", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı-69, Ankara 2014, s. 183.

Türk kültür coğrafyası kendi içinde bir bütün olmakla birlikte, bu bütünü oluşturan parçaların da ayrıca bütünsel bir kimliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bunu anlamak için, her birini ayrı ayrı ele almak ve değerlendirerek bir diğeri ile karşılaştırmak gerekir. Kars'ta söylenen bir türkünün, dokunan bir kilimin, işlenen bir oyanın, tavana nakşedilen bir süslemenin izlerini, bir başka yöremizde farklı biçimde görebiliriz. Bu durum farklılaşmadan çok birbirini tamamlayan ve ortak bilinç akışının yansımaları olarak ortaya çıkar. Türküler de böyledir. Hangi yörede söylenmiş olursa olsun, söz varlığı olarak ortak duygu dünyasının izlerini taşır. Türkülerin en önemli özelliği, ait olduğu yörenin kültürel ve sosyal dinamiklerini içinde barındırmasıdır. Bu yüzden, türkülerden yola çıkarak söylendiği yörenin sosyal ve kültürel algılarını tespit imkânına sahip olabiliriz.

Ankara-Çubuk Yöresi

Çubuk, adını bölgeye gelip yerleşen Selçuklu Komutanlarından Çubuk Bey'den aldığı kabul edilmektedir. Çubuk'un ilk adının Çubukabad olduğu dikkate alındığında bu iddianın doğruluğu daha yaygın kabuller arasındadır. Diğer yandan Çubuk, İlk Tunç Çağı dönemlerinden beri varlığından haberdar olunan bir yöremizdir. Şu anda olduğu gibi, Roma İmparatorluğunda da burası bir geçiş güzergâhıdır. Tarihsel geçmişin izlerini taşıyan ve ilçenin sınırları içinde bulunan birçok tarihi mekânlar bunun göstergesidir.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra Çubuk ve çevresine gelerek yerleşmişlerdir. Birçok Çubuk köyünün Oğuz Boylarının adlarını taşıması bunun en büyük delilidir. Diğer yandan, bölgede bulunan tekke ve türbelerden anlaşıldığı kadarıyla Horasan erenlerinin de bu bölgemize büyük bir ilgi gösterdikleri bilinmektedir. Yine Ankara Savaşı'nın burada cereyan etmesi de bölgeye ayrı bir önem kazandırmıştır.

Çubuk, Ankara'nın kuzey doğusunda yer alan ve merkezin kültürel formlarını en iyi yansıtan ilçelerin başında gelmektedir. Hem merkeze çok yakın olması hem de merkezin bütün özelliklerini kendi üzerinde taşıması, Çubuk'a iki farklı bir özellik katar. Birincisi kendine özgü bir müzik yapısını geliştirmesi, diğeri de Ankara merkezini temsil etme yeterliliğine sahip olmasıdır. Bu yüzden Çubuk yöresinde söylenen türküler hem merkezin özelliğini, hem de kendine özgü yerelliğin kimliğini taşıması bakımından dikkat çekici olmuştur. Bu bağlamda Çubuk yöresi türküleri de bu tarihi geçmişe bağlı olarak ayrıca ele alınıp incelenmesi gerekmektedir.

Ankara Çubuk Yöresinde Söylenen Türküler

Ankara yöresinde söylenen türküler, kendine özgü bir karakteristik özellik taşıması bakımından dikkat çeker. Bu türküler içerisinde Çubuk yöresinde söylenen türkülerin ayrıca ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Her ne kadar, bu türküler Ankara türküleri başlığı altında değerlendirilse de Çubuk'un tarihsel geçmişi ve kültürel derinliği açısından ayrı bir başlık altında ele alınması yararlı olacaktır.

Ankara Çubuk yöresi türkülerinin söyleniş ve ezgileri bakımından Ankara genelinde söylenen türkülerden ayırt ediciliğinden söz etmek mümkün değildir. Tek ayırt edici özellik bu yörede söylenmiş ve derlenmiş olmasıdır. Türkülerin sayısı ve çeşitliliği dikkate alındığında, bu yöremizin türkülerinin oldukça zengin bir repertuarının olduğu görülmektedir. Son zamanlarda popüler kültürün de etkisiyle, Çubuk ve havalisinde söylenen ve bu bölgemize mensup sanatçılar da Çubuk yöresinin halk müziğine önemli oranda katkı sunmaktadır. Çubuk yöresinde söylenen türkülerin her birini burada tek tek analiz etmek, çözümlemeye tabi tutmak yerine, TRT repertuarında yer alan türkülerden yaptığımız seçkiden yararlandığımızı belirtmeliyiz.

Çubuk yöresi türküleri bir bütün olarak ele aldığında, bunların özellikle sözlerinde anlam derinliğinin yanında, duygu çeşitliliğinin özel bir yapı arz ettiği görülmektedir. Söz gelimi Ankara / Çubuk / Karaköy'de Burhan Gökalp'ten[4] Nida Tüfekçi tarafından derlenen "**Altın Yüzük Yaptırdım**" türküsünde, kendine yüzük yaptırmış ve bu yüzüğün kaşının da sevdiği olduğunu dile getirmiştir. Bir gösterge unsuru olarak kaş, yüzüğün en önemli bölümüdür. Yüzükler kaşları ile değer kazanır ve yüzüğe bu kaşından ötürü bir önem atfedilir. Buradan hareketle, yaptırılan yüzüğün kaşının sevdiğine benzetilmesi ona verilen ayırt edici bir önemdir. Diğer yandan, birçok güzel görmüş olmasına karşın, hiçbirinin sevdiğinin eşi olmadığını ifade etmesi de ayrı bir seçicilik oluşturur. Burada yüzüğün kaşı ile güzellerin başı arasında hem anlamsal, hem de söylem ilişkisi bakımından bir bağdaşıklık oluşturulmuştur.

Türkünün devamında sevgilinin değerlilik göstergesi bir kat daha artırılır. Yaptırılan altın yüzük parmağa, gümüş kemer de bele takılmıştır. Böylece birbirine bağlanmış ve kavuşmuşlardır. Yapılacak tek bir şey kalmış, o da konuşmak halleşmek.

[4] Burhan Gökalp, Ankara Çubuk yöresinin yetiştirdiği önemli sanatçılardan biridir. 1935 yılında Ankara'da doğan Burhan Gökalp, Çubuk İlçesine bağlı Karaköy'lüdür. Sanatçı bir aileden gelen Gökalp'in dedesi ve babası da iyi bir bağlama ustasıdır. Bu yüzden erken yaşta bağlama çalmaya başlayan Gökalp, başta Nida Tüfekçi olmak üzere dönemin tanınmış saz ve söz ustalarını takip ederek kendini geliştirir. Birçok tanınmış sanatçıya sazıyla eşlik etmiş, 1966'da Ankara Radyosu'nun açtığı sınavı kazanarak bağlama sanatçısı olur. 1998 yılında radyodan emekli olan Gökalp, Türk halk müziği repertuarına çok sayıda türkü kazandırmış, bu arada Çubuk yöresinde söylenen türkülerin de kaynaklığını etmiştir.

"Altın yüzük yaptırdım
Kaşı sensin sevdiğim
Çok güzeller gördüm de
Başı sensin sevdiğim"

Altın yüzük elinde
Gümüş kemer belinde
Bir çift kelam et bana
Bal akıyor dilinde"

Karanfil, birçok rengi bulunan oldukça keskin ve güzel koklu bur çiçektir. Evlerde yetiştirildiği gibi, seralarda da yetiştirilmektedir. Ruh sağlığına olduğu kadar, vücut sağlığına da yararlıdır. Balgamın ve öksürüğün kesilmesinde yararı bilinmektedir. Bu yüzden evlerde en çok yetiştirilen çiçekler arasında karanfil ilk sırada yer alır. Âşık da "karanfil eker misin" derken, karanfilin güzelliğine bir gönderme yapmanın yanında, nazlı ve kırılgan bir çiçek olan karanfil göstergesinden ötürü sevgiliye naz ve cilve yapan sevgilinin bu dünyada ettiklerinin ahirette bir karşılığının olabileceğine dikkat çeker.

"Karanfil eker misin?
Balınan şeker misin?
Dünya'da ettiğini
Ahrette çeker misin?

Hop karanfilli karanfilli
Karanfilli yâr allı yâr"

Karanfilin en önemli özelliği suyu sevmesidir. Uzun süre susuz kalması kurumasına ve solmasına sebep olur. Şair karanfilin susuzluğu ile kendi uykusuzluğu arasında bir ilgi kurar. Karanfilin nasıl suya ihtiyacı varsa, kendisinin de yâre ihtiyacı bulunmaktadır.

"Karanfilim susuzum
Kaç gündür uykusuzum
Varsam yârin yanına
Dilim durmaz huysuzum

Hop karanfilli karanfilli
Karanfilli yâr allı yâr"

Türkülerin hemen tamamında doğrudan veya dolaylı bir mesaj bulunmaktadır. Söyleyen, doğrudan söyleyemediği, söylemeye cesaret edemediği duygu ve düşüncesini türküler aracılığı ile ifade eder. Kendisini bir karanfil yerine koyarak, sevdiğinin alıp bir yere dikmesini ister. Bu, layık olma durumunun bir testi niteliğindedir. Birçok kimse, bir başkasında gördüğü güzel bir çiçekten köklendirmek ve yetiştirmek için bir dal koparak onu önce köklenmesi için bir su kabının içinde köklendirir. Tutarsa o da bu güzelliğe sahip olmuş olur. Tutmadığında da bir kenara atar. Âşık da sevdiğine kendisini sulu bir yere dikmesini istemektedir.

"Karanfilim ek beni
Sulu yere dik beni
Eğer köküm tutmazsa
Al çapayı sök beni

Hop karanfilli karanfilli
Karanfilli yâr allı yâr"

Seven ve sevilen arasında ortaya çıkan söyleşmelerde kimi zaman benzetmeler önemli rol oynar. Geleneksel kültürde değer oluşturmada ortaya konan figürler etkilidir. Bu figürlerden biri de "**acem şalı**"dır. Bu şal hem gösterişi, hem de maddi değeri bakımından figüratif bir göstergedir. Öncelikle acem şalı örtene bir değer katmasının yanında, kendisi de yukarıda belirtildiği gibi kıymetlidir. Altın yüzüğe ve onun kaşına yapılan vurgu, burada şala yapılmaktadır. Ankara/Çubuk yöresinde Burhan Gökalp'in söylediği türküde bu durum şöyle dile getirilmektedir:

"Başında acem şalı
Sen ol başımın tacı
Gözlerin benim olsa
İstemem dünya malı"

Burada istenen tek bir şey var. O da maddi değerin önemli olmadığı, asıl ve kalıcı olan gözlerin kendisine ait olması, onun kendisinden başka birine bakmamasıdır. Bunun olması halinde dünya malının hiçbir önemi olmayacaktır.

"Vay sevdalı sevdalı
Nedir senin hallerin
Deniz dalgası gibi
Yalpa vurur şalvarın

Başına şal takıyo
Pencereden bakıyo
Ela gözün endamın
Cümle âlemi yakıyo

Vay sevdalı sevdalı
Nedir senin hallerin
Deniz dalgası gibi
Yalpa vurur şalvarın"

Türkülerin önemli bir kısmında kavuşma, hasretlik, kavuşmaya engel durumlar ve bunun doğurduğu sonuçlar dile getirilir. Geçmişte, askerlik önemli ayrılıklardan biri olarak kabul edilmiştir. Bunun en önemli nedeni, askerliğin çok uzun süreli olması, diğer yandan iletişim imkânlarının neredeyse imkânsız olmamasıydı. Birbirini sevenler, asker yolu bekler, bu beklemeler de çeşitli acılara ve sıkıntılara neden olur. Askere gidenler kendi içinde üç gruba ayrılmaktadır. Birince grupta sevgililer. Bunlar askerden sonra kavuşmak üzere birbirleri ile sözleşmişlerdir. Diğer grupta olanlar nişanlılar. Askerden dönülünce düğünleri yapılacak ve birbirlerine kavuşacaklardır. Diğerleri de evliler. Bunlar da evlenmiş düğünleri olmuş ve ardından da askere gitmiş olanlar. İşte her üç grubun da ortak özelliği yol beklemek ve hasret çekmektir. Ankara/Çubuk yöresinde Burhan Gökalp tarafından söylenen bir türküde bu durun ele alınmaktadır.

"Asker oldum vatana
Gidiyon mu kıtana
Gışla boyu yol boyu
Adam ederler toyu

Gazak ördüm ağladım
İlmek ilmek bağladım
Seni gelecek diye
Tandır sacı yağladım

Sizin köyün arası
Bende gönül yarası
Babam beni verecek
Yüzbin başlık parası

Gazak ördüm ağladım
İlmek ilmek bağladım
Seni gelecek diye
Tandır sacı yağladım

Çorak dere sazaklık
Gelir allı gazaklı
Ben sana yarim dimem
Sizin köyler tuzaklı

Gazak ördüm ağladım
İlmek ilmek bağladım
Seni gelecek diye
Tandır sacı yağladım"

Asker olgusu etrafında söylenen bir başka türkü de Ankara/Çubuk yöresinden Burhan Gökalp'ten Nida Tüfekçi tarafından derlenen bir türküde görülmektedir. Askere giden ve bu gidişi trenle yapacak delikanlının tek düşüncesi, kendisi gittikten sonra sevdiğine kimin bakacağı ve ilgileneceğidir. Çünkü her ikisi de daha hayatı anlayacak ve tanıyacak seviyede değildir. Bunu da "**Yârim cahil ben cahil**" sözünden anlıyoruz.

"Dama koydum yakacak
Şimdi tren kalkacak
Ben askere gidiyom
Sana kimler bakacak

Hop tara leylim havası
Yandı pilav tavası
Ergen kızlar kaçıyor
Vermeyince babası

Gidiyom gidemiyom
Ben sensiz edemiyom
Yarim cahil ben cahil
Koyup da gidemiyom

Hop tara leylim havası
Yandı pilav tavası
Ergen kızlar kaçıyor
Vermeyince babası

Gidiyom sen de ben de
Bir arzum kaldı sende
Derdinden oldum deli
Din iman yok mu sende

Hop tara leylim havası
Yandı pilav tavası
Ergen kızlar kaçıyor
Vermeyince babası"

Asker olgusuna bağlı söylenen türkülerden bir diğeri de Ankara/Çubuk/Karaköy'den Burhan Gökalp'ten TRT'nin derlediği türküdür. Bu türküde de trenin ulaştırmadaki rolünden öte, dönem itibariyle hem dönemin en yaygın ulaşım vasıtası trene vurgu yapılması, hem de trene bağlı olarak bir anlam derinliğinin yaratılmasıdır. Askerler kışlalarına trenle gider, kışladan da trenle geri döner.

"Tren gelir kışladan
Direkleri vişneden
Yar bana işmar etti
Ak pınardan çeşmeden

Yürü yavrum yürü
Yürüteyim seni
Yat dizimin üstüne
Uyutayım seni

Tren gelir yanaşır
İçi dolu çamaşır
Yârim inmiş geliyor
Hepsi birden kamaşır

Yürü yavrum yürü
Yürüteyim seni
Yat dizimin üstüne
Uyutayım seni"

Kimi zaman insanların aslı ve asaleti önem kazanır, hatta çoğu zaman değerlendirmeler bu asalet olgusu üzerinden yapılır. "**Asıl azmaz bal kokmaz, kokarsa yağ kokar. Çünkü aslı süttendir.**" atasözü, bu durumu somutlaştırmaktadır. İnsanların birbirleri ile ilişkilerinde ve bağlılıklarında aradıkları temel ölçütlerden biri ve belki de en önemlisi bu asalet olgusudur. Ankara/Çubuk yöresinde Seyyid Süleyman'a ait ve Baki Kılıçaslan'ın söylediği bir türküde bu duruma atıfta bulunulur.

"Aslı pektir kibir yoktur soyunda
Dünyada türemiş bir tane güzel
İnci mercan şems ü kamer aslında
Dünyada türemiş bir tane güzel

Aslı belli asaletin sormadım
Destur alıp divanına durmadım
Huri midir melek midir bilmedim
Dünyada türemiş bir tane güzel

Bir selam verdim de aleyküm dedi
Bir ikrar üzere karşımda durdu
Getirdi elime bir dolu verdi
Parmaklar yakışmış fincana güzel

Bahası bin altın birlikte beşi
Lebi şeker söyler incidir dişi
Ok gibi kirpikler saniyen kaşı
Dünyada türemiş bir tane güzel

Seyit Süleyman'ım bana bir çare
Yürü şahin gibi kaşları kare
Tavsiyeni göndereyim hünkare
Dünyada türemiş bir tane güzel"

Ankara/Çubuk/Karaköy-Burhan Gökalp'ten Nida Tüfekçi'nin derlediği türküde, güneş ve çiçek arasındaki ilişki, seven ve sevilen arasında kurulur. "Gün döndü" sarı renkli çiçek olup yurdumuzda çok yetiştirilen bir bitkidir. Gün çiçeği, günebakan şeklinde de adlandırılmaktadır. Bu adı almasının nedeni, yönünü sürekli güneşe çevirmesidir. Seven ve sevilen arasındaki bağ, güneş, gölge ile birlikte ele alınmaktadır. Sevenin tek bir arzusu var, o da sevgilinin kendisine sırtını dönmemesi ve selamını kesmemesidir. Bahçecilikte birçok sebze yetişmektedir. Bunlardan biri de kabaktır. Kabak bitkisinin saplarında diken bulunmaktadır. Sevgili kabağa benzetilmekte, bu yüzden de güzellere nasip olmasını istemekte, çirkinler için ise bitmesini, tükenmesini ister.

"Bahçalarda gün döndü
Gölgesin sana döndü
Yar selamım almazsa
Beni derdinden öldür

Bahçalarda bir dane
Açılır tane dane
Yar buradan geçerse
Benden selamlar söyle

Gabağın kökenisin
Üstünde dikenisin
Seni güzeller yesin
Çirkinlere bitesin tükenesin

Ankara/Çubuk yöresinde Ahmet Korkmaz'dan Ankara Devlet Konservatuarı tarafından derlenen türküde, seven ve sevilen arasındaki ilişkiye farklı bir gösterge ile temas edilir. Sevgilinin küsmesi ve gönül koymasına temas edilir.

"Karşıda çam kesiyor
Efil Efil esiyor
Selam söylen o yare
Niçin bana küsüyor

Beş pınarın sucusu
Yürekte yar acısı
Gel gel gel barışalım
Eski yârin bacısı

Beş pınar dedikleri
Kelemdür yedikleri
Hiç aklımdan gitmiyor
O yarin dedikleri"

Türkülerde sevinçlerin yanında acılar da dile getirilir. Bunlardan biri, Ankara/Çubuk yöresinde Ahmet Korkmaz'dan-Ankara Devlet Konservatuarı uzmanlarınca derlenen türküde görülmektedir. Memet Ali yiğit bir delikanlıdır. O atın en iyisine biner, anlı şanlı biridir. Onun vurulmuş olması büyük bir acıya neden olur.

"Biner atın iyisine
Gider yolun kıyısına
Memet Ali'yi vurmuşlar
Haber verin dayısına

Memet Ali Memet Ali
Memleketin gonca gülü
Orduların şen bülbülü

Kara çadır is mi tutar
Altın kılıç pas mı tutar
Anan ağlar bacın ağlar
Elin kızı yas mı tutar

Memet Ali Memet Ali
Memleketin gonca gülü
Orduların şen bülbülü

Seni vuran dağlı mıydı
Kurşunları yağlı mıydı
Eloğlu seni vururken
Elin kolun bağlı mıydı

Memet Ali Memet Ali
Memleketin gonca gülü
Orduların şen bülbülü"

Sonuç

Çubuk yöresi türkülerinde çok zengin bir kültürel birikim ve söz varlığının olduğu görülmektedir. Bir taraftan taşıdığı yerel değerler, diğer yandan Ankara geneline özgü nitelikleri taşması, Çubuk yöresi türkülerini daha önemli ve anlamlı kılmaktadır. Bölgenin tarihsel geçmişinde n elde ettiği birikimlerin de yöreye birçok bakımdan değer katmaktadır. Başta Seymen kültürünün bütün izlerini taşıyan Çubuk, diğer yandan farklı meşrep ve algılamaların da yansımalarına sahne olur. Ankara Savaşı'nın yapıldığı bu coğrafya, bir taraftan tarihsel olguların izlerini taşırken, diğer tarafta, Oğuz Türklerinin bütün birikimlerine sahne olur. Seymen kültürünün yaşanması ve yaşatılmasında Çubuk, diğer ilçelerimize göre daha etkili olmuş, yakın zamana kadar bu kültürün köylerde bütün ayrıntıları ile yaşatıldığına şahit olmaktayız.

Çok yönlü ve zengin bir anlatımın izlerini taşıyan Ankara Çubuk yöresi türkülerini bağlam ve içerik açısından kısaca değerlendirmeye çalıştığımız bu bildiride, ulaştığımız temel sonuç, hiçbir sözün ve müziğin tek yönlü olmadığı, onu oluşturan süreçler dikkate alındığında genel yapı içinde bir gösterge değer taşıdığı gerçeğidir. Çubuk yöresinde söylenen ve bu bölgeden derlenen türküler için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Bunlar büyük Türk milletinin genel kültürel tabakasının nakışları ve izleridir. Bölgede söylenmesi ise, hem coğrafi, hem de kültürel katmanların yapısal göstergesidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Ankara Çubuk yöresi türkülerinin kültür zenginliği, merkezden bağımsız olarak şekillenmemiş, merkezin izinde ve yansıması olarak gelişmiştir. Kimi zaman sevda, kimi zaman eğlence ve kimi zaman da acı ve hüznün dile getirildiği türkülerde, Türk kültürünün genel dinamiklerine şahit oluruz.

KAYNAKÇA

Boratav Pertev Naili, *100 Soruda Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1981.

İmik, Ü., "Türkülerimizde Hoşgörü Temasına Toplumsal Bakış ve Hacı Bektaş Veli", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı-69, Ankara 2014, s. 181-200.

Kösemihal, M. R. ve Karsel, H. S., *Ankara Bölgesi Musiki Folkloru*, Numune Matbaası İstanbul 1939.

Önal, Özay. Ankara'nın Ustaları, http://www.sazadair.com/sazadair/index.php?o

---------,Ankira'nınustaları: http://www.sazadair.com/sazadair/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=63 erişim tarihi: 1 Ekim 2017.

Şapolyo, E., *Atatürk ve Seymen Alayı*, TOSOTBB Matbaası, Ankara 1971.

Tan, N.; Turhan, S., *Ankara Halk Müziği*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim ve Kültür Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Çubuk Bölgesi Alevi Köylerindeki Cem Geleneklerine ve Bu Kapsamdaki Dini Musiki Uygulamalarına Bir Bakış

Cenk Güray*

Özet

Ankara şehri, gerek uzandığı tarihsel derinlik ve gerekse de beslendiği kültürel çeşitlilik açısından önem arzeden bir gelenek üzerine yerleşmiş ve Cumhuriyet Dönemindeki önemini geçmişindeki bu birikim ile pekiştirmiş bir merkezdir. M.Ö. 3000'li yıllardan itibaren zengin bir kentli kültür ile yoğrulmuş olan Ankara'nın nitelik ve nicelik açısından kapsamlı geleneksel müzik kültürü, şehrin geçmişindeki kültür mirasının en önemli göstergeleri arasındadır. Söz konusu zengin kültüre paralel olarak ortaya çıkan değişik dini yapıların hâkimiyeti, Ankara'ya ait dini ve dindışı geleneksel müzik örneklerine bu dinlere ait simgelerin girmesini mümkün kılmıştır. Bu kadim kültür geleneğini Çubuk ilçesi özelinde değerlendirdiğimiz zaman, İslamiyet sonrası dönemde 'Alevilik' inancının bu bölgenin yaygın inanç sistemlerinden ve İslam anlayışlarından biri olduğu görülebilmektedir. Bu çalışmanın amacı Çubuk bölgesi Alevi köylerindeki 'cem' ritüellerini özellikle kullanılan dini musiki formlarını ve bu örneklerin işlevlerini inceleyerek, bölgeye has ortak ve özgün uygulamaların, önemli sembol ve simgelerin tarışılması ve bu manada Çubuk'taki Alevilik kültürünü dini müzik uygulamaları açısından diğer bölgelerden farklılaştıran özelliklerin ortaya konmasıdır. Bu çalışma için alanda yapılan röportaj ve kayıtlar kullanılacak, bunun yanında daha önce bu bölge ile ilgili Alevilik müzik kültürü bağlamında yapılmış çalışmalardan destek alıncaktır.

Anahtar Kelimeler: *Alevilik, cem, ocak.*

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı.

A View to the 'Cem' Rituals of the Alevi Villages in the Çubuk District and the Related Religious Music Traditions Within These Rituals

Abstract

The city of Ankara-the capital of Turkish Rebuplic-carries great importance regarding both its rich historical background and extensive multi-culturality. The city history going back to 3000 years B.C. has led to the improvment of an extensive traditional music culture within Ankara. This traditional music culture naturally carries the symbols of various music cultures hosted by Ankara. Moreover, Alevi belief system which is quite widespread within the city and especially in the Çubuk region seems to be a main source for the symbolic structures of the religious music examples. The aim of this study, is to make a research on the 'cem' rituals of the Alevi villages in the Çubuk region concentrating mainly in the forms, the functions, the common regional applications and the symbolic characteristics of religious music examples performed during these rituals. Interviews, recordings acquired from regional surveys will be utilized to perform the study.

Key Words: *Alevi belif system, alevi music, cem.*

Giriş: Ankara Dini Müzik Kültürü İçinde Çubuk'un Önemi

Ankara şehri, gerek uzandığı tarihsel derinlik ve gerekse de beslendiği kültürel çeşitlilik açısından önem arz eden bir gelenek üzerine yerleşmiş ve Cumhuriyet Dönemindeki önemini geçmişindeki bu birikim ile pekiştirmiş bir merkezdir. M.Ö. 3000'li yıllardan itibaren zengin bir kentli kültür ile yoğrulmuş olan Ankara'nın nitelik ve nicelik açısından kapsamlı geleneksel müzik kültürü, şehrin geçmişindeki kültür mirasının en önemli göstergeleri arasındadır. Söz konusu zengin kültüre paralel olarak ortaya çıkan değişik dini yapıların hâkimiyeti, Ankara'ya ait dini ve dindışı geleneksel müzik örneklerine bu dinlere ait simgelerin girmesini mümkün kılmıştır[1]. Bu kadim kültür geleneğini Çubuk ilçesi özelinde değerlendirdiğimiz zaman, İslamiyet sonrası dönem-

[1] Cenk Güray, "Ankara'da Türk Din Musikisi", *Anadolu'nun Sırlı Sesi: Müziğiyle Ankara*, Ankara Kalkınma Ajansı Yayınları, Ankara 2017, s. 146.

de 'Alevilik' inancının bu bölgenin yaygın inanç sistemlerinden ve İslam anlayışlarından biri olduğu görülebilmektedir[2]. Bu çalışmanın amacı Çubuk bölgesi Alevi köylerindeki 'cem' ritüellerini özellikle kullanılan dini musiki formlarını ve bu örneklerin işlevlerini inceleyerek, bölgeye has ortak ve özgün uygulamaların, önemli sembol ve simgelerin tartışılması ve bu manada Çubuk'taki Alevilik kültürünü, dini müzik uygulamaları açısından diğer bölgelerden farklılaştıran özelliklerin ortaya konmasıdır. Bu çalışma için alanda yapılan röportaj ve kayıtlar kullanılacak, bunun yanında daha önce bu bölge ile ilgili Alevilik müzik kültürü bağlamında yapılmış çalışmalardan destek alınacaktır.

Çubuk'ta Alevilik

Çubuk İlçesi sınırları içersinde barındırdığı çok sayıdaki Alevi köyü ile Alevi toplumunun dini geleneklerine dair pek çok önemli bilgiyi yansıtabilme gücüne sahiptir. Özellikle son dönemde emekli kesimde artan kentten köye doğru 'gerisine' göç ve köylerdeki aktif cemevlerinin mevcudiyeti ve musahiplik[3] geleneği[4] sayesinde bu köylerdeki inanç gelenekleri canlı bir şekilde devam etmektedir. Bu manada Çubuk Ankara'nın, bu bildiride ağırlıklı olarak işlenecek olan Susuz Köyü ve diğer Alevi köyleri ile birlikte Alevi inançlarına dair geleneklerin en yoğun biçimde yaşandığı bir yörelerinden biridir.[5] Bu özellik Çubuk Havalisindeki 'ocak' çeşitliliğinden de anlaşılabilir. Ali Yaman (2007) 'ocak' kavramını şöyle tanımlar[6]:

"Ocaklar, Alevi ulularının soyundan gelen Dede ailelerine verilen genel isimdir. *Her **Alevi**, Dede olsun Talip olsun, bir Ocak'a bağlıdır. Ana Ocaklar zamanla genişleyerek, çok sayıda alt ocaklar ortaya çıkmıştır."*

"Çubuk Havzası Alevî Ocakları" olarak adlandırılan[7] ve hiyerarşik olarak birbirine bağlı olan Alevî ocakları şunlardır: Şah Kalender Veli Ocağı, Seyyid Hacı Ali Turabi Ocağı, Cibali Sultan Ocağı, Seyyid Hacı Muradı Veli Ocağı, Mehemmed Abdal Ocağıdır. Söz konusu beş ocak Ankara-Çubuk, Çankırı-Şabanözü merkezli teşkilatlanmıştır ve bu ocaklar arasında ileride anlatılacağı gibi yoğun bir inançsal bağ vardır.

---

2 Arif Demir; Güray, Cenk, "Çubuk ve Çevresinde Dini Musiki Yaklaşımları", *Bütün Yönleriyle Çubuk Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Hüseyin Çınar, Tekin Önal, Çubuk Belediyesi-AYBÜ, Ankara 2016, s. 240.

3 Alevilikte yol kardeşliği anlamına gelen bir kavram. Bkz. Yaman, Mehmet, *Alevilik-İnanç, Edep, Erkân*, Demos Yayınları, İstanbul 2011, s. 207.

4 İbrahim Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2001/18, s. 75-1.

5 Bektaş Elden, "Susuz Köyü", *Aydost Gazetesi*, Ankara 1997, sayı: 1, s. 9; Avcı, Yunus ve diğerleri, *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*, Ankara Çubuk. Sosyal Yardım ve Köylere Hizmet Birliği Yayını, 1978.

6 Ali Yaman, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. Nokta Yayınları, İstanbul 2007.

7 Mehmet Ersal, "Alevi Cem Zakirliği: Battal Dalkılıç Örneği", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Alevi-Bektaşi Kültür Enstitüsü, Almanya 2011, s. 188.

Çubuk ve İnançsal Olarak Bağlı Olduğu Bölgelerin Alevi Kültüründe Dini Musikisi Uygulamaları: Cem Törenleri ve Semah İbadeti

1. Çubuk Susuz Köyü

Susuz Köyü bu anlamda Alevi inançlarına dair gelenekleri en yoğun biçimde yaşayan köylerden biridir. Köy batıdan Sele ve Çit köyleri ile Kuzeybatıdan Yukarı Çavundur, güneybatıdan Tahtayazı, güneyden Kızılöz, güneydoğudan Yukarı Emirler, kuzeyden Kalfat, kuzeydoğudan Dalyasan, Meşeli, güneydoğudan Kuyumcu köyleriyle çevrilidir. Susuz Köyü, kuzeyinde yer alan 1895 m yüksekliğindeki Aydost Dağı'nın eteklerinde kurulmuştur. Aydost Dağı, Batı Karadeniz Dağlarının en güney sınırını oluşturan Köroğlu Dağlarının en güney ucunda yer alır. Daha çok volkanik yapı etkisini gösterir. Köyün coğrafi konumu daha çok dağlık olup ova görünümündeki düzlükleri yok denecek kadar azdır[8]. Köydeki birkaç küçük akarsu Çubuk Çayı'na ulaşır. Çubuk II Barajı köy sınırlarına oldukça yakındır. Köyün ilçeye uzaklığı 15 km.dir. Daha önce köyün adı "Yeniköy" iken, bu ismi sonradan köyün giriş kısmındaki 'Susuz Mevkiinden' almıştır[9].

Köyün Sosyo-kültürel yapısı ile ilgili de 1 Temmuz 2012 tarihinde Dede-Arif Hikmet Dalkılıç ve Zakir Battal Dalkılıç ile yapılan görüşmede bazı bilgilere ulaşılmıştır[10]. Bu duruma göre köyün sakinleri kökenlerini Horasan'dan gelen Emirce Aşireti'ne bağlamaktadırlar ki bu aşiretin kültürel kökleri Oğuzlara dayanmaktadır. Söz konusu aşiret Horasan'dan sonra sırasıyla Mardin-Cizre, Halep-Antep, Sivas ve Konya-Karaman bölgelerine uğrayarak şu an konuşlandıkları bölgeye gelmişlerdir. Ocak olarak köyün kökeni XV. Yüzyıl'ın önemli tarihi kişiliklerinden Seyit Cibali Sultan'a dayanmaktadır. Susuz köyünde cem gelenekleri ve süreği büyük bir canlılıkla devam etmektedir.

Arslanoğlu,[11] köydeki Cem geleneklerine dair erkân ve hizmet sahiplerini ise aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- 1. Dede: Zülfikar Elden
- 2. Gözcü: Ahmet Sayıcıoğlu
- 3. Zakirler: Fazlı Tavan, Battal Dalkılıç, Yukarıemirler Köyünden Yakup Akdoğan, Hasan Eryılmaz, Feti Yıldız

[8] Elden, "Susuz Köyü", 1997.

[9] Yunus Avcı ve diğerleri, *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk* 1997.

[10] UNESCO-Türkiye-Kazakistan Ortak Müzik Etkileşimi Projesi, UNESCO Türkiye Milli Komitesi, 2012.

[11] Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri", 2001.

- 4. Lokmacı: Rıza Eryılmaz- Kemal Dönmez
- 5. Kurbancı: Kasım Yıldırım
- 6. Saki: Ahmet Erseven
- 7. Carıcı: Emin Sayar
- 8. Seccadeci: Veli Yıldırım
- 9. Delilci: Halil Aslan
- 10. Sakkacı: Arif Hikmet Dalkılıç
- 11. Sır Suyu: Zübeyde Dilmen
- 12. Yasavurlar: Mehmet Harmancı, Murat Akyar
- 13. Sofracı: Nesimi Gülletutan
- 14. Kilerci: Bayram Gürcan

Söyleşide edinilen bilgiler ve teşhis edilen noktalar doğrultusunda ise Susuz Köyü'ndeki Cem Töreni ve genel ibadet uygulamaları ile ilgili aşağıdaki özgün noktalara dikkat çekmek mümkündür.

Yapılan söyleşide ilk dikkat çeken nokta, aşiretin tarihi anlatılırken Yavuz Sultan Selim ile ilgili olumsuz bakış açısının yansıtılması ve bu durumun sebebi olarak Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı Devleti'ni Türk kökenlerinden uzaklaştırarak Arap kültürüne yaklaştırmasının gösterilmiş olmasıdır. Aşağı Emirler Köyü kökenli âmâ bir ozan olan XIX. Yüzyıl şairi Budala İsmail, Cem törenlerinde kullanılan eserlerin bir kısmının bestecisi olarak gözükmektedir. Köyün hizmet sahipleri arasında 'rehber' hizmetini gören bir kişinin görülmemiş olmasının sebebi, Ocak'ı kökeninin peygamber soyu ile bağlantısına dayandırılmaktadır. Alevi cem geleneğinde az görülen 'Seccadeci' hizmetine Susuz köyünde rastlanmaktadır.

Söyleşi esnasında, eskiden her sene ilk Cem töreninin Ocak ayında yapıldığı, herkesin katılabildiği, 'toplumsal birliktelik' işlevi taşıyan bu törene Abdal Musa Cem'i denildiği ifade edilmiştir. Diğer bir Cem töreni ise 'Görgü Cem'i olarak adlandırılır ve kökeni Hz. Muhammed'in hayatına dayandırılır. Bu Cem'e ancak ikrar vermiş, yani 'erkan-tarikat kuralları ve yolu' açısından olgunluğu kabul edilmiş kişiler katılabilir. Genel istek doğrultusunda Musahip Cem'i ya da Dar Kurbanı (vefatın 52. günü) Cem'i de yapılır, toplumsal bir işleve sahip olan Abdal Musa Cem'i de yaygındır. Cem törenlerinin tarihleri eski yıllarda genelde Perşembe günlerine denk gelecek bir biçimde

ayarlanırken, şu anda cemaatin uygun gün ve saatleri dikkate alınarak zaman tasarımı yapılmaktadır.

Cem töreninde her hizmetin sonunda bir müzik icrası kısmı vardır, akış yaklaşık olarak aşağıdaki sırada cereyan etmektedir:

- Kurban için tekbir verildikten sonra Aşık, 12 İmam'a övgüler içeren üç adet Duvaz-ı İmam okur.
- Kurbanlar kesildikten sonra kazanda kaynatılırken de (kazan hizmeti-kazan hakkı) Susuz köyüne özgü bir Duvaz-i İmam icra edilir.[12]
- Genelde icra edilen ezgiler yöresel icra gelenekleri ile benzerlik gösterdiği dikkat çekicidir.
- Hizmetlerin arasındaki muhabbet kısımları esnasında çalınan ezgiler ise Emlek Bölgesi ezgilerini andırır
- Delil (Çerağ Uyandırmak) Hizmeti için bir deyiş seslendirilir, bu deyiş Kalecik'te icra edilen benzer deyişler ile ciddi benzerlik içerir, 12 İmam'ın ismini içerdiğinden dolayı bu eserin de Duvaz-ı İmam kategorisinde değerlendirilmesi mümkündür.
- Dar'a çekme anında ve Dar kurbanı'nda da Duvaz-ı İmam okunur. Bu Duvaz-ı İmam içerdiği sözleri ile dardaki kul için bir anlamda şefaat ve yardım dilemektedir. (Ey Muhammed Mustafa (Hz. Ali) el aman yetiş…)
- Susuz köyünde olduğu gibi Kuran-ı Kerim referansları ile hareket edilmesi Çubuk, Çankırı, Ordu Alevileri'nde görülen bir alışkanlıktır[13]. Dede, söyleşide hemen her hizmet için Kuran-ı Kerim'den bir referans aktarmıştır.
- Alevi geleneği içinde yer alan değişik makamsal ezgiler kullanılır, Abdal Musa Cem'inde Erkan'ı simgeleyen Duvaz-ı İmam ezgisi. Musahipler Erkan'dan geçerken icra edilir, bu esnada iki musahip yere yatırılır, üzerlerine çarşaf örtülür, bacılar yani eşleri de dar'da dururlar[14].
- Yiyip içmeden önce muhabbet kısmı gelir ve bu kısımda bir Kerbela ağıdı seslendirilir, yürek hakkı kısmı gelir Bu kısımda musahipler kurbanın yüreğini

[12] Bu gelenek ile ilgili farklı bir örnek için bkz. http://uludivan.de.tl/45_-EK-d--5.htm, 09.01.2015. Alper Çağlayan, Alper, Çubuk Yöresinde Erkan, Ankara 2002.

[13] Armağan Elçi, Kişisel Görüşmeler, Ankara 2012.

[14] Benzer uygulamalar Anadolu'da çeşitli bölgelerde de görülebilmektedir. (Ersal, Mehmet, "Alevilik İnanç Sistemindeki Ritüelik Özel Terimler: Musahiplik", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Spring 2011, Türkiye, s. 1058-1083.

sırrı paylaşmayı simgelemek adına birlikte yerler ve bu esnada kısa bir duvaz-i imam icra edilir. Arkasından miraçlama kısmı gelir ki bu kısımda "Geldi Cebrail" sözleriyle başlayan ve Cebrail'in Tanrısal bilgiyi Peygambere aktarmasını simgeleyen bir miraçlama türünde bir ezgi seslendirilir. Ardından Kırklar semahı icra edilir, Semah'ın sözleri 'Vardık Kırklar Dergahı'na' dizeleriyle başlar. Semah değişik ritim yapılarından oluşan iki kısımdan ibarettir, içinde geçen 'Elleri çalpara çalar' sözleri Anadolu'nun en eski dini müzik çalgılarından olan ve Hititler döneminde de dini ayinlerde kullanılan "çalparaya" gönderme yapılır.

- Arkasında "La İlahe İlallah" sözleriyle başlayan ve 'Allah'ın birliğinin ve bu birliğin evrendeki yansımasının zikredildiği' Tevhid kısmı gelir.
- Bunun arkasından tekrar Kırklar Semahı eklenebilir.
- Ardından 5 Bacı semah döner, bu semahtaki sözler ise Zeynel Abidin ve Kerbela, ile secde-niyaz kavramları ile iritbatlıdır.
- Arkasından Şükürcelik semahı icra edilir.
- Ardından Kerbela'yı simgeleyen Sakka suyu ikramı yapılır, bu noktada Kur'an tecvidini andıran kalıplar, bağlama eşliği olmadan icra edilir
- Daha sonra Kerbela ile ilgili bir Mersiye okunur, Mersiye'nin sözleri "Gönlüm Hüseyin'in matemine düştü" dizeleriyle başlar.
- Ardından Sakka duası okunur.
- Törenin sonunda Yezid'e lanet edilir.
- Değişik bölgelerdeki cem'lerde de icra edilen "Oturan duran duası" okunur.
- Kur'an-ı Kerim okunur.
- Son bir Gülbeng ile günahlar için affedilme, dilenir şefaat için yalvarılır.

Genel anlamıyla Susuz köyündeki ayin yapısı incelendiğinde Duvaz-ı İmam türünde veya bu türün simgelediği geleneğe yakın duran eserlerin yoğunluğu ve özellikle bu ezgilerdeki yöresel müzik ve şiir geleneğinin etkisi dikkat çekicidir. Bu durum ortaya yöreye has çok özgün bir dini musiki repertuarı çıkarmıştır. Susuz köyünün komşu olduğu ilçeler ile müzikal yönden etkileşimi, kuvvetle muhtemel Cem Töreni'nin müzikal yapısını taşıyan zakirlerin Cem'lere katılmak için değişik Alevi köylerine gitmesi ile alakalıdır. Söyleşide bulunulan kişiler tarafından aktarılan bilgiler arasında Bektaşi

inancına bağlı grupların da Cem başlangıçlarında Kuran-ı Kerim (İhlas Suresini içerecek bir şekilde) okudukları ve Mezheplerinin Caferi olduğu da vardır.

2. Çubuk: Çit Köyü[15]

Çubuk ilçesine 16 km uzaklıkta olan Çit Köyü Kalender Veli Ocağı'na bağlıdır, bu ocağın dedeleri Çubuk'un Kargın köyünden gelmektedir. Bu köy Çubuk ilçesinin kuzeybatısına düşer. Aydost Dağının eteklerine yakın Çit deresi denilen bir vadide kurulmuştur. Kuzeyinde Okçular, Hacılar, Balcılar, Kuzeydoğusunda Yukarı Çavındır Köyü, güneyinde Sele ve Manastır köyleri, batısında Tahta Yazı, Sarıkoz ve Mahmutoğlan köyleri bulunmaktadır. Ayrıca köye bağlı olan Avdullah Mahallesi köyün kuzeyinde yer alır[16].

Bu köyde ölen bir kişinin arkasından vefatından bir yıl sonra dar kurbanını yapılması adettir. Arslanoğlu'na göre:

"Burada esas olan, ölenin hukuku olan kişilerle helalleştirilmesi olmakla birlikte bunun yanında o kişinin unutulmaması ve bir yıl sonra yakınları ve dostları tarafından tekrar anılması söz konusudur."

Arslanoğlu söz konusu köyde18 Nisan 1998 tarihinde gerçekleşen bir Dar Kurbanı'na ve ilgili cem törenine katılmıştır. Arslanoğlu'na göre köydeki cem törenlerinde 17 erkân hizmetinden bahsedebilmek mümkündür[17]. Bu hizmetlerin 12'si cem törenleri sırasında yapılan tarikat hizmetlerini kapsar ve hizmetleri yapanların 'musahip' edinmiş olmasını şart koşar. Diğer 5 görev ise 'şeriat' temellidir ve musahip edinmiş olmayı şart koşmaz. Cem töreninde 12 hizmete ait görev adları ve bu içerikte yapılan hizmetler şöyle sıralanabilir[18]:

1. Dede: Pir adı verilen cemi yöneten dua ve nasihatları yapan kişidir. Dede Hz. Muhammed'i temsil etmektedir.
2. Zakir Tören boyunca saz çalan ve nefesleri söyleyen kişi veya kişilerdir. Bu görevin piri[19] İmam-ı Hasan'dır.
3. Sakkacı: Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit olması sırasında gözyaşını temsil eden suyu falakaya getiren ve bunu başta dede olmak üzere orada bulunanlara içiren kişi. Bu görev Hz. Hüseyin'den kalmıştır.

[15] İbrahim Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi Aleviliğinde Dar Kurbanı", *G.Ü. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 98/ 6, Ankara, 1998, s. 11-34.

[16] Avcı, Yunus ve diğerleri, *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk* 1997.

[17] Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi Aleviliğinde Dar Kurbanı",1988.

[18] Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi Aleviliğinde Dar Kurbanı",1988.

[19] Görevin ilk örneğini (arketipini) gerçekleştiren ya da göreve dair simgeyi taşıyan kişi.

4. Delilci: Cemevinin aydınlatılmasından sorumlu olan kişi. Elektriğin bulunmadığı dönem lerde bu kişiye daha çok ihtiyaç vardı, dolayısıyla günümüzde görevi semboliktir. Bu hizmetin piri İmam-ı Zeynel Abidin'dir.

5. Karakazan (Lokmacı): Kesilen kurbanları mutfakta pişirip hazırlayan kişi. Bu hizmetin piri, İmam-ı Naki'dir.

6. Erkancı Cem töreninde erkânı yürüten dedeye verilen kavramsal isimdir. Bir cem töreninde birden fazla dede bulu nabilir, ancak töreni bunlardan birisi yürütür. Onun için erkancı da dededir.

7. Gözcü: Bir bakıma dededen sonra tören sırasında en yetkili kişidir. Kurallara uyulmasını, uygun giyinilmesini hatırlatır. Bundan başka cem törenleri sırasında konuşma ve gülüşmeleri önlemeye çalışır. Söz isteyenleri dedeye bildirerek onlara sıra ile söz verilmesini sağlar. Bu hizmetin piri, İmam-ı Musa Kazım'dır.

8. Tığcı (Kurbancı): Kurbanları kesen, yüzen ve parçalayan kişidir. Bu hizmet Hz. İbrahim Peygamberden kalmıştır.

9. Yürekçi: Kurbanlar kesildikten sonra, bunların yüreklerini doğrayıp pişiren ve bunu musahipli olanlara dağıtan kişidir. Bu hizmetin piri, Muhammed Taki'dir,

10. Niyazcı: Cem törenleri sırasında yenilecek olan çerezleri cemaate eşit olarak dağıtan kişidir.

11. Pabuççu: Cemevine gelenlerin ayakkabılarını düzenleyen ve onların karışmaması için gözetleyen kişidir. Bu hizmetin piri, İmam-ı Hasan el Askeri'dir.

12. Haberci (peyik, pazvant, bekçi): Cem töreninin yapılacağını köy veya mahalle sakinlerine duyuran kişidir. Bu hizmetin piri, İmam-ı Muhammed Bakır'dır. On iki erkanda görev alabilmek için mutlaka musahipli olmak gerekir. Buna aynı zamanda Evlad-ı Resül hizmeti denilir.

Bu görevlerden her birini tek tek kişiler yapabildiği gibi yukarıda da görüleceği gibi bir kişi, birden fazla görev de yüklenebilir.

On iki erkan dışında cemevinde hizmet yapan kişilerin görevleri şunlardır:

1. Kahveci veya çaycı: Cem törenleri sırasında cemaata çay pişirip dağıtan kişidir. Bu hizmetin piri, Veysel Karani'dir.

2. Carıcı (Süpürgeci): Her hizmetin arkasından kırklar meydanını sembolik olarak süpüren kişidir. Bu hizmet, Hz. Seyyidil Faraş'dan kalmıştır.

3. El suyu: Erkan başlangıcında Kur'an okunmadan önce abdest niyetine dede ve **falakadakilerin**[20] ellerini yıkatan görevli. Bunun piri Selman-ı Pak'dır.

4. Seccadeci: Falakada dara duranların otur dukları seccadeyi yerine seren ve sonunda dua ile kaldıran kişidir. Bu hizmetin piri esasen üç kişidir. Şit peygamber ipliği eğirmiştir, Hz. Fatıma seccadeyi dokumuştur, Cebrail ise sermiştir

5. Ocakcı (Gürgürcü): Ocağı yakan, bunun sönmemesini sağlayan ve ocağa sac koyarak fazla ısının cemaati rahatsız etmemesini sağlayan kişidir. Bu hizmetin piri Ammar bin Yasir'dir.

17 hizmetin dışında, cem törenlerine gelenlere yer gösteren ve sonradan gelenleri töreni bozmdan yerlerine oturtan bir "kapıcı" bulunmaktadır. Bu hizmetin piri İmam-ı Muhammed Mehdidir. Ayrıca yemekten önce sofraları seren ve kaldıran sofracı, cem töreni sırasında sır suyu dağıtan "kadıncık ana" da söz konusu görev sahipleri içinde yer alır. Sofracının piri Hz. Kamber, sır suyunun piri Hz. Fatımadır. **Üç** bacı olarak adlandırılan semahçılar da cem töreninde görev almaktadır.

Çit Köyü'ndeki Cem geleneklerine örnek olarak Arslanoğlu tarafından köyde tespit edilen Dar Kurbanı'na dair cem töreni verilebilir[21]. Söz konusu hizmet sahiplerinin isimleri aşağıdadır:

1. Dede: Ahmet Kuzukıran

2. Zakirler: Muzaffer Çalaboğlu, Hüseyin Çuhadar

3. Erkancı: Muzaffer Çolakoğlu

4. Delici: Ali Temel

5. Karakazan: Hüseyin Özbek ve Ahmet Tan

6. Sakkacı: Muzaffer Çolakoğlu

7. Gözcü: Celil Yurdakadim

8. Kurbancı: Hüseyin Özbek ve Ahmet Tan

9. Yürekçi: M. Ali Öztaş

---

[20] Cem töreninin Tanrısal bezmdeki anlamını ortaya koyan (Cenk Güray, Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Sema ve Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (Türk Din Musikisi) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Bayram Akdoğan, Ankara, 2012, s. 133) kırklar meydanının diğer adı, falakadır. Falaka 12 hizmetin ve tarikat namazının kılındığı yerdir (Arslanoğu, "Çubuk Yöresi.).

[21] Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi.

10.Naz-Niyazcı: Kemal Özbek

11. Pabuçcu: Ahmet Şirin

12. Pazvan (Pazuvan-Bekçi): Hasan Ali Yücel ve H. Hüseyin Temel

Yukarıda da konu edildiği gibi bu 12 hizmet tarikat hizmeti sayıldığından hizmet sahiplerinin mutlaka musahipli olmaları şarttır. Aşağıdaki görevler şeriat hizmeti kabul edildiğinden, hizmet sahipleri musahipli olmayabilirler.

13. Çaycı veya kahveci: Ali Ekber Kaya

14. Carıcı: Süleyman Yurdakadim

15. El Suyu: Kadir Ercan

16. Seccadeci: M. Ali Öztaş

17. Ocakcı (Gürgür Baba): Hüseyin Ercan

Bu 17 erkan sahibi dışındaki diğer görevliler ise sofracı Kemal Özbek, kadıncık Ana Rabia Yüce ile semahçılar: Nezaket Yazıcıoğlu, Satı Yazıcıoğlu ve Akkız Ercan'dır.

3. Çankırı Şabanözü: Kutluaşar Köyü

Ankara Çubuk ve Çankırı Şabanözü merkezli Alevi köyleri açısından Kalender Veli Ocağının ve bu ocağın taliplerini barındıran Şabanözü İlçesi Kutluaşar Köyü'nün özel bir önemi vardır. Zira Çubuk'un Susuz Köyü'ndeki Alevi yurttaşların talibi olduğu Cibali Ocağı'nın piri Kalender Veli Ocağı'dır. Şabanözü Kutluaşar Köyü'nde taipleri bulunan Hacı Murad-ı Veli Ocağı'nın piri Hacı Ali Turabi Ocağı, yine aynı köyde taipleri de olan Hacı Ali Turabi Ocağı'nın da piri Kalender Veli Ocağı'dır. Bu yüzden, Şabanözü Kutluaşar köyünde taipleri olan üç ocaktan biri olan Kalender Veli Ocağı Çubuk ve Şabanözü bölgesi Alevi süreğini belirleyen temel ocak olarak gözükmektedir[22].

Ankara/Çubuk-Çankırı/Şabanözü merkezli ocakları temsilen 04.04.2007 tarihinde Çankırı/Şabanözü-Kutluşar köyünde izleyip kayıt altına alınan Abdal Musa ceminin düzenini Armağan Elçi aşağıdaki şekilde aktarmıştır[23]:

[22] İbrahim Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi Alevi Ocakları ve Kurucuları", *G.Ü. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 99/10, Ankara 1999, s. 61-73.

[23] Elçi Armağan, "Duvazlar/Duvazimamlar Üzerine Bir Müzikal Çerçeve", *G.Ü. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 57, Ankara, 2011, s. 136.

a. Cem'e hazırlık:

1. Cem'e gelmeden gusül abdestinin alınması ve cem yapılacak evin kapısında Bakara suresi 58. Ayeti ya da A'raf suresi 161. Ayetinin okunması.
2. Eşiğe niyaz, pazuvantın (bekçi) omzuna niyaz.
3. Dedenin Kırklar Meydanı'na gelerek niyâz alıp postunu selamlaması, kemerbestini beline bağlaması.
4. Tarikat namazının kılınması
5. Dedenin sefalanması
6. Dedenin açış (akşam) gülbankını seslendirmesi.
7. Kahve ya da çay içme, sohbet eylemi.

b. Cem'in başlaması

8. Hizmet sahiplerinin dara durarak dua alması
9. Post âşığının Şah Hatayi'den on iki hizmet nefesini okuması.
10. Gözcünün cemin içeriği hakkında bilgi vermesi.
11. Bütün canların birbirleriyle görüşmesi (Küsülü kalmamak için)
12. Kur'an okunması (Dede ya da canlardan bir kişi tarafından Bakara 37-38, Âl-i İmrân 103, Mâide 55-56, En'am 71, Tevbe 7, Kıyamet 14-15, Ahzab 46, Tahrim 8, Nisâ 26, Â'raf 23).
13. Dedenin istiğfar (tövbe, af dileme) gülbankını seslendirmesi
14. Görgü aşaması (Âl-i İmrân 103, Tahrim 8, Âl-i İmrân 29, Fâtır 18, İsrâ 13-14; Seccadeci; Müsahipli canların seccadeye gelmesi; İstigfar ayetinin okunması; görgünün yapılması; Dedenin fetih suresi 10. ayeti okuması; Dedenin tecellâ duasını okuması; carcının hizmeti)
15. Cem birleme hizmeti
16. Carcı hizmeti
17. Sır suyu hizmeti
18. Çerağcı hizmeti
19. Âşıkların çerağla ilgili üç duvaz okuması

c. Kurban hizmeti

20. Kurban sahiplerinin görümü
21. Kurban rehberinin gülbanklanması
22. Kurban dualaması.
23. Âşıkların kurbanla ilgili üç duvaz okuması

d. Kurbancı hizmetinin gerçekleşmesi

24. Akşam yemeğinin verilmesi
25. Kurbanın meydana gelmesi
26. Lokmacı (Kara kazan hizmeti) hizmetinin gerçekleşmesi
27. Âşıkların kara kazanla ilgili üç duvaz okuması
28. Erkândan geçme hizmetinin gerçekleşmesi
29. Âşıkların erkânla ilgili iki nefes, bir duvaz okuması
30. Yüreğin dualanması.

d. Nazniyâz hizmeti

31. Âşıkların nazniyâzla ilgili duvaz okuması
32. Dem hizmetinin gerçekleşmesi
33. Yürek lokması hizmetinin gerçekleşmesi
34. Dedenin lokmayı kontrol etmesi
35. Yürek hakkının verilmesi
36. Âşıkların yürekle ilgili üç duvaz okuması
37. Âşıkların hizmet bölümünün gerçekleşmesi

a. Miraçlama icra edilmesi (son beş dörtlüğünde semah dönülerek)

b. Tevhidlerin icra edilmesi

c. Turnalar semahının icra edilmesi

d. Kerbela semahının icra edilmesi

e. Sakka suyu hizmeti

38. Âşıkların sakka ile ilgili üç duvaz okuması
39. Sofra hizmetinin gerçekleşmesi
40. El suyu hizmetinin gerçekleşmesi
41. Kur'an okunması
42. Sofra hizmetinin gerçekleşmesi
43. Hizmet sahiplerinin dua alması
44. Eksik, noksan duasının yapılması
45. Oturan duasının yapılması
46. Cemin sona ermesi
47. Cem yapılan yerin temizlenmesi.

Verilen sıralamada yedi kez duvaz-ı imam türünde[24] ezgiler seslendirilmektedir, kurban ve kurbancı hizmetlerine geçişte ise üçer kez duvaz okunmaktadır; diğer bir deyişle bölgede erkân (hizmet) geçişlerinde üç duvaz okuma geleneği hakimdir[25].

Şabanözü Kutluaşar Köyü'ndeki cem gelenekleri ile ilgili de aşağıdaki tespitler yapılabilir:

- Gülbeng okunmasının özel önemi
- Duvaz-ı İmam formuna verilen genel önemin yüksek olması
- Cem töreninde Kur'an referanslarının çok güçlü ve yönlendirici bir biçimde kullanılması ki bu durumun, bölgedeki temel pir ocağına ismini veren Kalender Veli'nin etrafında toplanmış olan temel İslam bilgisine dayalı fikirlerin yoğunluğundan oluşmuş olması muhtemeldir[26].
- Abdal Musa Cemi'nde öngörülen ve Çubuk Çit köyünde de dikkat çeken 17 Hizmet burada da mevcuttur.
- Yürek hakkı ritüeline burada da aynı Çubuk geleneğinde olduğu gibi önem verilmektedir.

---

[24] 12 sayısı Aleviliğin ve Bektâşiliğin en önemli sembollerinden biridir ve 12 hizmet, 12 bu hizmetlerle ilişkilendirilen 12 post ve 12 imam'ı temsil etmektedir. Duvaz-ı İmam olarak tabir edilen Alevî-Bektâşi müziği türü ise 12 İmam'ın isimlerininsıra ile okunarak onların övüldüğü eserleri kapsamaktadır. (Güray, age, 201, s. 138).

[25] Elçi, "Duvazlar/Duvazimamlar, s. 138.

[26] Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi Alevi Ocakları, 1999.

Cemlerde İcra Edilen Dini Musiki Örneklerinin Makamsal Yapılarına Dair Bir Değerlendirme [27]

Dikkat edilirse 'musiki' icrası tüm Alevi topluluklarında olduğu gibi Çubuk ve Şabanözü bölgelerindeki topluluklar için de çok önemli bir aktarım aracıdır. Bu musiki örneklerinde kulllanılan kalıplar yerel müzik geleneklerinden örnekler taşıdığı gibi, bölge toplumlarının müziği dini simgeleri aktarbilmek adına nasıl bir içerikte kullandıklarını da göstermektedirler. Armağan Elçi'nin birbirleriyle inançsal bağlant taşıyan Çubuk ve Çankırı Şabanözü bölgelerindeki Alevi kültürüne dair yaptığı araştırmalar sonucu elde ettiği[28] ve önemli bir ağırlığı 'kurban hizmeti' ile bağlantılandırılabilecek 29 dini musiki örneğinin makamsal analizinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

a) Bu bölgelerin inanç kültürü pek çok dini musiki formunu 'Karcığar' makamı içinde kabul edilebilecek kalıplar aracılığıyla üretmektedir. Bu ezgiler çoğunlukla dügah perdesinde nadiren de neva veya çargah perdelerinde karar vermektedir.

b) İlgili bölgelerdeki Karcığar makamına ait ezgilerin önemli bir kısmı 'çargah' perdesini eksen olarak almaktadır.

c) Benzer ezgilerin diğer bir kısmı da neva perdesini eksen olarak alır, böylesi ezgilerde rast-çargah perdeleri arası atlamalar da görülür.

d) Karcığar yapısındaki ezgilerin bir kısmı da hem neva hem de çargah perdelerini eksen olarak alır.

e) Hüseyni makamında başlayıp, Karcığar makamına geçki yapan ezgiler de mevcuttur. Bu özellik hüseyni perdesinin pestleşerek bayati perdesine dönüşebilme özelliğinden ortaya çıkmaktadır.

f) Sayıları çok olmasa da Uşşak ve Hüseyni makamlarında başlayıp biten ezgilere de rastlanmaktadır.

g) Özellikle uzun hava karakterindeki Kerbela Ağıtları'nda, Kürdi makamının hüseyni ve gerdaniye merkezli hareketlerine ve yörenin uzun hava kalıplarının özelliklerine rastlanabilmektedir.

h) Karcığar eserlerden neva ve çargah merkezlerini gösteren eserlerden bir kısmı neva perdesinde Uşşak çeşnisi göstererek bir tür Arazbar makamı hareketini de ortaya çıkarırlar.

[27] Elçi Armağan, Çubuk-Şabanözü Merkezli Alevi Ocaklarında Cem Zakirliği, Gazi Kitabevi, Ankara 2017.

[28] Elçi, Çubuk-Şabanözü Merkezli, 2017.

Bu manada yukarıdaki ayrıntıların ışığı altında, Çubuk ve Şabanözü bölgelerinin Alevi dini musikisi kültürü adına özelikle 'Karcığar' makamının kapsadığı ezgisel kalıpların ciddi bir önem arz ettiğini söyleyebilmek mümkündür.

Sonuç

Çubuk'taki Alevi kültürü tüm gelenekleriyle canlı bir biçimde geleceğe aktarılmaktadır. Bu geleneğin en önemli kısımlarından biri de 'cem' gelenekleri ve bu geleneklerin vaz geçilmez bir parçası olan dini musiki örnekleridir. Çubuk ve inanç sistemi açısından irtibat içinde bulunduğu Şabanözü ilçesindeki Alevilik geleneklerini diğer bölgelerdeki uygulamalardan farkılaştırdığı tespit edileilecek bazı özellikler dkkat çekicidir. Bu özellikler aşağıda işaret edilmiştir:

- Hem Çubuk hem de Çankırı ilinin Şabanözü ilçesinin Alevi köyleri için Kalender Veli Ocağı temel bir sürek referansı teşkil etmektedir.
- Buradaki cem törenlerinde Kur'an referanslarınun önemli bir ağırlığı olması ve neredeyse buradaki törenlerde Kur'an'ı temel alan bir vird'in[29] teşkil edilmesi son derece önemlidir. Bu teamülün oluşmasında muhtemelen temel ocak olarak görülebilecek Kalender Veli Ocağı'nın ardındaki Kalender Veli mitolojisi, bu mitolojiyi besleyen Seyyidlik olgusu hatta Ankara temelli tasavvuf görüşleri ve Hacı Bayram Veli kültü etkili olmuştur.
- Bölgeye ait cem geleneklerinde önemli bir rol oynayan 'yürek hakkı' hizmeti ve bu hizmet ile öne sürülen sırrın musahipler arası paylaşımı ile insanlar arası 'paylaşımın' öğütlenmesi Erdebil süreğine ve Şah Hatayi'ye bağlanabilecek bir etkidir[30]. Bu manada bölge Alevilik geleneğinde 'kurban' temelli hzmetlere verilen önemin de altı çizilmelidir.
- Duvaz-ı İmam formu hem Çubuk hem de Şabanözü'nde son derece önemlidir, bu eserlerde yerel söz ve müzik özellikleri çok fazla ön plana çıkar. Belirli hizmetlerden diğerine (özellikle kurban temelli hizmetler) geçişte duvaz-ı imam türündek üçi eserin icrası söz konusu türe ve 12 İmam'a dair bölgede oluşmuş olan hassasiyeti ortaya çıkarır.

---

[29] Belirli zamanlarda manevi bir görev olarak düzenli okunan ayet, esma-i hüsna veya dualar. (Cenk Güray, "Ankara'da Türk Din Musikisi", *Anadolu'nun Sırlı Sesi: Müziğiyle Ankara*, Ankara Kalkınma Ajansı Yayınları, Ankara 2017.s.153).

[30] Ersal, Mehmet, "*Alevilik, Kavramlar ve Ocak Sistemi: Çubuk Havzası Örneği*", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları Araştırma Dizisi 25, Ankara 2017.

- Bölgelerde okunan gülbengler de ciddi bir çeşitlilik içermektedir[31].
- 3 bacının semah dönmesi başka bölgeler ile birlikte Çubuk ve Şabanözü bölgeleri içn önemli bir ritüeldir.
- Söz konusu iki bölgenin Beypazarı ve Eskişehir'in bazı bölgeleri ile iletişimi ve inançsal bağları söz konusudur[32]. Bu durum muhtemelen bu dört bölgenin de en eski Türkmen yerleşim hatları üstünde olmasından kaynaklanmaktadır.
- Karcığar makamı ve barındırdığı ezgi kalıpları her iki bölgenin dini musikisi açısından da temel üretici öge olarak durmaktadır.

Son yıllarda ülkemiz kültürünün pek çok alanını etkileyen ve gelenekten önemli ölçüde uzaklaşma sonucunu beraberinde getiren 'popülerleşme' olgusu Çubuk'taki müzik geleneğinin değişik unsurlarını etkilemiş olsa da, Çubuk'ta halen geleneğe dair pek çok kavramın müzikal olarak izinin sürülebilir olması önemlidir. Özellikle Alevilik inanç ve ibadet sistemi içinde kendini korumuş ve aktarmakta olan 'dini' musiki gelenekleri, Anadolu'nun bu en eski inanç kültürlerinden birinin bıraktığı büyük hazinenin Çubuk'taki kadim kültür mirasına önemli bir yansımasıdır. Bu tarihsel bağlar doğrultusunda teşhis edilebildiği üzere, Çubuk kültürel kimliğini yüksek oranda muhafaza edebilmiş bir bölgedir ve bu durum kültürümüzün geçmişi ile geleceği arasında bir kültürel bağ kurulabilmesi adına Çubuk'un önemini bir kat daha arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

Arslanoğlu, İbrahim, "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2001/18.

--------, "Çubuk Yöresi Alevi Ocakları ve Kurucuları", *G.Ü. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 99/10, Ankara 1999, s. 61-73.

--------, "Çubuk Yöresi Aleviliğinde Dar Kurbanı", *G.Ü. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 98/6, Ankara 1998, s. 11-34.

Avcı, Yunus; Onay, Mustafa; Kayan, Mehmet, *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*. Ankara, Çubuk. Sosyal Yardım. ve Köylere Hizmet Birliği Yayanı, 1978.

Çağlayan, Alper, Çubuk Yöresinde Erkan, http://uludivan.de.tl/45_-EK-d--5.htm, 09.01.2015 Ankara 2002.

Demir, Arif; Güray, Cenk, "Çubuk ve Çevresinde Dini Musiki Yaklaşımları", *Bütün Yönleriyle Çubuk Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Hüseyin Çınar, Tekin Önal, Çubuk Belediyesi-AYBÜ, Ankara 2016, s. 229-250.

[31] Ersal Mehmet; Ersöz, Serpil, "Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *G.Ü. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 13/65, Ankara 2013, s. 53-80.

[32] Mehmet Ersal, "Alevi Cem Zakirliği, 2011, s. 1067, 1078.

Elçi, Armağan, "Duvazlar/Duvazimamlar Üzerine Bir Müzikal Çerçeve", *G.Ü. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 57, Ankara 2011, s. 131-174,

--------, Çubuk-Şabanözü Merkezli Alevi Ocaklarında Cem Zakirliği, Gazi Kitabevi, Ankara 2017.

--------, Kişisel Görüşmeler, Ankara 2012.

Elden, Bektaş, "Susuz Köyü". *Aydost Gazetesi*, Ankara 1997, sayı: 1.

Ersal, Mehmet, "Alevi Cem Zakirliği: Battal Dalkılıç Örneği", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Alevi-Bektaşi Kültür Enstitüsü, Almanya 2011, s. 188-205,

--------, "Alevilik İnanç Sistemindeki Ritüelik Özel Terimler: Musahiplik", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1, Spring 2011, s. 1058-1083,

--------, "*Alevilik, Kavramlar ve Ocak Sistemi: Çubuk Havzası Örneği*", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları Araştırma Dizisi 25, Ankara 2017.

Güray, Cenk, *Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Sema ve Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (Türk Din Musikisi) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Bayram Akdoğan, Ankara 2012.

--------, "Ankara'da Türk Din Musikisi", *Anadolu'nun Sırlı Sesi: Müziğiyle Ankara*, Ankara Kalkınma Ajansı Yayınları, Ankara, 2017.

Mehmet Ersal; Serpil Ersöz, "Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *G.Ü. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 13/65/ 53-80, Ankara, 2013.

UNESCO-Türkiye-Kazakistan Ortak Müzik Etkileşimi Projesi, UNESCO Türkiye Milli Komitesi, 2012.

Yaman, Ali *Alevîlik ve Kızılbaşlık Tarihi*. Nokta Yayınları, İstanbul 2007.

Yaman, Mehmet, *Alevilik-İnanç, Edep, Erkân*, Demos Yayınları, İstanbul 2011.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çubuk Kazası'nda Sosyo-Ekonomik Durum (1926-1928)

Zeynel Özlü*

Özet

Dönem kaynaklarında "Çıbık", "Çubuk", "Çubukabad" adlarıyla da telaffuz edilen Çubuk kazası ilgili yıllarda 97 köyü ihtiva etmektedir. Kazada ekili (mezru) ve ekili olmayan (gayri mezru) arazilerin miktarı 239,520 dönüm olup, bunun cüzi bir kısmı ziraat edilmiştir. Kazada 13300 hektar orman arazisi olup, bunun 5550 hektarı akçam, 2800 hektarı karaçam, 4750 hektarı meşe ve 200 hektarı da muhtelif çalılıklardan meydana gelmiştir. Kazada 4 mektep, bu mekteplerde de 217 öğrenci tespit edilmiştir. Kazanın umumi gelirleri (varidat-ı umumiye) toplam olarak 66.450 lira 94 kuruş, hususi gelirleri (varidat-ı hususiye) ise toplam 45,803 lira 50 kuruşa karşılık gelmektedir. Belediye gelirleri ise 5.450 lira olarak tespit edilmiştir. Kazada Tayyare, Hilal-ı Ahmer ve Halk Fırkası'nın şubeleri kurulmuştur. 1927-28 yılına ait kayıtlarda kazanın nüfusu 25.973 kişi olarak tespit edilmiştir. Nüfus içerisinde kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu nüfusun 13473'ü (%52) kadın, 12500'ü de (%48) erkek olarak tespit edilmiştir. Kazada 1341 yılında merkezi Ankara'da olan bir Ziraat Bankası Şubesi kurulmuştur. Bölgede bakkaliye, haffafiye, attariye, kundura ve manifatura ticaretinin gelişmiş olduğu ve bu sektörlerin Müslüman-Türk esnafın uhdesinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilgili yıllarda bu sektörlerde etkin olduğu anlaşılan ve isimleri kaynaklara yansıyan 13 esnafın Müslüman ve Türk olduğu görülmektedir. Bu esnaflar içerisinde 5 ailenin de "Şarkîkaraağaçlı" olarak tanımlanması, Şarkikaraağaçlıların Çubuk kazası ticaretinde etkin olduğunu akla getirmektedir.

* Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
E-posta: zeynelozlu@hotmail.com, zozlu@gantep.edu.tr

Anahtar Kelimeler: *Çubuk kazası tarihi, Şarkikarağaç (Isparta'ya bağlı bir kasaba), cumhuriyet döneminde ticaret, milli tüccar, ormancılık, arıcılık, tiftik keçisi, kereste sektörü, Çubuk kasabası aile tarihi.*

Socio-Economic Condition in Çubuk Town (A District of Ankara) in the First Years of the Republic of Turkey (1926-1928)

Abstract

The Çubuk town, which is also pronounced as "Çıbık", "Çubuk", "Çubukabad" in the sources of the period, contains 97 villages in the related years. The amount of land non-cultivated and cultivated in the town is 239,520 acres, a small portion of which has been farmed. In the town, there are 13,300 hectares of forest land, of which 5550 hectares are Pinus nigra, 2800 hectares larch, 4750 hectares of oak and 200 hectares of various shrubs. There were 4 schools in the town and 217 students in these schools. The total revenues of the town (varidat-ı umumiye) are 66.450 liras and the special incomes (varidat-ı hususiye) are 45,803 liras and 50 kuruş. The municipal revenues were determined as 5.450 liras. In the town Turkish Aeronautical Association (Tayyare Cemiyeti), the Red Cross (Hilal-ı Ahmer) and People's Party (Halk Fırkası) branches were established. The records of 1927-28 show that the population of the town was 25,973. It is understood that the female population in the population is more than the male population. As a matter of fact, 13473 (52%) of these population were female and 12500 (48%) were male. An Agricultural Bank Branch (Ziraat Bank) was established in Çubuk in 1341. This Bank Branch's headquarters is in Ankara. It is understood that groceries, shoe making and selling merchants, herbalists and drapers has developed in the region and these sectors are Muslim-Turkish tradesmen's under control. As a matter of fact, it is seen that 13 tradesmen who are understood to be active in these sectors are Muslims and Turks, in the related years. The names of these trades are also mentioned in the sources. Among these trades, the definition of 5 family members as "from Şarkîkaraağaç" suggests that families from Şarkikaraağaç is active in the Çubuk town trade.

Key Words: *History of Çubuk town, Şarkikarağaç (a town connected to Isparta), trade in the republican period, forestry, beekeeping, mohair, timber sector, Çubuk town family history.*

Giriş

Türkiye'deki tarih araştırmaları genelde siyasi tarih alanında olmakla beraber son yıllarda sosyal, kültürel ve yerel tarih araştırmaları da ağırlık kazanmaya başlamıştır. Yerel tarih araştırmaları kent, kaza ve köylerdeki kültürel ve tarihi donelerdeki, maddi ve manevi unsurların incelenip ortaya konmasında önemli roller oynamıştır. Buradaki en önemli sıkıntı ise yerel kaynakların her zaman doyurucu veriler içermemesidir. Bu nedenle elde mevcut olan kaynakların titiz bir şekilde ele alınıp, hiçbir verinin ihmal edilmeden literatüre geçirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu araştırmada genel tarih araştırmalarına olduğu kadar yerel tarih araştırmalarına da kaynaklık eden ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarına dair veriler sunan salnameler ışığında Çubuk (Çıbık, Çubukabad) kazasının sosyal ve ekonomik durumu hakkında tespit ve analizler yapılacaktır. Kaynaklarda bulunan verilerde bazı tutarsızlıklar bulunmakla beraber bunlar düzeltilerek Çubuk kazasının cumhuriyetin ilk yıllarındaki kimliğini konu alan veya alacak olan monografi çalışmalarına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ilgili kaynaklarda yer alan tarımsal ürün çeşitleri, bu ürünlerin bölge ve ülke tüketimine hitap edip etmediği, bölgenin ağaç örtüsü ve ormanlardan elde edilen ürünler, hayvancılık sektörü ve bu sektörün bölge ve ülke ekonomisine katkı sağlayıp sağlamadığı, bölgenin demografik durumu gibi muhtelif konulara temas edilmiştir.

Sosyal Durum

Nüfus

1341-1925/26 yıllarında Çubuk kazasında 22.809 kişinin yaşadığı ve bu miktarın 10944'ünün erkek, 11865'inin kadınlardan meydana geldiği tespit edilmiştir. Cumhuriyetin ilk nüfus sayımı olan 1927 yılında Çubuk kazası nüfusu ile ilgili yapılan bir çalışmada Çubuk kazasının 4530 haneye sahip olduğu ve bu hanelerde toplam 25602 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir[1].

1927-28 yıllarına ait bir başka kayıtta ise Çubuk kazasında toplam 25.973 kişi yaşamaktadır. Nüfusun 13473'ü kadın (% 51,9), 12500'ü erkeklerden (% 48,1) meydana gelmiştir[2].

[1] Hüseyin Çınar, Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara 2002, s. 101, 106.

[2] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, Matbaa-i Amire Müdüriyeti, 1927-28, s. 372.

Erkek nüfusun, kadın nüfusa göre az olmasının nedeni bölge erkeklerinin Türk Kurtuluş Savaşı'nda büyük kayıp vermesi ile ilgili olmalıdır. Nitekim Anadolu'nun her kasabasında olduğu gibi Çubuklu erkekler de geride kadın ve çocuklarını bırakarak canlarını din ve vatan savunmasında vermişlerdir.

Tablo 1: Çubukabad Kazası Nüfusu (1927-28)[3]

Kayıtlı Genel Nüfus			Doğanlar			Vefatlar			Evlilikler (Münakahat)			Boşanma
Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Toplam
13473	12500	25973	767	730	1497	154	198	352	192	503	695	65

Ticaret Yapan Aileler

Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgede bakkaliye, haffafiye, attariye, kundura ve manifatura ticaretinin gelişmiş olduğu ve bu sektörlerin Müslüman-Türk esnafın uhdesinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1927 yılında bu sektörlerde etkin olduğu anlaşılan ve isimleri kaynaklara yansıyan 13 esnafın Müslüman ve Türk olduğu görülmektedir. Bu esnaflar içerisinde 5 ailenin "Şarkîkaraağaçlı" olarak tanımlanması[4] Şarkîkaraağaçlıların (Isparta'ya bağlı) Çubuk kazası ticaretinde etkin olduğunu akla getirmektedir.

1842 tarihli Çubuk kazası nüfus defteri ile ilgili yapılan çalışmada bölgede yapılan meslekler olarak "çiftçi, ırgat, çoban, kömürcü, hizmetkar, demirci, bekçi, deveci, berber ve bostancı" adı geçmekte ayrıca Şarkîkaraağaçlı ailelere hiç atıf yapılmamaktadır. Bu durum Şarkîkaraağaçlı ailelerin Çubuk kazasına sonradan yerleşmiş olduklarını akla getirmektedir[5].

1927 yılında bakkallık yaptığı tespit edilen 5 aile[6], 1927 yılında haffafiyecilik yapan 2 aile[7], 1927 yılında manifaturacılık yapan 3 aile[8] ve 1927 yılında attarlık yapan Şarkikaraağaçlı Abdurrahman olarak tanınan aile, 1928 yılında da mesleklerini icra etmeye devam etmişlerdir[9]. Yine 1928 yılında, 1927 yılında kunduracılık yapan iki aileden birisi

[3] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 372.

[4] *Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Ticaret Salnamesi (1927)*, Sahibi ve Naşiri İsmail Hakkı ve şürekası, s. 800.

[5] Hüseyin Çınar, İsmail Kıvrım, *1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara 2016, s. 45-48.

[6] *Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Büyük Ticaret Salnamesi*, İstanbul Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul 1928, s. 695.

[7] *Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Büyük Ticaret Salnamesi*, s. 945.

[8] *Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Büyük Ticaret Salnamesi*, s. 1417.

[9] *Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Büyük Ticaret Salnamesi*, s. 1144.

olan Şarkîkaraağaçlı Mehmed olarak tanınan kişi de mesleğini icra etmeye devam etmiştir[10].

Tablo 2: Çubukabad Kazasında Ticarette Öne Çıkan Aileler (1927)[11]

Bakkaliye Esnafı	
Aile Adı	**Adı**
Hacı Şerif	Hacı Şerif
Seyyid Mehmed	Seyyid Mehmed
Şarkîkaraağaçlı Sadık	Şarkîkaraağaçlı Sadık
Şarkîkaraağaçlı Yusuf	Şarkîkaraağaçlı Yusuf
Memiş Ağa torunu	Mehmed
Haffafiye Esnafı	
Aile Adı	**Adı**
Hüseyin Çavuş	Hüseyin Çavuş
Rıza	Rıza
Attariye Esnafı	
Aile Adı	**Adı**
Şarkikarağaçlı Abdurrahman	Şarkîkaraağaçlı Abdurrahman
Kunduracı Esnafı	
Aile Adı	**Adı**
Şarkîkaraağaçlı Mehmed	Şarkîkaraağaçlı Mehmed
Hacı Mehmed	Hacı Mehmed
Manifaturacı Esnafı	
Aile Adı	**Adı**
Ankaralı Osman	Ankaralı Osman
Hacı Mehmed	Hacı Mehmed
Şarkîkaraağaçlı Abdurrahman	Şarkîkaraağaçlı Abdurrahman

[10] *Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Büyük Ticaret Salnamesi*, s. 1278.

[11] Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Ticaret Salnamesi (1927), s. 800.

Eğitim-Öğretim

1925-26'lı yıllarda kaza 298 köyden ibaret olup kazada 300 talebesi olan 4 mektep eğitim öğretim hizmeti vermiştir[12].

1926-27 yıllarında ise Çubuk kazasında yine 4 mektep bulunmakta olup, bu okullarda 217 öğrenci eğitim öğretim görmüştür[13].

Adli Durum

1925-26 tarihli salnameye göre kazada 1925 yılında (1341) 199 adet muhtelif suç (cerâim-i mütenevvia) gerçekleşmiştir[14]. 1927 yılında ise Çubuk kazasında toplam 145 adet adli vaka tespit edilmiştir. Bu vakalarda ağırlık noktası darb ve yaralama olayları olmakla beraber tarihte fiil-i şeni ve izale-i bikr vakaları olarak bilinen tecavüz olayları toplam da 16 adet olup bu rakam da az gözükmemektedir[15].

Tablo 3: Çubuk Kazasında Adli Vakalar (1927)[16]

Suçların Türü	**Adet**
Cerâim-i mütenevvia (Çeşitli suçlar)	12
Darb	52
Cerh (Yaralama)	26
Kız Kaçırma	6
İzale-i bikr (Tecavüz)	10
Fiil-i şenia (Kötü Fiil)	6
Hayvan hırsızlığı	4
Hırsızlık	17
Teşhir-i Silah (Silah Çekme)	6
Katl (Adam öldürme)	2
Gasb	4
Toplam	**145**

[12] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-26)*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1926, s. 317.

[13] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-27)*, Matbaa-i Amire Müdüriyeti, 1926-27, s. 484.

[14] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-26)*, s. 317.

[15] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 376-377.

[16] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 376-377.

Siyasi ve Sosyal Nitelikli Kuruluşlar

1925-26[17], 1926-27[18] ve 1928[19] yıllarında Çubuk kazasında Atatürk'ün işaretiyle siyasi örgütlenme olarak Halk Fırkası'nın bir şubesi, sağlık ve sosyal alanlarda hizmet veren Hilali Ahmer ve Türk güvenlik politikasının bir sonucu olarak Tayyare cemiyetlerinin şubeleri hizmet vermiştir. Bu kuruluşlar halkın taleplerinin yöneticilere iletilmesi dolayısıyla devlet ve halkın iletişimi ve bütünleşmesinin sağlanmasında önemli roller oynamışlardır. Nitekim bu kuruluşlar en küçük yerleşim birimlerine kadar kurularak halkın maddi ve manevi destekleriyle önemli siyasi ve sosyal görevler üstlenmişlerdir. Böylelikle Halk Fırkası kanalıyla cumhuriyet devrimleri köy ve kasabalara kadar icra edilirken, Hilali Ahmer Cemiyeti ile savaş görmüş, fakirlikle imtihan olan bir toplumun yaraları sarılmaya başlamış, Tayyare Cemiyeti'yle de bağımsızlığın yolunun güvenlikten geçtiği belirtilerek göklere hakim olmada uçaklara sahip olmanın önemi vurgulanmış ve halkın her türlü desteği sağlanmaya çalışılmıştır.

Ekonomik Durum, Gelir Kaynakları

Araştırma kapsamına aldığımız yıllarda Ankara'nın en gelişmiş kazaları Polatlı, Bala ve Keskin kazaları olup, Çubuk kazasında sanayi adına herhangi bir yatırım bulunmamaktadır[20].

1925-26'lı yıllarda kazanın umumi gelirleri (varidat-ı umumiye) 45127 lira, hususi gelirleri (varidat-ı hususiye) ise 12.929 lira olarak gerçekleşmiştir[21].

1926-27 yıllarında ise kaza gelirlerinde önemli oranda artış kaydedilerek; umumi gelir 66450 lira 94 kuruşa, hususi gelirler ise 45803 lira 50 kuruşa yükselmiştir[22].

Çubuk Belediyesi'nin gelirlerine bakacak olursak; 1925-26'lı yıllarda kaza belediyesinin 1 yıllık geliri 5060 lira olarak tespit edilmişken[23], 1926-27 yıllarında bir miktar artış kaydederek 7241 liraya yükselmiştir[24].

17 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-26)*, s. 317.
18 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-27)*, s. 480-481.
19 *Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Büyük Ticaret Salnamesi*, s. 876.
20 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 368 vs.
21 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-26)*, s. 317.
22 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-27)*, s. 484.
23 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-26)*, s. 317.
24 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-27)*, s. 484.

Tarım

Ekili ve Nadas Araziler

1925-26'lı yıllarda Çubuk kazasında 120.000 dönüm arazinin ekili olduğu tespit edilmiştir[25]. Bu miktar 1926-27 yıllarında olağanüstü artış kaydetmiştir. Nitekim 1926-27 yıllarında toplam 2318703[26] dönüm ekili ve nadasa ayrılmış arazi tespit edilmiştir. Bu arazilerin ise 375534[27] dönümü ekim için ayrılmıştır. Çubuk'taki toplam arazi kendi içinde analiz edildiğinde ortalama % 84'ünün ekili olmayıp ancak % 16'sının ekili veya ormanlık alanlarla kaplı olduğu görülecektir. Ekime ayrılan alanların ise % 38,9'u nadas, % 38,9'u ekin tarlası, % 14,9'u ormanlık ve çalılık, % 3,6'sı ise çayırlıklara tahsis edilmiştir[28].

Tablo 4: Çubukabad Kazası'nda Ekili ve Ekili Olmayan Araziler (1926-27)[29]

Ekili ve Ekili Olmayan Alanlar	**Dönüm**	**%**
Ekili Alanlar	375534	16,2%
Gayri Mezru (Ekili Olmayan) Arazi	1943169	83,8%
Toplam Alan	**2318703**	**100,0%**

Tablo 5: Çubukabad Kazası'nda Ekili Arazilerin Niteliği (1926-27)[30]

Arazinin Niteliği	**Dönüm**	**%**
Ormanlık/Çalılık	56100	14,9%
Çayırlık	13430	3,6%
Sebze Bahçesi	560	0,1%
Meyve Bahçesi	810	0,2%
Bağ	6160	1,6%
Harman Yeri	6160	1,6%
Nadas Tarlası	146157	38,9%
Ekin Tarlası	146157	38,9%
Toplam	**375534**	**100,0%**

25 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-26)*, s. 317.

26 Kaynakta toplam miktar sehven 2250000 dönüm olarak hesap edilmiştir.

27 Kaynakta toplam miktar sehven 306804 dönüm olarak hesap edilmiştir.

28 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-27)*, s. 480-481.

29 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-27)*, s. 480-481.

30 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-27)*, s. 480-481.

Tarım Ürünleri

1927-28 yıllarında Çubuk kazasında, Ankara'nın diğer kazalarında kısmen ekim alanına sahip olan, yulaf, çavdar, mısır, darı, susam, pirinç ve pamuk ekimine rastlanmamıştır. İlgili yıllarda Çubuk'ta buğday, arpa, burçak, bakla, patates, afyon ve üzüm bağı ekimi yapılmıştır. Bunların ekildiği alan toplam 141950 dönüm olarak tespit edilmiştir. Bunların % 43,68'i buğday, % 43,68'i arpa, % 7,04'ü üzüm bağı, % 3,66'sı ise patates ekimine ayrılmıştır[31].

1927-28 yıllarında en fazla rekolte elde edilen tarım ürünleri ise sırasıyla üzüm (% 64,9), buğday (% 18,9), arpa (% 14,8), patates (% 0,9), burçak ve bakladan (% 0,3'er) meydana gelmiştir. Dolayısıyla ekim sırasında % 7 gibi oldukça düşük düzeyde seyreden üzüm bağları en fazla ürün elde edilen tarım ürünü olmuştur. Ekim alanı en fazla olan buğday ve arpa ise rekolte bakımından üzümden hemen sonra gelmiştir[32].

Tablo 6: Çubuk Kazasında Tarım Ürünlerinin Ekim Miktarı (1927-28)[33]

Tarım ürünleri	**Miktarı/ Dönüm**	**%**
Buğday	62.000	43,68%
Arpa	62.000	43,68%
Yulaf		0,00%
Çavdar		0,00%
Burçak	1.200	0,85%
Mısır		0,00%
Darı		0,00%
Bakla	1.300	0,92%
Patates	5.200	3,66%
Susam		0,00%
Pirinç		0,00%
Afyon	250	0,18%
Pamuk		0,00%
Üzüm bağı/asma	10.000	7,04%
Toplam	**141.950**	**100,00%**

31 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

32 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

33 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

Tablo 7: Çubuk Kazasından Elde Edilen Tarım Ürünlerinin Miktarı (1927-28) [34]

Tarım ürünleri	**Kg**	**%**
Buğday	320000	18,9%
Arpa	250000	14,8%
Yulaf		0,0%
Çavdar		0,0%
Burçak	4500	0,3%
Mısır		0,0%
Darı		0,0%
Bakla	4500	0,3%
Patates	15000	0,9%
Susam		0,0%
Pirinç		0,0%
Afyon	100	0,0%
Pamuk		0,0%
Tütün		0,0%
Üzüm bağı/asma	1.100.000	64,9%
Toplam	**1694100**	**100,0%**

Ormancılık

1927-28 yıllarına ait istatistiklere göre Ankara vilayetinde toplam 122530 hektar orman arazisi tespit edilmiştir. Vilayet ormanlarının %65,3'ü Yabanabad kazasında, %13, 1'i Keskin'de, % 10,9'u ise Çubuk kazası sınırları içerisinde bulunmaktadır[35]. Dolayısıyla Ankara vilayetinde orman bitki örtüsünün en gelişmiş olduğu üçüncü kaza Çubuk kazası olmuştur.

Çubuk kazasında bulunan ormanlar kendi içerisinde analiz edildiğinde ise % 41,7'sinin akçam, % 35,7'sinin meşe, % 21,1'inin karaçam, % 1,5'unun ise çalılıklardan meydana geldiği görülecektir[36].

---

[34] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

[35] İlgili kaynakta ormanlık alanların detayı verilirken toplam ormanlık alan 43330 hektar olarak verilmişse de bizim yaptığımız hesaba göre toplam ormanlık alan 122530 hektar olarak tespit edilmiştir. *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 366-367.

[36] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 366-367.

1927-28 yıllarına ait istatistiklere göre Ankara vilayetinde toplam 3464 metromikab kereste, 252900 kantar da odun ve kömür üretimi gerçekleşmiştir. Kerestenin en fazla üretildiği yerler sırasıyla Yabanabad (% 43,3), Nallıhan (% 27,8), Beypazarı (% 11,5), Bala (% 10,1) ve Çubuk kazası (% 7,2)'dır[37]. Çubuk kazası ormanlık alanlar açısından Ankara vilayeti kazaları içerisinde Yabanabad ve Keskin kazalarından sonra 3. sırada yer almasına rağmen bölgede sanayinin gelişmemesi kereste üretiminde son sıralarda yer almasına neden olmuştur.

1927-28 yıllarına ait istatistiklere göre Ankara vilayetinde toplam 252900 kantar odun-kömür üretimi gerçekleşmiştir. Odun ve kömür üretiminin en fazla olduğu yerler sırasıyla Keskin (%59,3), Beypazarı (% 11,7), Yabanabad (% 9,9), Nallıhan (% 6,4), Bala (% 6,1), Çubuk (%3,4) ve Kalecik (% 3,2)'tir [38].

Görüldüğü gibi ormanların en yaygın olduğu Yabanabad'da kereste, Keskin kazasında odun-kömür sektörü gelişmiştir. Araştırma konumuz olan Çubuk kazası ise kereste ve odun-kömür sektöründe kaza içi tüketime hitap etmiş gözükmektedir.

Tablo 8: Çubuk ve Civar Kazalarda Ormanlık Alanlar[39]

Kazaların İsimleri	Akçam	Karaçam	Kızılçam	Ardıç	Meşe	Köknar	Palamut	Çalılık	Toplam	%
Ankara										0,0%
Polatlı										0,0%
Ayaş										0,0%
Beypazarı		1500	500	200	150				2350	1,9%
Nallıhan		179	30	38	114			19	380	0,3%
Haymana										0,0%
Bala		400						100	500	0,4%
Keskin					8000		8000		16000	13,1%
Kalecik									10000	8,2%
Çubuk	5550	2800			4750			200	13300	10,9%
Yabanabad	45000	7500			20000	7500			80000	65,3%
Toplam	50550	12379	530	238	33014	7500	8000	319	122530	100,0%

37 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 366-367.

38 İstatistik kaydında kereste toplamı 32000 metromikab, odun ve kömür toplamı ise 223964 kantar olarak tespit edilmişse de bu rakamların toplamında yanlışlık olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle biz kendi hesaplarımıza göre tespit ettiğimiz rakamları kullandık. *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 366-367.

39 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 366-367.

Tablo 9: Çubuk Kazası Ormanlık Alanlarında Bulunan Ağaç Cinsleri[40]

Ağacın Cinsi	Hektar	%
Akçam	5550	41,7%
Karaçam	2800	21,1%
Kızılçam		0,0%
Ardıç		0,0%
Meşe	4750	35,7%
Köknar		0,0%
Palamut		0,0%
Zeytin		0,0%
Çınar		0,0%
Çalılık	200	1,5%
Toplam	13300	100,0%

Tablo 10: Çubuk Kazası ve Civarında Orman Ürünleri[41]

Kazaların İsimleri	Kereste (metromikab)	%	Odun (Kantar)	Kömür (kantar)	Toplam (Odun-kömür)/ Kantar	%
Ankara		0,0%				0,0%
Polatlı		0,0%				0,0%
Ayaş		0,0%				0,0%
Beypazarı	400	11,5%	19500	10000	29500	11,7%
Nallıhan	964	27,8%	16200		16200	6,4%
Haymana		0,0%				0,0%
Bala	350	10,1%	10500	5000	15500	6,1%
Keskin		0,0%	150000		150000	59,3%
Kalecik		0,0%	8000		8000	3,2%
Çubuk	250	7,2%	1200	7500	8700	3,4%
Yabanabad	1500	43,3%	15000	10000	25000	9,9%
Toplam	3464	100,0%	220400	32500	252900	100,0%

[40] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 366-367.

[41] İstatistik kaydında kereste toplamı 32000 metromikab, odun ve kömür toplamı ise 223964 kantar olarak tespit edilmişse de bu rakamların toplamında yanlışlık olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle biz kendi hesaplarımıza göre tespit ettiğimiz rakamları kullandık. *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 366-367.

Hayvancılık

1927-28 yıllarında Çubuk'ta toplam 66.512 adet büyük ve küçükbaş hayvan tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla koyun (% 40,7), tiftik keçisi (% 25,2), öküz (% 12,4), inek (% 10,3) ve mandadan (%5) meydana gelmektedir[42].

Tablo 11: Çubuk Kazasında Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvanlar (1927-28)[43]

Hayvanın Türü	Adet	%
Bargir	271	0,4%
Kısrak	561	0,8%
Merkeb	3117	4,7%
Katır	13	0,0%
Deve		0,0%
İnek	6849	10,3%
Öküz	8218	12,4%
Manda	3315	5,0%
Koyun	27067	40,7%
Keçi	355	0,5%
Tiftik Keçisi	16746	25,2%
Toplam	66512	100,0%

Büyükbaş Hayvanlar

Ulaşım ve Taşıma Hayvanları

Cumhuriyetin ilk yıllarında Çubuk kazasında karayolu ulaşım ve taşıma işlerinde bargir (beygir), kısrak, merkep ve katır kullanılmıştır. Bunlar içerisinde en fazla istihdam edilen hayvanlar merkepler (%78,7) ve kısraklardır (%14,2). Araştırma kapsamına aldığımız yıllarda katır istihdamı 13 adetle sınırlı kalmış, deve istihdamı ise hiç bulunmamaktadır.

Çubuk kazasına ait 1842 yılı nüfus kayıtları ile ilgili yapılan bir çalışmada bölgedeki mesleki zümreler tespit edilirken sadece 2 adet deveci tespit edilmesi[44], 1920-21 yıllarına ait büyükbaş hayvan istatistik kayıtlarında Çubuk kazasında hiç deve tespit

42 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

43 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

44 Hüseyin Çınar, İsmail Kıvrım, *1842 Tarihli Çubuk Kazası*, s. 45-48.

edilememesi[45], 19. yüzyıl ortalarından Cumhuriyet dönemine Çubuk bölgesinde devenin ulaşım ve taşıma işlerinde oldukça az istihdam edildiğini akla getirmektedir.

Yolcu ve yük taşımacılığında istihdam edilen hayvanlardan merkeplerin, nicelik olarak oldukça fazla olmakla beraber yapı olarak biraz daha zayıf olmaları, bu hayvanların genelde Çubuk ve yakın çevresinde kısa mesafeli alanlarda kullanıldığını akla getirmektedir. Ortalama %21 oranına sahip olan bargir, kısrak ve katırlar ile de Çubuk kazasında üretilen malların daha uzak tüketim alanlarına iletilmiş olduğu düşünülmektedir.

Tablo 12: Çubuk Kazasında Ulaşım ve Taşıma Hayvanları (1927-28) [46]

Hayvanın Türü	Adet	%
Bargir	271	6,8%
Kısrak	561	14,2%
Merkeb	3117	78,7%
Katır	13	0,3%
Deve	-	0,0%
Toplam	3962	100,0%

Diğer Büyükbaş Hayvanlar

1927-28 yılarında Çubuk'ta 18.382 adet inek, öküz ve manda tespit edilmiştir. Tarım sektörünün en önemli hayvanlarından olan öküzlerin oranı %44,7 ile ilk sırada gelmektedir. Öküz adedini, süt ve süt mamulleri üretiminin temel kaynaklarından olan inekler (%37,3) ve mandalar (% 18) takip etmiştir[47].

Tablo 13: Çubuk Kazasında Diğer Büyükbaş Hayvanlar (1927-28)[48]

Hayvanın Türü	Adet	%
İnek	6849	37,3%
Öküz	8218	44,7%
Manda	3315	18,0%
Toplam	18382	100,0%

[45] Hüseyin Çınar, Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk*, s. 181.

[46] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

[47] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

[48] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

Küçükbaş Hayvanlar

1927-28 yılarında Çubuk'ta en gelişmiş hayvancılık türü koyun ve tiftik keçisi yetiştiriciliği olmuştur. Nitekim bölgedeki küçükbaş hayvanların %61,3'ü koyun, %37,9'u tiftik keçisinden meydana gelmiştir. Bununla beraber Çubuk kazası ilgili yıllarda Ankara'nın bütün kazaları dikkate alındığında tiftik keçisi yetiştiriciliğinde %2,9 oranıyla en son sıralarda Ankara merkez kazasından önce yer alabilmiştir[49].

1872 yılında Çubuk kazasında 46.958 adet tiftik keçisi yetiştirildiği tespit edilmişken bu miktarın 1920-21 yıllarında 19.061'e[50], 1927-28 yıllarında ise 16746'ya düşmesi Çubuk'ta tiftik keçisi yetiştiriciliğinin günden güne azaldığını göstermektedir.

Tablo 14: Çubuk Kazasında Küçükbaş Hayvanlar (1927-28)[51]

Hayvanın Türü	Adet	%
Koyun	27067	61,3%
Keçi	355	0,8%
Tiftik Keçisi	16746	37,9%
Toplam	44168	100,0%

Tablo 15: Çubuk kazasında Yetiştirilen Tiftik Keçisi Miktarının Diğer Kazalarla Karşılaştırılması[52]

Kazalar	Tiftik Keçisi/adet	%
Ankara merkez kazası	7989	1,4%
Nallıhan	39327	6,8%
Haymana	74158	12,8%
Kalecik	61267	10,6%
Beypazarı	54138	9,3%
Polatlı	70487	12,1%
Yabanabad	92979	16,0%
Bala	58589	10,1%
Ayaş	46948	8,1%
Çubukabad	16746	2,9%
Keskin	57998	10,0%
Toplam	580626	100,0%

49 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

50 Hüseyin Çınar, Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk*, s. 182.

51 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

52 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

Hayvan Ürünleri

Çubuk'ta küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin gelişmiş olması ve buna ek olarak büyükbaş hayvanlardan inek ve manda yetiştiriciliği yapılması bazı hayvansal ürünlerin üretimini de artırmıştır. 1927-28 yıllarında bölgede 700.000 kg süt üretimi gerçekleşmiştir. Ayrıca yün-yapağı ve tiftik bir arada düşünüldüğünde 65000 kg yıllık rekolte gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bunun % 62'si tiftikten oluşurken, % 38'i yün ve yapağıdan meydana gelmiştir.

Çubuk kazasından elde edilen tiftik miktarı Ankara'nın diğer kazalarıyla karşılaştırıldığında Çubuk kazasının yıllık tiftik rekoltesinin bölgenin en düşük rekoltesi olduğu görülecektir.

Tablo 16: Çubuk Kazasında Hayvanlardan Elde Edilen Ürünler (1927-28) [53]

Hayvan ürünleri	Miktar/kg
Süt	700000
Yün ve Yapağı	25000
Keçi kılı	yok
Tiftik	40000
Toplam	765000

Tablo 17: Çubuk Kazasından Elde Edilen Tiftik Miktarının Ankara'nın Diğer Kazalarıyla Karşılaştırılması[54]

Kazalar	Tiftik/kg	%
Ankara merkez kazası	85200	7,9%
Nallıhan	61267	5,7%
Haymana	58839	5,5%
Kalecik	115619	10,7%
Beypazarı	180000	16,7%
Polatlı	103210	9,6%
Yabanabad	150000	13,9%
Bala	65000	6,0%
Ayaş	73000	6,8%
Çubukabad	40000	3,7%
Keskin	144995	13,5%
Toplam	1077130	100,0%

[53] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

[54] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

Arıcılık

Çubuk kazasında bulunan ormanlık ve çayırlık alanlar bölgede arıcılık faaliyetlerinin de yapılmasına imkân tanımıştır. Nitekim bölgede arıcılığın gelişmesi ve balının lezzetli olmasında bu bölgede yetişen sarı yoncaların büyük bir etkisi olmuştur[55].

1927-28 yıllarında bölgede 2000 adet arı kovanı ve yıllık 5000 kg bal üretimi yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu miktarlar civar kazalarla karşılaştırıldığında; arı kovanı adeti açısından Çubuk kazası 6. Sırada olup, Ayaş (% 40), Kalecik (% 16), Yabanabad (% 13,3), Nallıhan (% 6,7), Ankara (% 5,9) ve Çubuk kazası (% 5,3) oranında arı kovanına sahip olmuştur.

Bal üretimi açısından ise Çubuk kazası 3. Sırada yer alıp, Yabanabad (% 23,7), Kalecik (%19), Çubuk ise (% 11,9) oranında bal rekoltesine ulaşmıştır. Aynı yıllarda Nallıhan'da 2500 kovandan 5000 kg bal elde edilirken Çubuk kazasında 2000 kovandan 5000 kg bal elde edilebilmesi ise dikkat çekicidir.

Tablo 18: Çubuk Kazası Arıcılığının Civar Kazalarla Karşılaştırılması (1927-28)[56]

Kazalar	Arı Kovanı/Adet	%	Bal/kg	%
Ankara	2227	5,9%	2650	6,3%
Beypazarı	600	1,6%	3500	8,3%
Çubuk	2000	5,3%	5000	11,9%
Ayaş	15000	40,0%		0,0%
Bala	200	0,5%	500	1,2%
Yabanabad	5000	13,3%	10000	23,7%
Nallıhan	2500	6,7%	5000	11,9%
Polatlı	1500	4,0%		0,0%
Haymana	870	2,3%	4350	10,3%
Kalecik	6000	16,0%	8000	19,0%
Keskin	1572	4,2%	3144	7,5%
Toplam	37469	100,0%	42144	100,0%

[55] Hüseyin Çınar, Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk*, s. 182.

[56] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 364-365.

Bankalar: Ziraat Bankası

Araştırma kapsamına aldığımız yıllarda Çubukabad kazasında tespit edilen tek banka merkezi Ankara'da bulunan Ziraat Bankası şubesidir. Banka'nın Çubuk'ta kuruluş tarihi 1341 yılına tekabül etmektedir. Bu tarih, ziraat bankasının Ankara'nın kazaları içerisinde en geç kurulduğu yerlerden birine karşılık gelmektedir. Nitekim Ankara merkez şube 1305 yılında kurulduğuna göre yaklaşık 36 yıl sonra Çubuk'ta kurulmuştur. Bankanın sermayesi ile ilgili herhangi bir veri de kaynağa yansımamıştır[57].

Sonuç

Dönem kaynaklarında "Çıbık", "Çubuk" ve "Çubukabad" adlarıyla da telaffuz edilen Çubuk kazası araştırma kapsamına aldığımız (1926-28) yıllarında Ankara vilayetine bağlı bir kaza durumundadır. Kazada ortalama 26.000 kişinin yaşadığı ve kadın nüfusun erkek nüfusa göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni Anadolu'daki her hanede olduğu gibi hane reisi erkeklerin geride çocuk ve onlara bakıcı olarak kadınlarını bırakması kendilerinin de İslam ve vatan yolunda şehit düşmüş olmalarıdır.

İlgili yıllarda kazada sanayi adına tek bir fabrika veya işletme bulunmamaktadır. Kazada ağırlık üretim tarzı tarım ve hayvancılık sektörü olup ticari faaliyetler de kısmen gelişmiştir. Araştırma kapsamına aldığımız kaynaklara göre ticari faaliyetler bölgedeki 13 ailenin uhdesinde olup bu ailelerden 5'i Şarkîkaraağaçlı olarak tanımlanmıştır. Şarkîkaraağaçlıların 1842 tarihli Osmanlı nüfus kayıtlarında tespit edilememesi bu ailelerin Çubuk kazasına sonradan Isparta'nın Şarkikaraağaç kazasından gelip yerleşmiş olabileceklerini akla getirmektedir.

Kazada gayri Müslim bulunduğuna dair herhangi bir bulgu tespit edilememiştir.

Kazanın tarım sektöründe en fazla ekim buğday ve arpa alanında gerçekleşmişken en fazla rekolte üzüm bağlarından elde edilmiştir.

Çubuk kazasında Ankara ile özdeşleşmiş olan tiftik keçisi de önemli miktarda yetiştirilmekle beraber Osmanlı devletinin son yıllarından itibaren sürekli düşüş kaybettiği görülmektedir.

Ankara vilayetinde orman bitki örtüsünün en gelişmiş olduğu Yabanabad ve Keskin kazalarından sonra üçüncü kaza Çubuk kazası olmakla beraber, Çubuk kazası, kerestenin en fazla üretildiği yerler arasında 5. sırada, odun ve kömür üretiminin en

[57] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28)*, s. 370.

fazla olduğu yerler arasında ise 6. sırada yer almıştır. Çubuk'un kereste ve odun kömür sektöründe bu şekilde geri kalmasının nedeninin bölgede hammadde olmakla beraber sanayinin gelişmemesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Nitekim ilgili yıllarda bölgede sanayi adına hiçbir fabrika ve işletme tespit edilememiştir.

Çubuk kazasında balcılık sektörü de gelişmiş olmakla beraber Ankara kazaları arasında arı kovanı adedi açısından ancak 6. sırada yer almıştır. Bununla beraber 2000 adet arı kovanından 5000 kg bal elde edilmesi dikkate alındığında Çubuk'un 3. sıraya yükseldiği görülecektir. Aynı yıllarda Nallıhan'da 2500 kovandan 5000 kg bal elde edilirken Çubuk kazasında 2000 kovandan 5000 kg bal elde edilebilmesi de dikkat edilmesi gereken önemli bir husus olarak gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Çınar, Hüseyin ve Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara 2002.

Çınar, Hüseyin ve İsmail Kıvrım, *1842 Tarihli Çubuk Kazası Nüfus Defteri*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Ankara 2016.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-26), Matbaa-i Amire, İstanbul 1926.

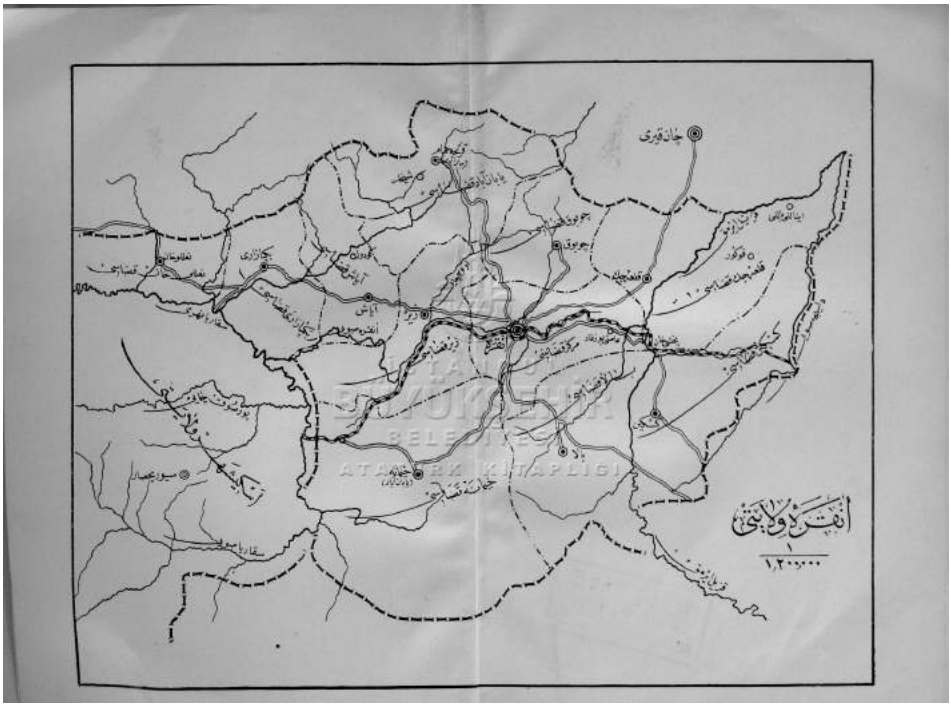
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-27), Matbaa-i Amire Müdüriyeti, 1926-27.

Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Ticaret Salnamesi (1927), Sahibi ve Naşiri İsmail Hakkı ve şürekası.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-28), Matbaa-i Amire Müdüriyeti, 1927-28.

Türkiye Cumhuriyeti Malul Gaziler Büyük Ticaret Salnamesi, İstanbul Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul 1928.

EK-Harita: Ankara Vilayeti Kazaları Haritası (1925-26)[58]

[58] *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-26)*, s. 326-327.

Geçmişten Günümüze Çubuk'ta Esnaf ve Esnaf Teşkilatı (1950-1980)

İlhan Zengin*

Özet

Üretimin ve tüketimin olduğu her yerde ticaret ve esnaf, iktisadi ve sosyal hayatın vazgeçilmez unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Çok uzun yıllara yayılmış tarihi geçmişe sahip olan Çubuk'tan oldukça fazla sayıda esnaf ve zanaatkâr çıkmıştır. Esnaf ve zanaatkârların çeşitliliğinin bilinmesi ilçenin iktisadi gelişimi açısından önem arz etmektedir. Çalışmada, esnaf sicil defterlerindeki kayıtlardan yararlanılmak suretiyle esnaf dağılımları incelenerek bu gelişim takip edilmiştir. Bu kayıtların incelenmesi sonucunda başlarda tarım ve hayvancılık ağırlıklı olan esnafların faaliyetleri, ülkedeki sanayileşmenin artması sonucunda imalat ve teknik alana doğru yöneldiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Çubuk, Esnaf, Zanaatkâr, Esnaf Teşkilatları.*

Traders and Guilds in Çubuk from Past to Present (1950-1980)

Abstract

Trade and traders as an indispensable part of economic and social life emerge all regions where manufacture and consumption are been. So many traders and craftsmen have been

* Ankara Yıldırım Beyzıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
E-posta: ilhanzengn@gmail.com

in Çubuk in her long historical period. Knowing the diversity of craftsmen and traders is important for the economic development of the county. This development has been followed with examining the distributions of the traders from the register records. After the examination of these records, scopes of traders, were mostly agriculture and livestock at the beginning, have shown to tend manufacture and tecnical area after thearising of industrialization allover the country. As a result of examining these records, it is seen that the activities of traders and craftsmen, were based on agriculture and livestock at the beginning, are directed toward manufacturing and technical fields as a result of the increase of the industrialization in the country.

Key Words: *Çubuk, Traders, Craftsmen, Guilds.*

Giriş

Çubuk 1950'li yılların başında altı yüz (600) haneli sıradan bir Anadolu kasabası görünümünde, üç mahallesi bulunan bir ilçeydi. Atatürk Caddesi'nin kuzey tarafı Yukarı Mahalle, güneyi Aşağı Mahalle ve Çubuk Çay'ının karşısında kalan tepelik alan (Kurban Tepe) Karşı Mahalle olarak isimlendirilmişti. Önemli bir yeraltı kaynağı olmadığından halkın çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Bu sebeple de esnaflarının çoğunluğu Celep, Kasap ve Zahirecilerden meydana gelmişti. Geri kalan esnaf da halkın gündelik ihtiyaçlarını karşılayan tüccar ve zanaatkârlar durumundaydı. Teknik imkânların ve teknolojik ürünlerin artması ile hem imalat hem de tamir alanında yeni tür esnaflar (kaynakçı, motor tamiri, fotoğrafçılık) görülmeye başlandı.

1950 ile 1960 yılları arasında esnafların toplandığı alan günümüzdeki Atatürk Parkı'nın önünde bulunan dükkânlar, buranın tam karşısında bulunan ve *Pazar Yeri* olarak adlandırılan alan ile Atatürk Caddesi'nin bir kısmı ile Hükümet Caddesi'nin bir kısmıdır. Bu dönemde Atatürk Parkı'nın önünde küçük baraka şeklinde tahtadan on sekiz dükkân bulunmaktaydı. Bunlara sonradan Çay kenarına doğru iki dükkân daha eklenmesi ile yirmi dükkâna ulaştı. Bu dükkânlarda çeşitli meslek gruplarından esnaflar bulunuyordu.

Pazar Yeri olarak adlandırılan yer farklı işkollarındaki esnafın faaliyet gösterdiği bir alandı. Öncelikle adından da anlaşılacağı üzere burada Perşembe günleri Pazar kurulmaktaydı. Pazar esas itibariyle Perşembe günü kurulmasına rağmen Çarşamba öğleden sonra esnaflar satışlara başlayıp Cuma öğlene kadar alışveriş devam etmekteydi. Pazar yerinde tezgâh açanlar hem köyden ürünlerini getiren köylüler hem de köylü ve üreticilerden ürünleri alıp satan veya imal eden tüccar ve esnaflardı. Bunların arasında

Marangoz, Kalaycı, At arabası imalatçısı, Tamirci, Kaynakçı, Bakkal, Kasap, Lokanta, Zahireci, Derici, Tiftiçi, Nalbur, Kavaf gibi esnaflar bulunmaktaydı.

Bugünkü Ziraat Bankası'nın olduğu alanda iki katlı belediye binası bulunmaktaydı. Üst katta belediye faaliyetleri yürütülürken alt katta on tane dükkân vardı. Bu dükkânlardan biri de Çubuk'ta açılan ilk eczane olan Ferhunde eczanesidir. Diğer dükkânlar manifatura, trikotaj, bakkal gibi esnaflar tarafından işletiliyordu. Günümüzdeki Ziraat Bankası binasının karşısında bulunan Belediye İş Hanı'nın olduğu yerde *Mahvel Kahvehanesi* ile Sinema ve Ekmek Fırını bulunuyordu.

Bugünkü Postane'nin bulunduğu yerde açık hava sineması, yanında diğer bir sinema, Gazoz imalathanesi vardı. Ön cephe de ise (Atatürk Caddesi ile Hükümet Caddesi'nin son kısmı) çoğunluğu Manifaturacı ve terzilerin oluşturduğu esnaflar ile bakkal, kırtasiye, berber, kalaycı esnafının dükkânları bulunmaktaydı. Büyük Cami'den Atatürk Caddesi'ne gelirken (günümüzde Akbank'ın olduğu sırada) terzi, fotoğrafçı, halı-kilim satıcısı, sıhhi tesisat, kırtasiye, bakkal-şeker imalatçısı, derici esnafı bulunuyordu. Garaj Caddesi'nin (günümüzde Kıbrıs Caddesi) köşesinden başlayıp Atatürk Caddesinin bir kısmını oluşturan dükkânlarda bakkal-fotoğrafçı, kahve, kırtasiye, manifatura, kavâfiye ve fırın işleten esnaf bulunuyordu.

1960-1970 Arası

1960 İhtilalinden sonra 1961 yılında Çubuk'a gelen Kaymakam Vahit Rüştü Heper birtakım imar çalışmaları başlattı. İlk önce Atatürk Caddesindeki bugünkü Atatürk Parkı önündeki dükkânları yıkmaya başladı. 1962 yılında başlayan yıkım girişimine dükkân sahipleri itiraz edip dükkânlarını boşaltmak istememiş ve Ankara Valisi'ne dilekçe yazarak tahliyeyi durdurma girişiminde bulunarak kaymakamı valiliğe şikâyet ettilerse de bu çabalardan bir sonuç elde edilememiştir. Kaymakam enkazı Alay'a sattığından askerler enkazı alıp götürmüş ve yıkım gerçekleşmiştir.

Kaymakam'ın ikinci faaliyeti 1962 yılında (eski) Pazar Yeri olan Atatürk Parkının karşısındaki alandan imar geçirilerek öncelik içindeki kiracılar olmak üzere satılmasıdır. İmar çalışması sonucu oluşturulan arsalar 40 metrekare olarak satışa sunuldu. İlk önce ön cephedeki arsalar, daha sonra da arka kısımdaki arsalar 1963 yılında satıldılar. Buralarda yapılan dükkânlar günümüzde büyük çoğunlukla mevcudiyetlerini devam ettirmektedirler.

Çubuk Esnaflar Derneği (Çed)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili hayata geçilmesi, demokratik hak ve hürriyetlerin artması, Sivil Toplum Kuruluşlarının desteklenmesi sonucu toplumda örgütlenme ve birlik teşekküllerinin teşvik edilmesi sonucu esnaf dernekleri 1949 yılından itibaren 5373 sayılı yasaya istinaden kurulmaya başlandı. Sosyal ve siyasal hayattaki bu gelişmenin yanında iktisadi hayatta da birtakım ilerlemeler meydana gelmekteydi. Özellikle Menderes hükümetleri dönemindeki iktisadi ve sanayi atılımları memleket genelinde üretimi ön plana çıkardı. Bu bağlamda üretim için gerekli olan hammadde ve ara malzeme ihtiyacı birtakım sıkıntıları da beraberinde getirdi. Ucuz kredi sağlanması, ithalat yapılması, tekel ve karaborsanın önüne geçilmesi ve bu suretle küçük esnafın ihtiyaçlarının temin edilmesi için esnaf bir araya gelerek dernekler oluşturdu. Buradan aldığı belge ile doğrudan ihalelere girebilme, ihtiyacı olan malzemeyi daha uygun fiyata temin edebilme imkânına kavuştu.

Ankara'da kurulan ilk dernek *Umum Otomobilciler, Şoförler ve İşçiler Derneği*'dir. Bu dernek Fehmi Genç, Abdullah Caner, Naim Çapcı, Adnan Anafarta ve Hasan Tez tarafından kuruldu. Ankara'da ilk yıl (1949) kurulan Esnaf Derneği sayısı on adettir. Bu Derneklerin 1951 yılında sayısı on yedi (17), 1952 senesinde otuz bir (31) ve 1953 yılında otuz yedi (37) sayısına ulaştı.[1] 1958 yılı sonuna gelindiğinde Ankara genelinde altmış iki (62) adet çeşitli faaliyet kollarında esnaf derneği bulunmaktaydı.[2]

Çubuk'ta *Esnaf Başı* adı altında 1957 yılında esnaflar arasında örgütlenme çalışması başlatıldı. Çubuk'ta resmi olarak kurulan ilk dernek 1958 yılında Osman Kavasoğlu'nun başkanlığında kurulan Çubuk Esnaf Derneği'dir.[3] Kurucu başkan olan Osman Kavasoğlu'nun yanında Muhittin Erer, Faik Ezandeniz, Ali Özdoğan, Ömer Zengin, Eyüp Demirci ve Yusuf Artuğrul dernek idare heyetini oluşturmuştu.[4] 1958 senesinde Şoförler Derneği müstakil bir dernek olarak kuruldu. 1966 yılında (Çubuk) Muhtelif Esnaf ve Sanatkârlar Derneği (ÇMESD) kurulunca Çubuk Esnaf Derneği'ndeki üyelerin bir kısmı ayrılarak yeni derneğin çatısı altında örgütlendi. Çubuk Esnaflar Derneği de isim değiştirerek (Sanayi dalında) Çubuk Madeni ve Ağaç İşleri Derneği (ÇMAİD) olarak faaliyetlerini devam ettirdi. Bakkallar, Muhtelif Esnaf ve Sanatkârlar Derneği'nden 1978 yılında ayrılarak kendi müstakil Çubuk Bakkallar ve Bayiler Derneği'ni (ÇBBD) oluşturdular.

1 Ankara Esnaf Dernekleri Birliği 1957-1958 Çalışma Raporu (Dokuzuncu Yıl), B.Y.Y.,1958, s.11.

2 Ankara Esnaf Dernekleri Birliği 1957-1958, s.16-17.

3 Ankara Esnaf Dernekleri Birliği 1957-1958, s.17.

4 Ankara Esnaf Dernekleri Birliği 1957-1958, s. 39. (Ek-1).

Çubuk Muhtelif Esnaf ve Sanatkârlar Derneği (Çmesd) (1966)

Çubuk Muhtelif Esnaf ve Sanatkârlar Derneği resmen 14.08.1966 tarihinde kurulmuş ve bu tarihten itibaren aza kayıtlarına başlamıştır. Defterdeki ilk kayıt Derneğin kurucusu ve ilk başkanı olan Ziya Aydoğdu'ya aittir. Deftere son kayıt 28.12.1979 tarihinde yapılmıştır. Dernek, 1970 yılına kadar yüz on altı (116) üyeye ulaştı.[5] 1971 yılında yapılan ilk Genel Kurul'da Çubuk Esnaflar Derneği kurucu üyelerinden olan Ömer Lütfü Zengin başkanlığa seçilerek derneğin seçimle iş başına gelen ilk başkanı olmuş ve bu görevini 1984 yılına kadar kesintisiz olarak devam ettirmiştir.

Esnaf kökenli olan Bursa milletvekili Kasım Önadım'ın 1970 yılında Meclise sunduğu esnafın sosyal güvence kapsamına alınmasına dair önergenin 1972 yılında yasalaşması sonucu Bağ-Kur kuruldu. Bağ-Kur'un kurulması ve esnafın sosyal güvenceye kavuşması sonucu esnaf derneklerindeki üye sayısında hızlı bir artış olmaya başladı. ÇMESD'in Esnaf Aza Defteri'nde kaydı bulunanlar bu tarihten sonra Bağ-Kur'a da kayıt oldular.[6] İlk yüz on altı (116) üye içinden elli beş (55) yaşını dolduranlar ve uzun süredir esnaflık yaptığını belgelendirenler Bağ-Kur'dan geriye dönük on (10) yıllık prim ödemiş sayıldılar ve çoğunluğu sadece beş (5) yıl prim ödeyerek emekli olmaya hak kazandılar. Ticari faaliyetlerin artması ve daha fazla esnafın sosyal güvence kapsamına girmek istemesi sonucunda Oda'nın üye sayısı 28.12.1979 tarihinde beş yüz seksen dokuz (589) üyeye ulaştı.[7]

Söz konusu defterde 594 üyelik kayıt yeri mevcuttur. Defterde kayıt yapabilecek yer kalmadığından ikincisine 11.04.1980 tarihinde geçilmiştir. Defterin iç kapak sayfasında defterin bittiği ve yenisine geçildiği, ikinci defterin ilk sayfasına devredilen (güncel) üye sayısının dört yüz kırk bir (441) kişi olduğu yazılmıştır. Bu sayı Dernek üyelerinin altısından dördü tarafından imzalanarak onaylanmıştır.[8] Aradan geçen yaklaşık on üç buçuk yıllık süre zarfında defterdeki yüz elli üç (153) üyenin kaydı mükerrer kayıt, vefat, işi bırakma, başka meslek derneğine geçme gibi sebeplerden dolayı silinmiştir.

Kurucu Üyeler (Çmesd):[9]

1. Ziya Aydoğdu (Camcı)-Kurucu Başkan ve ilk üye.

2. Osman Kınacı (Zahireci)

[5] Çubuk Muhtelif Esnaf ve Sanatkârlar Derneği Cemiyet Aza Kayıt Defteri I, 1968-1980.

[6] Esnaf Sicile kayıtlar 1984 yılında başladı.

[7] Çubuk Muhtelif Esnaf ve Sanatkârlar Derneği'nin Ağustos 2017 tarihi itibariyle üye sayısı 960'a ulaşmıştır.

[8] ÇMESD Aza Kayıt Defteri iç kapak yazısı.

[9] Aza Kayıt Defteri I, 1968-1980. Bu tarihlerde Akyurt, Çubuk İlçesi'nin nahiyesi durumunda olduğundan üyelerin bir kısmı Akyurt'ta ikamet etmektedir.

3. Mehmet Aydos (Terzi)
4. Arif Horat (Bakkal)
5. İsmail Özbaş (Toptancı Bakkal)
6. İsmail Aydost (Bakkal)
7. Şerafettin Yılmaz (Kırtasiye)

İlk yedi üye Dernek yöneticileridir.

8. Sadettin Nebi (Bakkal)
9. Bekir Öcal (Lokanta)
10. Nurettin Özdemir (Bakkal)
11. Hamdi Acele (Terzi)
12. Bilal Aydoğdu (Bakkal)
13. Ahmet Derdiyok (Bakkal)
14. Kamil Sarıkoç (Kahveci)
15. Fehmi Kırım (Kavaf)
16. Yahya Özbaş (Otelci)
17. Hüseyin Er (Bakkal)
18. Ali Memiş (Briket/Ardiye) (Mahrukat)
19. Ali Tunçel (Bakkal)
20. Seyit Ahmet Kurt (Bakkal)
21. Mustafa Ata (Bakkal)
22. Mehmet Aslan (Kahveci)
23. Niyazi Yıldırım (Kahveci)
24. Mustafa Köse (Lokantacı)
25. Hüseyin Özalp (Zahireci)
26. Mehmet Özkan (Manifaturacı)
27. Halil Ün (Zahireci)
28. Mehmet Kınacı (Celep/Sütçü)
29. Satılmış Kantaş (Derici)
30. Hüseyin Keser (Kasap)
31. Sabri Yıldırım (Kasap)
32. Ahmet Demir (Kasap)
33. Yüksel Toptanoğlu (Lokantacı)
34. Yusuf Yurdakul (Kasap)

35. Yusuf Kurt (Kasap)
36. Ali Keser (Kasap)
37. Seyit Ahmet Güneş (Bakkal)
38. Bekir Sayan (Manav)
39. Halil Yavuz (Pastacı/Sinemacı)
40. Halil Dönmez (Bakkal)
41. Yaşar Demir (Kasap)
42. Ahmet Karakuş (Kasap)
43. Mehmet Harman (Elektrik/Su Malzemesi)
44. Süleyman Poyraz (Celep)
45. İbrahim Gündoğdu (Nalburiye)
46. Gafur Zengin (Bakırcı)
47. Yusuf Gümüşlüoğlu (Terzi)
48. Osman Elma (Manifaturacı)
49. Mehmet Çiçek (Tiftikçi/Derici)
50. Süleyman Aslıipek (Kavaf)
51. Niyazi Yıldırım (Celep)
52. Cemal Dişikırık (Terzi)
53. Mehmet Demirel (Kasap)
54. Mustafa Koyuncu (Terzi)

Defterde kayıtlı bulunan ilk elli dört (54) üye kurucu üye olup bunlardan ilk yedi üye aynı zamanda dernek yönetim kurulu azalarıdır. Kurucu üyeler on üç bakkal, üç zahireci, dokuz kasap, beş terzi, bir camcı, bir kırtasiyeci, üç lokantacı, üç kahveci, iki kavaf, bir otelci, bir mahrukatçı, iki manifaturacı, üç celep, iki derici, bir manav, bir sinemacı, bir elektrik/su malzeme satıcısı, bir nalbur, bir bakırcı esnafından oluşmuştu.

Defterdeki esnafların dağılımına bakılacak olursa Çubuk'taki sosyal ve iktisadi yapı sebebiyle birkaç iş kolunda yoğun ticari faaliyet gösterildiği görülmektedir. Bu dönemde ilk üç meslek grubu olan Celep, Bakkal ve Kasaplar toplamda iki yüz (200) üye ile ÇMESD'nin toplam üyelerinin üçte birini (%34) oluşturmuştur. İlk on (10) meslek grubundaki üye sayısı üç yüz seksen sekiz (388) iken geri kalan elli bir (51) meslek grubunda iki yüz bir (201) üye faaliyet göstermekteydi. İlk on meslek grubundaki esnaf sayısı tüm meslek gruplarındaki (61 Adet) esnafların üçte ikisini (%66) oluşturmaktaydı.

Çubuk Muhtelif Esnaf ve Sanatkârlar Derneği (1966-1980)

	Esnaf (Akyurt/Çubuk)	**Sayı**		**Esnaf (Akyurt/Çubuk)**	**Sayı**
1	Celep	82	32	Kuyumcu	3
2	Bakkal	64	33	Otelci	3
3	Kasap	54	34	Kuru Temizleme	2
4	Sebze/Manav	43	35	Oto Kaporta/Tamir	2
5	Terzi	34	36	Sıvacı	2
6	Zahire/Un/Kepek	31	37	Yorgancı	2
7	Manifaturacı	23	38	Kaynakçı/Demirci	2
8	Kahveci	21	39	Zeytinyağı Satıcısı	2
9	Berber	18	40	Sakatatçı	2
10	Lokanta	18	41	Fotoğrafçı	2
11	Tiftikçi	15	42	Pasta/Simit	2
12	İnşaat/Taşeron	12	43	Sucuk/Pastırma	2
13	Nalbur/Hırdavat	11	44	Besici	1
14	Kavafiye	11	45	Ziraat Aletleri Tamiri	1
15	Mobilya	10	46	Taş Ören	1
16	Fırıncı	9	47	Su Tesisatçısı	1
17	Elektrikçi	9	48	Kolonya/Parfüm	1
18	Bakırcı/Kalaycı	8	49	Petrol Bayii	1
19	Ayakkabı Tamir/İmalat	7	50	Tekel Bayii	1
20	Tuhafiye	7	51	Seyyar Satıcı	1
21	Marangoz	7	52	Tuğla Ocağı	1
22	Mahrukatcı	6	53	Halı/Kilim Dokuma	1
23	Trikotajcı	6	54	Dondurmacı	1
24	Tuzcu/Kilci	6	55	Tornacı	1
25	Züccaciyeci	6	56	Semerci	1
26	Camcı	5	57	Sinemacı	1
27	Nakliyeci	5	58	Gazete Bayii	1
28	TV/Radyo Tamircisi	5	59	Derici	1
29	Bakliyatcı	5	60	Kırtasiye	1
30	Değirmenci	4	61	Matbaacı	1
31	Boya/Badanacı	3			
				Toplam	**589**

Bu üyelerden yirmi iki (22) tanesi aynı zamanda ikinci iş kolunda faaliyet göstermekteydi.

Esas Faaliyeti	İkinci Faaliyeti	Sayı
Celep	Tiftik	2
Mobilya	Bakkal	4
Zücaciye	Benzinlik	1
Elektrik	TV/Radyo	2
Tiftik	Bakliyat	2
Su Tesisat	Demir Doğrama	1
Manav	Bakkal	1
Zücaciye	Elektronik	1
Zahire	Meyve	1
Zahire	Tiftik	1
Manifatura	Tuhafiye	2
Celep	Kasap	1
Kahve	Otel	1
Otel	Bakkal	1
Bakkal	Gazete Bayii	1
	Toplam	**22**

Çubuk Madeni ve Ağaç İş Derneği (Çmaid)

Çubuk Madeni ve Ağaç İşleri Derneği, Esnaf ve Sanatkârlar Derneği'nden ayrı bir dernek olarak 1966 tarihinde kurulmuştur. Derneğin ilk kayıt defterine ulaşılamamıştır. Dernek yönetiminin elinde 198 üye kaydı yapabilecek hacme sahip 29.06.1973 tarihinde noterden tasdik edilmiş olan defter bulunmaktadır.[10] Defterde ilk kayıt başkan Osman Kavasoğlu'na aittir ve kayıt tarihi 1.4.1958 yazmakta ve meslek olarak da Bilumum Kaynak ve Tamir olarak kaydedilmiştir. 1980 yılı için yapılan son kayıt 195. sırada 17.6.1980 tarihinde Oto Tamircisi olarak kaydedilmiş olan Ali Doğanay'dır. Defterde 1981 yılına ait üç kayıt vardır. 196. sırada Osman Kaymakoğlu, celep olarak 20.2.1981 tarihinde kaydedilmiştir. 197. sırada H.İbrahim Gülünay Hırdavatçı olarak önce 20.1.1981 tarihi olarak kaydedilmiş daha sonra silinerek 2.4.1981 tarihi olarak kayıt yapılmıştır. Deftere yapılan son kayıt Abdullah Yağcı olup ziraat aletleri imalatçısı olarak 23.1.1981 tarihinde kaydedilmiştir.

[10] Çubuk Madeni ve Ağaç İşleri Derneği Aza Kayıt Defteri, 1973-1980.

Madeni ve Ağaç İşleri Derneği, ihtisas derneği olarak kurulmuştur. Üyelerinin esas olarak bu iki kolda faaliyette bulunması gerekirken yasal boşluktan dolayı diğer derneklerde kayıt olması gereken esnafı da üye olarak kaydetmiştir. Burada celep, kasap, berber, terzi, bakkal gibi esnaflar da kayıtlıdır. 1970 ile 1980 yılları arasında dernekte kayıtlı olan toplam 195 üyeden yirmi yedi (27) tanesi 1970 yılından önceki tarihte kayıt olup bu tarihler arasında esnaflığa devam etmiştir.

Çubuk Madeni ve Ağaç İş Derneği (ÇMAİD) Esnaf Dağılımı (1970-1980)

	Esnaf (Akyurt/Çubuk)	**Sayı**		**Esnaf (Akyurt/Çubuk)**	**Sayı**
1	Marangoz	28	28	Semerci	2
2	Ziraat Aletleri İmalatı	15	29	Kasap	2
3	Demirci	14	30	Mahrukatçı	2
4	Celep	11	31	Motor Tamircisi	2
5	Oto Tamir	9	32	Tornacı	2
6	Kalaycı-Bakırcı	11	33	Pulluk-Soba	2
7	Bakkal	8	34	Nalbur	2
8	Oto Elektrik	7	35	Kahveci	2
9	Briketçi	6	36	Dokumacı	1
10	Elektrikçi	5	37	Berber	1
11	Demir Doğrama	4	38	Kuruyemiş	1
12	Oto Lastik Tamiri	4	39	Hamamcı	1
13	Mobilya-Marangoz	5	40	Boyacı	1
14	Romork İmalatı	4	41	Saatçi	1
15	Kaporta-Çelik Eşya İml	3	42	Yorgancı	1
16	Oto Parçacı	3	43	Fırıncı	1
17	Zahireci	3	44	İnşaatçı	1
18	Terzi	3	45	Taşören	1
19	Camcı	3	46	Dekoratör	1
20	Değirmenci	3	47	Akü İmalatı	1
21	Kaynakçı-Demirci	3	48	Sıhhi Tesisat	1
22	Kaynakçı-Sobacı	3	49	Hırdavatçı	1
23	Kuyumcu	2	50	At Arabası İmalatı	1
24	Kaynakçı	2	51	Kebabcı	1
25	Çilingir	2	52	Marangoz-Değirmenci	1
26	Keresteci	2	53	Mesleği Yazılmamış	3
27	İnşaatçı	2			
				Toplam	**193**

Çubuk Şöforlar Derneği (Çşd)

Çubuk Şoförler Derneği 1958 yılında kurulmuştur. İlk başkanı Şerafettin Yılmaz olup 1958-1960 yılları arasında görev yapmıştır. İkinci olarak 1960-1962 yılları arasında Erdoğan Acehan derneğin başkanlığında bulunmuştur. Üçüncü olarak başkanlık yapan Metin Yılmaz'dır ve görev süresi 1962-1968 yılları arasındadır. Derneğin dördüncü başkanı olan Hayrettin Olcay 1968-1972 yıllarında başkan olarak hizmet vermiştir. Beşinci başkan Yusuf Arslan olup 1972-1993 yılları arasında görev yapmıştır. Hasan Önal 1993-1996 yılları arasında başkanlık yapmıştır. Uzun yıllar yönetim kurulunda bulunan Zekeriya Erdoğmuş 1996 yılında Şoförler Odası başkanı seçilmiş ve 2018 yılına kadar görevini sürdürmüştür.

Dernekte mevcut olan en eski defter kaydında ilk üye 17.4.1967 yılında kayıt olan Mazhar Baki'ye aittir.[11] Aynı tarihte Yusuf Arslan, Metin Yılmaz, Niyazi İnan, Yaşar Köse, Halit Erkoçoğlu, Sezai Şahin ve Yaşar Çetin kayıt olmuştur. Daha sonraki kayıt (dokuzuncu) 17.9.1968 tarihinde kayıt olan Mehmet Erdoğmuş'a aittir. Dernek 1958 yılında kurulmasına rağmen kayıtlı ilk sekiz üyenin neden 1967 yılında kaydolduğu veya önceki kayıtların ne olduğu bilinmemektedir. Mezkûr deftere göre 1967-1980 yılları arasında 784 kayıt bulunmaktadır. Ancak bunlardan iki tanesi 1982 yılına ait olmasına rağmen (daha önceden kaydı olup silinmiş, tekrar kaydolduğu için) 1980 yılları arasına yazılmıştır. Yapılan kayıtlar önceleri mal sahibi/ şoför ayrımına tabi tutulmuş daha sonra bu uygulamadan vaz geçilmiştir. Taksi, dolmuş, otobüs, minibüs veya kamyon ayrımı yapılmadan bütün üyeler karışık olarak kayıt altına alınmıştır.

Yıllara Göre ÇŞD Üye Kayıtları (1967-1980):

1967	8	1975	42
1968	77	1976	86
1969	14	1977	77
1970	5	1978	132
1971	67	1979	64
1972	65	1980	52
1973	44	1982	2
1974	49	**Toplam**	**784**

[11] Çubuk Şoförler Derneği Aza Kayıt Defteri, 1967-1980.

Çubuk Bakkallar ve Bayiler Derneği (Çbbd)

Çubuk Bakkallar ve Bayiler Derneği 1978 yılında Mustafa Özbaş başkanlığında kuruldu. Üyelerinin büyük çoğunluğu Muhtelif Esnaf ve Sanatkârlar Derneği'nden ayrılan üyelerden ve hiçbir yerde kaydı olmayan esnafların üye kaydedilmesi ile oluşturulmuştur. Derneğe ilk kayıtlar 05.03.1978 ile 05.05.1978 tarihlerinde yapılmıştır. Hâlihazırda ilk kayıt defteri mevcut olmayıp, Dernek yönetiminin elinde ikinci kayıt defteri bulunmakta ve bu defter 07.01.1987 tarihinde noter tarafından onaylanarak kullanıma başlanmıştır.[12] Mezkûr ikinci defter ve üyelere ait arşiv dosyaları üzerinde yapılan araştırmada 1981 yılına kadar yapılan kayıtlara ulaşılmıştır.1980 yılındaki son kayıt 97 numara ile 15.9.1980 tarihinde kayıt yaptıran Ali Yaman'a (Bakkal) aittir.

Kurucu Üyeler (Çbbd):

1. Rıdvan Aksu (Bakkal) (5.5.1978)
2. Mehmet Ali Dirican (Bakkal) (5.5.1978)
3. Bekir Sayan (Bakkal) (5.5.1978)
4. Yaşar Köse (Bakkal) (5.5.1978)
5. Cemal Asma (Bakkal) (5.5.1978)
6. Cemal Aksu (Bakkal) (5.5.1978)
7. İhsan Ünal (Bakkal) (5.5.1978)
8. İsmail Benli (Bakkal) (Seyyar Terlikçi) (5.5.1978) (YKÜ)
9. Halit Kızılkaya (Bakkal) (5.5.1978)
10. Ali Esre (Bakkal) (5.5.1978)
11. Yaşar Yalçın (Bakkal) (5.3.1978)
12. Cafer Kılıç (Bakkal) (5.3.1978)
13. Cafer Uzun (Bakkal) (5.3.1978)
14. Hamza Taşkesti (Bakkal) (5.3.1978)
15. İsmail Haşarı (Bakkal) (5.3.1978)
16. Hüseyin Er (Bakkal) (23.3.1978)
17. Mustafa Erdinç (Bakkal) (5.3.1978)
18. Hüseyin Benli (Bakkal) (5.3.1978)
19. Muzaffer Arslan (Bakkal) (5.5.1978)

[12] Çubuk Bakkallar ve Bayiler Derneği Aza Kayıt Defteri, 1987-2018.

20. İsmail Asma (Bakkal) (5.3.1978)
21. Gazi Küçük (Seyyar Manav) (1978)
22. Yakup Karamık (Bakkal) (5.3.1978)
23. Ahmet Durum (Bakkal) (5.3.1978)
24. Ömer Özdemir (Bakkal) (5.3.1978)
25. Mehmet Cevizci (Bakkal) (5.3.1978)
26. Salih Acıelma (Bakkal) (5.3.1978)
27. Ali Kodal (Bakkal) (5.3.1978)
28. Zekai Ata (Bakkal) (5.3.1978)
29. H. Hüseyin Bozdoğan (Bakkal) (5.3.1978)
30. Kadir Aydos (Bakkal) (Tarih Yok)
31. Nazım Arslan (Bakkal) (5.3.1978)
32. Kemal Arslan (Bakkal) (Tarih Yok)
33. Hamit Togay (Bakkal) (5.3.1978)
34. Ömer Arslan (Bakkal) (5.3.1978)
35. Tanju Aydos (Bakkal) (Tarih Yok)
36. Mustafa Kocatepe (Bakkal) (Tarih Yok)
37. İzzet Neşeli (Bakkal) (5.3.1978)
38. Razi karakol (Bakkal) (5.3.1978)
39. İsmail Aydos (Bakkal) (5.3.1978) (YKÜ)
40. Hidayet Alkan (Bakkal) (5.3.1978)
41. Hasan Öztürk (Konfeksiyon) (5.3.1978)
42. Ahmet Bal (Halı-Mobilya) (5.3.1978)
43. H. İbrahim Yaşar (Toptan Bakkaliye) (5.3.1978)
44. Bilal Aydoğdu (Bakkal) (5.3.1978)
45. S. Ahmet Ayan (Bakkal-Manav) (5.3.1978)
46. Memiş Türkoğlu (Elektrikli Ev aletleri) (5.6.1978)
47. Ömer Tuğluca (Halı-Mobilya) (5.3.1978)
48. Veli Demir (Bakkal) (6.11.1978)
49. Yüksel Demirtan (Bakkal) (5.6.1978)

50. Bedirhan Sipahi (Bakkal-Zahire) (Tarih Yok)

51. Rahim Çankaya (Bakkal) (3.4.1979)

52. Mustafa Kocatepe (Bakkal) (5.3.1978). Daha sonra Nasip Yaradılmış yazılmıştır (15.5.1978).

Sonuç

Sosyo-iktisadi yapı sebebiyle tarım ve hayvancılığın yaygın olması doğal olarak esnafların ekseriyetinin de bu alanlarda faaliyet göstermesine sebebiyet vermiştir. Diğer esnaflar merkez ve köylerde yaşayan ahalinin gündelik ihtiyaçlarını karşılamaya dönük ticari faaliyetlerde bulunmaktaydılar.

1950'li yıllar ülkede demokratikleşme ve örgütlü toplumsal birlikteliklerin teşviki ile Esnaf Teşkilatları kurulmaya başladı. İlk başlarda esnafın az olması sebebiyle bütün esnaflar aynı çatı altında birleştirilirken zaman içinde hem sayının artması hem de ihtisaslaşma sebebiyle dört farklı Esnaf Teşkilatı kurulmuştur. 1970'li yılların başında Bağ-Kur'un kurulması ve 1984 yılında Esnaf Sicil'in teşekkülü ile esnaflar düzenli bir merkezi kayıt sistemine kavuşmuş oldular. Bu suretle hem sosyal güvenceye kavuştular, hem de örgütlü bir yapıya kavuşarak sorunlarını dile getirme imkânına kavuştular.

Çubuk mikro ölçekte genel Anadolu gelişim süreci yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. İlk başlarda tarım ve hayvancılık ön planda iken daha sonra küçük imalat önem kazanmıştır. Son yıllarda ise ülkedeki genel gidişata paralel olarak rant ve inşaat sektörü ile gelişimini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

Ankara Esnaf Dernekleri Birliği 1957-1958 Çalışma Raporu (Dokuzuncu Yıl), B.Y.Y.,1958.

Çubuk Muhtelif Esnaf ve Sanatkârlar Derneği Cemiyet Aza Kayıt Defteri I, 1968-1980.

Çubuk Madeni ve Ağaç İşleri Derneği Aza Kayıt Defteri, 1973-1980.

Çubuk Şoförler Derneği Aza Kayıt Defteri, 1967-1980.

Çubuk Bakkallar ve Bayiler Derneği Aza Kayıt Defteri, 1987-2018.

Ankara Savaşı'nın Çubuk ve Ankara Turizmine Katkısı Mahiyetinde Bazı Mülahazalar

Fatih Erkoçoğlu*

Özet

Yıldırım Bâyezid ile Timur arasında Ankara yakınlarındaki Çubuk ovasında 28 Temmuz 1402'de meydana gelen savaş, Türk tarihinde iki Müslüman Türk devleti arasında yapılan en büyük savaşlardan birisidir. Bu savaşla birlikte Osmanlılar'ın uzun mücadeleler sonucunda Anadolu'da kurmuş oldukları Türk birliği bozulmuş, Rumeli'deki futuhat hareketi durmuş, İstanbul'un fethi ise yarım yüzyıla yakın bir süreliğine ertelenmiştir.

Bu savaş sonuçları itibariyle Malazgirt ve Miryokefalon gibi olmasa da tarihte vuku bulan önemli savaşlardan birisidir. Bu savaşların, milletlerin kaderlerinde önemli noktalar olarak değerlendirilerek, yeni kuşaklara çok iyi anlatılması ve aktarılması gerekmektedir. Son yıllarda devletimiz, milletimizin milli ve tarih bilincini geliştirmeye yönelik olarak bir dizi faaliyet içerisine girmiş, sadece öğrencilerimiz için değil yediden yetmiş yediye insanımızın, atalarının kahramanca çarpışarak şehit düştüğü mekanlara ziyaretler tertip etmek suretiyle bu bilincin oluşturulmasına yönelik çaba sarfetmeye başlamıştır. Bu bağlamda Malazgirt, Sarıkamış ve Çanakkale gibi Türk tarihinin önemli savaşlarının meydana geldiği şehir ve bölgelere yönelik, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın organizasyonları ile seyahat programları düzenlenmekte olup, halen bu etkinlikler, her yıl artarak ve geliştirilerek sürdürülmektedir.

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tarih Bölümü.
E-posta: fatiherkocoglu@hotmail.com

Yukarıda zikrettiklerimiz doğrultusunda Ankara Savaşı'nın da bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu tebliğde Ankara Savaşı kapsamında, hem milletimizin tarih bilincinin artırılmasında hem de Çubuk ve Ankara'nın tarih, kültür ve sanat boyutunu ön plana çıkarmaya ve bölgenin turizm potansiyelini artırmaya yönelik bazı tekliflerde ve mülahazalarda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Yıldırım Bâyezid, Timur, Ankara Savaşı, Çubuk.*

Some Considerations on the Battle of Ankara's Contribution to Çubuk and Ankara's Tourism

Abstract

The battle between Yıldırım Bâyezid and Timur on 28 July 1402 in Çubuk plain near Ankara is one of the biggest battles between two Muslim Turkish states in Turkish history. As a result of this war, the Turkish unity that had established in Anatolia after long struggles of the Ottomans, was broken, the futuhat movement in Rumeli stopped, and the conquest of Istanbul was postponed for almost half a century.

Our state has entered into a series of activities aimed at improving the national and historical consciousness of our nation. Not only for our students but for all all the world and his wife to make efforts to creat this consciousness by visiting places where their ancesttors fell martred by heroic collisions. In this context, travel programs are started to organize with the organizations of the Ministry of Youth and Sports, for cities and regions where important wars of Turkish history occur, such as Malazgirt, Sarıkamış and Çanakkale, and these activities are continued and improved every year.

We think that the Battle of Ankara should be evaluated in this context in line with the above mentioned. In this paper, some proposals and considerations will be made within the scope of the Battle of Ankara in order to increase the awareness of history of our nation as well as the history, culture and art dimension of Çubuk and Ankara and to increase the tourism potential of the region.

Keywords: *Yıldırım Bâyezid, Timur, the Battle of Ankara, Çubuk.*

Giriş

Yıldırım Bâyezid ile Timur arasında Ankara savaşı olarak bilinen savaş, Ankara yakınlarında Çubuk ovasında vuku buldu. Savaşın cereyan ettiği sahanın doğuda Çubuk çayı vadisi (Ankara, Esenboğa, Çubuk, Hacılar köyü); batıda Kuşçu dağı, Mire dağı, Ova çayı, Kışlacık deresi; kuzeyde Cankurtaran; güneyde Karacaviran, Kuşcu dağı arasında kalmakta olduğunu, esas çarpışma sahasının ise Çubuk çayından itibaren batıya doğru yaklaşık 6 km. kadar uzanan Kızılcaköy deresi üzerinde vereyan ettiği ifade edilmektedir.[1]

28 Temmuz 1402'de meydana gelen savaş, Türk tarihinde iki Müslüman Türk devleti arasında yapılan en büyük savaşlardan birisidir. Bu savaşla birlikte Osmanlılar'ın uzun mücadeleler sonucunda Anadolu'da kurmuş oldukları Türk birliği bozulmuş, Rumeli'deki futuhat hareketi durmuş, İstanbul'un fethi ise yarım yüzyıla yakın bir süreliğine ertelenmiştir.[2]

Bu savaş sonuçları itibariyle Malazgirt ve Miryokefalon gibi olmasa da tarihte meydana gelen önemli savaşlardan birisidir. Bu savaşların, milletlerin kaderlerinde önemli noktalar olarak değerlendirilerek yeni kuşaklara çok iyi anlatılması ve aktarılması gerekmektedir. Son yıllarda devletimiz, milletimiz ve çocuklarının milli ve tarih bilincini geliştirmeye yönelik olarak bir dizi faaliyet içerisine girmiş, sadece öğrencilerimiz için değil yediden yetmiş yediye insanımızın, atalarının kahramanca çarpılarak şehit düştüğü mekanlara ziyaretler tertip etmek suretiyle bu bilincin oluşturulmasına yönelik çaba sarfetmeye başlamıştır. Bu bağlamda Malazgirt, Sarıkamış ve Çanakkale ve gibi Türk tarihinin önemli savaşlarının meydana geldiği şehir ve bölgelere yönelik, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın organizasyonları ile bir dizi seyahat programı düzenlenmiştir. Halen bu etkinlikler, her yıl artarak ve geliştirilerek sürdürülmektedir.

Bu tebliğde, anlattıklarımız çerçevesinde Ankara savaşı ile Çubuk ve Ankara'nın tarih, kültür ve sanat boyutunu ön plana çıkarmaya ve bölgenin turizm potansiyelini artırmaya yönelik bazı tekliflerde ve mülahazalarda bulunulacaktır. Diğer bazı hususların dışında dilek ve temennilerimiz doğrultusunda bir kısım fikirler de burada değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Öneriler

1) İki Müslüman Türk hükümdarı ve orduları, Ankara'nın Çubuk ovasında, 915 yıl önce 28 Temmuz günü dünya hakimiyeti için karşı karşıya gelmişler, burada

[1] İsmail Aka, *Timurlular*, Ankara 1995, s. 43.

[2] Yusuf Halaçoğlu, "Ankara Savaşı", *DİA*, c. III, İstanbul 1991, s. 210-211.

toplanmışlar ve birbirlerinin kanlarını dökmüşlerdi. Bu savaşta sultanlardan birisi diğerine esir düşmüş, yıllar boyunca oluşturmuş olduğu imparatorluk da bir anda çözülmüş ve fetret dönemine girmişti.

Bugün, onların birbirlerinin kanlarını dökmek için geldikleri mekân üzerinde, bilimsel veriler ışığında çağımızın ihtiyacına cevap veren araştırma faaliyetleri ile bilim ve teknolojiye katkıda bulunacak, ülkemizin ihtiyaç duyduğu donanımlı bireyleri yetiştirebilmek amacıyla, ülkemizin 97. ve başkentimiz Ankara'nın 5. devlet üniversitesi olarak Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi kuruldu.

Şimdi barış ve kardeşlik adına aramızdaki bağları güçlendirmeyi, sorunlarımızı konuşarak çözebilmeyi öncelikli olarak ifade ederek, sadece Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi II. Uluslararası Sempozyumu (5-7 Ekim 2017) münasebetiyle değil her zaman için bu kurumda toplanılmasını, fikir teatilerinde bulunulmasını arzu ettiğimizi belirtmek istiyorum. Bu bağlamda başta Özbekler olmak üzere, Orta Asya, Balkan, Kafkasya, Kerkük ve İran'da bulunan kardeşlerimiz ile yeniden buluşmak ve kaynaşmak adına bu savaşın yapıldığı yer ve tarihte burada bir *Türk kurultayının* oluşturulması öncelikli dilek ve temennimizdir.

Malum olduğu üzere Macaristan'da Macar-Turan Vakfı tarafından altıncısı düzenlenen, Türk kökenli milletleri buluşturmayı amaçlayan *"Hun ve Türk Kökenli Milletlerin Soyları Toplantısı: Kurultay"* adlı kurultaylar, aslında bizim anlatmak istediğimiz hususları içermektedir.

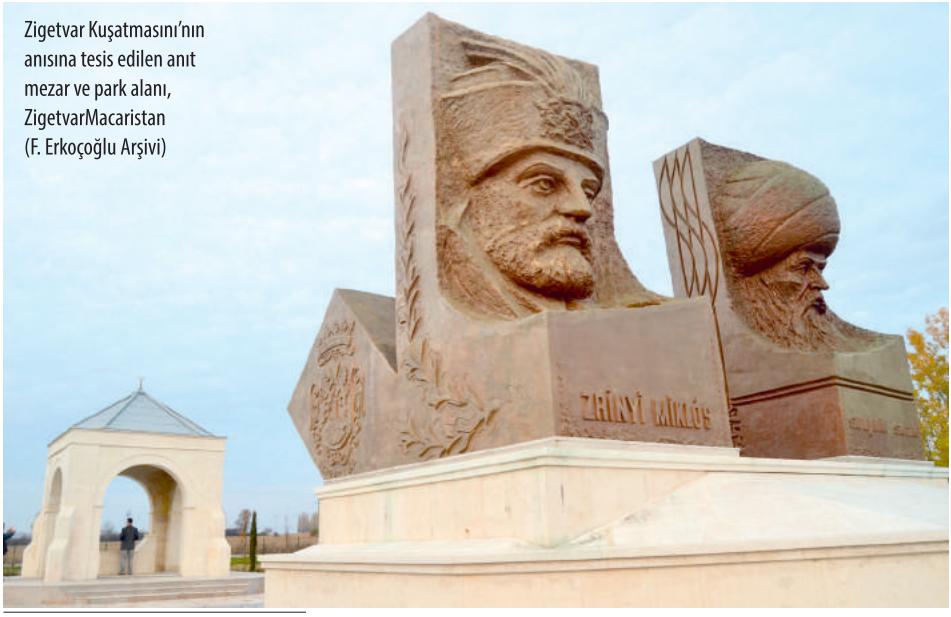

Macaristan Bacs-Kiskun bölgesindeki Bugac kasabasında 2008 yılından beri iki yılda bir gerçekleştirilen, Avrupa'nın en büyük gelenek yaşatıcı etkinliği olarak kabul edilen bu kurultaya 2014 yılında yaklaşık olarak 200 bin kişinin iştirak ettiği belirtilmektedir.[3] TİKA'nın da destek verdiği bu kurultay her geçen gün daha da geniş kitlelere ulaşmaktadır. Tanışmanın ve buluşmanın yanı sıra bu kurultaylarda savaş oyunları, atlı gösteriler, okçuluk gelenekleri yeniden canlandırılmakta olduğunu burada belirtelim.

2016 yılında tertip edilen bu kurultaya Azeri, Avar, Başkurt, Bulgar, Balkar, Buryat, Çuvaş, Gagavuz, Kabardino, Karaçay, Karakalpak, Kazak, Kazakistanlı Madyar, Kırgız, Kımık, Moğol, Nogay, Özbek, Özbekistanlı Madyar, Tatar, Türk, Tuva, Türkmen, Uygur, Yakut ve Macar katılımcıların iştirak ettiği nakledilmektedir.

Bizim de Ankara'nın Çubuk İlçesi'nde, üniversitemizin çevresinde bu kurultaya benzer bir etkinlik için (Türk Kurultayı) faaliyete geçmemiz faydalı olacaktır.

2) Her ne kadar savaşın başka bir yerde cereyan ettiğine dair farklı bir düşünce bulunsa da (Haymana'nın Culluk Ovası şeklinde)[4] birçok tarihçimiz gerçekte savaş alanının Çubuk ovası olduğunu kabul etmektedir. Bu durum söz konusu olduğunda öncelikle burada savaşın anısına bir anıtın tesisi ile Timur Han ve Yıldırım Beyazıt'ın ordularını karşılıklı olarak gösteren temsili heykellerin yer aldığı bir anıtın oluşturulması ilk etapta önemli bir katkı olacaktır. Yine bu anıtın çevresinin kardeşlik parkı şeklinde düzenlenmesi söz konusu olabilir.

Zigetvar Kuşatmasını'nın anısına tesis edilen anıt mezar ve park alanı, ZigetvarMacaristan (F. Erkoçoğlu Arşivi)

[3] Bkz. http://www.ensonhaber.com/macaristanda-turk-kurultayi-etkinligi-filmleri-aratmadi-2016-08-15.html (Erişim tarihi: 01.10.2017)

[4] Halil Çetin, "Bir Savaşın Anatomisine Dair Bazı Mülahazalar: Ankara Savaşı'nın Akademik Tarihi", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı*, ed. Mustafa Alkan, Ankara, 9-12 Ekim 2012, s. 237-242.

3) Ayrıca her iki taraftan şehit olanlar için sembolik de olsa bir *şehitliğin* oluşturulmasının ivedilikle yapılması kanaatimizce önemlidir. Macaristan'ın Mohaç şehrindeki Mohaç Savaşı'nın hatırası adına oluşturulan müze ve çevre düzenlemesi bu açıdan güzel bir örnek oluşturabilir.

Mohaç Savaşı'nın yapıldığı yerde yer alan şehitlik girişi ve askeri simgeleyen ahşap bir balbal (F. Erkoçoğlu Arşivi)

Mohaç Savaşı'nın anısına oluşturulan anıt (F. Erkoçoğlu arşivi)

Mohaç Savaşı'nın anısına oluşturulan, şehitleri gösterir ahşap balballar (F. Erkoçoğlu arşivi)

4) Yine daha önce muhtelif mahfillerde dillendirdiğimiz gibi üniversitemizde ya da hemen yanı başında Yıldırım Beyazıd ve Timur'la alakalı bir müzenin açılması, ya da belki de daha müstakil olarak bir Ankara Savaşı Müzesi'nin (Panoramik Müze) oluşturulmasının hem üniversitemiz adına hem de Çubuk ve Ankara adına önemli bir kazanç olabileceğini ifade etmek isterim. Son yıllarda dünyada oldukça populer olan bu müzelerden ülkemizde de açılmaya başlanmış olup, İstanbul'daki Panorama 1453 müzesi istenildiği düzeyde olmasa da örnek alınacak önemli bir müze olduğu burada hatırlatılmalıdır.

Bu panaromik müzenin yukarıda zikredilen bütün bu etkinliklerle birleştirildiğinde Çubuk ilçesinin, Ankara'nın ve üniversitemizin tanıtımına büyük katkı sağlayacağı izahtan varestedir.

5) Kurultay'ın içerisinde ya da müstakil olarak her yıl Temmuz ayında Çubuk ovasında, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ile ortak bir program dahilinde bir hafta sürecek bir festival (bir dizi etkinliğin) düzenlenmesi.

Birkaç yıl önce Miryokefalon ve Malazgirt Savaşları için sunduğumuz tekliflerin bir kısmı burada da geçerli olacaktır.[5] Aynı şekilde Ankara Savaşı için de bu şekilde bir etkinliğin oluşturulması bu açıdan önemlidir.

[5] Bkz. Fatih Erkoçoğlu, "Doğu Anadolu'nun Tarihi Mirası'nın Bölge Turizmine Katkısı Üzerine Bazı Mülahazalar: Ahlat Şehri Örneği", Ünidap Uluslararası Konferansı Bölgesel Kalkınma Konferansı "Sosyal Kalkınma" 28-30 Eylül 2016, Konferans bildirileri, c. I, s. 84-105.

8-14 Eylül Kırgızistan'ın Issık Gölü kenarındaki Çolpan Ata şehrinde ilki düzenlenen *Dünya Göçebe Oyunları*, göçebe Türk kavimlerinin hayatına ışık tutan önemli bir etkinlik olup, mahiyetini iyice inceleyip, coğrafyamıza uygun olan kısımlarını örnek almak suretiyle bu faaliyetin bir benzerinin zikredilen kurultay bağlamında Çubuk ovasında da oluşturulması önemli olacaktır.

Çubuk Belediyesinin zaten Kırgız çadırlarını yerleştirmek suretiyle oluşturmak istediği bir Türkistan park alanı bulunmaktadır. Bu park alanı her ne kadar Çubuk merkezde oluşturulmuş olunsa da sembolik olarak savaş alanına yakın bir yerde bu şekilde çadırların yer aldığı bir oba sabit bir şekilde tesis edilerek, her daim ziyaretçiye açık hale getirilmelidir.

Burada göçebe hayatının canlı bir şekilde sunulabileceği bir ortamın (müze) hazırlanması, imkan dahilinde kurultayda kullanılan göçebe hayatına dair malzemelerin de, sair günlerde değerlendirilmesine imkan verilmesi bölgenin turizmine katkı sağlayacaktır.

Her yıl düzenli olarak ilk etapta Türkiye genelinde, zaman içerisinde Macaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya, Kırgızistan, Kazakistan gibi ülkelerden katılımcıların da iştiraki ile bir hafta sürecek bir dizi etkinliğin gerçekleştirilmesi önemli olacaktır.

Kurultay esnasında kurulacak olan yüzlerce çadırda, imkân dahilinde katılımcıların buralarda iaşe ve ibatelerinin temini ile bir Ortaçağ Anadolu hayatının (zamanının) canlandırılmasına çalışılmalıdır. Zira Avrupa'da yıllardır bu tarz etkinlik ve festivallerin yapıldığı hatırlanmalıdır.

Okçuluk yarışmaları, atlı okçuluk, binicilik yarışmaları, cirit, atlı okçuluk, çevgan gibi eski sporlar -kısmen canlandırılamaya başlandı- canlandırılabilir, güreş müsabakaları, matrak oyunu, muhtelif geleneksel Türk oyunları oynatılabilir.

Etkinliğin sürdüğü bir hafta boyunca burada bulunacak, ya da getirilecek atlardan ve sair eşyalardan, katılımcıların faydalanmasına yönelik, bilhassa çocuklar ve yetişkinlere yönelik aktivitelerin hazırlanması söz konusudur.

Ayrıca mangala, topaç çevirme, karagöz oyunu vs. çocuk oyunları yeniden bu etkinlikler çerçevesinde değerlendirmeye alınabilir.

Aynı zamanda bu festivalde, geleneksel el sanatları bağlamında muhtelif sanat dallarınının hem icrası hem de satışının gerçekleştirilebildiği ortamların oluşturulması, bu bağlamda bakırcı, demirci (bir kılıç ustası gelecek, orada milletin gözü önünde demiri dövecek, hatta vatandaşın çekiçle demire vurması temin edilecek), çini ustası

gelecek, imkan dahilinde bir fırın oluşturulacak, çömlekler imal edilecek, bir yerde sırlı tuğla oluşturulacak, serrâc bulunup eyerlerin ve palanların yapılması temin edilecektir. Geleneksel yöntemle para darbı gerçekleştirilecektir.

Çuval yapanlar, kilim dokuyanlar, tabaklar, ahşab anazut, diran yapan ustalar ve ürettikleri ürünlerin teşhiri sağlanmalıdır. Ayrıca belirli standartlar belirlenerek burada görev alacak olan şahısların kıyafetlerin daha otantik olmasına gayret edilecektir.

Burada tesis edilen dükkanlarda yayık ayranları yapılacak, tamamıyla eski usul, yöresel yemekler, baklavalar, Çubuk turşuları ikram edilecek, ayrıca bunların satışı da gerçekleştirilmelidir.

Bu söylediklerimiz aslında Avrupa'da bazı şehirlerde yapıldığı gibi bir Ortaçağ kentinin yaşamı ve zamanının yeniden canlandırılmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilmelidir. Avrupa'da halen bazı şehirlerde Ortaçağ konseptinde lokantalar, sokaklar, oluşturulmakta ve buralarda görevli insanlar dönemin mahalli kıyafetleri ile hizmetlerini sunmaktadırlar.

6) Dün açılışını yaptığımız *"Bütün Yöneleriyle Çubuk ve Çevresi II. Uluslararası Sempozyumu"* Çubuk ve çevresi ile ilgili yaptığımız II. sempozyum olmaktadır. Açılışta da söylediğimiz gibi gelecekte bu sempozyumların, ortak akılla geliştirilerek sürdürülmesini, muhtevasının daha da genişleterek Ankara ve çevresini kapsayan daha büyük organizasyonlar halinde yapılmasını temenni ediyorum.

Bu bağlamda üniversitemiz bünyesinde bir Ankara Araştırmaları Merkezi'nin de oluşturulması ile zikrettiğimiz faaliyet ve etkinliklerin ortak bir akılla planlanıp, oluşturulmasına gayret edilmesi gerekmektedir. Bu merkezle birlikte pek çok yeni icraatın ortaya konulmasının da imkân dahilinde olabilecektir.

Bilhassa Türk dünyası ile geniş ölçekte ilişkilerinin tesisi için çaba sarfedilmesi gerekmektedir.

7) Hollanda'nın Lahey kentinde yapılan Maturadam ve İstanbul'da Haliç kıyısında oluşturulan Minyatürk'ün bir benzerininin, fakat sadece Türk dünyası için olmak kaydıyla hazırlanarak, yukarıda zikredilen öneriler çerçevesinde ele alınması ve zikrettiğimiz kardeşlik/dostluk parkı çerçevesinde değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

Bu çerçevede Türkistan'daki Ahmed Yesevî ve Merv'deki Sultan Sencer'in türbeleri gibi Buhara, Semerkant'ın önemli camilerinden, Hindistan'da Babürlü döneminde kalma şaheserlerinin minyatürlerinin bilhassa burada değerlendirilmesi lüzum dahilindedir.

8) Bütün bu zikredilen hususlar için muhtelif konferans ve gösteri salonlarının temini, spor gösterileri için sahaların oluşturulması gereklidir.

9) Her ne kadar Ankara Savaşı ile doğrudan bağlantısı olmasa da Çubuk ve çevresinde çıkartılan Çubuklu Agat olarak isimlendirilen taşların endüstriyel kullanımının temini için büyük bir atölyenin açılması ve yanında daha büyük çapta müzenin oluşturulması, yine yukarıdaki öneriler ışığında değerlendirilmesi faydalı olacaktır (Pattaya'da Tayland Kraliyeti'ne ait olan ve özel Mücevher atölyeleri ve müzeleri örnek alınabilir).

10) Son olarak Çubuk köy ve yaylalarının bilhassa düzenlenecek olan Türk kurultayında kullanıma açılmasının temini önemlidir.

KAYNAKÇA

Aka, İsmail, *Timurlular*, Ankara 1995.

Çetin, Halil, "Bir Savaşın Anatomisine Dair Bazı Mülahazalar: Ankara Savaşı'nın Akademik Tarihi", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı*, ed. Mustafa Alkan, Ankara, 9-12 Ekim 2012, s. 237-242.

Erkoçoğlu, Fatih, "Doğu Anadolu'nun Tarihi Mirası'nın Bölge Turizmine Katkısı Üzerine Bazı Mülahazalar: Ahlat Şehri Örneği", Ünidap Uluslararası Konferansı Bölgesel Kalkınma Konferansı «Sosyal Kalkınma» 28-30 Eylül 2016, Konferans bildirileri, c. I, s. 84-105.

Halaçoğlu, Yusuf, "Ankara Savaşı", *DİA*, c. III, İstanbul 1991, s. 210-211.

http://www.ensonhaber.com/macaristanda-turk-kurultayi-etkinligi-filmleri-aratmadi-2016-08-15.html (Erişim tarihi: 01.10.2017).

Başkentin Yoğun Siyasi Trafiğinde Bir Soluklanma Yeri Olarak Çubuk I ve II Barajları

Bahattin Demirtaş*

Özet

Ankara'nın başkent olmasından sonra şehir nüfusunun gittikçe artması üzerine mevcut su kaynakları yeterli gelmemeye başlamıştır. Bunun üzerine Çubuk Barajı, Atatürk'ün direktifleriyle 1929 yılında yapılmaya başlanmış 1936 yılında tamamlanarak 3 Kasım 1936 yılında yapılan bir törenle hizmete girmiştir. Bu baraj, Ankara'nın su ihtiyacını karşılaması yanında, Çubuk Çayı'nın taşmasını önlemiş ve Ankara Ovasının sulanmasını da temin etmiştir. Modern Türkiye'nin ilk önemli yapılarından biri olan Çubuk Barajı zaman içinde Ankara'nın en güzel mesire yerlerinden biri olmuştur.

Çubuk Barajı sırtları üzerine Atatürk'ün zaman zaman dinlenmesi için küçük bir köşk yaptırılmış Atatürk Baraja geldiği zaman bu köşkte dinlenmiştir. Baraj alanı aynı zamanda Ankara'ya gelen yabancı konuklarında gözde uğrak yerlerinden biri olmuştur. Örneğin İran Şahı Rıza Pehlevi, Ürdün Emiri Abdullah, Romanya Başbakanı Tatarescu, Yunanistan Başbakanı Metaksas, Suriye Başbakanı Cemil Mardam Çubuk Barajının yapılma sürecinde veya baraj yapıldıktan sonra bölgeye Türk devlet adamları tarafından getirilen kişiler olmuştur. Atatürk döneminde Ankara'yı ziyaret eden bu kişilerin dışında İsmet İnönü ve Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlıkları döneminde de Çubuk Barajına getirilen yabancı konuklar olmuştur. Baraj ve baraj çevresinde incelemelerde bulunan bu konuklar zaman zaman kır gezisi yapmış veya Çubuk Gazinosu'nun terasında ağırlanmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
E-posta: bdemirtas@gazi.edu.tr

Ankara'da artan nüfusun ihtiyaçları çerçevesinde bir program ve yapılanma olmadığından Ankara, 1940-1959 yıllarında arasında su sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Bunun üzerine DSİ Genel Müdürlüğü'nün devreye girmesi ile 1964 yılında Çubuk-II, 1965 yılında Bayındır, 1967 yılında da Kurtboğazı Barajı kullanıma girmiştir. Çubuk-II Barajı'nın devreye girmesinden sonra bölge yine eskiden olduğu gibi Başkent Ankara'nın diplomatik girişimlerinde yabancı konukların uğrak alanlarından biri olmaya devam etmiştir.

Anahtar Kelimler: *Ankara, Çubuk Barajı, Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar.*

The Çubuk I and The Çubuk II Dams as Places of Respite in The Intense Political Traffic of The Capital City

Abstract

As the population of Ankara progressively increased after Ankara became the capital city, the available sources of water started failing to be sufficient. Thereupon, the Çubuk Dam commenced to be built under the directives of Atatürk in the year 1929, was completed in the year 1936 and was put into service on 3 November 1936 with an inauguration. This dam not only satisfied Ankara's need for water but also prevented the Çubuk River from overflowing and ensured the irrigation of the Ankara Plain. One of the first important structures of modern Turkey, the Çubuk Dam became one of the most beautiful recreation spots in Ankara.

A small pavilion on the ridges of the Çubuk Dam was built so that Atatürk would rest there at times, and Atatürk took a rest in this pavilion whe he arrived at the dam. The dam area was also one of the favorite places frequented by the foreign guests who came to Ankara. For example, the Iranian shah Rıza Pehlevi, the Jordanian king Abdullah, the Romanian president Tatarescu, the Greek prime minister Metaxas, the Syrian prime minister Jamil Mardam were personages who were brought to the area during the construction of the dam and after the dam was built. Apart from these people who visited Ankara during Atatürk's time, there were also foreign guests who were brought to the Çubuk Dam during the presidencies of İsmet İnönü and Celal Bayar. These guests who examined the dam and

the surroundings of the dam sometimes went on excursions to the countryside or were hosted in the terrace of the Çubuk Club.

Since there was not a programme or structuring in accordance with the needs of the increasing population in Ankara, the city began to experience a shortage of water between 1940 and 1959. Thereupon, as the General Directorate of State Hydraulic Works became involved, the Çubuk-II Dam came into use in 1964, followed by the Bayındır Dam in 1965 and the Kurtboğazı Dam in 1967. After the Çubuk-II Dam came into use, the area continued to be one of the places frequented by foreign guests in the Capital's diplomatic attempts as it was in the past.

Keywords: Ankara, Çubuk I And The Çubuk II Dams, Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar.

Giriş

Mustafa Kemal Paşa'nın Temsil Heyeti ile birlikte 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelişinden itibaren Milli Mücadele'nin ana karargâhı belli olmuştu. Üstelik 23 Nisan 1920 tarihinde İlk Büyük Millet Meclisi'nin burada açılması Ankara'yı millî iradenin merkezi yapmaktaydı. Savaşın var gücüyle devam ettiği bir süreçte düşman, Eskişehir-Kütahya Muharebeleri ile birlikte Ankara'nın yakınlarına kadar gelmiş, fakat kapısını zorlayamamıştı. Yer yer birçok bölgelerde Büyük Millet Meclisine karşı ayaklanmalar olmuşken, Ankara, milli direnişi ve Mustafa Kemal'i sonuna kadar tereddütsüz desteklemişti. Üstelik başta Ankara Müftüsü Hoca Rıfat Efendi hemşerileri ile beraber, en güç zamanlarda Mustafa Kemal'e bağlı kalmıştı.

Savaş koşullarında Ankara merkez seçilirken burası ileride başkent olabilir mi, olamaz mı? İklimi buna elverişli midir? İleride birkaç yüz bin nüfusu idare edecek su bulunabilecek midir? Bu çıplak toprak bir gün yeşerebilecek midir? gibi sorular sorulmamıştı. Özel imar tetkikleri yapılmamıştı.[1] Zaten bütün bunları irdeleyecek çok bir zaman ve müsaidlikte yok idi. Milli Mücadele'nin kazanılması ve Lozan Barışının imzalanmasından sonra rejim, devletin adı, devlet başkanlığı, anayasa gibi birçok sorunun

[1] *"Aydın bir generalimiz:*
— *Ankara'nın merkezliği geçici bir şeydir. Sıfırın üstünde medeniyet olmaz. Onun için buraya çok masraf etmemeliyiz, diyordu.*
Bir başkası:
— *Bir müddet kalırız. Yerleşmeye uğraşırız. Sonunda İstanbul'a gitsek bile, sıkışınca Anadolu'da taşınabilecek bir merkez edinmiş oluruz, diye avunuyordu.*
— *Bu yüksekliğe kalp dayanmaz. Ankaralı Ermeniler bile ellisine gelince İstanbul'a göçerlermiş, diyenlere rastlıyorduk."* Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, s. 454-455.

çözüme kavuşturulması gerekmekteydi. İşte böyle bir kritik süreçte birçok dezavantajına rağmen cumhuriyeti kuracak kadroların başkent tercihi Ankara'ydı. Osmanlı için İstanbul ne ise Yeni Türk devleti için de Ankara o olacaktı.

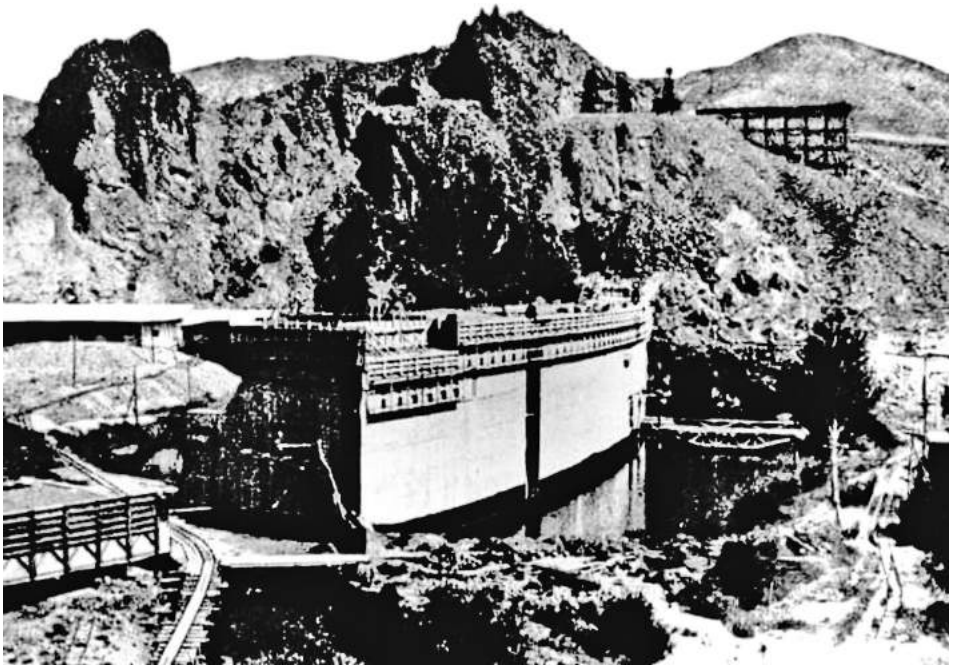
29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Ankara'nın, genç devletin şanına layık bir başkent olması için hiçbir gayret esirgenmeyecek ve imar çalışmaları hızla başlayacaktı. Kamu binalarını devlet, konut olacak binaları da tüzel değil, özel kişiler yapacaktı. Ama hangi yönde? Ankara'nın gelişip büyüyeceğini ve geniş bir alana yayılacağını herkes öngörüyor, fakat gelişmenin hangi yönde başlayacağı konusunda herkes ayrı bir şey söylüyordu. Ankara'yı büyütecek olanlar ortadan ikiye ayrılmıştı: Bir grup, Ankara'nın Çankaya yönünde, diğer grup Keçiören yönünde gelişmesi gerektiğini ileri sürmekteydi. Keçiören'i ikamet olarak tercih eden devlet adamlarının çokluğuna rağmen Çankaya, Keçiören'den daha hızlı gelişecekti. Bunun en başlı nedeni ise, Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün yeri olarak Çankaya'yı seçmesiydi.[2]

Ankara'nın başkent olması ve şehrin imarı yönünde alınan kararlar ile birlikte nüfus beklenilenin ötesinde artmaya başlamıştır. Tabi ki bu durum yeni başkentin su ihtiyacını da artırmıştır. İşte böylelikle Ankara'nın artan içme suyu ihtiyacını karşılamanın yanı sıra sanayi tesisleri için gerekli suyu temin etmek, Ankara Ovası'ndaki tarım arazilerinin sulanmasını sağlamak ve sel baskınlarını önlemek için Çubuk Barajı'nın

[2] Nuyan Yiğit, *Atatürk'le Otuz Yıl*, İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 228-229.

yapılmasına karar verilmiştir.[3] Bu barajın yapımı için 20 Ekim 1929 tarihinde 105 rakımlı ve 17 milyon metre mikap su toplayabilecek büyüklükte bir baraj yapılabilmesi amacıyla ihale düzenlenmiş ve ihale 2.325.000 lira bedelle sonuçlanmıştır. 1930 yılında başlamış olan barajın yapımı 1936 yılında tamamlanmış ve yaklaşık 6 yıl süren barajın ve içme suyu tesisi inşaatının maliyeti 4 milyon lirayı bulmuştur. Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk Barajı olan Çubuk Barajı halkın parası, Türk mühendisleri ve işçilerin alın terinin bir ürünüdür. Baraj Türk mühendis ve işçilerinin emeği ile yapılmış olsa da

[3] Çubuk Barajı Ankara'nın kuzeyinde bulunmaktadır. Kente uzaklığı 12 kilometredir. Barajın kurulduğu vadinin genişliği 250 metredir. Bu alana düşen yağmur ve kardan oluşan suyun miktarı senede ortalama 250 milimetreyi bulmaktadır. Ayrıca Çubuk Çayı'ndan alınan su miktarı ise 30 milyon m3'tür. İlk senelerde Ankara'ya verilen su miktarı yılda 3,5 milyon m3 civarında gerçekleşmiştir. Barajın temel hafriyatı yapılırken vadi tabanında 17 metre derinlikte karşılaşılan kayanın yer yer çürük ve yumuşak olduğu, sağlam kısımların ise piriti (FeS) ve kaolin içerdiği görülmüş, bu durumun temele zarar vereceği düşünüldüğü için temel hafriyatı için 28/32 metreye kadar inilmiştir. Baraj yakınında inşaata uygun taş bulunamamış ve dolayısıyla daha ekonomik olacağı için yapımda beton tercih edilmiştir. Genel olarak 216, bazı noktalarda ise 375 dozajlı beton kullanılmıştır. Betonun suyun sızmasını tam anlamıyla önlemeyeceği düşünüldüğü için duvarın su tarafına 2:3 metre genişliğinde koruma betonu yapılmıştır. Yine aynı amaçla koruma duvarının önüne dökülen beton blok sorunu gidermediği için blok önüne her birinin arzı 3,6 metreden ibaret olmak üzere 3 hücreli keson indirilmiştir. Bu aşamadan sonra blok halinde beton dökülmüş, alt kısım basınçla karşılaşacağı için 216 dozajlı beton ve bunun üzerindeki tabakada 175 dozajlı, 62 rakımına kadar olan en üst kısımda 150 dozajlı beton kullanılmıştır. Bu rakımın üzerindeki kısım ise toprakla örtülmüştür. Bendin sağ tarafına içme suyu için dökme çelikten yapılmış borular döşenmiş, sol tarafında ise 700 ve 1600 milimetrelik sulama ve tahliye boruları yerleştirilmiştir. Suyun gücünü azaltmak için dolu savakların önüne iki tane dinlendirme havuzu inşa edilmiştir. Dinlendirme havuzu tamamen kayalık üzerine yapılmıştır. http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/34.pdf

yerli kaynakların yetersiz kaldığı durumlarda zaman zaman bazı araç ve gereçler yurt dışından getirilmek zorunda kalınmıştır.[4]

1930 yılında başlayan Çubuk Barajı inşaatı 1936 yılında tamamlanmış ve 3 Kasım'da yapılan bir törenle hizmete açılmıştır. Barajın açılış törenine Başbakan İsmet İnönü, TBMM Başkanı, Nafia, İktisat, Dâhiliye, Hariciye ve Milli Müdafaa Bakanları, Genel Kurmay Asbaşkanı, Profesör Afet İnan, Emniyet Genel Müdürü, Ankara Emniyet Müdürü, çok sayıda milletvekili, subay ve vatandaş katılmıştır.

Zaman içinde Çubuk Barajı sırtları üzerine Atatürk'ün dinlenmesi için küçük bir köşk yaptırılmış, Atatürk Baraja geldiği zaman bu köşkte dinlenmişlerdir. Atatürk'ün ölümünden sonra köşk bazı ek yapılarla genişletilmiş ve baraj binası müdürlüğü binası olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Artan nüfusun gereksinimi doğrultusunda bir program ve yapılanma olmadığından Ankara, 1940-1959 yıllarında yeniden su sıkıntısı çekmeye başlamıştır. 1949'da kurulan Ankara Sular İdaresinin hızlı bir çalışma içme girmesi ile 95 kuyu açılarak günde 120.000 m^3 su artırımı sağlanmıştır. DSİ Genel Müdürlüğü'nün devreye girmesi ile

[4] Yüksel Özgen, Recep Büyüktolu, "Cumhuriyetin İlk Barajı: Çubuk Barajı (1929-1936)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 59, Güz 2016, s. 91-92.

1964 yılında Çubuk 2, 1965 yılında Bayındır, 1967 yılında da Kurtboğazı Barajı kullanıma girmiştir. 1968-1969 yıllarında Ankara'nın 2020 yılına kadar su gereksinimini karşılayabilecek "Ankara Şehri Su ve Kanalizasyon Master Plan"ı yaptırılmıştır. Plan çerçevesinde 1985'de Çamlıdere Barajı faaliyete geçmiştir.[5]

Yabancı Devlet Adamları ve Çubuk Barajı

Başkent Ankara imar faaliyetleri ile bir yandan büyürken ve bürokrasinin yeni merkezi haline gelmişken diğer yandan dış dünyaya da açılmak istiyordu. Aslında daha Milli Mücadele devam ederken Büyük Millet Meclisi Hükümetleri döneminde Ankara'ya gelmeye başlayan ve burada kendi ülke temsilcilik ve elçiliklerini kurmayı vaat eden yabancı devlet adamları olmuştu. Ancak Milli Mücadele yıllarındaki diplomatik hareketlenmeye rağmen Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türkiye ile Batılı devletlerarasında, bu devletlerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti nezdinde açılacak olan elçiliklerinin statüsü ile yeni Türkiye Devletinin başkenti konularında anlaşmazlıklar söz konusu olmuştur. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri, Türkiye'nin başkentinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasından hiç memnun kalmamışlar; İngiltere'nin etkisiyle Ankara'yı yıllarca boykot etmişler ve elçiliklerini Ankara'ya taşımakta ayak sürmüşlerdir.[6]

1928 yılında henüz hiçbir devlet başkanının ziyaret etmediği Ankara'ya Afgan Kralı Emanullah Han'ın gelmesi aslında yaşanan elçilik sorunlarını ve Ankara'nın tanınırlığı konusunu çözmüştür. Batılı büyükelçilerin İstanbul'u bırakıp Ankara'ya taşınmakta zorluklar çıkardığı bir sırada Kral'ın ziyareti önemli olmuştur.[7] Afganistan Kralı Emanullah Han'dan sonra Ankara'yı ziyaret eden ikinci yabancı devlet başkanı Irak Kralı Faysal olmuştur. Bu ziyarette Ankara'da ziyadesiyle hoşnutluk oluşturmuş ve Türk-Irak dostluğunu ileri bir düzeye çıkarmıştır.[8]

Ankara kenti, Cumhuriyet Türkiye'sine layık bir başkent olma yolundaydı gereken adımları atmakla birlikte artık Atatürk döneminden itibaren Türkiye'ye gelen yabancı devlet adamlarına ev sahipliği yapıyor olmanın da hazırlığını gerçekleştirmeliydi. Bu nedenle bir taraftan eski Ankara ile Çankaya arasına, şehir planlamacılığına uygun olarak yepyeni bir Yenişehir inşa edilmiştir. Büyük bulvarlar açılmış, tek tük de olsa

5 http://yayinlar.aski.gov.tr/pdf/06-ankarada_su_alt_yapisi_1487939566.pdf

6 Hüner Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008, s.179-180.

7 Bilal Şimşir, "Musul Sorunu ve Türkiye-İngiltere-Irak İlişkileri,", s.878-879. http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Bil%C3%A2l-N.-%C5%9E%C4%B0M%C5%9E%C4%B0R-Musul-Sorunu-ve T%C3%BCrkiye-%C4%B0ngiltere-Irak-%C4%B0li%C5%9Fkileri.pdf

8 Şimşir, "*Musul Sorunu*, s. 879.

beton binalar yükselmeye başlamıştır. Ankara'nın en önemli eksik noktalarından biri olan eğlence kültür, spor ve eğlence mekânları da tek tek oluşmaya başlamıştır. Zira Halkevi, Opera binası, tiyatro salonları, konservatuvar, hipodrom, Orman Çiftliği cumhuriyetin ilk kazanımları olarak dikkat çekmiştir.[9]

Yabancı devlet adamlarının uğrak yerlerinden biri olmaya başlayan Ankara'nın ziyaret edilen noktalarından biri de Çubuk Barajı olmuştur. Baraj bir taraftan Ankara ve çevresinde yaşayan halkın dinlenme ve eğlence yeri olmuşken diğer taraftan başkente gelen yabancı konukları ağırlamaya başlamıştır. Baraja gelen konuklar burada yetkililerden baraj hakkında bilgi almış ve baraj çevresini gezmiştir. Barajda verilen yemeğe katılan konuklar Baraj gölünde de kısa gezintiler yapmıştır.

Çubuk Barajını ziyaret eden ilk yabancı devlet adamı Panagiotis Tsaldaris olmuştur. Yunan Başbakanı 11-15 Eylül 1933 tarihleri arasında Ankara'da bulunmuş olup Venizelos'un Türkiye ziyareti ile başlayan Türk-Yunan dostluğunu pekiştirmek amacıyla Türkiye'ye gelmiştir. Tsaldaris'in Ankara'da bulunduğu süre zarfında 14 Eylül günü Türk-Yunan misakı imzalanmıştır. Konuk başbakan diplomatik görüşmeler dışında kalan zamanı ise Ankara da ki gezilerine ayırmıştır. Öyle ki İş Bankası, Ziraat Bankası, Musiki Muallim Mektebi, Halkevi, Marmara Köşkü gibi yerleri ziyaret eden Tsaldaris 15 Eylül günü Dışişleri Bakanı Maksimos'la birlikte önce Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Ziraat Enstitüsü sonrada Çubuk Barajı ve Gazi Terbiye Enstitüsünü ziyaret etmiştir.[10] Tsaldaris'in Batı medeniyetini örnek alan Yeni Türkiye'nin bir bayındırlık faaliyeti olan Çubuk Barajını ziyaret etmesi bundan sonra bir gelenek halini de alacaktır. Artık Ankara'ya gelen çok sayıda yabancı devlet adamı bu barajı gezecek ve burada istirahat edecektir.

Çubuk Barajı'nın daha açılmasından evvelki bir başka ziyaretçisi İran Şahı Rıza Pehlevi olmuştur. Pehlevi 16-20 Haziran 1934 tarihleri arasında Ankara'da bulunmuştur. Ziyaretine Türkiye tarafından oldukça önem verilen İran Şahı başkent Ankara'da yaptığı yoğun siyasi temasların dışında kalan zaman dilimlerinde şehir gezintisi de yapmıştır. Halkevi, Türkiye Atlı Spor Kulübü, Orman Çiftliği, Harp Okulu gibi yerlerin dışında çok sayıda eğitim-öğretim kurumunu ziyaret eden Pehlevi'nin uğradığı yerlerden bir diğeri de Çubuk Barajı olmuştur. 20 Haziran 1934 tarihinde Baraja gelen Pehlevi burada incelemelerde bulunmuş ve yetkililerden bilgi almıştır.[11] İran modernleşmesi için Türkiye'yi örnek alan ve Mustafa Kemal Atatürk ile samimi

[9] Yiğit, *Atatürk'le Otuz Yıl*, s. 271.

[10] *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1933.

[11] *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1934.

bir dostluk içinde olan Pehlevi'nin Baraj ziyareti Ankara'nın ve Cumhuriyet Türkiye'sinin gelişen yönlerini örnek alma programı ile alakalı olmalıdır. Nitekim Pehlevi, Baraj gezisinden sonra aynı gün Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü, Gazi Terbiye Enstitüsü'nü, Numune Hastanesi'ni, Hıfzıssıhha Enstitüsü'nü, Himaye-i Etfal Genel Merkezi'ni ve askeri fabrikaları gezmiş ve gece trenle Eskişehir'e hareket etmiştir. Şah ziyaretinin devamında İzmir, Balıkesir, Çanakkale ve İstanbul gibi şehirleri Atatürk ile birlikte gezip, birçok temaslarda bulunmuştur.

Çubuk Barajı'nın 3 Kasım 1936 tarihinde resmi olarak açılmasından sonra buraya gelen ilk yabancı devlet adamı ise Suriye Başbakanı Cemil Mardam olmuştur. 21-22 Ocak 1937 tarihleri arasında Ankara'da bulunan Mardam aslında Türkiye ve Suriye ilişkilerinin Hatay meselesi dolayısıyla oldukça gergin olduğu bir süreçte Türkiye'ye gelmiştir. Konuk başbakan Türk devlet adamları ve yetkilileri tarafından nazik bir şekilde ağırlanmıştır. Suriye Başbakanı Mardam ve seyahat arkadaşı Adil Arslan Bey ile 22 Ocak günü Şehir Lokantası'nda görüşen Atatürk, Suriye halkını muhabbetle selamladığını ve Türkiye'nin Suriye'yi bağımsız ve mesut görmekle mutlu olacağını söylemiştir.[12] Konuk Başbakan Mardam, aynı gün saat 15.00'dan itibaren Yüksek Ziraat Enstitüsünü ve Çubuk Barajını gezmiştir.[13] Mardam'ın iki günlük Ankara temasları sırasında Çubuk Barajı gezisine vakit ayrılması ayrıntı olarak gözlerden kaçmamıştır. Nitekim Ortadoğu ve Doğu milletlerine örnek bir ülke kuran Atatürk Suriye'nin de Fransa gibi devletler yerine Türkiye'yi örnek almasını temenni etmiştir.

Suriye Başbakanı Cemil Mardam'dan bir süre sonra Türkiye'yi ziyaret eden ve 31 Mayıs-2 Haziran 1937 tarihleri arasında Ankara'da bulunan Ürdün Emiri Abdullah da başkentte alışıldık olan yerleri ziyaret etmiştir. Emir Abdullah 2 Haziran günü Harp Okulu, Anadolu Kulübü ve Ankara Ziraat Enstitüsüne gittikten sonra öğleden sonra Çubuk Barajını gezmiştir. Emir Abdullah aynı günün akşamı özel bir vagonla İstanbul'a hareket etmiştir.[14]

Atatürk döneminde Çubuk Barajını Yunanistan adına ikinci defa ziyaret eden devlet adamı İoannis Metaxas olmuştur. Başbakan Metaxas 19-21 Ekim 1937

[12] Bilal Şimşire göre dokuz daktilo sayfası tutan ve bu görüşmeye ait olan tutanakta: "*Atatürk, Suriye'ye sevgi ve selamlarını göndermek ve bağımsızlık dilemekle kalmamıştır. Geniş kapsamlı bir konuşma yapmıştır. Sofra başında geçen ve gece yarısından sonraya da uzanan görüşmede Atatürk, büyük bir açık yüreklilikle konuşur. Zaman zaman parlar, kükrer. Fransızlara çok sert biçimde çatar. Fransızlar "Suriyelilerin ellerini kollarını bağlamışlar" der. Cemil Mardam'a döner: "Çözünüz onları, koparınız o bağları!" diye haykırır. "Ben söylüyorum ki İslam âlemi ve Suriye milleti ve devleti tamamıyla ve katiyyen müstakil olmalıdır… Bunun aksini düşünmek meskenet olur." diye ekler. "Çok temenni ederim ki Fransız Hükümeti aklını başına toplasın" der. Hatay konusunda ise bu "benim için bir namus meselesidir" demektedir…*" Bilal Şimşir, "Atatürk'ün Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri", *Belleten*, Cilt: XLV, Sayı: 177, Ocak 1981, s. 170-171.

[13] *Ulus*, 23 Aralık 1937; *Akşam*, 23 Aralık 1937; *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1937.

[14] *Ulus*, 3 Haziran 1937; *Akşam*, 2 Haziran 1937.

tarihleri arasında Ankara'da bulunmuş ve 20 Ekim günü beraberindekilerle birlikte Çubuk Barajına giderek 15 dakikalık bir motor gezintisi yapmıştır. Konuk Başbakan, bu yapı hakkında baraj müdüründen bilgi almıştır. Başbakan Baraj gezisinin dönüşünde Ulus meydanından Karaoğlan, Samanpazarı ve Cebeci ile asfalt yolu ile Yenişehir'e kadar kısa bir Ankara gezintisi yapmış ve daha sonra konuk kaldığı Ankara Palas'a geri dönmüştür.[15]

Türkiye'nin özellikle Balkan ve Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini artırdığı bir dönemde Ankara'ya gelen bir başka devlet adamı Romanya Başbakanı Gheorghe Tatarescu olmuştur. Tatarescu 28-30 Ekim 1937 tarihlerinde başkentte bulunmuş ve Romanya'nın Türkiye ile olan dostluğunun samimi bir ifadesi olarak bu ziyareti gerçekleştirmiştir. Atatürk ile Balkanlar ve Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi konjonktür hakkında görüş alışverişinde bulunan Ttatrescu 30 Ekim günü öğleden sonra Çubuk Barajı'nı ve Orman Çiftliği'ni gezmiştir. Başbakan Tatarescu gezi sonrası saat 19.00'da Ankara Palas'ta Türk basın temsilcilerini kabul etmiş ve şu açıklamayı yapmıştır: *"…Balkan Antantı çerçevesi içinde faaliyetlerinde emellerinde ve temayüllerinde olduğu gibi ayni sulh emniyet ve istikrar siyasetini sebat ile takip etmekte olan Türkiye ile Romanya arasındaki münasebetin samimiyetini kaydetmeye lüzum görmüyorum. Uzun zaman tazyik altında kalan hayat kuvvetlerinin inkişafı için zaruri olan müşkül teşkilat ve tarsin eserini tahakkuk ettirmek hususunda gerek Türkiye gerek Romanya aynı derecede bu sulha ve bu emniyete muhtaç bulunuyorlar. Türkiye'den ayrılırken muazzam ilerleyişine büyük şefinin yaratıcı dehası ile yürüyen çalışkan ve kiyasetli bir milletin parlak faaliyet ve tezahürlerini imtihan verici intibaını götürüyorum…"*[16]

[15] *Ulus*, 21 Ekim 1937; *Akşam*, 21 Ekim 1937.

[16] *Ulus*, 31 Ekim 1937; *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1931.

Atatürk döneminde Balkan devletlerinin aralarındaki dostluğu teyit eden bir başka gelişme 1938 yılı Şubat ayında Balkan Antantı Konseyinin Türkiye'de yapılması olmuştur. Bu konseye katılmak için ülkemize gelen Yunan Başbakanı Metaksas, Yugoslavya Başbakanı Milan Stoyadinoviç ve Romanya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı M. Comnen 25-28 Şubat 1938 tarihleri arasında Ankara'da bulunmuştur. Konsey temsilcileri Ankara'daki siyasi görüşmeler sırasında Balkanlı ülkeler arasındaki dayanışmayı ve barışı hâkim kılan karalar almıştır. Üstelik 27 Şubat günü, 30 Ekim 1930 tarihli "Türk-Yunan Dostluk Bitaraflık Uzlaşma ve Hakem Muahedenamesi" ile 14 Eylül 1933 tarihli "Türk Yunan Samimi Anlaşma Misakına Munzam Muahedename" saat 19.00 da Dışişleri Bakanlığında Yunan Başbakanı ve Metaksas ile Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından parafe edilmiştir. Konsey ülkeleri arasındaki uzlaşıdan sonra Yunan Başbakanı Metaksas, Yugoslavya Başbakanı Milan Stoyadinoviç ve Romanya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı M. Comnen Ankara Stadyumunda Galatasaray-Harbiye maçını izlemiştir. 28 Şubat günü ise söz konusu konuklar Hacı Bayram Camiini ve Çubuk Barajını gezmiştir.[17]

Atatürk'ün vefatından sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü döneminde diplomatik trafik Atatürk dönemi gibi yoğun geçmemiştir. Zira İsmet İnönü'nün 11 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmesinin üzerinden bir yıl bile geçmeden Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlaması, Türkiye'ye yapılan ziyaretlerin az sayıda olmasındaki temel etken olmuştur. Çubuk Barajı, aynı Atatürk döneminde olduğu gibi bu yeni dönemde de gezi ve eğlence güzergâhı olarak yerini korumuştur. Nitekim Bulgaristan Başbakanı Georgi Kyoseivanov 17-19 Mart 1939 tarihlerinde Ankara'da bulunurken Barajı ziyaret etme geleneğini sürdürmüştür. 18 Mart günü Başbakan Köseivanof ve beraberindekiler saat 10.30 da Gazi Terbiye Enstitüsünü devamında da İnşaat Usta Okulunu ziyaret ettiler. Öğleden sonra saat 16.00'da Ziraat Enstitüsü ve Çubuk Barajını gezdiler.[18]

II. Dünya Savaşı yıllarında başkent Ankara'ya başbakan ve devlet başkanı düzeyinde olan ziyaretler tamamen durmuştur. Her ne kadar o günlerde başkent, Müttefik ve Mihver Devletlerin Türkiye'deki büyükelçileri ve diplomatik temsilcileri tarafından boş bırakılmasa da olağan düzeyde gerçekleşen bir dış politika trafiği söz konusu değildir. Ancak savaşın bitiminde Irak Kral Naibi Abdülilah Ankara'ya uzun süreden sonra gelen ilk devlet adamı olmuştur. Abdülilah 17-20 Eylül 1945 tarihleri arasında Ankara'da bulunmuş ve savaş sonundaki yenidünya düzeninde Türkiye ile Atatürk döneminde olduğu gibi dostluk ilişkilerini sürdürmek istemiştir. Konuk devlet adamı 18

[17] *Cumhuriyet*, 1 Mart 1938.

[18] *Cumhuriyet*, 19 Mart 1939.

Eylül günü yoğun bir program içinde önce Atatürk'ün Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabrini ziyaret etmiş arkasından Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü ve Doktor Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi'ni gezmiştir.

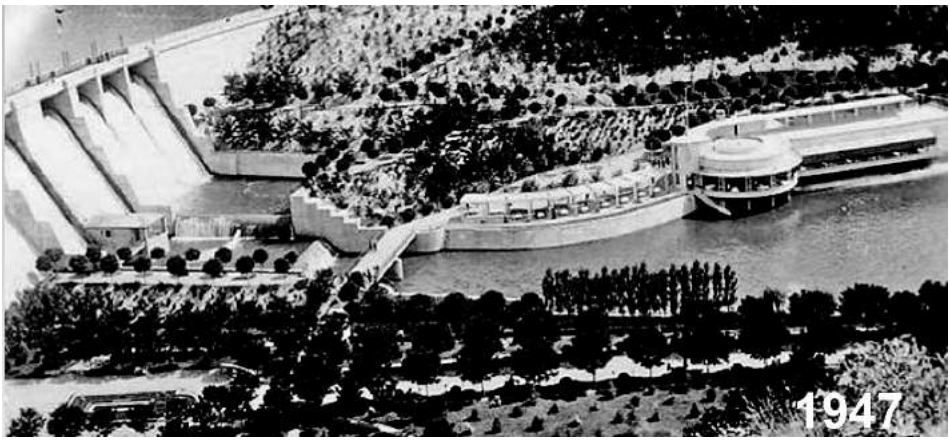
Irak Kral Naibi Altes Abdülilah saat 18.00'da Çubuk Barajı'na gitmiş ve burada Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı Selahattin Büke tarafından karşılanmıştır. Altes Naip barajın muhtelif kısımlarını gördükten sonra köşkün küçük salonunda bir müddet dinlenmiş ve çay içmiştir. Konuk devlet adamı daha sonra şehir merkezine geri dönmüştür.[19]

Cumhurbaşkanı İnönü döneminde Türkiye'ye gelen bir başka yabancı konuk Lübnan Cumhurbaşkanı Bishara Al Khuri (Beşara El Huri) ve Lübnan Başbakanı Saadi Al-Munla (Saadi El Molla) olmuştur. 20-23 Haziran 1946 tarihlerinde Ankara'da bulunan konuk devlet adamları bizzat Cumhurbaşkanı İnönü tarafından ülkeye davet edilmiştir. Türkiye'nin savaş sonunda siyasal yalnızlıktan kurtulmak istediği bir dönemde gerçekleşen bu ziyaret dost iki ülkeyi birbirine daha da yaklaştırmıştır. Ankara'da ki gezi programını 21 Haziran günü başlatan Lübnanlı konuklar Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü, Ziraat ve Veteriner Fakültelerini gezmiştir. Konuklar saat 17.15'te ise Çubuk Barajı'na gitmiş ve buradaki tesisler hakkında bilgi almıştır.[20]

Demokrat Parti'nin 1950 Genel Seçimleri sonrasında iktidara gelmesinden sonra Atatürk ve İnönü dönemlerine göre çok da değişiklik arz etmeyen politikalarından biri dış ilişkiler olmuştur. Türkiye 1950-1960 yılları arasında komşu Ortadoğu ve Balkan ülkeleriyle iyi niyet ve dostluk temeline dayanan irtibatını devam ettirmiştir. Bunun dışında özellikle Soğuk Savaşın gölgesinde yaşanan bu süreçte Batı Bloğuna dâhil ülkeler ile temaslar artırılmıştır. DP döneminde Türkiye'ye gelen ülke çeşitliliği bu nedenle bir artış göstermekle birlikte Ankara günlerinde Çubuk Barajının ziyaretçisi olan ülkeler veya temsilcileri çok değişmemiştir. Örneğin Ürdün Kralı Abdullah geçmişte

[19] *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1945; *Vatan*, 19 Eylül 1945.

[20] *Vatan*, 22 Haziran 1946; *Ulus*, 22 Haziran 1946.

olduğu gibi Ankara'ya geldikten sonra Baraja gitmeyi ihmal etmemiştir. 16-19 Mayıs 1951 tarihlerinde Ankara'da bulunan Kral Abdullah 18 Mayıs saat 12.30'da Baraja gitmiştir. Başbakan Adnan Menderes tarafından Ürdün Kralı Abdullah şerefine Baraj gazinosunda bir öğle yemeği verilmiştir. Yemekte Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Faik Zihni Akdur, Protokol Genel Müdürü ve Ürdün Elçiliği yetkilileri hazır bulunmuştur.[21]

Türkiye'nin Doğulu dostlarından biri olan Afganistan Başbakanı Şah Mahmut Han da Kral Abdullah'tan birkaç ay sonra Türkiye'ye gelmiştir. Mahmut Han 26-31 Temmuz 1951 tarihleri arasında Ankara'da bulunmuş ve 29 Temmuz günü şehir içinde bir gezinti yaptıktan sonar Çubuk Barajını gezmiştir.[22]

Yunanistan Kralı I. Pavlos 09-12 Haziran 1952 tarihlerinde Ankara'daki diplomatik temasları dışında Çubuk Barajına gelen bir başka Yunanlı devlet adamı olmuştur. Pavlos 12 Haziran günü saat 13.30'da Baraja gitmiş ve burada kendisine Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu ve eşi tarafından bir kır yemeği verilmiştir.[23]

Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun ve Lübnan Başbakanı Sami As-Solh (Sami El Sulh) 1-6 Nisan 1955 tarihleri arasında Ankara'ya gelen bir başka devlet adamları olmuştur. Her iki devlet adamı Cumhurbaşkanı İnönü döneminde olduğu gibi şehir gezisi sırasında Çubuk Barajına uğramayı unutmamıştır. Ancak DP döneminde Baraja yönelik gezilerde dikkat çeken bir nokta vardır. O da yabancı konuklar

[21] *Zafer*, 19 Mayıs 1951.

[22] *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1951.

[23] *Akşam*, 13 Haziran 1952.

artık Baraja giderken başbakan ve cumhurbaşkanı düzeyinde katılımın da olmasıdır. Aslında bu durum sadece Çubuk Barajına özgü bir durum olmayacaktır. DP yöneticileri kendi dönemlerinde yapılan diğer barajlara da oldukça önem verecekler hatta bunlardan olan Sarıyar Barajı da ileride yabancı konuklarını ağırlamaya başlayacaktır.

4 Nisan günü Lübnan Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler Ziraat Fakültesini gezdikten sonra saat 12.45'te Vali Kemal Aygün'ün şereflerine Çubuk Barajı'nda verdiği kır yemeğine katılmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile eşi Bayan Reşide Bayar'ın da katıldığı bu yemeğe, Lübnan Cumhurbaşkanı ve Başbakanından başka, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes ve Bakanlar, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Başbakanlık Müsteşarı, Cumhurbaşkanı Başyaveri, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri, Protokol Genel Müdürü, Ankara Belediye Meclisi üyeleri katılmıştır. Çubuk Barajı'ndaki yemekten sonra Ankara Seymenleri zeybek ve Erzurum Ekibi halay gösterileri yapmıştır.[24]

Demokrat Parti iktidarı döneminde Ankara'ya gelen ve Çubuk Barajına bir gezi düzenleyen son iki devlet adamı ise Irak Kralı II. Faysal ve İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'dir. II. Faysal 27 Haziran-1 Temmuz 1955 tarihleri arasında Ankara'da bulunmuş ve 29 Haziran günü Barajı ziyaret etmiştir. Kral Faysal ile Veliaht Altes Prens Abdülillah şerefine saat 13.30'da Ankara Valisi ve Belediye Bakanı Kemal Aygün tarafından Baraj Gazinosu'nda bir kır yemeği verilmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da hazır bulunduğu bu kır yemeğine, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Bakanlar, TBMM Başkan Vekilleri, Milletvekilleri, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreter Vekili, Genele Sekreteri, Kral ve Altes Veliahttın maiyeti erkânı ve Mihmandarları, Genelkurmay Başkanı ve Generaller, bankaların genel müdürleri, belediye meclisi üyeleri, Türkiye'de bulunan Iraklı gazeteciler ve basın temsilcileri katılmıştır.[25] İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi ise 15-19 Mayıs 1956 tarihleri arasında Ankara'ya gelmiştir. 19 Mayıs günü İran Şehinşahı Muhammed Rıza Şah Pehlevi ile İmparatoriçe Süreyya Pehlevi şerefine Ankara Valisi Cemal Göktan, tarafından Çubuk Barajı'nda bir kır yemeği verilmiştir. Bu yemekte yine Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, bakanlar ve eşleri, Başbakanlık Müsteşarları ile güzide bir davetli topluluğu hazır bulunmuştur.[26]

---

[24] *Akşam*,5 Nisan 1955.

[25] *Zafer*, 30 Haziran 1955.

[26] *Zafer*, 20 Mayıs 1956; *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1956.

KAYNAKÇA

Kitap ve Dergiler

Şimşir, Bilal, "Atatürk'ün Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri", *Belleten*, Cilt: XLV, Sayı: 177, Ocak 1981.

Atay, Falih Rıfkı, Çankaya**,** Pozitif Yayınları, İstanbul 2004.

Tuncer, Hüner, *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.

Yiğit, Nuyan, *Atatürk'le Otuz Yıl*, İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.

Özgen, Yüksel- Büyüktolu, Recep, "Cumhuriyetin İlk Barajı: Çubuk Barajı (1929-1936)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 59, Güz 2016.

Elektronik Kaynaklar

http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Bil%C3%A2l-N.-%C5%9E%C4%B0M%C5%9E%C4%B0R-Musul-Sorunu-veT%C3%BCrkiye-%C4%B0ngiltere-Irak-%C4%B0li%C5%9Fkileri.pdf, Erişim tarihi: 03.10.2017

http://lcivelekoglu.blogspot.com.tr/2013/11/3-kasim-77-yil-once-bugun-ankara-cubuk.html, Erişim tarihi: 02.10.2017

http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/34.pdf, Erişim tarihi: 02.10.2017

http://yayinlar.aski.gov.tr/pdf/06-ankarada_su_alt_yapisi_1487939566.pdf, Erişim tarihi: 15.10.2017

Gazeteler

Akşam, Cumhuriyet, Ulus, Vatan, Zafer

Stratejik Peyzaj Planlama Süreci: Çubuk İlçesi Örneği

Meltem Güneş[*], Esra Şenöz Orsan[**],
Pelin Şahin Körmeçli[***], Kevser Sena Ceylan[****]

Özet

Peyzaj planlama; peyzaj bileşenleri, fonksiyonları ve özelliklerinin tanımlanması ve kalitelerinin korunması için öneriler geliştirilmesine odaklanan bir süreçtir. Bununla birlikte mevcut ve önerilen arazi kullanımlarının çevresel kapasite ve peyzaj karakteri bağlamında uygunluğunu da incelemektedir.[1] Bu bağlamda planlama sürecinin temelini, doğal ve kültürel peyzaj özelliklerinin envanteri ve peyzajın kullanımını şekillendiren mevzuatın anlaşılması oluşturmaktadır. Bu çalışmalara dayanarak, peyzajın korunması, kullanılması, geliştirilmesi ve yönetilmesine yönelik kararların üretilmesi ve peyzaj planının oluşturulması mümkündür.

Bu çalışmada, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü 3. sınıf öğrencileri tarafından Planlama Stüdyosu I dersi kapsamında ve Çubuk Belediyesi destekleriyle gerçekleştirilen, Çubuk ilçesine ilişkin peyzaj envanteri ve analizine yönelik çalışmalar sunularak; stratejik peyzaj planlama süreci ile fiziksel planlama hiyerarşisindeki önemi

[*] Dr., Araş. Gör. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü.
E-posta: meltemgunes_35@hotmail.com

[**] Araş. Gör. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü.
E-posta: senoz.esra@gmail.com

[***] Araş. Gör. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü.
E-posta: pelin.sahin88@gmail.com

[****] Araş. Gör. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü.
E-posta: sena-ceylan@hotmail.com

[1] Von Haaren, "Landscape planning facing the challenge of the development ofcultural landscapes", *Landscape and Urban Planning*, Vol. 60 (2), 2002, pp. 73-80.; Von Haaren, C., Galler, C. and Ött, S. (2008). *Landscape planning: the basis of sustainable landscape development*. Bundesamt für naturschutz / Federal Agency for Nature Conservation, Gebr. Klingenberg Buchkunst Leipzig GmbH. 51 p., Leipzig.; Baylan, E., *Doğal Kaynak Yönetimi için Kolaboratif Peyzaj Planlama: Karasu Nehri Örneği*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2012.

tartışılmıştır. Bu kapsamda Çubuk ilçesinin doğal ve kültürel peyzaj değerlerinin envanteri çıkarılmış; peyzaj sörveyi, sorun analizi, GZOT ve hedef analizleri gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte peyzaj gelişim stratejilerini belirlemeye ve peyzaj planını oluşturmaya yönelik olarak ekolojik süreçleri içeren analiz çalışmaları yapılmıştır.

Sözü edilen envanter ve analiz çalışmalarının Planlama Stüdyosu II dersi kapsamında gerçekleştirilecek olan stratejik peyzaj planına temel oluşturması hedeflenmiştir. Bu çalışmaların Çubuk ilçesi için geliştirilecek farklı ölçeklerdeki fiziksel planlara, özellikle ekolojik süreçler ve peyzaj değerlerinin sürdürülebilirliği açısından altlık oluşturulması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Peyzaj Planlama, Fiziksel Planlama, Peyzaj Mimarlığı, Çubuk ilçesi.*

Strategic Landscape Planning Process: Case Study of Çubuk District

Abstract

Landscape planning is a process that focuses on the definition of landscape components, functions and properties, and the development of recommendations to protect their qualities. In addition, it examines the suitability of existing and proposed land uses in the context of environmental capacity and landscape character (Von Haaren, 2002; Von Haaren et al., 2008; Baylan, 2012). In this context, the inventory of natural and cultural landscape features and the understanding of legislation that shapes the landscape form the basis of the planning process. On the basis of planning process, it is possible to make decisions about the preservation, usage, development and management of the landscape and create landscape plan.

In this paper, Çubuk district's landscape inventory and analysis studies within the scope of Planning Studio I, which have been practiced by the 6th term students of Landscape Architecture Departmant in Ankara University, have been shown. The importance of landscape inventory and analysis studies in strategic landscape planning process and physical planning hierarchy has been discussed. These studies have been supported by Çubuk Municipality. In this context, the inventories of Çubuk district's natural and cultural landscape values have been taken and landscape survey, problem analysis, target and SWOT analyses have been carried out in this study. In addition to this, the analyses including ecological processes have been carried out to determine landscape development strategies and to form landscape plan.

It has been aimed that the mentioned landscape inventory and analyses form the basis of the strategic landscape plan which is realized within the scope of Planning Studio II course. It has been also expected that these studies will form a basis for the physical plans of different scales to be developed for Çubuk district, especially in terms of sustainability of ecological processes and landscape values.

Key Words: *Landscape Planning, Physical Planning, Landscape Architecture, Çubuk district.*

Giriş

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'ndeki tanımına göre peyzaj; insanlar tarafından algılandığı şekliyle, karakteri tabii veya insanî unsurların eyleminin ve etkileşiminin sonucu olan bir alan anlamına gelmektedir. Peyzaj Planlama, peyzajın geliştirilmesi, korunması ve muhafaza edilmesi ya da oluşturulması amacı ile geleceğe yönelik olan etkili eylemlerdir[2]. Peyzaj planlama çalışmaları, peyzaj süreçlerinin analizi, peyzajın yapısı ve işlevi ile peyzaj ekolojisi temelli yaklaşımların ortaya konulduğu planlama yaklaşımlarını içermektedir[3]. Ülkemizdeki fiziksel planlama kademeleri aşağıda belirtilmiştir[4].

- Mekânsal Strateji Planı (1/250000-1/ 500000)
- Çevre Düzeni Planı (1/25000-1/100000)
- Nazım İmar Planı (1/5000-1/25000)
- Uygulama İmar Planı (1/1000)

Ülkemizde stratejik peyzaj planları henüz yasal olarak mekânsal planlama kademelenmesinde yer almamakla birlikte mevcut planlara altlık oluşturma niteliğindedir.

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi (AÜZF) Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde Planlama Stüdyosu I-II dersleri kapsamında stratejik peyzaj planlama sürecinin öğrenciler tarafından deneyimlenmesi sağlanmaktadır. Bu kapsamda peyzaj envanter ve analizi çalışmaları ile peyzajın korunması, kullanılması, geliştirilmesi ve yönetilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Her eğitim döneminde farklı çalışma alanı seçilmektedir ve yapılan çalışmalar seçilen alanın planlanmasına yönelik kararların üretilmesine, "Peyzaj

---

2 Anonim 2017a. *Avrupa Peyzaj Sözleşmesi*, Web Sitesi: http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/yy_mevzuati/mevzuat_detay.php?kod=301&turu=ua.

3 Uzun, O., İlke, E.F., aya, G., Erduran, F. ve Açıksöz, S., *Peyzaj Planlama: Konya ili, Bozkır-Seydişehir-Ahırlı-Yalıhüyük ilçeleri ve Suğla Gölü Mevkii Peyzaj Yönetimi, Koruma ve Planlama Projesi*, Ankara 2012.

4 Anonim 2014, Web Sitesi: http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.19788&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=MEKAN- Erişim Tarihi: 25.09.2017

Gelişim Stratejileri"nin belirlenmesine ve Peyzaj Planı'nın hazırlanmasına temel oluşturmaktadır. Bu kapsamda, yürütülen ders, özellikle Kaynak Envanter ve Analizi, Peyzaj Ekolojisi, Kent ve Bölge Planlama, Peyzaj Onarımı, Peyzaj Planlama I ve II derslerinin uygulamasına yönelik olarak yürütülen bir stüdyo çalışmasıdır[5]. Planlama Stüdyosu I kapsamında gerçekleştirilen envanter ve analiz çalışmaları, Planlama II Stüdyosu dersinde peyzajın korunması, kullanılması, geliştirilmesi ve yönetilmesine ilişkin kararların alınmasında altlık oluşturmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Planlama Stüdyosu I ve II dersi kapsamı

Çubuk Belediyesi desteği ile 2017 yılı Eğitim-Öğretim Dönemi'nde Planlama Stüdyosu I-II dersi kapsamında çalışma alanı olarak Çubuk ilçesi seçilmiştir. Yürütülen bu çalışmada Çubuk ilçesine ilişkin peyzaj envanteri ve analizine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Buna göre, öncelikle ilçenin doğal ve kültürel peyzaj özellikleri ile yasal-yönetsel çerçeve ve mülkiyet durumu, öğrenci grupları tarafından araştırılmıştır. Daha sonra ana sorunların ve alt sorunların tanımlanması ve sebep-sonuç ilişkilerinin belirlenmesi için sorun analizi yapılmıştır. Son olarak güçlü, zayıf yönler ile olanak ve tehditlerin bir arada değerlendirilmesi ile konuya ilişkin, mekân ilişkili "Güçlü yönler, Zayıf yönler, Olanaklar ve Tehditler" (GZOT) Analizi ortaya konularak vizyon,

[5] Anonim 2017b, Web Sitesi: http://bbs.ankara.edu.tr/Ders_Bilgileri.aspx?dno =438886&bno=1830&bot=4.

amaçlar ve hedefler belirlenmiştir. Sonuç olarak, stratejik peyzaj planlama süreci ile bu sürecin fiziksel planlama hiyerarşisindeki önemi tartışılmıştır.

Planlama Stüdyosu I dersi kapsamında yapılan çalışmalar, dersin devamı niteliğinde olan Planlama Stüdyosu II dersi için "Çubuk İlçesi Peyzaj Gelişim Stratejileri"nin belirlenmesinde ve Peyzaj Planının hazırlanmasında temel oluşturacaktır. Bu çalışma kapsamında öğrencilerin deneyimlemiş oldukları stratejik peyzaj planlama sürecinin ilk aşaması olan peyzaj envanter ve analiz çalışmaları aktarılacaktır.

Materyal ve Yöntem

2017 Yılı Eğitim-Öğretim Dönemi'nde çalışma alanı olarak **Ç**ubuk ilçesi belirlenmiştir (Şekil 2). İlçeye ait veriler; Çubuk Belediyesi, Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Harita Genel Komutanlığı (HGK), Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara Su Kanalizasyon İdaresi (ASKİ), Türkiye İstatistik Kurumu (TİK) ve T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'ndan temin edilmiştir. Ayrıca Yüksek Öğretim Kurumu ulusal tez merkezi ile AÜZF Peyzaj Mimarlığı Bölümü bölüm kütüphanesinden ilgili yazılı ve görsel dokümanlardan ve "Bütün yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu, 2015" kitabından yararlanılmıştır. Verilerin sayısallaştırılması ve analizlerinde Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) kullanılmıştır.

Şekil 2: Çubuk ilçesinin Ankara'daki konumu[6]

[6] Anonim 2011, http://www.guncelankara.com/ankara%E2%80%99nin-kac-ilcesi-var.html

Planlama Stüdyosu I dersi kapsamında izlenen yöntem aşağıda belirtilmiştir.

Arazi çalışması (Sörvey): Çubuk Belediyesi'nin desteği ile arazi gezisi düzenlenmiştir. Çalışma alanına ait fotoğraflar çekilmiş, yerel halk ile görüşmeler yapılmış ve ilgili kurum ve kuruluşlardan veri temin edilmiştir.

Peyzaj envanterinin oluşturulması: İlçenin doğal ve kültürel özellikleri ile yasal-yönetsel çerçeve ve mülkiyet durumuna ilişkin yazılı, sözel ve görsel veriler öğrenci grupları tarafından temin edilmiş ve irdelenmiştir.

Sorun Analizi: İlçenin ana sorunları ve alt sorunları saptanmış, sebep ve sonuç ilişkilerinin belirlenmesi için sorun analizleri yapılmıştır.

GZOT Analizi: İlçenin güçlü ve zayıf yönleri ile olanak ve tehditleri mekân ilişkili GZOT analizi yoluyla değerlendirilmiştir.

Vizyon, amaç ve hedeflerin belirlenmesi: Çubuk ilçesine ilişkin farklı vizyonlar geliştirilmiş ve amaç ve hedefler ortaya konulmuş, bu kapsamda ekolojik süreçlere ilişkin mekânsal analizler gerçekleştirilmiştir.

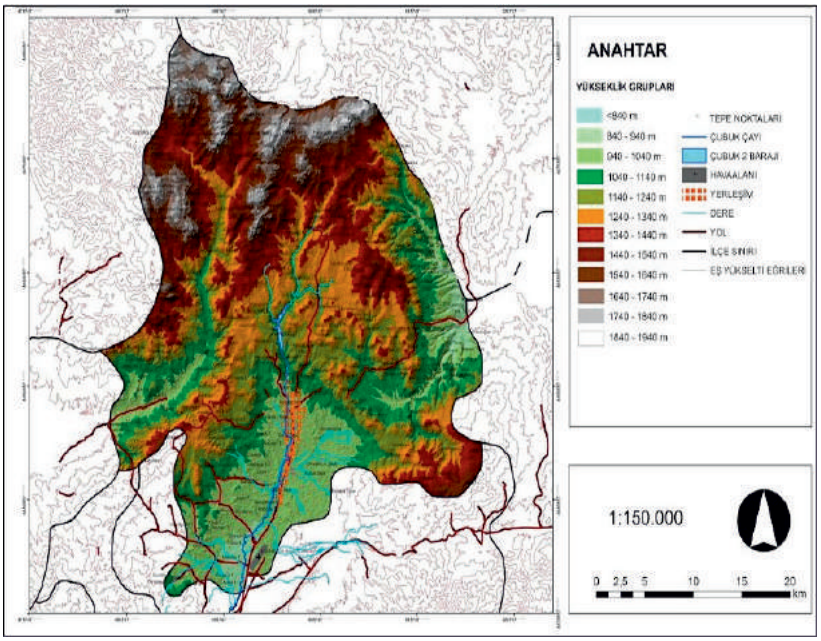
Bulgular

Planlama Stüdyosu I kapsamında materyal ve yöntemde de bahsedildiği gibi öncelikle öğrenciler tarafından Çubuk İlçesi'ni tanımaya ve anlamaya dayalı olarak doğal ve kültürel peyzaj özelliklerinin envanteri çıkarılmış, peyzajın kullanımını şekillendiren mevzuat incelenmiştir.

1. Çubuk İlçesi Peyzaj Envanterinin Oluşturulması

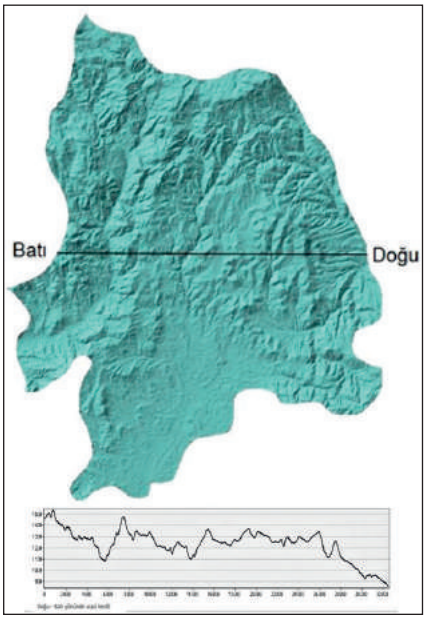
Doğal peyzaj özellikleri kapsamında Çubuk İlçesi'nin topografyası, jeolojik ve jeomorfolojik yapısı, toprak özellikleri, hidrolojik ve hidrojeolojik yapısı, iklim özellikleri, doğal bitki örtüsü ve yaban yaşamı incelenmiştir.

Çubuk İlçesi'nin topografyasına ilişkin veriler Çubuk Belediyesi, çeşitli makale ve tezlerden edinilmiştir. İlçenin yükseklik grupları, eğim grupları ve bakı haritaları oluşturulmuş ve arazi morfolojisinin daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Çubuk ilçe merkezinin denizden yüksekliği ortalama olarak 1000 metre civarındadır. Ancak ilçenin kuzeyine doğru gidildikçe yükseklik artmakta ve 1900 metreyi geçmektedir (Şekil 3).

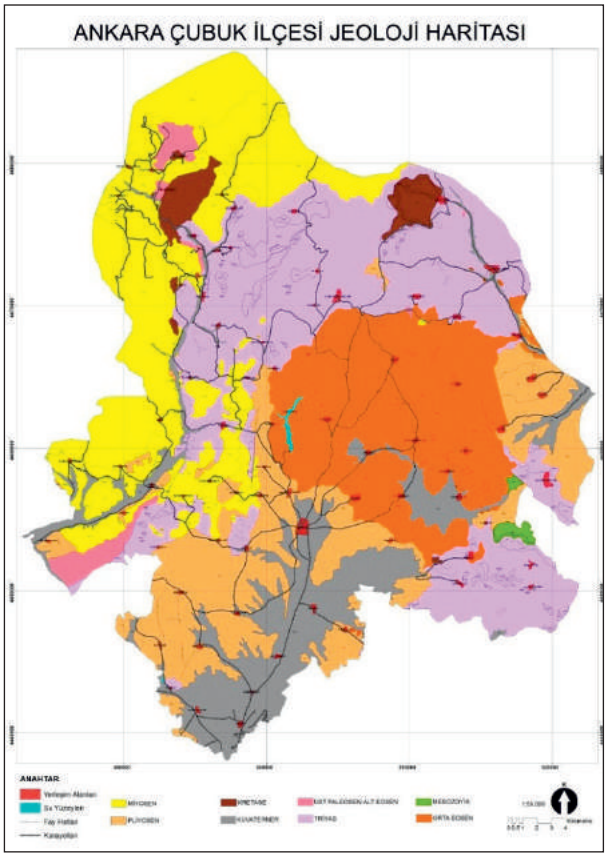
Şekil 3: Çubuk İlçesi yükseklik grupları paftası

İlçenin doğu-batı, kuzey-güney, kuzeybatı-güneydoğu ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultularında araziden kesitler alınarak alanın topografik yapısı araştırılmıştır (Şekil 4).

Şekil 4: Doğu-batı doğrultusunda arazi kesiti

Çubuk İlçesi'nin jeolojik yapısı incelenirken jeolojik formasyonlar, alan içerisindeki su varlıkları, fay hatları, kayaç türleri ve özellikleri araştırılmıştır. Bu kapsamda MTA'dan alınan 1/100000 ölçekli jeoloji haritalarından yararlanılmıştır. Ayrıca DSİ, Ankara Çubuk Belediyesi, Ankara Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği bölümünden ilgililerle görüşülmüş ve gerekli bilgiler ile dokümanlar temin edilmiştir. İlçe sınırları içinde; farklı jeolojik devirlerin yer aldığı görülmüştür. Bunlar; Kuvaterner, Pliyosen, Alt-Orta Miyosen, Orta Eosen, Triyas, Üst Paleosen-Alt Eosen, Mesozoyik ve Kretase'dir[7] (Şekil 5). Çubuk ilçesinin kuzey bölgelerinde Agat taşının çıkarıldığı tespit edilmiştir[8].

Şekil 5: Çubuk ilçesindeki jeolojik devirlere dair hazırlanan pafta

[7] Duru. M., *Aksay. A., Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu H-29 Paftası*. Jeoloji Etütleri Dairesi. Ankara 2002.; Dönmez, K., Akçay, A.E. 2010. *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu H-30 Paftası*. Jeoloji Etütleri Dairesi. Ankara.

[8] Anonim 2016, Web Sitesi: http://www.naturadergi.com/?p=3845 . Erişim Tarihi: 05.04.2017

Çubuk İlçesi'nin jeomorfolojik yapısı incelenirken MTA'dan temin edilen 1/100000 ölçekli jeomorfoloji haritasından faydalanılmıştır. Çubuk İlçesi'ndeki jeomorfolojik birimler incelendiğinde en çok sürekli ve süreksiz akarsuların, tabansız vadi ve yamaçların var olduğu görülmektedir. Ayrıca ilçenin bazı bölgelerde erozyon, heyelan ve taşkın risklerinin olduğu tespit edilmiş ve haritada mekânsal olarak gösterilmiştir.

Çubuk İlçesi'nin toprak yapısı araştırılırken bu konudaki tezler ve makaleler incelenmiş, Çubuk ilçesinin toprak haritasına ulaşılmış ve Büyük Toprak Grupları, Toprak Özellikleri Kombinasyonu, Erozyon, Şimdiki Alan Kullanımı ve Arazi Kullanım Kabiliyet Sınıfı paftaları oluşturulmuştur. Toprak yapısı incelenirken yüksek aşınım değerine sahip toprak tiplerinden biri olan kahverengi orman topraklarının (aşınım değeri: 0.20) havzada geniş bir yer (%59,5) tuttuğu görülmüştür. İlçedeki yerleşim alanlarının daha çok alüvyal topraklar üzerinde konumlandığı dikkati çekmiştir. Çubuk ilçesinde kuru tarım, mera, orman alan kullanımı en yüksek yüzde oranına sahiptir.

Çubuk ilçesinin hidrolojik ve hidrojeolojik yapısı incelenirken Ankara Büyükşehir Belediyesi, ASKİ ve DSİ'den veri temin edilmiştir. Bu envanter çalışması kapsamında Çubuk ilçe sınırı içerisinde yer alan su havzaları, göller, göletler, barajlar, hidroelektrik santraller, sulama alanları, kaynaklar tespit edilmiş ve haritalanmıştır.

Çubuk İlçesi'nin iklim özellikleri incelenirken Meteoroloji Genel Müdürlüğü ile görüşülmüş ve Çubuk İlçesi'nin meteoroloji istasyonlarına ait iklim verileri temin edilmiştir. Ayrıca Çubuk ilçesinin iklim özellikleri ile ilgili çeşitli makaleler ve tezler incelenmiştir. Çubuk ilçesinin iklimi Orta Anadolu'nun tipik karasal iklimi ile Karadeniz bölgesinin nemli iklimi arasında bir geçiş özelliği göstermektedir. Çubuk ilçesi ile Ankara ilinin aylara göre yıllık ortalama sıcaklık değerleri karşılaştırıldığında Çubuk'un sıcaklık ortalamalarının Ankara iline göre daha düşük olduğu görülmektedir. İlçe en çok yağışı aralık ayında en az da ağustos ayında almaktadır ve ilçenin aylara göre yıllık ortalama yağış miktarı Ankara iline göre daha fazladır. Çubuk İlçesi'nde en hızlı esen rüzgârın yönü güneybatı, en çok esen rüzgârın yönleri ise kuzey, ikinci olarak da kuzeydoğu olduğu görülmektedir[9].

Çubuk İlçesi'nin doğal bitki örtüsü ve yaban yaşamı envanterinin çıkarılması kapsamında, ilçedeki endemik türlerin neler olduğu incelenmiş, endemik bitki türlerinin hangi yüksekliklerde yaşadıkları tanımlanmıştır ve haritalanmıştır. Ayrıca ilçede yaşamını sürdüren memeli türleri, kuş türleri, kelebek türleri; göller ve akarsularda yaşayan

[9] Polat, H. E. ve Olgun, M., "Hayvancılık İşletmelerindeki Atık Yönetimi Uygulamalarının Su Kirliliği Üzerine Etkisi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 26(2), 2009, s. 71-80.

balık türleri listelenmiştir. İlçenin kuşların göç yolları üzerinde olduğu vurgulanmıştır. Fakat ilçede süregelmekte olan avcılık ve toplayıcılık faaliyetlerinin bitki örtüsü ve yaban yaşamına zarar verdiği tespit edilmiştir.

Kültürel peyzaj özellikleri kapsamında Çubuk İlçesi'nin sosyo-ekonomik yapısı (nüfus, göç, gelir durumu, eğitim durumu, turizm hareketliliği vb.) ve kültürel yapısı (arazi kullanımı ve arazi örtüsü, yerleşimler, ulaşım ağı, kültürel peyzajı biçimlendiren faaliyetler, tarihi, kültürel ve doğal varlıklar) incelenerek envanteri çıkarılmıştır.

Çubuk İlçesi'nin sosyo-ekonomik yapısına ilişkin ilgili kurumlardan ilgili veriler temin edilmiştir. Bunlar; Çubuk Belediyesi'nden imar planları, TİK'dan nüfusa, eğitime, göç ve işgücüne dair bilgiler, HGK topoğrafya haritası, Çubuk İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden eğitime dair bilgiler temin edilmiştir. TİK verilerinden ilçenin göç alma durumu incelendiğinde 2012 yılından 2016 yılına kadar her sene aldığı göç miktarının arttığı gözlemlenmiştir. İlçede daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşıldığı görülmektedir.

Çubuk İlçesi'nin kültürel yapısı kapsamında Çubuk Belediyesi'nden elde edilen veriler, çeşitli tezler ve makaleler yardımcı olmuştur. Çubuk ilçesinin tarihi geçmişi incelendiğinde, Galat, Roma, Bizans, Selçuklu, Danişmentli, İlhanlı, Germiyanoğlu, Eratna, İsfendiyaroğlu ve Osmanlı gibi birçok medeniyetin hâkimiyeti altına girdiği görülmüştür[10]. Çubuk, Türklerin fethinden sonra yoğun bir şekilde Oğuz Boyları›nın iskânına sahne olmuştur.

Şekil 6: Çubuk İlçesindeki Roma Dönemi (MÖ 27-MS395),
Bizans Dönemi (MS 330-1453), Osmanlı Dönemi (1453-1923) Yerleşimleri

Çubuk, Ankara ve çevresinin en büyük hayvan pazarına sahiptir. Çubuk'un tüm köylerinde hayvancılık yapılmaktadır. Ova köylerinde ve Çubuk civarında yaygın olarak

[10] Sevgi, S., *Ankara örneğinde kırsal mimarinin belgelenmesi kapsamında Çubuk ilçesi Gedikoğlu Konağı restorasyon önerisi*, Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara 2012.

süt inekçiliği, sığır besisi ve koyunculuk yapılmaktadır. Mefleli ve Çit köylerinde bulunan Alabalık üretim tesislerinde doğal sularla oluşturulmuş havuzlarda balık üretimi sürmektedir[11].

İlçede toplam 1.268.380 dekar (da) arazi bulunmaktadır. Arazi yüzölçümünün % 54'ü tarım arazisi, % 21'i orman, % 17'si çayır ve meralar, % 3'ü tarımda kullanılmayan alanlar ve % 5'i tarıma elverişsiz alanlardan oluşmaktadır. Toplam sulanabilen arazi 37.130 da'dır. Çubuk ovasında kuru tarım yapılmakta olup, buğday ve benzeri tahılların üretimi yapılabilmektedir. Ayrıca ilçede nakliyecilik ve meyvecilik önemli çalışma alanlarına girmektedir[12].

Çubuk ilçesinin kültürel yapısı incelenirken ilçede yer alan tarihi, kültürel ve doğal peyzaj varlıkları (mağaralar, hamamlar, türbeler, camiler, kervansaraylar, hanlar, mezarlar, medreseler, heykel-anıtlar, çeşmeler, yatırlar, köprüler, höyükler, Tümülüs vb.) tespit edilmiştir ve mekânsal olarak konumları haritada gösterilmiştir. İlçede agat taşı taşının çıkarılıyor olması, geleneksel ve yöresel yemekleri, çubuk turşusu, vişne yetiştiriciliği ilçenin önemli kültürel değerlerinden görülmüştür.

Çubuk ilçesi envanter çalışması aşamasında yasal ve yönetsel çerçeve incelenirken ilçeye ilişkin önceki yıllarda yapılmış projeler, mevcut planlar, politikalar ve programlar, üst ölçekteki plan ve plan kararları, yasal düzenlemeler incelenmiştir. Bu kapsamda Çubuk Belediyesi ile görüşmelerde bulunulmuş ve ilgili bilgiler temin edilmiştir.

İlçenin mülkiyet durumu konusundaki veri Ankara Çubuk Belediyesi'nden temin etmişlerdir. Yerleşimler dışındaki arazi durumuna ilişkin mülkiyet verisi temin edilemediği için sadece Çubuk ilçesi'nin yerleşim alanlarını kapsayan bölgede mülkiyet durumu incelenebilmiş ve yapıların kamu mülkü ya da özel mülk olma durumları haritaya aktarılmıştır.

2. Sorun Analizi

Planlama Stüdyosu I dersi kapsamında yapılan sorun analizinde arazi gezisindeki gözlemlerden ve ilgili kurumlardan elde edilen envanterler doğrultusunda belirlenen temel sorunlar aşağıdaki başlıklar altında yer almaktadır:

- Ekolojik temelli arazi kullanım politikalarının üretilmemesinin hatalı alan kullanımı sorununu ortaya çıkarması,

[11] Anonim 2010b, *Esenlik Şehri Çubuk*, Çubuk Belediyesi Yayınları, Çubuk.

[12] Anonim 2010a, http://www.cubukajans.com/cubuk-hakkinda Erişim Tarihi: 27.03.2017

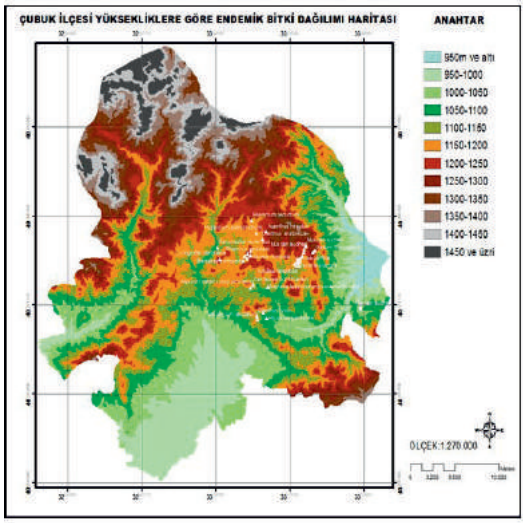
- Habitat parçalanması, hidrolojik yapının ve toprak yapısının bozulması nedeniyle ekolojik dengenin zarar görmesi,
- Doğal kaynakların yanlış kullanımı nedeniyle ekosistemin tehlike altında olması ve biyoçeşitliliğin bozulması,
- Tarım topraklarının yapılaşma nedeniyle tehdit altında olmasıdır.

3. Gzot Analizi

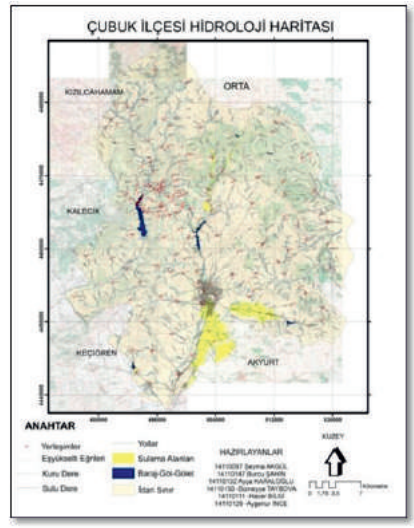
İlçenin sahip olduğu güçlü ve zayıf yönleri, olanakları ve tehditleri, yapılan öğrenci çalışmaları sonucunda aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

Güçlü Yönler;

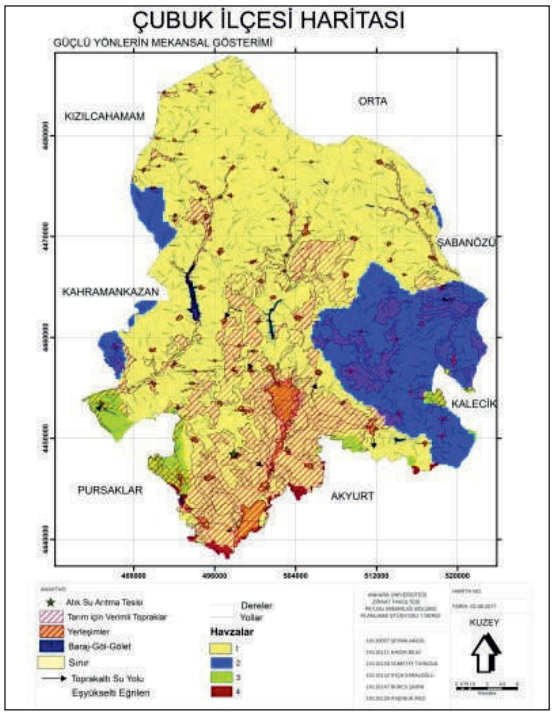
- Biyoçeşitliliğe katkı sağlayan endemik türlerin varlığı (Şekil 7),
- Su kaynaklarının varlığı (Şekil 8),
- Tarım için verimli topraklara sahip olması (Şekil 9),
- Çubuk Ovası'nın bir bölümünün "Büyük Ova Koruma Alanı" olarak ilan edilmesi,
- Agat taşının ilçeye sağladığı ekonomik ve kültürel katkı,
- Türkiye'nin ikinci en büyük uluslararası havaalanı olan Esenboğa Uluslararası Havalimanı'nın ilçe sınırları içerisinde yer alması olarak tespit edilmiştir.

Şekil 7: Biyoçeşitliliğe katkı sağlayan endemik türler

Şekil 8: Hidrolojik yapı

Şekil 9: Tarımsal açıdan verimli topraklar haritası

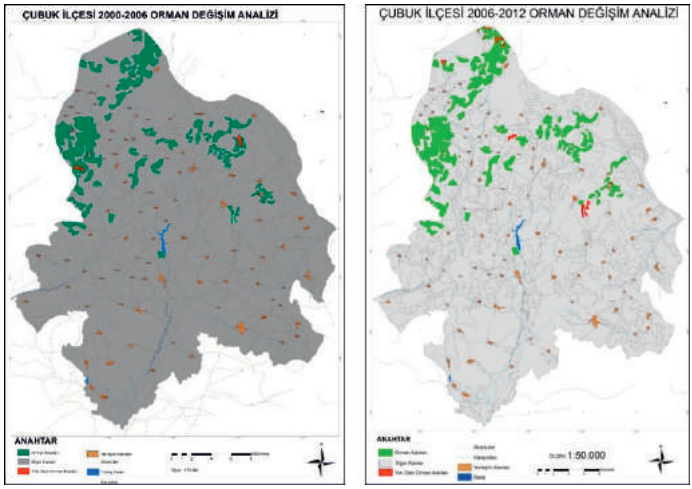
Zayıf Yönler;

- Endemik türlerin yok olma tehlikesi altında olması,
- Orman kayıpları (Şekil 10),
- Yerleşim alanlarının verimli tarım toprakları üzerinde yer alması
- Şiddetli erozyon derecesine sahip alanların varlığı (Şekil 11),
- Taşkın riski olan alanların varlığı (Şekil 12),
- Geçirimsiz yüzeylerin artması sonucunda hidrolojik döngünün kesintiye uğraması olarak tespit edilmiştir.

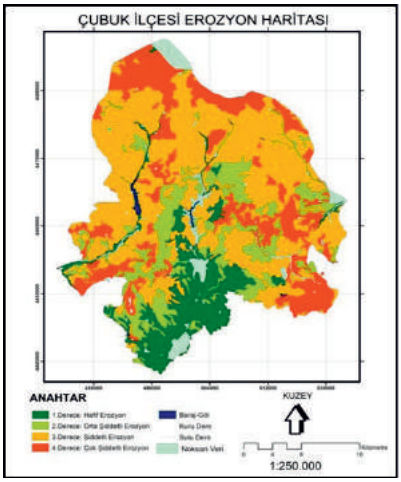
Olanaklar;

- Köklü bir tarihi geçmişe ve arkeolojik kalıntılara sahip olması,
- Kırsal peyzaj karakterinin korunuyor olması,
- İlçede uygun ekolojik koşulları sayesinde geliştirilen tarım ve hayvancılık faaliyetleri (Şekil 13),

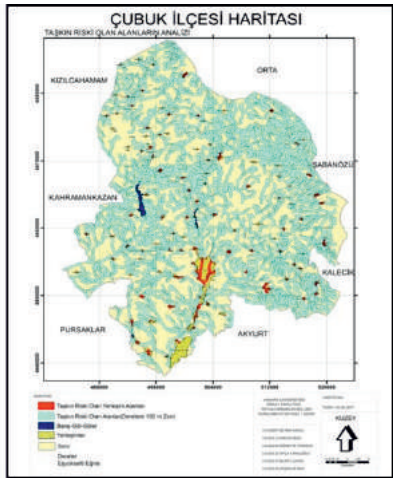
- İlçede yer alan sulak alanların kuş türleri için beslenme, barınma, üreme alanı sağlaması,
- Su varlığının ilçenin görsel peyzaj kalitesine katkı sağlaması ve rekreasyonel aktivitelere olanak sağlıyor olması,
- Üniversite kuruluşunun ilçeye sosyokültürel, ekonomik ve ekolojik açıdan katkı sağlaması olarak tespit edilmiştir.

Şekil 10: 2000-2012 yılları arasında orman varlığının değişim durumu

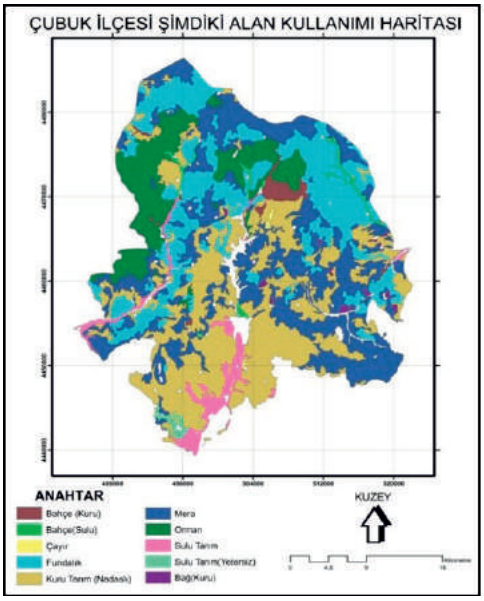
Şekil 11: Erozyon riskine sahip olan alanlar

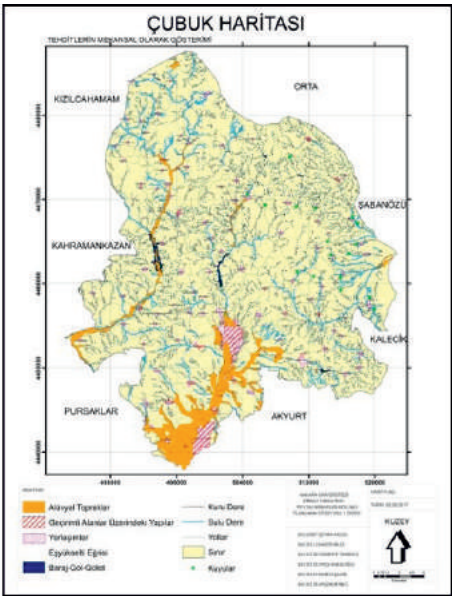
Şekil 12: Taşkın riski olan alanların varlığı

Tehditler;

- Avcılık faaliyetleri,
- Yeraltı sularının kirletilmesi,
- Tarım faaliyetlerinde kullanılan kimyasal maddelerinin toprak kalitesini ve verimini düşürmesi,
- Sulak alanlarda yapısal müdahalelerin artması ile doğal ekosistemde bozulmaların olması
- Akarsuların kanala alınması veya üstlerinin kapatılması,
- Yer altı suyu beslenim alanı üzerinde olan yanlış uygulamalar,
- Yerleşim alanlarının geçirimli yüzeyler üzerinde kurulu olması (Şekil 14) olarak tespit edilmiştir.

Şekil 13: Çubuk İlçesi Şimdiki Alan Kullanımı

Şekil 14: Geçirimli yüzeylerdeki yerleşim alanları

4. Vizyon, Amaç ve Hedeflerin Belirlenmesi

Yukarıda belirtilen temel sorunlar doğrultusunda her bir öğrenci grubu vizyonunu, amaçlarını ve hedeflerini geliştirmişlerdir. Bu doğrultuda tüm vizyonlar incelenmiş

ve ortak yönleri belirlenerek bir arada toplanmıştır. Buna göre Çubuk İlçesi için belirlemiş olan vizyon "Ekosistemin ve biyoçeşitliliğin korunduğu, doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlandığı ve yaşam kalitesi yüksek olan bir Çubuk İlçesi" şeklinde özetlenebilmektedir. Bu vizyon doğrultusunda doğal kaynaklar, habitat, tarım ve rekreasyon kavramlarına odaklanılarak amaçlar ve bu amaçlara bağlı hedefler şunlardır;

Amaç 1: Peyzajın su fonksiyonu yönünden işlerliğinin artırılması

Hedefler:

- Baraj, göl ve gölet gibi önemli su toplama havzalarının belirlenmesi ve koruma zonlarının oluşturulması
- Önemli yer altı suyu beslenim alanlarının korunması
- Geçirimli alanların korunması
- Havzalarda bitkilendirme çalışmalarının yapılması
- Akarsu koridorlarında onarım çalışmalarının yapılması

Amaç 2: Peyzajın habitat fonksiyonu yönünden korunması ve bütünlüğünün sağlanması

Hedefler:

- Mevcut arazi sınıflarının incelenmesi
- Habitat fonksiyon değerlerinin saptanması
- Hassas peyzaj alanlarının belirlenmesi ve korunması
- Habitatların bozulmaya uğradığı alanların belirlenmesi
- Endemik türlerin bulunduğu alanların belirlenmesi
- Tür bazında biyoçeşitliliğin korunması
- Yaban yaşamı ve bitki örtüsünün korunması
- Ekolojik koridorların oluşturulması

Amaç 3: Tarımsal üretimin arttırılması ve sürdürülebilir hale getirilmesi

Hedefler:

- Tarımsal faaliyetlerin azalmasına neden olan etmenlerin incelenmesi ve çözümlenmesi
- Alanda yetişebilecek tarım ürünlerinin saptanması
- Verimli tarım alanlarının tarım amaçlı kullanılması
- Pazarlama, ilaçlama, tarımsal destek ve tapu hakkı konusunda halkın bilinçlendirilmesi

- Vişneye ek olarak yeni alternatif tarım ürünlerinin belirlenmesi

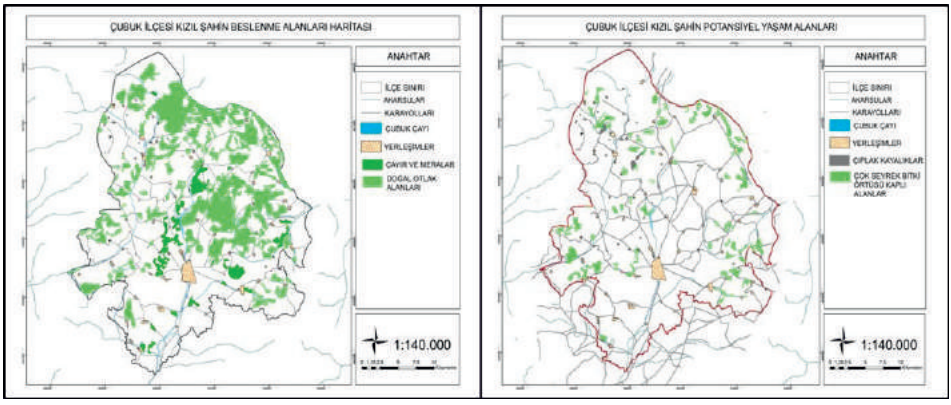
Amaç 4: Doğal ve kültürel kaynakların rekreasyon hedefli optimum düzeyde kullanımı

Hedefler:

- Doğal alanların rekreasyonel potansiyelinin belirlenmesi
- Doğal ve kültürel rekreasyon tiplerinin belirlenmesi
- Rekreasyon alanlarının belirlenmesi
- Rekreasyon faaliyetlerinin doğal peyzaja zarar vermemesi için peyzaj stratejilerinin geliştirilmesi
- Agroturizm etkinliklerinin faaliyete geçirilmesi

5. Analizler

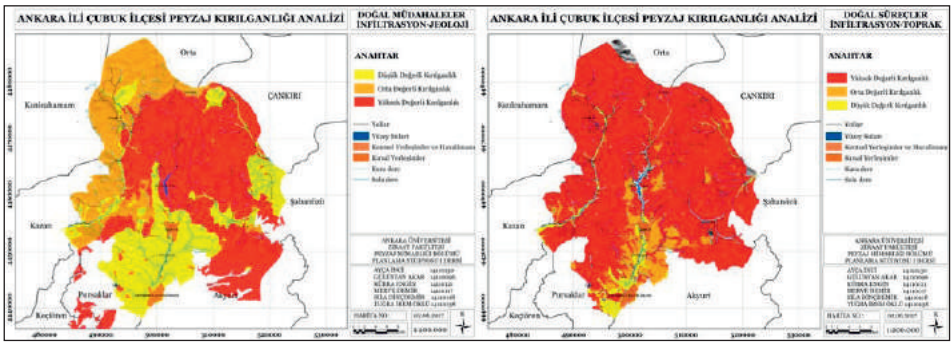
Vizyon, amaçlar ve hedeflere hizmet edecek analiz çalışmaları yapılmıştır. Habitatların korunması ve yönetilmesi için şemsiye tür olarak *Buteo rufinus* (Kızıl Şahin) seçilmiştir. Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından kırmızı listeye alınan önemli türlerden olan kızıl şahinin soyu tükenmektedir. Bu türün soyunun tükenmesinin en önemli nedeni habitat parçalanmasıdır. Bu kapsamda Çubuk ilçesinde kızıl şahinin beslenme ve yaşam alanlarının analizi yapılmıştır (Şekil 15).

Şekil 15: Kızıl Şahin'in beslenme ve yaşam alanları analizi

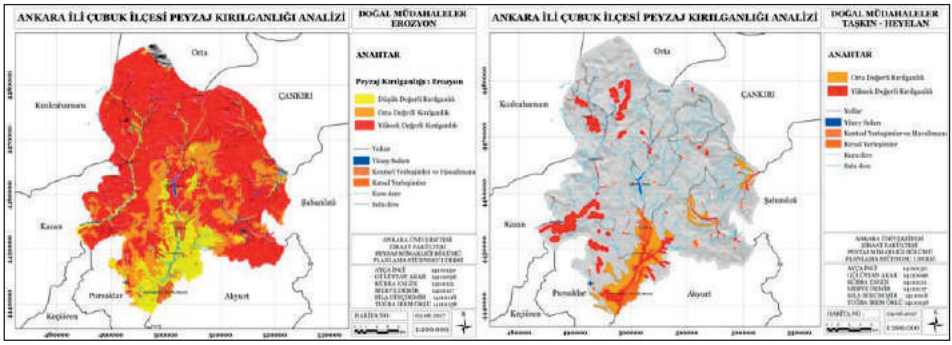
Çubuk'un doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanmasında peyzaj kırılganlığı analizi yapılmıştır. Kırılganlık değerinin yüksek olduğu alanların ve kırılganlık nedenlerinin bilinmesi planlamaya katkıda bulunacaktır. Geçirgenliğin yüksek olması

erozyonu ve suyun yüzey akışa geçişini engelleyeceğinden hidrolojik döngünün devamlılığını sağlayacaktır. Bu nedenle toprak ve jeolojik özellikler ve infiltrasyon açısından peyzaj kırılganlığı analizi yapılmıştır (Şekil 16).

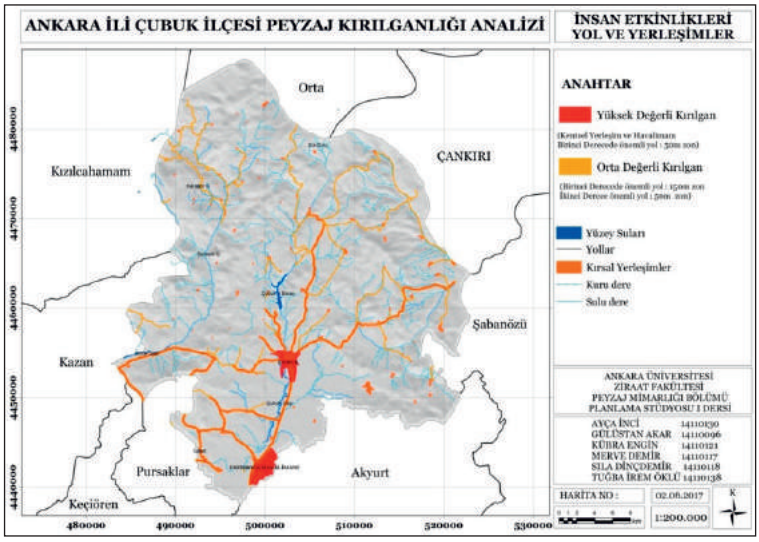
Şekil 16: Toprak ve jeoloji özellikleri bakımından peyzaj kırılganlığı analizi

Alanda bulunan taşkın alanları, ırmak taşkın yatakları, heyelan bölgeleri "Yüksek Değerli Kırılgan", akarsu sekisi ise "Orta Değerli Kırılgan" olarak ele alınarak değerlendirilmiştir (Şekil 17).

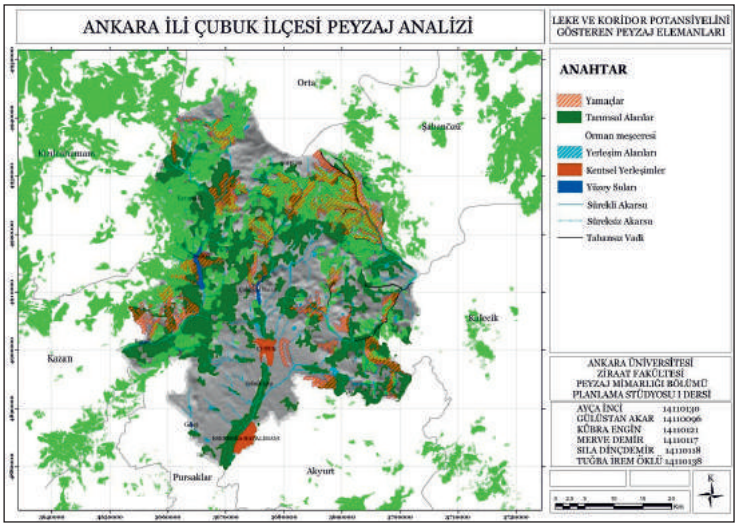
Şekil 17: Erozyon, taşkın alanları ve heyelan bölgeleri bakımından peyzaj kırılganlığı analizi

Yollar, habitat parçalanmasına neden olan insan müdahalelerinin başında gelmektedir. Bu kapsamda insan etkinlikleri, yol ve yerleşimler göz önünde bulundurularak peyzaj kırılganlık analizi yapılmıştır (Şekil 18). Farklı çalışmalara bakıldığında yol çevresinin farklı topoğrafik yapısı da dikkate alındığında CO (Karbonmonoksit), NO (Azotoksit), Pb (kurşun) gibi taşıt kullanımından kaynaklanan zararlı gaz ve elementlerin yolun 50 m'lik sağ ve sol şeridinde etkili olduğu belirtilmektedir. Alandaki kentsel yerleşimler ve havaalanı 1. dereceden önemli tarım alanlarına yerleştiği için bu alanlar "Yüksek Değerli Kırılgan" olarak kabul edilmiştir.

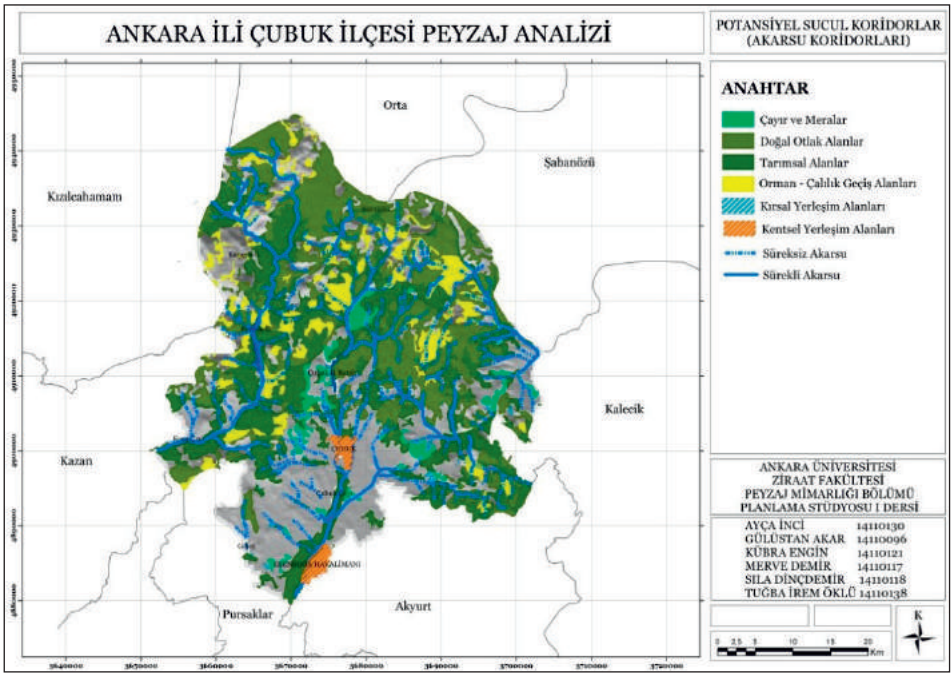

Şekil 18: İnsan etkinlikleri, yol ve yerleşimlere göre oluşturulan peyzaj kırılganlık analizi

Çalışma alanında, kentsel yerleşimi çevreleyen tarımsal lekeler ve ormanlar, doğal vejetasyonunu koruyan vadiler ve yamaçlar olarak belirlenen peyzaj lekeleri ile akarsu koridorları, ekolojik açıdan bağlantılı bir sistem için potansiyel oluşturmaktadır. Çubuk çayı ve kollarını oluşturan dereler, nehir kıyısı vejetasyonu potansiyeli ile beraber, ekolojik potansiyeli yüksek bir koridor elemanı olarak belirlenmiştir. Ekolojik bağlantılılığın sağlanmasında leke ve koridor özelliği gösteren peyzaj elemanları ve akarsu koridorlarının durumu analiz edilmiştir (Şekil 19a-b).

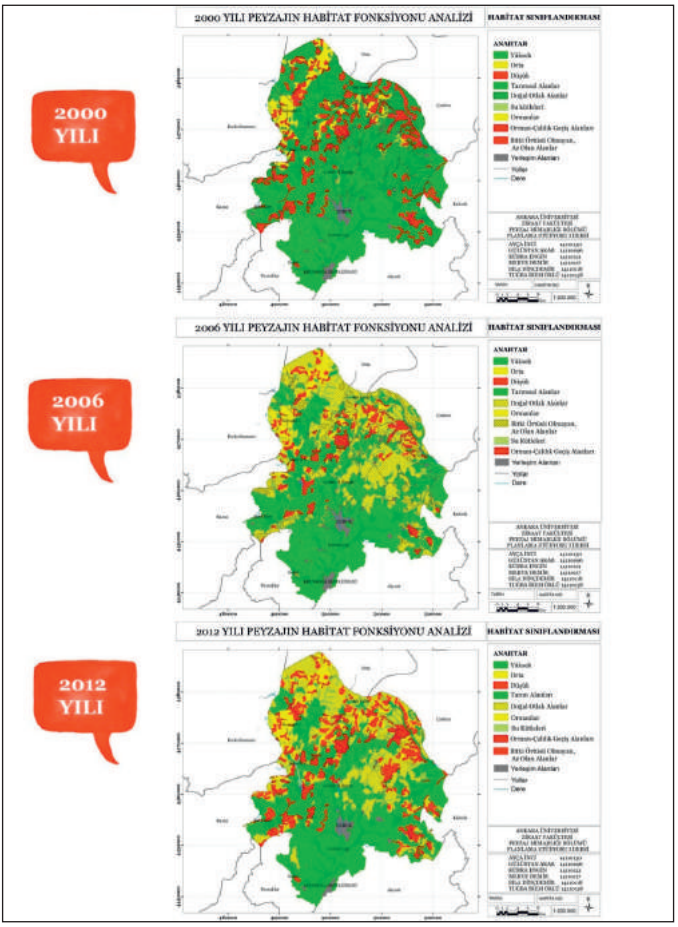

Şekil 19a: Leke ve koridor özelliği gösteren peyzaj elemanları ve akarsu koridorlarının analizi

Şekil 19b: Leke ve koridor özelliği gösteren peyzaj elemanları ve akarsu koridorlarının analizi

Peyzajların sınıflandırılması ve haritalanması, gelecekteki mekân planlama çalışmalarına altlık oluşturmak ve peyzajları sürdürülebilir bir çerçevede koruyup yönetmek için yıllara göre habitat fonksiyonu analizi yapılmıştır (Şekil 20). Belirlenen habitatlar incelendiğinde habitat lekelerinin tarımsal alanlar, ormanlar, doğal otlak alanlar, orman-çalılık geçiş alanları, bitki örtüsü olmayan veya az olan alanlar ve su kütleleri olarak gruplandırıldığı görülmektedir.

Şekil 20: Çubuk İlçesi Habitat Fonksiyonu Analizi

Sonuç

Peyzaj planlama sürecinin en önemli aşamalarından biri doğal ve kültürel peyzaj envanterinin oluşturulması ve bu kapsamda yapılan analiz çalışmalarıdır. AÜZF Peyzaj Mimarlığı Bölümü öğrencileri tarafından Çubuk Belediyesi'nin desteğiyle yürütülen "Çubuk İlçesi Peyzaj Planlama ve Gelişim Stratejileri" konulu stüdyo çalışması kapsamında peyzaj envanter ve analizi aşamaları gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda ilçenin mevcut doğal ve kültürel peyzaj değerleri saptanmıştır. Bu çalışmaların Çubuk İlçesi'ne ilişkin farklı ölçeklerdeki mekânsal planlara altlık oluşturma ve bu planları yönlendirmenin yanı sıra üniversite ve yerel yönetim iş birliğinin kurulması, öğrencilerin yerel yönetici ve uygulayıcılarla bir arada çalışma yürütmesi, bilgi ve deneyimlerinin paylaşılması gibi farklı konularda da katkı sağladığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Anonim 2010a. http://www.cubukajans.com/cubuk-hakkinda Erişim Tarihi: 27.03.2017.

Anonim 2010b. Esenlik Şehri Çubuk. Çubuk Belediyesi Yayınları, Çubuk.

Anonim 2014. Web Sitesi: http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr./Metin.Aspx? Mevzuat Kod=7.5.19788&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=MEKAN, Erişim Tarihi: 25.09.2017.

Anonim 2016. Web Sitesi: http://www.naturadergi.com/?p=3845. Erişim Tarihi: 05.04.2017

Anonim 2017a. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Web Sitesi http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/yy_mevzuati/mevzuat_detay.php?kod=301&tu.ru=ua. Erişim Tarihi: 20.09.2017.

Anonim 2017b. Web Sitesi: http://bbs.ankara.edu.tr/Ders_Bilgileri.aspx?dno=438886&bno=1830&bot=4.

Baylan, E., *Doğal Kaynak Yönetimi için Kolaboratif Peyzaj Planlama: Karasu Nehri Örneği,* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2012.

Dönmez, K., Akçay, A.E., Maden Teknik Arama Ve Genel Müdürlüğü Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu H-30 Paftası. Jeoloji Etütleri Dairesi. Ankara 2010.

Duru. M., Aksay. A., Maden Teknik Arama Ve Genel Müdürlüğü Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu H-29 Paftası. Jeoloji Etütleri Dairesi. Ankara 2002.

Polat, H. E. ve Olgun, M., "Hayvancılık İşletmelerindeki Atık Yönetimi Uygulamalarının Su Kirliliği Üzerine Etkisi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 26(2), 2009, s. 71-80.

Sevgi, S., *Ankara örneğinde kırsal mimarinin belgelenmesi kapsamında Çubuk ilçesi Gedikoğlu Konağı restorasyon önerisi*, Yüksek lisans tezi (basılmamış). Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara 2012.

Uzun, O., İlke, E.F., Çetikaya, G., Erduran, F. ve Açıksöz, S., *Peyzaj Planlama: Konya ili, Bozkır-Seydişehir-Ahırlı-Yalıhüyük ilçeleri ve Suğla Gölü Mevkii Peyzaj Yönetimi, Koruma ve Planlama Projesi*, Ankara 2012.

Von Haaren, C., "Landscape planning facing the challenge of the development ofcultural landscapes", *Landscape and Urban Planning*, Vol. 60 (2), 2002, pp. 73-80.

Von Haaren, C., Galler, C. and Ött, S., Landscape planning: the basis of sustainable landscape development. Bundesamt für naturschutz / Federal Agency for Nature Conservation, Gebr. Klingenberg Buchkunst Leipzig GmbH. 51 p., Leipzig 2008

Türkmen Aile Yapısının Temel Sembolüyle İlgili Kavramlar

Berdi Sarıyev*

Özet

Sembolizm, herhangi bir amaçla dilde simge, heykel, suret, resim, timsal veya diğer işaretler topluluğunun kullanılmasıdır. Sembollerden oluşan her bir şeklin mutlaka bir anlamı da olacaktır. Biz bu tebliğimizde Türkmen aile yapısı ile ilgili bir örnekten bahsetmek istiyoruz.

Türkmenlerde Türkiye Türkçesinde kullanılan "aile" kelimesi yoktur, bu kelimenin yerine genelde "maşgala" (aile anlamında) sözcüğü kullanılır. Türkmen dilinde kullanılan ifadeye göre aile baş kaledir: "Maşgalam-baş galam!" (Benim baş kalem ailemdir anlamında). Bir başka deyişle Türkmenlerin baş kalesinin, aile yapısının temelini oluşturan en önemli sembollerden biri ÖY'dür (Türkçesi: ev). Ayrıca Türkmenlerin aile yuvasını kurma için de "öyermek", "öylendirmek", "öyli-işikli etmek", "öylenmek", "öyüni ayırmak" gibi birçok fiiller kullandığı görülür. Bunun yanı sıra Türkmen çadırı olarak bilinen "ak öyün" temelini eski "gereğe" oluşturur. Tarihi kaynaklarda "kerekü" olarak geçen bu sözcük günümüz Türkmencede hala kullanılır.

Eski Türkçedeki "kerekü", Çağdaş Türkmencedeki "gereğe" yapısı açısından üç kısımdan oluşmaktadır: 1. TÄRİM (evin alt kısmı, ahşaptan yapılan parçaları); 2. TÜYNÜK (evin üst kısmı, ahşaptan yapılan yuvarlak biçimdeki çember, ağaçtan halka); 3. UK (Tärim ile Tüynüğü birleştirmek amaçlı ağaçtan yapılan uzun çubukların her birine verilen ad). Tebliğin

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.
E-posta: berdisari@yahoo.com.tr

sonunda Türkmen çadırının yapısal simgelerinin Türkmen ailesindeki yerleri ve kavramları detaylı bir şekilde anlatılır ve bazıları Türk lehçelerindeki örnekler ile karşılaştırılır.

Concepts Related to Basic Symbols of Turkmen Family Structure

Abstract

Symbolism is the use of a collection of symbols, symptom, sculpture, images, pictures or other signs in the language for any purpose. Each shape of symbols will have a meaning. In this paper, we would like to talk about an example of the Turkmen family structure.

In the words of Turkmen, Turkey Turkish used in the "aile" (family) is not a word usually replace the word "maşgala" (in the sense of family) word is used. According to the statement used in the Turkmen language, family means head castle: "Maşgalam- baş galam!" (in the sense of my family is my head castle). In other words, one of the most important symbols of the Turkmen family's main castle, namely the family structure is ÖY (Turkish: house). In addition, it is seen that Turkmens in order to establish a family home use many verbs such as "öyermek", "öylendirmek", "öyli-işikli etmek", "öylenmek", "öyüni ayırmak".

In addition to this, based on "gerege" the foundation of ak öy's (means white house) known as Turkmen tent. This word as "kerekü" in historical sources is still used in the current Turkmen language. The word "kerekü" in old Turkish is consists of three parts in terms of structure "gerege" in the modern Turkmen language: 1-Tärim (lower part of the house, pieces made of wood); 2-Tüynük (the top of the house, the round circle made of wood, the ring from the tree); 3-Uk (the name given to each of the long bars made of wood to combine Tärim and Tüynük). At the end of the declaration, importance of the structural symbols of Turkmen tent in the Turkmen family, these concepts will be explained in detail and some concepts will be compared with the examples in Turkish dialects.

Key Words: *Turkmen family structure, family symbols, Turkmen tent, cultural elements.*

Önce "aile" sözcüğünü sözlüklerin nasıl açıkladığına bakalım. Türkçe Sözlükte yaklaşık sekiz anlamı açıklanmış olan "aile" sözcüğünün ilk iki anlamı şöyledir: **aile** *is.(a:ile) Ar. 'a'ile* **1.** Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki

ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik. **2.** Karı, koca ve çocuklardan oluşan topluluk…[Türkçe Sözlük. 1 A-J, TDK, Ankara, 1998:50].

Sözlükte dört anlamı olan Ўзбек Тилининг Изоҳли Луғати "ОИЛА" kelimesinin ilk anlamını şöyle açıklar: "ОИЛА, 1.Эр-хотин, уларнинг бола-чакалари ва энг яқин туғишганларидан иборат бирга яшовчи кишилар мажмуи, хонадон".[1]

"**Maşgalam-baş galamdır**!" (anlamı: *Ailem, baş kalemdir*) diyerek aileyi kutsal kaleye benzeten Türkmenlerde "aile" sözcüğü yoktur. Bunun yerine "maşgala" kelimesini kullanırlar. Türkmence Sözlükte "maşgala" kelimesinin şöyle anlamları açıklanmıştır: *"1. Bir hojalykda ýaşaýan ene-atanyň we oguldyr gyzlaryň jemi, rysgaly bir adamlar. 2.Aýal adam, gyz, gelin. 3. Özbaşdak hojalyk, öý. 4. göç. m. Bir kärdäki adamlardan durýan iň ýakyn garyndaşlyk birleşigi. 5. biol. haýwanlar we ösümlikler ulgamynda: gurluşlary we gelip çykyşlary boýunça özara ýakyn birnäçe jynslaryň topary."*[2]

Yukarıdaki bütün açıklamalardan da görüldüğü gibi bütün Türk dünyasında aile, evden, evlilikten başlar. Başka bir deyişle aileyi ev ile simgeleştirebiliriz. Böylece, biz aile yorumunu anlatmakta önemli olarak gördüğümüz Türkmen çadırından, Türkmen ak evinden yararlanacağız.

Türkmencedeki "maşgala gurmak, durmuş gurmak", Türkçedeki "aile kurmak" deyimlerini Türkmencedeki "öý gurmak", Türkçedeki "ev kurmak", "çadır kurmak" deyimleriyle yan yana getirerek bir sembol ortaya çıkaracağız. Semantik açıdan inşaat anlatan fiilden (gurmak / kurmak) aile yapısını inşa edeceğiz.

Türkmen Türkçesindeki "*durmuş gurmak*", "*maşgala gurmak*", "*öý gurmak*" deyimlerinin tek ürünü "*öýlenmek*" fiilidir. Bu ürünü Türkmence sözlüklerden de takıp edebiliriz.

DURMUŞ GURMAK: öýlenip ýa-da durmuşa çykyp, maşgalalay ýaşap ugramak, öýli-işikli bolmak.[3]

MAŞGALA GURMAK: öýli-işikli bolmak, öýlenmek ýa-da durmuşa çykmak.[4]

ÖÝLENMEK: gelin alyp, öýli-işikli bolmak, maşgala durmuşyny gurmak.[5]

1 Ўзбек Тилининг Изоҳли Луғати, 1 А-Р, Москва, 1981, s. 556.

2 *Türkmen diliniň sözlügi*, II, Aşgabat 2016, s. 89-90.

3 *Türkmen diliniň sözlügi*, I, Aşgabat 2016, s. 305.

4 *Türkmen diliniň sözlügi*, II, Aşgabat 2016, s. 90.

5 *Türkmen diliniň sözlügi*, II, Aşgabat 2016, s. 197.

Türkmen sözlüklerinin de açık şekilde ifade ettiği gibi Türkmenlerde ailenin temel yapısı öýdür 'evdir'.

Türkmence Sözlükte altı anlamı açıklanmış olan "öý" sözcüğünün ilk anlamı ile yetineceğiz. Türkmenlerin kullandığı "öý" kelimesinin ilk anlamı şöyledir:

ÖÝ, *at.*1.Esasan dört, alty ganatdan ybarat bolup, ýokarky bölegi uk we tüýnük arkaly birleşýän, üsti üzük bilen örtülýän tegelek görnüşli ýaşaýyş jaýy"[6]

ÖÝ, 1.Esasu tärimlerden ybarat, ýokarky bölegi uk we tüýnük arkaly birleşýän, üsti keçe örtülen tegelek görnüşli ýaşalýan jaý."[7]

Türkmenlerdeki "öý" (ev) kelimesi genelde dört sözcükle sıfatlandırılmaktadır:

1.Ak öý; 2.Gara öý; 3.Garry öý. 4. Atasy öý. Bu deyimler evin kullanımıyla ilgilidir.

Ak öý, genelde yaşam için kullanılan ev; evlendikten sonra velilerin gençlere (yeni evli oğlan ile geline) vermek amacıyla kurulmuş olan yeni ev.

Gara öý, genelde göçebelerin kullandığı ev; hayvancılıkla uğraşanların yanlarında taşıdığı ev.

Garry öý, ailede aile reisinin, anne ve babanın yaşadığı ve kendi çocuklarına veya akrabalarına miras bıraktığı ev.

Atasy öý, (kızlar için) evlendikten sonra kızın doğup büyüdüğü evi böyle adlandırılır.

Öý, eskide olduğu gibi günümüzde de Türkmenlerin yaşam kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Türkmenlerin ak öýi, ağaç ve keçe sanatının birleşmesinden ortaya çıkan muhteşem bir eserdir. Türkmen yaşamının başlangıç noktası da, son noktası da bu öý ile ilişkilidir. Uçsuz bucaksız Karakum'da dünyaya yeni gelen çocuk bu evde gözünü açar, hayata gözlerini yuman kişi de bu evden son yolculuğuna uğurlanır. Vefat eden kişinin defin edileceği yerin adına da öý, jaý derler Türkmenler. İçerideki ve dışarıdaki

[6] *Türkmen diliniň sözlüği*, Aşgabat 2016, s. 121.

[7] *Türkmen diliniň sözlüği*, Aşgabat 1962, s. 500.

öý diye ikiye ayırırlar. Defnetmek eylemi yerine de genelde "jaýlamak", "ýerlemek" fiilleri kullanılır.

Eskide olduğu gibi günümüzde de Türkmenlerin yaşam kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Türkmenlerin ak öýi, ağaç ve keçe sanatının birleşmesinden ortaya çıkan muhteşem bir eserdir. Bunun Türkmenistan'daki son bir örneği de eski Selçukluların başkenti Merv'de (günümüzdeki ismine göre Marı'da) yapılmıştır. Söz konusu Türkmen ak öýi, Guinness Rekorlar Kitabına girmeyi başarmıştır.

Bugün Merv örneğindeki gibi Türkmenlerin büyük ak öýleri Türkmenistan'ın her bir ilinde inşa edilmektedir. Bu evler ise ecdatlarımızın tarihin derinliklerinden nesilden nesle aktararak getirdiği mirasa sahip çıktığımızın bir göstergesidir. Türkmen ak evinin ne zaman ortaya çıktığını kesin olarak bilmiyoruz. Ama Türkmen'in kendinin ortaya çıktığından beri ak öý ile beraber olduğu kesin. Çünkü Türkmen o evde yaşadı, o evde doğdu, o evde büyüdü, kendi tarihini o evde yazdı. Genel konumuz tarih ile bağlamak için şöyle bir soruyu ortaya atmayı isabetli bulduk. O ev, nasıl bir ev idi? Bu sorumuzun yanıtını geçmişin en eski dönemlerine ait kaynaklardan arayacağız. İşte bunun yanıtı:

"kerekü: içi: ne: teg: ol: tüğünüki: ne: teg: ol: közünükki: ne: teg: körüklüg: ol: eğni: neteg: edgü: ol: bağışı: ne: teg: bar: ol: tir: ança: bilinler: ayıg: edgü: ol:"[8]

Bilindiği gibi bu metin (yukarıdaki soruya vereceğimiz yanıt) eski Irk Bitig kitabından alınmıştır. Bu kitap hakkında Fuzuli Bayat şöyle yazar: *"Şehir kültürünün sözlü*

[8] Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara 1994, s. 269.

abidesi olan Irk Bitig, IX. yüzyılda Göktürk alfabesi ile yazıya alınmış ve iyi-kötü zıtlığı üzerine kurulmuş fal kitabıdır."[9]

Makalenin yazarına göre, Irk Bitig eserinde karışık cümlelere fazla rastlanmasa da cümlede iç paralelizm yeteri kadar kullanılmıştır. Tabii ki Irk Bitig metninde bazen cümlenin sınırlarını muayyenleştirmek mümkün olmasa da paralelizmin bu tipi açık şekilde görülür. Mesela, 18.fasılda metnin iç paralelizmi açık şekilde görülür:

Kerekü içi ne teg ol

Tüğünüki ne teg ol

Közünükki ne teg körüklüg ol

Eğni ne teg edgü ol

Bağışı ne teg?

Bar ol tir

Ança bilinler

Ayıg edgü ol.[10]

Tercümesi:

Çadırın içi nasıldır?

Tütsü yeri (bacası) nasıldır?

Pencereleri nasıl görünüşlüdür?

Damı ne kadar güzeldir?

Bağları nasıldır

Vardır der.

Böyle bilin.

Çok iyi o.

(Çadırın içi nasıldır? Onun duman deliği nasıldır? Pencereleri nasıldır? Manzarası, damı nasıldır? İyidir. İpleri nasıldır? Vardır. Bunu biliniz fena iyidir bu.)[11]

Bizim için bu metnin tercümesine asla gerek yoktur. Çünkü bu metin Türkmence bir metindir. Metinde eski Türkmen ak evinin en önemli olan 5 tane parçasından bahsedilmektedir. 1.***Kerekü***; 2.***Tüğünük***; 3.***Közünük***; 4.***Eğin***; 5.***Bağış***.

---

[9] Fuzuli Bayat, "Irk Bitig Metninin Poetik Yapısı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 2006, Ankara 2006, s. 39.

[10] Orkun, *Eski Türk*, s. 269.

[11] Bayat, "Irk Bitig Metninin, s. 54-55.

"… iyi-kötü zıtlığı üzerine kurulmuş fal kitabıdır" denilen Irk Bitig metninde geçen bazı fonetik değişikliğe uğrayan bu beş öz Türkçe kelimeleri Türkmenlerin aile yapısıyla bağlamaya çalışacağım.

KEREKÜ. Bu sözcük Türkmen Türkçesinde Gerege şeklinde kullanılır. Sözlükteki açıklaması şöyledir:

"GEREGE, *at*. Göçülende tärim, uk, çagaryk ýaly öý goşlary ýüklenýän ýük."[12]

"TÄRIM, *at*. Gara öýüň daýanç merkezi, diwary bolup hyzmat edýän hem-de uklaryň aşaky ujy berkidilýän gözenek agaç, enjam."[13]

Türkmen ak öýünün (evinin) alt kısmını oluşturan tärimin gerilmesini, yayılmasını ve toplanmasını sağlayan ağ örgü şeklinde olan kanadıdır. Tärim kanatlarının sayısı evin büyüklüğüne göre değişir. Genelde, Türkmen ak evlerinin dört, altı ve sekiz kanatlı olduğu söylenilir. Bunlardan çok kullanılanı dört kanatlı, altmış başlı (oklu: *Altmyş başly ak öý…*) olan evdir. Gerege, söğüt, tal ağaçlarından yapılır.

Türkmen aile yapısında Gerege erkeği sembolize eder. Başka bir deyişle Geregenin evin alt kısmının temelini oluşturduğu gibi, erkek de ailenin alt yapısını oluşturacaktır. Neden Gerege ile erkek sembolik olarak aynı kafese konuldu? Çünkü erkek ailede yapılması zorunlu olan bütün yükümlülüğü üstlenir. Bu nedenle evin üst kısmı Geregenin üzerindedir. Türkmen ak öýünün (evinin) Geregesinin kanatlarını oluşturan Tärimlerin birleşmesinden daire biçimindeki yuvarlak şekil ortaya çıkar. Evin diğer bütün parçaları bu şeklin üzerinde yer alır.

Türkmen ak öýünün (evinin) Geregesinin kanatlarını oluşturan Tärimlerin birleşmesinden daire biçimindeki yuvarlak şekil ortaya çıkar. Evin diğer parçaları

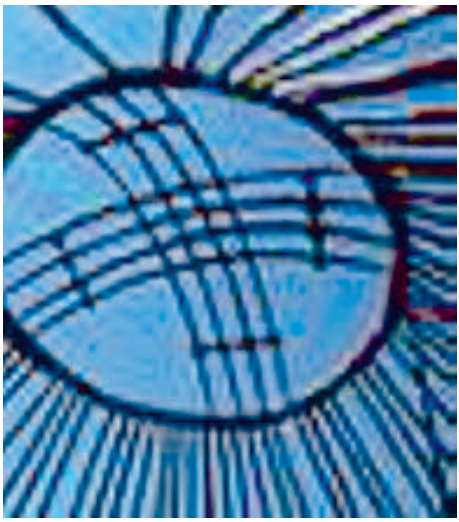
[12] *Türkmen diliniň sözlüği*, I, Aşgabat 2016, s. 428.

[13] *Türkmen diliniň sözlüği*, II, Aşgabat 2016, s. 403.

bu şeklin üzerinde yer alır. Sonuçta Tüynük de Uk da evin temeli olan bu yuvarlak şeklin üstünde yerleştirilir. Bundan dolayı Gerege, ailenin bütün sorumluluğunu üzerine alan Erkek ile sembolik olarak eşdeğerliğe sahiptir.

TÜGÜNÜK. Bu kelime günümüz Türkmen Türkçesinde Tüynük şeklinde kullanılır. Sözlükteki açıklaması şöyledir:

"**TÜÝNÜK**, *at*. Gara öýüň uklaryny birleşdirýän ýokarky tegelek bölegi."[14] Türkmen aile yapısında Tüynük kadını temsil eder.

Ak evin tepesinde bulunan kısmına Kırgızlar "tündük" diyorlar. Kırgız gazetesinde yayımlanmış bir makaleye göre Tündük, ak evin en önemli yerlerinden birisi olup, uçsuz bucaksız evreni simgelemekte, Dünya'yı ısıtan ve âleme nur saçan güneş ışıkları boz üye buradan girmekte ve geceleyin ay ışığı yine buradan girmekte ve yıldızlar seyredilmektedir. Ortada bulunan ve "oçok" adı verilen ocağın dumanı buradan göğe yükselmektedir. Tündük'ün ise "Kök-Tengri" (Gök Tanrı) inancından geldiği sanılmaktadır. Kırgızların en ağır beddualarından birinin "ocağın sönsün, evin yıkılsın" anlamındaki "tündügü tüşkür" olması Tündük'ün Kırgızlar için önemini göstermektedir.[15]

Birçok dillerdeki sözlükleri tarayan genç Kırgız akademisyeni Nurgül Moldalieva'nın fikrine göre, Kırgızcada *tündük* kelimesinin birçok anlamı mevcuttur. Ancak kelimenin bazı anlamlarının "keçe çadırının yuvarlak penceresi, kubbesi" anlamıyla herhangi bir bağının olmadığı, bunların daha çok *tün* "gece" kelimesiyle ilişkili olduğu, dolayısıyla Kırgızcanın söz varlığında eş sesli iki tane *tündük* kelimesinin bulunduğundan söz açmış.[16]

Türkmen ak evinin yapımında Tüynük'e üstten yer verilmektedir. Böyle yapılmasının nedenlerinden biri de şudur, yani aile ile ilgili bütün şeylere yukarı seviyede

[14] *Türkmen diliniň sözlüği*, II, Aşgabat 2016, s. 430.

[15] Эркин Too, 2000, s. 209.

[16] Nurgül Moldalieva, "Kırgız Kültüründe 'Cıgaççılık (Marangozluk)' ve 'Boz Üy' ile İlgili Kelimeler Üzerine", *Kültürümüzde Marangozluk*, IV, S.2-2, 2012, s. 8.

gözetmenlik yapmasından (korumak, bakmak, özen göstermek) kaynaklanmaktadır. İkinci bir nedeni ise Tüynük kelimesinin kökü ile bağlantılı olabilir. Türkmen Türkçesinde kızların evlenmesiyle ilgili "baş salmak", "başına gıňaç daňmak", "başını çatmak" gibi deyimler de bu konuda dikkate alınması gereken deyimlerdir. Dolaysıyla, bizim fikrimize göre bu kelimenin (tüğünük /tüynük/tündük) içinde "düğmek, bağlamak" gibi fiillerin de izleri olabilir.

Türkmenleri arasındaki tarihin derinliklerinden gelen bir rivayete göre, eski zamanlarda düğünden önce yapılan geleneklerden biri olan kız görmeye gitmek için "öy görmäge gitmek" (ev görmeye gitmek) deyimi kullanılmış. Oğlunu evlendirmek isteyen karı koca komşu Türkmen köyüne ev görmeye giderler. Kız taraf misafirlerini iyi şekilde karşılamış. Yemek yemişler çay içmişler, sohbeti eve getirmişler. O sırada kız kap kaçakları alıp evden dışarıya çıkmış. Kızın annesi oğlanın anasına *"Nähili, biziň öýümizi haladyňyzmy?"* (Nasıl bizim evimizi beğendiniz mi?) demiş. Bu deyimin gerçek anlamı şöyledir: "Kızımızı beğendiniz mi?" Oğlanın annesi düşünmüş taşınmış sonunda kendi görüşünü şöyle şekilde anlatmış: *"Tüweleme, öýüňiz öý jan eken, ýöne ýekeje kemçilijegi bar eken-dä. Dogrusyny aýtsam, çagarygy gyşygrak ýaly…"* (Maşallah eviniz çok güzel bir evmiş, fakat bir küçük kusuru da varmış, maalesef. Gerçeğini söylemek gerekse, duman deliği biraz ergimiş) demiş. Bunun anlamı, kızınız çok güzel kızmış, ama gözü biraz şaşıymış demektir. Durumu duyan kız sofrayı toplamak bahanesi ile eve girer ve sofrayı toplayıp kapıya yettiğinde yavaşçadan *"Çagarygy gyşyk bolsa-da tüssesi dogry çykýandyr"* (Duman deliği eğri olsa bile tütsüsü doğru çıkar) diye fısıldamış. Bunun anlamı gözü şaşı olsa bile edebi terbiyesi, haysiyeti doğrudur. Bu durumu annelerin ikisi de duymuş ve böylece oğlanın annesi kızı beğenmiş, sonunda kızı istemeye tekrar geleceklerini söylemişler.

Görüldüğü gibi, bu rivayette geçen *"çagaryk"* kelimesi evin tüynüğünün bir parçasıdır ve söz konusu rivayete göre sembol olarak kadının gözünü temsil etmektedir.

Bu kelime diğer Türk lehçelerinde de bulunur. Kırgızca Sözlüklerde bu sözcüğün dört anlamı verilmiştir: "1. Keçe çadırın *tündük*'üne çapraz olarak takılan eğik değnekler; 2. Keçe çadırın *tündük*'ü; 3. Lambanın yuvarlak kapağı; 4. *Batken ağ.* Kuyruğu ensesine kadar eğik olan bir çeşit akrep"[17]

Diğer Türk Lehçelerinde ise şu şekillerde geçmektedir: **Başk.** *sağıraḳ* "keçe çadırın çemberi" [http://yrts.ru/structure/]; **KKalp.** *şañaraḳ* "1. Verhnıy kupol yurtı (Keçe çadırın tepesindeki kubbesi); 2. Hozyaystvo, dom, sem'ya (ev, aile)" [Baskakov ed. 1958: 725]; **KTat.** *çaġaraḳ* "1. Dımohodnaya truba (Duman deliği); 2. Krater"

[17] Yudahin, 1985, II, s. 344; Abduldayev ed. 1969, s. 680; Karasayev, 1986, s. 275; Mukambayev, 2009, s. 1022.

[Useyinov 2005: 296]; **Kzk.** *şañıraḳ* "ostov yurtı (keçe çadırın iskeleti); verhnyaya çast' yurtı (çadırın tavanı); domaşniy oçag (ev ocağı); sem'ya (aile); dom (ev)"[18]; **Nog.** *şagarak* "Dımohodnaya truba yurtı (*Pletyonaya iz hvorosta i obmazannaya glinoy*) (Keçe çadırın duman çıkan deliği)" [Baskakov ed. 1963: 400]; **Özb.** *çaŋġaroḳ* "verhniy obod konusoobraznoy çasti yurtı; kupol yurtı (keçe çadırın kubbesi)."[19]

Türkmen ak evinin temeli olan Gerege / Tärim (ERKEK) ile Tüynük'ü (KADIN) birbirine bağlamak için üçüncü bir unsur şarttır. Demek, evin ev olması için sadece Gerege / Tärim ile Tüynük yetmiyor, bunları birbiriyle bağlayan üçüncü bir parça lazımdır. Sözünü ettiğimiz bu element ise Uk'tur. Uk sembolü evlilikte karı koca ilişkisini temsil eder.

Böylece, kerekü'nün üç temel sembolü bulunmaktadır:

1.GEREGE/TÄRİM,

2.TÜYNÜK,

3.UK.

Ailede de üç tane önemli unsur vardır:

1.ÄR /ERKEK,

2.AYAL /KADIN,

3. KARI KOCA İLİŞKİSİ.

Sonuçta, Türkmen ailesinin temelinde eski ecdatlarımızın ak evinin yattığı bir gerçektir. Bunun izlerini bütün Türk Dünyasına yayılan tek bir "öylenmek" fiilinde de görmek mümkündür:

Azerbaycan Türkçesi: "**ev** + länmäk"; Başkurt Türkçesi: "**öy** + läniv"; Kazak Türkçesi: "**üy** + lenüv"; Kırgız Türkçesi: "**üy** + lönüü"; Özbek Türkçesi: "**üy** + länmåq"; Tatar Türkçesi: "**öy** + länü"; Türkiye Türkçesi: "**ev** + lenmek"; Türkmen Türkçesi: "**öy** + lenmek"; Uygur Türkçesi: "**öy** + länmäk"; Hakas Türkçesi: "**ib** + lenerge"…

Sonuç

Eski Türkmen çadırı (evi), onun yapısı ile ilgili çok sayıda semboller bulunmaktadır, bunlardan bazılarının neyi temsil ettiklerini Türkmenler şöyle şekilde açıklarlar:

[18] Bektayev 2007, s. 238.

[19] Akobirov ed. 1988: 533.

1) TÄRİM (evin alt kısmı, ahşaptan yapılan parçaları) ile TÜYNÜK (evin üst kısmı, ahşaptan yapılan yuvarlak biçimdeki çember, ağaçtan halka), UK'un (birleştirmek amaçlı ağaç çubukların her birine verilen ad) yardımıyla birleştirildiği zaman evin yapısında gözenekler oluşur. Bu sembol, ailede çocuğu temsil eder. 2) ÜZÜK = DURLUK – aile kıyafetlerini temsil eder. 3) SERPİK- aile ferdinin, genelde üstte yer aldığından dolayı kadının örtüsünü temsil eder. 4) ÇAGARIK –aile ferdinin genelde ev yapımında üstte yer aldığı için kadın güzelliğinin timsalidir. 5) EĞİN – ailede eğitimi, okuma, yazmayı temsil eder; 6) KAPI, EŞİK, EŞİKSÖYE –ailedeki misafir severliğin simgesi; 7) DÜZÜYÜP – karı koca ilişkisini, evliliğin sağlamlığını temsil eder; 8) OCAK – ailedeki hayatı, yaşamı ve onun devamlılığını temsil eder; 9) TAGAN (sacayağı) – ailedeki devletliliği, mutluluğu temsil eder; 10) KAZAN –ailedeki bereketliliği temsil eder vs.

İlk aldığımız "kerekü" örneğine göre incelememizin sonucunu şöyle özetleyebiliriz: Türkmen aile yapısı sağlam bir inşaat sembolizmine dayanmaktadır. Başka halklarda benzeri bulunmayan bu binanın ustası da Türklerdir. Aile yapısının temel taşının tercihi konusunda Türkmenlerin kendi yaşam tarzından asla uzak olmadığı görülmektedir. Türk lehçelerinin hepsinde "ev" isminden yapılan fiil (evlenmek), başköşe adı verilen "tör", "töre geçiň" (törlötünüz) (Türkmen, Kırgız, Özbek, Kazak.. Lehçelerinde) ilgi çekicidir.

KAYNAKÇA

Butanayev, V. Y., *Tradishionnaya Kultura i Bıt Hakasov*. Abakan 1996, s. 47–68.

Çoruhlu, Yaşar, "Türk Sanatında Av Sembolizmi", *Arkeoloji ve Sanat*, 76, Ocak-Şubat, 1994 s. 13.

--------, "Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerine 'Gök' ve 'Yer" Sembolizmi Açısından Bir Bakış", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 87, İstanbul 1994, s. 17–42.

--------, "Göktürk Sanatında Dini Nitelikli Heykeller ve Tasvirler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2000*, Ankara 2001, s. 95–146.

Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi, Çvr. Besim Atalay, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, I cilt, 1992.

Ersoy, Necmettin, *Semboller ve Yorumları* (Bölüm I-III), İstanbul 2000.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, C. I-II, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991.

Moldalieva Nurgül, "Kırgız Kültüründe "Cıgaççılık (Marangozluk)" ve "Boz Üy" ile İlgili Kelimeler Üzerine", ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, *Kültürümüzde*

Marangozluk, Yıl IV, S. 2-2, Temmuz 2012.

Orkun, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Öğel, B., *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Sembi Nurbolat, Tatlıcan Nezih, "Kokşetav Yoresi Kece Cadırları (Kiyiz Uyler)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, C. 10, S. 50, 2017, s. 331-339.

Stebleva, İ. V., "Eski Türkçe Fal Kitabı IRK BİTİĞ'de Sembollerin Kavramsal Temeli" Rusçadan Çeviren: Dr. Halil İbrahim Usta, *Türkoloji Dergisi*, XIV. C. 1, Ankara 2001, s. 195- 212.

Türkmen Diliniň Sözlügi, Aşgabat 1962.

Yıldız, Naciye, "Somut ve Soyut Kültürel Miras: Bozüy", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S.2, 2007, s. 7–30.

Gül, Yavuz Ercan, "Kırgız Türklerinde "Boz Üy" (Çadır) Geleneği", *Gazi Türkiyat*, Güz/17, 2015, s. 113-120.

Mass Media of Independent Kazakhstan About Relations with Turkey and Turkish Culture

Sharipa Nurzhanova[*], Nikolay Zykov[**],
Dauren Dyussebayev[***]

Abstract

Historical realities, geopolitical status determine the special position of Kazakhstan in the Central Asian region. This finds an adequate reflection in the foreign policy of the republic, in the doctrine of mutual relations with the countries of near and far abroad formed by it. Setting itself the goal of exploring the cultural ties between Kazakhstan and Turkey in covering Kazakhstani media, the authors consider the following tasks: to study the history of the development of relations between Turkey and Kazakhstan, to assess the internal political development of Kazakhstan and Turkey, and to show in their study the reasons for the increased interest Kazakhstan to the development of relations with Turkey. The authors draw conclusions about the availability of Kazakhstan's interest in developing relations with Turkey. The authors also come to the conclusion about the existence of various periods in the development of Kazakh-Turkish relations in 1991-2017. And the varying degree of influence of these relations on the process of reforming society in Kazakhstan. The authors conducted an in-depth study of media coverage of Kazakhstan's policy aimed at creating a climate of peace and trust in the Central Asian region, its peace-loving activities in international organizations; a description of the prospects for Kazakh-Turkish cooperation and its role in the process of economic and political stabilization in Central Asia. Scientific works of Kazakh and Turkish scientists have been studied.

[*] Al-Farabi Kazakh National University.
E-posta: nurgans61@gmail.com
[**] Moscow Lomonosov State University
E-posta: nzykov234@gmail.com
[***] Al-Farabi Kazakh National University.
E-posta: ddk74@mail.ru

Improving mutually beneficial good-neighborly relations with foreign partners, their constant deepening is a guarantee of peaceful development of Kazakhstan, a guarantee of security in the region. The scientific novelty of the study is determined by the fact that it is actually the first and so far the only comprehensive work devoted to the study and analysis of one of the new directions of Kazakhstan's foreign policy - relations with Turkey, carried out in the main political, economic and cultural fields. And also, it should be specially noted that when implementing the policy of rapprochement with Turkey, Kazakhstan proceeds mainly from economic and political expediency, approaching this issue from the standpoint of reasonable pragmatism and taking into account national interests. The Kazakh leadership believes that the community of spiritual values, language and culture of the peoples of Kazakhstan and Turkey is not a sufficient basis for the comprehensive integration of the two countries in the political and economic sphere. The relations of the brotherhood of the two countries can be discussed in the case when it concerns contacts in the cultural sphere. As the Kazakh media reported, the cultural contacts between the two countries are constantly deepening. The authors give examples of such contacts in various fields. Cooperation in the field of culture allows the two countries to better understand each other, to bring to a new, higher level, cooperation in the economic field, to more effectively interact in the sphere of international politics.

Key words: *geopolitical relations, politics, culture, mass media of Kazakhstan.*

Bağımsız Kazakistan'ın Türkiye ile İlişkileri ve Türk Kültürüne Dair Kitle İletişim Araçları

Özet

Tarihsel gerçekler, jeopolitik konum, Kazakistan'ın Orta Asya bölgesindeki özel konumunu belirlemektedir. Bu, cumhuriyetin dış politikasında, onun tarafından oluşturulan yakın ve uzak ülkelerle karşılıklı ilişkiler doktrinde yeterli bir yansımayı buluyor. Yazarlar, Kazakistan medyasını kapsayan Kazakistan ile Türkiye arasındaki kültürel bağları keşfetmenin amacını belirleyerek, Türkiye ve Kazakistan arasındaki ilişkilerin gelişim tarihini incelemek, Kazakistan ve Türkiye'nin iç siyasi gelişimini değerlendirmek, Kazakistan'ın Türkiye ile ilişkilerin gelişmesine artan ilginin nedenlerini kendi çalışmalarında göstermek. Yazarlar Kazakistan'ın Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye olan ilgisinin varlığı hakkında sonuçlar çıkarıyor. Yazarlar, aynı zamanda Kazak-Türk ilişkilerinin gelişmesinde çeşitli dönemlerin varlığı konusunda

1991-2017 yılları arasında bir sonuç elde ettiler. Ve bu ilişkilerin Kazakistan'daki toplumu reform sürecine etkisinin derecesi. Yazarlar Kazakistan'ın Orta Asya bölgesine barış ve güven ortamı yaratma politikası, uluslararası örgütlerdeki barışseverlik faaliyetleri ile ilgili medyanın kapsamlı bir incelemesini yaptı; Kazak-Türk işbirliğinin geleceği ve Orta Asya'daki ekonomik ve siyasal istikrara kavuşma sürecindeki rolü hakkında bir açıklama. Kazak ve Türk bilim adamlarının bilimsel çalışmaları incelenmiştir.

Yabancı ortaklarıyla karşılıklı yarar sağlayan iyi komşuluk ilişkilerini geliştiren sürekli derinleşme, bölgede bir güvenlik garantisi olan Kazakistan'ın barışçıl bir gelişiminin garantisidir. Araştırmanın bilimsel yeniliği, Kazakistan'ın dış politika - Türkiye ile ilişkilerinde ana yönelimde yapılan yeni yönlerden birinin incelenmesine ve incelemesine ayrılanın ilk ve şimdiye kadarki kapsamlı kapsamlı çalışması olması gerçeği ile belirlendi Siyasi, ekonomik ve kültürel alanlar. Ayrıca, Kazakistan, Türkiye ile yakınlaşma politikasını uygularken esas olarak ekonomik ve politik çıkarlardan, makul pragmatizm açısından ve ulusal menfaatleri dikkate alarak bu konuya yaklaştığını belirtmek gerekir. Kazakistan liderliği, Kazakistan ve Türkiye'nin halklarının manevi değer, dil ve kültür topluluğunun, iki ülkenin siyasi ve ekonomik alanda kapsamlı bir şekilde entegrasyonu için yeterli bir dayanak olmadığına inanmaktadır. İki ülkenin kardeşlik ilişkileri, kültürel alanda temaslarla ilgili olduğunda ele alınabilir. Kazak medyasında çıkan haberlere göre, iki ülke arasındaki kültürel temaslar sürekli olarak derinleşiyor. Yazarlar, çeşitli alanlarda böyle temaslara örnek veriyorlar. Kültür alanındaki işbirliği, iki ülkenin birbirlerini daha iyi anlamasına, ekonomik alanda yeni, daha üst bir seviyeye, işbirliğine, uluslararası siyaset alanında daha etkili bir şekilde etkileşime girmesine olanak tanıyor.

Anahtar Kelimeler: *jeopolitik ilişkiler, siyaset, kültür, Kazakistan'ın kitle iletişim araçları.*

Historical realities, geopolitical status determine the special position of Kazakhstan in the Central Asian region. This finds an adequate reflection in the foreign policy of the republic, in the doctrine of mutual relations with the countries of near and far abroad formed by it. Setting itself the goal of exploring the cultural ties between Kazakhstan and Turkey in covering Kazakhstani media, the authors consider the following tasks: to study the history of the development of relations between Turkey and Kazakhstan, to assess the internal political development of Kazakhstan and Turkey, and to show in their study the reasons for the increased interest Kazakhstan to the development of relations with Turkey. The authors draw

conclusions about the availability of Kazakhstan's interest in developing relations with Turkey. The authors also come to the conclusion about the existence of various periods in the development of Kazakh-Turkish relations in 1991-2017. And the varying degree of influence of these relations on the process of reforming society in Kazakhstan. The authors conducted an in-depth study of media coverage of Kazakhstan's policy aimed at creating a climate of peace and trust in the Central Asian region, its peace-loving activities in international organizations; a description of the prospects for Kazakh-Turkish cooperation and its role in the process of economic and political stabilization in Central Asia. Scientific works of Kazakh and Turkish scientists have been studied.

Improving mutually beneficial good-neighborly relations with foreign partners, their constant deepening is a guarantee of peaceful development of Kazakhstan, a guarantee of security in the region. The scientific novelty of the study is determined by the fact that it is actually the first and so far, the only comprehensive work devoted to the study and analysis of one of the new directions of Kazakhstan's foreign policy - relations with Turkey, carried out in the main political, economic and cultural fields. And also, it should be specially noted that when implementing the policy of rapprochement with Turkey, Kazakhstan proceeds mainly from economic and political expediency, approaching this issue from the standpoint of reasonable pragmatism and taking into account national interests. The Kazakh leadership believes that the community of spiritual values, language and culture of the peoples of Kazakhstan and Turkey is not a sufficient basis for the comprehensive integration of the two countries in the political and economic sphere. The relations of the brotherhood of the two countries can be discussed in the case when it concerns contacts in the cultural sphere. As the Kazakh media reported, the cultural contacts between the two countries are constantly deepening. The authors give examples of such contacts in various fields. Cooperation in the field of culture allows the two countries to better understand each other, to bring to a new, higher level, cooperation in the economic field, to more effectively interact in the sphere of international politics.

Economic Basis of Relations

The process of establishing relations between Kazakhstan and Turkey took place during the period from 1992 to 1999. Turkey was one of the first states to formalize relations officially with Kazakhstan in March 1992. The subsequent official visits and meetings of President Turgut Ozal to Kazakhstan in 1993. And President N.

Nazarbaev to the Republic of Turkey in 1994 expanded and strengthened the framework economic, political, cultural relations. The signing by Ankara and Astana of a package of important interstate agreements and treaties provided an opportunity for the consistent development of both contacts at the diplomatic level and trade and economic relations

A new stage of relations began in 1999. President of Kazakhstan N.A. Nazarbayev addressed the General Assembly of the United Nations (UN) with a proposal to establish a security system in the Asian region. He proposed to convene the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA). This initiative was supported by Moscow, Beijing, Delhi, Ankara, Islamabad, Ulan Bator, Kyrgyzstan and Tajikistan. Active participation was made by Iran, Egypt and Israel. Meeting on September 14, 1999 in Almaty, the leaders of 14 countries signed the "Declaration of Principles Regulating Relations between the CICA Member States for the Establishment of Security Institutions".

Another impulse of the relationship between the Republic of Kazakhstan and the Republic of Turkey was received after the statement of the leaders of the states on the development of the strategic partnership between Astana and Ankara. This initiative was announced during the official visit of President Nursultan Nazarbayev to Turkey in May 2003 and was confirmed during bilateral meetings between N. Nazarbayev and the newly elected Turkish President Ahmet Sezer at the NATO summit in Istanbul in June 2004.

The most important sphere of relations between the two countries was the economy. In the field of regional cooperation, activities in the Economic Cooperation Organization (ECO), which in the future can become a guarantor uniting the potential of the countries of Central Asia and the Middle East. Strengthening of the sovereignty of Kazakhstan, expansion of its participation in international affairs is the responsibility of active cooperation with the Organization of the Islamic Conference (OIC).

President of Kazakhstan N.A. Nazarbayev addressed the General Assembly of the United Nations (UN) with a proposal to establish a security system in the Asian space. He spoke about the convening of the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA). This initiative was supported by Moscow, Beijing. Delhi, Ankara, Islamabad, Ulan Bator, Kyrgyzstan and Tajikistan. Active participation was made by Iran, Egypt and Israel. Meeting on September 14, 1999 in Almaty, the

leaders of 14 countries signed the "Declaration of Principles Regulating Relations between the CICA Member States for the Establishment of Security Institutions.

Kazakhstan faces the task of using considerable potential of political, economic, cultural cooperation with Turkey both bilaterally and within the framework of international organizations of the OSCE, CICA, ECO. The development of transport communications and the ability of Kazakhstan to enter the world market is affected by the implementation of projects for the transportation of oil and oil products through the territory of Turkey. A project called "Aktau-Baku-Tbilisi-Ceyhan" is being developed to transport hydrocarbons. At present, in the use of fuel and energy resources by states, the principles of protecting one's own interests prevail. Taking into account the common interests of the governments of Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan on April 5, 1996. This agreement will resolve the issues of mutual supply of electricity, gas, coal and oil products, the convergence of price and tariff policy and fuel and energy complex. [6] Cooperation in the investment sphere is actively developing. According to the National Bank of the Republic of Kazakhstan, during the period from 1993 to March 2009, the inflow of direct investments into Kazakhstan amounted to more than $ 838 millio.

Political and cultural contacts

Today in Turkey Nursultan Nazarbayev is called "Kazakh Ataturk", emphasizing the role of the first President of Kazakhstan in the formation of state independence. The President of the Republic of Kazakhstan enjoys great prestige and deep respect from the Turkish people. At the highest level, his unconditional authority and leadership in the Turkic world are recognized. On the initiative of the Turkish side in the territory of Turkey monuments to the figures of the Kazakh people are established: Abay, Abylai-khan, M. Zhumabayev, M. Auezov, Kabanbai Batyr.

For the Turkish diaspora, the opening of the monument to Mustafa Kemal Ataturk on Kazakhstani land was a big and important event. For ethnic Turks of Kazakhstan it became a pride that the President opened the first outside of Turkey monument Ataturk, majestically erected near the Ishim River, in the capital of the republic-Astana.

Cooperation in the field of education and science

It is widely covered in the press of Kazakhstan by the cooperation of the Republic of Kazakhstan and the Republic of Turkey in the field of education. According to the

Council of Higher Education of Turkey, from 1992 to the present, 2,991 Kazakhstani students were trained free of charge in higher and other educational institutions in Turkey. The universities of the two countries establish direct links. 24 Kazakh-Turkish lyceums, a private university named after S. Demirel in Almaty and the International Kazakh-Turkish University (ICST) named after H.A. Yassaui are successfully functioning in Turkestan.

On May 21, 2003, during the official visit of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev, a Abay-school was opened in Istanbul. A special place in the expansion of cultural and humanitarian cooperation is the participation of representatives of the parties in cultural and jubilee events, the continuation of the practice of exchanging creative delegations, the development of sister cities between the cities and regions of the two countries.

By the decision of the Government of Turkey it is planned to start financing the construction of a new mosque in Turkestan.

An important issue of cultural cooperation was the issue of providing space for the Turkish cultural center in Almaty. He was touched several times at a meeting of the Minister of Culture of the Republic of Kazakhstan T. Mamashev and Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Turkish Republic K. Tamkent on July 27, 1995.

In 1996, when in accordance with the agreement the Ministry of Culture of the Republic of Kazakhstan handed over to the Turkish Embassy the building, which began functioning on September 10, 1997, after the restoration by the Turkish construction company.

At present, the Turkish Cultural Center has opened a library, courses on teaching the Turkish language are working. Also in the center can provide information about training in the Turkish Republic, on the state system, history and cultural traditions of Turkey. This center directs scientists and music-folklore groups to participate in events held in the Republic of Turkey, facilitates the attraction of sponsorship for the publication of journals and books on the Turkic culture

Further development of relations between the two countries

The new visit of the head of the Turkish Republic Erdogan to Kazakhstan took place in September 2017. The purpose of the visit is to strengthen relations

between the two countries. From September 8 to 10, Turkish President Recep Tayyip Erdogan paid an official visit to Kazakhstan, where he met with President Nursultan Nazarbayev, and also participated in the opening of the summit of the Organization of Islamic Cooperation on Science and Technology. Sources of the Turkish press reported that the presidents of the two countries planned to discuss the difficult situation with the Muslim community in Myanmar, the issues of bilateral cooperation, as well as the problems of coordination of joint actions of the two countries in the fight against terrorism.

Recently, the ties between Turkey and Kazakhstan have grown stronger, especially after President Nursultan Nazarbayev personally took an active part in resolving the conflict between Ankara and Moscow after the incident with the shot down Russian pilots in Syria.

Turkey's interest in Central Asia is growing, experts say. This year, Recep Erdogan for the first time in many years visited neighboring Uzbekistan, where the Turkish business started to return after the change of power in the country. Recep Erdogan also does not miss the opportunity to identify strong ties between Ankara and Bishkek, Ashgabat and Dushanbe, making it clear that the entire Central Asian region is in the zone of its interests.

Recently, among the experts, the theory of building a kind of tripartite union between Turkey, Kazakhstan and Azerbaijan is also popular, the idea of which is ripening in Ankara. The fact that Turkey is trying to build such a line of cooperation can be evidenced by the fact that immediately after Astana, Recep Erdogan flew to Baku, where he is scheduled to hold talks with local President Ilham Aliyev. Azerbaijani political scientist Tofik Abbasov noted that in recent times there has been a lot of talk about creating a trilateral format Turkey-Kazakhstan-Azerbaijan, therefore, he did not rule out the participation of the Azerbaijani president in the upcoming summit and joining the talks. Formal reason for the meeting of the leaders, and it is already confirmed that, in addition to Recep Erdogan, Iranian leader Hasan Rouhani will also arrive in Astana, should become the first ever summit of the Organization of Islamic Cooperation in science and technology. The event was held in Astana on September 10-11. The initiative of convening the summit belongs to the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev and was announced at the 13th OIC summit in Istanbul in April 2016 and is aimed at mobilizing the efforts of the Muslim world in the development of its scientific and technological potential. Representatives of 57 countries were invited to the summit in Astana, it is already known that 80 delegations

will visit it. These are all OIC member states, observer states and representatives of a number of other international and regional organizations. Meanwhile, assessing the interest of Recep Erdogan in participating in the Astana summit, experts note that this is not only a way to strengthen ties in Central Asia, but also to show Turkey's growing role in the Islamic world. Specialist in the field of energy diplomacy, doctor of the University of Regional Studies Hankuk from South Korea Rovshan Ibrahimov noted that an important issue that will be discussed between the countries is the development of transport routes. According to him, the opening of the Baku-Tbilisi-Kars railway is expected in the near future, which can intensify transportation from China to Europe via Kazakhstan, the South Caucasus and Turkey. There are a lot of questions Rovshan Ibrahimov is convinced that, despite the rapprochement with Kazakhstan, Ankara still does not plan to actively participate in the work of the Eurasian Economic Union, let alone join it. "As for the possible membership of Turkey in the Eurasian Union, at the moment it is impossible, because Turkey is in the Customs Union with the EU, and participation in the two integration processes is unrealistic. I think that the parties will be much more active in discussing common efforts in the fight against terrorism. As is known, in the light of the terrorist attacks that took place in 2016 and early 2017, Turkey has toughened entry into the country for citizens of Central Asia, so that they do not join the members of the IGIL. The lists have been formed, according to which the persons who are prohibited from entering Turkey are identified. Kazakhstan citizens are also included in the lists, "Mr. Ibragimov said. Head of the Central Asian Institute for Strategic Studies Anna Gusarova noted that Erdogan's visit to Kazakhstan last December was canceled due to the terrorist attack in Istanbul. Now there are more questions, and the agenda is wider. This is primarily the economic relations of Turkey with Kazakhstan and other countries of Central Asia.

As for the fight against violent extremism, this issue is of a working nature, and he alone can not act as the purpose of Erdogan's visit. Although, of course, will be on the agenda", said Ms. Gusarova. The head of the club of political scientists "South Caucasus" Ilgar Velizade noted that Turkey's interest in Kazakhstan and the entire region of Central Asia has always been and remains high. And it's not just about the commonality of destinies or ethnic kinship, there is also a significant practical interest in this, which is determined by the fact that Central Asia, and in particular Kazakhstan, is the link between China and Europe. Turkey also positions itself as the main communicator for Europe with the countries of the Near and Middle East, Central Asia and further with China.

According to the expert, the implementation of the One-Belt, One-Way strategy of the multi-modal East-West and South-West routes is an important component of the development strategy for both Turkey and Kazakhstan. Therefore, the topic of these routes - increasing the transit component in the economic potential of the two countries - will occupy one of the central places in the discussion, he believes. The political scientist also suggested that the issue of including Turkey in the orbit of the EAEC will not be a priority, and, most likely, will not even rise. The expert noted that the statement of the official Ankara about the intention to join the customs territory of the Eurasian Economic Union is designed to strengthen relations with the countries entering into the union, and not to create a real joint system. The main task of Turkey is to build closer relations with Russia, Kazakhstan, Belarus, Kyrgyzstan, which are part of the EESP. If such an agreement is signed, Ankara will be able to develop bilateral relations with its trading partners and will have the status to promote its competitive products to the Eurasian markets, he suggested. The political scientist also suggested that the issue of including Turkey in the orbit of the EAEC will not be a priority, and, most likely, will not even rise. The expert noted that the statement of the official Ankara about the intention to join the customs territory of the Eurasian Economic Union is designed to strengthen relations with the countries entering into the union, and not to create a real joint system. The main task of Turkey is to build closer relations with Russia, Kazakhstan, Belarus, Kyrgyzstan, which are part of the EESP. If such an agreement is signed, Ankara will be able to develop bilateral relations with its trading partners and will have the status to promote its competitive products to the Eurasian markets, he suggested.

Ankara very carefully assesses the possibility of expanding its political influence on the region, preferring to activate levers of indirect influence and use for this purpose the counter interest of the Central Asian countries in developing cooperation with Turkey. Nobody is not going to teach anything to anyone, let alone put forward any conditions or demands. But all are interested in encouraging cooperation, including in the aspect of combating terror. Of course, recent terrorist attacks in Turkey with the participation of people from Central Asia make it necessary to classify not only people from Syria or Iraq as a potential risk group, but also from Central Asia, "he said. Political scientist Sultanbek Sultangaliyev noted that Turkey has always, since the collapse of the Soviet Union, had a stable interest in the countries of the Central Asian region, especially Kazakhstan and Uzbekistan.

Turkey has consistently maintained close political, economic and cultural ties with Kazakhstan, he stressed. "Our countries have no mutual claims, there have never been any trade or sanctions wars. Personally Nursultan Nazarbayev played an important role in the settlement of Russian-Turkish relations. Recently, we have seen the intensification of Kazakhstan's foreign policy in the Middle East region and the growing significance of our country in international relations. Kazakhstan plays an active role in resolving the Syrian crisis, in which every country that takes part in the conflict, including Russia, Iran and Turkey, has its own interests, which sometimes contradict each other. It is Astana that is the most interactive platform where the three powers of the Eastern bloc negotiate with each other. The increasingly tense plot of the Middle East crisis, as well as the problem of Nagorno-Karabakh, will, in my opinion, be the main agenda of the meeting of the two Presidents. Erdogan will try to coordinate as closely as possible all the nuances of the Turkish and Kazakh positions on these two key issues, especially considering that after Astana the Turkish president will go to Baku to meet with President Ilham Aliyev,"he concluded.

Conclusion

Adhering to the principles of multi-vector policy in foreign policy, the Republic of Kazakhstan successfully develops cooperation with the Turkish Republic in the economic, political and cultural spheres. These relations developed not always at the same pace, there were some spades with the development of relations between the two countries. However, on the whole, there is a progressive development of relations aimed at mutually beneficial partnership. These issues are widely discussed in the Kazakh press. Of course, cooperation between the two countries has a great potential for further development.

BIBLIOGRAPHY

Dusembekova G.K. Dinamika rasvitija kazakhstansko-turetskih otnoshenii. // Vestnik KazNU, 2013, No. 1, pp. 25-26.

Turetskii Kulturnyi Tsentr. // www. Idc. Nursal.kz/?um=1043904533&chaptei=1044003069.

Aktual'nye problemy vneshney politiki Kazakhstana. M., 1998.

Tokaev K.K. Diplomatija Respubliki Kazakhstan. Astana 2001.

Tokaev K.K. Pod Stjagom Nezavisimosti. Almaty 1997.

Turstia I sovremennye porblemy regionalnoy Economicheskoy Integratsii. M., 1998.

Deyatelnost sovmestnyh I inostrannyh Predprijatii na 1 janvarya 2002 g. A., 2002.

Askar Muminov Read more: http://www.abctv.kz/en/news/erdogan-priehal-v-kazahstan-ukreplyat-centralno-aziatskie-s

Kırgız Cumhuriyeti'nin Eğitim Sisteminde Okulöncesi ve Ortaöğretimdeki Değişimler

Toktomametov Almazbek Datkabakovich*

Özet

Bu bildiride Kırgız Cumhuriyetinde okulöncesi eğitim, ilköğretime hazırlık ve okul eğitimi alanında bazı yeni yasalar kabul edilmiş, uygulamalarda da değişimler, bu doğrultuda yeni programların geliştirlmesine neden olmuştur. Yeni uygulamaya konulmuş temel eğitim-öğretim programlarının, devlet eğitim standartlarının ve öğretmenler el kitaplarının özellikleri açıklanacaktır. Temel ve mesleki yetelilikler ve bu yeterliliklerin geliştirilmesi, ders amaç ve hedeflerinin tam, net ve ölçülebilir nitelikte olması, SMART kriterileri kullanarak, onları belirleme özellikleri, dersin amacı, hedefi ve dersin değerlendirilmesi arasında bağ tartışılacaktır. Öğrenci başarısını değerlendirmede kullanılan tanımlayıcı, oluşturmacı ve özetleyici değerlendirmetekniklerinden söz edilecek, onların ayrıcalığı, yararları hakkında bahsedilecektir. Ayrıca bundan sonrakii yapılacak işler, öğrencilerin haftalık, yıllık ders yüklerinin hafiflerilmesi, derslerin entegrasyonu yoluyla bazı derslerin kaldırılması, seçmeli derslerin konulması, sayısal ve sosyal alana göre eğitime geçme, açık eğitim kaynaklarının kullanılması,, interaktif dijital eğitim araçlarının geliştirilmesine ağırlık vermek, öğrencilerin not, ana baba veya öğretmen için öğreniyor gibi psikolojiden arındırma yolları ve eğitim standardının örnek öğrenciye göre hazırlanması ve uyarlanmasının önemi hakkında bazı önerilerde bulunulacaktır.

Bildiride, ülkemizde eğitim alanında olan değişimlerin yasal dökümanların incelenmesi ve uygulamaya dayalı betimle yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: *eğitim standardı, temel eğitim programı, öğrenci kzanımları, dersin amacı, değerlendirme.*

* Kyrgyz Academy of Education.
E-posta: tad63@rambler.ru, almtad@gmail.com

Changes in Preschool and School Education in The Kyrgyz Republic

Abstract

The article deals with the changes in the preschool education, the preparation of children for school and school in the normative and practical way, increasing attention to the development of new programs. And also it talks about the features of the new basic curriculum, new subject standards and teaching and methodological complexes. The article discusses key and subject standards, students' competencies and ways of their formation, and requirements for setting the course of the lessons of concrete, measurable, using SMART criteria and its relationship. It also deals with diagnostic, formative and cumulative assessment, methods of formal evaluation, the features of formative evaluation.

The article also gives recommendations in terms of reducing the number of subjects through their integration, introducing elective subjects, strengthening profile education, improving the development of interactive, digital teaching materials and learn from children not for marks and on the basis of the standard of the best student.

The article uses a descriptive methodrelying on new changes in the field of education.

Key words: *standards of education, basic curriculum, subject standards, the competencies of students, purpose of the lesson, assessing the achievements of students.*

Giriş

Günümüzde gelişmiş devetlerin deneyimlerine göz atarsak, onların gelişmişliğinin esas kriteri eğitim sistemleri olduğunu fark etmek mümkündür. Son zamanlardaki iletişim teknolojisi alanındaki hızlı gelişme ve değişimler devletin gelişmesi için insan kaynaklarının önemini ilk sırada olduğunu göztermektedir. Ancak insan kaynaklarının gelişmesi, eğitime dayalı olarak gerçekleşir. Bu yüzden gelişmeyi isteyen ülkeler eğitim sistemini çağdaşlaştırmaya özen göstermekteler. Bu yönde Kırgız Cumhuriyetinde de epey çalışmalar sürdürülmektedir.

Kırgız Cumhuriyetindeki Eğitim Alanındaki Değişimler

İlk önce Kırgız Cumhuriyetinin eğitim sistemi hakkında özetleyelim. O aşağıdaki bsamaklardan oluşmaktadır:

1. Okul öncesi eğitim
2. Okul Eğitimi
   2.1. İlköğretim
   2.2. Orta sınıf/tam olmayan ortaöğretim eğitimi
   2.3. Ortaöğretim
3. Mesleki Eğitim:
   3.1. Temel/orta dereceli mesleki eğitim
   3.2. Yükseköğretim

Okulöncesi eğitim 6-7 yaşına kadarki yaştaki çocukları kapsar. Kırgızistandaokulöncesi eğitimi Sovyetler dağıldıktan sonra 2000'li yılların başlarında %7'ye kadar düşmüştür. Şu an o günlere göre doum oranında yükselme göstermesine karşın okul öncesi eğitime çocukların %22.1'i (173 bin çocuk) sayısı çoğalmıştır. Ülkemizde son zamanlarda okulöncesi eğitime çok dikkat edilmektedir. Okulöncesi eğitim ve çocuk bakım standardı[1] hazırlanmıştır ve ona dayalı olarakçeşitli eğitim programları hazırlanmıştır. (Devlet standardı, 2012: Ekim). Şu an devlete, belediyeye ait okulöncesi eğitim kurumları yanı sıra özel ve yayladaki okulöncesi kurumlar başarılı bir şekilde çalışmaktadır. "Balalık" 3-6 yaş arası çocuk gelişimi programları hazırlanmış ve şu an kullanılmaktadır[2] (Balalık programı, 2013).

Bunların yanı sıra son yıllarda çocukları ilköğretime hazırlama programları da başarılı bir şekilde çalışmaktadır. 2006 yılında 100 saatlik çocukları ilköğretime hazırlama programı ile çalışılıyorsa, 2012 yılında o program 240 saatlik olarak geliştirilmiştir. 2015-2016 eğitim öğrtetim yılından itibaren 480 saatlik "Nariste" çocukları ilköğretime hazırlama programı ilkokula başlayacak çocukların %98'den fazlasını kapsamıştır[3] (Nariste programı, 2014).

Kırgız Cumhuriyetinde ilköğretim eğitimi (1-4.sınıf) 4 yıllık, orta sınıflar diğer bir deyişle tam olmayan ortaöğretim (5-9.sınıf) 5 yıllık, ortaöğretim sınıfı (10-11. sınıf) 2 yıllıktır. Son zamanlarda ortaöğretimin içeriğini çağa uygun yenilemek için çalışılmaktadır.

---

1 Okulöncesi eğitim ve çocuk bakımı devlet standardı, Kırgız Hükümetinin 2012 yıl, 23 Ekiim tarih ve 742 sayılı kararı.

2 "Balalık" 3-6 yaş çocuk gelişimi programı, Bişkek ….

3 "Nariste" çocukları ilköğretime hazırlama programı. –Bişkek…..

Yapılan çalışmalar ve yeterlilik

Genel ortaöğretim standardı[4] (2014) yapılmıştır, ona dayalı olarak temel eğitim programının yeni şekli hazırlanmıştır. O, 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren faaliyete girecektir. Sonuçta tüm derslerle ilgili ders standardı (kazanımlar), ders programları ve öğretim yöntemleriyle ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu dökümanların esas farklı olan yönü, eğitimden çok, yeterlilik ve kazanımlara ayrıca dikkat edilmektedir.

Yeterliliğin temelini bilgi beceri ve davranışlar oluşturmaktadır. Onlar olmadan yeterlilik gelişmiyor. "Yeterlilik bilgi, beceri, davranışın çeşitli elemanını kapsayarak, okuma, insan davranışı ve mesleki yönden kendisi bağımsız öğrendikleirni kullanabilen insan yetişmesini[5]" göstermektedir (KC. Eğitim standardı, 2014).

Çağımızda bilgi çok, onları öğrenci her ne kadar çabalamasına karşın öğrenme imkânı olmuyor. Bu yüzden öğrencilerin yeterliliğini geliştirmeyi üç yönden bakmak mümkündür. İlki, eğitim sürecinde öğrencinin günlük hayatta kullanabileceği materyali vermek lazım. Bunu ders standartlarını, programı ve ders içeriğini yapanlar ve öğretmenler gerçekleştirirler. Diğeri, çocuğa kendine lazım olan bilgileri bulma yolunu öğretmek. Son olarak da, öğrenciler öğrendiklerini ileride hayatlarında kullanabilecek şekilde öğretmek lazım.

Yeterliliği, son, kliteli, sosyal olarak önemli ve ölçülebilir neticeye dayalı şekilde öğretmekle ilgilidir. Günümüzde Kırgızistan'da bu doğrultuda çalışmalar yapılmakta, dersin hedefiniçocuklara uygun ve ölçülebilir şekilde belirlemek, onu yeni bilgi teknolojisi ile desteklemek ne derecede gerçekleştiğini ölçme ve değerlendirme yolları kullanılmaya başlamıştır.

Ders hedefini yeniden belirlemek için birkaç talep belirlenmiştir.

1. Dersin amacı ve hedefi çocuk yönünden belirlenmelidir, çocuklarla beraber tartışılmalıdır (gerektiğinde düzeltmeler yapılması veya görülecek yere yazılması).
2. Dersin hedefi ve kazanımlar ölçülebilir olması şart.
3. Dersin hedefi SMART kriterilerle belirlenmelidir.

Öğretmen tarafından belirlenmiş amaç ile öğrenci yönüden belirlenmiş amacın farkı nedir? sorusu olabilir. Çocuk tarafından belirlenmiş hedef, onu çalışmaya sürükleyecektir, çünkü ona yakın, ona aittir. Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından kabul

---

[4] Genel ortaöğretim eğitimin devlet standardı, KC Hükümetinin 2014 y., 21 Haziran tarihli 403 sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

[5] Okulöncesi eğitim ve çocuk bakımı devlet standardı, 9. Madde.

edilmiş öğretmenleri denetleme (attestasyon) dosyasına uygun olarak, amaç çocuk tarafından belirlenmişse 1 puan, ona ek olarak onun parçaları tartışılırsa 2 puan, bunlardan yanında ders başlamadan çocuklarla tartışılmış ve bazı düzeltmeler yapılmışsa ve ona nasıl ulaşılacağı analiz edildiyse 3 puan verilecektir.[6] (Öğretmen değerlendirme materyalleri, 2016:5).

Ders amaçlarının ölçülebilir olması, neticeyi değerlendirmek için önemlidir. Örneğin, "ilgili materyal, konu ile ilgili çocuğun görüşünü geliştirme" gibi amacı nasıl değerlendirmek mümkün? O ne derece gelişti ya da "iyileştirme", "geliştirme", "çoğaltma", "eğitmek" gibi fiil kullanılan amaçları değerlendirmek oldukça zordur. Yani, ölçülemeyecek amaçları olan dersin neticesini değerlendirmek gerçekten zordur ve yahut dersin amacını belirlemede bu gibi sözleri kullanmamak yeğdir.

Çocukların çalışmaları ve gayretleri görülen ve ölçülebilen aşağıdaki gibi fiili kullanmak daha uygundur. "sayar", "söyler", "açıklaraybilir", "anlatabilir", "gösterir", "örnek verebilir", "kendi sözleriyle açıklar", "tekrar anlatır", "inceleyebilir", "sayarak açıklar", "seçebilir", "değiştirerek ypar", "bağlantı kurabilir", "planlayabilir", "kendisi geliştirir", "ispatlayabşilir", "ölçeyebilir", " temellendirir", " şema yapar", "değerlendirir" vs. çünkü böyle fiiller ölçülür, dolayısıyla değerlendirilir.

Şimdi ise SMART kriterilerini açıklayalım. O İngilizcede akıllı anlamını verir.

S (Specific) – net, spesifik;

M (Measurable) – ölçülebilir;

A (Affordable) – yetişilecek, yapılabilecek;

R (Realistic) – gerçekçi, neticeye yöneltilen;

T (Time-bound) – zamanı belirlenmiş.[7]

Böylece, amaçlar net, ölçülecek olmalı, dersle beraber gerçekleşir. Yani, dersi ve içeriğini tam olarak yansıtmalıdır. Amaç ve hedefler az veya çok olmasından ziyade, derste işlenen alıştırmalar, çalışmalar, yöntemler amaçla uyum içinde olmalıdır.

Öğrencilerin başarısnı değerlendirmenin 3 türü (tanımlayıcı, oluşturacak ve özetleyici) olmasına karşın, oluşturacak (formal, sınıf ortamında) değerlendirme hakkında özel çalışma progrma ve work shoplar yapılmıştır. Buna rağmen, özetleyici (sonuçlandıran) değerlendirme hakkında fazla bilgi bulunmamamktadır. Tanımlayıcı değerlendirme, çocuğun belli bir ders için bilgisininin, becerisinin derecesi ne ve neden zorlanmakta olduğunu tespit etmede yardımcı olur. Oysa sonuçlandırıcı, özetleyici değerlendirme ise, bir konu veya ünitenin, yarıyılın sonucu puan verilecek ve değiştirmek

[6] Genel ortaöğretim okul öğretmenlerini denetleme materyalleri, Bişkek 2016.

[7] "İlköğretim Eğitim Standardı" workshop materyalleri, Bişkek 2016, 1.8. materyal

olanaksızdır. Örneğin, Matematik dersinden yapıaln sınav sonucu notu "3" ise, onu başka puana değiştirmek ve notunu yükseltmek olanaksızdır. (bizde değerlendirme halen 5'li sistemle yapılmaktadır). Ancak, oluşturucu değerlendirmenin yollarıyla öğretim sürecini, öğrencileirn dersi öğrenme sürecini devamlı kontrol ederek, düzeltme yapmaya imkân sağlanır. Örneğin, "trafik lambası", "el ile işaretleme", vb. oluşturmacı değerlendirme teknikleriyle[8] çocuklar işlenen konuları ne derece öğrendiklerini bilmek mümkündür. Eğer öğrencilerin çoğu işlenen konuyu anlayamıyorlarsa, dersi devam ettirmenin anlamı var mıdır? Tabi ki olmaz. Bu durumda dersin işlenişini değiştirmek yerinde olacaktır.

Ayrıca, oluşturmacı değerlendirmede öğrencinin öğrendiklerini daha iyileştirmek, yükseltmek mümkündür. Bu ise oluşturmacı değerlendirmenin temel özelliğidir. Öğretmenler: "dikte yazdırmak veya matematikten sınav yapmak oluşturmacı mı yoksa özetleyici değerlendirme midir?" diye çok soruyorlar. İşte burada oluşturmacı değerlendirmenin özelliği, dönem içinde dikte yazdırma veya matematilten hesap yaptırmanın nasıl değerlendirme türü olduğunu açıklamaya yardım edecektir. Eğer bu çalışmalardan sonra not sınıf föyüne öğrencinin ismi olan yere yazılıyorsa, (karneye) bu özetleyici değerlendirme, ancak bu değerlendirme öğrencinin kendi hatasın anlayıp daha iyi not almak için çalışmasına, daha iyi öğrenmesine imkan tanıyorsa, bu oluşturmacı değerlendirme olur.Örneğin, dönem içi sınavlarda öğrencilerin kendi işindeki hatalarını görmesine ve nerede nasıl yaptığını öğrenmesine, ya da biri birinin işini kontrol ederek yardımlaşmasına izin veriliyorsa, bu o zaman oluşturmacı değerlendirme olur. Tanımlayıcı ve özetleyici değerlendirmede bu gibi imkân verilmeyecektir.

Yeni Temel Öğretim Planının Özellikleri ve Açık Eğitim Kaynakları

Yeni geliştirilmiş bazis (temel) öğretim programı/ planı derslerin entegre edilmesine yönlendirilmiş olup, o in varyasyon, çeşitlilik ve alan bileşenlerinden oluşmuştur ve okulların isteğine bağlı ilgili derse ağırlık verilmesine imkân tanır. Ayrıca yeni dersler de geliştirilerek, eğitim alanında saatlerin denkleşmesine imkân tanır.

Kırgız Cumhuriyetinde açık eğitim kaynaklarına da dikakt edilmektedir, wikipedinin Kırgızca yayını başarılı şekilde çalışmakta olması, ayrıca https:/translate.goole.ru çeviricisi, açık eğitimin kaynaklarının çoğalmasına imkân sağladı. Bu durum Kırgızca ve diğer dillerde yazınalan kaynaklarıa kolay erişimi ve kullanımı sağlayacaktır.

[8] İlköğretimde değerlendirme. "Eğitimin kalitesini iyileştirmek için değerlendirme (READ)" work shop materyali.– Bişkek 2013. s. 30-31.

Sonuç

Günümüzde eğitim alanında yapılan işleri geçiş dönemindekii reform olarak bakmak mümkündür. Bu işlerin bundan böyle devamının sağlanması ve öğrencilerin haftalık, yıllık ders yüklerinin hafiflerilmesi, dersleri birleştirerek, entegre ederek sayısını azaltmak, seçmeli derslerin konulması, alana göre (sosyal veya fen) eğitimi geliştirmek, açık eğitim kaynaklarının çoğaltılması, dijital ders amteryallerinin geliştirilmesi gibi işlere daha ağırlık verilmesi önemli ve zaruridir. Ayrıca bundan sonraki işler, aslında iki yönde yapılması lazım.

İlk önce, öğrencileri not için veya öğretmen ya da velinin hatrı için okuma psikolojisinden arındırmak lazım. Bunu bir tek eğitim sistemi kendi başına yapması imkânsız. Bu yönde devlet çapında iş yapılması gerekir. Çünkü tüm meslek sahipleri bilgisi, deneyimi ve yeterliliğine dayalı olarak işe alınması ve bu ideolojinin aktif bir şekilde gerçekleşmesi lazım.

İkincisi, günümüzde uygulamada iki çeşit eğitim standardı mevcuttur. İlki, öğrencinin sahip olması gereken bilgi, beceri ve davranışların özü netleştirilmeli. Kırgız Cumhuriyetinde bu tür talep yasayla kararlaştırılmıştır. Burada temel kazanımlara sahip çocuk, eğitim taleplerine uygun diye kabul edilir ve sonraki kazanılacak bilgi, beceri, davranışlar net bir şekilde, öğrenciden en istendiği açıklanmamıştır.

Diğer türü ise, belli bir yaştaki (örneğin mezun olacak) öğrencinin bir örneği açıklanır ve öğrencileri öyle olmaya çabalarlar. Çoğu gelişmiş devletlerde devlet standartlarının bu türü kullanılmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti de yasal olarak ikinci yolu tercih etmelidir. Bu durumda çocuğun devamlı ilerilemeye çabalayacağı bellidir.

Hem de Kırgızistan ve Türkiye ilk okul öncesi ve sonrası eğitim sistemine baktığımızda pek çok benzerliklere rastlayabiliriz. Onunla beraber bazı farklılıklar da bulunur. Türkiyede ilk okulöncesi ve sonrası eğitim sistemınde Kırgızistanin ilgisini çeken unsurlar vardaır.

Birinci, Türkiyede özellikle ilk okul öğrencileri için 'hayat bilgisi' gibi dersler daha çok hayata dair eğitim vermekte faydalıdır. Sosyal bilgiler dersinde de hayata yönelik meseleler üzerinde daha çok durulmaktadır.

İkinci olarak, Kırgızistan profil seçmeli derslere daha yeni hazırlanılmaktadır. Bu ise Türkiyede uzun zamandır uygulanmaktadır.

Üçüncü, Türkiyede orta okulu tamamlamak üzere son sınıfta üç kere sınav yapıldıktan sonra ortalama notlar belirleniyor.

Dördüncü, ilk okul öğrencileri için Oyun ve Fiziki Etkinlikler 1-3- sınıflara 5 saat, 4-5- sınıflara 2 saattir. Günümüzde küçük yaşındaki çocuklar coğunlukla her şeyden önce bilgisayarla uğraşırlar dolayısıyla fiziki etkinlikler onlar için fayda sağlar.

KAYNAKÇA

Кыргыз Республикасында жалпы мектептик билим берүүнүн мамлекеттик стандарты, КР Өкмөтүнүн 2014-жылдын 21-июлундагы №403 токтому менен бекитилген. (K.C. Hükümetinin 2014, 21 hazirah tarihli No: 403 kararı.) http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/96690. 26.09.2017 indirilmiştir].

Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды кароо мамлекеттик стандарты. Ал Кыргыз Өкмөтүнүн 2012-жылдын 23-октябрындагы №742 токтому менен бекитилген (KC, Hükümetinin 2012, 23 ekim tarihli, No: 742 kararı). [http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/93990/10?cl=ky-kg&mode=tekst, 26.09.2017. indirilmiştir]

«Балалык» 3төн 6 жашка чейинки балдарды өнүктүрүү программасы. –Бишкек, 2013 (Balalık programı)

«Наристе» балдарды мектепке даярдоо программасы. –Бишкек, 2014, (Nariste programı)

Кыргыз Республикасында жалпы мектептик билим берүүнүн мамлекеттик стандарты, КР Өкмөтүнүн 2014-жылдын 21-июлундагы №403 токтому менен бекитилген. 9.m. http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/96690.26.09.2017. indirilmiştir]

[Жалпы билим берүүчү мектептердин мугалимдерин аттестациялоонун материалдары. –Бишкек, 2016, 5-б.]. (Öğretmen değerlendirme materyalleri, 2016)

Башталгыч класстардагы Кыргыз тил жана окуу боюнча предметтик стандарт, КР Билим берүү жана илим министрлигинин 2016-жылдын 21-апрелиндеги коллегиясынын чечими менен бекиген. (İlköğretim eğitim standardı, 2016, 21 Nisan'da eğitim ve Bilim Bakanlığı toplantısı kararı)

«Башталгыч мектеп үчүн билим берүү стандарттары» тренингинин материалдары. –Бишкек, 2016. (İlköğretim okulları sınıf öğretmenleri için çalışma materyalleri, 2016).

Башталгыч мектептеги баалоо. «Билим берүүнүн сапатын жакшыртуу үчүн баалоо (READ)» тренингинин катышуучулары үчүн таркатма материалдар. –Бишкек, 2013 (Okulöncesi eğitimde değerlendirme mateyalleri, 2013).

Emir Timur ve Nadir Şah

Mehman Süleymanov*

Özet

Timur Doğunun ve Türk dünyasının büyük fatihlerinden biridir. Onun fatihlik yolunun en ünlü takibçilerindən biri Nadir şahdır. Tarihçiler Nadiri Doğu'nun son fatihi olraq isimlendirirler. En önemlisi her iki fatih Türk dünyasının, Türk savaş sanatının yetirdiyi büyük fatihlerdir. Hər iki fatih türk olduğunu bütün zamanlara gururla hatırlamışlar. Nadir her zaman Timurun fatehliyini ve savaş meharetini kendinə ornek saymışdır. Nadir şah Timurun hayatı ve savaş tarixinden haberdar idi və bu yüzden bezi durumlarda bunu tekrarlardı. Örneyin, Nadir şah da Timur kibi Kafkas, Herat, Kabul, Kandehar civarında savaşlarda olmuş ve Hindistana seferler yapmışdır. Dehli çevresindeki hint asgerlere karşı büyük savaşda Nadir şah Timurun taktiyini yenilemişdir: Hint ordusundakı savaş fillerine karşı büyük savaşı Timurun taktiyine uygun olaraq kurmuşdur. Nadir şah 1740-ci ilde Türküstan'ı feth etdi. Bundan sonra Nadir şah ferman verdi ki, Timurun Semeqende 'ki kabrinin göğüs taşı Meşhede getirilsin. Bu göğüs taşına uzun-uzadı bakdıkdan sonra Timurun ruhuna dualar okudu ve sonra da taşın geri apaılması için talimat verdi. Ama Osmanlı sultanlarına karşı Timur ve Nadir şah farklı düşüncelere sahibdiler. Timur Osmanlı sultanları ile ilişkilerini böyük savaşlarda çözüb fetihler etse de, Nadir şah güclü olmagına ve defelarca osmanlıları mağlub etmesine ragmen Osmanlının içerilerine doğru irelilemedi. O defalarca Osmanlı sultanlarına kendisinin de türk olduğunu anlataraq karşılıqlı ilişkileri savaşsız cözmeye çağırmış və Osmanlı sınırlarını aşmamışdır. Bütün bunlara ragmen Emir Timur və Nadir şah Türk dünyasının en büyün fatihleri olaraq kalmakdadırlar.

Anahtar kelimeler: *savaş yetenekleri, savaş gelenekleri, Asya'nın son büyük fatihi, savaş taktiki, Nadir şah ve Napoleon.*

* Azerbaycan Respublikası Silahlı Kuvvetleri Harp Akademisi.
E-posta: smehman@mail.ru

Amir Timur and Nadir Shah

Abstract

Amir Timur and Nadir Shah are one of the great conquerors of the East and the whole world. Their name is still remembered as unique knight of the world's military history. It is possible to find significant moments similar to each other in the life of these two great conquerors.

Amir Timur was the peak of the triumph of the Gengiz Khan in Asia, and Nadir Shah was the last step of this conquest, and therefore the name of Nadir Shah is also known as the last great conqueror of Asia.

Both of these commanders had come from a simple and poor family, able to grapple with their bravery and courage around, expanding the ranks of the band in their homeland then began to conquer the world. Nadir Shah, accepted Amir Timur himself as a master, continued his prowess and his salvation.

Nadir Shah is one of the world's sole conquerors that he conquered India like Amir Timur and demonstrated a characteristic feature of Amir Timur.

It is possible to see the traces of the best world practice in world war history before Amir Timur and Nadir Shah.

Nevertheless, they were the great conquerors of the Turkish and Islamic world, and the Turkish and Islamic traditions of martial arts were strongly demonstrated.

Keywords: *Military art, military tradition, last conqueror of Asia, tactics of battle? Nadir shah and Napoleon.*

Dünyanın büyük askeri filozofu K. Klauzevits, "Savaş hakkında" kitabında savaşta usta olduğunu ünlü askeri dahilerin diğer insanladan farklı olarak savaş alanında göremediği şeyleri görebildiğini, sıradan insan mantığının çözemediği karmaşık problemleri çözme yeteneği olduğunu, çeşitli seçimler karşısında en doğru kararı verebileceğini, bunları organize edebilen güçlü mantığa ve en zorlu sorunları çözmek için güçlü irade ile kararlılığa sahip olan sarsılmaz karakterli güçlü insanlar olduğunu belirtmiştir[1].

Bu sözler Emir Timur'a ve Nadir Şah'a aynen uygulanabilir. Ancak, Klauzevitz'in savaşta ünlü askeri dahilerden konuşurken ordu komutanlarından daha fazla piyadelerden ve onların savaşından bahsettiği de dikkate alınmalıdır. Emir Timur ve Nadir

[1] Klausewitz, *On war*, Vol. I, Moscow 1936, p. 97.

Şah ise bu savaşlarda yalnızca komuta etmiyordu. İkisi de son derece cesur savaşıyorlardı. Etraflarında büyük birliklerin toplanmasının başlıca nedeni, Timur ve Şah'ın savaşta diğerlerine örnek olabilmeleri idi. Timur ve Nadir Şah savaşı yalnız yönetmiyorlar, savaşın en zor anlarında sıradan bir savaşçı gibi savaşarak ordularını zafer kazanmaya teşvik ediyorlardı.

Timur ve Nadir Şah arasında 300 yıllık zaman farkı vardır. Timur Nisan 1336'da doğarken, Nadir Şah 1688 sonbaharında dünyaya gelmiştir. Ancak, Timur'un savaş gelenekleri ve tecrübeleri o kadar güncel ve değerliydi ki, 300 yıl sonra Şah onu hocası olarak gördü ve yolunu tutmayı benimsedi.

Her ikisi de yakın bölgelerde doğdular. Timur, Türkistan'da, Semerkand'ın 100 km güneyinde bulunan Kaş kasabasında, Nadir Şah ise Horasan ilinin kuzeyinde dünyaya geldiler. Şah'ın ait bulunduğu Afşar Türkleri Safevî Devleti'ni oluşturan Türki kabilelerden biriydi ve Safevî devrinde bazı Afşaralı'lar Horasan'ın kuzeyine doğru yer değiştirmişlerdi.[2] Bu kabileye ait insanlar hem Azerbaycan Cumhuriyeti'nden hem de İran'da ki Azeri topraklarından zorunlu olarak sürülmüşlerdir. Onların Azerbaycan'dan taşınmasının hatırası olarak bazı yer isimleri halen Kuzey Horasa'da kullanıllmakdadır. Örneğin, Horasan bölgesinin kuzeyinde bulunan Şirvan şehri bugün Azerbaycan'ın Şirvan bölgesinden taşınmış Türk kabilelerinin geçmişte yerleştiği bir yer olarak düşünülüyor.

Afşar kabilelerinin ve diğer yerinden olmuş kabilelerin Horasan'ın kuzeyinde yerleştirilmesi, Türkmen ve Özbek silahlı çetelerinin Türkistan bölgesini yağmalamasını önlemek içindi. Nadir Şah gençliğinde Türkmen ve Özbek gruplarını önleyen küçük bir gençlik grubuna katıldı. Hatta Özbek savaşçıları tarafından yakalandı ve 4 yıl esir olarak kaldı.[3]

Başka bir deyişle, Timur gibi, Özbek askeri ortamı da Nadir Şah iyi bir savaşçı olmasında büyük bir etkiye sahipti. Şah üstün savaşçı yeteneğini Özbekler ve diğer gruplara karşı yapılan savaşlarda kazanmıştır.

Timur gibi Nadir Şah da savaş içinde geçen dönemin askeri-politik koşullarının bir sonucu idi. Askeri toplanmalar, artan yağmalamalar, asıp-kesme tutkusu ve farklı liderlerin nüfus alanlarını genişletme hırsları insanlara evlerini korumak için her an hazır olmalarını gerektiriyordu.

Kabile kuralları, iktidar olabilmek için acımasız mücadeleler Timuru ve Nadir Şah'ı ciddi bir yaşam seçeneği karşısına koyuyordu. Örneğin, genç yaşından itibaren

[2] Astrabadi M, *Tarix-e cahanqoşa-ye Naderi*, Tehran 1368, s. 36.

[3] Hanvey C., *Zendegi-ye Nader şah*, Tehran 1381, s. 9.

Timur, kılıç tutabilen bir ele sahip olarak kendi zihni ve zekasıyla bir krallık kurabileceğinden emindi.[4] Ayrıca, etrafını saran talancılardan, soygunculardan iyi bir güce sahip olarak korunabileceğinden şüphe etmedi.

Birçok kaynakta Şah'ın savaş hazırlıkları Timur'un tekniklerine benzetilir. Örneğin, "Alem Ara-na Naderi" de Timur'la Nadir Şah'ın bağı hakkında bu gibi bilgileri bulmak mümkündür. Bu bilgilerden biri rivayettir ve Nadir Şah'ın gençliğiyle ilgilidir. Şüphesiz bir anlatım niteliği olsa da, bu referans noktasının bu kaynağa dahil edilmesi tesadüf değildir. Belki de yazar Şah'ın Timur'a olan ilgisini biliyordu ve kısmen Timur'un tavsiyeleri bu kaynaktan Şah'a getirildi.

Kaynağa göre Nadir Şah, bir keresinde yerel vali Babaeli Bey'in hizmetinde olan Kelat vadisine gitmek zorunda kalıyor. Geceyi aynı yerde ve açık havada geçirmesi gerekiyor. Gece yarısı uyanıyor ve uçurumlar arasında parlak bir ışık görüyor.

Nadir Şah o yönde ilerler ve yakınlaştıkça gördüğünün ejderin ağzından çıkan alev olduğunu anlar. Şah'ın attığı ok taşları kırar ve ejder özgür kalarak kaybolur. Nadir sabaha kadar beklemek zorunda kalır. Sabahleyin Nadir Şah yolunu kaybetmiş şekilde kendini mağaranın önünde bulur. Mağaranın başında dikilmiş plakada mağaraya giren kişinin devrinin hakimi olacağını yazıyordu. Plaka üzerine daha sonra şunlar yazılmıştı:

"Ey beni-adem, Bil ve farkında ol ki, ben Timur Gurganam (Kurqan). 36 yıl hüküm sürdüm. İran'ı, Turan'ı, Rusya'yı, Alan'ı, Kıpçak çölleri'ni, Mısır'ı, Şam'ı, Konstantinopol'u ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa sınırına kadar bu tarafdan da Hindistan'ı Sindi Dekan sınırına kadar fetih ettim.

Horasan'a vardığımda Kelat halkı itaatsizlik yoluna girdi. Onlara temsilci gönderdim, onlar da bana barış mesajından sonra geldiler. Emlaklarına dokunmadım. Ancak kalbimde bir düğüm bağlanmıştı; şu ana kadar kimseye yalan söylemedim ve burda servet dağıtarak yalan söylemeye ne ihtiyac vardı?

Bilge adamları çağırıp nedenini sordum.

Yaklaşık 300 yıl sonra burda imparatorun doğacağını ve tüm dünyaın onun olacağını ve o yüzden buranın insanlarının böyle olduğunu yıldızlar söylemiş".[5]

Yani yukarıdakı sözlerle Timur, Nadir Şah'ın doğduğu topraklarda bir güç olduğunu söylemek istiyor ve büyük fatih Nadir Şah doğduğu toprakların kudreti karşısında güçsüz kalmıştır. Timur'un aşağıdaki anlatımında bu husus daha açık bir şekilde belirtilmiştir.

---

4 Marozzi C., *Tamerlan,* Bakı 2012, s. 35.

5 Mərvi K., *Alem ara-ye Naderi*, C.I, Tehran 1384, s. 15-16

Taş kurulunda şunlar yazılıydı: "Her şeyden önce, birlikler ve subaylara çok güvenme. Her yerde yardımı Yaradandan iste. Fetih yalnız Allah'a mahsusdur.

Çünkü bu mekanda (Kelat) İranlılar, Turanlılar, Hindistanlılar, Kazak, Klmak, Rus, Çerkez ve başka memleketlerden olan 75 binlik orduyla çalıştım ama Kelat kulesini fetih edemedim. O zaman Allah'a yöneldim. Allah'ın lütfuna yöneldim ve zaferi bana ihsan etdi." [6]

Amir Timur daha sonra şu tavsiyeyi verdi:

"Savaşı kazandığında gurur duyma, Tanrı'ya şükür et. Zalimliğe kapılma, mazlumların hakkını zalimlere yedirme, ezilenlerin haklarını hor görme, hükümete hizmet edenleri sev, adaleti savun, bilim adamlarını küçük düşürme. Hak ve adaleti kendine meslek seç. Bizi dualarında hatırla."

"Alem Ara-na Naderi"a göre Nadir bu yazıyı okudu (Nadir okuma-yazma bilmiyordu M.S.) ve Timur'un ruhuna fatiha okuyup geri döndü.[7]

Nadir Şah iktidara geldikten sonra, din adamlarının kamu yönetimi üzerindeki etkisini azalttı ve Safevî devletine kıyasla müminlerin sarayda etkileri önemli ölçüde düşdü. Bununla birlikte, Nadir Şah Timur gibi sadık ve itatkar bir adam olup zaferlerini Allah'tan bilirdi ve en zor durumlarda Allah'tan yardım dilerdi. Örneğin, Hindistan gezisi sırasında, Delhi savaşında Nadir Şah birlikleri zor durumda kaldığında, secdeye kapılarak Yaradan'dan yardım istedi.[8]

Hasan Paşa ve Timur Paşa'nın Musul kentindeki birliklerine karşı savaşırken, zor bir durumda secde altına giren Nadir Şah, yaratıcıdan yardım istedi ve savaşı zaferle bitirdi.[9] Genel olarak, Şah'ın din ile Saray ilişkilerinin belirlenmesinde sürdürdüğü politika Safevi devleti ile kiyasla Timur'un politikasına daha yakındı. Şah'ın yaşamını incelemek, Timur'un yaşamından etkilendiğini söylemek için gerekçeler sunar. Amir Timur hakkında yazılan eserlerin farkındaydı. Örneğin, Nadir Şah Timur'un Hindistan seferi sırasında uyguladığı stratejinin aynısını kullandı.

Nadir Şah'a özel bir değer katan başka örnekler de bulunuyor. Timur'un dövüş sanatları ile Nadir Şah döneminin dövüş sanatlarının oldukça farklı olduğu doğrudur. Timur zamanında ateşli silahların kullanımı henüz başlamazken Nadir Şah devrinde ateşli silahlar ile toplar kitlesel olarak kullanılıyor ve ateşli silahların Nadir Şah'ın dövüş

6 Mərvi K., *Alem ara,* C.I, s. 15-16.

7 Mərvi K., *Alem* ara, C.I, s. 15-16.

8 Mərvi K., *Alem ara-*, C.II, s. 724.

9 Mərvi K., *Alem ara-*, C. III, s. 909.

sanatının oluşumunda özel bir yeri bulunuyor. Bununla birlikte, Timur'un Nadir Şah ile aynı önemi taşıyan orduların organizasyonu ve finansı gibi bazı savaş teknikleri bulunuyor. Timur, askerlerin eğitimine çok önem veriyordu. Ona göre, asker ve ordu başkanları özel bir toplum tabakası oluşturmuştu ve bu toplum tabakasına emanet edilen görevlere karşılık gelen bir değer verildi. Timur ordu ve askeri liderlerin finansal güvenliğinin zamanında çözümüne ilişkin çok sayıda tavsiyeler vermiştir. Orduların kalıcı hazırlıklarını başarması için, askeri birliklerin maaşlarının zamanında verilmesini önemsiyordu.[10]

Nadir Şah savaşçının haklarını korumak konusunda çok ciddiydi. Birliklerin maaşlarının ödenmesine dikkat eden Şah, savaşçının haklarının korunması konusundaki kaygısını dile getirirdi. Böylece, savaşçıların itibarını kazandı. Nadir Şah askeri ücretleri dağıtmak için komutanlara güvenmiyor ve komutanları da kontrol ediyordu. Savaşçının ücretini kesen komutanları ağır cezalar ile karşı karşıya koyuyordu. Nadir Şah savaşçının savaşmak zorunda kalmadan önce saygı duyulması gerektiğine şüphe etmedi.[11]

Timur gibi Nadir Şah da savaş için çok ciddi talepleri vardı. Onlar korkakları, düşmana karşı sorumsuzluğu affetmezlerdi. Yine de, her başarısızlıkda savaşçıyı sorumlu tutmazlardı. Timur, bir savaşçının zorunlu kalarak savaştan çıkmasının özrünü kabul ederdi.[12] Şah başaramadığı savaşta yenik düşmekle kalmaz, yenilginin sorumluluğu savaşçılar ile paylaşırdı. Nadir Şah halkın sıradan bir adamı gibi, aynen Timur yaptığı gibi, savaşçıları ile arasına mesafe koymamış ve birçok durumda savaşçının katıldığı toplumun bir üyesi olarak savaşçının kendine güvenini geri kazanmıştır. Nadir Şah'da savaşçılarına karşı aynı gayreti gösterir, sefer sırasında onun ihtiyaçları savaşçının ihtiyacıyla aynı görürülür, savaş sırasında kendisi önde giderek onları yönlendirirdi. Şah da, Timur gibi zaferini de başarısızlığını da savaşçılarıyla bölüşürdü.

Nadir Şah'ın Timur'un hayatını yakından takip etmesi başka kaynaklar tarafından da doğrulanmaktadır. Bu kaynaklardan birine göre, Şah bir gün şöyle söyledi: "Cengiz Han ve Amir Timur'la aynı zamanda yaşasaydık Cengiz Han hükümdar, Amir Timur vali, ben de ordu komutanı olarak dünyayı idare ederdik."[13]

Şah Timur'u bu kadar usta bir kişi olarak kabul ederdi. Genç Şah'ın Timur'un hazineleri hakkında kaynak olarak bilgisi de vardı. Kaynak'ta Şah'ın doğduğu Kelat'a gitmiş ve yolda olduğu sırada gece dağda parlayan ışığa tanık olduğu bildiriliyor. Nadir

---

10 *Emir Timurun vesiyyetləri*, Bakı 1991, s. 21, 59, 97.

11 Flor U., *Hökumet-e Nadir şah*, Tehran 1368, s. 66.

12 *Emir Timurun vesiyyetləri*, s. 75.

13 *Qodusi M. Nadername*, Xorasan 1339, s. 505.

mağaraya girer ve burada büyük bir hazine bulur. Duvar yazılarından belli olar ki, bu hazine 36 yıldır hüküm sürmüş olan Timur'undur. Nadir en önce döner ve kimseyi bu konuda bilgilendirmez. Afgan birlikleri İsfahan'ı ele geçirdikden sonra Nadir bu hazineyi kullanmaya başlar.[14] Tekrar belirtmek gerekir ki, bu kaynak gerçeklikten uzaktır. Eski yazarlar bu tür bilgilerle Şah ile Timur arasında özel ilişki kurmaya çalışıyordu.

Hindistan'ın fethi, Timur'un ve Nadir Şah'ın hayatının zirvesi olarak düşünülebilir. Bu ülkenin fethi eski dünyanın en büyük savaşçılarının her zaman en büyük dileklerinden biriydi. Makedon İskender'in dünya şöhretini kazanmasının nedenlerinden biri Hindistan'ın fethi oldu. Dünyanın en büyük komutanlarından biri olan Napolyon Bonapart'ın da Hindistan'ı ele geçirme niyeti vardı. Ama başaramadı. Bu nedenle Napolyon Nadir Şah'ın büyük bir komutan olduğunu düşündürdü. Şöyle söylemiştir: "Nadir Şah büyük bir şövalyeydi ve elinde büyük bir güç vardı. Zalimlerden korkmuyordu, düşmanlarını yenip gururla hükmetti."[15]

Hindistan'ın fethi Timur ve Nadir Şah için sadece yeni topraklar ve zenginliklerin bulunması anlamına gelmiyordu. Hem Timur'un hem de Nadir Şah'ın Hindistan'ın zenginliği ile beraberinde büyük bir alan da ele geçirdiği doğrudur. Ancak Hindistan'ın fethi ve bu iki büyük savaşçının uzun süren savaş yürüşü zamanı, insan zekasını şaşırtacak fatihlik gücünü sergiliyordu. Türkistan'dan ve Khorasan'dan Hindistan'a giden yolda geçilmez dağlardan ve nehirlerden geçilmesi sadece bu iki büyük savaşçı için kolay olmuştu. Bu yürüyüşte iki savaşçı güç, dayanıklılık, insanın kabiliyetinin sınırsız olduğunu ve insan mantığının karşısında herhangi bir zorluk olmadığını kanıtladı.

Delhi çevresindeki savaşta Timur'un taktiğini aynen Nadir Şah da uyguladı. Delhi yakınlarındaki Timur'un önüne birliklerinden önce 10 bin atlı, 30-40 bin piyade ve 120 fil çıkarıldı. 120 savaş filinin varlığı, Hint komutanlarını başarı kazanacaklarından dolayı mutlu ediyordu. Fillerin düşmanlarında büyük bir panik yaratması kabiliyetlerini arttırmak için zırhlı giysiler giydiriiyorlardı. Filler zırhlı giysilerin dışında çıngıraklar giydirilmişti. Filler savaş alanlarına özel olarak eğitilmişti, onlar dişleriyle çiğneyerek parçalayabiliyordu. Dahası, fillerin uzun dişleri keskin bir kılıçla kaplanmıştı ve bu kılıçlar düşman savaşçılarının yok edilmesine neden olabilirdi. Kaynaklara göre, bu filler harekete geçince sanki bir parça kaya ilerliyordu ve düşmana korku getiriyordu. Bu filler Hint askerlerinin önünde duruyordu.[16]

---

[14] Mərvi K., *Alem ara-*, C.I, s. 16-17.

[15] Nasir Necmi, *Abbas Mirze*, Tehran 1374, s. 183

[16] İbn Arabşah, *Ecayib el meqdur fi tarix-i Taymur* (rus dilində) http://www.vostlit.info/haupt-Dateien/index-Datient/I.phtml?id=2049

Savaşın başında istihbarat çeteleri öne sürülmüştüler. Timur'un ekibi 700 kişiden oluşuyordu. Bu karşılaşma her iki taraf için deneme idi. Savaşın gidişatı hakkında detaylı bilgi olmasa da, Timur'un takımı bu karşılaşmayı kazandı ve Hintli ekibini kampına geri çekilmesi zorunda bıraktı.[17]

Hint komutanları, Timur'un önüne savaş alanında fillerin çıkacağına ümit ediyorlardı. Timur bunun farkındaydı. Savaş başlamadan önce, filleri etkisiz hale getirmenin yollarını aramaya başladı. Onun emriyle, üç boynuzlu diken şeklinde demir sivri uçlar hazırlandı. Bu dikenler geceleyin Timur savaşçıları tarafında fillerin geçeceği yerlere döküldü. Böylece, muhabere sırasınca Hindistan filleri geri çekilmek zorunda bırakıldı. Hintli savaşçılar fillerin geri çekilmesini engelleyemediler. Timur'un Hint fillerine karşı tek savunması bu değildi. Buna ilaveten, askerlerine 500 deve toplamalarını emretti. Hindistan'da deve olmasa da, Timur'un savaşçıları onları bulup toplayabildi. Develerin arkasına pamuk ve kamış bağlandı. Savaş başladığında, bu develer orduya yerleştirildi ve pamuk-kamışlar ateşlendi. Sonra bu develer Hint fillerinin saflarına yönlendirildi. Alevlerin ısısından sabrını kaybeden develer fil sıralarına yönlendiler. Develerin bu tür yürüşü Hint fillerinin düzenini ihlal etti ve geri çekilmelerini engelleyemedi. Bu geri çekiliş sırasında, Hint filleri arka sıradaki Hintli atlılara büyük zarar verdi. Bu atlılar, olanları tam olarak anlamadan fillerin ayaklarının altında kaldılar.

Sonuç olarak, büyük umutlar besledikleri filler Hint savaşçıları için büyük bir tehdit haline geldi. Eldeki bilgilere göre, geri çekilmeye zorlanan Hintli savaşçılar Timur savaşçılarının saldırılarına maruz kaldılar ve ek kayıplar verdiler.[18]

Nadir Şah'a karşı da Delhi yakınlığında Karnal belgesinde iki bine kadar fil çıkarıldı. Hint filleri büyük bir alanı işgal etmişti. Savaşçı fillerin hortumlarına kılıçlar ve bedenlerine de zırhlar donatılmıştı. Filler, Nadir Şah'ın birliklerine ağır hasar verebilirlerdi. Bu nedenle Hintler tarafından fillere savaş alanlarında büyük umutlar bağlanmıştı.

Hint askerlerinin Nadir Şah'ın ordularına karşı savaşları bu fillerin girişiyle başladı. Aslında, bu başlangıç ve bu aşamada Nadir Şah'ın savaş meydanlarında kullandığı taktik, Kernal Savaşı'nda en unutulmaz anlardan biriydi.

Şah'ın savaş alanında hiç bir zaman fillerle raslamamış olmasına rağmen bu duruma en etkili aracı bulması, aynı zamanda onun askeri dehasının göstergesiydi. Burada aynı zamanda Timur'un bilgisini ve kullandığı taktiklerin benzerini kullanmıştır. Savaş başlamadan once, Nadir Şah çok sayıda devenin bulunmasını ve savaşa girmesini

[17] İbn Arabşah. *Ecayib el meqdur*, ttp://www.vostlit.info/haupt-Dateien/index-Datient/I.phtml?id=2049

[18] *Emir Timurun vesiyyetləri*, s. 41.

emretti. Savaş başlamadan önce develere küçük fırına benzer birşeyler yerleşdirdiler ve ateşlediler. Sonra bu develer Nadir Şah'ın komuta ettiği birliklerin ilk sıraların hemen arkasına yerleştirildi. Hint filleri harekete geçer-geçmez Nadir Şah haraket emrini verdi ve develerin bellerindeki odunlar ateşlendi. Develeri alev aldı ve şaşkınlık yarattı. İlerlemek imkansız olduğunda, Hint filler geri çekildi ve Hintli savaşçılarını çiğnediler. Ortaya çıkan şaşkınlık, Hint güçlerine ciddi zarar verdi.[19]

Timur Nadir Şah'ın doğduğu Horasan Eyaleti'ni 1380-1381 yılları arasında fethetti.[20] 1740'da Şah, Timur'un ikamet yerleri de dahil olmak üzere Türkistan'ı fethetti.[21] "Alem Ara-na Naderi" adlı kitapta Türkütan'ın fethinden sonra Şah'ın Timur'un mezar taşını Meşede getirtilmesi kararını vermiş olduğu bilgisi bulunmaktadır. Bu yürüyüş sırasında Nadir Şah kardeşi Lütfi Han'a Samarkant'a 20 bin kişilik bir birlikle gitmesini ve kabileleri itaat altına alması talimatlarını verdi. Ayrıca, Timur'un mezar taşı ve Samarkant medresesinin kapısını Meşhed'e getirmelerini istedi. Lütfi Han bu emri yerine yetirdi ve yürüyüşünü başarıyla tamamladıktan sonra medresenin kapısını ve Timur'un mezar taşını Meşhed'e getirdi. Şah Timur'un Meşhed'deki mezar taşını gözlemledikten sonra büyük fatihin ruhuna dua etti ve mezar taşını yerine götürülmesini emretti.[22]

Nadir Şah'ın neden Timur'un mezar taşını Meşe'de getirdiğini söylemek zor. Belki de, hocası gibi olan Timur'un ruhunu hissetmek istedi. Nadir Şah'ın Timur'un mezarına saygısızlık ettiği konusunda tarihsel literatürde herhangi bir kaynak yoktur. Ancak büyük olasılıkla, mezar taşı Nadir Şah'a getirildikten sonra, büyük Fatih mezar taşının sahibinin rahatlığı için geri götürülmesini tavsiye etti.

Timur'un ve Nadir Şah'ın hayatında var olan benzerlik, Osmanlı Devleti'ne karşı tutumlarında asla tekrar etmedi. Dünya'nın ve Doğu'nun bu iki büyük hükümdarı Osmanlı devletine karşı farklı bir politika önermiştir. Timur hayatının sonlarına doğru birliklerini Osmanlı İmparatorluğu üzerine çekti ve 1402'de Çubukoba Muharebesi'nde Osmanlı birliklerine karşı bir galibiyet kazandı. Şah da yaşamının sonunda Osmanlı meselesiyle ciddiyetle meşgul olmaya başladı. Fakat İstanbul'a kafar feth etme imkânı olan Nadir Şah bunu yapmadı. Timur ve Nadir Şah döneminde Osmanlı İmparatorluğu büyük ve güçlü bir devletti. Timuriler devletinin hem de Şah devletinin geleceği Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinin nasıl kurulacağına bağlıydı.

---

19 Hanvey C., *Zendegi-ye Nader şah,* s. 205, Moqtəder Q.H., *Nəbərdha-ye bozorg-e Nader şah*. Tehran 1383, s. 86.

20 Jan Pol Ru., *Tamerlan*. Moskva 2007, s. 69 (rus dilində)

21 Mərvi K., *Alem ara-*, C.II, s. 799.

22 Mərvi K., *Alem ara-*, C.II, s. 799, 820, 827.

Özellikle Osmanlı devleti, bölgedeki çıkarlarını ve varlığını korumak için Timuri Devleti'nin yanı sıra Nadir Şah devleti ile olan ilişkisini de açıklığa kavuşturmak zorundaydı. Bu konuda Osmanlı Devleti'nin seçimi kuvvetin uygulanmasıydı. Küçük Asya'da, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Timuriler devletinin birkaç bölgesinin fethi, onların Timur'la olan ilişkilerini oldukça ağırlaştırdı. Timur ile Sultan Beyazıd arasındaki yazışma sonuç vermedi ve her iki taraf da savaş seçimini tercih etti.

Timur hayatının son yıllarında Cengiz Han'ın mirası olarak Çin'i ele geçirmek istedi. Bu fethi Ankara savaşı öncesi planlıyordu. Ancak Timur ertelemek zorunda kaldı. Bu gecikmenin nedenlerinden biri de Timur'un Sultan Bayazid ile olan ilişkilerin açıklığa kavuşturulmasıydı. Timur, Çin ile girişeceği uzun vadeli bir savaşta Sultan Beyazıt'ın Osmanlı ile Timuriler arasındaki Doğu sınırlarının dokunulmazlığına uymayacağını biliyordu. Sultan Beyazıt devletin içerilerine doğru bile geçebilirdi. Buna izin vermemek için Timur Sultan Beyazid'e ciddi bir darbe vurmalıydı ki, Çin'e güvenli bir şekilde askeri bir sefer yürütsün.[23]

Timur, Türk dünyası'nın yöneticisi olma niyetini gizlemiyordu. Timur dünyayı ikiye bölmek istemiyordu ve tüm dünyanın kılıcının altında olacağını düşünüyordu. Timur, Sultan Beyazıt'a gönderdiği mektuplarda da bu ifadeyi açıkça belirtmiş ve "Dünya iki hükümdarın sahib olacağı kadar büyük değildir. Gök üzerinde nasıl tek Tanrı varsa yer yüzünde de tek hükümdar olmalı" demistir. Sultan Beyazıt, Timur'un niyetini engelliyordu. Nitekim, Sultan Beyazıt da tek yönetici olmak niyetindeydi. Bu nedenle savaşmaları kaçınılmazdı.[24] Bu çatışmanın sonucu biliniyordu.

Nadir Şah ile Osmanlı sarayı arasında da benzer bir çatışma vardı. Bu iki devletin çıkarları, bölgede söz sahibi olmak için birbiriyle çatışıyordu. Nadir Şah Osmanlı orduları tarafından Safevî sınırları içerisindeki bazı toprakların işgali konusunda anlaşamadı ve bu toprakları savaşıp geri aldı. Fakat Nadir Şah Osmanlı sınırlarını aşmadı ve barışçıl olarak Osmanlı sarayıyla olan anlaşmazlıkları çözmeye çalıştı. Nitekim, 1733'de Bağdat'taki zaferinden sonra Osmanlı sarayına gönderdiği mektupta Nadir Şah, Osmanlı Türkleri'yle aynı kökenleri bulunduğunu ve Osmanlı sarayıyla bütün meseleleri barış içinde çözmeye hazır olduğunu söylemişti.[25]

Nadir Şah, Osmanlı ordularına karşı Bağdat, Musul ve Kerkük'te savaşmış ve aynı zamanda Osmanlı sarayıyla etkin bir şekilde yazışmıştır. Nadir Şah ile Osmanlı sarayı arasında mezhep çatışması olduğu bilinmektedir. Nadir Şah bu mezhep çatışmasını

[23] Ankara Savaşı: Nedenleri ve Sonucları http://www.serenti.org/ankara-savasi-nedenleri-ve sonuclari/.

[24] Ankara Savaşı: Nedenleri ve Sonucları http://www.serenti.org/ankara-savasi-nedenleri-ve sonuclari/.

[25] Süleymanov, M., *Nadir şah*., Tehran 2010, s. 252.

çözmeye çalıştı ve İslam halifesi olan Osmanlı padişahı önünde Şii yerine Caferi mezhebi'nin resmi olarak tanınması konusunu gündeme getirmişdi.

Osmanlı sarayı, Caferi mezhebi tanımayı reddetti. 1742'de Nadir Şah yine Osmanlı sarayına bir mektup gönderdi ve Caferi tarikatının tanınmasını önermiş ve bu önerinin kabul edilmemesi halinde askeri birlikleriyle Osmanlı sarayına ilerleyeceğini belirtmiştir.[26] Daha sonar ise, Nadir Şah Osmanlı birliklerine doğrudan saldırmaya karar verdi ve 1743'de birlikler kurmaya başladı. O yıl Senendac yakınlarında Nadir Şah, toplanan birlikleri ziyaret ederek Osmanlı İmparatorluğu'na saldırdı. Kaynaklar, 375 bin kişinin toplandığını belirtmektedir.[27] Hatta Şah'ın Bağdat, Kerkük ve Musul'a saldırıları başladı. Nadir Şah bu savaşlarda başarılı olmasına rağmen, 1743 yılı sonunda Ahmed Paşa ile Bağdat'taki görüşmelerden sonra fethettiği Kerkük, Erbil ve Kerna kalelerini terk etti ve Hamedan'a döndü.[28]

Nadir Şah ile Osmanlı birlikleri arasındaki savaşlar 1744'de ve 1745'de devam etti. 1745'te Kars yakınlarındaki Muradtepe civarındaki Nadir Şah ile Osmanlı arasındaki savaşın Osmanlı İmparatorluğu tarihi üzerinde büyük bir etkisi olabilirdi. Nadir Şah'a karşı kazanacağı zafer, bölgedeki Osmanlı İmparatorluğu'nu güçlendirebilirken Nadir Şah'a karşı yenilgi Osmanlı devletinin çökmesine neden olabilirdi. Kaynaklara göre, Osmanlı sarayı 200 bin asker göndermişti.[29] Ancak Şah bu savaşı kazanmıştır. Fakat bu başarıdan sonra Osmanlı birliklerini takip etmedi ve Osmanlı başkentine doğru ilerlemedi. Nadir Şah'ın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşı bırakmasının başlıca nedenlerinden biri şüphesiz Osmanlı-Türk devletinin varlığına saygılı bir yaklaşımdı. Nadir Şah farklı ilgi alanlarına sahip olmasına rağmen iki Türk hükümdarının birlikte yaşayabileceğini gösterdi.

Timur ve Nadir Şah'ın en büyük benzerliği ve yakınlığı, zamanlarının dövüş sanatını en üst noktaya getirmeleridir. Bu fatihlerin dövüş sanatları başkaları tarafından incelenerek tekrar edilmeye çalışılmıştır. Timur ve Nadir Şah, dünya savaş sanatının hala görülemeyen zirveleri ve halen yıllarca savaş örnekleri olarak kalmaktadır.

KAYNAKÇA

Ankara Savaşı: Nedenleri ve Sonucları http://www.serenti.org/ankara-savasi-nedenleri-ve sonuclari/.

[26] Astrabadi M., *Tarix-e cahanqoşa*, s. 484.

[27] Mərvi K. Alem ara-, C.III, s. 887-888.

[28] Astrabadi M., *Tarix-e cahanqoşa*, s. 501.

[29] Astrabadi M., *Tarix-e cahanqoşa*, s. 518-519.

Astrabadi M., *Tarix-e cahanqoşa-ye Naderi*, Tehran 1368.

Emir Timurun vesiyyetləri, Bakı 1991.

Flor U., *Hökumet-e Nadir şah*, Tehran 1368.

Hanvey C., *Zendegi-ye Nader şah*, Tehran 1381.

İbn Arabşah, *Ecayib el meqdur fi tarix-i Taymur* (rus dilində)

ttp://www.vostlit.info/haupt-Dateien/index-Datient/I.phtml?id=2049

Jan Pol Ru., *Tamerlan*, Moskva 2007.(rus dilində)

Klausewitz, *On war*, Vol. I, Moscow 1936.

Qodusi M., *Nadername*, Xorasan 1339.

Marozzi C., *Tamerlan*, Bakı 2012.

Mərvi K., *Alem ara-ye Naderi*, c.I, Tehran 1384.

Moqtəder Q.H., *Nəbərdha-ye bozorg-e Nader şah*, Tehran 1383.

Nasir Necmi, *Abbas Mirze*, Tehran 1374.

Süleymanov M., *Nadir şah*, Tehran 2010.

BÜTÜN YÖNLERİYLE

ÇUBUK ve ÇEVRESİ

II. ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

05-07 Ekim 2017

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Esenboğa Külliyesi - Çubuk/ANKARA

ISBN: 978-605-61587-5-9

